Digitized by Google

BESCHRYVING
DER
STADT EN LANDE
VAN
BREDA:

Behelzende de Oudheid van het Graafſchap STRYEN, deſzelfs eerſte Bewoonderen, en oude Geſtalte, met een Hiſtoriſch Verhael van het Leven der Graven van STRYEN, en daar op gevolgde Heeren van BREDA;

MITSGADERS

De Opkomſt en eerſte Beginſelen der Stadt BREDA, deſzelfs Benaming, eerſte Omwalling, en verdere Vergrootingen en Verſterckingen, met de voornaemſte, zoo Wereldlycke als Geeſtelycke Gebouwen, de wyze der Regeering, Hoogheden, Voorrechten, enz.

ALS MEDE

Eene naeukeurige en beknopte Beſchryving van het Landt van BREDA, deſzelfs Dorpen, Vryheden en Heerlykheden, met der zelver Oudheden, Regeeringen, Aanhangzelen en gemeene Gebouwen:

Uyt veele Oude en Nieuwe Schryvers byeen verzamelt, en met een aanmerckelyck getal van tans noch onuytgegevene echte Stucken, Brieven, enz. beveſtigt,

DOOR

THOMAS ERNST VAN GOOR,

Met Kopere Plaaten.

IN 'SGRAVENHAGE,
By JACOBUS VAN D'EN KIEBOOM,
MDCCXLIV.

Digitized by Google

Digitized by Google

BESCHRYVING
DER
STADT EN LANDE
VAN
BREDA:

Behelzende de Oudheid van het Graafſchap STRYEN, deſzelfs eerſte Bewoonderen, en oude Geſtalte, met een Hiſtoriſch Verhael van het Leven der Graven van STRYEN, en daar op gevolgde Heeren van BREDA;

MITSGADERS

De Opkomſt en eerſte Beginſelen der Stadt BREDA, deſzelfs Benaming, eerſte Omwalling, en verdere Vergrootingen en Verſterckingen, met de voornaemſte, zoo Wereldlycke als Geeſtelycke Gebouwen, de wyze der Regeering, Hoogheden, Voorrechten, enz.

ALS MEDE

Eene naeukeurige en beknopte Beſchryving van het Landt van BREDA, deſzelfs Dorpen, Vryheden en Heerlykheden, met der zelver Oudheden, Regeeringen, Aanhangzelen en gemeene Gebouwen:

Uyt veele Oude en Nieuwe Schryvers byeen verzamelt, en met een aanmerckelyck getal van tans noch onuytgegevene echte Stucken, Brieven, enz. beveſtigt,

DOOR

THOMAS ERNST VAN GOOR,

MET KOPERE PLAATEN.

IN 'SGRAVENHAGE,
By JACOBUS VAN DEN KIEBOOM,
MDCCXLIV.

Digitized by Google

Digitized by Google

BESCHRYVING
DER
STADT EN LANDE
VAN
BREDA:

Behelzende de Oudheid van het Graafſchap STRYEN, deſzelfs eerſte Bewoonderen, en oude Geſtalte, met een Hiſtoriſch Verhael van het Leven der Graven van STRYEN, en daar op gevolgde Heeren van BREDA;

MITSGADERS

De Opkomſt en eerſte Beginſelen der Stadt BREDA, deſzelfs Benaming, eerſte Omwalling, en verdere Vergrootingen en Verſterckingen, met de voornaemſte, zoo Wereldlycke als Geeſtelycke Gebouwen, de wyze der Regeering, Hoogheden, Voorrechten, enz.

ALS MEDE

Eene naeukeurige en beknopte Beſchryving van het Landt van BREDA, deſzelfs Dorpen, Vryheden en Heerlykheden, met der zelver Oudheden, Regeeringen, Aanhangzelen en gemeene Gebouwen:

Uyt veele Oude en Nieuwe Schryvers byeen verzamelt, en met een aanmerckelyck getal van tans noch onuytgegevene echte Stucken, Brieven, enz. beveſtigt,

DOOR

THOMAS ERNST VAN GOOR,

Met Kopere Plaaten.

IN 'sGRAVENHAGE,
By JACOBUS VAN D'EN KIEBOOM,
MDCCXLIV.

Digitized by Google

Digitized by Google

BESCHRYVING
DER
STADT EN LANDE
VAN
BREDA:

Behelzende de Oudheid van het Graafſchap STRYEN, deſzelfs eerſte Bewoonderen, en oude Geſtalte, met een Hiſtoriſch Verhael van het Leven der Graven van STRYEN, en daar op gevolgde Heeren van BREDA;

MITSGADERS

De Opkomſt en eerſte Beginſelen der Stadt BREDA, deſzelfs Benaming, eerſte Omwalling, en verdere Vergrootingen en Verſterckingen, met de voornaemſte, zoo Wereldlycke als Geeſtelycke Gebouwen, de wyze der Regeering, Hoogheden, Voorrechten, enz.

ALS MEDE

Eene naeukeurige en beknopte Beſchryving van het Landt van BREDA, deſzelfs Dorpen, Vryheden en Heerlykheden, met der zelver Oudheden, Regeeringen, Aanhangzelen en gemeene Gebouwen:

Uyt veele Oude en Nieuwe Schryvers byeen verzamelt, en met een aanmerckelyck getal van tans noch onuytgegevene echte Stucken, Brieven, enz. beveſtigt,

DOOR

THOMAS ERNST VAN GOOR,

Met Kopere Plaaten.

IN 'sGRAVENHAGE,
By JACOBUS VAN DEN KIEBOOM,
MDCCXLIV.

Digitized by Google

Digitized by Google

BESCHRYVING
DER
STADT EN LANDE
VAN
BREDA:

Behelzende de Oudheid van het Graafſchap STRYEN, deſzelfs eerſte Bewoonderen, en oude Geſtalte, met een Hiſtoriſch Verhael van het Leven der Graven van STRYEN, en daar op gevolgde Heeren van BREDA;

MITSGADERS

De Opkomſt en eerſte Beginſelen der Stadt BREDA, deſzelfs Benaming, eerſte Omwalling, en verdere Vergrootingen en Verſterckingen, met de voornaemſte, zoo Wereldlycke als Geeſtelycke Gebouwen, de wyze der Regeering, Hoogheden, Voorrechten, enz.

ALS MEDE

Eene naeukeurige en beknopte Beſchryving van het Landt van BREDA, deſzelfs Dorpen, Vryheden en Heerlykheden, met der zelver Oudheden, Regeeringen, Aanhangzelen en gemeene Gebouwen:

Uyt veele Oude en Nieuwe Schryvers byeen verzamelt, en met een aanmerckelyck getal van tans noch onuytgegevene echte Stucken, Brieven, enz. beveſtigt,

DOOR

THOMAS ERNST VAN GOOR,

MET KOPERE PLAATEN.

IN 'SGRAVENHAGE,
By JACOBUS VAN DEN KIEBOOM,
MDCCXLIV.

Digitized by Google

Digitized by Google

BESCHRYVING
DER
STADT EN LANDE
VAN
BREDA:

Behelzende de Oudheid van het Graafſchap STRYEN, deſzelfs eerſte Bewoonderen, en oude Geſtalte, met een Hiſtoriſch Verhael van het Leven der Graven van STRYEN, en daar op gevolgde Heeren van BREDA;

MITSGADERS

De Opkomſt en eerſte Beginſelen der Stadt BREDA, deſzelfs Benaming, eerſte Omwalling, en verdere Vergrootingen en Verſterckingen, met de voornaemſte, zoo Wereldlycke als Geeſtelycke Gebouwen, de wyze der Regeering, Hoogheden, Voorrechten, enz.

ALS MEDE

Eene naeukeurige en beknopte Beſchryving van het Landt van BREDA, deſzelfs Dorpen, Vryheden en Heerlykheden, met der zelver Oudheden, Regeeringen, Aanhangzelen en gemeene Gebouwen:

Uyt veele Oude en Nieuwe Schryvers byeen verzamelt, en met een aanmerckelyck getal van tans noch onuytgegevene echte Stucken, Brieven, enz. beveſtigt,

DOOR

THOMAS ERNST VAN GOOR,

Met Kopere Plaaten.

IN 'sGRAVENHAGE,
By JACOBUS VAN DEN KIEBOOM,
MDCCXLIV.

Digitized by Google

Digitized by Google

NOBILISSIMO DOCTISSIMOQUE

VIRO

D. THOMAE ERNESTO VAN GOOR, J. U. C.

URBIS PATRIAE SCABINO, ETC. ETC.

LITERARUM ET LITERATORUM AMANTISSIMO,
CUM BREDAE ANTIQUITATEM, ORTUM, INCREMENTUM,
ET STATUM,
OMNIAQUE, QUAE AD EJUS HISTORIAM PERTINENT,
ACCURATISSIME COLLECTA ET DESCRIPTA,
IN LUCEM EDERET
EGREGIUM, ET MULTIS LUCERNIS EVIGILATUM
OPUS.

Notitiam rerum ſecretis quaerite chartis,
Quisquis amat Patriae diſcere fata ſuae.
Abdita venturis tradit monumenta Papyrus,
Linigerae quondam munera digna Deae.

* *

Haec

Digitized by Google

Haec facit, ut claraे gentes, & facta priorum
A ſera poſſint poſteritate legi.
Omnis in humanos apte convertitur uſus,
Seu Pacis ſcribas, ſeu grave Martis opus.
Litera, ſi mandes, ab Iberis Gadibus uſque
Ibit ad extremos fida miniſtra Getas,
Sermonum longis peragit commercia terris,
Famaque ſuſpecta eſt, ſi caret hujus ope.
Mortales vitas longos producit in annos,
Quaeque mori debent, non ſinit illa mori.
Haec tibi praeteritum, quoties lubet, advocat aevum,
Et praeſens acti temporis acta refert.
Certior & cantu, magiciſque potentior herbis,
Exanimes cogit poſt ſua fata loqui.
Nunc quoque Laomedon ſtruit altae moenia Troyae,
Fruſtraturque duos fraude doloque Deos.
Divitis hic Priami florent felicia regna,
Ut fuerint Grajis invidioſa viris.
Mox tibi ſubjectis uruntur Pergama flammis,
Et volat ante oculos atra favilla tuos.
Hac fugit Aeneas oneratus pondere ſacro,
Atque alio juſſum quaerit in orbe locum.
Verte, precor, folium, brevis eſt labor ille, videbis
Creverit ut parva maxima Roma caſa.

Hinc

Digitized by Google

Hinc eadem ſeptem dominos ad ſidera montes
Evehit, & Latii ſaxa ſuperba Jovis.
Caeſaris haec domus eſt; cui ſurgit Apollinis aedes
Proxima, & Auguſto bibliotheca foro.
Singula qui referat: citius flaventis arenas
Litoris, Hyblaeas & numeraret apes.
Omnia quis nos haec docuit? niſi charta fidelis,
Praecipue docta quae ſit arata manu.
Saepe tamen caſus & ſunt ſua fata libellis,
Ut quibus interdum non ſit habenda fides.
Scrinia nonnunquam populatur barbarus hoſtis;
Namque etiam hic metuit, ſenſit & arma locus.
Quot libros avidis hauſere incendia flammis!
Quot calidae furum ſubripuere manus!
Incuſtoditus propriis, miſerabile, morbis,
Aut tacito tineae carpitur ore liber.
Interdum bibula vitiata volumina charta
Vidimus humenti non bene tuta loco.
Quid quod barbarico ſaepe horret epiſtola ductu,
Aut antiquatis litera ſcripta notis.
His tandem atque aliis rerum primordia cauſis
Saepe tenebroſa condita nocte jacent.
Haec quoque, BREDA, tibi quondam res obfuit, ut non
Natalem facile ſit reperire tuum.

Digitized by Google

Et tua forsassis jam nunc latuisset origo,
Sedula ni GORÎ *cura tuliſſet opem.*
Pervigil ille moras omnes, obiceſque removit,
Unus ſollicitas auſus inire vias.
Ille vetuſtatem luſtrans, caecoſque receſſus,
Condidit hoc rarae nobilitatis opus.
Inſpice materiam; longis deducitur annis,
Quaeque diu latuit ſit novitate recens.
Eſt quiddam affectis naevos detergere ſcriptis,
Aut lucem obſcuro ſpargere poſſe loco.
Eſt quiddam hic atque hic chartas reperire latentes,
Quarum uſu gaudens conſtruit auctor opus.
Occultum Aeaciden ſi non revocaſſet Ulyſſes,
Moeonidae Iliados copia nulla foret.
Haec tibi non tituli, nec habendi nominis ardor,
Sed BREDAE *ſolus ſcribere ſuaſit amor.*
Scilicet officium eſt generoſi civis, ut urbi,
Qua poſſit, Patriae ſerviat uſque ſuae.
Inter finitimas urbes memorabile nomen,
Parſque eſt hiſteriae, Belgica terra, tuae.
Illa patet tandem ſolo te vindice, GORÎ;
Hoc erat immenſae ſedulitatis opus.
Quando ſit orta doces, quibus aucta ſit incrementis,
Ardua quis primus moenia condiderit.

Enu-

Digitized by Google

Enumeras veteres, primasque ab origine gentes,
Utique sit ingenio terra beata suo.
Qui fuerint quondam Taxandri, sub quibus olim
Strinae Principibus fluxerit amnis avis.
Claraque facta Ducum, casusque per horrida bella,
Urbs fuerit quoties victa, quibusque modis.
Haeredes, Thalamos, Tabulas, Dotalia, Pacta,
Ostendit fida pagina scripta manu.
NASSAVIAMque domum, & tangentes sidera turres,
Et bustum Pario marmore conspicuum.
Praecipuasque aedes, & tot castella, tot arces:
Ut pars proposiți non vacet ulla tui.
Urbs ipsa in medio tanquam Regina theatro
Regali cultu suspicienda sedet.
Quam bis septeni cingunt toto aequore pagi,
Bredani *juris qua patet omnis ager.*
Sed quorsum abripior! tibi cedimus omnia, GORÎ,
Area sola tuis illa terenda rotis.
Non caruisse illos successu gratulor ausus,
Velaque te ventis explicuisse suis.
Gratulor ante alios, Patria est communis utrique,
Illa tuas cunas vidit, & illa meas.
Omnes Bredanos *haec tangit gloria cives,*
Omnes pars urbis magna minorve sumus.

Digitized by Google

Accipe nunc laudes magnorum, ERNESTE, *virorum*,
Doctrinae atque animi praemia digna tui.
Nec mea me fallunt vatis praesagia, *vives*
Clarus BREDANA *scriptor ab* HISTORIA.

P. G. CROYZÉ.

TAFEL

Digitized by Google

TAFEL
DER
HOOFTSTUKKEN.

EERSTE BOECK.

I. HOOFTSTUK.

VAn de eerſte Bewoonderen van het Landt van Stryen, en deszelfs oude Geſtalte.

II.

Van de Vorſten, onder wiens beſtier 't Landt van Stryen, van 't Jaar 500. tot 't Jaar 631., geſtaan heeft.

III.

Van de H. Geertruid, eerſte Vrouwe dezer Landen, en daar op gevolgde Graven van Stryen.

IV.

Van de Heeren van Breda, uyt de Huyzen van Stryen, Breda, en Loven.

V.

Van de Verdeeling van 't Landt van Breda, en de Huyzen van Gaveren, Liedekerke, en Raſſegem.

VI.

Van de Heeren van Breda, uyt de Huyzen van Polanen en Naſſau.

VII.

Byzondere Beſchryving der Stadt Breda, derzelver Opkomſt, Verſterking, Uytlegging, en Gemeene Gebouwen.

Digitized by Google

TAFEL

VIII.

Beschryving van den Godsdienst, mitsgaders der Kerken, Kapellen, en andere openbaare Geestelyke Gebouwen binnen de Stadt Breda.

IX.

Gedenkwaardige Zaecken binnen de Stadt en 't Landt van Breda voorgevallen.

TWEEDE BOECK.

I. HOOFTSTUK.

VAn de Hoogheid en Gerechtigheden der Stadt Breda.

II.

Van de Hooft- en Leenbanck 's Lands en Ressorte van Breda.

III.

Van de Hooge Amptenaren, en hun Regtsgebiedt, en eerst van den Drossaert.

IV.

Van den Binnen Borgemeester en Schepenen.

V.

Van den Buyten Borgemeester en Tresorier.

VI.

Van den Griffier en Secretaris.

VII.

Van de Tien Raden.

VIII.

Van de Weesmeesters, en de Weeskamer.

IX.

Van den Krygsraadt der Stadt Breda.

Digitized by Google

X.

Van de Binnen en Buyten Poorters, hunne Rechten en Gerechtigheden.

XI.

Van de Ingezetenen, mitsgaders van de Vierschaer en Vryheid der Stadt Breda.

XII.

Vertoog der Geleerde en Beroemde Mannen binnen de Stadt en 't Landt van Breda geboren.

XIII.

Costumen, Keuren, Ordonnantien, en Reglementen der Stadt Breda.

DERDE BOECK.

I. HOOFTSTUK.

VErvattende eene Algemeene Beschryving van 't Landt van Breda.

II.

Beschryving der Heerlykheden Terheyden en Teteringe.

III.

Beschryving der Vryheid Oosterhout.

IV.

Beschryving der Heerlykheid Dongen.

V.

Beschryving der Heerlykheid Gilze en Ryen.

VI.

Beschryving der Heerlykheden Ginneken en Bavel.

VII.

Beschryving der Heerlykheden Alphen, Baerle, en Chaam.

Digitized by Google

VIII.

Beschryving der Heerlykheden Zundert en Rysbergen.

IX.

Beschryving der Vryheid Rosendael, en Heerlykheid Nispen.

X.

Beschryving der Vryheid Etten, mitsgaders der Heerlykheden Leur en Sprundel.

XI.

Beschryving der Heerlykheid de Hage.

VIERDE BOECK.

Vervattende veele Privilegien en oude Brieven, mitsgaders Vryheden, Rechten, Costuymen, en andere, zoo algemeene als byzondere Stucken, betreffende de Stadt en 't Landt van BREDA, meest dienende tot bewys en opheldering der Geschiedenissen en zaecken in de drie voorgaande Boecken verhandelt: Namentlyk

N°. 1.

Giftbrief van Engelbrecht de Salische Frank, waar by hy 't Dorp Alphen schenkt aan den H. Willebrord, en 't Klooster van Epternaken.

2.

Uyterste Wil van den H. Willebrord, Aertsbisschop van Utrecht, en Verkondiger van 't Kristen Geloof in deze Landen.

3.

Brief, waar by Keyzer Otto de I. aan de Kerk van Nivelle alle haare bezittingen, oock in 't Landt van Stryen gelegen, bekragtigt.

4.

Stichtbrief van 't Klooster van Thoor, door Hilsondis Gravin van Stryen.

5.

Brief, waar by Engelbrecht van Scoten, al zyn oudt Goedt, 't gene hy te Scoten hadt, geeft aan de Kerk van Villers.

N°. 6.

Digitized by Google

N°. 6.

Hendrick, Hertog van Lothryck, geeft aan Godevaert, Heer van Breda, het Goedt van Breda te leen.

7.

Brief, waar by Dirk de VII., Graaf van Hollandt, afstaat van al 't Recht 't gene hy meende te hebben op 't Landt van Breda.

8.

Godevaert, Heer van Breda, geeft zich met zyn Landt over, in Vasallagie, aan Hendrick Hertog van Lothryck.

9.

Gifte der Hoeve van Nieulandt aan 't Klooster van Tongerlo.

10.

Overeenkomst van den Hertog van Brabant, en den Heer van Breda, wegens de Stadt en den Burgt van Breda.

11.

Hildegond, Abtdis van Thoor, noemt den Hertog van Brabant haren Advocaat.

12.

Verdrag tusschen Hendrick Hertog van Brabant en Heer Gillis van Breda, ter beslissing der geschillen onder hen gerezen.

13.

Uyterste Wil van Godevaert den IV, Heer van Breda.

14.

Privilegie, waar by de Poorters van Breda vry verklaart worden van alle Schattingen.

15.

Brief, waar by Hendrick, Heer van Breda, 't Beggynhof aldaar begunstigt.

16.

Bevestiging van den voorgemelden Giftbrief door Hendrick, Bisschop van Luyck.

17.

Brief, waar by Arnout van Gaesbeek goedkeurt de oprechting der Kerk van Rosendael, tot eene Parochie Kerk.

Digitized by Google

N°. 18.

Arnout van Loven, Heer van Breda, geeft aan die van Ooſterhout den vrydom van alle Tollen, enz.

19.

Arnout van Loven noemt zich Richter of Droſſaert van den Lande van Breda.

20.

Brief, by welke Arnout van Loven veele Goederen ſchenkt aan 't Klooſter van St. Katarinen Dal.

21.

Arnout van Loven verkoopt aan de Abtdis van Thoor de Thienden van Etten.

22.

Brief, waar by Arnout van Loven aan die van Breda geeft 't Landt gelegen tuſſchen Emelenberg en den Ypelaer.

23.

Jan Hertog van Brabant geeft aan Arnout van Loven 't Landt van Breda, om 't zelve, geduurende zyn leven, te gebruyken.

24.

Afdeeling van Breda en Bergen op Zoom, tuſſchen Heer Raſo van Gaveren, en Heer Gerard van Weſemale.

25.

Limietſcheyding tuſſchen de Heeren van Breda en Bergen op Zoom.

26.

Brief, waar by Raſo van Gaveren aan de Stadt Breda geeft 't recht om Kaſſeygelt te vorderen.

27.

Uytgift van Sevenbergen, door Willem Heer van Stryen.

28.

Brief, waar by blykt, dat de Kerk van Gilze is geweeſt de Moederkerk van Etten en Merterſen, of de Hage.

N°. 29.

Digitized by Google

N°. 29.

Uyterſte Wil van Heer Jacob, Deken van Beeck, waar by hy de Parochie Kerk van Breda oprecht tot eene Collegiale Kerk.

30.

Hervorming van 't Kapittel der Collegiale Kerk.

31.

Scheyding der Kerken van Ginneken, Merterſen, Etten, en Bavel, van de Moederkerk van Gilze.

32.

Gerard van Raſſegem vergunt aan die van Breda, dat zy binnen de Stadt mogen Acchyns heffen.

33.

Verlegging der Weekmarkt te Breda van Maandag op Dingsdag, met het Recht der Laken neering aldaar.

34.

Willem van Duvenvoorde verkrygt in Erfpacht het Huys te Stryen.

35.

Gifte van 't hooge en neder Gerecht van Ooſterhout aan Heer Willem van Duvenvoorde.

36.

Gerard van Raſſegem verkoopt 't Landt van Breda aan Jan den III. Hertog van Brabant.

37.

Aanſtelling van Klaas van Niſpen tot Schoutet van den Lande van Breda.

38.

Brief, waar by de Hertog van Brabant aan Klaas van Niſpen volmagt geeft, om Schepenen en Dingbanken te mogen aanſtellen in 't Landt van Breda.

39.

Overdracht van den Hertog van Brabant, en Jonkvrouwen Marie en Margriet van Liedekerke, wegens 't Landt van Breda.

Digitized by Google

N°. 40.

Acte van Legitimatie van Heer Willem van Duvenvoorde, door Keyzer Lodewyck van Beyeren.

41.

Privilegie, dat alle 't Wollewerck inkomen moet binnen de Poort van Breda.

42.

Jan Hertog van Brabant maakt de Schepenbanck der Stadt Breda 't Hooft van 't geheele Landt.

43.

Vonnis en Uytſpraak van Philips van Valois, Koning van Franckryck, tuſſchen Jan Hertog van Brabant, en Gerard Heer van Raſſegem, wegens de Verkoping van 't Landt van Breda.

44.

Vidimus van 't Appointement, uytgegeven by Philips Koning van Franckryck, ter beſlisſing der verſchillen, gerezen tuſſchen Jan Hertog van Brabant, en Gerard Heer van Raſſegem, wegens 't Landt van Breda.

45.

Brief, waar by Jonkvrouwe Marie van Liedekerke aan Heer Willem van Duvenvoorde al haar recht overgeeft, 't gene zy op 't Landt van Breda nog voorbehouden hadt.

46.

Jan Hertog van Brabant verkoopt 't Landt van Breda aan Jan van Polanen, Heer van de Leck.

47.

Jan van Polanen, Heer van de Leck en Breda, geeft aan die van Breda de Halle en Wage, en recht de Lakenhal op tot een Rechtbanck.

48.

Vergunning aan de Stadt Breda om den Acchyns te mogen hoogen en laagen.

49.

Acte, waar by Wenſelin en Johanna, Hertog en Hertogin van Brabant, verklaren, dat die van Breda geene bede aan den Hertog ſchuldig zyn.

N°. 50.

Digitized by Google

N°. 50.

Verpanding der Heerlykheden Groot-en Kleyn Zundert, de Hage, Sprundel, en Niſpen, aan Jan van Polanen, Heer van de Leck en Breda.

51.

Jan van Polanen ſticht in de Kerk te Breda een Capellanye.

52.

Verdrag tuſſchen die van Breda en Terheyden.

53.

Stichtbrief van een Outaer in de Parochie Kerk te Ooſterhout.

54.

Inkomſt van Engelbrecht Graaf van Naſſau, en Johanna van de Leck, als Heer en Vrouwe van Breda.

55.

Engelbrecht Graaf van Naſſau geeft aan die van Breda, dat nergens opſlach van Goede zyn mag in 't geheele Landt, dan binnen de Stadt Breda, en derzelver Vryheid.

56.

Kwytbrief, waar by Engelbrecht, Graaf van Naſſau, van die van Breda bekent ontfangen te hebben Twee duyzent Rhynsgulden.

57.

Raming en Middeling, gedaan by de goede Steden van Brabant, tuſſchen de Stadt Breda, en de Dorpen van Alphen, Gilze, en Baerle, wegens het Brouwen, Weven enz.

58.

Jan Graaf van Naſſau geeft aan die van Breda het Vorrecht om hun eygen Bier te mogen brouwen, ſonder daar van eenig Gruytgelt te betalen.

59.

Bekrachtiging van 't gemelde Voorrecht by Maximiliaen en Maria, Hertog en Hertoginne van Brabant.

60.

Brief, waar by de Hertog van Brabant den Heer van Breda vry verklaart van alle Tollen, zoo te water als te landt.

N°. 61.

Digitized by Google

N°. 61.

Blyde Inkomſt van Engelbrecht den II, Graaf van Naſſau, als Heer van Breda.

62.

Engelbrecht Graaf van Naſſau beveſtigt aan die van Breda alle hunne voormaels verkrege Vorrechten.

63.

Maria van Loon, Gravin van Naſſau, ſticht het Klooſter van Vredenburg, op de Hoeve van Wueſtenberg, te Bavel.

64.

Philips Aertshertog van Ooſtenryck, Hertog van Brabant, ſtelt die van Breda en Bergen buyten bedwang van alle Heeren, Bancken, en Rechteren.

65.

Blyde Inkomſt van Hendrick Graaf van Naſſau, als Heer van Breda.

66.

Fundatie by Hendrick Graaf van Naſſau gedaan, om hondert arme Perſonen jaarlyks te kleeden enz.

67.

Ordonnantie, gemaakt by Hendrick Graaf van Naſſau, op de timmering der afgebrande Huyſen en Hofſteden binnen de Stadt Breda.

68.

Keyzer Karel de V. ontſlaet die van Breda, voor den tyd van agtien jaaren, van het betalen der Tollen, wegens den grooten Brandt enz.

69.

Octroy, waar by de Stadt Breda wordt opgericht tot eene Vrye Stadt, en voor altyt ontheven van den Brabantſchen Tol.

70.

Bekrachtiging van 't voorgemelde Octroy en Vrydom, door de Algemeene Staten der Vereenigde Nederlanden.

71.

Verbondt der Steden van Brabant, houdende de zyde der Algemeene Staten.

N°. 72.

Digitized by Google

N°. 72.

Aentekening der Bedycking van verſcheyde Polders in en omtrent het Landt van Breda gelegen.

73.

Oude Munten waar van in de voorgemelde Brieven gewaagt wordt, met derzelver evaluatie, naa de tegenwoordige waarde.

74.

Eedt van den Heer der Stadt en Lande van Breda.

75.

Eedt van de Poorteren en Ingezetenen der Stadt en Lande van Breda.

76.

Affchrift van 't gene geſchreven ſtaet onder de Schilderye van 't zoogenaemde Sacrament van Mirakelen van de Niervaert, voor zoo veel 't zelve in wezen is.

77.

Affchrift van een met de handt geſchreve Rym Kronyck, behelſende de Afkomſt en de Opvolging van het oudt Doorluchtig Geſlacht van Naſſau.

78.

De Abt en 't Konvent van St. Bavo te Gendt verklaren, dat het Recht ter begeving der Kapel van Kleyn Zundert behoort aan 't Konvent van Tongerlo.

79.

Verklaring van Hendrick den II. van dien naam, Biſſchop van Luyck, wegens de Kerken en Thienden van Niſpen en Sundert.

80.

Willem Graef van Holland, geeft aan Willem van Duvenvoorde het Scout Ambacht van Geertruidenberg enz.

81.

Willem Graef van Hollandt, geeft aan Jan van Polanen, Heer van de Leck, den Borcht van Geertruidenberg.

82.

Bulle van Nicolaes den V., Paus van Romen, waar by hy aan Maria van Loon, Gravinne van Naſſau, verſcheide gunſten verleent.

83.

Brief van Jan Hertog van Brabant, waar by hy Engelbrecht Graaf van Naſſau vryſpreekt van 't gene denzelven te laſte was gelegt.

****

Digitized by Google

N°. 84.

Verklaring der Baenrodzen, Ridderſchap en Steden van Brabant, ten voordeele van Engelbrecht Graef van Naſſau enz.

85.

Requeſt, by Prins Willem den I. aan den Keyzer overgegeven, om de Appellatie van de Hooft- en Schepenbancken te Breda in eene Reformatie te veranderen.

86.

Ordonnantie van Hendrik Graef van Naſſau, aangaende de Veſtkamer te Breda, enz.

87.

Nadere Ordonnantie van Maurits Prins van Oranjen, nopens de Veſtkamer ter Secretarye van Breda.

88.

Vonnis van den Raad van Brabant, belangende de Veſtkamer ter Secretarye der Stadt Breda.

89.

Brief van Jan van Beyeren, Biſſchop van Luyck, waar by die van Hertele, Seymaer, Heyde en Wagenberg, nu te zamen het Dorp en Heerlykheid van Terheyden uytmakende, tot een Parochie worden opgericht.

90.

Uytſpraak van de Heeren van Dongen, van Zelbach, van Aſſche enz., als verkore Scheydsmannen, tot beſliſſing der Verſchillen, gerezen tuſſchen Engelbrecht Graef van Naſſau, en Hendrick Heer van Bergen, over het Landt en de Heerlykheid van Breda.

91.

Oprechting en Fondatie van het Manhuys op den Haegdyck te Breda, door de Uytvoerders der uyterſte Wille van Heer Anſelmus Smit, gezegt Fabri.

92.

Engelbrecht Graef van Naſſau zegt aan Jan Biſſchop van Luyck, zyne Manſchap op.

93.

Brief, waar by Jan Hertog van Brabant, den Grave van Naſſau ſchadeloos houdt wegens 't opzeggen van zyne Manſchap aan den Biſſchop van Luyck.

NAAM.

Digitized by Google

NAAM-LYST

DER HEEREN

INTEEKENAREN.

DE HEEREN

A.

Jacob Willem van Alphen, *Controlleur van 's Heeren Domeynen te Breda.*
Dirck van Andel.

B.

Mr. Andreas de Bons, *Preſident der Stadt Breda.*
W. H. van Borſſelen, *Heer van Geldermalſem.*
Petrus van Beek, *Raad en Rentmeeſter van het Hoog Vorſtelyk Stift Thoor.*
Bernardt de Brengues, *Schepen der Stadt Breda.*
Pieter de Bruyn, *Rentmeeſter van de Braak.*
Jacob de Bruyn.

C.

P. G. Croyzé, *M. D. en Oud Schepen der Stadt Breda.*
F. J. C * * *, Groot Papier.
H. V. D. C.

D.

Arent vander Duſſen, *Raad der Stadt Delft, en Gedeputeerde ter Admiraliteyt &c.* Groot Papier.
Johan Hendrik Damiſſe, *Stadthouder der Stadt en Baronnie van Breda.*
Paulus Demony.
De Regenten der Heerlykheid Terheyden.

F.

D. Gerardus Fabritius, *Predicant te Etten.*

G.

Joris Geſteranus.
Floris van Gilſt, *Schoutet van Alphen, Baarle en Chaam.*
Hendrik van Gils, *Secretaris der Vryheid Ooſterhout.*
A. de Grand.
A. van Gaalen, *Subſtitut Secretaris der Heerlykheid Terheyde.*

H.

Mr. Samuel van Hulſt, *Raad der Stadt Delft.*
A. Hardy.
D. Martinus Haſebrouk, *Predicant te Breda.*
P. de Haſſelaer.
C. Henny, *Stokhouder der Stadt Breda.*

K.

Mr. Gaſpar Rudolph van Kinſchot, Heer van Nieuwerkerk, *Secretaris der Stadt Delft, &c.* Groot Papier.
Andreas David Knollard, *Schepen der Stadt Breda.*
D. Jacobus Koets, *Predicant te Baarle-Naſſau.*
Johannes van den Kieboom, *Boekverkooper in Breda.*

L.

Hendrik Willem van de Luyſter.
F. L.
J. L.
Mr. Hendrik Leuſtink Hendrikſz.

Digitized by Google

DE HEEREN

M.

M. S. Meſtral, *Luytenant-Collonel van een Regiment Zwitſers ten dienſte deezer Landen.*
Mr. Sebaſtiaen van Meyers, *Griffier der Stadt en Landen van Breda.*

N.

Carel van Naarſſe, *Rentmeeſter der Domeynen der Stadt en Baronnie van Breda.*
Gerard Johan Noortberg, *Raad en Weesmeeſter der Stadt Breda.*
N. N.
J. Nummer, *Secretaris der Heerlykheid de Hage.*

O.

Mr. Louis van Overbeke, *Burgemeeſter der Stadt Breda.*

P.

Pronk, *Burgemeeſter der Stadt Harderwyk.*

R.

Chriſtiaen Graaf van Reghteren, *Collonel van de Cavallery ten dienſte deezer Landen.*
Mr. Jacob Rygersma, *Ordinaris Raad en Reekenmeeſter van Syne Hoogheid den Heere Prince van Oranje en Naſſau.* Groot Papier.
Mr. Cornelis van Ryckevorſel.
Mr. Huybreght van Ryckevorſel.
Jan van Rhyn.

S.

Hendrick van Slingelandt, *Burgemeeſter van 's Gravenhage, &c. &c. &c.*
Bouthout van Slingelandt, *Raad en Vroetſchap der Stadt Delft, &c. &c. &c.*
L. T. de Saumaiſe, *Majoor ten dienſte deezer Landen.*
Mr. Abraham Santvoort, *Schoutet van Ginneken en Gilze.*
Mr. J. J. Steurman, *Droſſaart van het Weſtquartier van 't Marquiſaat van Bergen op Zoom.*
Dr. Jan George van Son, *Schepen der Stadt Breda.*
Willem Schoorn, *Rentmeeſter der Geeſtelyke Goederen, en Schepen der Stadt Breda.*

T.

Jan Fredrick Troomer, *Oudt Schepen en Poſtmeeſter der Stadt Breda.*
Mr. P. J. Tollius, *Griffier van de Leenen der Stadt en Landen van Breda.*
Iſaac Tirion, Groot Papier.

V.

Mr. W. H. Verbrugge, *Schepen der Stadt Breda.*
Conſtantinus van Vechelen, *Secretaris der Stadt Breda.*
Mr. J. T. van Vechelen.
P. van Vechelen.

W.

Mr. Cornelis Elias van Wenſſenburgh.
Mr. Albertus Gerard Waalwyk, *Auditeur Militair van 't Garniſoen te Breda.*
Weſtervelt, *Burgemeeſter der Stadt Harderwyk.*

Z.

Mr. Remees Floris van Zanen, *Regerend Schepen der Stadt Haarlem.*
J. Zylmans, *Subſtitut Ontfanger van de Vryheid Ooſterhout.*

Digitized by Google

BESCHRYVING
DER
STADT EN LANDE
VAN
B R E D A.

EERSTE BOEK.

I. HOOFTSTUK.

Van de eerſte Bewoonderen van 't Landt van STRYEN, *en deszelfs oude Geſtalte.*

HEt Landt van Stryen is oudtyts, zoo verre men kan naagaan, bewoont geweeſt by de Taxanders, gelyk Plinius zulks getuygt, zeggende: *A Scaldi incolunt extera Taxandri pluribus nominibus*; dat is, van de Schelde, in de buytenſte plaatzen, woonen de Taxanders onder verſcheide benamingen. *Plin. Hiſt. nat.* l. 4. c. 17. *Marcellin. Hiſt.* l. 17.

Omtrent de bepaling van 't eygentlyke Landt, 't gene de Taxanders zouden bewoont hebben, zyn het de Geleerden niet eens. P. Cluverius meent, dat de Zeeuwen de rechte Taxanders zyn, welke de Eylanden aan den mont van de Schelde en Maas bewoonden; nemende de woorden van Plinius in deze betekenis op, dat de Taxanders aan den buyten-kant der Schelde, of over de Schelde gezeten waren; 't gene echter met den zin dier woorden gantſch niet overeenkomt: vermits Plinius, bezig zynde met de Belgiſche Provintie te beſchryven, en ook de Volkeren aldaar op te tellen, over de Schelde niets te verrichten hadt, en by gevolg ook geen voornemen kan gehadt hebben om eenige melding te maken van de Bewoonderen der Eylanden aan de overzyde van de Schelde gelegen. Andere wederom, als Ortelius, Pontanus, Valeſius, ſtellen, dat de Taxanders hunne woonplaatzen gehadt hebben van de Schelde af tot aan de Maas, en langs den Demer, tot in de Luykſe kempen, en de Meyerye van 's Hertogenboſch: welk gevoelen ook het meeſt gevolgt is, als beſt overeenkomende met de tegenwoordige gelegentheid der Landen waar van in de oude Brieven gewaagt wordt. *Inleyd. der Oudh. en Geſt. van Zeeland*, §. 5. *Havermans kort Begrip van Brabant*, cap. 8. *Divai Antiquit. Belg.* pag. 42.

Digitized by Google

Tot beter verſtant van 't gene gemeld is, zal men eens naauwkeurig gaan onderzoeken den ouden loop van de Maas en Schelde, voornamentlyk in deze Landen, zynde zeer verſchillende met dien welke zy hedendaags hebben; om dus een recht denkbeeld te konnen maaken van de waare gelegentheid van Taxandrië of Teſſenderlandt, gelyk het doorgaans by de latere Schryvers genoemt wordt.

De Maas, voorheen een ſcheydpaal tuſſchen de Gauliërs en de Batavieren, houdende de eerſte den Zuiden kant, en de Batavieren den Noorden-kant van die Rivier, neemt haren oorſprong uyt den berg Vogeſus, en naa verſcheide Plaatzen van Lotteringen, Frankryk en der Nederlanden voorbygeſtroomt te hebben, behoudt zy haren ouden naam en loop noch langs Grave, Raveſtein en Megen. Deze Rivier plagt van daar verder te loopen bezuiden 't huys te Bokhoven naar Hermikhuyzen, daar 't oude kanaal, nu gantſch verlandt, doch echter gezien wordt; als mede Zuidwaarts de Stadt Heusden naar Doveren, en voorts midden door den Dordrechtſen verdronken Waard, volgens de paalen tuſſchen de Viſſcheryen van de Graaffelykheid van Hollandt en van den Prins van Oranje heden nog bekent, latende Geertruidenberg aan de Zuidzyde, en Dordrecht aan de Noord- en Noord-ooſtzyde leggen. Van daar heeft de Maas voortgeſtroomt naar Maasdam, daar ze nu door eenen dam is afgeſneden, en zoo Weſtwaarts aan tot Weſtmaas, verder tot de Gorſſingen, naderhant bedykt onder den naam der Beyerlanden, en van daar langs 't Landt van Putten, tuſſchen Puttenſtein in 't Weſten, en Godſchalkoirt in 't Ooſten, voorby de Stadt Brielle in de Noordzee.

Someren Batav. cap. 5. Balen Beſchr. van Dord.

De Rivier de Schelde heeft haren oorſprong uyt 't Graaffchap Vermandois in Pikardyen, van waar ze, een groot gedeelte van Henegouwen en Vlaanderen doorſtroomt hebbende, liep langs de woonplaatzen der Menapers en Moriners, de oude Bewoonderen van Brabant en der Zeeuwſche Eylanden, ſcheidende die van de Taxanders. Van daar verder ſtroomende, ging zy hare wateren ſtorten in de Maas, gelyk Julius Cæſar getuygt. Doch dat gevoelen wordt door Plinius tegengeſproken, die den loop der Schelde beſchryvende, dezelve in de Noord-zee brengt, zonder van eenige menging harer wateren met de Maas te gewagen. Maar deze twee tegenſtrydende gevoelens konnen echter zeer lichtelyk overeengebragt worden, indien men de ſtelling wil volgen van den Heer Alting, die den ouden loop van de Schelde zeer klaar afſchetſt in de eerſte Kaart van zyn geleerd Werk, daar men ziet, hoe die Rivier, by hem mede Tabuda en Tunger genaamt, zich verdeelt in twee armen, waar van de eene, loopende naar 't Zuid-weſten, de Zeeuwſche Eylanden aan de linkerzyde beſluyt, de andere, langs dezelve Weſt- en Noord-weſtwaarts aan loopende, zich vereenigt met de Maas, en dat dan die twee Rivieren te ſamen haren loop meer Noordwaarts wenden, tot dat zy met den onderſten arm van den Rhyn, te weten de Waal, vereenigt zynde, te ſamen met dien afgryſſelyk grooten mont, waar van Tacitus gewaagt, zich uytſtorten in de Noord-zee.

Jul. Cæſ. de bello Gall. l. 6. Plin. Hiſtor. nat. l. 4. 13. 17. Alting Not. Germ. infer. tab. 1. 2. 3. Tacit. Annal. 2. 6.

Behalven deze twee Rivieren kwam eertyts nog uyt de Maas, niet verre van Dordrecht, vloeyen een Riviertje de Streene, by anderen Unſtrit, genaamt, 't gene Weſtwaarts aan ſtroomende, omtrent Bergen-op-zoom zich met de Schelde vermengde. Ter plaatze alwaar de Streene uyt de Maas ſtroomde lag voormaals 't Dorp Stryenmonde, aldus genoemt naa die zamenvloeying, 't welk met die Rivier in den grooten Vloed van 't jaar 1421. vergaan is: men ontfing aldaar den tol van de voorbyvaarende ſchepen. De Bredaaſche Kronyk-ſchryver verhaalt, dat een zekere Strenius, Landvoogd over dit Geweſt, deze Rivier, omtrent 't jaar 603, zoude hebben doen graven en leyden uyt de Maas, van Stryenmonde tot by Stryenham in de Schelde, op welke Rivier hy mede een Tolhuys deedt bouwen, Streenberg genaamt, 't gene den naam zoude gegeven hebben aan de Stadt Steenbergen.

Leeuwen Batav. ill. Bl. 1238. Van der Hoeven Handv. Kronyk. Someren Batavia Bladz. 72. Bred. Kronyk op 't jaar 603. Butkens Troph. de Brabant l. 1. ch. 6.

Den loop der voorgemelde Rivieren dus beſchouwt hebbende, zoo zal men den rechten ſtant van Taxandrië in dezer voegen bepaalen. Die Landſtreek hadt dan tot grensſcheyding de Maas ten Ooſten, de Schelde ten Zuiden, 't Riviertje de Streene ten Weſten, en 't Markgraaffchap van Antwer-

per

Digitized by Google

pen met den Demer ten Noorden, begrypende 't grootſte gedeelte van 't Graafſchap van Loon; 't Landt van Hoorn, Kuyk, Keſſel en Raveſtein; 't Landt van Stryen, en 't oude Graafſchap van Orten, tegenwoordig behelzende de Landen onder de Meyerye van 's Hertogenboſch behoorende.

Dat de voorſchreve Landen onder Taxandrië behoort hebben, kan men met verſcheide echte bewys-ſtukken beveſtigen; en derhalven is 't te verwonderen dat Geleerde Mannen, die zoo veel werks hebben gemaakt om de Taxanders in de Zeeuwſche Eylanden te plaatzen, daar omtrent niet eenige opmerking genomen hebben. Want 't is niet te geloven en uyt geene Hiſtoriſchryvers bekent, dat de Taxanders, zedert den tyd van Plinius tot omtrent 't jaar 700 naa de Geboorte des Heylands, hunne woonplaatzen zouden verandert, en zich van de Zee-kuſten dieper landtwaarts in begeven hebben: immers uyt de volgende ſtukken zal blyken, dat in de agſte, negende en tiende Eeuwen verſcheide plaatzen in Taxandrië al opgenoemt zyn, welke in die Landtſtreek heden nog gevonden worden.

1. De H. Willebrord, Aartsbiſſchop van Utrecht, en zoo genaamde Apoſtel dezer Landen, tekent in zynen uyterſten wil, gemaakt in 't jaar 726, verſcheide Plaatzen aan in Taxandrië gelegen, namentlyk *Wadradoch*, nu Weert; *Peplo*, nu Poppel; *Duthmala*, de Dommel; *Dioſna*, Dieſſen, en *Alpheim*, nu Alphen; meerendeels in de Meyerye van 's Hertogenboſch en in 't Landt van Breda heden nog bekent. *Proeven* n. 1.

2. Men vindt mede gewag gemaakt van 't gemelde Dorp *Alphen*, als gelegen in Taxandrië, by den Brief waar in Engelbrecht, de Saliſche Frank, 't zelve ſchenkt aan den H. Willebrord en 't Klooſter van Epternaken, omtrent 't jaar 711. n. 2.

3. Keyzer Otto de I., in den jaare 966, aan de Kerk van Nivelle haare goederen en bezittingen beveſtigende, noemt in 't byzonder de Erffenis van de H. Geertruid in 't Landt van Taxandrië, gelegen aan de Rivier de *Streene* in de Stadt van *Bergen*. n. 3.

4. Keyzer Karel de Kaale, en zyne Gemalin Richildis, by haaren Brief aan de Kerk van Nivelle in 't jaar 877 gegeven, welke naderhant door Zuentibold, Koning van Lothryk, in 't jaar 897 beveſtigt is, gewagen onder andere van 't Dorp *Foreſt* in 't Landt van Taxandrië, 't gene, hedendaags Voorſt genaamt, gelegen is omtrent den Demer. *Miraus Donat. Belgic.* cap. 14. 15. lib. 2.

5. De Dorpen *Northrevic* en *Edingehem*, nu Norderwyk by Herentals, en Edighem of Eghem, tuſſchen Antwerpen en Lier, worden opgenoemt, als in 't Landt van Taxandrië gelegen, in den Brief waar by Keyzer Otto de II. aan de Monnikken van St. Bavo te Gendt hunne ontnomene goederen weder geeft, in 't jaar 976. *Miraus Donat. Belgic.* lib. 1. cap. 14.

6. In 't oudt Jaar-getyde-boek der Kanonniken van Utrecht wordt onder andere, ten tyde van Koning Zuentibold, gewag gemaakt van *Stenem*, nu Steenbergen, als gelegen in Taxandrië. *Grammaye Antiq. Bred.* cap. 19.

7. Het Dorp *Teſſenderlo*, gelegen in 't oude Graafſchap van Manſuariën, omtrent de Stadt Dieſt, wordt by alle de Schryvers gehouden voor zeer oudt, en als zynen naam ontleent hebbende van Taxandrië of Teſſenderlandt, willende zoo veel zeggen als *Taxandriæ locus*. *Ammian. Marcell.* lib. 17. *Divæi Ant. Belg.* pag. 41.

8. In den Brief door Keyzer Otto den I. aan de Abtdye van St. Bavo te Gendt, ter beveſtiging van deszelfs bezittingen, in 't jaar 965 gegeven, wordt onder Taxandrië wel byzonderlyk opgenoemt het *Dorp Risbecha op de Rivier Atua, met den Molen enz* Welk Dorp, nu Rysbergen genaamt, met den Watermolen op de Rivier de Aa of Weerreys, in 't Landt van Breda tans nog bekent is. *Grammaye Antiq. Bred.* cap. 2.

9. *Bladelle*, nu Bladel, gelegen in de Meyerye van 's Hertogenboſch, voorheen het Hof der Koningen van Ooſt-frankryk, het gene in die tyden een zeer prachtig en door zyne grachten omvange vierkant Slot was, ſtaat omtrent de negende Eeuw bekent als in Taxandrië leggende. *G. van Loon op de Holl. Hiſt.* 2. Deel, bl. 146.

Men zoude veelvuldige diergelyke bewyzen konnen bybrengen, maar het zal genoeg zyn aangetoont te hebben, dat in der daat oudtyts de bepaaling van Taxandrië zoodanig is geweeſt als hier voor is ter nedergeſtelt.

Het Landt van Stryen dus, gelyk gemeld is, een gedeelte van Taxandrië *Butkens*

Digitized by Google

Troph. l. 1. ch. 6. uytmaakende, hadt zynen naam van de Hooftplaats Stryen, gelegen aan de Rivier de Streene. Het was een zeer wyd uytgeſtrekte Landtſtreek, in zynen omtrek begrypende al 't gene nog heden tot 't Landt van Stryen behoort, met verſcheide Dorpen in den Vloed van 't jaar 1421 verdronken; 't Landt van Breda (waar onder behoorden Bergen, Steenbergen, Scoten, Mercxem, Eekeren, Loenhout, Ooſtmal enz.) Geertruidenberg, Zevenbergen, en zoo voorts alle 't gene gelegen was tuſſchen 't Markgraafſchap van Antwerpen en den loop van de oude Maas en Streene.

Omtrent wat tyd 't Landt van Stryen eerſt is bekent geworden, zulks is niet wel te bepaalen, nademaal in de oude Kronyk-ſchryvers daar van niets zekers geboekt is. De alderverſte geheugenis die men 'er van kan naavorſchen, vindt men in de Saliſche Wetten, welke de Franken, in de vyfde Eeuw naa de Geboorte des Zaligmakers, als zy onder de regeering van Faramond, hunnen eerſten Koning, over den Rhyn getogen waren, hebben gemaakt: ten welken eynde zy hunne Vergaderingen in verſcheide Plaatzen of Maalſteden, by hen *Mallos* genaamt, hebben gehouden, waar van Wendelinus eenigen opnoemt, te weten *Streona*, nu Stryen; *Baurg*, nu Bergen; *Turnbal*, Turnhout; *Scoten*; *Etten*; *Cham*; meerendeels in 't Landt van Breda of daar omtrent gelegen. Deze Wetten hadden haaren naam bekomen van de Saliërs, 't edelſte Volk der Franken. *Wendel. de Leg. Sal.*

Vooral eer wy nu verder gaan tot betooging der byzondere zaaken 't gemelde Landt betreffende, zullen wy eerſt eens onderzoeken de oude geſtalte van 't Landt van Stryen, waar in zeer groote veranderingen, zoo in de Wateren als in 't Landt, van tyd tot tyd zyn voorgevallen; en dan vervolgens opgeven een korte lyſt der Vorſten, onder wiens heerſchappye dat Landt van oudts her af geſtaan heeft.

Ten opzicht der Wateren is 't zeker, dat, behalven den ouden loop van de Maas en Schelde, zeer verſchillende met den hedendaagſen, gelyk hier boven aangewezen is, insgelyks in deze Landen andere mindere Stroomen en Beeken zyn geweeſt, die, of door de kracht der Vloeden, of door 't toedoen van menſchen, verandert of gantſch te niet gegaan zyn.

Proeven n. 4. 1. In den Sticht-brief van Thoor, van 't jaar 992, wordt gewaagt van een Boſch, leggende tuſſchen de twee Marken. Waar dat die twee Wateren geloopen hebben, kan men niet zeker melden, weshalven men alleen eenige giſſingen zal bybrengen, waar uyt, met eenige waarſchynelykheid, derzelver gelegentheid zal konnen betoogt worden. By 't nieuwe Veer aan de Haagſche zyde, legt een laagte, welke men gewoonlyk de oude Mark noemt. In oude Veſt-brieven vindt men, dat de Leurſe Vaart voorheen door de oude Mark in Zwartenberg heeft geloopen, maar met de indyking van dien Polder, in 't jaar 1507, is uytgeſloten, en door een Vliet van Kreytenberg geleid. In 't oudt Landt van Zevenbergen, aan den Haſeldonkſen weg, is de oude Mark bekent. Noch ziet men in de Ettenſche beempden een doorgaande laagte, de oude Vaart genaamt. De Huyzen op de Leur, aan de Noordzyde, worden in de oude Brieven gezegt te ſtrekken voor van de Straat tot agter aan den Zee-dyk. Uyt alle deze bygebrachte redenen is wel eenigzints af te nemen, dat de twee voornoemde Marken omtrent deze ſtreek moeten gelegen hebben, doch daar van is tot den huydigen dag geen geheugenis overgebleven.

2. De Barlaake liep van Haſeldonk, voorby den Oudenboſch, Weſt- en Zuid-weſtwaarts in 't Diep van den Appelaar, alwaar zy haaren naam verloor, en zoo voorts langs 't Diep van de Dintel, tot in 't Volkerak, doch is nu voor een groot gedeelte, door de indyking van den Appelaar, afgeſneden.

3. De Vaart of Beek van Rozendaal plag te loopen Noordwaarts in 't Diep van den Appelaar, tegen over de ſtelle van den Fynaart: doch ſtroomt nu, langs den dyk van Kruyslandt, Noord-weſtwaarts in 't Volkerak.

4. De oude Stroom van de Donga is hedendaags onzeker: in 't Broek van Ooſterhout was hy by ſtaande landen aan wederzyden bedykt, en liep van de Noord ooſtzyde der hoeve van Sandoel, aan en voorby de muuren van Geertruidenberg, alwaar een brug was, waar over men naar Raamsdonk kon gaan, en voorts tuſſchen de Heerlykheden van Stanthaſen en Raamsdonk, tot by Klooſter-

Digitized by Google

Kloosteroort in de Maas. En alzoo de Donga dikmaals 't zware opperwater niet konde loſſen, en daar door de kaadyken overliepen en doorbraken, heeft Willem de Goede, Graaf van Henegouwen en Hollandt, tot behoef der Gemeenten van Oosterhout en Dongen, een vryen watergang verkogt, om de Donga door 's Gravenlandt tot in de Maas te leyden. Waar van de Brief by Graaf Willem, Jan van Henegouwen, Heer van Beaumont, zynen broeder, en Willem van Henegouwen, Graaf van Zeelandt, zynen zoon, op Maria Magdalena avondt 1335., te Binch bezegelt is. *Van der Hoeven Handv. Kron.*

5. Zevenbergen wordt in de uytgift van den jaare 1290. bepaalt tuſſchen de Okkerlake en de Lindonk, en tuſſchen de Mark en de Zwaluwe, alzoo als de Okkerlake uytter Marke Weſtwaarts liep en reede op de Sprange, en als de Sprange uytter Zwaluwe weder tegen de Okkerlake liep. In de plaats van de Okkerlake, die uyt de Mark voortkwam, en Zevenbergen en de Niervaart bepaalde, is door den Eliſabeths Vloed, in 't jaar 1421., gekomen een groot Diep, leggende tuſſchen den Moerdyk en 't Landt van Zevenbergen. Dit Diep heeft, boven den weg-ſloot, den naam gehadt van de Blooken, en beneden den naam van Leechte of Lichte; de Leechte beginnende aan de Weſtzyde van den weg-ſloot, zoo die van oudts plagt uyt te loopen in 't Diep van der Sprange, tuſſchen de Blooken en 't Landt van Zevenbergen. Hier van is de Moerdyk van oudts genaamt de *Sprangblok*, en mogelyk 't *Eyland van Sprange* in 't Landt van de Schelde, waar van Keyzer Otto de II., in den Brief aan 't Klooſter van Nivelle van den jaare 967, gewag maakt. De Rivier de Zwaluwe, waar van 't Dorp de Zwaluwe den naam voert, is hedendaags onbekent, en is daar van geen 't minſte teken overgebleven, waar die geloopen heeft. *Proeven n. 27.* *Goudhoev. Kron. Bl. 92.*

Door de watervloeden en overſtroomingen van Landen heeft 't Landt van Stryen ook groote veranderingen moeten ondergaan, en voornamentlyk in 't jaar 1421 op St. Eliſabeths nacht, wanneer den grooten Thieſelaars of Thyſelingwaart doorbrak, en daar in twee-en-zeventig Parochien door 't water overſtroomt wierden. Op wat wyze zulks veroorzaakt is, wordt door de Schryvers zeer verſcheiden verhaalt. Zommigen ſtellen vaſt, dat door 't verwaarloozen van een zeyl, leggende in den dyk te Achthoven onder Wieldrecht, den inbreuk geſchiedt is, daar by haalende 't Hantveſt van Willem Graaf van Hollandt, gegeven in den Hage den twintigſten van Sprokkelmaandt 1414. Maar 't zelve komt wat onwaarſchynlyk voor, als men overweegt, dat in zulken geval de Waard door een langzamen loop zoude vervult zyn geworden, en bygevolge zoo veele duyzende menſchen niet konden verdrinken, gelyk verhaalt wordt. Weshalven lichtelyker te vermoeden is, dat door den zwaren ſtormwindt, en 't daar door opgejaagt vloey-water, de dyk alomme gelykelyk is overſtort, en aldus de Landzaten met dien haaſtigen overval van water overylt en verſmoort zyn. Behalven een groot gedeelte van 't eygentlyke Landt van Stryen, met de Hooftplaats van dien, en veele en verſcheide Parochien daar onder behoorende, zyn door dien Vloed ook overloopen de Niervaart, Gaſtel, Nieuwenboſch en andere Plaatzen, die naderhant weder ingedykt zyn. En dus heeft 't Landt van Stryen door dien grooten Vloed een geheel andere gedaante gekregen, wordende in de plaats van de Maas en Streene, die 't zelve bepaalden, huyden gezien een zeer wyd uytgeſtrekt Diep, waar door de Maas, gelyk hier voor is aangewezen, haaren ouden loop heeft verloren, en van de Rivier de Streene zelf geen geheugenis is overgebleven. *Balen, Beſchr. van Dordrecht.*

By deze gelegentheid zal 't niet t' onpas komen, om eens naader te onderzoeken, of deze en nabuurige Landen beneden aan den Rhyn, Maas en Schelde, van oude tyden af bedykt zyn geweeſt. Het gemeenſte gevoelen is, dat de Inwoonderen van dien, hen van den beginne af aan met kaaden, dyken en andere middelen tegen 't water beſchut hebben, hoewel niet met zulke wetenſchap als zy daar naa van de Romeynen hebben geleert, of gelyk hedendaags by nadere bevinding gebruykelyk is. Tot bewys daar van dient dat de Celten, welke de oudtſte Bewoonderen beneden aan den Rhyn geweeſt zyn, de kennis hadden om den ſlag der Zee met hunne gereedſchap- *Ælian. Var. Hiſt.* lib. 4. *Die*, lib. 4.

Digitized by Google

pen te breeken; 't gene van Spaden, Zooden, Paalen, Planken, Ryſch, Keyen; en diergelyke ſtoffen verſtaan moet worden.

Jul. Caſ. de bell. Gall. lib. 4. Ten tyde van Julius Cæſar maakte de Rhyn niet verre van de Zee veele Eylanden, waar van een groot gedeelte bewoond wierdt, 't gene zonder middel van dyken of kaaden niet mogelyk is geweeſt, zoo om de ſpring- en hooge vloeden, als wegens de krachtige opperwateren van den Rhyn, Maas en Schelde, voornamentlyk als door een zwaren wint 't zee- en opperwater tegen elkanderen ſteigerden. Indien 't waar is dat de Schelde in de *Idem*, l. 6. Maas heeft geloopen, gelyk Julius Cæſar getuygt, en waar van reeds breeder gehandelt is, zoo volgt daar uyt, dat 't Landt van Stryen van die tyden af al in wezen was, en ongetwyffelt bewoont wierdt. Want naa 't zeggen van *Tacit. Hiſt.* l. 4. c. 12. Tacitus, zoo hebben de Batavieren met 't innemen van 't Landt tuſſchen de armen van den Rhyn, ook bezit genomen van de uyterſte oorden van Gallië, waar mede de Landen beneden tuſſchen de Merwe en Maas verſtaan *Cluver. de Rhen. Alv.* cap. 8. moeten worden: maar terwyl dat niet kon geſchieden zonder 't leggen van kaaden en dyken, en die dikwyls niet hoog en geweldig genoeg hier en elders gemaakt wierden, zoo zyn dezelve veelmaals door de kracht der wateren en groote ſtormen ingebroken: en hier door zyn de Cimbren en andere *Strabo.* Volkeren genootzaakt geweeſt hunne woonſteden te verlaten.

Dan na dat de Inwoonderen dezer Landen Bondgenoten der Romeynen geworden waren, is 't te gelooven dat zy, tot hun eyge behoudenis, van dezelve geleert hebben de manier van hooge en zware dyken te leggen, op de proeve van den ſpring- of hoogſten vloed: want van de kloekheid en ervarentheid der Romeynen, om vyandlyke Steden met grachten en wallen te beſluyten, kaaden en dyken, zelfs midden door moeraſſen, te maaken, is een ieder genoeg bewuſt, die maar eenigzints in de Romeynſche Geſchiedeniſſen en Wetten ervaren is.

Naa de Romeynen zyn de Saxen, Franken en Deenen ofte Normannen ook niet minder zorgvuldig geweeſt om hen met dyken tegen de wateren *Helmold, Hiſtor Sclavon.* l. 1. c. 89. te beſchutten. Helmold, een zeer oudt en geloofwaardig Schryver, getuygt, dat de Saxen eertyts aan de Elve dyken gelegt hebben. Van de dykagien der Franken vindt men mede veel gewag in hunne oude Wetten, ten tyde van Karel den Grooten uytgegeven, voornamentlyk in 't vierde Boek, onder 't *Douza, Annal.* lib. 6. Hooftſtuk van Dyken te leggen aan de Loire. De Deenen hebben ook voormaals de Eylanden van Zeelandt, welke zy met de wapenen overheert *Eyndii Chr. Zel.* l. 1. c. 20. hadden, tegen de Zee bedykt. En de Ingezetenen dezer Landen zyn daar na, door de geſtadige oeffening, in 't dyken zoo ervaren geworden, dat zy alle Volkeren daar in overtroffen hebben.

Het Landt van Stryen heeft niet alleen in 't Water, maar ook in 't Landt groote verandering geleden: want voorheen is aldaar meer Boſch en Hout ge- *Jul Caſ. de bell. Gall.* l. 6. weeſt als nu ter tyd. Julius Cæſar getuygt, dat de Maas in de Schelde liep in 't uyterſte gedeelte van Galliën en van 't Boſch van Ardenne, en dat de Inwoonderen van die Landen zich, uyt vrees voor de Romeynen, in de Boſſchen verſtoken hadden.

Zozim. Hiſtor. l. 3. princ. Zozimus gewaagt, dat Keyzer Juliaan, in 't jaar 357, in de uyterſte paalen en deelen van Duytſchlandt, daar de Rhyn in de Zee valt, uyt de Boſſchen daarby en omtrent gelegen, agt-hondert ſchepen hadt doen bouwen, om koren uyt Engelandt te haalen, tot onderhoudt der Duytſche Volkeren en ter bezaaying der Landen die door de Saxen en Franken verwoeſt waren. Jacob van den Eynde, Heer van Haemſtede, in zyn Kronyk van Zeelandt, deze plaats van den Griekſchen Schryver nader verklarende, beweert met goede redenen, dat door den Rhyn alhier de Schelde of Maas moet verſtaan worden. En tot beveſtiging van dat gevoelen dient aangemerkt te worden, en 't *Balderic, in Chron. Camer.* blykt ook uyt de Hiſtori-ſchryvers, dat 't Eylandt van Merwede, in den jaare 1018, onbewoonbaar was wegens de menigte der Boſſchen en Moeraſſen.

In den Sticht-brief van Thoor van 't jaar 992, wordt gemeld van zeker Boſch, gelegen tuſſchen de twee Marken, over welkers plaatzing hier boven *Van der Hoeven, Hoil. Kron.* 2 B. 4 kap. nader gehandelt is. In zeker Handveſt van Floris den V. Graaf van Hollandt, gegeven in 't jaar 1213, wordt gewag gemaakt van een Boſch tuſſchen Ooſterhout

Digitized by Google

terhout en Schenlo (mogelyk Steelo, nu Steelhoven.) In de Hoevenſche Charter van den jaare 1267. vindt men opgenoemt een Boſch onder Etten, *Vuchte* genaamt. En Arnout van Loven in zynen Brief, op Servaas-dag 1380. aan de Inwoonderen van Breda gegeven, gewaagt van een Boſch, *Verdeboſch* genaamt, leggende tuſſchen Ernelenberg en den Ypelaar. *Proeven n. 22.*

Men kan ook uyt de menigte der boomen en ſtruyken, die in deze Landen onder den gront gevonden worden, zekerlyk afnemen, dat dezelve zeer boſchachtig geweeſt zyn; en hier komt het van daan, dat verſcheide Dorpen en Gehuchten deſwegen benoemt zyn. Als van *Hout*; den Hout, Ooſterhout, Loenhout, Wernhout, Kalmthout, Minderhout, Ulvenhout, Heuſenhout, Vroenhout, Groenhout, en 't Hout onder de Hage: van *Boſſchen*; den Oudenboſch, Nieuwenboſch, Eykelenboſch en Boſſchhoven onder Baarle: van *Heggen*; de Hage, Mishagen: van *Rys*; Rysbergen, Rysbroek: en van *Doornen*, Weſtdoorn.

Het is zeer waarſchynelyk, dat de gemelde oude Boſſchen in een zwaren Storm en grooten Vloed der Zee overſtolpt en ter nedergevelt, en naderhant van tyd tot tyd met moer of veen overdekt zyn geworden: want onder alle diepe moeren vindt men takken en geheele boomen gekrookt, en de ſtronken met de wortels in 't zant vaſt zitten. Deze boomen zyn van allerlei geſlacht, naar den aart van den gront, doch meeſt maſt- en pynboomen, welke in deze Landen zeer licht voortgroeijen, gelyk uyt de Boſſchen onder de Hage, Ginneken, Gilze, Zundert en elders gelegen, heden nog genoegzaam te zien is. Goropius Becanus verhaalt, dat hy onder de moeren boomen gezien heeft ter lengte van de maſt van een groot ſchip. In de moeren te Zundert heeft men voormaals een eykenboom gevonden, welke de lengte van tachtig voeten hadt; boomen van zeventig voeten en mindere grootte worden 'er veeltyts uytgedolven. Men bevindt dat alle de toppen van deze boomen gekeert leggen naar of omtrent 't Zuid-ooſten; waar uyt af te nemen is, eerſtelyk, dat het in den voorgemelden Vloed uyt 't Noord-weſten geſtormt heeft. De oplettendſte Schryvers tekenen aan, dat de zwaarſte ſtormen en vloeden, in deze Landen, byzonder omtrent de Slachtmaandt geſchieden, wanneer het, tegen de volle Maan, uyt 't Weſten ſtormt, en de wint naar 't Noorden keerende, 't Zee-water op de kuſten dringt: ten anderen, dat de gemelde Boſſchen op eenen en denzelven tyd ter neêrgeſtort zyn, 't welk voor zeker geſtelt zynde, zal men voorbygaan 't gevoelen der genen die dryven, dat de gemelde boomen van elders onder de aarde gevoert zyn, of onder dezelve waſſen.

Becan. Hiſtor. Antverp.

Pontan. Hiſt. Gelr. l. 8.

Meteren, Nederl. Hiſtor. 3 B.

Eyndii Chr. Zel. l. 1. 2. 3.

Om den rechten tyd van den voorgemelden Storm en Vloed te weten, is groot verſchil onder de Schryvers. Zommige willen alhier op den tyd zien dat de Cimbren en Duytſchers, door den inbreuk der Noord-zee, uyt hun vaderlandt verjaagt zyn. De hedendaagſche Geſchiedenis-ſchryvers zyn meerendeels van gevoelen, dat die Storm gebeurt zoude zyn in 't jaar 860. Die 't zelve wat nader meenen onderzocht te hebben, ſtellen daar toe 't jaar 1170.: doch den vaſten tyd, naa zulken verloop van jaaren, te willen bepaalen is zeer onzeker, alzoo geene oude Schryvers, nog die van de Middel-eeuw, daar van eenig gewag maaken.

Florus, l. 3. c. 3. Heda. Junii Batav. cap. 13. Douza Ann. l. 4. Cluver. de Rhen. Alv. c. 6.

De moer of 't veen waar mede men deze boomen gemeenelyk bedekt vindt, en die van tyd tot tyd door de verrotting van 't moſch en bladeren aangroeyt, legt in deze oorden gewoonlyk van twee tot twaalf voeten diep, en beheſt eene ſulferachtige ſtoffe, waar van delf- en ſlag-turf, tot brant, gemaakt wordt. Deze ſtoffe vat zeer licht vuur, en in drooge zomers heeft men verſcheide malen voorbeelden gezien, dat die moeren door 't een of 't ander toeval zyn aangeſtoken geworden. Onder andere is 't gebeurt in den jaare 1590. dat een Schaapherder onder Dongen in de moeren aldaar eenig vuur liet vallen, waar van zeer ſchielyk zulken fellen brant ontſtont, dat de lucht van vuur en vonken glinſterde. Die van Dongen, Loon en Tilborg hadden wel getracht dien met water te bluſſchen, doch te vergeefs, waarom zy eindelyk genootzaakt wierden groote ſlooten en grachten tot op 't zandt uyt te delven; door welke voorzorg de brant ten laatſten geſtuyt wierdt.

II. HOOFT-

Digitized by Google

pen te breeken; 't gene van Spaden, Zooden, Paalen, Planken, Ryſch, Keyen; en diergelyke ſtoffen verſtaan moet worden.

Jul. Caſ. de bell. Gall. lib. 4. Ten tyde van Julius Cæſar maakte de Rhyn niet verre van de Zee veele Eylanden, waar van een groot gedeelte bewoond wierdt, 't gene zonder middel van dyken of kaaden niet mogelyk is geweeſt, zoo om de ſpring- en hooge vloeden, als wegens de krachtige opperwateren van den Rhyn, Maas en Schelde, voornamentlyk als door een zwaren wint 't zee- en opperwater tegen elkanderen ſteigerden. Indien 't waar is dat de Schelde in de *Idem*, l. 6. Maas beeft geloopen, gelyk Julius Cæſar getuygt, en waar van reeds breeder gehandelt is, zoo volgt daar uyt, dat 't Landt van Stryen van die tyden af al in wezen was, en ongetwyffelt bewoont wierdt. Want naa 't zeggen van *Tacit. Hiſt.* l. 4. c. 12. Tacitus, zoo hebben de Batavieren met 't innemen van 't Landt tuſſchen de armen van den Rhyn, ook bezit genomen van de uyterſte oorden van Gallië, waar mede de Landen beneden tuſſchen de Merwe en Maas verſtaan *Cluver. de Rhen. Alv.* cap. 8. moeten worden: maar terwyl dat niet kon geſchieden zonder 't leggen van kaaden en dyken, en die dikwyls niet hoog en geweldig genoeg hier en elders gemaakt wierden, zoo zyn dezelve veelmaals door de kracht der wateren en groote ſtormen ingebroken: en hier door zyn de Cimbren en andere *Strabo.* Volkeren genootzaakt geweeſt hunne woonſteden te verlaten.

Dan na dat de Inwoonderen dezer Landen Bondgenoten der Romeynen geworden waren, is 't te gelooven dat zy, tot hun eyge behoudenis, van dezelve geleert hebben de manier van hooge en zware dyken te leggen, op de proeve van den ſpring- of hoogſten vloed: want van de kloekheid en ervarentheid der Romeynen, om vyandlyke Steden met grachten en wallen te beſluyten, kaaden en dyken, zelfs midden door moeraſſen, te maaken, is een ieder genoeg bewuſt, die maar eenigzints in de Romeynſche Geſchiedeniſſen en Wetten ervaren is.

Naa de Romeynen zyn de Saxen, Franken en Deenen ofte Normannen ook niet minder zorgvuldig geweeſt om hen met dyken tegen de wateren *Helmold, Hiſtor Sclavon.* l. 1. c. 89. te beſchutten. Helmold, een zeer oudt en geloofwaardig Schryver, getuygt, dat de Saxen eertyts aan de Elve dyken gelegt hebben. Van de dykagien der Franken vindt men mede veel gewag in hunne oude Wetten, ten tyde van Karel den Grooten uytgegeven, voornamentlyk in 't vierde Boek, onder 't *Douza, Annal.* lib. 6. Hooftſtuk van Dyken te leggen aan de Loire. De Deenen hebben ook voormaals de Eylanden van Zeelandt, welke zy met de wapenen overheert *Eyndii Chr. Zel.* l. 1. c. 20. hadden, tegen de Zee bedykt. En de Ingezetenen dezer Landen zyn daar na, door de geſtadige oeffening, in 't dyken zoo ervaren geworden, dat zy alle Volkeren daar in overtroffen hebben.

Het Landt van Stryen heeft niet alleen in 't Water, maar ook in 't Landt groote verandering geleden: want voorheen is aldaar meer Boſch en Hout ge- *Jul Caſ. de bell. Gall.* l. 6. weeſt als nu ter tyd. Julius Cæſar getuygt, dat de Maas in de Schelde liep in 't uyterſte gedeelte van Galliën en van 't Boſch van Ardenne, en dat de Inwoonderen van die Landen zich, uyt vrees voor de Romeynen, in de Boſſchen verſtoken hadden.

Zozim. Hiſtor. l. 3. princ. Zozimus gewaagt, dat Keyzer Juliaan, in 't jaar 357, in de uyterſte paalen en deelen van Duytſchlandt, daar de Rhyn in de Zee valt, uyt de Boſſchen daarby en omtrent gelegen, agt-hondert ſchepen hadt doen bouwen, om koren uyt Engelandt te haalen, tot onderhoudt der Duytſche Volkeren en ter bezaaying der Landen die door de Saxen en Franken verwoeſt waren. Jacob van den Eynde, Heer van Haemſtede, in zyn Kronyk van Zeelandt, deze plaats van den Griekſchen Schryver nader verklarende, beweert met goede redenen, dat door den Rhyn alhier de Schelde of Maas moet verſtaan worden. En tot beveſtiging van dat gevoelen dient aangemerkt te worden, en 't *Balderic, in Chron. Camer.* blykt ook uyt de Hiſtori-ſchryvers, dat 't Eylandt van Merwede, in den jaare 1018, onbewoonbaar was wegens de menigte der Boſſchen en Moeraſſen.

In den Sticht-brief van Thoor van 't jaar 992, wordt gemeld van zeker Boſch, gelegen tuſſchen de twee Marken, over welkers plaatzing hier boven *Van der Hoeven, Hoil. Kron.* 2 B. 4 kap. nader gehandelt is. In zeker Handveſt van Floris den V. Graaf van Hollandt, gegeven in 't jaar 1213, wordt gewag gemaakt van een Boſch tuſſchen Ooſterhout

Digitized by Google

terhout en Schenlo (mogelyk Steelo, nu Steelhoven.) In de Hoevenſche Charter van den jaare 1267. vindt men opgenoemt een Boſch onder Etten, *Vuchte* genaamt. En Arnout van Loven in zynen Brief, op Servaas-dag 1380. aan de Inwoonderen van Breda gegeven, gewaagt van een Boſch, *Verdeboſch* genaamt, leggende tuſſchen Ernelenberg en den Ypelaar. *Proeven n. 22.*

Men kan ook uyt de menigte der boomen en ſtruyken, die in deze Landen onder den gront gevonden worden, zekerlyk afnemen, dat dezelve zeer boſchachtig geweeſt zyn; en hier komt het van daan, dat verſcheide Dorpen en Gehuchten deſwegen benoemt zyn. Als van *Hout*; den Hout, Ooſterhout, Loenhout, Wernhout, Kalmthout, Minderhout, Ulvenhout, Heuſenhout, Vroenhout, Groenhout, en 't Hout onder de Hage: van *Boſſchen*; den Oudenboſch, Nieuwenboſch, Eykelenboſch en Boſſchhoven onder Baarle: van *Heggen*; de Hage, Mishagen: van *Rys*; Rysbergen, Rysbroek: en van *Doornen*, Weſtdoorn.

Het is zeer waarſchynelyk, dat de gemelde oude Boſſchen in een zwaren Storm en grooten Vloed der Zee overſtolpt en ter nedergevelt, en naderhant van tyd tot tyd met moer of veen overdekt zyn geworden: want onder alle diepe moeren vindt men takken en geheele boomen gekrookt, en de ſtronken met de wortels in 't zant vaſt zitten. Deze boomen zyn van allerlei geſlacht, naar den aart van den gront, doch meeſt maſt- en pynboomen, welke in deze Landen zeer licht voortgroeijen, gelyk uyt de Boſſchen onder de Hage, Ginneken, Gilze, Zundert en elders gelegen, heden nog genoegzaam te zien is. Goropius Becanus verhaalt, dat hy onder de moeren boomen gezien heeft ter lengte van de maſt van een groot ſchip. In de moeren te Zundert heeft men voormaals een eykenboom gevonden, welke de lengte van tachtig voeten hadt; boomen van zeventig voeten en mindere grootte worden 'er veeltyts uytgedolven. Men bevindt dat alle de toppen van deze boomen gekeert leggen naar of omtrent 't Zuid-ooſten; waar uyt af te nemen is, eerſtelyk, dat het in den voorgemelden Vloed uyt 't Noord-weſten geſtormt heeft. De oplettendſte Schryvers tekenen aan, dat de zwaarſte ſtormen en vloeden, in deze Landen, byzonder omtrent de Slachtmaandt geſchieden, wanneer het, tegen de volle Maan, uyt 't Weſten ſtormt, en de wint naar 't Noorden keerende, 't Zee-water op de kuſten dringt: ten anderen, dat de gemelde Boſſchen op eenen en denzelven tyd ter neêrgeſtort zyn, 't welk voor zeker geſtelt zynde, zal men voorbygaan 't gevoelen der genen die dryven, dat de gemelde boomen van elders onder de aarde gevoert zyn, of onder dezelve waſſen.

Becan. Hiſtor. Antverp.

Pontan. Hiſt. Gelr. l. 8.

Meteren, Nederl. Hiſtor. 3 B.

Eyndii Chr. Zel. l. 1. 2. 3.

Om den rechten tyd van den voorgemelden Storm en Vloed te weten, is groot verſchil onder de Schryvers. Zommige willen alhier op den tyd zien dat de Cimbren en Duytſchers, door den inbreuk der Noord-zee, uyt hun vaderlandt verjaagt zyn. De hedendaagſche Geſchiedenis-ſchryvers zyn meerendeels van gevoelen, dat die Storm gebeurt zoude zyn in 't jaar 860. Die 't zelve wat nader meenen onderzocht te hebben, ſtellen daar toe 't jaar 1170.: doch den vaſten tyd, naa zulken verloop van jaaren, te willen bepaalen is zeer onzeker, alzoo geene oude Schryvers, nog die van de Middel-eeuw, daar van eenig gewag maaken.

Florus, l. 3 c. 3. Heda. Junii Batav. cap. 13. Douza Ann. l. 4. Cluver. de Rhen. Alv. c. 6.

De moer of 't veen waar mede men deze boomen gemeenelyk bedekt vindt, en die van tyd tot tyd door de verrotting van 't moſch en bladeren aangroeyt, legt in deze oorden gewoonlyk van twee tot twaalf voeten diep, en behelſt eene ſulferachtige ſtoffe, waar van delf- en ſlag-turf, tot brant, gemaakt wordt. Deze ſtoffe vat zeer licht vuur, en in drooge zomers heeft men verſcheide malen voorbeelden gezien, dat die moeren door 't een of 't ander toeval zyn aangeſtoken geworden. Onder andere is 't gebeurt in den jaare 1590. dat een Schaapherder onder Dongen in de moeren aldaar eenig vuur liet vallen, waar van zeer ſchielyk zulken fellen brant ontſtont, dat de lucht van vuur en vonken glinſterde. Die van Dongen, Loon en Tilborg hadden wel getracht dien met water te bluſſchen, doch te vergeefs, waarom zy eindelyk genootzaakt wierden groote ſlooten en grachten tot op 't zandt uyt te delven; door welke voorzorg de brant ten laatſten geſtuyt wierdt.

II. HOOFT-

Digitized by Google

II. HOOFTSTUK.

Van de Vorſten onder wiens Beſtier 't Landt van STRYEN, *van 't Jaar* 500. *tot 't Jaar* 631., *geſtaan heeft.*

Bred. Kronyk.

DE Franken zich in deze Landen, gelyk hier voor gemeld is, nedergeſlagen hebbende, brachten die vervolgens onder de macht hunner Vorſten, welke ze weder aan voornaame Krygslieden, onder zekere jaarlykſe erkentenis, uytgaven, of, gelyk zommige willen, dezelve door Landvoogden lieten beſtieren, ter tyd toe dat 't Frankiſche Ryk, naa 't overlyden van Clodoveus, deſzelfs eerſten Kriſten Koning, verdeelt zynde onder zyne zoonen, deze Landen, in 't jaar 511. zyn gebracht onder 't Koningryk van Auſtraſiën of Ooſt-Frankryk, waar van alsdoen Koning was Theodoric, oudſte zoon van den voorgenoemden Clodoveus.

Havermans kort Begrip der Hiſt. van Brab. 10. kap.

Het zal tot ons oogmerk niet ondienſtig zyn, dat wy hier wat nader melden de opvolging der Koningen van Ooſt-Frankryk, onder welkers heerſchappye 't Landt van Stryen lange jaaren geſtaan heeft, ter tyd en wyle het door zyne Heeren en Graven is beſtiert geworden.

Mezeray, Hiſtoire de France.

Koning Clodoveus op den zes-en-twintigſten van Slachtmaandt 511. te Parys geſtorven zynde, volgde hem zyn oudſte zoon Theodoric op, als Koning van Ooſt-Frankryk, die den Koninglyken zetel te Mets veſtigde, en deswegen veelmaals in de Kronyken van Frankryk Koning van Mets genoemt wordt. Dees, naa drie-en-twintig jaaren geregeert te hebben, ſtierf in 't jaar 538. latende 't Ryk aan zynen eenigen zoon Theodebert, welke mede in 't jaar 548. overleden zynde, opgevolgd wierdt door zynen zoon Theodebald. Dees Koning was zeer zwak van lichaam en geeſt, en ſtierf zonder kinderen omtrent 't jaar 555., latende 't Ryk van Ooſt-Frankryk aan zynen oom Clotarius, die te gelyk Koning van Neuſtriën of Weſt-Frankryk zynde, door die erffenis de gantſche heerſchappye der Franſchen in zyn perſoon vereenigde.

Clotarius in 't jaar 561. te Compiëgne overleden zynde, wierdt 't Franſche Ryk wederom tuſſchen zyne vier zoonen verdeelt, en viel 't Koningryk van Ooſt-Frankryk te beurt aan zynen derden zoon Sigebert, welke ſtervende in 't jaar 575, naaliet een eenigen zoon genaamt Childebert, nog maar vyf jaaren oudt zynde, die gedurende zyne regeering veele moeijelykheden en oorlogen moeſt ondergaan, en ſtierf in 't jaar 595., den ouderdom van vyf-en-twintig jaaren naauwelyks bereykt hebbende, zoo men vermoed, van vergif hem gegeven door zyne moeder Brunehaud, eene vrouwe, wegens haare gruwelyke wreedheden en ellendig einde, in de Geſchiedeniſſen zeer vermaart.

Hy wierdt opgevolgt van zynen zoon Theodebert, tien jaaren oudt zynde, onder de Voogdye van deſzelfs grootmoeder Brunehaud. Dees Koning was zeer woeſt en wreed van aart, en hadt in zyn leven eenen gedurigen oorlog met zynen broeder Theoderic, Koning van Weſt-Frankryk; welke twiſt voornamentlyk aangeſtookt wierdt by de Koningin Brunehaud, tot zoo verre, dat Theoderic zynen broeder Theodebert in twee veltſlagen t' eenemaal verwonnen hebbende, dien met zyn gantſche geſlacht deed uytroeijen.

Naa de doodt van Theodebert viel 't Ryk van Ooſt-Frankryk onder de macht van den Overwinnaar Theoderic, die mede, op gelyke wyze, door vergif omgebracht wierdt in 't jaar 612., en zyne Staten naaliet aan eenen van zyne baſtaart-zoonen, genaamt Sigebert, welke, nog jong zynde, bleef onder 't beſtier van de gemelde Brunehaud. Clotarius, Koning van Weſt-Frankryk, broeder van den bovengemelden Childebert, niet konnende dulden dat een baſtaart zich ſtelde in 't bezit der Landen hem by wettige opvolging toekomende, deedt aanſtonts zyne krygsbenden aanrukken, verſloeg Sigebert in een veltſlag, en liet hem met alle zyne broeders ombrengen.

Clotarius, dus meeſter zynde van de gantſche heerſchappye der Franſchen, heeft dat Ryk met voorſpoet geregeert tot zyn afſterven, voorgevallen in 't

jaar

Digitized by Google

Digitized by Google

Geſlacht Tafel 't zelve

WITGER de I. Graaf van STRYEN, by erffenis van *Geertruid*, dochter van *Pepyn* van *Landen*, en eerſte Vrouwe van dit Geweſt, getrouwt met *Imenia*, Dochter van *Fudulfus* Landvoogd van *Auſtraſien*, of *Ooſtfranckryck*, ſterft omtrent 't jaar 680.

WITGER de II. Graaf van STRYEN, ſterft omtrent het jaar 700.

WITG... III. Gra... STRYEN ... ſtorven ... trent het ....

BENEDICTA Gravin van STRYEN, Eerſte Abtdis van het Klooſter te *Thoor*, geſtorven in 't jaar 1000.

RAGINER, naa 't overlyden van *Benedicta*, Graaf van STRYEN, die zyn Graafſchap tuſſchen zyne twee Soonen verdeelde in 't jaar 1039.

LAMBERT Graaf van STRYEN, naa de afzondering van 't Land van BREDA, van 't zelve Graefſchap, in 't jaar 1039, getrouwt met *Oda*, dochter van *Edouard* Graaf van *Orten*, ſterft in 't jaar 1087.

HENDRICK, Eerſte Heer van BREDA, naa de gemelde Verdeeling, ſterft omtrent 't jaar 1090.

Digitized by Google

jaar 628. Hy gaf by zyn leven 't Koningryk van Ooſt-Frankryk aan zynen zoon Dagobert, onder 't beſtier van Pepyn van Landen, Grootmeeſter van 't Paleis. Deez' Pepyn was een zoon van Karloman Graaf van Haſpengouw, en wordt van de meeſte Brabantſche Hiſtorie-ſchryvers gehouden voor den eerſten Hertog van Brabant. Hy was getrouwd met Itta of Iduberga, dochter van Godin Graaf van Gaſconjen, en zuſter van den H. Ruothald, Aartsbiſſchop van Trier, en van de H. Severa, Abtdis aldaar; by dewelke hy wan eenen zoon, met name Grimoald, naa zyn overlyden Grootmeeſter van 't Paleis, en twee dochters.

Butkens Troph. l. 2. ch. 1. Le Roy Not. March. S. R. Imp. Dinter. Chr. Brab. l. 1. c. 25.

De oudſte, genaamt Begga, hadt ten huwelyk Anſigiſus, naa't afſterven van Grimoald, Hertog van Brabant, en is moeder geweeſt van Pepyn van Herſtal, eerſt Grootmeeſter van 't Paleis, en naderhant Prins der Franſchen. Doch naa de dood van haaren Gemaal in den Geeſtelyken ſtaat overgegaan zynde, reiſde zy naar Romen, van waar zy te rug keerende, te Ardenne op den Maas-kant een Klooſter ſtichtte, der Zeven Kerken genaamt, ter gedachtenis van de zeven Hooft-kerken door haar te Romen zoo godvruchtig bezogt. Zy ſtelde ook in de Orden der Beggynen, die deſwegen naa haar benoemt zyn, en ſtierf den zeventienden van Wintermaandt 698.

Vander Hoeven, Holl. Kron. 7. B. 6. kap. Reyckel Vita S. Begg.

En de jongſte, met name Geertruid, ſtichtte met haare moeder Itta de Kerk van Nivelle, waar van zy Abtdis wierdt. Zy wordt gerekent voor de eerſte Vrouw van 't Landt van Stryen, alwaar zy lang verkeert, en verſcheide godvruchtige inſtellingen gedaan heeft.

Reyckel Vita S. Gertrudis.

De voorgenoemde Pepyn van Landen hadt mede eene zuſter, genaamt Amelberga, die trouwde met Graaf Walbert, en van dewelke men zegt dat Amelenberg, buiten Breda aan de rivier de Marke gelegen, nog heden den naam voert.

Butkens Troph. l. 2. ch. 1. Bred. Kron.

III. HOOFTSTUK.

Van de H. GEERTRUID, *eerſte Vrouwe dezer Landen, en daar op gevolgde Graven van* STRYEN.

GEertruid, jongſte dochter van den voorgemelden Pepyn van Landen en zyne vrouw Itta, geboren te Landen, te dier tyd eene zeer groote en vermaarde Stadt van Brabant, alwaar 't Hof van den Hertog gehouden wierdt, dus in den jaare 651. Vrouw van 't Landt van Stryen (waarſchynelyk door gifte van Dagobert, Koning van Ooſt-Frankryk) geworden zynde, heeft dat Landt met veel roem geregeert, overal blyken naalatende van haare uitmuntende deugden en Godsvrucht. Zy ſtichtte in de Stadt Bergen, by Vrouw Hilſondis, naderhant den Berg des oevers genaamt, een Kapel. Dit Kapelleke, hoewel door den oorlog verwoeſt, en nu ſtaande buiten de Stadt Bergen, omtrent een lopende Bron van zoet water, welke, niet tegenſtaande 't geſtadig overſtroomen van zout water, echter zyn ſmaak en zoetigheid behoudt, is in 't jaar 1631, ter begeerte des Prinſen van Oranje, van harden ſteen weder opgemaakt, en wordt nog jaarlyks van de Roomſch-gezinden bezocht, en de H. Geertruid aldaar geëert. Zy bouwde insgelyks te Bergen de groote Kerk, ter haarer gedachtenis van ouds de Ste. Geertruids Kerk genaamt, en deede die door den H. Amandus Biſſchop van Maeſtricht inwyden. Boven den ingang dezer Kerke ſtonden voormaals nog in gulde letteren de volgende woorden:

De Rouck Nederl. Herauld, bladz. 230.

Sancta Gertrudis, hujus terræ quondam
Domina, interveni pro populo tuo.
Dat is,
Heilige Geertruid, eertyds Vrouwe dezer
Landen, bidt voor uw Volk.

Digitized by Google

Geſlacht Tafel 't zelve

WITGER de I. Graaf van STRYEN, by erffenis van *Geertruid*, dochter van *Pepyn* van *Landen*, en eerſte Vrouwe van dit Geweſt, getrouwt met *Imenia*, Dochter van *Fudulfus* Landvoogd van *Auſtraſien*, of *Ooſtfranckryck*, ſterft omtrent 't jaar 680.

WITGER de II. Graaf van STRYEN, ſterft omtrent het jaar 700.

WITG III. Gra STRYEN ſtorven trent het . . . .

BENEDICTA Gravin van STRYEN, Eerſte Abtdis van het Klooſter te *Thoor*, geſtorven in 't jaar 1000.

RAGINER, naa 't overlyden van *Benedicta*, Graaf van STRYEN, die zyn Graafſchap tuſſchen zyne twee Soonen verdeelde in 't jaar 1039.

LAMBERT Graaf van STRYEN, naa de afzondering van 't Land van BREDA, van 't zelve Graefſchap, in 't jaar 1039, getrouwt met *Oda*, dochter van *Edouard* Graaf van *Orten*, ſterft in 't jaar 1087.

HENDRICK, Eerſte Heer van BREDA, naa de gemelde Verdeeling, ſterft omtrent 't jaar 1090.

Digitized by Google

jaar 628. Hy gaf by zyn leven 't Koningryk van Ooſt-Frankryk aan zynen zoon Dagobert, onder 't beſtier van Pepyn van Landen, Grootmeeſter van 't Paleis. Deez' Pepyn was een zoon van Karloman Graaf van Haſpengouw, en wordt van de meeſte Brabantſche Hiſtorie-ſchryvers gehouden voor den eerſten Hertog van Brabant. Hy was getrouwd met Itta of Iduberga, dochter van Godin Graaf van Gaſconjen, en zuſter van den H. Ruothald, Aartsbiſſchop van Trier, en van de H. Severa, Abtdis aldaar; by dewelke hy wan eenen zoon, met name Grimoald, naa zyn overlyden Grootmeeſter van 't Paleis, en twee dochters. *Butkens Troph. l. 2. ch. 1. Le Roy Not. March. S. R. Imp. Dinter. Chr. Brab. l. 1. c. 25.*

De oudſte, genaamt Begga, hadt ten huwelyk Anſigiſus, naa't afſterven van Grimoald, Hertog van Brabant, en is moeder geweeſt van Pepyn van Herſtal, eerſt Grootmeeſter van 't Paleis, en naderhant Prins der Franſchen. Doch naa de dood van haaren Gemaal in den Geeſtelyken ſtaat overgegaan zynde, reiſde zy naar Romen, van waar zy te rug keerende, te Ardenne op den Maas-kant een Kloofter ſtichtte, der Zeven Kerken genaamt, ter gedachtenis van de zeven Hooft-kerken door haar te Romen zoo godvruchtig bezogt. Zy ſtelde ook in de Orden der Beggynen, die deſwegen naa haar benoemt zyn, en ſtierf den zeventienden van Wintermaandt 698. *Vander Hoeven, Holl. Kron. 7. B. 6. kap. Reyckel Vita S. Begga.*

En de jongſte, met name Geertruid, ſtichtte met haare moeder Itta de Kerk van Nivelle, waar van zy Abtdis wierdt. Zy wordt gerekent voor de eerſte Vrouw van 't Landt van Stryen, alwaar zy lang verkeert, en verſcheide godvruchtige inſtellingen gedaan heeft. *Reyckel Vita S. Gertrudis.*

De voorgenoemde Pepyn van Landen hadt mede eene zuſter, genaamt Amelberga, die trouwde met Graaf Walbert, en van dewelke men zegt dat Amelenberg, buiten Breda aan de rivier de Marke gelegen, nog heden den naam voert. *Butkens Troph. l. 2. ch. 1. Bred. Kron.*

III. HOOFTSTUK.

Van de H. GEERTRUID, *eerſte Vrouwe dezer Landen, en daar op gevolgde Graven van* STRYEN.

GEertruid, jongſte dochter van den voorgemelden Pepyn van Landen en zyne vrouw Itta, geboren te Landen, te dier tyd eene zeer groote en vermaarde Stadt van Brabant, alwaar 't Hof van den Hertog gehouden wierdt, dus in den jaare 651. Vrouw van 't Landt van Stryen (waarſchynelyk door gifte van Dagobert, Koning van Ooſt-Frankryk) geworden zynde, heeft dat Landt met veel roem geregeert, overal blyken naalatende van haare uitmuntende deugden en Godsvrucht. Zy ſtichtte in de Stadt Bergen, by Vrouw Hilſondis, naderhant den Berg des oevers genaamt, een Kapel. Dit Kapelleke, hoewel door den oorlog verwoeſt, en nu ſtaande buiten de Stadt Bergen, omtrent een lopende Bron van zoet water, welke, niet tegenſtaande 't geſtadig overſtroomen van zout water, echter zyn ſmaak en zoetigheid behoudt, is in 't jaar 1631, ter begeerte des Prinſen van Oranje, van harden ſteen weder opgemaakt, en wordt nog jaarlyks van de Roomſch-gezinden bezocht, en de H. Geertruid aldaar geëert. Zy bouwde insgelyks te Bergen de groote Kerk, ter haarer gedachtenis van ouds de Ste. Geertruids Kerk genaamt, en deede die door den H. Amandus Biſſchop van Maeſtricht inwyden. Boven den ingang dezer Kerke ſtonden voormaals nog in gulde letteren de volgende woorden: *De Rouck Nederl. Herauld, bladz. 230.*

Sancta Gertrudis, hujus terræ quondam
Domina, interveni pro populo tuo.
Dat is,
Heilige Geertruid, eertyds Vrouwe dezer
Landen, bidt voor uw Volk.

Digitized by Google

Reyckel Vita S. Gertrudis.

Zy is op den zeventienden van Lentemaandt 664. in den ouderdom van drie-en-dertig jaaren te Nivelle overleden, en aldaar by haare Ouders begraven. Omtrent 't jaar 1220. heeft Paus Honorius de III. haar onder 't getal der Heiligen geplaatſt.

Naa haare dood volgde haar op Witger, zoon van den bovengemelden Graaf Walbert en zyne huisvrouw Amelberga. Deez' ſtaat bekent als de eerſte Graaf van Stryen: doch door wien en op wat wyze dat Landt tot een Graafſchap is opgerecht, vindt men in geene Schryvers vermeld. Hy hadt ten huwelyk Iſmenia, dochter van Fudulfus, Landvoogd van Ooſt-Frankryk, en liet by dezelve naa eenen zoon, mede genaamt Witger; dewelke, omtrent 't jaar 700. overleden zynde, opgevolgt wierdt door zynen zoon Witger, den III. van dien naam. Dezes zoon Walbert, naa zyns vaders dood de vierde Graaf van Stryen, was gehuuwd met Kunegunde, dochter van Dirk Graaf van Kleef en Teiſterbant, en ſtierf in 't jaar 759, naalatende eenen zoon, genaamt Witbert; welke mede in 't jaar 820. geſtorven zynde, opgevolgt wierdt door Elbert, zeſden Graaf van Stryen; in wiens tyd de Burgt te Breda door de Normannen gebouwt wierdt. Doch vooral eer wy de verdere opvolging der Graven van Stryen verhandelen, zal 't niet ondienſtig zyn ietwes te melden wegens den inval der Noordſche Volkeren, die, onder den naam van Deenen of Normannen, omtrent dezen tyd, bynaa gantſch Europa in rep en roer ſtelden, en onder andere zich mede aan dezen oort nedergezet hebben.

Kronyk van Breda.

Regino, ad annum 800.

Omtrent 't jaar 800. hebben de Normannen, onder welke benaming wy alleen de Deenen en Noorwegers verſtaan, op de kuſten van Duytſchlandt, niet ſluipswyze, als wel te voren, maar met machtige Heirlegers en Vlooten beginnen te ſtroopen. Keyzer Karel de Groote heeft tegen hen op alle zeehavens en monden der rivieren Sterktens gebouwt, en die met zware bezettingen van krygsvolk voorzien, daar hy Liderik, Foreſtier of Woudmeeſter van Vlaanderen, als Zeevoogd van de Noord-zee, over geſtelt hadt: zoo dat, om de goede wacht die overal op de kuſten ten tyde des gemelden Keyzers gehouden wierdt, de Normannen weinig ſchade in Duytſchlandt en Frankryk gedaan hebben.

Aventin. fol. 201.

Sigebert. ad ann. 838.

Dan in den hoogen ouderdom van deszelfs zoon Lodewyk den Godvruchtigen, die wegens de kwelling, hem door zyne zoonen Lotharius, Pepyn en Lodewyk aangedaan, hart en moedt verloren hadt, hebben de Normannen in 't jaar 838. Wyk te Duerſtede, 't Eylandt Walcheren, Doorne, Lier, Mechelen, Landen en andere plaatſen verwoeſt en verbrant, en den Frieſen, inwoonders van Bataviën, zware ſchattingen afgeperſt. Antwerpen wierdt by hen door verraſſing ingenomen en in koolen gelegt, deſgelyks ook Witlam, of, gelyk het andere noemen, Willant of Wiltlandt, doenmaals een vermaarde koopſtadt, gelegen aan den mont van de Maas, waarſchynelyk op 't Eylandt Goeree by de Ooſt-duynen, doordien ter zelver plaatſe nog aanmerkingswaardige overblyfzelen van eene oude verwoeſte Stadt of Haven gevonden worden, welke zedert door de Zee ingezwolgen, en by de Stuurlieden onder den naam van de oude Werreld als nog bekent zyn.

Van Loon, Hollandſche Hiſtorie, 2. Deel bl. 63.

Beka.

En als naa deszelfs overlyden in 't jaar 840. de meeſte Adel en de oude ervare Krygslieden, in den oorlog die tuſſchen zyne kinderen ontſtaan was, omgekomen waren, zyn zy zonder ophouden met koninglyke Vlooten en Heirlegers de rivieren de Elve, Weſer, Eems, Rhyn, Maas, Schelde, Somme, Seine, Loire en Garonne ingeloopen; en hebben verſcheide binnenlandſche geweſten van Duytſchlandt en Frankryk overvallen en vermeeſtert. Frieſlandt hebben zy onder hun jok en ſlaverny gebragt, en in den jaare 856 Utrecht overweldigt, bouwende op veele en verſcheide oorden, voornamentlyk aan de rivieren, Kaſteelen en Sterktens, en die met krygsvolk en alle nootdruft wel toeruſtende.

Piſtorii Chronic. pag 57.

Crantz. Norveg. l. 1. c. 38.

Regino, pag. 41.

In 't Landt van Breda hebben zich de Normannen by deze gelegentheid mede nedergeſlagen, gelyk in een zeer oud Boek, voorheen in de Kerk aldaar bewaart geweeſt, op de volgende wyze verhaalt wordt. De dochter eens Konings van Deenmarken, die met een ſcheeps-vloot naar Engelandt geleid wiert, om met den Koning van dat Ryk te trouwen, onderweg op zee verdronken zynde, is haar overgebleve volk, bevreeſt zynde in Deenmarken of Engelandt aan

Grammaye Antiquit. Bred. cap. 10.

Digitized by Google

aan te landen, de Maas ingeloopen, en heeft aan de rivier de Mark, omtrent de plaats daar nu 't Kaſteel van Breda gelegen is, een Burgt of Sterkte gebouwt, en dien Brunesheim genoemt, vermoedelyk naa hunnen Overſten Bruno of Brunes. Hooger de Marke op trekkende, onder 't beleid van hunnen Overſten Gelmelius, hebben zy den Burgt te Gelmel geſticht, ter plaatſe daar nu 't Kaſteel van Hoogſtraten ſtaat. Men vindt nog blyken van die oude benaming in het Graffchrift van Jan van Kuyk Heer van Hoogſtraten, 't gene in de Kerk van 't Klooſter te Korſendonk te zien is, als mede by den huidigen naam van Germel of Gelmelſtraat, ſtrekkende van de Vryheid Hoogſtraten naar 't Kaſteel aldaar. Den rechten tyd van het neêrſlaan der Normannen op de rivier de Marke weet men niet zeker; dan 't is waarſchynelyk, dat het in den hoogen ouderdom van Keyzer Lodewyk den Godvruchtigen, en ten tyde van Elbert, zeſden Graaf van Stryen, geſchiedt is.

Grammaye, Antiquit. Antverp. l. 4. c. 11. Le Roy, Notit. March. S. R. Imper. lib. 7. c. 1.

Dit bovenſtaande aangaande de Normannen verhandelt hebbende, keeren wy weder tot Elbert Graaf van Stryen. Deez' was getrouwt met Hildegaard, dochter van Boudewyn Graaf van Altena, en wan by dezelve Witger den IV. van dien naam, die naa zyns vaders dood wierdt de zevende Graaf van Stryen.

Bred. Kronyk.

Deez' Witger leefde omtrent 't jaar 888, en bouwde op den oever van de Schelde een Burgt, by de ſtadt Bergen-op-zoom. Men zegt ook voorzeker, dat hy Breda, alwaar doenmaals niet dan weinige Viſſchers woonden, tot eene Stadt heeft doen maaken, en die met wallen omgraven. Hy is mede met de andere Graven van dien oort, aan 't hooft hunner onderhorige benden, verſcheenen te Vlaardingen, hooft-zetel van 't Graafſchap van dien naam, om aldaar Zuentibold, Koning van 't Lothrykſche Ryk, te ontfangen, en hem, omtrent 't jaar 894, te helpen tegen Keyzer Karel den Eenvoudigen, die met zyn Heir reeds tot by Nimmegen was doorgedrongen: van welken Zuentibold hy met den vollen eigendom van verſcheide koninglyke goederen in dien oort beſchonken wierdt, welke zedert, door deszelfs klein-dochter Hilſondis, aan het door haar geſtichte Klooſter van Thoor gegeven zyn. Hy wierdt naa zyn overlyden opgevolgt van zynen zoon Witger den V. van dien naam, en agſten Graaf van Stryen, die tot zyne gemalin nam Ermengard, zuſter van Berenger Graaf van Namen, by dewelke hy verwekte alleen twee dochters, Hilſondis en Reinilde, en ſtierf omtrent 't jaar 950.

Annal. Met. ad ann. 898.

Proeven n. 4.

Bred. Kronyk.

Hilſondis wierdt naa haar vaders afſterven Gravin van Stryen, en trouwde met Ansfrid Graaf van Teiſterbant en Huy, in rechte lyne afſtammende van Wittekind Hertog der Saxers: hoewel Butkens uit verſcheide oude Schriften tracht te beweeren, dat hy is geweeſt Graaf van Brabant, Loven, Huy, enz. de zoon van Lambert Graaf van Loven, die een zoon was van Giſlebert Hertog van Brabant, en van zyne huisvrouwe Gerberge, welke, naa haar gemaals dood, hertrouwde met Lodewyk den IV. Koning van Frankryk. Deze te zamen een reeks van jaaren in liefde en eendracht doorgebragt hebbende, gedurende welken tyd zy eene dochter, met name Benedicta, verwekt hadden, kwamen met onderlinge toeſtemming overeen om de wereld te verlaten, en zich geheel en al aan den dienſt van God en zyne Kerk toe te wyden. Ten welken einde Hilſondis, op den raad van Ansfrid, een Klooſter ſtichtte in haar eigen goedt van Thoor by Maſeyk, 't welk zy begiftigde met veele goederen, onder andere met de Kerk van Stryen; den Berg des oevers, alwaar de H. Geertruid lichaamelyk verkeert heeft, Gilze, Baarle, met den Outaar by haar aan den H. Remys toegewyd, 't Kaſteel van Sprundelheim en nog eenige verdere giften, breeder vermelt in den Brief daar van gegeven den eerſten van Zomermaandt 992. Ansfrid begaf zich mede tot den Geeſtelyken ſtaat, en wierdt kort daar naa Biſſchop van Utrecht, in welke hoedanigheid hy aan de Kerk van de H. Maagd Maria en St. Maarten gaf de Dorpen van Weſterlo, Odlobolo nu Oelen, Meerbeke, Honbeke en Burente, alle gelegen in 't Landt van Rhyen, welke hy te voren in eigendom bezeten hadt. Hy ſtichtte ook in 't jaar 1006, op den Heiligen berg by Amersfoort, voor de Benedictyner Monnikken een Klooſter, alwaar hy in den jaare 1009 zyne dagen geëindigt hebbende, ook begraven is. Dit Klooſter is naderhand in 't jaar 1050 overgebragt binnen de Stadt Utrecht, en genaamt de Abtdye van St. Paulus.

Van Loon, Holl. Hiſt. 2. Deel, bl. 111. Butkens Troph. l. 2. ch. 6.

Proeven n. 4.

Sigebert. ad ann. 997. Miræi Donat. piar. c. 42. Hiſtorie van het Utrechtſche Biſdom, 1. Deel. bladz. 349.

Digitized by Google

J. à Leidis Chr. Belg. ad ann. 990. Butkens Troph. l. 2. ch. 6.

De Hollandſche Kronyk verhaalt, dat 't volgende geval wel voornamentlyk aanleiding heeft gegeven tot ſcheiding van dit huwelyk, en tot eene zoo uitmuntende bekeering. De Gravin Hilſondis, eene zeer godsdienſtige vrouw, was gewoon des nachts op te ſtaan en zich alsdan uit haar Slot, gelegen by Driel aan den Maas-kant, te begeven naar de voorplaats, alwaar een kapel met een outaar ſtont, om aldaar God in ſtilte en eenzaamheid te bidden. Een der huisgenoten van den Graaf zulks bemerkende, kreeg kwaad vermoeden, en ging het zynen meeſter op eene hatelyke wyze aandienen, die daar door miſleid en ontruſt zynde, voornam haar op een nacht, wanneer zy naar gewoonte uit 't Kaſteel tradt, heimelyk te volgen en haar doen te verſpieden; doch tot zyne groote verbaaſtheid wierdt hy gewaar dat de Gravin zich naar de kapel begaf, alwaar zy haare gebeden ging uitſtorten, gedurende welken tyd haar hooft omringt was met een hemelſch licht vol ſchitterende ſtraalen. Door dit gezicht wierdt de Graaf dus bewogen, dat hy zynen dienaar meende om 't leven te brengen, maar de Gravin belette zulks, zeggende, dat een die zoodanig voor de eer van zynen meeſter waakte, veel meer lof dan ſtraffe waardig was. Zedert dien tyd wierdt Ansfrid met zulk een eerbied en agting voor zyne gemalin Hilſondis ingenomen, dat hy te gelyk met haar 't voornemen nam om de wereld te verlaten, en hen t'eenemaal tot de oeffening van Godsvrucht af te zonderen.

Butkens ibid.

Naa deze ſcheiding heeft Hilſondis nog eenige jaaren in 't Klooſter van Thoor doorgebragt, en is aldaar in den jaare 996. geſtorven, naalatende tot haare eenige erfgenaam in alle haare Graaflyke en andere goederen, mitsgaders tot eerſte Abtdis van Thoor, haare voorgemelde dochter Benedicta. Deze mede omtrent 't jaar 1000. overleden zynde, viel 't Graafſchap van Stryen, met de daar onder horende Landen, te beurt aan Raginer, zoon van haare moeye Reinilde, die een zuſter was van de Gravin Hilſondis.

Bred. Kronyk.

Men vindt niet met wie Raginer Graaf van Stryen gehuuwd is geweeſt, maar wel dat hy naagelaten heeft twee zoonen, tuſſchen welke hy zyn Graafſchap in 't jaar 1039. verdeelde; latende aan zynen oudſten zoon Lambrecht, als Graaf van Stryen, al 't Landt 't gene gelegen was Noord-ooſtwaarts van Brede Aa af, tot op de Maas en Streene, daar onder begrepen waren de Landen van St. Geertruydenberg, Zevenbergen en Stryen, mitsgaders de Dorpen in den grooten Vloed van 't jaar 1421. meeſt verdronken: en aan zynen tweeden zoon Hendrik, al dat Zuid-waarts ſtrekte van de Aa en Streene af, langs de Schelde tot Zandvliet toe, paalende tegen 't Markgraafſchap van Antwerpen, en vervattende Breda, Bergen-op-zoom, Scoten, Mercxem, Eekeren, Loenhout, Ooſtmal en andere plaatſen: waarom hy ook bekent ſtaat als de eerſte Heer van Breda.

Digitized by Google

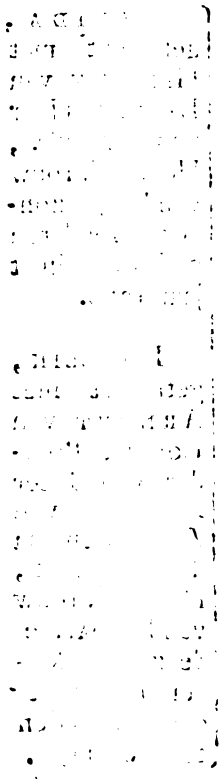

Digitized by Google

Geslacht Tafel van de Heeren van :, en RASSEGEM.

HENDRICK, eerste Heer van BREDA naa desselfs afzondering van het Graefschap van *Stryen*, sterft in 't jaar 1090.

ENGELBRECHT Heer van den Lande van BREDA, gestorven in den jaare....

HENDRICK de II. Heer van BREDA, getrouwt met *Lutgaard*, Dogter van *Ansfrid* Graaf van *Kleef*, sterft in 't jaar 1125.

ARNOUT Heer van den Lande van BREDA, die sterft omtrent het jaar 1150.

ENGELBRECHT van *Scoten*, getrouwt met *Berta* van *Loon* dochter van *Gysbrecht* Graaf van *Duras*.

ADELISE, getrouwt met GERARD Heer van RASSEGEM, Heer en Vrouw van BREDA; welcke *Gerard* 't Landt van *Breda* verkogt aan *Jan den III.* Hertog van *Brabant*

MARGRIET, getrouwt met *Jan* van *Leefdale* Heer van *Perck*, Burggraaf van *Brussel*.

MARIE onbehoud gestorven.

JAN de III. Hertog van BRABANT, gaf 't Landt van *Breda*, in den jaare 1339, aan WILLEM van DUVENVORDE Heer van *Oosterhout*, om het geduurende zyn leven te bezitten, en in 't jaar 1350, verkogt hy 't zelve aan JAN van POLANEN, Heer van de *Leck*, voor drie en veertig duysent gulde hallingen.

Digitized by Google

IV. HOOFTSTUK.

Van de Heeren van BREDA, *uit de Huizen van* STRYEN, BREDA *en* LOVEN.

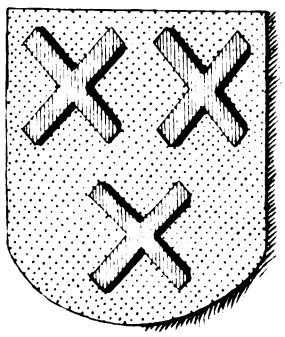
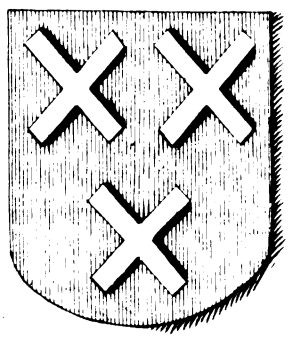

HEndrik, eerſte Heer van Breda naa de verdeeling en afzondering dezer Landtſtreek van 't Graafſchap Stryen, heeft dat Landt bezeten met zoodanige macht, recht en onafhankelykheid, als 't zelve was voor dat het nog 't Graafſchap van Stryen was ingelyft, en te zamen een Graaflyk lichaam, met de hooft-plaats van dien, uitmaakte: ende gelyk voor die afzondering 't Landt van Stryen was een hooge Heerlykheid op zich zelve, niet onderhorig aan Holland of Brabant, zoo is, naa de voorſchreve verdeeling, Breda en deszelfs Landt mede geweeſt een Landtſtreek op zich zelve, niet erkennende in opperhoofdigheid, noch den Hertog van Brabant, noch den Graaf van Holland; waarom de Wethouderen van Breda in vorige tyden de gedingen voor hen hangende by arreſt vonniſten, zonder elders daar van beroep te mogen doen.

Deez' Heer Hendrik omtrent 't jaar 1090 geſtorven zynde, is hem zyn zoon Engelbrecht opgevolgt als Heer der Stadt en Lande van Breda. Naa wiens dood hem in alle zyne Heerlykheden volgde zyn zoon Hendrik, de II. van dien naam, welke met de Deenen of Normannen, die, niet tegenſtaande hunne landsgenooten zedert lange jaaren uit derzelver wingeweſten verdreven waren, echter 't Slot Brunesheim nog inhielden, in oorlog geraakte, om zyn Landt van dat roof-ziek volk te ontlaſten: voornamentlyk ſteunende op de gunſt en byſtant van Godevaart met den Baard, Hertog van Lothryk. De Heer van Weſemale, die hem op 't bevel des Hertogs te hulp gekomen was, heeft een grooten hoop van die Deenen, welke te Minderhout, in 't Landt van Hoogſtraten, bezig waren met plonderen en ſtroopen, overvallen en alle dood geſlagen. De overwinnaars der nedergeſlagenen kleederen aangetogen hebbende, zyn in dien ſchyn naar Brunesheim getrokken, en van de wachters der poort, die niet beter wiſten of 't waren hunne medemakkers, ingelaten zynde, hebben zy den Burgt overweldigt, en deszelfs ſterktens en torens tot den grond toe afgebroken; van al 't welke de geheugenis nog is bewaart door 't volgende tyd-veers: *Bred. Krom.*

Anno milleno centeno bis duodeno,
Caſtrum de Breda cum turri corruit alta.

Hendrik Heer van Breda was getrouwd met Ludgaard, dochter van Ansfrid Graaf van Kleef, by dewelke hy verwekte twee zoonen, met namen Arnout en Engelbrecht, welke in 't jaar 1125. ondertekent hebben de Kaart, waar by Boudewyn Graaf van Aalſt, en zyn broeder Jan, de Kerk van Affligem verſcheide goederen ſchenken, en ook te dier tyd genoemt worden onder de Baander-heeren van Brabant. *Miraus Donat. piar. cap. 79.*

Digitized by Google

Deez' Hendrik omtrent 't jaar 1125 overleden zynde, wierdt zyn oudſte zoon Arnout Heer van den Lande van Breda, die onder andere goederen aan zynen broeder Engelbrecht, tot deszelfs aandeel in zyns vaders erffenis, toevoegde de helft in de Heerlykheden van Scoten en Mercxem, waarom hy ook met den toenaam van *Scoten* bekent ſtaat: welke gemelde goederen door den voornoemden Engelbrecht in 't jaar 1148 geſchonken wierden aan den Abt en 't Konvent van Villers.

Proeven n. 5.

De oude Geſchicht-ſchryvers melden niet met wie Heer Arnout is getrouwd geweeſt, maar wel, dat hy heeft naagelaten twee zoonen, Godevaart en Hendrik, die beide als getuigen voorkomen in den Brief door Godevaart den III. Hertog van Brabant aan de Kerk van Villers in 't jaar 1160 gegeven, waar by hy de voorgemelde gift van Engelbrecht van Scoten in alle deelen goedkeurt en bekragtigt; en van dewelke Hendrik, die den toenaam van *Scoten* mede gevoert heeft, in den jaare 1179 ondertekende 't huwelyks Verbond, geſloten tuſſchen Hendrik, oudſten zoon van Godevaart Hertog van Brabant, en Mathildis, klein-dochter van Philip Graaf van Vlaanderen.

Butkens Preuves, pag. 41.

Miraus Donat. Diar. c. 99.

De Kronyk-ſchryver van Breda, als mede het zoo genaamde *Diſcours van de Heeren van Breda*, geplaatſt voor 't Stadts oude Keur- en Perkament-boek, noemen tot opvolger van den gemelden Hendrik eenen Gerard, die met zyne vier zoonen, Zeger, Jan, Gerard en Hendrik, in 't jaar 1145 zoude geweeſt hebben in den ſtryd van Grimbergen, met Hertog Godevaart in de Wieg, tegen de Berthouts, Heeren van Grimbergen en Mechelen, alwaar de twee eerſte zouden dood gebleven, en de twee andere gekweſt zynde, met hun vaders baniere ontkomen zyn. Maar dewyl de geloofwaardigſte Brabantſche Hiſtori-ſchryvers dien gantſchen veltſlag voor beuzelachtig en verciert houden, zoo als Butkens en andere zulks met veele en bondige redenen betoogen, dienvolgens komt ons deez' Heer Gerard mede als verdigt voor: immers vindt men hem in geene oude Brieven of Charters, noch ook onder de Baander-heeren van Brabant in dien tyd vermelt; daar in tegendeel Arnout met zynen broeder Engelbrecht en zyne twee zoonen Godevaart en Hendrik zeer dikmaals voorkomen. Indien men ook den voorſchreven Gerard onder de Heeren van Breda wil plaatſen, zoo ſpruit 'er die ongerymtheid uit, dat hy zoude moeten geleeft hebben ter zelve tyd als Godevaart en Hendrik, welkers wezentheid echter vaſt ſtaat, en geveſt is op de oude Charters en Archiven der Abtdyen van Brabant, die in deze duiſtere Eeuwen, by gebrek van goede Schryvers, alleen moeten dienen tot een richtſnoer, om daar uit de waare opvolging der Heeren van Breda te konnen naaſpooren.

Bred. Kron. op 't jaar 1147.

Butkens Troph. l. 4. ch. 3.

Naa 't overlyden van Arnout wierdt zyn oudſte zoon Godevaart Heer van den Lande van Breda, die eenen zoon naaliet, mede genaamt Godevaart, den II. van dien naam. Deez' heeft met meer andere Ridderen, in 't jaar 1180, geſtaan over de gifte van Hendrik den I. Hertog van Brabant aan 't Klooſter van St. Michiel te Antwerpen. Hy gaf in 't jaar 1190 zyn Kaſteel te Breda, met alle zyne goederen gelegen in den Laage, met de Venne te Stryen, en den Geley-tol te Breda, in handen van den gemelden Hertog van Brabant, die dezelve wederom aan hem in rechten leen overgaf. Hy bezwoer onder andere mede 't Verbond van vrede en eenigheid, in 't jaar 1197 geſloten tuſſchen Hendrik Hertog van Brabant en Otto Graaf van Gelderland. Hy ſtaat insgelyks als getuige bekent in den Brief van Vergelyk tuſſchen den Hertog van Brabant en den Graaf van Holland van 't jaar 1203. waar van wy, als tot de zaaken van Breda eenigzins opzicht hebbende, een woord in 't voorby gaan zullen ſpreeken.

Proeven n. 6.

Butkens Troph. l. 4. pag. 158.

Ant. Matthai, Anonymi Chronic. Brab. pag. 38.

Het Landt van Breda, naa de afzondering van 't Graafſchap Stryen, een Landtſtreek zynde die op zich zelf was, zoo hadden de Hertogen van Brabant en de Graven van Holland, tuſſchen welkers Staten het gelegen was, daar op begonnen een gewaant recht te maaken, beide beweerende Breda onder hun gebiedt te behooren: welk geſchil eerſt een einde heeft genomen in 't jaar 1203, wanneer Diederik de VII. Graaf van Holland door Hendrik den I. Hertog van Lothryk en Brabant verſlagen en gevangen zynde, zyn voorgewendt recht op de Stadt en 't Landt van Breda heeft afgeſtaan ten behoeve van den Hertog.

Dinter. Chronic. Brabant. l. 4. c. 10.

Proeven n. 7.

Heer

Digitized by Google

Heer Godevaart heeft mede als borg ondertekent het Verdrag, in den jaare 1206 geſloten tuſſchen Hendrik Hertog van Brabant en Lodewyk Graaf van Loon, welke ten huwelyk hadt Ada, dochter van Diederik Graaf van Holland, gemeenlyk in 's Lands Jaarboeken de ongelukkige Gravin genaamt, en die door dat huwelyk zich veel onheil op den hals haalde, wegens den gedurigen twiſt en oorlog, zoo met 's Lands Edelen, als met Willem Graaf van Ooſt-Friesland, welkers zyde Hertog Hendrik gekozen hadt. *Butkens Troph.* l. 4. pag. 171. *L. Smits Schatk.* Bl. 7.

In 't jaar 1208 was 'er groote twiſt gerezen tuſſchen den Abt en 't Konvent van Villers aan de eene, en Godevaart Heer van Breda aan de andere zyde, over 't goedt van Scoten, 't gene Engelbrecht, oom van Godevaart, aan de Kerk van Villers geſchonken hadt: om welk verſchil te beſliſſen, de Hertog zyne Mannen vergaderde binnen de Stadt Lier, en naa een naauwkeurig onderzoek verklaarde, dat de Heer van Breda geen 't minſte recht hadt tot 't goedt van Scoten; volgens den Brief daar van gegeven in Lentemaandt 1208. daar by en tegenwoordig waren Hendrik Prooſt van Loven, Reynier van Hugaarden Notaris van den Hertog, Reynier van Lens zyn Kapellaan, Arnout van Weſemale, Hendrik van Hildebiernes, Niklaas van Tomines, Ridderen, en nog verſcheide andere Mannen van den Hertog. *Butkens Troph.* l. 4. ch. 4.

Wy hebben hier voor gezien, dat Heer Godevaart in 't jaar 1190 Leenman is geworden van den Hertog van Brabant: doch in Lentemaandt 1212 is Breda, 't gene te voren van 't Hertogdom Brabant verſcheiden was, daar geheel aan gekomen en vaſtgehecht; wanneer Godevaart, mits de gift der helft van den Geley-tol op de Schelde, en der Heerlykheden van Schakerloo en Oſſendrecht, aan Hendrik Hertog van Lothryk plegtig belooft heeft, dat hy en zyne erfgenamen voortaan, met hunne Kaſteelen, Mannen, Landen en Ambagtslieden, den Hertog en zyne nakomelingen getrouwelyk zouden dienen. Ten welken einde de Ridders van Godevaart, en der Ridderen zoonen, en twee-hondert en veertig mannen van de twaalf Dorpen 's Landts van Breda, plegtig hebben gezworen, zoo Godevaart zyne beloften niet naakwam, dat zy den Hertog tegen Godevaart dienen zouden: en is alzoo de Stadt en 't Landt van Breda van den Hertog ontfangen tot een recht Leen. *Dinter. Chron. Brabant.* l. 4. c. 12. *Proeven* n. 8.

Heer Godevaart hadt tot zyne vrouwe Ludgaard, nicht des Hertogs van Brabant, by dewelke hy wan Godevaart, zynen navolger; Gillis, Heer van Alphen; Hendrik, Deken van St. Maarten te Utrecht; Sophia, getrouwd met Raſo Heer van Gaveren en Liedekerk; en Beatrix, gemalin van Arnout Heer van Weſemale. Hy ſtont op den dertienden van Louwmaandt 1214 over den Brief, waar by Keyzer Otto de IV. aan Willem Graaf van Holland vergunt alle de Leenen by deszelfs voorzaten de Graven Floris en Dirk bezeten. Hy gaf mede in 't jaar 1216 aan de Kerk van Tongerlo de Hoeve van Nieuwlandt te Alphen, en ſtierf kort daar naa; leggende in de Abtdye-kerk van Tongerlo begraven. *Butkens Troph.* l. 4. pag. 186. *Proeven* n. 9.

Naa deszelfs dood gaf zyne nagelate weduwe Ludgaard, in Grasmaand 1219, aan de Kerk van St. Michiel te Antwerpen, twaalf ponden Vlaamſche munte, daar voor verbindende eenige goederen gelegen te Perke by Vilvoorden, om daar voor op den outaar van O. L. V., voor dewelke zy ook haar begraafplaats verkoos, eene dagelykſche miſſe te doen, tot laaffenis der zielen van wylen haaren man Godevaart, van haare ouders, van Godevaart van Rhenen voormaals Biſſchop van Utrecht, en van Gerard zynen broeder, van welken die goederen op haar verſtorven waren; volgens den Brief daar van gegeven onder haar zegel, en dat van haaren oudſten zoon Godevaart, en by toeſtemming van haare verdere kinderen, Gillis, Hendrik, Sophia en Beatrix: welke giſt de Hertog van Brabant in 't zelfde jaar bekragtigt heeft. *Butkens* Ibid.

Naa 't overlyden van Godevaart den II., wierdt zyn oudſte zoon Godevaart, de III. van dien naam, Heer van Breda. Hy hadt by zyne huisvrouw Machtelt van Bethune gewonnen twee kinderen, namentlyk Hendrik en Godevaart. Tuſſchen dezen Heer Godevaart en den Hertog van Brabant is in Bloeymaandt 1223 een nader Verdrag getroffen binnen de Stadt Lier, waar by verklaart wordt, dat 't Kaſteel en de Stadt van Breda een eigen goedt van den Hertog is, 't gene hy van niemand verheft, en dat Godevaart, vader van den gemel- *Proeven* n. 10.

Digitized by Google

gemelden Godevaart, 't zelve in zynen tyd van den Hertog te leen hadt gehouden.

Godevaart de III. ſtierf in 't jaar 1223, en zyn zoon Hendrik volgde hem op in alle zyne Landen en Heerlykheden: die kort daar naa mede overleden zynde, gevolgt wierdt van zynen broeder Godevaart den IV., nog jong zynde; gedurende wiens minderjaarigheid Gillis Heer van Alphen, zyn oom, 't Landt van Breda als voogd regeerde, en in dien tyd veele moeyelykheden en geſchillen hadt met Hendrik Hertog van Lothryk en Brabant, welke ten laatſten in een openbaren kryg uitbarſteden, waar in, naa verſcheide ſchermutſelingen, Heer Gillis veel buit bekwam. Eindelyk is tuſſchen beide de partyen in 't jaar 1232 een Verdrag getroffen, waar by bevoorwaart wierdt, dat de Hertog alle 't leed en ongelyk, hem by Heer Gillis, zyne aanhangers en medehelpers aangedaan, zoude vergeven: waar tegen Heer Gillis aan den Hertog zoude wedergeven allen den buit hem en den zynen ontweldigt, daar en boven aan den Hertog betalen zekere ſomme van penningen, tot boete van 't gedane leed, en nog verder in handen des Hertogs ſtellen den Burgt of 't Kaſteel van *Breda*, onvermindert echter 't recht van zyne weezen, derzelver erven en nakomelingen.

Proeven n. 12.

Deez' Heer Godevaart gaf in den jaare 1243 de Landbouwing van Chaam aan Willem, brenger van den Brieve, gelyk hy hem noemt, ten erffelyken rechte, op den laſt van 's jaarlyks aan den Heer van Breda te betalen, in den naam van bede, twee ſeſteren Rogs, vier ſeſteren Gerſt, en zes ſchellingen Lovens; met verder beſprek, dat Willem zoude gehouden zyn, gelyk de andere Lieden van 't Landt van Breda, hem Godevaart te helpen met lyf of goed, in krygstochten, als hy beoorloogt mogt werden, of zyne dochter ten huwelyk zoude beſteden, of hy in gevangenis mogt gehouden werden.

Hy nam ten huwelyk Machtelt, zuſter van Arnout Heer van Dieſt, welke 't Beggynhof te Breda ſtichtte, en wan by haar Godevaart, jong geſtorven, Hendrik, mitsgaders eene dochter, naamaals getrouwd met Arnout Heer van Gaasbeek. Hy maakte in 't jaar 1246 zynen uiterſten wil, en by denzelven veele erfmaakingen aan Kerken, Klooſters en Gaſthuizen, en dede veele milde giften aan verſcheide byzondere perſoonen daar in benoemt. Hy ſtelde tot uitvoerders van dien de Abten van Villers en van St. Michiel, den Overſten der Preekheeren te Antwerpen, Heer Anc. Berthout, Heer Hendrik Berthout, en Heer Willem van Grimbergen; en ſtierf kort daar naa, leggende in de Klooſter-kerk der Preekheeren te Antwerpen begraven.

Proeven n. 13.

Naa zyn afſterven wierdt Heer van 't Landt van Breda zyn zoon Hendrik, de III. van dien naam, omtrent welken Butkens, anderzins een der naauwkeurigſte naavorſchers der Brabantſche Oudheden, merkelyk mistaſt. Hy ſtelt, dat Godevaart de IV. zonder kinderen is geſtorven, alleen naalatende een baſtaart-zoon, met name Hendrik, en dat hy in zyne Landen opgevolgt is door zynen oom Hendrik, Deken van St. Maarten te Utrecht, die, den Geeſtelyken ſtaat verlatende, zoude getrouwd hebben Iſabelle, en daar by gewonnen eenen zoon met name Hendrik. Op wat grond Butkens dit verhaal bouwt, heb ik niet konnen naagaan, dewyl, tot beveſtiging van dien, geen de minſte preuve bygebragt wordt: doch hoe ongerymt het zelve is, zal aanſtonds voor 't oog komen, indien men maar met naauwkeurigheid acht geeft op den voorgemelden uiterſten wil, by Heer Godevaart kort voor zynen dood gemaakt; alwaar hy met uitdrukkelyke woorden ſtelt: *Item, maak ik aan mynen eenigen zoon Hendrik, enz.* Door welke woorden immers geen baſtaart-zoon kan verſtaan worden, die nooit in eenige oude Brieven onder de benaming van *eenigen zoon* voorkomt. Wy konnen derhalven 't gevoelen van Butkens in dit geval niet aannemen; maar willen veel liever volgen den inhoudt van 't meergemelde Diſcours, alwaar de voorſchreve Hendrik mede bekent ſtaat als een zoon van Godevaart van Breda en van Machtelt van Dieſt, en als opvolger in alle zyns vaders Landen en Heerlykheden.

Butkens Troph. l. 5.

Proeven n. 13.

Diſcours van de Heeren van Breda, MS.

Deez' Hendrik gaf in 't jaar 1252, aan zyne Poorteren van Breda het oudſte nog in wezen zynde voorrecht, houdende vrydom van alle ſchattingen, behoudens alleen de Ridderſchap van zyne zoonen, 't Huwelyk van zyne dochters,

Proeven n. 14.

en

Digitized by Google

en de Verloſſing van zyn Perſoon uit de gevangenis, indien hy mogt gevangen worden; mits dat zy gehouden zouden zyn hem byſtant te doen in Heirvaarten, als hy des van noode zoude hebben ter beſcherming zyner Landen: Verders aan de Wethouderen van Breda vergunnende, dat, als zy lieden in eenige zaaken voor hen hangende zwarigheid vonden, zy daar van raad zouden mogen halen by die van Antwerpen.

De voorgemelde Heer Hendrik liet naa eenen zoon, mede genoemt Hendrik, den IV. van dien naam, welke, naa zyns vaders dood, voorgevallen in 't jaar 1260, bleef onder de voogdye van Wouter Berthout, Heer van Mechelen, wiens dochter, genaamt Sophie, hy naamaals trouwde in 't jaar 1266.

Hy verkogt in 't jaar 1263, met de toeſtemming van zynen voogd Wouter Berthout, onder andere, zekere menigte van moeren onder Halteren gelegen, en in 't jaar 1267 gaf hy aan de Inwoonderen van Etten, in de paalen van de Hoeven, hun Landt-recht, gemeenlyk de Hoevenſche Charter genaamt, 't gene zy hedendaags nog agtervolgen. Hy verleende mede 't recht van Patronaatſchap, en de Outaren der Kerken van Scoten en Mercxem aan 't Kapittel en de Kanonniken van de Hooft-kerk te Antwerpen. In Bloeymaandt 1265, hebben Godevaart van Weſemale, Heer van Perk, en Iſentrudis van Alphen, zyne huisvrouw, bekragtigt de gift by Ludgaard Vrouwe van Breda, met kennis van haare kinderen, in 't jaar 1219 aan de Kerk van St. Michiel te Antwerpen gedaan; volgens de Brieven daar van by veele Edelen en anderen bezegelt. Deze Iſentrudis Vrouwe van Alphen was eene dochter en erfgenaam van Gillis Heer van Alphen en zyne gemalin Oliviere, nicht van den Hertog van Brabant.

Zie hier onder III. Boek 10. Hooftſt.

Butkens Troph. l. 4. ch. 7.

Men vindt niet dat Heer Hendrik eenig wettig mans-oir heeft naagelaten, maar wel twee dochters, waar van de oudſte, Aleida genaamt, gehuuwd was met Hendrik van Loven, Heer van Herſtal, zoon van Godevaart van Loven, die een broeder was van Hendrik den III. Hertog van Brabant; welke hen in 't jaar 1272. toegeſchreven hebben den titel van Heer en Vrouwe des Lands van Breda, en ſtierven beide kort daar naa, zonder eenige wettige geboorte agter te laten.

Idem, Preuves pag. 20. 21.

Middelerwyl hadt de gemelde Hendrik zynen broeder Arnout van Loven gehuuwd met Eliſabet van Breda, zyner vrouwen zuſter, en hem aangeſtelt tot Rechter of Droſſaart over 't Landt van Breda. En wierden deze Arnout en Eliſabet, naa 't overlyden van de voornoemde Hendrik en Aleida, Heer en Vrouwe van Breda; welke gedurende haar leven veele godsdienſtige werken verrigt, en aanmerkelyke giften en vergunningen aan Kerken, Klooſters enz. gedaan hebben, gelyk uit 't volgende verhaal blyken zal.

Proeven n. 19.

Zy ſtichtten omtrent 't jaar 1272 't Klooſter der Guillelmiten te Huybergen, alwaar zy ook begraven leggen. Den negen-en-twintigſten van Zomermaandt 1272, gaven zy aan hunne Mannen van Ooſterhout in voorrecht, dat zy zouden vry wezen van alle Tollen, Straat-gelt en Gruyte, door geheel Brabant, en dat zy mogten hebben hunne Week- en Jaar-markten, gelyk haare andere goede Steden in den Lande van Breda.

Le Roy Notit. M. S. R. Imp. l. 2. c. 14.

Proeven n. 18.

Zy verplaatſten mede 't Klooſter der Premonſtratenſer Nonnen van St. Katarinen Dal, 't gene Servaas van Liedekerke, in den jaare 1270, te Vroenhout by Woude geſticht hadt, vermits het door de wateren verwoeſt was, by de Stadt Breda, en gaven aan die Nonnen de gronden waar op zy nog heden den grond-cyns heffen onder Sonſeel, als mede nog veertig buinderen Made by Roſendaal, daar voor zy tegenwoordig jaarlyks veertig gulden heffen uit den grond-cyns van Rysbergen, en onder andere goederen nog agt-en-veertig buinderen moers, met de gronden van Vroenhout.

Proeven n. 20.

Zy gaven aan de Stadt en Inwoonders van Breda alle de beemden en wilderden die gelegen waren tuſſchen Emelenberge en den Ypelaar, de Molengracht en Verdeboſch, thans uitmaakende 't Dorp van Teteringe, met alle de nieuwe Thienden aldaar, gelyk blykt by den Brief daar van verleent in 't jaar 1280. Zy richtten de Stadt Steenbergen, toenmaals maar een Dorp wezende, tot eene Vryheid, en verleenden aan dezelve haare plaatſelyke Rechten, die men voor 't grootſte gedeelte aldaar nog agtervolgt. Zy gaven aan den Abt en 't Konvent van Tongerlo de Kerk en de Thienden van Niſpen,

Proeven n. 22.

Digitized by Google

Roſendaal en klein Zundert. Zy verkogten aan de Abtdis en 't Klooſter van Kortenberg omtrent een-hondert en vyftig buinderen moeren en woeſtynen, gelegen in 't broek van Ooſterhout. Zy verkogten insgelyks aan de Abtdis en 't Konvent van Thoor alle de Thienden, zoo oude als nieuwe, van den Dorpe en Parochie van Etten.

Proeven n. 21.

Butkens Preuves pag. 218. 219. 220.

Zy gaven in den jaare 1275, enkel om Gods wil, tot een eigen vry goedt, aan den Abt van St. Bernards op de Schelde, alle de nieuwe Thienden van de Parochie van Gaſtel, en 't boſch met de gronden, genaamt Baarleboſch, alwaar tegenwoordig den Oudenboſch gelegen is; mitsgaders daar by nog twee-hondert buinderen moeren, met alle de Heerlykheid en de Thienden, alleen 't hooge Rechtsgebiedt aan hen behoudende. Daar naa verkogten zy, in 't jaar 1276, aan denzelven Abt en 't Konvent van St. Bernards, zes-hondert buinderen, te weten vyftig hoeven moers en woeſtynen in dezelfde Parochie gelegen, met voorbeding van 't hooge Rechtsgebiedt, en gaven hen nog daar en boven hondert en tien buinderen in vryen eigendom.

Grammaye Antiquit. Bred.in. in fine.

Daar naa verkogten zy nog, in 't jaar 1277, aan den gemelden Abt en de Geeſtelyken van St. Bernards, op de voorverhaalde wyze, twee-hondert agt-en-veertig buinderen moeren, al te zamen gelegen aan en by de Parochie van Gaſtel, en gaven hen daar benevens 't recht der begeving van de Parochie-kerk aldaar. Zy verklaarden verders, aan den voorſchreven Abt en 't Konvent overgegeven te hebben alle de Thienden, zoo oude als nieuwe, van de Dorpen Woude en Loenhout, benevens de Thienden gelegen ter plaatſe genaamt de hooge Schoten, de Erbrandt, de Lyderwyk en de Kardepolder, als mede nog 't recht der begeving van de Kerk van Eekeren, met 't gebruik van alle de gemeynten, zoo van beemden als wateren, door 't geheele Landt van Breda. Zy verkogten nog aan den meergemelden Abt en 't Konvent, in den beginne van 't jaar 1282, by toeſtemming van Jan Hertog van Lothryk en Brabant, hondert hoeven, elk houdende twaalf buinderen moers en woeſtynen (welke heden nog uitmaaken 't Dorp deswegen de Hoeven genaamt) voor vyf-hondert ponden Cleve munte eens, met 't middele en laage rechtsbedwang, 't hooge alleen overal aan zich behoudende. Alle welke voorgemelde en nog meer andere giften, vergunningen en verkoopingen, by Heer Arnout en Vrouwe Eliſabet enkel en alleen gedaan wierden uit inzicht van haarer zielen zaligheid.

Proeven n. 23.

Vrouw Eliſabet van Breda, in 't jaar 1282, zonder kinderen naa te laten overleden zynde, bleef Heer Arnout, met goedvinden des Hertogs van Brabant, 't Landt van Breda in vrugt-gebruik bezitten zoo lang hy leefde, te weten tot den jaare 1193.

Butkens Preuves pag. 217.

Nu dient geweten, dat de bovengemelde Godevaart de IV. Heer van Breda eene dochter hadt, welke moeye was van Hendrik Heer van Breda, en getrouwd met Arnout Heer van Gaasbeke, die zich in 't jaar 1263. nog ſchreef en tekende Voogd en Heer des Lands van Breda, als daar in hebbende, uit hoofde van zyne vrouwe, eenige gedeelten; onder andere, Kalfdonk, Hulsdonk, Langdonk en Roſendaal, daar van den eigendom toebehoorde aan de twee dochters die hy van zyne huisvrouw hadt behouden; van welke de oudſte, met name Aleida, ten huwelyk hadt Raſo Heer van Liedekerke, die te zamen, omtrent 't jaar 1291, nog in 't leven waren. De andere, genaamt Beatrix, was gehuuwd geweeſt met Heer Arnout van Weſemale, en ſtierf, agterlatende eenen eenigen zoon, namentlyk Heer Gerard van Weſemale, Ridder.

Digitized by Google

V. HOOFTSTUK.

Van de Verdeeling van 't Landt van BREDA, *en de Huizen van* GAVEREN, LIEDEKERKE *en* RASSEGEM.

VRouw Eliſabet van Breda, huisvrouw van Arnout van Loven, overleden zynde, zoo heeft Jan Hertog van Brabant, des zondags voor St. Jan Baptiſt 1287, uit aanmerking der getrouwe dienſten hem reeds gedaan, en toen ter tyd nog te doen by Gerard van Weſemale, Ridder, denzelven toegevoegt, als zyne gerechte erflykheid, de eene helft van 't geheele Landt van Breda, met alle de vruchten daar toe behoorende, gelyk als 't binnen den omtrek van Brabant was gelegen, om, naa 't afſterven van Heer Arnout van Loven, dat te hebben en vryelyk te bezitten, in dier voegen dat Raſo Heer van Liedekerke zoude behouden de Stadt van Breda, en ontfangen alle de Leenen aan denzelven Lande behoorende, van welke Heeren die ook afgekomen waren. Ten aanzien van de gemelde Stadt en Leenen, zoude Heer Gerard van Weſemale, voor zyn gedeelte hem van 's moeders wegen aangekomen, goederen hebben de voorgemelde Stadt Breda gelyk wezende; en dat zulks gedaan zynde, 't overſchot van 't voornoemde Landt alsdan tuſſchen Heer Gerard van Weſemale en den Heer van Liedekerke voorts zoude gedeelt worden van voet tot voet, in hoogen en leegen, in natten en droogen, in boſſchen en beemden, en zoo vervolgens; en dat Heer Gerard van Weſemale zyn gedeelte, voor zich en zyn oir, gehouden zoude zyn van den Hertog en deszelfs nakomelingen te Leen te ontfangen, naa 't recht des Leenhofs van Brabant. *Proeven n. 24.*

Dienvolgens gelaſtte de Hertog Heer Jan de Bere, en Everden Schoutet van Antwerpen, om de grenſcheiding en paaling daar van te doen; die 't zelve hebben verricht in Grasmaandt 1290, kort naa 't overlyden van Heer Arnout van Loven, voor zoo veel aanbelangde den verſchen Wildert, in dier voegen dat Breda, Ooſterhout, Niſpen, Hulsdonk, Kalfdonk, Gilze, Ginneken, Bavel, ten Ryen, klein Ooſterhout, Dorſt, Dongen, Hage, Etten, ter Heyden en Teteringe, met hunne gevolgen, zyn aanbedeelt aan Raſo van Gaveren, Heer van Liedekerke. En aan Heer Gerard van Weſemale, Bergen, Woude, Heerle, Halteren, Noordgeeſt, Borgvliet, Hilderniſſe, Woensdrecht, Put, 's Gravenweſel, Schoten, Mercxem, Rucvenne, Schakerloo en Oſſendrecht, met haare toebehoorten; zoo dat de paalſcheiding der Heerlykheid Bergen zich ſtrekte ten Ooſten aan 't Landt van Breda en den Abt van Tongerlo, ten Zuiden aan 't Landt van Eekeren en met den Dam van Eekeren en Borgvliet, ten Noorden aan 't Waterlandt ten midden van de Schelde tot Zeeland, en met een einde tot den gemeenen van Steenbergen. En 't verdere Landt, 't gene zy in gemeenſchap bleven bezitten, paalde Weſt- en Noordwaarts tot in den ſtroom van Zeeland en Holland, en Ooſt en Zuidwaarts tot aan 't Landt van Breda. *Proeven n. 25.* *De Rouck Nederl. Herauld Bl. 287.*

Digitized by Google

En belangende de Stadt van Steenbergen, die toenmaals nog maar een Vryheid was, en de Dorpen van Oud-Gaſtel, (daar onder begrepen waren alle de woeſtynen van Zout en Wildert, als 't geheele Kruiſlandt, Calleloo, en alle andere nu ter tyd bedykte polders, gorſſingen, aanwaſſen en wateren onder Steenbergen;) den Ouden en Nieuwen Boſch, de Hoeven, St. Meertens Polder, Nieuw-Gaſtel, Stant-daar-buiten, Fynaart, Ruygenhil, Appelaar, en voorts alle gorſſingen en wateren daar aan behoorende, bleven de bovengemelde Heeren in 't gemeen en onverdeelt bezitten tot den jaare 1458, gelyk hier naa breeder zal verhandelt worden.

Raſo van Gaveren, Heer van Liedekerke, de eerſte Heer van Breda naa de voorſchreve afdeeling, gaf by zyne inkomſt, in 't jaar 1290, aan de Stadt Breda en derzelver Ingezetenen 't recht van 't Kaſſey-gelt, 't gene men aldaar nog dagelyks vordert en ontfangt van wagens en paarden daar in komende en weder uitvaarende. Hy was mede, op den vyfden van Zomermaandt 1288. in den ſlag van Woeringen, alwaar hy met zyne Baniere veel dienſt aan den Hertog van Brabant dede. Hy ſtelde zich in 't jaar 1290. tot borg voor Jan van Aveſnes, Graaf van Henegouwen, ten behoeven van die van Valençyn, dat de gemelde Graaf de voorrechten en oude herkomſten dier Stadt zou handhaven.

Proeven n. 26.

Butkens Troph. l. 4. pag. 313.

Martene Theſaur. Anecdot. tom. I. fol. 1236.

Heer Raſo hadt by Vrouwe Aleida, zyne gemalinne, vier zoonen en eene dochter, namentlyk Raſo van Liedekerke Heer van Boelaar, Philips van Liedekerke Heer van Ulvenhout en Alphen, en Zeger van Liedekerke naamaals ook Heer van Boelaar, alle drie Ridders; en nog eenen jongeren zoon, mede genaamt Raſo: mitsgaders Katrine van Liedekerke, die in 't vervolg trouwde met den Heer van Morſele.

Naa 't overlyden van Vrouwe Aleida, nam Heer Raſo ten huwelyk Adewyne, dochter van Willem Heer van Stryen, aan welke hy, met toeſtemming van zynen oudſten zoon Raſo Heer van Boelaar, gaf en bewees voor haar en haare kinderen die hy by haar verwekt hadt, de erffelykheid en 't inkomen der Dorpen van Ooſterhout en Roſendaal, met de middele en laage Heerlykheid van dien, 't hooge Rechtsgebiedt voor zich, zyne kinderen, en hunne naakomelingen voorbehoudende. Van dit huwelyk zyn in rechte lyne afgeſtamt de Heeren van Lodyck en Rymerswaal in Zeeland.

Raſo Heer van Liedekerke en Breda gaf nog, te gelyk met Heer Gerard van Weſemale, in 't jaar 1291, aan den meergemelden Abt en 't Konvent van St. Bernards op de Schelde, op de voorwaarden hier boven gemeld, twee-en-zeventig buinderen, en daar naa nog hondert en negen buinderen moeren en woeſtynen, alle te zamen gelegen in de Parochie van Gaſtel. Hy verkogt nog, met toeſtemming van zynen oudſten zoon, in 't jaar 1293, aan de Meeſters van 't Godshuis van St. Jan en den H. Geeſt te Brugge, zeven-hondert agt-en-dertig buinderen moeren en woeſtynen in de Parochie van Etten, die men naamaals noemde den Monniken-moer. Hy verleende mede, in den jaare 1299, aan den Paſtor van Gilze, de begeving der Parochie-kerk te Etten.

Heer Raſo omtrent 't jaar 1203 overleden zynde, volgde hem zyn oudſte zoon, Raſo Heer van Boelaar, op in de twee Landen en Heerlykheden van Liedekerke en Breda; welke, in 't zelfde jaar 1203, de Cure of Paſtorye der Parochie-kerk van Breda, waarvan hy 't recht van begeving hadt, met alle de Thienden en verdere inkomſten daar toe behoorende, gaf aan 't Kapittel, en hechtte dezelve aan de Kanonniksdyen, toenmaals eerſt in die Kerk door Heer Jacob, Deken van Beek en Paſtor van Gilze, opgericht. Hy plaatſte, in 't jaar 1308, het Kloofter der Nonnen van Ste. Katarinen-Dal ter ſtede alwaar 't nog in wezen is, en ſcheidde die Jonkvrouwen van de Geeſtelyken aan wie de zorg over 't Gaſthuis aanbevolen was, en met welke zy, in den jaare 1295 vereenigt waren.

Proeven n. 29.

In 't zelfde jaar heeft Philips van Liedekerke, Heer van Ulvenhout en Alphen, den Abt en 't Konvent van Tongerlo, wegens de Hoeve van Nieulandt te Alphen, met de inwoonderen van dien, ontheven van alle ſoorten van dienſten, laſten en ſchattingen.

Heer Raſo verkogt nog, op dingsdag naa Dertiendag 1310, aan eenen Peter van Dilf, en meer anderen in den Brief genoemt, twee-hondert zeventig buin-

Digitized by Google

buinderen moeren, die gelegen waren boven Vlaſſelt, Sonſeel afgaande, en paalende aan 't Landt van Zevenbergen, voorheen genaamt de Zevenbergſe Moer, doch nu de Polder van Krauwelsgorſch, gelegen aan de rivier de Marke, tuſſchen ter Heyden en Zevenbergen.

Men vindt niet dat deez' Heer Raſo gehuuwd is geweeſt, en bygevolg eenig wettig oir heeft naagelaten; weshalven hy, in 't jaar 1314 overleden zynde, door zynen broeder Philips van Liedekerke, Heer van Ulvenhout en Alphen, in beide de Heerlykheden van Liedekerke en Breda opgevolgt is. Deez' droeg de Heerlykheden van Ulvenhout en Alphen, te gelyk met de Baanderye van Boelaar, op aan zynen broeder Zeger van Liedekerke, zynde Raſo zyn jongſte broeder reeds geſtorven zonder kinderen agter te laten.

Philips Heer van Liedekerke en Breda was getrouwd met Sophia van Gent, by dewelke hy wan drie dochters; namentlyk Adeliſe, die trouwde met Gerard van Raſſegem, Heer van Lens; Margriet, gehuuwd met Jan van Leefdale, Heer van Oorſchot en Perk, Burggraaf van Bruſſel; en Marie, welke bleef buiten huwelyk, en omtrent 't jaar 1350 eerſt overleden is.

Heer Philips heeft met zynen broeder Raſo mede als getuige geſtaan over den uiterſten wil van Jan den II. Hertog van Brabant, in 't jaar 1312; en in 't jaar 1314. ondertekende hy met veele Ridderen en Edelen de blyde Inkomſt van Jan den III. Hertog van Brabant: waar naa hy ſtierf in 't jaar 1318. *Butkens Troph. l. 4. pag. 367.*

Naa 't overlyden van Heer Philips van Liedekerke wierdt Gerard van Raſſegem en zyne huisvrouw Adeliſe Heer en Vrouw van Breda, welke, naa de voltrekking van hun huwelyk, binnen Breda, in 't jaar 1321. gehuldigt zyn, en alstoen, uit aanmerking van hunne blyde Inkomſt, aan de Stadt in voorrecht gaven, dat in dezelve zoude mogen Accyns geheven worden. Zy verleiden de Week-markt aldaar van maandag op dingsdag, met zulke vryheid, dat niemand om ſchuld beſlagen kan werden, van dingsdag naa zonnen opgang tot woensdag 's middags, 't en ware de ſchuld op den Marktdag gemaakt was. *Proeven n. 32.* *Proeven n. 33.*

Heer Gerard van Raſſegem groote ſchulden gemaakt hebbende, heeft op St. Valentyns-dag in Sprokkelmaandt 1326, zonder kennis van zyne huisvrouwe en haare zuſters, aan dewelke nog geen bewys van eenige afdeeling gedaan was, de Stadt en 't Landt van Breda verkogt aan Jan den III. Hertog van Brabant, die daar van aanſtonts bezit nam: waarom kort daarnaa groote twiſt ontſtont, zoo tuſſchen den Hertog en den Heer van Raſſegem en zyne vrouwe, als tuſſchen denzelven en haare twee gemelde zuſters met haare naaſte vrienden en bloedverwanten. Zulks dat die gemelde vrienden, in den naam van de Jonkvrouwen Margriet en Marie van Liedekerke, in 't jaar 1328 verſcheenen voor den Hertog van Brabant, met verzoek en bede, hy wilde hen-lieden bewyzen 't Landt van Breda, zoo als 't gekomen was van den Heer van Liedekerke haaren vader; waarop de Hertog antwoordde, dat gaarne te willen doen, en gaf hen-lieden de keuze, of zy wilden volgen 't Landt-recht, of 't verſchil met de gemeene vrienden en bloedverwanten in der minne ſliſſen. En zy droegen overeen met een gemeen verdrag, dat middelerwyl de Jonkvrouwen Margriet en Marie van Liedekerke zouden hebben en gebruiken doorgaans de eene helft van 't Landt van Breda, gelyk het de Heer van Liedekerke haar vader bezeten hadt, en dat, niettegenſtaande alle verkoopingen, verminderingen of vermeerderingen zedert gedaan, haar deel niet zoude te minder wezen. Welk verdrag gemaakt wierdt op St. Jacobs-dag 1328. *Proeven n. 36.* *Proeven n. 39.*

En dewyl de Hertog 't gemelde verdrag niet agtervolgde, en des niettemin 't Landt van Breda bleef bezitten, zoo zyn Gerard van Raſſegem en Adeliſe zyne huisvrouwe, welke in de verkooping van haar Landt zoo weinig als haare zuſters hadt willen toeſtemmen, genootzaakt geweeſt hen te beklagen aan Philips Koning van Frankryk, die als ſcheidsman, op den zeventienden van Wintermaandt 1334, uitſpraak dede tuſſchen den Hertog van Brabant en den Heer van Raſſegem met Adeliſe zyne huisvrouwe, en by voorgaande toeſtemming des Hertogs beval, dat de Heer van Raſſegem aan den Hertog zoude wedergeven zoodanige penningen als hy van hem voor 't Landt van *Proeven n. 43.*

Digitized by Google

Breda genoten hadt, en dat hem de Hertog van Brabant zoude ontfangen in hulde van 't zelve Landt, en hem ſtellen of doen ſtellen in 't werkelyk bezit van dien. Beveelende voorts, dat, tot verzekering der redelyke, nootzaakelyke en voordeelige verbeteringen, de Heer van Raſſegem weder in handen van den Hertog zoude overdragen 't Landt van Breda, en dat by den Koning zekere goede Mannen zouden werden afgezonden, om te weten en te onderzoeken de waarheid van den redelyken verlegge, ter zaake van de voorſchreve verbeteringen gedaan, en om hem getrouwelyk over te brengen 't gene zy zouden bevonden hebben daar in verrigt te moeten werden; mitsgaders dat de Heer van Raſſegem zoude genieten 't volle inkomen van 't Landt van Breda, op die wyze gelyk het zyne Voorzaten genoten hadden, ter tyd toe dat by den Koning de wedergeving van 't Landt zoude wezen vaſtgeſtelt: en indien de Heer van Raſſegem van zulks te doen bleef in gebreke, zoo wilde de Koning, dat de Hertog van Brabant ophief en dede opheffen 't inkomen van 't gemelde Landt, tot de bovengemelde ſomme toe.

Maar des niettegenſtaande bleef de Hertog 't Landt van Breda bezitten, en heeft daar af, op dingsdag naa *Diviſio Apoſtolorum* 1334. verzet aan Raſo van Liedekerke de Dorpen van Ulvenhout, Bavel, Alphen en Gilze, te loſſen met duizent ponden Pariſis, gerekent den grooten Tornoiſe voor tien penningen: en verzette daar naa 't overſchietende gedeelte van 't Landt van Breda, op donderdag naa St. Niklaas-dag 1339. voor de ſomme van agt-en-twintig duizent kleine florynen, aan Jan van Polanen, Heer van de Leck, en Jan zynen zoon, Ridderen, niettegenſtaande hy den voorigen dag 't zelve Landt gegeven hadt aan Willem van Duvenvoorde, Heer van Ooſterhout, om het gedurende zyn leven te houden en te bezitten, en zulks voor de getrouwe dienſten door hem aan den Hertog van Brabant reeds gedaan, en nog te doen.

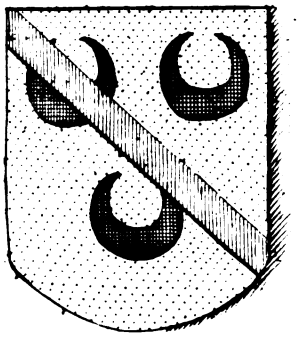

Deez' Heer Willem van Duvenvoorde was een baſtaart-zoon van Jan van Duvenvoorde, Heer van Polanen, die vader was van Jan van Polanen, Heer van de Leck. Doch wierdt, uit aanmerking van zyne zonderlinge deugden en uitmuntende hoedanigheden, door Keyzer Lodewyk van Beyeren op den elfden van Oogſtmaandt 1329. te Pavie gewettigt. Hy was in zyn tyd een zeer vermogend en ryk Heer, groot-Kamerling en Schat-bewaarder van Willem den III. Graaf van Holland, en een der Hoofden van de Hoekſe Edelen aldaar. Hy hadt ten huwelyk Hedwig, dochter van Zweer Heer van Vianen, by dewelke hy geene kinderen verwekt heeft. Hy heeft gedurende zyn leven verſcheide godvruchtige inſtellingen gedaan: als 1. fondeerde hy, op den eerſten dag van Wynmaandt 1336. St. Antonis Gaſthuis, in de Kapel ten Houte onder Ooſterhout. 2. Stichtte hy in 't jaar 1353, op een heuvel aan de Ooſtzyde van de Donge, naa by Raamsdonk, een Kartuyzers Klooſter, genaamt 't Huis des Bergs. 3. Wierdt nog door hem gebouwt 't Klooſter der ryke Klariſſen te Opbruſſel, by de Stadt Bruſſel. Boven deze godvruchige werken dede hy den Burgt te Geertruydenberg maaken, en ſterkte die Stadt. Hy veſtte mede de Stadt Vianen, en liet die met muuren en wallen omringen.

Proeven n. 40.

Le Roy Not. March. S. R. Imp. l. II. c. 2. pag. 459.

Groot Placaat boek, 3. Deel, Bladz. 1.

Heer Willem van Duvenvoorde heeft nevens Jan van Polanen, Heer van de Leck, en meer andere Ridderen en Edelen, op den derden van Louwmaandt 1348, geſtaan over den Brief, waar by Keyzerin Margriet de erfvolging van Hol-

Digitized by Google

Holland en haare andere Landen vaſtſtelt op haaren zoon Willem Hertog van Beyeren. Hy verkreeg van Willem Graaf van Holland, in 't jaar 1319, 't Burggraaffchap van Geertruydenberg, met de Wedden en Heerlykheid dier Stede, en de Gerechten van Almonde, Dubbelmonde en Twintighoeven, met alle de Thienden en Renten daar toe behoorende. In 't jaar 1324. verkreeg hy van Gye van Vlaanderen, Heer van Rykenborg, en Beatrix Vrouwe van Putten en Stryen, zyne huisvrouwe, in Erf-pacht, 't Steenhuis of haare wooning te Ooſterhout, dat men noemde 't Huis te Stryen, met alle de goederen daar toe behoorende, en alle vervallen daar af komende, zoo aldaar, als binnen Dongen, Dorſt, Ulvenhout, Wernhout, tot Zundert en tot Steelhoven gelegen. Hy verkreeg daar en boven nog van Adeliſe Vrouwe van Liedekerke en Breda, en van Gerard van Raſſegem haaren man, by gift, 't Dorp van Ooſterhout, met alle de hooge en laage Gerechten van dien, volgens den Brief daar van gegeven woensdags naa St. Jan Baptiſt 1325. Boven dien was hy nog Heer van Dongen en Raamsdonk.

Proeven n. 80. en 81.

Proeven n. 34.

Proeven n. 35.

Dezelve Willem van Duvenvoorde hadt ook weder belooft in 't jaar 1342, aan de uitvoerders der uiterſte wil van den bovengemelden Raſo van Liedekerke, met kennis en goedvinden des Hertogs van Brabant, de vier aan hem verpande Dorpen van Alphen, Baarle, Ulvenhout en Gilze, van hen te zullen overnemen, en de Brieven daar van gemaakt te kwyten, alzoo Heer Raſo, by zynen uiterſten wil, al 't recht 't gene hy op de voorſchreve Dorpen, volgens de Brieven van verzette, hadt, kwytſcholdt en daar van afging. Hy hadt ook, met goedvinden van Margriet van Liedekerke en van Jan van Leefdaale, Heer van Oorſchot, Perk en Beek, haaren wettigen man en momboir, in den jaare 1344 verkregen haar recht en gezag dat zy, voor haar vaderlyk en moederlyk erfdeel, in 't Landt van Breda nog eiſchte. Hy verkreeg ook daar naa, in 't jaar 1349, van Marie van Liedekerke, met Diderik Staken haaren voogd, gelyk recht en gezag, 't gene haar mede van 's vaders en moeders wegen op 't voorſchreve Landt toekwam; en alle deze zoo verkrege giften, loſſingen en koopen, met meer anderen, gaf hy Willem van Duvenvoorde, volgens zynen uiterſten wil, gemaakt in 't jaar 1350, daar naa over aan Jan van Polanen, Heer van de Leck en Breda.

Proeven n. 45.

Heer Willem van Duvenvoorde ſtierf in 't jaar 1358, en legt in de Kerk van 't door hem geſtichte Klariſſe-Klooſter by Bruſſel begraven, naalatende alleen eenen baſtaart-zoon genaamt Willem, en vier dochters, waar van de oudſte, met name Beatrix, getrouwd was met Roelof van Daalhem, aan wien hy de Heerlykheid van Dongen opdroeg. Berta, de tweede dochter, tradt in huwelyk met Gerard van der Heyden, Droſſaart van Brabant. De derde, Amelberga, huwelykte met Jan van Coſſelaar, Heer van Withem, baſtaart van Jan den II. Hertog van Brabant. En de vierde was getrouwd met N. Bak, Edelman van 's Hertogenboſch.

Goudhoeven Kronyk, Fol. 142.

Naa dat de Hertog van Brabant alle de gemelde verzettingen en giften van 't Landt van Breda hadt gedaan, zoo heeft hy eindelyk, op den eerſten van Grasmaandt 1350. zynde donderdag naa Paaſchen, by toelaten van Godevaart, en Johanna van Brabant, Gravin van Henegouwen en Holland, zynen zoon en dochter, de erffelykheid van 't geheele Landt van Breda, met alle deszelfs toebehoorten (alleen aan Heer Willem van Duvenvoorde zyn lyftocht voorbehoudende,) verkogt aan Jan van Polanen, Heer van de Leck, deszelfs oir, erven en naakomelingen, te bezitten in rechten erf-leen, voor de ſomme van drie-en-veertig duizent gulde hallingen, daar van hy bekende wel en wettiglyk betaalt te zyn.

Proeven n. 46.

Gedurende den korten tyd dat Jan Hertog van Brabant de Stadt en 't Landt van Breda onder zyn gebiedt hadt, heeft hy 't zelve niet weinig begunſtigt. Want eerſtelyk gaf hy aan de Stadt, op Kers-avond 1331 't voorrecht, dat alle wolle-werk inkomen moet binnen de poort van Breda; dat is, dat niemand zyne lakenen maaken, noch binnen 's Lands doen maaken, noch weven, noch vollen, noch ſcheerders houden, noch lakenen ſnyden mag, 't en zy hy wooſte binnen de voorſchreve Stadt, en daar van Poorter zy. Ten tweeden, heeft hy, op St. Remys-dag 1328, aan Klauſe van Niſpen, dien hy op denzelfden dag hadt aangeſtelt tot Schoutet of Droſſaart van 't Landt van Breda, volkomen

Proeven n. 41.

Proeven n. 37.

Digitized by Google

komen macht gegeven, om in alle Dorpen van 't gemelde Landt Schepenen en Dingbanken te zetten. Ten derden, maakte hy de Schepen-bank der Stadt Breda, 't hooft van allen Schependomme in 't zelfde Landt.

Proeven n. 38.

De voorgemelde Adeliſe Vrouwe van Liedekerke en Breda, liet by haaren man Gerard van Raſſegem geene zoonen naa, maar verſcheide dochters, waar van de oudſte, met name Johanna, gehuuwd was met Arent van Gaveren, Heer van Lens. En nadien haar moeder, noch zy, de verkooping van 't Landt van Breda, by Gerard van Raſſegem gedaan, ooit hadden willen goedkeuren, zoo verſchenen zy in 't jaar 1355 voor Wenſelin en Johanna, Hertog en Hertoginne van Brabant, en ontfingen van dezelve 't Landt en de Heerlykheid van Breda, met alle deszelfs toebehoorten, te Leen, en deden voorts voor den Hertog en de Hertoginne rechtelyk dagen Jan van Polanen, Heer van de Leck, en allen anderen die hen eenig recht vermeten wilden tot 't Landt van Breda. En naa lange rechtsvorderingen hebben beide de partyen hen omtrent die zaak onderworpen aan de uitſpraak van den Hertog en de Hertoginne, die 't gemelde Landt eindelyk toegewezen hebben aan Jan van Polanen, deszelfs oir en naakomelingen; en dat Vrouw Johanna met haaren man en momboir al 't recht hen op 't voorſchreve Landt toekomende zoude afſtaan, en bekennen van alles voldaan te zyn, mits ontfangende eene ſomme van zeven-duizent oude ſchilden, die Jan van Polanen aannam tot hunnen profyt binnen Mechelen of Bruſſel by wiſſel te zullen verſtrekken. Waar op Arent van Gaveren, Heer van Lens, verklaarde, dat hy willig en bereid was de uitſpraak van den Hertog en de Hertoginne te zegelen en te voldoen, voor zoo verre hy zulks vermogt, maar dat hy Johanna van Liedekerke, zyne huisvrouwe, om geene zaake daar toe kon brengen. En heeft dezelve Vrouw in die weigering volhart tot 't jaar 1395, wanneer zy aan Hendrik van de Leck, Heer van Heeſwyk en Dinter, eerſt belooft heeft, dat zy, ten vermaanen der Jonkvrouwe van de Leck en Breda, de Leenen, die zy van haar ſchuldig was te ontfangen, zoude komen verheffen.

Diſcours van de Heeren van Breda. MSS.

VI. HOOFTSTUK.

Van de Heeren van BREDA, *uit de Huizen van* POLANEN *en* NASSAU.

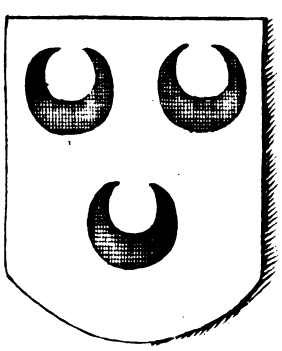

JAn van Polanen, Heer van de Leck en Breda, was afkomſtig uit den Huize van Duvenvoorde, 't gene een tak is van 't oud Adelyk Geſlacht van Waſſenaar: want Philips, jonger zoon van Philips van Waſſenaar, die omtrent 't jaar 1200 Burggraaf van Leyden was, tot zyn erfgoedt verkregen hebbende de Heerlykheden van Duvenvoorde en Polanen, liet by zyne huisvrouwe, de dochter des Graven van Stryen, naa twee zoonen, met namen Arent en Jan. Arent kreeg tot zyn aandeel de Heerlykheid van Duvenvoorde, en is ook de eerſte geweeſt die daar van den naam gevoert heeft.

Simon van Leeuwen, Bat. ill.

Digitized by Google

Geslacht-Tafel der

e II. RAN- van uwt uart, Ka- ning ant, aare

WILLEM de III. Koning van *Groot-Brittanje*, Prins van ORANJE, Heer van BREDA, getrouwd met *Maria Stuart*, dochter van *Jacobus* den II. Koning van *Groot-Brittanje*; zonder kinderen gestorven in 't jaar 1702.

JAN van POLANEN de II. Heer van *de Leck* en BREDA, uit de 1ste. Vrouw; getrouwd 1. met *Maria*, bastaart dochter van *Jan* Hertog van *Brabant*; 2. met *Odilia* Gravin van *Solms*, sterft in den jaare 1394.

JAN van POLANEN, Heer van *de Leck*, als mede van BREDA, by koop van *Jan*, Hertog van *Brabant*; getrouwd 1. met *Oede* van *Hoorne*; 2. met *Margriet* van *Rotselaar*; 3. met *Marie*, dochter van den Graaf *van der Lippe*, sterft in het jaar 1384.

PHILIPS van *de Leck*.

HENDRIK van *de Leck*, Heer van *Heeswyk* en *Dinter*.

WILLEM, Kanonnik te *Luyk*.

OTTO, Heer van *Hedel* en *Almstein*.

BEATRIX, getrouwd met *Hendrik van Bouterssem*, Heer van *Bergen*.

OEDE, getrouwd met *Hendrik*, Burggraaf van *Montfoort*.

J d D d t ja E G s d e

ge- *Fre- em*, van

NA- uwt *Fre-* van hou- *ries-*

ge- *Georg* orst *Des-*

ge- den *ode- drik* rtog

Ka- van tad- *ries-* uwd 't

FRE- van tad- *ries-* uwd *ine-* nces erft 564.

FREDRIK de I. Koning van *Pruissen*, Keurvorst van *Brandenburg*, sterft in 't jaar 1713.

FREDRIK WILLEM Koning van *Pruissen*, Keurvorst van *Brandenburg*, sterft in 't jaar 1740.

FREDRIK de II. Koning van *Pruissen*, Keurvorst van *Brandenburg*.

HENDRIK-KASIMIR Vorst van NASSAU, Stadhouder van *Vriesland*, getrouwd met *Amelia*, Princes van *Anhalt-Dessau*, sterft in 't jaar 1696.

JAN WILLEM FRISO Vorst van NASSAU, Stadhouder van *Vriesland*, by den uiterssten Wil van *Willem* den III. Koning van *Groot-Brittanje*, verklaart tot Prins van ORANJE, Heer van BREDA, getrouwd met *Maria-Louise*, Princes van *Hessen-Kassel*, sterft in het jaar 1711.

WILLEM KAREL HENDRIK FRISO Prins van ORANJE en NASSAU, Heer van BREDA, Stadhouder van *Gelderland*, *Vriesland*, *Groningen*, enz. getrouwd met *Anna*, oudste dochter van *George* den II. Koning van *Groot-Brittanje*.

HENDRIK-KASIMIR Vorst van NASSAU, Stadhouder van *Vriesland*, getrouwd met *Amelia*, dochter van *Georg-Johan* Vorst van *Anhalt-Dessau*, sterft in den jaare 1696.

JAN WILLEM FRISO Prins van ORANJE en NASSAU, getrouwd met *Marie-Louise* Princes van *Hessen-Kassel*, sterft in den jaare 1711.

WILLEM KAREL HENDRIK FRISO Prins van ORANJE en NASSAU, getrouwd met *Anna*, Kroon-Princes van *Groot-Brittanje*.

Digitized by Google

komen macht gegeven, om in alle Dorpen van 't gemelde Landt Schepenen en Dingbanken te zetten. Ten derden, maakte hy de Schepen-bank der Stadt Breda, 't hooft van allen Schependomme in 't zelfde Landt.

Proeven n. 38.

De voorgemelde Adeliſe Vrouwe van Liedekerke en Breda, liet by haaren man Gerard van Raſſegem geene zoonen naa, maar verſcheide dochters, waar van de oudſte, met name Johanna, gehuuwd was met Arent van Gaveren, Heer van Lens. En nadien haar moeder, noch zy, de verkooping van 't Landt van Breda, by Gerard van Raſſegem gedaan, ooit hadden willen goedkeuren, zoo verſchenen zy in 't jaar 1355 voor Wenſelin en Johanna, Hertog en Hertoginne van Brabant, en ontfingen van dezelve 't Landt en de Heerlykheid van Breda, met alle deszelfs toebehoorten, te Leen, en deden voorts voor den Hertog en de Hertoginne rechtelyk dagen Jan van Polanen, Heer van de Leck, en allen anderen die hen eenig recht vermeten wilden tot 't Landt van Breda. En naa lange rechtsvorderingen hebben beide de partyen hen omtrent die zaak onderworpen aan de uitſpraak van den Hertog en de Hertoginne, die 't gemelde Landt eindelyk toegewezen hebben aan Jan van Polanen, deszelfs oir en naakomelingen; en dat Vrouw Johanna met haaren man en momboir al 't recht hen op 't voorſchreve Landt toekomende zoude afſtaan, en bekennen van alles voldaan te zyn, mits ontfangende eene ſomme van zeven-duizent oude ſchilden, die Jan van Polanen aannam tot hunnen profyt binnen Mechelen of Bruſſel by wiſſel te zullen verſtrekken. Waar op Arent van Gaveren, Heer van Lens, verklaarde, dat hy willig en bereid was de uitſpraak van den Hertog en de Hertoginne te zegelen en te voldoen, voor zoo verre hy zulks vermogt, maar dat hy Johanna van Liedekerke, zyne huisvrouwe, om geene zaake daar toe kon brengen. En heeft dezelve Vrouw in die weigering volhart tot 't jaar 1395, wanneer zy aan Hendrik van de Leck, Heer van Heeſwyk en Dinter, eerſt belooft heeft, dat zy, ten vermaanen der Jonkvrouwe van de Leck en Breda, de Leenen, die zy van haar ſchuldig was te ontfangen, zoude komen verheffen.

Diſcours van de Heeren van Breda. MSS.

VI. HOOFTSTUK.

Van de Heeren van BREDA, *uit de Huizen van* POLANEN *en* NASSAU.

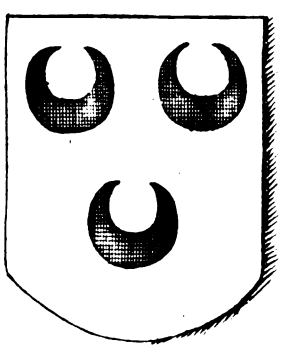

JAn van Polanen, Heer van de Leck en Breda, was afkomſtig uit den Huize van Duvenvoorde, 't gene een tak is van 't oud Adelyk Geſlacht van Waſſenaar: want Philips, jonger zoon van Philips van Waſſenaar, die omtrent 't jaar 1200 Burggraaf van Leyden was, tot zyn erfgoedt verkregen hebbende de Heerlykheden van Duvenvoorde en Polanen, liet by zyne huisvrouwe, de dochter des Graven van Stryen, naa twee zoonen, met namen Arent en Jan. Arent kreeg tot zyn aandeel de Heerlykheid van Duvenvoorde, en is ook de eerſte geweeſt die daar van den naam gevoert heeft.

Simon van Leeuwen, Bat. ill.

Digitized by Google

Geslacht-Tafel der

e II. RAN- van uwt uart, Ka- ning ant, aare

WILLEM de III. Koning van *Groot-Brittanje*, Prins van ORANJE, Heer van BREDA, getrouwd met *Maria Stuart*, dochter van *Jacobus* den II. Koning van *Groot-Brittanje*; zonder kinderen gestorven in 't jaar 1702.

JAN van POLANEN de II. Heer van *de Leck* en BREDA, uit de 1ste. Vrouw; getrouwd 1. met *Maria*, bastaart dochter van *Jan* Hertog van *Brabant*; 2. met *Odilia* Gravin van *Solms*, sterft in den jaare 1394.

JAN van POLANEN, Heer van *de Leck*, als mede van BREDA, by koop van *Jan*, Hertog van *Brabant*; getrouwd 1. met *Oede* van *Hoorne*; 2. met *Margriet* van *Rotselaar*; 3. met *Marie*, dochter van den Graaf *van der Lippe*, sterft in het jaar 1384.

PHILIPS van *de Leck*.

HENDRIK van *de Leck*, Heer van *Heeswyk* en *Dinter*.

WILLEM, Kanonnik te *Luyk*.

OTTO, Heer van *Hedel* en *Almstein*.

BEATRIX, getrouwd met *Hendrik van Bouterssem*, Heer van *Bergen*.

OEDE, getrouwd met *Hendrik*, Burggraaf van *Montfoort*.

J d D d t ja A G s d e

ge- *Fre- lem*, van

NA- uwt *Fre-* van hou- *ries-*

ge- *Georg* orst *Des-*

ge- den *ode- drik* rtog

Ka- van tad- *ries-* uwd 't

FRE- van tad- *ries-* uwd *tine-* nces erft 564.

FREDRIK de I. Koning van *Pruissen*, Keurvorst van *Brandenburg*, sterft in 't jaar 1713.

FREDRIK WILLEM Koning van *Pruissen*, Keurvorst van *Brandenburg*, sterft in 't jaar 1740.

FREDRIK de II. Koning van *Pruissen*, Keurvorst van *Brandenburg*.

HENDRIK-KASIMIR Vorst van NASSAU, Stadhouder van *Vriesland*, getrouwd met *Amelia*, Princes van *Anhalt-Dessau*, sterft in 't jaar 1696.

JAN WILLEM FRISO Vorst van NASSAU, Stadhouder van *Vriesland*, by den uiterssten Wil van *Willem* den III. Koning van *Groot-Brittanje*, verklaart tot Prins van ORANJE, Heer van BREDA, getrouwd met *Maria-Louise*, Princes van *Hessen-Kassel*, sterft in het jaar 1711.

WILLEM KAREL HENDRIK FRISO Prins van ORANJE en NASSAU, Heer van BREDA, Stadhouder van *Gelderland*, *Vriesland*, *Groningen*, enz. getrouwd met *Anna*, oudste dochter van *George* den II. Koning van *Groot-Brittanje*.

HENDRIK-KASIMIR Vorst van NASSAU, Stadhouder van *Vriesland*, getrouwd met *Amelia*, dochter van *Georg-Johan* Vorst van *Anhalt-Dessau*, sterft in den jaare 1696.

JAN WILLEM FRISO Prins van ORANJE en NASSAU, getrouwd met *Marie-Louise* Princes van *Hessen-Kassel*, sterft in den jaare 1711.

WILLEM KAREL HENDRIK FRISO Prins van ORANJE en NASSAU, getrouwd met *Anna*, Kroon-Princes van *Groot-Brittanje*.

Digitized by Google

Digitized by Google

heeft. Van hem zyn voortgekomen de volgende Heeren van Waſſenaar-Duvenvoorde. Jan wierdt Heer van Polanen, en hadt ten huwelyk Katarine, dochter van Dirk Heer van Brederode en van Beatrix Vrouwe van Valkenburg, die hem de Heerlykheid van de Leck aanbragt. Hy wan by haar Jan van Polanen, Heer van de Leck en Breda, welke, gelyk zyn vader, dien naam voerde van 't Slot Polanen, niet wyd van de muuren van Delft gelegen, 't gene in den jaare 1359, ten tyde van Albrecht van Beyeren, Graaf van Holland, door die van Delft omvergeworpen is. Hy was een der hoofden van de Hoekſche Edelen in Holland, onder welke hy getelt wordt in 't Verbond, by Willem Hertog van Beyeren met de zynen van de Kabeljaauwſche party gemaakt den drie-en-twintigſten van Bloeimaandt 1351. *Groot Placcaat Boek, 3. Deel bl. 2.*

Jan van Polanen is gedurende zyn leven driemaal getrouwd geweeſt: als 1. met Oeda, dochter van Willem van Hoorn, Heer van Gaasbeek, en van Oede Vrouwe van Putten en Stryen; 2. met Machtelt Vrouwe van Rotſelaar; en 3 met Vrouwe Margriet, dochter des Graven van der Lippe. Hy wan by zyne eerſte huisvrouwe eenen zoon, met name Jan, zynen opvolger in de Landen van de Leck en Breda: en by zyne twee andere vrouwen verwekte hy verſcheide kinderen; te weten 1. Philips van de Leck; 2. Hendrik van de Leck, Heer van Heeſwyk en Dinter; 3. Willem, Kanonnik te Luyk; 4. Otto van de Leck, Ridder, Heer tot Hedel en Almſtein, die trouwde met Sophie, dochter van Fredrik Heer van den Berg en Bilandt, en welke, verlatende den naam en de wapenen van zyn Stamhuis, die van den Berg aannam, welke zyne nakomelingen, de Graven van den Berg, nog voeren, en ook in 't Landt van Breda twee Windmolens, den eenen te Zundert en den anderen te Alphen, met den Watermolen te Kaarſchot onder Rysbergen, bezeten hebben; 5. Beatrix van de Leck, die in 't jaar 1356 trouwde met Hendrik, oudſten zoon van Hendrik van Bouterſſem en Maria van Mercxem, Heer en Vrouwe van Bergen-op-zoom. By de huwelykſche voorwaarden, gemaakt op St. Servaas-dag, was beſproken, dat met Beatrix vyf-hondert gulde hallingen, en met Hendrik, de goederen van Mercxem, Scoten en Brecht, ter waarde van agt-hondert gulde hallingen, beide aan erffelyke renten, ten huwelyk zouden gegeven worden; behoudelyk alleen aan Heer Hendrik en Vrouwe Maria, om met de gemelde goederen hunnen vryen wil te mogen doen, naadien de Heerlykheid van Bergen op hunnen oudſten zoon moeſt afkomen: en verbonden zich de wederzydſche ouders, dat zy de voorgemelde beloften niet zouden breeken, op de verbeurte van twee-duizent oude ſchilden; 6. en laatſtelyk Oede van de Leck, getrouwd met Hendrik Heer van Montfoort: by de huwelykſche voorwaarden, die gemaakt zyn op St. Maurits-dag 1377, geeft Jan van Polanen de II. met zyne zuſter twee-duizent vyf-hondert oude ſchilden, goed van goude. Dan alzoo daar naa verſchil ontſtont tuſſchen die twee zwagers over de erffenis van den ouden Heer van de Leck, zoo hebben Reinaut Heer van Perk en Gennep, en Dirk van Polanen Heer van Aſperen, als gekoore Scheidsmannen, by uitſpraak van den elfden van Bloeimaandt 1379, verklaart, dat de goeding in de huwelykſche medegave van twee-duizent vyf-hondert oude ſchilden zoude blyven in 't geheel, en dat Jan van Polanen, Heer van de Leck, daar en boven aan zyne zuſter Oede zoude gehouden zyn jaarlyks uit te keeren vyf-hondert gulden in oude ſchilden. *Archiven der Heeren van Breda.*

Heer Jan van Polanen leyde, op den tienden van Bloeimaandt 1350, den eerſten ſteen van 't oude Kaſteel te Breda, 't gene hy verders, naar de wyze dier eeuw, zeer ſterk met vier hoek-torens deed optimmeren, van 't welke men heden alleen overig ziet den zwaren vierkanten hoek-toren ten Zuid-weſten, met nog een gering ſtuk van 't oude gebouw: zynde de twee andere, met de zaal, kapel, en andere vertrekken, by Hendrik Graaf van Naſſau, in 't jaar 1535, en de derde, by Willem den III. Prins van Oranje, in 't jaar 1686, ter neder geworpen.

Hy gaf in 't jaar 1355 aan de Stadt Breda 't voorrecht om de Accynſen te mogen hoogen en laagen, ten meeſten nutte der Poorteren. En in 't zelfde jaar, op den zevenden van Herfſtmaandt, gaf hy aan dezelfde Stadt de Halle en Waag. Hy richtte de Laken-hal aldaar mede op, en ſtelde die tot een Rechtbank. Hy gaf aan zyne lieden van Breda een geſchikte order, hoe en op *Proeven, n. 48. n. 47.*

Digitized by Google

wat wyze de Dorpen de Stads Baniere ter heirvaart zouden volgen. Hy verkogt insgelyks, te zamen met Hendrik van Bouterſſem, Heer van Bergen-op-zoom, in den jaare 1356, aan hunne onderzaten van Steenbergen en anderen, 't landt toenmaals genaamt Oud Kromwiele, en nu 't Oude Landt, om het te bedyken tot een verſch korenlandt, en in 't jaar 1376 't landt leggende in den polder genaamt 't Weſtlandt. Hy dede in zyn leven groote dienſten aan Albrecht Hertog van Beyeren, Ruard van Holland, voornamentlyk gedurende de belegering van Delft, wanneer hy aan denzelven veel gelts opſchoot, waar voor de Hertog, by zyne bezegelde Brieven, gegeven Vrydag naa St. Pauwels Bekeering 1359, hem, ter ſomme van vier-duizent vyf-hondert en twintig oude ſchilden, op de Poorters van Delft bewees.

Hy was met zynen zoon Jan van Polanen, in den jaare 1371, met zyne Baniere mede in den ſlag van Baaſwylre, tegen Willem Graaf van Gulik, alwaar hy met den ongelukkigen Wenſelin Hertog van Brabant gevangen bleef, tot welkers loſſing die van Breda veel gelts opſchoten. In 't volgende jaar was hy, nevens de andere Baander-heeren, mede tegenwoordig op de vergadering der Staten van Brabant te Kortenberg, alwaar veele heilzame Wetten gemaakt wierden.

Butkens Troph. l. 4. p. 489. *Mireus Notit. Eccl. Belg.* c. 216. 221.

Hy wierdt ook, nevens Jan van der Aa, Heer van Grimbergen en Gruythuize, Koenraad, Deken van O. L. V. Kerk in 's Gravenhage, Godefroid van Clory, en Rutger Willemszoon, verkoren tot Scheidsman ter beſliſſing der verſchillen die gerezen waren tuſſchen Wenſelin en Johanna, Hertog en Hertoginne van Brabant, ter eene, en Albrecht Hertog van Beyeren, Graaf van Holland, ter andere zyde; ten welken einde zy binnen de Stadt Breda vergaderden, en op den agtienden van Wynmaandt 1374 aldaar hunne uitſpraak deden.

Dinter. Chr. Duc. Brabant.

Jan van Polanen ſtierf te Breda in 't jaar 1384, en legt in de Kerk aldaar nevens 't hooge koor begraven onder eenen verheven zerk-ſteen, waar op hy tuſſchen zyne twee vrouwen, Oede van Hoorn en Margriet van Rotſelaar, afgebeeld legt.

Naa zyn overlyden wierdt Heer der beide Landen van de Leck en Breda, Jan van Polanen de II. van dien naam, en oudſte zoon van den voornoemden Heer van de Leck en deszelfs huisvrouwe Oede van Hoorn. Hy hadt reeds in 't jaar 1362, by zyn vaders leven, naa de dood van zyne moeder, van Vrouw Beatrix, zyne moeye, by erffenis verkregen 't Landt en de Heerlykheid van Niervaart.

Hy nam ten huwelyk, eerſt Maria, baſtaart-dochter van Jan den III. Hertog van Brabant, die weduwe was van Willem, oudſten zoon van Jan Heer van Rotſelaar, Seneſchal van Brabant, welke zynen vader in die ampten opvolgde, en in 't begin van den jaare 1354 ſtierf. Hertog Jan gaf zyne dochter mede ten huwelyk agt-duizent konings-guldens, welke gift door Keyzer Karel den IV, by zyne opene Brieven, gegeven den eerſten van Herfſtmaandt 1354, bekragtigt is. Daar naa, Vrouw Maria zonder kinderen overleden zynde, trouwde hy met Odilia, dochter van Jan Graaf van Solms en van Philipote van Valkenburg, welke in den jaare 1384 in 't landt kwam. Zy lieten te zamen agter alleen eene eenige dochter, genaamt Johanna, die geboren wierdt in Louwmaandt 1392.

Butkens Troph. l. 4. pag. 449.

Jan van Polanen beleende, op den agtſten van Sprokkelmaandt 1387, van Vrouwe Johanna Hertoginne van Brabant, de Heerlykheden van Groot-Zundert, Klein-Zundert, de Hage, Sprundel en Niſpen met de ſomme van duizent franken. Hy fondeerde, in den jaare 1388, in 't Kaſteel te Breda een Kapellanye van eene dagelykſche Miſſe, behoudende aan zich de vryheid om die Kapellanye te begeven, en die Miſſen ook te mogen doen lezen in zyne Kapel in de Parochie-kerk van Breda. En op den dertienden van Bloeimaandt 1390 droeg hy zyne Heerlykheid van Niervaart op in handen van Albrecht van Beyeren, Graaf van Holland, die hem daar weder mede verleide tot een onverſterflyk Erf-leen. Ten zelven dage maakte hy die Heerlykheid aan zyne huisvrouwe Odilia van Solms in lyftocht. Waar naa hy ſtierf op den tienden van Oogſtmaandt 1394, en Vrouw Odilia in 't jaar 1428.

Proeven n. 50.

Van der Eyck Beſch. van Zuid-Holland. bl. 12.

By zynen uiterſten wil, daags voor zynen ſterf-dag gemaakt, begeert hy, dat

Digitized by Google

dat zyne lieve gezellinne, Vrouw Odilia, zal behouden alle de kleinodien die zy hem bragt, en maakt haar zyne wooning beneden in de Stadt, met den inboedel daarin, gedurende haar leven, indien zy ongehuuwd blyft, en niet langer. Hy bezette Oede, zyne baſtaart-dochter, duizent oude ſchilden eens tot haar huwelyks goedt, en aan twee knechtkens zyne baſtaarden, elk vyftig oude ſchilden 's jaars. Hy verkoor zyn begraaf-plaats in de Kerk te Breda, aan 't hooge koor voor het H. Sacrament, onder eenen verheven toets-ſteenen zerk, waarop zyn beeltenis gehouwen legt: welke Tombe naaderhand by Hendrik Graaf van Naſſau verplaatſt is recht tegen over daar die plag te ſtaan, om redenen dat hy aldaar 't Sacraments-huisken deed bouwen. Men vondt ter zelve tyd onder den zerk-ſteen eenen gemetſelden kelder, waar in de kiſt ſtont, daar 't lichaam van Heer Jan van Polanen nog in lag, en op dezelve een roode fluweele met goud doorſtikte beurs, waar in allerlei ſoort van goude en zilvere munte was; welke beurs, naa de verplaatſing van 't graf, wederom op de kiſt, als te voren, is gelegt geworden. Hy begeert verders, dat zyn broeder Hendrik van de Leck zal aanvaarden de voogdye en momboirſchap over zyne onmondige dochter Johanna, en haare Landen en Heerlykheden wel bezorgen: ſtellende tot uitvoerders van zynen voorſchreven uiterſten wil Dirk van Polanen, Hendrik van de Leck, Jan van Campen Droſſaart van Breda, Broeder Gillis van den Boſch zynen Biecht-vader, en Willem van Oeſterzeel Rentmeeſter van Breda.

Niet tegenſtaande by den gemelden uiterſten wil Hendrik van de Leck, Heer van Heeſwyk en Dinter, als vaderlyke oom, tot voogd van de eenige nagelate Erf-dochter was verklaart, zoo heeft nochtans Hendrik van Bouterſſem, Heer van Bergen, als in huwelyk hebbende Vrouwe Beatrix van de Leck, moeye van 't gemelde weeskindt, naar die voogdye geſtaan, en heeft hem als voogd beginnen te dragen, nemende Roſendaal en Steenbergen met gewelt in. Dan is de momboirdye aan den Heer van de Leck toegewezen, die zich in die bediening ook zeer weerdig gedragen heeft.

Jan van Polanen dus, als gemeld is, in 't jaar 1394 overleden zynde, is hem zyne eenige dochter Johanna in alle zyne Landen en Heerlykheden opgevolgt, onder de voogdye van Hendrik van de Leck, Heer van Heeſwyk en Dinter, die in den jaare 1400, beveſtigt en bezegelt heeft 't Verdrag, getroffen tuſſchen de Stadt Breda en de Gezworenen en Gebuurmannen in de Vierſchaar van Hartel; waar by die van Hartel, Schymaar, Heyden en Wagenberg, nu gezamentlyk ter Heyden genoemt, voor dezen een aanhangſel der Kerke van Breda, voor altyd daar van geſcheiden zyn, en hen vergunt wierdt een Kerk of Kapel te mogen bouwen. Waar tegen zy-lieden hen ten eeuwigen dagen erkennen verbonden te zyn in de uitreiking der Stads Accyns, als mede ten inhalens, dat is, dat een Poorter en Ingezeten van Breda vermag eenen inwoonder van ter Heyden raauwelyks in te roepen, en voor Schepenen van Breda te dagen, zonder dat hy gehouden is dien voor zynen dagelykſchen Rechter aan te ſpreeken. *Proeven n. 52.*

Johanna van Polanen, Vrouwe der Landen van de Leck, Breda en Niervaart, tradt, op den eerſten van Oogſtmaandt 1403, in huwelyk met Engelbrecht Graaf van Naſſau, zoon van Jan Graaf van Naſſau en Vrouwe Margriet van der Marck; aan welke de Stadt Breda, in aanmerking van hunne blyde Inkomſt, verſtrekte twee-duizent goede zware Rhyns-gulden, volgens den Kwyt-brief daar van by Graaf Engelbrecht verleent op den een-en-twintigſten van Slagtmaandt 1405. Ten aanzien van dit huwelyk hebben Hendrik van de Leck Heer van Heeſwyk, Dirk van de Leck, Otto van de Leck Heer tot Hedel, Ridderen en broeders, by gezegelde Brieven van den twee-en-twintigſten van Lentemaandt 1404, aan Graaf Engelbrecht hunnen neef belooft, dat zy, des verzogt zynde, hem hulp en byſtant zouden doen met hunne Sloten, Landen en Luiden, tegen allen daar mede hy geſchil mogt krygen, al zoo verre als zy machtig mogten zyn: en dat zy hem de Stadt, den Burgt en 't Landt van Breda zouden helpen houden en weeren, tegen allen die hem daar in hinder of ſchade zouden willen doen. *Proeven n. 54. n. 55. n. 56.*

Zy wonnen te zamen zes kinderen: te weten 1. Eenen zoon, genaamt Jan, geboren den eerſten van Oogſtmaandt 1410, die over de Vonte gehouden wierdt

Digitized by Google

by Willem Hertog van Beyeren, Graaf van Holland, Adolf Hertog van Kleef, en de Vrouw van Teylingen; 2. Eenen zoon, geboren in 't jaar 1414, met name Hendrik, die in den jaare 1435 trouwde met Genoveva Gravin van Verneburg, en, uit aanmerking van dit huwelyk, zoo van zynen vader Engelbrecht Graaf van Naſſau, als van zyner vrouwen vader Robert Graaf van Verneburg, verkreeg hunner beiden aandeel in de Sloten en Landen van St. Vyt en Butgenbach; 3. In 't jaar 1415 eene dochter, genaamt Margriet, die naamaals, in 't jaar 1429, trouwde met Diderik Graaf van Zeyne; 4. Daar naa in 't jaar 1418, eene dochter, met name Maria; 5. Nog in 't jaar 1419 eenen zoon, genaamt Willem; en laatſtelyk, in 't jaar 1420, eenen zoon, genaamt Philips.

Graaf Engelbrecht liet in 't jaar 1410 aan de Parochie-kerk van Breda 't koor bouwen; en gaf aan de Poorteren dier Stadt verſcheide voorrechten: onder andere, dat nergens in den geheelen Lande van Breda opſlag van goederen mogt zyn dan binnen de Stads Vryheid. Hy heeft veele loffelyke Keuren en Wetten met die van de Stadt en de Hooftbank gemaakt, die alle geſtelt zyn in 't Stads oud Keur-boek, gemeenlyk 't Houte-boekske genaamt. Hy verkreeg van Willem den VI. Graaf van Holland de Heerlykheid Drimmelen, van de Graaffelykheid te houden tot een onverſterffelyk Erf-leen, volgens den Brief daar van verleent op St. Margrieten-dag 1411. Hy gaf, te gelyk met zyne gemalinne, aan de Reguliere Kanonniken van St. Michiel, (een Kloofter van den Orden van den H. Auguſtinus, ſtaande in den Hem, buiten Schoonhoven) een ſtuk lands, de Donk genaamt, gelegen binnen de Parochie van Brandwyk in den Alblaſſerwaart, om aldaar een Kloofter-kerk en Bouw-huis te timmeren, volgens den Brief daar van bezegelt op den agtſten van Zomermaandt 1424. Hy heeft ook in 't jaar 1426, als Raadsheer van Jan Hertog van Brabant, geſtaan over de Acte, by dewelke de Hertog, op den zevenden van Slagtmaandt, de Univerſiteit van Loven opricht.

Oudh. en Geſticht. van Zuid-Holland. bladz. 152.

Martenne Theſ. Anecd. tom. 1. fol. 1769.

Omtrent het jaar 1418 verviel Graaf Engelbrecht, die wegens zyne uitmuntende hoedanigheden van een ieder geacht en gelieft was, en deswegen veele nydige oogen naar zich trok, in ongunſt van den Hertog; welk geval zich in dezer voegen toedroeg. Willem van den Berge, Schatmeeſter van Brabant, en vertrouwde Raad en gunſteling van Jan den IV. Hertog van Brabant, wiſt den Hertog zoo afkeerig te maaken van Engelbrecht Graaf van Naſſau deszelfs Raad en Kamerlink, van Heer Hendrik van Bergen, en van Hendrik van de Leck Heer van Heeswyk en Dinter, dat de Hertog hen noch zien noch hooren wilde: jaa men verbreidde, dat de Schatmeeſter den Hertog geraden had, om Heer Hendrik van Bergen, en nog twee of drie der voornaamſte Baanrodſen van kant te helpen, onder voorgeven, dat de Hertog anders nooit oppermachtig Heer zoude zyn. Waar door de Schatmeeſter zich bovenmaten gehaat maakte, en, zoo het uit de gevolgen blykt en toeſchynt, ook de verſchillen tuſſchen den Hertog en deszelfs Echtgenoot, Vrouw Jacoba van Beyeren, Gravin van Holland, zoude vermeerdert hebben; want eerlang wierdt de gemelde Willem van den Berge, door de baſtaarden van Holland, de natuurlyke halve broeders van Vrouwe Jacoba, om hals gebracht. Kort naa het omkomen van dezen, wiſt Vrouw Jacoba den Grave van Naſſau, als geen deel gehadt hebbende aan 't gene hem was te laſt gelegt, met haaren gemaal den Hertog te verzoenen, die hem ook onſchuldig verklaarde by zyne opene Brieven, gegeven te Nivelle op den negen-en-twintigſten van Hooimaandt 1422. Gelyk ook de Edelen en Steden van Brabant hem insgelyks vry kenden van den laſter hem naagegeven door Reynier van den Berge, even of hy het Verbondt, tuſſchen den Hertog en de Staten van den Lande, tot onderlinge ruſt en eendracht, te Loven op den twaalfden van Bloeimaandt 1422 gemaakt en geſloten, zoude verbroken hebben, volgens den Brief by hen verleent den tienden van Grasmaandt 1423.

Divæi Rer. Brab. pag. 224. 226.

Herai Annal. Brabant. tom. 1. pag. 388.

Dinter. Chr. Brab. l. 6. c. 199.

Proeven n. 83.

Proeven n. 84.

Graaf Engelbrecht en Vrouw Johanna verkogten in 't jaar 1430, erflyk op 's Heeren cyns, vier-hondert buinderen, gelegen in de woeſtynen tuſſchen de Dorpen Etten en Rysbergen, heden nog de Kyſmoer genaamt, en ontfingen boven dien cyns van zes ſchellingen Lovens op 't buinder, nog van elk buinder twintig nobelen, en nog andermaal op den hoop veertien-hondert oude

Digitized by Google

oude ſchilden; en zulks nog boven andere verſcheide buinderen moeren by hen uitgegeven voor zekere bruik-jaaren, den grond aan zich behoudende. Zy gaven ook in 't jaar 1420, met Jan van Glimes Heer van Bergen, andermaal uit, om weder bedykt te worden, 't Weſtlandt by Steenbergen, 't gene zedert lange jaaren door de wateren overſtroomt en verlaten was geweeſt.

Graaf Engelbrecht ſtierf op den derden van Bloeimaandt 1443, en zyne vrouw Johanna daar naa in 't jaar 1446; en leggen begraven in den Noorder omgang van 't koor der Kerke van Breda, onder een verheve Tombe, door hen in hun leven doen maaken. By zynen uiterſten wil, op zyn ſterf-bed, den vier-en-twintigſten van Graſmaandt 1443 gemaakt, heeft hy zyn begraafplaats verkoren aan de deur van 't Kanonniken koor, agter de pylaaren daar hy gewoon was de Miſſe te hooren. Hy bezette aan Jonkvrouwe Marie, zyne dochter, drie-hondert gulden eens; aan Margriet, zyne baſtaart-dochter, Huge Wynricx wyf, twee-hondert gulden eens, en aan Lysken Jans, zyns broeders naturelyke dochter, een-hondert gulden eens: ſtellende tot uitvoerders van dien Heer Aart Wonder Perſoon tot Roſendaal, Hendrik van Ringelbergen zynen Droſſaart, en Dirk van Oeſterzeel, Rentmeeſter 's Lands van Breda.

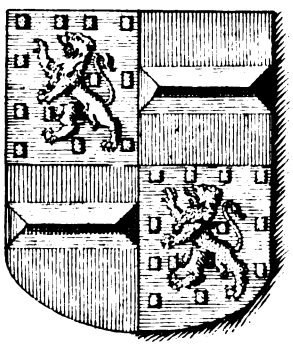

Jan Graaf van Naſſau, Vianden, Dietz enz. volgde zynen vader in alle deszelfs Landen en Heerlykheden, en wierdt op den laatſten van Hooimaandt 1446 te Breda van zyne onderzaten gehuldigt. Hy gaf ter zelve tyd, uit aanmerking van zyne blyde Inkomſt, aan de Poorteren van Breda 't groot voorrecht van hun eigen drinke Bier te mogen brouwen, zonder daar af eenig accyns of gruyt-gelt te betalen: welk voorrecht naaderhand by Maximiliaan en Marie, Hertog en Hertoginne van Brabant, op den zevenden van Wintermaandt 1477, goedgekeurt en bekragtigt is. *Proeven n. 58.* *Proeven n. 59.*

Hy verkogt, te zamen met Jan Heer van Bergen, als Heeren der gemeen gebleve Landen, in 't jaar 1446, erffelyk op Heeren cyns, 't landt in den polder genaamt Nieuw-Kromwiel, by Steenbergen. De twee gemelde Heeren bragten ook te wege, dat de Hertog van Brabant, op den agtſten van Wintermaandt van 't zelfde jaar, verklaarde, dat die van Breda en Bergen vry waren van 't Rechtsgebiedt van Antwerpen, en dat zy tot 't Markgraafſchap des H. Ryks niet behoorden als deszelfs leden, maar onmiddelyk afhingen alleen van den Hertog van Brabant. *Proeven n. 64.*

In den jaare 1458 deelden Jan Graaf van Naſſau en Jan Heer van Bergen te zamen 't gemeene Landt van Breda, 't gene hunne voorzaten en zy-lieden dus lange onverdeelt gebruikt en bezeten hadden. Als wanneer de Heer van Breda, voor zyn aandeel, verkreeg de Stadt Steenbergen met deszelfs toebehoorten, met den gemeinen van Steenbergen, en met den gemeinen van Roſendaal en van Woude, met alle de Heerlykheden, cynſen, renten, opkomingen, voordeelen en vervallen, die zy te zamen in 't gemeen hadden gehadt, of ſchuldig waren te hebben, gelyk de voornoemde Stadt gelegen is, Noordwaarts aan de Graaffelykheid van Zeeland, Weſtwaarts aan de Graaffelykheid van Holland, Zuid-waarts aan 't geheele Landt van Bergen, Woude en Roſendaal, tot in 't diep van 't water der Beeke van Roſendaal, ten halven diepe toe, gelyk de ſchepen altyd haaren gang moeten hebben. Weſt- en Noord-weſtwaarts tot den halven diepe voor Calleloy, en van daar voorts langs den diepe Noordwaarts, tot den halven diepe van den Appelaar, en *De Ronck Ned. Her. bladz. 289.*

Digitized by Google

by Willem Hertog van Beyeren, Graaf van Holland, Adolf Hertog van Kleef, en de Vrouw van Teylingen; 2. Eenen zoon, geboren in 't jaar 1414, met name Hendrik, die in den jaare 1435 trouwde met Genoveva Gravin van Verneburg, en, uit aanmerking van dit huwelyk, zoo van zynen vader Engelbrecht Graaf van Naſſau, als van zyner vrouwen vader Robert Graaf van Verneburg, verkreeg hunner beiden aandeel in de Sloten en Landen van St. Vyt en Butgenbach; 3. In 't jaar 1415 eene dochter, genaamt Margriet, die naamaals, in 't jaar 1429, trouwde met Diderik Graaf van Zeyne; 4. Daar naa in 't jaar 1418, eene dochter, met name Maria; 5. Nog in 't jaar 1419 eenen zoon, genaamt Willem; en laatſtelyk, in 't jaar 1420, eenen zoon, genaamt Philips.

Graaf Engelbrecht liet in 't jaar 1410 aan de Parochie-kerk van Breda 't koor bouwen; en gaf aan de Poorteren dier Stadt verſcheide voorrechten: onder andere, dat nergens in den geheelen Lande van Breda opſlag van goederen mogt zyn dan binnen de Stads Vryheid. Hy heeft veele loffelyke Keuren en Wetten met die van de Stadt en de Hooftbank gemaakt, die alle geſtelt zyn in 't Stads oud Keur-boek, gemeenlyk 't Houte-boekske genaamt. Hy verkreeg van Willem den VI. Graaf van Holland de Heerlykheid Drimmelen, van de Graaffelykheid te houden tot een onverſterffelyk Erf-leen, volgens den Brief daar van verleent op St. Margrieten-dag 1411. Hy gaf, te gelyk met zyne gemalinne, aan de Reguliere Kanonniken van St. Michiel, (een Kloofter van den Orden van den H. Auguſtinus, ſtaande in den Hem, buiten Schoonhoven) een ſtuk lands, de Donk genaamt, gelegen binnen de Parochie van Brandwyk in den Alblaſſerwaart, om aldaar een Kloofter-kerk en Bouw-huis te timmeren, volgens den Brief daar van bezegelt op den agtſten van Zomermaandt 1424. Hy heeft ook in 't jaar 1426, als Raadsheer van Jan Hertog van Brabant, geſtaan over de Acte, by dewelke de Hertog, op den zevenden van Slagtmaandt, de Univerſiteit van Loven opricht.

Oudh. en Geſticht. van Zuid-Holland. bladz. 152.

Martenne Theſ. Anecd. tom. 1. fol. 1769.

Omtrent het jaar 1418 verviel Graaf Engelbrecht, die wegens zyne uitmuntende hoedanigheden van een ieder geacht en gelieft was, en deswegen veele nydige oogen naar zich trok, in ongunſt van den Hertog; welk geval zich in dezer voegen toedroeg. Willem van den Berge, Schatmeeſter van Brabant, en vertrouwde Raad en gunſteling van Jan den IV. Hertog van Brabant, wiſt den Hertog zoo afkeerig te maaken van Engelbrecht Graaf van Naſſau deszelfs Raad en Kamerlink, van Heer Hendrik van Bergen, en van Hendrik van de Leck Heer van Heeswyk en Dinter, dat de Hertog hen noch zien noch hooren wilde: jaa men verbreidde, dat de Schatmeeſter den Hertog geraden had, om Heer Hendrik van Bergen, en nog twee of drie der voornaamſte Baanrodſen van kant te helpen, onder voorgeven, dat de Hertog anders nooit oppermachtig Heer zoude zyn. Waar door de Schatmeeſter zich bovenmaten gehaat maakte, en, zoo het uit de gevolgen blykt en toeſchynt, ook de verſchillen tuſſchen den Hertog en deszelfs Echtgenoot, Vrouw Jacoba van Beyeren, Gravin van Holland, zoude vermeerdert hebben; want eerlang wierdt de gemelde Willem van den Berge, door de baſtaarden van Holland, de natuurlyke halve broeders van Vrouwe Jacoba, om hals gebracht. Kort naa het omkomen van dezen, wiſt Vrouw Jacoba den Grave van Naſſau, als geen deel gehadt hebbende aan 't gene hem was te laſt gelegt, met haaren gemaal den Hertog te verzoenen, die hem ook onſchuldig verklaarde by zyne opene Brieven, gegeven te Nivelle op den negen-en-twintigſten van Hooimaandt 1422. Gelyk ook de Edelen en Steden van Brabant hem insgelyks vry kenden van den laſter hem naagegeven door Reynier van den Berge, even of hy het Verbondt, tuſſchen den Hertog en de Staten van den Lande, tot onderlinge ruſt en eendracht, te Loven op den twaalfden van Bloeimaandt 1422 gemaakt en geſloten, zoude verbroken hebben, volgens den Brief by hen verleent den tienden van Grasmaandt 1423.

Divæi Rer. Brab. pag. 224. 226.

Herai Annal. Brabant. tom. 1. pag. 388.

Dinter. Chr. Brab. l. 6. c. 199.

Proeven n. 83.

Proeven n. 84.

Graaf Engelbrecht en Vrouw Johanna verkogten in 't jaar 1430, erflyk op 's Heeren cyns, vier-hondert buinderen, gelegen in de woeſtynen tuſſchen de Dorpen Etten en Rysbergen, heden nog de Kyſmoer genaamt, en ontfingen boven dien cyns van zes ſchellingen Lovens op 't buinder, nog van elk buinder twintig nobelen, en nog andermaal op den hoop veertien-hondert oude

Digitized by Google

oude ſchilden; en zulks nog boven andere verſcheide buinderen moeren by hen uitgegeven voor zekere bruik-jaaren, den grond aan zich behoudende. Zy gaven ook in 't jaar 1420, met Jan van Glimes Heer van Bergen, andermaal uit, om weder bedykt te worden, 't Weſtlandt by Steenbergen, 't gene zedert lange jaaren door de wateren overſtroomt en verlaten was geweeſt.

Graaf Engelbrecht ſtierf op den derden van Bloeimaandt 1443, en zyne vrouw Johanna daar naa in 't jaar 1446; en leggen begraven in den Noorder omgang van 't koor der Kerke van Breda, onder een verheve Tombe, door hen in hun leven doen maaken. By zynen uiterſten wil, op zyn ſterf-bed, den vier-en-twintigſten van Graſmaandt 1443 gemaakt, heeft hy zyn begraafplaats verkoren aan de deur van 't Kanonniken koor, agter de pylaaren daar hy gewoon was de Miſſe te hooren. Hy bezette aan Jonkvrouwe Marie, zyne dochter, drie-hondert gulden eens; aan Margriet, zyne baſtaart-dochter, Huge Wynricx wyf, twee-hondert gulden eens, en aan Lysken Jans, zyns broeders naturelyke dochter, een-hondert gulden eens: ſtellende tot uitvoerders van dien Heer Aart Wonder Perſoon tot Roſendaal, Hendrik van Ringelbergen zynen Droſſaart, en Dirk van Oeſterzeel, Rentmeeſter 's Lands van Breda.

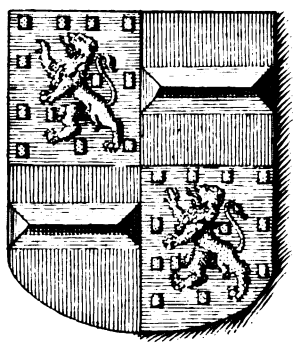

Jan Graaf van Naſſau, Vianden, Dietz enz. volgde zynen vader in alle deszelfs Landen en Heerlykheden, en wierdt op den laatſten van Hooimaandt 1446 te Breda van zyne onderzaten gehuldigt. Hy gaf ter zelve tyd, uit aanmerking van zyne blyde Inkomſt, aan de Poorteren van Breda 't groot voorrecht van hun eigen drinke Bier te mogen brouwen, zonder daar af eenig accyns of gruyt-gelt te betalen: welk voorrecht naaderhand by Maximiliaan en Marie, Hertog en Hertoginne van Brabant, op den zevenden van Wintermaandt 1477, goedgekeurt en bekragtigt is. *Proeven n. 58.* *Proeven n. 59.*

Hy verkogt, te zamen met Jan Heer van Bergen, als Heeren der gemeen gebleve Landen, in 't jaar 1446, erffelyk op Heeren cyns, 't landt in den polder genaamt Nieuw-Kromwiel, by Steenbergen. De twee gemelde Heeren bragten ook te wege, dat de Hertog van Brabant, op den agtſten van Wintermaandt van 't zelfde jaar, verklaarde, dat die van Breda en Bergen vry waren van 't Rechtsgebiedt van Antwerpen, en dat zy tot 't Markgraafſchap des H. Ryks niet behoorden als deszelfs leden, maar onmiddelyk afhingen alleen van den Hertog van Brabant. *Proeven n. 64.*

In den jaare 1458 deelden Jan Graaf van Naſſau en Jan Heer van Bergen te zamen 't gemeene Landt van Breda, 't gene hunne voorzaten en zy-lieden dus lange onverdeelt gebruikt en bezeten hadden. Als wanneer de Heer van Breda, voor zyn aandeel, verkreeg de Stadt Steenbergen met deszelfs toebehoorten, met den gemeinen van Steenbergen, en met den gemeinen van Roſendaal en van Woude, met alle de Heerlykheden, cynſen, renten, opkomingen, voordeelen en vervallen, die zy te zamen in 't gemeen hadden gehadt, of ſchuldig waren te hebben, gelyk de voornoemde Stadt gelegen is, Noordwaarts aan de Graaffelykheid van Zeeland, Weſtwaarts aan de Graaffelykheid van Holland, Zuid-waarts aan 't geheele Landt van Bergen, Woude en Roſendaal, tot in 't diep van 't water der Beeke van Roſendaal, ten halven diepe toe, gelyk de ſchepen altyd haaren gang moeten hebben. Weſt- en Noord-weſtwaarts tot den halven diepe voor Calleloy, en van daar voorts langs den diepe Noordwaarts, tot den halven diepe van den Appelaar, en *De Ronck Ned. Her. bladz. 289.*

Digitized by Google

by Willem Hertog van Beyeren, Graaf van Holland, Adolf Hertog van Kleef, en de Vrouw van Teylingen; 2. Eenen zoon, geboren in 't jaar 1414, met name Hendrik, die in den jaare 1435 trouwde met Genoveva Gravin van Verneburg, en, uit aanmerking van dit huwelyk, zoo van zynen vader Engelbrecht Graaf van Naſſau, als van zyner vrouwen vader Robert Graaf van Verneburg, verkreeg hunner beiden aandeel in de Sloten en Landen van St. Vyt en Butgenbach; 3. In 't jaar 1415 eene dochter, genaamt Margriet, die naamaals, in 't jaar 1429, trouwde met Diderik Graaf van Zeyne; 4. Daar naa in 't jaar 1418, eene dochter, met name Maria; 5. Nog in 't jaar 1419 eenen zoon, genaamt Willem; en laatſtelyk, in 't jaar 1420, eenen zoon, genaamt Philips.

Graaf Engelbrecht liet in 't jaar 1410 aan de Parochie-kerk van Breda 't koor bouwen; en gaf aan de Poorteren dier Stadt verſcheide voorrechten: onder andere, dat nergens in den geheelen Lande van Breda opſlag van goederen mogt zyn dan binnen de Stads Vryheid. Hy heeft veele loffelyke Keuren en Wetten met die van de Stadt en de Hooftbank gemaakt, die alle geſtelt zyn in 't Stads oud Keur-boek, gemeenlyk 't Houte-boekske genaamt. Hy verkreeg van Willem den VI. Graaf van Holland de Heerlykheid Drimmelen, van de Graaffelykheid te houden tot een onverſterffelyk Erf-leen, volgens den Brief daar van verleent op St. Margrieten-dag 1411. Hy gaf, te gelyk met zyne gemalinne, aan de Reguliere Kanonniken van St. Michiel, (een Klooſter van den Orden van den H. Auguſtinus, ſtaande in den Hem, buiten Schoonhoven) een ſtuk lands, de Donk genaamt, gelegen binnen de Parochie van Brandwyk in den Alblaſſerwaart, om aldaar een Kloofter-kerk en Bouw-huis te timmeren, volgens den Brief daar van bezegelt op den agtſten van Zomermaandt 1424. Hy heeft ook in 't jaar 1426, als Raadsheer van Jan Hertog van Brabant, geſtaan over de Acte, by dewelke de Hertog, op den zevenden van Slagtmaandt, de Univerſiteit van Loven opricht.

Oudh. en Geſticht. van Zuid-Holland. bladz. 152.

Martenne Theſ. Anecd. tom. 1. fol. 1769.

Omtrent het jaar 1418 verviel Graaf Engelbrecht, die wegens zyne uitmuntende hoedanigheden van een ieder geacht en gelieft was, en deswegen veele nydige oogen naar zich trok, in ongunſt van den Hertog; welk geval zich in dezer voegen toedroeg. Willem van den Berge, Schatmeeſter van Brabant, en vertrouwde Raad en gunſteling van Jan den IV. Hertog van Brabant, wiſt den Hertog zoo afkeerig te maaken van Engelbrecht Graaf van Naſſau deszelfs Raad en Kamerlink, van Heer Hendrik van Bergen, en van Hendrik van de Leck Heer van Heeswyk en Dinter, dat de Hertog hen noch zien noch hooren wilde: jaa men verbreidde, dat de Schatmeeſter den Hertog geraden had, om Heer Hendrik van Bergen, en nog twee of drie der voornaamſte Baanrodſen van kant te helpen, onder voorgeven, dat de Hertog anders nooit oppermachtig Heer zoude zyn. Waar door de Schatmeeſter zich bovenmaten gehaat maakte, en, zoo het uit de gevolgen blykt en toeſchynt, ook de verſchillen tuſſchen den Hertog en deszelfs Echtgenoot, Vrouw Jacoba van Beyeren, Gravin van Holland, zoude vermeerdert hebben; want eerlang wierdt de gemelde Willem van den Berge, door de baſtaarden van Holland, de natuurlyke halve broeders van Vrouwe Jacoba, om hals gebracht. Kort naa het omkomen van dezen, wiſt Vrouw Jacoba den Grave van Naſſau, als geen deel gehadt hebbende aan 't gene hem was te laſt gelegt, met haaren gemaal den Hertog te verzoenen, die hem ook onſchuldig verklaarde by zyne opene Brieven, gegeven te Nivelle op den negen-en-twintigſten van Hooimaandt 1422. Gelyk ook de Edelen en Steden van Brabant hem insgelyks vry kenden van den laſter hem naagegeven door Reynier van den Berge, even of hy het Verbondt, tuſſchen den Hertog en de Staten van den Lande, tot onderlinge ruſt en eendracht, te Loven op den twaalfden van Bloeimaandt 1422 gemaakt en geſloten, zoude verbroken hebben, volgens den Brief by hen verleent den tienden van Grasmaandt 1423.

Divæi Rer. Brab. pag. 224. 226.

Heræi Annal. Brabant. tom. 1. pag. 388.

Dinter. Chr. Brab. l. 6. c. 199.

Proeven n. 83.

Proeven n. 84.

Graaf Engelbrecht en Vrouw Johanna verkogten in 't jaar 1430, erflyk op 's Heeren cyns, vier-hondert buinderen, gelegen in de woeſtynen tuſſchen de Dorpen Etten en Rysbergen, heden nog de Kyfmoer genaamt, en ontfingen boven dien cyns van zes ſchellingen Lovens op 't buinder, nog van elk buinder twintig nobelen, en nog andermaal op den hoop veertien-hondert oude

Digitized by Google

oude ſchilden; en zulks nog boven andere verſcheide buinderen moeren by hen uitgegeven voor zekere bruik-jaaren, den grond aan zich behoudende. Zy gaven ook in 't jaar 1420, met Jan van Glimes Heer van Bergen, andermaal uit, om weder bedykt te worden, 't Weſtlandt by Steenbergen, 't gene zedert lange jaaren door de wateren overſtroomt en verlaten was geweeſt.

Graaf Engelbrecht ſtierf op den derden van Bloeimaandt 1443, en zyne vrouw Johanna daar naa in 't jaar 1446; en leggen begraven in den Noorder omgang van 't koor der Kerke van Breda, onder een verheve Tombe, door hen in hun leven doen maaken. By zynen uiterſten wil, op zyn ſterf-bed, den vier-en-twintigſten van Graſmaandt 1443 gemaakt, heeft hy zyn begraafplaats verkoren aan de deur van 't Kanonniken koor, agter de pylaaren daar hy gewoon was de Miſſe te hooren. Hy bezette aan Jonkvrouwe Marie, zyne dochter, drie-hondert gulden eens; aan Margriet, zyne baſtaart-dochter, Huge Wynricx wyf, twee-hondert gulden eens, en aan Lysken Jans, zyns broeders naturelyke dochter, een-hondert gulden eens: ſtellende tot uitvoerders van dien Heer Aart Wonder Perſoon tot Roſendaal, Hendrik van Ringelbergen zynen Droſſaart, en Dirk van Oeſterzeel, Rentmeeſter 's Lands van Breda.

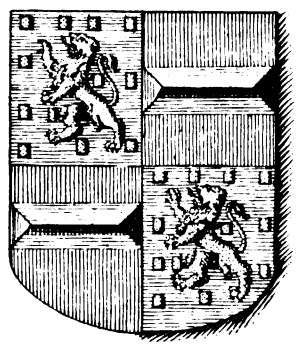

Jan Graaf van Naſſau, Vianden, Dietz enz. volgde zynen vader in alle deszelfs Landen en Heerlykheden, en wierdt op den laatſten van Hooimaandt 1446 te Breda van zyne onderzaten gehuldigt. Hy gaf ter zelve tyd, uit aanmerking van zyne blyde Inkomſt, aan de Poorteren van Breda 't groot voorrecht van hun eigen drinke Bier te mogen brouwen, zonder daar af eenig accyns of gruyt-gelt te betalen: welk voorrecht naaderhand by Maximiliaan en Marie, Hertog en Hertoginne van Brabant, op den zevenden van Wintermaandt 1477, goedgekeurt en bekragtigt is. *Proeven n. 58.* *Proeven n. 59.*

Hy verkogt, te zamen met Jan Heer van Bergen, als Heeren der gemeen gebleve Landen, in 't jaar 1446, erffelyk op Heeren cyns, 't landt in den polder genaamt Nieuw-Kromwiel, by Steenbergen. De twee gemelde Heeren bragten ook te wege, dat de Hertog van Brabant, op den agtſten van Wintermaandt van 't zelfde jaar, verklaarde, dat die van Breda en Bergen vry waren van 't Rechtsgebiedt van Antwerpen, en dat zy tot 't Markgraafſchap des H. Ryks niet behoorden als deszelfs leden, maar onmiddelyk afhingen alleen van den Hertog van Brabant. *Proeven n. 64.*

In den jaare 1458 deelden Jan Graaf van Naſſau en Jan Heer van Bergen te zamen 't gemeene Landt van Breda, 't gene hunne voorzaten en zy-lieden dus lange onverdeelt gebruikt en bezeten hadden. Als wanneer de Heer van Breda, voor zyn aandeel, verkreeg de Stadt Steenbergen met deszelfs toebehoorten, met den gemeinen van Steenbergen, en met den gemeinen van Roſendaal en van Woude, met alle de Heerlykheden, cynſen, renten, opkomingen, voordeelen en vervallen, die zy te zamen in 't gemeen hadden gehadt, of ſchuldig waren te hebben, gelyk de voornoemde Stadt gelegen is, Noordwaarts aan de Graaffelykheid van Zeeland, Weſtwaarts aan de Graaffelykheid van Holland, Zuid-waarts aan 't geheele Landt van Bergen, Woude en Roſendaal, tot in 't diep van 't water der Beeke van Roſendaal, ten halven diepe toe, gelyk de ſchepen altyd haaren gang moeten hebben. Weſt- en Noord-weſtwaarts tot den halven diepe voor Calleloy, en van daar voorts langs den diepe Noordwaarts, tot den halven diepe van den Appelaar, en *De Ronck Ned. Her. bladz. 289.*

Digitized by Google

van daar voorts langs den diepe Noord-ooſtwaarts, tot den diepe van 't Volkerak aan de Graaffelykheid van Holland: en dit alles onder die zonderlinge voorwaarde, dat de Stadt Steenbergen haar hooft en geding zoude halen te Breda.

En den Heer van Bergen bevielen daar tegen, als zyn geregt aandeel, de Dorpen van Gaſtel, Oudenboſch, Nieuweboſch, en de hoeven, met hunne toebehoorten, in Heerlykheden, renten, opkomingen, voordeelen en vervallen, die zy te zamen in 't gemeen aldaar gehadt hadden of ſchuldig waren te hebben, mitsgaders met alle opkomende gronden, zanden, ſlyken, wateren en ſtroomen daar toe behoorende, mede onder voorwaarde, dat die Dorpen haar hooft en geding zouden halen te Bergen. Welke ſcheiding en deeling, in alle derzelver leden, Philips Hertog van Burgondiën en Brabant, by zyne opene Brieven, gegeven in 't jaar 1458, bekragtigt heeft.

Dan naaderhand, in den jaare 1505, over de voorſchreve gronden, zanden, ſlyken, wateren en ſtroomen, voor den grooten Raad van Mechelen geding gerezen zynde, eerſt tuſſchen de gemelde Heeren van Breda en Bergen, en vervolgens tuſſchen den Procureur-generaal van Brabant en beide die Heeren, onder voorgeven, dat die opkomende gronden niet de gemelde Heeren, maar den Hertog van Brabant toekwamen; zoo is, by vonnis van den zeventienden van Hooimaandt 1510, den Procureur-generaal zynen eiſch ontzegt, en zyn de voorſchreve opkomende gronden en wateren aan de Heeren van Breda en Bergen toegewezen, gelyk die ook vervolgens, in 't jaar 1512, door Afgezondenen van den grooten Raad, zyn geſtelt in 't werkelyk bezit van dien. En tot grens-ſcheiding tuſſchen hen beide, en dienvolgens tuſſchen Brabant en Holland, is aangewezen en vaſtgeſtelt de Tonnekreek en de verdroogde kromme Marke, volgens de ſcheidraaye nog heden tuſſchen den kleinen Fynaart en de Niervaart bekent. Uit kracht van welk gewysde, de Heeren van Breda en Bergen die opkomende gronden, ſlyken en wateren, ieder in 't zyne, ook geruſt bezeten hebben, en van tyd tot tyd daar van hebben bedykt en goedgemaakt verſcheide landen en polders; gelyk de Heer van Breda in verſcheide polders aanbedykt heeft 't gantſche Eylandt van den Ruigenhil, of Willemsſtadt, en de Niervaart gezegt de Klundert; en de Heer van Bergen, mede in 't jaar 1548, ten wederzyden van 't diep den Appelaar, den polder genaamt Vrouw Jacobs Polder, nu den ouden Fynaart, daar 't Dorp van den Fynaart in gelegen is; en in 't jaar 1551, aan de overzyde van dat diep, aan den Brabantſchen kant, langs den Oudenboſch en Gaſtel, den polder, van ouds genaamt St. Jans-landt, en nu Nieuw-Gaſtel.

Graaf Jan van Naſſau gaf uit, by zyn leven, verſcheide groote en merkelyke ſtukken van moeren, om voor zekere lange jaaren, en op eenen gezetten hooft-ſchat en laſt-gelt, gebruikt te worden, den grond aan zich en zyne naakomelingen behoudende; mitsgaders ook eenige aanwaſſen erffelyk, op den gewoonlyken grond-cyns. Maar daar tegen verkreeg hy wederom by koop verſcheide andere landen, en onder dezelve de Baanderye van Grimbergen en Couroit, met alle de geregtigheden daar aan behoorende.

Hy nam tot zyne gemalinne Maria Gravin van Loon en Heinsberg, eene zeer groothertige vrouwe en een uitmuntend voorbeeld van Godvruchtigheid, en wan by haar twee zoonen, waar van de oudſte genaamt was Engelbrecht, en de ander Jan; over welke hy, by opene Brieven van den twintigſten van Louwmaandt 1450, momboirs geſtelt heeft, uit kracht van de zonderlinge toelating van Philips Hertog van Brabant, verleent den negenden van Wynmaandt 1448. Mitsgaders nog vier dochters; namentlyk Marie, eerſt getrouwd aan Philips, Graaf van Katzenellebogen, en naaderhand aan Otto Hertog van Brunswyk en Lunenburg; Adriane, gehuuwd met Philips Graaf van Hanau; Johanna, huisvrouwe van den Graaf van Waldeck; en Odilia, welke de eerſte Priorin is geweeſt van 't Klooſter Vredenburg.

Jan Graaf van Naſſau, Heer van Breda, overleedt te Dillenburg op den derden van Sprokkelmaandt 1475, en zyn lichaam wierdt gebracht te Breda, en aldaar, den dertienden derzelfde maandt, in de graf-plaats van zynen vader Engelbrecht begraven. Maria van Loon en Heinsberg bleef nog in 't leven tot 't jaar 1500, wanneer zy ſtierf, en in de gemelde graf-plaats mede bygezet wierdt.

Digitized by Google

wierdt. Gedurende haaren weduwelyken ſtaat heeft zy verſcheide godsdienſtige werken gedaan. In 't jaar 1476 ſtichtte zy, met toeſtemming van Lodewyk van Bourbon, Biſſchop van Luyk, 't Klooſter van Vredenburg, op de hoeve van Wueſtenberg te Bavel, 't gene naderhand overgebracht is te Boeimeer onder de Hage. Zy begiftigde, in den jaare 1486, zeer rykelyk de arme maagden en weduwen, woonende by St. Wendelins Kapel in de Katerſtraat: en zy liet buiten 't Ginnekens-einde verſcheide huiskens maaken, tot wooningen voor arme luiden, en voorzag dezelve van hunnen nootdruft. Haare liefde tot Godsvrucht en liefdadigheid is ook van den Hemel gezegent geweeſt, want zy, tot haare groote vergenoeging, uit haare drie gemelde dochters heeft voortgeſproten gezien twee-en-twintig kinderen, waar van zy of groot- of over-grootmoeder was. Paus Niklaas de V. maakt ook zonderling gewag van haare deugden, in eene byzondere Bulle, gegeven te Romen den zes-en-twintigſten van Zomermaandt 1448, waar by hy aan haar verſcheide rechten en gunſten verleent.

Proeven n. 63.

Proeven n. 82.

Volgens den uiterſten wil van Graaf Jan, behieldt Engelbrecht, zyn oudſte zoon, alle de Landen en Heerlykheden aan deze zyde van den Rhyn, en onder die de goederen in Brabant en Holland gelegen. En Jan, zyn andere zoon, hadt tot zyn aandeel alle de Landen aan geene zyde van den Rhyn, welke hy met veel lof geregeert heeft, zynde altyd geweeſt een zeer godsdienſtig Heer, meer zoekende 't voordeel van 't gemeene dan van zich zelf te betrachten. Hy heeft ook uit Godvruchtigheid een reis naar 't H. Landt en Jeruſalem gedaan, om 't Graf des Zaligmaakers te bezoeken.

Naa de dood van Jan Graaf van Naſſau, wierdt zyn oudſte zoon Engelbrecht, de II van dien naam, Graaf van Naſſau, Vianden, Dietz, enz. Heer van Breda, en nam tot zyne huisvrouwe Limburg, of Cuymburg, dochter van Karel Markgraaf van Baden, en van Anna van Ooſtenryk, zuſter van Keyzer Maximiliaan, door wien hy wierdt aangeſtelt tot Stadhouder en Kapiteingeneraal over alle de Nederlanden, mitsgaders tot Ridder van 't gulde Vlies.

Hy gaf, by zyne Inkomſt en huldiging, aan de Stadt Breda veele voorrechten, en by eenen byzonderen Brief bekragtigde hy aan dezelve de Rechten, Keuren en Geregtigheden, by zyne voorzaten aan haar van tyd tot tyd vergunt.

Proeven n. 61.

Proeven n. 62.

Hy was tweemaal in den oorlog gevangen: als eerſtmaal in den ſlag by Nancy, met Karel den Stouten Hertog van Burgondiën, die aldaar doodt bleef, in 't jaar 1477, wanneer die van Breda veel gelts tot deszelfs loſſing opſchoten: en andermaal in den veltſlag by Blangis, tegen de Franſchen, voorgevallen den zevenden van Oogſtmaandt 1479, en by zynen broeder Jan gerantſoeneert voor tagtig-duizent Franken. Hy won, met den Graaf van Romond, den ſlag by Guinegate, en dede den Keyzer Maximiliaan en de Nederlanden groote dienſten, zynde altyd geweeſt en kloek verſtandig Heer, en een groot man van oorlog.

Em. van Meteren 10 Boek fol. 187.

Om welke groote rantſoenen te betalen, was Graaf Engelbrecht verpligt zyne Landen met veele laſten en renten te bezwaren, ten welken einde hy octroy hadt bekomen van Marie Hertoginne van Brabant, volgens derzelver opene Brieven van den agtienden van Bloeimaandt 1477: welke renten hy bynaa alle weder loſte, voornamentlyk met de penningen van den legſchat der gorſſingen en aanwaſſen beſloten in Sinte Oncommers polder by Steenbergen, heden genaamt 't Kruislandt, groot omtrent vier-duizent gemeten; welke aanwaſſe hy, in den jaare 1482, erffelyk verkogt, aan zich behoudende de Thienden, Heere-cyns en andere heerlyke rechten.

Hy dede daarenboven in de Stadt Bruſſel bouwen het huis van Naſſau, en verkreeg by koop de Stadt Landen en de Heerlykheden van Dieſt, Caggelune, Sichem, Meerhout, Vorſt, Holede en Seelhem, daar toe gevende een gedeelte van 't gene hem kwam in de goederen zyne moeder Maria van Loon beſtorven in de Steden van Gangelt, Vucht en Millen.

In't jaar 1490. den zeven-en-twintigſten van Oogſtmaandt, hadt Graaf Engelbrecht binnen Breda doen houden een Ridderlyk Tournoy of Steek-ſpel, waar toe veele Ridders en Edellieden genodigt waren: maar gedurende die vermaken ontſtont aldaar, aan de Viſch-markt, zeer ſchielyk een hevigen brandt, die

Digitized by Google

van daar voorts langs den diepe Noord-ooſtwaarts, tot den diepe van 't Volkerak aan de Graaffelykheid van Holland: en dit alles onder die zonderlinge voorwaarde, dat de Stadt Steenbergen haar hooft en geding zoude halen te Breda.

En den Heer van Bergen bevielen daar tegen, als zyn geregt aandeel, de Dorpen van Gaſtel, Oudenboſch, Nieuweboſch, en de hoeven, met hunne toebehoorten, in Heerlykheden, renten, opkomingen, voordeelen en vervallen, die zy te zamen in 't gemeen aldaar gehadt hadden of ſchuldig waren te hebben, mitsgaders met alle opkomende gronden, zanden, ſlyken, wateren en ſtroomen daar toe behoorende, mede onder voorwaarde, dat die Dorpen haar hooft en geding zouden halen te Bergen. Welke ſcheiding en deeling, in alle derzelver leden, Philips Hertog van Burgondiën en Brabant, by zyne opene Brieven, gegeven in 't jaar 1458, bekragtigt heeft.

Dan naaderhand, in den jaare 1505, over de voorſchreve gronden, zanden, ſlyken, wateren en ſtroomen, voor den grooten Raad van Mechelen geding gerezen zynde, eerſt tuſſchen de gemelde Heeren van Breda en Bergen, en vervolgens tuſſchen den Procureur-generaal van Brabant en beide die Heeren, onder voorgeven, dat die opkomende gronden niet de gemelde Heeren, maar den Hertog van Brabant toekwamen; zoo is, by vonnis van den zeventienden van Hooimaandt 1510, den Procureur-generaal zynen eiſch ontzegt, en zyn de voorſchreve opkomende gronden en wateren aan de Heeren van Breda en Bergen toegewezen, gelyk die ook vervolgens, in 't jaar 1512, door Afgezondenen van den grooten Raad, zyn geſtelt in 't werkelyk bezit van dien. En tot grens-ſcheiding tuſſchen hen beide, en dienvolgens tuſſchen Brabant en Holland, is aangewezen en vaſtgeſtelt de Tonnekreek en de verdroogde kromme Marke, volgens de ſcheidraaye nog heden tuſſchen den kleinen Fynaart en de Niervaart bekent. Uit kracht van welk gewysde, de Heeren van Breda en Bergen die opkomende gronden, ſlyken en wateren, ieder in 't zyne, ook geruſt bezeten hebben, en van tyd tot tyd daar van hebben bedykt en goedgemaakt verſcheide landen en polders; gelyk de Heer van Breda in verſcheide polders aanbedykt heeft 't gantſche Eylandt van den Ruigenhil, of Willemsſtadt, en de Niervaart gezegt de Klundert; en de Heer van Bergen, mede in 't jaar 1548, ten wederzyden van 't diep den Appelaar, den polder genaamt Vrouw Jacobs Polder, nu den ouden Fynaart, daar 't Dorp van den Fynaart in gelegen is; en in 't jaar 1551, aan de overzyde van dat diep, aan den Brabantſchen kant, langs den Oudenboſch en Gaſtel, den polder, van ouds genaamt St. Jans-landt, en nu Nieuw-Gaſtel.

Graaf Jan van Naſſau gaf uit, by zyn leven, verſcheide groote en merkelyke ſtukken van moeren, om voor zekere lange jaaren, en op eenen gezetten hooft-ſchat en laſt-gelt, gebruikt te worden, den grond aan zich en zyne naakomelingen behoudende; mitsgaders ook eenige aanwaſſen erffelyk, op den gewoonlyken grond-cyns. Maar daar tegen verkreeg hy wederom by koop verſcheide andere landen, en onder dezelve de Baanderye van Grimbergen en Couroit, met alle de geregtigheden daar aan behoorende.

Hy nam tot zyne gemalinne Maria Gravin van Loon en Heinsberg, eene zeer groothertige vrouwe en een uitmuntend voorbeeld van Godvruchtigheid, en wan by haar twee zoonen, waar van de oudſte genaamt was Engelbrecht, en de ander Jan; over welke hy, by opene Brieven van den twintigſten van Louwmaandt 1450, momboirs geſtelt heeft, uit kracht van de zonderlinge toelating van Philips Hertog van Brabant, verleent den negenden van Wynmaandt 1448. Mitsgaders nog vier dochters; namentlyk Marie, eerſt getrouwd aan Philips, Graaf van Katzenellebogen, en naaderhand aan Otto Hertog van Brunswyk en Lunenburg; Adriane, gehuuwd met Philips Graaf van Hanau; Johanna, huisvrouwe van den Graaf van Waldeck; en Odilia, welke de eerſte Priorin is geweeſt van 't Kloofter Vredenburg.

Jan Graaf van Naſſau, Heer van Breda, overleedt te Dillenburg op den derden van Sprokkelmaandt 1475, en zyn lichaam wierdt gebracht te Breda, en aldaar, den dertienden derzelfde maandt, in de graf-plaats van zynen vader Engelbrecht begraven. Maria van Loon en Heinsberg bleef nog in 't leven tot 't jaar 1500, wanneer zy ſtierf, en in de gemelde graf-plaats mede bygezet wierdt.

Digitized by Google

wierdt. Gedurende haaren weduwelyken ſtaat heeft zy verſcheide godsdienſtige werken gedaan. In 't jaar 1476 ſtichtte zy, met toeſtemming van Lodewyk van Bourbon, Biſſchop van Luyk, 't Klooſter van Vredenburg, op de hoeve van Wueſtenberg te Bavel, 't gene naderhand overgebracht is te Boeimeer onder de Hage. Zy begiftigde, in den jaare 1486, zeer rykelyk de arme maagden en weduwen, woonende by St. Wendelins Kapel in de Katerſtraat: en zy liet buiten 't Ginnekens-einde verſcheide huiskens maaken, tot wooningen voor arme luiden, en voorzag dezelve van hunnen nootdruft. Haare liefde tot Godsvrucht en liefdadigheid is ook van den Hemel gezegent geweeſt, want zy, tot haare groote vergenoeging, uit haare drie gemelde dochters heeft voortgeſproten gezien twee-en-twintig kinderen, waar van zy of groot- of over-grootmoeder was. Paus Niklaas de V. maakt ook zonderling gewag van haare deugden, in eene byzondere Bulle, gegeven te Romen den zes-en-twintigſten van Zomermaandt 1448, waar by hy aan haar verſcheide rechten en gunſten verleent.

Proeven n. 63.

Proeven n. 82.

Volgens den uiterſten wil van Graaf Jan, behieldt Engelbrecht, zyn oudſte zoon, alle de Landen en Heerlykheden aan deze zyde van den Rhyn, en onder die de goederen in Brabant en Holland gelegen. En Jan, zyn andere zoon, hadt tot zyn aandeel alle de Landen aan geene zyde van den Rhyn, welke hy met veel lof geregeert heeft, zynde altyd geweeſt een zeer godsdienſtig Heer, meer zoekende 't voordeel van 't gemeene dan van zich zelf te betrachten. Hy heeft ook uit Godvruchtigheid een reis naar 't H. Landt en Jeruſalem gedaan, om 't Graf des Zaligmaakers te bezoeken.

Naa de dood van Jan Graaf van Naſſau, wierdt zyn oudſte zoon Engelbrecht, de II van dien naam, Graaf van Naſſau, Vianden, Dietz, enz. Heer van Breda, en nam tot zyne huisvrouwe Limburg, of Cuymburg, dochter van Karel Markgraaf van Baden, en van Anna van Ooſtenryk, zuſter van Keyzer Maximiliaan, door wien hy wierdt aangeſtelt tot Stadhouder en Kapiteingeneraal over alle de Nederlanden, mitsgaders tot Ridder van 't gulde Vlies.

Hy gaf, by zyne Inkomſt en huldiging, aan de Stadt Breda veele voorrechten, en by eenen byzonderen Brief bekragtigde hy aan dezelve de Rechten, Keuren en Geregtigheden, by zyne voorzaten aan haar van tyd tot tyd vergunt.

Proeven n. 61.

Proeven n. 62.

Hy was tweemaal in den oorlog gevangen: als eerſtmaal in den ſlag by Nancy, met Karel den Stouten Hertog van Burgondiën, die aldaar doodt bleef, in 't jaar 1477, wanneer die van Breda veel gelts tot deszelfs loſſing opſchoten: en andermaal in den veltſlag by Blangis, tegen de Franſchen, voorgevallen den zevenden van Oogſtmaandt 1479, en by zynen broeder Jan gerantſoeneert voor tagtig-duizent Franken. Hy won, met den Graaf van Romond, den ſlag by Guinegate, en dede den Keyzer Maximiliaan en de Nederlanden groote dienſten, zynde altyd geweeſt en kloek verſtandig Heer, en een groot man van oorlog.

Em. van Meteren 10 Boek fol. 187.

Om welke groote rantſoenen te betalen, was Graaf Engelbrecht verpligt zyne Landen met veele laſten en renten te bezwaren, ten welken einde hy octroy hadt bekomen van Marie Hertoginne van Brabant, volgens derzelver opene Brieven van den agtienden van Bloeimaandt 1477: welke renten hy bynaa alle weder loſte, voornamentlyk met de penningen van den legſchat der gorſſingen en aanwaſſen beſloten in Sinte Oncommers polder by Steenbergen, heden genaamt 't Kruislandt, groot omtrent vier-duizent gemeten; welke aanwaſſe hy, in den jaare 1482, erffelyk verkogt, aan zich behoudende de Thienden, Heere-cyns en andere heerlyke rechten.

Hy dede daarenboven in de Stadt Bruſſel bouwen het huis van Naſſau, en verkreeg by koop de Stadt Landen en de Heerlykheden van Dieſt, Caggelune, Sichem, Meerhout, Vorſt, Holede en Seelhem, daar toe gevende een gedeelte van 't gene hem kwam in de goederen zyne moeder Maria van Loon beſtorven in de Steden van Gangelt, Vucht en Millen.

In 't jaar 1490. den zeven-en-twintigſten van Oogſtmaandt, hadt Graaf Engelbrecht binnen Breda doen houden een Ridderlyk Tournoy of Steek-ſpel, waar toe veele Ridders en Edellieden genodigt waren: maar gedurende die vermaken ontſtont aldaar, aan de Viſch-markt, zeer ſchielyk een hevigen brandt, die

Digitized by Google

die met zoo veel gewelt van daar voortging, langs de Haver-markt, naar de Haagdykſche poort, dat binnen weinige uuren, meer dan hondert en zeventig huizen in de aſſche gelegt wierden.

Graaf Engelbrecht overleedt te Bruſſel op den een-en-dertigſten van Bloeimaandt 1504, zonder wettige geboorte, alleen by Katrina van Haaften naalatende eenen baſtaart-zoon, genaamt Jan. Vrouw Limburg van Baden, zyne gemalin, was reeds te voren in 't jaar 1500 geſtorven, en zy leggen te zamen begraven te Breda in de Kapel, aan de Noord-zyde van 't koor der Parochiekerk, onder eene zeer pragtige Tombe, by Hendrik Graaf van Naſſau, deszelfs opvolger, naamaals doen maaken.

Goudhoeven Kron. fol. 150.

Jan Graaf van Naſſau en Dietz, broeder van Engelbrecht, was gehuuwd met Eliſabet, oudſte dochter van Hendrik Landgraaf van Heſſen, Graaf van Catzenellebogen, en hadt by dezelve twee zoonen, Hendrik en Willem, die, naa haar moeders afſterven, by erffenis verkregen de eene helft van 't Graafſchap Catzenellebogen; de andere helft toekomende aan Jan Hertog van Kleef, zoon van Odilia van Heſſen, zuſter van de bovengemelde Vrouwe Eliſabet, die naamaals zyn gedeelte aan de Graven Hendrik en Willem verkogt. *Deez' Hendrik wierdt van Graaf Engelbrecht, als zyns broeders oudſte zoon,* benoemt tot zynen eenigen algemeenen Erfgenaam in alle zyne Landen en Heerlykheden.

Hendrik Graaf van Naſſau, Vianden, Dietz en Catzenellebogen, Heer van Breda, Grimbergen, Dieſt, enz. was in zyn leven Ridder des gulden Vlies en groot-Kamerlink van Keyzer Karel den V, en trouwde, by 't leven van Graaf Engelbrecht, met toeſtemming van zynen vader, met Françoiſe van Savoyen, dochter van Jacob van Savoyen, Graaf van Vaulx en Romond, en van Marie van Luxemburg, naaderhand Hertoginne van Vendomois.

Proeven n. 65.

By de huwelykſche voorwaarden; door den Hertog van Brabant in zynen Raad op den vierden van Hooimaandt 1503 bekragtigt, ſtaat Graaf Jan toe, dat, ingevalle Graaf Engelbrecht zyn broeder voor hem ſtierf, zyn zoon Hendrik van hem zoude gaan, en de erffenis van Graaf Engelbrecht hebben terſtondt naa deszelfs afſterven, niet tegenſtaande hy nog mogt in 't leven zyn. En dienvolgens verklaarde Graaf Engelbrecht ter zelve tyd den gemelden Hendrik tot zynen eenigen Erfgenaam, indien hy zonder kind van echten bedde overleedt. En Vrouw Maria van Luxemburg verdroeg; tot profyt van haare dochter en Graaf Hendrik, al 't recht dat zy hadt op de Landen en Heerlykheden die de Graaf van Romond, voor zyn erfdeel van 't Huis van Savoyen, waar van hy een jonger zoon was, gedurende zyn leven bezeten hadt, of, in plaats dier Landen, zoodanigen ſomme van penningen als men geeft aan de dochters van 't Huis van Savoyen, begroot wordende op hondert duizent gulden, der munte van Savoyen. Daarenboven gaf zy nog aan haare dochter 't Landt en de Heerlykheid van Rodes, in Vlaanderen gelegen, en beveſtigde de gift, die zy voorheen gedaan hadt, van de Heerlykheid en Kaſtelenye van Vendeuil, op den laſt van tocht, die haar zoon Karel van Luxemburg, Biſſchop en Hertog van Laon, zyn leven gedurende daar aan hadt. Deze voorwaarden waren geſloten by Engelbrecht Graaf van Naſſau, de gemachtigden van Vrouwe Maria van Luxemburg, en by Jan Graaf van Naſſau met deszelfs gemalin Eliſabet Landgravin van Heſſen. De getuigen waren Philips van Kleef Heer van Raveſtein, met Françoiſe van Luxemburg zyne gemalin, de Biſſchop en Hertog van Laon, Vrouw Jacoba van Luxemburg Gravin van Portian, Willem van Croy Heer van Chievres, groot-Bailjuw van Henegouwen, Lodewyk van Halewin, Heer van Piennes, Karel Heer van Lalaing, Antoni d'Ally, Heer van Barêmes, Jan baſtaart van St. Paul Heer van Belle, Karel van Viefville Heer van Freſny, Seneſchal van St. Paul, en meer andere.

La Piſe Hiſt. des Princ. d Orange.

Vrouw Françoiſe van Savoyen zonder kinderen overleden zynde, verkreeg Graaf Hendrik, door voorſpraak en bemiddeling van François den I. Koning van Frankryk, tot zyne gemalinne Claude, eenige dochter van Jan van Chalons, Prins van Oranje, en van Vrouwe Philipote van Luxemburg, by dewelke hy verwekte eenen eenigen zoon, genaamt Reynier. En naa 't afſterven van zyne huisvrouwe Claude Princeſſe van Oranje, trouwde hy ten derdemaal,

Digitized by Google

maal, met Mencia de Mendoza, Markgravin van Zenette, dochter des Hertogs van Calabriën, welke hem 't Markgraafſchap van Zenette ten huwelyk aanbragt.

Graaf Hendrik verkogt, op de wyze als zyne voorzaten gedaan hadden, in 't jaar 1505, 't landt leggende in den polder van Swartenberg, om tot verſch korenlandt bedykt te worden, ter grootte van een duizent gemeten; als nog, in 't jaar 1515, 't landt gelegen in den polder van de Heye by Steenbergen, groot een duizent buinderen; en nog, in 't jaar 1537, 't landt leggende by de Stadt Steenbergen, in den polder, naa hem Graaf Hendriks Polder genaamt. Hy gaf daarenboven uit, voor een groote ſomme van penningen, 't gebruik van verſcheide groote ſtukken moeren, alleen voor zekere jaaren, den grond aan zich behoudende, waar onder eenige gelegen waren te Rysbergen in de woeſtynen, en onder de Zwaluwe, als mede de Bloemen te Roſendaal, en nog twee-hondert buinderen op de Leur ter Wete uitkomende.

Hy verkreeg ook de verbeurt verklaarde Heerlykheden van Dongen en de Laage-Zwaluwe, die Heer Jan van Daalhem was houdende van de Graaffelykheid van Holland en van den Heer van Breda, ter zaake van zekeren manſlag, en nog meer andere feiten, by den gemelden Jan van Daalhem begaan: volgens de gewysdens des Leen-hofs van Breda van den vyf-en-twintigſten van Sprokkelmaandt 1513, mitsgaders van 't Hof van Holland van denzelfden jaare. *Vonnis der Hooft en Leenbank. MS.*

Hy wierdt in den jaare 1515 als Gezant door Keyzer Maximiliaan gezonden aan François den I. Koning van Frankryk, om in deszelfs handen den Leen-eedt te doen wegens de Graafſchappen van Vlaanderen en Artois. En op den derden van Wiedemaandt van 't zelfde jaar tekende hy onder andere mede in de Vergadering der Staten, gehouden te Dordrecht, de Acte van huldiging van Karel Koning van Kaſtiliën als Graaf van Holland. Hy bragt ook door zyn verſtant en onvermoeiden yver by de Keurvorſten van 't Duytſche Ryk te wege, dat de gemelde Karel in den jaare 1519, op den Ryksdag te Frankfort, tot Roomſch Keyzer verkoren wierdt. *La Piſe.* *Groot Placaat Boek* 3 Deel bladz. 20. *Apologie du Prince d'Orange.* pag. 23.

Hy heeft ook, op den zesden van Louwmaandt 1532, geſticht eene Dotatie en eeuwige Aalmiſſe van vyf-hondert guldens jaarlyks, en daar voor verbonden zyne Heerlykheid de Hooge-Zwaluwe, om uit dezelve alle jaaren, ten eeuwigen dagen, hondert arme lieden eens te kleeden met twee hemden, eenen tabbert, een paar hozen, een paar ſchoenen, een bonnet of hoet, en daar toe jaarlyks aan elken armen te geven twintig ſtuivers, en een brood van eenen ſtuiver: en dit alles ter eeren van God Almachtig enz. *Proeven* n. 66.

Omtrent dezen tyd is de Stadt Breda in groot gevaar geweeſt van t'eenemaal verwoeſt te worden, zynde te gelyk overvallen van een zware Peſt en Brandt. Want naa dat die Stadt, zes jaaren naa den anderen, was bezogt geweeſt van beſmettelyke ziekten, waar door 't grootſte gedeelte der inwoonderen was weggerukt; zoo is, op den drie-en-twintigſten van Hooimaandt 1534, omtrent de Kapel van St. Jan in de Veter-ſtraat, een zeer hevigen brandt ontſtaan, die, by gebrek van genoegzamen tegenſtant, zich zoo verre uitſpreidde, dat binnen weinige uuren, zoo in de Stadt, als in de Voorſteden, die toenmaals nog niet binnen den wal geſloten waren, meer dan dertien-hondert huizen, met een ongelooflyke menigte van graanen, huisraadt en koopmanſchappen, door de vlamme verteert zyn, en daar onder de Kapel van St. Jan, de Gaſthuis-kerk, die van de Graauwe Zusters, de Kapel van St. Wendelin, en de gebouwen van 't Klooſter van St. Katarinen-dal, uitgenomen de Kerk en de ſlaap-plaatſen. *Officiaal Boek L. A.*

Door deze onheilen waren de meeſte ingezetenen genootzaakt de Stadt te verlaten, en hen elders heen te begeven, Graaf Hendrik zulks trachtende voor te komen, en de overgeblevenen aan te moedigen om hunne afgebrande huizen weder op te bouwen, verkreeg van Keyzer Karel den V. vrydom van alle Tollen voor zyne Stadt Breda, gedurende den tyd van agtien jaaren, volgens de Brieven daar van gegeven den een-en-twintigſten van Sprokkelmaandt 1535. Hy maakte ook, op den zes-en-twintigſten van Slagtmaandt 1534, een Keure en Ordonnantie, waarby hy vaſtſtelde, dat niemant voor aan eenige huizen zoude mogen weder opbouwen, 't en zy met ſteene gevelen, *Proeven* n. 68. *Proeven* n. 69.

Digitized by Google

muuren en harden dake, waar toe hy beloofde een vierde gedeelte der onkoſten te zullen afdragen. Door welke voorzorg 't is gebeurt, dat de Stadt Breda veel heerlyker als te voren is herbouwt, en met veele pragtige gebouwen verciert.

Graaf Hendrik rechtte binnen Breda nog op de Weeskamer, tot nut en voordeel der onmondige Weezen, waar omtrent nog niet voorzien was, en gaf aan dezelve een wydlopige Ordonnantie, by hem getekent den dertienden van Wintermaandt 1535. Hy ſtelde mede, op den dertigſten van Herfſtmaandt 1536, de Aalmoeſſeniers aan: en ſtierf op den zevenden van Wynmaandt 1538, tot groote droefheid, verdriet en verlies der Stadt Breda, wordende in de bovengemelde pragtige Grafſtede by zyne twee eerſte vrouwen begraven.

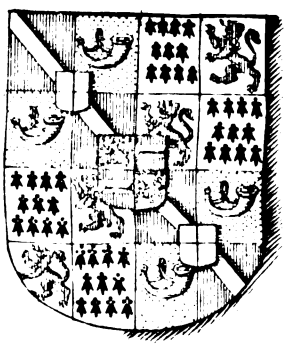

Naa 't overlyden van Hendrik Graaf van Naſſau, Heer van Breda, is hem zyn eenige zoon Reynier in alle zyne Landen en Heerlykheden opgevolgt. *La Piſe.* Hy was reeds, by den uiterſten wil van Philibert de Chalons Prins van Oranje, zynen oom van 's moeders zyde, die in 't jaar 1531, gedurende de belegering van Florencen, zonder kinderen was overleden, verklaart tot deszelfs algemeenen Erfgenaam in 't Prinsdom van Oranje, en andere heerlyke goederen in Burgondiën gelegen, onder die voorwaarde, dat hy, met zyne erven en nakomelingen, zoude verlaten den naam en de wapenen van Naſſau, en die van Chalons aannemen; waarom hy ook daar naa meeſt bekent ſtaat met den naam van Reynier van Chalons Prins van Oranje. Hy wierdt op den drie-en-twintigſten van Louwmaandt 1539. te Breda, als Heer dier Stadt en Baanderye, van zyne onderzaten plegtig gehuldigt. En in 't jaar 1540. nam hy ten huwelyk Anna, dochter van Antoni Hertog van Lotteringen en Bar, met dewelke hy op den zeven-en-twintigſten van Herfſtmaandt te Bruſſel kwam, en aldaar met groote pragt en ſtaatſie ingehaalt wierdt. Hy wan by haar alleen eene dochter, genaamt Marie, die naauwelyks drie weeken oud zynde ſtierf.

Orlers Genealog. Com. Naſſ. Reynier Prins van Oranje wierdt kort naa de dood van zynen oom Philibert aangeſtelt tot Landvoogt over Burgondiën, en in 't jaar 1543. verklaarde hem Keyzer Karel de V. tot Stadhouder van Gelderland, Zutphen, Holland, Zeeland en Vrieſland, mitsgaders tot Ridder van 't gulde Vlies. Doch in 't volgende jaar met den Keyzer zynde in 't beleg voor St. Dezir, wierdt hy dus van 't geſchut getroffen, dat hy des anderen daags, den agtienden van Hooimaandt 1544, aan zyne wonden overleedt, naauwelyks den ouderdom van zes-en-twintig jaaren bereikt hebbende, en zonder wettige kinderen naa te laten. Zyn lichaam wierdt naar Breda gevoert, en aldaar in de pragtige Grafſtede van zynen vader bygezet.

La Piſe. Aldus ſtierf Prins Reynier in den bloei zyner jaaren, tot groote ſmert en droefheid van zyne onderzaten. Hy was in zyn leven zeer gemint van den Keyzer, geëert van de grootſte Krygsmannen dier eeuwe, en van een ieder, wegens zyne uitmuntende hoedanigheden, ontzien en geacht. In de krygs-tochten, door 's Keyzers bevel gevoert, gedroeg hy zich altyd met 't grootſte beleid en dapperheid, en bragt ze gelukkig ten einde, zoo dat men de verwachting hadt, dat een Prins, die in zyne eerſte jeugd zoo veele Landen en Steden voor den Keyzer hadt gewonnen, tot mannelyke jaaren voortgeklommen zynde, den hoogſten top van roem en eer zekerlyk zoude bereikt hebben.

Hy

Digitized by Google

Hy benoemde by zynen uiterſten wil, volgens krygs gebruik gemaakt, tot zynen Erfgenaam en Opvolger in alle zyne Landen en goederen, zynen vollen neef Willem, oudſten zoon van Willem Graaf van Naſſau, die een broeder was van Graaf Hendrik. Hy maakte verders aan Anna van Lotteringen, zyne gemalinne, 't vrugt-gebruik van alle zyne goederen, tot haar overlyden of hertrouwen toe, mits aan zynen Erfgenaam jaarlyks uitreikende twintigduizent guldens: doch naadien zy niet lang daar naa hertrouwde met den Hertog van Aarſchot, zoo geraakte Prins Willem haaſt aan 't volle genot der geheele naalatenſchap. Voorts maakte hy aan zynen baſtaart-zoon Palamedes vyftien-hondert guldens aan jaarlykſche renten. Aan Johanna van Chalons, baſtaart-dochter van zynen oom Philibert van Chalons Prins van Oranje, gelyke vyftienhondert guldens jaarlyks, en eindelyk aan Alexis van Naſſau Heer van Gourri, en aan Eliſabet van Naſſau, huisvrouwe van Jan van Reneſſe Heer van Mal, baſtaart-zoon en dochter van zynen vader Graaf Hendrik, ieder vyf-hondert guldens aan jaarlykſche renten.

De voorgemelde uiterſte wil wierdt, naa de dood van Prins Reynier, ten verzoeke van Jan van Reneſſe Heer van Mal, Droſſaart van Breda, en van Hugo de Maubus, Raad van den overleden Prins, uit den naam der Princeſſe weduwe, op den zes-en-twintigſten van Hooimaandt 1544, te Bruſſel, voor Vrouwe Maria Koninginne van Hongaryen en Landvoogdes der Nederlanden, geopent, in de tegenwoordigheid van Philips van Croy Hertog van Aarſchot, Antoni van Croy Heer van Sampi, Ridders van 't gulde Vlies, van Lodewyk van Schore, Voorzitter van den geheimen Raad, en Claude van Bouton Heer van Corbaron, Ridderen, van Philips Nigri, Aarts-diaken van Terouane, Raad van State en Kancelier van de Orden, en Engelbrecht van Dalen, Ridder, Heer van Leefdale, Kancelier van Brabant, mitsgaders van Pieter Verreyken, Pauſſelyken en Keyzerlyken Notaris, eerſten Geheimſchryver en Audiëncier des Keyzers, en van Jan le Begge, Notaris. *Apolog. du Prince d'Orange.* pag. 17.

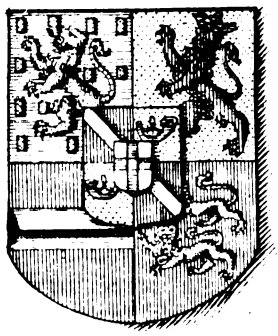

Naa 't openen van den voorgemelden uiterſten wil, kwam Willem Graaf van Naſſau in de Nederlanden, en verzogt van den Keyzer, dat Willem, zyn zoon, verwekt by Juliane Gravin van Stolberg, en te Dillenburg op den veertienden van Grasmaandt 1533. geboren, mogt worden geſtelt in 't bezit der Erf-goederen des overleden Princen van Oranje, welk verzoek by den geheimen Raad redelyk en billyk geoordeelt zynde, echter door den Keyzer niet volkomen ingewilligt wierdt, maar verſtaan dat de gemelde Willem, nog jong, onder de macht en tucht van bekwame Meeſters in Duytſchlandt opgevoedt wordende, aan hem zoude werden overgelevert, die dan ook vervolgens in Herfſtmaandt 1544. door de Princeſſe weduwe van Oranje te Bruſſel gebragt, en aan de Koninginne Maria overgelevert is. Hy wierdt daar naa by den Keyzer aangenomen als Pagie van eer, en gedurende den tyd van negen jaaren in deszelfs kamer opgetogen, onder de voogdye des Aartsbiſſchops van Keulen, des Heeren van Weſterlo en van Claude van Bouton, Heer van Corbaron, mitsgaders onder 't beſtier en opzicht van Fredrik Perenot, Heer van Champigny, jongſten broeder van Antoni Perenot, Biſſchop van Utrecht, en naamaals Kardinaal van Granvelle. *Apologie du Prince d'Orange.* pag. 11.

Prins Willem tot zyne mondige dagen gekomen zynde, is by den Keyzer in groote

Digitized by Google

muuren en harden dake, waar toe hy beloofde een vierde gedeelte der onkoſten te zullen afdragen. Door welke voorzorg 't is gebeurt, dat de Stadt Breda veel heerlyker als te voren is herbouwt, en met veele pragtige gebouwen verciert.

Graaf Hendrik rechtte binnen Breda nog op de Weeskamer, tot nut en voordeel der onmondige Weezen, waar omtrent nog niet voorzien was, en gaf aan dezelve een wydlopige Ordonnantie, by hem getekent den dertienden van Wintermaandt 1535. Hy ſtelde mede, op den dertigſten van Herfſtmaandt 1536, de Aalmoeſſeniers aan: en ſtierf op den zevenden van Wynmaandt 1538, tot groote droefheid, verdriet en verlies der Stadt Breda, wordende in de bovengemelde pragtige Grafſtede by zyne twee eerſte vrouwen begraven.

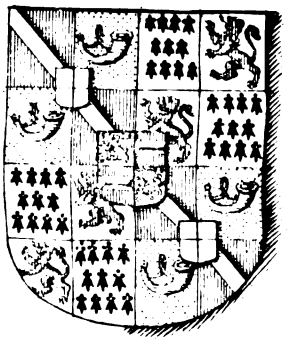

Naa 't overlyden van Hendrik Graaf van Naſſau, Heer van Breda, is hem zyn eenige zoon Reynier in alle zyne Landen en Heerlykheden opgevolgt.

La Piſe. Hy was reeds, by den uiterſten wil van Philibert de Chalons Prins van Oranje, zynen oom van 's moeders zyde, die in 't jaar 1531, gedurende de belegering van Florencen, zonder kinderen was overleden, verklaart tot deszelfs algemeenen Erfgenaam in 't Prinsdom van Oranje, en andere heerlyke goederen in Burgondiën gelegen, onder die voorwaarde, dat hy, met zyne erven en nakomelingen, zoude verlaten den naam en de wapenen van Naſſau, en die van Chalons aannemen; waarom hy ook daar naa meeſt bekent ſtaat met den naam van Reynier van Chalons Prins van Oranje. Hy wierdt op den drie-en-twintigſten van Louwmaandt 1539. te Breda, als Heer dier Stadt en Baanderye, van zyne onderzaten plegtig gehuldigt. En in 't jaar 1540. nam hy ten huwelyk Anna, dochter van Antoni Hertog van Lotteringen en Bar, met dewelke hy op den zeven-en-twintigſten van Herfſtmaandt te Bruſſel kwam, en aldaar met groote pragt en ſtaatſie ingehaalt wierdt. Hy wan by haar alleen eene dochter, genaamt Marie, die naauwelyks drie weeken oud zynde ſtierf.

Orlers Genealog. Com. Naſſ. Reynier Prins van Oranje wierdt kort naa de dood van zynen oom Philibert aangeſtelt tot Landvoogt over Burgondiën, en in 't jaar 1543. verklaarde hem Keyzer Karel de V. tot Stadhouder van Gelderland, Zutphen, Holland, Zeeland en Vrieſland, mitsgaders tot Ridder van 't gulde Vlies. Doch in 't volgende jaar met den Keyzer zynde in 't beleg voor St. Dezir, wierdt hy dus van 't geſchut getroffen, dat hy des anderen daags, den agtienden van Hooimaandt 1544, aan zyne wonden overleedt, naauwelyks den ouderdom van zes-en-twintig jaaren bereikt hebbende, en zonder wettige kinderen naa te laten. Zyn lichaam wierdt naar Breda gevoert, en aldaar in de pragtige Grafſtede van zynen vader bygezet.

La Piſe. Aldus ſtierf Prins Reynier in den bloei zyner jaaren, tot groote ſmert en droefheid van zyne onderzaten. Hy was in zyn leven zeer gemint van den Keyzer, geëert van de grootſte Krygsmannen dier eeuwe, en van een ieder, wegens zyne uitmuntende hoedanigheden, ontzien en geacht. In de krygs-tochten, door 's Keyzers bevel gevoert, gedroeg hy zich altyd met 't grootſte beleid en dapperheid, en bragt ze gelukkig ten einde, zoo dat men de verwachting hadt, dat een Prins, die in zyne eerſte jeugd zoo veele Landen en Steden voor den Keyzer hadt gewonnen, tot mannelyke jaaren voortgeklommen zynde, den hoogſten top van roem en eer zekerlyk zoude bereikt hebben.

Hy

Digitized by Google

Hy benoemde by zynen uiterſten wil, volgens krygs gebruik gemaakt, tot zynen Erfgenaam en Opvolger in alle zyne Landen en goederen, zynen vollen neef Willem, oudſten zoon van Willem Graaf van Naſſau, die een broeder was van Graaf Hendrik. Hy maakte verders aan Anna van Lotteringen, zyne gemalinne, 't vrugt-gebruik van alle zyne goederen, tot haar overlyden of hertrouwen toe, mits aan zynen Erfgenaam jaarlyks uitreikende twintigduizent guldens: doch naadien zy niet lang daar naa hertrouwde met den Hertog van Aarſchot, zoo geraakte Prins Willem haaſt aan 't volle genot der geheele naalatenſchap. Voorts maakte hy aan zynen baſtaart-zoon Palamedes vyftien-hondert guldens aan jaarlykſche renten. Aan Johanna van Chalons, baſtaart-dochter van zynen oom Philibert van Chalons Prins van Oranje, gelyke vyftienhondert guldens jaarlyks, en eindelyk aan Alexis van Naſſau Heer van Gourri, en aan Eliſabet van Naſſau, huisvrouwe van Jan van Reneſſe Heer van Mal, baſtaart-zoon en dochter van zynen vader Graaf Hendrik, ieder vyf-hondert guldens aan jaarlykſche renten.

De voorgemelde uiterſte wil wierdt, naa de dood van Prins Reynier, ten verzoeke van Jan van Reneſſe Heer van Mal, Droſſaart van Breda, en van Hugo de Maubus, Raad van den overleden Prins, uit den naam der Princeſſe weduwe, op den zes-en-twintigſten van Hooimaandt 1544, te Bruſſel, voor Vrouwe Maria Koninginne van Hongaryen en Landvoogdes der Nederlanden, geopent, in de tegenwoordigheid van Philips van Croy Hertog van Aarſchot, Antoni van Croy Heer van Sampi, Ridders van 't gulde Vlies, van Lodewyk van Schore, Voorzitter van den geheimen Raad, en Claude van Bouton Heer van Corbaron, Ridderen, van Philips Nigri, Aarts-diaken van Terouane, Raad van State en Kancelier van de Orden, en Engelbrecht van Dalen, Ridder, Heer van Leefdale, Kancelier van Brabant, mitsgaders van Pieter Verreyken, Pauſſelyken en Keyzerlyken Notaris, eerſten Geheimſchryver en Audiencier des Keyzers, en van Jan le Begge, Notaris. *Apolog. du Prince d'Orange.* pag. 17.

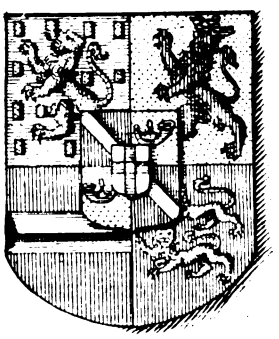

Naa 't openen van den voorgemelden uiterſten wil, kwam Willem Graaf van Naſſau in de Nederlanden, en verzogt van den Keyzer, dat Willem, zyn zoon, verwekt by Juliane Gravin van Stolberg, en te Dillenburg op den veertienden van Grasmaandt 1533. geboren, mogt worden geſtelt in 't bezit der Erf-goederen des overleden Princen van Oranje, welk verzoek by den geheimen Raad redelyk en billyk geoordeelt zynde, echter door den Keyzer niet volkomen ingewilligt wierdt, maar verſtaan dat de gemelde Willem, nog jong, onder de macht en tucht van bekwame Meeſters in Duytſchlandt opgevoedt wordende, aan hem zoude werden overgelevert, die dan ook vervolgens in Herfſtmaandt 1544. door de Princeſſe weduwe van Oranje te Bruſſel gebragt, en aan de Koninginne Maria overgelevert is. Hy wierdt daar naa by den Keyzer aangenomen als Pagie van eer, en gedurende den tyd van negen jaaren in deszelfs kamer opgetogen, onder de voogdye des Aartsbiſſchops van Keulen, des Heeren van Weſterlo en van Claude van Bouton, Heer van Corbaron, mitsgaders onder 't beſtier en opzicht van Fredrik Perenot, Heer van Champigny, jongſten broeder van Antoni Perenot, Biſſchop van Utrecht, en naamaals Kardinaal van Granvelle. *Apologie du Prince d'Orange.* pag. 11.

Prins Willem tot zyne mondige dagen gekomen zynde, is by den Keyzer in

Digitized by Google

Leven van Willem den I. Prince van Oranje.

groote gunſt geweeſt, die hem tot Edelman der Bedkamer en Opper-bevelhebber van Nederlands Ruiterye aanſtelde. Vervolgens wierdt hy van Koning Philips den II. tot Ridder van 't gulde Vlies, mitsgaders tot Stadhouder over Holland, Zeeland, Vrieſland en Utrecht, als mede over 't Graafſchap Burgondiën verklaart. Doch bemerkende dat die Koning alleen voorhadt om de Nederlanden van alle hunne oude voorrechten en geregtigheden te beroven, en aldaar eene vrymachtige heerſchappye op te richten, zoo heeft hy zich met de uiterſte kloekmoedigheid daar tegen gekant, en onder den Goddelyken zegen de zaaken dus verre gevordert, dat door de tekening van 't Utrechtſche Verbondt de grondſlag is gelegt van de vryheid der Vereenigde Nederlanden.

Myn beſtek laat niet toe het leven en de daden van dezen Held, als mede van deszelfs doorluchtige Opvolgers, hier uitvoerig te beſchryven. Het zal genoeg zyn eens voor al te zeggen, dat myn voornemen is, alleen zulke zaaken voornamentlyk aan te halen, die betrekkelyk zyn tot de Stadt en 't Landt van Breda, en voor 't overige de kortheid te behertigen: te meer, naadien zoo veele deftige Schryvers de beruchte daden van dat doorluchtig geſlagt vereeuwigt hebben, en ik ook hier naa, onder het IX. Hooftſtuk, gelegentheid zal hebben om iets naders deswegen te verhandelen.

Prins Willem wierdt te Breda, als Heer dier Stadt en Baanderye, door zyne onderzaten, op den negen-en-twintigſten van Lentemaandt, zeer pragtig ingehaalt en gehuldigt. En in 't jaar 1581. bragt hy door zyn gezag te wege, dat de Stadt Breda, met toeſtemming der Staten van Brabant, op 't advies van den Aartshertog Matthias, als Gouverneur en Kapitein-Generaal der Nederlanden, wierdt opgericht tot eene vrye Stadt van Brabant, en voor altoos vry verklaart van den Brabantſchen Tol.

Proeven' n. 70.

Deez' Prins heeft vier vrouwen gehadt: de eerſte was Anna van Egmond, eenige dochter van Maximiliaan van Egmond Graaf van Buren, en van Françoiſe de Lannoy; by dewelke hy heeft gewonnen twee kinderen, namentlyk Philips-Willem, en Maria, naamaals getrouwd met Philips Graaf van Hohenlo, beide zonder kinderen overleden.

De tweede huisvrouwe was Anna, eenige dochter van Maurits Keurvorſt van Saxen, by dewelke hy verwekte drie kinderen: 1. Maurits, zynen Opvolger in 't Stadhouderſchap en andere hooge bedieningen; 2. Anna, gehuuwd met Willem-Kaſimir Graaf van Naſſau, Stadhouder van Vrieſland, zonder kinderen geſtorven; 3. Emilia, die trouwde met Don Emanuël Prins van Portugaal, by denwelken zy verſcheide kinderen heeft gewonnen.

Zyne derde huisvrouwe is geweeſt Charlotte van Bourbon, dochter van Lodewyk Hertog van Montpenſier, geſproten uit koninglyken bloede van Frankryk, die hem zes dochters ter wereld bracht: 1. Louiſe-Juliane, getrouwd met Fredrik Keurvorſt van de Palts; 2. Eliſabet, in huwelyk getreden met Hendrik de la Tour, Hertog van Bouillon; 3. Katarina-Belgica, gehuuwd met Philip-Lodewyk Graaf van Hanau; 4. Charlotte-Brabantine, naamaals huisvrouwe van Claude Hertog van Trimouille en Touars; 5. Flandrina, in Frankryk tot den Roomſchen Godsdienſt overgegaan zynde, wierdt Abtdis van 't H. Kruis te Poitiers; 6. Emilia, getrouwd met den Paltsgraaf Fredrik-Kaſimir, Hertog van Landsberg.

Zyne vierde gemalin was Louiſe de Coligny, dochter van Kaſpar de Coligny Graaf van Chatillon, Admiraal van Frankryk, en weduwe van den Heer de Teligny, beide in de Paryſſche moord omgebragt; welke hem alleen eenen zoon, met name Fredrik-Hendrik heeft gebaart, van welken hier naa zal gehandelt worden.

Boven en behalven deze gemelde twaalf wettige kinderen, heeft hy nog eenen baſtaart-zoon naagelaten, genaamt Juſtinus van Naſſau, welken hy ook opentlyk erkent heeft. Hy hadt dien verwekt by Eva Elincx, naamaals getrouwd met A. Arondeaux, Geheimſchryver der Stadt Hulſt. Deez' Juſtinus te Leyden ſtudeerende, en ziende dat de Studenten geene vrydom van Accynſen, gelyk in andere hooge Schoolen, hadden, heeft die by zynen vader verzogt en bekomen. Hy is eerſt geweeſt Zeevoogt van Zeeland, en daar naa Stadvoogt van Breda. Hy trouwde in 't jaar 1597. met Anna van Merode, zuſter

Digitized by Google

zuſter des Heeren van Petershem, en weduwe van den Engelſchen Overſten Morgan, by dewelke hy alleen twee dochters gewonnen heeft, waar van de oudſte, met name Anna, in huwelyk tradt met Willem-Hendrik Graaf van Hoorn.

Juſtinus van Naſſau ſtierf te Leyden op den zes-en-twintigſten van Zomermaandt 1631, oud zynde twee-en-zeventig jaaren, en Anna van Merode, op den agtſten van Wynmaandt 1634, den ouderdom bereikt hebbende van een-en-zeventig jaaren; en leggen beide aldaar in het koor der Hooglandſche of St. Pancras-kerk onder eenen zerk, waar op twee verheve beelden, een man in 't harnas en eene vrouw, gehouwen zyn, begraven.

Prins Willem, naa veele loffelyke daden, die hem een onſterflyken naam verzorgt hebben, uitgevoert te hebben, is eindelyk op eene moortdadige wyze, door eenen Balthazar Gerards, geboortig uit het Graafſchap Burgondiën, daar toe door den Koning van Spanje en den Hertog van Parma omgekogt, op den tienden van Hooimaandt 1584, te Delft in 't St. Agnieten Klooſter doorſchooten. En dus was het einde van dien Prins, die naa zyne zinſpreuk, *Sævis tranquillus in undis*, dat is, *Geruſt in 't midden der woeſte baaren*, geleeft heeft, en ook geſtorven is.

Hy was een welgemaakt man, van middelmatige lengte, eer mager dan vet, bruin van aangezicht en hair, minzaam en aantrekkende in het ſpreeken en ommegang, mededogend, mild, geen verachter, niet trots of hovaardig, vermaakelyk daar het te pas kwam, zonderling aan tafel, anderzints zynen tyd geſtadig met zorg en arbeid doorbrengende, ook wel met lezen in de Hiſtorien en Staatkundige boeken. Hy was begaaft met een kloek verſtant en een uitnemend geheugen, waarby de ervarentheid komende, hem verreziende, en van een ſcherp en doordringend oordeel gemaakt hadt: en door behulp der Latynſche taale hadt hy groote kennis van de Wysgeerte, zoo dat zyne vertoogen en ſchriften volkrachtige bewys-redenen waren om zynen raad aan elk een te doen ſmaaken. In de Wiskonſtige wetenſchappen was hy wel geoeffent, en in Krygskunde ging hem niemand, in zynen tyd, te boven. Omtrent agtien jaaren lang hadt hy eenen geweldigen oorlog tegen den machtigſten Koning van gantſch Europa gevoert, die voor geheel Duytſchlandt, Frankryk en Engelandt vreeſſelyk geweeſt was, en nochtans was hy dien, door zyne voorzichtigheid, volſtandigheid, grootmoedigheid, billykheid, geduld en matigheid, dus verre te boven gekomen: welke deugden, naa de getuigenis van den Voorzitter de Thou, naauwelyks in een menſch zoo groot geweeſt zyn. En overzulks hebben ook de Staten der Vereenigde Nederlanden, tot eene eeuwige gedachtenis en ware erkentenis, t'zyner eeren, binnen de Nieuwe-kerk te Delft, een koninglyke en konſtryke Graffſtede doen oprechten, met een opſchrift waar in alle de roemruchtige daden van dien Prins opgetelt worden. *Thuani Hiſtor.*

Naa deszelfs overlyden is hem zyn oudſte zoon Philips-Willem in 't Prinsdom van Oranje en andere heerlyke goederen opgevolgt. Deez' Prins was te Breda geboren den negentienden van Oogſtmaandt 1554, en wierdt, op den vier-en-twintigſten van Louwmaandt 1568, omtrent dertien jaaren oud zynde, door Vargas, Voorzitter van den Bloedraad, in den naam des Hertogen van Alba, uit zyne ſtudien te Loven weggehaalt, en tegen de voorrechten van Brabant en van die Univerſiteit, gebragt te Antwerpen, onder de bewaring van den Graaf van Ladron: van waar hy door Don Pedro de Toledo, met een wacht van twaalf Kapiteins en twaalf Vaandrigs, naar Spanje gevoert is. In Spanje gekomen zynde, wierdt hy aldaar zeer naauw bewaart, en vervolgens gezonden naar de hooge School van Alcala de Henares, om zyne ſtudien te voltrekken, doch onder zoo ſtrikten hoede, dat hy niemand, dan de genen die verlof hadden hem te naderen, mogt aanſpreeken. Hy is in Spanje agt-en-twintig jaaren gevangen geweeſt, ter tyd toe dat de Kardinaal Albert van Ooſtenryk, by den Koning van Spanje benoemt zynde tot Opper-landvoogt der Nederlanden, en bevroedende, dat zyne komſt aldaar des te aangenamer zoude zyn indien hy den Prins van Oranje met zich bragt, door zyne voorſpraak van den Koning verworf, dat de Prins in alle vryheid met hem mede zoude reizen. Waar naa de Kardinaal, met den Prins van *La Piſc.*

Digitized by Google

Oranje en veele Grooten en Edelen, op den agt-en-twintigſten van Herſſtmaandt 1595, uit Spanje is vertrokken, en voorts onder 't geleide van zes-en-twintig galeyen, waar over de Prins Doria 't bevel voerde, den zevenden van Wynmaandt te Genua aankwam. En naadien de Kardinaal genootzaakt was aldaar eenigen tyd te vertoeven, wierdt de Prins van Oranje middelerwyl naar Romen gezonden, die den vyf-en-twintigſten dier maandt aldaar aankwam, en aanſtonts ter gehoor en voetkus van den Paus toegelaten wierdt. Hy wierdt van denzelven met zeer groote eer en achting ontfangen, en gedurende zyn verblyf zeer pragtig onthaalt. Waarnaa hy op zyn vertrek van den Paus met heerlyke geſchenken begiftigt wierdt, 't gene insgelyks deden de andere Italiaanſche Vorſten, welker Hoven hy in 't voorbyreizen bezogt. Van Genua is de Prins met den Kardinaal naar Turin vertrokken, van waar zy den weg namen door Savoyen, 't Graaffchap Burgondiën, Luxemburg enz. en op den elfden van Louwmaandt 1596 hunne intrede te Bruſſel deden.

La Piſe.

Daar naa, in 't jaar 1599, wierdt de Prins door Philips den II Koning van Spanje tot Ridder van 't gulde Vlies verheven, en in die hoedanigheid door de Ridders van die Orden te Bruſſel met veel luiſter ontfangen.

Hy trouwde den drie-en-twintigſten van Slagtmaandt 1606, te Fontainebleau, met Eleonore van Bourbon, zuſter des Princen van Condé, by dewelke hy geene kinderen verwekt heeft. Ten aanzien van dit huwelyk verworf hy van den Koning van Frankryk 't volle bezit des Prinsdoms van Oranje, met alle de vryheden, hoogheden en onafhanglykheid daar toe behorende, veel volkomener dan zyne voorzaten oit te voren genooten hadden, zelf met afdoening van al 't gewaande recht 't gene de Kroon van Frankryk op dat Prinsdom nog behouden hadt.

Hy wierdt op den twaalfden van Hooimaandt 1609 te Breda, als Heer dier Stadt en Baanderye, plegtig ingehaalt en gehuldigt, en den vyftienden daar aan volgende kwam de Princes mede aldaar, te Zundert door den Prins met zes kornetten paarden en veertien vaandelen voetknechten ontmoet zynde. Van waar zy naar de Stadt geleidt, en door den Magiſtraat en de Borgeren zeer feeſtelyk ontfangen is.

Ter zelfde tyd wierdt de Prins door den Heer van Brederode, en andere Afgezondenen van wegen de Algemeene Staten, te Breda plegtig verwelkomt, die van den Prins zeer minnelyk ontfangen, en naa een heerlyk onthaal, met den volgenden Brief, in de Franſche taal geſchreven, te rug gezonden wierden.

MYNE HEEREN,

„ Ik houde het voor een groote gunſt en eer, de betuigenis die Gyl. my
„ doet, zoo door Uwen Brief, als door de bezending van den Heer van Bre-
„ derode, en andere Heeren uit het midden van Ul. Vergadering, van Uwe
„ vriendſchap en goedwilligheid te mywaarts; en ik gevoel een innerlyk
„ genoegen en blydſchap, wegens de geheugenis die Gyl. betoont te heb-
„ ben van de weldaden door wylen mynen Heer Vader aan Uwen Staat
„ bewezen, en van 't gene hy voor Uwe zaak geleden heeft. Het moeit my
„ alleen dat myne wederwaardigheden, die my zoo ſchadelyk zyn geweeſt, en
„ my de beſte jaaren mynes levens benomen hebben, Ul. van zoo weinig
„ vrugt en nut hebben mogen wezen. Ik bid God, dat ik in den tyd, die
„ my nog overig is, gelegentheid mag hebben om Ul. te betoonen, dat er
„ niemand is die meer verlangen heeft om ietwes toe te brengen tot be-
„ veſtiging, zekerheid en welſtant van Uwen Staat, dan ik, die door geboorte
„ en genegentheid ben „

UL. zeer toegenege en dienſtvaardige Dienaar,

DE PRINS VAN ORANJE.

Deez'

Digitized by Google

Deez' Prins Philips-Willem was een zacht, goedertieren en vroom Heer, en 't bleek genoegzaam dat de Koning van Spanje hem meer tot Godsdienſtigheid dan tot den oorlog hadt laten optrekken. Hy heeft in zyn leven en ſterven grooten yver betoont voor den Roomſchen Godsdienſt, 't gene hy by zynen uiterſten wil voornamentlyk heeft te kennen gegeven, bewyzende aan zyne dienaren en de armen groote vriendſchap en mildadigheid, hoewel nochtans ook zorg dragende voor de eer en hoogheid van zyn Huis en Geſlagt, 't gene door de Princen Maurits en Fredrik-Hendrik, zyne broeders, zeer doorluchtig geworden was. Daarom hy ook den verſchillenden Godsdienſt niet heeft aangezien, maar alle zyne heerlyke en andere goederen gelaten aan zynen volgenden broeder Maurits, volgens zynen uiterſten wil, gemaakt te Bruſſel op den twintigſten van Sprokkelmaandt 1618; op welken dag hy ook aldaar overleden is: wordende zyn lichaam, volgens zyn begeerte, naar Dieſt gebragt, en aldaar met weinig ſtaatſie begraven.

Maurits, Prins van Oranje, Graaf van Naſſau enz. die gedurende zyns gemelden broeders gevangenis in Spanje, alle deszelfs goederen, zoo in de Nederlanden als elders gelegen, beheert hadt, is, uit kracht van den voorſchreven uiterſten wil, hem in 't Prinsdom van Oranje, en andere Graafſchappen en Heerlykheden opgevolgt. Hy wierdt op den veertienden van Slagtmaandt 1567, te Dillenburg geboren uit Anna van Saxen, zyns vaders tweede echtgenoot, en naa zyns vaders ſmertelyk afſterven, wierdt hy, nog maar agtien jaaren oud zynde, aangeſtelt tot Stadhouder van Gelderland, Holland, Zeeland, Zutphen, Utrecht en Overyſſel, en Opper-zeevoogt der Vereenigde Nederlanden.

Hy verkreeg van Vrouwe Walburg Gravin van Meurs, eerſt weduwe van Philips van Montmorency Graaf van Hoorn, te Bruſſel onthalſt, en daar naa van Adolf Graaf van Nuenaar, volgens haaren uiterſten wil, het Graafſchap en 't Landt van Meurs.

In den jaare 1613 wierdt deez' Prins, door Jacobus den I. Koning van Engelandt, met de Ridder Orden van den Kouſſeband vereert, die hem door 's Konings Gezant in den Hage met veel ſtaatſie wierdt omgehangen.

Prins Maurits heeft in zyn leven den Lande groote en uitmuntende dienſten gedaan, en door het winnen van verſcheide Veltſlagen, en 't veroveren van omtrent veertig Steden en Sterktens, de Spaanſche macht zoodanig gefnuikt, dat de Koning van Spanje, by het twaalf-jaarig beſtant, te Antwerpen in den jaare 1609 geſloten, genootzaakt is geweeſt den Staat der Vereenigde Nederlanden te erkennen voor vry en onafhankelyk, waar op noch de Kroon van Spanje, noch de Aartshertogen van Ooſtenryk, ietwes te eiſſchen of te verhalen hadden.

Hy deed, op den dertigſten van Bloeimaandt 1620, als Heer der Stadt en Lande van Breda, aldaar zyne blyde Inkomſt, en wierdt van zyne onderzaten, welke hy op eene wonderbare wyze van het Spaanſche jok verloſt hadt, met de uiterſte blydſchap en vergenoeging ingehaalt.

Prins Maurits is nooit gehuuwd geweeſt, doch hy hadt by de Jonkvrouwe van Mechelen twee naturelyke zoonen verwekt, met namen Willem en Lodewyk, welke hy ook erkent, en met veele goederen, en daar onder met de Heerlykheden van de Leck en Polanen begiftigt heeft.

By zynen uiterſten wil, gemaakt in den Hage op den dertienden van Grasmaandt 1625, benoemt hy zynen broeder Fredrik-Hendrik tot zynen eenigen en algemeenen Erfgenaam en Opvolger: en kort daar naa, te weten op den drie-en-twintigſten der gemelde maandt, is hy in den Hage overleden, van hertzeer, zoo men zegt, dat hy de Stadt Breda, welke hy in 't jaar 1590 door middel van 't Turf-ſchip verovert hadt, door den Markgraaf Spinola in den jaare 1624 belegert zynde, niet kon ontzetten.

Deez' Prins was een zeer wys en dapper Vorſt, verciert met alle de hoedanigheden welke in een groot Krygs-overſten vereiſcht worden; en hy verſtont de krygs-kunde in zoo groote volmaaktheid, dat veele voorname Vorſten der Chriſtenheid het zich tot eene eer rekenden die onder hem te mogen leeren.

Zyn lichaam is met een grooten ſtoet en gevolg naar Delft gevoert, en aldaar

Digitized by Google

daar in de konſtryke Grafſtede, door laſt der Algemeene Staten ter gedachtenis van zynen vader Prins Willem opgerecht, begraven.

Naadien Prins Maurits ſtierf zonder eenige wettige geboorte naa te laten, volgde zyn eenige broeder Fredrik-Hendrik, geboren te Delft den negen-en-twintigſten van Louwmaandt 1584, hem op in alle deszelfs goederen en waardigheden.

Leven van Fr. Hendr. Pr. van Oranje.

Hy wierdt naa zyns broeders afſterven, met eene algemeene toeſtemming, aangenomen tot Stadhouder van Gelderland, Holland, Zeeland, Utrecht en Overyſſel, in welke hoedanigheid hy, in Herfſtmaandt 1625, de gewoonlyke eeden afleyde. In 't vervolg wierdt hy, naa 't overlyden van Hendrik-Kaſimir Graaf van Naſſau, nog aangeſtelt tot Stadhouder van Groningen, Ommelanden en 't Landſchap Drente. Hy dede den Lande uitnemende dienſten, deszelfs grenſſen verzekerende door 't veroveren van een reeks bynaa onwinbare Steden en Sterktens. Weshalven ook de Staten der voorgemelde Landſchappen, tot een blyk van erkentenis en dankbaarheid, zynen eenigen zoon Willem Prins Oranje, in den jaare 1630, tot Opvolger in 't Stadhouderſchap en andere hooge waardigheden verklaart hebben.

Prins Fredrik-Hendrik trouwde in Grasmaandt 1625 met Amelia, dochter van Jan-Albert Graaf van Solms, welke hem eenen zoon en vier dochters ter wereld bragt: namentlyk Willem, geboren in den Hage den zeven-en-twintigſten van Bloeimaandt 1626; Louiſe, naamaals getrouwd met Fredrik-Willem Keurvorſt van Brandenburg; Albertina-Agnes, die huwelykte met Willem-Fredrik Vorſt van Naſſau, Stadhouder van Vriesland; Henriette-Katarine, getrouwd met Georg-Jan Vorſt van Anhalt-Deſſau; En Maria, die in huwelyk tradt met den Paltsgraaf Lodewyk-Hendrik-Maurits Hertog van Simmeren.

Hy hadt nog, boven de voorgemelde wettige kinderen, eenen naturelyken zoon verwekt, welke bekent is geweeſt onder den naam van Heer van Zuylenſtein, naderhand Bevelhebber van 't Staatſche heir en Stadvoogt van Breda, die in den jaare 1672, gedurende 't beleg van Woerden, geſneuvelt zynde, eenen zoon naaliet, denwelken Koning Willem tot Graaf van Rochefort verheven heeft, en van welken nog afkomelingen in wezen zyn.

Aitzema.

In 't jaar 1627 wierdt de Prins, door Karel den I. Koning van Engelandt, met de Ridder Orden van den Kouſſeband vereert: en in den jaare 1637 ſchonk hem Lodewyk de XIII. Koning van Frankryk den eernaam van *Alteſſe*, of Hoogheid, welken eer-titel de Prins, met toeſtemming der Algemeene Staten, ook aannam.

Naa dat de Prins, in 't jaar 1637, de Stadt Breda weder onder 't gebiedt van den Staat gebragt hadt, begunſtigde hy die met veele voordeelen. Onder andere bragt hy door zyn gezag te wege, dat de Algemeene Staten, by derzelver beſluit van den derden van Sprokkelmaandt 1643, beveſtigden het voorrecht, octroy en den vrydom van den Brabantſchen Tol, voorheen, in 't jaar 1581, by den Aartshertog Matthias, in den naam van Philips Koning van Spanje, en met toeſtemming der Staten van Brabant, aan de Stadt Breda verleent, tot eene belooning, zoo zy zeggen, van de onuitſpreekelyke dienſten van Willem Prins van Oranje, Heer van Breda, den Lande gedaan.

Proeven n. 71.

Hy rigtte binnen Breda ook op eene illuſtre School en Collegie, welke hy in 't jaar 1646 met veele beroemde Hoogleeraars verzorgt hebbende, op den zeventienden van Herfſtmaandt plegtig deed inwyden: ten welken einde verſcheide gehoor-plaatſen vervaardigt wierden in de Kerk der Premonſtratenſer Nonnen van Sinte Katarinen-dal, die hy, met haare bewilliging, verplaatſte te Ooſterhout.

Prins Fredrik-Hendrik ſtierf, naa eene langdurige kwynende ziekte, in den Hage, op den veertienden van Lentemaandt 1647, in den ouderdom van drie-en-zeſtig jaaren. Zyn lichaam wierdt den tienden van Bloeimaandt daar aan volgende met de uiterſte pragt naar Delft gevoert, en aldaar by zynen vader en broeder begraven.

Deez' Prins bezat zeer groote deugden: hy was zeer beleeft, minzaam en gemeen, getrouw aan zyn vaderlandt, en zeer gematigt omtrent 't ſtuk van den Godsdienſt. Van zyne grondige kennis en bekwaamheid in de Krygskunde,

Digitized by Google

kunde, heeft men doorſtralende blyken gezien in de veelvuldige zware belegeringen door hem uitgevoert. Zyn moedt was zoo groot, dat die dikwils tot vermetelheid ging. Hy was ſtantvaſtig en onverzaagt, waakzaam en ſtipt in den krygsdienſt. Hy was edelmoedig, ſprak nooit kwaad van iemant, maar prees de goede daden opentlyk in de tegenwoordigheid van jonge lieden, om hen tot derzelver naavolging aan te ſporen. Hy zonderde ſteeds eenige uuren van den dag af, tot oeffening der geleertheid, waar in hy zeer verre gevordert was, dragende de Aantekeningen van Cæſar in 't Latyn gemeenlyk by zich. Hy handelde zyne vyanden met zachtmoedigheid, en verliet nooit zyne vrienden, wat ongeluk hen ook overkwam. Hy was agterhoudend, en ſtelde geen vertrouwen op niemant, voor en aleer hy hem verſcheide malen beproeft hadt. De vleyery hadt geen toegang by hem: hy was zeer oplettende op al 't gene eenigzints ſtrekken kon tot roem en grootheid van zyn Geſlagt; en wat zyne innerlyke Godsvrucht aanbelangt, zyn voorbeeldig en ſtichtelyk gedrag in zyne laatſte ziekte en ſterven, geeft daar genoegzame blyken van.

Ik moet hier nog melden, dat als de Stadt Breda in 't jaar 1625 voor den Koning van Spanje was vermeeſtert, en dezelve met de gantſche Baanderye wierdt verbeurt verklaart, zoo hadt Jan Graaf van Naſſau, welke den Staatſchen dienſt verlaten hebbende, in dien van Spanje was overgegaan, en aldaar 't bevel over de Ruiterye voerde, zich by den Koning aangegeven, met verzoek dat hy, als de naaſte in den bloede en den Roomſchen Godsdienſt toegedaan, mogt werden geſtelt in 't bezit der voornoemde Stadt en Baanderye. Waar over geding ontſtaan zynde voor den Raad van Brabant te Bruſſel, tuſſchen Graaf Jan en den Procureur generaal van Brabant, was 't zelve van dien uitſlag, dat de gemelde Graaf door den Koning als Heer van Breda wierdt erkent, en in den jaare 1630 geſtelt in 't werkelyk bezit dier Stadt en Baanderye. Zedert dien tyd, tot 't jaar 1637, ſtaat Jan Graaf van Naſſau als Heer der Stadt en Lande van Breda in alle de Stads Regiſters en Handelingen bekent; hoewel hy in de eigentlyke opvolging der Heeren van Breda geen plaats kan hebben, alzoo door die geweldige bezitneming 't recht des Princen van Oranje niet kon werden verkort. Men vindt deswegen het volgende aangetekent. *Reſolut. der Stadt Breda.*

„ Myne Heeren Droſſaert, Schouteth, Borgemeeſters, Schepenen en Tien-
„ raedsmannen der Stadt Breda, uyt liefde en affectie die ſy tot ſyn Forſt.
„ Gen: Graef Jan van Naſſau, honnen genadigen Heere, ſyn toedragende, en
„ om hen devoir te thoonen, hebben, gelyck de voorige Heeren van Breda
„ thaerder blyder incomſte, oft nemen der poſſeſſie van deſe Stadt als Heer en
„ Baron van Breda, beſchoncken mette ſomme van duyſent R: guld: eens, tot
„ veertig grooten 't ſtuk. Biddende den voorſz: Droſſaert, Schouteth, Borge-
„ meeſters, Schepenen en Tienmannen, dat het ſyn Forſt: Gen: gelieve de voorſz:
„ gifte in dancke aentenemen, en deſe Stadt en welvaren derſelve te houden
„ voor gerecommandeert, ende haere oude Privilegien genadelyck te beveſti-
„ gen, maintineren ende vermeerderen. Aldus gedaen by myne voorſz:
„ Heeren, den 10 Juny 1630. „

Naa 't overlyden van Prins Fredrik-Hendrik volgde hem zyn eenige zoon Willem Prins van Oranje, uitwyzens zyns vaders uiterſten wil, in alle deszelfs heerlyke goederen en waardigheden, waar van hem de overleving, door de Staten der bovengemelde Landſchappen, reeds in 't jaar 1630 opgedragen was.

Onder zyne regeering wierdt de langdurige en bloedige oorlog tuſſchen den Staat en den Koning van Spanje, gedurende welken de Stadt Breda zoo veele rampen geleden heeft, gelyk hier naa, onder het IXde Hooftſtuk, breeder zal verhaalt worden, in den jaare 1648, door een plegtig Tractaat gelukkig geëindigt, waarby de Koning de Vereenigde Nederlanden erkent voor eenen vryen en onafhankelyken Staat, waar op noch dezelve, noch zyne naakomelingen ietwes te eiſſchen of te verhalen hadden.

Prins Willem de II. van dien naam, wierdt, op den zevenden van Louwmaandt 1650, als Heer der Stadt en Lande van Breda plegtig ingehaalt, en

Digitized by Google

ter zaake van zyne blyde Inkomst aldaar, van Stadswegen beschonken met eene gifte van twaalf-duizent guldens.

Deez' Prins, naauwelyks bereikt hebbende den ouderdom van vier-en-twintig jaaren, wierdt, in het einde van Wynmaandt 1650, zeer schielyk van eene geweldige kinder-ziekte overvallen, die met zoo veele hevigheid voortging, dat hy, op den zesden van Slagtmandt van 't zelfde jaar, daar aan overleedt, ten hoogsten beklaagt van allen die zyne uitmuntende hoedanigheden van naaby kenden.

Hy hadt in 't jaar 1641 ten huwelyk genomen Maria Stuart, dochter van Karel den I. Koning van Engelandt, welke hy op zyn afsterven zwanger naaliet, en waar uit, op den veertienden van Slagtmaandt 1650, agt dagen naa zyn vaders dood, gebooren wierdt een zoon, welken men noemde Willem-Hendrik, en die zynen vader in alle deszelfs heerlyke en andere goederen opvolgde.

Willem-Hendrik Prins van Oranje, Heer der Stadt en Lande van Breda, bleef onder de voogdye van zyne moeder tot haar overlyden toe, voorgevallen den vyf-en-twintigsten van Wintermaandt 1660; wanneer zyne grootmoeder, *Princes Amelia*, de voogdye aanvaardde, en zich in dezelve zeer loffelyk gekweten heeft, doende den jongen Prins met veel zorg en vlyt optrekken, op eene wyze overeenkomende met zyne hooge geboorte.

Deez' Prins wierdt, nog in zyne tedere jeugd zynde, ongeacht de krachtige vertogen door Princes Amelia zyne groot-moeder, den Koning van Engelandt en den Keurvorst van Brandenburg zyne oomen, aan de Staten van Holland gedaan, door het zoogenaamde eeuwig Edict, ontzet van alle de hooge waardigheden by zyne doorluchtige voorouders met zoo veel luister bezeten: doch tot zyne mannelyke jaaren gekomen zynde, wierdt hem door de Algemeene Staten, in 't jaar 1672, het Opper-bevelhebberschap over het krygsvolk van den Staat aangeboden, in welke hoedanigheid hy, op den vier-en-twintigsten van Sprokkelmaandt van dat jaar, de gewoone eeden afleyde. Kort daar naa wierdt hy mede aangestelt tot Stadhouder over Gelderland, Holland, Zeeland, Utrecht en Overyssel; en door zyn voorzichtig en wys beleid bragt hy te wege, dat het Algemeene wezen der Vereenigde Nederlanden, 't gene door den inval der Franschen, welke zich binnen korten tyd reeds van drie Provintiën hadden meester gemaakt, met eene geheele omwenteling gedreigt was, op eene wonderlyke en gantsch onverwachte wyze uit het gevaar wierdt geredt. Weshalven de Staten van Holland, Zeeland en Utrecht, uit eene oprechte erkentenis en ware dankbaarheid, in den jaare 1674, besloten de waardigheden van Stadhouder en Kapitein Generaal erffelyk te verklaren op de mannelyke afkomelingen van den Prins.

Prins Willem tradt in 't jaar 1677 ten huwelyk met Maria Stuart, oudste dochter van Jacob Hertog van Yorck, die naa de dood van zynen broeder Karel den II. wierdt Koning van Engelandt; met dewelke hy, in Wynmaandt van 't zelfde jaar, in Holland kwam, en op den veertienden dier maandt zeer pragtig binnen den Hage ingehaalt wierdt.

In 't jaar 1682 liet de Prins de Stadt Breda met nieuwe vestingwerken omringen, en kort daar naa voltrok hy den bouw van 't Kasteel, 't gene zedert lange jaaren, door de gestadige oorlogen en den wisselvalligen stant dier Stadt, tot nog toe hadt onvoltooit gelegen, en bragt het zelve in dien heerlyken staat waar in het tegenwoordig nog gezien wordt.

Naa dat Karel de II. Koning van Engelandt, in den jaare 1685, zonder wettige kinderen agter te laten, overleden was, wierdt hy door zynen broeder, den Hertog van Yorck, onder den naam van Jacobus den II. opgevolgt. Deez' hadt, gedurende zyn verblyf in Frankryk, den Roomschen Godsdienst aangenomen, en trachtte niet alleen dien in zyne Koningryken in te voeren en voort te planten, maar teffens de grond-wetten des Lands met de voeten tredende, daar in een volstrekte vrymachtige heerschappye op te rechten. De Engelschen hen in gevaar ziende om te gelyk hunnen Godsdienst en Vryheid te verliezen, namen hunnen toevlucht tot den Prins van Oranje, die, door de voornaamste Grooten van dat gemelde Koningryk aangemoedigt wordende, zich,

zoo

Digitized by Google

zoo uit hoofde van zyne geboorte, als ten aanzien van zyn huwelyk aangeſpoort vondt, om, in weerwil van alle tegenkantingen, het onderdrukte volk te hulp te komen. Hy vergaderde dan, met kennis en toeſtemming der Algemeene Staten, een aanzienelyk getal krygsvolk by een, met 't welk hy, op den tienden van Slagtmaand 1688, in zee ſtak, en op den vyftienden daar aan volgende op de kuſten van Engelandt aanlandde.

De Prins ontſcheepte terſtond zyn heir, en met veele Engelſche benden verſterkt zynde, trok hy zonder zich ergens op te houden recht aan naar Londen, in welke Stadt hy, op den vyftienden van Wintermaandt, zyne plegtige intrede deed, naa dat Koning Jacobus even te voren uit zyn Paleis was gevlucht naar Rocheſter, van waar hy zich in ſtilte begaf aan boord van een Franſch ſchip, 't gene hem behouden in Frankryk overbragt.

De Engelſchen, door de gemelde vlucht des Konings, van hun Opperhooft berooft zynde, toefden niet lang om de kroon van dat Ryk den Prins van Oranje, als hunnen Verloſſer, nevens deszelfs doorluchtige Gemalin aan te bieden, welke ook, op de krachtige aanhoudingen van 't gantſche volk, door hen wierdt aangenomen: waar naa de Prins en de Princes door 't geheele Ryk tot Koning en Koninginne wierden uitgeroepen, en op den een-en-twintigſten van Grasmaandt 1689, te Weſtminſter, met groote vreugde en plegtigheid gekroont.

Koning Willem de III. hadt, gedurende zyne regeering, een geſtadigen oorlog, zoo met den onttroonden Koning Jacobus, als met Lodewyk den XIV. Koning van Frankryk, dien hy gelukkig in 't jaar 1697 ten einde bragt. Waar naa hy, zyne Ryken en Staten met veel roem geregeert hebbende, te Kenſington, op den negentienden van Grasmaandt 1702, is geſtorven, zonder eenige kinderen naa te laten, zynde de Koningin Maria, op den zevenden van Louwmaandt 1695, te vooren reeds overleden, en leggen beide in de Kapel van Koning Hendrik den VII. in de Abdye van Weſtminſter begraven. Door deze dood eindigde de Hooft-tak van 't doorluchtig Huis van Naſſau-Oranje, 't gene door de gantſche wereld was beroemt geworden.

Willem de III. hadt 't zelve ten top van luiſter en heerlykheid opgevoert, zynde een Vorſt geweeſt die uitermaten van zyne vrienden en onderdanen gelieft, en van zyne vyanden gevreeſt was. Hy liet den naam naa van een groot Koning, een wys en afgerecht Staatsman, een dapper Veld-overſte, en een goed Chriſten geweeſt te zyn. Hy was wys in zyne raadgevingen, omzichtig in zyne beſluiten, ſtantvaſtig en vaardig om die uit te voeren, onverzaagt in gevaar, waakzaam en onvermoeyelyk in zyne krygs-bedryven, oprecht in zynen handel, een vyand van bedrog en valſchheid, en vooral getrouw in 't houden zyner verbinteniſſen. Hy liet zich door zyne grootheid niet verblinden, maar was vriendelyk en geſpraakzaam met een ieder daar 't te pas kwam, anderzints ſtilzwygende en ondoorgrondelyk omtrent Staats-en Krygszaaken: zyne Godsvrucht was onopgeſmukt, en de liefde voor zyn Vaderlandt was 't grootſte doelwit zyner handelingen.

By zynen uiterſten wil, gemaakt in den Hage den agtienden van Wynmaandt 1695, benoemt hy tot zynen eenigen en algemeenen Erfgenaam in alle zyne naatelatene heerlyke en andere goederen, Jan-Willem-Friſo, zoon van Kaſimir Vorſt van Naſſau, Stadhouder van Vrieſland, die in rechte lyne afſtamde van Jan Graaf van Naſſau, broeder van Willem den I. Prins van Oranje, en tot zyne grootmoeder hadt Albertina-Agnes, tweede dochter van Prins Fredrik-Hendrik: en ſtelde tot Uitvoerders van dien de Algemeene Staten der Vereenigde Nederlanden.

Jan-Willem-Friſo Prins van Oranje en Naſſau, Heer van Breda, Erf-Stadhouder van Vrieſland, was te Deſſau geboren den vierden van Oogſtmaandt 1687, en bleef naa zyn vaders dood, voorgevallen den vyf-en-twintigſten van Lentemaandt 1696, onder de voogdye van zyne moeder Amelia, dochter van Jan-Georg Prins van Anhalt-Deſſau. Welke kort naa 't openen van den gemelden uiterſten wil, onophoudelyk by de Algemeene Staten aanhield, ten einde haar zoon mogt werden geſtelt in 't vredige bezit der goederen door den Koning van Engelandt met de dood ontruimt: doch die naalatenſchap wierdt hem, onder andere, voornamentlyk betwiſt door Fredrik Koning van

Digitized by Google

Pruiſſen, welke, uit hoofde van zyne moeder Louiſe, oudſte dochter van Fredrik-Hendrik Prins van Oranje, en uit kracht van den uiterſten wil van dien Prins, een groot gedeelte derzelve voor zich eiſchte. Dit verſchil toenmaals niet konnende beſliſt worden, gaf vervolgens aanleiding aan de Algemeene Staten, om den geheelen boedel van wylen Koning Willem, uitgezondert eenige Landen door den Koning van Pruiſſen dadelyk in bezit genomen, onder hunne beheering te houden, en die by afgezondene Raden te laten beſtieren, 't gene dus lang is geſchiedt, tot dat eindelyk in 't jaar 1732 deswegen, tuſſchen den Koning van Pruiſſen en den Prins van Oranje, een minnelyk Verdrag is getroffen, gelyk hier naa zal worden gemeld.

Deez' Prins was, naa zyn vaders overlyden, in 't jaar 1696 reeds aangeſtelt tot Stadhouder van Groningen en Ommelanden, mitsgaders van het Landſchap Drente; en in 't jaar 1704 wierdt hy door de Algemeene Staten verkoren tot Opper-bevelhebber van het Voetvolk; in welke hoedanigheid hy telkens met een onverſchrokken moedt zyne onderhorige benden tegen den vyand aangevoert, en de grootſte gevaaren niet ontziende, te gelyk getoont heeft, dat hy in geenen deele ontaart was van het doorluchtig bloed van Naſſau, waar uit zedert eenige eeuwen een reeks van dappere Krygshelden is voortgeſproten.

Hy nam, in 't jaar 1709, ten huwelyk Maria-Louiſe, oudſte dochter van Karel Landgraaf van Heſſen-Kaſſel, en van deszelfs gemalin Maria-Amalia Princes van Koerlandt, by dewelke hy alleen heeft gewonnen twee kinderen, namentlyk Charlotte-Louiſe, geboren den dertienden van Wynmaandt 1710, naamaals getrouwd met Fredrik, Erf-prins van Baden-Durlach, en Willem-Karel-Hendrik-Friſo, geboren te Leeuwaarden den eerſten van Herſtmaandt 1711, omtrent zes weeken naa zyn vaders ongelukkig omkomen.

De Koning van Pruiſſen, een der voornaamſten die zich, als hier voor gemeld is, tot de groote erfenis van wylen Koning Willem gerechtigt achtte, hadt zedert een geruimen tyd met veel naadruk aangehouden, ten einde de verſchillen tuſſchen hem en den Prins van Oranje eindelyk eens mogten werden afgedaan. Hy kwam deswegen in Zomermaandt 1711 zelf in 's Gravenhage, en liet van zyne aankomſt aldaar aan den Prins, zich toenmaals in Vlaanderen, in 't Leger der verbonde Machten bevindende, kennis geven, welke, op de verdubbelde aanhoudingen der Algemeene Staten, ook beſloot de reis derwaarts aan te nemen. Hy vertrok te dien einde op den elfden van Hooimaandt uit het Leger, alleen verzelt van den Heer Hilken, zynen Opper-Stalmeeſter, en eenige weinige bedienden, en kwam den veertienden aan den Moerdyk, alwaar hy eerſt in een gewoon vaartuig ſtapte, om daar mede over te ſteeken, doch hy verliet dat weder, en tradt in de groote ſchuit, waar in de koets geplaatſt was, om zich daar in tegen den ſchielyk opkomenden wind en regen te bergen: maar omtrent twintig ſchreden van het landt, terwyl 't ſcheeps-volk bezig was om de haven van 't Stryenſche Zas te winnen, wierdt de ſchuit door een dwarrel-wind zoodanig over zyde geſmeten, dat ze hellende veel waters inkreeg. De Prins ſprong in aller yl uit de koets, en viel met zyn byhebbende gezelſchap in den ſtroom, en terwyl hy zich ter redding aan een touw vaſthoudt, komt 'er een geweldige golf, die hem daar af rukt, en te gelyk met zynen getrouwen huisgenoot Hilken naar den grond dryft.

Dus eindigde Jan-Willem-Friſo Prins van Oranje en Naſſau, op eene ontydige en gantſch beklaaglyke wyze, zyne dagen, in den bloei zynes levens, nog niet bereikt hebbende den ouderdom van vier-en-twintig jaaren: een Vorſt die, in zyne tedere jeugd, reeds zoo veele doorſlaande blyken van wysheid, dapperheid, beleid en edelmoedigheid hadt gegeven, dat men de verwachting hadt, dat hy by meerdere jaaren den hoogſten top van eer en roem zoude bereikt hebben.

Zyn lichaam, in 't begin te vergeefs gezogt, wierdt eindelyk, naa verloop van eenige dagen, gevonden en naar Dordrecht gevoert, van waar het, gebalſemt zynde, naar Leeuwaarden wierdt overgebragt, en met eene heerlyke, doch uitermaten droevige Lyk-ſtaatſie in 't graf zyner Voorvaderen gezet.

Willem-

Digitized by Google

Willem-Karel-Hendrik-Friſo Prins van Oranje en Naſſau, Heer van Breda, kwam, gelyk hier voor gezegt is, omtrent zes weeken naa zyn vaders ſmertelyk afſterven ter wereld, en vervulde het gantſche Hof, 't gene in een diepen rouw gedompelt lag, met eene overmatige blydſchap, naadien men de hoop en verwachting hadt, dat deez' doorluchtige Spruit uit den afgeknotten Stam voortſchietende, en met luiſter opwaſſende, eens den roem en heerlykheid van het Naſſauſche Geſlagt weder zoude oprechten, en in deszelfs voorigen bloeyenden ſtant herſtellen.

Deez' Prins volgde zynen vader op in alle deszelfs goederen, doch bleef, gedurende zyne onmondige jaaren, onder het beſtier van de Princes zyne moeder, en van den Landgraaf van Heſſen-Kaſſel, zynen moederlyken grootvader. Hy wierdt, op den tweeden van Slagtmaandt 1722, door de Staten van Gelderland benoemt tot hunnen Stadhouder, Opper-Veldheer en Algemeenen Zeevoogt, welke hooge bedieningen, ingevolge den gemaakten Laſt-brief, hy in Wynmaandt 1729 eerſt aanvaardde. In 't jaar 1731 wierdt hy door de Staten van Vriesland meerderjarig verklaart, en nam dienvolgens met veele plegtigheid bezit van het Erf-Stadhouderſchap dier Provintie; gelyk hy kort daar naa mede in 't bezit wierdt geſtelt van het Stadhouderſchap der Provintie van Groningen en van 't Landſchap Drente.

Wy hebben hier voor gewag gemaakt van de verſchillen, welke, even naa het overlyden van Willem den III. Koning van Groot-Brittanje, over deszelfs aanmerkelyke naalatenſchap, tuſſchen Fredrik Koning van Pruiſſen, en den overleden Prins van Oranje, waren opgekomen. Zedert dien tyd waren 'er verſcheide voorſlagen tot een minnelyk Verdrag gedaan, die telkens, dan van de eene en dan van de andere zyde, wierden van de hand gewezen, 't gene zoo lang geduurt heeft, tot dat eindelyk, in 't jaar 1732, door een plegtig Tractaat van Verdeeling, dat groote werk, door de Gemachtigden van Fredrik-Willem Koning van Pruiſſen en van den Prins van Oranje, is afgehandelt, en aan ieder der verſchillende partyen zyn aandeel in de gemelde erfenis toegewezen. By deze overeenkomſt vielen meeſt alle de heerlyke en andere goederen in de Nederlanden gelegen, en daar onder de Stadt en het Landt van Breda, te beurt aan den Prins van Oranje; welke goederen dan ook by de Algemeene Staten, als Uitvoerders van den uiterſten wil des gemelden Konings van Groot-Brittanje, volgens derzelver Beſluit van den agt-en-twintigſten van Slagtmaandt 1733, aan den Prins zyn uitgekeert en overgegeven geworden.

In 't jaar 1733 wierdt de Prins door George den II. Koning van Groot-Brittanje tot Ridder van den Kouſſeband benoemt, welk Ordens-teken hem met de gewoone plegtigheden wierdt overhandigt; en op den vier-en-twintigſten van Lentemaandt 1734 voltrok hy, binnen Londen, zyn huwelyk met Anna Kroon-Princes van Groot-Brittanje, oudſte dochter des gemelden Konings. Welk doorluchtig Echt-verbondt God met zyne allerdierbaarſte zegeningen wil agtervolgen, op dat het Huis van Naſſau moge beſtendig zyn tot in de verſte naageſlachten!

Digitized by Google

Pruiſſen, welke, uit hoofde van zyne moeder Louiſe, oudſte dochter van Fredrik-Hendrik Prins van Oranje, en uit kracht van den uiterſten wil van dien Prins, een groot gedeelte derzelve voor zich eiſchte. Dit verſchil toenmaals niet konnende beſliſt worden, gaf vervolgens aanleiding aan de Algemeene Staten, om den geheelen boedel van wylen Koning Willem, uitgezondert eenige Landen door den Koning van Pruiſſen dadelyk in bezit genomen, onder hunne beheering te houden, en die by afgezondene Raden te laten beſtieren, 't gene dus lang is geſchiedt, tot dat eindelyk in 't jaar 1732 deswegen, tuſſchen den Koning van Pruiſſen en den Prins van Oranje, een minnelyk Verdrag is getroffen, gelyk hier naa zal worden gemeld.

Deez' Prins was, naa zyn vaders overlyden, in 't jaar 1696 reeds aangeſtelt tot Stadhouder van Groningen en Ommelanden, mitsgaders van het Landſchap Drente; en in 't jaar 1704 wierdt hy door de Algemeene Staten verkoren tot Opper-bevelhebber van het Voetvolk; in welke hoedanigheid hy telkens met een onverſchrokken moedt zyne onderhorige benden tegen den vyand aangevoert, en de grootſte gevaaren niet ontziende, te gelyk getoont heeft, dat hy in geenen deele ontaart was van het doorluchtig bloed van Naſſau, waar uit zedert eenige eeuwen een reeks van dappere Krygshelden is voortgeſproten.

Hy nam, in 't jaar 1709, ten huwelyk Maria-Louiſe, oudſte dochter van Karel Landgraaf van Heſſen-Kaſſel, en van deszelfs gemalin Maria-Amalia Princes van Koerlandt, by dewelke hy alleen heeft gewonnen twee kinderen, namentlyk Charlotte-Louiſe, geboren den dertienden van Wynmaandt 1710, naamaals getrouwd met Fredrik, Erf-prins van Baden-Durlach, en Willem-Karel-Hendrik-Friſo, geboren te Leeuwaarden den eerſten van Herfſtmaandt 1711, omtrent zes weeken naa zyn vaders ongelukkig omkomen.

De Koning van Pruiſſen, een der voornaamſten die zich, als hier voor gemeld is, tot de groote erffenis van wylen Koning Willem gerechtigt achtte, hadt zedert een geruimen tyd met veel naadruk aangehouden, ten einde de verſchillen tuſſchen hem en den Prins van Oranje eindelyk eens mogten werden afgedaan. Hy kwam deswegen in Zomermaandt 1711 zelf in 's Gravenhage, en liet van zyne aankomſt aldaar aan den Prins, zich toenmaals in Vlaanderen, in 't Leger der verbonde Machten bevindende, kennis geven, welke, op de verdubbelde aanhoudingen der Algemeene Staten, ook beſloot de reis derwaarts aan te nemen. Hy vertrok te dien einde op den elfden van Hooimaandt uit het Leger, alleen verzelt van den Heer Hilken, zynen Opper-Stalmeeſter, en eenige weinige bedienden, en kwam den veertienden aan den Moerdyk, alwaar hy eerſt in een gewoon vaartuig ſtapte, om daar mede over te ſteeken, doch hy verliet dat weder, en tradt in de groote ſchuit, waar in de koets geplaatſt was, om zich daar in tegen den ſchielyk opkomenden wind en regen te bergen: maar omtrent twintig ſchreden van het landt, terwyl 't ſcheeps-volk bezig was om de haven van 't Stryenſche Zas te winnen, wierdt de ſchuit door een dwarrel-wind zoodanig over zyde geſmeten, dat ze hellende veel waters inkreeg. De Prins ſprong in aller yl uit de koets, en viel met zyn byhebbende gezelſchap in den ſtroom, en terwyl hy zich ter redding aan een touw vaſthoudt, komt 'er een geweldige golf, die hem daar af rukt, en te gelyk met zynen getrouwen huisgenoot Hilken naar den grond dryft.

Dus eindigde Jan-Willem-Friſo Prins van Oranje en Naſſau, op eene ontydige en gantſch beklaaglyke wyze, zyne dagen, in den bloei zynes levens, nog niet bereikt hebbende den ouderdom van vier-en-twintig jaaren: een Vorſt die, in zyne tedere jeugd, reeds zoo veele doorſlaande blyken van wysheid, dapperheid, beleid en edelmoedigheid hadt gegeven, dat men de verwachting hadt, dat hy by meerdere jaaren den hoogſten top van eer en roem zoude bereikt hebben.

Zyn lichaam, in 't begin te vergeefs gezogt, wierdt eindelyk, naa verloop van eenige dagen, gevonden en naar Dordrecht gevoert, van waar het, gebalſemt zynde, naar Leeuwaarden wierdt overgebragt, en met eene heerlyke, doch uitermaten droevige Lyk-ſtaatſie in 't graf zyner Voorvaderen gezet.

Willem-

Digitized by Google

Willem-Karel-Hendrik-Friſo Prins van Oranje en Naſſau, Heer van Breda, ervam, gelyk hier voor gezegt is, omtrent zes weeken naa zyn vaders ſmertelyk afſterven ter wereld, en vervulde het gantſche Hof, 't gene in een diepen rouw gedompelt lag, met eene overmatige blydſchap, naadien men de hoop en verwachting hadt, dat deez' doorluchtige Spruit uit den afgeknotten Stam voortſchietende, en met luiſter opwaſſende, eens den roem en heerlykheid van het Naſſauſche Geſlagt weder zoude oprechten, en in deszelfs voorigen bloeyenden ſtant herſtellen.

Deez' Prins volgde zynen vader op in alle deszelfs goederen, doch bleef, gedurende zyne onmondige jaaren, onder het beſtier van de Princes zyne moeder, en van den Landgraaf van Heſſen-Kaſſel, zynen moederlyken grootvader. Hy wierdt, op den tweeden van Slagtmaandt 1722, door de Staten van Gelderland benoemt tot hunnen Stadhouder, Opper-Veldheer en Algemeenen Zeevoogt, welke hooge bedieningen, ingevolge den gemaakten Laſt-brief, hy in Wynmaandt 1729 eerſt aanvaardde. In 't jaar 1731 wierdt hy door de Staten van Vriesland meerderjarig verklaart, en nam dienvolgens met veele plegtigheid bezit van het Erf-Stadhouderſchap dier Provintie; gelyk hy kort daar naa mede in 't bezit wierdt geſtelt van het Stadhouderſchap der Provintie van Groningen en van 't Landſchap Drente.

Wy hebben hier voor gewag gemaakt van de verſchillen, welke, even naa het overlyden van Willem den III. Koning van Groot-Brittanje, over deszelfs aanmerkelyke naalatenſchap, tuſſchen Fredrik Koning van Pruiſſen, en den overleden Prins van Oranje, waren opgekomen. Zedert dien tyd waren 'er verſcheide voorſlagen tot een minnelyk Verdrag gedaan, die telkens, dan van de eene en dan van de andere zyde, wierden van de hand gewezen, 't gene zoo lang geduurt heeft, tot dat eindelyk, in 't jaar 1732, door een plegtig Tractaat van Verdeeling, dat groote werk, door de Gemachtigden van Fredrik-Willem Koning van Pruiſſen en van den Prins van Oranje, is afgehandelt, en aan ieder der verſchillende partyen zyn aandeel in de gemelde erfenis toegewezen. By deze overeenkomſt vielen meeſt alle de heerlyke en andere goederen in de Nederlanden gelegen, en daar onder de Stadt en het Landt van Breda, te beurt aan den Prins van Oranje; welke goederen dan ook by de Algemeene Staten, als Uitvoerders van den uiterſten wil des gemelden Konings van Groot-Brittanje, volgens derzelver Beſluit van den agt-en-twintigſten van Slagtmaandt 1733, aan den Prins zyn uitgekeert en overgegeven geworden.

In 't jaar 1733 wierdt de Prins door George den II. Koning van Groot-Brittanje tot Ridder van den Kouſſeband benoemt, welk Ordens-teken hem met de gewoone plegtigheden wierdt overhandigt; en op den vier-en-twintigſten van Lentemaandt 1734 voltrok hy, binnen Londen, zyn huwelyk met Anna Kroon-Princes van Groot-Brittanje, oudſte dochter des gemelden Konings. Welk doorluchtig Echt-verbondt God met zyne allerdierbaarſte zegeningen wil agtervolgen, op dat het Huis van Naſſau moge beſtendig zyn tot in de verſte naageſlachten!

Digitized by Google

VII. HOOFTSTUK.

Byzondere Beschryving der Stadt BREDA, *derzelver Opkomst, Versterking, Uitlegging, en gemeene Gebouwen.*

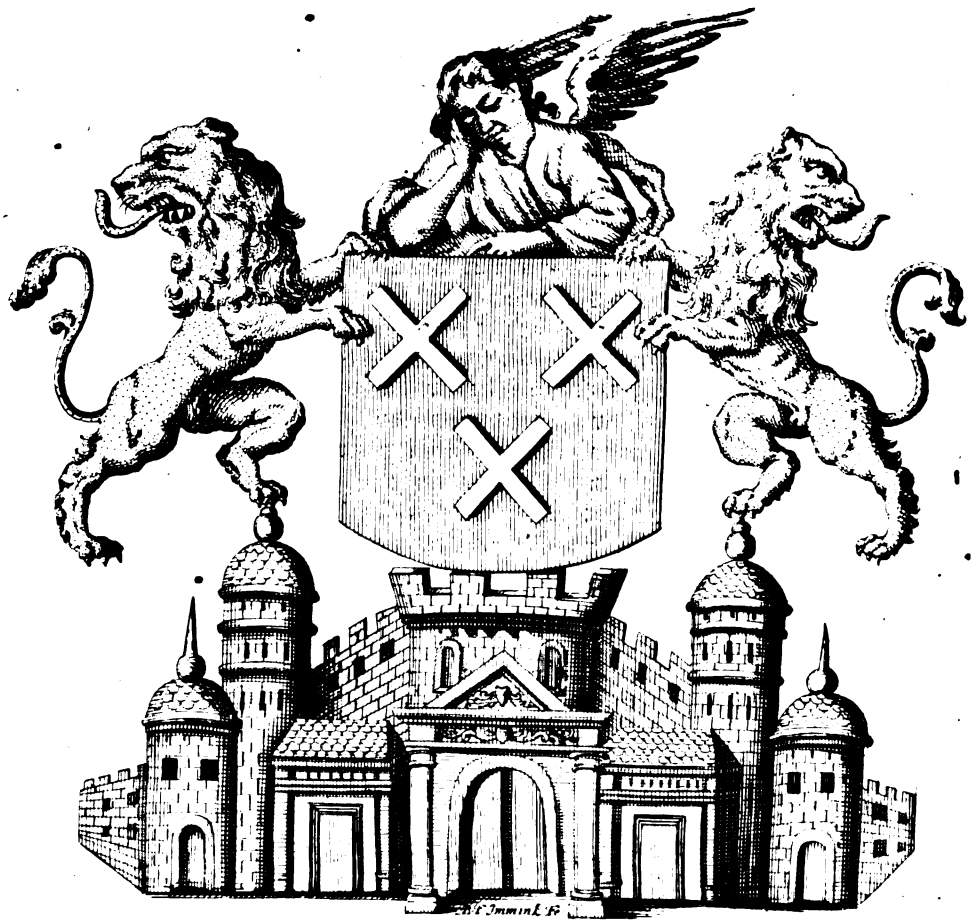

BREDA een der oudste en een der voornaamste Steden van Brabant van den tweeden rang, is gelegen in 't midden van 't Landt van dien naam, in een zeer aangename landsdouw, agt uuren ten Westen van 's Hertogenbosch, zeven uuren ten Oosten van Bergen-op-Zoom, tien uuren ten Noordooosten van Antwerpen, en drie uuren ten Zuiden van Geertruydenberg.

Over deszelfs naams oorsprong wordt niet zeer getwist: men kan die 't allergevoeglykst afleiden van *Brede Aa*, om dat de rivier de Aa, door de zamenvloeying met de Mark, zich aldaar 't breedste uitstrekte; en deswegen zal men, als beuzelachtig, verwerpen 't gevoelen der genen die deze benaming willen doen voortkomen van *Bredenwal*, en daar van by verkorting, *Bredaal*, zoo als de Stadt nog menigwerf van 't onkundig gemeen genoemt wordt, of wel van *Bredendam*, gelyk Valerius Andreas stelt; voor reden dier benaming bybrengende, dat de grond om en by de Stadt zeer laag is. *Topogr. belg.*

Op wat tyd de Stadt Breda eerst is gebouwd, kan men met zekerheid niet melden, om dat oude Gedenk-stukken, die men voor handen heeft, niet verder gaan dan tot de twaalfde Eeuw, wanneer dezelve reeds als een Stadt bekent staat. Men zoude dien aangaande meer licht en kennis hebben, indien niet de Stads oude Schriften, met 't Stadhuis, tot een onherstelbare schade, in 't jaar 1534, door de vlammen verteert waren. Alleen wordt gewaagt dat Witger, de IV. van dien naam en zevende Graaf van Stryen, Breda, alwaar toen-

Digitized by Google

toenmaals niet dan geringe Viſſchers woonden, welke, wegens de grootte en breedte der wateren, hen aan dien oort hadden nedergezet, en zich met de viſchvangſt geneerden, in 't jaar 888 tot eene Stadt zoude hebben gemaakt, en die met Wallen doen omgraven. *Bred. Kron.*

Eer wy tot de verdere Beſchryving der Stadt Breda overgaan, zal 't niet ondienſtig wezen voor af te beſchouwen den oorſprong en loop der twee Rivieren welke die Stadt beſproeyen, te weten de Mark en de Aa.

De Mark, of Merk, begint te Koekhoven, een gehucht onder Merksplas, gelegen in 't Kwartier van Turnhout, 't gene daar van den naam voert, en loopt van daar langs Hoogſtraten, Meerſel, Strybeek, Galder en Ginneken, door de groote ſluis, in Breda. Deze rivier was eertyds veel wyder en dieper dan die nu is, en wierdt by die van Hoogſtraten, van 't Boſch aldaar, beſchouwt op de wydte van zeven voeten; van daar tot by den Strywiel, ſtaande op de ſcheiding van Breda en Hoogſtraten, op vier-en-twintig voeten, en van daar nederwaarts hoe langer hoe breeder.

Over de vaart dezer rivier is dikwils verſchil ontſtaan tuſſchen de Heeren en Wethouderen van Breda en Hoogſtraten, en nog laatſt, in 't jaar 1550, wanneer 'er geding zynde ontſtaan voor den Kancelier en Raden van Brabant te Bruſſel, by vonnis van den vier-en-twintigſten van Wintermaandt 1554 wierdt gewezen, dat die van Breda voortaan zouden gehouden zyn, in de rivier de Mark alle beletſel, 't gene de ſcheepvaart eenigermaten kon hinderen, af te doen, en dienvolgens alle boomen, ſtronken, paalen en ſtaalen weg te ruimen, en te gedoogen dat een ieder ongemoeit daar op en over mogt vaaren. In 't vervolg van tyd is deze rivier boven de Stadt merkelyk verlandt, zoo dat men tegenwoordig naauwelyks met een bevracht ſchip kan komen tot aan 't Dorp Ginneken, omtrent een half uur van Breda gelegen.

De rivier de Mark de Stadt doorſtroomt hebbende, neemt haaren loop nederwaarts voorby ter-Heyden, Zevenbergen, den Oudenboſch en Stant-daarbuiten, alwaar zy haaren naam verandert, en de Barlaak, gemeenlyk de Blaak, wordt genoemt. Van daar verder vloeyende, neemt zy den naam van Appelaar aan, naa 't Diep den Appelaar, 't gene in den jaare 1598 is ingedykt, en loopt voorby Nieuw-Gaſtel en den Fynaart, in de Dintel, die van daar verder langs Dinteloort of Princelandt ſtroomende, zich in 't Volkerak ontlaſt. Door middel van deze rivier wordt de ſcheepvaart van Breda naar Holland en Zeeland met veel gemak en geringe koſten bevordert, en de onderlinge koophandel op die wyze aangekweekt.

De Aa, nu Weer of Weegreys, in 't jaar 1273 Weegreeſe genaamt, heeft haaren oorſprong uit twee aderen; de eene boven Loenhout, Zuidelyk, en de andere boven Weſtdoorn, Noordelyk uit de heide komende. Deze rivier loopt van daar door Zundert en Rysbergen, alwaar zy den Kaarſchotſchen watermolen doet omwenden, en viel voorheen in de Stads Veſten, voornamentlyk dienende om den grooten watermolen te doen maalen: het overige water, 't gene door den watermolen niet kon verzwolgen worden, liep door twee kanaalen, beide nog in wezen, in de Stadt; waar van 't eene, genaamt de Gampelſche Gracht, boven de Tolbrug, en 't andere, de Donk genoemt, beneden de Tolbrug, zich in de Mark ontlaſteden.

De Weerreys of Aa hadt dus geene gemeenſchap met de Mark, dan binnen de Stadt door de twee gemelde kanaalen, en 't gene door den watermolen doorging, en mede in de Mark viel. Doch die van de Moer-neering binnen Breda (die voor omtrent hondert en twintig jaaren een vaart hadden gegraven uit de moeren by Zundert, welke voorheen omtrent 't gehucht Over-Aa, een weinig beneden den Kaarſchotſchen molen, in de Weerreys viel, maar die in 't jaar 1646 langs de Hage wierdt verleydt, en een kwartier uurs boven de Stadt, gelyk nu nog, in de Weerreys valt:) hunne zware Turf-ſchuiten langs dezelve niet konnende in de Stadt brengen, waren zy genootzaakt, naa dat zy hunne vaart met de Weerreys hadden vereenigt, even boven de Stadt een kanaal te graven, gemeenſchap hebbende met de rivier de Mark, om hunne ſchuiten langs dien weg in de Mark, en dus verder in de Stadt te voeren. Doch alzoo dat kanaal aan beide zyden, zoo tegen de Mark als tegen de Weerreys,

Digitized by Google

VII. HOOFTSTUK.

Byzondere Beschryving der Stadt BREDA, *derzelver Opkomst, Versterking, Uitlegging, en gemeene Gebouwen.*

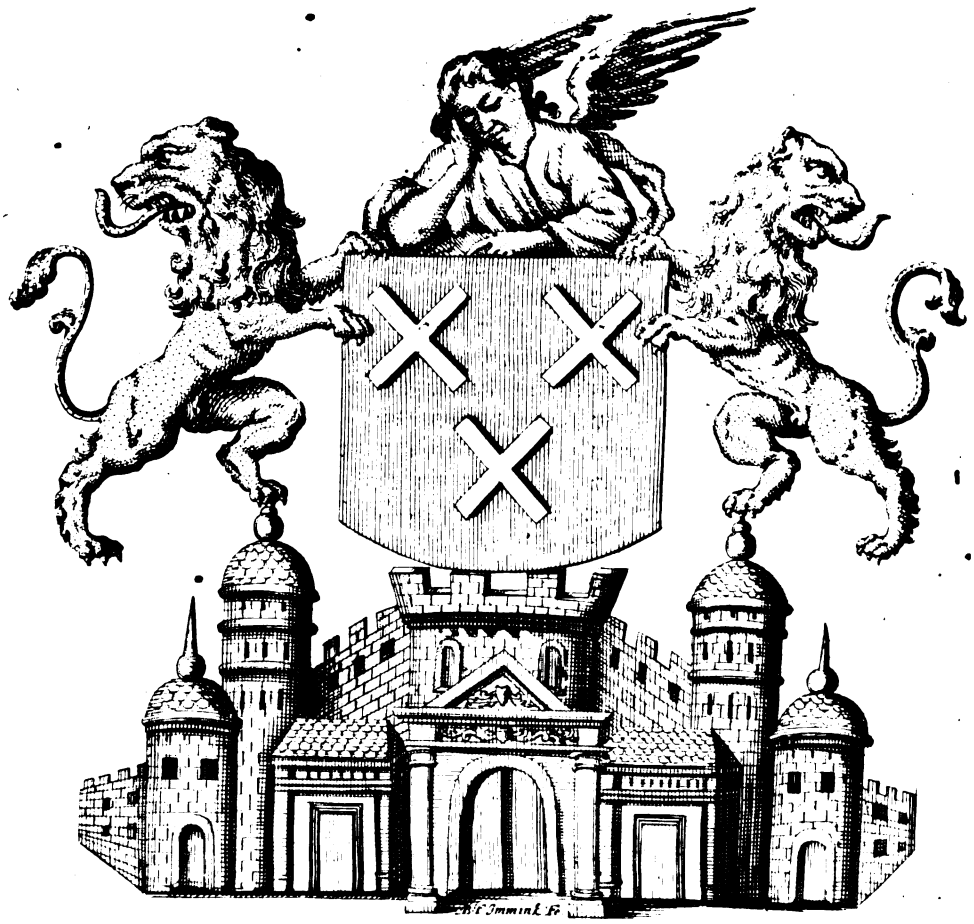

BREDA een der oudste en een der voornaamste Steden van Brabant van den tweeden rang, is gelegen in 't midden van 't Landt van dien naam, in een zeer aangename landsdouw, agt uuren ten Westen van 's Hertogenbosch, zeven uuren ten Oosten van Bergen-op-Zoom, tien uuren ten Noordooosten van Antwerpen, en drie uuren ten Zuiden van Geertruydenberg.

Over deszelfs naams oorsprong wordt niet zeer getwist: men kan die 't allergevoeglykst afleiden van *Brede Aa*, om dat de rivier de Aa, door de zamenvloeying met de Mark, zich aldaar 't breedste uitstrekte; en deswegen zal men, als beuzelachtig, verwerpen 't gevoelen der genen die deze benaming willen doen voortkomen van *Bredenwal*, en daar van by verkorting, *Bredaal*, zoo als de Stadt nog menigwerf van 't onkundig gemeen genoemt wordt, of wel van *Bredendam*, gelyk Valerius Andreas stelt; voor reden dier benaming bybrengende, dat de grond om en by de Stadt zeer laag is. *Topogr. belg.*

Op wat tyd de Stadt Breda eerst is gebouwd, kan men met zekerheid niet melden, om dat oude Gedenk-stukken, die men voor handen heeft, niet verder gaan dan tot de twaalfde Eeuw, wanneer dezelve reeds als een Stadt bekent staat. Men zoude dien aangaande meer licht en kennis hebben, indien niet de Stads oude Schriften, met 't Stadhuis, tot een onherstelbare schade, in 't jaar 1534, door de vlammen verteert waren. Alleen wordt gewaagt dat Witger, de IV. van dien naam en zevende Graaf van Stryen, Breda, alwaar toen-

Digitized by Google

toenmaals niet dan geringe Viſſchers woonden, welke, wegens de grootte en breedte der wateren, hen aan dien oort hadden nedergezet, en zich met de viſchvangſt geneerden, in 't jaar 888 tot eene Stadt zoude hebben gemaakt, en die met Wallen doen omgraven. *Bred. Kron.*

Eer wy tot de verdere Beſchryving der Stadt Breda overgaan, zal 't niet ondienſtig wezen voor af te beſchouwen den oorſprong en loop der twee Rivieren welke die Stadt beſproeyen, te weten de Mark en de Aa.

De Mark, of Merk, begint te Koekhoven, een gehucht onder Merksplas, gelegen in 't Kwartier van Turnhout, 't gene daar van den naam voert, en loopt van daar langs Hoogſtraten, Meerſel, Strybeek, Galder en Ginneken, door de groote ſluis, in Breda. Deze rivier was eertyds veel wyder en dieper dan die nu is, en wierdt by die van Hoogſtraten, van 't Boſch aldaar, beſchouwt op de wydte van zeven voeten; van daar tot by den Strywiel, ſtaande op de ſcheiding van Breda en Hoogſtraten, op vier-en-twintig voeten, en van daar nederwaarts hoe langer hoe breeder.

Over de vaart dezer rivier is dikwils verſchil ontſtaan tuſſchen de Heeren en Wethouderen van Breda en Hoogſtraten, en nog laatſt, in 't jaar 1550, wanneer 'er geding zynde ontſtaan voor den Kancelier en Raden van Brabant te Bruſſel, by vonnis van den vier-en-twintigſten van Wintermaandt 1554 wierdt gewezen, dat die van Breda voortaan zouden gehouden zyn, in de rivier de Mark alle beletſel, 't gene de ſcheepvaart eenigermaten kon hinderen, af te doen, en dienvolgens alle boomen, ſtronken, paalen en ſtaalen weg te ruimen, en te gedoogen dat een ieder ongemoeit daar op en over mogt vaaren. In 't vervolg van tyd is deze rivier boven de Stadt merkelyk verlandt, zoo dat men tegenwoordig naauwelyks met een bevracht ſchip kan komen tot aan 't Dorp Ginneken, omtrent een half uur van Breda gelegen.

De rivier de Mark de Stadt doorſtroomt hebbende, neemt haaren loop nederwaarts voorby ter-Heyden, Zevenbergen, den Oudenboſch en Stant-daarbuiten, alwaar zy haaren naam verandert, en de Barlaak, gemeenlyk de Blaak, wordt genoemt. Van daar verder vloeyende, neemt zy den naam van Appelaar aan, naa 't Diep den Appelaar, 't gene in den jaare 1598 is ingedykt, en loopt voorby Nieuw-Gaſtel en den Fynaart, in de Dintel, die van daar verder langs Dinteloort of Princelandt ſtroomende, zich in 't Volkerak ontlaſt. Door middel van deze rivier wordt de ſcheepvaart van Breda naar Holland en Zeeland met veel gemak en geringe koſten bevordert, en de onderlinge koophandel op die wyze aangekweekt.

De Aa, nu Weer of Weegreys, in 't jaar 1273 Weegreeſe genaamt, heeft haaren oorſprong uit twee aderen; de eene boven Loenhout, Zuidelyk, en de andere boven Weſtdoorn, Noordelyk uit de heide komende. Deze rivier loopt van daar door Zundert en Rysbergen, alwaar zy den Kaarſchotſchen watermolen doet omwenden, en viel voorheen in de Stads Veſten, voornamentlyk dienende om den grooten watermolen te doen maalen: het overige water, 't gene door den watermolen niet kon verzwolgen worden, liep door twee kanaalen, beide nog in wezen, in de Stadt; waar van 't eene, genaamt de Gampelſche Gracht, boven de Tolbrug, en 't andere, de Donk genoemt, beneden de Tolbrug, zich in de Mark ontlaſteden.

De Weerreys of Aa hadt dus geene gemeenſchap met de Mark, dan binnen de Stadt door de twee gemelde kanaalen, en 't gene door den watermolen doorging, en mede in de Mark viel. Doch die van de Moer-neering binnen Breda (die voor omtrent hondert en twintig jaaren een vaart hadden gegraven uit de moeren by Zundert, welke voorheen omtrent 't gehucht Over-Aa, een weinig beneden den Kaarſchotſchen molen, in de Weerreys viêl, maar die in 't jaar 1646 langs de Hage wierdt verleydt, en een kwartier uurs boven de Stadt, gelyk nu nog, in de Weerreys valt:) hunne zware Turf-ſchuiten langs dezelve niet konnende in de Stadt brengen, waren zy genootzaakt, naa dat zy hunne vaart met de Weerreys hadden vereenigt, even boven de Stadt een kanaal te graven, gemeenſchap hebbende met de rivier de Mark, om hunne ſchuiten langs dien weg in de Mark, en dus verder in de Stadt te voeren. Doch alzoo dat kanaal aan beide zyden, zoo tegen de Mark als tegen de Weerreys,

Digitized by Google

reys, eene ſchutting hadt, bleef de Weerreys altyd, zonder haare wateren met die van de Mark te vermengen, haaren eigen loop behouden tot den jaare 1682, ten tyde der laatſte verſterking van Breda; wanneer men, onder voorgeven dat door de Weerreys te veel ſlib en zand in de Veſten wierdt gevoert, goedvondt, den loop welken die rivier van alle oude tyden hadt geheel en al te ſtoppen en dien, door 't voorgemelde kanaal, boven de Stadt in de Mark te leiden; zoo dat die twee rivieren, op die wyze te zamengevoegt, en met een zwaren ſteenen beer van de Stads Veſten geſcheiden, door de groote ſluis thans in de Stadt ſtroomen. Door deze afleiding van de Aa zyn deszelfs twee ſprankels, de Gampel en de Donk, mede t'eenemaal afgeſneden, en krygen 't water alleen door den gewoonen vloed uit de Mark. De Gampelſche Gracht heeft door middel van een ſluis in de Stads Veſten, omtrent den Fellen-oort, zyne uitwatering wel behouden, maar de Donk loopt, aan 't einde van den Haagdyk, tegen den wal te niet.

Den loop dezer twee rivieren dus beſchouwt hebbende, keeren wy weder tot de beſchryving der Stadt Breda. Deze Stadt was in haare eerſte omwalling veel naauwer dan zy zich nu vertoont, beſlaande alleen den grond van de oude Water-poort af, tot agter 't oude Beggyn-hof, heden nog de binnen-Stadt genaamt, welke van de oude Lombaart- of Eind-poort, tot voorby de oude Gaſthuis-poort, met kleine Muuren en Torens is geveſt geweeſt, waar langs men de rivier de Mark met geringe koſten hadt omgeleidt, om tot een graft voor die veſting te ſtrekken: konnende zulks nog eenigzints afgenomen worden uit 't Handveſt gegeven by Raſo van Gaveren, Heer van Breda, in 't jaar 1290, waarby hy den Poorteren en Lieden van Breda in voorrecht geeft, dat zy mogen nemen Kaſſey-gelt, ten haaren oirbore, *om de Poort te beteren.*

Proeven n. 26.

Naa dat Jan van Polanen, Heer van de Leck, de Stadt en 't Landt van Breda, in den jaare 1350, by koop van den Hertog van Brabant hadt verkregen, heeft hy begonnen de Stadt met hooge Muuren en Blokhuizen te beſluiten; ten welken einde hy, in 't jaar 1355, den Poorteren 't recht verleende om hunne Accynzen te mogen hoogen en nederzetten, om dat zy *de Poorte zouden veſten en ſterken*; welk werk omtrent 't jaar 1410 eerſt is voltrokken in een bynaa ronde gedaante, gelyk in de nevenſtaande Kaart, geſchetſt naa die gene welke heden nog op 't Stadhuis wordt bewaart, te zien is. In dier-voegen was de Stadt geſterkt met Blokhuizen of Torens met tichelen gedekt (van dewelke heden nog een is overgebleven, namentlyk de Gevangetoren, aan 't einde der Molen-ſtraat: en onlangs was 'er nog een in wezen, welke diende voor een Poeder-toren of Kruid-magazyn, ſtaande omtrent de Waterpoort-ſtraat op de Stads oude Veſte, doch die in 't jaar 1702 is afgebroken, en op wiens grond eenige nieuwe huizen gebouwd zyn.) Verders hadt de Stadt hooge ſteene Muuren en Poorten, mitsgaders hooge en opgaande aarde Wallen, binnen en buiten de Muuren, met breede Bogen nevens dezelve: zoo dat de breedte der Muuren met de Bogen en Wallen, van de Water-poort af tot het Beggyn-hof, en verder, was van drie roeden.

Proeven n. 48.

De Stadt aldus omveſt zynde, hadt drie voorname Poorten; als 1. de Gaſthuis-poort, ſtaande alwaar nu de Gaſthuis- of Boſch-brug is; 2. de Lombaart-of Eind-poort, ter plaatſe alwaar tegenwoordig de Ginnekens-brug is gelegen; 3. de Tolbrug-poort, die naar de Stads zyde eertyds geſterkt was met twee ronde Torens, welkers grondveſten tegenwoordig nog in wezen zyn: mitsgaders nog twee mindere Poorten, de eene aan 't einde der Molen-ſtraat, waar door men ging naar het Klooſter van St. Katarinen-dal, en van welke men nog heden, in den muur naaſt de Gevangen-toren, de overblyfzels ziet; en de andere, geſtaan hebbende aan 't einde der Waterpoort-ſtraat, nu gemeenlyk het Water-ſtraatje genaamd, doch niet meer in wezen. Kort daar naa wierden de Bruggen van den Haagdyk over beide de armen van de Aa, namentlyk van St. Meerten aan den Fellen-oort, van Gampel, en van Donk, met Poorten geſloten, en in de Mark, agter den Burgt, een Draai-boom gelegt. In 't opgraven van den dyk aan de rivier de Mark, alwaar in 't jaar 1620 een ſteene beer wierdt gelegt, zyn nog ontdekt de grondveſten van een oud huisken, waar in de Boomſluiter voormaals heeft gewoont. Boven dien was 'er

nog

Digitized by Google

Digitized by Google

reys, eene ſchutting hadt, bleef de Weerreys altyd, zonder haare wateren met die van de Mark te vermengen, haaren eigen loop behouden tot den jaare 1682, ten tyde der laatſte verſterking van Breda; wanneer men, onder voorgeven dat door de Weerreys te veel ſlib en zand in de Veſten wierdt gevoert, goedvondt, den loop welken die rivier van alle oude tyden hadt geheel en al te ſtoppen en dien, door 't voorgemelde kanaal, boven de Stadt in de Mark te leiden; zoo dat die twee rivieren, op die wyze te zamengevoegt, en met een zwaren ſteenen beer van de Stads Veſten geſcheiden, door de groote ſluis thans in de Stadt ſtroomen. Door deze afleiding van de Aa zyn deszelfs twee ſprankels, de Gampel en de Donk, mede t'eenemaal afgeſneden, en krygen 't water alleen door den gewoonen vloed uit de Mark. De Gampelſche Gracht heeft door middel van een ſluis in de Stads Veſten, omtrent den Fellen-oort, zyne uitwatering wel behouden, maar de Donk loopt, aan 't einde van den Haagdyk, tegen den wal te niet.

Den loop dezer twee rivieren dus beſchouwt hebbende, keeren wy weder tot de beſchryving der Stadt Breda. Deze Stadt was in haare eerſte omwalling veel naauwer dan zy zich nu vertoont, beſlaande alleen den grond van de oude Water-poort af, tot agter 't oude Beggyn-hof, heden nog de binnen-Stadt genaamt, welke van de oude Lombaart- of Eind-poort, tot voorby de oude Gaſthuis-poort, met kleine Muuren en Torens is geveſt geweeſt, waar langs men de rivier de Mark met geringe koſten hadt omgeleidt, om tot een graft voor die veſting te ſtrekken: konnende zulks nog eenigzints afgenomen worden uit 't Handveſt gegeven by Raſo van Gaveren, Heer van Breda, in 't jaar 1290, waarby hy den Poorteren en Lieden van Breda in voorrecht geeft, dat zy mogen nemen Kaſſey-gelt, ten haaren oirbore, *om de Poort te beteren.*

Proeven n. 26.

Naa dat Jan van Polanen, Heer van de Leck, de Stadt en 't Landt van Breda, in den jaare 1350, by koop van den Hertog van Brabant hadt verkregen, heeft hy begonnen de Stadt met hooge Muuren en Blokhuizen te beſluiten; ten welken einde hy, in 't jaar 1355, den Poorteren 't recht verleende om hunne Accynzen te mogen hoogen en nederzetten, om dat zy *de Poorte zouden veſten en ſterken*; welk werk omtrent 't jaar 1410 eerſt is voltrokken in een bynaa ronde gedaante, gelyk in de nevenſtaande Kaart, geſchetſt naa die gene welke heden nog op 't Stadhuis wordt bewaart, te zien is. In diervoegen was de Stadt geſterkt met Blokhuizen of Torens met tichelen gedekt (van dewelke heden nog een is overgebleven, namentlyk de Gevangetoren, aan 't einde der Molen-ſtraat: en onlangs was 'er nog een in wezen, welke diende voor een Poeder-toren of Kruid-magazyn, ſtaande omtrent de Waterpoort-ſtraat op de Stads oude Veſte, doch die in 't jaar 1702 is afgebroken, en op wiens grond eenige nieuwe huizen gebouwd zyn.) Verders hadt de Stadt hooge ſteene Muuren en Poorten, mitsgaders hooge en opgaande aarde Wallen, binnen en buiten de Muuren, met breede Bogen nevens dezelve: zoo dat de breedte der Muuren met de Bogen en Wallen, van de Water-poort af tot het Beggyn-hof, en verder, was van drie roeden.

Proeven n. 48.

De Stadt aldus omveſt zynde, hadt drie voorname Poorten; als 1. de Gaſthuis-poort, ſtaande alwaar nu de Gaſthuis- of Boſch-brug is; 2. de Lombaart-of Eind-poort, ter plaatſe alwaar tegenwoordig de Ginnekens-brug is gelegen; 3. de Tolbrug-poort, die naar de Stads zyde eertyds geſterkt was met twee ronde Torens, welkers grondveſten tegenwoordig nog in wezen zyn: mitsgaders nog twee mindere Poorten, de eene aan 't einde der Molen-ſtraat, waar door men ging naar het Klooſter van St. Katarinen-dal, en van welke men nog heden, in den muur naaſt de Gevangen-toren, de overblyfzels ziet; en de andere, geſtaan hebbende aan 't einde der Waterpoort-ſtraat, nu gemeenlyk het Water-ſtraatje genaamd, doch niet meer in wezen. Kort daar naa wierden de Bruggen van den Haagdyk over beide de armen van de Aa, namentlyk van St. Meerten aan den Fellen-oort, van Gampel, en van Donk, met Poorten geſloten, en in de Mark, agter den Burgt, een Draai-boom gelegt. In 't opgraven van den dyk aan de rivier de Mark, alwaar in 't jaar 1620 een ſteene beer wierdt gelegt, zyn nog ontdekt de grondveſten van een oud huisken, waar in de Boomſluiter voormaals heeft gewoont. Boven dien was 'er nog

Digitized by Google

Digitized by Google

1. de L. V. Kerk
2. Het Begginee
3. de Kapel van
4. de Gast huijs
5. de Kapel van
6. de Nonnen Poo
7. Het Kloofter v

P. De Swart del. 1729.

Digitized by Google

nog een Poort ſtaande in 't hekelwerk op den Dam aan de groote ſluis, agter de Viſchmarkt, van welke Poort in de Stads Reekening van 't jaar 1559 wordt gewaagt, mitsgaders de jaarlykſche wedde van den Portier aldaar verantwoort.

Voor de drie gemelde Poorten der Binnen-Stadt zyn van oude tyden af drie Voorſteden geweeſt, te weten het Gaſthuis-einde, het Ginnekens-einde, en de Haagdyk, die van tyd tot tyd aldaar zyn aangelegt en gebouwd. Deze drie Einden meer en meer bewoont en volkryker wordende, zoo hebben de Heeren van Breda geſtadig de Borgeren aangezet, om die met wallen en grafften binnen te ſluiten; ten welken einde, in 't jaar 1512, Meerten Thomaszoon van Oelkens-Plaat, een beroemd Landmeeter, naar Breda wierdt ontboden, om te komen overſlaan, op wat wyze de nieuwe Omgraving gevoegelykſt zoude konnen ondernomen worden. En naa een ryp overleg en onderzoek der verſcheide ontwerpen, is eindelyk de graving der nieuwe Wallen om de Buiten-Stadt begonnen den elfden van Herfſtmaandt 1531. De afgebroke huizen, die op de rooying der nieuwe Wallen ſtonden, en de weggegrave erven zyn van Stads-wegen betaalt, of daar voor renten op het lichaam der Stadt verleden. De Borgeren hebben, tot hulp en vordering van dat werk, veele en verſcheide laſten en ſchoten toegeſtaan. Die van den Haagdyk gaven in 't byzonder daar toe, gedurende den tyd van zes jaaren, jaarlyks een-hondert en veertig guldens, en die van de Gaſthuis- en Ginnekens-einden, ieder een-hondert guldens. Graaf Hendrik, als Heer van Breda, verſtrekte in den tyd van vier jaaren, dat de graving duurde, jaarlyks zes-hondert guldens; en de Dorpen der Baanderye gaven insgelyks tot dat einde, in agt paayen, negen duizent guldens.

Naa dat de nieuwe Veſten waren voltrokken, heeft men in 't jaar 1536 begonnen de oude Muuren, Torens en Poorten af te breken, waar mede men vier jaaren is bezig geweeſt, en zyn de erven der Binnen-wallen ten behoeven der Stadt verkogt, of in erf-cyns uitgegeven; ten welken einde de Burgemeeſteren den grond der gemelde Wallen en Binnen-veſten hadden doen meeten, om aan een ieder zoo veel erf, als agter derzelver huizen of erffeniſſen was gelegen, of by koop of op cyns te konnen vergunnen. De nieuwe Gaſthuis- of Boſch-poort, met deszelfs Bruggen, is aangelegt in het jaar 1537, de nieuwe Ginnekens-poort in 't jaar 1538, en de nieuwe Haagdykſche-poort in 't jaar 1546. Middelerwyl wierdt in 't jaar 1542 een begin gemaakt met het planten der Olme heeſters op de Wallen.

De Stadt dus, door die nieuwe Omwalling, met de Buiten-einden vereenigt zynde, is in dien ſtaat gebleven, uitgezondert eenige kleine veranderingen en verbeteringen in 't begin der Nederlandſche Beroertens daar aan gedaan, tot den jaare 1578, wanneer men begon dezelve merkelyk te verſterken en met Bolwerken te omringen; ten welken einde de Magiſtraat de volgende Afkondiging liet doen.

„ Alſoe van weghen ſyne Ex^tie^ en der Stadt van Breda beſloten is ſekere
„ nyeuwe Bolwercken te maecken, ende deſe Stadt te fortificeren, ſoe men daer
„ af alreede in dwerck is: Soe wort van sHeeren ende der Stadt Breda geor-
„ donneert ende bevolen, Dat alle de ghene die onder de vyer gehoude Ven-
„ delen ſyn, ende voorts alle andere die onder deſelve Vendelen nyet en ſyn,
„ tſy man oft vrou, gheeſtelyck oft wereltlick, oudt oft jong, nyemant
„ bynnen deſe Stadt uytgeſcheyden, ſchuldich ſullen ſyn in perſoene aen de
„ Bolwercken voirſz:, daer hen dat geweſen ſal worden, te comen wercken,
„ oft yemanden boven de xv jaeren oudt ende daer toe bequaem ſynde te
„ ſeynden, met halve Vendelen teffens, ſmorgens preciſe ten acht uren met
„ dluyden van de poortclocke, ende daer te blyven tot elf uren toe, ende naer
„ noen preciſe wederom met dluyden van de voirſz: clocke ten een ure, ende
„ daer te blyven tot ſavonts dat men de poortclocke luyt, ſonder voor de ge-
„ paſte uren, tot dat men gelycker hant met 't Vendel afgaet, te vertrecken, op te
„ pene van een Str. telcke reyſe, ſoe wel naer noen als voor noen, ende ſoe wel
„ die voor de ure vertreckt als die na de ure compt, te verbeuren, tot des Rots
„ behoef daer onder die Defaillant behoirt, ende daerenboven noch enen dach
„ te moeten wercken: mer ſoe wye abſent ſal blyven, ſal daer mede telcke

Digitized by Google

1. de L. V. Kerk
2. Het Beggijne
3. de Kapel van
4. de Gast huijs P
5. de Kapel van
6. de Nonnen Poo
7. Het Klooster v

P. De Swart del. 1739.

Digitized by Google

nog een Poort ſtaande in 't hekelwerk op den Dam aan de groote ſluis, agter de Viſchmarkt, van welke Poort in de Stads Reekening van 't jaar 1559 wordt gewaagt, mitsgaders de jaarlykſche wedde van den Portier aldaar verantwoort.

Voor de drie gemelde Poorten der Binnen-Stadt zyn van oude tyden af drie Voorſteden geweeſt, te weten het Gaſthuis-einde, het Ginnekens-einde, en de Haagdyk, die van tyd tot tyd aldaar zyn aangelegt en gebouwd. Deze drie Einden meer en meer bewoont en volkryker wordende, zoo hebben de Heeren van Breda geſtadig de Borgeren aangezet, om die met wallen en grafften binnen te ſluiten; ten welken einde, in 't jaar 1512, Meerten Thomaszoon van Oelkens-Plaat, een beroemd Landmeeter, naar Breda wierdt ontboden, om te komen overſlaan, op wat wyze de nieuwe Omgraving gevoegelykſt zoude konnen ondernomen worden. En naa een ryp overleg en onderzoek der verſcheide ontwerpen, is eindelyk de graving der nieuwe Wallen om de Buiten-Stadt begonnen den elfden van Herfſtmaandt 1531. De afgebroke huizen, die op de rooying der nieuwe Wallen ſtonden, en de weggegrave erven zyn van Stads-wegen betaalt, of daar voor renten op het lichaam der Stadt verleden. De Borgeren hebben, tot hulp en vordering van dat werk, veele en verſcheide laſten en ſchoten toegeſtaan. Die van den Haagdyk gaven in 't byzonder daar toe, gedurende den tyd van zes jaaren, jaarlyks een-hondert en veertig guldens, en die van de Gaſthuis- en Ginnekens-einden, ieder een-hondert guldens. Graaf Hendrik, als Heer van Breda, verſtrekte in den tyd van vier jaaren, dat de graving duurde, jaarlyks zes-hondert guldens; en de Dorpen der Baanderye gaven insgelyks tot dat einde, in agt paayen, negen duizent guldens.

Naa dat de nieuwe Veſten waren voltrokken, heeft men in 't jaar 1536 begonnen de oude Muuren, Torens en Poorten af te breken, waar mede men vier jaaren is bezig geweeſt, en zyn de erven der Binnen-wallen ten behoeven der Stadt verkogt, of in erf-cyns uitgegeven; ten welken einde de Burgemeeſteren den grond der gemelde Wallen en Binnen-veſten hadden doen meeten, om aan een ieder zoo veel erf, als agter derzelver huizen of erffeniſſen was gelegen, of by koop of op cyns te konnen vergunnen. De nieuwe Gaſthuis- of Boſch-poort, met deszelfs Bruggen, is aangelegt in het jaar 1537, de nieuwe Ginnekens-poort in 't jaar 1538, en de nieuwe Haagdykſche-poort in 't jaar 1546. Middelerwyl wierdt in 't jaar 1542 een begin gemaakt met het planten der Olme heeſters op de Wallen.

De Stadt dus, door die nieuwe Omwalling, met de Buiten-einden vereenigt zynde, is in dien ſtaat gebleven, uitgezondert eenige kleine veranderingen en verbeteringen in 't begin der Nederlandſche Beroertens daar aan gedaan, tot den jaare 1578, wanneer men begon dezelve merkelyk te verſterken en met Bolwerken te omringen; ten welken einde de Magiſtraat de volgende Afkondiging liet doen.

„ Alſoe van weghen ſyne Ex^tie^ en der Stadt van Breda beſloten is ſekere
„ nyeuwe Bolwercken te maecken, ende deſe Stadt te fortificeren, ſoe men daer
„ af alreede in dwerck is: Soe wort van sHeeren ende der Stadt Breda geor-
„ donneert ende bevolen, Dat alle de ghene die onder de vyer gehoude Ven-
„ delen ſyn, ende voorts alle andere die onder deſelve Vendelen nyet en ſyn,
„ tſy man oft vrou, gheeſtelyck oft wereltlick, oudt oft jong, nyemant
„ bynnen deſe Stadt uytgeſcheyden, ſchuldich ſullen ſyn in perſoene aen de
„ Bolwercken voirſz:, daer hen dat geweſen ſal worden, te comen wercken,
„ oft yemanden boven de xv jaeren oudt ende daer toe bequaem ſynde te
„ ſeynden, met halve Vendelen teffens, ſmorgens preciſe ten acht uren met
„ dluydan van de poortclocke, ende daer te blyven tot elf uren toe, ende naer
„ noen preciſe wederom met dluyden van de voirſz: clocke ten een ure, ende
„ daer te blyven tot ſavonts dat men de poortclocke luyt, ſonder voor de ge-
„ paſte uren, tot dat men gelycker hant met 't Vendel afgaet, te vertrecken, op te
„ pene van een Str. telcke reyſe, ſoe wel naer noen als voor noen, ende ſoe wel
„ die voor de ure vertreckt als die na de ure compt, te verbeuren, tot des Rots
„ behoef daer onder die Defaillant behoirt, ende daerenboven noch enen dach
„ te moeten wercken: mer ſoe wye abſent ſal blyven, ſal daer mede telcke

Digitized by Google

„ reyſe, ſoe wel voor noen als na noen, verbeuren vyer Strs. eens, oock tot „ behoef als voir, wel verſtaende dat de ghene die onder de Vendelen voirſz. „ nyet en ſyn, by de vyer Corporalen van deſelve Vendelen onder wyens „ wycken ſy geſeten ſyn, geordonneert ſal worden, om by hen te weten met „ welcke Corporaelſchappen en onder wat Rot elck ſchuldich ſal ſyn opt werck „ voirſz. te comen ende te wercken. Aldus gepubliceert op ten yerſten dach „ in Meerte anno xv^c Lxxviij. „

Om welke koſten goed te maaken, men genootzaakt was eenen buitengewoonen honderſten Penning om te ſlaan, mitsgaders op allerlei waaren en koopmanſchappen, buiten de Stadt gevoert wordende, eene nieuwe Belaſting te ſtellen. Naaderhant heeft Prins Maurits, in 't jaar 1622, de Veſtingwerken der Stadt insgelyks zeer vermeerdert, en daar aan gebragt nog vyf groote Hoornwerken; als een voor de Gaſthuis-poort, een voor de Ginnekens-poort, een voor het Bolwerk agter het oude Klooſter, een voor de Haagdyk-ſche-poort, en een voor het Kaſteel.

In dier voegen zyn de gemelde Werken, zoo onder de Spaanſche als de Staatſche regeering gebleven, tot dat eindelyk Willem de III. Prins van Oranje, Heer van Breda, in 't jaar 1682, de oude Veſtingwerken geheel en al heeft doen ter nederwerpen, en de Stadt op eene gantſch andere wyze doen verſterken, in die gedaante waar in men die nu ziet, en gelyk die hier nevens verbeelt ſtaat. Ter uitvoering van dat gewichtig werk deed de Prins een groot getal krygsbenden rondom de Stadt het veld betrekken, die alle in den arbeid aan de Veſten wierden gebruikt, tot welkers vordering de Stadt en 't Landt van Breda drie-en-zeventig duizent guldens verſtrekten. By deze nieuwe Omwalling zyn de drie Stads-poorten eenigzints verplaatſt, en voor ieder derzelve een ruime Wapen-plaats gemaakt. Ter zelve tyd wierdt mede aan de Haven nog een kleine Poort gebouwd, alleen voor de voetgangers, om langs de rivier de Mark, alwaar men te voren met een ſchuit wierdt overgehaalt, den vryen uitgang te hebben. Dit Poortje, gemeenlyk het Water-poortje genaamt, moet niet vermengt worden met de oude Water-poort, die eertyts ten einde der Waterpoort-ſtraat, aan de Stads oude Veſten ſtont.

De Stadt op de gemelde wyze vergroot en geſterkt zynde, heeft in haaren omtrek omtrent vyf duizent ſchreeden, en begrypt in zich meer dan vyftienhondert huizen, behalven de Barakken, welke van wegen het gemeene Landt, tot huisveſting van het krygsvolk, daar in gebouwd zyn. Zy heeft drie voorname Markt-plaatſen; de Groote Markt, gelegen in 't midden der Stadt, welke van eene aanzienelyke lengte en breedte is, en waar op zeven voorname Straten uitkomen, de Vee-markt, en de Haver-markt; mitsgaders omtrent vyftig, zoo groote als kleine, Straten, namentlyk:

In de Binnen-Stadt:

De Kater-ſtraat,
St. Anne-ſtraat,
Gaſthuis-ſtraat,
Veemarkt-ſtraat,
St. Jans- of Veter-ſtraat,
Molen-ſtraat,
Hal-ſtraat,
Oude Hout-markt,
Nieuwe Hout-markt,
Eindpoort-ſtraat,
Ridder-ſtraat,
Kar-ſtraat,
Kerk-ſtraat,
Korte Brug-ſtraat,
Lange Brug-ſtraat,
Tolbrug-ſtraat,
Steenbrug- of Nieuw-ſtraat,
Waterpoort-ſtraat
Oude Veſt,
Viſſcher-ſtraat,
Viſchmarkt-ſtraat,
De Haven, of oude Kaay,
Kraan-ſtraat,
Cingel-ſtraat,
School-ſtraat,
Reiger-ſtraat, of Kerkenhuiskens,
Kaſteels Plein.

In

Digitized by Google

Digitized by Google

1. Het Kasteel.
2. Valkenberg.
3. Stadhuys.
4. Groote Kerk.
5. Fransche Kerk.
6. Beggyn Hof.
7. Markendaal.
8. St. Joost.
9. Nonnevelt.
10. Het oude Klooster.
11. Oude Vrouwen Huys.
12. Weeshuys.
13. Militaire Hooftwacht.
14. Tuchthuys.
15. Arm Kinderhuys.
16. Gasthuys.
17. Vleysch hal.
18. Gouvernement.
19. Vis markt.
20. Kater straet.
21. St. Anne straet.
22. Vee markt.
23. Gasthuys straet.
24. St. Jans of Veederstraet.
25. Molestraet.
26. Halstraet.
27. Oude Houtmarkt.
28. Nieuwe Houtmarkt.
29. Eyndpoort straet.
30. Ridder straet.
31. Karstraet.
32. Kerkstraet.
33. Kortebrug straet.
34. Langebrug straet.
35. Tolbrug straet.
36. Nieuw straet.
37. Waterpoort straet.
38. Oude Vest.
39. Visscher straet.
40. Vischmarkt straet.
41. Haven of Oude Kaay.
42. Kraan straet.
43. Cingel straet.
44. School straet.
45. Kerken huyskens of Reygerstraet.
46. Kasteels pleyn.
47. Gasthuys eynde.

De Mark Stroom

Steenweg naar den Hage

De Mark

GRONDT TEKENING
der Stadt
BREDA.

A. Bolwerk van Beckaf. B. Duyfhuys. C. Mansvelt. D. Bospoorts Bolwerk E. Prins
K. Gasthuys Velden. L. Watermolens Bolwerk. M. Holland. N. Prince Bolwerk. O. Pri
S. Ginnekens poort. T Haagdykse of Antwerpsche poort. V. Kruydmagazynen. W. Arsen

Digitized by Google

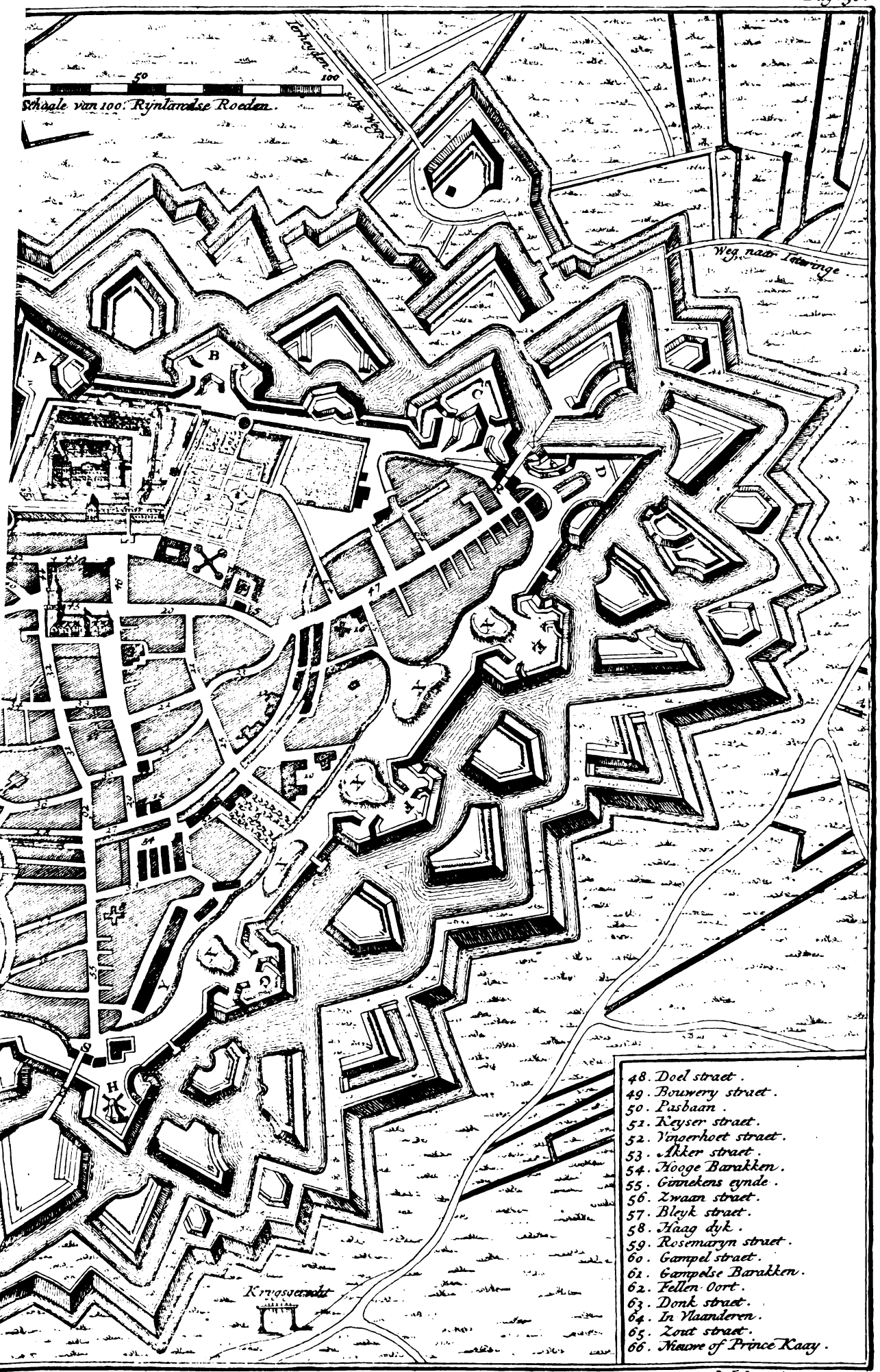
50 100
Schaale van 100. Rijnlandse Roeden.
Weg naar Tolhuijs
Weg naar Tolhuijs
Weg naar Tolhuijs

Digitized by Google

Digitized by Google

Digitized by Google

In de Buiten-Stadt:

Gaſthuis einde,
Doel-ſtraat,
Bouwerye-ſtraat,
Pasbaan,
Nonnenveldt,
Keyzer-ſtraat,
Vingerhoet-ſtraat,
Akker-ſtraat,
Hooge Barakken,
Ginnekens einde,
Zwaan-ſtraat,
Bleik-ſtraat,
Haagdyk,
Rozemaryn-ſtraat,
Gampel-ſtraat,
Gampelſche Barakken,
Fellen Oort,
Donk-ſtraat,
In Vlaanderen, enz.
Zout-ſtraat,
Nieuwe- of Prince-Kaay.

Verſcheide dezer Straaten, voornamentlyk de Kater-ſtraat, Viſſcher-ſtraat, Nieuw-ſtraat en andere, waren voormaals, byzonder ten tyde als de Graven van Naſſau, Heeren van Breda, hunne vaſte woonplaats aldaar hielden, met veele groote Edellieden huizen verciert, te weten die van Elderen of Reneſſe, Aſſendelft, Brecht, Hocrom of du Blioul, Conroy, Maſſchereel, Gruter, Waalwyk, Weſſel, Wardenburg, Wyngaarden, Bruheze, Steelant, Pigghen, Montens, Haansberg, en meer andere. Onder deze munteden boven alle uit de huizen van Elderen, Aſſendelft en Brecht, welke deswegen verdienen wat nader beſchouwt te worden.

Het huis van Reneſſe, mede genaamt van Elderen, gebouwd door de Heeren van dien naam, ſtont aan de Noord-zyde der Reiger-ſtraat: het zelve was zeer oud, en wierdt omtrent den jaare 1500 bezeten by Fredrik van Reneſſe, Heer van Many en Mal, Droſſaart der Stadt en Lande van Breda. Dit huis was voormaals het grootſte en aanzienlykſte gebouw der Stadt, en beſloeg den gantſchen grond, beginnende van de Weſt-zyde van 't Hof van Holland, tot voorby de Herberg de drie Morianen. Doch in laatere tyden is het zelve, by de erfgenamen van het Huis van Elderen, verkogt, en daar naa tot zes byzondere wooningen verordent, welke thans nog uitmaaken 't grootſte gedeelte van de Noord-zyde der Reiger-ſtraat.

Het huis van Aſſendelft, een der oudſte Ridder-huizen van Breda, met eenen uitſtekenden toren, ſtaande aan de Weſt-zyde der Steenbrug- of Nieuw-ſtraat, wierdt omtrent 't jaar 1540 bezeten by Heer Klaas van Aſſendelft, Ridder, Schoutet van Breda: welke huizinge, met deszelfs groote erven, naderhant by de erfgenamen van den Heer van Kralingen, in 't jaar 1626, is verkogt aan de Paters Minder-broeders, die dezelve, met toeſtemming van den Magiſtraat, in 't begin des jaars 1631, hebben geſticht tot een Konvent van die Orden. Maar de gemelde Minder-broeders, naa 't herwinnen der Stadt in 't jaar 1637, volgens de Verdrag-punten, genootzaakt zynde hun Klooſter te verlaten, hebben 't zelve, met toeſtemming der Overheden, weder verkogt. Het voorgemelde huis beſtaat thans in drie byzondere wooningen, wordende de eene bezeten by den Advocaat Mr. Jan Cheeuws, de andere by den Rentmeeſter van 's Heeren Domeinen, Karel van Naarſſen, en de derde by den Schepen Jan Waalwyk.

Het huis van Brecht, een ſchoon en ſterk gebouw, ſtaande aan de Noordzyde van de Cingel-ſtraat, en ſtrekkende agter tot aan de Veſten van 't Kaſteel, is mede zeer oud, en omtrent de dertiende Eeuw reeds bekent geweeſt. Het tegenwoordig huis is in 't jaar 1525 gebouwd door Godevaart van Brecht, Ridder, Heer van Duſſen en Bailleriën; van wiens erfgenamen het naamaals, by koop als anderzints, aan verſcheide byzondere eigenaaren gekomen zynde, thans wordt bezeten by den Overſten Lt. Michiel Samuël Meſtral.

De overige Adelyke woonhuizen zyn meeſt alle, in den grooten brandt van 't jaar 1534, door de vlamme vernielt, doch naderhant weder herbouwd, en in 't vervolg van tyden door voorname luiden bezeten en bewoont geweeſt.

Digitized by Google

Het Stadhuis.

Aan de Ooſt-zyde der Groote Markt heeft van alle oude tyden geſtaan 't Raadhuis der Stadt Breda, zonder dat men weet op wat tyd, of door wien 't zelve gebouwd is; hoewel men uit eenige oude gedenkſtukken genoegzaam kan afnemen, dat het door de eerſte Heeren van Breda moet geſticht zyn. Dit oude Stadhuis is, op den drie-en-twintigſten van Hooimaandt 1534, met 't grootſt en 't beſt gedeelte der Stadt, door de vlamme verteert.

Het tegenwoordig Raadhuis is, kort naa den brandt, op de oude grondſlagen in der haaſt weder opgebouwd. Het hadt voormaals van binnen die gedaante niet waar in men het heden ziet, zynde 't zelve toenmaals onderſcheiden in hooge en benede-vertrekken. Het hoog gedeelte beſloeg de gantſche linker zyde van 't gebouw, en daar in de Voor-zaal, de Vierſchaar, de oude Schepenen-kamer, nu de Secretarye, de Griffie enz. Het beneden vertrek aan de rechter zyde, gemeenlyk 't kleine Raadhuis of Vogelſank genaamt, was met den grond der Groote Markt gelyk, doch is in laatere tyden verhoogt, en met 't ander getimmerte geëffent zynde, geſchikt tot de vergaderplaatſen van den Magiſtraat en andere Collegien.

De Voorgevel heeft niets zonderlings om aan te merken, verbeeldende alleen een oud gebouw, 't gene de Overheden, door de volgende oorlogen en ongelukken des tyds, verhindert zyn geweeſt in een beteren ſtant te brengen. Echter heeft men naamaals de binnen-vertrekken merkelyk verandert, en op de agter-plaats een zeer ſchoone Zaal, met nog eenige vertrekken voor den Concierge, de Stads Bibliotheek en andere doen bouwen.

Boven de Voor-zaal van 't Stadhuis is een zeer ruim en aanzienelyk vertrek, 't gene thans gebruikt wordt by 't Gilde der Schutteren, de Kolveniers genaamt, tot 't houden hunner gewoone vergaderingen. Van deze en andere kameren zal vervolgens, onder 't X^de Hooftſtuk van 't tweede Boek, naader en breeder gehandelt worden.

Tot de gemeene maaltyden, die voorheen by de Stadt wierden gegeven, was nog een byzonder huis, gewoonlyk het Teir-huis genaamt, 't gene agter den toren ſtont, ter plaatſe alwaar nu 't Haverloopen uithangt, en naderhant verplaatſt is in 't huis de Noort, 't welk, met het daar agter ſtaande Kaats-ſpel, in 't jaar 1536 van Stads-wegen verkogt is.

De Vleeſch-hal.

Aan de Weſt-zyde der Groote Markt, tuſſchen de Korte Brug-ſtraat en de Ridder-ſtraat, ziet men de Vleeſch-hal, een zeer groot en ſterk gebouw, zynen uitgang hebbende in de Kard-ſtraat. Dezelve is in 't jaar 1613 eerſt gebouwd, in plaats van de oude Halle, die voorheen aan 't einde der Hal-ſtraat ſtont, en die naaderhant tot een Zaai-hal is verordent, gelyk hier naa breeder zal gemeld worden. De Voorgevel is van een tamelyke Bouw-orden, en de Poort van den ingang vry aanzienelyk. Boven deze Halle hebben de Schutters van den Voetboog, of van St. Joris, in de Stads Schriften gemeenlyk de *oude Schutten* genaamt, een kamer, die by den Magiſtraat aan hen is vergunt tot het houden hunner onderlinge byeenkomſten.

Het Gouvernement.

Van de Groote Markt Noordwaarts afgaande komt met op het Kaſteels Plein (oudtyds de Deene-ſtraat genaamt, naa de Deenen of Normannen, die daar by het Slot Brunesheim gebouwd hadden) een zeer ruime en aangename wandel-plaats, met linde-boomen beplant, uitzicht hebbende op 't Kaſteel en den tuin van Valkenberg; aan welkers Weſtelyke zyde zich opdoet de woonplaats der Stadvoogden van Breda, gemeenlyk het Gouvernement genaamt. In voorige tyden hielden de Stadvoogden hun gewoon verblyf op het Kaſteel, alwaar hen, zoo door de Princen van Oranje, als ten tyde der Spaanſche regeering,

Digitized by Google

ring, een bekwame wooning wierdt vergunt. Doch Juſtinus van Naſſau, natuurlyke zoon van Willem den I. Prins van Oranje, de Stadvoogdye van Breda in 't jaar 1606 hebbende bekomen, heeft kort daar naa omtrent 't Kaſteel eenige erven gekogt, en op derzelver grond een treffelyk gebouw geſtelt, alwaar hy vervolgens, tot den jaare 1625, zyn verblyf heeft gehouden. In 't vervolg van tyd, naa de herwinning van Breda in 't jaar 1637, hebben de Stadvoogden geene vaſte wooning gehadt, doch op den dertienden van Slagtmaandt 1680, is het gemeld huis by den Raad van State, van Willem-Hendrik Graaf van Hoorn, en deszelfs gemalinne Vrouw Anna van Naſſau, voor negen duizent zeven-hondert vyf-en-zeventig guldens gekogt, en voor 't toekomende geſchikt tot eene vaſte en geſtadige woonplaats der gemelde Stadvoogden. Men ziet nog heden de wapens van den gemelden Juſtinus en deszelfs huisvrouwe Anna van Merode boven de Poort in ſteen gehouwen ſtaan. Het huis zelf is een zwaar en ſterk gebouw, voorzien met veele fraaye vertrekken, en zeer bekwaam om een talryk gezin te konnen huisveſten. Aan de overzyde van het Plein zyn de ſtallingen en koets-huizen, en agter dezelve heeft men een aangenamen tuin.

De Haven, Viſch-markt, Waage, Kraan, enz.

Van 't Kaſteels Plein gaat men door de Cingel-ſtraat naar de Haven, welke door de rivier de Mark, vereenigt met de Aa of Weerreys, binnen de Stadt wordt gemaakt, en van eene aanmerkelyke lengte en breedte is, aan beide zyden verciert zynde van eene ſchoone Kade met linde-boomen beplant. Voorheen was de grond aan wederzyde der Haven onbetimmert, en ſtrekte zich ten Ooſten, binnen de Stadt, uit tot aan de Viſſcher-ſtraat; welke den naam heeft ontleent van de Viſſchers die in overoude tyden hen alhier nederſloegen, en het eerſte beginſel aan de Stadt hebben gegeven; en ten Weſten, buiten de Stadt, tot aan 't laage Landt, 't gene telkens by een hooge vloed wierdt overſtroomt.

Naaderhant vindt men, en het blykt ook uit de Stads oudſte Reekeningen, dat tuſſchen de Viſch-markt en de Tolbrug veele ſcheeps-timmerwerven zyn geweeſt, die in 't vervolg van tyden, naa dat de Haagdyk met de andere buiteneinden in 't jaar 1531, door de nieuwe omgraving der Wallen, binnen de Stadt was geſloten, plaats hebben gemaakt voor een reye fraaye huizen, welke omtrent dien tyd aldaar gebouwd zyn. In 't jaar 1552 heeft men, langs de Ooſtzyde van de Haven, begonnen eene Kade van blaauwen ſteen, daar toe van Namen aangevoert, uit het water op te metſelen, die in 't jaar 1563 eerſt is voltrokken, en gemeenlyk de Oude Kade wordt genoemt. En naadien de Weſt-zyde mede van tyd tot tyd wierdt verhoogt, en met huizen betimmert, zoo vondt men goed aldaar insgelyks eene nieuwe Kade te bouwen, welke in 't jaar 1613, ten tyde van Philips-Willem Prins van Oranje, Heer van Breda, is voltooit, en deswegen den naam voert van de Nieuwe of Prince-Kade.

Over deze Haven leggen twee ſteene Bruggen, de Tolbrug en de Nieuwe of Hooge Brug. De Tolbrug, van ouds met twee torens aan de Stads zyde geſterkt, is een werk van eene hooge oudheid, en reeds over veele eeuwen gebouwd geweeſt. Aan deze Brug wierdt eertyts 's Heeren Tol ontfangen van de ſchepen die hooger de Mark opvoeren naar Hoogſtraten. Op St. Leenaartsavondt 1530 is deze Brug door een grooten vloed, welke een gedeelte der Stadt overſtroomde, ingeſtort, doch kort daar naa weder opgebouwd. De Nieuwe of Hooge Brug is aangelegt omtrent het jaar 1550, en in den jaare 1698 t'eenemaal vernieuwt, beſtaande uit drie zware bogen, met eene wyde opening in 't midden, geſchikt tot de doorvaart der ſchepen, welke opening met een dubbelde Valbrug wordt geſloten. Behalven deze twee, zyn 'er binnen de Stadt nog verſcheide andere ſteene Bruggen over beide de rivieren, of derzelver armen, van tyd tot tyd gebouwd: te weten over de Mark, de Ginnekens- of Lombaart-brug, de Keyzers-brug, de Nonnen-brug, de Gaſthuis- of Boſch-brug, de Doel-brug en de Steen-brug; en over de Aa, de St. Meertens-brug, de Gampel-brug, de Donk-brug en de Brug by Markendale.

Digitized by Google

Aan de Ooſt-zyde van de Haven, by de Hooge Brug, ziet men de Viſch-markt, alwaar de Zee-viſch wordt afgeſlagen en verkogt, welke omtrent 't jaar 1500 aldaar is gebouwd, op den grond van een gedeelte van 't huis van ouds het Paradys genaamt, 't gene in den jaare 1492 te dien einde van Stads-wegen is gekogt. In 't jaar 1554 wierdt het Int-huisje daar by getimmert, 't gene thans meeſt gebruikt wordt by het Gilde der binnen-Voerlieden.

Omtrent 't jaar 1490 heeft de Magiſtraat mede verſcheide Erven gekogt, zoo van Willem Egels als van Kerzyn Zeemants, en dezelve doen effenen en ſlegten tot een bekwaam Plein, waar op naamaals de Kraan is gebouwd. Aan dit Plein ſtaat de Stads Waage, waarſchynlyk in den jaare 1355 eerſt getimmert; want Jan van Polanen, Heer van de Leck en Breda, geeft op den zevenden van Herfſtmaandt van dat jaar aan de Stadt de Waage, *om die by haaren Eedt te verwaren ter Poorten behoef en tot der Koopluiden behoef.* Het tegenwoordig gebouw, 't gene niets merkwaardig behelſt, is in 't jaar 1659 aangelegt. Het boven-vertrek is door de Overheid vergunt aan de Schutters van den Ed. Handboog, of van St. Sebaſtiaan, tot het houden hunner gewoone vergaderingen.

By de oude Viſch-markt, onder welke benaming de gantſche ſtreek, daar nu de Kraan, de Waage en de Viſch-markt gebouwd zyn, eertyts wierdt begrepen, was voormaals de Koren-markt gelegen, van dewelke reeds in 't jaar 1355 wordt gewag gemaakt. Hier omtrent moet mede geſtaan hebben de oude Halle, welke door Jan van Polanen, Heer van de Leck en Breda, op den zevenden van Herfſtmaandt 1355, aan de Stadt is vergunt, volgens de belending in den Brief vervat, in dier voegen dat die gelegen was *by der Corenmarct, alrenaeſt Jorys erve, dye men heit Matthys die Smit, aan die Oeſtſide, en Jans Coninck erve was aen die Noertſide, en aen die Suytſide en aen die Weſtſide ſtreckende neffens die Strate.* Naa de nieuwe omgraving der Wallen in 't jaar 1531, by 't verleggen der Haven en 't wegruimen der Veſten en Poorten die by en omtrent de Viſch-markt voormaals geweeſt waren, is die Halle, naa alle waarſchynlykheid, mede afgebroken, immers vindt men 'er naaderhant niet meer van gewaagt; en zedert dien tyd hebben de Dekens en Gezworens van den Wollen-werke, of van de Laken-hal, welke, volgens de voorgemelde vergunning, hunne Rechtbank op die Halle hielden, ook hunne vergadering op het Stadhuis gehouden.

De Latynſche School.

In de Steenbrug- of Nieuw-ſtraat, heeft van oude tyden af geſtaan de Latynſche School, zynde een zeer oud gebouw van weinig aanzien. Men weet niet op wat tyd, of door wien dezelve is geſticht; alleen vindt men, dat ze voor 't jaar 1500 reeds moet ingeſtelt zyn geweeſt, want omtrent dien tyd beſpeurt men uit de Stads oudſte Schriften, dat door den Magiſtraat tot Rector dier Schoole is benoemt Jacobus Zevitius, toenmaals Beſtierder der Latynſche Schoole te Hoogſtraten. Deze School is verdeelt in drie byzondere Claſſen, door een Rector en een Conrector bedient wordende. Het opperbeſtier derzelve ſtaat aan eenige Leden van den Magiſtraat, die jaarlyks daar toe verkoren worden, en by dewelke gemeenlyk de oudſte Predikant der Nederduitſche Hervormde Gemeinte wordt gevoegt: dezelve zyn voor den jaare 1742.

Mr. Andreas de Bons.
Dr. Paulus Snellen.
Dr. Jan George van Son.
Thomas Ernſt van Goor.
Mr. Sebaſt: Jan van Meyers.
D. Samuel Hoeufft, *SS. Th. Dr.*

Het Tuchthuis.

Aan 't einde der Ooſt-zyde van de Hal-ſtraat, ſtont eertyts de oude Vleeſchhal, waar van die ſtraat nog heden den naam voert. Men vindt van dezelve omtrent 't jaar 1490 reeds gewag gemaakt, wanneer ze belendt wordt, ten Weſten van 't huis toenmaals bezeten werdende by Heer Willem van Gaal-

Digitized by Google

Gaallen, eerſt Kanonnik, en naaderhant Deken van 't Kapittel te Breda, 't gene in 't jaar 1639 is bekeert tot een Arm-kinderhuis. Naa de verplaatſing dezer Vleeſch-halle op de Groote Markt, is dit gebouw, in 't jaar 1613, verordent tot een Zaai-hal, welk handwerk te dien tyd binnen Breda in een grooten opgang was. Maar naa het verval dier neeringe, bleef de Zaai-hal buiten eenig merkelyk gebruik tot den jaare 1707, wanneer by de Regeerders der Stadt en Lande van Breda wierdt beſloten, om, volgens het Octroy hen by de Algemeene Staten verleent, binnen de Stadt Breda op te richten een Raſp- en Tuchthuis, ter beteugeling van Dieven en Vagebonden, mitsgaders van ondeugende en lichtvaardige Vrouwlieden; welke heilzame inſtelling ook in dat zelfde jaar wierdt volvoert, en de gemelde Zaai-hal, met nog een gedeelte der nevensſtaande huizinge, op gemeene koſten, gebouwd en verordent tot een Tuchthuis. Wat nu de regeering en 't beſtier van 't gemelde Huis aangaat, zulks zal men ten vollen konnen zien uit 't volgend Reglement.

Octroy van 't Tuchthuis der Stadt en Lande van BREDA.

„ De Staten Generaal der Vereenigde Nederlanden, Allen den genen, die „ dezen zullen zien, ofte hooren lezen, Salut, Doen te weten, dat Wy ont„ fangen hebben de ootmoedige Supplicatie, aan Ons gepræſenteert uit de „ naam ende van wegen Droſſard, Burgermeeſteren en Schepenen der Stadt, „ mitsgaders Officieren en Regenten der Vryheden en Dorpen van de Ba„ ronnye van Breda, inhoudende, hoe dat zy, tot beteugelinge van Dieven, „ Vagabonden en Bedelaars, die tropswys en gewapender hand langs het „ Land lopen, tot groote ſchade van de Ingezetenen ten platten lande, die „ gedwongen werden alles te geven wat van haar geëiſcht werdt, ende „ by weigeringe, bevreeſt waren afgebrand ende t'eenemaal geruïneert te „ zullen werden, genegen zouden wezen op te rechten een Raſp- ofte Tucht„ huis; Verzoekende, dat Wy haar te dien einde zouden willen verleenen Acte „ van Approbatie ende Octroy tot het oprechten van het voorſz: Tuchthuis, „ volgens het Reglement hier naa volgende geïnſereert.

Reglement voor het Raſp- ende Tuchthuis der Stadt en Baronnye van BREDA.

I.

„ Over het welk, eerſtelyk, zullen werden geſtelt twee Regenten van „ de Stadt, ende drie van de Baronnye, mitsgaders nog twee Regentinnen„ Moeders van deze Stadt, zullende die Regenten voornoemt reſpective ree„ keninge doen van hun bewind alle jaaren, 's maandags voor den Vaſten, „ ten overſtaan ende voor den Stadhouder met de Commiſſariſſen en Sche„ penen dezer Stede in der tyd, ende die van de Baronnye, welke bui„ ten afgelegde of aangevangene adminiſtratie van den voorſz. Huize, haare „ rouleerende en gewoonlyke Commiſſaris-tour hebben van de Baronnye „ voorgemelt; ende zal de regeering ten dezen zynen aanvang nemen, on„ der den Octroye van Haare Hoog Mogentheden, met den dag van 't ver„ leenen van 't zelve.

II.

„ Zullen in denzelven Huize worden gebragt alle alzulke Delinquanten, als „ by de Heeren van de Wet, daar toe gequalificeert, zullen werden geoor„ deelt voor zekeren tyd in dien te mogen werden geconfineert, gelyk mede „ daar inne zullen werden gerecipieert alle Vagabonden, Landlopers en „ Vreemdelingen, gezond lyfs zynde, ende met bedelen of anderzints, in „ de Steden of ten platten lande onder de Baronnye, quaad of overlaſt doen„ de, alvorens door de Magiſtraten, des geregtigt, wezende geëxamineert, „ en vervolgens de plano gediſponeert, of dusdanige, en hoe lange zy in den „ con-

Digitized by Google

„ confinemente zullen verblyven; zullende ook alle die zelve voorſz. by de „ Magiſtraten in de Baronnye niet gequalificeert om dien aangaande te diſpo- „ neren, præparatorie werden ondervraagt ende gehoort, omme conſecutive- „ lyk door de Wet van de Stadt te wezen geoordeelt, gelyk boven gemeld.

III.

„ Gelyk mede daar inne zullen werden ontfangen Hoeren, geabandon- „ neerde en andere roekelozen, zoo Vrouwen als Mans, oude en jonge per- „ ſonen, mitsgaders Quiſtgoeden, en die van quade huishoudinge zyn, alle die „ niet alleen wegens de voorſz. hunne eigene quade gangen, maar ook die „ alzoo, met juſte en gefundeerde redenen haarer Vrienden, worden aange- „ geven.

IV.

„ Indien men bevindt, dat in den Huize door dusdanige Geconfineerden „ was gebroken van importantie, of dat zy andere grove Crimens hadden ge- „ pleegt, dat alsdan by de Regenten den Officier zal worden kenniſſe ge- „ geven, op dat die van den Gerechte daar over, naar merite en bevind, „ zouden konnen ſtraf exerceren.

V.

„ Dat de Tuchtelingen vechterye, diſobediëntie, luiheid of andere ongere- „ geltheden plegende en begaande aan iemand der Suppooſten van den Hui- „ ze, of onder hen zelfs, zullen, naar merite van dien, ter diſcretie van de „ Regenten, mogen werden geſtraft, met touw-, met ſtok-, of met roede- „ ſlagen, aan een geeſſel-paal of blok daar toe opgeregt; of ook, naa dat „ het hoog loopt ende verre gaat, dat men dezelve zal vermogen te ſtellen „ te water en te brood, in eenen hoek van een kelder eenige dagen opgeſlo- „ ten, ja zelfs dat zulke zullen mogen werden geſtelt op eenen rooſter van „ ſcherpe eyken ribben, mede daar toe in een kelder gemaakt, zoo lange, „ ende ter tyd en wyle toe, dat genoegzaam vermurwt, beteringe beloven en- „ de mede bewyzen.

VI.

„ Dat verder binnen denzelven Huize zullen worden geſtelt een deugt- „ ſaam en vroom Binne-Vader en Moeder, die, met een goed en trouw „ Knecht en Meid, de Tuchtelingen en Geconfineerden behoorlyk zullen op- „ paſſen, dienen ende bezorgen, ende daar voor ſtichtelyke Gebeden doen „ des morgens ende des avonds, tuſſchen tyd ook acht gevende, dat voor „ ende naa den eeten behoorlyk werde gebeden, ende dat daarenboven de „ voornoemde Vader en Moeder des Zondags, en op andere hooge vaſt- „ geſtelde ende geordonneerde Bede-dagen, in aanhoor van dezelve, zullen „ lezen ende doen ſtichtelyke vermaningen en predikatien.

VII.

„ De Tuchtelingen ende Geconfineerden zullen, naar hunne bequaamheid, „ zoo men bevindt, kaarden, ſpinnen, of anderen gepermitteerden arbeid „ en werk doen, omme daar uit, zoo veel mogelyk, te konnen hebben „ nodig onderhoud, als volgt.

VIII.

„ Zondag of Feeſt-dagen, gezouten of gekookt Vleeſch of Spek, Boonen, „ Kool ende een ſtuk Roggenbrood van ruim een vierdeel pond, 's avonds „ Karenmelk met Havergort, en twee ſneden Roggenbrood met Boter of Kaas.

IX. 's Maan-

Digitized by Google

IX.

„ 's Maandags 's morgens twee ſtukken Brood met Boter of Kaas, s'mid-
„ dags graauwe Erweten met vet en azyn, en twee ſtukken, als 's morgens;
„ 's avonds een pint Karenmelk met Roggenbrood gekookt, en twee ſtukken,
„ als voren.

X.

„ Dingsdags 's morgens als voren; 's middags witte Erweten met ſalie ge-
„ kookt, ut ſupra.

XI.

„ 's Woensdags 's morgens, ut ſupra; 's middags Potje-beuling met vet
„ daar over, en twee ſtukken Brood met Boter of Kaas; 's avonds een pint
„ Karenmelk met Havergort, en een dubbeld ſtuk als voren.

XII.

„ Donderdags 's morgens, als voren; 's middags Stokvis met weinig boter,
„ met een vierendeel Brood met Boter of Kaas; 's avonds Karenmelk, als voren.

XIII.

„ Vrydags als Dingsdags.

XIV.

„ Zaturdags 's morgens, als voren; 's middags een pint Karenmelk met Haver-
„ gort; s'avonds als 's Maandags.

XV.

„ Den Drank zal zyn voor yder des daags anderhalve kanne Bier, van een
„ gulde tien ſtuivers de ton, behalven op Feeſt- en drie Kermis-dagen, wan-
„ neer zy een anderhalve kanne Bier zullen hebben, van zes guldens de ton.

XVI.

„ Zullen ook werden verzorgt van een Bultzak met twee dekens, benef-
„ fens klederen tot nooddruft, alles, naar opkomende goeden of dieren tyd,
„ te verminderen of vermeerderen, en by de reſpective Regenten, naar
„ voorvallende gelegentheid van zugt of ziekten der Tuchtelingen en Ge-
„ confineerden te reguleren.

„ Welk Reglement voorſz:, naa alvorens daar op ingenomen te hebben
„ de Adviſen, zoo van den Raadt van State als van den Raadt van Brabant,
„ Wy hebben geapprobeert ende geconfirmeert, gelyk Wy 't zelve in alle
„ zyne Articulen approberen en confirmeren mits dezen; mits dat de on-
„ koſten zullen moeten werden gedragen voor een derde by de Stadt, en
„ voor twee derde by de Baronnye van Breda; ende dat de Regenten van het
„ voorſz. Raſp- of Tuchthuis niet aanſpreekelyk of ſchuldig zullen zyn, in-
„ dien iemand van de Tuchtelingen, willende uitbreeken gewapender hand,
„ en in 't oppoſeren tegens de Regenten van 't voorſz. Tuchthuis of haare
„ Bedienden, tot haare verweeringe wierde gekwetſt, en daar van mogte
„ komen te overlyden. Conſenterende en Octroyerende dienvolgende aan de
„ voorgemelde Supplianten, het voorſz. Raſp- of Tuchthuis te mogen op-
„ rechten op het Reglement hier voren geïnſereert; Laſtende ende beve-

Digitized by Google

„ lende voorts allen ende eenen iegelyken dien het aangaan mag, de Sup-
„ plianten het volkomen effect van deze Onze Approbatie ende Octroy te
„ doen ende te laten genieten; want Wy zulks bevonden hebben tot geruſt-
„ heid ende ſecuriteit van de goede Ingezetenen, ende tot inteugeling van de
„ kwade en ondeugende Menſchen, dienſtig en nootzaakelyk te wezen. Ge-
„ geven in den Hage, onder 't Cachet van den Staat, de Paraphure van den Heer
„ Præſiderende in Onze Vergaderinge, en de Signature van Onzen Griffier,
„ op den twaalfden January zeventien-hondert zeven.

(*Was geparapheert,*)

F. B. van REEDE.

(*Onder ſtont,*)

Ter Ordonnantie van de hooggemelde
Heeren Staten Generaal,

(*En was geteekent,*)

F. FAGEL.

Op dit Tuchthuis hoort men den vermaarden Dichter Pieter Nuyts, dus zingen:

Pœna feros, Tigreſque domat, tumidoſque Leones.

Hier ſtraft men na verdienſt, de Boosheên, de euveldaden,
En alles, wat de ruſt van Stadt en Landt beroert.
Hier brengt men weer te recht, door ſtrengheid en genade,
't Geen wierdt, door wangedrag, van 't ſpoor der deugd vervoert.
Het oeffenen van ſtraf en tucht dempt ſnoode zeden,
En baart de Veiligheid van Lieden, Landen, Steden.

Gevangen-Huizen.

Binnen de Stadt Breda zyn nog twee byzondere Gevangen-huizen: het een, ſtaande aan 't einde der Molen-ſtraat op de Oude Veſt, is nog de eenige overgebleve Toren waar mede de Oude Stadt in 't jaar 1350, door Jan van Polanen, Heer van de Leck en Breda, is begonnen omveſt en geſterkt te worden. Deez' Gevange-toren behoort aan den Heer van Breda, en wordt bewoont by een Cipier, door den Droſſaart aangeſtelt wordende. Op denzelven worden in hegtenis geſtelt alle de Misdadigen, die, zoo in de Stadt als in 't Landt van Breda, uitgenomen Ooſterhout en Roſendaal, worden gevat, en voor de Schepenen van Breda te recht geſtelt. Het ander, zynde een fraay en ſterk Gebouw, wierdt op 't bevel der Algemeene Staten, in 't jaar 1684, aan 't einde der Gampelſche Barakken, omtrent de Haagdykſche-poort, geſticht, en verordent tot eene Gevangenis voor de Bezetting en 't verder Krygsvolk zich binnen de Stadt ophoudende. In 't zelve heeft de Geweldige-Provooſt, die by den Raad van State wordt benoemt, zyne huisveſting.

De Gaſthuis-Velden met de Tuighuizen, enz.

Niet verre van daar, tuſſchen de Haagdykſche- en Ginnekens-poorten, tegen de Wal, ziet men een zeer ruim vierkant Plein, omringt met een dubbelde reye van olme- en linde-boomen, gemeenlyk de Gaſthuis-Velden genaamt, om dat de grond toebehoort aan 't Gaſthuis van Breda, welke by de laatſte Omwalling der Stadt, in 't jaar 1682, op 't bevel van den Raad van Sta-

Digitized by Google

State is ingenomen, en tot een Wapen-plaats gemaakt, waar op de Bezetting thans nog jaarlyks in den krygshandel wordt geoeffent. Aan de Ooſt-zyde van dit Plein, op den linker oever der rivier de Mark, ſtaan twee groote Tuighuizen, welke aldaar in 't jaar 1682 zyn gebouwd, en waar in 't nodig Geſchut en 't verder Oorlogs-tuig van 't gemeene Landt wordt bewaart. Aan de Weſt-zyde ſtaan mede twee zware Gebouwen, zynde het eene een groot en ſterk Kruid-magazyn, aldaar in 't jaar 1699 geſtelt; en het ander, 't Laboratorium of 't Werkhuis der Bus-ſchieters, waar in alle ſoorten van Krygsvierwerken bereidt worden.

De groote Water-molen en Sluis.

By dit voorgemeld Plein is, in 't jaar 1543, ten tyde van Reynier Prins van Oranje, Heer van Breda, begonnen gebouwd te worden de groote Water-molen, wiens gelyk in de Nederlanden niet wordt gevonden. Dezelve beſtaat uit vier molens, gaande met drie paar Steenen, behelzende, binnen de muuren, de lengte van een-hondert en tien, en de breedte van veertig voeten. Het onderſte gedeelte is van witten arduin-ſteen opgemetſelt, en heeft boven de molens vier verdiepingen, en drie byzondere zolders, elk ter lengte en breedte voor gemeld, als mede verſcheide kamers en andere gemakken, tot gebruik en gerief der Molenaaren, en der genen die daar verders woonachtig zyn. Voor dat de Huizinge en 't Molenwerk wierdt gemaakt, was men afgeſproken, dat de Heer van Breda zoude bekoſtigen al 't gene tot de Molens en 't Molen-werk nodig was, en de Stadt 't gene tot derzelver Blok-huis en ſterkte behoorde. Deez' Molen maalde voorheen alleen op 't water der rivier de Aa of Weerreys, doch nu, naa de vereeniging van de Mark en Aa buiten de Stadt, op 't water dier twee rivieren. Aan de Ooſt-zyde van de gemelde Water-molen, in den Wal, legt de groote Sluis, welke voormaals twee bogen hadt, ieder breedt negentien voeten, doch die in 't jaar 1700 ingeſtort zynde, weder is herbouwd, alleen met eene opening ter breedte van omtrent agtien voeten. Door middel van deze Sluis kan men, in tyd van nood, 't water der twee buiten de Stadt vereenigde rivieren, de Mark en Aa, ſchielyk doen ſteigeren, en 't gantſch omleggend Landt overſtroomen.

De Stadt Breda voert in haar Wapen drie zilvere St. Andries Kruiſſen op een rood Velt, in die gedaante als hier voor ſtaat afgebeeldt. Door wien of op wat tyd dat Wapen aan die Stadt is gegeven, kan men met gene zekerheid bepalen; hoewel het, naar alle waarſchynlykheid, zeer oud moet wezen, want men vindt reeds de drie Kruiſſen verbeeldt op 't Zegel, waar mede 't groot Voorrecht, by Heer Hendrik den III. aan die van Breda in 't jaar 1252 verleent, bezegelt is. Het is echter te vermoeden, dat de meeſte Steden en Plaatſen onder 't Graafſchap van Stryen behoort hebbende, tot eene eeuwige gedachtenis van den ouden ſtronk waar uit zy voortgeſproten waren, met eenige verandering hebben aangenomen de Wapenen van Stryen, beſtaande in drie roode St. Andries Kruiſſen op een goudt Velt; en dat Breda uit dien hoofde voert drie zilvere Kruiſſen op een rood Velt: Bergen-op-Zoom mede drie zilvere Kruiſſen op een rood Velt, met een groen heuveltje daar onder: de Niervaart of de Klundert, drie goude Kruiſſen op een zwart Velt: Zevenbergen, drie roode Kruiſſen op een goudt Velt: Almonde drie goude Kruiſſen op een zwart Schilt: Dubbelmonde, drie zwarte Kruiſſen op een zilver Velt: Driemylen, drie zilvere Kruiſſen op een zwart Velt: Wieldrecht, drie zilvere Kruiſſen op een blaauw Velt: Willemſtadt, in 't onderſte kwartier, drie roode Kruiſſen op een zilver Velt; en Dinteloort, of Princelandt, drie zilvere Kruiſſen op een rood Velt, met een Poſt-horen in 't midden.

Digitized by Google

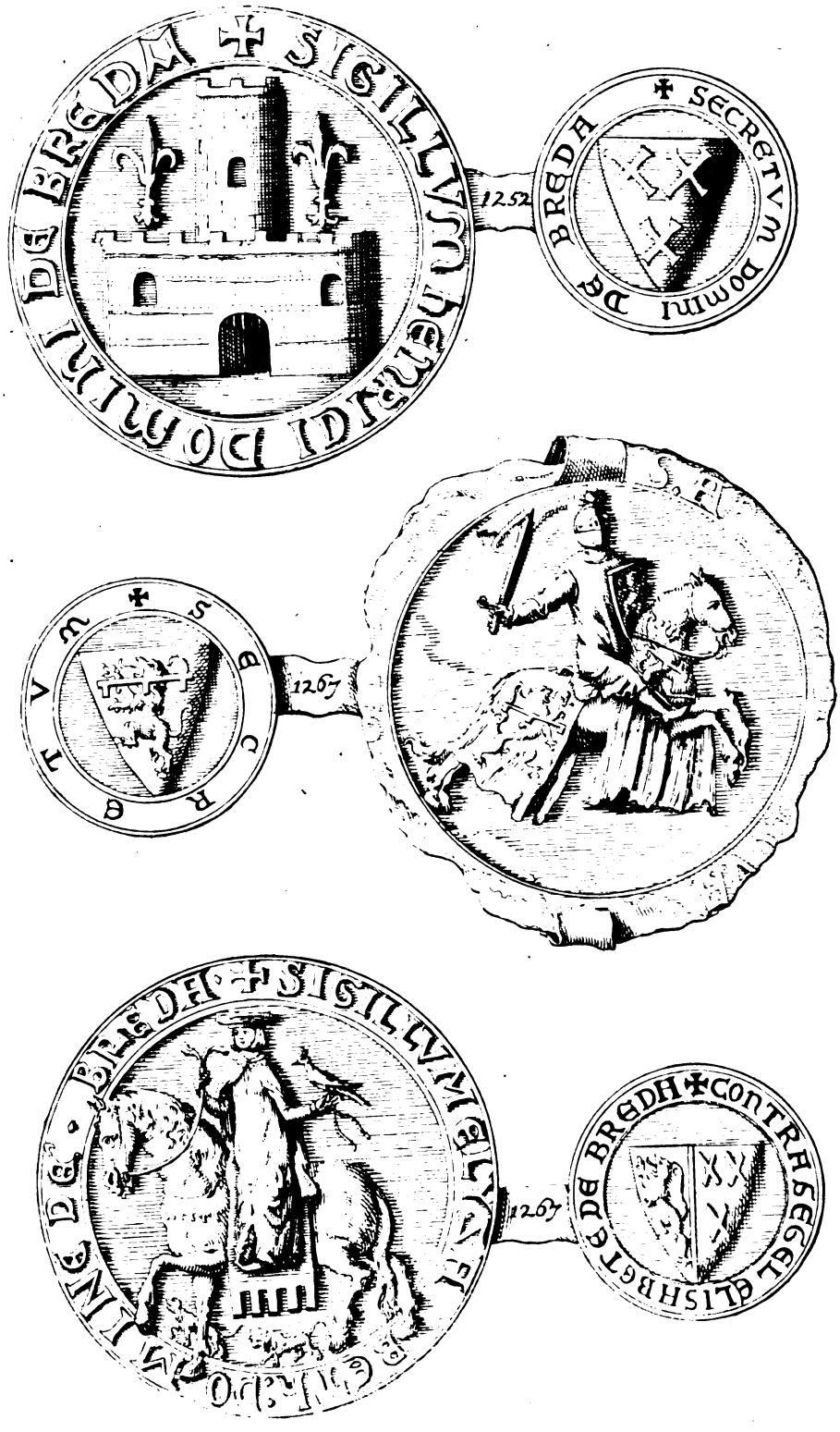

Het Kaſteel.

Gedurende 't verblyf der Deenen of Normannen te Breda, hebben de Heeren van Breda waarſchynlyk hunne woonſtede gehouden te Zundert op 't Huis te Laar, 't gene nog eenigzints is af te nemen uit den Sticht-Brief van Thoor, van den jaare 992, over welken, onder meer anderen, mede als getuige heeft geſtaan G. de Zundert, dien Vrouw Hilſondis Gravin van Stryen aldaar haaren Kaſtelein noemt: maar naa dat Hendrik Heer van Breda 't Kaſteel,

Proeven n. 4.

Digitized by Google

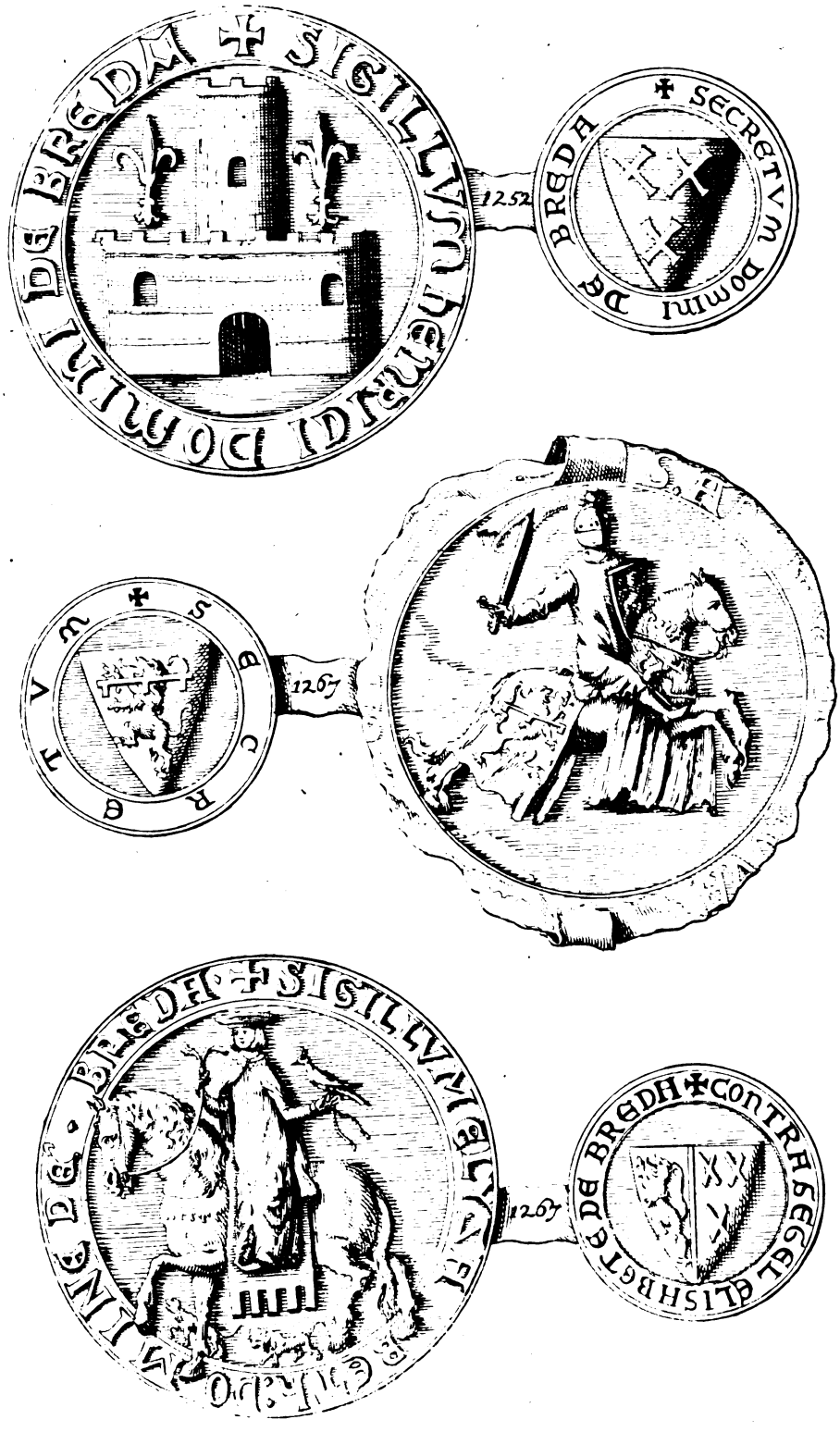

Het Kaſteel.

Gedurende 't verblyf der Deenen of Normannen te Breda, hebben de Heeren van Breda waarſchynlyk hunne woonſtede gehouden te Zundert op 't Huis te Laar, 't gene nog eenigzints is af te nemen uit den Sticht-Brief van Thoor, van den jaare 992, over welken, onder meer anderen, mede als getuige heeft geſtaan G. de Zundert, dien Vrouw Hilſondis Gravin van Stryen aldaar haaren Kaſtelein noemt: maar naa dat Hendrik Heer van Breda 't Kaſteel,

Proeven n. 4.

Digitized by Google

steel,

Digitized by Google

ſteel, 't gene voormaals by de gemelde Deenen omtrent de rivier de Mark was gebouwd, in 't jaar 1124 hadt ingenomen, en deszelfs Torens en Sterktens ter neder geworpen, hebben zyne nakomelingen hun hof op den Burgt gehouden; naa welken Burgt, Brunesheim genaamt, eenige jongere zoonen der Heeren van Breda, en laatſt nog Arnout van Loven, by 't leven van zynen broeder Heer Hendrik van Herſtal, den naam gevoert hebben: en zomwylen ook wel op 't Slot te Scoten, 't gene voornamentlyk blykt by den uiterſten wil, door Hendrik den III. Heer van Breda, in 't jaar 1246. gemaakt, waar by hy eenige voordeelen vergunt aan de Kapellanye in zyn huis te Scoten, onder beding, dat als hy of zyne nakomelingen hun verblyf aldaar niet hielden, de Kapellaan gehouden zoude zyn den dienſt in de Parochie-Kerk te doen. *Proeven n. 13.*

Dit Slot plag te leggen binnen de Wal en Gracht van 't tegenwoordig Kaſteel, ter plaatſe daar 't Reiger-boſch, 't gene gedurende de belegering van 't jaar 1624 by die van de Stadt is afgehouwen, geſtaan heeft, en waar van, omtrent een eeuw geleden, nog overig waren de grondpalen van de Brug, nevens de rivier de Mark, en eene diepte, toenmaals genaamt de Kokenwiel, en by 't gemeld Boſch de grontveſten der vervalle muuren, die eenigen tyd te voren, in 't verleggen der Haven, waren afgebroken. *Recueil van Havermans.*

Jan van Polanen, Heer van de Leck, een ryk en machtig Heer, de Stadt en 't Landt van Breda van den Hertog van Brabant by koop hebbende verkregen, heeft den ouden Burgt omver geworpen, en daar omtrent in 't jaar 1350 begonnen een ander Kaſteel te bouwen, 't gene in den jaare 1362 eerſt voltooit is, en waar van men heden nog een vierkanten hoek-toren, met een ſtuk van 't oud gebouw, by de Kapelle van 't Kaſteel ziet ſtaan.

Het nieuw Kaſteel of 't binnenſte Hof, 't gene het Donjon genaamt wordt, en met eene byzondere gracht omwatert is, heeft Hendrik Graaf van Naſſau, Heer van Breda, begonnen te timmeren in 't jaar 1536, onder 't beſtier van den beruchten Italiaanſchen Bouwmeeſter Bologne, die een groot gedeelte van 't zelve, namentlyk alle de Gebouwen en Vertrekken aan de rechter zyde van den ingang, met de groote Zaal, nog voor 't overlyden van dien Graaf, voorgevallen den zevenden van Wynmaandt 1538, heeft voltooit. Reynier Prins van Oranje, Graaf van Naſſau, heeft naa zyns vaders dood den bouw merkelyk gevordert; doch naa zyn ontydig ſneuvelen is dat werk, eerſt om de minderjaarigheid van Willem den I. Prins van Oranje, en vervolgens wegens den langdurigen oorlog en wiſſelvalligen ſtant der Stadt van Breda, gantſch onvolmaakt blyven leggen, tot dat eindelyk Willem de III. Prins van Oranje, naamaals Koning van Groot-Brittanje, 't overig gedeelte aan de linker zyde van den ingang, door den vermaarden Bouwmeeſter Romans, naa 't bewerp van den ouden bouw, heeft doen optimmeren, onder wiens opzicht 't zelve ook in den jaare 1696 t'eenemaal is voltrokken. Een koſtelyk en uitmuntend Paleis, wiens gelyk in de Nederlanden niet wordt gevonden, en 't gene deswegens waardig is wat nader beſchouwt te worden.

Van 't buitenſte Plein, gemeenlyk 't Kaſteels Plein genaamt, komt men langs een Brug, leggende over de gracht welke 't Kaſteel van de Stadt ſcheidt, door eene zeer fraaye Poort, die met veel Lof- en Beeldwerk, als mede met de Wapens van Keizer Karel den V., van Hendrik Graaf van Naſſau, en van zyne gemalin Claude de Chalons, Princeſſe van Oranje, verciert is, op een zeer groot Voor-plein, met linde-boomen beplant; van waar men ter linker hand over een ſteene Brug, bezet met de Wapens van Reynier, Willem, Philips-Willem en Maurits, Princen van Oranje, gaat naar de Poort van 't Binnen-Kaſteel; boven welke Poort men in de voorgevel ziet een ruime Niſſe, voormaals verordent om daar in 't Stantbeeldt van Graaf Hendrik te plaatſen, waar boven men deszelfs Wapen, en daar onder deszelfs voornaam HENRICUS in gulde letteren, nog tegenwoordig ziet: hier door gegaan zynde, komt men op een vierkante Binnen-plaats, lang hondert zeven-en-dertig, en breedt twee-en-negentig voeten, omringt van eene ope Galderye, welke tien voeten breedt, en onderſteunt is door blaauwe arduin-ſteene Pylaaren van de Doriſche Bouw-orden, tuſſchen welkers kapiteelen veele Hooftſtukken van Roomſche Keizers, als mede van Griekſche en Romeinſche Krygshelden

Digitized by Google

Digitized by Google

steel, 't gene voormaals by de gemelde Deenen omtrent de rivier de Mark was gebouwd, in 't jaar 1124 hadt ingenomen, en deszelfs Torens en Sterktens ter neder geworpen, hebben zyne nakomelingen hun hof op den Burgt gehouden; naa welken Burgt, Brunesheim genaamt, eenige jongere zoonen der Heeren van Breda, en laatst nog Arnout van Loven, by 't leven van zynen broeder Heer Hendrik van Herstal, den naam gevoert hebben: en zomwylen ook wel op 't Slot te Scoten, 't gene voornamentlyk blykt by den uitersten wil, door Hendrik den III. Heer van Breda, in 't jaar 1246. gemaakt, waar by hy eenige voordeelen vergunt aan de Kapellanye in zyn huis te Scoten, onder beding, dat als hy of zyne nakomelingen hun verblyf aldaar niet hielden, de Kapellaan gehouden zoude zyn den dienst in de Parochie-Kerk te doen. *Proeven n. 13.*

Dit Slot plag te leggen binnen de Wal en Gracht van 't tegenwoordig Kasteel, ter plaatse daar 't Reiger-bosch, 't gene gedurende de belegering van 't jaar 1624 by die van de Stadt is afgehouwen, gestaan heeft, en waar van, omtrent een eeuw geleden, nog overig waren de grondpalen van de Brug, nevens de rivier de Mark, en eene diepte, toenmaals genaamt de Kokenwiel, en by 't gemeld Bosch de grontvesten der vervalle muuren, die eenigen tyd te voren, in 't verleggen der Haven, waren afgebroken. *Recueil van Havermans.*

Jan van Polanen, Heer van de Leck, een ryk en machtig Heer, de Stadt en 't Landt van Breda van den Hertog van Brabant by koop hebbende verkregen, heeft den ouden Burgt omver geworpen, en daar omtrent in 't jaar 1350 begonnen een ander Kasteel te bouwen, 't gene in den jaare 1362 eerst voltooit is, en waar van men heden nog een vierkanten hoek-toren, met een stuk van 't oud gebouw, by de Kapelle van 't Kasteel ziet staan.

Het nieuw Kasteel of 't binnenste Hof, 't gene het Donjon genaamt wordt, en met eene byzondere gracht omwatert is, heeft Hendrik Graaf van Nassau, Heer van Breda, begonnen te timmeren in 't jaar 1536, onder 't bestier van den beruchten Italiaanschen Bouwmeester Bologne, die een groot gedeelte van 't zelve, namentlyk alle de Gebouwen en Vertrekken aan de rechter zyde van den ingang, met de groote Zaal, nog voor 't overlyden van dien Graaf, voorgevallen den zevenden van Wynmaandt 1538, heeft voltooit. Reynier Prins van Oranje, Graaf van Nassau, heeft naa zyns vaders dood den bouw merkelyk gevordert; doch naa zyn ontydig sneuvelen is dat werk, eerst om de minderjaarigheid van Willem den I. Prins van Oranje, en vervolgens wegens den langdurigen oorlog en wisselvalligen stant der Stadt van Breda, gantsch onvolmaakt blyven leggen, tot dat eindelyk Willem de III. Prins van Oranje, naamaals Koning van Groot-Brittanje, 't overig gedeelte aan de linker zyde van den ingang, door den vermaarden Bouwmeester Romans, naa 't bewerp van den ouden bouw, heeft doen optimmeren, onder wiens opzicht 't zelve ook in den jaare 1696 t'eenemaal is voltrokken. Een kostelyk en uitmuntend Paleis, wiens gelyk in de Nederlanden niet wordt gevonden, en 't gene deswegens waardig is wat nader beschouwt te worden.

Van 't buitenste Plein, gemeenlyk 't Kasteels Plein genaamt, komt men langs een Brug, leggende over de gracht welke 't Kasteel van de Stadt scheidt, door eene zeer fraaye Poort, die met veel Lof- en Beeldwerk, als mede met de Wapens van Keizer Karel den V., van Hendrik Graaf van Nassau, en van zyne gemalin Claude de Chalons, Princesse van Oranje, verciert is, op een zeer groot Voor-plein, met linde-boomen beplant; van waar men ter linker hand over een steene Brug, bezet met de Wapens van Reynier, Willem, Philips-Willem en Maurits, Princen van Oranje, gaat naar de Poort van 't Binnen-Kasteel; boven welke Poort men in de voorgevel ziet een ruime Nisse, voormaals verordent om daar in 't Stantbeeldt van Graaf Hendrik te plaatsen, waar boven men deszelfs Wapen, en daar onder deszelfs voornaam HENRICUS in gulde letteren, nog tegenwoordig ziet: hier door gegaan zynde, komt men op een vierkante Binnen-plaats, lang hondert zeven-en-dertig, en breedt twee-en-negentig voeten, omringt van eene ope Galderye, welke tien voeten breedt, en ondersteunt is door blaauwe arduin-steene Pylaaren van de Dorische Bouw-orden, tusschen welkers kapiteelen veele Hoofdstukken van Roomsche Keizers, als mede van Griekse en Romeinsche Krygshelden

Digitized by Google

helden, en Wysgeeren, op de wyze van Medaillons, geplaatſt zyn. Onder deze Galderye wierdt nog onlangs tot eene gedachtenis bewaart de vergulde wagen, waar mede Prins Willem de I., twaalf jaaren oud zynde, op den zesden van Herfſtmaandt 1544, in de Nederlanden gekomen is.

Aan 't einde van deze Plaats, recht over de Poort van den ingang, ziet men een heerlyken Trap, mede van blaauwen arduin-ſteen zeer konſtig gemaakt, throons-gewyze overdekt, en met verſcheide Pylaaren van de bovengemelde Orden onderſteunt, mitsgaders met veele Beelden, Wapens en Lofwerk verciert, langs welke men door verſcheide wegen opklimt in een zeer groote en ruime Zaal, geheel op Pylaaren geveſt, die de gantſche agter-zyde van 't Kaſteel beſlaat, en hondert zes-en-zeſtig voeten lang, en negen-en-dertig voeten breedt is: uit 't midden dezer Zaale gaat men neder in de Kapel, door Prins Reynier gebouwd, welke Anna van Egmont Gravin van Buuren, eerſte gemalin van Prins Willem den I., door Gregorius Silvius, Biſſchop van Raguza, Vicaris van Robert van Bergen Biſſchop van Luyk, heeft doen inwyden met een Outaar, ter eeren van Godt Almachtig, van de H. Maagd Maria, en van alle de Heiligen; waar van 't Stichting-feeſt zoude invallen op den dag van Maria-Hemelvaart.

Van deze Zaal gaat men verders door twee groote opſlaande deuren in eene Galderye, die, even als beneden, de gantſche Binnen-plaats omringt, insgelyks onderſteunt van blaauwe arduin-ſteene Pylaaren van de Ioniſche Orden, welke omtrent een derde in den muur gevat zyn, en tuſſchen welke men de venſters geplaatſt heeft. Agter deze Galderyen, zoo boven als beneden, heeft men een menigte van pragtige Vertrekken, waar in, onder andere cieraden, uitmunten de zeer koſtbare en konſtig met goud en zyde doorweve Tapyten, verbeeldende de oude Graven en Gravinnen van Naſſau, als mede de Princen en Princeſſen van Oranje, Heeren en Vrouwen van Breda, alle bynaa levens grootte, te paard zittende.

Boven deze Vertrekken is nog een derde verdieping, op dezelfde wyze als de twee andere, beſtaande uit eene Galderye, mede ſteunende op arduin-ſteene Pylaaren van de Korintiſche Orden, die insgelyks omtrent een derde in den muur gevat zyn, met veele Vertrekken en Kamers tot gebruik der Huisgenoten en andere Bedienden van 't Hof.

Beneden, bezyden de Kapel, vertoont zig nog de vierkante Hoek-toren, met een ſtuk van 't oud getimmerte, het eenig overblyfzel van den Burgt door Jan van Polanen, Heer van de Leck en Breda, in 't jaar 1350 gebouwd; waar in tegenwoordig de Keukens, Kelders, enz. van 't Hof geplaatſt zyn.

Tegen 't voorſte Plein, of den ingang van de Stadt in 't Kaſteel, ziet men nog een Galderye, welkers voorgevels eertyts verguldt waren. Deze Galderye heeft de lengte van hondert vyf-en-veertig, en de breedte van zes-en-twintig voeten, en ruſt op vier-en-dertig Pylaaren van blaauwen arduin-ſteen; waar aan ten Ooſten, op de wyze van een Bolwerk, uit de gracht, by Hendrik Graaf van Naſſau, is opgetogen een zwaar en ſterk Gebouw, genaamt 't Blokhuis of 't Bolwerk van 't Kaſteel, met eenen uitſtekenden Toren, die genoemt wordt het Plombé, voor dezen de woonplaats van Graaf Hendrik, van Prins Reynier, en van Prins Willem, die 't Donjon hielden voor de Vorſten en Heeren welke hen kwamen bezoeken; en aan de andere of Weſt-zyde, insgelyks een hoog Gebouw, alwaar de Reeken-kamer van 't Huis van Naſſau wierdt gehouden, zelfs ook ten tyde der Spaanſche Regeering, by afgezonde Raden, van 't jaar 1568 tot 1577, en van 't jaar 1581 tot 1590.

Van 't midden dezer Galderye gaat men recht naar den Water-molen, die op 't water van de Mark maalt. Deez' Molen is by Graaf Hendrik mede Bolwerks-gewys uit 't water opgebouwd, en boven met veele Kamers en Vertrekken voorzien, alwaar de Markgravin van Zenette, de Graaf van Buuren, voor zyn vertrek naar Loven en zyne vervoering naar Spanje, Prins Maurits en Graaf Philips, eenigen tyd voor 't jaar 1581, hun verblyf hebben gehouden.

Apologie du Prince d'Orange. pag. 23.

By dezen Water-molen, ten Weſten, is door Prins Reynier gebouwd een zeer ruim Tuighuis, waar in een groot getal Geſchut en veelerhande Wapentuig is geweeſt, de Heeren van Breda toekomende; onder andere veel oud metaal Kanon, waar mede de Koning van Hongaryen 't Huis van Naſſau, wegens dien-

Digitized by Google

Digitized by Google

helden, en Wysgeeren, op de wyze van Medaillons, geplaatſt zyn. Onder deze Galderye wierdt nog onlangs tot eene gedachtenis bewaart de vergulde wagen, waar mede Prins Willem de I., twaalf jaaren oud zynde, op den zesden van Herfſtmaandt 1544, in de Nederlanden gekomen is.

Aan 't einde van deze Plaats, recht over de Poort van den ingang, ziet men een heerlyken Trap, mede van blaauwen arduin-ſteen zeer konſtig gemaakt, throons-gewyze overdekt, en met verſcheide Pylaaren van de bovengemelde Orden ondersteunt, mitsgaders met veele Beelden, Wapens en Lofwerk verciert, langs welke men door verſcheide wegen opklimt in een zeer groote en ruime Zaal, geheel op Pylaaren geveſt, die de gantſche agter-zyde van 't Kaſteel beſlaat, en hondert zes-en-zeſtig voeten lang, en negen-en-dertig voeten breedt is: uit 't midden dezer Zaale gaat men neder in de Kapel, door Prins Reynier gebouwd, welke Anna van Egmont Gravin van Buuren, eerſte gemalin van Prins Willem den I., door Gregorius Silvius, Biſſchop van Raguza, Vicaris van Robert van Bergen Biſſchop van Luyk, heeft doen inwyden met een Outaar, ter eeren van Godt Almachtig, van de H. Maagd Maria, en van alle de Heiligen; waar van 't Stichting-feeſt zoude invallen op den dag van Maria-Hemelvaart.

Van deze Zaal gaat men verders door twee groote opſlaande deuren in eene Galderye, die, even als beneden, de gantſche Binnen-plaats omringt, insgelyks ondersteunt van blaauwe arduin-ſteene Pylaaren van de Ioniſche Orden, welke omtrent een derde in den muur gevat zyn, en tuſſchen welke men de venſters geplaatſt heeft. Agter deze Galderyen, zoo boven als beneden, heeft men een menigte van pragtige Vertrekken, waar in, onder andere cieraden, uitmunten de zeer koſtbare en konſtig met goud en zyde doorweve Tapyten, verbeeldende de oude Graven en Gravinnen van Naſſau, als mede de Princen en Princeſſen van Oranje, Heeren en Vrouwen van Breda, alle bynaa levens grootte, te paard zittende.

Boven deze Vertrekken is nog een derde verdieping, op dezelfde wyze als de twee andere, beſtaande uit eene Galderye, mede ſteunende op arduinſteene Pylaaren van de Korintiſche Orden, die insgelyks omtrent een derde in den muur gevat zyn, met veele Vertrekken en Kamers tot gebruik der Huisgenoten en andere Bedienden van 't Hof.

Beneden, bezyden de Kapel, vertoont zig nog de vierkante Hoek-toren, met een ſtuk van 't oud getimmerte, het eenig overblyfzel van den Burgt door Jan van Polanen, Heer van de Leck en Breda, in 't jaar 1350 gebouwd; waar in tegenwoordig de Keukens, Kelders, enz. van 't Hof geplaatſt zyn.

Tegen 't voorſte Plein, of den ingang van de Stadt in 't Kaſteel, ziet men nog een Galderye, welkers voorgevels eertyts verguldt waren. Deze Galderye heeft de lengte van hondert vyf-en-veertig, en de breedte van zes-en-twintig voeten, en ruſt op vier-en-dertig Pylaaren van blaauwen arduin-ſteen; waar aan ten Ooſten, op de wyze van een Bolwerk, uit de gracht, by Hendrik Graaf van Naſſau, is opgetogen een zwaar en ſterk Gebouw, genaamt 't Blokhuis of 't Bolwerk van 't Kaſteel, met eenen uitſtekenden Toren, die genoemt wordt het Plombé, voor dezen de woonplaats van Graaf Hendrik, van Prins Reynier, en van Prins Willem, die 't Donjon hielden voor de Vorſten en Heeren welke hen kwamen bezoeken; en aan de andere of Weſt-zyde, insgelyks een hoog Gebouw, alwaar de Reeken-kamer van 't Huis van Naſſau wierdt gehouden, zelfs ook ten tyde der Spaanſche Regeering, by afgezonde Raden, van 't jaar 1568 tot 1577, en van 't jaar 1581 tot 1590.

Van 't midden dezer Galderye gaat men recht naar den Water-molen, die op 't water van de Mark maalt. Deez' Molen is by Graaf Hendrik mede Bolwerks-gewys uit 't water opgebouwd, en boven met veele Kamers en Vertrekken voorzien, alwaar de Markgravin van Zenette, de Graaf van Buuren, voor zyn vertrek naar Loven en zyne vervoering naar Spanje, Prins Maurits en Graaf Philips, eenigen tyd voor 't jaar 1581, hun verblyf hebben gehouden.

Apologie du Prince d'Orange. pag. 23.

By dezen Water-molen, ten Weſten, is door Prins Reynier gebouwd een zeer ruim Tuighuis, waar in een groot getal Geſchut en veelerhande Wapentuig is geweeſt, de Heeren van Breda toekomende; onder andere veel oud metaal Kanon, waar mede de Koning van Hongaryen 't Huis van Naſſau, wegens dien-

Digitized by Google

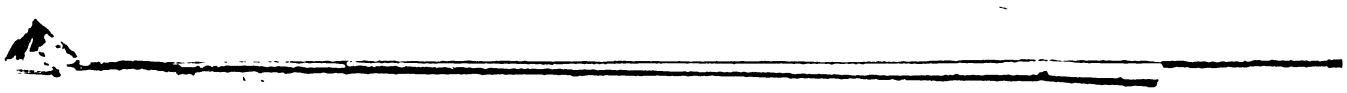

Digitized by Google

Digitized by Google

dienſten tegen de Turken, voormaals heeft vereert; desgelyks vier-en-veertig, zoo groote als kleine ſtukken metaal Geſchut, die Ferdinand Koning van Kaſtiliën aan Graaf Hendrik in 't jaar 1531 hadt geſchonken, welke alle naamaals, op bevel des Hertogs van Alba, daar uit genomen en vervoert zyn. Dit Wapenhuis dient thans tot een Magazyn voor 't Krygs-tuig der Algemeene Staten. *Commelin Leven van Pr. Mauritz.*

Nevens dit Magazyn loopt de uitwatering van den Water-molen, waar langs men uit de rivier de Mark allen oorlogs-voorraad met weinig moeite en koſten door de Sluis kan aanvoeren. Hier door wierdt eertyts binnen gehaalt 't vermaarde Turf-ſchip, waar mede 't Kaſteel, en vervolgens de Stadt Breda, in 't jaar 1590, verovert zyn. Men ziet nog heden aan de Ooſt-zyde van die gracht, omtrent den agter-hof van 't Kaſteel, eenige blaauwe arduin-ſteenen in den muur uitſteken, tot een gedenk-teken, zoo men zegt, dat 't Turf-ſchip aldaar heeft gelegen. Aan beide de zyden dezer Sluis, tegen de Haven, ſtaan nog twee groote ronde Gebouwen, waar van 't eene tot een Kruid-magazyn, en 't ander tot 's Lands Turf-huis wordt gebruikt.

Van 't Binnen-Kaſteel Ooſtwaarts, gaat men over een Brug, die in 't jaar 1739, op 't bevel des Princen van Oranje, over de Stads Gracht is geſlagen, in den vermakelyken Hof van Valkenberg, dus genaamt, om dat voorheen aldaar een Vogel-huis ſtont, 't gene den naam van Valkenberg voerde. Graaf Hendrik heeft dat Huis in 't jaar 1531 doen afbreeken, en daar aan veele Erven gekogt, om eenen wyd-uitgeſtrekten Tuin voor 't Kaſteel te maaken. Deez' Hof, beſlaande omtrent die mergen lands, beſtaat thans in een groot Perk, omheint van hooge beuke-haagen, en in zeventien byzondere Palm- en Gras-perken verdeelt, in ieder van welke een wit gepleiſterd Stantbeeldt geplaatſt is. Ten Noorden heeft men een Terras uit den grond opgemetſelt, lang drie-hondert en twintig ſchreeden, breedt zeſtien en hoog zes voeten, beplant met eene dubbelde reye hoog-opgaande linden; waar aan zich ten Ooſten opdoet een dichtbewaſſen Boſch van linde- en beuke-boomen, in veele wandel-paden doorſneden. Ten Zuiden was voorheen een klein Boſch, waar in buitengewoone hooge en zware boomen ſtonden, 't gene door den feſſen ſtorm-windt, op den eerſten van Herfſtmaandt 1717, t'eenemaal vernielt zynde, in 't volgende jaar weder is herplant, en in vier, door haagen afgezonderde, vierkanten verdeelt. In 't midden van den Hof ziet men een viſchryken Vyver, nevens welken gebouwd is de huizinge van Pergamont, aldus genaamt naa deszelfs Stichter Jan de Boubert, gezegt van Pergamont, Groot-Kamerling van Graaf Hendrik; naa wiens afſterven, op den eerſten van Wynmaandt 1550, dat huis aan den Heer van Breda is gekomen, die het nog bezit. Dit Valkenberg verſtrekt den inwoonderen van Breda voor een aangename wandelplaats, welkers gelyk in geene Stadt der Vereenigde Nederlanden wordt gevonden.

Aan de Zuidweſt-zyde van 't Valkenberg, omtrent de Poort van den ingang, vertoont zich nog een groot vierkant Gebouw met een Binnen-plaats, behelzende de wooning des Tuinmans, de Stallingen en Koetshuizen van 't Hof, als mede een ruime en welgeſchikte Kaatsbaan, die zyn uitzicht heeft op 't Kaſteels Plein. Ten Ooſten was voorheen de Bouwerye van den Heer van Breda, waar van de Bouwerye-ſtraat nog heden den naam voert, met de nodige Stallen voor paarden en beeſten: doch voor eenige jaaren is 't Bouwhuis geſchikt tot een bekwame wooning, en ten voordeele van den Heer verhuurt. In 't jaar 1741 is dit huis, op 't bevel des Princen van Oranje, verkogt.

Agter 't Kaſteel, Noordwaarts, tuſſchen 't zelve en de kleine Warande, van ouds Amelenberg genaamt, is het Beltrombоſch geweeſt, 't gene met ſtaketſels was omheint en beſloten, en waar in veele Harten en Reën wierden onderhouden, verſtrekkende tot een Diergaarde of Park voor het Slot. Men ging derwaarts door de agter-poort van 't Kaſteel, langs een dubbelde Laan van ype-boomen, waar nevens een Palmaſie-baan was. Dit alles is, in 't begin der Belegering van 't jaar 1624, by die van de Stadt afgehouwen en geſlecht: men ziet echter heden nog op een heuvel een agtkant ſteene Speelhuis ſtaan, 't gene in den jaare 1620 is gebouwd; voor en nevens 't welke men in 't vervolg

van

Digitized by Google

van tyd weder eenige dreeven of laanen van eyke- en linde-boomen, tot cieraad en eene aangename wandeling heeft geplant.

Naam-lyſt der STAD- EN SLOTVOOGDEN *van* BREDA.

1567.

De Heer van Schouwenberg.

1568.

Pieter van Quaderebbe, Ridder, Heer van Berchem.

1572.

Adriaan d'Etournel, Heer van St. Remy.

1577.

Franciſco Verdugo.

1578.

Jonkheer Roelof van Stakenbroek.

1581.

Claude van Barlaimont, Heer van Haultepenne.

1583.

Camillo del Monte.

1585.

Odoardo Lanciavecchia.

1590.

Karel van Heraugier.

1606.

Juſtinus van Naſſau.

1625.

Claude de Rye, Baron van Balançon.

1630.

Jan de Maiſieres, Heer van Chault, Vallon, Noiret, enz.

1636.

Gomar Fourdin.

1637.

François de l'Aubeſpine, Markgraaf van Hauterive.

1669.

Fredrik van Naſſau, Heer van Zuyleſtein.

1672.

Karel-Florentyn, Rhyn- en Wiltgraaf.

1677.

Jan-Theobald, Baron Weibnum.

1696.

Ernſt-Willem, Baron van Saliſch.

1713.

Willem, Prins van Heſſen-Kaſſel.

1723.

Borchard, Baron van Rechteren.

1738.

Jan-Warner, Vryheer van Pallandt.

1741.

Fredrik-Jacob, Landgraaf van Heſſen-Homburg.

Digitized by Google

VIII. HOOFTSTUK.

Beſchryving van den Godsdienſt, mitsgaders der Kerken, Kapellen, en andere openbare Geeſtelyke Gebouwen binnen de Stadt BREDA.

DE Inwoonders dezer Landen waren van oude tyden herwaarts, gelyk hunne nabuuren de Duytſchers, zeer overgegeven aan den Afgoden-dienſt. Julius Cæſar, in zyne Aantekeningen, zegt wel, dat de Duytſchers noch Prieſters noch Offerhanden hadden, noch eenige Goden eerden, dan die der menſchen zinnen onderworpen waren, en van welke zy dagelyks hulp en baat ontfingen, gelyk de Zon, de Maan en 't Vuur; want van andere Goden wiſten zy niet, ook hadden zy niet van hen gehoort: doch Tacitus, veel oplettender omtrent de zeden en pligten der Inwoonders van Duytſchlandt en hunne aanpalende Gebuuren, getuigt, dat zy boven alles eerden Tuiſto, en zynen zoon Mannes, als de eerſte grondleggers van hunnen Landaardt. Het blykt ook dat de Duytſchers, in den tyd van Tacitus, al kennis der Romeinſche Godheden gekregen hadden; want hy ſchryft, dat zy van alle Goden Mercurius 't allermeeſt eerden. Boven dien hadden zy hunne eige byzondere Afgoden, welke alle hier op te noemen ons te verre zoude afleiden, en waar van door de naauwkeurige Onderzoekers der Nederlandſche Oudheden, elders breeder en uitvoeriger gehandelt wordt.

Jul. Caſ. de Bell. Gall. lib. 6.

Tacit. de mor. Germ. §. 2.

Idem §. 9.

Van Loon Holl. Hiſt.

Onder dit blinde Heidendom hebben de eerſte Bewoonderen dezer Landen gelegen, tot dat het Chriſten Geloof in deze Geweſten is uitgebreidt. Men houdt het gemeenlyk daar voor, dat Clement Willebrord, van wiens uiterſten wil hier boven gewaagt wordt, en die in 't jaar 736 of 739 ſtierf, geweeſt is de eerſte Verkondiger van 't Chriſten Geloof in Taxandrië of Teſſenderlandt. Dan daar mede wordt groot ongelyk gedaan aan de heilige Mannen, die veele honderde jaaren te vooren aldaar de Chriſtelyke Leere gepredikt hebben: want niet lang naa de dood des Zaligmaakers, heeft Maternus 't begin gegeven aan de Kerk van Tongeren, waar van het Chriſten Geloof door Teſſenderlandt voort verſpreid is. Servaas, de X. Biſſchop van Tongeren, dien eenigen willen dat Bloedverwant van Jeſus Chriſtus zoude geweeſt zyn, heeft het waar Geloof getrouwelyk tegen de Arrianen, in de Kerk-vergadering van Rimini, in den jaare 358, voorgeſtaan. Deez' gevlucht zynde van Tongeren, om den inval der Hunnen, is binnen Maaſtricht geſtorven, en zyn zyne navolgers, 't zy onder den naam van Biſſchoppen van Tongeren of van Maaſtricht, aldaar blyven woonen, ter tyd toe dat Huibrecht, de navolger van Lambrecht, die van Dodo, den broeder van Alpaïs, byzit van Pepyn van Herſtal, vermoordt is, den Biſſchoplyken Stoel in 't jaar 710 te Luyk geſtelt heeft, waar onder 't Landt van Stryen vervolgens in 't Geeſtelyke altyd heeft geſtaan, tot dat de nieuwe Biſſchoppen door Philips den II. Koning van Spanje in de Nederlanden ingevoert zynde, de Stadt en 't Landt van Breda den Biſſchop van Antwerpen onderworpen is.

Mirai Annal. Belg.

Scribani Orig. Antv.

Sigebert. ad ann. 399.

Sulpit. Sever. lib. 2.

Val. Andr. Topogr. Belg.

Mirai Annal. Belg.

De oorzaak waarom Willebrord gemeenlyk de Apoſtel van Teſſenderlandt genoemt wordt, vertrouwt men deze te zyn, om dat hy aldaar, als Afgezant van den Paus, de inſtellingen van Romen in de Chriſten Kerken 't allereerſt ingevoert heeft; gelyk omtrent denzelfden tyd ook in Duytſchlandt een Engelſche Monnik, genaamt Bonifaas, eerſt medehelper van Willebrord, en daar naa Aarts-Biſſchop van Ments, mitsgaders in Engelandt een Roomſche Monnik, met name Auguſtyn, om dat zy beide van den Paus van Romen afgezonden waren, ook om die reden Apoſtelen van Duytſchlandt en Engelandt zyn genoemt geworden.

Aventin. Annal. Bojor. lib. 3.

Beda de Geſt. Angl. l. 1. c. 29.

Deze Landen hebben dus in 't Geeſtelyke onder de heerſchappye der Roomſche Pauſſen geſtaan, tot dat Luther, in 't jaar 1517, tegen de Pauſſely-

Digitized by Google

ke macht en de Roomſche Leer begon te prediken, als wanneer het licht der Hervorming in deze Geweſten ook doorbrak. Men vindt dat Hendrik Voes en Jan van Eſch, Auguſtyne Monniken, de eerſte zyn geweeſt die in de Nederlanden als Lutheranen geleden hebben, en om die Leere, op den eerſten van Hooimaandt 1533, te Bruſſel levendig verbrandt zyn. De ervarentheid heeft daar naa geleert, dat niettegenſtaande de ſtrenge bevelen van Keyzer Karel en van Koning Philips, en de wreede vervolgingen door de Onderzoekers des Geloofs gepleegt, de genen die men *Evangeliſchen* noemde, echter vermenigvuldigt, en als tegen de byl opgewaſſen zyn.

Polydor. Virgil. l. 8. c. 4

In eene Reekening der Stadt Breda vindt men aangetekent, dat Ruardus, de Onderzoeker des Geloofs, met de zynen, op den twee-en-twintigſten van Hooimaandt 1550, aldaar gekomen was om 't Kapittel te hervormen.

Te Breda wierdt de vervolging door de gemelde Onderzoekers ook begonnen in 't jaar 1556, wanneer Jan de Scheerder, anders genaamt Jan de Leſer, aldaar om het Geloof gevangen wierdt; welke in zyne belydenis voor den Droſſaart, de Burgemeeſteren en Schepenen, veele luiden binnen Breda woonende, die van dezelfde gezindheid waren, bedragen heeft.

Deze Evangeliſchen hielden groote onderlinge gemeenſchap met hunne Geloofs-verwanten binnen Antwerpen; en naa dat derzelver Vergaderingen te Antwerpen en te Breda, zoo binnen als buiten de Steden heimelyk gehouden waren, zoo hebben zy, in Bloei- en Zomermaandt 1566, buiten Antwerpen, mitsgaders buiten de Ginnekens-poort by Breda, in de Zandbergen, openbaarlyk, en in de volgende maandt met een wonderlyken grooten toeloop gepredikt.

Op Dingsdag den twintigſten van Oogſtmaandt 1566 is binnen Antwerpen, en Donderdags daar aan volgende, met nog twee dagen en nachten, de Beeldſtormerye te Breda geſchiedt, en niet geweert. En hoewel daar naa die van den Hervormden Godsdienſt te Antwerpen te vrede waren, de Kerken die zy in de Stadt ingenomen hadden te verlaten, en volgens 't Verdrag tuſſchen de Hertogin van Parma en de verbonde Edellieden op den drie-en-twintigſten van Oogſtmaandt 1566 gemaakt, hunne Predikatien voorts te houden buiten de Stadt op de gewoone plaatſen; zoo heeft nochtans de Magiſtraat dier Stadt, om verſcheide redenen, geraden gevonden, hen, op den vier-en-twintigſten derzelfde maandt, daar toe plaatſen binnen de Stadt te vergunnen: 't gene die van denzelfden Godsdienſt binnen Breda, van Prins Willem, hunnen Heer, dien de wyze der gepleegde Beeld-ſtorming zeer mishaagde, niet hebben konnen verwerven, niettegenſtaande door hen het volgende Smeekſchrift wierdt overgegeven.

Reſolut. der Stadt Breda.

„ *Aen onſen Genedigen Heere den Prince van Oraengien, Grave van*
„ *Naſſou, &c. Heere van Breda, &c.*

„ Supplicéren in alder oitmoet ende venerencie Uwer Ex^tien goetwillige en-
„ de onderdanige onderſaten de Borgeren ende Ingeſetenen van Uwer Ex^tien
„ Stadt Breda, door de openbare Predicatie van Gods Woordt, in ende omtrent
„ derſelver Uwer Ex^tien Stadt nu onlancx gedaen, totte liefde van denſelven
„ Woorde ende van ſyn heylich Evangelium beruert ende ontſteken ſynde,
„ ende verſtaen hebbende, dat deſelve begonſte Predicatie voirtaen gedaen ſou-
„ de moeten worden buyten deſelve Stadt, Dat Uwer Ex^tien gelieve te conſi-
„ dereren ende te aenmercken de onbequamicheden ende inconveniënten daer
„ in gelegen, en die daer uut ſouden mogen toecomen: In den yerſten de
„ onbequaemheyt ende ongelegentheyt der plaetſe, mitsdyen de winter nu aen-
„ ſtaende ende nakende is, Dat men nu alreede begonſt heeft de jonge Kyn-
„ deren in de godſalige Leere te leeren ende te onderwyſen; dwelck, over-
„ mits de groote ongelegentheyt ende onbequamicheyt alnu ſoude moeten
„ werden geïnterrumpeert, Datter veel crancke Vroukens ende van kynde be-
„ vrucht ſyn, denwelcken het oick ſeer qualick mogelick ſoude ſyn ſoo verre
„ buyten te gaen, Dat het oick nyet wel gelegen en ſoude ſyn, de cleyne
„ nyeuw geborene Kynderkens buyten de Stadt, door coude, regen ende
„ wynt

Digitized by Google

„ wynt te dragen, om deſelve ten Doope te preſenteren, Dat het oick ſeer
„ ſorchelick ende periculoos ſoude weſen, want hoewel ſy Supplianten van
„ Uwe Genad: wegen geaſſecureert ſouden ſyn, ſoo ſouden nochtans de
„ quaetwillige van daer omtrent, als Boeren ende andere, by andere hatige
„ ende misgunſtige, ſoo wel bynnen als buyten der Stadt, hen Supplianten en-
„ de de godſalige Predicatie des heyligen Evangeliums met veele leugenen
„ ende laſteringen beſwarende, beruert ende opgeſtooct weſende, hen Sup-
„ plianten verſtooren ende oproer maecken mogen, eer dat men denſelven daer
„ in belet, of hen Supplianten daer tegens ſuccours ſoude connen doen, Ende
„ en ſoude men ſulcken hatigen ende misgunſtigen, oft den ghenen die ſy daer
„ toe oprueren ende verwecken ſouden mogen, nyet connen beletten, ſy en
„ ſouden by nachte de bouwinge ende tymmeringe, die by hen Supplianten al-
„ daer gemaect ſouden mogen worden, afbreken ende vernyelen, Door welc-
„ ke oirſaecken ende conſideratien oick ſoude mogen gebueren, datter vele
„ die de godſalige Leere ſouden hebben begonſt te ſmaecken, ende hen van
„ der Roomſche Religie afgeſondert, hen ſelven hier toe oick nyet begeven-
„ de, ſouden in een enckele godloosheyt mogen vallen. Alle 't welck des hier
„ voir geruert is, ende des meer daer in geconſidereert mach worden, by
„ Uwer Ex^tien genadelick aenmerkende, Bidden ende ſuppliceren deſe Sup-
„ plianten, Uwer Ex^tien goede onderdanige onderſaten, ſeer oitmoedelick, dat
„ derſelver Uwer Ex^tien gelieve hen totte Predicatie van Gods Woordt ende
„ adminiſtratie ende uutdeylinge van de heylige Sacramenten, ennigen Tem-
„ ple in der voirſz Uwer Ex^tien Stadt te gonnen ende toe te laten, als Marcken-
„ dale, oft ennige andere bequame, van de ghene die doch ledich ſtaen, ende
„ geacht mogen werden als oft ſe buyten de Stadt waren, naedyen dezelve
„ buyten het yerſte begryp van deſelve Stadt ſtaen ende gelegen ſyn, Daer
„ by oick conſidererende, dat deſelve Templen tot dyen eynde geërigeert en-
„ de opgericht ſyn, om den Godsdienſt ende de Gebeden daer in te doen, ſoo
„ als het van Gode in ſyn heylich Woordt bevolen is, het welck gheender
„ preſcriptie der tyden, door abuys van menſchen, en can onderworpen ſyn,
„ Ende dat ſy Supplianten, borgeren ende ingeſetenen Uwer Ex^tien Stadt voirſz,
„ (Die in alle behoirlicke gehoirſaemheyt willen Uwer Ex^tien onderworpen ſyn,
„ ſoo als ſy tot noch toe oick altyt geweeſt ſyn, ende vooirts begeren te bly-
„ ven) nyet en hebben misdaen waer door ſy ſouden mogen worden geban-
„ nen uut der voirſz Stadt gemeyne plaetſen, by honne voirouders geërigeert,
„ ende tot reparatie ende onderhoudinge van dewelcke ſy luyde ende hon
„ voirouders altyt gewillichlick hebben gecontribueert, Dwelck dat voirſz is
„ de voirſz Supplianten oick verhopen des te beter van Uwer Ex^tien te mogen
„ vercrygen, gemerct ſy verſtaen dat die van Antwerpen, ende in meer ande-
„ re plaetſen, bynnen de Stadt blyven hon Predicatien doende, Zal oick Uwer
„ Ex^tien gelieven te aenmercken, dat tghene des by hen Supplianten alnu mit de-
„ ſen verſocht wordt, ſal dienen tot peyſe, vrede ende eendrachtigheyt van
„ den ganſchen Lande, want het kenlick is dat de menichfuldige ſeditien ende
„ beruerten om der Religie wille int Conincryck van Vranckryck honnen yer-
„ ſten oirſpronck genomen hebben, uut dyen de Predicatien buyten de Steden
„ geordonneert waeren, ſoo alſt genoech blyct uut den jammerlycken moort
„ tot Vaſſy geperpetreert, gelyck men oick nu onlancx geſien heeft te Tho-
„ louſe, alwaer groote bloetſtortinge onder de Predicatie by de vyanden der
„ waerheyt gedaen is geweeſt, nyettegenſtaende dat de gemeynte aldaer aſſeu-
„ rance ende verſekeringe van den Coninck ende van alle de Staten des Lants
„ hadde, Aengeſien dan deſe petitie ende begeerte der Supplianten voirſz is
„ redelick, ende dienende tot gemeyn welvaert ende vrede des Lants, ende
„ beſondere tot ſtichtinge van alle menſchen, ende tot grootmaeckinge des
„ Goddelicken naems, denwelcken men boven al eere ende dienſt ſchuldich is,
„ ſoo bidden ende ſuppliceren ſy Supplianten ſeer oitmoedelick als voir, &c.

De Apoſtille op den kant ſtaande, was van den volgenden inhoudt:

„ Syne Excellentie geſien hebbende deſe Supplicatie, heeft wel willen ver-
„ claren nyet te willen oft begeeren te contrarieren der Reſolutie gegeven by

Digitized by Google

ke macht en de Roomſche Leer begon te prediken, als wanneer het licht der Hervorming in deze Geweſten ook doorbrak. Men vindt dat Hendrik Voes en Jan van Eſch, Auguſtyne Monniken, de eerſte zyn geweeſt die in de Nederlanden als Lutheranen geleden hebben, en om die Leere, op den eerſten van Hooimaandt 1533, te Bruſſel levendig verbrandt zyn. De ervarentheid heeft daar naa geleert, dat niettegenſtaande de ſtrenge bevelen van Keyzer Karel en van Koning Philips, en de wreede vervolgingen door de Onderzoekers des Geloofs gepleegt, de genen die men *Evangeliſchen* noemde, echter vermenigvuldigt, en als tegen de byl opgewaſſen zyn.

Polydor. Virgil. l. 8. c. 4

In eene Reekening der Stadt Breda vindt men aangetekent, dat Ruardus, de Onderzoeker des Geloofs, met de zynen, op den twee-en-twintigſten van Hooimaandt 1550, aldaar gekomen was om 't Kapittel te hervormen.

Te Breda wierdt de vervolging door de gemelde Onderzoekers ook begonnen in 't jaar 1556, wanneer Jan de Scheerder, anders genaamt Jan de Leſer, aldaar om het Geloof gevangen wierdt; welke in zyne belydenis voor den Droſſaart, de Burgemeeſteren en Schepenen, veele luiden binnen Breda woonende, die van dezelfde gezindheid waren, bedragen heeft.

Deze Evangeliſchen hielden groote onderlinge gemeenſchap met hunne Geloofs-verwanten binnen Antwerpen; en naa dat derzelver Vergaderingen te Antwerpen en te Breda, zoo binnen als buiten de Steden heimelyk gehouden waren, zoo hebben zy, in Bloei- en Zomermaandt 1566, buiten Antwerpen, mitsgaders buiten de Ginnekens-poort by Breda, in de Zandbergen, openbaarlyk, en in de volgende maandt met een wonderlyken grooten toeloop gepredikt.

Op Dingsdag den twintigſten van Oogſtmaandt 1566 is binnen Antwerpen, en Donderdags daar aan volgende, met nog twee dagen en nachten, de Beeldſtormerye te Breda geſchiedt, en niet geweert. En hoewel daar naa die van den Hervormden Godsdienſt te Antwerpen te vrede waren, de Kerken die zy in de Stadt ingenomen hadden te verlaten, en volgens 't Verdrag tuſſchen de Hertogin van Parma en de verbonde Edellieden op den drie-en-twintigſten van Oogſtmaandt 1566 gemaakt, hunne Predikatien voorts te houden buiten de Stadt op de gewoone plaatſen; zoo heeft nochtans de Magiſtraat dier Stadt, om verſcheide redenen, geraden gevonden, hen, op den vier-en-twintigſten derzelfde maandt, daar toe plaatſen binnen de Stadt te vergunnen: 't gene die van denzelfden Godsdienſt binnen Breda, van Prins Willem, hunnen Heer, dien de wyze der gepleegde Beeld-ſtorming zeer mishaagde, niet hebben konnen verwerven, niettegenſtaande door hen het volgende Smeekſchrift wierdt overgegeven.

Reſolut. der Stadt Breda.

„ *Aen onſen Genedigen Heere den Prince van Oraengien, Grave van*
„ *Naſſou, &c. Heere van Breda, &c.*

„ Supplicéren in alder oitmoet ende venerencie Uwer Ex^tien goetwillige en-
„ de onderdanige onderſaten de Borgeren ende Ingeſetenen van Uwer Ex^tien
„ Stadt Breda, door de openbare Predicatie van Gods Woordt, in ende omtrent
„ derſelver Uwer Ex^tien Stadt nu onlancx gedaen, totte liefde van denſelven
„ Woorde ende van ſyn heylich Evangelium beruert ende ontſteken ſynde,
„ ende verſtaen hebbende, dat deſelve begonſte Predicatie voirtaen gedaen ſou-
„ de moeten worden buyten deſelve Stadt, Dat Uwer Ex^tien gelieve te conſi-
„ dereren ende te aenmercken de onbequamicheden ende inconveniënten daer
„ in gelegen, en die daer uut ſouden mogen toecomen: In den yerſten de
„ onbequaemheyt ende ongelegentheyt der plaetſe, mitsdyen de winter nu aen-
„ ſtaende ende nakende is, Dat men nu alreede begonſt heeft de jonge Kyn-
„ deren in de godſalige Leere te leeren ende te onderwyſen; dwelck, over-
„ mits de groote ongelegentheyt ende onbequamicheyt alnu ſoude moeten
„ werden geïnterrumpeert, Datter veel crancke Vroukens ende van kynde be-
„ vrucht ſyn, denwelcken het oick ſeer qualick mogelick ſoude ſyn ſoo verre
„ buyten te gaen, Dat het oick nyet wel gelegen en ſoude ſyn, de cleyne
„ nyeuw geborene Kynderkens buyten de Stadt, door coude, regen ende
„ wynt

Digitized by Google

„ wynt te dragen, om deſelve ten Doope te preſenteren, Dat het oick ſeer
„ ſorchelick ende periculoos ſoude weſen, want hoewel ſy Supplianten van
„ Uwe Genad: wegen geaſſecureert ſouden ſyn, ſoo ſouden nochtans de
„ quaetwillige van daer omtrent, als Boeren ende andere, by andere hatige
„ ende misgunſtige, ſoo wel bynnen als buyten der Stadt, hen Supplianten en-
„ de de godſalige Predicatie des heyligen Evangeliums met veele leugenen
„ ende laſteringen beſwarende, beruert ende opgeſtooct weſende, hen Sup-
„ plianten verſtooren ende oproer maecken mogen, eer dat men denſelven daer
„ in belet, of hen Supplianten daer tegens ſuccours ſoude connen doen, Ende
„ en ſoude men ſulcken hatigen ende misgunſtigen, oft den ghenen die ſy daer
„ toe oprueren ende verwecken ſouden mogen, nyet connen beletten, ſy en
„ ſouden by nachte de bouwinge ende tymmeringe, die by hen Supplianten al-
„ daer gemaect ſouden mogen worden, afbreken ende vernyelen, Door welc-
„ ke oirſaecken ende conſideratien oick ſoude mogen gebueren, datter vele
„ die de godſalige Leere ſouden hebben begonſt te ſmaecken, ende hen van
„ der Roomſche Religie afgeſondert, hen ſelven hier toe oick nyet begeven-
„ de, ſouden in een enckele godloosheyt mogen vallen. Alle 't welck des hier
„ voir geruert is, ende des meer daer in geconſidereert mach worden, by
„ Uwer Ex^tien genadelick aenmerkende, Bidden ende ſuppliceren deſe Sup-
„ plianten, Uwer Ex^tien goede onderdanige onderſaten, ſeer oitmoedelick, dat
„ derſelver Uwer Ex^tien gelieve hen totte Predicatie van Gods Woordt ende
„ adminiſtratie ende uutdeylinge van de heylige Sacramenten, ennigen Tem-
„ ple in der voirſz Uwer Ex^tien Stadt te gonnen ende toe te laten, als Marcken-
„ dale, oft ennige andere bequame, van de ghene die doch ledich ſtaen, ende
„ geacht mogen werden als oft ſe buyten de Stadt waren, naedyen dezelve
„ buyten het yerſte begryp van deſelve Stadt ſtaen ende gelegen ſyn, Daer
„ by oick conſidererende, dat deſelve Templen tot dyen eynde geërigeert en-
„ de opgericht ſyn, om den Godsdienſt ende de Gebeden daer in te doen, ſoo
„ als het van Gode in ſyn heylich Woordt bevolen is, het welck gheender
„ preſcriptie der tyden, door abuys van menſchen, en can onderworpen ſyn,
„ Ende dat ſy Supplianten, borgeren ende ingeſetenen Uwer Ex^tien Stadt voirſz,
„ (Die in alle behoirlicke gehoirſaemheyt willen Uwer Ex^tien onderworpen ſyn,
„ ſoo als ſy tot noch toe oick altyt geweeſt ſyn, ende vooirts begeren te bly-
„ ven) nyet en hebben misdaen waer door ſy ſouden mogen worden geban-
„ nen uut der voirſz Stadt gemeyne plaetſen, by honne voirouders geërigeert,
„ ende tot reparatie ende onderhoudinge van dewelcke ſy luyde ende hon
„ voirouders altyt gewillichlick hebben gecontribueert, Dwelck dat voirſz is
„ de voirſz Supplianten oick verhopen des te beter van Uwer Ex^tien te mogen
„ vercrygen, gemerct ſy verſtaen dat die van Antwerpen, ende in meer ande-
„ re plaetſen, bynnen de Stadt blyven hon Predicatien doende, Zal oick Uwer
„ Ex^tien gelieven te aenmercken, dat tghene des by hen Supplianten alnu mit de-
„ ſen verſocht wordt, ſal dienen tot peyſe, vrede ende eendrachtigheyt van
„ den ganſchen Lande, want het kenlick is dat de menichfuldige ſeditien ende
„ beruerten om der Religie wille int Conincryck van Vranckryck honnen yer-
„ ſten oirſpronck genomen hebben, uut dyen de Predicatien buyten de Steden
„ geordonneert waeren, ſoo alſt genoech blyct uut den jammerlycken moort
„ tot Vaſſy geperpetreert, gelyck men oick nu onlancx geſien heeft te Tho-
„ louſe, alwaer groote bloetſtortinge onder de Predicatie by de vyanden der
„ waerheyt gedaen is geweeſt, nyettegenſtaende dat de gemeynte aldaer aſſeu-
„ rance ende verſekeringe van den Coninck ende van alle de Staten des Lants
„ hadde, Aengeſien dan deſe petitie ende begeerte der Supplianten voirſz is
„ redelick, ende dienende tot gemeyn welvaert ende vrede des Lants, ende
„ beſondere tot ſtichtinge van alle menſchen, ende tot grootmaeckinge des
„ Goddelicken naems, denwelcken men boven al eere ende dienſt ſchuldich is,
„ ſoo bidden ende ſuppliceren ſy Supplianten ſeer oitmoedelick als voir, &c.

De Apoſtille op den kant ſtaande, was van den volgenden inhoudt:

„ Syne Excellentie geſien hebbende deſe Supplicatie, heeft wel willen ver-
„ claren nyet te willen oft begeeren te contrarieren der Reſolutie gegeven by

Digitized by Google

„ de Hoocheyt van myn Vrouwe die Hertoginne van Parma Regente, op de
„ Supplicatie by de Heeren ende Edelen gepreſenteert op tſayt van de nyeuwe
„ Predicatie, waeromme ſullen die Supplianten hen daer na mogen reguleren.
„ Act., onder Syn Ex^tie name, tAntwerpen, tweeden dach van Septembri 1566.

(*Getekent*)

GUILLE DE NASSAU.

Ondertuſſchen hadt Prins Willem, op den vyfden van Herfſtmaandt, van 't Stadhuis te Breda, in 't bywezen van den Schoutet, de Borgemeeſteren en Schepenen dier Stadt, doen verkondigen de volgende Religions-Vrede, om binnen de Stadt en Lande van Breda agtervolgt te worden, ter tyd toe door den Koning, by advies der Algemeene Staten van den Lande, of ook by den Prins, anders zoude wezen vaſtgeſtelt.

„ Om van ons genedigen Heeren des Princen van Oraengien, Grave van
„ Naſſau ende Heere van Breda, &c. ende van derſelver Syne Genad: Stadt
„ Breda wegen te verſien tegens alle diſſenſien, tweedrachten ende diſcorden,
„ die om der Religien wil bynnen deſe Syne Genad: Stadt ende Lande
„ van Breda ſouden mogen opſtaen, ende alle quaet ende inconveniënten
„ die geſchapen ſouden ſyn daer uut te ryſen, in tyts te obviëren, te ver-
„ hueden ende te beletten, ſoo is van Syns Genad: ende der voirſz Synre
„ Genad: Stadt wegen, tot peyſe, ruſte, vrede ende eendrachtigheyt van
„ alle Syne Genad: goede onderſaten, voir deſe tyt geordonneert, geſtatueert
„ ende overdragen.

„ In den yerſten, dat nyemant, van wat ſtate, qualiteyt oft conditie hy ſy,
„ deen den anderen omt fayt van der Religien, tſy van deen oft van dandere,
„ oft in oft omd exerceren van deſelve, en ſal mogen injuriëren, misdoen oft
„ miſſeggen, behynderen oft beletten, met woorden oft met wercken, oft in
„ enniger manieren, mer ſal een yegelyck blyven ende hem houden mogen
„ in ſyn Religie ende int exerceren van deſelve, onbehyndert ende onbelet
„ van de ghene die van andere Religie ſouden mogen ſyn, oft van yemanden
„ anders: Ende in ſoo verre yemanden om ſynder Religie wille, tware van
„ deen oft van dandere, by yemanden ennigen overlaſt, hynderniſſe oft belet
„ gedaen werde, ſoo ſullen de Borgers deſer Stadt, ende andere ons genad:
„ Heeren onderſaten, van wat Religie deſelve oick mogen weſen, malcan-
„ der daer tegens alle aſſiſtentie, behulp ende byſtandicheyt doen, als goede
„ medeborgers ende mede Ingeſetenen, tot conſervatie van den gemeynen
„ peyſe, vrede ende eendrachticheyt, Ende oft geviele dat yemant den an-
„ deren met woorden oft met wercken injurieerde, ſal de geinjurieerde ſulcx
„ te kennen geven den Wethouderen, om daer aff de kenniſſe te nemen,
„ ende geſlicht te worden, ſoo ſy bevynden ſullen te behoiren, tſy by correctie
„ van honne perſoonen, oft anderſſins, ſonder dat alſulcke geinjurieerde hem
„ daerom ſal mogen wreken.

„ Dat de ghene van de nyeuwe Religie, oft ſoo men deſelve noemen macht,
„ hon Religie exerceren ſullen moeten ter plaetſen die hen by de Overicheyt,
„ te weten by onſen gened: Heere voirſz, oft van Syne Genad: wegen be-
„ weſen ſyn oft beweſen ſullen worden, ende nergens anders.

„ Dat nyemant tot ennige Predicatien en ſal mogen comen met ennige weer-
„ barige wapenen, dan alleenlick met hon dagelicx oft gewoonlick geweer,
„ te wetten Rappier oft Dagge.

„ Dat een yegelyck, ſoo wel van deen als van dander Religie, gehouden
„ ſal ſyn te obtempereren en gehoirſaem te ſyn de Overicheyt, ſonder by
„ yemanden yet te doen, te attempteren oft voirts te ſtellen tegens de Or-
„ donn: ende bevelen van onſen gened: Heere voirſz, ende van Syne
„ Genad: Officiers ende Wethouderen, ende denſelven in alle manieren voir
„ te ſtaen tot conſervatie van den gemeynen welvaren, wel verſtaende dat
„ tſelve nyet en ſal ſyn in prejuditie van deen oft van dander Religie.

„ Dat egeen Predikanten oft Miniſters van deen oft van dander Religie,

„ en

Digitized by Google

„ en ſullen mogen predicken ſeditieuſelyck oft oproerlick, daer uut ennige ſe-
„ ditie oft oproer ſoude mogen ryſen oft opſtaen; welverſtaende, dat voir
„ geen ſeditieuſe oft oproerige Predicatien verſtaen en worden, ſtraffingen
„ van de abuyſen oft erreuren in de Leeringe oft Ceremonien, oft tegens en-
„ nige quade ſeden, leven oft manieren; behoudelick dat 't ſelve geſchiede
„ ſonder ennige injurieuſe woorden.

„ Ende om eenen yegelycken wel geaſſecureert ende verzekert te ſyn
„ vryelick te mogen blyven in ſyn Religie, ſoo wel in deen als in dandere,
„ ſoo neemt de voirſz onſe gened: Heere de Prince, alle Syn Genad: goede
„ Onderſaten, ſoo wel van deen als van dander Religie, in Syne Genad: pro-
„ tectie en ſauvegarde, Bevelende mits deſen allen Syne Genad: Officieren,
„ elcken peyſelick ende vredelick in ſyn Religie te houden, ſonder ter ſaec-
„ ken van dyen yemanden yet misdaen oft miſſegt te mogen worden in en-
„ niger manieren, uitgeſondert de Anabaptiſten, die Syne Genad: hyer inne
„ nyet en wilt hebben begrepen.

„ Des worden oick van Syne Genad: wegen met deſen ſeer ſcherpelyk
„ verboden alle ſeditieuſe ende opruerige fayten oft voorſtellen, ſoo wel van
„ deen als van dander parthye, ſoo dat in ſoo verre ennige ſulcke gebuer-
„ den, deſelve van Syne Genad: gepunieert ende geſtraft ſullen worden nae
„ exigentie van deſelve.

„ Ende in ſoo verre yemandt contrarie den Ordonn: bovengeſcreven
„ dede oft voirtſtelde te doen, deſelve als Infracteurs ende Perturbateurs van
„ den gemeynen peyſe, vrede ende eendracht, ſullen van den voirſz ons
„ gened: Heere wegen, ſonder ennich verdrach daer aff geſtraft worden, tſy
„ metter galge, of anderſſins, ſoo als men nae exigentie ende gelegentheyt der
„ ſaecken oft delicten ſal bevynden behorende.

„ Allet ghene des ende gelyck voirſz is onderhouden ende achtervolcht te
„ worden, ende een yegelyck hem daer nae te reguleren, totter tyt toe by
„ onſen alregened: Heere den Coninck, by advyſe van de gemeyne Staten
„ van den Lande, oft oick by onſen gened: Heere den Prince voirſz, an-
„ ders geordonneert ſal ſyn. Onder ende achtervolgende welcke Ordonnan:
„ een yegelyck gehouden ſal ſyn hem te ſubmitteren. (*En was getekent*)

LOUIS DE NASSAU.

(*Onder ſtont*)

Duer bevel van myn genadigen
Heer den Prince:

(*Ondertekent*)

JACOB TSERAERTZ. MICHIEL PIGGEN.
JACOB VLAS. N. STEELANT.
JAN VOGELSANCK.

Reſolutien der Stadt Breda.

Omtrent het begin van den jaare 1567, naa den nederlaag te Ooſterweel en de beroerte binnen Antwerpen, wierden de Predikatien overal in deze Landen verboden, ten welken einde Prins Willem, op den laatſten van Bloeimaandt, te Breda het volgende Bevel tegen dezelve liet afkondigen, waar by hy zyn ongenoegen tegen de oproerige Byeenkomſten, en den oploop die eenige maanden te voren aldaar was voorgevallen, te kennen gaf.

„ WILHELM, by der Gratien Goidts Prince van Oraengien, Grave tot Naſ-
„ ſou enz. Heere tot Breda enz. Onſen Droſſaert ende Schouteten der Stadt
„ ende Lande van Breda Saluyt. Om te verhueden dat in toecomende tyden
„ bynnen onſe Stadt en Lande van Breda gelycke oploop, rebellie ende be-
„ ruerte als ſekere maenden geleden in onſe Stadt van Breda ende daeromtrent
„ is gebuert, nyet en geſchiede, ende geſien hebbende dOrdonnantie by ende

Digitized by Google

„ van wegen der Co: Mt opten xxviijen dach Mey tot Antwerpen gepubli-
„ ceert, Soe eeſt dat Wy hebben geordonneert ende geſtatueert, ordineren en-
„ de ſtatueren by deſen de Punctten ende Articulen hier nae volgende. In den
„ eerſten, dat alle valſche Predicanten ende Leeraers, Miniſters ende gelycke
„ verleyders des volcx by der doot ende galge geſtraft ſullen worden, boven
„ de confiſcatie ende verbeurte van alle henne goeden. Ende de ghene die
„ huns wetens ennige huyſen, hoven oft andere plaetſen hen toebehoirende
„ leenen, ende toelaten ſullen om aldaer Conventiculen ende ongeoirlofde Ver-
„ gaderingen gehouden te worden, ſullen mette ſelve pene van der galge en-
„ de confiſcatie van goeden geſtraft ende gepunieert worden. Ende belangen-
„ de den Receptateurs ende den ghenen die ſulcke valſche Leeraers, Predi-
„ canten ende verleyders favoriſeren ende onderhouden, indien ſy gewoen-
„ lyck ſyn tſelffde te doen, en daerenboven obſtinate ende verherte ketters
„ ſyn, willen ende ordineren Wy, dat ſy oeck metter doot ende confiſcatie van
„ goede geſtraft ſullen worden, gelyck de verleyders ſelve. Ende de ghene
„ die hen in de voirſz Conventiculen ende onbehoirlycke Vergaderingen vin-
„ den ſullen, deſelve daer van arbitralycken gecorrigeert worden, mits by
„ den Rechters aenſchouw nemende op henne qualiteyt, oft deſelve deur
„ nyeuſchiericheyt oft curioſiteyt hen in de voirſz Prekingen oft Vergaderin-
„ gen gevonden hebben, oft aldaer geſtoct, geſtaeft ende met wapenen ge-
„ comen ſyn om de voirſz Predicanten voir te ſtaen, ſuſtineren ende beſcher-
„ men, welcke Predicanten Wy verſtaen en willen uyt onſe Stadt ende Lande
„ van Breda gebannen te worden op de galge. Willende ende ordinerende
„ voirts meer, dat de Vaders ende Moeders, Broeders, Suſters, Ooms,
„ Moeyen, Meeſters, Meeſtreſſen oft ander, gehouden ſullen ſyn te verant-
„ woirden van de misdaet van heure kynderen ende van den ghenen die on-
„ der hun bevel ende laſt ſtaen, ende oick van hun huysgeſin, boven de pene
„ tſy van geeſſelinge oft andere die de voirſz kynderen oft joncvolck daerom-
„ me ſullen moeten lyden, tot arbiterſchepe van den Rechters, ten ware dat de
„ voirſz Vaders ende Moeders, oft andere van tſelve joncvolck laſt hebbende,
„ deden blycken hun beſte ende uyterſte neerſticheyt gedaen ende behoirlycke
„ ſorge en toeſicht gedragen te hebben om hen van ſulcke Prekingen, Con-
„ venticulen en onbehoirlycke Vergaderingen te houden ende keeren. En-
„ de om deſelve te beletten en voircomen, willen Wy dat de ghene die ont-
„ decken oft aenbringen ſal ennige die de voirſz Prekingen, Conventiculen en-
„ de onbehoirlycke Vergaderingen gehouden ſullen hebben, indien ſy daerinne
„ geweeſt hebben, voir die reyſe daer van ontlaſt ende vry ſullen weſen, ſonder
„ dat men hen daeromme ſal mogen ſtraven, mits nochtans beloovende, dat ſy
„ hen des nyet meer onderwynden en ſullen, ende ſoe verre ſy anders van on-
„ ſen heyligen Gelove ende van den Sacramenten der Kerken goet gevoelen
„ hebben. Ordinerende onſen Droſſaert ende Schouteten onſer Stadt ende
„ Lande van Breda wel ernſtelycken, dat ſy by alle mogelycke ende gevue-
„ chelycke middelen verſien, dat de voirſz Prekingen, Conventiculen ende
„ onbehoirlycke Vergaderingen belet mogen worden, ende tghene des voirſz is
„ ſcherpelyck doen onderhouden ende obſerveren, op pene van tſelfde te
„ verhalen op den ghenen die daerinne onachtſaem ende gebrekelyck bevon-
„ den ſoude worden, aengeſien dat den dienſt Goidts ende de gemeyne ruſte
„ daer aen ſoe grootelycx gelegen is. Ende ſeggen, verclaren ende ordineren
„ by deſen, dat ſoe verre yemant, wie hy ſy, hem vervoirdere ennige Kerc-
„ ken, Clooſteren, Cappellen oft andere geeſtelycke plaetſen te plunderen,
„ berooven, bederven, verbranden oft daer aen overlaſt oft gewelt te doene,
„ oft daer toe hulpe, byſtant oft aſſiſtentie te geven, directelyck oft indirecte-
„ lyck, Aultaren, Reliquien oft Beelden van den heyligen Cruyce, Sancten
„ oft Sanctinnen, tſy op die gemeyne ſtraten oft geweyde plaetſen, te bre-
„ ken, vernielen oft onder de voeten te treden oft werpen, oft op de heylige
„ Sacramenten van der Kercken ennigen overlaſt oft injurie te doene, dat de-
„ ſelve ter galgen verweſen ende geëxecuteert, ende heuren goeden geconfiſ-
„ queert ſullen worden als Kerckſcheynders, Rovers ende openbare Dieven,
„ Vyanden van Godt, van Ons en van der werelt, permitterende ende toela-
„ tende eenen yegelycken deſelve te mogen vangen, aentaſten ende in han-

„ den

Digitized by Google

„ den van de Juſticie te leveren ende ſtellen om geſtraft te worden ſoe voirſz
„ is. Daerenboven gebieden ende bevelen Wy allen Officiers, Wethouders
„ ofte andere, van wat qualiteyt oft conditie die mogen weſen, dat ſy de voirſz
„ plunderingen, berovingen ende brekingen met alle heure cracht ende macht
„ weederſtaen ende beletten, op arbitrale pene ende correctie, boven de reſtitu-
„ tie van de ſchade die aen de Kercken by de voirſz Beeldebrekers ende Kerck-
„ rovers gedaen ſal weſen, totter welcke gehouden ſullen ſyn de ghene die
„ omtrent ende binnen der Prochie, daer ſulcke brekinge oft ſchade geſchie-
„ den ſal, geſeten ſyn, ende deſelve nyet belet oft wederſtaen en ſullen heb-
„ ben, gemerct dat alſoe de voirſz Kercken onſen Heere Godt ende tot ge-
„ bruyck van der Gemeynte gededicceert ſyn, een yegelyck daer voor particu-
„ liere ſorge dragen moet, als weſende een ſaecke die alle Criſtene menſchen
„ bevolen ende gerecommandeert is te beſchermen ende voirſtaen, ende ſun-
„ derling de Prochie-Kercken by den ghenen van heure Prochie, dwelck Wy
„ oeck willen verclaren ende verſtaen onderhouden ende achtervolcht te wor-
„ den voir ende aengaende den Clooſters, Cappellen ende andere gewyde
„ plaetſen die bynnen de limiten van de voirſz Prochie geſtaen ſyn. Insge-
„ lycx verbieden Wy wel ſcherpelyck te uſurperen tghene dat den Geeſtelycken
„ ſtaet toebehoirt, te weten tDoopen, Huwelyck, Nachtmael, Pſalmodien
„ ende gemeynen publicken Sank in onbehoirlicke ende ongeoorlofde Vergade-
„ ringen ende Conventiculen, Begravinge ende dyergelycke acten, dwelck Wy
„ verbieden ende interdiceren wel ernſtelycken allen ende eenen yegelycken
„ meer te doene, ende dexercitie van de nyeuwe Secten te gebruycken, op
„ pene ende verbeurte van den lyve voir de ghene die ſulcx ſouden doen oft
„ doen doen, te executeren, tſy metter galgen oft metten ſweerde, ter diſcre-
„ tien van den Rechters, met confiſcatie van goede. Ende aengaende den ghe-
„ nen die daer over ſtaen, jegenwoordich oft behulpich weſen ſouden, op
„ pene van extraordinariſen ſtraff, nae de qualiteyt van heure misdaet ende
„ misbruyck. Verbiedende int generael alle andere ſorte ende manier van
„ exercitie van Religie, dan alleenlick die oude van allen tyde in de Catho-
„ lycxſche Kercken ontfangen, ende in onſe voirſz Stadt ende Lande van
„ Breda openbaerlick gebruyct. Ende bevelen ende willen wel ernſtelyck,
„ dat men de kynderen, terſtont nae dat die geboren ſullen weſen, ſal open-
„ barelyck doen doopen in de Prochie-Kerken, nae oude gewoonte, ende dat
„ van denſelven doopſelen by den Paſtoir oft Prochiaen regiſter gehouden
„ ſal worden, inhoudende die dagen dat die geſchiet ſullen weſen, de namen
„ van den Kynde, van den Vader ende Moeder, ende van den Peters ende
„ Meters, ſonder dat men de voirſz. kynderen vant voirſz Doopſel uyt den
„ Prochien ſal mogen dragen, op pene tegens de Vaders ende Moeders, die
„ onachtſaem ſouden weſen henne kynderen te doen doopen, van ſware
„ ende rigoureuſe correctie, nae circumſtancie ende gelegentheyt van der
„ ſaeken, ende ſoe verre ſy heure kynderen anders deden doopen, op ver-
„ beurte van den lyve voir ende tegens hen, ende den ghenen die deſelve
„ gedoopt ſouden hebben, mitsgaders tegens den ghenen die de voirſz kyn-
„ deren anders ſouden doen oft dragen doopen, met adjudicatie ende confiſ-
„ catie van haere goeden. Ende om alle misbruyck ende bedroch te verhue-
„ den, ordineren Wy dat de Vroede Vrouwen, als ſy tkynt ter werelt ont-
„ fangen ſullen hebben, indien tſelve bynnen xxiiij. uren daer nae nyet ge-
„ doopt en worde, den Paſtoir oft Prochiaen van der Prochie daer van de
„ wete ſullen moeten doen, op pene dat ſy daer van gecorrigeert ſullen wor-
„ den, nae tmisbruyck dat ſy daer inne gedaen ſullen hebben. Gebiedende
„ ende ordinerende dat alle Vroede Vrouwen terſtont ſolempnelen eedt doen
„ ende ſweeren ſullen in handen van den Wethouders, heur nae deſe onſe Or-
„ donnantie ende gebot te vuegen ende te reguleren. Verbiedende oeck ſeer
„ ſcerpelick dat nyemant, wie hy ſy, hem en vervoirdere de kynderen te leren
„ oft Schole te houden, in wat tale tſelfde ſoude mogen weſen, tſy int ſe-
„ creet oft openbaer, ſonder yerſt ende voir al geëxamineert te weſen by den
„ Capittele ende twee Gedeputeerden van der Wet, daer toe geordineert, de-
„ welcke hem neerſtelyck vragen ſullen van ſyn Geloove, ende en ſullen egheen
„ daer toe mogen admitteren dan die ontwyffelick van de Catholycxſchen ge-

„ loove

„ loove syn, ende yerst solempnelen eedt doen, dat sy geen boecken oft leeringe, „ van der Catholycxschen Kercken gereprobeert synde, leeren en sullen, daer „ van hen bewys by geschrifte gegeven sal worden; Ordinerende dat alle die „ ghene die jegenwoordelick Schole houden, binnen tien dagen nae de publi- „ catie van desen, hen nae dese onse Ordonnantie sullen moeten vuegen ende „ reguleren, op pene van arbitrale punitie ende correctie, ende soe verre sy „ bevonden worden hier naemaels ennige Dwalingen oft valsche Leeringen „ heur Scholieren geleert te hebben, op verbeurte van den lyfve ende con- „ fiscatie van heure goeden, als valsche Leeraers ende Predicanten. Ende „ de Vaders, Moeders, Meesters ende Momboirs, die de kynderen tot sulcke „ gereprobeerde Scholen wetens gesonden souden hebben, sullen daer van „ arbitralyck gestraft ende gecorrigeert worden nae den eysch van den mis- „ daet. Bevelende oeck onsen voirsz Drossaert ende Schouteten, tegens Pren- „ ters ende Vercoopers van Boecken, Scriften, Liedekens, Contrefeytselen, „ Figuren, Schilderyen ende Papieren, scandeleus ende injurieus wesende, „ inhoudende blasphemie ende bespottinge tegens Godt ende syne heylige „ Kercke, oft tegens de Co. M^t, te procederen mette penen ende verbeurten „ van den lyfve, ende confiscatie van goede, indien sy gewoon syn sulcx te „ doen; oft des neen, dat sy daer van extraordinaerlyck ende rigoureuselyck „ gestraft sullen worden, sonder nochtans daeromme te moeten sterven, ende „ oeck op straff ende boete arbitrale voir ende tegens den ghenen die desselve „ gecoft souden hebben ende wetens onder hen behouden. Ordinerende ende „ bevelende mede onsen Drossaert ende Schouteten, te procederen tegens alle „ de ghene die opgestelt ende opgericht hebben Consistorien, gelt ende pen- „ ningen op onse Borgeren ende Onderzaten gelicht, bedwingende desselve „ heur gehoirsaem te wesen al tegen die Overheyt die men Ons schuldich is, „ mitsgaders tegens de Wet daer toe by Ons behoirlyck gestelt, ende dat meer „ is, tegen de Co: M^t, onsen ende heuren natuerlicken Prince gewapent heb- „ ben, hen daerenboven onderwonden de gemeyn aelmoessen, ende desselve „ aenvaert, doende desselve uytdeylen tegens gewoenlicke forme, nae henne „ discretie, by gesuspecteerde Aelmoesseniers, die de aelmoessen onder hen „ hielden, sonder daer van rekening te doen, sluytende uyt desselve de arme „ Catholicque, ende oeck mede tegens de ghene die sulcx in toecomende tyde „ sullen doen, ende tegens de ghene die Hoefden ende Autheurs van de voirsz „ beroerte hebben geweest, willende dat tegens alle de voirsz straffelyck „ ende rigoreuselyck geprocedeert worde by executie van der doot metten „ sweerde, ende van confiscatie van goeden, onder wat titule dat sy hen ver- „ voirdert sullen hebben over ons volck te ordineren, bevelen ende gebieden, „ tsy van Ouderling, Diaken, Toesiender, Superintendent oft ander dierge- „ lycke. Ende beroerende den ghenen die op onse Onderzaten ennige penning- „ gen oft goet heffen, lichten oft collecteren sullen, alwaert dat sy tselfde wil- „ lichlicken wilden geven, sonder des van Ons last, bevel, macht, authori- „ teyt, orloff en consent te hebben, Wy willen dat desselve arbitralick daer aff „ gestraft ende gepunieert sullen worden nae den eysch van der saecken, ende „ boven dien betalen vyermael soe veel als sy gelicht ende ontfangen sullen „ hebben, te bekeren, deen helft tonsen proffyte, ende dander helft tot prof- „ fyt van den ermen. Verbiedende ende interdicerende oeck den voirsz Sec- „ tarissen, tsimpel volck te verleyden oft aen te trecken by aelmoessen, werck „ te geven, oft anderssins, op pene van exemplaren straff. Ende indien de „ opheve van de voirsz penningen geschiet ware, oft alnoch geschieden, te- „ gens de Co: M^t, oft om Cryschvolck te lichten, willen Wy dat de ghene die be- „ volen penningen gelicht oft gecontribueert hebben, oft alnoch souden mo- „ gen bevelen ende gebieden penningen te lichten oft contribueren, metter „ doot gestraft sullen worden als rebelle, wederspanniche ende seditieuse men- „ schen, ende overzulcx henne goeden geconfisqueert. Verclaren oeck mede „ de Hoefden ende Autheurs van de Vergaderingen, daer inne dat men ge- „ sloten heeft Nachtmael te houden, Cryschvolck te lichten, ende daer toe „ contributie te doen, Kercken te bederven, dauthoriteyt van heur Consisto- „ rien te hanthouden ende vermeerderen, der Co: M^t ende onse bevele te „ beletten, voir rebellen, wederspannichen ende vyanden van de gemeyne

„ Wel-

Digitized by Google

„ welvaert, verbiedende alſulcke Vergaderingen meer te houden, op te pene
„ van de galge ende confiſcatie van goede. Verclarende alle de ghene die
„ ongeoorlofde Vergaderingen tot quaden eynde houden ſullen, tſy om de
„ Religie en om 't gemeyn ruſte in beroerte te ſtellen, voer wederſpennige
„ rebelle ſeditieuſe menſchen ende Verſtoorders oft Perturbateurs van de ge-
„ meyne ruſte, Ordinerende dat ſy overſulcx metter doot geſtraft ende gepu-
„ nieert, ende heure goeden geconfiſqueert worden zoe voirſz. is. Ende
„ voirts ſoe Wy onderricht ſyn dat zedert ennige jaren herwaerts ennige Le-
„ dichgangers, Vagabonde, Apoſtaten en Fugitiven, hen bynnen onſe voirſz.
„ Stede vertrocken ende hen onthouden hebben, ſunderlinge om de Reli-
„ gie, bevelen Wy daeromme, dat alle de voirſz. perſoonen bynnen xxiiij.
„ uren na de publicatie van deſen, hen vertrecken ende gaen uyter voirſz.
„ Stede, op pene van gegeeſſelt ende gebannen te worden, oft van der doot,
„ nae dat ſy door hun misdaet bevonden ſullen hebben verdient te hebben.
„ Gebiedende, willende, ordinerende ende ſtatuerende voirts, dat alle de
„ ghene die uyt ennige plaetſen van herwaertsovere bynnen onſer voirſz. Stadt
„ van Breda van nyeuws ſullen comen woonen, by den Officier ende Wet-
„ houders neerſtelycken ondervraegt ſullen worden oft zy uyt andere Stadt of
„ Lant gebannen zyn, in welcken gevalle zy heuren tytle van banniſſemente
„ den ſelven Officier ende Wethouders ſullen moeten exhiberen ende over-
„ brengen; ende indien deſelve gebannen zyn om tſtuck van der Religie, Ket-
„ terye oft andere redenen daer aen clevende oft dependerende, by wien den
„ ſelven ban uytgeſproken ſoude mogen ſyn, en ſullen die in onſer voornoem-
„ de Stadt van Breda nyet ontfangen worden, noch aldaer vry ſyn, noch oick
„ in andere plaetſen in onſen voirſz. Lande van Breda, mer ſullen hen uyter
„ voirſz. Stadt moeten vertrecken, op pene indien ſy zulcx nyet en deden,
„ wederomme uyter ſelver Stadt gebannen te worden voor anderen gelycken
„ tyt, ende op de ſelve pene als in heuren ban geſtelt ſal zyn, ſoe verre zy ge-
„ vangen worden, ten ware dat onſe Officiers ende Wethouders voor goet
„ bevonden tegens deſelve van nyeuws te procederen, dwelck zy in ſulcken
„ gevalle ſullen mogen doen; ende indien de voirſz. Ballingen heuren Van
„ verſwygen, ende men ſulcx daer nae te weten quame, ſullen dezelve ge-
„ ſtraft worden na inhouden van den tytel van heuren voirſz. banniſſemente,
„ ten ware oick dat onſe voirſz. Officier ende Wethouders, om ſekere merc-
„ kelycke redenen, bevonden tſelve te mogen oft behoiren te modereren. Ende
„ aengaende andere, geen Ballingen weſende, die in onſe voirſz. Stadt voirtaen
„ willen comen woonen, ſullen deſelve gehouden worden over te brengen
„ certificatie van heuren Paſtoor ende Wethouders van den Plaetſen daer uyt
„ ſy vertrocken ſullen zyn, inhoudende getuycheniſſe van heuren leven ende
„ converſatie, mitsgaders redenen van hun vertreck, ſonder welcke certifi-
„ catie en ſullen nyet toegelaten worden in onſer voirſz. Stadt te mogen woo-
„ nen. Bevelende onſen Droſſaert, Schouteten ende Wethouders onder on-
„ ſer Jurisdictie geſeten, tſelfde alſoe nae te volgen, ſonder diſſimulatie, gunſte
„ oft conniventie. Eyntelicken verbieden Wy wel expreſſelycken allen ende
„ eenen yegelycken, van wat qualiteyt oft conditie die zyn, ennige ongere-
„ geltheyt oft ſchandael te doen opt ſtuck van der Religien, oft Catholycke
„ Prieſters, Religieuſen oft andere Geeſtelycke Perſoonen, te injurieren met-
„ ter daet oft met woorden, oft hen oick te vervoirderen, den ſelven Catho-
„ licken ennich belet oft hynder te doen in dexercitie van de voirſz. oude
„ Religie, Acte oft ongeregeltheyt voirts te ſtellen, daer deure de goede ende
„ Catholycke vercort, geoffendeert ende verhindert ſouden mogen worden,
„ op pene van der doot, indient ſchandael ſeer groot, uytnemende ende exceſ-
„ ſyf ware, en oick van confiſcatie van goede; ende indien tſchandael minder
„ ware, van arbitrale correctie na den eeſch ende qualiteyt van der ſake, tot
„ exempel ende vreeſe van den anderen. Alles ſoe lange ende ter tyt toe dat
„ by Ons hier op anders verſien ende geordonneert ſal zyn. Aldus gedaen tot
„ Breda voirſz. op ten laeſten dach der maent van Meye, int jaar ons Heeren
„ duſent vyffhondert ſevenentſeſtich. (*Onder ſtont geſchreven.*) By mynen
„ genadigen Heere in ſynen Rade. (*Onderteekent*) M. Piggen. (*Hier onder*
„ *ſtont noch geſchreven aldus:*) Dit Placcaet oft Ordonnantie is tot Breda ter

Digitized by Google

„ Puyen af gepubliceert des Dincxdaechs den derden in Junio anno xv^c lxvij.,
„ tvolck aldaer by dluyden van den clocken in groten getale vergadert zynde,
„ preſent Schoutet ende alle de Schepenen, behalven Jan van den Bergne.
„ Uytgeleſen by my, (*en was ondertekent*) B. DE CORPUT.

Op den derden van Zomermaandt daar aan volgende, is Peter Peterſz. van Keulen, Borger ende Goudſmit te Breda, om den Godtsdienſt gevangen genomen; By den zelven wierdt de volgende Getuygenis in ſchrift gevonden.

„ Wy Dienaren der Gemeynten tot Breda, betuyghen by deſen van Peter
„ Peterſſen van Keulen, onſen medebroeder, en d'een met ons in den dyenſt
„ des Ouderlincx onſer voorſz. Gemeynten, dat hy is gave in der Leere en
„ Geloove, ende ſtichtig in ſyne wandelinge, in kenniſſen der waerheyt heb-
„ ben wy deſe ondertekent den xiij. April anno 1567. *Robert Janſſen, Pie-*
„ *ter van den Baarle, Jan Anthonis Wiltens, Goris Andrieſſen, Hubrecht van*
„ *Baarle*, FRANCISCUS ADRIANI.

In de eerſte ondervraging, op den vyfden der gemelde maandt, gedaan, zegt hy in den dienſt der Kerke, behalven de voornoemde Perſonen, nog gekent te hebben Hendrick van den Corput, Mr Frans van Etten, en Pelten Diaken. Omtrent negen maanden daer naa wierdt Betteke zyne dienſtmaagd mede op 't Kaſteel gevangen gezet; en zyn zy beyde eyndelyck te zamen, den negen en twintigſten van Bloeymaandt 1568, op het Pleyn voor het Kaſteel levendig verbrant. Waar van de geheugenis nog tot den huydigen dag bewaart wordt door den grooten Keyſteen, leggende voor de Brug van 't Kaſteel, ter plaatze alwaar de Paal, waar aan Peter van Keulen vaſtgeketent was, geſtaan heeft.

In Hooymaandt 1569 kwam Franciſcus Sonnius Biſſchop van 's Hertogenboſch te Breda, om onderzoeck omtrent de Boecken te doen, en wierden daarnaa op 't uytdruckelyck bevel des Hertogs van Alba, den negentienden van Oogſtmaandt, op de groote Markt voor 't Stadhuys opentlyck verbrant, *Colloquia Eraſmi, J. Carionis Chronicon cum appendiciis*, en meer diergelycke Boecken.

In de groote Kerkvergadering, by de Hervormde Gemeynten te Embden, in Wynmaandt 1571 gehouden, wierdt goedgevonden, dat de Gemeynten van Bruſſel, Antwerpen, 's Hertogenboſch, Breda, en andere die in Brabant mogten wezen, te zamen een Klaſſis zouden uytmaken.

Naa dat de Stadt Breda, in 't jaar 1577, door Prins Willem den I. was verovert, wierdt, op 't verzoeck van die der Hervormde Leer, binnen de Stadt een proviſionele Ordonnantie van den Aertshertog Matthias, aangaande den Religions Vrede, op den veertienden van Herfſtmaandt 1578, afgekondigt, en dienvolgens by de Wethouderen aan die van den gemelden Godsdienſt, wiers Predikant was Johannes Capito, de Kerk van Markendaal vergunt, ten wederzeggen der Algemeene Staten. Daarnaa hebben de Roomſchgezinden hunnen dienſt verricht in 't Markendaal, en de Hervormden, op den vyfden van Louwmaandt 1581, voor de eerſte maal in de Groote Kerk gepredikt. Naa het innemen van Breda by de Spaanſchen, op den agt en twintigſten van Zomermaandt 1581, is binnen dezelve alleen de Roomſche, en naa 't veroveren dier Stadt door Prins Maurits, op den vierden van Lentemaandt 1590, de Hervormde Godsdienſt openbaerlyck in de Kerken gepleegt: Dan wierdt eerſt, in Bloeymaandt 1591, de Groote Kerk geopent, en de Beelden daar in afgenomen.

Reſolut der Stadt Breda.

In 't begin van het twaalfjaarige Beſtant, te Antwerpen, op den negenden van Grasmaandt 1609, geſloten, wierden op verſcheyde Dorpen der Baanderye Predikanten geplaatſt, niet zonder grooten tegenſtant der Roomſchgezinden, aan welke de Gezanten van Franckryck te zelve tyd, een handſchrift verleent hadden, dat op de Dorpen van Brabant, behoorende onder de Steden van den Vereenigden Staet, geene verandering in den Godsdienſt zoude gemaakt worden; Doch de Staten verſtonden niet, dat daar by de oeffening der Hervormde Leer wierdt uytgeſloten.

Als daarnaa, in Hollandt, de Kerken Dienaren onder elkanderen verdeelt waren

Digitized by Google

ren wegens de Verschillen, tusschen de beroemde Hoogleeraren Jacobus Arminius en Franciscus Gomarus, over de Leer van Gods eeuwige Voorbeschicking, gerezen, en daar van de voncken oock binnen Breda overgevlogen waren; zoo heeft de Magistraet, op den vierden van Wintermaandt 1615, bevolen de Leeraers in geschrift te doen aanzeggen, dat zy hen voortaen zouden wachten de in verschil zynde stucken in hunne Leerredenen aan te roeren of te dryven, of deswegen by iemanden der Gemeynte aanhang of partyschap te maken, en zoo zy lieden het te vooren gedaan hadden, daar van op te houden, en hunne Toehoorders tot rust, vrede en Kristelycke eenigheid aan te maanen, mitsgaders met elkanderen in onderlinge liefde en stichting te wandelen, en alle oneenigheid te weeren, zoo veel mogelyck zoude zyn, ten eynde het niet van noden was by andere voegen en middelen daar in te voorzien, Met verder verbod, dat niemandt der Kerkendienaren buyten het Landt van Brabant zoude mogen reyzen, zonder alvorens daer toe van den Magistraet verlof gevraegt en verkregen te hebben. Door welke voorzorg het kwaad geweert, en de Gemeynte in rust behouden is. *Resolut. der Stadt Breda.*

In de eerste Klassicale Vergadering te Breda, in 't begin van den jaare 1616, gehouden, heeft de Magistraet, om de eenigheid in de Kerk en het Klassis te onderhouden, vier hunner Leden gemagtigt, om in die Vergadering te verschynen, die daar in oock zitting genomen hebben.

De Stadt Breda, in 't jaar 1625, door den Markgraaf Spinola, onder de gehoorzaamheid des Konings van Spanjen gebragt zynde, zoo is de Roomsche Godsdienst aldaar weder ingevoert: Doch, in 't jaar 1637, naa het verwinnen dier Stadt door Fredrick Hendrick Prins van Oranjen, zyn de Roomschgezinden genoodzaekt geweest de Kerken aan die van den Hervormden Godsdienst in te ruymen, en hen te vergenoegen met hunnen Godsdienst, onder oogluyking, in byzondere daer toe geschickte Plaetzen te mogen oeffenen.

Naa het sluyten der Munsterse Vrede, in 't jaar 1648, zyn alle de Kerken ten platten Lande van Brabant, onder 't gebiedt van den Vereenigden Staet, die dus lange door de Roomschgezinden waren ingehouden geweest, aan de Hervormden overgelevert: Weshalven de Prins van Oranjen, als Heer van Breda, in alle de Dorpen der Baanderye, welke nog van geene gewoone Leeraars voorzien waren, Predikanten plaatste, om die Kerken te bedienen. En nadien men beducht was, dat de plechtige bezitneeming dier Kerken mogt gestoort worden door de tegenkanting der Roomschgezinden, zoo wierdt op 't uytdruckelyk bevel der Algemeene Staten, den Stadvoogd van Breda gelast, om gewapenderhant de nieuwe Leeraers en Kerkenraaden in 't bezit hunner toegewezene Kerken te stellen en te handhaven, 't gene oock vervolgens, in de jaaren 1649 en 1650, is verrigt, en zedert dien tyd tot heden toe is de Hervormde Leer in alle de Kerken der Baanderye gerust en vreedzaam verkondigt: Werdende alleen aan de Roomschgezinden toegestaen de vrye oeffening van hunnen Godsdienst in Schuuren en andere plaetzen, geene uyterlycke gedaente van Kerken hebbende. *Acta Classis Bred.*

De Nederduytsche Hervormde Gemeynte te Breda, is zedert 't jaar 1590, bedient geweest door drie Leeraers, doch in 't vervolg van tyd, voornamentlyck naa het herwinnen der Stadt in den jaare 1637, door 't vermeerderen der Inwoonderen en Ledematen, de dienst zwaarder wordende, heeft Willem de III., Prins van Oranjen, Heer van Breda, goedgevonden in 't jaar 1666, eenen vierden Predikant te beroepen. Welke vier Predikanten dus gezamentlyck den Godsdienst aldaer hebben waargenomen tot den jaare 1739, wanneer het den Prins van Oranjen, Willem Karel Hendrick Friso, behaagt heeft, uyt inzicht van den bloeyenden staat dier Kerk, by de vorige vier Leeraers eenen vyfden te benoemen: invoegen dat de Kerkenraad van Breda tans bestaat uyt vyf Predikanten en ses Ouderlingen, waarby, tot het inzamelen en uytdeelen der liefdegaven, gevoegt zyn ses Diakenen.

Deze vyf Predikanten maken met die van Oosterhout, Dongen, Gilze, Alphen, Baerle, Chaam, Ginneken, Zundert, Rosendael, Nispen, Etten, Leur, Sprundel, De Hage en Terheyden, nevens die van Princelandt, het Klassis van Breda uyt, 't gene in den jaare 1649, het Synode van Zuidhollandt is ingelyft, waar van het tans het elfde Lit is. De gemelde Hoogé Kerk-

Digitized by Google

„ Puyen af gepubliceert des Dincxdaechs den derden in Junio anno xv^c lxvij.,
„ tvolck aldaer by dluyden van den clocken in groten getale vergadert zynde,
„ preſent Schoutet ende alle de Schepenen, behalven Jan van den Bergne.
„ Uytgeleſen by my, (*en was ondertekent*) B. DE CORPUT.

Op den derden van Zomermaandt daar aan volgende, is Peter Peterſz. van Keulen, Borger ende Goudſmit te Breda, om den Godtsdienſt gevangen genomen; By den zelven wierdt de volgende Getuygenis in ſchrift gevonden.

„ Wy Dienaren der Gemeynten tot Breda, betuyghen by deſen van Peter
„ Peteriſſen van Keulen, onſen medebroeder, en d'een met ons in den dyenſt
„ des Ouderlincx onſer voorſz. Gemeynten, dat hy is gave in der Leere en
„ Geloove, ende ſtichtig in ſyne wandelinge, in kenniſſen der waerheyt heb-
„ ben wy deſe ondertekent den xiij. April anno 1567. *Robert Janſſen, Pie-*
„ *ter van den Baarle, Jan Anthonis Wiltens, Goris Andrieſſen, Hubrecht van*
„ *Baarle*, FRANCISCUS ADRIANI.

In de eerſte ondervraging, op den vyfden der gemelde maandt, gedaan, zegt hy in den dienſt der Kerke, behalven de voornoemde Perſonen, nog gekent te hebben Hendrick van den Corput, Mr Frans van Etten, en Felten Diaken. Omtrent negen maanden daer naa wierdt Betteke zyne dienſtmaagd mede op 't Kaſteel gevangen gezet; en zyn zy beyde eyndelyck te zamen, den negen en twintigſten van Bloeymaandt 1568, op het Pleyn voor het Kaſteel levendig verbrant. Waar van de geheugenis nog tot den huydigen dag bewaart wordt door den grooten Keyſteen, leggende voor de Brug van 't Kaſteel, ter plaatze alwaar de Paal, waar aan Peter van Keulen vaſtgeketent was, geſtaan heeft.

In Hooymaandt 1569 kwam Franciſcus Sonnius Biſſchop van 's Hertogenboſch te Breda, om onderzoeck omtrent de Boecken te doen, en wierden daarnaa op 't uytdruckelyck bevel des Hertogs van Alba, den negentienden van Oogſtmaandt, op de groote Markt voor 't Stadhuys opentlyck verbrant, *Colloquia Eraſmi, J. Carionis Chronicon cum appendiciis*, en meer diergelycke Boecken.

In de groote Kerkvergadering, by de Hervormde Gemeynten te Embden, in Wynmaandt 1571 gehouden, wierdt goedgevonden, dat de Gemeynten van Bruſſel, Antwerpen, 's Hertogenboſch, Breda, en andere die in Brabant mogten wezen, te zamen een Klaſſis zouden uytmaken.

Naa dat de Stadt Breda, in 't jaar 1577, door Prins Willem den I. was verovert, wierdt, op 't verzoeck van die der Hervormde Leer, binnen de Stadt een proviſionele Ordonnantie van den Aertshertog Matthias, aangaande den Religions Vrede, op den veertienden van Herfſtmaandt 1578, afgekondigt, en dienvolgens by de Wethouderen aan die van den gemelden Godsdienſt, wiers Predikant was Johannes Capito, de Kerk van Markendaal vergunt, ten wederzeggen der Algemeene Staten. Daarnaa hebben de Roomſchgezinden hunnen dienſt verricht in 't Markendaal, en de Hervormden, op den vyfden van Louwmaandt 1581, voor de eerſte maal in de Groote Kerk gepredikt. Naa het innemen van Breda by de Spaanſchen, op den agt en twintigſten van Zomermaandt 1581, is binnen dezelve alleen de Roomſche, en naa 't veroveren dier Stadt door Prins Maurits, op den vierden van Lentemaandt 1590, de Hervormde Godsdienſt openbaerlyck in de Kerken gepleegt: Dan wierdt eerſt, in Bloeymaandt 1591, de Groote Kerk geopent, en de Beelden daar in afgenomen.

Reſolut der Stadt Breda.

In 't begin van het twaalfjaarige Beſtant, te Antwerpen, op den negenden van Grasmaandt 1609, geſloten, wierden op verſcheyde Dorpen der Baanderye Predikanten geplaatſt, niet zonder grooten tegenſtant der Roomſchgezinden, aan welke de Gezanten van Franckryck te zelve tyd, een handſchrift verleent hadden, dat op de Dorpen van Brabant, behoorende onder de Steden van den Vereenigden Staet, geene verandering in den Godsdienſt zoude gemaakt worden; Doch de Staten verſtonden niet, dat daar by de oeffening der Hervormde Leer wierdt uytgeſloten.

Als daarnaa, in Hollandt, de Kerken Dienaren onder elkanderen verdeelt waren

Digitized by Google

ren wegens de Verſchillen, tuſſchen de beroemde Hoogleeraren Jacobus Arminius en Franciſcus Gomarus, over de Leer van Gods eeuwige Voorbeſchicking, gerezen, en daar van de voncken oock binnen Breda overgevlogen waren; zoo heeft de Magiſtraet, op den vierden van Wintermaandt 1615, bevolen de Leeraers in geſchrift te doen aanzeggen, dat zy hen voortaen zouden wachten de in verſchil zynde ſtucken in hunne Leerredenen aan te roeren of te dryven, of deswegen by iemanden der Gemeynte aanhang of partyſchap te maken, en zoo zy lieden het te vooren gedaan hadden, daar van op te houden, en hunne Toehoorders tot ruſt, vrede en Kriſtelycke eenigheid aan te maanen, mitsgaders met elkanderen in onderlinge liefde en ſtichting te wandelen, en alle oneenigheid te weeren, zoo veel mogelyck zoude zyn, ten eynde het niet van noden was by andere voegen en middelen daar in te voorzien, Met verder verbod, dat niemandt der Kerkendienaren buyten het Landt van Brabant zoude mogen reyzen, zonder alvorens daer toe van den Magiſtraet verlof gevraegt en verkregen te hebben. Door welke voorzorg het kwaad geweert, en de Gemeynte in ruſt behouden is. *Reſolut. der Stadt Breda.*

In de eerſte Klaſſicale Vergadering te Breda, in 't begin van den jaare 1616, gehouden, heeft de Magiſtraet, om de eenigheid in de Kerk en het Klaſſis te onderhouden, vier hunner Leden gemagtigt, om in die Vergadering te verſchynen, die daar in oock zitting genomen hebben.

De Stadt Breda, in 't jaar 1625, door den Markgraaf Spinola, onder de gehoorzaamheid des Konings van Spanjen gebragt zynde, zoo is de Roomſche Godsdienſt aldaar weder ingevoert: Doch, in 't jaar 1637, naa het verwinnen dier Stadt door Fredrick Hendrick Prins van Oranjen, zyn de Roomſchgezinden genoodzaekt geweeſt de Kerken aan die van den Hervormden Godsdienſt in te ruymen, en hen te vergenoegen met hunnen Godsdienſt, onder oogluyking, in byzondere daer toe geſchickte Plaetzen te mogen oeffenen.

Naa het ſluyten der Munſterſche Vrede, in 't jaar 1648, zyn alle de Kerken ten platten Lande van Brabant, onder 't gebiedt van den Vereenigden Staet, die dus lange door de Roomſchgezinden waren ingehouden geweeſt, aan de Hervormden overgelevert: Weshalven de Prins van Oranjen, als Heer van Breda, in alle de Dorpen der Baanderye, welke nog van geene gewoone Leeraars voorzien waren, Predikanten plaatſte, om die Kerken te bedienen. En nadien men beducht was, dat de plechtige bezitneeming dier Kerken mogt geſtoort worden door de tegenkanting der Roomſchgezinden, zoo wierdt op 't uytdruckelyk bevel der Algemeene Staten, den Stadvoogd van Breda gelaſt, om gewapenderhant de nieuwe Leeraers en Kerkenraaden in 't bezit hunner toegewezene Kerken te ſtellen en te handhaven, 't gene oock vervolgens, in de jaaren 1649 en 1650, is verrigt, en zedert dien tyd tot heden toe is de Hervormde Leer in alle de Kerken der Baanderye geruſt en vreedzaam verkondigt: Werdende alleen aan de Roomſchgezinden toegeſtaen de vrye oeffening van hunnen Godsdienſt in Schuuren en andere plaetzen, geene uyterlycke gedaente van Kerken hebbende. *Acta Claſſis Bred.*

De Nederduytſche Hervormde Gemeynte te Breda, is zedert 't jaar 1590, bedient geweeſt door drie Leeraers, doch in 't vervolg van tyd, voornamentlyck naa het herwinnen der Stadt in den jaare 1637, door 't vermeerderen der Inwoonderen en Ledematen, de dienſt zwaarder wordende, heeft Willem de III., Prins van Oranjen, Heer van Breda, goedgevonden in 't jaar 1666, eenen vierden Predikant te beroepen. Welke vier Predikanten dus gezamentlyck den Godsdienſt aldaer hebben waargenomen tot den jaare 1739, wanneer het den Prins van Oranjen, Willem Karel Hendrick Friſo, behaagt heeft, uyt inzicht van den bloeyenden ſtaat dier Kerk, by de vorige vier Leeraers eenen vyfden te benoemen: invoegen dat de Kerkenraad van Breda tans beſtaat uyt vyf Predikanten en ſes Ouderlingen, waarby, tot het inzamelen en uytdeelen der liefdegaven, gevoegt zyn ſes Diakenen.

Deze vyf Predikanten maken met die van Ooſterhout, Dongen, Gilze, Alphen, Baerle, Chaam, Ginneken, Zundert, Roſendael, Niſpen, Etten, Leur, Sprundel, De Hage en Terheyden, nevens die van Princelandt, het Klaſſis van Breda uyt, 't gene in den jaare 1649, het Synode van Zuidhollandt is ingelyft, waar van het tans het elfde Lit is. De gemelde Hoogé Kerk-

Digitized by Google

„ Puyen af gepubliceert des Dincxdaechs den derden in Junio anno xv^c lxvij.,
„ tvolck aldaer by dluyden van den clocken in groten getale vergadert zynde,
„ preſent Schoutet ende alle de Schepenen, behalven Jan van den Bergne.
„ Uytgeleſen by my, (*en was ondertekent*) B. DE CORPUT.

Op den derden van Zomermaandt daar aan volgende, is Peter Peterſz. van Keulen, Borger ende Goudſmit te Breda, om den Godtsdienſt gevangen genomen; By den zelven wierdt de volgende Getuygenis in ſchrift gevonden.

„ Wy Dienaren der Gemeynten tot Breda, betuyghen by deſen van Peter
„ Peteriſſen van Keulen, onſen medebroeder, en d'een met ons in den dyenſt
„ des Ouderlincx onſer voorſz. Gemeynten, dat hy is gave in der Leere en
„ Geloove, ende ſtichtig in ſyne wandelinge, in kenniſſen der waerheyt heb-
„ ben wy deſe ondertekent den xiij. April anno 1567. *Robert Janſſen, Pie-*
„ *ter van den Baarle, Jan Anthonis Wiltens, Goris Andrieſſen, Hubrecht van*
„ *Baarle*, FRANCISCUS ADRIANI.

In de eerſte ondervraging, op den vyfden der gemelde maandt, gedaan, zegt hy in den dienſt der Kerke, behalven de voornoemde Perſonen, nog gekent te hebben Hendrick van den Corput, Mr Frans van Etten, en Pelten Diaken. Omtrent negen maanden daer naa wierdt Betteke zyne dienſtmaagd mede op 't Kaſteel gevangen gezet; en zyn zy beyde eyndelyck te zamen, den negen en twintigſten van Bloeymaandt 1568, op het Pleyn voor het Kaſteel levendig verbrant. Waar van de geheugenis nog tot den huydigen dag bewaart wordt door den grooten Keyſteen, leggende voor de Brug van 't Kaſteel, ter plaatze alwaar de Paal, waar aan Peter van Keulen vaſtgeketent was, geſtaan heeft.

In Hooymaandt 1569 kwam Franciſcus Sonnius Biſſchop van 's Hertogenboſch te Breda, om onderzoeck omtrent de Boecken te doen, en wierden daarnaa op 't uytdruckelyck bevel des Hertogs van Alba, den negentienden van Oogſtmaandt, op de groote Markt voor 't Stadhuys opentlyck verbrant, *Colloquia Eraſmi, J. Carionis Chronicon cum appendiciis*, en meer diergelycke Boecken.

In de groote Kerkvergadering, by de Hervormde Gemeynten te Embden, in Wynmaandt 1571 gehouden, wierdt goedgevonden, dat de Gemeynten van Bruſſel, Antwerpen, 's Hertogenboſch, Breda, en andere die in Brabant mogten wezen, te zamen een Klaſſis zouden uytmaken.

Reſolut der Stadt Breda.

Naa dat de Stadt Breda, in 't jaar 1577, door Prins Willem den I. was verovert, wierdt, op 't verzoeck van die der Hervormde Leer, binnen de Stadt een proviſionele Ordonnantie van den Aertshertog Matthias, aangaande den Religions Vrede, op den veertienden van Herfſtmaandt 1578, afgekondigt, en dienvolgens by de Wethouderen aan die van den gemelden Godsdienſt, wiers Predikant was Johannes Capito, de Kerk van Markendaal vergunt, ten wederzeggen der Algemeene Staten. Daarnaa hebben de Roomſchgezinden hunnen dienſt verricht in 't Markendaal, en de Hervormden, op den vyfden van Louwmaandt 1581, voor de eerſte maal in de Groote Kerk gepredikt. Naa het innemen van Breda by de Spaanſchen, op den agt en twintigſten van Zomermaandt 1581, is binnen dezelve alleen de Roomſche, en naa 't veroveren dier Stadt door Prins Maurits, op den vierden van Lentemaandt 1590, de Hervormde Godsdienſt openbaerlyck in de Kerken gepleegt: Dan wierdt eerſt, in Bloeymaandt 1591, de Groote Kerk geopent, en de Beelden daar in afgenomen.

In 't begin van het twaalfjaarige Beſtant, te Antwerpen, op den negenden van Grasmaandt 1609, geſloten, wierden op verſcheyde Dorpen der Baanderye Predikanten geplaatſt, niet zonder grooten tegenſtant der Roomſchgezinden, aan welke de Gezanten van Franckryck te zelve tyd, een handſchrift verleent hadden, dat op de Dorpen van Brabant, behoorende onder de Steden van den Vereenigden Staet, geene verandering in den Godsdienſt zoude gemaakt worden; Doch de Staten verſtonden niet, dat daar by de oeffening der Hervormde Leer wierdt uytgeſloten.

Als daarnaa, in Hollandt, de Kerken Dienaren onder elkanderen verdeelt waren

Digitized by Google

ren wegens de Verſchillen, tuſſchen de beroemde Hoogleeraren Jacobus Arminius en Franciſcus Gomarus, over de Leer van Gods eeuwige Voorbeſchicking, gerezen, en daar van de voncken oock binnen Breda overgevlogen waren; zoo heeft de Magiſtraet, op den vierden van Wintermaandt 1615, bevolen de Leeraers in geſchrift te doen aanzeggen, dat zy hen voortaen zouden wachten de in verſchil zynde ſtucken in hunne Leerredenen aan te roeren of te dryven, of deswegen by iemanden der Gemeynte aanhang of partyſchap te maken, en zoo zy lieden het te vooren gedaan hadden, daar van op te houden, en hunne Toehoorders tot ruſt, vrede en Kriſtelycke eenigheid aan te maanen, mitsgaders met elkanderen in onderlinge liefde en ſtichting te wandelen, en alle oneenigheid te weeren, zoo veel mogelyck zoude zyn, ten eynde het niet van noden was by andere voegen en middelen daar in te voorzien, Met verder verbod, dat niemandt der Kerkendienaren buyten het Landt van Brabant zoude mogen reyzen, zonder alvorens daer toe van den Magiſtraet verlof gevraegt en verkregen te hebben. Door welke voorzorg het kwaad geweert, en de Gemeynte in ruſt behouden is. *Reſolut. der Stadt Breda.*

In de eerſte Klaſſicale Vergadering te Breda, in 't begin van den jaare 1616, gehouden, heeft de Magiſtraet, om de eenigheid in de Kerk en het Klaſſis te onderhouden, vier hunner Leden gemagtigt, om in die Vergadering te verſchynen, die daar in oock zitting genomen hebben.

De Stadt Breda, in 't jaar 1625, door den Markgraaf Spinola, onder de gehoorzaamheid des Konings van Spanjen gebragt zynde, zoo is de Roomſche Godsdienſt aldaar weder ingevoert: Doch, in 't jaar 1637, naa het verwinnen dier Stadt door Fredrick Hendrick Prins van Oranjen, zyn de Roomſchgezinden genoodzaekt geweeſt de Kerken aan die van den Hervormden Godsdienſt in te ruymen, en hen te vergenoegen met hunnen Godsdienſt, onder oogluyking, in byzondere daer toe geſchickte Plaetzen te mogen oeffenen.

Naa het ſluyten der Munſterſche Vrede, in 't jaar 1648, zyn alle de Kerken ten platten Lande van Brabant, onder 't gebiedt van den Vereenigden Staet, die dus lange door de Roomſchgezinden waren ingehouden geweeſt, aan de Hervormden overgelevert: Weshalven de Prins van Oranjen, als Heer van Breda, in alle de Dorpen der Baanderye, welke nog van geene gewoone Leeraars voorzien waren, Predikanten plaatſte, om die Kerken te bedienen. En nadien men beducht was, dat de plechtige bezitneeming dier Kerken mogt geſtoort worden door de tegenkanting der Roomſchgezinden, zoo wierdt op 't uytdruckelyk bevel der Algemeene Staten, den Stadvoogd van Breda gelaſt, om gewapenderhant de nieuwe Leeraers en Kerkenraaden in 't bezit hunner toegewezene Kerken te ſtellen en te handhaven, 't gene oock vervolgens, in de jaaren 1649 en 1650, is verrigt, en zedert dien tyd tot heden toe is de Hervormde Leer in alle de Kerken der Baanderye geruſt en vreedzaam verkondigt: Werdende alleen aan de Roomſchgezinden toegeſtaen de vrye oeffening van hunnen Godsdienſt in Schuuren en andere plaetzen, geene uyterlycke gedaente van Kerken hebbende. *Acta Claſſis Bred.*

De Nederduytſche Hervormde Gemeynte te Breda, is zedert 't jaar 1590, bedient geweeſt door drie Leeraers, doch in 't vervolg van tyd, voornamentlyck naa het herwinnen der Stadt in den jaare 1637, door 't vermeerderen der Inwoonderen en Ledematen, de dienſt zwaarder wordende, heeft Willem de III., Prins van Oranjen, Heer van Breda, goedgevonden in 't jaar 1666, eenen vierden Predikant te beroepen. Welke vier Predikanten dus gezamentlyck den Godsdienſt aldaer hebben waargenomen tot den jaare 1739, wanneer het den Prins van Oranjen, Willem Karel Hendrick Friſo, behaagt heeft, uyt inzicht van den bloeyenden ſtaat dier Kerk, by de vorige vier Leeraers eenen vyfden te benoemen: invoegen dat de Kerkenraad van Breda tans beſtaat uyt vyf Predikanten en ſes Ouderlingen, waarby, tot het inzamelen en uytdeelen der liefdegaven, gevoegt zyn ſes Diakenen.

Deze vyf Predikanten maken met die van Ooſterhout, Dongen, Gilze, Alphen, Baerle, Chaam, Ginneken, Zundert, Roſendael, Niſpen, Etten, Leur, Sprundel, De Hage en Terheyden, nevens die van Princelandt, het Klaſſis van Breda uyt, 't gene in den jaare 1649, het Synode van Zuidhollandt is ingelyft, waar van het tans het elfde Lit is. De gemelde Hoogé Kerk-

Digitized by Google

vergadering wierdt echter te Breda noch niet gehouden, niettegenſtaende door het Klaſſis ten dien eynde telkens kragtige aanhoudingen wierden gedaan. Doch, op den drie en twintigſten van Zomermaandt 1684, namen de Staten van Hollandt een beſluyt, dat voortaen het Synode van Zuidhollandt mede te Breda op haar gewoone tourbeurt zoude gehouden worden; En dienvolgens is die Kerkvergadering voor de eerſtemaal aldaar, in 't jaar 1686, geopent, 't gene aldus tot heden toe alle elf jaaren vervolgt wordt. Het gemelde Klaſſis heeft jaarlycks drie gewoone Byeenkomſten, namentlyck op Woensdag naar Paeſſchen, op Dingsdag veertien dagen voor het houden van het Synode, en op den eerſten Dingsdag in Herfſtmaandt.

Groot Placaet-Boeck. 4 Deel. bl. 348.

Naamlyſt der PREDIKANTEN, *die in de Gemeynte van* BREDA *den H. Dienſt, zoo onder 't Kruys, als vervolgens, waargenomen hebben.*

1559.

Adriaan de Kuyper.

1560.

Hermannus Stricker.

1565.

Franciſcus Junius.
Lodewyck de Vogel.

1567.

Franciſcus Adriani.

1568.

Johannes Capito.

1579.

Henricus van den Corput.

1580.

Johannes Milius.

1590.

Nicolaus Sophingius, *geſtorven* 1592.

1591.

Johannes Milius, *herſtelt.*
Johannes Næranus.

1592.

Iſaac van den Corput, *vertrocken naar Dordrecht.* 1595.

1596.

Lucas Verhagen, *geſtorven.* 1602.

1601.

Henricus Boxhornius.

1603.

Iſaacus Næranus.

1604.

Michaël Hogius.

1609.

Iſaacus Diamantius, *vertrocken naar Delft.* 1616.

1616.

Cornelius Hanecops, *vertr. naar Amſterdam.* 1625.

1638.

Chriſtianus Loſecatius, *Emeritus* 1666.
Ludovicus à Reneſſe, *SS. Th. Profeſſor, geſtorven* 1671.
Johannes Hankius, *geſtorven* 1656.

1647.

Martinus Lydius, *geſtorven* 1655.

1656.

Johannes Schulerus, *SS. Th. Profeſſor, geſtorven* 1674.
Franciſcus Plante, *SS. Th. Profeſſor, geſtorven* 1690.

1666.

Digitized by Google

Digitized by Google

Digitized by Google

Digitized by Google

Digitized by Google

Digitized by Google

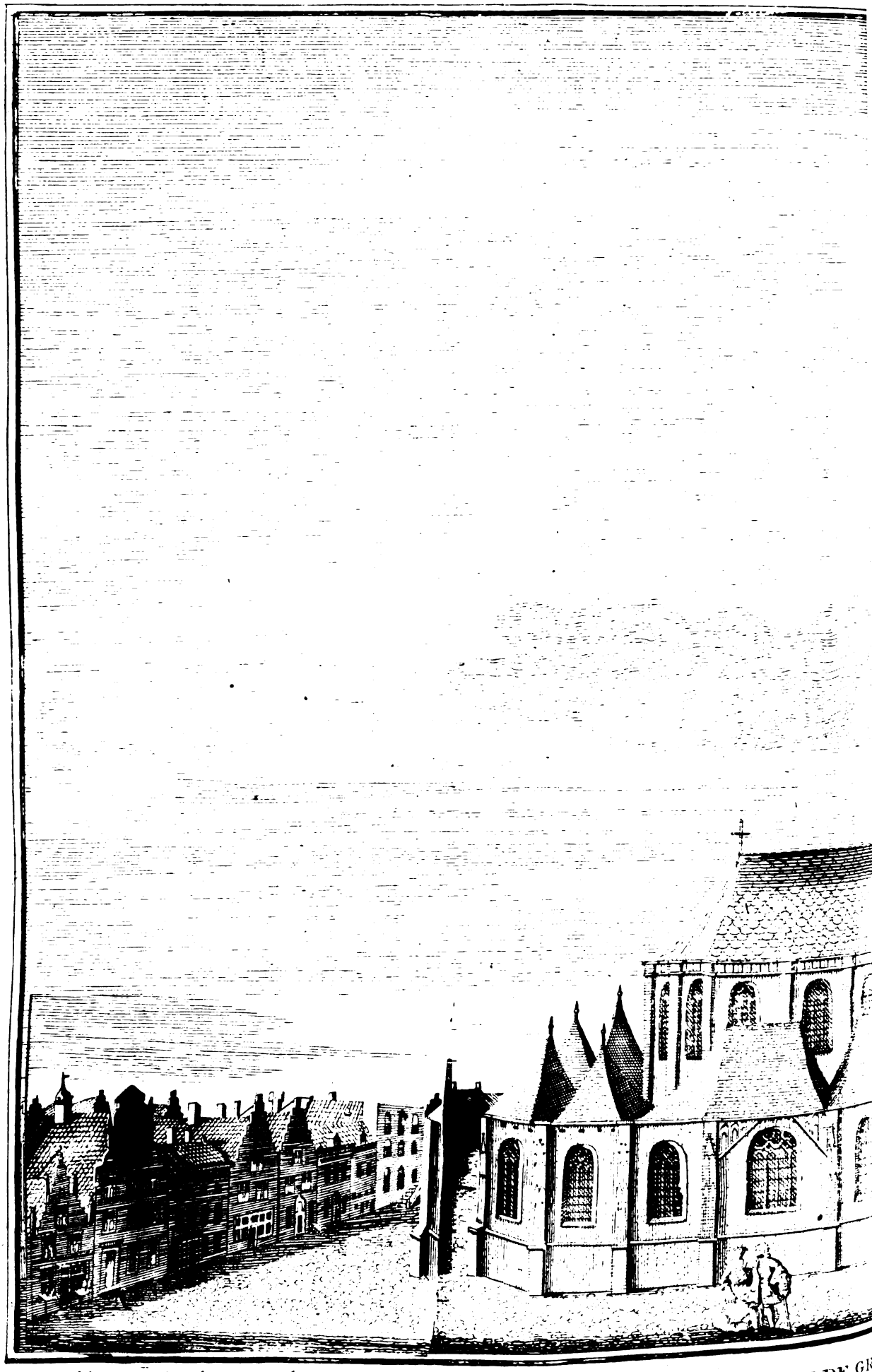

Aldus stonde ik te pronk omtrent drie hondert Jaren
Als 't eerste Studs Juweel, en stoffte op trans en naald
'k Verstrekte een baaken, niet voor lootzen op de baaren

AFBEELDING VAN DE GR
Voor en nau deszelfs af

Digitized by Google

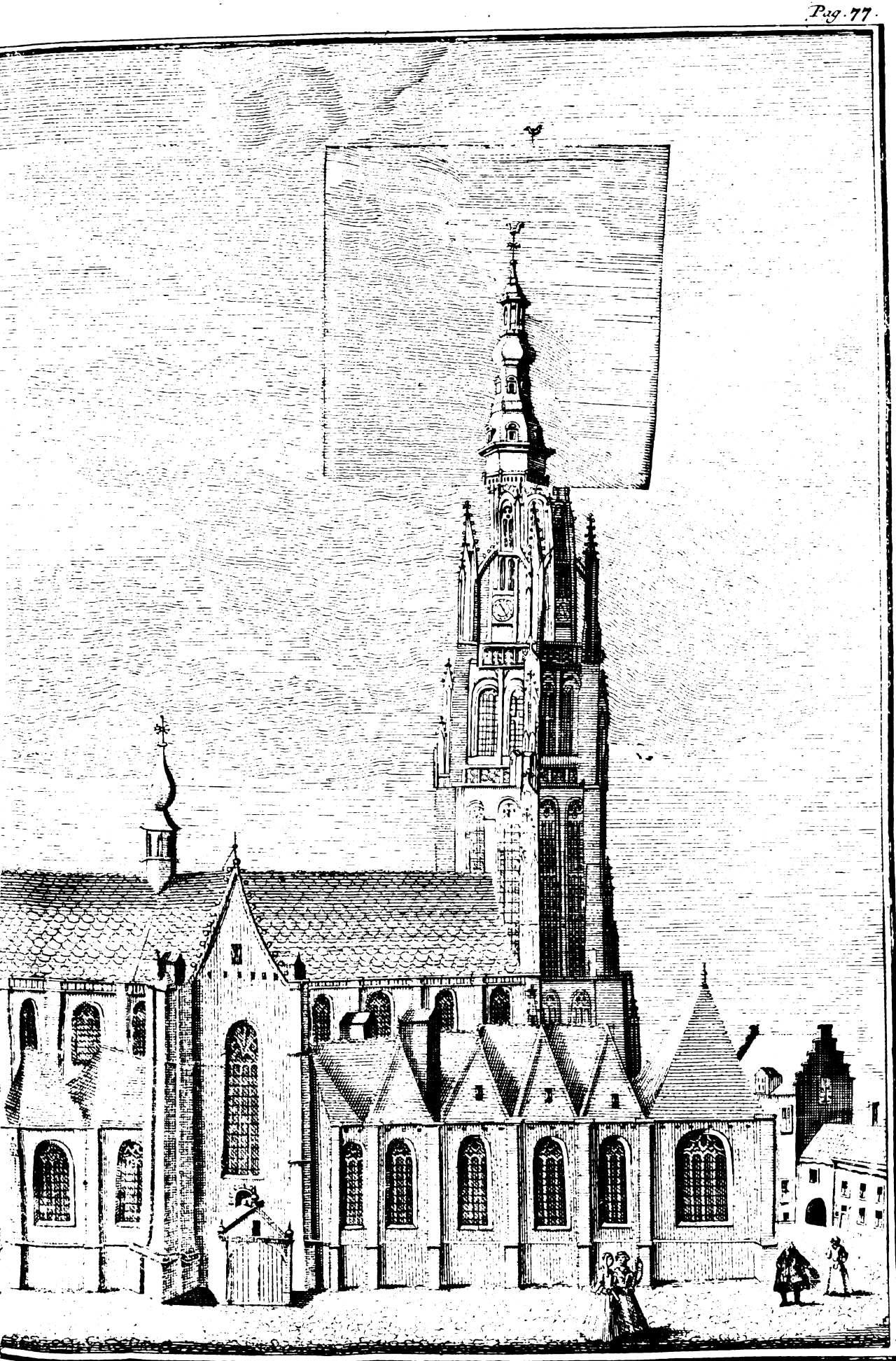

B. P. Ammink delin. et sculp. 1743.

OOTE KERK EN TOREN.
nden in den Jaare 1694.

Maar voor al wie in hey Woestynen stond verdwaald
Tot Bloeimaand elvde zag myn kruin en ingewanden
Van't bLIXIM VIer VerVonkt, InVaLLen en VerbranDen.
Pr. Nuets.

Digitized by Google

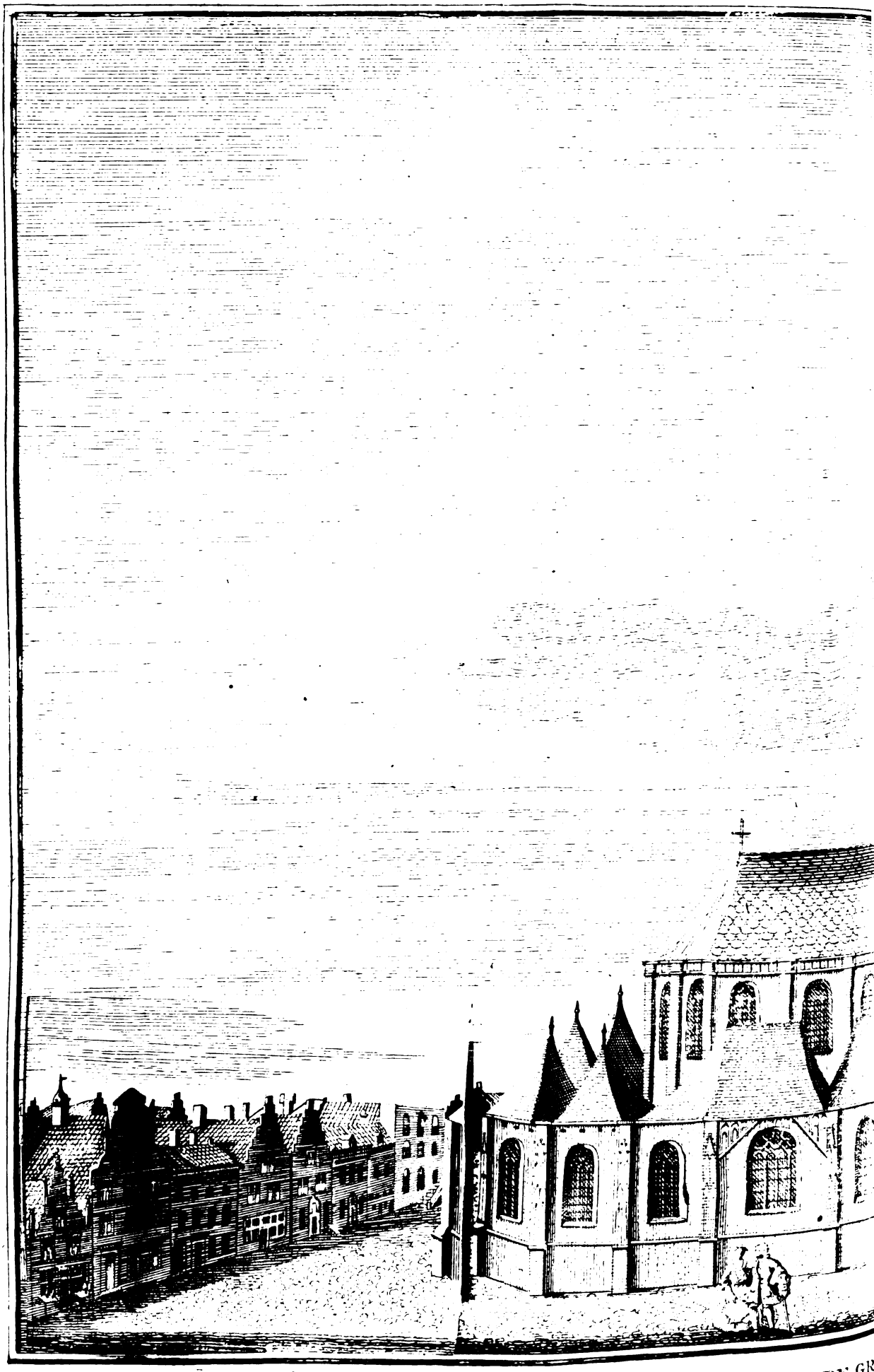

Aldus stonde ik te pronk omtrent drie hondert Jaren
Als 't eerste Studs Juweel, en stoffte op trans en naald
'k Verstrekte een baaken, niet voor lootzen op de baaren

AFBEELDING VAN DE GR
Voor en naa deszelfs af

Digitized by Google

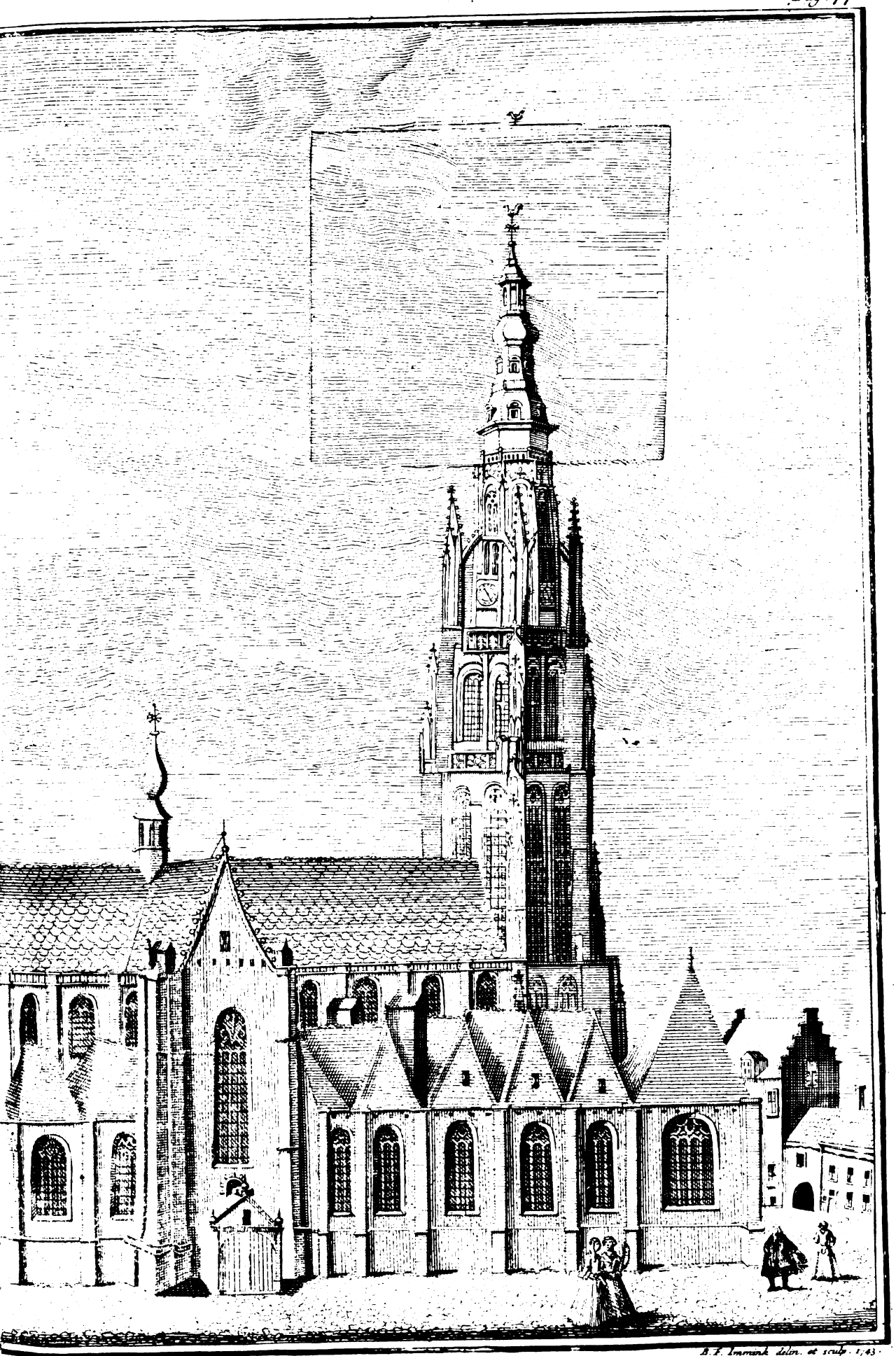

B. P. Immink delin. et sculp. 1743.

)OTE KERK EN TOREN.
nden in den Jaare 1694.

Maar voor al wie in hey Woestynen stond verdwaald
Tot Bloeimaand elvde zag myn kruin en ingewanden
Van't BLIXIM VIer VerVonkt, InVaLLen en VerbranDen.
Pr. Nuyts.

Digitized by Google

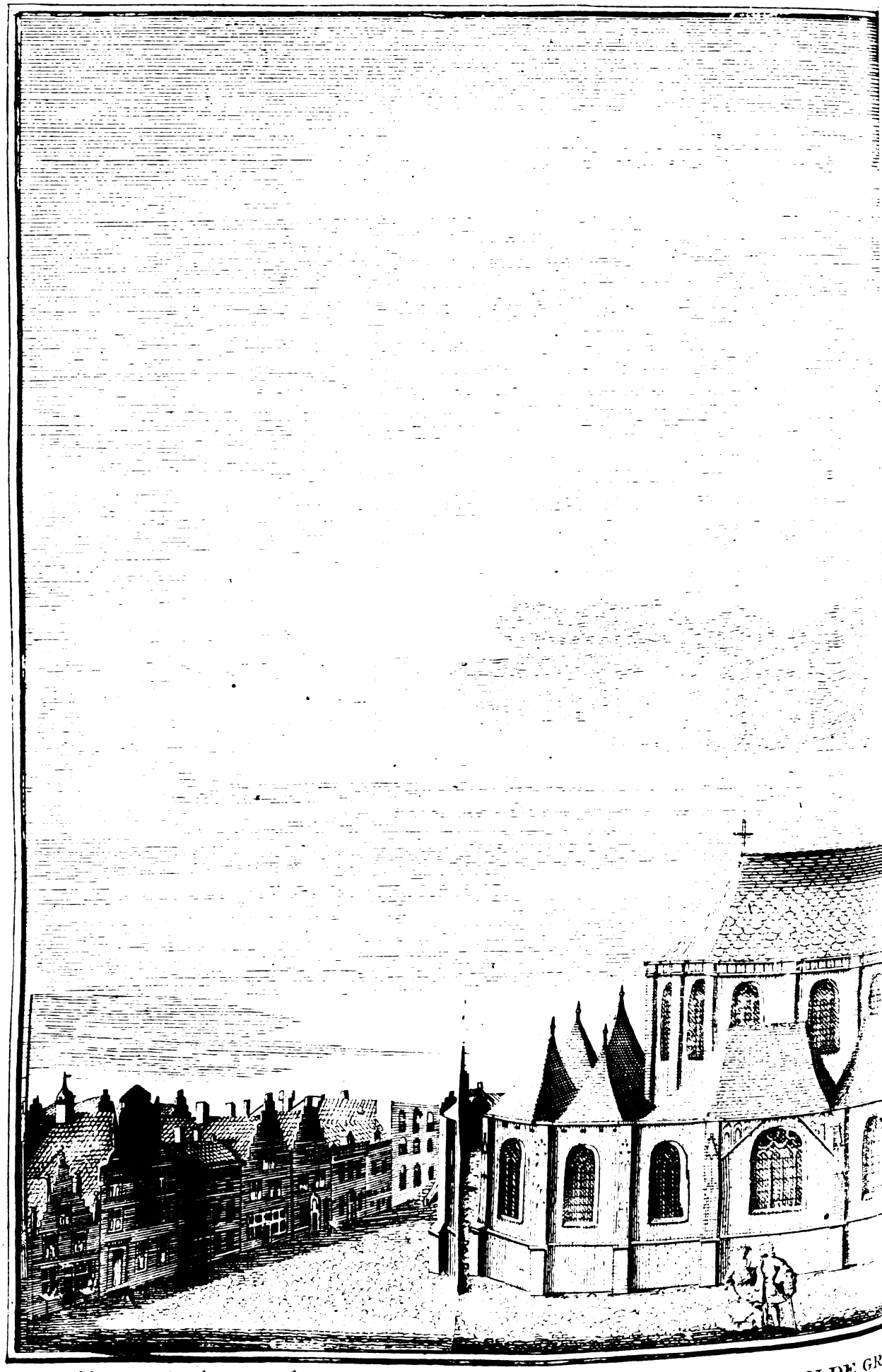

Aldus stonde ik te pronk, omtrent drie hondert Jaren
Als 't eerste Studs Juweel, en stoffte op trans en naald
'k Verstrekte een baaken, niet voor lootzen op de baaren

AFBEELDING VAN DE GR
Voor en naa deszelfs af

Digitized by Google

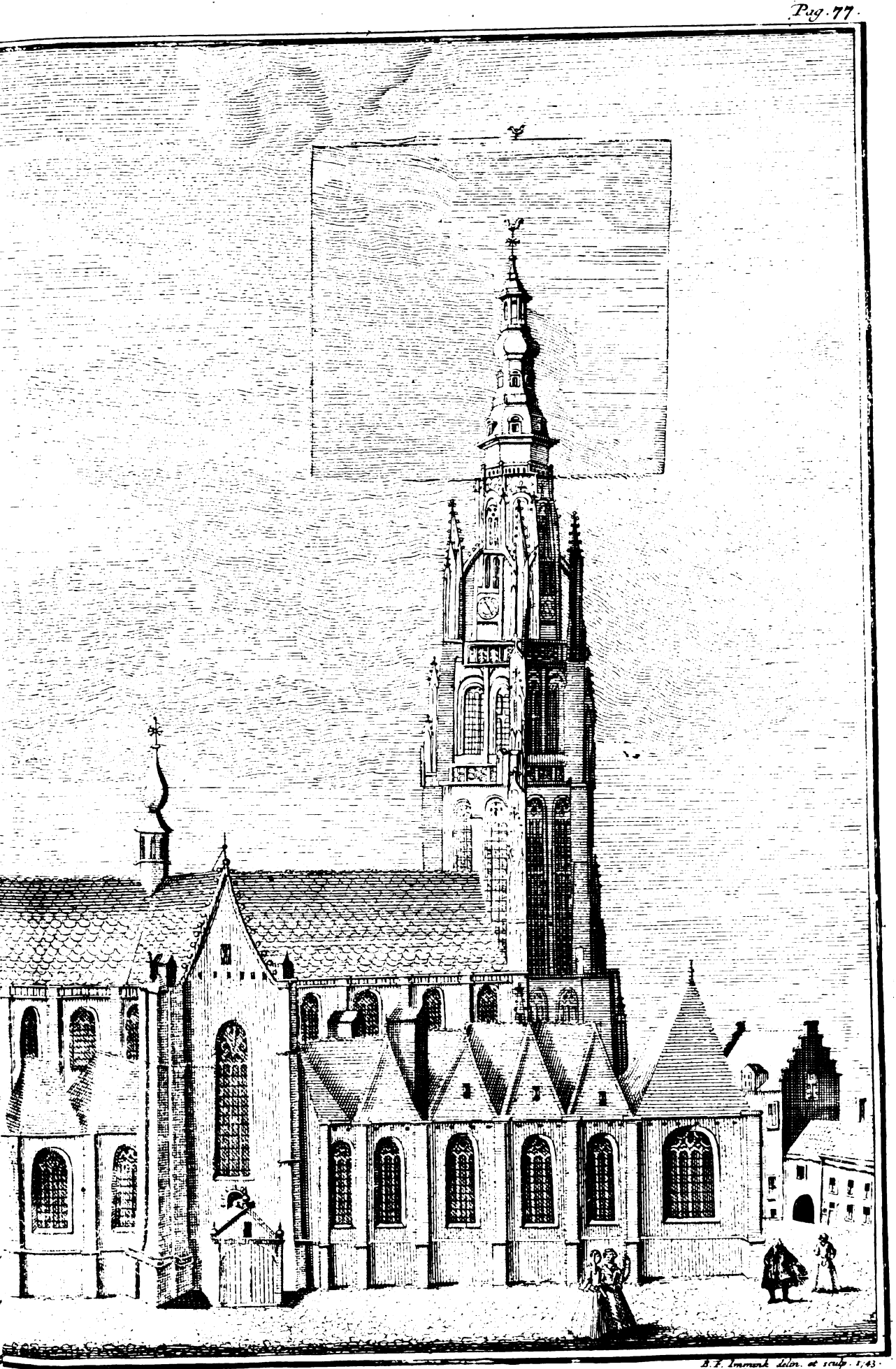

B. P. Ammerk. delin. et sculp. 1743.

)OTE KERK EN TOREN.
nden in den Jaare 1694.

Maar voor al wie in hey Woestynen stond verdwaald
Tot Bloeimaand elvde zag myn kruin en ingewanden
Van't bLIXIM VIer VerVonkt, InVaLLen en VerbranDen.
Pr. Nieuts.

Digitized by Google

Digitized by Google

1666.

Henricus Miſpelblom, *de eerſte* Vierde *Predikant*, *geſtorven* 1674.

1672.

Petrus van Balen, *gedimitteert* 1678.

1674.

Robertus de Gier, *geſtorven* 1677.

1675.

Henricus Troyen, *vertrocken naar Middelburg* 1677.

1677.

Jacobus Artopé, *Emeritus* 1704.

1678.

Jacobus Triglandius, *vertrocken naar Utrecht* 1680.

1679.

Philippus Viſſcherus, *geſtorven* 1691.

1680.

Caſparus Wachtendorp, *vertrocken naar Gouda* 1682.

1682.

Johannes Noortberg, *geſtorven* 1720.

1692.

Hermannus de Moor, *vertrocken naar Utrecht.* 1698.

1693.

Johannes Kaskee, *Emeritus* 1731.

1699.

David Knibbe, *vertrocken naar Leyden* 1702.

1703.

Theodorus Bolten, *vertrocken naar Londen* 1711.

1704.

Marcus Boerhaven, *geſtorven* 1719.

1711.

Gabriël van den Velde, *Emeritus* 1740.

1720.

Daniel Patyn, *geſtorven* 1737.

1721.

Willem Velſe, *vertrocken naar Delft* 1724.

1724.

Gisbertus Rumpf, *geſtorven* 1731.

1731.

Benedictus de Graeff, *geſtorven* 1739.

1732.

Samuël Hœufft, *SS. Th. Dr.*

1739.

Martinus Hazebroek.

1739.

Ægidius Burs Fruitier, *de eerſte* Vyfde *Predikant.*

1740.

Petrus van Gilſt.

1740.

Johannes de Roos.

De Groote Kerk.

De Kerk van Breda is van overoude tyden een Parochie Kerk geweeſt, zonder dat men weet, wanneer die eerſt gebouwt, of tot een Parochie Kerk ingeſtelt is. De Kanonniken van Breda, in zeker oudt Geding tegen de Kerkmee-

Digitized by Google

meesters, verhalen wel, dat omtrent 't jaar 1100, in 't ganſche Landt van Breda maar een Parochie Kerk was, namentlyck te Gilze, alwaar de Sacramenten moesten werden bedient: En terwyl zulks aan die van Breda zeer ongelegen en moeyelyck was, dat omtrent den jaare 1200, aan den Heer en de Ingezetenen toegelaten is geweeſt, om binnen de Stadt eene nieuwe Kerk te mogen bouwen, welke van de Moederkerk van Gilze zoude afgezondert zyn. En hoewel de Kanonniken hun zeggen met geene bewyzen ſterken, zoo worden echter voor dat gevoelen by hen de twee volgende redenen bygebracht. Eerſtelyck, dat onder de Aanhangzelen van Gilze, behalven Ginneken, Bavel, de Hage, en Etten, Breda oock begrepen zoude geweeſt zyn. Ten anderen, dat ingevalle binnen Breda, op die tyd, een Kerk was geweeſt, die zekerlyck zoude geſtaan hebben onder de Parochie van Gilze, welke zich aan weerzyden der Stadt uytſtreckte. Dan deze twee redenen, zonder verder bewys, zyn niet voldoende; Want indien de Kerk van Breda onder de Parochie van Gilze gehoort hadt, zoo zoude eenig teken van de afſcheyding van Gilze, of van de overgift van het Stift van Thoor bekent zyn; Want een Paſtoor van eene Moederkerk behoudt de voorſtelling der Filiale Kerk, en de Perſoon der Moederkerk de inſtelling; Daar integendeel de Heeren van Breda, van overoude tyden af, altyt de begeving der Paſtorye van Breda gehadt hebben. De tweede reden beſluyt mede niet byzonders; Want Vrouw Hilſondis Gravin van Stryen, in den Stichtbrief van Thoor, van 't jaar 992, verbindt Gilze met de Aanhangzelen aan 't gemelde Stift, zonder die te noemen, en zoude deswegen te betoonen ſtaan, dat de Stadt Breda, met deszelfs Vryheid, daar onder is begrepen geweeſt; Daar in tegendeel blykt by de afzondering dier Aanhangzelen van haare Moederkerk, geſchiedt in het jaar 1316, dat die doenmaels waren, en van ouds geweeſt zyn Ginneken, Merterſſen of de Hage, Etten en Bavel, wordende in den Scheidings brief geen 't minſte gewag gemaakt van Breda.

Dit zegt men alleen voorzeker, volgens eene oude overlevering, dat deze Parochie Kerk, die ter eeren der H. Maagd Maria gewyd is, en deswegen door de Roomſchgezinden gewoonlyck de Lieve Vrouwe Kerk genoemt wordt, eerſt aan de H. Barbara, als Patrones, is toegeeygent geweeſt.

Proeven n. 29. In den jaare 1303, heeft Heer Jacob Perſoon van Gilze, en Deken van Beeck, deze Kerk tot eene Collegiale opgericht, en daar in geſticht een Kapittel van agt Kanonniken, waer van drie zouden zyn Prieſters, drie Diakenen, en twee Onder Diakenen, aan welke hy, by zynen uyterſten wil, gemaakt daags voor S^t. Denys dag, uyt zyne goederen genoegzame inkomſten heeft aangewezen, en voorts zoodanige ſchicking gemaakt, dat die agt Kanonniksdyen tot twaalf zouden konnen vermeerdert worden, gelyck in 't vervolg van tyd oock *Ibid.* geſchiedt is. Raſo van Gaveren, Heer van Breda, heeft niet alleen deze inſtelling met zyn goedvinden bekragtigt, maar nog boven dien 't geheel inkomen der Paſtorye dezer Kerke, waar van hy 't recht van begeving hadt, aan de Kanonniksdyen gehecht, onder beding, dat die Paſtorye altyt by eenen der Kanonniken zoude bedient worden. Al 't welke Theobaldus Biſſchop van Luyck, met den Officiael, in 't zelfde jaar, mitsgaders Gerard van Naſſau Aartsdiaken, in 't jaar 1307, beveſtigt hebben. Volgens die Stichting wierdt de Deken by de Kanonniken, de Kanonniken by den Heer, en de Kapellanen by den Deken en de Kanonniken aangeſtelt.

Acta Capituli Bred. Om deze nieuwe inſtelling des te meer te vorderen, wierdt door Biſſchop Theobaldus naar Breda afgezonden M^r. Macharius van den Boſch, Kanonnik *Proeven n. 30.* te Luyck, die, op Sondag naa St Peter en Pauwels 1309, aldaer gekomen zynde, volgens zynen laſt, eene algemeene hervorming, zoo omtrent 't Hooft en de Leden van 't Kapittel, als ten opzicht van 't geeſtelyck en wereldlyck Regtsgebiedt, heeft ingevoert, en ten dien eynde verſcheyde heylzame wetten gemaakt, die ten allen tyden oock in die Kerk zyn agtervolgt geworden.

Voor 't invoeren der nieuwe Biſſchoppen in de Nederlanden, wierden de Deken en 't Kapittel gehouden onder 't getal der Secundarie Kerken van Luyck, en ſtonden, voor de Hervorming, nog zonder middel, alleen onder 't bedwang der Paufen van Romen.

Als in 't vervolg van tyden dit Kapittel, nevens verſcheyde anderen, omtrent dezen Oort gelegen, in hunne rechten, vryheden en oude gewoontens merckelyck

Digitized by Google

lyck wierdt benadeelt, zoo hebben de Kapittelen van St Jan te 's Hertogenboſch, van O. L. V. te Breda, St Pieter te Hilvarenbeeck, St Pieter te Oorſchot, St Oda te St Udenrode, St Katarina te Eyndhoven, en van St Pieter te Boxtel, in 't jaar 1505, een naeuw verbond van vereeniging aangegaen, om hunne Vrydommen tegen alle Kerckelycke en Wereldlycke Machten te beſchermen, en die voor onderdrucking te behoeden: welk verbond namaels, in 't jaar 1563, wederom is vernieuwt en nader bekragtigt. *Mirai. Diplom. Tom. 3. pag. 221.*

Dit Kapittel is, in 't jaar 1637, naa het innemen der Stadt Breda, en 't herſtellen van den Hervormden Godsdienſt, teenemael vernietigt, en deszelfs goederen en inkomſten gehecht aan de Domeynen van den Heer van Breda, die daer uyt, mitsgaders uyt de verdere geeſtelycke goederen in den Lande van Breda gelegen, volgens overeenkomſt met den Raad van State, aan een gedeelte der Predikanten, Koſters en Schoolmeeſters, zoo in de Stadt als in de Baanderye, hunne jaarlykſe Wedden verzorgt, wordende de overige uyt 's Lands gemeene middelen onderhouden.

Nadien dit Kapittel door de Heeren van Breda en andere godvruchtige Perzonen, met veele vryheden, rechten en aanmerckelycke voordeelen en Proven, van tyd te tyd, is begiftigt geworden, zoo vindt men oock onder de Dekens en Kanonniken veele genoemt, die uyt voorname Geſlachten van Brabant en Hollandt zyn voortgeſproten: En deswegen zal het niet ondienſtig wezen daar van een Lyſt te laten volgen, in zoo verre men die uyt de oude Regiſters en Jaargetyde boecken van 't Kapittel heeft konnen te zamen brengen. *Necrolog. Capituli Bred.*

Naam Lyſte der DEKENS *van 't Kapittel van O. L. V. Kerk te* BREDA.

1303.

Henricus de Gruſere.

Bonifacius Guillelmus. } *onzeker op wat jaar.*

1340.

Zigebertus de Beke.

1341.

Reynerus de Valle.

1350.

Egidius de Rivo.

1398.

Guillelmus Fortis, *alias* Stercken.

1401.

Henricus de Bye.

1420.

Hugo Decanus.

1423.

Johannes van der Venne.

1461.

Carolus Oudart.

1492.

Raſo Voecht.

1506.

Guillelmus de Gaellen.

1539.

Hieronymus de Blioul.

1566.

Balthazar Maſſchereel.

1569.

Antonius Vaillant.

1570.

Gerardus Vlemincx.

1590.

Cornelius Wortel, *naa het innemen der Stadt van zyn Dekenſchap berooft, naderhant Plebaan van St. Gudula te Bruſſel.*

1625.

David à Mauden, *naa de vernietiging van 't Kapittel, in 't jaar* 1637, *Paſtoor te Bruſſel.*

Naam-

Digitized by Google

meesters, verhalen wel, dat omtrent 't jaar 1100, in 't ganſche Landt van Breda maar een Parochie Kerk was, namentlyck te Gilze, alwaar de Sacramenten moeſten werden bedient: En terwyl zulks aan die van Breda zeer ongelegen en moeyelyck was, dat omtrent den jaare 1200, aan den Heer en de Ingezetenen toegelaten is geweeſt, om binnen de Stadt eene nieuwe Kerk te mogen bouwen, welke van de Moederkerk van Gilze zoude afgezondert zyn. En hoewel de Kanonniken hun zeggen met geene bewyzen ſterken, zoo worden echter voor dat gevoelen by hen de twee volgende redenen bygebracht. Eerſtelyck, dat onder de Aanhangzelen van Gilze, behalven Ginneken, Bavel, de Hage, en Etten, Breda oock begrepen zoude geweeſt zyn. 1 en anderen, dat ingevalle binnen Breda, op die tyd, een Kerk was geweeſt, die zekerlyck zoude geſtaan hebben onder de Parochie van Gilze, welke zich aan weerzyden der Stadt uytſtreckte. Dan deze twee redenen, zonder verder bewys, zyn niet voldoende; Want indien de Kerk van Breda onder de Parochie van Gilze gehoort hadt, zoo zoude eenig teken van de afſcheyding van Gilze, of van de overgift van het Stift van Thoor bekent zyn; Want een Paſtoor van eene Moederkerk behoudt de voorſtelling der Filiale Kerk, en de Perſoon der Moederkerk de inſtelling; Daar integendeel de Heeren van Breda, van overoude tyden af, altyt de begeving der Paſtorye van Breda gehadt hebben. De tweede reden beſluyt mede niet byzonders; Want Vrouw Hilſondis Gravin van Stryen, in den Stichtbrief van Thoor, van 't jaar 992, verbindt Gilze met de Aanhangzelen aan 't gemelde Stift, zonder die te noemen, en zoude deswegen te betoonen ſtaan, dat de Stadt Breda, met deszelfs Vryheid, daar onder is begrepen geweeſt; Daar in tegendeel blykt by de afzondering dier Aanhangzelen van haare Moederkerk, geſchiedt in het jaar 1316, dat die doenmaels waren, en van ouds geweeſt zyn Ginneken, Merterſſen of de Hage, Etten en Bavel, wordende in den Scheidings brief geen 't minſte gewag gemaakt van Breda.

Dit zegt men alleen voorzeker, volgens eene oude overlevering, dat deze Parochie Kerk, die ter eeren der H. Maagd Maria gewyd is, en deswegen door de Roomſchgezinden gewoonlyck de Lieve Vrouwe Kerk genoemt wordt, eerſt aan de H. Barbara, als Patrones, is toegeeygent geweeſt.

Proeven n. 29. In den jaare 1303, heeft Heer Jacob Perſoon van Gilze, en Deken van Beeck, deze Kerk tot eene Collegiale opgericht, en daar in geſticht een Kapittel van agt Kanonniken, waer van drie zouden zyn Prieſters, drie Diakenen, en twee Onder Diakenen, aan welke hy, by zynen uyterſten wil, gemaakt daags voor S^t. Denys dag, uyt zyne goederen genoegzame inkomſten heeft aangewezen, en voorts zoodanige ſchicking gemaakt, dat die agt Kanonniksdyen tot twaalf zouden konnen vermeerdert worden, gelyck in 't vervolg van tyd oock *Ibid.* geſchiedt is. Raſo van Gaveren, Heer van Breda, heeft niet alleen deze inſtelling met zyn goedvinden bekragtigt, maar nog boven dien 't geheel inkomen der Paſtorye dezer Kerke, waar van hy 't recht van begeving hadt, aan de Kanonniksdyen gehecht, onder beding, dat die Paſtorye altyt by eenen der Kanonniken zoude bedient worden. Al 't welke Theobaldus Biſſchop van Luyck, met den Officiael, in 't zelfde jaar, mitsgaders Gerard van Naſſau Aartsdiaken, in 't jaar 1307, beveſtigt hebben. Volgens die Stichting wierdt de Deken by de Kanonniken, de Kanonniken by den Heer, en de Kapellanen by den Deken en de Kanonniken aangeſtelt.

Acta Capituli Bred. Om deze nieuwe inſtelling des te meer te vorderen, wierdt door Biſſchop Theobaldus naar Breda afgezonden M^r. Macharius van den Boſch, Kanonnik *Proeven n. 30.* te Luyck, die, op Sondag naa St Peter en Pauwels 1309, aldaer gekomen zynde, volgens zynen laſt, eene algemeene hervorming, zoo omtrent 't Hooft en de Leden van 't Kapittel, als ten opzicht van 't geeſtelyck en wereldlyck Regtsgebiedt, heeft ingevoert, en ten dien eynde verſcheyde heylzame wetten gemaakt, die ten allen tyden oock in die Kerk zyn agtervolgt geworden.

Voor 't invoeren der nieuwe Biſſchoppen in de Nederlanden, wierden de Deken en 't Kapittel gehouden onder 't getal der Secundarie Kerken van Luyck, en ſtonden, voor de Hervorming, nog zonder middel, alleen onder 't bedwang der Paufen van Romen.

Als in 't vervolg van tyden dit Kapittel, nevens verſcheyde anderen, omtrent dezen Oort gelegen, in hunne rechten, vryheden en oude gewoontens merckelyck

lyck wierdt benadeelt, zoo hebben de Kapittelen van St Jan te 's Hertogenboſch, van O. L. V. te Breda, St Pieter te Hilvarenbeeck, St Pieter te Oorſchot, St Oda te St Udenrode, St Katarina te Eyndhoven, en van St Pieter te Boxtel, in 't jaar 1505, een nieuw verbond van vereeniging aangegaen, om hunne Vrydommen tegen alle Kerckelycke en Wereldlycke Machten te beſchermen, en die voor onderdrucking te behoeden: welk verbond namaels, in 't jaar 1563, wederom is vernieuwt en nader bekragtigt. *Miræi. Diplom. Tom. 3. pag. 221.*

Dit Kapittel is, in 't jaar 1637, naa het innemen der Stadt Breda, en 't herſtellen van den Hervormden Godsdienſt, teenemael vernietigt, en deszelfs goederen en inkomſten gehecht aan de Domeynen van den Heer van Breda, die daer uyt, mitsgaders uyt de verdere geeſtelycke goederen in den Lande van Breda gelegen, volgens overeenkomſt met den Raad van State, aan een gedeelte der Predikanten, Koſters en Schoolmeeſters, zoo in de Stadt als in de Baanderye, hunne jaarlykſe Wedden verzorgt, wordende de overige uyt 's Lands gemeene middelen onderhouden.

Nadien dit Kapittel door de Heeren van Breda en andere godvruchtige Perzonen, met veele vryheden, rechten en aanmerckelycke voordeelen en Proven, van tyd te tyd, is begiftigt geworden, zoo vindt men oock onder de Dekens en Kanonniken veele genoemt, die uyt voorname Geſlachten van Brabant en Hollandt zyn voortgeſproten: En deswegen zal het niet ondienſtig wezen daar van een Lyſt te laten volgen, in zoo verre men die uyt de oude Regiſters en Jaargetyde boecken van 't Kapittel heeft konnen te zamen brengen. *Necrolog. Capituli Bred.*

Naam Lyſte der DEKENS *van 't Kapittel van O. L. V. Kerk te* BREDA.

1303.

Henricus de Gruſere.

Bonifacius Guillelmus. } *onzeker op wat jaar.*

1340.

Zigebertus de Beke.

1341.

Reynerus de Valle.

1350.

Egidius de Rivo.

1398.

Guillelmus Fortis, *alias* Stercken.

1401.

Henricus de Bye.

1420.

Hugo Decanus.

1423.

Johannes van der Venne.

1461.

Carolus Oudart.

1492.

Raſo Voecht.

1506.

Guillelmus de Gaellen.

1539.

Hieronymus de Blioul.

1566.

Balthazar Maſſchercel.

1569.

Antonius Vaillant.

1570.

Gerardus Vlemincx.

1590.

Cornelius Wortel, *naa het innemen der Stadt van zyn Dekenſchap berooft, naderhant Plebaan van St. Gudula te Bruſſel.*

1625.

David à Mauden, *naa de vernietiging van 't Kapittel, in 't jaar* 1637, *Paſtoor te Bruſſel.*

Naam-

Digitized by Google

Naamregiſter der KANONNIKEN *van O. L. V. Kerk te* BREDA.

Arnoldus Meldert.
Bartholomeus Cant.
Johannes Voecht, *alias* Snoeyen.
Wilhelmus van Ykel.
Johannes van Ymhuyſen.
Walterus de Bye.
Walterus van Ykel.
Theodorus van Duvenvoorde.
Johannes de Prones.
Walterus Smits.
Philippus van Duvenvoorde.
Hermannus Schenkel.
Lambertus de Rivo.
Simon vander Steen.
Petrus de Oerom.
Johannes Pynappels.
Gerardus Gruſers.
Arnoldus Binſtroo.
Petrus van Megen.
Henricus Corput.

Van deze Kanonniken kan den rechten tyd niet bepaalt worden, by gebreck van behoorlycke aantekening.

1312. Gerardus Ludekens.
1329. Franco de Benouda.
1393. Egidius Kaerle.
1414. Petrus Norys.
1435. Johannes de Rivo.
Arnoldus van Druenen.
1437. Jacobus Beys.
1438. Philippus van Waardenburg.
Adelbertus Varentrap.
1439. Johannes de Neel.
1440. Florentius Tierloot.
Hugo Cloet.
1451. Petrus van der Hagen.
1457. Antonius Belle.
1460. D. Gidmarid.
1464. Johannes Zibben.
1473. Godefridus van Loemel.
1474. Arnoldus Sanctus.
1481. Johannes Voecht.
1484. Ludovicus de Loen.
Henricus van Heerle.
1489. Gummarus Dricx.
1493. Wilhelmus Alſim.
1496. Jacobus de Zeghen.
Johannes van Aath.
1497. Giſelbertus de Caſtro.
1498. Zibertus de Neel.
1500. Michaël Keyen.
Arnoldus van Hoorne.
Johannes à Rivo.
1502. Wilhelmus van Oeſterzeel.
1504. Henricus van Avoert.
Egidius van Buerſtede.
1509. Engelbertus van Buerſtede.
1510. Johannes Storm.
Servatius de Mera.
1514. Hieronimus van Oeſterzeel.
1515. Cornelius van Zelbach.
1517. Johannes Vuchtſchoot.
Johannes Barchman.
1518. Antonius de Buyten.
1521. Johannes Wyeſz.
Arnoldus van der Noot.
1522. Alexius Phariſcauph.
1535. Petrus van der Strepen.
1549. Guarinus Poliet.
1557. Otto van Gaellen.
Jacobus Son.
1558. Fenerus Schynveldt.
1561. Wytoldus Stout.
1568. Johannes Buys.
1570. Fredericus à Reneſſe.
1572. Nicolaus van Gaellen.
1575. Engelbertus Montens.
1576. Petrus Hoock.
Severinus Montens.

Deze Kerk is naderhant, by de Heeren van Breda, zeer fraey verwelft, en met een Koor met den Omgang en nog verſcheyde Kapellen vergroot. Voornamentlyck heeft Graaf Engelbrecht de I., in 't jaar 1410, voltoyt het Koor met alle de cieraden, en in 't jaar 1412, heeft hy daar aan gebragt het kopere Traliewerck, zoo dat men dezelve, niet t' onrecht, onder de aanzienelycke Kerken tellen kan, waar in het volgende waardig is om aangemerkt te worden.

Ter regter zyde der deure van den Noorden Omgang van 't Koor, ziet men de verheve Grafplaets van Jan van Polanen den I. Heer van de Leck en Breda, waer op zyn Beeltenis tuſſchen die van zyne twee vrouwen, Oeda van Hoorne en Machtelt van Rotſelaer, geplaatſt is. Het Opſchrift, 't gene in een kopere plaat geſneden was, is afgebroken; tegen den muur ſtaat alleen nog 't Wapenſchilt van Hoorn, zynde die van Polanen en Rotſelaer door den tyd vernielt.

Daer benevens Ooſtwaerts is de prachtige Grafſtede van Engelbrecht den I. Graaf van Naſſau, Heer van Breda, en van Graaf Jan zynen zoon en Opvolger,

Digitized by Google

Digitized by Google

Digitized by Google

ger, doch zonder opſchrift. Boven welke ſtaan de Beelteniſſen van Graaf Engelbrecht en Johanna van Polanen, aan de eene, en die van Graaf Jan en Maria van Loon, aan de andere zyde, alle knielende en biddende: zynde Graaf Engelbrecht verzelt van S^t. Joris en een Heremyt, en Graaf Jan van S^t. Jan en een Kardinael. Boven deze Beelden, die, hoewel uyt ſlechten ſteen gehouwen, echter van waarde zyn, ſtaan de Wapenen van Naſſau en Polanen. Op deze Grafſtede ſtont voormaels mede dat vermaerde Lieve Vrouwen Beeld, waar van Hermannus Hugo, in zyn belegerd Breda, met zoo veel ophef gewaagt, en 't gene, naa deszelfs getuygenis, geduurende de belegering, in 't jaar 1624, van daar vervoert is. *Herm. Hug. obſ. Bred. pag. 121.*

Tegen den muur, naaſt de bovengemelde Tombe, ziet men het afbeeldzel van S^t. Joris, zeer zwaar vergult zynde, geplaatſt, waar onder ſtaat:

„ *Hier beneden legt begraven* JORIS VAN FROENHUSEN, *Camerlinck was*
„ *van Graaf Jan van Naſſau*, a°. 1512.

Hier voor legt een platte Zerk, waar op gehouwen ſtaet:

„ *Hier legt begraven* GENOVA A VAN VERNEBOURGH Gravinne van
„ NASSAU, *ſtarf int jaar ons Heeren* M. ccccxxxvij. xviij *dage in April*,
„ *bidt voor hare ziele.*

Daar tegen over is de Kapel van de H. Maagd Maria, of het Koor der Heeren van Breda; waar in door Hendrik Graaf van Naſſau, ter eeren van zynen Oom en Weldoender, Graaf Engelbrecht den II, en deszelfs Gemalinne Limburg van Baden, is geplaatſt de alom beroemde Grafſtede, gemaakt door den vermaerden Konſtenaer en Beeldhouwer Michiel-Angelo de Buonarota, van Albaſt of Ooſterſchen doorſchynenden Marmer. Dezelve beſtaat uyt twee Beelden, een Man en eene Vrouw, leggende op eene van toetſteen verheve Zark ruggelings uytgeſtreckt. Boven dewelke een zware tafel van dien zelfden ſteen gedragen wordt door vier Mansbeelden, alle op hunne eene knie zittende; op welke tafel het Wapentuyg des Graafs, zeer konſtig uyt marmer gehouwen, nederlegt. Deze vier marmere Beelden hebben hunne Opſchriften, op vierkante albaſte plaatjens, beneden hen geſtelt, waar van 'er nog twee in wezen zyn. Het eene Beeld vertoont den Roomſchen Keyzer Julius Cæſar, in Romeyniſch Krygsgewaadt, met 't volgende Opſchrift:

„ *C. Julius Cæſar, Virtute bellica imperavi.*
„ *Fortitudo.*

Dat is:

C. Julius Cæſar, door Krygsdeugd heb ick geregeert.
De Dapperheid.

Het tweede verbeeldt den beruchten Roomſchen Veldheer Regulus, met zyn bovenlyf ganſch naakt, van eene verwonderings waardige kracht en konſt. Waar onder ſtaat:

„ *M. Attilius Regulus, Fidem infractus ſervavi.*
„ *Magnanimitas.*

Dat is:

M. Attilius Regulus, myn gegeven Woord heb ick onverbroken gehouden.
De Edelmoedigheid.

De twee andere, wiers opſchriften afgebroken zyn, verbeelden, naa myn oordeel, twee Griekſche Helden. Men kan nog bemercken, dat de Wapen-

Digitized by Google

Naamregiſter der KANONNIKEN *van O. L. V. Kerk te* BREDA.

Arnoldus Meldert.
Bartholomeus Cant.
Johannes Voecht, *alias* Snoeyen.
Wilhelmus van Ykel.
Johannes van Ymhuyſen.
Walterus de Bye.
Walterus van Ykel.
Theodorus van Duvenvoorde.
Johannes de Prones.
Walterus Smits.
Philippus van Duvenvoorde.
Hermannus Schenkel.
Lambertus de Rivo.
Simon vander Steen.
Petrus de Oerom.
Johannes Pynappels.
Gerardus Gruſers.
Arnoldus Binſtroo.
Petrus van Megen.
Henricus Corput.

Van deze Kanonniken kan den rechten tyd niet bepaalt worden, by gebreck van behoorlycke aantekening.

1312. Gerardus Ludekens.
1329. Franco de Benouda.
1393. Egidius Kaerle.
1414. Petrus Norys.
1435. Johannes de Rivo.
Arnoldus van Druenen.
1437. Jacobus Beys.
1438. Philippus van Waardenburg.
Adelbertus Varentrap.
1439. Johannes de Neel.
1440. Florentius Tierloot.
Hugo Cloet.
1451. Petrus van der Hagen.
1457. Antonius Belle.
1460. D. Gidmarid.
1464. Johannes Zibben.
1473. Godefridus van Loemel.
1474. Arnoldus Sanctus.
1481. Johannes Voecht.
1484. Ludovicus de Loen.
Henricus van Heerle.
1489. Gummarus Dricx.
1493. Wilhelmus Alſim.
1496. Jacobus de Zeghen.
Johannes van Aath.
1497. Giſelbertus de Caſtro.
1498. Zibertus de Neel.
1500. Michaël Keyen.
Arnoldus van Hoorne.
Johannes à Rivo.
1502. Wilhelmus van Oeſterzeel.
1504. Henricus van Avoert.
Egidius van Buerſtede.
1509. Engelbertus van Buerſtede.
1510. Johannes Storm.
Servatius de Mera.
1514. Hieronimus van Oeſterzeel.
1515. Cornelius van Zelbach.
1517. Johannes Vuchtſchoot.
Johannes Barchman.
1518. Antonius de Buyten.
1521. Johannes Wyeſz.
Arnoldus van der Noot.
1522. Alexius Phariſcauph.
1535. Petrus van der Strepen.
1549. Guarinus Poliet.
1557. Otto van Gaellen.
Jacobus Son.
1558. Fenerus Schynveldt.
1561. Wytoldus Stout.
1568. Johannes Buys.
1570. Fredericus à Reneſſe.
1572. Nicolaus van Gaellen.
1575. Engelbertus Montens.
1576. Petrus Hoock.
Severinus Montens.

Deze Kerk is naderhant, by de Heeren van Breda, zeer fraey verwelft, en met een Koor met den Omgang en nog verſcheyde Kapellen vergroot. Voornamentlyck heeft Graaf Engelbrecht de I., in 't jaar 1410, voltoyt het Koor met alle de cieraden, en in 't jaar 1412, heeft hy daar aan gebragt het kopere Traliewerck, zoo dat men dezelve, niet t' onrecht, onder de aanzienelycke Kerken tellen kan, waar in het volgende waardig is om aangemerkt te worden.

Ter regter zyde der deure van den Noorden Omgang van 't Koor, ziet men de verheve Grafplaets van Jan van Polanen den I. Heer van de Leck en Breda, waer op zyn Beeltenis tuſſchen die van zyne twee vrouwen, Oeda van Hoorne en Machtelt van Rotſelaer, geplaatſt is. Het Opſchrift, 't gene in een kopere plaat geſneden was, is afgebroken; tegen den muur ſtaat alleen nog 't Wapenſchilt van Hoorn, zynde die van Polanen en Rotſelaer door den tyd vernielt.

Daer benevens Ooſtwaerts is de prachtige Grafſtede van Engelbrecht den I. Graaf van Naſſau, Heer van Breda, en van Graaf Jan zynen zoon en Opvolger,

Digitized by Google

Digitized by Google

Digitized by Google

ger, doch zonder opſchrift. Boven welke ſtaan de Beeltenisſen van Graaf Engelbrecht en Johanna van Polanen, aan de eene, en die van Graaf Jan en Maria van Loon, aan de andere zyde, alle knielende en biddende: zynde Graaf Engelbrecht verzelt van S^t. Joris en een Heremyt, en Graaf Jan van S^t. Jan en een Kardinael. Boven deze Beelden, die, hoewel uyt ſlechten ſteen gehouwen, echter van waarde zyn, ſtaan de Wapenen van Naſſau en Polanen. Op deze Grafſtede ſtont voormaels mede dat vermaerde Lieve Vrouwen Beeld, waar van Hermannus Hugo, in zyn belegerd Breda, met zoo veel ophef gewaagt, en 't gene, naa deszelfs getuygenis, geduurende de belegering, in 't jaar 1624, van daar vervoert is. *Herm. Hug. obſ. Bred. pag. 121.*

Tegen den muur, naaſt de bovengemelde Tombe; ziet men het afbeeldzel van S^t. Joris, zeer zwaar vergult zynde, geplaatſt, waar onder ſtaat:

„ *Hier beneden legt begraven* JORIS VAN FROENHUSEN, *Camerlinck was*
„ *van Graaf Jan van Naſſau*, a°. 1512.

Hier voor legt een platte Zerk, waar op gehouwen ſtaet:

„ *Hier legt begraven* GENOVA A VAN VERNEBOURGH Gravinne van
„ NASSAU. *ſtarf int jaar ons Heeren* M. ccccxxxvij. xviij *dage in April*,
„ *bidt voor hare ziele.*

Daar tegen over is de Kapel van de H. Maagd Maria, of het Koor der Heeren van Breda; waar in door Hendrik Graaf van Naſſau, ter eeren van zynen Oom en Weldoender, Graaf Engelbrecht den II, en deszelfs Gemalinne Limburg van Baden, is geplaatſt de alom beroemde Grafſtede, gemaakt door den vermaerden Konſtenaer en Beeldhouwer Michiel Angelo de Buonarota, van Albaſt of Ooſterſchen doorſchynenden Marmer. Dezelve beſtaat uyt twee Beelden, een Man en eene Vrouw, leggende op eene van toetſteen verheve Zark ruggelings uytgeſtreckt. Boven dewelke een zware tafel van dien zelfden ſteen gedragen wordt door vier Mansbeelden, alle op hunne eene knie zittende; op welke tafel het Wapentuyg des Graafs, zeer konſtig uyt marmer gehouwen, nederlegt. Deze vier marmere Beelden hebben hunne Opſchriften, op vierkante albaſte plaatjens, beneden hen geſtelt, waar van 'er nog twee in wezen zyn. Het eene Beeld vertoont den Roomſchen Keyzer Julius Cæſar, in Romeyniſch Krygsgewaadt, met 't volgende Opſchrift:

„ *C. Julius Cæſar, Virtute bellica imperavi.*
„ *Fortitudo.*

Dat is:

C. Julius Cæſar, door Krygsdeugd heb ick geregeert.
De Dapperheid.

Het tweede verbeeldt den beruchten Roomſchen Veldheer Regulus, met zyn bovenlyf ganſch naakt, van eene verwonderings waardige kracht en konſt. Waar onder ſtaat:

„ *M. Attilius Regulus, Fidem infractus ſervavi.*
„ *Magnanimitas.*

Dat is:

M. Attilius Regulus, myn gegeven Woord heb ick onverbroken gehouden.
De Edelmoedigheid.

De twee andere, wiers opſchriften afgebroken zyn, verbeelden, naa myn oordeel, twee Griekſche Helden. Men kan nog bemercken, dat de Wapen-

Digitized by Google

kleederen dier twee Standbeelden voorheen vergult zyn geweeſt. Op den voet van den leggenden Zark, aan de Zuydzyde, ſtaan de Kwartieren der Wapenen van den Graaf, en aan de Noordzyde, die van de Gravinne, zonder eenig verder opſchrift.

In een glas aan de Ooſtzyde dezer Kapel, ſtont voormaels geſchreven: „ *Daem Jan Matys woonende tot Donghen, heeft dit Venſter gegeven ter beterniſſe,* „ *van dat hy op d'eere en eedt van den Scoutet ende Schepenen van Gilze afdragende* „ *woorden geſproken hadde*". Welk opſchrift alleenlyk hier wordt aangehaalt, om daar mede aan te toonen den misſlag van Simon van Leeuwen en anderen, die het geven van dit glas toeſchryven aan Jan van Daelhem, Heer van Dongen, wiers Heerlykheden, wegens zyne begaane misdaden, in 't jaar 1513, ten behoeven van Hendrick Graaf van Naſſau, zyn verbeurt verklaart.

Simon van Leeuwen Batav. Illuſt.

Voorby 't gemelde Koor der Heeren van Breda, ten Ooſten, is de verheve Grafplaets van Jan van Polanen den II., met een Mansbeeld, in zynen Wapenrock, daar op leggende, en het volgende opſchrift:

„ *Hier leghet begraven* JAN *Here was* VAN DER LECKE *ende van* BREDA,
„ *die ſterf int jaar ons Heren als men ſcreef* M. CCCXCIIJ. XJ *dagbe in Oeghſt-*
„ *maant, bidt voer ſyn ziele.*

Recht over deze Tombe ziet men de Grafſtede der Heeren van Reneſſe of Elderen, beſtaande in een verheve Zark, waar op twee marmere Beelden geplaatſt zyn. Daer boven tegen den muur ſtaat de Paſſie, of het Lyden des Heylands, in zeven marmere zwaar vergulde rondeelen, die in de beeldſtormerye eenigzints geſchonden zyn, zeer konſtig verbeeldt. Beneden ſtaat het opſchrift in een blaeuwen Arduynſteenen Zark gehouwen, van den volgenden inhoud:

D. O. M.

„ *Clariſſ. Equiti Dno* FREDERICO A RENESSE D. DE MAL, *Cæſ: Conſi-*
„ *liario & ditionis Bredens: Præfecto ſummo*
„ D. Anna ab Hamelen, Elderen & Many *dna Conjugi chariſſimo Patrique*
„ *op: mer: Uxor liberiq: cum lachrymis poſuere.*
„ *Vixit ann:* 68. *obiit Kal. Jun: an. a Chriſto nato* 1538.

„ *Dna* ANNA AB HAMELEN, ELDERIS, MAL *ac* MANNY *dna ob ſingu-*
„ *larem ejus in pauperes pietatem ubiq: laudatiſſ. iſtud Sepulchrum elegit. Vixit*
„ *ann:* 77. *menſ:* 8. *obiit a°.* 1550. 26. *die menſis Junii.*

Verders zyn in den gemelden omgang de volgende Grafſchriften te leſen. In den muur aan 't Koor Noordooſtwaerts, ſtaat:

D. O. M. S.

„ *Nobili & virtute bellica claro viro D.* JOANNI TENERAMUNDANO *D. de*
„ BORGNIVAL, *Caroli V. Cæſaris a Machinis bellicis primario: primo Torna-*
„ *cenſium & deinde Trajectenſium (poſtquam Cæſaris imperium agnoviſſent)*
„ *Dynaſtæ, heredes poſuerunt. Obiit Bredæ Kalend: Maj:* a°. 1536.

D. O. M. S.

„ *Ill: ac generoſo viro d°* PETRO GUERRE, *nobili Medio & unius cohort:*
„ *mil: Ital: duci extr: qui in obſidione Antverp: in acerrimo conflictu prope*
„ *flumen Schaldim viriliter inter primas acies pugnans ictu tormenti percuſſus*
„ *occubuit pridie non: Junii* a°. 1585.

„ *Icy giſt* GABRIEL DE RIEST, *en ſon temps Ecuyer deſcuyerie du tres Haut*
„ *& tres Puiſſant Prince Charles Empereur de Rome Roy d'Eſpaigne, & au*
„ *illu-*

Digitized by Google

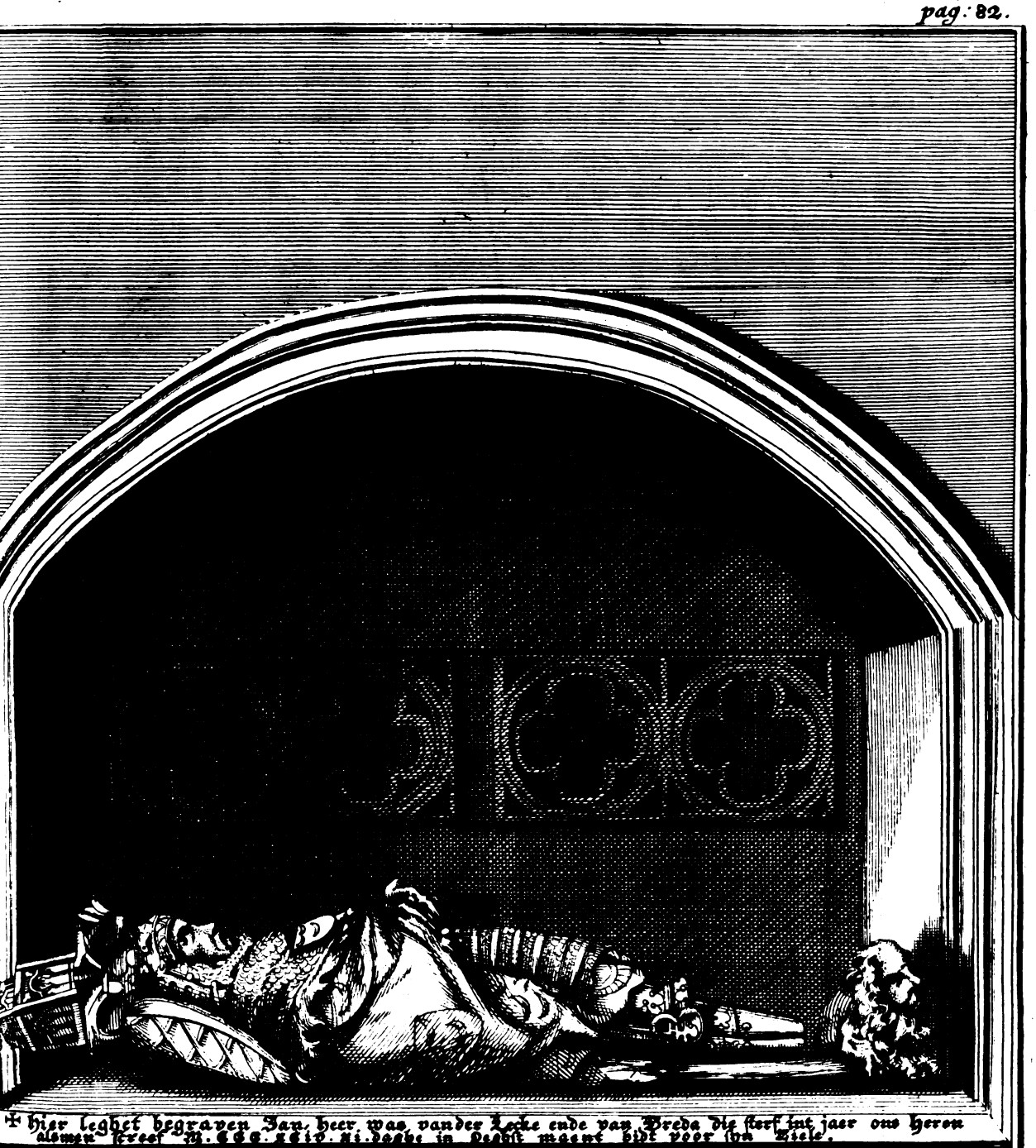

† hier leghet begraven Jan heer was vander Leche ende van Breda die starf int jaer ons heren alomen Creef M. CCC. XCIV. Nidecht in Aprilt maent dijt voer syn Ziele.

B. F. Immink fecit 1749.

Digitized by Google

Digitized by Google

„ *illuſtre Conte Henry de Naſſau grand Chambellan dud^t Empereur tres hum-*
„ *ble Serviteur; trespaſſa l'an* 1545 *le* 30 *de Mars, prie Dieu pour ſon ame.*

„ *Icy giſt Meſſ^r* JEHAN DE HOCROM, *en ſon vivant chlr S^r dudit lieu grand*
„ *Bailly de Tournay & Tourneſis & grand mre dhotel du Prince d'Orange lequel*
„ *trespaſſa le* 4. *de Febr.* 1542.

„ *Prudentia & integritate vitæ ornatiſſimo Viro* NICOLAO VIERLING *illu-*
„ *ſtriſſimis Heroibus Henrico Comiti a Naſſau, ac Renato & Guillelmo Princi-*
„ *pibus Auraniæ a conſiliis & rationibus. Liberi patri opt: merito tumulum*
„ *cum lacrymis poſuere.*

„ *Vixit ann:* 72. *menſ:* 8.
„ *Obiit* 6 *Junii* a° 1546.

„ *Integritate Vitæ & prudentia inſignis* MICHAEL PIGGEN, *illuſtr. Principis*
„ *Auraici Caſtellanus in Nyervaert ac in ſupremo ejus conſilio ration: apud Bre-*
„ *danos conſiliarius. Vixit ann:* 77. *obiit* 4. *id: Decemb:* a° M D. XIIIC.

„ *Hier leet begraven* GHERIT VAN STREPEN, *Secretaris d'Heeren Joan:*
„ *Engelbert en Hendrick Greven tot Naſſou, ſterf den leſten February* a° XV^c
„ *thien.*

„ *Wel hem die in tyts bevroet*
„ *Dat wel leven wel ſterven doet.*

„ JOHANNI JUSTINIANO JANUENSI, *mercatori fido proboq. florente adhuc*
„ *ætate vita functo, Jeronimus frater lugens poſuit. Vixit annos* 36. *menſes* 6.
„ *dies* 2. *obiit a°* 1529 *die* 2. *Octobr. cum novi & incogniti ſudoris morbi Ant-*
„ *verpiæ vigentis vitandi gratia huc me contuliſſem, ipſomet morbo humanis*
„ *exemptus, hoc ſub Saxo mortales reliqui exuvias.*

„ JEAN DE BOUBERT *dit* PERGAMONT *cy giſt, jadis Chambellain du feu*
„ *Conte Henry Seigneur de Naſſau auſſy de Breda &c. au premier jour d'Octobre*
„ *trespaſſa quand xv^c cinquante on eſcrivit. Dieu par ſa grace luy face*
„ *mercy.*

„ *Siſtite Viatores, vos moneo, ne ætas quamvis tenella reddat ſocordes immemo-*
„ *reſque mortis vitæque poſt hanc futuræ. Ego in tenera ætate annos nata non-*
„ *dum ſeptem a patre* Johanne ab Aſſeliers, *qui jam ante matre mea*
„ Margareta de Duysborgh *privatus erat, quæ tantum quinque luſtra ali-*
„ *quantulum exceſſerat. Sic Deo imperante, illo ſuam* CATILINAM *lugente,*
„ *hinc etiam abripior. anno* 1571. 10 *Januarii.*

D. O. M.

„ *Si vos chara Parens Sororque chara, ſi te chare Vir occubans fefelli. Partus*
„ *poſt triplicis pios labores, languore ex ſubito polo repente transſcripta & ſupero*
„ *evocata nutu. Queri parcite, nec vocate duram, neu fruſtra teneros ciete*
„ *fletus, nec ſancto invidiam movete cœlo.*

„ *Haud vos deſerui, ſed anteceſſi.*

Het gemelde Koor, 't gene Engelbrecht de I. Graaf van Naſſau, Heer van Breda, in 't jaar 1410, aan de Kerck heeft gebouwt, heeft de lengte van negentig en de breedte van drie en veertig voeten, behalven den Omgang, die nog vyf en twintig voeten breed is, en is tans nog voor een gedeelte bezet met de fraeye geſtoeltens der geweze Kanonniken, die aan de Zuidzyde van den Omgang hunne Vergaderplaets hadden, alwaer het Kapittel gehouden wierdt: Welke Kamer, die zeer ruym en verwelft is, tegenwoordig gebruykt wordt tot 't houden der Vergaderingen, zoo van den Kerkenraad, als van het Klaſſis van Breda. Dit Koor behelſt verders niet byzonders, dan alleen

Digitized by Google

eene groote menigte van Wapenſchilden, die boven de Grafplaetſen, ter eeren en gedachtenis van veele hooge Krygs Overſten, Stadvoogden van Breda, en andere aanzienelycke Perzoonen, opgehangen zyn.

De Kerk is van een fraeye Bouworden, naa de Gottiſche wyze, en heeft van 't Koor tot de Weſtpoort, de lengte van eenhondert ſeventig, van de Zuid tot de Noordpoort de breedte van eenhondert dartig, en in 't geheel van den Toren tot het eynde van 't Koor, met den Omgang, de lengte van tweehondert vyf en tagtig voeten; hebbende boven dien doorgaans de hoogte van vier en zeventig voeten.

De Buyck of 't Ruym dezer Kerk is omringt van veertien Kooren of Kapellen, welke ter gedagtenis der volgende Heyligen, voor een gedeelte, geſticht waren: als 1. van S^{t}. Anna. 2. Ste Katarina. 3. Den H. Geeſt. 4. St Andries. 5. St Joris. 6. St Huybert. 7. Het H. Kruys. 8. St Antoni. 9. De H. Maagd Maria. 10. Ste Barbara. 11. St Franciſcus. 12. St Michiel. 13. Aan de H. Maagd gewyd door den Heer Wouter de Gouda. 14. De Niſpens Kapel. Zeven dezer Kapellen ſtaan tuſſchen de Zuid- en Weſtpoort der Kerk: In de laatſte by den Toren, ziet men een zeer ſchoone kopere Doopvont, met veel konſt en uytvoering bewerkt. Tuſſchen de Weſt- en Noortpoort zyn mede zeven Kapellen: In de vierde is de fraeye Grafſtede van 't Huys van Aſſendelft, doch zonder opſchrift.

In alle deze Kapellen, als mede in 't ruym der Kerk, ſtonden, voor de Hervorming, zeer veele Outaren, welke daar in geſticht, en met veele Renten en inkomſten, ter onderhouding der Kapellanen, begiftigt waren. Waar van men een naeukeurige Lyſt zal laten volgen, zoo en indiervoegen die getrocken is uyt een zeer oudt Regiſter, voorheen in de Kerk beruſt hebbende.

OUTAAREN *in de Kerk van O. L. V. te* BREDA.

1. Den Outaar van den *H. Geeſt*, gefondeert in het jaar 1300, hadt aan jaarlykze renten en inkomſten *twintig Rynsguldens.*
2. Den Outaar van de *H. Maagd Maria*, onder den toren, in 't Koor van S^{t}. Anna, geſticht in 't jaar 1301, hadt aan inkomen *drie en twintig Rynsguldens.*
3. Den Outaar van 't *H. Kruys*, geſticht in het jaar 1305, begiftigt met *twintig Rynsguldens* aan jaarlykze Renten.
4. Den Outaar van S^{t}. *Peter en Laurens*, gefondeert in 't jaar 1311, in 't Koor van Ste Katarina, hadt aan inkomen *tien Rynsguldens.*
5. Den Outaar van *S^{t}. Salvator*, in de H. Geeſt Kapel, geſticht in 't jaar 1335, begiftigt met *twee en twintig Rynsguldens* 's jaars.
6. Den Outaar van *S^{t}. Joris*, geſticht in den jaare 1340, hadt aan jaerlykze renten *een en veertig Rynsguldens.*
7. Den Outaar van *O. L. V. en Katarina*, in de Kapel van S^{t}. Andries, geſticht in 't jaar 1352, hadt jaarlycks *veertien Rynsguldens.*
8. Den Outaar van den *H. Theobaldus*, geſticht in 't jaer 1355, in S^{t}. Katarinen Koor, hadt aan jaarlycks inkomen *twee en twintig Rynsguldens.*
9. Den Outaar van *O. L. V. S^{t}. Anna en Katarina*, gefondeert in 't jaar 1358, begiftigt met *agtien Rynsguldens* aan erffelycke renten.
10. Den Outaar van *S^{t}. Andries en S^{t}. Jooſt Confeſſor*, in de Kapel van S^{t}. Joris, geſticht in 't jaar 1340, hadt aan jaerlykze renten *vier en twintig Rynsguldens.*
11. Den Outaar van *Jeſus Chriſtus, O. L. V. en S^{t}. Huybert*, geſticht in S^{t}. Huyberts Koor, in 't jaar 1370, gaf jaerlycks *vyftien Rynsguldens.*
12. Den Outaar van *O. L. V. en alle de Heyligen*, in 't Koor van S^{t}. Andries, geſticht in 't jaar 1370, hadt aan jaarlyks inkomen *dartien Rynsguldens.*
13. Den Outaar van *S^{t}. Laurens*, in 't Koor van Heer Wouter de Gouda, Prooſt van S^{t}. Pieter te Utrecht, gefondeert in 't jaar 1378, hadt *tien Rynsguldens* jaarlyks.
14. Den Outaar van *S^{t}. Agatha* de eerſte fondatie, geſticht in 't jaar 1385, begiftigt met *tien Rynsgulden* 's jaars.

15.

Digitized by Google

15. Den Outaar van *St. Agatha* de tweede fondatie, geſticht op den Outaar van St. Franciſcus in 't jaar 1388, hadt insgelyks aan jaarlykze renten *negen Rynsgulden.*
16. Den Outaar van *O. L. V. en alle de Heyligen*, in de Kapel op 't Kaſteel, of in 't Koor der Heeren van Breda in de Kerk, was geſticht by Jan van Polanen Heer van de Leck en Breda, in 't jaar 1388, en hadt aan jaarlyks inkomen *tagtig Rynsguldens.*
17. Den Outaar van *St. Laurens*, in 't Koor van St. Joris, geſticht in 't jaar 1390, en begiftigt met *zeven Rynsguldens* jaarlyks.
18. Den Outaar van *St. Jan Baptiſt*, gefondeert in St. Antonis Koor, in den jaare 1392, was begiftigt met *negentien Rynsguldens* aan jaarlykze renten.
19. Den Outaar van *O. L. V.* de eerſte fondatie, geſticht in 't jaar 1393, in O. L. V. Koor, hadt jaarlyks *negen en twintig Rynsguldens.*
20. Den Outaar van 't *H. Kruys*, in 't Koor der Heeren van Breda, gefondeert by Engelbrecht Graaf van Naſſau, Heer van Breda, in 't jaar 1405, hadt *twintig Rynsguldens* aan jaerlykze renten.
21. Den Outaar van *O. L. V.* de tweede Fondatie, geſticht in 't jaar 1414, was voorzien met *twintig Rynsguldens* aan inkomen.
22. Den Outaar van *St. Michiel*, de eerſte fondatie, geſticht in 't jaar 1414, met *agt en twintig Rynsguldens* aan inkomen.
23. Den Outaar van *St. Joris en Barbara*, in Niſpens Kapel, geſticht by Heer Jan Uytencamp, in 't jaar 1418, hadt *vyftig Rynsguldens* 's jaars.
24. Den Outaar van *O. L. V.* de derde Fondatie, geſticht in O. L. V. Koor, in den jaare 1426, begiftigt met *vyf en twintig Rynsguldens* aan jaarlykze inkomſten.
25. Den Outaar van *O. L. V.* de vierde Fondatie, geſticht mede in 't jaar 1426, hadt insgelyks *vyf en twintig Rynsguldens* aan renten.
26. Den Outaar van *O. L. V. Boodſchap*, geſticht in den jaare 1426, in 't H. Geeſt Koor, was voorzien met *vier en twintig Rynsguldens* 's jaars.
27. Den Outaar van de eerſte Miſſe, gefondeert ter eeren van *St. Jan Baptiſt en Evangeliſt*, in 't jaar 1426, by Heer Wytman vander Eeck, hadt twee fondatien, waar van ieder een jaarlyks inkomen hadt van *zeven en dartig Rynsguldens.*
28. Den Outaar van *St. Jan Baptiſt*, in St. Antonis Koor, geſticht in 't jaar 1440, met *ſes en twintig Rynsguldens* aan erffelycke renten.
29. Den Outaar van 't *H. Kruys*, voor het hooge Koor, geſticht in 't jaar 1440, door Jan Overgheer, ter verzoening der ziele van Engelbrecht Graaf van Naſſou, Heer van Breda, hadt aan jaarlyks inkomen *vyftig Rynsgulden.*
30. Den Outaar van *St. Pieter en Eligius*, geſticht in 't jaar 1440, met *ſes en dartig Rynsguldens* aan erffelycke renten.
31. Den Outaar van *St. Michiel*, de tweede Fondatie, geſticht in den jaare 1443, hadt aan jaarlyks inkomen *zeven en twintig Rynsgulden.*
32. Den Outaar van *O. L. V. en St. Joris*, in Ste Barbaras Kapel, geſticht in 't jaar 1444, by Heer Niklaas Uutencamp, hadt *twintig Rynsguldens* 's jaars.
33. Den Outaar van *O. L. Vrouwen Boodſchap*, geſticht in den jaare 1445, hadt aan jaerlykze renten *ſes en twintig Rynsguldens.*
34. Den Outaar van *St. Criſpyn en Chriſpiniaan*, geſticht in St. Michiels Koor, by 't Kapittel, met de Dekens en Gezworens van 't Schoenmakers Gilde, in den jaare 1446, begiftigt met *agtien Rynsgulden* aan jaarlykze renten.
35. Den Outaar van den *H. Adrianus en Chriſtophorus*, geſticht in 't jaar 1446, met *negen en dartig Rynsguldens* 's jaars.
36. Den Outaar van *O. L. V. ontfangenis*, geſticht in 't jaar 1447, hadt *agtien Rynsguldens* aan erffelycke renten.
37. Den Outaar van de H. Apoſtelen *Petrus en Paulus*, gefondeert in 't jaar 1447, by den Heer en Mr. Wouter de Gouda, Prooſt van St. Pieter te Utrecht, met *twee en twintig Rynsguldens* aan jaarlyks inkomen.
38. Den Outaar van de H. Weduwe *Eliſabet*, geſticht in 't jaar 1447, met *agtien Rynsguldens* aan renten.

Digitized by Google

39. Den Outaar der *Almogentheid Gods, van O. L. V, S^t. Kriſtoffel en Adriaan*, geſticht in 't jaar 1447, hadt *negen en dartig Rynsguldens* aan jaarlyks inkomen.
40. Den Outaar van *S^t. Andries en S^t. Laurens*, in S^t. Katarinen Koor, gefondeert in 't jaar 1448, met *veertien Rynsgulden* 's jaars.
41. Den Outaar van *S^t. Coſmus en Damiaan*, gefondeert in 't jaar 1499, met *een en twintig Rynsguldens* aan jaarlykze renten.
42. Den Outaar van *S^t. Servaas*, geſticht in den jaare 1506, hadt aan jaarlyks inkomen *dartig Rynsguldens*.
43. Den Outaar van *S^t. Simon en Judas*, geſticht in 't jaar 1507, met *twintig Rynsguldens* aan erffelycke renten.
44. Den Outaar van *S^t. Franciſcus*, in 't Koor der Viſſchers, geſticht in 't jaar 1506, hadt aan jaarlyks inkomen *tien Rynsguldens*.
45. Den Outaar van den *zoeten naam Jeſus, S^t. Bartholomeus enz.* by de Vonte, geſticht in 't jaar 1506, hadt insgelyks *tien Rynsguldens* 's jaars.
46. Den Outaar van *S^t. Antoni*, gefondeert in den jaare 1507, met *dartig Rynsguldens* aan erffelycke renten.
47. Den Outaar van *S^t. Henricus en Agatha*, in 't Koor van Lamora, geſticht in 't jaar 1520, hadt 's jaars *vyftien Rynsguldens*.
48. Den Outaar van *S^t. Willebrord*, geſticht in den jaare 1521, in S^t. Antonis Koor, met *tien Rynsguldens* aan jaarlyks inkomen.
49. Den Outaar van *S^t. Huybert* de tweede fondatie, geſticht in 't jaar 1522, hadt jaarlyks *veertien Rynsguldens* aan inkomen.
50. Den Outaar van de laatſte Miſſe, geſticht ter eeren van *S^t. Servaas en S^t. Antoni*, in 't jaar 1519, by den Heer en M^r. Servaas de Mera Kanonnik te Utrecht, verdeelt in twee fondatien, waar van elck aan jaarlycks inkomen hadt *veertien Rynsguldens*.
51. Den Outaar van *S^t. Anna en Katarina*, in S^t. Annen Koor, geſticht in 't jaar 1525, met *vyf en dartig Rynsguldens* aan jaarlykze renten.
52. Den Outaar van de *H. Maagd Maria*, in 't Koor der Heeren van Breda, geſticht by Vrouwe Mençia de Mendoza Markgravin van Zenette, in 't jaar 1539, met *vyftig Rynsguldens* aan erffelycke renten.
53. Den Outaar van *Alderzielen*, op 't hooge Koor, geſticht in 't jaar 1550, met *twintig Rynsguldens* 's jaars.
54. Een *Erfmiſſe*, op S^t. Barbaras Outaar, gefondeert by Alyt Engels, in 't jaar 1573, met *zeven guldens* aan jaarlyks inkomen.
55. Een *jaarlykze Weeckmiſſe*, op S^t. Antonis Outaar, geſticht by Marie Adriaanſz Potters, huysvrouwe van Hendrick van den Ryen, in 't jaar 1574, met *tien Rynsguldens* aan jaarlyks inkomen.

Boven dien waren nog in de gemelde Kerk verſcheyde andere Proven of Prebenden, die met een jaarlyks inkomen voorzien waren. Namentlyck,

1. De kleyne Prebende gefondeert by *Jan van Polanen Heer van de Leck en Breda*, op den een en twintigſten van Hooymaandt 1372.
2. De Prebende van den Heer en M^r. *Antoni Vaillant*.
3. De Prebende van den Heer *Niklaas van Gaellen*.
4. De Prebende van den Heer *Jacob van Son*.
5. De Prebende van den Heer en M^r. *Gerard Vlemincx*.
6. De Prebende van den Heer *Kriſtoffel van Iſſelſteyn*.
7. De Prebende van den Heer *Steven Gobbincx*.
8. De Prebende van den Heer *Peter de Hooch*.
9. De Prebende van den Heer *Daniel de Clerck*.
10. De Prebende van den Heer en M^r. *Hendrik sGraeuwen*.
11. De Prebende van den Heer *Jan Donckers*.
12. De Vicarye van den Heer *Willem van Oeſterzeel*.

Alle deze voorgemelde Outaaren wierden bedient door veele en verſcheyde Kapellanen, die daar toe by den Deken en de Kanonniken aangeſtelt wierden, uytgezondert alleen de Outaaren in 't Koor der Heeren van Breda, welke aan zich

Digitized by Google

zich hadden voorbehouden 't Recht om dezelve t'allen tyde te begeven. Volgt nu een Lyſt der Kapellanen in de Kerk van Breda, met alle naeukeurigheid getrocken uyt de oude Regiſters en Jaargetyde boecken van 't Kapittel.

Naam Lyſt der KAPELLANEN *gedient hebbende in de Collegiale Kerk van O. L. V. te* BREDA.

Hermannus Maech.
Jaſpar de Lira.
Bartholdus Heyman.
Ludolphus van Uden.
Johannes Buriau.
Adrianus Heys.
Johannes Bracht.
Adrianus de Buyten.
Johannes van Chaam.
Michaël Damaeſſen.
Guillelmus Chenu.
Petrus Oppers.
Chriſtianus de Mera.
Marcelis van Turnhout.
Ægidius de Buyten.
Joſephus Damaeſſen.
Petrus Rudolphi.
Florentius Tieleman.
Johannes van de Zande.
Raſo Arnoldi.
Antonius Regis.
Chriſtophorus de Gaellen.
Arnoldus van der Eept.
Johannes Nagel.
Simon Le Hardi.
Reinerus Sterken.

Van deze bovenſtaande Kapellanen wordt 't jaar hunner aanſtelling niet gevonden by gebreck van behoorlycke aantekening.

1327. Henricus Cuypers.
1372. Johannes à Pael.
Johannes Broech.
1418. Antonius Rybaert.
1420. Arnoldus Stephani.
1428. Bartholomeus Sterken.
1433. Ludeken van Uden.
1442. Petrus Block.
1444. Petrus van den Eynde.
1445. Johannes Groeſe.
1451. Johannes Hagebeeck.
1452. Johannes Piper.
1464. Gualterus Strick.
Guillelmus Smit.
1466. Antonius de Mera.
1470. Henricus van Nieuwenhuyſen.
1471. Johannes van Ob.
1472. Johannes Apſel.
1473. Johannes Norys.
1475. Johannes Slachregen.
1476. Johannes Clericus.
1479. Johannes Valckeners.
1480. Henricus Vrieſe.
Johannes Gruyter.
1483. Henricus de Mola.
1484. Egidius Oeghe.
Johannes van Nyſpen.
1485. Florentius Tierloot.
1486. Bartholomeus de Wilde.
1489. Egidius Schoedonk.
1492. Johannes de Roſendael.
1493. Johannes Buyſſchel.
1494. Godefridus Petri.
1498. Lambertus Goedmans.
1499. Laurentius Buer.
1500. Michaël Beys.
Johannes de Buerſteden.
1503. Jacobus Pigghen.
1504. Arnoldus Vept.
1505. Nicolaus van Aerle.
1506. Michaël Heys.
1507. Rudolphus van Otterdyk.
1508. Johannes van Heerle.
1510. Johannes Daniels.
1511. Alſtinus Petri.
1512. Cornelius van Apſel.
Joh. Jacobus Bartholomei.
1516. Walterus Heye.
1518. Petrus de Couwelaar.
1519. Johannes van Bergen.
1521. Laurentius de Heydis.
1522. Jacobus Wolfs.
1523. Walterus van der Eept.
Johannes van der Hulſt.
1525. Johannes Back.
1526. Sebertus Boele.
Henricus Vogelaer.
1527. Arnoldus Blerincx.
1530. Johannes Bers.
1531. Johannes Merman.
1533. Johannes Regis.
Joſephus Draeck.
1534. Johannes Barck.
1535. Theodorus de Mera.
Johannes Hoſe.
1537. Gerardus Merſel.
Johannes Anſelmi.
1538. Johannes Luyſterborg.
1543. Florentius Ryswyck.
Arnoldus Langhe.
1538. Petrus Bont.
1544. Hermannus Marck.
Franciſcus Eyndmeer.
Florentius Rysdonk.

1549.

Digitized by Google

1549. Johannes van Brecht.
1550. Adrianus Rolandus Heys.
1551. Antonius Roberti.
1555. Guillelmus Weert.
Adrianus Richardi.
1556. Lubertus Scilders.
Johannes 's Gravemoer.
1557. Joſephus Achel
1558. Arnoldus Petrus Yſaac.
Petrus Ypelaar.
1559. Cornelius Hoodonk.
1562. Judocus Eerenbout.
1564. Cornelius 's Graeuwen.
1566. Guillelmus Stephani.
1571. Franciſcus Alexandri.
1572. Hubertus Tilborg.
1573. Johannes Potters.
1574. Gerardus Velmans.
Gerardus Olmen.
1575. Adrianus Snavels.
1576. Chriſtianus van Dun.

Het gewelf dezer Kerke is, te tyde van Hendrick Graaf van Naſſau, in 't jaar 1537, door den Schilder Yaiant, zeer fraey met lofwerck beſchildert. En in 't jaar 1715 is het Orgel, 't gene te voren ter zyden de Zuidpoort der Kerk ſtont, en alleen gedient hadt voor het Koor der Kanonniken, tegen 't gewelf van den Toren geplaatſt en zeer aanmerckelyck vergroot en verbetert.

De Toren, aan deze Kerk ſtaande, is een der hoogſten en ſchoonſten in de Nederlanden. De gene die voor dezen was, is op S^t. Marcelis nacht, den ſeſtienden van Louwmaandt 1457, ter nedergeſtort, waar van dit Tyd veers nog overig is.

aLta bredæ tVrrIs MarCeLLI noCte Cadebat.

De tegenwoordige is in Hooymaandt 1468, in de weeck van Maria Boodſchap, begonnen gebouwt te worden. Ten welken eynde Philips Hertog van Bourgondien en Brabant, aan Jan Graaf van Naſſau, Heer van Breda, als Baanrods van Brabant, den Vrydom verleende van alle Tollen, tot het aanvoeren der bouwſtoffen, volgens den brief daar van verleden, den zevenden van Sprockelmaandt 1462. Adam van Niſpen, Droſſaert van Breda, leyde daar van den eerſten ſteen: En dezelve is eerſt in 't jaar 1509, te tyde van Engelbrecht den II. Graaf van Naſſau volmaeckt. Het kruys wierdt daarop gezet den een en twintigſten van Hooymaandt, omtrent den middag. In 't eynde des jaars 1503, zyn de klocken in de Zantbergen gegoten. De groote klock, die Salvator genoemt was, is gegoten op St. Lucien dag, ter zwaarte van tien duyzent ponden. Op deze klock, anders oock Roelant, en gemeenlyck den Bom genaamt, welke, in den brant des Torens, op den elfden van Bloeymaandt 1694, geborſten en daar naa vergoten is, ſtonden de twee volgende veerskens:

Proeven n. 60.

1.

„ *Myn naam is Roelant,*
„ *Als ick luy aan eenen kant,*
„ *Dan is tot Breda allarm of brant:*
„ *Als ick gaa aan beyde ſyden,*
„ *Dan is Breda in groot verblyden.*

2.

„ *Die tot Breda in vreucht wil leven,*
„ *Die moet de Vrouwen de overhant geven.*

Des anderendaegs naa St. Thomas, zyn gegoten de klocken genaamt Maria Barbara, wegende ſeſduyzent ponden, en St. Jan Evangeliſt zwaar vyfduyzent ponden; voor 't gieten van welke klocken de Meeſter ontfing ſes en vyftig gulden. Daarnaa, op den twaalfden van Zomermaandt 1511, heeft men een begin gemaakt met 't vervaardigen van den Voorſlag, en wierden voor eerſt daer toe ſes klocken gegoten, die naderhant tot agtien vermeerdert zyn. Dees Toren was hoog vierhondert en veertig trappen van beneden tot aan den Lantaarn.

Men

Digitized by Google

Men verhaalt voor zeker, naa luyd eener oude overlevering, dat dees Toren voornamentlyck gebouwt is uyt het offer van 't Sacrament van Niervaert, werwaerts in vorige tyden, van alle kanten een groote toeloop was van Pelgrims en Devotariſſen: Waar van de geſchiedenis op de volgende wyze verhaalt wordt.

Omtrent 't jaar 1300, is 't gebeurt, dat een zekere Jan Bantoen, torf ſtekende in de Moeren van de Niervaert, in tegenwoordigheid van twee Vrouwen, eenen gewyden Ouwel of Hoſtie vondt, welke door hem opgenomen zynde zeer ſterk begon te bloeden. Hy daar door zeer verſchrikt en verſlagen wordende, liet de Hoſtie, al bevende, uyt zyne handen vallen, wanneer die zich van zelf op de vorige ſtede plaatſte. Een der Vrouwen liep deſwegen met grooten haaſt naar den Parochiaan van de Niervaart, om hem van zoo een wonderlyck geval kennis te geven. De Parochiaan kwam aanſtonts, met zyne ganſche gemeente, blootvoets derwaerts, en de Hoſtie met groote eerbiedigheid opgenomen hebbende, voerde die naar zyne Kerk. De Biſſchop van Luyck hier van onderrigt zynde, heeft, om de waerheid dezer zaak te onderzoeken, derwaerts gezonden eenen Regtsgeleerden Voorſpraak, genaamt Macarius, Die, na dat hy Jan Bantoen en de twee Vrouwen ondervraegt hadt, echter ongelovig blyvende, met een yzere priem viermael getracht heeft die Hoſtie te doorgrieven, dan telkens ſprong het yzer van zelf te rug: Doch voor de vyfde reyſe het nogmaels hervattende, heeft de Hoſtie, in 't gezicht van alle de omſtanders, uyt vyf plaetzen overvloedig bloedt geſtort. Waar over hy ganſch verbaaſt en dol geworden zynde, zyne handen heeft afgebeten, en is geſtorven, eer hy te Luyck weder te rug keerde. *Auguſt. Wichmans Brabant. Mariana.* Lib. 2. cap. 62.

Daarnaa, als in 't jaar 1421, door den ſchrickelycken Vloed op St. Eliſabets nacht, de Stadt Dordrecht van 't vaſte Landt geruckt, en de geheele Waard ondergelopen was, waar door de Niervaart in groot gevaar kwam, om mede overſtroomt te worden: Zoo heeft Jan Graaf van Naſſau, Heer van Breda, met bewilliging van Jan Graaf van Loon, Biſſchop van Luyck, dit zoogenaamde Wonderbaar Sacrament, met een grooten ſtoet en geleyde van Geeſtelycken en Wereldlycken, van de Niervaert doen afhalen, en op den dartienden van Lentemaandt 1449, in de Kerke te Breda brengen, alwaar het op een prachtig Outaar omtrent de Sacriſtye is ter nedergeſtelt, en tot welkers eer naderhant, in 't jaar 1463, een Broederſchap opgerecht is. Van al 't welke geen geheugenis binnen Breda is overgebleven, dan alleen een Tafereel, heden nog op 't Stadhuys bewaart wordende, 't gene voormaels boven den gemelden Outaar geplaatſt was, en waarin de ganſche geſchiedenis ſtaat afgemaalt. In 't begin der Nederlantſche beroertens, te tyde der Beeldſtormerye, is dit gewaande Sacrament vernielt of weggevoert geworden, zonder dat men weet waar het gebleven is. De Schilderye raakte te zelve tyd mede aan ſtucken, om welke weder by een te zamelen, naa 't innemen der Stadt door Spinola, en 't invoeren van den Roomſchen Godsdienſt, de volgende afkondiging geſchiede. *Proeven* n. 76.

„ Men laat weten van 's Heeren en Stads wegen, ſoo wie enige ſtucken
„ van de Schilderye het H. Sacrament van Miraculen van Niervaert aan-
„ gaande, en eertyts in de Kerk alhier geſtaan hebbende, onder ſig heeft,
„ dat hy niet en late deſelve op 't Stadhuys alhier te brengen, en ſal hem
„ van Stadswegen een vereeringe gedaen worden. Gepubliceert den 3.
„ July 1625.

(*getekent*)

Joh: Cools.

Dees Toren dus opgebouwt zynde, heeft buyten eenigen merckelycken ramp, geſtaan den tyd van omtrent tweehondert jaaren: Doch is op den elfden van Bloeymaandt 1694, van den blixem geraakt, en niettegenſtaande allen aangewenden vlyt, voor een groot gedeelte met den ſchoonen Voorſlag en alle de Klocken afgebrant. Korten tyd daarnaa is dezelve, voornamentlyck door de mildadigheid van Koning Willem den III. Heer van Breda, weder heerlyck, doch met eenige verandering aan 't bovenwerck, herbouwt, en

Digitized by Google

1549. Johannes van Brecht.
1550. Adrianus Rolandus Heys.
1551. Antonius Roberti.
1555. Guillelmus Weert.
Adrianus Richardi.
1556. Lubertus Scilders.
Johannes 's Gravemoer.
1557. Joſephus Achel
1558. Arnoldus Petrus Yſaac.
Petrus Ypelaar.
1559. Cornelius Hoodonk.
1562. Judocus Eerenbout.
1564. Cornelius 's Graeuwen.
1566. Guillelmus Stephani.
1571. Franciſcus Alexandri.
1572. Hubertus Tilborg.
1573. Johannes Potters.
1574 Gerardus Velmans.
Gerardus Olmen.
1575. Adrianus Snavels.
1576. Chriſtianus van Dun.

Het gewelf dezer Kerke is, te tyde van Hendrick Graaf van Naſſau, in 't jaar 1537, door den Schilder Yaiant, zeer fraey met lofwerck beſchildert. En in 't jaar 1715 is het Orgel, 't gene te voren ter zyden de Zuidpoort der Kerk ſtont, en alleen gedient hadt voor het Koor der Kanonniken, tegen 't gewelf van den Toren geplaatſt en zeer aanmerckelyck vergroot en verbetert.

De Toren, aan deze Kerk ſtaande, is een der hoogſten en ſchoonſten in de Nederlanden. De gene die voor dezen was, is op S^t. Marcelis nacht, den feſtienden van Louwmaandt 1457, ter nedergeſtort, waar van dit Tyd veers nog overig is.

aLta bredæ tVrrIs MarCeLLI noCte Cadebat.

De tegenwoordige is in Hooymaandt 1468, in de weeck van Maria Boodſchap, begonnen gebouwt te worden. Ten welken eynde Philips Hertog van Bourgondien en Brabant, aan Jan Graaf van Naſſau, Heer van Breda, als Baanrods van Brabant, den Vrydom verleende van alle Tollen, tot het aanvoeren der bouwſtoffen, volgens den brief daar van verleden, den zevenden van Sprockelmaandt 1462. Adam van Niſpen, Droſſaert van Breda, leyde daar van den eerſten ſteen: En dezelve is eerſt in 't jaar 1509, te tyde van Engelbrecht den II. Graaf van Naſſau volmaeckt. Het kruys wierdt daarop gezet den een en twintigſten van Hooymaandt, omtrent den middag. In 't eynde des jaars 1503, zyn de klocken in de Zantbergen gegoten. De groote klock, die Salvator genoemt was, is gegoten op St. Lucien dag, ter zwaarte van tien duyzent ponden. Op deze klock, anders oock Roelant, en gemeenlyck den Bom genaamt, welke, in den brant des Torens, op den elfden van Bloeymaandt 1694, geborſten en daar naa vergoten is, ſtonden de twee volgende veerskens:

Proeven n. 60.

1.

„ *Myn naam is Roelant,*
„ *Als ick luy aan eenen kant,*
„ *Dan is tot Breda allarm of brant:*
„ *Als ick gaa aan beyde ſyden,*
„ *Dan is Breda in groot verblyden.*

2.

„ *Die tot Breda in vreucht wil leven,*
„ *Die moet de Vrouwen de overhant geven.*

Des anderendaegs naa St. Thomas, zyn gegoten de klocken genaamt Maria Barbara, wegende ſeſduyzent ponden, en St. Jan Evangeliſt zwaar vyfduyzent ponden; voor 't gieten van welke klocken de Meeſter ontfing ſes en vyftig gulden. Daarnaa, op den twaalfden van Zomermaandt 1511, heeft men een begin gemaakt met 't vervaardigen van den Voorſlag, en wierden voor eerſt daer toe ſes klocken gegoten, die naderhant tot agtien vermeerdert zyn. Dees Toren was hoog vierhondert en veertig trappen van beneden tot aan den Lantaarn.

Men

Digitized by Google

Men verhaalt voor zeker, naa luyd eener oude overlevering, dat dees Toren voornamentlyck gebouwt is uyt het offer van 't Sacrament van Niervaert, werwaerts in vorige tyden, van alle kanten een groote toeloop was van Pelgrims en Devotariſſen: Waar van de geſchiedenis op de volgende wyze verhaalt wordt.

Omtrent 't jaar 1300, is 't gebeurt, dat een zekere Jan Bantoen, torf ſtekende in de Moeren van de Niervaert, in tegenwoordigheid van twee Vrouwen, eenen gewyden Ouwel of Hoſtie vondt, welke door hem opgenomen zynde zeer ſterk begon te bloeden. Hy daar door zeer verſchrikt en verſlagen wordende, liet de Hoſtie, al bevende, uyt zyne handen vallen, wanneer die zich van zelf op de vorige ſtede plaatſte. Een der Vrouwen liep deſwegen met grooten haaſt naar den Parochiaan van de Niervaart, om hem van zoo een wonderlyck geval kennis te geven. De Parochiaan kwam aanſtonts, met zyne ganſche gemeente, blootvoets derwaerts, en de Hoſtie met groote eerbiedigheid opgenomen hebbende, voerde die naar zyne Kerk. De Biſſchop van Luyck hier van onderrigt zynde, heeft, om de waerheid dezer zaak te onderzoeken, derwaerts gezonden eenen Regtsgeleerden Voorſpraak, genaamt Macarius, Die, na dat hy Jan Bantoen en de twee Vrouwen ondervraegt hadt, echter ongelovig blyvende, met een yzere priem viermael getracht heeft die Hoſtie te doorgrieven, dan telkens ſprong het yzer van zelf te rug: Doch voor de vyfde reyſe het nogmaels hervattende, heeft de Hoſtie, in 't gezicht van alle de omſtanders, uyt vyf plaetzen overvloedig bloedt geſtort. Waar over hy ganſch verbaaſt en dol geworden zynde, zyne handen heeft afgebeten, en is geſtorven, eer hy te Luyck weder te rug keerde. *Auguſt. Wichmans Brabant. Mariana.* Lib. 2. cap. 62.

Daarnaa, als in 't jaar 1421, door den ſchrickelycken Vloed op St. Eliſabets nacht, de Stadt Dordrecht van 't vaſte Landt geruckt, en de geheele Waard ondergelopen was, waar door de Niervaart in groot gevaar kwam, om mede overſtroomt te worden: Zoo heeft Jan Graaf van Naſſau, Heer van Breda, met bewilliging van Jan Graaf van Loon, Biſſchop van Luyck, dit zoogenaamde Wonderbaar Sacrament, met een grooten ſtoet en geleyde van Geeſtelycken en Wereldlycken, van de Niervaert doen afhalen, en op den dartienden van Lentemaandt 1449, in de Kerke te Breda brengen, alwaar het op een prachtig Outaar omtrent de Sacriſtye is ter nedergeſtelt, en tot welkers eer naderhant, in 't jaar 1463, een Broederſchap opgerecht is. Van al 't welke geen geheugenis binnen Breda is overgebleven, dan alleen een Tafereel, heden nog op 't Stadhuys bewaart wordende, 't gene voormaels boven den gemelden Outaar geplaatſt was, en waarin de ganſche geſchiedenis ſtaat afgemaalt. In 't begin der Nederlantſche beroertens, te tyde der Beeldſtormerye, is dit gewaande Sacrament vernielt of weggevoert geworden, zonder dat men weet waar het gebleven is. De Schilderye raakte te zelve tyd mede aan ſtucken, om welke weder by een te zamelen, naa 't innemen der Stadt door Spinola, en 't invoeren van den Roomſchen Godsdienſt, de volgende afkondiging geſchiede. *Proeven* n. 76.

„ Men laat weten van 's Heeren en Stads wegen, ſoo wie enige ſtucken
„ van de Schilderye het H. Sacrament van Miraculen van Niervaert aan-
„ gaande, en eertyts in de Kerk alhier geſtaan hebbende, onder ſig heeft,
„ dat hy niet en late deſelve op 't Stadhuys alhier te brengen, en ſal hem
„ van Stadswegen een vereeringe gedaen worden. Gepubliceert den 3.
„ July 1625.

(*getekent*)

JOH: COOLS.

Dees Toren dus opgebouwt zynde, heeft buyten eenigen merckelycken ramp, geſtaan den tyd van omtrent tweehondert jaaren: Doch is op den elfden van Bloeymaandt 1694, van den blixem geraakt, en niettegenſtaande allen aangewenden vlyt, voor een groot gedeelte met den ſchoonen Voorſlag en alle de Klocken afgebrant. Korten tyd daarnaa is dezelve, voornamentlyck door de mildadigheid van Koning Willem den III. Heer van Breda, weder heerlyck, doch met eenige verandering aan 't bovenwerck, herbouwt, en

Digitized by Google

in 't vervolg van tyd met veele zware Klocken voorzien. In 't jaar 1723, is daar in mede geplaatſt een konſtig Klockenſpel, 't gene, zoo wegens zyne zonderlinge form, als aangenaam geluyd zeer te roemen is.

Van ouds zyn te Breda twee Omgangen, of zoogenaamde Proceſſien geweeſt. De eerſte, anders de groote of van het H. Kruys, geſchiede op Pinxterdag des namiddags. De andere of kleyne van 't Sacrament van Niervaert, wierdt gevierdt op den Sacramentsdag. Op beyde deze Omgangen trocken de Gilden en Schutters der Stadt en Baanderye, in de volgende order. Eerſt de Oude Schutten voor den Omgang of Proceſſie; Voor de Oude Schutten de Haegdyck; Voor den Haegdyck het Ginnekens eynde en 't Gaſthuys eynde, tegen een; Daar voor die van Terheyden; Daar voor de Schutten van de Hage; Voor de Schutten van de Hage die van Ginneken; Daar voor die van Ooſterhout; Daar voor die van Etten; Voor de Schutten van Etten die van Zundert en Rysbergen; Daar voor die van Alphen; Daar voor die van Chaam; En daar voor die van Gilze. Men gebruyckte oock Pypers en Snaarenſpeelders, en op den grooten Omgang Zweert- en Kalverdanſers, en van 't ſpel van Ste Barbara. Andere ſpeelden van St. Huybert, van St. Joris met den Draeck, van de vier Aimons of Heemskinderen, van Herodes, van de Herderkens, van St. Jan Baptiſts Legende, en diergelycke meer. Verders gingen mede de Reus en Reuſſinne, de Wildeman, en de dragers van den grooten Roeland. Al dit tuyg wierdt bewaart in de Stads huyſinge, deswegen genaamt de Spilſchuur, ſtaande in de Steenbrug- of Nieuwſtraat; En om dat de Kerkmeeſters 't zelve onderhielden, wierdt hen van Stadswegen gelaten het intgelt van den Viſch. Al dit gemelde Speelgevaart is, om den benaeuden en zorgelycken tyd in 't jaar 1574, niet meer gebruyckt, en daar naa in 't geheel agtergelaten.

St. Jans Kapel.

Naa dat Godevaert van Bouillon, met de andere verbonde Vorſten der Kriſtenheid, in 't jaar 1099, zich hadt meeſter gemaakt van 't Heylige Landt en de Stadt Jeruſalem, en aldaar, in 't jaar 1118, was opgericht de Orden der arme Ridders van de H. Stadt, naderhant bekent onder den beruchten naam der Tempelieren: Zoo heeft Hendrick Heer van Breda, korten tyd daar naa, in zyn Landt geſticht eene Commanderye van die Orden, en dezelve met veele goederen te Ooſterhout, Dongen en Alphen ryckelyck begiftigt, gelyck uyt de Brieven deswegen verleent genoegzaam te zien is. Men vindt onder anderen, dat reeds in 't jaar 1184, Gerard van Duffele Ridder, verſcheyde goederen, onder Turnhout gelegen, heeft geſchonken aan de Commanderye der Tempelieren te Breda, volgens den Brief daar van in 't zelfde jaar gegeven by Rogier Biſſchop van Kameryck. Men vindt mede, dat Beatrix Vrouwe van Putten en Stryen, by haaren Brief, gegeven te Stryen in 't jaar 1199, aan de gemelde Tempeliers gegeven heeft de Thienden onder Ooſterhout. Ongetwyfelt is van dien tyd af, de Kapel van St. Jan binnen Breda gebouwt geweeſt: Want hoewel die benoemt is na de Ridders van St. Jans Gaſthuys te Jeruſalem, nu van Malta, zoo moet men weten, dat met het uytroeyen der Tempelieren, oock alle gedachtenis derzelve met nieuwe benamingen uytgewiſt en vernietigt is.

Miræi Diplom. Belgic. Tom. 2. pag. 1332.

Bezyden de Kapel in de Veter Straat, en agter tot de oude Halle, nu het Tuchthuys, is de Hofſtadt der Ridders geweeſt, met eenen ſteenen muur van de ſtraat afgeſcheyden. Welken gront, met nog twee beemden agter den Haegdyck over Gampel, de Stadt, in 't jaar 1614, van de Ridders van Malta heeft gekogt, en dat Erf naderhant uytgegeven, om tot de oude Halle toe betimmert te worden, 't welk nog heden uytmaakt het ooſtelycke gedeelte der Hal ſtraat.

In 't begin der Nederlantſche beroertens, hebben de Albanoiſen, die voor den Koning van Spanjen, binnen Breda in bezetting lagen, hunnen Godsdienſt in deze Kapel gepleegt, naa de wyze der Griekſche Kerk. Doch nu, zedert een lange reeks van jaaren, is dezelve geſchickt voor de Militaire Hooftwacht.

St. Wen-

Digitized by Google

Digitized by Google

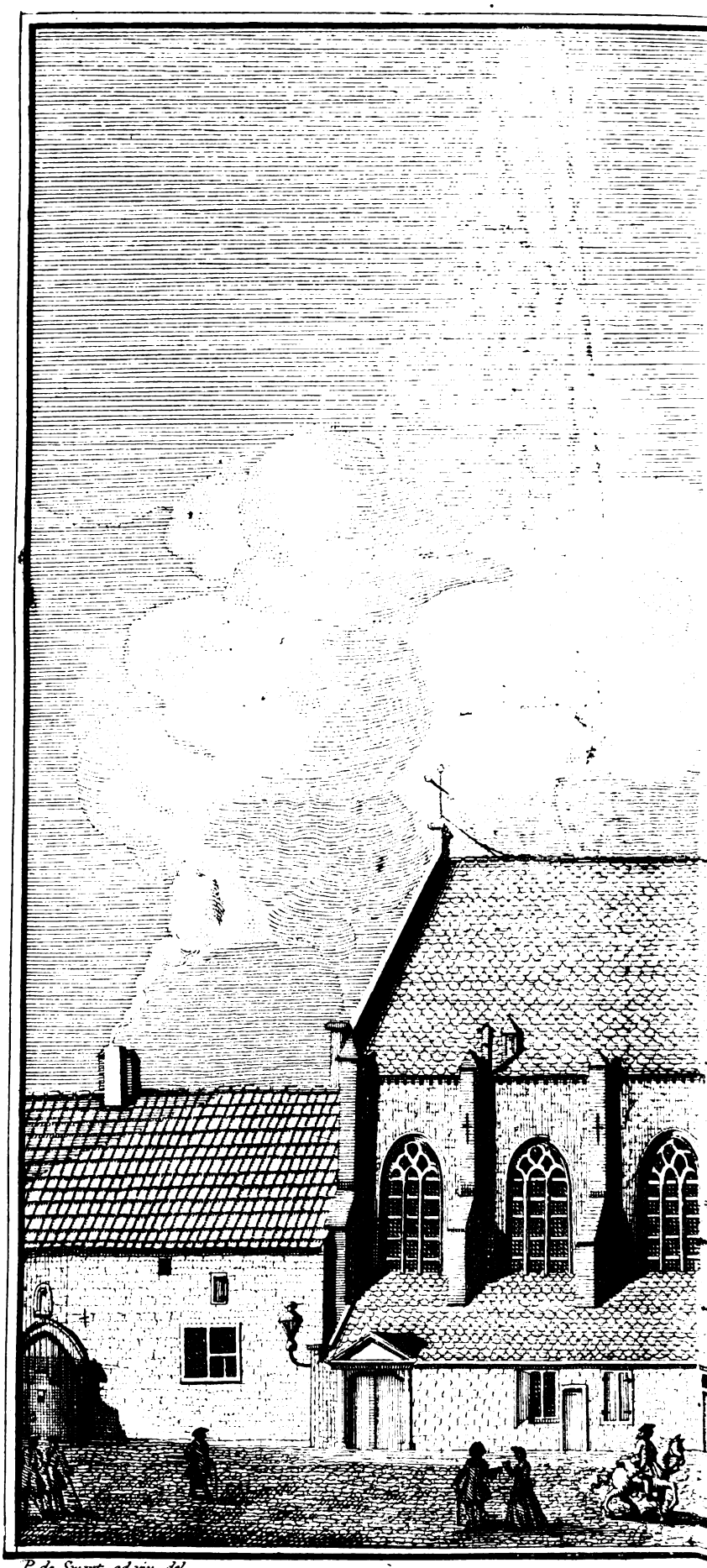

P. de Swart, ad viv. del.

St. WENDELINS CAPELLE, of de K

Digitized by Google

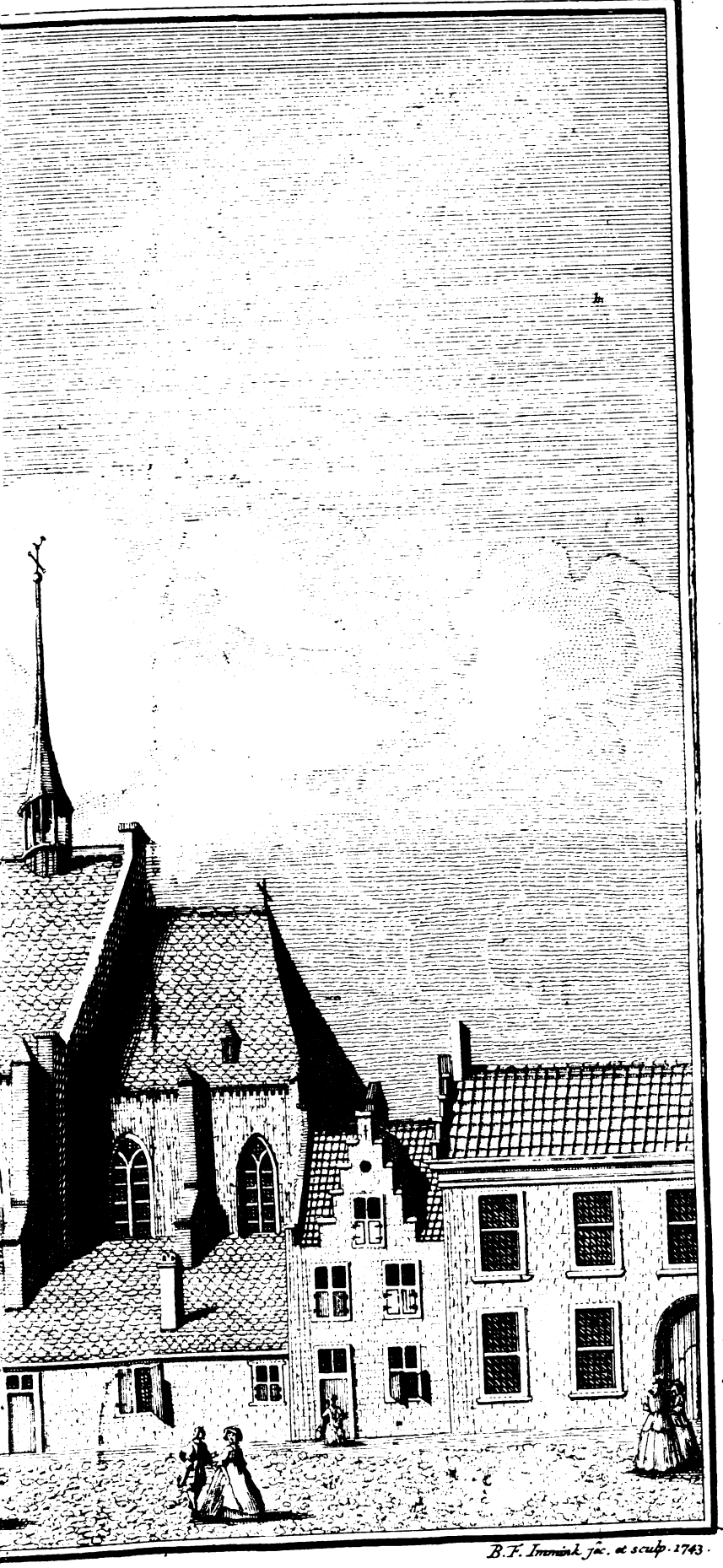

B.F. Immink fec. et sculp. 1743.

FRANSE KERCK, met het BEGYN HOF.

Digitized by Google

Digitized by Google

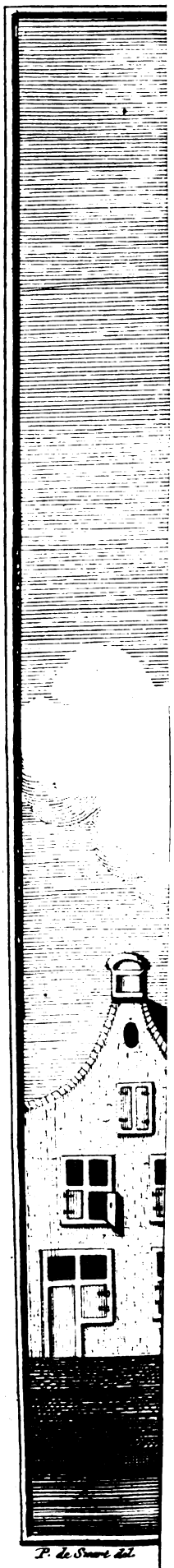

P. de Smet del.

Gramaye antiquit. Bredan: cap. 17.

Mirai Diplom: Belgic: Tom. 3. pag. 489.

Digitized by Google

Digitized by Google

St. Wendelyn.

Deze Kapel, ſtaande in de Kater ſtraat, is buyten twyfel zoo oudt als die ſtraat zelf, welke een van de oudſten dier Stadt is, en aan den H. Wendelinus toegewyd geweeſt. Dezelve is mede, in den grooten brant van 't jaar 1534, door de vlamme vernielt: Doch naderhant weder opgebouwt, en gevoegt aan 't Beggynhof, 't gene Hendrick Graaf van Naſſou, Heer van Breda, in 't jaar 1531, aldaar hadt doen timmeren. Tegenwoordig wordt de Kapel gebruyckt by de Walſche Hervormde Gemeente, aan dewelke Maurits Prins van Oranjen die, in den jaare 1590, heeft doen inruymen. Deze Gemeente wierdt voormaals bedient by eenen Predikant, doch heeft nu twee Leeraars, welke Leden zyn van de Walſche hooge Kerkvergadering dezer Landen.

Naamlyſt der PREDIKANTEN, *die in de Walſche Gemeente te* BREDA *den H. Dienſt waargenomen hebben.*

1590.

Chrétien du Bloc, *Geſtorven* 1609.

1608.

Lazare Bayard, *tot het jaar* 1625, *daar naa herſtelt in't jaar* 1638. *Geſtorven* 1643.

1643.

Antoine Hulſius, *Vertrocken naar Leyden* 1668.

1668.

Etienne Croyzé, *Geſtorven* 1717.

1686.

Jordain Olivier, *Vertrocken naar 's Hage* 1689.

1710.

Daniel Clarion.

1725.

Jean Louis Clapparéde, *Vertrocken naar Maeſtricht* 1727.

1727.

Claude Jean Trinquand, *Vertrocken naar Yperen* 1732.

1732.

François Louis Faigaux, *Vertrocken naar Namen* 1735.

1735.

Frederic Guillaume Labroue.

Marckendael.

Deze Kerk is zoo oudt, dat men niet recht kan nagaan, by wien of op wat tyd die gebouwt is. Het gemeene gevoelen komt echter daar op uyt, dat naa dat de Haegdyck door de St. Meertenspoort geſloten was, op de zamenvloeying der Aa en Marke, in 't jaar 1362, een Kapel zoude gebouwt zyn, die om die reden Mark en Aa, waarvan in 't vervolg van tyd, by verbaſtering, Markendael gekomen is, genoemt wierdt. Deze Kapel met den Haegdyck, Nieuwe Kaay, en al 't gene aan de overzyde der Marke legt, behoorde voormaels onder de Parochie van Mertersheim of de Hage. *Gramaye antiquit. Bredan: cap. 17.*

In 't jaar 1582, naa 't overrompelen van Breda door den Heer van Haultepenne, was, door Alexander Hertog van Parma, Opper Landvoogd der Nederlanden, bevolen aan Willem van Pamele Voorzitter van den Geheymen Raad, en Jan van Stryen Biſſchop van Middelburg, om te overleggen, op wat wyze de Roomſche Godsdienſt aldaar gevoegelykſt zoude konnen bevordert werden. Welke onder andere middelen oock voorſloegen, om al wat over de rivier de Mark binnen de Stadt beſloten was, van de Paſtorye van de Hage *Mirai Diplom: Belgic: Tom. 3. pag. 489.*

Digitized by Google

te ſcheyden, en de Kapel van Marckendael op te rechten tot eene tweede Parochie Kerk, mitsgaders tot onderhoudt van een Paſtoor daar aan te hechten een gedeelte der Thienden van Steenbergen. Doch die voorſlag, hoewel in alle deelen goedgekeurt, is echter, wegens den korten tyd, dat Breda doenmaals onder de Spaanſche regeering bleef, onvervolgt gelaten.

Zedert lange jaaren herwaarts is deze Kerk gebruykt tot den Godsdienſt der Nederduytſche Hervormde Gemeente, en gemeenlyck genaamt de kleyne Kerk. De Toren is zeer hoog, en met verſcheyde Klocken en een Uurwerck voorzien.

De Kapel van St. Antonis.

Op 't eynde van den Haegdyck, over de St. Meertensbrug aan den Fellen Oort, heeft van ouds geſtaan de Kapel van St. Antonis, welke, in 't jaar 1382, by de inwoonders van dien Oort is gebouwt, ter eeren van den H. Antoni, om dat zy geloofden, door zyn voorſpraak van de beſmettelycke ziekte verloſt te zyn. Deze Kapel was mede onder de Parochie van Mertersheim of de Hage, doch is tans niet meer in wezen.

Gramaye Antiq: Bred: cap. 17.

St. Jooſt.

De Kapel van St. Jooſt, op 't Ginnekens eynde, is omtrent 't jaar 1300, te tyde van Raſo van Gaveren, Heer van Liedekerke en Breda, begonnen gebouwt te worden, doch 't Kerkhof is eerſt, op den vierden van Oogſtmaandt 1518, door den Suffragaen van Luyck gewydt. Men vindt, dat in deze Kapel de volgende Outaaren geſticht zyn geweeſt, die ter begeving ſtonden van 't Kapittel der Lieve Vrouwen Kerk.

Den Outaar van *St. Jooſt*, geſticht in 't jaar 1311, hadt *twee en twintig Rynsguldens* aan jaarlyks inkomen.
Den Outaar van *St. Salvator*, geſticht in 't jaar 1336, met *twintig guldens* aan jaarlykze renten.
Den Outaar van *St. Salvator*, *O. L. V*, *St. Andries*, *St. Coſmus en Damianus*, gefondeert in 't jaar 1363, hadt *vier en dartig Rynsguldens* jaarlyks.
Den Outaar van *St. Salvator*, *St. Jooſt*, *St. Jacob*, *St. Lucas Evangeliſt* enz:, geſticht in 't jaar 1412, met *agtien Rynsguldens* aan erffelycke renten.
Den Outaar van *St. Anna*, geſticht in 't jaar 1519, was begiftigt met *twintig Rynsguldens* aan jaarlyks inkomen.

Zedert de herwinning der Stadt Breda, is deze Kapel niet meer gebruykt tot den Godsdienſt. De toren, die een fraeye naald of ſpits heeft, is voorzien van een Klock en Uurwerk, tot dienſt en gemack van dat gedeelte der Stadt.

Beggynhof.

Reyckel Vita S: Begge.
Fleury Hiſt: Eccleſiaſt:

Dat de Beggynen haren oorſprong en benaming hebben van Begga, Dochter van Pepyn van Landen, en ſuſter der H. Geertruid, is uyt de oude Hiſtoriſchryvers bekent, en hier boven genoegzaam aangewezen: hoewel zommigen beweeren, dat die vergadering, eerſt op lateren tyd, te Luyck is ingeſtelt door eenen Lambert le Begue, waar naa zy, in 't franſch, *Beguines* genoemt zouden zyn. De Beggynen zyn, eygentlyck genomen, geene zoogenaamde Religieuſen, maar leyden een middel ſoort van leven tuſſchen 't Klooſter en de Wereld. Zy ſtaan alle onder zekere Wetten, doch zyn vry van geloften, en leven elck byzonder op haren eygen koſt.

Le Roy not: M: S: R: Imp: l: 9. c: 1.

Uyt de oude Schriften van dit Beggyn hof is lichtelyck af te nemen, dat 't zelve, in 't jaar 1240, geſticht is door Machtelt van Dieſt, huysvrouwe van Godevaert den IV. Heer van Breda. Men vindt mede aangetekent, dat het een der oudſte Hoven van ganſch Brabant is, doch zonder eenig verder bewys.

Hen-

Digitized by Google

Hendrick de IV. Heer van Breda, heeft, in 't jaar 1266, de Beggynen ontſlagen van den Chyns, die zy jaarlyks aan hem en zyne Voorzaten betaalt hadden voor den gront van haar Hof, en aan haar toegeſtaan, dat zy een Kapel en Kerkhof zouden maken, 't gene by Hendrick Biſſchop van Luyck, in 't jaar 1270, is goedgekeurt. *Proeven* n 15. n. 16.

Dit Beggyn hof ſtont voormaals binnen de Stadt, ter plaetze, alwaar tegenwoordig gelegen zyn de Kaatsbaan, de Stallingen van den Heer, met de plaats daar voor, mitsgaders de Burggracht, met 't groote vierkante ſteene Bolwerck, en Woonhuys nevens de poort van 't Kaſteel. Dan alzoo 't zelve te naa aan 't Slot en 't Kaſteel gelegen was, is het op 't verzoeck van Hendrick Graaf van Naſſau, en toeſtaan van Erard de la Mark Biſſchop van Luyck, in 't jaar 1531, verplaatſt en gebouwt in de Katerſtraat, by de Kapel van St. Wendelyn, alwaar 't zelve tans nog in wezen is, en van tyd te tyd, door de vergrooting der gebouwen merckelyck verbetert wordt. Deze Beggynen ſtaan onder 't opzicht eener Meeſtreſſe, en hebben eenen byzonderen Prieſter, tot verrichting van den Godsdienſt, die te gelyck haar Biechtvader is. Zy waren, voor 't jaar 1730, nog omtrent veertig ſterk; Doch, volgens 't Beſluyt der Algemeene Staten van 't zelfde jaar, moeten zy uytſterven, en mogen derhalven in dit Hof geene nieuwe Beggynen ingenomen worden.

In de Kapel van dit Beggynhof zyn voormaals verſcheyde Outaaren geſticht, welke ryckelyck begiftigt waren tot onderhoudt der Prieſteren, die ze bedienden; en meerendeels ter begeving ſtonden der Heeren van Breda. Waar van wy de volgende Lyſt, getrocken uyt een oudt Regiſter van 't Kapittel, hier laten volgen.

Den Outaar van *O. L. V. en Katarina*, geſticht in 't jaar 1301, hadt jaarlyks *ſeſtien Rynsguldens* aan inkomen.

Den Outaar van *St. Katarina*, geſticht in 't jaar 1315, was begiftigt met *ſes en twintig Rynsguldens* aan jaarlykze renten.

Den Outaar van de *H. Maagd Maria*, gefondeert in 't jaar 1440, met *drie en veertig Rynsguldens* aan renten.

Den Outaar van *St. Antoni*, geſticht in 't jaar 1440, hadt aan jaarlyks inkomen *dartig Rynsguldens.*

Den Outaar van *St. Wendelyn*, gefondeert in 't jaar 1446, met *negen en dartig Rynsguldens* aan jaarlykze renten.

Den Outaar van *St. Joris*, mede geſticht in 't jaar 1446, was begiftigt met *agt en dartig gulden* aan jaarlyks inkomen.

Den Outaar van *O. L. V. St. Servaas, Monulphus en Godulphus*, geſticht by Mr. Roeland de Mera, Kanonnik van St. Servaas te Maeſtricht, op den elfden van Zomermaandt 1491, met *ſeſtig Rynsguldens* aan erffelycke renten.

Ste. Katarinen Dal.

Heer Servaas van Liedekerke, met zyne huysvrouwe Ymmezoete, en zynen zoon Victor, heeft, in 't jaar 1268, te Vroenhoudt by Woude, een Kloofter van Jonckvrouwen geſticht, en 't zelve de Orden van St. Norbert, anders Premontré genaamt, ingelyft, waar van de Kerk, tot lof en eer der H. Drievuldigheid, en van de H. Katarina, Maagd en Martelares, in 't jaar 1270, gewydt, en 't Kloofter deswegen Ste. Katarinen Dal genaamt is. *Le Roy notit: M: S: R: Imp:* l. 9. c. 1. pag. 456.

Arnout van Loven en Eliſabet zyne gemalin, Heer en Vrouw van Breda, hebben niet alleen deze inſtelling met hun goedvinden bekrachtigt, maar boven dien de goederen van de Priorin en Suſters van St. Katarinen Dal by bezegelde brieven van den jaare 1271, in hunne beſchutting genomen, en dezelve met veele goederen en gronden van Erven onder Sonſeel, Vlaſſelt, Ooſterhout, Mertersheim, en elders begiftigt. *Proeven* n. 20.

Als dit Kloofter wegens 't doorbreeken der Dycken by Lillo, met veele omleggende Plaatzen, in 't jaar 1288, door de wateren overlopen en vergaan was, heeft Raſo van Gaveren, Heer van Liedekerke en Breda, de Nonnen, in 't jaar 1295, overgebracht by de Stadt Breda, en dezelve gevoegt by 't Gaſt-

Digitized by Google

te ſcheyden, en de Kapel van Marckendael op te rechten tot eene tweede Parochie Kerk, mitsgaders tot onderhoudt van een Paſtoor daar aan te hechten een gedeelte der Thienden van Steenbergen. Doch die voorſlag, hoewel in alle deelen goedgekeurt, is echter, wegens den korten tyd, dat Breda doenmaals onder de Spaanſche regeering bleef, onvervolgt gelaten.

Zedert lange jaaren herwaarts is deze Kerk gebruykt tot den Godsdienſt der Nederduytſche Hervormde Gemeente, en gemeenlyck genaamt de kleyne Kerk. De Toren is zeer hoog, en met verſcheyde Klocken en een Uurwerck voorzien.

De Kapel van St. Antonis.

Gramaye Antiq: Bred: cap. 17.

Op 't eynde van den Haegdyck, over de St. Meertensbrug aan den Fellen Oort, heeft van ouds geſtaan de Kapel van St. Antonis, welke, in 't jaar 1382, by de inwoonders van dien Oort is gebouwt, ter eeren van den H. Antoni, om dat zy geloofden, door zyn voorſpraak van de beſmettelycke ziekte verloſt te zyn. Deze Kapel was mede onder de Parochie van Mertersheim of de Hage, doch is tans niet meer in wezen.

St. Jooſt.

De Kapel van St. Jooſt, op 't Ginnekens eynde, is omtrent 't jaar 1300, te tyde van Raſo van Gaveren, Heer van Liedekerke en Breda, begonnen gebouwt te worden, doch 't Kerkhof is eerſt, op den vierden van Oogſtmaandt 1518, door den Suffragaen van Luyck gewydt. Men vindt, dat in deze Kapel de volgende Outaaren geſticht zyn geweeſt, die ter begeving ſtonden van 't Kapittel der Lieve Vrouwen Kerk.

Den Outaar van *St. Jooſt*, geſticht in 't jaar 1311, hadt *twee en twintig Rynsguldens* aan jaarlyks inkomen.
Den Outaar van *St. Salvator*, geſticht in 't jaar 1336, met *twintig guldens* aan jaarlykze renten.
Den Outaar van *St. Salvator*, *O. L. V*, *St. Andries*, *St. Coſmus en Damianus*, gefondeert in 't jaar 1363, hadt *vier en dartig Rynsguldens* jaarlyks.
Den Outaar van *St. Salvator*, *St. Jooſt*, *St. Jacob*, *St. Lucas Evangeliſt* enz:, geſticht in 't jaar 1412, met *agtien Rynsguldens* aan erffelycke renten.
Den Outaar van *St. Anna*, geſticht in 't jaar 1519, was begiftigt met *twintig Rynsguldens* aan jaarlyks inkomen.

Zedert de herwinning der Stadt Breda, is deze Kapel niet meer gebruykt tot den Godsdienſt. De toren, die een fraeye naald of ſpits heeft, is voorzien van een Klock en Uurwerk, tot dienſt en gemack van dat gedeelte der Stadt.

Beggynhof.

Reyckel Vita S: Begge. Fleury Hiſt: Eccleſiaſt:

Dat de Beggynen haren oorſprong en benaming hebben van Begga, Dochter van Pepyn van Landen, en ſuſter der H. Geertruid, is uyt de oude Hiſtoriſchryvers bekent, en hier boven genoegzaam aangewezen: hoewel zommigen beweeren, dat die vergadering, eerſt op lateren tyd, te Luyck is ingeſtelt door eenen Lambert le Begue, waar naa zy, in 't franſch, *Beguines* genoemt zouden zyn. De Beggynen zyn, eygentlyck genomen, geene zoogenaamde Religieuſen, maar leyden een middel ſoort van leven tuſſchen 't Klooſter en de Wereld. Zy ſtaan alle onder zekere Wetten, doch zyn vry van geloften, en leven elck byzonder op haren eygen koſt.

Le Roy not: M: S: R: Imp: l: 9. c: 1.

Uyt de oude Schriften van dit Beggyn hof is lichtelyck af te nemen, dat 't zelve, in 't jaar 1240, geſticht is door Machtelt van Dieſt, huysvrouwe van Godevaert den IV. Heer van Breda. Men vindt mede aangetekent, dat het een der oudſte Hoven van ganſch Brabant is, doch zonder eenig verder bewys.

Hen-

Digitized by Google

Hendrick de IV. Heer van Breda, heeft, in 't jaar 1266, de Beggynen ontſlagen van den Chyns, die zy jaarlyks aan hem en zyne Voorzaten betaalt hadden voor den gront van haar Hof, en aan haar toegeſtaan, dat zy een Kapel en Kerkhof zouden maken, 't gene by Hendrick Biſſchop van Luyck, in 't jaar 1270, is goedgekeurt. *Proeven* n 15. n. 16.

Dit Beggyn hof ſtont voormaals binnen de Stadt, ter plaetze, alwaar tegenwoordig gelegen zyn de Kaatsbaan, de Stallingen van den Heer, met de plaats daar voor, mitsgaders de Burggracht, met 't groote vierkante ſteene Bolwerck, en Woonhuys nevens de poort van 't Kaſteel. Dan alzoo 't zelve te naa aan 't Slot en 't Kaſteel gelegen was, is het op 't verzoeck van Hendrick Graaf van Naſſau, en toeſtaan van Erard de la Mark Biſſchop van Luyck, in 't jaar 1531, verplaatſt en gebouwt in de Katerſtraat, by de Kapel van St. Wendelyn, alwaar 't zelve tans nog in wezen is, en van tyd te tyd, door de vergrooting der gebouwen merckelyck verbetert wordt. Deze Beggynen ſtaan onder 't opzicht eener Meeſtreſſe, en hebben eenen byzonderen Prieſter, tot verrichting van den Godsdienſt, die te gelyck haar Biechtvader is. Zy waren, voor 't jaar 1730, nog omtrent veertig ſterk; Doch, volgens 't Beſluyt der Algemeene Staten van 't zelfde jaar, moeten zy uytſterven, en mogen derhalven in dit Hof geene nieuwe Beggynen ingenomen worden.

In de Kapel van dit Beggynhof zyn voormaals verſcheyde Outaaren geſticht, welke ryckelyck begiftigt waren tot onderhoudt der Prieſteren, die ze bedienden; en meerendeels ter begeving ſtonden der Heeren van Breda. Waar van wy de volgende Lyſt, getrocken uyt een oudt Regiſter van 't Kapittel, hier laten volgen.

Den Outaar van *O. L. V. en Katarina*, geſticht in 't jaar 1301, hadt jaarlyks *ſeſtien Rynsguldens* aan inkomen.

Den Outaar van *St. Katarina*, geſticht in 't jaar 1315, was begiftigt met *ſes en twintig Rynsguldens* aan jaarlykze renten.

Den Outaar van de *H. Maagd Maria*, gefondeert in 't jaar 1440, met *drie en veertig Rynsguldens* aan renten.

Den Outaar van *St. Antoni*, geſticht in 't jaar 1440, hadt aan jaarlyks inkomen *dartig Rynsguldens.*

Den Outaar van *St. Wendelyn*, gefondeert in 't jaar 1446, met *negen en dartig Rynsguldens* aan jaarlykze renten.

Den Outaar van *St. Joris*, mede geſticht in 't jaar 1446, was begiftigt met *agt en dartig gulden* aan jaarlyks inkomen.

Den Outaar van *O. L. V. St. Servaas*, *Monulphus en Godulphus*, geſticht by Mr. Roeland de Mera, Kanonnik van St. Servaas te Maeſtricht, op den elfden van Zomermaandt 1491, met *ſeſtig Rynsguldens* aan erffelycke renten.

Ste. Katarinen Dal.

Heer Servaas van Liedekerke, met zyne huysvrouwe Ymmezoete, en zynen zoon Victor, heeft, in 't jaar 1268, te Vroenhoudt by Woude, een Klooſter van Jonckvrouwen geſticht, en 't zelve de Orden van St. Norbert, anders Premontré genaamt, ingelyft, waar van de Kerk, tot lof en eer der H. Drievuldigheid, en van de H. Katarina, Maagd en Martelares, in 't jaar 1270, gewydt, en 't Klooſter deswegen Ste. Katarinen Dal genaamt is. *Le Roy notit: M: S: R: Imp:* l. 9. c. 1. pag. 456.

Arnout van Loven en Eliſabet zyne gemalin, Heer en Vrouw van Breda, hebben niet alleen deze inſtelling met hun goedvinden bekrachtigt, maar boven dien de goederen van de Priorin en Suſters van St. Katarinen Dal by bezegelde brieven van den jaare 1271, in hunne beſchutting genomen, en dezelve met veele goederen en gronden van Erven onder Sonſeel, Vlaſſelt, Ooſterhout, Mertersheim, en elders begiftigt. *Proeven* n. 20.

Als dit Klooſter wegens 't doorbreeken der Dycken by Lillo, met veele omleggende Plaatzen, in 't jaar 1288, door de wateren overlopen en vergaan was, heeft Raſo van Gaveren, Heer van Liedekerke en Breda, de Nonnen, in 't jaar 1295, overgebracht by de Stadt Breda, en dezelve gevoegt by 't Gaſt-

Digitized by Google

huys, waar in zy vertoeft hebben tot den jaare 1308, wanneer zy, om gemeenen oorboir, daar van weder geſcheyden zyn. Te zelve tyd wierdt aan haar vergunt, om even buyten de Stads oude Veſten een Klooſter te bouwen, 't gene nu nog in wezen is.

Memorie der Rechten van 't Klooſter van Oeſterhout. MS.

Dit Klooſter is door de Heeren van Breda, voornamentlyck door Die uyt het Doorluchtig Geſlacht van Naſſau, van tyd te tyd, met veele rechten en voordeelen begunſtigt, Engelbrecht Graaf van Naſſau, Heer van Breda, heeft te gelyck met zyne Gemalinne Johanna van Polanen aan 't zelve veele weldaden bewezen, in wiens tyd Eliſabet van de Leck en Machtelt van Polanen, beyde Moeyen der gemelde Johanna, de eerſte als Priorin, en de andere als Geeſtelycke, in 't voorſchreve Klooſter geweeſt zyn, met veele andere Jonckvrouwen, die alle van Edelen ſtamme waren.

Jan Graaf van Naſſau, deſzelfs zoon en Opvolger heeft het welwezen der Nonnen niet weynig behartigt, in zoo verre, dat hy zelf jaarlyks over haare Rekeningen zat, om te weten, of zy geen gebreck leden. Hy heeft 't Klooſter eenige jaaren op zyne eyge koſten onderhouden, en verkreeg van den Paus van Romen, dat 't zelve, in 't jaar 1463, in verſcheyde leden hervormt wierdt, onder andere, dat de Nonnen zouden onderhouden het eeuwig Slot, niets in eygendom bezitten, geene dienſtmaagden voor haar zelven hebben; En in plaats van den Prooſt alleen eenen Biechtvader houden. Hy deed verſcheyde wegen en ſtegen omtrent 't Klooſter verleggen, om alle gedruys en ſtraten gerucht daar van te weeren; zelf trock hy zyne dochter Odilia uyt het Konvent van Bethanien by Mechelen, en deed haar in dit Klooſter aannemen.

Hendrick Graaf van Naſſau, Heer van Breda, noemde zich Momboir van 't Klooſter, en deed 't zelve nader hervormen, door 't onderhouden van het Slot, indiervoegen dat de Priorin alleen de ſleutel zoude hebben van 't Binnen Klooſter, en geene Mansperzoonen daar in toegelaten worden. Hy ſchonck met zyne Gemalin, de Princes van Oranjen, in de Kerk, nieuwelyks in 't jaar 1501 gebouwt, het fraey geſtoelte op 't Koor: En als 't Klooſter, door de nieuwe graving der Wallen om de buyten Stadt, veele erven verloren hadt, geboodt hy den Magiſtraat deſwegen behoorlycke vergoedinge te doen. In 't jaar 1534, hebben de Nonnen zeer zware ſchade door den grooten brant, waar mede het grootſte en beſte gedeelte der Stadt verteert wierdt, geleden. Alle de huyzingen van 't Klooſter, uytgezondert alleen de Kerk en de Slaapplaatzen, wierden in aſſche gelegt, gelyck mede veele aangebouwde huyskens, die daar by en omtrent ſtonden, welke alle naderhant weder opgetimmert zyn.

Te tyde van Willem den I. Prins van Oranjen, heeft 't Klooſter mede veel geleden door de beeldſtormerye, voorgevallen den drie en twintigſten van Oogſtmaandt 1566, en vermits zulks den Prins zeer mishaagde, nam hy de Nonnen in zyne byzondere hoede, en beſchutte die voor allen overlaſt. Hy beval mede zynen Rentmeeſter, dat hy des Klooſters goederen zoude beſchermen en gade ſlaan; Uyt dien hoofde wierdt 't Klooſter zedert altyt genoemt 't Klooſter van Naſſau: Waarom oock de Heer van Haultepenne, te tyde der Spaanſche furie in 't jaar 1581, 't zelve vyandlyck aantaſte, en door zyn Krygsvolck met de uyterſte woede liet uytplonderen.

Naa de verovering der Stadt Breda, in 't jaar 1637, heeft Fredrick Hendrick, Prins van Oranjen, Heer van Breda, by eenen byzonderen gezegelden Brief, den Prooſt, die, in 't jaar 1625, van den Algemeenen Overſten der Premonſtratenſer Orden, volgens de eerſte inſtelling, weder over 't Klooſter gezet was, nevens den Vikaris en verdere Religieuſen, met alle de inwoonderen van 't Klooſter, in zyne beſcherming genomen. Hy beval, dat de Nonnen 't Slot neerſtig zouden onderhouden, ten welken eynde hy 't Klooſter ontlaſte van alle inkwartiering der Zoldaten.

Doch de Prins, in 't jaar 1646, voorgenomen hebbende binnen Breda op te richten een Illuſtre School en Collegie, en deſwegen een bekwame Wooning en andere geſchikte plaatzen nodig hebbende, zoo tot huysveſting der Hoogleeraren, als tot de verdere Academiſche oeffeningen, heeft, op den twintigſten van Grasmaandt, met den Prooſt Balthazar Kruyt verdragen, dat hy 't

Digitized by Google

hy 't Klooſter met den bygang en de Kerk aan den Prins zoude overgeven, op de volgende voorwaarden. 1°. Dat de Prooſt, Vikaris, en verdere Religieuſen 't Klooſter zouden overbrengen naar Ooſterhout, aldaar leven zonder iemands tegenzeggen naa hunnen regel, en vervolgen nieuwe Nonnen in te nemen. 2°. Dat zy zoo veele goederen zullen mogen aanwinnen, als zy te Breda verlaten, en voormaals by de nieuwe uytlegging der Stadt verloren hadden. 3°. Dat 't Klooſter in zyne oude Vryheid zal gehandhaaft worden, en altyt blyven in de byzondere beſcherming van 't Doorluchtig Huys van Naſſau. 4°. Dat zy in dringenden noot hun verblyfplaats zullen mogen nemen in de Prooſtdye, die ten dien eynde aan hen vergunt wierdt met den hof daar aan gelegen, of wel een andere bekwame plaats daer toe nader te verkiezen. 5°. Dat de Nonnen zullen genieten allen agterſtal harer goederen, tot 't jaar 1649 ingeſloten. 6°. Dat aan hen zal vry ſtaan, om allen den huysraad en de cieraden der Kerk en des Klooſters mede te voeren. 7°. Dat zy in tyd van Oorlog zullen mogen vertrecken buyten de Baanderye, en echter de Vruchten hunner goederen genieten, mits weder te rug keerende zoo ras den noot zal ophouden. In 't zelfde jaar wierdt nog een nader verdrag geſloten, waar by bevoorwaardt is, Dat de Prooſt en Nonnen, op den feſtienden van Herfſtmaandt, de Kerk zouden inruymen, ter inwydinge van de Illuſtre School en Collegie; Dat zy, tot vergoeding van zoo een haaſtig vertreck, zouden genieten 't volle inkomen der Prove Ten Hout; Dat van wegen den Prins aan hen zoude gegeven worden een Erf, agter de ſtallingen van den Heer, uytkomende in de Kater ſtraat, om daar op een Refugie te bouwen; Dat zy gehouden zullen blyven 't Slot zeer naeuw te onderhouden; En dat, byaldien zy genootzaakt worden binnen de Stadt te vluchten, zy alsdan zullen vry wezen van den honderſten penning, en alle borgerlycke Wachten. Ingevolge deze Voorwaarden is de Prooſt met de Nonnen naar Ooſterhout vertrocken, alwaar zy, naaby de Vryheid, een Erf gekogt, en daar op een nieuw Klooſter getimmert hebben, waar in zy tans nog hun verblyf houden.

Prins Willem de II, heeft, naa zyn Vaders overlyden, door eenen zonderlingen bezegelden Brief, alle de gunſten, voordeelen, rechten en gerechtigheden, by zyne Voorquders van tyd te tyd, aan 't Klooſter gunſtig verleent, naader bekragtigt, en den Prooſt met de Religieuſen in zyne beſchutting genomen. En op dat zy met ruſt zouden genieten de uytwerkzelen der overeenkomſten met zyne Voorzaten aangegaan, zoo wilde hy, dat niemandt hen deswegen eenige moeyenis zoude aandoen, onder bedreyging van zyne hoogſte ongenade. Zelf, als volgens 't Beſluyt der Algemeene Staten van den feſtienden van Zomermaandt 1648, alle de geeſtelycke geordende Perzoonen 't Vereenigde Nederlandt moeſten ruymen, zoo verklaarde hy, dat de Prooſt en Vikaris daar onder niet begrepen waren, welke dienvolgens oock ongemoeyt in 't Klooſter gebleven zyn.

De Prooſt en Religieuſen, op de gemelde wyze, zich te Ooſterhout in hun nieuw gebouwt Klooſter nedergezet hebbende, leefden aldaar in alle ruſt en ſtilte, tot den jaare 1672, Wanneer zy, naa dat den oorlog opgerezen was tuſſchen den Staat en den Koning van Franckryck, uyt vreeſe van vyandlycke overvalling, plonderen en verwoeſting, wedergekeert zyn tot hun oudt Klooſter binnen Breda, 't gene, wegens de vernietiging der Illuſtre School en Collegie, ledig ſtont en zeer vervallen was; zy hebben aanſtonts de gebouwen van 't Klooſter, als mede de Kerk, waar in een Bende Krygsknechten eenigen tyd huys gehouden hadt, met groote koſten weder herſtelt en bewoonbaar gemaakt, in dat vaſt vertrouwen, dat zy voortaan aldaar hun verblyf zouden blyven houden; Doch naa 't eyndigen van den Oorlog in 't jaar 1679, vondt de Prins raadzaam, dat zy weder naar Ooſterhout zouden keeren, onder uytdruckelycke beloſte, van hen aldaar in zyne beſcherming te zullen houden. Werwaarts zy oock, in 't begin van den jaare 1680, vertrocken zyn, en zedert dien tyd tot heden toe, met bewilliging der Algemeene Staten, zich aldaar in ruſt en vrede opgehouden hebben.

Naa 't vertreck der Nonnen, zyn de gebouwen van dit Klooſter in vier byzondere Wooningen verdeelt, welke of door gunſt bewoont, of ten voordeele

le van den Heer verhuyrt zyn. In 't jaar 1740, zyn de zelve alle met de Kapel, op 't uytdruckelyk bevel des Prinſen van Oranjen, verkogt.

Naam Lyſt der PROOSTEN *van St.* Katarinen Dal.

1270.

Johannes de Rotſelaar, *uyt de Abtdye van St. Michiel.*

1323.

Michaël van Liedekerke, *uyt de Abtdye van Nienoven.*

1360.

Henricus Thomas van Meterſche, *uyt de Hooft Abtdye van Premontré.*

1369.

Lambertus Ranghs, *uyt de Abtdye van Premontré.*

1403.

Petrus Dyn, *uyt de Abtdye van Premontré.*

1420.

Joannes van Brant, *uyt de Abtdye van Premontré.*

1434.

Egidius van Edam, *uyt de Abtdye van Premontré.*

1439.

Martinus van der Hulſt, *uyt de Abtdye van St. Michiel.*

1446.

Theodorus van der Strepen, *uyt de Abtdye van Bern in Hollandt.*

1460.

Petrus van Dun, *uyt de Abtdye van Tongerlo.*

1461.

Laurentius Oskens, *uyt de Abtdye van Premontré.*

1463.

In dit jaar is, op't verzoeck van Jan Graaf van Naſſau, Heer van Breda, 't Klooſter door den Paus geſloten, en by den zelven verſtaan, dat de Nonnen, in plaats van eenen Prooſt, eenen Biechtvader

Naamlyſt der PRIORINNEN *van St.* Katarinen Dal.

1270.

Ave Soete de Bortendonck.

1301.

Eliſabeth de Riſloe.

1319.

Catharina de Bergis.

1349.

Catharina van der Kameren.

1373.

Lutgardis van Goirle.

1406.

Eliſabeth, dochter van Jan van Polanen, Heer van de Leck en Breda.

1435.

Jutta van der Sterren.

1447.

Eliſabeth van Ooſterzeel.

1459.

Margareta van Yrſick.

1476.

Gerarda van Zallant.

1504.

Adriana van der Veken.

1536.

Lutgardis van Zallant.

1555.

Digitized by Google

vader zouden kieſen, 't gene oock vervolgens is geſchiedt, tot den jaare 1625, *wanneer aan de Nonnen wederom is toegelaten, om, volgens de eerſte inſtelling, eenen Prooſt te benoemen.*

1625.

Leonardus Lemmens, *uyt de Abtdye van Parck.*

1626.

Dioniſius Mutſaert, *uyt de Abtdye van Tongerlo.*

1635.

Balthazar Cruyt, *uyt de Abtdye van St. Michiel.*

1655.

Henricus Aſſels, *uyt de Abtdye van Parck.*

1676.

Joſephus van der Malen, *uyt de Abtdye van Parck.*

1701.

Rolandus de la Haye, *uyt de Abtdye van Parck.*

1727.

Hermannus Joſephus de Goede, *uyt de Abtdye van Parck.*

1729.

Alexander Slootmans, *uyt de Abtdye van Parck.*

1730.

Thomas Danis, *uyt de Abtdye van Parck.*

1555.

Magdalena Maſſchereel.

1590.

Walburgis Spierinx.

1623.

Johanna van der Stegen.

1627.

Barbara Ortinx.

1646.

Catharina Snyders.

1651.

Maria Nelſt.

1676.

Petronella van den Kieboom.

1710.

Anaſtaſia van Hoydock.

1728.

Dorothea Pullen.

De Swarte Suſteren.

De Swarte Suſteren, aldus genaamt van de ſwarte kleederen, die zy dragen, waren in 't eerſt weynige Weduwen, die op 't platte Landt van Brabant, omtrent 't jaar 1371, begonnen de ziecken te bezorgen, zonder onderſcheid van krankheden en buyten Wetten, tot dat zy, in 't jaar 1462, den regel en de kleeding van den H. Auguſtinus aannamen, waar van zy dan oock Auguſtiniane Suſters genoemt worden. *Scribani Origin: Antverp: cap. 12. Lipſii Lovan: l. 2. c. 18.*

Op wat tyd deze Suſteren eerſt in Breda zyn komen woonen, is niet wel te bepaalen, Dit is zeker, dat zy, omtrent 't jaar 1500, haare Kerk en huyzingen gebouwt hebben aan de Oude Stads Veſte, recht over 't Klooſter van St. Katarinen Dal. Men vindt oock, dat op de voorſtelling van wegen Graaf Hendrick aan den Magiſtraat gedaan, dezelve, in 't jaar 1538, aldus geantwoort heeft.

„ Aanmerkende, dat de Swarte Suſteren in de Stadt Breda niet alleen in
„ tyden van Peſt, maar oock in alle andere ziektens een groot onder-
„ ſtant voor de arme borgeren waren; en een ygelyk die haar verſoch-
„ ten, zonder onderſcheyd moeſten byſtaan, hen geraden docht dezelve

Digitized by Google

„ te onderhouden, en dat men die mogte doen blyven op hare Woon-
„ plaatze, alwaar zy op die tyt waren.

Alwaar dezelve vervolgens haar verblyf gehouden hebben, tot den jaare 1580, wanneer zy, wegens begaan bedrog van bloet zwetende beelden, daar uyt gezet zyn. Waar van de geſchiedenis, getrocken uyt de Stads oude Regiſters, dus in 't kort is.

Reſolut. der Stadt Breda. Deze Suſteren hadden twee houte Kruysbeelden, en eenen zoo genaamden *Ecce homo*, met oſſenbloet beſtreecken, 't welke zy uytgaven een wonderdaad Gods te zyn, even of die beelden, om der menſchen zonden, bloet zweteden, de zelve aan de luyden voorleggende, om die te kuſſen, en daar voor bedevaarden en offerhanden te doen. Het gene by den Droſſaert en den Magiſtraet bevonden zynde bedrog en valsheid te wezen, hebben zy, tot overtuyging dier Suſteren, die twee bebloede Kruysbeelden en *Ecce homo*, voor 't Stadhuys, op een tafel voor een ieder ten toon gelegt, en alle de Suſteren, om die begane miſdaet, in hechtenis geſtelt: Aan welke Prins Willem haare ſchult vergeven heeft, uytgezondert de Koſterinne, die uyt de Stadt gezet wierdt. De Prins beval verders, dat 't Klooſter der gemelde Suſteren tot een Peſt of Ziekhuys zoude geordent worden, en dat een of twee der oudſte Suſteren, door den Magiſtraat, mogten onderhouden worden. Ten welken eynde aan vier der oudſte Suſteren onderhoudt en huysveſting verleent is. Daarnaa hebben Lynke Gysbrechts eenige overgebleve geprofeſſide, en Jenneke Meertens gekleede in de gemelde Orden, op den twintigſten van Zomermaandt 1602, de Kapel, huyzinge, en verderen bouw van 't Swarte Suſters Klooſter, voor Schepen van Breda, vertegen en opgedragen ten behoeven der Stadt, met beſpreck, dat Lynke Gysbrechts, 't groot huys ruymende, geduurende haar leven zoude bewoonen het kleyn huys nevens den put.

Het gemelde huys is naamaels, in 't jaar 1606, bekeert tot een Weeshuys voor arme ouderloſe borgerweeſen, en 't kleyn huys, met den cingel, tot wooningen voor oude Vrouwen, die van de Armbezorgers, wiers Vergaderplaats mede in dit huys is, onderhouden worden.

De Graeuwe Suſteren by Valckenberge.

Maria van Loon, Weduwe van Jan Graaf van Naſſau, heeft ten behoeven van ſes Graeuwe Suſteren, vyftig gulden erflyck gemaakt, en daar naa, by bezegelde brieven van den eerſten van Wintermaandt 1478, aan Katarina Baſtaert dochter van Graaf Jan, gegeven een erflycke rent van drie en twintig gulden, op de gorſſen van Sonſeel en Swartenberg, met beding, dat ingevalle de gemelde Katarina zonder kinderen ſtierf, gelyck oock geſchiedt is, die rent vervallen zoude op de Vergadering der Geeſtelycke arme Suſteren, woonende aan de poorte daar men ging in Valckenberg, en dat men daar tegen in die Vergadering tot tien Geeſtelycken zoude aannemen.

Dit Suſterhuys, ſtaande in 't midden der Katerſtraet, en uytkomende in 't Valckenberg, is in de overrompeling van Breda door den Heer van Haultepenne, gemeenlyck de Spaanſche furie genaamt, teenemaal afgebrant, en die Vergadering naderhant, met de Suſteren, uytgeſtorven.

Mans Klooſteren.

De Heeren van Breda hebben nooyt eenige Mans Klooſteren binnen hunne Stadt willen toelaten, oock zoodanig daar tegen geweeſt, dat Hendrick Graaf van Naſſau door de Wethouderen, Armbezorgers, en Meeſters van 't Gaſthuys, in 't jaar 1517, verzocht zynde, dat zy, tot hulp en gerief der borgeren en inwoonders, agt of negen Cellebroeders mogten innemen, welke in tyd van peſt de zieken zouden byſtaan, en de dooden ten grave dragen, zulks nooyt heeft willen gedogen.

Dan naa de Spaanſche belegering en 't innemen der Stadt, in 't jaar 1625, heeft de Magiſtraat der Stadt Breda, op 't verzoeck der Infante Iſabella Clara *Reſolut.* Eugenia, de Kapucynen, en Jeſuiten ingenomen, volgens derzelver Beſluyt van

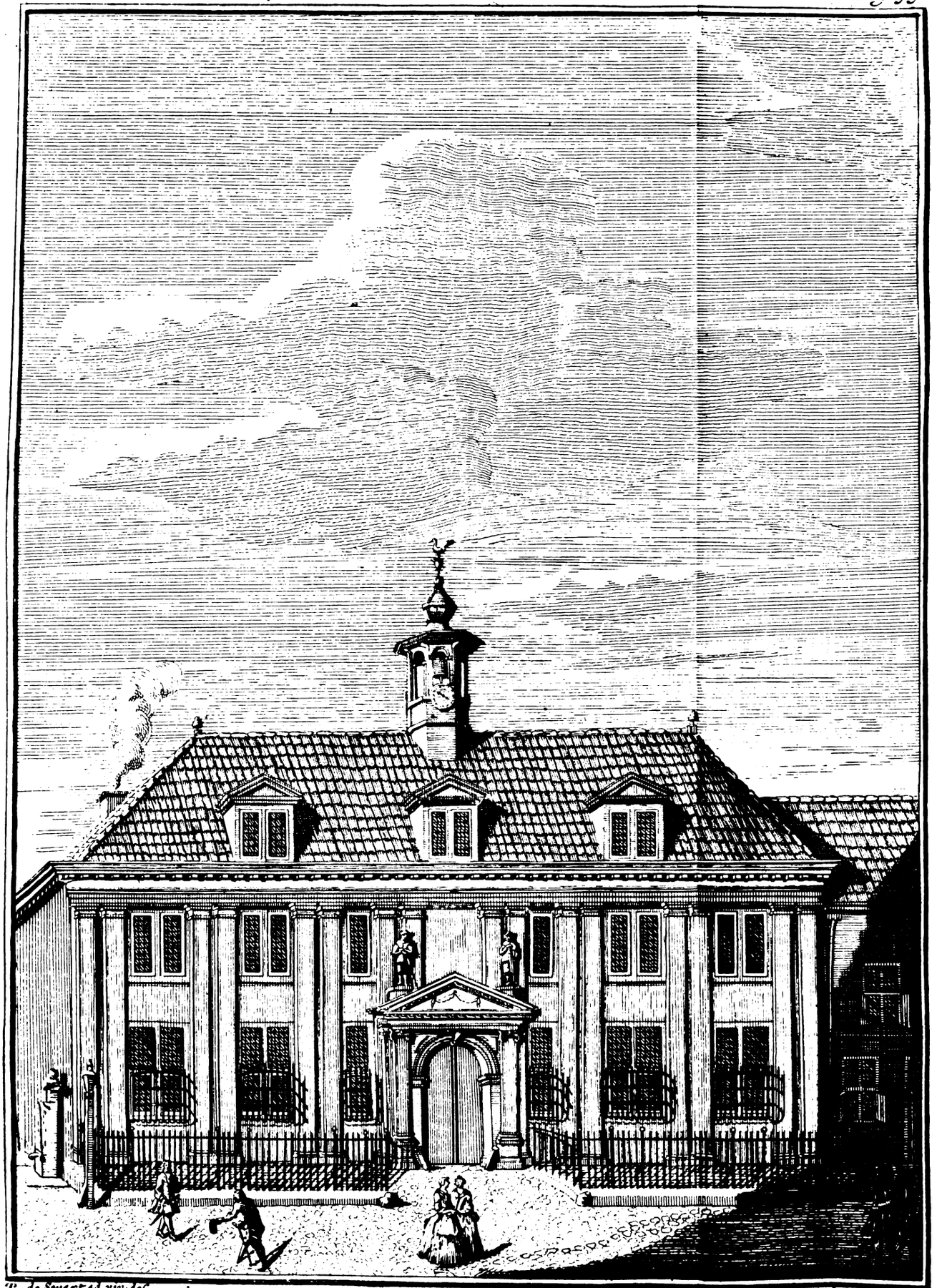

P. de Swart ad viv. del.

B. T. Immink fec. et sculp. 1743

GASTHUYS.

Digitized by Google

van den twintigſten van Zomermaandt 1625, die hunne Kloofters en Collegie vervolgens aldaar geſticht en geopent hebben: namentlyck de Kapucynen in 't eynde der Katerſtraat, en de Jeſuiten in de St. Jans of Veterſtraat; tot inkoop van welke huyzingen, de Infante aan de Jeſuiten vyfduyzent gulden, en aan de Kapucynen vierduyzent gulden verſtrekte. *der Stadt Breda. Herm. Hugo Obſ: Bred. pag: 123.*

Te zelve tyd hadden zich mede aangegeven de Paters Auguſtynen en Minderbroeders, verzoekende insgelyks een Konvent, binnen Breda, te mogen ſtichten; doch hun verzoeck afgeſlagen zynde, hebben de Minderbroeders zich, op den ſes en twintigſten van Grasmaandt 1626, weder vervoegt by den Magiſtraat, ten eynde aan hen mogt toegeſtaan worden, om ten hoogſten drie Paters te mogen zenden, die binnen Breda hun verblyf zouden houden, zonder koſt of laſt van de Stadt, alleen om dezelve te dienen, en zonder 't getal te mogen vermeerderen, of een Klooſter te bouwen, dan met byzondere toeſtemming van den Magiſtraat; doch wederom te vergeefs.

Waar op zy echter niet ruſtende, met kennis der Overheid, hebben gekogt't Huys van Aſſendelft, met deſzelfs erven en toebehoorten, ſtaande in de Steenbrug- of Nieuſtraat, onder beding, dat uyt de veſting van 't gemelde Huys in 't minſte geen gevolg zoude getrocken worden van eenige inneming of toelating van die Orden binnen de Stadt, als verſtaan wordende, dat zy zich daar mede niet anders of verders zouden mogen behelpen, dan andere borgeren en Ingezetenen, die op de gewoone wyze in huyſen en erven geveſt worden.

Eyndelyk is de Magiſtraat, op de ſterke aanhoudingen van Claude de Rye, Vryheer van Balançon, Stadvoogd van Breda, genootzaakt geworden de Paters Minderbroeders, volgens derzelver beſluyt van den zeventienden van Louwmaandt 1631, op de volgende voorwaarden, in te nemen. 1°. Dat de Paters Acte zullen leveren van haare Doorluchtige Hoogheid de Infante, van dat geene andere Ordens of Geeſtelycke gemeenſchappen zullen werden gezonden of ontfangen dan die binnen de Stadt reeds gezonden en ontfangen zyn, te weten de Kapucynen en Jeſuiten, dat anderzints de inneming zal worden gehouden van onwaarden en als niet gedaan. (De gemelde Acte van haare Hoogheid de Infante, van den zeven en twintigſten van Sprockelmaandt 1632, is by de voorſchreve Paters bezorgt.) 2°. Dat de Paters geene andere Erven binnen de Stadt zullen mogen koopen, buyten de genen die zy tegenwoordig bezitten. 3°. Dat de Paters niet zullen mogen omgaan om vleyſch, bier, brouwkoren, enz. geduurende den oorlog. 4°. Dat de Paters maar eens in 't jaar zullen mogen omgaan om kaarſen. 5°. Dat de Paters niet ſterker zullen mogen in de Stadt wezen, dan ten getale van agtien. Alle deze voorwaarden, door de Paters Minderbroeders, daar toe by den Provinciael gevolmachtigt, ondertekent, en met 't groot Zegel van 't Konvent bekrachtigt zynde, zoo zyn dezelve dienvolgens oock binnen Breda ingelaten, alwaar zy in 't gemelde Huys van Aſſendelft hunne wooning genomen, en dat tot een Klooſter of Konvent geſticht hebben. *Reſolut. der Stadt Breda.*

Als naa de verovering van 's Hertogenboſch, in 't jaar 1629, alle de Geeſtelycke Ordens moeſten vertrecken, zoo zyn de Dominicanen of Preeckheeren, die aldaer een zeer voortreffelyck Klooſter hadden, mede genootzaakt geweeſt die Stadt te verlaten, wanneer zy hen eerſt nedergezet hebben te Boxtel, naderhant te Eyndhoven, en vervolgens te Breda, alwaar zy, in 't laaſt van 't jaar 1636, ten getale van vyf en twintig Monnicken zyn ingelaten, en in de huyzinge, genaamt 's Hertogenboſch, ſtaande in de Tolbrug ſtraat, eenen korten tyd vertoeft hebben. *De Jonghe deſel. Bat. Dominican. pag. 100.*

Alle deze Geeſtelycke Ordens zyn, naa 't overgaan der Stadt Breda, in 't jaar 1637, volgens de Verdrag punten, vertrocken, en derzelver Klooſters en Wooningen naderhant in ſchoone wereltlycke gebouwen verandert.

Gaſthuys.

Het Gaſthuys, ſtaande aan de Zuidzyde van 't Gaſthuys eynde, is zoo oudt, dat men niet kan naagaan, by wien of op wat tyd, 't zelve geſticht en gebouwt is, de verſte geheugenis, die er van voorkomt, vindt men in den uyterſten

Digitized by Google

Proeven, n. 13. terſten Wil van Godevaert den III. Heer van Breda, gemaakt in 't jaar 1246, waar by hy aan dit Gaſthuys twaalf ponden Lovens geeft.

Dit Huys wierdt voorheen bedient by weynige Geeſtelycken, die daar van, zoo omtrent 't Geeſtelycke, als 't wereldlycke, de zorg hadden, de zieken moeſten byſtaan, en de armen hunnen nootdruft bezorgen. Doch 't Klooſter der Premonſtratenſer Nonnen van St. Katarinendal, 't gene Heer Servaas van Liedekerke, in 't jaar 1268, te Vroenhoudt by Woude, hadt geſticht, door eenen zwaren inbreuk van wateren, in den jaare 1288, overſtroomt zynde, zoo heeft Raſo van Gavieren, Heer van Liedekerke en Breda, deze Nonnen, die zedert dat ongeval geen vaſte verblyfplaats hadden, in 't jaar 1295, overgebracht by 't Gaſthuys, alwaar zy verbleven zyn tot den jaare 1308, wanneer zy weder van 't zelve geſcheyden wierden. Geduurende haar verblyf aldaar, waren de Nonnen verpligt een afgezondert huys te houden, tot 't ontfangen der Zieken en Armen, gelyck te voren, tot dien tyd, gebruyckelyck was geweeſt, en die van hunnen koſt en hulpmiddelen te voorzien. Vorders was bevoorwaart, dat, indien iemandt in 't Gaſthuys wilde blyven, zulks moeſt geſchieden met kennis van den Heer, den Prooſt en 't Klooſter, en van de Burgemeeſteren en Schepenen der Stadt.

Het Gaſthuys heeft van ouds beſtaan in twee byzondere huyshoudingen, 't *Gaſthuys* eygentlyck zoo genaamt, alwaar de oude gebreckelycke luyden van de Stadt wierden onderhouden; mitsgaders den *Beyaert*, alwaar de Pelgrims in hunne bedevaarden, en andere reyzende perzoonen wierden geherbergt: Maar alzoo naamaels bevonden wierdt, dat, onder ſchyn van Pelgrimagie, veel geboefte en kwaaddoenders hunnen opſtal in den Beyaert namen, zoo hebben de Wethouderen, om die misbruycken en onbehoorlyckheden te weeren, den Beyaert geſloten, en deszelfs inkomſten gevoegt aan 't gemeene Gaſthuys. Daar naa is den Beyaert gebruyckt voor een Peſthuys, en als die, wegens de langduurige Peſtziekte, te naeuw viel, zyn op deszelfs plaats, in 't jaar 1599, van Stadswegen, nog ſes nieuwe huyskens getimmert. In 't vervolg van tyden is dezen Beyaert bekeert tot een Geck en Dolhuys, en zyn de ſes Peſthuyskens, nadien die van geen dienſt meer konden wezen, in 't jaar 1740, ten voordeele der Stadt verkogt.

In 't jaar 1643, is de Voorgevel van dit Gaſthuys zeer cierlyck opgebouwt, met een ſchoone poort en ingang van witten harden ſteen, boven dewelcke twee oude mannen in beeltenis ſtaan. Op 't gebouw is een fraey torentje geplaatſt, met een klock en uurwerck, tot gerief der borgeren en inwoonderen van dien Oort. Dit Gaſthuys wordt tans bewoont by oude arme borgeren, die, ten getale van ſeſtien, alhier hunnen koſt en nootdruft hebben, onder 't opzicht van den Binnenborgemeeſter, als Oppergaſthuysmeeſter, en van twee uyt de Wet, als Gaſthuysmeeſters, die daar toe jaarlycks by den Magiſtraat verkoren of aangehouden worden, en welke een Rentmeeſter toegevoegt is, die by den Heer voor zyn leven wordt aangeſtelt. Zedert eenige jaaren herwaarts heeft men in dit huys oock Proveniers aangenomen, die voor zekere zomme gelts, hun leven lang, daar in onderhouden worden.

Hier by ſtaat nog een Kapel, voorheen ter eeren der H. Maagd Maria gewydt, en van de Geeſtelycken van 't Gaſthuys bedient geweeſt zynde; Doch zedert lange jaaren geſchickt, eerſt voor de Engelſche Kerk, en nu tot 't Stads Werckhuys. In deze Kapel waren eertyts de volgende Outaren geſticht.

Den Outaar van *O. L. V.* gefondeert in 't jaar 1294, hadt jaarlyks *vyftien Rynsguldens* aan erffelycke renten.

Den Outaar van *St. Jooſt*, geſticht in 't jaar 1340, met *vier en twintig gulden* aan jaarlycks inkomen.

Tot onderhouding van een goeden regel in dit Huys, zyn door den Magiſtraat van tyd te tyd, verſcheyde Ordonnantien gemaakt, welke alle op te halen, ganſch onnodig zoude wezen. Het zal genoeg zyn hier te laten volgen 't laatſte Reglement van den jaare 1660, 't gene tans in 't Gaſthuys nog wordt agtervolgt.

Re-

Digitized by Google

Reglement van 't Gasthuys der Stadt BREDA.

„ De Edele Heeren Drossaert, Borgemeesters en Schepenen der Stadt Bre-
„ da, hebben goedgevonden en verstaan, dat men deze Artikelen en Ordon-
„ nantie van nu voortaan in 't Gasthuys deser Stadt sal onderhouden en obser-
„ veren, ende dat op soodanige pæne en straffe, als hier naer volgt, 't zy met
„ hare tafel, of wel hare portie te verbeuren, of soodanigh als de sake sal
„ vereysschen.

1.

„ In den eersten, dat men alle maeltyden sal bidden, voor ende naar den
„ eeten, voor zyne Hoogheydt den Prince van Orangien &c. voor de Ed:
„ Achtbare Heeren van de Magistraat, ende voor de Regeerders en Weldoen-
„ ders van desen huyse, als mede dat God de Heere de Gasthuysbroeders, en
„ de spys en drank gelieve te segenen.

2.

„ Dat alle broeders van desen huyse, gesont synde, gehouden sullen wesen des
„ Sondags in de groote Kerke te gaan, om God den Heere te dancken voor
„ syne genade, en des donderdags voormiddags in de Predicatie in desen huyse,
„ om het woort des Heeren oock aan te hooren, ende die nalatig is eenigsints
„ te versuymen, ende desen Articul niet precies naarkomt, sal verliesen syn
„ tafel en portie, of soodanigh als de sake sal vereysschen.

3.

„ Dat niemandt den naam Gods ydelyk sal gebruycken mogen, of den een
„ den anderen qualyk bejegenen, injurieren of andersints, maar sullen gehou-
„ den syn malkanderen te bejegenen met alle vriendschap, liefde en eenigheyt,
„ en alsoo met malkanderen leven en sterven, ende die desen Art: eenigsints
„ komt te misbruycken, sal soodanigh worden gestraft naa merite ende gele-
„ gentheyt van saaken.

4.

„ Dat alle broeders tot oordeel van de Regenten, sullen moeten werken soo
„ binnen als buyten den huyse op den acker en elders, ende alle 't gene den
„ huyse aangaet, ende dat hen luyden belast ende geordonneert zal worden,
„ ende soo iemandt daar in onwilligh of weygerachtigh wierde gevonden, sal
„ verbeuren syn tafel en portie, ende dat voor soo veel tyt, als de Regenten
„ sullen oordeelen te behooren, en ingevalle van verder weygeringe, sullen
„ werden gestraft naa gelegentheyt van de saaken.

5.

„ Dat alle broeders, die sterk genoegh syn, ter tafel sullen komen ter ordi-
„ narise uyre, ende wie niet ter tafel komt, sal verliesen syn portie, en die
„ voor die reyse niet mogen genieten, ofte van tafel dragen in geender ma-
„ nieren, ende de sieken sullen werden getracteert naer gelegentheyt of sooda-
„ nigh als haer siekte sal vereysschen.

6.

„ Dat yegelyck syn spys en dranck altyt matelyk sal genieten ende gebruyc-
„ ken, ende soo iemandt eenige gulsigheyt of onbehoorlykheyt pleegde, sal
„ daar voor werden gestraft naer merite ende gelegentheyt van de saken.

Digitized by Google

7.

„ Soo iemant van syne ordinarise portie van kost yet overschoot, dat over-
„ schot sal hy van de tafel niet mogen dragen, maar sal het selvige op de tafel
„ moeten laten leggen, ende die bevonden wordt contrarie gedaan te hebben,
„ sal werden gestraft als vooren.

8.

„ Dat niemandt van de broeders gaan sal in den kelder om bier te tappen of-
„ te yet anders daar uyt te halen, maar sal 't selve gedaan worden by de gene
„ die de Regenten daar toe sullen ordonneren ende gelasten, ende oft yemandt
„ de gene, die daer toe ware gestelt, met eenige onbehoorlycke woorden qua-
„ me te gebruycken, sal daar voor werden gestraft naer gelegentheyt van
„ saken.

9.

„ Dat niemant in syn kamer vier sal mogen stoocken sonder consent van de
„ Meesters, ten ware hy sieckelyck was, en den noot sulks vereyschte, ende
„ die bevonden worden contrarie gedaan te hebben, sal verbeuren syn tafel
„ en portie.

10.

„ Dat de broeders en Proveniers de Regenten en hare Vrouwen in alles en
„ overal binnen en buyten gehoorsaam sullen syn, en alle het gene henluyden
„ belast wordt, sullen moeten nakomen sonder tegenseggen of murmureren,
„ op de verbeurte van hun tafel en portie, ende of de saake swaarder quame
„ te vereyschen, sullen daar voor worden gestraft naa behooren tot discretie
„ van de Regenten.

11.

„ Dat niemandt van de broeders, sonder consent van de Regenten, wie hy
„ zy binnen de poorte van desen huyse sullen mogen inlaten of inbrengen, an-
„ ders als de gene die daar behooren, maar wel vreemde luyden van buyten,
„ die quamen om dit huys te besien.

12.

„ Soo yemandt hem binnen of buyten den huyse misdroege in woorden of
„ werken, hoedanigh dat soude wesen, sal verbeuren 't profyt van desen huy-
„ se, oft sal daar over werden gestraft naa gelegentheyt van saken.

13.

„ Dat niemandt van de broeders sal mogen vernachten buyten desen huyse
„ in geenderley manieren, oft sal daer toe moeten hebben expres consent van
„ Regenten, of die bevonden sal worden contrarie gedaan te hebben, sal daar
„ over werden gestraft naa merite.

14.

„ Dat alle ende yder broeder des morgens als hy opstaet, syn eygen bedde
„ sal uytschudden ende opmaken ende synen waterpot uytdragen ende dien
„ spoelen, uytgesondert die siek of anders onbequaam syn mits hare gebreken
„ van kreupel, blint of diergelyck tot oordeel van de Regenten.

15.

Digitized by Google

15.

„ Dat niemandt binnen of buyten den gehelen huyſe, ſlaepkamer, ſtalle, „ ſchure of elders geenen toeback en ſal mogen drincken op te verbeurte van „ tafel en portie, voor ſoo veel tyt, als de Regenten ſullen oordeelen te be- „ hooren.

16.

„ Ten leſten, dat de Regenten de ongeregeltheden van de broeders ſullen „ vermogen te corrigeren ende ſtraffen naa haare diſcretie, ende gelyck ſy- „ luyden van ouden tyden herwaarts altyt hebben vermogen te doen ende ge- „ daan hebben, ten ware in ſware ſaken met kenniſſe van den Oppermeeſter. „ Aldus gedaan ende gearreſteert ter Raetkamer van myne opgemelte Hee- „ ren, den 20 January 1660.

(*En was getekent*)

In abſentie des Griffiers

J. VEREYCK.

Naam Lyſt der MEESTERS, *of* REGENTEN *van 't Gaſthuys.*

1514.

Jan Boghe.
Dirk Aart Michielſz.

1515.

Mr. Gooswyn Buyſen.
Cornelis Keyen.

1516.

Gecontinueert.

1517.

Cornelis Keyen.
Cornelis Anſſem Betten.

1518.

Cornelis Keyen.
Roelof Heymans.

1519-1521.

Gecontinueert.

1522.

Roelof Heymans.
Cornelis Ygrams.

1523.

Roelof Heymans.
Cornelis Betten.

1524.

Roelof Heymans.
Antonis van den Brant.

1525.

Roelof Heymans.
Jan Boghe.

1526.

Gecontinueert.

1527.

Jan Boghe.
Marck Reyns.

1528. 1529.

Gecontinueert.

1530.

Jan Boghe.
Roelof Willem Jooſten.

1531.

Digitized by Google

1531-1533.

Gecontinueert.

1534.

Roelof Willem Jooſten.
Roelof Piggen.

1535.

Roelof Willem Jooſten.
Hendrick van den Corput.

1536.

Antonis van Bernagien.
Wytman van Buyten.

1537-1545.

Gecontinueert.

1546.

Wytman van Buyten.
Aart Gielis.

1547.

Paulus van Haeſtrecht.
Hendrick van den Corput.

1548-1552.

Gecontinueert.

1553.

Paulus van Haeſtrecht.
Gabriel Joriſz.

1554.

Gecontinueert.

1555.

Cornelis Willem Daemſz.
Peter Corn. van den Kieboom.

1556.

Gecontinueert.

1557.

Gerrit van Baerle.
Jan Cornelis Roevers.

1558.

Jan Cornelis Roevers.
Aart van der Wark.

1559.

Jan Cornelis Roevers.
Jan Marcelis Jan Meertens.

1560.

Rochus Keyen.
Jan Marcelis Jan Meertens.

1561.

Rochus Keyen.
Adriaan Beljaarts.

1562.

Adriaan Beljaarts.
Simon Betten.

1563.

Gecontinueert.

1564.

Simon Betten.
Pieter Godert Jacobſz.

1565.

Gecontinueert.

1566.

Simon Betten.
Jan Adriaanſz.

1567-1569.

Gecontinueert.

1570.

Jan Adriaanſz.
Quiryn Klaaſz.

1571.

Quiryn Klaaſz.
Willem Snellen.

1572.

Willem Snellen.
Simon Jacob Betten.

1573.

Digitized by Google

1573.

Simon Jacob Betten.
Antonis Leendert de Haen.

1574. 1575.
Gecontinueert.

1576.

Jan Aart Michielſz.
Pieter Willem 's Graeuwen.

1577.
Gecontinueert.

1578.

Pieter Willem 's Graeuwen.
Jan Cornelis Cheeus.

1579.

Jan Cornelis Cheeus.
Jan Gerritſz van Baerle.

1580.

Jan Gerritſz van Baerle.
Antonis Godert Jacobs.

1581.

Antonis Godert Jacobs.
Cornelis Hendrick Biekens.

1582.

Dirk van Giffen.
Meerten Frans Beens.

1583.

Meerten Frans Beens.
Dirk de Haen.

1584.

Dirk de Haen.
Gerrit Aartſz van Loon.

1585.

Jan Peter Rovers.
Jan Adriaan Rombouts.

1586.
Gecontinucert.

1587.

Peter Fray.
Cornelis Jan Reynen.

1588.

Huybert Frans Beens.
Cornelis Jan Reynen.

1589.

Huybert Frans Beens.
Willem Jan Hulshout.

1590.

Willem Jan Hulshout.
Antoni Jacob Antoniſz.

1591.

Gecontinueert.

1592.

Antoni Jacob Antoniſz.
Peter Verhoeven.

1593.

Gecontinueert.

1594.

Peter Verhoeven.
Cornelis Peters van Etten.

1595.

Peter Verhoeven.
Cornelis Hendrick Maas.

1596-1599.
Gecontinueert.

1600.

Peter Verhoeven.
Thomas Hendrick Maas.

1601.
Gecontinueert.

1602.

Jan Jacobs Crillaerts.
Adriaan Antoniſz de Haen.

1603.
Gecontinueert.

Digitized by Google

1604.

Adriaan Antoniſz de Haen.
Jaſper Adriaanſz.

1605.

Jaſper Adriaanſz.
Aart Aartſz Rovers.

1606.

Gecontinueert.

1607.

Jaſper Adriaanſz.
Antonis Janſz de Kick.

1608.

Antonis Janſz de Kick.
Melchior Maes de Loecker.

1609.

Melchior Maes de Loecker.
Maerten Spierings.

1610.

Gecontinueert.

1611.

Maerten Spierings.
Goris Janſz van der Wien.

1612.

Goris Janſz van der Wien.
Jacob Peters van Buerſtede.

1613.

Gecontinueert.

1614.

Jacob Peters van Buerſtede.
Klaas Janſz van den Kieboom.

1615. 1616.

Gecontinueert.

1617.

Klaas Janſz van den Kieboom.
Hendrick Thomas Maes.

1618. 1619.

Gecontinueert.

1620.

Hendrick Thomas Maes.
Cornelis Hermanſz Olieſlagers.

1621-1624.

Gecontinueert.

1625.

Jan Jan Dirven.
Jan Commers van Cuyck.

1626.

Gillis Peters van den Kieboom.
Cornelis Janſz Stickers.

1627-1631.

Gecontinueert.

1632.

Joris Hendrikſz van der Wien.
Jan Laureys Spyckers.

1633-1641.

Gecontinueert.

1642.

Jan Antoniſz Hul.
Cornelis Peter Rauws.

1643-1645.

Gecontinueert.

1646.

Jan Antoniſz de Kick.
Marcelis Janſz Coens.

1647.

Marcelis Janſz Coens.
Cornelis Peter Blaeuwen.

1648-1653.

Gecontinueert.

1654.

Antoni van der Noot.
Cornelis Peter Blaeuwen.

1655.

Cornelis Peter Blaeuwen.
Hugo Jacobs.

1656

Digitized by Google

1656.

N. Faeſen.
Jan Corneliſz van de Werck.

1657.

Gecontinueert.

1658.

Jan Corneliſz van de Werck.
Adriaan Meermans.

1659.

Adriaan Meermans.
Pieter van der Wien.

1660-1663.

Gecontinueert.

1664.

Pieter van der Wien.
Antoni Betſelaer.

1665-1667.

Gecontinueert.

1668.

Antoni Betſelaer.
Mr. Jacob Knaep.

1669.

Mr. Jacob Knaep.
Antoni van der Noot.

1670-1674.

Gecontinueert.

1675.

Mr. Jacob Knaep.
Niklaas Knollaerts.

1676. 1677.

Gecontinueert.

1678.

Niklaas Knollaerts.
Adriaan Rauws.

1679-1680.

Gecontinueert.

1681.

Niklaas Knollaerts.
Adriaan van Overvelt.

1682.

Gecontinueert.

1683.

Adriaan van Overvelt.
Cornelis van Rotterdam.

1684.

Jan Corneliſz Viſſer.
Cornelis van Rotterdam.

1685. 1686.

Gecontinueert.

1687.

Cornelis Vereyck.
Hendrick Kamerling.

1688.

Gecontinueert.

1689.

Hendrick Kamerling.
Cornelis Floren van Gils.

1690.

Cornelis Floren van Gils.
Jan Meermans.

1691.

Gecontinueert.

1692.

Jan Meermans.
Goſuin van Bernagie.

1693.

Goſuin van Bernagie.
Cornelis van Rotterdam.

1694.

Cornelis van Rotterdam.
Jan Huren.

1695.

Gecontinueert.

Digitized by Google

1696.

Jan Heeren.
Mr. Sebaſtiaen de Leerſe.

1697.

Mr. Sebaſtiaen de Leerſe.
Jan Meermans.

1698.

Jan Meermans.
David Bourſſe.

1699.

David Bourſſe.
Jan Heeren.

1700.

Jan Heeren.
Mr. Sebaſtiaen de Leerſe.

1701.

Mr. Sebaſtiaen de Leerſe.
Cornelis Vereyck.

1702.

Mr. Jacob van Buerſtede.
Cornelis Vereyck.

1703.

Gecontinueert.

1704.

Cornelis Vereyck.
Mr. Jan Gerard van Goor.

1705-1707.

Gecontinueert.

1708.

Jan François de Raedt van Kerkum.
Hendrick Kamerling.

1709-1711.

Gecontinueert.

1712.

Mr. Jan Gerard van Goor.
Huybert Jan Ooms.

1713.

Mr. Jan Gerard van Goor.
Dr. Philip Willem Croyzé.

1714-1719.

Gecontinueert.

1720.

Mr. Karel van der Heyden.
Huybert Jan Ooms.
Mr. Jan Gerard Michgorius.

1721.

Gecontinueert.

1722.

Huybert Jan Ooms.
Mr. Jan Gerard Michgorius.

1723.

Mr. Jan Gerard Michgorius.
Jan Fredrick Tromer.

1724.

Jan Fredrick Tromer.
Mr. Andreas de Bons.

1725.

Mr. Andreas de Bons.
Mr. Jan Gerard Michgorius.

1726.

Mr. Jan Gerard Michgorius.
Thomas Ernſt van Goor.

1727.

Thomas Ernſt van Goor.
Cornelis Baillet.

1728.

Cornelis Baillet.
Andries David Knollaert.

1729.

Andries David Knollaert.
Mr. Jan Gerard Michgorius.

1730-1732.

Gecontinueert.

1733.

Digitized by Google

1733.

Mr. Jan Gerard Michgorius.
Jan Fredrick Tromer.

1734.

Jan Fredrick Tromer.
Dr. Paulus Snellen.

1735.

Dr. Paulus Snellen.
Antoni Geurts.

1736.

Antoni Geurts.
Mr. Jan Gerard Michgorius.

1737.

Mr. Jan Gerard Michgorius.
Jan Fredrick Tromer.

1738.

Jan Fredrick Tromer.
Antoni Geurts.

1739.

Antoni Geurts.
Willem Schoorn.

1740.

Willem Schoorn.
Thomas Ernſt van Goor.

1741.

Thomas Ernſt van Goor.
Bernard de Bringues.

1742.

Gecontinueert.

Manhuys.

Peter Cant Zangmeeſter, Jan de Brouwer Treſorier, en Jan de Potter van Breda, Kanonniken van Antwerpen, uytvoerders der uyterſte Wil van den Heer en Mr. Anſelmus Smit, gebooren te Breda, Koordeken en Corrector van Antwerpen, mitsgaders Protonotaris van den Roomſchen Stoel, door hem, op den eerſten van Oogſtmaandt 1449, binnen Florencen in St. Antonis Klooſter gemaakt, hebben deſzelfs huys, ſtaande binnen Breda op 't eynde van den Haegdyck, verordent en geſticht tot een Gaſthuys en woonplaats voor agt oude Mannen, of tot dartien toe, als men voor elcken een pont groot Vlaams erflyck zoude verkregen hebben, en 't zelve met de nodige goederen en inkomſten voorzien. Alles volgens de Brieven der Stichtinge van den dartigſten van Bloeymaandt 1455, welke by Graaf Jan van Naſſau, Heer van Breda, en den Magiſtraat der zelfde Stadt, op den ſes en twintigſten van Hooymaandt 1455, als mede by Jan Biſſchop van Luyck, op den ſeſden van Wintermaandt daaraanvolgende, aangenomen en beveſtigt zyn.

Dit Manhuys is zedert deſzelfs oprechting altyt beſtiert geweeſt door twee Regenten, die jaarlyks by den Magiſtraat daer toe uyt de voornaamſte borgeren worden verkoren of aangehouden, over welke de Buytenborgemeeſter 't Oppergezag heeft. Aan deze Regenten is de gantſche beheering van 't huys, als mede 't bewint over deſzelfs inkomſten aanbevolen, mits dat zy gehouden zyn deſwegen aan den Magiſtraat behoorlycke Reeckening te doen.

Vermits dit Manhuys, door verval van tyden, maar matiglyck van jaarlycks inkomen voorzien is, zoo worden daar in zelden meer dan tien of twaalf oude Mannen ingelaten, die aldaar van hunnen koſt, en verderen nootdruft voorzien worden.

Lazarye.

Buyten 't Gaſthuys eynde, onder de Vryheid en den byvanck der Stadt Breda, aan de Noordzyde van den Teteringſchen weg, heeft van ouds geſtaan een Lazarye, welke op 't bevel des Heeren van St. Remy, Stadvoogd van Breda van wegen den Koning van Spanjen, in 't jaar 1574, is afgebroken, zoo dat er niet van is overgebleven, als alleen, dat dezelve den naam heeft

Digitized by Google

gegeven aan de Lazarye ſtege, heden nog aan den Teteringſchen Weg, buyten de Stads Veſten, uytkomende.

Weeshuys.

Dit Weeshuys hebben de Wethouderen der Stadt Breda, in 't jaar 1606, opgerecht op alzulcken regel en Ordonnantie, als hier naa volgt. En naadien doenmaels geen fonds was, om de Weeskinderen daar in behoorlyck te onderhouden, zoo wierdt vaſtgeſtelt, dat de H. Geeſtmeeſters of Aelmoeſſeniers koren tot brood, kleederen en linnen voor twaalf kinderen zouden verſtrecken, en dat door de Diakenen den verderen koſt zoude bezorgt worden; 't gene zoo lang agtervolgt is, tot dat, uyt hoofde der milde giften, erffeniſſen enz. van veele liefdadige Luyden 't uytreycken der aelmoeſſen niet meer nodig is geweeſt, en 't Weeshuys gebragt is in dien bloeyenden ſtaat, waar in het zich tans bevindt.

Het gemelde Weeshuys wordt beſtiert by een Binnenvader en Moeder, welke moeten wezen twee eerlycke geëchte lieden zonder kinderen, by zoo verre men die krygen mag, of ten minſten niet belaſt met kleyne kinderen die nog tot geen ſtaat gekomen zyn. Het opzicht en de beheering van 't huys ſtaat aan vier Buytenvaders, wiers huysvrouwen Buytenmoeders zyn, die jaarlyks by den Magiſtraat uyt de voornaamſte borgeren worden verkoren en oock wel aangehouden, aan de welke een Rentmeeſter, zedert eenige jaaren, toegevoegt is.

By de oprechting is 't groote huys van 't Swarte Suſteren Klooſter, ſtaande op de Stads oude Veſte, tuſſchen de Moleſtraat en 't Gaſthuys eynde, geſchickt tot een Woonplaets der Weeskinderen; Welk huys in 't vervolg van tyden zeer is verbetert, en onder andere verciert met een ſteene poort, boven dewelke met vergulde Letteren ſtaat:

GOD IS EEN VADER DER WEESEN.

Ordonnantie en Oprechting van 't Weeshuys der Stadt BREDA.

„ Alſoo myne Ed. Heeren de Regeerders der Stadt van Breda vertoont en
„ te kennen gegeven is by den Predicanten, Ouderlingen ende Diakenen der
„ Kercken, de groote inconvenienten en by den Chriſtenen niet te lyden er-
„ gerniſſe, die alle dagen bevonden worden, door faute van een Weeshuys,
„ het welk tot nog toe in deſe Stadt niet geweeſt is, Verſoeckende, dat by
„ mynen Heeren voorſz. daar inne ſoude mogen werden voorſien, mits ordon-
„ nerende een bequame plaetze, daer die ſchamele vader- en moederlooſe
„ Weeskinderen chriſtelyck ende eerlyck ſouden mogen onderhouden worden.
„ Soo hebben myne Heeren rypelyck op die voorſz. verthooninge gelet heb-
„ bende ende willende remedieren die gebreken, die men dagelyks ſiet te ge-
„ ſchieden, dat door verlatentheyd van Ouders ende armoede, mede veele arme
„ Weeskynderen tot quaet comen, die anders goede luyden ſouden worden,
„ indien ſyluyden in de Vreeſe Gods ende tot deuchden mochten opgevoet
„ worden, daar door oock groote menichte van ongeregelde leechgangers da-
„ gelycx aangroeyet, ende anderen conſideratien in deſen genomen, gecon-
„ ſenteert ende geordonneert hebben, opgerecht te werden ende gemaeckt
„ een Weeshuys ter eeren van Godt Almachtig ende tot vertrooſtinge ende
„ onderhoudt van de armen miſerabele Weeskynderen. Ende om 't ſelve te
„ beginnen ende eenige Ordonnantien daar op te concipieren, daer toe ge-
„ committeert Dionis Piggen en Joris Wynands van Bernagien, gelyck by den
„ Kerkenraad gecommitteert waren Henricus Bocxhoren Predicant, en Jacob
„ Wachmans oud Ouderlingh voor een beginſel omme deſelve ſaecke te helpen
„ vorderen ende handelen, verhopende dat 't ſelve begonnen ſynde, veele
„ goede menſchen 't ſelve beginſel met heurlieder aelmoeſſen dagelycx ſoo
„ langer ſoo meer ſullen vorderen, dewelcke tot ſulcken vorderinge meeſt
„ verweckt ſullen mogen werden, als ſy bemercken die goede toeſicht, or-
„ donnan-

Digitized by Google

„ donnantie ende regule, daermede ſulcken huys begonnen ende achtervolgt
„ ende hun luyden hope gegeven werdt, omme wel gediſpenſeert te worden
„ 't gene ſyluyden mildelyck ſullen geven. Ende hebben myne voorſz. Heeren
„ daer toe oock geordonneert het Vrouwe Suſters Clooſter, gelyck dat gele-
„ gen is binnen Breda, met den hoff ende ſyne toebehoorten, uytgenomen 't
„ gene Suſter Lyn haer leefdage te gebruycken heeft, na wiens afſterven het
„ ſelve oock tot den Weeshuyſe ſal geappliceert worden. Syn oock die voorſz.
„ Heeren geaccordeert met den Kerkenraadt oft gecomitteerden van denſelven
„ in tegenwoordigheid van den boven vier genoemde Vaders van het Weeshuys,
„ dat van de Aelmoeſſeniers, die men noemde H. Geeſtmeeſters, coren tot
„ broot, cleederen ende lywaet voor twelff Weeskynderen, ende dat van die
„ Kercke uyt die aelmoeſſen ende liberale giften der litmaeten ende anderen
„ den coſt ſal verſtrect ende beſorcht worden. Hier op geſien hebbende ſeke-
„ re Ordonnantien van Weeskynderen in andere Steden gebruykelyck, heb-
„ ben myne Heeren collegialiter vergadert ſynde geconcipieert ende op een
„ verbeteren geraamt ſekere navolgende pointen ende artikelen, die in het
„ Weeshuys ende by den Binnenmeeſter ende Buytenvaders ſullen onderhouden
„ worden, ten minſten ter tyt toe, tot het verloop der ſaecken anders vereyſ-
„ ſchen, ende met advys van de Buytenvaders van de voorſz. Heeren Regeer-
„ ders ſal verordonneert worden.

1.

„ In den eerſten ſal dit Weeshuys nu ende altyt genaempt werden *het Arme*
„ *Weeshuys der Kercken ende der Stadt van Breda.*

2.

„ Item ſal in dit Weeshuys geſtelt ende altyts onderhouden worden een bin-
„ nen Weesvader en Weesmoeder weſende twee eerlycke geechte perſonen
„ ſonder kynderen ſoo verre men ſulcke krygen magh, oft ten minſten niet
„ belaſt met eenige kleyne kinderen, die nogh tot geenen ſtaet gekomen en
„ ſyn, ſoo die eenigſins te vynden ſyn, ende indyen niet, andere Vrouwen
„ daer toe dienende ſonder kynderen; Welcken binnen Vadere ende Moedere
„ den Weeskynderen ſullen adminiſtreren ſpys ende dranck, ende by een dienſt-
„ maegt of meer nae dat den noot vereyſſchen ſal, (die men huyren ſal) doen
„ reynigen en havenen, ende oock metter tyt den ſelven daer toe houden,
„ dat ſyluyden op geſette tyden hen ſelven ſullen leeren havenen ende reyni-
„ gen, ende die oudſte kynderen totter jongſte behulpicheyt onderwyſen.

3.

„ Ende boven alle ſullen die voorſz. binnen Vadere ende Moedere deſelve
„ Weeskynderen onderwyſen in de vreeſe ende tot den dienſte Gods, leerende
„ vooral huerlieder Vaderonſe, Geloof, Tien gebooden, ende andere goede
„ gebeden, doende denſelven oock by gebeurte des noenens ende avonts ter
„ maeltyden *benedicite* ende *gratie* ſeggen, ende bidden voor de ſalicheyt ende
„ welvaren van die genen, die dit Weeshuys met heurlieder goeden begift en-
„ de voorts gevordert ende goetgedaen hebben, ende noch dagelycx begiften
„ ende heurluyden deucht doen ſullen. Van gelycken ſullen ſy deſelve kynde-
„ ren God doen dancken ende bidden, als ſy ſlapen gaen, ende als ſy opſtaen,
„ ende oock hen te leeren reverencie doen allen notabelen perſoonen ende allen
„ die in 't Weeshuys commen ſullen.

4.

„ Ende aangaende de geregeltheyt van de kynderen binnen den huyſe ende
„ heur dagelickſe converſatie opter ſtraten, als van God te bidden, op te ſtaen,
„ ſlapen te gaen, ende hen ſelven te reynigen, te leeren ende te wercke te
„ gaen, ſullen de Binnen Weeshuysvader ende Moeder metter tyt by advyſe
„ van de buyten Weesvaders ſtellen ſulcke regule, als ſyluyden naer der gele-
„ gentheyt

Digitized by Google

„ gentheyt van der tyt ende qualiteyt van de kinderen bevynden ſullen noote-
„ lyck te weſen ende te behooren. Omme welcke geregeltheyt te beter te
„ onderhouden ſal daer een taeffelken geſtelt ende gehangen worden in de Eet-
„ plaetſe van den kynderen, daer inne oock mede geſtelt mogen worden eeni-
„ ge peynen daer mede men den kynderen meer met eerlycke ſchaemte dan
„ met groote ſtraffinge tot deuchden ſal mogen opvoeden; Ende ſullen die bin-
„ nen Weeshuysvader ende Moeder hen daer ſulcks in dragen, dat die boos-
„ heyt geſtraft, ende die deucht geoeffent werde.

5.

„ Ende oft gebeurde, dat eenige goede huyshouders, alſt wel te verhopen
„ is, quamen hen te begeven ende woonen tot binnen Vader ende Moeder,
„ denwelcken niet gelegen en ſoude ſyn heurlieder huysraet te vercoopen,
„ ofte die begeren ſouden den ſelven mede in 't Weeshuys te brengen, ſal ge-
„ maeckt werden goeden pertinenten Inventaris van de beddens, laeckens,
„ deeckens, linnen, wollen, cleeren, tin, coperwerck, houtwerck, ende
„ anders, dat ſyluyden in 't ſelve Weeshuys vynden ſullen, of dat naemaels
„ daerinne gemaeckt oft gelevert ſal worden, omme in 't ſcheyden uyt 't
„ voorſz. Weeshuys oft anders ſulcx gebeurde, by henluyden ofte heurluyden
„ Erven daer aff verantwoort te worden. Van gelycken ſal oock een pertinen-
„ ten Inventaris gemaeckt worden met ſpecificatie van den huysraet ende in-
„ boel, die ſulcken binnen Vadere en Moedere in 't voorſz. Weeshuys bren-
„ gen, ende daer niet en ſullen begeeren te laeten, omme alsdan hen op den
„ ſelven Inventaris gereſtitueert te mogen werden als ſy des begeeren ſullen.

6.

„ Item ſal van den Marcktgang ende diergelycken uytgeef by de Binnen-
„ moeder ende Marcktganckſter een Cedulle gehouden worden, welcke Ce-
„ dulle teynden veertien dagen oft naar den tyt weſen ſal, overgelevert ſal
„ werden ten Comptoire in handen van de Buyten Weesmrs omme by den
„ Boeckhoudere in ſynen blaffaert geregiſtreert te worden, omme daer uyt te
„ mogen bemercken hoe die laſten waſſen oft verminderen.

7.

„ Item ſullen by myn Heeren den Droſſaert, Schouteth, Burgemeeſteren,
„ Schepenen en Raedt der Stadt van Breda op den vierden Martii, als men
„ de Dienſten gewoonlyck is te ſtellen, geordonneert worden twee notable
„ perſoonen, Luyden met eeren en van qualiteyt, die daer toe nut ende bequa-
„ me ſullen ſyn, tot welcken dyenſte geëligeert ſynde, nyemandt en ſal mo-
„ gen 't ſelve weygeren op peyne van Twee hondert goude Croonen tot pro-
„ fyt van 't Arme Weeshuys, Ende ſoo voorts alle jaers anderen vernieuwen
„ oft twee nieuwe te ſetten, Desgelyckx oock van den Kerckenraedt twee
„ bequame mannen tot Weesvaders tot die twee voorgende verkieſen om
„ 'tſamen het voorſz. Weeshuys te bedienen.

8.

„ Item ſal altyts een van de voorſz. Buyte Vaders gehouden weſen net perti-
„ nent Regiſter te houden van den Ontfangh ende uytgaeff van den goeden
„ jaerlicx incomende ende aelmiſſen, die den armen Weeshuyſe gegeven ſul-
„ len worden, met behoorlycke diſtinctie van de Capittellen, tot welcken laſt
„ myne Heeren de Regeerders der voorſz. Stede ſullen mogen committeren den
„ genen van de buyten Weesvaders, die ſylieden bevynden ſullen beſt daer
„ toe geſtilleert ende gequalificeert te ſyne, dewelcke jaerlyks op daegs naer
„ Allerkynderen dach, Reekeninge, bewys ende Reliqua doen ſal voor den
„ andere ſyne mede Weeshuysmeeſters, ende twee Commiſſariſſen te ordon-
„ neren uyt de Camere Judiciele der voorſz. Stede, ende twee uyt den Kerc-

„ ken-

Digitized by Google

„ kenraet. Juſtificierende deſelve Boeckhouder ſyne Reeckeninge in ſommen „ excederende twee Carolus guldens, met deugdelycke behoorlycke quitantien, „ ende dye cleyne parthyen daer beneden tot den minſten ſtuver toe, by ken- „ niſſe van ſyne Collegen ende Medebroeders.

9.

„ Van gelycken ſal mede in 't voorſz. Weeshuys een goet pertinent welge- „ bonden in leere ende welgeſloten Regiſter gehouden worden met pertinente „ quotatie van Blaeren ende taeffele: daer inne geſchreven ende geregiſtreert „ ſullen worden; Eerſt deſe Ordonnantie ende opſtellinge van 't voorſz. „ Weeshuys, ende ſoo deſelve nae verloop van der tyt ende exigentie van „ ſaecken by myne Heeren de Regeerders der voorſz. Stede gealtereert ende „ nogh gemaeckt ſal worden; Ende daer naer de Brieven ende munimenten „ van de Renten en anderen jaerlicxen incommen van 't voorſz. Weeshuys, „ ende noch in toecomende tyden ende wylen, als te hopen is, den voorſz. „ Weeskynderen gemaeckt, gegeven ofte anders gelaten ſullen werden. Alle „ welke Copyen by een van de Secretariſſen deſer Stede geauthentiſeert ſul- „ len worden, omme t'allen tyden daer toe recoers te hebben, alſt van noode „ weſen ſal, en de Originele brieven minſt te roeren.

10.

„ Item ende ſoo wanneer eenige Rentebrieven geloſt worden, ſal op de „ marge van 't ſelve Regiſter, voor op 't hooft van den ſelven Rentebrieff by „ handen van een van de Secretariſſen deſer Stede in der tyt ſynde, geſchre- „ ven worden by wien ende op wat tyt ſulcke loſſinge gedaen ſal weſen, en- „ de in wiens handen dye penningen getelt ſullen weſen, ende voorts daer „ naer, waer de ſelve hooftpenningen van de loſſinge weder beleyt ſullen ſyn, „ ende de quotatie van 't blat daar de nieuwe Rentebrief daer mede oft met „ meerder ſomme aengecoft, geregiſtreert ſtaet.

11.

„ Item de voorſz. Buytenmeeſters oft meerendeel van dien ſullen ten minſten „ eens ter weeke, als Sonnendaegs nae de predicatie voor den middag oft „ naer den noen, ſoo 't hen lieden gelegenſte ſal ſyn, gehouden weſen te „ vergaderen in 't voorſz. arme Weeshuys in een Cameren ofte Cantoir, ende „ aldaer communiceren ende reſolveren op te nootelickheyt ende affairen van „ den ſelven Weeshuyſe, in ofte boven welke Camere oft Cantoir ſullen lig- „ gen alle voorſz. Regiſters ende Blaffaerts, ende oock die proviſie van Wollen „ ende Linnen, Laeckene, oft andere diergelycke den Armen Weeskinderen „ toebehoorende.

12.

„ Item ſal in den ſelven Comptoire nogh geſtelt worden een ſterke kiſte, „ daer inne geſloten ſullen worden de Originele Brieven ende Munimenten van „ de Renten en anders den voorſz. armen Weeshuyſe toecomende, mitsgaders „ oock 't hooftſtal van gelde, dat men ſoude moegen bewaren tot aencoopen „ van Renten en anders 't gene van merckelyke importantie ſal ſyn; ende oock „ een dobbel van 't Regiſter van de Rentebrieven, ende Munimenten als vo- „ ren, omme daer uyt in alle toecomende tyden te moegen weten die aug- „ mentatie ofte veranderinge van de Weeskynderen goeden, tot welcke kiſte „ drye ſloten, diverſche ende verſcheyde ſleutels gemaeckt ſullen worden, „ daer van den eenen bewaart ſal worden by den Burgemeeſter deſer Stede in „ der tyt, de tweede by den oudſten Weeshuysvader, en den derden by den „ Boeckhoudere, ten ware off dye ſelve oudſte Buytenmeeſtere ſelver Boeck- „ houder ware, in welken gevalle den anderen oudſten Weeshuysmeeſter daer „ aenvolgende de bewaerniſſe van den derden ſleutel hebben ſal.

Digitized by Google

„ gentheyt van der tyt ende qualiteyt van de kinderen bevynden ſullen noote-
„ lyck te weſen ende te behooren. Omme welcke geregeltheyt te beter te
„ onderhouden ſal daer een taeffelken geſtelt ende gehangen worden in de Eet-
„ plaetſe van den kynderen, daer inne oock mede geſtelt mogen worden eeni-
„ ge peynen daer mede men den kynderen meer met eerlycke ſchaemte dan
„ met groote ſtraffinge tot deuchden ſal mogen opvoeden; Ende ſullen die bin-
„ nen Weeshuysvader ende Moeder hen daer ſulcks in dragen, dat die boos-
„ heyt geſtraft, ende die deucht geoeffent werde.

5.

„ Ende oft gebeurde, dat eenige goede huyshouders, alſt wel te verhopen
„ is, quamen hen te begeven ende woonen tot binnen Vader ende Moeder,
„ denwelcken niet gelegen en ſoude ſyn heurlieder huysraet te vercoopen,
„ ofte die begeren ſouden den ſelven mede in 't Weeshuys te brengen, ſal ge-
„ maeckt werden goeden pertinenten Inventaris van de beddens, laeckens,
„ deeckens, linnen, wollen, cleeren, tin, coperwerck, houtwerck, ende
„ anders, dat ſyluyden in 't ſelve Weeshuys vynden ſullen, of dat naemaels
„ daerinne gemaeckt oft gelevert ſal worden, omme in 't ſcheyden uyt 't
„ voorſz. Weeshuys oft anders ſulcx gebeurde, by henluyden ofte heurluyden
„ Erven daer aff verantwoort te worden. Van gelycken ſal oock een pertinen-
„ ten Inventaris gemaeckt worden met ſpecificatie van den huysraet ende in-
„ boel, die ſulcken binnen Vadere en Moedere in 't voorſz. Weeshuys bren-
„ gen, ende daer niet en ſullen begeeren te laeten, omme alsdan hen op den
„ ſelven Inventaris gereſtitueert te mogen werden als ſy des begeeren ſullen.

6.

„ Item ſal van den Marcktgang ende diergelycken uytgeef by de Binnen-
„ moeder ende Marcktganckſter een Cedulle gehouden worden, welcke Ce-
„ dulle teynden veertien dagen oft naar den tyt weſen ſal, overgelevert ſal
„ werden ten Comptoire in handen van de Buyten Weesmrs omme by den
„ Boeckhoudere in ſynen blaffaert geregiſtreert te worden, omme daer uyt te
„ mogen bemercken hoe die laſten waſſen oft verminderen.

7.

„ Item ſullen by myn Heeren den Droſſaert, Schouteth, Burgemeeſteren,
„ Schepenen en Raedt der Stadt van Breda op den vierden Martii, als men
„ de Dienſten gewoonlyck is te ſtellen, geordonneert worden twee notable
„ perſoonen, Luyden met eeren en van qualiteyt, die daer toe nut ende bequa-
„ me ſullen ſyn, tot welcken dyenſte geëligeert ſynde, nyemandt en ſal mo-
„ gen 't ſelve weygeren op peyne van Twee hondert goude Croonen tot pro-
„ fyt van 't Arme Weeshuys, Ende ſoo voorts alle jaers anderen vernieuwen
„ oft twee nieuwe te ſetten, Desgelyckx oock van den Kerckenraedt twee
„ bequame mannen tot Weesvaders tot die twee voorgende verkieſen om
„ 'tſamen het voorſz. Weeshuys te bedienen.

8.

„ Item ſal altyts een van de voorſz. Buyte Vaders gehouden weſen net perti-
„ nent Regiſter te houden van den Ontfangh ende uytgaeff van den goeden
„ jaerlicx incomende ende aelmiſſen, die den armen Weeshuyſe gegeven ſul-
„ len worden, met behoorlycke diſtinctie van de Capittellen, tot welcken laſt
„ myne Heeren de Regeerders der voorſz. Stede ſullen mogen committeren den
„ genen van de buyten Weesvaders, die ſylieden bevynden ſullen beſt daer
„ toe geſtilleert ende gequalificeert te ſyne, dewelcke jaerlyks op daegs naer
„ Allerkynderen dach, Reekeninge, bewys ende Reliqua doen ſal voor den
„ andere ſyne mede Weeshuysmeeſters, ende twee Commiſſariſſen te ordon-
„ neren uyt de Camere Judiciele der voorſz. Stede, ende twee uyt den Kerc-

„ ken-

Digitized by Google

„ kenraet. Juſtificierende deſelve Boeckhouder ſyne Reeckeninge in ſommen
„ excederende twee Carolus guldens, met deugdelycke behoorlycke quitantien,
„ ende dye cleyne parthyen daer beneden tot den minſten ſtuver toe, by ken-
„ niſſe van ſyne Collegen ende Medebroeders.

9.

„ Van gelycken ſal mede in 't voorſz. Weeshuys een goet pertinent welge-
„ bonden in leere ende welgeſloten Regiſter gehouden worden met pertinente
„ quotatie van Blaeren ende taeffele: daer inne geſchreven ende geregiſtreert
„ ſullen worden; Eerſt deſe Ordonnantie ende opſtellinge van 't voorſz.
„ Weeshuys, ende ſoo deſelve nae verloop van der tyt ende exigentie van
„ ſaecken by myne Heeren de Regeerders der voorſz. Stede gealtereert ende
„ nogh gemaeckt ſal worden; Ende daer naer de Brieven ende munimenten
„ van de Renten en anderen jaerlicxen incommen van 't voorſz. Weeshuys,
„ ende noch in toecomende tyden ende wylen, als te hopen is, den voorſz.
„ Weeskynderen gemaeckt, gegeven ofte anders gelaten ſullen werden. Alle
„ welke Copyen by een van de Secretariſſen deſer Stede geauthentiſeert ſul-
„ len worden, omme t'allen tyden daer toe recoers te hebben, alſt van noode
„ weſen ſal, en de Originele brieven minſt te roeren.

10.

„ Item ende ſoo wanneer eenige Rentebrieven geloſt worden, ſal op de
„ marge van 't ſelve Regiſter, voor op 't hooft van den ſelven Rentebrieff by
„ handen van een van de Secretariſſen deſer Stede in der tyt ſynde, geſchre-
„ ven worden by wien ende op wat tyt ſulcke loſſinge gedaen ſal weſen, en-
„ de in wiens handen dye penningen getelt ſullen weſen, ende voorts daer
„ naer, waer de ſelve hooftpenningen van de loſſinge weder beleyt ſullen ſyn,
„ ende de quotatie van 't blat daar de nieuwe Rentebrief daer mede oft met
„ meerder ſomme aengecoft, geregiſtreert ſtaet.

11.

„ Item de voorſz. Buytenmeeſters oft meerendeel van dien ſullen ten minſten
„ eens ter weeke, als Sonnendaegs nae de predicatie voor den middag oft
„ naer den noen, ſoo 't hen lieden gelegenſte ſal ſyn, gehouden weſen te
„ vergaderen in 't voorſz. arme Weeshuys in een Cameren ofte Cantoir, ende
„ aldaer communiceren ende reſolveren op te nootelickheyt ende affairen van
„ den ſelven Weeshuyſe, in ofte boven welke Camere oft Cantoir ſullen lig-
„ gen alle voorſz. Regiſters ende Blaffaerts, ende oock die proviſie van Wollen
„ ende Linnen, Laeckene, oft andere diergelycke den Armen Weeskinderen
„ toebehoorende.

12.

„ Item ſal in den ſelven Comptoire nogh geſtelt worden een ſterke kiſte,
„ daer inne geſloten ſullen worden de Originele Brieven ende Munimenten van
„ de Renten en anders den voorſz. armen Weeshuyſe toecomende, mitsgaders
„ oock 't hooftſtal van gelde, dat men ſoude moegen bewaren tot aencoopen
„ van Renten en anders 't gene van merckelyke importantie ſal ſyn; ende oock
„ een dobbel van 't Regiſter van de Rentebrieven, ende Munimenten als vo-
„ ren, omme daer uyt in alle toecomende tyden te moegen weten die aug-
„ mentatie ofte veranderinge van de Weeskynderen goeden, tot welcke kiſte
„ drye ſloten, diverſche ende verſcheyde ſleutels gemaeckt ſullen worden,
„ daer van den eenen bewaart ſal worden by den Burgemeeſter deſer Stede in
„ der tyt, de tweede by den oudſten Weeshuysvader, en den derden by den
„ Boeckhoudere, ten ware off dye ſelve oudſte Buytenmeeſtere ſelver Boeck-
„ houder ware, in welken gevalle den anderen oudſten Weeshuysmeeſter daer
„ aenvolgende de bewaerniſſe van den derden ſleutel hebben ſal.

Digitized by Google

13.

„ Van gelycken ſal in den voorſz. Comptoire oock gehouden worden een „ Regiſterken, daer inne jaerlyks geſchreven ſullen worden de naemen ende „ toenaemen van de binnen en buyten Weeshuysvaders, ende onder een an- „ der Capittel de naemen ende toenaemen van de Weeskynderen, die in 't „ voorſz. Weeshuys ontfangen ſullen werden, ende de naemen van haere Ou- „ ders, mitsgaders daer teynden aen den dach en jaer wanneer ſyluyden daer „ uyt geſcheyden ſullen ſyn oft geſtorven, ende tot wat ambacht of dienſte „ die gene die daer uyt geſcheyden ſyn, hen begeven ſullen hebben, omme „ alſoo te beter toeſigt op te ſelve uytteſcheyden kynderen te nemen.

14.

„ Item ſullen alle jaers de Weeshuysmeeſters in der tyt ende noch twee an- „ dere notable perſoonen, daer toe te ordonneren by myne Heeren de Re- „ geerders der voorſz. Stede, twee en twee te ſamen in de vyer quartieren „ van der Stede tot twee reyſen met een ſchaele of buydel ommegaen, om ael- „ miſſen tot onderhoudt ende vorderniſſe van 't voorſz. Weeshuys, te wetene „ alle jaers omtrent Baemmis ende omtrent Paeſſchen op ſulcken dach als 't „ beſt gelegen ſal ſyn.

15.

„ Welcke dagen dat men ommegaen ſal de Weesmeeſters te voren ſullen „ doen vercondigen by den Predicanten binnen deſer Stede, verſoeckende, „ dat ſyluyden met corten woorden een hertelyck vermaen willen doen tot „ caritate ende aelmoeſſe, op dat de arme deſolate Weeskynderen (dye door „ verlatentheyt ende armoede tot ondeuchden ſouden mogen geraecken) by „ aenhout en goet onderwys tot deuchden ende in de vreeſe Gods opgevoedt „ mogen worden.

16.

„ Item in dit voorſeyde Arme Weeshuys en ſullen by den Weeshuysmeeſters „ geen kynderen ontfangen werden, dan geechte kynderen, die verſtorven „ ſyn van Vader ende van Moeder, en dye heurluyden Ouders de achte leſte „ jaeren van huerlieder overlyden poorters geweeſt ſyn, daer inne men oock „ regard nemen ſal, dat de Innegeboore poorters kynderen geprefereert ſullen „ ſyn der luyden kynderen, dyer van buyten ſyn commen woonen.

17.

„ Ende en ſullen in 't voorſz. Weeshuys geen kynderen geaccepteert worden „ dye onder de vier oft vyff jaeren oudt ſyn, nochte oock die 's nachts onreyn „ liggen, al waren die oock boven de vyff of ſes jaren oudt, nogh geen out „ ſynde over de tien jaeren, als ſy ontfangen worden, noch oock dye van „ eenige euvelen oft andere vallende ſieckten kranck ofte beſmet ſyn, oft „ oock van anderen ſieckten dye contagieus, voortſmettende oft nyet lichte- „ lyck curabel en ſyn, daer op in 't aannemen van de kynderen ſonderlinge „ regardt genomen ſal worden; Ende en ſullen daer nyet langer inne blyven „ dan tot ſeſtien jaeren incluys.

18.

„ Item ſal in dit huys een Camerken oft plaetſe, ſoo men dat gevoegelykſt „ ſal konnen vinden, apert gehouden werden daer men ten minſten twee ſiecke „ kynderen (die van den anderen geſcheyden ſullen ſyn) ſal moegen logieren „ ende heurlieder gemack doen: Maer off God yemant van de voorſz. Wees-

„ kin-

Digitized by Google

„ kinderen met der haeſtiger oft andere contagieuſe ſiekte viſiteerde, als Peſte,
„ lazerye, oft andere diergelyke, ſoo ſal 't ſelve kynt oft kynderen terſtont
„ gebragt worden ter plaetſe daer men gewoonlycken is ſulcken armen te on-
„ derhouden, ende niet wedercommen voor dat ſy gantſelycken en al geneſen
„ ſullen weſen.

19.

„ Item in dit voorſeyde Weeshuys ſullen voor 't eerſte ontfangen werden
„ Twintigh oft Vier en twintigh Weeskynderen, eensdeels knechtkens, eens-
„ deels meyskens, dye al gecleet ſullen ſyn met een couleur van habyt, als de
„ rokskens van eenre verwe te weten tameyt, paerts, of gefits graeuw oft
„ anders ſulcks als de Weeshuysmeeſters bevinden ſullen geduerlykſt te ſyne,
„ met een kleyn biesken van wit en root in de bragoenen van de mouwen ne-
„ dergaende, Ende den Weeskinderen oirbaerlickſt, welcke couleuren de
„ Weeshuysmeeſters oock ſullen mogen veranderen, ſoo wanneer bevynden
„ ſullen de oude oppercleeden meeſt al verſleten te ſyne, ende dat men op
„ dye elders ſal mogen beſigen, ende dat men die ſal behoeven te veranderen
„ by verloop van goetheyt oft ſnootheyt van laeckenen, dat deur eenige beter
„ gedueriger laeckenen van matelycken pryſe uytcommen ſal.

20.

„ Item die Weeskinderen die in 't Weeshuys ontfangen ſullen worden, be-
„ halven dat hier vooren generalyck ende vooral geſeyt is, dat ſy in de vree-
„ ſe Gods onderweſen ende opgevoedt ſullen werden, ſullen oock des Son-
„ dachs en alle predickdagen 't ſamen twee ende twee malcanderen geleyden
„ ten Sermoene, Ende alſoo oock 't ſaemen wederomme thuys komen ſonder
„ clappen oft praeten, ende aldaer blyven, te wetene dye knechtkens op een
„ plaetſe, die men hen daer wyſen ſal in 't ooch van den Binnenvader, ende
„ de meyskens in 't ooch van de Binnemoeder, daer op de Binnen Weeshuys-
„ vader ende Moeder ſonderlinge regard nemen ſullen, ſoo in 't gaen nae der
„ Kerken als anders, dat ſy geen brooddronkenſchap oft andere inſolentie en
„ plegen, maer hen eerlicken ende manierlicken dragen tot ſtichtinge van an-
„ deren goeden kynderen, daer inne den Binnenhuysvader ſal mogen gebruyc-
„ ken diſcretie, omme in ſonderlinge couwe dagen oft diergelycke ſaken den
„ alderjoncxſten kynderen uyten Sermoene te moegen houden, omme nye-
„ mant te turberen, ende oock onder 't Sermoen deſelve ſal mogen la-
„ ten 't huys gaen, omme hen te wermen ofte ontbyten naer vereyſſchen
„ des tyts.

21.

„ Item ſal eenen Meeſter geſtelt worden, die dagelicx ſal commen omme
„ de voorſz. kynderen te leeren tamelycken leſen ende ſchryven, ende ſal goet
„ regart genomen worden, dat den genen, die den Meeſter ofte de Wees-
„ huysmeeſters bevynden ſullen van goeder aart ende verſtant te ſyne, omme
„ deſelve te oeffenen ende goet geſchrift te ſchryven, Latyn te laten leeren,
„ om eenige goede luyden ten eerſten te mogen dienen, oft anders naer de
„ gratie die ſylieden van God hebben ontfangen, beſtelt te worden, ende
„ den genen daer inne geen ſonderlinge vernuftheyt oft verſtant bevonden en
„ ſal worden, ſullen na dat ſy luyden redelycke ſullen konnen leſen en ſchry-
„ ven, naer dat ſy luyden ſullen connen begrypen, des werckendaegs geſchikt
„ worden elcx op ſulcken ambacht of hantwerck, als de Weeshuysmrs van
„ buyten en van binnen bevynden ſullen den ſelven dienſtlicxte te ſyne naer de
„ ſterckheyt van leden, ende induſtrie oft verſtant, dat ſy luyden in elcken
„ van den jongers ſullen connen bemerken. Daer inne oock goede toeſigt
„ genomen ſal worden, dat ſyluyden ter gewoonlyker ueren op huerlyeder am-
„ bacht gaen, ende thuys komen, ſonder lancx der ſtraten te loopen, Ende
„ ſullen nyettemin deſelve ambachtsjongers des predicdaechs ende op eenige

Digitized by Google

„ ledige ueren ſoo in de Kercken als thuys geoeffent werden, omme heurlye-
„ der leſen ende ſchryven te onderhouden ende noch beter te leeren.

22.

„ Ende aangaande de Meyskens ſeer jongh ſynde, ſullen voor 't eerſte ge-
„ leert worden haer Onſe Vader ofte Chriſtelyck gebedt, het Geloof als voo-
„ ren, ende oock metter tyt leſen ende oock ſchryven, naer ſyluyden begry-
„ pen ſullen connen en doenlickt ſal weſen, ende daer naer geſtelt worden
„ omme matelyck te leeren linnen ende wollen naeyen ende nae de gratie dye
„ hen God voorts verleenen ſal, gehouden ende geoeffent te werden tot alle
„ huyswerck, van by eenige goede luyden te dienen, oft in eenige heringe
„ geſtelt te mogen werden.

23.

„ Ende dye ghene tzy meyskens oft knechtkens dye tot eenige hantwerck
„ oft neringe geſtelt ſullen werden, ſullen ongehouden ſyn eenich gildegelt oft
„ jaergelt te betalen ſoo lange ſy onder 't Weeshuys bewaerniſſe ſtaen ſullen.

24.

„ Item ſoo wanneer yemant van de voorſz. Weeskinderen tzy knechtken oft
„ meysken gecomen ſal weſen tot ſeſtien jaren incluys ofte eer ſoo kloeck ge-
„ worden ſal ſyn, dat de ſelven ſynen coſt ende matelyck onderhoudt ſal mo-
„ gen winnen oft heurlyeder ambacht oft hantwerck redelyck connen, ſoo
„ ſullen alsdan deſelve uyten huyſe geſtelt worden, mits hunluyden gevende
„ twee nieuwe hemden, een paer nieuwe ſchoen, een redelyck ſterck gemeen
„ habyt nyet uytmuntende van eenige couleuren naer diſcretie van de Wees-
„ meeſters. Ende ſullen de voorſz. Weeshuysmeeſters oock gehouden ſyn 't
„ ſelve kynt te beſtellen by een goet meeſter iſt doenlyck, al ſoude men 't
„ ſelve kynt met een pondt Vlaems weynich min oft meer moeten te baete
„ commen voor 't eerſte jaer, mits weder nemende gelofte ende borch van
„ den Meeſter, dat hy 't ſelve kynt in redelicheyt tracteren ſal, ende niet
„ van hem ſtellen ſonder merckelycke redenen ende buyten wete van de Wees-
„ huysmeeſters.

25.

„ Indyen de Weeshuysmeeſters 't ſelve kint oft kinderen ſulcx als voren niet
„ en weten te beſtellen, ſoo ſal ſulcken Weeskynt (met vrientſchap uyten
„ Weeshuyſe geſonden ofte verlaten ſynde) des Sonnendaegs alſt ſynen coſt
„ niet wel en ſoude mogen winnen, voor 't eerſte jaer nae dat uyten Weeshuy-
„ ſe geſceyden ſoude ſyn, mogen comen eten in 't Weeshuys, ende genieten
„ de portie in 't voorſz. Weeshuys met den anderen Weeskynderen, ten eyn-
„ de dye Weeshuysmeeſters te beter regart moegen nemen, hoe hy hem ſel-
„ ven aenſchickende is.

26.

„ Item oft gebeurde, dat yemant van de Weeskynderen in 't Weeshuys we-
„ ſende hem oneerlicken aenſchickte ofte tot eenige rabauwerye ofte rebel-
„ licheyt ware voegende, ende hy daer van tot twee oft drymalen verboden
„ ſynde des niet en liete, ofte hem niet beter aenenſchickte, ſoo ſullen de
„ Weesmeeſters 't ſelve uyten huyſe mogen ſtellen ende eenen anderen in ſyn
„ plaetſe ontfangen.

27.

„ Item ſal dit Weeshuys ende de kynderen perſoonen daer inne woonende
„ al-

Digitized by Google

„ altyt vry weſen van Excyſen, contributien ende andere perſonele laſten, als
„ oock nae rechte, ſoo lange ſyluyden in 't Weeshuys ſullen woonen.

28.

„ Ende indien eenige apparentie is, dat de Weeskinderen dye in 't voorſz.
„ Weeshuys ontfangen ſullen worden eenige goeden van heurlieder Ouders
„ oft andere Vrienden aanbeſtorven waren eer ſy daer commen ſullen, ſoo ſul-
„ len in dyen gevalle dye Weeshuysmrs mogen eyſchen ende dye naeſte
„ vrienden, die heurlieder Weeskint in 't Weeshuys ſullen willen beſtellen,
„ gehouden ſyn te leveren den ſelven Weeshuysmrs inventaris ende bewys
„ van den goeden, dye 't ſelve Weeskynt aenbeſtorven ſullen ſyn, Ende van-
„ den ſelven goeden de Weeshuysmrs 't vruchtgebruyck oft uſufruct hebben
„ ſoo lange als 't ſelve Weeskint oft Weeskinderen in 't Weeshuys onderhou-
„ den worden, ende ſoo wanneer dye daer uyt ſullen ſcheyden oft verlaten wer-
„ den, ſal hem ſyn hooftſtal volgen tot ſynen ambachte oft neringe, by diſ-
„ penſatie van de Weeshuysmrs, ſonder dat die Weeshuysmrs ſulcken Wees-
„ kynderen gehouden ſullen ſyn te laten volgen eenige cleederen oft dyerge-
„ lycke meubelen, uytgeſondert nochtans 't gelt en de Rentebrieven, daer van
„ de hooftſomme oft hoofſtal alleenlyck totter Weeskynderen behoeff ſal be-
„ waert worden, behoudelyk mede, dat niemandt van heurlieder naerſte
„ Vrienden eenige querele van cleederen oft diergelycke meubelen en ſullen
„ mogen maecken. Ende in gevalle 't ſelve kynt in 't Weeshuys quam te over-
„ lyden, ſal 't gunt dat ſulcken Weeskynd in 't Weeshuys gebragt heeft, al-
„ daer blyven ſoo wel in meubelen als immeubelen.

29.

„ Item indien dat er eenich Weeskynt in 't Weeshuys weſende eenig gelt
„ aanbeſtorf, daer van ſal die vruchtgebruyck of renten komen aen 't Wees-
„ huys voorſeyd ſoo langhe als 't ſelve Weeskynt in 't Weeshuys blyven ſal,
„ oft ſullen dye naerſte Vrienden van 't ſelve Weeskynt by adviſe van den
„ Weeshuysmrs 't ſelve kynt met ſyn goet naer hen mogen nemen, mits beta-
„ lende voor elck jaer montkoſten ende onderhoud dat 't ſelve kynt daer ge-
„ woont ſal hebben dartich gulden 's jaers naer beloop des tyts.

30.

„ Item indien eenich Weeskynt ſulcken goet aenbeſtorven ſynde aflyvich
„ worde nogh in 't Weeshuys weſende, ſullen dye Vrienden of erfgenamen
„ alsdan 't ſelve goet daer inne tot 's Weeshuys behoef laten, indien ſy willen,
„ oft mogen d'een helft van dien naer hen nemen mits betalende voor elck
„ jaer montkoſten ſes ponden grooten Vlaems 't ſjaers als vooren, metten
„ dootſchulden, ende laten d'ander helft tot proffyte van 't Weeshuys.

31.

„ Item ſoo verre yemande van de Weeſen in 't Weeshuys weſende yet by-
„ teſtamente oft andere gifte gemaeckt oft gegeven worde, ſal 't vruchtge-
„ bruyck ofte renten van dyen 't Weeshuys volgen, ſoo lange 't Weeskynt
„ dye 't ſelve gemaeckt is daer inne ſal blyven. Ende 't ſelve Weeskynt uyten
„ Weeshuyſe ſcheydende by believen ende goetduncken van de Weesmrs ſal 't
„ ſelve gemaeckte oft gegeven goet hem volgen ſonder aftreck van eenige
„ voorgaende coſten, oft anders ten ware oft ſelve Weeskynt quaeme binnen
„ 't Weeshuys te overlyden, in welcken gevalle ſullen d'Erfgenamen van 't
„ ſelve Weeskynt d'een helft van ſulcken goet naer hen mogen nemen, mits
„ betalende naer advenant van den tyt, dat 't Weeskynt aldaer geweeſt ſal
„ ſyn jaerlycx de ſomme van ſes ponden grooten Vlaems mette dootſchulden
„ als voren, en latende d'ander helft tot profyte van 't Weeshuys.

Digitized by Google

„ ledige ueren ſoo in de Kercken als thuys geoeffent werden, omme heurlye-
„ der leſen ende ſchryven te onderhouden ende noch beter te leeren.

22.

„ Ende aangaande de Meyskens ſeer jongh ſynde, ſullen voor 't eerſte ge-
„ leert worden haer Onſe Vader ofte Chriſtelyck gebedt, het Geloof als voo-
„ ren, ende oock metter tyt leſen ende oock ſchryven, naer ſyluyden begry-
„ pen ſullen connen en doenlicxt ſal weſen, ende daer naer geſtelt worden
„ omme matelyck te leeren linnen ende wollen naeyen ende nae de gratie dye
„ hen God voorts verleenen ſal, gehouden ende geoeffent te werden tot alle
„ huyswerck, van by eenige goede luyden te dienen, oft in eenige neringe
„ geſtelt te mogen werden.

23.

„ Ende dye ghene tzy meyskens oft knechtkens dye tot eenige hantwerck
„ oft neringe geſtelt ſullen werden, ſullen ongehouden ſyn eenich gildegelt oft
„ jaergelt te betalen ſoo lange ſy onder 't Weeshuys bewaerniſſe ſtaen ſullen.

24.

„ Item ſoo wanneer yemant van de voorſz. Weeskinderen tzy knechtken oft
„ meysken gecomen ſal weſen tot ſeſtien jaren incluys ofte eer ſoo kloeck ge-
„ worden ſal ſyn, dat de ſelven ſynen coſt ende matelyck onderhoudt ſal mo-
„ gen winnen oft heurlyeder ambacht oft hantwerck redelyck connen, ſoo
„ ſullen alsdan deſelve uyten huyſe geſtelt worden, mits hunluyden gevende
„ twee nieuwe hemden, een paer nieuwe ſchoen, een redelyck ſterck gemeen
„ habyt nyet uytmuntende van eenige couleuren naer diſcretie van de Wees-
„ meeſters. Ende ſullen de voorſz. Weeshuysmeeſters oock gehouden ſyn 't
„ ſelve kynt te beſtellen by een goet meeſter iſt doenlyck, al ſoude men 't
„ ſelve kynt met een pondt Vlaems weynich min oft meer moeten te baete
„ commen voor 't eerſte jaer, mits weder nemende gelofte ende borch van
„ den Meeſter, dat hy 't ſelve kynt in redelicheyt tracteren ſal, ende niet
„ van hem ſtellen ſonder merckelycke redenen ende buyten wete van de Wees-
„ huysmeeſters.

25.

„ Indyen de Weeshuysmeeſters 't ſelve kint oft kinderen ſulcx als voren niet
„ en weten te beſtellen, ſoo ſal ſulcken Weeskynt (met vrientſchap uyten
„ Weeshuyſe geſonden ofte verlaten ſynde) des Sonnendaegs alſt ſynen coſt
„ niet wel en ſoude mogen winnen, voor 't eerſte jaer nae dat uyten Weeshuy-
„ ſe geſceyden ſoude ſyn, mogen comen eten in 't Weeshuys, ende genieten
„ de portie in 't voorſz. Weeshuys met den anderen Weeskynderen, ten eyn-
„ de dye Weeshuysmeeſters te beter regart moegen nemen, hoe hy hem ſel-
„ ven aenſchickende is.

26.

„ Item oft gebeurde, dat yemant van de Weeskynderen in 't Weeshuys we-
„ ſende hem oneerlicken aenſchickte ofte tot eenige rabauwerye ofte rebel-
„ licheyt ware voegende, ende hy daer van tot twee oft drymalen verboden
„ ſynde des niet en liete, ofte hem niet beter aenenſchickte, ſoo ſullen de
„ Weesmeeſters 't ſelve uyten huyſe mogen ſtellen ende eenen anderen in ſyn
„ plaetſe ontfangen.

27.

„ Item ſal dit Weeshuys ende de kynderen perſoonen daer inne woonende
„ al-

Digitized by Google

„ altyt vry weſen van Excyſen, contributien ende andere perſonele laſten, als „ oock nae rechte, ſoo lange ſyluyden in 't Weeshuys ſullen woonen.

28.

„ Ende indien eenige apparentie is, dat de Weeskinderen dye in 't voorſz. „ Weeshuys ontfangen ſullen worden eenige goeden van heurlieder Ouders „ oft andere Vrienden aanbeſtorven waren eer ſy daer commen ſullen, ſoo ſul- „ len in dyen gevalle dye Weeshuysmrs mogen eyſchen ende dye naeſte „ vrienden, die heurlieder Weeskint in 't Weeshuys ſullen willen beſtellen, „ gehouden ſyn te leveren den ſelven Weeshuysmrs inventaris ende bewys „ van den goeden, dye 't ſelve Weeskynt aenbeſtorven ſullen ſyn, Ende van „ den ſelven goeden de Weeshuysmrs 't vruchtgebruyck oft uſufruct hebben „ ſoo lange als 't ſelve Weeskint oft Weeskinderen in 't Weeshuys onderhou- „ den worden, ende ſoo wanneer dye daer uyt ſullen ſcheyden oft verlaten wer- „ den, ſal hem ſyn hooftſtal volgen tot ſynen ambachte oft neringe, by diſ- „ penſatie van de Weeshuysmrs, ſonder dat die Weeshuysmrs ſulcken Wees- „ kynderen gehouden ſullen ſyn te laten volgen eenige cleederen oft dyerge- „ lycke meubelen, uytgeſondert nochtans 't gelt en de Rentebrieven, daer van „ de hooftſomme oft hooffſtal alleenlyck totter Weeskynderen behoeff ſal be- „ waert worden, behoudelyk mede, dat niemandt van heurlieder naerſte „ Vrienden eenige querele van cleederen oft diergelycke meubelen en ſullen „ mogen maecken. Ende in gevalle 't ſelve kynt in 't Weeshuys quam te over- „ lyden, ſal 't gunt dat ſulcken Weeskynd in 't Weeshuys gebragt heeft, al- „ daer blyven ſoo wel in meubelen als immeubelen.

29.

„ Item indien dat er eenich Weeskynt in 't Weeshuys weſende eenig gelt „ aanbeſtorf, daer van ſal die vruchtgebruyck of renten komen aen 't Wees- „ huys voorſcyd ſoo langhe als 't ſelve Weeskynt in 't Weeshuys blyven ſal, „ oft ſullen dye naerſte Vrienden van 't ſelve Weeskynt by adviſe van den „ Weeshuysmrs 't ſelve kynt met ſyn goet naer hen mogen nemen, mits beta- „ lende voor elck jaer montkoſten ende onderhoud dat 't ſelve kynt daer ge- „ woont ſal hebben dartich gulden 's jaers naer beloop des tyts.

30.

„ Item indien eenich Weeskynt ſulcken goet aenbeſtorven ſynde aflyvich „ worde nogh in 't Weeshuys weſende, ſullen dye Vrienden of erfgenamen „ alsdan 't ſelve goet daer inne tot 's Weeshuys behoef laten, indien ſy willen, „ oft mogen d'een helft van dien naer hen nemen mits betalende voor elck „ jaer montkoſten ſes ponden grooten Vlaems 't ſjaers als vooren, metten „ dootſchulden, ende laten d'ander helft tot proffyte van 't Weeshuys.

31.

„ Item ſoo verre yemande van de Weeſen in 't Weeshuys weſende yet by- „ teſtamente oft andere gifte gemaeckt oft gegeven worde, ſal 't vruchtge- „ bruyck ofte renten van dyen 't Weeshuys volgen, ſoo lange 't Weeskynt „ dye 't ſelve gemaeckt is daer inne ſal blyven. Ende 't ſelve Weeskynt uyten „ Weeshuyſe ſcheydende by believen ende goetduncken van de Weesmrs ſal 't „ ſelve gemaeckte oft gegeven goet hem volgen ſonder aftreck van eenige „ voorgaende coſten, oft anders ten ware oft ſelve Weeskynt quaeme binnen „ 't Weeshuys te overlyden, in welcken gevalle ſullen d'Erfgenamen van 't „ ſelve Weeskynt d'een helft van ſulcken goet naer hen mogen nemen, mits „ betalende naer advenant van den tyt, dat 't Weeskynt aldaer geweeſt ſal „ ſyn jaerlycx de ſomme van ſes ponden grooten Vlaems mette dootſchulden „ als voren, en latende d'ander helft tot profyte van 't Weeshuys.

Digitized by Google

„ Geſien by myne Heeren de Droſſaert, Schouteth, Borgemeeſteren, Schepenen ende Raedt de voorſz. Ordonnantie van 't Arme Weeshuys, mitsgaders het verſoeck van den Gecommitteerden voorſeyt, hebben de voorſeyde Ordonnantie eensdeels oock de ſelve gecorrigeert ende geaugmenteert hebbende, in alle ſyne poincten, ſulcx als boven, geapprobeert ende approberen deſelve mits deſen; Conſenterende den Gecommitteerden hier voren genomineert heurlieder verſoeck ende conditien ende voorwaerden in 't voorſeyde Contract begrepen. Ordonnerende voorts mits deſen een ygelyken die 't ſelve aengaen mach hem naer den inhouden van de voorſeyde Ordonnantie te reguleren. Ende reſerveren Myne Heeren voorſeyt aen henluyden deſe Ordonnantie te mogen vermeerderen, verminderen ende veranderen naer heuren goeddunckeu ende diſcretie, naer verloop des tyts ende gelegentheyt van der ſaecken. Gedaen binnen de Camere Judiciele der Stede Breda op ten 15e. dach in Mayo des jaers xvjc. en ſeſſe.

Naemlyſt der BUYTENVADERS *of* REGENTEN *van 't Weeshuys der Stadt* BREDA.

1606.

D. Henricus Boxhornius.
Jan de Bergaigne.
Dionys Piggen.
Jacob Wachmans.

1607.

D. Henricus Boxhornius.
Jan de Bergaigne.
Dionys Piggen.
Jacob Willemſz Schuyfhil.

1608.

D. Henricus Boxhornius.
Dionys Piggen.
Jan de Bergaigne.
Jacob Wachmans.

1609. 1610.

Gecontinueert.

1611.

D. Henricus Boxhornius.
Jan de Bergaigne.
Dionys Piggen.
Peter Willemſz Schuyfhil.

1612.

D. Henricus Boxhornius.
Dionys Piggen.
Peter Willemſz Schuyfhil.
D. Iſaacus Diamantius.

1613.

D. Henricus Boxhornius.
D. Iſaacus Diamantius.
Peter Willemſz Schuyfhil.
Paulus Huybrechts.

1614.

Gecontinueert.

1615.

D. Henricus Boxhornius.
D. Iſaacus Diamantius.
Peter Willemſz Schuyfhil.
Paulus Huybrechts.

1616.

D. Iſaacus Diamantius.
Peter Willemſz Schuyfhil.
Chriſtoffel van Campen.
Willem Huybrecht Beens.

1617.

Peter Willemſz Schuyfhil.
Chriſtophel van Campen.
Willem Huybrecht Beens.
Nicolaes Aertſen Vermolen.

1618. 1619.

Gecontinueert.

1620.

Peter Willemſz Schuyfhil.
Nicolaes Aertſen Vermolen.
Jan Felten de Ghintre.
Adr: Franſz van den Berge.

1621.

Nicolaes Aertſen Vermolen.
Jan Felten de Ghintre.

Adr:

Digitized by Google

Adr: Franſz van den Berge.
Bartholomeus Peter Snellen.

1622.

Gecontinueert.

1623.

Jan Felten de Ghintre.
Adr: Franſz van den Berge.
Barth: Peter Snellen.
Mr. Willem Hanecop.

1624.

Adr: Franſz van den Berge.
Mr. Willem Hanecop.
Herman Peterſz van Gennep.
Huybert Janſz de Wyſe.

1625.

In dit jaar, de Stadt Breda, door Ambroſius Spinola, onder de gehoorſaamheid des Konings van Spanjen gebracht wezende, zoo zyn de kinderen, zich doenmaels in 't Weeshuys opboudende, vervoert naar Delft, om in de Hollandſche Weeshuyſen verdeelt te worden, alwaar zy tot naa de herwinning der Stadt vertoeft hebben, en zyn wedergekeert in 't eynde van den jaare

1637.

Mr. Willem Hanecops.
Dr. Michiel Ryers.

1638.

Mr. Willem Hanecops.
Dr. Michiel Ryers.
Abraham Kegelaers.
Marten Cornelis Spierings.

1639.

Mr. Willem Hanecops.
Abraham Kegelaers.
Marten Corn: Spierings.
Hendrick Jooſten.

1640. 1641.

Gecontinueert.

1642.

Hendrick Jooſten.
Marten Corn: Spierings.
D. Lodewyck van Reneſſe.
Geraert van Campen.

1643.

Gecontinueert.

1644.

D. Lodewyck van Reneſſe.
Geraert van Campen.
Jan Willemſz van Bergen.
Anthonis Knollaerts.

1645.

Gerard van Campen.
Jan Willemſz van Bergen.
Anthony Knollaerts.
Jacob Hanecops.

1646.

Gecontinueert.

1647.

Johan Hausman.
Gerard van Campen.
Anthony Knollaerts.
Jacob Hanecops.

1648.

Gerard van Campen.
Johan Jacob Hausman.
Peter van Bernagien.
Reinier Coirmans.

1649.

Antony van Buerſtede.
Johan Jacob Hausman.
Gerard van Campen.
Hendrick van Berlicum.

1650.

Gecontinueert.

1651.

Antony van Buerſtede.
Johan Jacob Hausman.
Gerard van Campen.
Hendrick van Berlicum.

1652.

Antony van Buerſtede.
Hendrick van Berlicum.
Damis Janſz.
Nicaſius Le Clercq.

1653.

Digitized by Google

1653.

Damis Janſz.
Nicaſius Le Clercq.
Jan Willemſz van Bergen.
Jan Claaſz Keyſers.

1654.

Jan Willemſz van Bergen.
Nicaſius Le Clercq.
Jan Claaſz Keyſers.
Jan van Alphen.

1655.

Jan van Alphen.
David van Leeuwen.
Anthony van der Noot.
Cornelis Bouaerts.

1656.

Anthony van der Noot.
Cornelis Bouaerts.
Johan Buyckx.
Rogier Meyers.

1657. 1658.

Gecontinueert.

1659.

Anthony van der Noot.
Cornelis Bouaerts.
Rogier Meyers.
Govert van Alphen.

1660.

Gecontinueert.

1661.

Govert van Alphen.
Cornelis van Erfrenten.
Cornelis Vingerhoets.
Dr. Eduard Nieuwenhoven.

1662.

Govert van Alphen.
Cornelis van Erfrenten.
Cornelis Vingerhoets.
Antony Knollaerts.

1663.

Cornelis Vingerhoets.
Anthony Knollaerts.
Johan van Bergen.
Hendrick van Berlicum.

1664. 1665.

Gecontinueert.

1666.

Cornelis Vingerhoets.
Baſtiaen van Bernagie.
Anthony Knollaerts.
Cornelis van Erfrenten.

1667.

Anthony Knollaerts.
Baſtiaen van Bernagie.
Cornelis van Erfrenten.
Jan Baptiſta de Leerſe.

1668.

Gecontinueert.

1669.

Cornelis van Erfrenten.
Johan Baptiſta de Leerſe.
Johan Buyckx.
François de Bons.

1670.

Gecontinueert.

1671.

François de Bons.
Johan Baptiſta de Leerſe.
Cornelis Bouaerts.
Adriaen Meermans.

1672.

François de Bons.
Adriaen Meermans.
Paulus van Heusden.
Adriaen Vereyck.

1673.

Paulus van Heusden.
Adriaen Vereyck.
Hildegaert Wierts.
Mr. Jacob Knaep.

1674.

Hildegaert Wierts.
Mr. Jacob Knaep.
Cornelis Vingerhoets.
Anthony Knollaerts.

1675.

Digitized by Google

1675.

Cornelis Vingerhoets.
Anthony Knollaerts.
Baſtiaen van Bernagie.
Dr. Louis Le Clercq.

1676

Dr. Louis Le Clercq.
Cornelis Botteyke.
Pieter Rauws.
Leendert van Erfrenten.

1677.

Cornelis Botteyke.
Pieter Rauws.
Leendert van Erfrenten.
Pieter Luchtenburgh.

1678.

Gecontinueert.

1679.

Pieter Rauws.
Pieter Luchtenburgh.
David Bourſſe.
Mr. Jacob van Buerſtede.

1680.

Pieter Rauws.
David Bourſſe.
Mr. Jacob van Buerſtede.
Cornelis Vereyck.

1681.

David Bourſſe.
Mr. Jacob van Buerſtede.
Cornelis Vereyck.
Hildegaert Wierts.

1682.

Gecontinueert.

1683.

Cornelis Vereyck.
Hildegaert Wierts.
Cornelis Botteyke.
Dr. Louis Le Clercq.

1684.

Cornelis Botteyke.
Dr. Louis Le Clercq.
Mr. Johan van Bernagien.
Leendert van Erfrenten.

1685.

Mr. Johan van Bernagien.
Leendert van Erfrenten.
Mr. Fredrick Hendrick Iſſac.
Mr. Sebaſtiaen de Leerſe.

1686.

Mr. Fredrick Hendrick Iſſac.
Mr. Sebaſtiaen de Leerſe.
Mr. Laurens Pels.
Mr. Jacob Martini.

1687.

Mr. Laurens Pels.
Mr. Jacob Martini.
Chriſtoffel Hanecops.
Dr. Govert van Alphen.

1688.

Chriſtoffel Hanecops.
Dr. Govert van Alphen.
Mr. Arnoldus Swaens.
Dr. Lambert Bernard Noortbergh.

1689.

Mr. Arnoldus Swaens.
Dr. Lambert Bernard Noortbergh.
David Bourſſe.
Johan Meermans.

1690.

David Bourſſe.
Johan Meermans.
Mr. Jacob van Buerſtede.
Mr. Jacob Knaep.

1691.

Mr. Jacob van Buerſtede.
Mr. Jacob Knaep.
Mr. Fredrick Hendrick Iſſac.
Cornelis Vereyck.

1692.

Gecontinueert.

Digitized by Google

1693.

Mr. Fredrick Hendrick Iſſac.
Cornelis Vereyck.
Cornelis Botteycke.
Rombout Damiſſe.

1694.

Cornelis Botteycken.
Rombout Damiſſe.
Dr. Lambert Bernard Noortbergh.
Mr. Jacob Knaep.

1695.

Dr. Lambert Bernard Noortbergh.
Mr. Jacob Knaep.
Mr. Jacob van Buerſtede.
Cornelis Vereyck.

1696.

Gecontinueert.

1697.

Mr. Jacob van Buerſtede.
Cornelis Vereyck.
Mr. Jan François de Raedt van Kerkum.
Huybrecht Kip.

1698.

Mr. Jan François de Raedt van Kerkum.
Huybrecht Kip.
Dr. Lambert Bernard Noortbergh.
Mr. Sebaſtiaen de Leerſe.

1699.

Dr. Lambert Bernard Noortbergh.
Mr. Sebaſtiaen de Leerſe.
Mr. Fredrick Hendrick Iſſac.
Anthony Peſſer.

1700.

Mr. Fredrick Hendrick Iſſac.
Anthony Peſſer.
Hendrick Kamerlingh.
Rombout Damiſſe.

1701.

Mr. Fredrick Hendrick Iſſac.
Hendrick Kamerlingh.
Johan Heeren.
Mr. Laurens Pels.

1702.

Hendrick Kamerlingh.
Mr. Laurens Pels.
Matthys van Overbeke.
Johan Meermans.

1703.

Mr. Laurens Pels.
Matthys van Overbeke.
Mr. Fredrick Hendrick Iſſac.
Dr. Philip Willem Croyzé.

1704.

Matthys van Overbeke.
Dr. Philip Willem Croyzé.
Mr. Jan François de Raedt van Kerkum.
Mr. Sebaſtiaen de Leerſe.

1705.

Matthys van Overbeke.
Mr. Jan François de Raedt van Kerkum.
Mr. Sebaſtiaen de Leerſe.
Anthony Peſſer.

1706.

Matthys van Overbeke.
Anthony Peſſer.
Dr. Lambert Bernard Noortbergh.
Mr. Carel van der Heyden de Gouda.

1707.

Gecontinueert.

1708.

Anthony Peſſer.
Dr. Lambert Bernard Noortbergh.
Mr. Carel van der Heyden de Gouda.
Hermannus Stuerman.

1709, 1710.

Gecontinueert.

1711.

Anthony Peſſer.
Mr. Carel van der Heyden de Gouda.
Mr. Jan François de Raedt van Kerkum.
Mr. Fredrick Hendrick Iſſac.

1712.

Huybert Jan Ooms.
Cornelis van der Hult.
Jacobus van Vechelen.
Mr. Johan Antoni Noeſt.

1713.

Digitized by Google

1713-1716.

Gecontinueert.

1717.

Jacob van Vechelen.
Mr. Johan Antoni Noeſt.
Johan Fredrick Tromer.
Mr. Sebaſtiaen van Bernage.

1718.

Gecontinueert.

1719.

Jan Fredrick Tromer.
Mr. Sebaſtiaen van Bernage.
Cornelis Baillet.
Conſtantinus van Vechelen.

1720.

Jan Fredrick Tromer.
Cornelis Baillet.
Conſtantinus van Vechelen.
Mr. Ernſt Jacob Michgorius.

1721.

Gecontinueert.

1722.

Cornelis Baillet.
Mr. Ernſt Jacob Michgorius.
Mr. Carel van der Heyden de Gouda.
Mr. Andreas de Bons.

1723.

Mr. Carel van der Heyden de Gouda.
Mr. Andreas de Bons.
Jacob van Vechelen.
Dr. Paulus Snellen.

1724.

Jacob van Vechelen.
Dr. Paulus Snellen.
Thomas Ernſt van Goor.
Mr. Willem Havius.

1725.

Thomas Ernſt van Goor.
Mr. Willem Havius.
Conſtantinus van Vechelen.
Mr. Johan Antony Noeſt.

1726.

Conſtantinus van Vechelen.
Mr. Johan Antony Noeſt.
Cornelis van der Hult.
Hermannus Stuerman.

1727.

Cornelis van der Hult.
Hermannus Stuerman.
Dr. Jan George van Son.
Mr. Abraham Santvoort.

1728.

Dr. Jan George van Son.
Mr. Abraham Santvoort.
Thomas Ernſt van Goor.
Mr. Willem Havius.

1729.

Thomas Ernſt van Goor.
Mr. Willem Havius.
Jan Fredrick Tromer.
Mr. Andreas de Bons.

1730.

Jan Fredrick Tromer.
Mr. Andreas de Bons.
Cornelis Baillet.
Cornelis van der Hult.

1731.

Cornelis Baillet.
Cornelis van der Hult.
Antoni Geurts.
Hermannus Stuerman.

1732.

Antoni Geurts.
Hermannus Stuerman.
Mr. Aernout Duirkant.
François Le Maire.

1733.

Mr. Aernout Duirkant.
François le Maire.
Jan Waelwyck.
Dr. Jan George van Son.

1734.

Jan Waelwyck.
Dr. Jan George van Son.
Jan Fredrick Tromer.
Cornelis van der Hult.

1735.

Jan Fredrick Tromer.
Cornelis van der Hult.
Conſtantinus van Vechelen.
Mr. Albertus Waelwyck.

Digitized by Google

1736.

Conſtantinus van Vechelen.
Mr. Albertus Waelwyck.
Mr. Abraham Santvoort.
Willem Schoorn.

1737.

Mr. Abraham Santvoort.
Willem Schoorn.
Jacob van Vechelen.
Hermannus Stuerman.

1738.

Jacob van Vechelen.
Hermannus Stuerman.
Bernard de Bringues.
N. Pichot.

1739.

Bernard de Bringues.
Mr. Jacob Laurens Swaens.
Gerard Jan Noortbergh.
Conſtantinus van Vechelen.

1740.

Gerard Jan Noortbergh.
Conſtantinus van Vechelen.
Mr. Andreas de Bons.
Mr. Hendrick van Baerle.

1741.

Mr. Andreas de Bons.
Mr. Hendrick van Baerle.
Mr. Aernout Duirkant.
Pieter F. de Bruyn.

1742.

Mr. Aernout Duirkant.
Pieter F. de Bruyn.
Antoni Geurts.
Jan Fredrick Tromer.

Oude Vrouwen Huys en Aelmoeſſenie Kamer.

In 't jaar 1536, op den dartigſten van Herfſtmaandt heeft Hendrick Graaf van Naſſau, Heer van Breda, de Aelmoeſſeniers aangeſtelt en aan hen gegeven een wytlopig Reglement, 't gene door 't verloop van tyden, voor een groot gedeelte in onbruyck is geraakt.

De Aelmoeſſenie Kamer, van welke de Buytenborgemeeſter 't hooft is, beſtaat tans uyt ſes Regenten, waar van er zedert eenige jaaren drie zyn van den Hervormden en drie van den Roomſchen Godsdienſt, met eenen Rentmeeſter. Boven dien zyn 'er nog twee Aelmoeſſeniers, welke twee jaaren moeten dienen, en aan wie de dagelyckſe en weeckelyckſe uytdeeling, mitsgaders 't opzicht over de Armen aanbevolen is.

Deze hebben hunne Vergaderplaets in 't kleyn Huys van 't Klooſter der Swarte Suſteren; uytkomende in de Molen ſtraet: zynde nog een gedeelte van dat Klooſter met den cingel verordent tot wooningen voor oude Vrouwen en Weduwen, die aldaar door den Aelmoeſſenye van koſt en verderen nootdruft verzorgt worden.

Ordonnantie en Inzetting der Aelmoeſſeniers.

„ Henrick Grave tot Naſſou, Marcgrave tot Zenette, Grave tot Catzenel-
„ lebogen, tot Vyanden, tot St. Vyt, Heere tot Breda, Dieſt, Grimbergen,
„ enz. Allen den genen, die deſen ſullen ſien, Saluyt. Alſoo de Keyſer onſe
„ alregenadigſte Heere, remedierende ende voorſiende in 't jaer xv^c. twee
„ en dertich leſtleden, op vele abuyſen en ongeregeltheden weſende in deſen
„ ſynder Majeſteyts Nederlanden, onder andere ſekere expreſſe Ordonnantie
„ gemaakt heeft op te abuyſen weſende onder de Armen ende Bedelaars, ten
„ eynde dat de gerechte Armen te bath geholpen ende onderhouden ſou-
„ den werden tot ſunderlingen ſoulaes, ende andere die van der aelmoeſſen
„ niet en behoorden te gebruycken, daer af worden geprohibeert, om tot
„ beteren leven hen te ſtellen. Welke Ordinancie by diverſche Steden te
„ warcke geſtelt ende onderhouden worden tot ſunderlingen Godsdienſte, tot
„ eeren ende commoditeyt van den ſelven Steden, ende tot groote hulpe, on-
„ derhoudt ende aſſiſtentie van de arme luyden. Begeerende daerom dat ſulck

„ deuch-

Digitized by Google

„ deuchdelick Werk oock in myne Stadt en Lande van Breda onderhouden
„ werde, hebbe ick doen viſiteren die manieren ende Statuyten in ſommige
„ Steden hier op geobſerveert, oock daer op gecommuniceert met Johanne
„ Ludovico Vives, die ſeer in ſulcke Ordonnantien gelaboreert heeft ende
„ expert daer af is, Ende voorts dit alles doen communiceren den Borgemeeſ-
„ teren, Schepenen ende Raade mynder voorſz. Stadt van Breda, die heur
„ advys daer op in geſchrifte gegeven hebben, Ende dit al geſien ende voorts
„ daer op gehadt het advys van den Luyden van mynen Raede, hebbe ick
„ by rype deliberatie geordineert ende geſtatueert 't gene ende alſoo hier nae
„ volgt.

1.

„ In den eerſten, dat men van mynen ende der Stadtwegen ſal ordineren
„ ende ſtellen alle jaren drie eerlycke Mannen van goeden loffelycken leven
„ ende van goeder competentie, die men heyten ſal Aelmoeſſeniers oft Re-
„ geerders van den Armen, door welke drie handen alle de goeden van den
„ Armen ſullen worden ontfaen ende geadminiſtreert ende gedeelt, ſoo dat
„ naa Godt ende heure conſcientie ende nae deſer Inſtructie oft andere die by
„ my ende der voorſz. Stadt namaels daer op gemaekt ſullen worden, bevyn-
„ den ſullen behooren. Van welke drie Mannen d'een ſal weſen van der Wet-
„ te van Breda, ende d'ander twee borgers der ſelver Stadt. Welcke drie
„ Mannen ſullen onderſoeck doen ende rapporteren, oft den laſt van deſen by
„ dryen mach onderſtaen werden. Ende indien men vynt van noode, ſoo ſal
„ men nogh eenen tot den drien adjungeren, ende om dat ſy te bath daer toe
„ verſtaen mogen, ſoo ſal men hen toevuegen ende deputeren eenen Rent-
„ meeſter, om alle de goeden daer af ſy adminiſtratie hebben ſullen, het ſy in
„ renten, koorn of chynſe te innen, ende hen luyden de ſelve in handen te
„ leveren, die daer aff wettelick ende deuchdelick reekeninge ende bewys
„ doen ſal.

2.

„ Item men heeft overſlach ende taxacie gemaakt van alle de goeden, die
„ de tafel 's Heylichs Geeſt, Gaſthuys, Manhuys op ten Haechdyck, ende
„ die Huysarmen tot Breda incomende hebben, ende van alle de ſelve goeden
„ ſal men maecken een Regiſter, d'welck onder de Wette van Breda beruſten
„ ſal ende blyven, ende die Copye daer af ſal men doen in handen van de
„ drie Regeerders voorſz. Ende ſoo wat den Armen nae dees tyt aencomen
„ ſal in erffdomme oft jaerlycxe renten, oft incominge ſal men oock int Re-
„ giſter voorſz. ſtellen, Daer af de voorſz. Rentmeeſter oock een Regiſter
„ hebben ſal, om deſelve op te brengen ende te innen ſoot voorſeyt is.

3.

„ Ende dat men niettemin ſal voldoen de meyninge ende goede begeerte
„ van den Fondatoren, dat men die gewoonelyke deyldagen ende aelmoeſſen,
„ die men gewoonlick is te doen, ende te houden, ſal achtervolgen ſoo ver-
„ re die alſoo gefondeert zyn, ſoo nae als men can. Ende ſoo wes den Ar-
„ men op ſulcke dage van al ſulcke aelmoeſſen genieten, ſal men hem afſlaen
„ aen 't gene dat ſy meer behoeven ſullen.

4.

„ Item men ſal in der Kercken van Breda Blocken ofte Kiſten ſtellen met
„ eenige teeckenen, daer men by kennen ſal, dat die aelmoeſſen, daer in ge-
„ bracht, ſullen werden bekeert totter Armen behoeff, Ende van deſen Blocke
„ ſullen ſyn drie ſleutelen, daeraf deen ſlotel ſal ſyn onder den Deken oft
„ Cureyt, den anderen onder den Droſſaert oft ſynen Stedehoudere, ende
„ den derden onder oft by die drie Regeerders voorſz., Ende ſullen te ſamen

Digitized by Google

„ met hen dryen die de ſlotelen hebben, alle XIV. dagen deſe Blocken viſite-
„ ren, ende de aelmoeſſen daerinne geleyt ſullen de Regeerders voorſz. uytne-
„ men, ende de ſomme daer aff tekenen in twee boeken, daer aff de Deken
„ oft Cureyt den eenen boeck oft Regiſter, ende die drie Regeerders voorſz.
„ den anderen boeck hebben ſullen, Welcke Deken oft Cureyt, ende Droſ-
„ ſaert opck daer by ſullen comen, ſoo wanneer de Regeerders voorſz. alle
„ jaere heure Reeckeninge doen ſullen.

5.

„ Item ſullen die voorſz. Regeerders oft enich van hen oft die ſy daer toe
„ deputeren, alle Sondagen ende Heylich dagen ommegaen in der Kercken van
„ Breda met toegeſloten Boſſen, begeerende om Godswillen aelmoeſſen voor
„ die arme Menſchen.

6.

„ Ende ten eynde dat die goede Luyden daer te meer toe ſullen ſyn genegen
„ ende getrocken, ſoo wort bevolen ende belaſt den Curyet der Kercken van
„ Breda, ende oock alle andere Predicanten tot Breda ſtacie hebbende van
„ prediken, dat ſy alle wegen ende ſeer dickwils in heur Sermoon den volc-
„ ken verclaren, de groote weldaden ende verdienſten, die in dit ſalich werck
„ gelegen is, Ende dat tſelve nyet mogelick en is voortganck te hebbene noch
„ te volbrengen dan by hertelycke ende milde ſubventie van den genen dies
„ macht hebben, ſoo ſy alderbeſt ſullen mogen extenderen, daer ſy vele ende
„ bequaem materie toe vynden ſullen uyter heyliger Schrifften, indien ſyt ter
„ herten nemen, Ende dat de voorſz. Cureyt ende ſyn Subſtituyt in 't maken
„ van allen teſtamenten, 't beſoeck van allen ſiecken luyden ende andere be-
„ quaeme plaetſen ende tyden insgelycx doen ſal. Ende dat doende, hoopt
„ men genoech gegeven te worden, om dit al uytgericht te wordene by der
„ gratien Gods.

7.

„ Ende oft dat noch nyet genoech en ware, ſoo ſal men op een oft meer
„ dagen ter weecken, de Stadt ommegaen by de Regeerders oft Aelmoeſſe-
„ niers voorſz., oft den genen die ſy daer toe deputeren, voor der Luyden do-
„ ren metten voorſz. beſloten Buſſen, maar ſoo wanneer dat van geenen noo-
„ de en is, en ſal men dat nyet doen.

8.

„ Soo verre dat van noode waere eenich huys te verkieſen daer in men al-
„ derhande Victalie ende berninge ſoude in bewaerniſſen leggen, om in be-
„ quamen tyde te diſtribuerene, ſoo ſal men daer toe nemen des Heylichs
„ geeſt huyſen in de Molen ſtraet tot Breda, of de Regeerders mogen dat van
„ ſtonden aen deylen, oft ter tyt toe dat gedaen ſy, binnen heuren huyſen
„ bewaren.

9.

„ Item ſullen de voorſz. drie Aelmoeſſeniers oft Regeerders alle jaer teenen
„ geſetten dage voor den Droſſaert, Schoutet, Borgemeeſteren en Schepenen
„ in Breda, daer oock over ſullen weſen die Deken ende Cureyt van Breda
„ voorſz., op ter Stadthuyſe van Breda goede wettige Reekeninge ende reli-
„ qua doene van allen heuren ontfangh, bewinde ende adminiſtratie, die ſy
„ dat voorleden jaer ſullen gehadt hebben. Ende ſoo verre ſy in eenige fau-
„ ten oft gebreken worden bevonden, dat ſal ſtaen ter correctie ende arbi-
„ tragien van der Wette, nae der gelegentheyt der ſaken.

10. „ Item

Digitized by Google

10.

„ Item ten ſelven tyde ſullen de Regeerders van den voorleden jaere over-
„ geven vier andere perſoonen die hen duncken nut ende bequame totter ad-
„ miniſtratien van deſen, uyten welcke by mynen Heeren en der Stadt we-
„ gen twee ſullen geſtelt worden totter adminiſtratien, houdende van dryen
„ altyt een gecontinueert, om den anderen den handel en bedryf te inſtrue-
„ ren, oft men ſalder min oft meer continueren oft deſtitueren, ſoo de voorſz.
„ Droſſaert, Schouteth, Borgemeeſters, en Schepenen nootelyck oft oir-
„ baerlyck vynden ſullen.

11.

„ Item ſal elck van den Regeerders voorſz. tot ſynen aencomen doen voor
„ de Wette ſolemnelen eedt, van dat ſy den Armen getrouwe ſullen ſyn,
„ ſonder yet te ontrecken oft te verſteken, en dat ſy hen in 't adminiſtreren
„ quyten ſullen nae heuren vermogen ſonder ongeordineerde faveure, haet,
„ nyet oft andere paſſien, Ende ſoo ſy dien eedt ten aencomen doen ſullen de
„ futuro, ſullen ſy in 't affcheyden dien renoveren geen ontrouwicheyt gedaen
„ te hebben, als ſy heur Rekeninge doen ſullen.

12.

„ Item al iſt dat de opperſte, ſekerſte ende beſte loon hier aff is, die men
„ van God verwacht hier ende hier namaels, ſoo ſal nochtans de Wette elc-
„ ken Regeerder toevuegen ſulcken loon, als ſy nae den eyſch van den moet-
„ ſel en de laſt, dat men uyt de Regeerders van den ierſten jaare verſtaan ſal
„ daar toe wel behooren, gracelyck ſullen ordonneren, ende des daer aen ge-
„ breeckt ſal Godt voort loonen, Ende is yemandt van de Regeerders tot den
„ Armen wel geaffecteert, als men hoopt eenige vynden ſal, die mogen na-
„ derhant heur loon van aelmoeſſen totten Armen behoeff geven.

13.

„ Item ſoo wie binnen der Stadt van Breda van buyten ſyn komen woonen,
„ ende aldaer nyet een jaer volcomelyck gewoont en hebben, indien ſy anders
„ niet doen en willen dan van de aelmoeſſen leven, ſal men die verſeynden ter
„ plaetſen van daer ſy comen ſyn, mer comen en willen ſy wercken ende
„ daer mede by nae heuren coſt winnen, ende men 't gebreck van die on-
„ derſtaen can, ſoo ſal men dat uyt charitaten doen, mer indien neen, is meer
„ van noode ende behoorlyck, dat men die van binnen verſien, dan buyten
„ lieden, ende naa deſen tyt en ſal men hyer nyemanden van buyten laten
„ woonen oft van de aelmoeſſen leven, die ſynen coſt ſelve nyet winnen kan.

14.

„ Item indien eenige Arme als buyten luyden verſeynt ſyn, de ſonder oir-
„ loff wederom comen, ſal men die ſtellen in hachten te vaſtene tot ſekeren
„ tyde, en ſal men dan wederom verſeynden ende verbieden op ſekere penen
„ weder te keeren, ende comen ſy daer tegen, ſal men die daer naa corri-
„ geren.

15.

„ Item oft yemandt van den Armen op oft over de Regeerders voorſz. oft
„ den Gedeputeerden van hen murmureerde oft quade ontamelycke woorden
„ ſprake, ſal daer aff van ſtonden aen ten exempel van anderen worden ge-
„ corrigeert ter arbitragien van den Weth, Indien hy ſulex meer oft meerder
„ dan te vooren doet, die ſal men ſlaen met roeden ende verſeynden oft uyter
„ Stede bannen, Ende oft yemandt tweedracht oft oploop maeckte oft be-
„ geerde

Digitized by Google

„ met hen dryen die de ſlotelen hebben, alle XIV. dagen deſe Blocken viſite-
„ ren, ende de aelmoeſſen daerinne geleyt ſullen de Regeerders voorſz. uytne-
„ men, ende de ſomme daer aff tekenen in twee boeken, daer aff de Deken
„ oft Cureyt den eenen boeck oft Regiſter, ende die drie Regeerders voorſz.
„ den anderen boeck hebben ſullen, Welcke Deken oft Cureyt, ende Droſ-
„ ſaert opck daer by ſullen comen, ſoo wanneer de Regeerders voorſz. alle
„ jaere heure Reeckeninge doen ſullen.

5.

„ Item ſullen die voorſz. Regeerders oft enich van hen oft die ſy daer toe
„ deputeren, alle Sondagen ende Heylich dagen ommegaen in der Kercken van
„ Breda met toegeſloten Boſſen, begeerende om Godswillen aelmoeſſen voor
„ die arme Menſchen.

6.

„ Ende ten eynde dat die goede Luyden daer te meer toe ſullen ſyn genegen
„ ende getrocken, ſoo wort bevolen ende belaſt den Curyet der Kercken van
„ Breda, ende oock alle andere Predicanten tot Breda ſtacie hebbende van
„ prediken, dat ſy alle wegen ende ſeer dickwils in heur Sermoon den volc-
„ ken verclaren, de groote weldaden ende verdienſten, die in dit ſalich werck
„ gelegen is, Ende dat tſelve nyet mogelick en is voortganck te hebbene noch
„ te volbrengen dan by hertelycke ende milde ſubventie van den genen dies
„ macht hebben, ſoo ſy alderbeſt ſullen mogen extenderen, daer ſy vele ende
„ bequaem materie toe vynden ſullen uyter heyliger Schrifften, indien ſyt ter
„ herten nemen, Ende dat de voorſz. Cureyt ende ſyn Subſtituyt in 't maken
„ van allen teſtamenten, 't beſoeck van allen ſiecken luyden ende andere be-
„ quaeme plaetſen ende tyden insgelycx doen ſal. Ende dat doende, hoopt
„ men genoech gegeven te worden, om dit al uytgericht te wordene by der
„ gratien Gods.

7.

„ Ende oft dat noch nyet genoech en ware, ſoo ſal men op een oft meer
„ dagen ter weecken, de Stadt ommegaen by de Regeerders oft Aelmoeſſe-
„ niers voorſz., oft den genen die ſy daer toe deputeren, voor der Luyden do-
„ ren metten voorſz. beſloten Buſſen, maar ſoo wanneer dat van geenen noo-
„ de en is, en ſal men dat nyet doen.

8.

„ Soo verre dat van noode waere eenich huys te verkieſen daer in men al-
„ derhande Victalie ende berninge ſoude in bewaerniſſen leggen, om in be-
„ quamen tyde te diſtribuerene, ſoo ſal men daer toe nemen des Heylichs
„ geeſt huyſen in de Molen ſtraet tot Breda, of de Regeerders mogen dat van
„ ſtonden aen deylen, oft ter tyt toe dat gedaen ſy, binnen heuren huyſen
„ bewaren.

9.

„ Item ſullen de voorſz. drie Aelmoeſſeniers oft Regeerders alle jaer teenen
„ geſetten dage voor den Droſſaert, Schoutet, Borgemeeſteren en Schepenen
„ in Breda, daer oock over ſullen weſen die Deken ende Cureyt van Breda
„ voorſz., op ter Stadthuyſe van Breda goede wettige Reekeninge ende reli-
„ qua doene van allen heuren ontfangh, bewinde ende adminiſtratie, die ſy
„ dat voorleden jaer ſullen gehadt hebben. Ende ſoo verre ſy in eenige fau-
„ ten oft gebreken worden bevonden, dat ſal ſtaen ter correctie ende arbi-
„ tragien van der Wette, nae der gelegentheyt der ſaken.

10. „ Item

Digitized by Google

10.

„ Item ten ſelven tyde ſullen de Regeerders van den voorleden jaere over-
„ geven vier andere perſoonen die hen duncken nut ende bequame totter ad-
„ miniſtratien van deſen, uyten welcke by mynen Heeren en der Stadt we-
„ gen twee ſullen geſtelt worden totter adminiſtratien, houdende van dryen
„ altyt een gecontinueert, om den anderen den handel en bedryf te inſtrue-
„ ren, oft men ſalder min oft meer continueren oft deſtitueren, ſoo de voorſz.
„ Droſſaert, Schouteth, Borgemeeſters, en Schepenen nootelyck oft oir-
„ baerlyck vynden ſullen.

11.

„ Item ſal elck van den Regeerders voorſz. tot ſynen aencomen doen voor
„ de Wette ſolemnelen eedt, van dat ſy den Armen getrouwe ſullen ſyn,
„ ſonder yet te ontrecken oft te verſteken, en dat ſy hen in 't adminiſtreren
„ quyten ſullen nae heuren vermogen ſonder ongeordineerde faveute, haet,
„ nyet oft andere paſſien, Ende ſoo ſy dien eedt ten aencomen doen ſullen de
„ futuro, ſullen ſy in 't affcheyden dien renoveren geen ontrouwicheyt gedaen
„ te hebben, als ſy heur Rekeninge doen ſullen.

12.

„ Item al iſt dat de opperſte, ſekerſte ende beſte loon hier aff is, die men
„ van God verwacht hier ende hier namaels, ſoo ſal nochtans de Wette elc-
„ ken Regeerder toevuegen ſulcken loon, als ſy nae den eyſch van den moet-
„ ſel en de laſt, dat men uyt de Regeerders van den ierſten jaare verſtaan ſal
„ daar toe wel behooren, gracelyck ſullen ordonneren, ende des daer aen ge-
„ breeckt ſal Godt voort loonen, Ende is yemandt van de Regeerders tot den
„ Armen wel geaffecteert, als men hoopt eenige vynden ſal, die mogen na-
„ derhant heur loon van aelmoeſſen totten Armen behoeff geven.

13.

„ Item ſoo wie binnen der Stadt van Breda van buyten ſyn komen woonen,
„ ende aldaer nyet een jaer volcomelyck gewoont en hebben, indien ſy anders
„ niet doen en willen dan van de aelmoeſſen leven, ſal men die verſeynden ter
„ plaetſen van daer ſy comen ſyn, mer comen en willen ſy wercken ende
„ daer mede by nae heuren coſt winnen; ende men 't gebreck van die on-
„ derſtaen can, ſoo ſal men dat uyt charitaten doen, mer indien neen, is meer
„ van noode ende behoorlyck, dat men die van binnen verſien, dan buyten
„ lieden, ende naa deſen tyt en ſal men hyer nyemanden van buyten laten
„ woonen oft van de aelmoeſſen leven, die ſynen coſt ſelve nyet winnen kan.

14.

„ Item indien eenige Arme als buyten luyden verſeynt ſyn, de ſonder oir-
„ loff wederom comen, ſal men die ſtellen in hachten te vaſtene tot ſekeren
„ tyde, en ſal men dan wederom verſeynden ende verbieden op ſekere penen
„ weder te keeren, ende comen ſy daer tegen, ſal men die daer naa corri-
„ geren.

15.

„ Item oft yemandt van den Armen op oft over de Regeerders voorſz. oft
„ den Gedeputeerden van hen murmureerde oft quade ontamelycke woorden
„ ſprake, ſal daer aff van ſtonden aen ten exempel van anderen worden ge-
„ corrigeert ter arbitragien van den Weth, Indien hy ſulex meer oft meerder
„ dan te vooren doet, die ſal men ſlaen met roeden ende verſeynden oft uyter
„ Stede bannen, Ende oft yemandt tweedracht oft oploop maeckte oft be-

„ geerde

„ geerde te maecken, ſal gecorrigeert worden, ſoo als men ſulcke behoort
„ ende gewoonlick is te ſtraffen.

16.

„ Item men ſal toeſicht hebben, dat men deſe aelmoeſſen nyemanden en ge-
„ ve, die macht heeft ende weet ſynen coſt ende byleven voor hem ende ſyn
„ familie te winnen, mer iſſer yemandt die wel wat, mer nyet ſoo veel win-
„ nen mach als hy behoeft, ſal men den ſelven doen wercken ende ſyn beſte
„ doen, ende wes hem dan gebreeckt, ſal men hem uyter Armen goeden ſup-
„ pleren, ende ſullen de Aelmoeſſeniers ende Regeerders toeſien, dat de gene
„ die ſy de aelmoeſſen deylen ſullen, hen oock ſtellen ende houden tot eenen
„ deuchdelycken ende Kerſtelycken leven. Ende oft yemandt ſoo onnaxaem en-
„ de ongevreeſt ware, dat hy ſyn winninge niet thuys en brachte ende ſyn
„ huyſvrou ende kynderen daer mede niet en ſorchde te onderhouden van
„ hun nootſaecken, dien ſal men by alle ſtrangicheyt ende naa de gelegent-
„ heyt daer toe bedwingen in Juſtitie ter arbitragien van dien van der Weth.

17.

„ Indien dat ſoo ſy, dat yemant wetende wat te winnen geen werck en vynt
„ om ſynen nootdorft daer by te vercrygen, de Regeerders voorſz. ſullen ſulc-
„ ken beſorgen, om wat te doene, dat ſy anders ter Armer proffyt coopen
„ oft om gelt ſouden moeten doen maken, oft ander werck doen hebben om te
„ winnen heuren coſt ſoo verre mogelyck ſyn ſal.

18.

„ Alle Saterdage ſal men de armen behoefftigen perſoonen deylen ende ge-
„ ven ſoo veele vynden ſal hen voor de toecomende weke van noode te ſyne,
„ den meeſten deele in Victualien, ende ſoo luttel in gelde als men can, doch
„ tot diſcretie van de Aelmoeſſeniers ende nae qualiteyt van den perſoonen,
„ Ende oft daer en boven eenigen Armen eenige nootſaeke het ware van ſiec-
„ ten, tegenſpoet oft ander wittige ſaeke toequame, ſal die de Regeerders
„ voorſz. dat te kennen geven ende ſullen daer op verſien ſoo 't behoort.

19.

„ Item om der Arme kynderen tot eere ende vreeſe Gods ende goede ma-
„ nieren van jongs op te ſtieren, ſal men ordineren twee Scholen, d'een voor
„ die Knechtkens d'ander voor die Meyskens, in welke Schoolen men oock ſal
„ aannemen ende onderhouden van heuren nootdorft, arme Kynderen die Va-
„ der noch Moeder noch ander toeſicht en hebben, en den ſelven Scholen ſal
„ men verſien van eenen Meeſter, die de Jongers leeren ſal van des daer meer
„ toebehoort.

20.

„ Item ſoo verre het te ſwaar ſoude vallen voor de drie Regeerders voorſz.
„ alle deſe Jongers te dirigeren, ſoo ſal men ordineren twee eerlycke verſtan-
„ dighe Mannen, die de voorſz. Jongers ende Meyskens ſullen regeeren by
„ advys van de Schoolmeeſters, eenige die men bevynt ſeer bequaem tot lee-
„ ringe ende vluchtich van verſtande, houdende ter ſcholen, en de ander ſtel-
„ lende op Ambaghten oft goede luyden te dienen, nae dat men elck ge-
„ merckt ſyn conditie, beſt geraden vynden ſal. Ende alles des men daer
„ toe behoefft ſullen de twee Regeerders verſorgen, en daer aff den ſelven
„ jaerlyck Reekeninge ende reliqua doene, Welcke Kynderen ſullen al-
„ le Sondagen ende Heylich dagen ter Kercken komen ende openbaerlyck ge-
„ leyt worden, oft ſoo dickwils alſt de Regeerders believen ſal. Ende die van
„ der Weth ſullen tweemael ſjaers toeſight nemen ende viſitatie doen, hoe

„ deſe

Digitized by Google

„ deſe Kynderen geregeert ſullen worden, oft ſoo dickwils alſt van noode we-
„ ſen ſal.

21.

„ Item oft ymant dochte, dat hy hem niet ſoude mogen bedragen voor
„ hem ende ſyn huysgeſin op t gene dat hem de drie Regeerders bedeylden,
„ en de voorſz. Regeerders niet verſtaen en wilden ſyn clacht om meer te ge-
„ ven, ſoo ſal ſulcke Arme ſyn clacht voorts doen der Wette, dewelcke twee
„ van hen luyden ſal ordineren om daer in te doen naer den eyſch der ſaken.

22.

„ Item ſoo en ſal nyemanden, na dat deſe Ordonnantien ſullen beginnen,
„ te wetene naer Alreheyligen dach naeſtcomende, geoorloft ſyn meer te be-
„ delen oft aelmoeſſen van goede luyden te begeeren, tſy voor der doren 't ſy
„ in der Kercken oft daar voor oft elders tot geenen dagen oft uren, dan al-
„ leen van de Regeerders voorſz. op pene deſelve te ſtraffen als de gene
„ die tegen deſe Ordonnantie opſtellen te doen, ter arbitragie van der Weth,
„ als voorſz. is.

23.

„ Gebeurdet dat ymant, van buyten der Stadt comende, ende van deſe
„ Ordonnantie noch nyet wetende, bedelt of broot bidt, daer en ſal men geen
„ ſtraffinge over doen voor en der tyt den ſelven by yemanden van de Officie-
„ ren van der Wette by den drie Regeerders, oft by den tween totter armen
„ Scholen gedeputeert oft ymanden dergelyck behoorlyck gewaerſchouwt ſy,
„ Ende alsdan ſal men den ſelven Armen voor ſynen nootdorft geven eenigen
„ penningen oft Victalie, daer hy hem die reyſe op bedragen mach, ende
„ ſal keeren van daer hy comen is, ten ware dat hy eenich hantwerck wiſte
„ oft wilde doen, daer hy hem ſelven mede voeden ende onderhouwen moch-
„ te voor hem ende ſyn huysgeſin in der manieren als voorſz. is.

24.

„ Item ſoo wie ſtadelyck van der Armen goeden onderhouden wordt, ſal
„ alſulcken goet, als hy achterlaet, vervallen ende toecomen tot behoeff van
„ den gemeenen Armen, ten ware dat ſy getroude kynderen hadden, die van
„ der aelmoeſſen niet leefden, dien dan 't ſelve goet ſal volgen om hen daer
„ mede te onderhouden. Maer daer inne en ſullen niet begrepen ſyn eenige
„ Armen, die mits ſiecten oft ander ongevallen met tyden oft eensdeels der ael-
„ moeſſen behoeven, ende voorts op andere tyden oft eensdeels der aelmoeſ-
„ ſen niet behoeven, oft wercken ende den coſt winnen, noch oock de gene
„ die in eenen jaere voor heuren ſterfdach op der aelmoeſſen niet geleeft
„ hebben.

25.

„ Maar dat aleer men dit te werck ſtellen ſal, men in elcke ſtrate twee,
„ ende op elck eynde twee oft drie perſoonen ſal ordonneren, die ſoo dick
„ alſt van noode weſen ſal, beſoeck ſullen doen van alle arme menſchen in
„ heur quartier, die hen ſelve int geheel of in deel nyet en mogen bedragen,
„ oft nootdorft winnen, Ende ſullen die met heure laſten en conditien, te we-
„ ten oft ſy gehouwt ſyn, oft ſy kinderen hebben, en hoe veel, ende alle an-
„ dere gelegentheyt noteren ende regiſtreren, ende dat overbrengen in handen
„ van der Wette oft die daer toe gecommitteert ſullen ſyn ofte worden, om
„ alsdan voorts t'overleggen ende te grooten wes men wel tot deſer ſaken ſou-
„ de behoeven, welke perſoonen om dit onderſoeck te beth te doen, die van
„ de Weth breeder inſtructie daer toe geven ſullen.

Digitized by Google

26.

„ Ende ſal men furneren een borſe oft ſomme van gelde die men verwerven „ ſal aen de reſten van den incominge der Armen voorſz. nu ter tyt onbetaalt „ ſtaande, oft met aelmoeſſen voor de Arme te bidden ende anders om dit „ werck te beginnen, hoopende dat Godt de Heere gratie ende vervolginge „ doen ſal, dattet tot ſynre eeren ende welvaert van alle den volcke voort- „ ganck hebben ſal, ende valt daer inne gebreck, ſoo ſal ick 't ſelve daer toe „ leenen om deſe Ordinancie te wercke te ſtellen.

27.

„ Ende om dat de penningen van Armen ende miſerabele perſoonen nae „ Recht gepreviligieert ſyn, ordonneere en ſtatuere, dat men der voorſz. Ar- „ men penningen, goeden oft renten ſal mogen executeren by heerlycker exe- „ cutien. Ende ſal de Rentmeeſter dat mogen over alle dorpen des Lants van „ Breda alſoo executeren, ſonder gehouden te ſyne dat dagelycx Recht daer „ over te gebruyckene. Ende bevele tſelve mynen Droſſaert, Schouteth en „ Schepenen der Stadt ende Lande van Breda ſulcx te achtervolgen.

28.

„ Ende roerende de ongeregeltheyt van den armen Melaetſchen ofte Laſa- „ ruſſche menſchen, ſal ick daer inne verſien, ſoo nae gelegentheyt der ſaken „ behooren ſal.

29.

„ Welcke Ordonnantie Ick by advyſe van dien van der Weth van Breda „ voorſz. altyts ſal mogen vermeerderen, veranderen oft innoveren, alſt my „ goet en proffytelyck duncken ſal nae gelegentheyt des tyts ende der ſaken. „ Ende bevele ſcherpelyck alle myne Officieren, Schepenen ende onderſaten, „ ende den genen die tot executie van deſe voorſz. Ordonnantie geſtelt ende „ gecommitteert ſullen worden, deſelve te obſerveren ende achtervolgen en- „ de hen daer in quyten, ſoo nae Godt, recht ende als voorſz. is behoort.

„ Gedaen tot Breda onder myn hantteecken, den leſten dach Septembris int „ jaer ons Heeren Duyſent vyff hondert ſeſſendertich.

H. DE NASSAU.

Zedert de voorgemelde oprechting der Aelmoeſſeniers, zyn 'er van tyd te tyd eenige nadere Reglementen omtrent de behandeling der Armen gemaackt, die door 't verloop van tyden en verandering der ſaecken in onbruyck geraakt zyn; Eyndelyck is, in 't jaar 1692, de volgende Ordonnantie vaſtgeſtelt, welke heden nog in allen deelen agtervolgt wordt.

Ordre ofte Reglement, waar naa de Gecommitteerden van de Aelmoeſſeniers Kamer der Stadt BREDA, *by proviſie, in het bedeylen der Armen haer preciſe ſullen hebben te reguleren.*

1.

„ In den eerſten, ſal het Corpus ofte Leden der voorſz. kamer beſtaen uyt „ den Rentmeeſter van den Armen, die alleen ſal hebben den ontfanck van „ alle het inkomen der Armen voorſz., en twee adminiſtrerende Aelmoeſſe- „ niers, mitsgaders ſes Gedeputeerden uyt de borgerye, uyt yder Wyck een; „ Ende ſal daer over het opzicht en de directie ſtaan aan den Heer Borgemeeſ- „ ter in der tyt als Superintendent, met aſſiſtentie van twee Heeren Tienraads-

„ man-

Digitized by Google

„ mannen: zullende deze Heeren hunne vergadering ofte Collegie houden in
„ de kamer van het Oude Vrouwen huys binnen deze Stadt, ende zulks alle
„ acht dagen op Zaturdag naa den noen de klocke twee uuren.

2.

„ De voorſz. Gecommitteerden zullen alle arme Perſoonen, die tot noch toe
„ zyn bedeylt geworden, de voorſchreve bedeylinge opſeggen, tot ſoodani-
„ gen korten tyt, als ſy luyden ſullen beramen, ſullende de voorſchreve Ar-
„ men, als dan de novo mogen verſoecken tot de bedeylinge weder geadmit-
„ teert te mogen werden, formerende eene behoorlyke Lyſte van alle de aan-
„ genome Armen.

3.

„ De ordinaris bedeylingen ſullen voortaan op de kamer werden gedaan,
„ en ſal de Man of Vrouw, die bedeylt worden, hare bedeylinge gehouden
„ ſyn zelfs te komen afhaelen, doch by ziekte ofte ander ongeval, ſullen de
„ adminiſtrerende aangeſtelde Aelmoeſſeniers zich daer van exactelyk informe-
„ ren, ſonder haer buyten dit iets te geven.

4.

„ Ende alle extraordinaris bedeylingen in ſiekte ofte ander extraordinaris
„ toeval, ſullen by ſpeciale Reſolutie van het Collegie moeten werden ge-
„ accordeert.

5.

„ Voorts en ſal niemant tot de bedeylinge werden geadmitteert, ten ſy de
„ Man met zyne kinderen, ofte daer geen Man is, de Vrouw deſelve perſo-
„ nelyck komt te verſoecken.

6.

„ De Perſoonen welcke eenige aſſiſtentie verſoecken, ſullen by het Colle-
„ gie werden ondervraagt naa de quantiteyt, ouderdom, handtwerck ende
„ winſt van haere kinderen: Item wat inkomen ſy ſyn hebbende van hare
„ neeringe of elders, ende ſal ſoodanigh onderſoeck alle jaeren op nieuws
„ werden gedaen.

7.

„ De Gecommitteerden ſullen alle jaeren ende voorts van tyt tot tyt,
„ goedt regardt nemen op de vermeerdering van de winſten der kinderen,
„ mitsgaders op het affterven ofte ontlaſtinge der zelver, als mede op het in-
„ komen, 't gene ſy geduerende hare bedeylinge, ſyn genietende.

8.

„ Oock en ſal aan geen huysgeſin, waer van de Man in het leven is, ende
„ alleen belaſt is met twee kinderen, eenige bedeylinge werden toegeſtaen,
„ geduerende de Somermaanden, die beginnen met den eerſten Martii tot
„ den laaſten October, ende des winters aan geen huysgeſin belaſt met een
„ kindt, ten ware nochtans uyt ſeer preſſante noot en redenen.

9.

„ Geen bedeylinge ſal oock mogen werden gedaen aan Soldate Vrouwen,

Digitized by Google

„ welckers mans in andere guarniſoenen ofte in dienſt van andere Heeren ſyn „ vertrocken.

10.

„ De Gecommitteerden ſullen niemandt mogen bedeylen, die haer met be„ delen erneren, ofte die hare kinderen tot ledig gaen ofte bedelarye hou„ den, nemaer ſullen dezelve de bedeylinge ontrecken, ter tyt toe ſy ha„ re kinderen aan handtwercken, oft om goede luyden te dienen, hebben „ beſteedt.

11.

„ Ende ſoo de ſelve Gecommitteerden bevinden, dat eenige van de Armen „ haar gelt qualyck gebruycken, ſoo ſullen ſy deſelve in plaetſe van gelt, ver„ zorgen met broodt, ofte wel anderſints ganſch affnyden.

12.

„ Soo ymandt van de Armen met onwaerheden de Gecommitteerden, op „ het examen ofte onderſoeck, komt te abuſeren, ſoo ſal ſoodanige Per„ ſoon ofte Perſoonen aanſtonts zyne bedeylinge afgenomen ende onthouden „ worden.

13.

„ Voorts ſoo ſullen, geduurende de Somermaanden, geen andere Perſoo„ nen, als oude ende gebreckelycke, ofte wel die gene, die met ſeer one„ reuſe familien ſyn belaſt, mogen werden bedeylt, edoch ten tyde van de „ Wintermaanden naar dat den noodt bevonden ſal worden, en 't ſelve ſal ko„ men te vereyſchen.

14.

„ Gelyck de Gecommitteerden insgelycks gepermitteert wordt aen die ge„ ne, die de Gecommitteerden komen bekent te maecken, dat ymandt van „ de voorſchreve Armen een ongeregelt leven leyde, ofte de bedeylinge mis„ bruyckte, mitsgaders van de Gecommitteerden qualyck ſpreecke, daer voor „ eenige beloninge te doen naer diſcretie van de Heeren Gecommitteerden.

15.

„ Ende worden de Gecommitteerden by deſen geauthoriſeert ende geper„ mitteert de Armen, 't haerder bedeylinge ſtaende die een ongeregelt leven „ leyden, ofte de bedeylinge misbruykten, oock de gene, die de Gecom„ mitteerden qualyck bejegenen, ofte van de zelve qualyck komen te ſpreken, „ met kenniſſe van de Heeren Droſſaert, Burgemeeſteren en Schepenen, ſoo„ danig te ſtraffen, als naer exigentie ſal bevonden worden te behooren.

„ Aldus gedaen ende gearreſteert by de Ed: Heeren Droſſaert, Preſident, „ Burgemeeſter en Schepenen der Stadt Breda, op den derden November 1692. „ (*Onder ſtont*) My preſent (*en was getekent*).

D. BOURSSE, *Griffier.*

Arm Kinderhuys.

Wanneer, naa 't overgaan der Stadt Breda, in 't jaar 1637, de oeffening der Hervormde Leere wederom was herſtelt, en men teffens oplettende was, om de Gods- en Armhuyſen in een bloeyenden ſtaat te brengen, zoo wierdt, onder

Digitized by Google

onder andere, bevonden, dat de Aelmoeſſenie naeuwelycks konde dragen den laſt van 't onderhouden en beſteden der vader en moederlooſe Weeſen, Vondelingen, verlate Kinderen, en anderen geen recht hebbende tot 't Borger Weeshuys. Waarom de Wethouderen, willende daar in tydig voorzien, in 't jaar 1639, goedvonden een Huys op te rechten, waar in de gemelde Kinderen zouden opgevoedt en behoorlyck verzorgt worden. Ten dien eynde wierden, op den dartienden van Oogſtmaant van 't zelfde jaar, benoemt Jacob Drabbe, Schepen, D. Ludovicus van Reneſſe, Predikant, Daem Janſz, Tienraadsman en Aelmoeſſenier, en Baſtiaen Willemſz, Ouderling der Kerke van Breda, die te gelyck oock, zoo ras het Huys in ſtaat zoude gebracht zyn, zouden dienen als Buytenvaders, met laſt en bevel, om alles, tot vordering van dat heylzaam oogmerck, in een goede ſchicking te brengen. Dewelcke dan oock, met kennis en goedvinden van den Magiſtraet, van de Buytenvaders van 't Weeshuys hebben gekogt een Huys en Erve, van ouds genaemt het Huys van Gaellen, ſtaande agter de oude Vleyſchhal, omtrent de Keyzers brug, op de Stads oude Veſte, en 't zelve geſchickt tot een Kinderhuys, op de Inzetting en Regel hier onder vermeldt.

In den beginne wierdt dit Huys, voor 't grootſte gedeelte, verzorgt uyt de middelen en inkomſten van den Aelmoeſſenie of H. Geeſt Armen: Doch in 't vervolg van tyd is het tot dien ſtaat gekomen, dat het daar van geſcheyden is, en door de milde giften van Godvruchtige en liefdadige Perzoonen, en verdere weeckelyckſe en jaerlyckſe inzamelingen, zoo verre heeft konnen beſtaen, dat in 't zelve menigwerf tagtig en meer kinderen onderhouden worden.

Dit Arm Kinderhuys wordt geregeert door vier Buytenvaders, welckers Vrouwen te gelyck Buytenmoeders zyn, die jaerlycks, naa 't veranderen der Wet, by den Magiſtraet uyt de voornaemſte borgeren daer toe verkoren of aangehouden worden: mitsgaders by een Binnevader en Moeder, aan wie de zorg der huyshouding, en de opvoeding der Kinderen aanbevolen is.

Ordonnantie en Reglement van 't Arm Kinderhuys.

I. Kapittel.

Van het Huys zelfs.

„ 1. Het Huys aen de Keyſersbrugge op de Oude Veſte gekogt van de „ Buytenvaders van het Weeshuys, ſal van nu voortaen blyven geappro„ prieert ende hebben ende behouden de naam van *het nieuwe opgeregte Arm* „ *Kinderhuys.*

„ 2. De Slaepplaetſen ſullen in het byzonder gemaeckt ende gehouden wor„ den voor de knechtkens ende meyskens elk alleen, dog ſy ſullen een Eetplaet„ ſe en Schole hebben, ten ſy het getal ſoo aanwaſte, dat men anders geraden „ vonde.

„ 3. Dit Huys ſal altyt vry ſyn van acchynſen, contributien, en andere „ Perſonele laſten.

„ 4. Men ſal een Kamerken houden van het Huys afgeſondert voor eenige „ ſiecken, dog in beſoekinge van de Peſte ofte diergelycke nooden, ſullen ſe „ buyten dit Huys gebragt werden.

„ 5. In dit Huys ſal een vertreck kamer ſyn, daar de Buytenvaders ofte Buy„ tenmoeders alle weecken vergaderen, en daar inne een ſterke kiſte ofte „ kaſſe om boecken, papieren en wat meer nodig ſal bevonden worden, in te „ ſluyten, en ſullen voor elcken Buytenvader ſleutelen daar van gemaeckt en „ haer gegeven worden.

„ 6. Den tuyn ofte hoff ſal bezaeyt worden ende beplant, met het gene „ tot de keuken nootſakelyk is, en ſullen de oudſte knegtkens by beurten op „ ſpeeldagen gebruykt worden om den hoff te wieden en klaar te houden.

Digitized by Google

II. KAPITTEL.

Van de Buytenvaders.

„ 1. Tot opſigt van dit Huys ende dat daar aan dependeert ſullen altyt worden verkooſen vier Buytenvaders.

„ 2. Deſe ſullen worden genomen uyt de gequalificeerſte ingeſetenen deſer Stadt, het Vaderlandt en de Gereformeerde Religie toegedaan ende getrouw ſynde.

„ 3. Deſe haere Vrouwen ſullen oock gebruyckt worden als Buytenmoeders, tot opſigt van 't gene de menage, de kleedinge, het linnen en het havenen der Kinderen aangaet en ſoo voorts.

„ 4. Deſe Buytenvaders ſullen alle weken des Woensdags naa den middag ten twee uyren 't ſamen komen om te ſpreken van ſaecken dat Huys aengaende, tot vier uyren toe, ende met de gebeden de actie beginnen en eyndigen.

„ 5. Alle Reſolutien ſullen by pluraliteyt van ſtemmen beſtaan.

„ 6. Alle jaar ſullen de Buytenvaders worden vernieuwt ofte gecontinueert volgens het goedvinden van de Achtb: Magiſtraet.

„ 7. Een der Buytenvaders ſal de actie der Vergaderinge altyt dirigeren ende Boeckhouder ſyn, namentlyck die daer toe by de Magiſtraet en Buytenvaders verkoren wordt.

„ 8. Die buyten noodt afblyft ſal verbeuren tot profyt van den Arme elke reyſe ſes ſtuyvers.

„ 9. Daer ſullen drie diſtincte boecken ſyn, een tot een Regiſter van de naemen van de Buyten en Binnenvaders, en in een byſonder Capittel van de naemen, qualificatien, jaeren, afkomſten en comportementen der Kinderen &c: geteykent met A. B. C. &c:, het tweede tot een Reſolutie boeck, het derde een Rekenboeck voor den Boeckhouder.

„ 10. Alle jaer ſal de Boeckhouder reekeninge doen den 10. October, en ſal de eerſte Reekeninge gedaan worden den 10. October 1640.

„ 11. Geene maeltyden ſullen ooyt by haer gehouden worden tot laſte van het Huys.

„ 12. Al het gene tot welſtant van het Huys dient, ſal by de Buytenvaders en Buytenmoeders om Godswille gedaan worden.

„ 13. Al 't gene tot den inboel van dit Arme Kinderhuys behoort, ſal by den Boeckhouder opgeteekent, en alle jaer vernieuwt worden in het doen van Reekeninge.

„ 14. Alle Reekeningen ſullen moeten gedaan worden by quitantien ofte by blyck van Reſolutien van de Buytenvaders ofte van de Heeren van de Magiſtraet.

„ 15. Ordinaris ſal men betalinge doen aan de lieden op de gewoonlyke Vergaderingen.

„ 16. Een igelyck ſal een ſleutel hebben van het Huys, om daer in te gaen, en te letten op den welſtant der kinderen, ſoo dikwils hy het ſal geraden vinden.

III. KAPITTEL.

Van den Binnenvader ende Binnenmoeder.

„ 1. In dit Huys ſal een Binnenvader en Binnenmoeder ſyn, van eerlycke Egte lieden ſonder kinderen ofte ten minſten niet belaſt met kleyne kinderen, ook een dienſtmaegt.

„ 2. Deſe Binnenvader en Binnenmoeder ſullen ſyn borgers van Breda ende profeſſie doen van de Gereformeerde Religie, ende genoegſaem tot dit ampt gequalificeert, en gecoſen worden by de Ed: Agtb: Magiſtraat na voorgaande communicatie met het Collegie der Buytenvaders.

„ 3. De-

Digitized by Google

„ 3. Deſe ſullen by Inventaris overleveren den huysraet hunlieden toekomende, ende ſal 't ſelve in 't boeck van den Boeckhouder worden geinventarifeert.

„ 4. Deſe ſullen oock hebben te verantwoorden van allen 't gene het Arm Kinderhuys daer inne is toebehoorende, gelyck het haarlieden by Inventaris is overgelevert, en by hunlieden onderteykent.

„ 5. Van 't gene by de Binnemoeder tot nootſakelyke minutien en oock voor haar tafel tot behoorlycke nootdruft uytgegeven wort, daar van ſal ſe aan de Buytenvaders alle maent overgeven ſpecificatie, om haer die onkoſten te voldoen, en het ſelve by den Boekhouder op den blaffaert te ſtellen.

„ 6. Het ampt van den Binnenvader ſal ſyn, om de Kinderen op te trecken in leſen, ſchryven, cyfferen, gebeden &c. volgens het byſonder Reglement op de ſchoole genomen, en hier agter by gevoegt.

„ 7. Het ampt van de Binnenmoeder ſal ſyn op de haveninge der Kinderen en op het linnen, wollen en voorts op de menage in alles wel te letten, en de meyskens leeren naeyen, ſpeldewercken, ſpinnen, huyswerck doen &c. daar van hy en ſy elk in haar beroep haar werk ſullen moeten maeken, ſonder eenige kinderen van buyten in te nemen, ten ſy met voorgaende conſent van het Collegie der Buytenvaders.

„ 8. Deſe ſullen ook altyt ten dienſte ſtaan ende gehoorſaemheyt bewyſen den Buytenvaders en Buytenmoeders ende hunlieden altyt naa dit Reglement ende andere haare Ordonnantien hebben te reguleren.

„ 9. En ſy ſullen daer over met hun beyde in alles van coſt, drank, vier en licht, en huyshuer vry ſyn, ende daerenboven tot tractement genieten de ſomme van Tweehondert gulden, te betalen alle vierendeel jaars het vierde part daer van, 't welck verſchenen ſal ſyn, ingaande het eerſte vierendeel jaars by vertooninge van ſyne Acte van aenneminge, ende den datum daerinne geexpreſſeert.

IV. KAPITTEL.

Van de Kinderen.

„ 1. In dit Huys ſullen komen alle ſodanige Kinderen, die ouderloos ende in het Weeshuys, nae haer Reglement daer van ſynde, niet ontvanckelyck en ſyn.

„ 2. Namentlyck die boven de vyf jaeren ende onder de ſeſtien jaeren ſyn, ofte wat jonger ende ouder naer de bequaemheyt der ſodanige, daer van het Collegie der Buytenvaders oordeelen ſal.

„ 3. Deſe ſullen gekleedt worden bruynblaeuw, de Jongskens met bruyne hoeden ende haire hoedebanden, de Meyskens met ſwarte hullen, en allemael met eenerley ſlag van blaeuwe kouſſen.

„ 4. Sy ſullen altyt op haren regter arm hebben een N met Orangie zyde geteekent, dat is *Naſſou*, overmits ook een goet deel van de aelmoeſſen, uyt welke dit Huys nu werd opgerigt, van dit Doorlugtigh Huys geſprooten ſyn, en om de Kinderen tot gehoorſaemheyt van dit Huys te gewennen. Sy ſullen ook aen de bragoenkens hebben een biesken roodt ende wit.

„ 5. In dit Huys ſullen eerſt werden ingebracht, die dus lange by de borgeren ende boeren ſyn beſtaeyt geweeſt, ende ſonder diſcipline geleeft hebben.

„ 6. En men ſal voortaen niemandt daer in brengen, dan met voorgaende kenniſſe ende approbatie van de Buytenvaders.

„ 7. Die nogh te jongh ſyn en tot eenige ambachten nog onbequaem, ſullen daer en tuſſchen in leſen, ſchryven, bidden, en alle Godzaligheyt worden opgetrocken: Die bejaarder ſyn ſullen ook op ambachten ider nae ſyne gelegentheyt beſtadet worden.

„ 8. Alle die op ambachten beſtelt worden, ſullen in het gilde en jaergelt vry ſyn.

„ 9. Die haer met dieverye off anderſints groffelyck verloopen oft boven

„ ver-

Digitized by Google

„ vermaninge en beſtraffinge ongeregelt dragen, ſullen geſtraft worden naer „ goedvinden van de Buytenvaders.

„ 10. Die oock d'een d'andere mogte verwyten eenige merkelyke aanſtoo- „ telyke dingen, van 't gene deſe oft gene haere Ouders door de Juſtitie mog- „ te wegens haere misdaden wedervaren ſyn, ſullen met roeden in tegen- „ woordigheyt van de Buytenvaders ofte Buytenmoeders gegeeſſelt worden.

„ 11. Sy ſullen oock gekomen ſynde tot haere jaaren, en haeren koſt kon- „ nende winnen, voor haer vertreck de Heeren van den Magiſtraet ende de „ Buytenvaders bedancken voor de liefde en ſorge ſoo verre voor haerlieden „ gedragen.

„ 12. Sy ſullen oock beloven God ende deſe Staet getrouw te ſullen bly- „ ven, en met een oock dat ſy profeſſie doen ſullen van deſe onſe waere Ge- „ reformeerde Religie, daer inne ſy ſoo lange binnens huys geoeffent ſyn ge- „ weeſt.

„ 13. In 't uytſetten ſal men haer met linnen ende kleederen verſien ter diſ- „ cretie van de Buytenvaders of Buytenmoeders.

„ 14. De oudſte ende geſchickſte onder de Meyskens ſullen het Huys moe- „ ten dienen als Keukenmaagden, eer ſe daer uyt gaan, een half jaer ofte jaer „ ter diſcretie van de Buytenmoeders.

„ 15. Men ſal by inventaris der Kinderen goet aannemen, waar van het „ Uſufruct dit Huys ſal toekomen tot haer vertreck, als wanneer de hooftſtaet „ tot haer ambacht ofte neeringe daar aan ſal volgen, ſonder de ingebrogte „ kleederen ofte diergelycke meubelen, dan wel het ingebragte gelt ende „ Rentebrieven, dan die daerinne ſterven, daer van blyven alle mobelen en „ inboel aan het Arm Kinderhuys.

„ 16. Dien goedt aanbeſterft ende daer mede uytgaet, moet voor elk jaar „ montkoſten betalen dertig Rynsguldens.

„ 17. Soo hy daerinne naer 't aanbeſtorven goet nog is en ſterft, ſal 't ſel- „ ve goet aan 't Arme Kinderhuys blyven, of mogen de Vrienden d'eene helf- „ te van dien trecken, mits betalende voor ider jaar montkoſten ſes en dartig „ gulden met de doodt ſchulden.

„ 18. By teſtament oft anderſints, aen de arme Kinderen iets gemaekt wer- „ dende, ſal in het uytſcheyden aan de Arme volgen, ſonder afbreuck van „ voorgaande coſten, ofte anderſints daer inne ſtervende, ſullen de Erfgena- „ men d'een helft nae haer mogen nemen, mits betalende voor elk jaar mont- „ koſten ſes en dartigh Rynsguldens met de doodt ſchulden.

V. KAPITTEL.

Van de School ordere en Kerkgang der Kinderen.

„ 1. Alle morgen ſullen de Kinderen des ſomers ten ſes uyren, en des win- „ ters ten ſeven uyren opſtaan, en des avonds tydelyk te bedde gaan.

„ 2. En hebbende haer gereynigt en gewaſſen te ſamen komen in de Eet- „ plaetſe, alwaar by beurten rondſomme van de oudſte beginnende, het Mor- „ gen gebedt met gebogen knien, gevouwen handen en blote hoofden ſal wer- „ den gedaan in tegenwoordigheid van den Binnenvader en Binnenmoeder.

„ 3. Des avonds ſal insgelyckx op ſekere wyſe het Avondt gebedt gedaan „ worden by beurten, en men ſal in deſe gebeden altyt ook voornamentlyk „ gedenken ſyne Hoogheyt en ſyne Doorlugtige familie, ende de Regenten, „ nae de formulieren daer van gemaeckt.

„ 4. Des morgens nae gedane gebede ſullen de Kinderen geoeffent worden „ op de volgende wyſe.

„ Vooreerſt ſal de bequaemſte van de Kinderen elk ſynen dagh een Capit- „ tel in den Bybel met luyder ſtemme voorleſen, en dat tweemael daegs onder „ het eeten.

„ Ten tweeden. De Meeſter ſal ſe oeffenen ſucceſſivelyk in driederhande „ Catechismus, waar van de gedructe exemplaren hem ſullen worden behan- „ digt; De eerſte ſal weſen voor de ignoranten; De tweede voor de tweede

„ ſoort

Digitized by Google

„ ſoort van Leerlingen; De derde voor de Catechumenen die wat verder ſyn
„ gekomen tot wetenſchap. En ſullen de Buytenvaders dickwils een proeve
„ nemen van het toenemen der Kinderen in de waere kenniſſe der Godſalig-
„ heyt.

„ Ten derden, ſoo ſal de Meeſter de Jongskens onderwyſen in leſen en
„ ſchryven en fondamenten van de Chriſtelyke leere van buyten te leeren,
„ en dat van agten tot elven, en des naamiddags van een uur tot vieren.

„ Ten vierden, insgelyks ſal ook gedaan worden by de Binnenmoeder ten
„ aenſien van de Meyskens; met naien, ſpinnen, ſpeldewerken en ſoo voorts,
„ die men wat langer op haer werck, nae gelegentheyt van jaeren, ſal hou-
„ den, ſoo als van tyt tot tyt de Buytenvaders ſullen goedvinden.

„ Ten vyfden, ſy ſullen ook ſorge dragen, dat die op de ambachten gaan,
„ tydelyk op hare ambachten mogen gaan, en des avonts tydelyk wederom
„ thuys komen, en oock tuſſchen tyde en op Sondagen die oeffenen in Gods
„ Woort en Catechiſmus.

„ Ten ſesden. Niemant ſal mogen uytgaan ſonder conſent van den Binnen-
„ vader, nogh buyten trecken, nog 's nagts uytblyven, ſonder conſent van
„ de Buytenvaders of Buytenmoeders.

„ Ten ſevenden, De Binnenvader ſal ſe Sondaegs en op andere Feeſt, Bid
„ en Dankdagen tweemaal in de Kerke brengen voor en na de middagh twee
„ en twee in ordere. Eerſt de Meyskens, daer nae de Knechtkens, en nae
„ de gedane Predicatie de Texten en de geſongene Pſalmen doen naeleeſen,
„ en des avonds catechiſeren, om alſoo de jonge jeucht vaſt te maeken in al-
„ le de fundamenten onſer Chriſtelyke Religie.

„ Ten agſten, de Kinderen ſullen tweemaal in de weeke ſpeeldagen heb-
„ ben, gelyck in andere Scholen, en binnens huys, in de plaetſe daer toe be-
„ quaem ſynde, haer vermaacken met eerlycke exercitien.

„ Ten negenden. In de Kerk ſullen ſe een byſondere plaetſe hebben, om
„ toe te luyſteren met ſtilligheyt ende eerbiedigheydt op de Predikatien.

„ Ten tienden, Sullen ſe ook op hare beurten de Catechetiſche vragen
„ opentlyck beantwoorden in de Kerke Gods alhier.

„ Ten elfden. Voorts als van eenige Ingezetenen dit Arm Kinderhuys iets
„ word gemaeckt, ſoo ſullen de Kinderen de lichamen ofte lycken van ſooda-
„ nige ter aarde vergeſelſchappen, en voor aan gaan twee en twee, en dat
„ in het byweſen van de Binnevader, 't welck oock altyts plaets ſal hebben
„ in het afſterven der Buytenvaders en Buytenmoeders.

VI. KAPITTEL.

Van het Reglement der Taeffel en Keuken.

„ 1. De Buytenmoeders ſullen alle weeken eens des naemiddags by een ko-
„ men, en letten en beſorgen alles wat tot de meeſte menage des Huys en vor-
„ dering der Kinderen, in het byſonder der Meyskens, ſtrecken en dienen
„ magh.

„ 2. Ende ſullen voorts, tot naeder order en gelegentheyt van tyt ende voor-
„ val van ſaecken, de Buytenvaders ſoodanige andere Wetten ende Regle-
„ menten mogen ordineren, als ſy bevinden ſullen te behooren; behoudende
„ aan haar de interpretatie, additie ende diminutie van de ſelve.

Militair Hoſpitael.

Vermits de Wethouderen der Stadt Breda, van tyd te tyd, ondervonden, dat by gebreck van een Gaſthuys, veele ziecke en gekwetſte Soldaten, die tot dien tyd toe, in hutten en andere diergelycke plaetzen gelegt wierden, door 't ontbeeren van genoegzame hulp en toezicht, meerendeels verloren gingen; hebben zy hen, in 't jaer 1640, by de Algemeene Staten vervoegt, met verzoeck, dat aan hen lieden mogte verlof vergunt worden tot 't doen van een

Digitized by Google

collecte of inzameling van vrywillige en liefdadige giften ter oprechting van diergelyck Gasthuys. Welkers toestemming, mitsgaders brieven van voorschryven aan de Staten der byzondere Landschappen verkregen hebbende, zoo zyn tot het doen dier inzameling afgezonden Jacob Drabbe, en D. Christianus Lo-secatius, Schepen en Predikant te Breda. Die dan oock zoo van zyn Hoogheid den Prins van Oranjen, de Staten van Gelderlandt, Hollandt, Zeelandt, Utrecht en Vriesland, verscheyde Steden en Leden van dien, als mede van eenige byzondere liefdadige perzoonen, binnen en buyten de Stadt, in de jaaren 1640, 1641, 1642 en 1643, eene genoegzame somme gelts hebben verzamelt, om met 't gene deswegen door 't gemeene Landt verstreckt is, het gemelde Gasthuys te konnen opbouwen.

Ten dien eynde wierdt van Stadswegen aangewezen een zeker ledig Erf, gelegen aan de Stads oude Veste, ten Oosten van 't Borger Weeshuys, alwaar 't zelve, in 't jaar 1644, is gebouwt, en met een groote Zaal en andere gemacken, tot gerief der ziecke en gekwetste Soldaten, voorzien.

Dit Gasthuys, gemeenlyk het *Militair Hospitael* genoemt, wordt bestiert by drie Regenten, van welken de Buytenborgemeester het hooft is, die jaarlyks by den Magistraet uyt de voornaemste borgeren worden aangestelt of wel aangehouden. Als mede by eenen Binnenvader, aan wien de huyshouding, verzorging, en 't onderhoudt der ziecken of gekwetsten aanbevolen is. Boven dien wordt nog, tot hulp en genezing der gemelde ziecke en gekwetste Soldaten, door den Magistraet in dit Gasthuys bestelt een ervare Arts en Heelmeester, met de verdere bedienden daer toe betreckelyck.

Aan dit Gebouw staat het *Theatrum Anatomicum* of de Ondleedkamer, waar op de Heelmeesters hunne gewoone Vergaderingen houden, en alwaer men verscheyde fraeye stucken der Ondleedkunde zien kan.

IX. HOOFTSTUK.

Gedenkwaerdige Zaecken binnen de Stadt en 't Landt van BREDA *voorgevallen.*

DE Stadt Breda heeft veele rampen en ongelucken, zoo van Brandt, als van Pest en Oorlog, zedert veele jaaren herwaerts, moeten ondergaan, waar van wy voorgenomen hebben een kort verhael te doen, meest getrocken uyt de Acteboecken en Registers der Stadt, voor zoo verre men die heeft konnen naagaan, doordien veele zaecken tans onbekent zyn, eensdeels wegens 't gebreck van goede Schryvers, ten anderen, om dat de Stads oude Schriften en Gedenckstucken, in den grooten Brandt van 't jaar 1534, met 't Stadhuys, tot eene onherstelbare schade, door de vlamme vernielt zyn. Vervolgens zullen wy opgeven al 't gene merkwaardigs binnen de Stadt en 't Landt van Breda, of daar omtrent, is voorgevallen.

Goudhoeven Kron: fol. 544.

In Lentemaandt 1489, kwam Heer Jan van Naeltwyck, met een grooten drom krygsvolks, van Rotterdam naar Geertruidenberg afzacken, om die Stadt daar mede te beleggen, welke hy oock innam, en zich daer in sterk verschanste. Die van Dordrecht en Schiedam zulks vernemende, togen aanstonts met alle hunne macht derwaerts, om hem van daer te verdryven; maar den aanslag misluckt zynde, vielen zy in 't Landt van Breda, allezints met rooven en plonderen veel wanorden bedryvende: Weshalven Jan van den Wyngaerden, Drossaert van Breda, genootzaekt wierdt de Landzaten by een te trecken, met welke hy tegen die Roovers optrock, en naa eene scherpe schermutzeling, eenigen van hen versloeg, en verscheyde gevangenen binnen Breda bragt, die hy meest alle liet onthalsen. Kort daer naa ontruymde Heer Jan van Naeltwyck de Stadt Geertruidenberg by verdrag, mits daar voor genietende eene goede somme gelts, welke die van Breda opschoten, om dat zy vrees-

Digitized by Google

vreesden groote ſchade en verwoeſting te zullen lyden van 't Krygsvolck, 't gene de Hertog van Saxen by een zamelde, om Geertruidenberg daar mede te beſluyten.

Op den zeven en twintigſten van Oogſtmaandt 1490, branden binnen Breda af, de Tolbrugſtraet, de Viſſcherſtraet, de Havermarckt, de Viſchmarckt, en dus het derde en beſte gedeelte der Stadt; zoo als de brieven van kwytſchelding van negen jaaren Bede, door Keyzer Maximiliaen, ten behoeven der Stadt Breda verleent, te kennen geven.

In den jaare 1515, begon binnen Breda de Peſt zeer ſterk te woeden, en ruckte in korten tyd veele borgeren en inwoonderen weg. Zedert dien tyd, tot den jaare 1539, is de Stadt daar van nooyt bevryd geweeſt, maar den meeſten tyd zoo jammerlyck geplaagt, dat die, als verlaten, van alle menſchen geſchuwt wierdt. Ondertuſſchen openbaerde zich aldaer, in 't laatſt van Herfſtmaandt 1539, mede de nieuwe ziekte, die men noemde het Zweeten, of de Engelſche ziekte, welke insgelycks veele menſchen wegſleepte.

Een vry grooter en droeviger ongeval moeſt de Stadt Breda ondergaan op den drie en twintigſten van Hooymaandt 1534, wanneer omtrent negen uuren voor den middag aldaer, by de Kapel van St. Jan een hevigen Brandt ontſtont, die, door gebreck van behoorlycken tegenſtant, met zulken gewelt voortging, dat binnen weynige uuren bynaa dartienhondert huyſen door de vlamme verteert wierden, en daar onder de Kapel van St. Jan, de Kercken van 't Gaſthuys, en van 't Swarte Suſteren Klooſter, de Kapel van St. Wendelin, de gebouwen van 't Klooſter van St. Katarinen Dal, behalven de Kerk en de Slaepplaetzen, mitsgaders het Stadhuys, en daar in alle de Archiven en oude Gedenkſchriften, uytgezondert eenige weynigen, zoo dat 'er niet overbleef dan alleen de groote Kerk, met omtrent hondert en feſtig huyſen. Van dezen Brandt vind men in de Stads Regiſters het volgende aangetekent.

Officiaal Boeck. Lit: A.

„ In dit jaar xv^c xxxiiij den xxiij in Julio is gebeurt een grooten Brandt te „ Breda, die began omtrent St. Jans Cappelle in de Veterſtrate, ende daer me- „ de verbrande de Veterſtrate, en de Ridderſtrate, Eyndſtrate, Steenbrug- „ ſtrate, tot Otte van Bruheze Wed:, ende Philips Peters Heeren huyſingen, „ ende tot M^r. Symon de Weſalia in de Waterpoortſtrate, Karſtrate, Kerk- „ ſtrate tot de Maan toe, Cortebrugſtrate, Langebrugſtrate, tot Lambregt „ Ygrams huys, ende tot Jans van Overacker huys toe. De Merckt ende 't „ Kerkhoff tot de Kerke toe, ende aan de andere ſyde tot de ſeven Sterren „ toe, de Katerſtrate van de Gaſthuys poorte af, tot de Suſterkens in Valc- „ kenberge, tot M^r. Zeger Cobbelgiers huys toe Medicyn, nu Don Pedro „ aan de Nieuwſtrate aldaer, ende daer toe Everts van Wiſſchels huys was, „ Jonk^r. Wynand Maſſchereel Wed. huys, M^r. Peter Wolfgancx huys, tot „ Wynants van Buyten huys toe, de Gaſthuysſtrate, Molenſtrate, 't Gaſt- „ huys eynde, en de Doelſtrate tot der Haenberchs huys toe aan de Weſtzy- „ de, ende tot Anthonis Godertſz Sprenkels huys toe aan de Ooſtzyde.

En alzoo men beducht was, dat de borgeren en inwoonders, die met hunne huyſen allen huysraed, en gereedſte middelen verloren hadden, gebreck zouden lyden, zoo is, in alle haeſt, broodt en bier van Dordrecht ontboden, en te ſcheep aangevoert.

In zekeren Vrydom van den Geervlietſen Tol, van 't jaar 1552, word van den gemelden Brandt dus gewaagt: „ Mits den grooten Brandt, daer mede „ de Stadt in Julio 1534, meeſt al verbrant was, ten eynde dat men de bor- „ geren by malkanderen zoude houden, en oock op dat de Stadt weder opge- „ timmert zoude werden, heeft Keyzer Karel aan die van Breda vrydom ver- „ gunt van den Tol van Geervliet voor den tyt van agtien jaaren." In een andere Vrydom, van 't jaar 1562, ſtaat aldus: „ Die van Breda hebben a^o „ 1534 een onverwinnelyke deſolatie geleden by den ſubiten Brandt, waer „ door meer dan drie vierden van de huyſen van de Stadt met alle hare ſub- „ ſtantien afbranden, en zedert door de langduurige ſiekte van Peſt enz.

Proeven n. 68.

Op den vyf en twintigſten van Oogſtmaandt 1540, kwam Keyzer Karel de V., naa dat hy zyne Landen van Hollandt en Zeelandt hadt bezichtigt, te Breda, alwaar hy van Reynier Prins van Oranjen, op 't Kaſteel gehuysveſt, en twee dagen zeer heerlyck onthaelt wierdt.

Digitized by Google

collecte of inzameling van vrywillige en liefdadige giften ter oprechting van diergelyck Gasthuys. Welkers toestemming, mitsgaders brieven van voorschryven aan de Staten der byzondere Landschappen verkregen hebbende, zoo zyn tot het doen dier inzameling afgezonden Jacob Drabbe, en D. Christianus Lossecatius, Schepen en Predikant te Breda. Die dan oock zoo van zyn Hoogheid den Prins van Oranjen, de Staten van Gelderlandt, Hollandt, Zeelandt, Utrecht en Vrieslandt, verscheyde Steden en Leden van dien, als mede van eenige byzondere liefdadige perzoonen, binnen en buyten de Stadt, in de jaaren 1640, 1641, 1642 en 1643, eene genoegzame somme gelts hebben verzamelt, om met 't gene deswegen door 't gemeene Landt verstreckt is, het gemelde Gasthuys te konnen opbouwen.

Ten dien eynde wierdt van Stadswegen aangewezen een zeker ledig Erf, gelegen aan de Stads oude Veste, ten Oosten van 't Borger Weeshuys, alwaar 't zelve, in 't jaar 1644, is gebouwt, en met een groote Zaal en andere gemacken, tot gerief der ziecke en gekwetste Soldaten, voorzien.

Dit Gasthuys, gemeenlyk het *Militair Hospitael* genoemt, wordt bestiert by drie Regenten, van welken de Buytenborgemeester het hooft is, die jaarlyks by den Magistraet uyt de voornaemste borgeren worden aangestelt of wel aangehouden. Als mede by eenen Binnenvader, aan wien de huyshouding, verzorging, en 't onderhoudt der ziecken of gekwetsten aanbevolen is. Boven dien wordt nog, tot hulp en genezing der gemelde ziecke en gekwetste Soldaten, door den Magistraet in dit Gasthuys bestelt een ervare Arts en Heelmeester, met de verdere bedienden daer toe betreckelyck.

Aan dit Gebouw staat het *Theatrum Anatomicum* of de Ondleedkamer, waar op de Heelmeesters hunne gewoone Vergaderingen houden, en alwaer men verscheyde fraeye stucken der Ondleedkunde zien kan.

IX. HOOFTSTUK.

Gedenkwaerdige Zaecken binnen de Stadt en 't Landt van BREDA *voorgevallen.*

DE Stadt Breda heeft veele rampen en ongelucken, zoo van Brandt, als van Pest en Oorlog, zedert veele jaaren herwaerts, moeten ondergaan, waar van wy voorgenomen hebben een kort verhael te doen, meest getrocken uyt de Acteboecken en Registers der Stadt, voor zoo verre men die heeft konnen naagaan, doordien veele zaecken tans onbekent zyn, eensdeels wegens 't gebreck van goede Schryvers, ten anderen, om dat de Stads oude Schriften en Gedenckstucken, in den grooten Brandt van 't jaar 1534, met 't Stadhuys, tot eene onherstelbare schade, door de vlamme vernielt zyn. Vervolgens zullen wy opgeven al 't gene merkwaardigs binnen de Stadt en 't Landt van Breda, of daar omtrent, is voorgevallen.

Goudhoeven Kron: fol. 544.

In Lentemaandt 1489, kwam Heer Jan van Naeltwyck, met een grooten drom krygsvolks, van Rotterdam naar Geertruidenberg afzacken, om die Stadt daar mede te beleggen, welke hy oock innam, en zich daer in sterk verschanste. Die van Dordrecht en Schiedam zulks vernemende, togen aanstonts met alle hunne macht derwaerts, om hem van daer te verdryven; maar den aanslag misluckt zynde, vielen zy in 't Landt van Breda, allezints met rooven en plonderen veel wanorden bedryvende: Weshalven Jan van den Wyngaerden, Drossaert van Breda, genootzaekt wierdt de Landzaten by een te trecken, met welke hy tegen die Roovers optrock, en naa eene scherpe schermutzeling, eenigen van hen versloeg, en verscheyde gevangenen binnen Breda bragt, die hy meest alle liet onthalsen. Kort daer naa ontruymde Heer Jan van Naeltwyck de Stadt Geertruidenberg by verdrag, mits daar voor genietende eene goede somme gelts, welke die van Breda opschoten, om dat zy vrees-

Digitized by Google

vreesden groote ſchade en verwoeſting te zullen lyden van 't Krygsvolck; 't gene de Hertog van Saxen by een zamelde, om Geertruidenberg daar mede te beſluyten.

Op den zeven en twintigſten van Oogſtmaandt 1490, branden binnen Breda af, de Tolbrugſtraet, de Viſſcherſtraet, de Havermarckt, de Viſchmarckt, en dus het derde en beſte gedeelte der Stadt; zoo als de brieven van kwytſchelding van negen jaaren Bede, door Keyzer Maximiliaen, ten behoeven der Stadt Breda verleent, te kennen geven.

In den jaare 1515, begon binnen Breda de Peſt zeer ſterk te woeden, en ruckte in korten tyd veele borgeren en inwoonderen weg. Zedert dien tyd, tot den jaare 1539, is de Stadt daar van nooyt bevryd geweeſt, maar den meeſten tyd zoo jammerlyck geplaagt, dat die, als verlaten, van alle menſchen geſchuwt wierdt. Ondertuſſchen openbaerde zich aldaer, in 't laatſt van Herfſtmaandt 1539, mede de nieuwe ziekte, die men noemde het Zweeten, of de Engelſche ziekte, welke insgelycks veele menſchen wegſleepte.

Een vry grooter en droeviger ongeval moeſt de Stadt Breda ondergaan op den drie en twintigſten van Hooymaandt 1534, wanneer omtrent negen uuren voor den middag aldaer, by de Kapel van St. Jan een hevigen Brandt ontſtont, die, door gebreck van behoorlycken tegenſtant, met zulken gewelt voortging, dat binnen weynige uuren bynaa dartienhondert huyſen door de vlamme verteert wierden, en daar onder de Kapel van St. Jan, de Kercken van 't Gaſthuys, en van 't Swarte Suſteren Klooſter, de Kapel van St. Wendelin, de gebouwen van 't Klooſter van St. Katarinen Dal, behalven de Kerk en de Slaepplaetzen, mitsgaders het Stadhuys, en daar in alle de Archiven en oude Gedenkſchriften, uytgezondert eenige weynigen, zoo dat 'er niet overbleef dan alleen de groote Kerk, met omtrent hondert en feſtig huyſen. Van dezen Brandt vind men in de Stads Regiſters het volgende aangetekent.

Officiaal Boeck. Lit: A.

„ In dit jaar xv^c xxxiiij den xxiij in Julio is gebeurt een grooten Brandt te „ Breda, die began omtrent St. Jans Cappelle in de Veterſtrate, ende daer me- „ de verbrande de Veterſtrate, en de Ridderſtrate, Eyndſtrate, Steenbrug- „ ſtrate, tot Otte van Bruheze Wed:, ende Philips Peters Heeren huyſingen, „ ende tot M^r. Symon de Weſalia in de Waterpoortſtrate, Karſtrate, Kerk- „ ſtrate tot de Maan toe, Cortebrugſtrate, Langebrugſtrate, tot Lambregt „ Ygrams huys, ende tot Jans van Overacker huys toe. De Merckt ende 't „ Kerkhoff tot de Kerke toe, ende aan de andere ſyde tot de ſeven Sterren „ toe, de Katerſtrate van de Gaſthuys poorte af, tot de Suſterkens in Valc- „ kenberge, tot M^r. Zeger Cobbelgiers huys toe Mediçyn, nu Don Pedro „ aan de Nieuwſtrate aldaer, ende daer toe Everts van Wiſſchels huys was, „ Jonk^r. Wynand Maſſchereel Wed. huys, M^r. Peter Wolfgancx huys, tot „ Wynants van Buyten huys toe, de Gaſthuysſtrate, Molenſtrate, 't Gaſt- „ huys eynde, en de Doelſtrate tot der Haenberchs huys toe aan de Weſtzy- „ de, ende tot Anthonis Godertſz Sprenkels huys toe aan de Ooſtzyde.

En alzoo men beducht was, dat de borgeren en inwoonders, die met hunne huyſen allen huysraed, en gereedſte middelen verloren hadden, gebreck zouden lyden, zoo is, in alle haeſt, broodt en bier van Dordrecht ontboden, en te ſcheep aangevoert.

In zekeren Vrydom van den Geervlietſen Tol, van 't jaar 1552, word van den gemelden Brandt dus gewaagt: „ Mits den grooten Brandt, daer mede „ de Stadt in Julio 1534, meeſt al verbrant was, ten eynde dat men de bor- „ geren by malkanderen zoude houden, en oock op dat de Stadt weder opge- „ timmert zoude werden, heeft Keyzer Karel aan die van Breda vrydom ver- „ gunt van den Tol van Geervliet voor den tyt van agtien jaaren." In een andere Vrydom, van 't jaar 1562, ſtaat aldus: „ Die van Breda hebben a^o „ 1534 een onverwinnelyke deſolatie geleden by den ſubiten Brandt, waer „ door meer dan drie vierden van de huyſen van de Stadt met alle hare ſub- „ ſtantien afbranden, en zedert door de langduurige ſiekte van Peſt enz.

Proeven n. 68.

Op den vyf en twintigſten van Oogſtmaandt 1540, kwam Keyzer Karel de V., naa dat hy zyne Landen van Hollandt en Zeelandt hadt bezichtigt, te Breda, alwaar hy van Reynier Prins van Oranjen, op 't Kaſteel gehuysveſt, en twee dagen zeer heerlyck onthaelt wierdt.

Digitized by Google

In 't jaar 1542, hadt zich Meerten van Roſſum, verzelt van de Heeren van Longueval en van Welle, met een leger van vyftien duyſent mannen, vyandlyck te Ooſterwyck, Tilborg, en Gilze nedergeſlagen, en verbrande het Dorp Alphen: En als men vreeſde, dat hy het op Breda gemunt hadt, liet Reynier, Prins van Oranjen, all' 't Krygsvolck, uyt zyne Landvoogdye van Hollandt, lichten en te Breda by een brengen. In de Stads Schriften vindt men genoemt de Kapiteynen Lubert Turck en Struys met hunne Voetknechten, en tien Vaandelen onder den Overſten Burmannia. Prins Reynier bemerkende, dat de Vyanden een aanſlag op Antwerpen hadden, toog met 't gemelde Krygsvolck, waar by hen zyne Leenmannen en veele jonge Gezellen gevoegt hadden, met alle ſpoed derwaerts, ſterk zynde omtrent drie duyzent mannen te voet, en vierhondert te paert. Meerten van Roſſum middelerwyl 't Kaſteel van Hoogſtraten vermeeſtert hebbende, ſloeg aldaer zyn leger neder, en van den Optocht des Prinſſen van Oranjen kondſchap bekomende, is hy denzelven op den weg voorgekomen, en heeft te Braſſchaet, op de volgende wyze, een hinderlaag gelegt. Hy liet zyn Voetvolck achter de heggen op de ackers nederleggen, de Ruyterye ſtelde hy bedeckt achter een Kaſteel, en deed vierhondert zwarte Deenſche Ruyters hen, buyten de heyningen op de heyde, vertoonen. De Prins viel met zyn Voetvolck aanſtonts op die Ruyters aan, welke langs de Braſſchaetſche ſtraet binnenwaerts in 't landt te rug wyckende, door den Prins met de zynen tot in de Hoeven vervolgt wierden: waar op de Vyanden, in de hinderlaag leggende, ſchielyck opſtoven, de aanvallers van alle kanten omringden, en ze teenemael overhoop ſmeten. Men rekent, dat 'er omtrent een duyzent Voetknechten geſneuvelt, en twee duyzent gevangen zyn. De Prins is het met 't meerendeel der Ruyterye binnen Antwerpen ontkomen. Deze nederlaag geſchiede op St. Jacobs dag.

Willem de I., Prins van Oranjen, wierdt op den negen en twintigſten van Lentemaandt 1552, als Heer der Stadt en Lande van Breda, gehuldigt, van welke plegtigheid het volgende in de Stads Regiſters aangetekent is.

Officiael Boeck. Lit. A.

„ Myn geneden Heer, Heer Willem Prince van Auraingien, Grave tot „ Naſſou, Heer tot Breda, is binnen der Stadt van Breda gehult op den dinxdag „ den XXIX in Meert anno XV^c lij, Ludix ſtyle. Ende de Onderzaten in groten „ getale verſaamt ſynde hebben ſyn Geneden yerſt huldt en eedt gedaan, ſoo „ als Heer Jacop Tſeraerts, Ridder, Droſſaert der Stadt en 's Lants van Breda „ dien den Onderſaten geſtaeft heeft in 't cort. Ende dairna is Myn Heer den „ Prince van Auraingien door den Droſſaert voirſz: voorgeleſen den eedt in *Proeven n. 74. 75.* „ forma, ſoo die ſtaet beſchreven, *mutando primam perſonam in tertiam*, te we„ ten, Myn genaden Heer den Prince van Auraingien gelooft en ſweert, dat „ ſyn Genade alle poorteren en Ingeſetenen &c. Ende myn Genade Heer „ voirſz. heeft ſoe den eedt gedaan. Preſent aldaer oock Myn Heer van Elde„ ren, J. Corput Borgem^r, Aerts, Buyſen, Ghoris, Lier, Wouwer, Vier„ linck Schepenen, ende veel andere luyden, dienaren, Poorteren en ingeſe„ tenen van de Stadt, en veele Gecommitteerden van de dorpen. Ende is „ geboort met den ſlach van elff uuren op ten middach. Op de ſelve tyt was „ myn genad: Vrouwe de Princeſſe ende hare Vrouw Moeder met honne Sta„ te oyck op ter Stadthuys. Oick was de Heer van Champaigny by myn „ Genad: Heere.

Alle deze hooge Perzoonen en meer anderen wierden door den Magiſtraet des middags op 't Stadhuys, aan negen byzondere Tafelen zeer prachtig onthaelt. Voor 't Stadhuys wierdt groote viering gedaan, en onder andere hadt men aldaer een ſchoone vercierde Zuyl geplaatſt, waar uyt witte en roode wyn ſprong. Ter gelegentheid dezer huldiging wierden van wegen de Stadt en 't Landt van Breda, aan den Prins, twintig duyzent gulden geſchoncken, in welke gift de Stadt een derde droeg.

Op den twaalfden van Louwmaandt van 't gemelde jaar, zyn door een zwaren Stormwindt uyt 't Noordweſten, alle de Polders, tuſſchen Antwerpen en Bergen op zoom, ingebroken, en ſtont de Vloedt, binnen Breda, op de groote Marckt tot aan den Bornput, en rondom het Kerkhof.

Pont: Heuter: l. 13. c. 2.

Naa dat Keyzer Karel de V., op den vyf en twintigſten van Wynmaandt 1555, de regeering zyner Landen aan zynen zoon Philips, met groote plegtigheid

tigheid, te Bruſſel, hadt afgeſtaen, zoo wierdt dezelve in alle de Brabantſche Steden, als Hertog van Brabant gehuldigt. Onder andere kwam hy, den twee en twintigſten van Herfſtmaandt 1556, te Breda, en ontfing aldaar op 't Stadhuys, met veel pracht en ſtatie, den gewoonen eedt van hulde en trouw. Ten aanzien dezer inhuldiging verkreeg Koning Philips van de Brabantſche Steden, tot een geſchenck, Agt en feſtig duyzent gulden, boven en behalven de aanmerckelycke giften, door de byzondere Steden aan hem gedaan.

In den beginne van 't jaar 1566, wanneer de Koning van Spanjen de harde beveelen omtrent den Hervormden Godsdienſt, de invoering der Inquiſitie, met het aannemen der nieuwe Biſſchoppen en de inzettingen der hooge Kerkvergadering van Trenten, op 't alderſtrengſte deed uytvoeren, en deswegen veele belyders van den Hervormden Godsdienſt ten viere gedoemt wierden; Zoo is te Breda, door toedoen van Lodewyk Graef van Naſſau, en van Philip van Marnix, Heer van St. Aldegonde, de eerſte byeenkomſt gehouden van omtrent vierhondert misnoegde Edelen, alwaar de eerſte hant gelegt wierdt aan 't Verbondt, uyt kracht van 't welke vervolgens, op den vyfden van Grasmaandt van 't zelfde jaar, door de gemelde Edelen, het alom beruchte Smeekſchrift, aan de Hertoginne van Parma, Landvoogdeſſe der Nederlanden, in haar Hof te Bruſſel, is overgegeven.

Den twee en twintigſten van Oogſtmaandt 1566, geſchiede te Breda de Beeldſtormerye, die twee dagen, en twee nachten aldaer met veel hevigheid en wanorder gepleegt wierdt. En vermits, door de groote drift van 't Volck, de Overheden niet in ſtaet waren, om die onbehoorlykheden en geweldenaryen te weeren, en men egter bezorgt was, om allen oploop en beroerte langs de ſtraten voor te komen, en de Vrede en eendracht tuſſchen de borgeren en inwoonders te bewaren, zoo wierdt by den Magiſtraet, met de Raedsluyden des Prinſſen van Oranjen beſloten, dat men van wegen den Prins, op Stads koſten, zoude in dienſt nemen vyftig perzoonen, die de Officieren der Juſtitie, binnen de Stadt, zouden byſtaan, om recht en gerechtigheid te handhaven in alle borgerlycke en halsſtraffelycke zaecken, en alle gewelt daar tegen te ſtuyten: Maar aangaande den Godsdienſt, dat men een iegelyk by den zynen zoude laten. Dienvolgende heeft Govert van Haeſtrecht, Heer van Druynen, Schoutet van Breda, de gemelde knechten, zoo te 's Hertogenboſch, in de Langeſtraet, als elders, aangenomen, welke, geduurende die onluſten, eenigen tyd gedient hebben. *Reſol. der Stadt Breda.*

Daar naa is Prins Willem, voorziende het nakende onweder, op den elfden van Grasmaandt 1567, van Breda naar Duytſlandt vertrocken, tot groote droefheid zyner Onderzaten: Naa wiens vertreck de Heer van Schouwenborg de Stadt Breda, voor den Koning van Spanjen, in 't bezit nam, en door den Magiſtraet de volgende Afkondiging deed doen.

„ Men doet kundigen van wegen myne Gen: Heer den Prince van Oran-
„ gien en deze Stadt Breda, eenen ygelycken, dat alle Vagebonden, Ballin-
„ gen, Miniſters, Predikanten van quade Secten, Apoſtaten, en dyergelycke
„ perſoonen den Gemeynten hynderlick weſende, die hoofden ende Au-
„ theurs van der brekinge van de Beelden, Altaren en Kercken, oyck de hand-
„ dadige, metgaders de gene die hen hebben laten inneſchryven, en in het
„ velt wapenen tegens zyne Maj^t hebben gedragen of genomen, hen begeven
„ hebbende in dyenſt buyten Steden van eenige Heeren der Co: Maj^t contra-
„ rie weſende en contrarierende de Placaten van wegen zyne Maj^t gepubli-
„ ceert, hen vertrecken tuſſchen nu en donderdag naeſtkomende ten xij uren
„ voor noene uyt deſer Stadt en Lande, op te pene van metter coirden en gal-
„ ge geſtraft te worden. Aldus gepubliceert Martis xiij May xv^c lxvij, preſent
„ Schoutet, Wouwer, Broek, Montens, Wyfvliet.„

Waar op de langdurige inlantſche Oorlog gevolgt is, die geene Stadt der Nederlanden zoodanig getroffen en geſmert heeft, als de Stadt Breda, gelyck uyt het volgende verhaal blycken zal.

Den twintigſten van Sprockelmaandt 1568, is Pieter van Quaderebbe, Heer van Berchem, Meyer van Loven, te Breda gekomen als Stadvoogd, en als Afgevaardigde des Konings van Spanjen, om de Stadt en 't Landt van Breda

Digitized by Google

in beſlag te nemen, die op den twaelfden van Zomermaandt den eedt van getrouwigheid ontfing, naa dat, op den elfden van Bloeymaandt te vooren, aldaer in bezetting gelegt waren twee Benden Italiaenſche Ruyteren van Camillo de Gonzaga Graef van Nivellaro, en van den Graef van St. Sigondo. Hy brantſchatte de Stadt, die vervolgens eene goede ſomme gelts aan den Koning moeſt opbrengen. Hy beſchreef mede de Dorpen der Baanderye, ten eynde zy genoegzaam volck zouden bezorgen, om aan de Wallen te wercken, en dwong de Stadt aan ieder arbeyder anderhalven ſtuyver daags te betalen.

Reſol. der Stadt Breda.

Op den ſesden van Hooymaandt daar aanvolgende, kwam de Hertog van Alba zelf binnen Breda, verzelt door veele Grooten en Edellieden, om van de Stadt, in den naam des Konings, bezit te nemen, op wiens aankomſt de groote klock geluyd, en van wegen de Stadt openbare vreugde bewyzen en vieringen gedaan wierden. Naa deszelfs vertreck wierden aldaer de Brieven van kwytſchelding afgekondigt van den volgenden inhoudt.

„ *Don* FERNANDO ALVARES DE TOLEDO, *Hertoge van* ALVA, *en Stadthouder, Gouverneur, en Capitcyn Gnael. &c:*

„ Lieve ende Beminde, Alſoe wy boven alle ſaken begheren ende zoucken
„ alle goede middelen, om een eynde te maken van de Proceduyren opt feyt
„ van den voirleden turbelen, Ende dat men nochtans zonder quaet exempele
„ ende conſequentie nyet en can diſſimuleren metten ghenen die van der Ligue
„ en Confederatie van den Edelluyden geweeſt hebben, metten welken wy
„ nochtans beſien ende adviſeren zullen te gebruycken van particuliere gracie
„ ende pardon, zoo verre zy 't ſelve verdienen, en datter alſulcke concurrentie
„ van redenen zyn, dewelke ons moveren moegen hun de voerſz. gracie te
„ verleenen, ende dat op de conditie hier naer verclaert. Verſuecken wy
„ u daeromme, ende nyettemin van wegen ons Heeren des Coninck ordine-
„ ren, Dat gy terſtont nae den ontfanck van deſen, doet uytroepen ende
„ publiceren alomme binnen de Stadt van Breda, daar men gewoinlyck is uyt-
„ roepingen ende publicatien te doene, Dat alle de ghene die nyet en zyn ge-
„ bannen, verloopen, oft latiteren, maar altyt ſyn jegenwoordich geweeſt
„ ende althans jegenwoordich ende preſent ſyn, hen vindende belaſt ende
„ beſwaert van geweeſt te hebbene van den voorſz. Geconfedereerden als on-
„ dertekent hebbende zeker geſchrift by hun genoemt het Compromis oft de
„ Supplicatie gepreſenteert den vyfſten van April int jaar 1565, oft eenige
„ andere rolle, billiet, oft dyergelycke, daer by zy hen getoocht ende ge-
„ declareert hebben te weſen van de voorſz. Aliantie ende Confederatie, zy
„ gehouden worden hen te preſenteren in perſoone oft by Procureur voer ons,
„ oft die van onſen rade daer toe gedeputeert binnen dertich dagen na de pu-
„ blicatie van deſen, om aldaer te verklaren ende lyden al 't gene dat in de-
„ ſen voorleden mach weſen, zonder yet daerinne te verſwygen, met at-
„ teſtatie gepaſſeert voer Commiſſariſſen opt feyt van den turbelen aldaer oft
„ in hun affweſen voer die Weth ter plaetſe weſende, Doende oock genoeg-
„ ſamelick blycken, dat zy onſe Moeder der heyliger Kercken gereconci-
„ lieert zyn, om dezelve reconciliatie gelien, van ſyne Maj^t. oock te moegen
„ vercrygen gracie en pardon, op pene, indien zy binnen den ſelven tyde
„ ende termyn nyet en verſchynen oft compareren, en zullen ten gheenen ty-
„ de in gratie ontfangen worden, maer zal tegens hen in alle rigeur ende
„ ſtrangheyt van Juſticie gehandelt ende geprocedeert worden, als weder-
„ ſpanningen ende Vyanden van zyne voirſz. Maj^t. ende zyne Landen. Ordonne-
„ rende ende bevelende daer en boven die van der Weth om dezelve te laten
„ uytroepen ende publiceren, dat de voirſz. uytroepinge gedaan zynde, zy daar
„ van behoorlycke Acte maken met declaratie van den dach, maent en jaar,
„ dat de voirſz. publicatie gedaen zal zyn geweeſt, ende dezelve ons over-
„ zeynden in alder vliet, ende neerſtigheyt, ende zoe haeſt 't zelve doenlyk
„ werdt.

„ Lieve Beminde, onſe Heere God wil u hebben in zyne heylige bewaringe.

„ Van

Digitized by Google

„ Van't sHertogenboſſche den xxiiij Auguſti a° 1568. (*Onder ſtont:*) Uytgeleſen „ ende gepubliceert alhier tot Breda ter puyen af op ten Sondach den vyfſten „ dach in September anno xv^c lxviij, preſent Keeſſel Stadhouder, Wouwer, „ Vloet, Borgemrs, Broeck, Montens, Wyfvliet, Jooſt Corneliſſen Schepe- „ nen, by my, (*en was ondertekent:*) C. Werck. „

En dewyl de voorgemelde Brieven onder zoo veele bepalingen gegeven waren, dat niemandt deswegen zeker was, zoo zyn veele borgeren en inwoonderen, den Hervormden Godsdienſt belydende, genootzaakt geweeſt de Stadt te verlaten, en elders veylige ſchuylplaetzen te zoecken. Zedert is de Stadt met zwaare bezettingen van Krygsvolck, zoo van de Benden te voet van den Graaf van Reulx, Liques, Julian Romero, Graaf Hannibal, Fugger en anderen, als die te paard van Don Bernardin de Mendoza en Pedro de Taſſis Spanjaerden, mitsgaders van Niklaas Vaſta, en Jan George Maſſuca Albanoiſen, overlaſt geweeſt, voornamentlyck, naa dat 't Volck des Prinſen van Oranjen, op den laatſten van Oogſtmaandt, de Stadt Geertruidenberg hadt ingenomen.

Peter van Quaderebbe, op den vyf en twintigſten van Zomermaandt 1570, in 't overgaen van Dordrecht, werwaerts hy als Stadvoogd verzonden was, van 's Prinſen Krygsvolck gevangen zynde, die daarnaa te Buren in de gevangenis ſtierf, wierdt Adriaen d'Eſtournel, Heer van St. Remy, van den Hertog van Alba, tot Stadvoogd van Breda aangeſtelt. Geduurende wiens bewind, die van Breda een aanſlag ſmeedden, om de Niervaert by verraſſing te vermeeſteren, ten welken eynde zy, onder 't beleid van N: Blommert, eenige ſchepen uytruſteden, om ze in dien tocht te gebruycken. Deze ſchepen ſtonden op ſtapel en wierden gebouwt op 't Nonnenveldt, doch waren zoo groot gemaekt, dat zy onder de Ginnekensbrug niet konden doorvaaren; Waarom dien tocht agterbleef, en men daar van ſpotswyze dit Liedeken zong:

Hebt dy niet op de Klundert geweeſt
Mette Bredaſche Vlote,
Ic hebber geweeſt ic en com er niet meer,
Ic wierd bynaa doorſchoten.

In 't jaar 1575, is er binnen Breda gehandelt wegens den Vrede tuſſchen den Koning van Spanjen, en de Staten van Hollandt, Zeelandt en andere Bondgenooten. De Heer van St Aldegonde hadt met den Heer van Noircarmes reeds in Lentemaandt 1574, en vervolgens de Heer van Champigny met Karel Boyſot Landtvoogd van Zeelandt, in Zomermaandt daaraanvolgende, verſcheyde onderhandelingen deswegen gehouden. Waar door eyndelyk wierdt te wege gebragt, dat de Groot Kommandeur van Kaſtilien te rade wierdt Dr Elbert Leoninus, onder vry geleyde, naar Hollandt te zenden, Welke, op den agtienden van Wintermaandt te Delft aankwam, en met den Prins van Oranjen, en de Afgezondenen der Staten beraamde den Vredehandel te Breda voort te zetten. Ten dien eynde wierden derwaerts, van wegen Keyzer Maximiliaen, als Middelaars, gezonden de Graven Gunter van Swartzenburg, en Philip van Hohenlo, de eerſte gehuuwd met de Suſter, en de ander met de dochter van Willem Prins van Oranjen, Van wegen den Groot Kommandeur van Kaſtilien, in den naam des Konings van Spanjen, verſchenen aldaar N. de Lannoy, Graaf van La Roche, de Heer van Raſſegem, Stadvoogd van Ryſſel, M^r. Arnout Sasbout, Kancelier van Gelderlandt, M^r. Karel Suys, Voorzitter van 't Hof van Hollandt, nu de Spaanſche zyde houdende, en Dr Elbert Leoninus; En van wegen de Staten van Hollandt, Zeelandt en verdere Bondgenooten kwamen aldaer Arent van Dorp, Karel Boyſot, Landvoogd van Zeelandt, Philip van Marnix Heer van St Aldegonde, Willem van Zuylen van Nyevelt Schout van Dordrecht, Jacob van der Does, Jan Junius de Jonge, Stadvoogd van Veere, M^r. Adriaen van der Myle, en M^r. Paulus Buys Voorſpraak van Hollandt. Deze vergaderden voor de eerſte mael te Breda op 't Stadhuys, den tweeden van Lentemaandt 1575. Wanneer van de zyde des Prinſen en der Staten deze drie punten voornamentlyck aangedrongen wierden: 1. Het vertreck van 't Spaanſch

Em. van Meteren Nederl. Hiſtorie 5. Boek.

Digitized by Google

Spaanſch en ander vreemd Krygsvolck uyt de Nederlanden; 2. Het intrecken der ſtrenge beveelen tegen den Hervormden Godsdienſt; 3. Het beroepen en vergaderen der Algemeene Staten. De Spaanſchen toonden uyterlyck groote genegentheid tot den Vrede, doch zochten alleen tyd te winnen, en brachten ten dien eynde verſcheyde uytvluchten voor den dag, die telkens by die van Hollandt bondig wederlegt wierden: zoo dat de Graven van Swartzenburg en Hohenlo bemerkende, dat er, niettegenſtaande allen hunnen aangewenden arbeyd, niets gevordert wierdt, beſloten van daer te vertrecken; Ten welcken eynde zy, op den ſesden van Grasmaandt, in de Zamenkomſt, van de overige Afgezanten afſcheid namen, onder ernſtige betuygingen van hun leedwezen, dat zy, door de bemiddeling des Keyzers, tot herſtelling der ruſte in de Nederlanden, niet 't minſte hadden konnen toebrengen. Naa het vertreck dezer Gezanten zyn er nog eenige weynige byeenkomſten in de volgende maanden gehouden, doch zonder eenig gevolg. Waer naa men dien Vredehandel, in Hooymaandt 1575, vruchteloos te Breda zag afloopen.

Naa 't overlyden des Heeren van S^t. Remy, is Franciſco Verdugo, by laſtbrief van den vierden van Louwmaandt 1577, tot Stadvoogd van Breda aangeſtelt; Die in de volgende maandt, met de Spaanſche Benden, naer Maeſtricht, en vorders uyt den Lande vertrocken is, uyt kracht van het eeuwig Edict geſloten te Marche en Famine, op den twaalfden van Sprockelmaandt 1577.

Niettegenſtaende 't vertreck van 't Spaanſche Krygsvolk, bleef de Stadt nog belaſt met drie Vaandelen Duytſche Voetknechten, onder 't gezag van Hans Jacob van Caſtel, Overſten Luytenant van den Baron van Fronsberg, die met drie andere Vaendelen van zyne onderhorige Bende, uyt Antwerpen verlopen, in 't Dorp de Hage gekomen zynde, van de Stadt tweehondert gulden ontfing, om van daar, en verders uyt de Baanderye te vertrecken: Dan des niettegenſtaende is hy met zyn Volck, op den elfden van Oogſtmaandt 1577, binnen Breda geruckt, en heeft zich by de drie andere Vaendelen gevoegt.

Reſo'ut. der Stadt Breda. Deze drie laatſte hebben, op den vyftienden der gemelde maandt, de wapenen opgenomen, en zyn met vliegende Vaendelen en een groot gedruys, voor 't Kaſteel getogen, eyſſchende van hunnen Overſten Fronsberg, in 't bywezen van den Droſſaert en eenigen uyt den Magiſtraet, dat aan hen gelycke zoldye van duyzent Kroonen, voor tien dagen, zoude werden verſtreckt, als men voor den middag aan de drie andere Vaendelen hadt gegeven, of dreygende anderzints in de huyſen en den koſt der Borgeren te zullen vallen.

Niettegenſtaende verſcheyde minnelycke Vertoogen daar tegen by den Overſten gedaan, bleven de Krygsknechten echter in hunnen eyſch volharden, hoewel zy twee dagen te voren van Stadswegen Vyfhondert Kroonen hadden ontfangen: Weshalven de Magiſtraet genootzaakt wierdt die knechten verlof te vragen, om op 't Stadhuys te mogen gaan. 't Gene hen toegeſtaen zynde, zoo wierden alle de Leden van den Magiſtraet, de Raedsluyden des Prinſen van Oranjen, en de Tienraaden op 't Stadhuys geroepen, terwyl de deur der Raadkamer, geduurende de Vergadering, met gewapent Volck wierdt bezet gehouden. En naa lange onderhandelingen, is men ten laaſten overeengekomen, dat aan de drie gemelde Vaendelen, den volgenden dag voor den middag, een leening van agt dagen zoude getelt worden, om aldus de zoldye der ſes Vaendelen op een gelycken voet te brengen; Waarnaa de gemelde Heeren eerſt omtrent elf uuren in den nacht, door de Krygsknechten losgelaten zyn. Zedert dien dag tot den uyttocht dier Vaendelen, hebben die van de Stadt de beſtemde leening van een duyzent, negenhondert, ſes en vyftig gulden moeten uytreycken van tien tot tien dagen.

Deze gemeene Krygsknechten hebben, op den twintigſten daer aanvolgende, den Droſſaert Jonk^r. Jan van Berchem, met gewelt, uyt zyn huys gehaelt, willende, dat de Borgeren aan de Wallen zouden werken. Zy dreygden oock den Borgemeeſter Jan Cheeus, dat zy hem en den Magiſtraet, ten ware tot 't wercken bevel gegeven wierdt, zouden dootſlaen. Waerom men genootzaekt was de volgende Verkondiging met de belle te laten doen:

„ Men

Digitized by Google

„ Men adverteert van wegen en ten bevele van den Coronel Frensborgh en
„ van de gemeyne Knechten van zyn Regiment alhier in guarniſoen leggende,
„ dat een iegelick borger en ingezeten deſer Stad huyshoudende, gehouden ſal
„ ſyn terſtont na de publicatie deſes eenes Mans of Vrouwsperſoon uyt te
„ doen, om aan de Wallen te werken, en ſullen verſamen op het Nonnen-
„ veldt.

De Overſte Fronsberg hadt daar doen byvoegen en verkondigen, dat by aldien de borgers niet aanſtonts aan 't werck toogen, de Krygsknechten hen daer toe zouden dwingen.

Omtrent dezen tyd heeft de Graef van Hohenlo de Stadt Breda begonnen in te ſluyten; hy hadt alleen de wegen naer de Stadt opgegraven, en was met zyn Volck, van buyten, niet ſtercker in getal, dan die van binnen, maar maakte des nachts een groot gedruys met heen en weer te trecken, om den Vyandt te miſleyden.

De Stadt dus ingeſloten zynde, waren de borgeren genootzaekt, om de gemelde leeningen aan 't Krygsvolck te voldoen, hun zilverwerck in de munt te brengen, waar van, op 't bevel van den Magiſtraet, by de Goudſmeden, tuſſchen de vyf en ſes duyzent gulden aan vierkante zilvere Stucken geſlagen zyn, die voor een en twee gulden wierden uytgegeven. Boven dien wierden er nog by de vyf duyzent gulden aan tinne penningen geſlagen, die voor drie en vier ſtuyvers gangbaer waren. Deze Noodmunten, waar van er tans zeer weynige gevonden worden, hadden de volgende verbeelding.

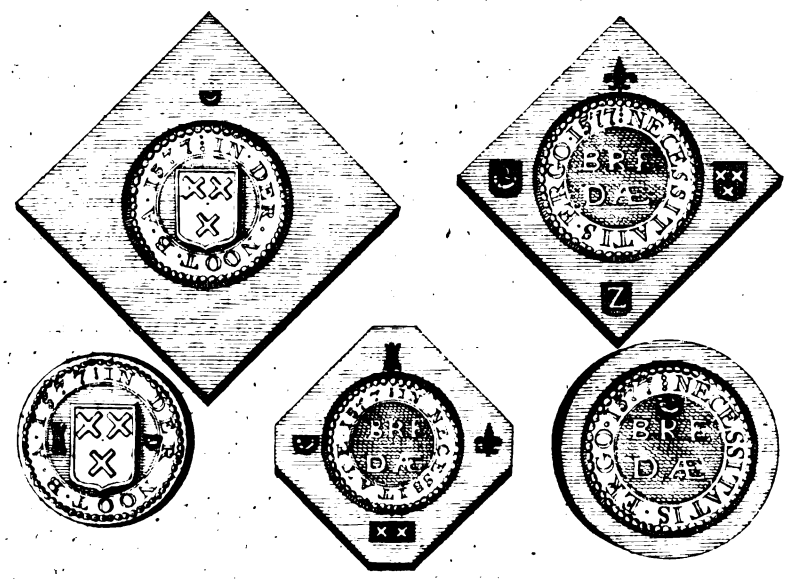

I. Het eerſte Stuck is vierkant, heeft in 't midden het Wapenſchild der Stadt, en omhoog een ander ingeſtempelt, zynde dat van Oranjen; tot een teken dat door des Prinſen laſt de inwiſſeling en vergoeding geſchiet is. Het Omſchrift verder is dusdanig: *Van Loon Nederl. Hiſt. Penn. 1 Deel Bl. 237.*

IN DER NOOT. BREDA. ANNO 1577.

II. Het tweede Stuck, dat van zilver en voor twee guldens gangbaar geweeſt is, als uyt de ondergeſtelde Z blyckt, heeft omhoog eene Lelie, in den rechter hoeck het Wapenſchild van Oranjen, en in den ſlinker dat van Breda, wiens naam oock in het midden, en binnen dit Omſchrift ſtaat:

NECESSITATIS ERGO. 1577.

Dat is:

NOODSHALVE. 1577.

Digitized by Google

III. Het derde en kleynſte is van lood, en heeft in 't midden het Wapen van Breda, ter ſlinker dat van Oranjen, en ter rechter zyde een Burgje geſtempelt, binnen dit Omſchrift:

IN DER NOOD. BREDA. ANNO 1577.

IV. Het vierde is mede van zilver, en voor derien gulden gangbaar geweeſt, als blyckt uyt de twee ondergeſtelde taluytende letteren XX, en in den rechter hoeck ſtaat het Wapenſchild van Oranjen, in den bovenſten een Burgje, en in den ſlinker een Lelie; verder leeſt men tot Op- en Omſchrift:

IN NECESSITATE BREDÆ. 1577.

Dat is:

IN DEN NOOD VAN BREDA. 1577.

V. Het laatſte, dat van lood en rond is, heeft in 't midden den naam der Stadt, en daar boven het Wapenſchildtje van Oranjen geſtempelt; binnen het Omſchrift dezer woorden:

NECESSITATIS ERGO. 1577.

Dat is:

NOODSHALVE. 1577.

Geduurende het beleg hebben de gemeene Zoldaten hunnen Overſten Fronſberg, met de verdere Kapiteynen op 't Stadhuys gevangen gehouden, en daar naa den Overſten met den Heer van Kinſick een geheelen nacht aan den bornput op de Markt met ketenen vaſt gemaekt, begeerende Spitsrecht over hen gedaan te hebben, doordien zy voorgaven van hen trouwloos gehandelt te zyn: En om dat de Magiſtraet deswegen niet op 't Stadhuys kon komen, wierden de vergaderingen ten huyſe des Droſſaerts gehouden.

Een Franſche zoldaet zyn bloot lichaem zwart gemaekt hebbende, is by nacht van buyten door de Veſten geſwommen, en den wal beklommen hebbende, heeft hy een Vaendel, 't gene aldaer geplant ſtont, en van den ſchiltwacht, uyt vrees dat het de Duyvel was, verlaten wierdt, weggenomen, en aan den Graef van Hohenlo gebracht, waar voor hy, naa 't overgaen der Stadt, door den Magiſtraet, met een vierkante goude Noodmunt ter waarde van Negen gulden, beſchoncken is.

Ten laaſten de Belegeraers, vernomen hebbende, dat de Duytſchers eenen Kwakzalver, andere zeggen eenen Hopman, met brieven aan Don Jan van Ooſtenryck gezonden hadden, hebben zy dien, op zyn te rug komſt, waargenomen, en als zy hem wel onthaelt en droncken gemaekt hadden, hebben zy zyne dooſen en zalfbuſſen wel doorzocht, waarin een verborge brief van Don Jan wierdt gevonden; waarby hy de Duytſche knechten groote beloften deed, om de belegering tot 't uyterſte te houden: In plaats van welcken brief zy eenen anderen, zeer konſtig in de onderteekening en 't zegel naagebouſt, geſtoken hebben van den volgenden inhout: „ Dat hy hen bedanke voor hun„ ne trouw en dapperheid, en dat hy hen in al te groote weerde hield, om „ hen te Breda in gevaar te laten, en daerom beval, dat zy, zonder dralen, „ de Stadt opgevende by hem zouden komen om hunnen achterſtel te ont„fangen". De Kwakzalver, wacker geworden zynde en zich alleen bevindende, is in ſtilte doorgeſlopen en binnen de Stadt gekomen. De Krygsknechten by trommelſlag op de groote Markt vergadert zynde hebben den verſierden brief geleſen, en dien geloft. Weer naa zy in onderhandeling met den Graef van Hohenlo zyn getreden, en naa eenige voorbedingen, hebben zy de Stadt, met hunnen Overſten, op den vierden van Wynmaandt 1577. in deszelfs handen overgegeven. Naa de overgave wierdt Jonkr. Coenen, met zyne Bende, op 't Kaſteel in bezetting gelegt. Geduurende dit beleg zyn de meeſte huyſen op den Fellen-Oort afgebrand.

Naa

Naa dat de Duytſche Zoldaten uyt de Stadt getrocken waren, bleven eenigen van hen te Terheyden en Teteringe leggen, tot laſt en verdriet der Ingezetenen, waerom de Droſſaert Heer Jan van Berchem, met het Vaendel jonge Gezellen derwaerts trock, en hen van daer verjoeg, brengende eenige gevangenen, en daar onder den Luytenant Blomt, binnen Breda.

Op den vier en twintigſten van Louwmaandt 1580, wierdt Prins Willem de I, naa zyn te rugkomſt uyt Duytſlandt, met den Aertshertog Matthias van Antwerpen komende, te Breda met alle bedenckelycke vreugde tekenen en vieringen ingehaelt. De Prins huysveſte den Aertshertog op het Donjon, en onthaelde hem, geduurende den tyd van ſes weecken, met de uyterſte pracht. Onderwyl wierdt de Prins, met den Aertshertog, de Marckgraven van Havré en Bergen op zoom, en verſcheyde andere Edellieden, op den vyf en twintigſten van Sprockelmaandt, door den Magiſtraet, met een heerlyck feeſt en avondmaeltyd, op 't Stadhuys, onthaelt. Waar naa de Aertshertog, over Bergen, naer Antwerpen, te rug keerde.

Naa 't overgaen der Stadt Breda, en 't vertreck der Duytſche Krygsknechten, hebben de borgeren weynig tyd gehadt, om onder 't gebiedt van hunnen rechtgeboren Heer den adem te ſcheppen; Want op den agt en twintigſten van Zomermaandt 1581, is de Stadt, door het Kaſteel, by de Spaenſchen met gewelt en verraſſing ingenomen, welk geval zich op volgende wyze heeft toegedragen.

In 't begin van Zomermaandt 1581, hadt de Overſte La Garde de bezetting uyt de Stadt Breda gelicht, om de kleyne ſteden en verſterckte huyſen daar omtrent gelegen, te vermeeſteren, latende alleen in de Stadt de helft der Bende Voetknechten van Jonkr. Floris van Brederode en eenige weynige Krygsknechten op het Kaſteel leggen. Klaude van Barlaimont Heer van Haultepenne, daar van kondſchap bekomen hebbende door Karel van Gaveren Heer van Freſin, die wegens verbode verſtandhouding met den vyandt in 't Kaſteel van Breda gevangen gehouden wierdt, deed aanſtonts door den Overſten Maarten Schenk te Eyndhoven veel volcks by een vergaderen, onder voorgeven van daar mede Geertruidenberg, Heusden, en andere byleggende Plaetzen te willen overvallen. La Garde zulks vernemende ſloeg zich met zyn volck neder tuſſchen Turnhout en Hoogſtraten: Haultepenne daar en tegen legerde zich by Hilvarenbeeck, van waar hy, den zeven en twintigſten des avonds, ſeer ſtil opbrack, en des morgens omtrent twee uuren, met zyne benden, voor 't Kaſteel van Breda aankwam. *Emman: van Meteren Ned. Hiſt. 10 Boek.*

Ick vind uyt den mont der Weduwe Maubus, doenmaels Kaſteleinſche van 't Kaſteel, aangetekent; dat dien nacht aldaar in bezetting lagen vyf en dartig ſoldaten, onder 't bevel van den Kapiteyn Barvoets, van welke twee, d'een genaamt Baléfre een Luykſe Overloper, en de ander een zoetelaer, met den vyandt gemeenſchap hielden. Baléfre was dagelyks in de keuken met de bedienden van den gevangen Heer van Freſin, en wierdt van hen, om geen vermoeden te geven, voor een dief, ſtruyckrover en deugeniet geſcholden. Dien nacht, als 't Kaſteel verraſt wierdt, ſtont hy drie uuren agter een op ſchiltwacht, en als een ander Krygsknecht kwam om hem af te loſſen te zelve tyd, als de Vyand bezig was de Veſten te beklimmen, wiſt hy dien, onder verſcheyde voorgevingen, te rug te zenden, zeggende, Ick zal voor u nog wat ſchilderen, naderhant kond gy het voor my doen. Op die wyze is de Vyand, zonder gerucht te maken, langs de gracht, die wegens eenige verbeteringen aan de Veſtingwercken droog gemaakt was, op de Wallen geklommen, jaagende de bezetting, die meerendeels beſchonken was door 't drincken van een ton bier, hen van wegen den Heer van Freſin gegeven, van daar te rug naar 't binnen Kaſteel. Twee en twintig ſoldaten, de overige of gedoodt of gevangen zynde, verweerden zich aldaar nog eenigen tyd, maar ten derdemaal van de Spaanſchen opgeeyſcht zynde, gaven zy hen over, op 't aanraden des gemelden Heeren van Freſin, onder beding van hunne wapenen te behouden, die hen echter naderhant zyn afgenomen. De Kaſteleinſche wierdt insgelycks, tegen 't gegeven woordt, geplondert en van alle haere goederen berooft.

Godevaert Montens, Binnenborgemeeſter of Preſident der Stadt Breda,

III. Het derde en kleynſte is van lood, en heeft in 't midden het Wapen van Breda, ter ſlinker dat van Oranjen, en ter rechter zyde een Burgje geſtempelt, binnen dit Omſchrift:

IN DER NOOD. BREDA. ANNO 1577.

IV. Het vierde is mede van zilver, en voor derſen gulden gangbaar geweeſt, als blyckt uyt de twee ondergeſtelde talduydende letteren XX, en in den rechter hoeck ſtaat het Wapenſchild van Oranjen, in den bovenſten een Burgje, en in den ſlinker eene Lelie; verder leeſt men tot Op-en Omſchrift:

IN NECESSITATE BREDÆ. 1577.

Dat is:

IN DEN NOOD VAN BREDA. 1577.

V. Het laatſte, dat van lood en rond is, heeft in 't midden den naam der Stadt, en daar boven het Wapenſchildtje van Oranjen geſtempelt; binnen het Omſchrift dezer woorden:

NECESSITATIS ERGO. 1577.

Dat is:

NOODSHALVE. 1577.

Geduurende het beleg hebben de gemeene Zoldaten hunnen Overſten Fronſberg, met de verdere Kapiteynen op 't Stadhuys gevangen gehouden, en daar naa den Overſten met den Heer van Kinſick een geheelen nacht aan den bornput op de Markt met ketenen vaſt gemaekt, begeerende Spitsrecht over hen gedaan te hebben, doordien zy voorgaven van hen trouwloos gehandelt te zyn: En om dat de Magiſtraet deswegen niet op 't Stadhuys kon komen, wierden de vergaderingen ten huyſe des Droſſaerts gehouden.

Een Franſche zoldaet zyn bloot lichaem zwart gemaekt hebbende, is by nacht van buyten door de Veſten geſwommen, en den wal beklommen hebbende, heeft hy een Vaendel, 't gene aldaer geplant ſtont, en van den ſchiltwacht, uyt vrees dat het de Duyvel was, verlaten wierdt, weggenomen, en aan den Graef van Hohenlo gebracht, waar voor hy, naa 't overgaen der Stadt, door den Magiſtraet, met een vierkante goude Noodmunt ter waarde van Negen gulden, beſchoncken is.

Ten laaſten de Belegeraers, vernomen hebbende, dat de Duytſchers eenen Kwakzalver, andere zeggen eenen Hopman, met brieven aan Don Jan van Ooſtenryck gezonden hadden, hebben zy dien, op zyn te rug komſt, waargenomen, en als zy hem wel onthaelt en droncken gemaekt hadden, hebben zy zyne dooſen en zalfbuſſen wel doorzocht, waarin een verborge brief van Don Jan wierdt gevonden; waarby hy de Duytſche knechten groote beloften deed, om de belegering tot 't uyterſte te houden: In plaats van welcken brief zy eenen anderen, zeer konſtig in de onderteekening en 't zegel naagebootſt, geſtoken hebben van den volgenden inhout: „ Dat hy hen bedankte voor hun„ ne trouw en dapperheid, en dat hy hen in al te groote weerde hield, om „ hen te Breda in gevaar te laten, en daarom beval, dat zy, zonder dralen, „ de Stadt opgevende by hem zouden komen om hunnen achterſtel te ont„fangen". De Kwakzalver, wacker geworden zynde en zich alleen bevindende, is in ſtilte doorgeſlopen en binnen de Stadt gekomen. De Krygsknechten by trommelſlag op de groote Markt vergadert zynde hebben den vercierden brief geleſen, en dien geloft; Waer naa zy in onderhandeling met den Graef van Hohenlo zyn getreden, en naa eenige voorbedingen, hebben zy de Stadt, met hunnen Overſten, op den vierden van Wynmaandt 1577. in deszelfs handen overgegeven. Naa de overgave wierdt Jonkr. Coenen, met zyne Bende, op 't Kaſteel in bezetting gelegt. Geduurende dit beleg zyn de meeſte huyſen op den Fellen Oort afgebrand.

Naa dat de Duytſche Zoldaten uyt de Stadt getrocken waren, bleven eenigen van hen te Terheyden en Teteringe leggen, tot laſt en verdriet der Ingezetenen, waerom de Droſſaert Heer Jan van Berchem, met het Vaendel jonge Gezellen derwaerts trock, en hen van daer verjoeg, brengende eenige gevangenen, en daar onder den Luytenant Blomt, binnen Breda.

Op den vier en twintigſten van Louwmaandt 1580, wierdt Prins Willem de I, naa zyn te rugkomſt uyt Duytſlandt, met den Aertshertog Matthias van Antwerpen komende, te Breda met alle bedenckelycke vreugde tekenen en vieringen ingehaelt. De Prins huysveſte den Aertshertog op het Donjon, en onthaelde hem, geduurende den tyd van ſes weecken, met de uyterſte pracht. Onderwyl wierdt de Prins, met den Aertshertog, de Marckgraven van Havré en Bergen op zoom, en verſcheyde andere Edellieden, op den vyf en twintigſten van Sprockelmaandt, door den Magiſtraet, met een heerlyck feeſt en avondmaeltyd, op 't Stadhuys, onthaelt. Waar naa de Aertshertog, over Bergen, naer Antwerpen, te rug keerde.

Naa 't overgaen der Stadt Breda, en 't vertreck der Duytſche Krygsknechten, hebben de borgeren weynig tyd gehadt, om onder 't gebiedt van hunnen rechtgeboren Heer den adem te ſcheppen; Want op den agt en twintigſten van Zomermaandt 1581, is de Stadt, door het Kaſteel, by de Spaenſchen met gewelt en verraſſing ingenomen, welk geval zich op volgende wyze heeft toegedragen.

In 't begin van Zomermaandt 1581, hadt de Overſte La Garde de bezetting uyt de Stadt Breda gelicht, om de kleyne ſteden en verſterckte huyſen daar omtrent gelegen, te vermeeſteren, latende alleen in de Stadt de helft der Bende Voetknechten van Jonkr. Floris van Brederode en eenige weynige Krygsknechten op het Kaſteel leggen. Klaude van Barlaimont Heer van Haultepenne, daar van kondſchap bekomen hebbende door Karel van Gaveren Heer van Freſin, die wegens verbode verſtandhouding met den vyandt in 't Kaſteel van Breda gevangen gehouden wierdt, deed aanſtonts door den Overſten Maarten Schenk te Eyndhoven veel volcks by een vergaderen, onder voorgeven van daar mede Geertruidenberg, Heusden, en andere byleggende Plaetzen te willen overvallen. La Garde zulks vernemende ſloeg zich met zyn volck neder tuſſchen Turnhout en Hoogſtraten: Haultepenne daar en tegen legerde zich by Hilvarenbeeck, van waar hy, den zeven en twintigſten des avonds, ſeer ſtil opbrack, en des morgens omtrent twee uuren, met zyne benden, voor 't Kaſteel van Breda aankwam. *Eman: van Meteren Ned. Hiſt. 10 Boek.*

Ick vind uyt den mont der Weduwe Maubus, doenmaels Kaſteleinſche van 't Kaſteel, aangetekent; dat dien nacht aldaar in bezetting lagen vyf en dartig ſoldaten, onder 't bevel van den Kapiteyn Barvoets, van welke twee, d'een genaamt Baléfre een Luykſe Overloper, en de ander een zoetelaer, met den vyandt gemeenſchap hielden. Baléfre was dagelyks in de keuken met de bedienden van den gevangen Heer van Freſin, en wierdt van hen, om geen vermoeden te geven, voor een dief, ſtruyckrover en deugeniet geſcholden. Dien nacht, als 't Kaſteel verraſt wierdt, ſtont hy drie uuren agter een op ſchiltwacht, en als een ander Krygsknecht kwam om hem af te loſſen te zelve tyd, als de Vyand bezig was de Veſten te beklimmen, wiſt hy dien, onder verſcheyde voorgevingen, te rug te zenden, zeggende, Ick zal voor u nog wat ſchilderen, naderhant kond gy het voor my doen. Op die wyze is de Vyand, zonder gerucht te maken, langs de gracht, die wegens eenige verbeteringen aan de Veſtingwercken droog gemaakt was, op de Wallen geklommen, jaagende de bezetting, die meerendeels beſchonken was door 't drincken van een ton bier, hen van wegen den Heer van Freſin gegeven, van daar te rug naar 't binnen Kaſteel. Twee en twintig ſoldaten, de overige of gedoodt of gevangen zynde, verweerden zich aldaar noch eenigen tyd, maar ten derdemaal van de Spaanſchen opgeeyſcht zynde, gaven zy hen over, op 't aanraden des gemelden Heeren van Freſin, onder beding van hunne wapenen te behouden, die hen echter naderhant zyn afgenomen. De Kaſteleinſche wierdt insgelycks, tegen 't gegeven woordt, geplondert en van alle haere goederen berooft.

Godevaert Montens, Binnenborgemeeſter of Preſident der Stadt Breda,

een braaf en wacker Man, kennis bekomen hebbende, dat't Kasteel door de Spaanschen verovert was, ging aanstonts, verzelt van den Wachtmeester Wierick van den Biestraten, naar de Wallen, deed die door de borgeren alom bezetten, en toog met een gedeelte derzelve naar 't Kasteel, om de Vyanden te beletten van daar in de Stadt te dringen. Aldaar gekomen zynde liet hy op 't Pleyn tegen 't Kasteel een afsnyding maeken, het Kaatspel en de daar by staande huyzingen wierden vol Volks gelegt; Omtrent 't huys van Brecht in de Cingelstraet wierdt een tweede verschantzing opgeworpen, en op de groote Kerk en Toren eenig Volck, met dubbele haaken, geplaatst, om was 't mogelyck, door een sterken tegenweer de Vyanden zoo lang op te houden, tot dat de Overste La Garde, kennis van 't overrompelen van 't Kasteel bekomen hebbende, met zyne Benden, tot ontzet der Stadt, spoedig zoude konnen aanrucken.

De Heer van Haultepenne meester van 't Kasteel zynde kwam terstont langs de poort in de Stadt vallen; doch wierdt door den dapperen tegenstant der Borgeren, ondersteunt door een gedeelte van 't Vaandel voetknechten van Jonkr. Floris van Brederode, onder 't beleid van den Vaandrig Dorp, die aldaer oock gekwetst wierdt, genootzaakt met groot verlies af te wycken. Aan dien kant gestuyt zynde nam hy voor, om langs de Valbrug in 't Valckenberg te dringen, en van daar de Stadt aan te tasten. De Borgeren hadden voor die brug in aller yl eene afsnyding opgeworpen, waarin zy zich dapper verweerden; maar door de groote macht der Vyanden overmant zynde, waren zy genootzaakt te rug te deinsen. Het Vaandel jonge Gezellen, onder den Kapiteyn Hendrick Feckens, die aldaar doot bleef, hield nog een korten tyd den Vyand met schermutselen op, maar was eyndelyck genootzaakt dien post mede te verlaten. De Vyand dus meer en meer doordringende maekte zich meester van 't Kaetspel, de Stallingen van den Heer, en de daar by staande huysen, en stack terstond de Stallingen in brant: Doch niettegenstaande door de opgaande vlammo eerst wat schrick veroorzaekt wierdt, hield de bende Jonge Gezellen echter aldaer wederom stant, en belette den Vyandt verder voort te gaan.

Haultepenne in deze aanvallen veel volck verliesende, en beducht zynde, dat de benden onder den Oversten La Garde reeds in de Stadt gekomen waren, nam in beraad om in 't Kasteel te rug te trecken: Maar de Overste Maarten Schenck hield zulks tegen, en zyne benden een hart in 't lyf sprekende, viel met groot gewelt uyt 't Kaatspel in de Stadt. De Borgeren van alle kanten door versch volck aangetast wordende, konden niet langer tegenstaan, maar waren gedwongen de Stadt dieper in te trecken, en verschansten zich in 't begin van de St. Anne straat aan de Veemarkt, in de St. Jans of Veterstraet, en aan de Halstraat, alwaar 't zwaarste gevecht voorviel, en veele vyanden gedoodt wierden. De Borgeren, zoo wel die van den Roomschen als van den Hervormden Godsdienst, kweeten zich moedig, Vrouwen en Kinderen ontzagen zich niet alles aan te brengen, dat tot de Verschantzingen nodig was: Jaa de Geestelycken zelf toonden hunnen yver met een ygelyk tot 't waarnemen van zynen plicht, aan te moedigen.

De Vyanden in de binnen Stadt door de Borgeren te rug gedreven zynde keerden weder naar 't Valckenberg; en van tyd te tyd sterker wordende, deden zy de Borgeren, die zich aldaer weder gepostteert hadden, al vechtende te rug deinsen: Waar naa zy zich over den wal naar de Gasthuyspoort begaven, en die, naa een korten tegenstant, vermeesterden, langs welke zy aanstonts hunne Ruyterye binnen de Stadt brachten. De Burgemeester Montens hier van verwittigt wordende, trock ten spoedigsten derwaerts, om, was 't mogelyck, de poort en brug nog tydig te bezetten, maar de Vyand was alreeds zoo sterk binnen de Stadt gekomen, dat hy, nog de Wagtmeester van den Biestraten, met hun onderhorig Volck, die konden tegenhouden, zoo dat zy teenemael wierden overhoop gesmeten, en veele borgeren aldaar gedoodt. De Wachtmeester ontkwam het door de Vesten; de Borgemeester wierdt zwaar gewondt, en van twee Albanoische knechten gevangen genomen, maar door hen, op hoop van grooter buyt, weder verlaten zynde, begaf hy zich naar de Haegdycksse poort, werwaerts de Luytenant der Jonge

ge Gezellen, een Vaandrig van de Borgerye, en de Opziender der Veſtingwercken mede geweken waren. Zy bolwerkten hen aldaar, zoo veel als de tyds gelegentheid hen toeliet, alleen maar in hoop, om 't Krygsvolck onder den Overſten La Garde aldaer te mogen afwachten, aan wien ten dien eynde verſcheyde booden afgezonden waren; Doch de Vyand merckende, dat die poort door de Borgeren nog gehouden wierdt, kwam met al zyn macht te paert, langs de Straten, en te voet langs de Wallen, derwaerts aanrucken, en dwong de Borgeren, naa een korten tegenweer, de vlucht te nemen en die poort te verlaten.

Als nu Haultepenne van alle de poorten meeſter was, en die met veel Krygsvolck hadt doen bezetten, keerde hy weder naar de groote Markt, alwaar 't Stadhuys, de Kerk en de Toren van de Borgeren nog ingehouden wierden, welke van daar zeer ſterk ſchoten, en veele Spanjaerden deden ſneuvelen. Hy taſte die met veel gewelt aan, en naa een wackeren tegenſtant, wierd er eyndelyck van Verdrag geſproken, 't gene op de ſchoone beloften van Haultepenne oock getroffen, doch aanſtonts trouwloos verbroken wierdt.

De Stadt aldus, naa eene wackere verdediging van omtrent tien uuren, vermeeſtert zynde, wierdt tegen 't gegeven woordt, aan de Soldaten ten roof gegeven, en met de uyterſte razernye en wreedheid geplondert. Men ſpaarde nog Vrouwen nog Kinderen, jongen nog ouden, Geeſtelycken nog Weireldlycken, alles wierdt in de eerſte woede op de ſtraten en in de huyſen dootgeſlagen, en de overgeblevenen op en zwaar en ondraaglyck rantzoen geſtelt. Onder andere vondt men meer dan tagtig duyzent Veertelen granen van allerley inlantſch gewas, die opgetekent en ten behoeven des Konings aangeſlagen zyn.

Naa deze Woede, heden nog de Spaanſche of Haultepens Furie genaamt, wierden omtrent vyfhondert vier en tagtig geſneuvelden, daar onder drie Prieſters, begraven, en zyn daar naa de meeſte borgeren naar Ooſterhout en elders metter woon vertrocken. Men vindt zelf in een Vertoog, door den Magiſtraat, in den jaare 1583, aan den Stadvoogd Camillo del Monte, tegen de onophoudelycke geweldenaryen der bezetting, gedaan, dat de Stadt doenmaals zodanig ontvolkt was, dat er naeuwelyks vierhondert borgeren in waeren, waar van er nog dagelycks eenigen door gebreck en armoede ſtierven. *Reſolut. der Stadt Breda.*

Ondertuſſchen wierden, op den vyf en twintigſten van Louwmaandt 1582, van 't Stadhuys te Breda afgekondigt de volgende brieven van Pardon of Kwytſchelding door den Koning van Spanjen gegeven in Slachtmaandt 1581.

„ Philips by der gratien Gods Coninck van Caſtillien, van Leon, van Arragon, van Navarre, van Napels, van Cicilien, van Maillorque, van Sardeyne, van de eylanden Indien, en den vaſten landen der Zee Oceane, Ertshertoge van Ooſtenryck, Hertoge van Bourgoingnien, van Lothryck, van Brabant, van Limburgh, van Gelre ende van Melanen, Grave van Haesbourch, van Vlaenderen, van Arthois, van Bourgoingien, Palsgrave van Henegouwen, van Hollant, van Zeelant, van Namen ende van Zutphen, Prince van Swave, Marcgrave des Heylichs Rycx, Heere van Vrieſlant, van Salins, van Mechelen, van de Stadt, Steden en Landen van Utrecht, Overyſſel ende Groeningen, ende Dominateur in Aſien en in Africque. Doen te weten allen tegenwoordigen ende toecomenden, dat alſoo het lichaem en de gemeene borgers ende ingeſetenen der Stadt Breda, dewelcke van ons gehouden is geweeſt te leene, ende naderhant verbeurt ende geconfiſqueert tonſen profyte, deur die Rebellie ende misdaet van Willem van Naſſau Prince van Oraengien, ſich tegens alle verbant ende devoir van goede Vaſſalen ende onderſaten, gerebelleert, opgeſtaen, ende de Wapenen tegen ons haeren Souverainen Heere ende Natuerlycken Prince aengenomen hebben, Oock binnen derſelver Stadt gebrocht ende gelaten onſe Vyanden, heretycken, Rebellen, Ketters ende valſche predicanten van diverſche ſecten, contrarierende onſer heyliger religie ende geloove, ende daerenboven verjaecht ende gedoocht verjaecht te wordene de Religieuſen ende andere Geeſtelyke perſoonen, geſcheynt ende gevioleert de weerdige heylige ſacramenten, beſtormt ende afgebroken de altaaren ende beelden in diver-

Digitized by Google

„ ſche Kerken gededicceert ende gewydt ter eeren ende dienſt Gods en van ſynen
„ heyligen, gefurneert ende opgebracht penningen, beden ende contributien
„ tot voetſel ende onderhout van honne ongehoorſaemheyt, Rebellye ende
„ wederſpannigheyt, mitsgaders oock gebruyckt ende voorgewent alle wegen
„ van hoſtiliteyt ende vyantſchap tegens ons ende onſe krysknechten liggen-
„ de in onſe landen daer omtrent, alles ter tyt toe ſy ende de voorſz. Stadt van
„ Breda metter hulpe van Godt, ende by cracht ende gewelt van onſe wape-
„ nen onder onſe gehoorſaemheyt herbracht ſyn geweeſt. Ende hoewel dat
„ overmits alle de voorſz. Rebbellien, wegen van feyten, ende andere grou-
„ welycke ſtucken, exceſſen ende misdaden de voorgeñ: van Breda opentlyck
„ gevallen ſyn in de pene van 't Crym *Læſæ Majtis divinæ & humanæ*, en vol-
„ gentlyck verbeurt lyff en goet, insgelyex oock allen de privilegien, Vryhe-
„ den, Statuyten, Rechten ende authoriteyten, die ennichſins ſouden mogen
„ toeſtaen ende competeren ſoo den lichame en de gemeynte der voorſz. Stadt,
„ als den Ambachten derſelver, ende anderſſins in 't generael ende particulier.
„ In der vuegen dat wy in verſaeckinge ende deteſtatie van alſulcke hertneckig-
„ ge boosheden, Rebellien en misdaden hadden mogen met recht ende reden
„ de voorſz. Stadt ganſelyck ſlechten, effenen ende ter ploege brengen, ten
„ exempel en vreeſe van allen, die van gelycken gedaan hebben, oft alnoch
„ ſouden willen beſtaen te doen. Soo iſt, nochtans, dat wy gebruyckende
„ onſer gewoonlicker genade ende barmhertigheyt, ende ſtellende gratie voor
„ ſtrangheyt van Rechten en Juſtitie, hebben met goeden rypen advyſe van
„ rade, ende ter deliberatie van onſen ſeer lieven ende ſeer beminden goeden
„ Neve den Prince van Parma en Plaiſance, Stadhouder, Gouverneur ende Ca-
„ piteyn generael van onſen landen van herwaerts overe, vergeven, quytge-
„ ſcholden ende geremitteert, vergeven, ſchelden quyte ende remitteren,
„ uyt onſer ſunderlinge gratie by deſen tegenwoordigen, den lichaem en de
„ gemeente der voorſz. Stadt van Breda, borgers ende inwoonders derſelve,
„ van wat ſtaet, qualiteyt oft condicie ſy ſyn, alle die exceſſen, crimen ende
„ misdaden boven verhaalt, mitsgaders alle penen ende boeten corporelle, cri-
„ minele ende civile, daerinne ſy uyt ſaken van dien gevallen ſyn, hen ont-
„ fangende in gratie ende reſtituerende tot hunnen goeden namen, famen en-
„ de geruchten, mitsgaders in hunne goederen alnoch niet weſende gecon-
„ fiſqueert, in derſelver vuegen ende manieren gelyck ſy waeren voor en al
„ eer de geſchiedeniſſe van de ſaken voorſz. Behalven nochtans ende uytge-
„ ſteken de gene die tegenwoordiglyck by onſe Commiſſariſſen weſende tot
„ Breda, in gevanckeniſſe geſtelt ende gehouden ſyn, ende alle andere geweeſt
„ hebbende principale hoofden, autheurs ende aenhangers van de voorſz. Re-
„ bellie en crimen: Als te weten, Miniſters, Diakenen, Conſiſtorianten,
„ Prophanateurs ende Scheynders van de H. Sacramenten, Rovers, Stormers
„ ende Brekers van Kercken, altaren ende beelden, ende generalyck alle an-
„ dere geweeſt hebbende hoofden ende Capiteynen van de voorſz. Rebellen
„ ende Heretycken. Ende namentlyck *Roelant van Stakenbroeck*, *Chriſtiaen*
„ *Baers*, Doctor *Johannes Baſius*, Mr. *Jacob Vlas*, *Marck Steelant*, *Baptiſta*
„ *Vogelſanck*, *Johan Back*, *Claes Corneliſſen*, *Godevaert van Luchtenborch*, *Gode-*
„ *vaert Montens*, *Chriſtianus Back*, *Hendrick Frekens*, *Corñ. Wachmans*, Mr.
„ *Cornelis Buyſen*, Mr. *Jan van Etten*, *Anthonis Franſſen*, *Bartholomeus van den*
„ *Corput*, *Willem Jaſpaer Wiltens*, *Cornelis Beens*, *Seger Gerits van Wyck*,
„ *Wouter Bouwens*, *Cornelis* Brouwer in 't Haentken, *Henrick Janſſen van den*
„ *Corput* Predikant, *Jan van der Heyden* de Siecketrooſter genaemt, *Coenraet*
„ *Ewouts* geheten *Coman Coen*, *Wouter* den *Yſeren Man*, *Henrick Puttens*,
„ *Corñ. Schermers*, *Corñ. Keſens*, *Corñ. Claeſſen*, *Symon Wyngans*, *Michiel*
„ *Meynaerts*, ende *Peter Hanneton*. Soo oock van gelycken nyet en ſullen ge-
„ nieten van deſe onſe voorſz. gratie ende genade alle de gene, die tſedert de
„ reductie ende veroveringe van de voorſz. Stadt hen daer uyt vertrocken ende
„ geabſenteert hebben, ende alnoch hertneckigh daer uyt blyven, hen hou-
„ dende in Steden ende Landen geoccupeert by onſe Vyanden ende Rebellen,
„ Tegens den welcken reſpectivelyck ſal geprocedeert worden zoot nae recht
„ ende juſtitien behooren ſal. Dat wy willen ende verclaren, dat onder deſe
„ onſe voorſz. gratie ende pardon insgelycx begrepen ſullen worden ſoo wel

„ de

Digitized by Google

„ de lichamen ende gemeenten, als die particuliere Ingeſetenen ende Inwoon-
„ ders van den lande van Breda voorſz. voor ſoo veel ſy tegen ons ende onſen
„ Staet ende Lande ſouden mogen hebben misbruyckt ende misdaen, ſoo verre
„ ſy nochtans niet en ſyn van gelycke conditie, als ſynde genen van de
„ voorſz. Stadt van Breda hier vooren uytgeſteken, wel verſtaende dat de voorſz.
„ uytgeſteken perſoonen (behalven de gene die hier boven by namen ende
„ toenamen verclaert ſyn) ſullen mogen ons verſuecken ende bidden om gra-
„ tie particuliere, daerinne verclarende ende te kennen gevende allen de cir-
„ cumſtantien ende gelegenthieden van de ſaken, waerop gelet ſal worden,
„ ſoo in termen ende manieren van genade ende gratie bevonden ſal worden
„ te behooren; Ende voor ſoo veel aengaet 't lichaem en de gemeente van de
„ voorſz. Stadt Breda, mitsgaders de goederen, renten ende innecomen der-
„ ſelver, Wy willende daerinne insgelycx gebruycken ende bethoonen onſe
„ miltheyt ende genade, hebben uyt ſonderlinge gratie quytgeſcholden ende
„ vergeven de confiſcatie, die ons deshalven verſchenen ende toegecomen is,
„ om by hen lieden daer van te gebruycken, genieten ende beſigen in derſel-
„ ver vuegen ende manieren, ſoo ſy deden voor de voorſz. Rebellie ende al-
„ teratie, mits alleenlyck ons daer op betalende de renten, Actien ende Obli-
„ gatien die ſy mogen ſchuldich weſen den genen, die houdende ſyn onſe
„ wederparthye. Ende belangende 't gene by der voorſz. Stadt ſouden mogen
„ ſchuldich ſyn uyt ſaken van de goederen ons toegecomen by confiſcatie,
„ Wy verclaren, dat wy daer van quyt ende ontlaſt gehouden ſullen ſyn, ſoo
„ wel ten opſiene van de voorſz. Stadt, als oock van de particuliere per-
„ ſoonen, voor ſoo veel aengaet de renten, laſten, ende obligatien die deſelve
„ particuliere ſouden mogen vercregen hebben op de goeden van den voorgen.
„ Oraengien geduurende deſe troubelen ende beruerten, om wat ſaken datter
„ ſy; Caſſerende ende voorts te niete doende, insgelycx verclarende nul ende
„ van geender waarden allen brieven ende obligatien ſoo van indemniteyt als
„ andere, uyt cracht van welcken wy ſouden mogen gehouden ſyn ende
„ verobligeert aen de Stadt voorſz. 't ſy int geheel oft in deel, te ſamen oft
„ beſundere. Ende nopende de juſtitie ende politie van de voorſz. Stadt, Wy
„ hebben geordineert ende ordineren by deſen, dat de ſelve ſal worden gehan-
„ delt ende geadminiſtreert gelyck zy eertyts van allen tyden gewoonlick is
„ geadminiſtreert te worden; Te wetene by Droſſaert, Schouteth, Borgemeeſte-
„ ren ende Schepenen, dewelcke van nu voortaen by ons tonſer belieften
„ ende nae ons goedtduncken gecoſen ende geſedt ſullen worden, ſoo oock alle
„ andere Juſticieren ende Officieren tſy van de voorſz. Stadt, oft van de ſub-
„ alterne ende ſmale bancken der ſelver, welcke Rechteren ende Wetten
„ ſullen wyſen vonniſſen, ordineren ende diſpoſeren, ſoo wel int feyt van de
„ Juſtitie als van de Politie, op den voet ende in gelycker vorme ende manie-
„ ren, als de Wethouderen ende Magiſtraten aldaer gewoonlyck waeren
„ te doene die overleden jaeren, ende namentlyck tſedert den jaere 1567,
„ totten tyde ende geſchiedeniſſe van deſer voorſz. Rebellien. Ende dat
„ achtervolgende de gewoone geſchreve Rechten, en daer deſelve geen ſtadt
„ grypen, volgens de Stadt eygen rechten, Coſtuymen ende privilegien; al-
„ les by proviſie ter tyt en wyle toe wy ſullen hebben doen viſiteren de
„ voorſz. Privilegien, Coſtuymen ende Stads rechten, dewelcke ſy tot dien
„ eynde gehouden ſullen weſen terſtont voor de publicatie van deſe on-
„ ſe tegenwoordige gratie over te leveren in handen van onſen voorſz. Com-
„ miſſariſſen, om deſelve publicatie gedaen ende de voorſz. Privilegien ende
„ Coſtumen overſien ende geexamineert ſynde, daerinne te ordineren tſy in 't
„ geheel oft in deelen; Ende voorts ſtellen ſulcke vorm ende voet van juſtitie
„ ende politie, als tonſen meeſten dienſt, ruſte ende welvaren der voorſz.
„ Stadt ſal bevonden worden te behooren. Ende om dies wille dat men te
„ meer ſtonden ondervonden heeft, dat de Cameren van Rhetorycken der Ste-
„ den hynderlyck ende prejudiciabelyck ſyne, hebben Wy deſelve in de voorſz.
„ Stadt van Breda gecaſſeert ende geannulleert ende te niette gedaen, caſſe-
„ ren, annulleren ende doen te niet by deſen, Verclarende hunne gemeyne
„ goeden verbeurt ende geconfiſqueert tonſen proffyte, om geappliceert ende
„ gevuecht te worden tot onſe Domeynen. Wel verſtaende dat overmits

„ deſe

„ deſe onſe tegenwoordige gratie die van de voorſz. Stadt Breda gehouden
„ ſullen worden op hunnen eygenen coſten ende met hunnen eygenen goede-
„ ren ende innecomen te reſtaureren ende opmaken de Kercken, Capellen,
„ Clooſteren ende Conventen, ende deſelve te ſtellen in ſulcken orden, ſtaet,
„ ornamenten ende vercyerſel, gelyck ſy geweeſt ſyn te vooren al eer ſy
„ affgeworpen, beſtormt ende geſcheynt waren, ende noch daerenboven be-
„ talen alle de oncoſten ſoo men heeft moeten dragen ende noch dragen ſal
„ om de voorſz. Stadt, ſoo int geeſtelycke alſt wereltlycke wederomme te
„ brengen op eenen goeden ende behoorlycken regel, ſtaet ende orden,
„ waerinne wy die van Breda hebben gecondemneert ende condemneren
„ mits deſen. Verclaerende voorts nul en van geender waerden alle coopin-
„ gen, vercoopingen ende alienatien gedaen van gewyde plaetſen ende geeſte-
„ lycke goeden, indien geduerende deſe troubelen aldaer eenige gedaen ende
„ geſchiet ſyn geweeſt, oock alle vercoopingen van Ornamenten, Reliquien,
„ Kelcken en alle andere diergelycke dingen gededicceert ter eeren ende dienſt
„ Godts, dewelcke men ſal wederom mogen eyſchen ende vendiceren van
„ de gene die men ſal weten deſelve onder hen oft by hen te hebben. Alle
„ welcke poincten ende articulen wy willen ende bevelen in alles achter-
„ volgt te worden, reſerverende tot ons, onſen Erven ende nacomelingen
„ Hertogen ende Hertoginnen van Brabant deſelve te mogen interpreteren,
„ veranderen, amplieren, vermeerderen ende verminderen, ſoo tot beter
„ bewaerniſſe, welvaert ende proſperiteyt van der voorſz. Stadt ende tot on-
„ ſen dienſt bevonden ſal worden te behooren. Ontbieden daeromme ende
„ bevelen onſen lieven ende getrouwen den Cancellier ende luyden van onſen
„ Rade in Brabant, en allen anderen onſen Rechteren, Juſticieren, Officie-
„ ren ende onderſaten, ende dyen van onſer Vaſſalen ende Smalreheeren van
„ onſen lande ende Hertochdom van Brabant ende van Overmaſe, dien dit
„ aengaen ſal, dat ſy onſe tegenwoordige Gratie, pardon, genade, declara-
„ tie, Ordonnantie ende Caſſatie, op de conditien in der vuegen ende manie-
„ ren boven vermelt, onderhouden ende obſerveren onverbrekelyck ten eeu-
„ wigen dagen, ſonder daer tegens te doen oft laeten geſchieden nu oft in
„ toecomende tyden eenich hynder, letſel oft moeyniſſe ter contrarien; niet-
„ tegenſtaande eenige Wetten, Statuyten, Privilegien, gebruycken oft Coſ-
„ tuymen ter contrarien: Want ons alſoo gelieft. Ende op dattet ſy een ſake
„ vaſt ende geſtadich ten eeuwigen dagen hebben wy onſen ſegel hier aen doen
„ hangen. Behalven in andere ſaken ons Recht, ende eenen ygelycken 't
„ ſynen in allen. Gegeven in onſen Veltleger voor Doornick in de maent van
„ Novembri int jaer ons Heeren xv^c. een en tachentich, van onſen Rycken
„ te weten van Spaignien, Sicilien &c. den xxvj^en ende van Napels den
„ xxviij^en. (*Op de plycke was geſchreven aldus:*) By den Coninck in ſynen Rade,
„ (*ende onderteeckent:*) VERREYCKEN. (*Voorts op den rugge ſtont:*) Gepubli-
„ ceert ter puyen aff van den Stadhuyſe der Stadt Breda ter preſentie van Hee-
„ ren Deſiderius Tzeſtich Ridder en Cancellier van Brabant, Heeren Claude de
„ Barlamont Heere van Haultepenne Gouverneur derſelver Stadt van Breda,
„ en de Heeren en Mrs. Philipſen Veuſels ende Gooswyn Batſon beyde Ra-
„ den Ordinaris in Brabant, Jan de Vos Schouteth der voorſz. Stadt, ende
„ my Philips van Berchem Secretaris oock ordinaris in Brabant, ende eenen
„ grooten hoop omſtaenderen, den xxv^en January int jaer ons Heeren xv^c.
„ ende twee en tachentich. (*Ende was ondertekent:*) P. BERCHEM. Ende
„ met eenen grooten Segel in groenen waſſe aen een dobbele coorde van
„ gout ende ſilver gedraeyt uythangende beſegelt. (*Nog lager ſtont:*) Gecol-
„ lationeert aen den Originelen brieve van pardon van date, onderſz ende
„ beſegelt als voore, is deſe voorſz. Copye daer mede bevonden concorde-
„ rende, by my Secretaris der Stadt Breda ende oock openbaer Notaris.

(*En was geteeckent:*)

P. HEGELSOM.

De

De Heer van Haultepenne, als Stadvoogdt van Breda aangeſtelt zynde, heeft, op den dartigſten van Bloeymaandt 1582, de Burgemeeſteren en Schepenen op 't Kaſteel gevangen geſtelt, en hen gedwongen, om binnen twee dagen agt duyzent gulden op te brengen. Waar by het nog niet gebleven is, maar in de jaeren 1583, 1584, en 1585, hebben de borgeren, onder Verbandtſchrift van de Stadt, vyftien duyzent negen hondert en zeven en tagtig gulden geſchoten, en in alles te ſamen vier en vyftig duyzent en negen gulden moeten opbrengen.

Naa den Heer van Haultepenne, is Camillo del Monte, Bevelhebber van een bende Italiaenſche Voetknechten, volgens den laſtbrief by den Prins van Parma, gegeven den drie en twintigſten van Zomermaandt 1583, Stadvoogd van Breda geworden: In wiens afwezen, geduurende 't beleg van Antwerpen, 't gebiedt gevoert wierdt by den Kapiteyn Morozini, op wiens bevel dartig Italiaanſche Knechten gekomen zyn ten huyſe van den Burgemeeſter Jan Cheeus, om te eeten en te drincken, die zelf de tafel deckten, en uyt de Schappray en de Kelder al dat hen goedtdacht voortbrachten, en zulks, om dat zy zwaarder zoldye van de Stadt begeerden te hebben.

Kapiteyn Morozini, den vyftienden van Slachtmaandt 1585 op 't ſterk aanhouden van den Magiſtraet, met de Italiaenſche Voetknechten uyt de Stadt gelicht zynde, is den anderen dag Odoardo Lanciavechia, als Stadtvoogd, met Waelen en Italianen daar binnen gekomen, van welcke de borgeren wederom grooten overlaſt geleden hebben, 't gene zoo lange geduurt heeft, tot dat, op den vierden van Lentemaandt 1590, het Kaſteel van Breda en vervolgens de Stadt, op eene wonderlycke wyze weder onder 't gebiedt van den Vereenigden Staet zyn gebragt: En naadien dit zeldzaam geval by alle de Hiſtorieſchryvers zeer is geroemt, zoo zal 't de moeyte weerdig zyn, dat in alle zyne omſtandigheden wat nader en uytvoeriger te verhandelen.

Adriaen van Bergen, Torfſchipper woonende op de Leur, een Dorp omtrent anderhalf uur van Breda, en niet verre van de rivier de Mark gelegen, gewoon jaerlyks den Torf aan 't Kaſteel van Breda te leveren, hadt al overlang by zich zelven een aanſlag geſmeedt, om door middel van zyn Schip de Stadt Breda van 't Spaanſche jock te verloſſen. Ten dien eynde ſprack hy eerſt met Philip Graaf van Naſſau, aan wien hy zyn voornemen openbaarde. Dees nam genoegen in den voorſlag en raadpleegde daarover met Maurits Prins van Oranjen. De Prins vondt den aanſlag niet ondoenlyck, doch echter zeer hachelyck, en wilde, dat er deswegen nader zoude gehandelt worden met Karel van Heraugier, Edelman van Kameryck, en Kapiteyn van een Vaandel Voetknechten, een ſtout en dapper Krygsman, die naa een ryp overleg, en naa ingenomen advies van Jan van den Oldenbarnevelt Voorſpraak van Hollandt, beſloot het ſtuck, onder verwachting van Gods hulp, uyt te voeren. *Eman. van Meteren Ned. Hiſt. 10. Boeck.*

Middelerwyl hadt Adriaen van Bergen, op de Leur, in 't ruym van zyn Schip laten maken een bekwame zoldering, waar onder omtrent zeventig mannen konden verborgen leggen, over welke zoldering hy den Torf zeer dicht en in goede orden deed opſtapelen. Alles dus gereed zynde, vergaderde Heraugier zyn volck, 't gene hy uyt verſcheyde Vaandels hadt zamengetrocken, namentlyck uyt dat van Graaf Philip ſeſtien mannen, onder de Kapiteynen Lambert Charles en Jan Logier, uyt 't Vaandel van den Heer van Famars mede ſeſtien mannen; onder den Kapiteyn Jan Fernet, uyt dat van den Heer van Lier twaalf Soldaten onder den Luytenant Matthys Helt, en uyt zyn eygen Vaandel vier en twintig mannen onder 't geleide van Gerard de Preys Schiltknaap, alle jonge en onverzaagde Krygslieden. Deze liet hy naar de Leur in ſtilte afzacken, met bevel om hen voor een korten tyd van montbehoeften te voorzien. Naeuwelycks waren zy daar aangekomen, of men beſloot, op Zondag, den vyf en twintigſten van Sprockelmaandt, ſcheep te gaan: Maar door een onverwacht toeval ſcheen dien tocht vruchteloos te zullen uytvallen, Want de Schipper vermiſt zynde, wierdt 't Volck moedeloos, en voor verraad duchtende wilde het den aanſlag laten vaaren, en 't Schip, om niet ontdeckt te worden, in brant ſteken. Doch in de volgende nacht kwam de Schipper weder te recht, en 't Volck moedt ſcheppende beſloot voort te gaan: Ondertuſſchen wierdt aan

Digitized by Google

Prins Maurits, die met zyn Leger tot by de Niervaert genadert was, van den voorgenomen tocht kennis gegeven.

Op maandag den ſes en twintigſten, tegen den avondt, ging Heraugier met zyn Volck ſcheep, doch wierdt door tegenwint en opkomende vorſt tot donderdag 's morgens opgehouden, niet zonder groot ongemack van koude, en gebreck van leeftocht, waar door 't Volck verflaeuwt zynde begon te morren, en wilde niet langer in 't Schip vertoeven. Heraugier gaf hen derhalven vryheid, om naar de Schants Noordam te trecken, ten eynde de Krygslieden zich aldaer eenigzints zouden konnen ververſchen. Eenen dag in dat Fort uytgeruſt hebbende, ging hy, donderdag 's nachts den eerſten van Lentemaandt, weder ſcheep, en kwam Vrydag 's morgens voor 't Reygerboſch by 't Kaſteel van Breda, alwaar hy, door gebreck van water, tot zaturdag morgen ten tien uuren bleef leggen. Geduurende dien tyd kreeg 't Schip van onderen in de kiel een leck, door 't welcke veel water inkwam, en de Krygslieden genootzaakt wierden tot de knien in 't nat te zitten, maar door 't waſſende water 't Schip weder vlot wordende, bevondt men, dat 't leck op eene wonderbare wyze geſtopt was.

Terwyl men hier lag, kwam een Corporael van de Wacht uyt 't Kaſteel, om naa gewoonte 't Schip te doorzoecken, en tradt in den roef, alwaar hy een luyk opende, 't gene tegen de zoldering, waar onder 't Volck bedeckt lag, aankwam; maar niets gewaar wordende ging hy weder te rug, om daar van verſlag te doen. Het is te verwonderen en te gelyck een baarblyckelyck teken van Gods voorzienigheid, dat in dien tyd niemandt zich door den hoeſt ontdeckte. De Luytenant Matthys Helt hadt, onder anderen, door de zware koude zoo veel geleden, dat hy zich niet onthouden kon van telkens te hoeſten, en deſwegen beducht was zyne mede Soldaten te zullen verraden: Waarom hy, zyn dolk uyt de ſchede treckende, dien zyne mackers aanboodt, zeggende, *Spitsbroeders, boort my dien door 't hart, indien ick voortvaar met hoeſten, ick wil liever ſterven, dan door myn ſchult u lieden alle in gevaar brengen.*

Als het water genoegzaam gehoogt was, wierdt de Sluys van 't Kaſteel geopent, en alzoo, door de menigte van het ys, 't Schip daar niet wel kon door komen, wierdt het door de Italiaanſche Soldaten binnen getrocken: Niet ongelyck aan 't houte Griekſche Paart, 't gene oudtyts door de Troyanen, tot hun eygen bederf, binnen de Veſten van Troyen gehaalt wierdt.

Het Schip dus in de gracht van 't Kaſteel leggende, gaf de Wachtmeeſter bevel, dat de Wachthuyſen dien avondt nog, mits de felle koude, van torf moeſten voorzien worden. De Soldaten vielen derhalven aanſtonts aan 't werck, en haalden in korten tyd zoo veel Torf van daer dat de zoldering reeds begon ontbloot te worden; Doch de Schipper bemerckende 't groote gevaar, waar in hy zich bevondt, veynsde moede te wezen, en gaf de Soldaten eenig drinckgelt, hen toeroepende, *De Wachthuyſen hebben nu voor eerſt Torfs genoeg, gaet gylieden met myn knecht eens drincken, morgen zullen wy tyds genoeg hebben, om 't overige te ontladen.* Het werck wierdt in dier voegen geſtaakt; Waarnaa de Schipper laſt kreeg, om nog voor den nacht uyt 't Kaſteel naar de Stadt te gaan, die zich aanſtonts van daar maekte, en naar buyten ging, om Prins Maurits den geluckigen voortgang van hunne onderneming te boodſchappen. Eenige dagen te voren was de Stadtvoogd Odoardo Lanciavechia, op kondſchap, dat Prins Maurits, die met zyn Krygsvolck by de Niervaert gelegert was, eenig voornemen op Geertruidenberg hadt, met een gedeelte zyner benden derwaerts getrocken, en hadt op die wyze de Stadt en 't Kaſteel van 't nodige volck berooft.

Als de nacht gekomen was, maende Heraugier zyn Volck tot kloeckmoedigheid aan, en leyde 't zelve, omtrent elf uuren uyt 't Schip; terwyl de Schippers knecht met pompen zoo veel gedruys maakte, dat de Wachten daar door belet wierden ietwes gewaar te worden. Aan land getreden zynde, verdeelde hy zyn Volck in twee hoopen, den eenen, onder 't beleid der Kapiteynen Lambert Charles en Jan Fernet, beval hy te trecken over den Wal naar de kant van de haven, met den anderen ging hy zelf beneden, langs 't Magazyn, naar 't Wachthuys ſtaande by de poort naar de Stads zyde. Derwaerts

Digitized by Google

waerts gaande ontmoete hem een Italiaanſche Soldaat, dien hy onverhoeds by de keel greep, en dus belette eenig gerucht te maken, en door wien hy van den ſtaat der bezetting grondig onderrecht wierdt. Van daar toog hy in ſtilte naar 't Wachthuys, en den ſchiltwacht, die allarm maakte, nedergevelt hebbende, taſte hy de Wacht met veel gewelt aan, en naa veel ſchietens door de deur en venſters, dwong hy de Soldaten om lyfs genade te bidden, welke hy hen zeer gewillig hadt willen ſchenken, doch de omſtandigheid des tyds liet zulks niet toe, en deswegen wierden zy alle met den gebiedvoerenden Vaandrig afgemaakt.

Ondertuſſchen was de krygsroep gekomen tot in 't Binnen Kaſteel, alwaer Paulo Antonio Lanciavechia, in 't afwezen zyns vaders, 't bevel voerde. Dees kwam met een gedeelte van zyn Volck op de bende, onder de Kapiteynen Lambert Charles en Jan Fernet, die reeds dus verre genadert was, uytvallen, dan gekwetſt zynde wierdt hy met veel verlies in 't Kaſteel te rug gedreven.

Zoo ras dit alles verricht was, en men 't Wachthuys, om alle ontzet uyt de Stadt af te ſnyden, wel bezet hadt, liet Heraugier de beſtemde ſeynen geven, Waarop de Graaf van Hohenlo, met de voorhoede van 's Prinſen leger, voor 't Kaſteel naderde, maar alzoo door de zware vorſt en het ys de buyten poort niet ſchielyk genoeg kon geopent worden, wierdt het Volck langs eene opening in de ſtormpalen by de ſluys ingelaten. Hohenlo binnen gekomen zynde, deed aanſtonts den jongen Lanciavechia met zyn onderhorig krygsvolck opeyſſchen, en verdroeg met hem, dat hy, behoudens lyf en goedt, met de zynen zoude uyttrecken: Kort daer naa kwam de Prins met de overige benden, zoo te voet als te paart, in 't Kaſteel, verzelt van Graaf Philip, den Graaf van Solms, François Vere, Bevelhebber der Engelſche benden, Juſtinus van Naſſau, Zeevoogd van Zeelandt, de Heeren van Famars, van der Does, en veele andere hooge Krygsoverſten.

Het Kaſteel van Breda aldus verovert zynde, wierden de Borgeren van wegen den Graaf van Hohenlo aangemaant, om zich weder onder de beſcherming van hunnen rechtgeboren Heer te begeven, met bedreyging van anderzints met zyn Krygsvolck in de Stadt te zullen vallen. Waarop de Borgemeeſteren Hendrick Montens en Jan Cheeus naar 't Kaſteel wierden gezonden, die met Prins Maurits wegens de overgave gehandelt hebben.

Het is aanmerckelyck, dat 's nachts, op de eerſte tyding dat 't Kaſteel aangetaſt was, de ganſche bezetting der Stadt, namentlyck de bende Ruyteren van den Markgraaf del Guaſto, en vyf vaandelen Italiaanſche Voetknechten, onder de Kapiteynen Graaf Franceſco Vintimiglia, Cæſar Guerra, Dominico Rappetti, Jeronimo Gratiano en Jacomo Filiaſſo, zoodanig met ſchrick bevangen wierden, dat zy de poort openbrekende zeer ſchandelyck naar Antwerpen gevlucht zyn, en in diervoegen de Stadt buyten ſtaat van tegenweer hebben gelaten.

Naa de Overgave der Stadt, zondt Prins Maurits de Heeren van Sonsfeldt, van Famars, en den Onder Zeevoogd van der Does op 't Stadhuys, om met den Magiſtraet over de rantzoenering te ſpreken. De Borgeren wierden van de plondering wel bevrydt, gemerkt zy onſchuldig door de Spaanſchen overrompelt, en naa een grooten tegenweer overweldigt zynde, medelyden verdient hadden: Dan wierdt hen opgelegt twee maanden zoldye te moeten betalen aan 't Krygsvolck in den tocht gebruyckt. 't Gene in den beginne op veertien duyzent gulden geſchat wierdt, maar dagelycks vermeerderde den hoop, en daar vloeyden van alle kanten veele Bevelhebberen met hun onderhorig Krygsvolck naer toe, die alle, even of zy mede deel in 't uytvoeren van den aanſlag gehadt hadden, door gunſt en voorſpraak des Graven van Hohenlo, op de lyſt geſtelt wierden; zoo dat de lyſt der hoofden en Krygslieden eyndelyck zoodanig aangroeyde, dat de plondering bynaa weyniger zoude geſmert hebben, en de Borgeren genootzaakt zyn geweeſt tot betaling van 't rantzoen, op te brengen zeven en tagtig duyzent ſes hondert en vier en tagtig gulden, gelyck uyt de volgende Aantekening blyckt: Welk ongeluck aan geene Stadt der Nederlanden, geduurende den Oorlog, wedervaren is.

E. Reyd Nederl. Oorlog.

Reſolut. der Stadt Breda.

Digitized by Google

„ LYSTE *der Partyen bewezen op 't eerste Furnissement van 't Ranzoen wegens twee maanden Solts door de Stadt Breda verschuldigt.*

De Engelsche Troupen	f 20468 -- // -- //
„ Drie Soldaten van Baex	f 156 -- // -- //
„ De Guarden	f 5244 -- // -- //
„ De Compagnien uyt Heusden sonder de Kapiteynen	f 5950 -- // -- //
	f 31818 -- // -- //

„ LYSTE *der Partyen bewezen op 't tweede Furnissement.*

„ De Zeeuwsche Vaandelen sonder de Kapiteynen	f 9698 -- // -- //
„ De Compagnien van Graaf Philip, Jonkr Jan van Egmont, en Nicolaes van Noorden	f 5134 -- // -- //
„ De Compagnien van de Kapiteynen Brouck, Vergnier, Bernevelt en Vaddel	f 3530 -- // -- //
	f 18362 -- // -- //

„ LYSTE *der Partyen bewezen op 't derde oft laatste Furnissement.*

„ De Kapiteynen op Zeelandt	f 1400 -- // -- //
„ De Kapiteynen van Graaf Philip	f 600 -- // -- //
„ De Compagnien van Sax en Max	f 4388 -- // -- //
„ De Kapiteynen uyt Heusden	f 600 -- // -- //
„ De Compagnien van Liere, Wyngaerden, Lynden en Melvil	f 7974 -- // -- //
„ De Kapiteynen Brock, Wyngaerden, Lynden en Melvil	f 800 -- // -- //
„ De Sergeant Majors van de Willemstadt en Clundert	f 200 -- // -- //
„ De Compagnien van Kinsky en Edmont	f 9944 -- // -- //
„ De Gouverneur, Collonels &c.	f 8000 -- // -- //
„ De Kapiteynen en andere Appointez	f 1870 -- // -- //
„ De Commiesen van de Ammonitie, Timmerlieden en Canonniers	f 452 -- // -- //
„ De Matroosen	f 940 -- // -- //
„ De Hellebardiers	f 336 -- // -- //
	f 37504 -- // -- //

(*Onder stont:*)

„ Syne Exde ordonneert hier mede de Magistraat deser Stede, dat se haar „ int betalen van de resterende penningen van de taxe heur luyden opgelecht „ voor de twee maanden Solts reguleren achtervolgende dordre hier boven „ gespecificeert. Act. Breda den xijen Martii 1590.

(*En was getekent:*)

MAURICE DE NASSAU.

En hoewel by den Magistraat Gemagtigden afgezonden waren, om aan de Algemeene Staten zoo mondeling als schriftelyck te vertoonen den ellendigen en deernis weerdigen staat der Borgeren, die, om een gedeelte van 't gemelde rantzoen te betalen, genoodtzaakt waren geweest hunne gereedste goederen te verkopen of te verpanden, zoo dat zy geene middelen meer hebbende tot dat uyterste zouden moeten komen, om de Stadt en hunne huysen te verlaten, 't gene van den deerlyck voorbeeldt zoude zyn, en strecken tot groot naadeel der gemeene zaak; Met verder verzoeck, dat de Staten hen gelieften by te staan met veertig duyzent gulden aan gereede penningen, om daar uyt te

te konnen voldoen de nog verschuldigde soldye van 't Krygsvolck, volgens de bovengemelde verdeeling door Prins Maurits eygenhandig ondertekent. Zoo vermogten de Staten nochtans dat versoeck niet in te willigen, maar namen alleen 't volgende besluyt, waar mede die van Breda genootzaakt zyn geweest genoegen te nemen.

„ Die Staten Generael der geunieerde Nederlantsche Provintien, gesien
„ ende behoorlyck overwogen hebbende het inhoude van desen remonstran-
„ tie, Verclaren dat zy geheelycken genegen zyn ende tallen tyden zullen bly-
„ ven om de Stadt van Breda, Borgers ende Ingesetenen van dezelve te hou-
„ den in goede recommendatien, ende dezelve alle assistentie ende faveur te
„ doen ende te bewysen nae haere uytersste vermogen, Ende dyen volgende
„ de Remonstranten te gunnen ende accorderen mits dezen tot haren soulage-
„ meenten en de vervallingen van een gedeelte van de twee maenden solts by
„ hen lyeden belooft voor alle het Crychsvolck gebruyckt in het exploict op te
„ voorsz. Stadt, die twee derdendeelen van het geheel innecommen van
„ drye jaren van de generale middelen die in dezelve Stadt ten behoeve van
„ de gemeene saecke van wegen der Generaliteyt alreede in treyn zyn oft ge-
„ brocht zullen worden, op ten voet gelyck dezelve cours hebben en betaelt
„ wordden in de Provincien van Hollandt ende Zeelandt, accorderende ende
„ consenterende dat zy daerop zullen mogen negotieren zoo veele mogelyck
„ die penningen in dese versocht, ende deselve employeren aen de betalinge
„ van het voerseyde Crychsvolck, alsoo sy hen niet en vinden gelast aen de
„ Remonstranten eenige gereede penningen oft voir deselve haer crediet, vol-
„ gende het versoeck alhier gedaen, aen jemanden te verstrecken, diewyle
„ voer dese tyt alles aengeleght wordt tot afbreuck ende wederstandt des
„ Vands. Aldus gedaen in de Vergaderinge van de voorsz. Heeren Staten
„ in sGravenhage den xxviij^en Mey xv^c negentich “.

(*Onderteekent:*)

HEERMALE.

De verovering der Stadt Breda verweckte een onuytsprekelycke vreugde in de harten der Vereenigde Nederlanders, die deze Stadt niet te onrecht aanmerkten als een voormuur van den Staat. Men vierde die overwinning zeer plegtig door 't ganssche Landt, en men sloeg, ter vereeuwiging van das gedenkwaardig geval, goude en zilvere Penningen, in diervoegen als hier onder afgebeelt staan.

I. Op de voorzyde van den eersten, ziet men uyt het beschreven Turfschip, daar het in de Haven of Gracht van 't Slot legt, de verborgene Krygs- knech- *Van Loon Nederl.*

„ LYSTE *der Partyen bewezen op 't eerste Furnissement van 't Ranzoen wegens twee maanden Solts door de Stadt Breda verschuldigt.*

„ De Engelsche Troupen	f 20468 -- // -- //
„ Drie Soldaten van Baex	f 156 -- // -- //
„ De Guarden	f 5244 -- // -- //
„ De Compagnien uyt Heusden sonder de Kapiteynen	f 5950 -- // -- //
	f 31818 -- // -- //

„ LYSTE *der Partyen bewezen op 't tweede Furnissement.*

„ De Zeeuwsche Vaandelen sonder de Kapiteynen	f 9698 -- // -- //
„ De Compagnien van Graaf Philip, Jonkr Jan van Egmont, en Nicolaes van Noorden	f 5234 -- // -- //
„ De Compagnien van de Kapiteynen Brock, Vergnier, Bernevelt en Vaddel	f 3530 -- // -- //
	f 18362 -- // -- //

„ LYSTE *der Partyen bewezen op 't derde oft laatste Furnissement.*

„ De Kapiteynen op Zeelandt	f 1400 -- // -- //
„ De Kapiteynen van Graaf Philip	f 600 -- // -- //
„ De Compagnien van Sax en Max	f 4388 -- // -- //
„ De Kapiteynen uyt Heusden	f 600 -- // -- //
„ De Compagnien van Liere, Wyngaerden, Lynden en Melvil	f 7974 -- // -- //
„ De Kapiteynen Brock, Wyngaerden, Lynden en Melvil	f 800 -- // -- //
„ De Sergeant Majors van de Willemstadt en Clundert	f 200 -- // -- //
„ De Compagnien van Kinsky en Edmont	f 9944 -- // -- //
„ De Gouverneur, Colonels &c.	f 8000 -- // -- //
„ De Kapiteynen en andere Appointez	f 1870 -- // -- //
„ De Commiesen van de Ammonitie, Timmerlieden en Canonniers	f 452 -- // -- //
„ De Matroosen	f 940 -- // -- //
„ De Hellebardiers	f 336 -- // -- //
	f 37504 -- // -- //

(*Onder stont:*)

„ Syne Exde ordonneert hier mede de Magistraat deser Stede, dat se haar „ int betalen van de resterende penningen van de taxe heur luyden opgelecht „ voor de twee maanden Solts reguleren achtervolgende dordre hier boven „ gespecificeert. Act. Breda den xijen Martii 1590.

(*En was getekent:*)

MAURICE DE NASSAU.

En hoewel by den Magistraat Gemagtigden afgezonden waren, om aan de Algemeene Staten zoo mondeling als schriftelyck te vertoonen den ellendigen en deernis weerdigen staat der Borgeren, die, om een gedeelte van 't gemelde rantzoen te betalen, getoodtzaakt waren geweest hunne gereedste goederen te verkopen of te verpanden, zoo dat zy geene middelen meer hebbende tot dat uyterste zouden moeten komen, om de Stadt en hunne huysen te verlaten, 't gene van een deerlyck voorbeeldt zoude zyn, en strecken tot groot naadeel der gemeene zaak; Met verder verzoeck, dat de Staten hen gelieften by te staan met veertig duyzent gulden aan gereede penningen, om daar uyt te

te konnen voldoen de nog verſchuldigde ſoldye van 't Krygsvolck, volgens de bovengemelde verdeeling door Prins Maurits eygenhandig ondertekent. Zoo vermogten de Staten nochtans dat verſoeck niet in te willigen, maar namen alleen 't volgende beſluyt, waar mede die van Breda genootzaakt zyn geweeſt genoegen te nemen.

„ Die Staten Generael der geunieerde Nederlantſche Provintien, geſien „ ende behoorlyck overwogen hebbende het inhoude van deſen remonſtran- „ tie, Verclaren dat zy geheelycken genegen zyn ende tallen tyden zullen bly- „ ven om de Stadt van Breda, Borgers ende Ingeſetenen van dezelve te hou- „ den in goede recommendatien, ende dezelve alle aſſiſtentie ende faveur te „ doen ende te bewyſen nae haere uyterſte vermogen, Ende dyen volgende „ de Remonſtranten te gunnen ende accorderen mits dezen tot haren ſoulage- „ meenten en de vervallingen van een gedeelte van de twee maenden ſolts by „ hen lyeden belooft voor alle het Crychsvolck gebruyckt in het exploict op te „ voorſz. Stadt, die twee derdendeelen van het geheél innecommen van „ drye jaren van de generale middelen die in dezelve Stadt ten behoeve van „ de gemeene ſaecke van wegen der Generaliteyt alreede in treyn zyn oft ge- „ brocht zullen worden, op ten voet gelyck dezelve cours hebben en betaelt „ wordden in de Provincien van Hollandt ende Zeelandt, accorderende ende „ conſenterende dat zy daarop zullen mogen negotieren zoo veele mogelyck „ die penningen in deſe verſocht, ende deſelve employeren aen de betalinge „ van het voerſeyde Crychsvolck, alſoo ſy hen niet en vinden gelaſt aen de „ Remonſtranten eenige gereede penningen oft voir deſelve haer crediet, vol- „ gende het verſoeck alhier gedaen, aen jemanden te verſtrecken, diewyle „ voer deſe tyt alles aengeleght wordt tot afbreuck ende wederſtandt des „ Vlands. Aldus gedaen in de Vergaderinge van de voorſz. Heeren Staten „ in sGravenhage den xxviij^en Mey xv^c negentich “.

(*Onderteekent:*)

HEERMALE.

De verovering der Stadt Breda verweckte een onuytſprekelycke vreugde in de harten der Vereenigde Nederlanders, die deze Stadt niet te onrecht aanmerkten als een voormuur van den Staat. Men vierde die overwinning zeer plegtig door 't ganſche Landt, en men ſloeg, ter vereeuwiging van dat gedenkwaardig geval, goude en zilvere Penningen, in diervoegen als hier onder afgebeelt ſtaan.

I. Op de voorzyde van den eerſten, ziet men uyt het beſchreven Turfſchip, daar het in de Haven of Gracht van 't Slot legt, de verborgene Krygs- knech- *Van Loon Nederl.*

Hiſtori Penning. 1 Deel. Bl. 408. en 409.

knechten te voorſchyn komen, en den rand daar rondom beſtempelt met deze woorden:

PARATI VINCERE AUT MORI. 4. NONARUM MARTII.

Dat is:

BEREYD OM TE WINNEN OF TE STERVEN. DEN 4. VAN LENTEMAANDT.

Zynde de Nacht op welken zy 't Slot gewapenderhandt en de Stadt Breda vervolgens by verdrag hebben gewonnen. De rugzyde heeft geen verbeelding, maar binnen een lauwerkrans dit opſchrift:

BREDA A SERVITUTE HISPANICA VINDICATA DUCTU PRINCIPIS MAURITII A NASSAVIA. ANNO CIↃ IↃXC.

Dat is;

BREDA VAN DE SPAANSCHE SLAVERNYE VERLOST DOOR 'T BELEYD VAN PRINS MAURITS VAN NASSAU. IN 'T JAAR 1590.

II. Op de voorzyde van den tweeden, ziet men de verſchoole manſchap, als vooren, uyt het Turfſchip te voorſchyn komen, en de rand omzoomt met deeze woorden tot Op- en Omſchrift:

INVICTI ANIMI PRÆMIUM. PARATI VINCERE AUT MORI. 4. MARTII.

Dat is;

BELOONING DER ONVERWINNELYKE ZIELEN. BEREYD OM TE WINNEN OF TE STERVEN. DEN 4. VAN LENTEMAANDT.

Onder het Wapenſchild van Prins Maurits en den Leeuw der Vereenigde Geweſten, die in den eenen klaeuw eenen Bundel Pylen, en in den anderen een bloot Zwaard voert, leeſt men op de achterzyde het zelve Opſchrift als op den eerſten Penning.

Karel Heraugier wierdt, ter belooning van zyne beproefde dapperheid, vereert met de Stadtvoogdye van Breda, de Kapiteyn Lambert Charles verkreeg het Sergeant Majorſchap, de verdere Kapiteynen en Officieren wierden met eene goede ſomme gelts, en ieder Soldaat met eenen gouden Penning en belofte van Vordering beſchoncken.

Em. van Meteren Nederl. Hiſtor. 16. Boeck.

In 't begin van Grasmaandt daaraanvolgende, is Karel Graaf van Mansvelt Spaanſch Bevelhebber, met een vliegent leger, omtrent Breda gekomen, en heeft te Terheyden aan de Mark een ſchants opgeworpen, met een brug over die rivier, waar mede hy de Stadt te water heeft beſloten: Doch Prins Maurits, met zyne Krygsbenden, in Wynmaandt, daar voor geruckt zynde, dwong den Heer van Grobbendonck, welke daar in 't gebiedt voerde, de ſchants, naa vyf dagen belegs, aan hem over te geven, Waarnaa hy die door de huyslieden deed ſlechten.

Goudhoeven Kronyck 2. Deel. Bl. 280.

Zedert 't veroveren van Breda, hadden de Spaanſchen verſcheyde pogingen gedaen, om zich op de eene of andere wyze daar van weder meeſter te maeken. Onder anderen hadden zy, in Sprockelmaandt 1599, een aanſlag geſmeedt, om die Stadt by verraſſing in te nemen; Ten welken eynde zy eenen

Krygs-

Digitized by Google

Krygsknecht der bezetting, genaamt La Roche, voor twee duyzent kroonen hadden omgekocht; Doch dees maekte zulks aan Prins Maurits bekent, die met den Stadvoogd Heraugier en den Burgemeeſter Montens overleyde, om den Vyandt te betrappen. De Spaanſchen onbewuſt van 't ontdeckte verraad, hadden den ſeſtienden der gemelde maandt vaſtgeſtelt, om den aanſlag uyt te voeren, en waren onder 't beleid van den Heer van Grobbendonck en van Auguſtyn Mexia reeds voor eene der Stads poorten genadert, welke voorbedachtelyck voor hen geopent wierdt: Doch de Valbrug der buytenſte poort, uyt vrees van gevaer, al te ſchielyck opgehaelt, en te gelyck op den Vyandt geſchoten wordende, trock die met weynig verlies te rug.

Op den vyfden van Sprockelmaandt 1600. is op de heyde, tuſſchen Loon op 't Zant en 's Hertogenboſch, voorgevallen 't beruchte gevecht tuſſchen den Heer van Breauté, Franſch Edelman in dienſt van den Staet, en Gerard Abrahams, anders genaemt Leckerbeetken, Luytenant des Heeren van Grobbendonck Stadvoogd van 's Hertogenboſch, yder verzelt van twintig uytgeleſe Ruyters: En vermits dat geval zeer verſcheyden in 's Lands Jaerboecken verhaelt wordt, zoo zal 't de moeyte waerdig zyn hier te laten volgen de oorſpronckelycke Verklaring des Trompetters, die op hooge laſt, voor, in, en naa 't gevecht, aldaar is tegenwoordig geweeſt, in diervoegen als dezelve, in de Franſche taal, in de Stads Regiſters geboekt ſtaat.

„ *Ter Ordonnantie van zyn Graaff. Exᵗⁱᵉ. Informatie genomen by*
„ *Schepenen van Breda, in maniere als volgt.*

„ Aaron Fredrick van Engelandt oudt 35 jaeren, Trompetter onder de Com-
„ pagnie van den Heer Themple, garniſoen houdende binnen deze Stadt Bre-
„ da, rechtelyck gedagvaert zynde by Govaert Peterſz (*loco Prætoris*) ten
„ eynde de waerheyt te zeggen, en deswegen gevraagt, wat hy gezien
„ heeft aangaende 't gevecht voorgevallen tuſſchen den Heer van Breauté
„ aan d'eene, en Leckerbeetken Luytenant van den Heer van Grobbendonck
„ aan d'andere zyde, Verklaart, op den eedt aan zyn Exᵗⁱᵉ en de Heeren
„ Staten Generael der Vereenigde Nederlanden gedaan, dat hy Deponent
„ door zynen Luytenant den Heer Beringhen voorleden Vrydag en agt da-
„ gen, zynde den vierden dezer tegenwoordige maandt, is gezonden naar
„ Dongen, om te vernemen, waar zich de Heer van Breauté bevondt, den
„ welcken hy aldaer aantrof, verzelt zynde van een en twintig Ruyters.
„ Dat zy te zamen van daar den weg hebben genomen naar Loon op 't Zant,
„ hebbende de voorſz. Breauté by zich eenen Trompetter van den Heer van
„ Grobbendonck, Dat hy Deponent des anderen daegs, met den gemelden Trom-
„ petter, is gegaan naar 's Hertogenboſch, om aan den Heer van Grobben-
„ donck kennis te geven, dat de Heer van Breauté reeds in 't dorp Vucht
„ aangekomen was; Dat hy Grobbendonck daar op aan hem Deponent ſchrifte-
„ lyck antwoort heeft gegeven met een fleſch wyn, om die aan den Heer
„ van Breauté te brengen, als mede nog eenige brieven, om die te behandi-
„ gen aan den bovengemelden Leckerbeetken, dien hy Deptᵉ. ontmoete voor-
„ by 't Gerecht van 's Hertogenboſch naar de Stads zyde, mede verzelt van
„ een en twintig Ruyters. Op welck antwoort Leckerbeetken hem met zy-
„ nen Trompetter te rug zondt, om de Ruyters van Breauté te tellen, en
„ naadien zy, zoo aan de eene als andere kant, ieder een en twintig Ruyters
„ by zich hadden, is er van elck eenen Ruyter weggezonden, zoodanig dat
„ met den aanvang van 't Gevecht van wederzyden een yegelyck niet meer
„ hadt dan twintig Ruyters.

„ Verklarende verders, dat terwyl hy, op order van den Heer van Breau-
„ té, bezig was 't getal der Ruyters van Leckerbeetken op te nemen, hy met
„ een oock acht gaf op de wapenen, waar mede zy voorzien waren, Dat hy
„ Deptᵉ. alsdoen niet anders kon bemercken, of ieder Ruyter hadt alleen, bo-
„ ven en behalven 't gewone zydgeweer, twee piſtoolen, en dat hy echter in 't
„ gevecht beſpeurt hadt, dat ieder der Ruyters van Leckerbeetken, boven
„ de twee voorſchreve piſtoolen, nog by zich hadt een lange buſſe of cara-

„ byn.

Digitized by Google

„ byn. Dat hy Dep^t. verders door den Heer van Breauté gelaſt wierdt, om
„ den gemelden Leckerbeetken te gaan aanzeggen, dat hy nog wat meer aan
„ deze zyde van 't Gerecht zoude naderen, welke hem Dep^t. tot antwoort gaf,
„ dat hy naaby genoeg was, en aldaer een goedt pleyn en veldt was om te
„ konnen ſlaan, Waarop de Heer van Breauté en de voorſz. Leckerbeetken
„ van wederzyde zeer langzaam begonnen te naaderen en op elkanderen los te
„ gaan, zoodanig dat den Heer van Breauté twee paarden onder 't lyf doot-
„ geſchoten wierden, die zich naa 't verlies van 't tweede paart gevangen
„ moeſt overgeven; gelyck hy dan oock door de Ruyters van Leckerbeetken
„ naar 's Hertogenboſch is geleyd geworden: Maar alzoo hy zwaar in de dye
„ gekwetſt was, en deswegen niet kon gaen, wierdt hem een hunner paar-
„ den gegeven.

„ De Deponent verklaart verder, dat naa dat het voorſz. was voorgeval-
„ len, hy zich alleen op den weg begaf naar de Stadt, om te zien wat het
„ eynde zoude wezen van die zaak, Dat hy te zelve tyd gewaar wierdt dat
„ drie of vier Ruyters van Leckerbeetken hem zeer ſchielyck opvolgden,
„ met grooten haaſt komende aanrennen uyt 't dorp Vucht, al roepende,
„ *Onſe Luytenant is doot, zy moeten alle met hem ſterven.* Dat daer op een dier
„ Ruyters het recht op den Heer van Breauté aanzette, en met zyn Carabyn
„ denzelven zoo een zwaren ſtoot van vooren op de borſt toebracht, dat hy
„ van zyn paart ter aarden nederviel, te zelve tyd nog bekomende een houw
„ met een degen door zyn aangezicht. Dat ondertuſſchen de Neef des Hee-
„ ren van Breauté, welke met nog twee andere gevangenen weggeleydt wierdt,
„ aldaer ter plaetze mede aankwam, Waar naa zy alle zoo door Carabyn
„ ſchoten, als met houwen en ſteken wierden afgemaakt, uytgenomen een Kor-
„ porael, die behouden wierdt door eenen zekeren Lamhaer, hem agter de
„ andere gevangenen om leydende.

„ Verders gevraagt zynde, of de Heer van Grobbendonck niet tegenwoor-
„ dig was ter plaetze, alwaer de Heer van Breauté met de zynen wierdt doot-
„ geſlagen, Verklaart hy Dep^t. van neen, maar dat hy naar 's Hertogenboſch
„ gaande, den Heer van Grobbendonck heeft gezien uyt de Stadt komende, en
„ dat hy hem op de brug heeft ontmoet; En dat by het geval tegenwoordig
„ zyn geweeſt vier of vyf perzoonen zoo Borgers als Soldaten, die naa 't ge-
„ vecht uyt de Stadt gekomen waren.

„ Aldus gedeponeert op den Stadhuyſe van Breda den 14 February 1600,
„ preſent Govaert Peterſz (*loco Prætoris*) en Job Wynants van Ruth Sche-
„ penen der voorſz. Stadt Breda. In kenniſſe van my,

(*En was getekent:*)

B: VAN DEN CORPUT.

In 't jaar 1603. was er te Breda weder een grooten Brant, welke, op den ſes en twintigſten van Zomermaandt, 's nachts omtrent een uur, begon in zeker Achterhuysken ſtaende op den Haechdyck, tegen over de Gampelſtraat, beneven het huys genaamt Antwerpen, alwaar een Franſche Soldaet met eene lichte Vrouwe gehuysveſt was, door welke den Brant veroorzaakt wierdt, en daar mede verbranden drie en vyftig wooningen, beſtaande in vyf en twintig Woonhuyſen, en agt en twintig Agterhuyſen.

Op den dartigſten van Bloeymaandt 1620, deed Prins Maurits, als Heer der Stadt en Lande van Breda, aldaar zyne plegtige intrede, welke geſchiede op de volgende wyze. Naa dat de Prins op de grenſen der Baanderye gekomen was, wierdt hy aldaar door den Droſſaert en alle de Schouteten der Vryheden en Heerlykheden, mitsgaders door den Stadvoogd Juſtinus van Naſſau, met eenige Kornetten Ruyteren, ontfangen, van welke hy tot aan de Stadt begeleydt wierdt. Hy kwam des namiddags aldaar aan, en vondt voor de Gaſthuys eyndſche poort de ſes Vaandelen Borgeren in orden geſchaart, en van den Magiſtraet nevens de Officieren der Borgerye verwilkomt zynde, tradt hy binnen de poort, van dewelke tot aan 't Kaſteel de Bezetting in wa-

penen

Digitized by Google

penen langs de ſtraten geſtelt ſtont. De Prins reedt daar midden door, onder 't loſſen van 't geſchut op de Wallen, en eene geſtadige toejuyching der inwoonderen, tot voor de Kamer van Vreugdendal, alwaar op een Zegenpoort de geſchiedenis van Gideon vertoont wierdt. Op 't Pleyn voor 't Kaſteel zag hy op een Praalboog mede eenige andere vertoningen. Vervolgens op 't Hof gekomen zynde, wierdt hy andermael van den Magiſtraet en verdere hooge en laage Stantsperzoonen begroet, terwyl ondertuſſchen 't Krygsvolck en de Borgerye uyt hun handgeweer verſcheyde eerſchoten deden. Naa dat de Prins wat geruſt hadt, kwam hy met zyn ganſche Stoet van het Hof, en liet de Borgeren, onder hunne byzondere Vaandelen, voorbytrecken, over welkers goede houding hy zich zeer vergenoegt toonde. Des avonds wierdt de Triomfklock geluydt, en onder 't affteken van een menigte Vierwerken, groote vreugde bedreven.

De Kamer van Rhetorica, genaamt *Vreugdendal*, ſtak boven al uyt in deze Vieringen en Vreugde bedryven, weshalven Prins Maurits benieuwt zynde die Kamer te bezichtigen, zich nog dien zelven avondt, met zyn geheele Hofſtoet derwaerts begaf, en van de Leden met de uyterſte hoogagting en blydſchap ontfangen wierdt. Te zelve tyd las men aldaer verſcheyde Verſen, ter eeren van den Prins gedicht; Waarvan men er die twee zal melden, welke doenmaels den hoogſten prys verkregen, om dus een kleyn ſtaaltje te geven van de Dichtkonſt dier Kameren.

BALADEN

Tot lof van zyne Vorſt: Gen: MAURITIUS Prince van ORAENGEN, Grave van NASSOU &c. Baron van BREDA, uytgeſproken by de Kamer van *Vreuchdendal*, op ſyn blyde Inkomſte binnen de Stadt Breda, op den 30. Mey 1620.

NU triumpheert Breda, *ô Princelyke Stadt,*
Gy Borgers ſingt en ſpeelt, en wilt ook vreugt beginnen,
Want uwen Ed'len Prins 's Lands koſtelycken Schat,
Uw Heer goet en getrouw, die hebt gy nu hier binnen.
Daer gy na hebt gewenſt, gewacht met vier'ge ſinnen,
Bedroeft door ſyn vertoef, die geeft u nu de hant,
Komt groeten deſen Heldt, wilt hem int hert beminnen,
Die voor ons goet en bloet, en leven ſtelt te pant.
Looft den vermaerden Vorſt, die voor het Vaderlant,
Tegen het Spaens *gewelt, zoo vinnig heeft geſtreden,*
Van al ſyn daden roemt, die hy door liefden brant,
Gedaan heeft tot 's Lands nut, in Velden en in Steden,
Komt en beſiet hoe ſchoon en heerlyck dat nu heden
Tot Spaenjens *ſchrik en ſpyt,* ORANJEN *heerlyck bloeyt,*
Wiens blad'ren groen en ſchoon, belomm'ren ons in Vreden,
En ſyn vermaerde Vrucht ons hert met vreuchde voeyt.

Als Joſue *vermaert, ſoo heeft hy ons geleydt,*
In 't ſoete Canaän, *vol vruchten t'onſer baten,*
In plaats van 't Tranendal, *ſoo heeft hy ons bereydt,*
Een lieflyck Vreuchdendal, *daer wy genuchte vaten.*
Wy die als Iſraël, *in* Midians *jock ſaten;*
Met haar afgodery moetwil en pracht gequelt,
Hy kloecklyck heeft verloſt, en vry in ruſt gelaten,
Van Godt daer toe beweecht. Als Gideon *den Helt,*

Digitized by Google

Den Godsdienſt, heel verdruckt, heeft hy weer opgeſtelt,
En met een yv'rich hert Baäls *altaar doen breken,*
Al was den Vyandt ſterck en kwam met groot gewelt,
Sy ſyn van Godt verſchrickt, en ſchandelyk geweken.
Gelyck als David *kloeck heeft* Goliath *geſtreken*
En 't Philiſteenſche *heyr doen vluchten metter ſpoet,*
Soo is Bourgoengien *ook van onſen Prins doorſteken,*
En heeft al haaren roem vertreden met den voet.

Het Spaenſch *verſchrickelyck vier, daer 't al voor heeft gebeeft*
Socht deſen Ed'len Prins te krencken en verteiren
Maar na Salmanders aart, heeft hy daar in geleeft,
En tot ons herten vreucht, gebluſt na ſyn begeiren,
't Trots Huys van Ooſtenryck, *dat meend' hem te verweiren,*
Met vreeſſelyck geſchut, en brengen heel tot niet,
Maar hy heeft kloeck geſtaen, en gaat hem ſoo verweiren,
Als den Salmander doet, dat Spaenjen *vreeſt, diet ſiet.*
Al meent hem 't Roomſche *Vier te brengen in 't verdriet,*
En ſyn vermaerde deucht en eere te doen ſincken,
T' is al verloren moeytt', want ſoo het Gout geſchiet,
Soo ſal ſyn eer en deucht door 't vier veel ſchoonder blincken,
En ſynen grooten naam ſal eeuwich loff'lyck klincken,
Want hy uyt rechte lieff'd, gelyck den Pellicaen,
Het bloet uyt ſyne borſt, ſyn Jongskens geeft te drincken,
En heeft met raet en daet ons trouw'lyk bygeſtaen.

Dus Bredaeſch *Borgerye verheucht u kleyn en groot,*
Want deſen Ed'len Heer Prins MAURITS VAN NASSOUWEN,
Wiens deucht, loff, eer en prys om al des Werelts kloot,
Tot op den hoochſten graet, men heerlyck hoort ontfouwen.
Een Prins, die Breda *ſoeckt recht prinslyck op te bouwen,*
Een Vorſt, die voor Gods Woort en Kerke ſorge draegt,
Een Heer, die 't recht bemint en onrecht ſoeckt te ſchouwen,
Een Herder, die den Wolf van ſyne Schaepkens jaecht.
Dus laet ons met geſanck en dichten onvertſaecht,
Hem will'com heeten hier, als onſen Heer verheven,
En dancken onſen Godt, van dat hem heeft behaecht,
Ons, naer ons herten luſt, volmaeckten wenſch te geven,
Ook bidden, dat hy mach in voorſpoet lange leven,
En houden metter hant Gods Woort en Waerheyt ſchoon,
Op dat hy tot 's Lands heyl, door Godes geeſt gedreven,
Verkryg al's Werelts eer, en namaels 's levens Kroon.

1.

DEs Baladen ſyn geſproken
Van het vreuchdich Vreuchdendal
Als men vierden overal,
't Berckenrys *heel ſchoon ontloken,*
Heeft geſongen loff en eer
Van den nieuw gekomen Heer.

2.

Een Salmander onbeſweken
Stont in brant, in vlam, in vier,
Maar geen ſchaed' en leed' het dier
By den Prins met recht geleken,
Die als eenen Helt met luſt,
't Spaenſche *vier heeft uytgebluſt.*

3.

't Boergoenſch *Huys, ſeer hoog verheven*
Heeft ook groot getier gemaekt,
En met ſyn geſchut gekraekt,
Om Salmander te doen ſneven,
En te brengen heel tot ſchant,
Maar hy ſtak het ſelfs in brant.

4.

Onſen Heer, en Prins der Vromen,
Is dien avont, onverwacht,
Met 't geheel NASSOUWS *Geſlacht,*
In het Vreuchdendal *gekomen,*
Daer hy ons, tot liefdens pant,
Gaf ſyn trouwe rechterhant.

5. 't Ber-

Digitized by Google

5.

't Berkenrys *dat groeyd'en bloeyde,*
Want het had nooyt blyder dach,
Dan alſt deſen Prince ſach,
Hipocréne *overvloeyde,*
't Vreuchdendal *en* Phebi *ſchaer*
Hiet hem will'com allegaer.

6.

Hy aanſach ons jonſt en toonde,
Dat ons doen en werck bequaem,
Hem was lieff en aangenæm,
Metter Minnendronck hy loonde
Onſe moeyten in de Konſt,
En beloofden ons ſyn jonſt.

7.

Als hy nu van ons ging ſcheyen,
Gevende het Berckenrys
Van haer werck den Opperprys,
Hebben wy noch gaen bereyen,
Nieuwe dichten en geſanck,
Tot Nassous *lof, eer en danck.*

8.

Hebben oock den Heer gebeden,
Dat hy onſen Prince goet
Segen voort in overvloet,
Op dat wy in ruſt en vreden,
Door hem mogen blyven vry
Van de Spaenſche *Slaverny.*

De Spaanſchen geen kans ziende, om, door heymelycke verſtandhouding, hen wederom meeſter van Breda te maken, hadden al overlang beraadſlaagt, om die Stadt met gewelt aan te taſten, en onder hunne macht te brengen. Ten dien eynde wierdt de Markgraaf Ambroſius Spinola, Opperbevelhebber van 't Spaenſche heyr, door den Koning gelaſt de belegering van Breda ten ſpoedigſten te ondernemen, en met allen yver voort te zetten. De Markgraaf hadt tegen dat ontwerp wel ernſtige vertoogen gedaan, en aan 't Hof vertoont de ſterkte dier Stadt, welke van Krygsvolck en leeftocht wel voorzien was, en vooral het reeds zoo verre verlopen jaargetyde, en den aennaaderenden winter, waar door 't beleg zeer langzaam zoude voortgaan, en 't volck middelerwyl veel lyden. Doch de Koning by zyn voornemen volhardende, was Spinola genootzaackt een talryck leger onder het bevel van Jan Graaf van Naſſau en van Hendrick Graaf van den Berg, te doen by een zamelen, met 't welcke hy zeer onverwacht naar Breda optrock, en den agt en twintigſten van Oogſtmaandt 1624, in 't Dorp Gilze aankwam.

Dien zelfden nacht liet hy 't Dorp Ginneken nog bezetten, en de brug over de rivier de Mark aldaar verſterken. De Borgeren, onder 't bevel des Droſſaerts Jan van Aerſſen, waren derwaerts wel opgetrocken, om dien poſt te verdedigen, maar de Vyand was reeds te ſterk, en deswegen weken zy te rug, en ſtaken 't Dorp, voor 't grootſte gedeelte, in brant. Het Dorp Terheyden te zelve tyd van de Spaenſchen bezet zynde wierdt in aller yl met veele wercken geſterkt, gelyck mede de Groote Warande, tuſſchen Breda en Terheyden gelegen, alwaar, onder 't opzicht van Don Jan de Medicis, over de rivier de Mark een Schipbrug geſlagen wierdt, die ter beveyliging aan wederzyden met een halve maan gedeckt was. Boven en beneden die brug liet Don Jan nog een ſtaketzel van palen in de rivier heyen, waar door alle gemeenſchap te water met de Stadt afgeſneden wierdt.

Aitzema Zaken van Staat en Oorlog 5. Boeck.

Herm. Hugo Obſ. Bred.

Van daer trocken de Spaanſchen, onder 't bevel van Claude de Rye, Vryheer van Balançon, naar Teteringe, en de Graaf van Yſenburg veſtigde zich met zyne onderhorige benden in 't Dorp de Hage. Om alle deze Kwartieren te decken, hadt men van buyten eene Linie van *Circumvallatie* of van Omwalling gemaekt, welke in dezer voegen gericht was. Van 't Dorp Terheyden, alwaer Karel Roma 't bevel voerde, was die Linie getrocken over de Gehuchten van Hartel en Monnickhof, tot aan Teteringe, 't gene door den Vryheer van Balançon bezet was. Van daar liep dezelve over Heuſenhout naar Ginneken, alwaar 't Hooft kwartier van den Markgraef Spinola was. Van Ginneken was die verder getrocken, langs de verſterkte brug over de Mark, tot aan 't Dorp de Hage, waarin de Graaf van Yſenburg 't gebiedt voerde; En van de Hage over Hoogſteen en Gageldonck, langs eenen dyck, die van daar, ter dickte van twintig en hoogte van ſes voeten, door de laage landen, gelegt was, tot aan de rivier de Marke, ter plaatze alwaar de bovengemelde

Digitized by Google

Schipbrug geſlagen was. Van daer begon mede een Linie van *Contrevallatie* of van Tegenwalling om alle de kwartieren tegen de uytvallen der Belegerden te decken. Deze was getrocken van de Groote Warande door den Polder de Vucht, langs den Swarten dyck; Van daar over den Teteringſchen weg, langs den Ypelaer, tot aan de Zantbergen, ſtuytende tegen de Mark; En van daer nog verder, langs een brug over de Weerreys, door de Haagſe ſtraat en 't laage landt, tot aan den Emer; zynde nog boven dien een affnyding gemaekt van den bovengemelden Dyck tot aan de rivier, recht over Amelenberg of de kleyne Warande. Langs beyde deze Linien waren, ter tuſſchenwydte van vier tot vyfhondert ſchreden, menigvuldige Schantzen en Reduyten opgeworpen, om de onderlinge gemeenſchap tuſſchen de byzondere kwartieren open te houden. Alle deze zoo ongemeene wercken wierden, door de buytengewoone wackerheid van den Markgraaf Spinola, in den tyd van zeventien dagen voltooyt.

Reſol. der Stadt Breda.

Ondertuſſchen waren de Belegerden niet min bezig, om alles tot een kloecke tegenweer te vervaardigen. Men liet alle de boſſchen en boomen rondom de Stadt afhouwen, en voornamentlyck alle de ſpeelhoven, die doenmaels in groote menigte tuſſchen de Gaſthuyseyndſche en Ginnekens poorten gelegen waren, in der haaſt afbreken en ſlechten, om, zoo veel mogelyck, den Vyandt gelegentheid te benemen van aldaer poſt te vatten, en de Stadt onverhindert te naderen. De Magiſtraet droeg oock zorg, om alle de granen en verdere eetwaeren, die men in de borgers en andere huyſen vondt, naeukeurig te doen opteykenen, waar van een nette uytrekening gemaakt wierdt, hoe verre die voorraad zoude konnen ſtrecken. Men deed boven dien door de bezetting al het Vee en 't koren, 't gene by de huyslieden gevonden wierdt, binnen de Stadt brengen, als mede de Veſtingwercken in goeden ſtaet ſtellen, en die met veele nieuwe vermeerderen.

De Stadvoogd Juſtinus van Naſſau hadt middelerwyl mede bezorgt, dat de Borgeren zoo wel als de Krygsknechten de wallen zouden bewaken, en bragt door zyn gezag te wege, dat aan den Droſſaert Jan van Aerſſen in den Krygsraadt zitplaats vergunt wierdt, om te gelyck met de andere Krygsoverſten by alle raadsplegingen tegenwoordig te zyn, ten eynde door dat middel de goede eenigheid tuſſchen de Borgerye en 't Krygsvolck des te naeuwer te verknochten. Men deed verders afkondigen, dat een ygelyck, van wat rang en hoedanigheid hy oock mogt wezen, gehouden zoude zyn, aan den Magiſtraat by eede te verklaren, wat gemunt gout en zilver hy onder zich hadt, om 't zelve, in den naam der Algemeene Staten te leen op te nemen, tot betaling van 't Krygsvolck en de arbeyders, die in grooten getale aan de Veſting werckten. Men kreeg op die wyze een hooftzom van omtrent driehondert duyzent gulden byeen, waar uyt de gemelde koſten, voor 't grootſte gedeelte, goed gemaakt zyn.

Herm. Hugo Obſ. Bred.

Als de Markgraaf Spinola, door de voorgemelde verſchantzingen, de Stadt Breda teenemael hadt ingeſloten, en er een groote roep door ganſch Europa was opgegaen, wegens die beruchte belegering, zoo vervoegden zich veele Vorſten en voornaame Krygsoverſten derwaerts, om die ongemeene Veſtingwercken uyt nieuwsgierigheid te bezichtigen. Onder andere kwam Uladislaus Sigismond Prins van Polen en Grootvorſt van Moſcovien, een zeer vermaart Krygsman, naa dat hy zich eenigen tyd te Bruſſel, by de Infante van Spanjen, hadt opgehouden, den Markgraaf Spinola in 't Leger bezoecken, die met de uyterſte naeukeurigheid alle die wyd uytgeſtreckte verſchantzingen beſchouwt hebbende, niet kon nalaten deswegen zyne hoogſte verwondering te betoonen, en den Markgraaf van de aanſtaande overwinning te verzekeren.

Middelerwyl was er tyding gekomen, dat Prins Maurits met zyn leger naar Geertruydenberg in optocht was, weshalven Spinola, door den Vryheer van Baillon, een voordeeligen poſt by Ooſterhout tydig liet verſtercken, waar uyt anderſints aan de Belegeraars veel ſchade en ongemack kon toegebracht worden. Welcke poſt, naa dat de Prins meer genadert was, met zeven duyzent Voetknechten en dartig Kornetten Ruyteren bezet wierdt.

Aitzema.

Prins Maurits hadt zich ondertuſſchen met zyn heyr te Made nedergeſlagen, alwaer hy twee en twintig dagen bleef leggen; Doch bemerkende, dat

hy

hy op de ſterke verſchantzingen der Vyanden geen 't minſte voordeel kon behalen, beſloot hy met zyn leger af te trecken, 't welke hy, niettegenſtaande de krachtige tegenpogingen van Spinola, in goede orden, en zonder afbreuk verrigte; Waar naa hy zyne benden in twee hoopen verdeelde, zendende den eenen, onder Graaf Ernſt, naar Roſendael, en den anderen, onder 't bevel van zynen broeder Prins Fredrick Hendrick, naar Sprang. De Prins zelf te Roſendael ziek geworden zynde, uyt verdriet dat hy 't verlies van zyne Stadt Breda tans voor oogen zag, liet zich, in 't eynde van 't jaar 1624, van daer naar den Hage brengen, alwaar hy, in Grasmaandt 1625, aan die ziekte overleedt.

In 't begin van 't jaar 1625, wierdt by den Algemeenen Staet ernſtelyck geraadpleegt over de middelen, die tot 't ontzet van Breda voorgeſlagen wierden, en onder anderen beſloot men allen toevoer naar 't Spaenſch leger, zoo veel doenlyck, af te ſnyden, en den Vyandt, door gebreck van Mont en Oorlogsbehoeften, tot 't opſlaan der belegering te nootzaken. Ten dien eynde wierden ſcherpe bevelen afgezonden en de Landluyden op dootſtraf verboden eenige eetwaren in 's Vyands leger te voeren. Men worf veel nieuw Krygsvolck, en men deed veele poſten bezetten, om den toevoer van leeftocht derwaerts te verhinderen. Door deze ſtrenge bevelen waren de Landlieden bevreeſt ietwes in 't Spaenſch leger te brengen, waar door in 't zelve een groote ſchaersheid en dierte ontſtont, zoo dat de Krygslieden gedrongen wierden 't vleyſch der doode paarden onder hen te verdeelen, en tot ſpys te nuttigen.

De Markgraaf Spinola zat middelerwyl niet ſtil, en nam daar tegen alle bedenkelycke voorzorg; Hy geboodt in de Stadt Lier een groot magazyn van granen op te rechten, van waer hy dezelve, door 't meerendeel der Ruyterye, onder 't gebiedt van Hendrick Graaf van den Berg, van tyd te tyd naar 't leger liet begeleyden. Graaf Hendrick hadt, om die Convoyen des te meer te beveyligen, te Baerle een Schants doen opwerpen, in dewelke hy een bende Ruyteren tot bezetting leyde. Hy liet nog boven dien drie andere Schantzen tuſſchen Lier, Herentals en Turnhout, in aller yl vervaardigen, gelyk mede de Graaf van Yſenburg een diergelycke Schants hadt laten maeken in 't Dorp de Leur, niet verre van de rivier de Mark gelegen. Door deze voorzorg wierdt alle noodige voorraad, met weynig gevaar, in 't leger aangevoert, en de Vyand in ſtaat geſtelt, om 't beleg en de uythongering van Breda met yver te vervolgen. De Markgraaf Spinola trachtende verders de gemoederen der Krygsknechten te winnen, en hen te gewilliger te maeken, om den zwaren regen, koude, en andere ongemacken des Winters met gedult door te ſtaan, hadt aan hen, boven 't gewoone aandeel van broodt, oock een zekere maat bier doen uytleveren; En op 't zonderlinge bevel der Infante van Spanjen wierdt aan ieder Schiltwacht eenen dicken gevoerden rock, en aan 't verdere Krygsvolck kouſſen en ſchoenen gegeven. Door welcke mildadigheden Spinola de Krygsknechten in toom hieldt, en dezelve in alle voorvallen zeer bereydwillig tot den dienſt maakte. *Herm: Hugo Obſ: Bred.*

Het beleg dus langzaam voortgaande, nam Spinola voor de Stadt meer en meer te benaeuwen, en liet ten dien eynde in de drie voornaemſte Kwartieren Beukeryen oprechten. De eerſte en grootſte was geplaatſt voor 't Kwartier van Ginneken, met negen ſtucken grof geſchut; de tweede in dat van Teteringe met ſes ſtucken, en de derde in 't Kwartier van de Hage inſgelycks met ſes ſtucken grof geſchut. Terwyl men hier mede bezig was, deden de Belegerden verſcheyde uytvallen, om de vyandlycke wercken overhoop te ſmyten, doch telkens wierden zy met verlies te rug gedreven; En na dat de gemelde Beukeryen in ſtaat waren gebragt, wierdt de Stadt van drie zyden onophoudelyck beſchoten.

De Belegerden dus benaeuwt wordende zagen mede naar middelen om, ten eynde de Stadt tot 't uyterſte te houden. Men was beducht, dat door 't langdurig beleg de mondbehoeften eyndelyck zouden ontbreken, En derhalven vondt de Magiſtraet goedt, in alle huyſen en korenzolders een nader onderzoeck te doen, en alle den voorraad van Granen, die voorhanden was, op te tekenen, 't gene geduurende de belegering, van maandt tot maandt herhaelt wierdt, gelyck

Digitized by Google

daer van in de Stads Regiſters nog overvloedige blycken gevonden worden. Alle de huysgezinnen wierden ten laatſten mede opgeſchreven, en 't broodt, zoo verre het ſtrecken kon, aan dezelve op eene evenredige wyze, en tot een redelycken prys uytgedeelt. In Louwmaandt 1625, geſchiede een algemeen onderzoeck, in tegenwoordigheid der Burgemeeſteren en der Afgezondenen van den Krygsraadt, en men deed de Borgeren en Ingezetenen, onder eedt en op ſtraf van meyneedigheid, verklaren, hoe veele granen en meel zy in hunne huyſen hadden, al 't welke in de Stads gemeene Korenſchuuren wierdt opgelegt.

Reſol. der Stadt Breda.

En naadien tot betaling van 't Krygsvolk en andere behoeften weynig gelt meer voorhanden was, zoo wierdt, op 't bevel der Overheid, afgekondigt, dat een ygelyck Borger en Ingezeten zyn gemaakt zilverwerck moeſt op 't Stadthuys brengen, waar van verſcheyde zoorten van vierkante Stucken geſlagen zyn, welkers afbeelding hier onder ſtaet, en die voor een, twee en drie gulden gangbaer waren. Te zelve tyd wierden mede verſcheyde zoorten van kopere Munt geſlagen ter waarde van een, twee en drie ſtuyvers.

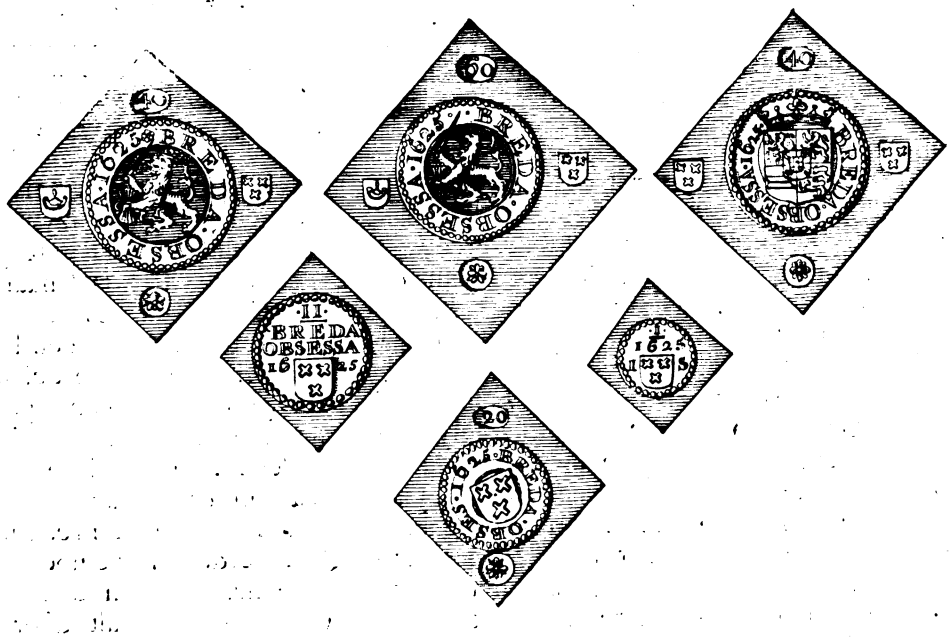

Van Loon Nederl. Hiſtoripenn. 2 Deel Bl. 157.

I. Het eerſte, dat voor veertig ſtuyvers gangbaar geweeſt is, als blyckt uyt de Puniſche cyfferletteren, die in den bovenſten hoeck geſtempelt ſtaan, heeft in den rechter hoeck het Wapen van Oranjen, in den ſlincker dat der belegerde Stadt, en in 't midden rondom den Leeuw der Vereenigde Geweſten dit Omſchrift:

BREDA OBSESSA. 1625.

Dat is:

BREDA BELEGERT. 1625.

II. Het tweede is aan 't eerſte Stuck gelyck, uytgezondert dat het wat grooter, en voor ſeſtig ſtuyvers ſtaande het beleg gangbaar geweeſt is, volgens den prys, die in den bovenſten hoeck met Puniſche cyfferletteren geſtempelt ſtaat.

III. Van dezelfde waarde als 't eerſte Stuck is oock het derde, en beſtaat deſzelfs verſchil hierin, dat in plaatze van den Leeuw der Vereenigde Geweſten, hier in 't midden het Wapenſchild van Prins Maurits, als Heer van Breda, geſtempelt ſtaat.

IV. Het

Digitized by Google

IV. Het onderſte, mede van zilver, en voor twintig ſtuyvers gangbaar geweeſt, voert rondom het Wapen der Stadt dit Omſchrift:

BREDA OBSESSA. 1625.

Dat is:

BREDA BELEGERT. 1625.

V. De twee andere zyn kopere Noodſtucken, waar van het eerſte voor twee en een halve ſtuyver is gangbaar geweeſt, hebbende, boven het Wapenſchild der belegerde Stadt, tot Opſchrift:

BREDA OBSESSA. 1625.

Dat is:

BREDA BELEGERT. 1625.

VI. Het kleynſte, mede van koper, is voor eenen ſtuyver gangbaar geweeſt, als blyckt uyt den prys, die ter wederzyde van 't Stads Wapen is uytgedruckt; waar boven ſtaat:

BREDA. 1625.

Prins Maurits, niettegenſtaande zyne doodelycke ziekte, echter voorgenomen hebbende de belegerde Stadt van mont en oorlogs behoeften te voorzien, liet veel Koren en andere Eetwaeren, in de havens der nabygelege Steden byeen brengen, en deed agtien platbodemde ſchuyten toeruſten, om over de onder water ſtaande Landen te konnen vaeren. Deze ſchuyten waren met een zwaren boort, tegen de musket ſchooten, geſterkt, en boven dien bezet met vier tot ſes ſtucken zoo metael als yzer geſchut, en een goedt getal uytgeleſe manſchap. Van deze uytruſting liet de Prins aan die van Breda kennis geven, met laſt, om mede eenige gewapende ſchuyten tegen den beſtemden dag gereed te houden, met dewelcke zy onvoorziens uyt de Stadt zouden vallen, en de brug der Spaenſchen trachten te vernielen. De Belegerden, hier van onderricht zynde, wapenden aanſtonts veertien Ponten, waar van men ſes met geſchut voorzag, op welcke zy driehondert Krygsknechten plaatſten, mitsgaders nog aan ſeshondert Voetknechten bevel gaven, om te landt, langs de rivier de Marke, een uytval te doen.

De Markgraaf Spinola van deze onderneming tydig kondſchap bekomen hebbende, verſterkte met alle ſpoedt de bezetting van Terheyden, hy liet langs de Dycken daaromtrent gelegen verſcheyde afſnydingen maeken, en voornal ſtelde hy in de Vucht, langs den Swarten dyck, een aaneengekoppelt paalwerck, tuſſchen de vier Schantzen, die hy op dien Dyck hadt doen leggen, op dat van dien kant over de laage Landen, welke op ieder getyde door 't opkomende Vloeywater overſtroomt wierden, geene ſchuyten zouden konnen doordringen.

Maar terwyl alles tot den aanſlag gereed was, veranderde de wint, die zedert langen tyd uyt 't Weſten gewaeyt, en 't Landt met water vervult hadt, en naar 't Ooſten omſlaande deed 't gewoone getyde zeer verminderen, en dreef 't water van de overſtroomde Landen in de rivier, en van daer verders zeewaerts in: Waar door de ſchuyten niet konnende over die Landen gevoert worden, in de havens bleven leggen, en den aanſlag dus vruchteloos afliep.

Op die wyze wierdt de belegering van Breda vaſt voortgezet. De Markgraef Spinola beneerſtigde zich om alle de kwartieren, niettegenſtaande 't ſtrenge Winter ſaiſoen, in dien ſtaat te houden, dat ze nog op de eene of d'andere wyze konden verraſt of overrompelt worden. Hy droeg voornamentlyck zorg, dat de proviand naar 't leger in een genoegzame menigte wierdt aangevoert; Ten welken eynde hy een groot getal karren hadt doen by-

Digitized by Google

byeenbrengen, die veel lichter dan wagens over de kwade en bedorve wegen konden gevoert worden; Door welke middelen hy de verwachting van Prins Maurits en der Algemeene Staten, die al te veel vertrouwen op 't wintergetyde geſtelt hadden, teenemael te leur zette.

Ondertuſſchen begon, door de langduurige inſluyting, 't gebreck aan leeftocht zich in de Stadt meer en meer te openbaren; Alle eetwaren waren op een overmatigen prys geklommen, door welke dierte de Bezetting en de verdere Inwoonderen gedrongen wierden kwaad voedzel te nuttigen. Hier uyt ſproten zware ziekten, heete koortſen, en eyndelyk de Peſt, waar door wel vyfduyzent zoo Krygsknechten als Borgeren en inwoonderen wierden weggeruckt. Echter hield de Stadvoogdt Juſtinus van Naſſau, met de verdere Bevelhebberen, en den Magiſtraet, zich ſtantvaſtig, en moedigde door zyn voorbeeldt de Krygsknechten aan, om de Stadt, op hoop van een goedt en ſpoedig ontzet, tot 't uyterſte te houden.

Ten dien eynde wierdt in Lentemaandt 1625, voorgeſlagen, om de rivier de Mark, door 't leggen van een dyck dwars door dezelve, omtrent Zevenbergen te ſtoppen, en aldus door 't ophouden van 't menigvuldige van de heyde afzackende water, de wercken der Spaanſchen te vernielen, en hen te nootzaken de belegering op te breken. Dees voorſlag goedgekeurt zynde, viel men aanſtonts aan 't werk; Men liet een grooten hoop ſteenen zincken ter plaatze, alwaer de rivier 't ondiepſte was, welke met kley en vette aarde aangevult wierden, en door de zonderlinge neerſtigheid der Werkbaaſen ſcheen die dyck, binnen korten tyd, zyn volkomen beſlag te zullen krygen; Maar een ſchielycke verandering van 't weder, in den tyd der volle Maan, bracht zulcken overvloedt van water by, veroorzaekt door de aanhoudende ſneeuw en regens, dat niet alleen de begonne dyck, maar zelf verſcheyde Veſtingwercken van de Stadt weggeſpoelt wierden. Dit afkomende water deed aan de Spaanſchen mede grooten hinder, want de wegen tuſſchen derzelver wyd uytgeſtreckte kwartieren, met de daar by gelege verſchantzingen, waren zoodanig overſtroomt, dat men er niet dan met ſchuyten kon bykomen: Waar door de onderlinge gemeenſchap tuſſchen die kwartieren wierdt afgeſneden, en 't Krygsvolck, 't gene aldaer in bezetting lag, genootzaakt veel honger en kommer uyt te ſtaen. Dees watersnoodt duurde vier dagen, geduurende welken tyd veele Spaanſche knechten van koude en ongemack ſtierven, en 't aanvoeren der granen en anderen leeftocht wierdt daar door, in den tyd van drie weeken, dus veragtert, dat er bynaa geen andere voorraadt in 't leger kwam, dan 't gene door de ſtroopende Soldaten aangevoert wierdt.

Zoo ras 't water weder gevallen was, wierdt 't werk aan den gemelden dyck hervat, en om de kracht des waters van Breda afkomende, des te beter te breecken, wierden voor den dyck twee hoofden tegen over elkanderen in de rivier uytgeſtoken, tuſſchen welkers opening zware balken, op de vorm van een drietandige vorck, zeer dicht by een gezet wierden. Het werk dus met yver geſtadig wordende voortgezet, was men in hoop dat voorſpoedig te zullen ten eynde brengen, vermits alleen een kleyne opening in den dyck te ſluyten was. Maar de loop der rivier, zoo naeuw bedwongen wordende, nam uytermaten toe, en kwam met zulken gewelt op de nieuw gemaekte hoofden aanzetten, dat 't welzant zich opwerpende de balken uyt den gront deed opryſen, en zoodanig tegen een ſtoten, dat de gemelde hoofden daar door voor 't grootſte gedeelte omvergeworpen wierden. Daar op ontſtont nog zoo een buytengewoone ſtorm, dat de ſchepen, ſteenen, en boomen, die men hadt doen zincken, om den Dyck vaſt te maecken, in ſtucken wierden geſlagen, en te gelyck wegdreven. Door dezen ongeluckigen uytſlag wierdt den arbeyd aan den dyck teenemael geſtaakt, en deze onderneming, waar van men zich zoo veel goeds beloofde, viel ganſch vruchteloos uyt.

Middelerwyl ſtierf Maurits Prins van Oranjen, in den Hage, op den drie en twintigſten van Grasmaandt 1625. Naa wiens doot zyn broeder Prins Fredrick Hendrick 't Opperbevelhebberſchap van 't Leger aanvaert hebbende, voornam om nog een kans tot 't ontzet der Stadt Breda te wagen. Hy gaf ten dien eynde bevel, om op den vyftienden van Bloeymaandt 't Spaanſch Kwartier te Terheyden aan te taſten, en liet de Engelſche en Franſche benden,

onder

Digitized by Google

onder 't beleyd van den Overſten François Vere, langs den Dyck van de Zwaluwe, derwaerts aanrucken. Deze kwamen met veel dapperheid op de Spaenſchen aanvallen, en maekten zich aanſtonts meeſter van verſcheyde wercken en verſchantzingen, uyt dewelke zy de Vyanden met veel verlies te rug joegen. Carlos Roma, die aldaar 't gebiedt voerde, bemerkende, dat zyne benden van alle kanten te rug weeken, kwam met eene weergalooſe kloekmoedigheid de Engelſchen te gemoet trecken, en naa een ſcherp gevecht, waarin van weerkanten veel volcks ſneuvelde, dwong hy dezelve te wycken, en alle de veroverde wercken weder te verlaten. François Vere trachte wel, met alle mogelycke dapperheid en beleyd, dat verlies te herſtellen, maar de Spaenſchen kwamen met zulken macht op zyne benden aandringen, dat hy genootzaakt wierdt den aftocht te nemen, 't gene hy in goede orden verrichte. Waar naa hy, zonder eenig verder verlies, met zyn Krygsvolck, in 't Leger onder den Prins van Oranjen, 't gene te Dongen nedergeſlagen was, aankwam.

Prins Fredrick Hendrick eyndelyck bemerkende, dat de Verſchantzingen der Belegeraers in zulken ſtaat geſtelt waren, dat 't niet mogelyck was daar tegen ietwes met vrucht te konnen ondernemen, verliet, op den zeven en twintigſten van Bloeymaandt, zyn legerplaets te Dongen, en trock met zyn heyr naar de Langſtraet, door welk ſchielyck vertreck aan die van Breda alle hoop van ontzet benomen wierdt.

De Belegerden waren nu tot den uyterſten noodt gekomen, de voorraad van broodt en meel liep ten eynde; de Peſt en honger rukten dagelyks veele menſchen weg: Daer en boven waren alle middelen van verloſſing afgeſneden, zoo dat men voorzag het niet langer te zullen konnen houden. Derhalven wierdt, op den een en dartigſten van Bloeymaandt, een buytengewone Krygsraadt vergadert, waarin, naa een ryp overleg, beſloten wierdt met den Markgraaf Spinola in onderhandeling te treden. Ten dien eynde wierden van weerzyden gevolmachtigden benoemt, welke ter beſtemder plaatze, even buyten de Stads poorten, zamen gekomen zynde, wegens de Overgave der Stadt gehandelt, en naa verſcheyde over en weerſpraken eyndelyk de Verdragpunten op den tweeden van Wiedemaandt getekent hebben. De voorwaarden by den Magiſtraet en de Borgerye bedongen zyn van den volgenden inhoudt.

1.

„ Dat er zal belooft en toegeſtaan worden een algemeene vergiffenis en vol-
„ le vergeting van al 't gene by eenige Burgeren en inwoonderen der Stadt
„ Breda, van wat hoedanigheid die zouden mogen weſen, voor of naa 't innemen
„ der Stadt, zedert 't jaar 1590, tot nog toe, zoude mogen wezen begaan,
„ zonder deswegen eenig onderzoeck te doen, nog in geenderley maniere,
„ onder wat voorgeven dat zoude mogen wezen, yemandt daar over te beſwa-
„ ren, als van misdaet van gekwetſte Majeſteyt of anderzints.

2.

„ Dat alle Borgeren en inwoonders tegenwoordig of afwezig zynde, van
„ wat ſtaet of waardigheid die zouden mogen zyn, in dienſt en eedt van de
„ Staten, den Heer Prince van Oranjen, en van de Stadt, of daer buyten
„ zynde, hunne wooning den tyt van twee naeſtvolgende jaeren in de Stadt
„ ſullen mogen vervolgen, zonder aldaer te worden onderſocht, nog in hun
„ gewiſſe ontruſt, nog tot een nieuwen eedt gedwongen, mits dat ſy aldaar
„ in alle zedigheid leven, zonder eenige ergernis te geven, om geduurende
„ dien tyt van twee jaaren, te overleggen of zy daer willen blyven woonen
„ of niet, en ingevalle zy begeeren te vertrecken, zal het hen vryſtaen van
„ daer te gaen als 't hen gelieven zal, en zal alsdan aan hen gelaten worden
„ 't vrye genot van alle hunne goederen, om dezelve te mogen beſtellen, ver-
„ voeren, verkoopen, vervreemden, belaſten en verzetten, ſoo als 't hen
„ goeddunken zal, of dezelve te laten ontfangen en door zulke als zy begee-
„ ren te laten beſtieren. En komende tot Breda of daer buyten te ſterven

Digitized by Google

„ met of zonder uyterſte wil, zullen nogtans hunne goederen aan hunne ge-
„ noemde Erfgenamen of hunne naaſte Vrienden en Bloetverwanten volgen.

3.

„ Dat een ygelyck van de voorgemelde Borgers en inwoonders zynde in
„ dienſt als boven beëedigt of niet, welke naa dit Tractaet uyt de Stadt zul-
„ len willen vertrecken, 't zy om van woonplaets te veranderen, of om an-
„ dere inzichten, 't zelve altyt zullen vermogen te doen naa hun believen te
„ water of te landt, met hunne Vrouwen, Kinderen, Huysgezinnen, Huys-
„ raadt, Koopmanſchappen, en andere roerende goederen, zonder dat hen
„ deſwegen eenig belet, onder wat voorgeven het oock zy, zal mogen aan-
„ gedaen worden, nog dat zy oock geen anderen Vrybrief zullen nodig heb-
„ ben, dan dit tegenwoordig Tractaet. En de genen die zullen willen ver-
„ trecken en hun woonplaets nemen in Koningrycken, Landen, Geweſten,
„ onzydige plaetzen, of wel daer Contributie betaalt wordt, zullen altyt vry
„ en ongemoeyt mogen gaan, doorgaan en te rug keeren, koopmanſchap-
„ pen en hunne byzondere zaeken verrichten in de Landen, en Steden onder
„ de gehoorſaemheid des Konings van Spanjen, en naa hun believen met hun-
„ ne zoo roerende als onroerende goederen mogen handelen. En die van
„ den Roomſchen Godsdienſt zyn, zullen hunne woonplaets binnen de Stadt
„ weder mogen nemen, zonder daer toe eenig ander verlof te hebben dan dit
„ tegenwoordig Tractaat.

4.

„ Wat aangaet de gene, die in de Vereenigde Nederlanden zullen willen
„ trecken, om aldaer hunne zaeken te verrichten, die zullen zulks vryelyck
„ viermael in 't jaer mogen doen, met voorweten des Gouverneurs, van den-
„ welken zy gehouden zullen zyn en Vrygeleybrief te nemen, die oock ver-
„ pligt zal zyn hen die te geven, ten zy hy wettige redenen daar tegen hadt.
„ Waar naa zy, geduurende den tyt van twee jaeren, naa de teykening van dit
„ Tractaet, zullen moeten wederkeeren en hunne wooning binnen deze
„ Stadt vervolgen, of wel hun woonplaats nemen in onzydige plaatzen, of
„ die Contributie betalen, alwaar zy zullen genieten de voorſz. vryheid van
„ te konnen gaen, doortrecken, en handelen altyt en overal, met alle verde-
„ re effecten van 't gemelde Tractaet, zoo als boven gezegt is.

5.

„ Dat de Predikanten met hunne Vrouwen, Kinderen, Huysgezin, Goede-
„ ren en Meubelen vry zullen mogen vertrecken, zonder dat hen eenig hinder
„ of ſchade zal toegebragt worden; En ten dien eynde zullen zy met wagens of
„ ſchuyten voorzien worden, En zal hun toegeſtaan worden denzelven tyt,
„ als hier boven gemelt is, om van hunne onroerende goederen te diſponeren.

6.

„ De genen die zedert 't verraſſen der Stadt, als Ouderlingen en Diake-
„ nen gedient hebben, en die eenige bedieningen in de Kerk gehadt hebben,
„ zullen in dit Tractaet begrepen zyn.

7.

„ Insgelycks zullen hier in mede begrepen zyn, alle Officieren, Commiſen,
„ Ontfangers en andere Borgers en inwoonders, die eenig bewint van pen-
„ ningen, Reekeningen, of betaling van 't Krygsvolck, of eenige andere aan-
„ neming gehadt hebben, welke met alle hunne goederen, huysraadt, en pa-
„ pieren vry uyt de Stadt zullen mogen trecken, en boven dien met alle an-
„ dere Borgeren genieten 't effect van dit Verdrag.

„ 8. De-

Digitized by Google

8.

„ Dezelve vryheid zullen oock genieten alle Schippers, die binnen deze „ Stadt zyn, en de gene die aldaer hunne Schepen hebben, welke daar mede „ zullen mogen vertrecken werwaerts 't hun gelieven zal.

9.

„ Ingevalle de Stadt niet genoegzaam voorzien is van Schepen en Wagens, „ om de Burgers en inwoonderen, die met hunne goederen en huysraadt zul- „ len willen vertrecken, te bedienen, zoo zal aan hen den tyt van twee jaa- „ ren gegeven worden, om ondertuſſchen uyt Hollandt of van elders andere „ Schepen en Wagens te laten komen, die daar naa vryelyck zullen mogen te rug „ keeren, zonder eenigen anderen Vrybrief, dan dit tegenwoordig Tractaet.

10.

„ Dat aan de Borgers en inwoonders der Stadt geene andere Impoſten of „ laſten zullen opgelegt worden, dan die door geheel Brabant, by de groote „ en kleyne Steden even gelyck gedragen worden.

11.

„ Dat de Bezetting, zoo te voet als te paardt, zal gelogeert worden in de beſ- „ te order, en ten minſten laſt der Borgeren, als immers mogelyck zal wezen.

12.

„ In dit Verdrag zullen begrepen zyn alle de genen, die wegens Stads of „ hunne eyge zaeken afwezig zyn, om in alle vryheid te mogen in de Stadt „ te rug komen, en van al 't gene voorſz. is mede deel te hebben. Gelyck „ oock alle de Landlieden in de Stadt gevlucht, die hen vryelyck weder naar „ 't platte Landt zullen mogen begeven.

13.

„ Indien yemandt van den Hervormden Godsdienſt, in den tyt van de ge- „ melde twee jaeren, binnen de Stadt kwam te ſterven, die zal op een eerlycke „ plaets in een tuyn aldaer begraven worden, of zyn lichaem zal buyten de Stadt „ gevoert worden, daer hy of zyne Vrienden het zullen beſchickt hebben.

14.

„ Dat alle Vonniſſen by den Magiſtraet of die van de Hooftbanck gewezen, „ van dewelke niet in tyts is gereformeert, zullen van waarde blyven, en „ haar ſtant grypen.

15.

„ Dat alle de gene, die voor dezen gelt aan de Stadt geſchoten hebben, 't „ zelve zullen mogen weder eyſſchen, en daer van voldoening erlangen, met „ den intreſt van dien. Insgelycks zullen oock alle Rentheffers door de Stadt „ betaalt worden van hunne renten en agterſtallen, die verſchenen zyn ende „ nog verſchynen zullen.

„ Alle deze Voorwaerden, Pointen en Artikelen zyn vaſtgeſtelt, beſloten „ en toegeſtaen, en by den Heer Markgraaf Spinola, en de Gevolmagtigden „ van de Stadt ondertekent. Beloovende gemelde Markgraaf dezelve, door „ opene brieven van de Infante van Spanjen onder haar groot Zegel, bin- „ nen den tyt van veertien dagen te doen goedkeuren en bekragtigen. Al- „ dus gedaan den 2 Juny 1625.

Digitized by Google

„ met of zonder uyterſte wil, zullen nogtans hunne goederen aan hunne ge-
„ noemde Erfgenamen of hunne naaſte Vrienden en Bloetverwanten volgen.

3.

„ Dat een ygelyck van de voorgemelde Borgers en inwoonders zynde in
„ dienſt als boven beëedigt of niet, welke naa dit Tractaet uyt de Stadt zul-
„ len willen vertrecken, 't zy om van woonplaets te veranderen, of om an-
„ dere inzichten, 't zelve altyt zullen vermogen te doen naa hun believen te
„ water of te landt, met hunne Vrouwen, Kinderen, Huysgezinnen, Huys-
„ raadt, Koopmanſchappen, en andere roerende goederen, zonder dat hen
„ deſwegen eenig belet, onder wat voorgeven het oock zy, zal mogen aan-
„ gedaen worden, nog dat zy oock geen anderen Vrybrief zullen nodig heb-
„ ben, dan dit tegenwoordig Tractaet. En de genen die zullen willen ver-
„ trecken en hun woonplaets nemen in Koningrycken, Landen, Geweſten,
„ onzydige plaetzen, of wel daer Contributie betaalt wordt, zullen altyt vry
„ en ongemoeyt mogen gaan, doorgaan en te rug keeren, koopmanſchap-
„ pen en hunne byzondere zaeken verrichten in de Landen, en Steden onder
„ de gehoorſaemheid des Konings van Spanjen, en naa hun believen met hun-
„ ne zoo roerende als onroerende goederen mogen handelen. En die van
„ den Roomſchen Godsdienſt zyn, zullen hunne woonplaets binnen de Stadt
„ weder mogen nemen, zonder daer toe eenig ander verlof te hebben dan dit
„ tegenwoordig Tractaat.

4.

„ Wat aangaet de gene, die in de Vereenigde Nederlanden zullen willen
„ trecken, om aldaer hunne zaeken te verrichten, die zullen zulks vryelyck
„ viermael in 't jaer mogen doen, met voorweten des Gouverneurs, van den-
„ welken zy gehouden zullen zyn en Vrygeleybrief te nemen, die oock ver-
„ pligt zal zyn hen die te geven, ten zy hy wettige redenen daar tegen hadt.
„ Waar naa zy, geduurende den tyt van twee jaeren, naa de teykening van dit
„ Tractaet, zullen moeten wederkeeren en hunne wooning binnen deze
„ Stadt vervolgen, of wel hun woonplaats nemen in onzydige plaatzen, of
„ die Contributie betalen, alwaar zy zullen genieten de voorſz. vryheid van
„ te konnen gaen, doortrecken, en handelen altyt en overal, met alle verde-
„ re effecten van 't gemelde Tractaet, zoo als boven gezegt is.

5.

„ Dat de Predikanten met hunne Vrouwen, Kinderen, Huysgezin, Goede-
„ ren en Meubelen vry zullen mogen vertrecken, zonder dat hen eenig hinder
„ of ſchade zal toegebragt worden; En ten dien eynde zullen zy met wagens of
„ ſchuyten voorzien worden, En zal hun toegeſtaan worden denzelven tyt,
„ als hier boven gemelt is, om van hunne onroerende goederen te diſponeren.

6.

„ De genen die zedert 't verraſſen der Stadt, als Ouderlingen en Diake-
„ nen gedient hebben, en die eenige bedieningen in de Kerk gehadt hebben,
„ zullen in dit Tractaet begrepen zyn.

7.

„ Insgelycks zullen hier in mede begrepen zyn, alle Officieren, Commiſen,
„ Ontfangers en andere Borgers en inwoonders, die eenig bewint van pen-
„ ningen, Reekeningen, of betaling van 't Krygsvolck, of eenige andere aan-
„ neming gehadt hebben, welke met alle hunne goederen, huysraadt, en pa-
„ pieren vry uyt de Stadt zullen mogen trecken, en boven dien met alle an-
„ dere Borgeren genieten 't effect van dit Verdrag.

„ 8. De-

Digitized by Google

8.

„ Dezelve vryheid zullen oock genieten alle Schippers, die binnen deze „ Stadt zyn, en de gene die aldaer hunne Schepen hebben, welke daar mede „ zullen mogen vertrecken werwaerts 't hun gelieven zal.

9.

„ Ingevalle de Stadt niet genoegzaam voorzien is van Schepen en Wagens, „ om de Burgers en inwoonderen, die met hunne goederen en huysraadt zul- „ len willen vertrecken, te bedienen, zoo zal aan hen den tyt van twee jaa- „ ren gegeven worden, om ondertuſſchen uyt Hollandt of van elders andere „ Schepen en Wagens te laten komen, die daar naa vryelyck zullen mogen te rug „ keeren, zonder eenigen anderen Vrybrief, dan dit tegenwoordig Tractaet.

10.

„ Dat aan de Borgers en inwoonders der Stadt geene andere Impoſten of „ laſten zullen opgelegt worden, dan die door geheel Brabant, by de groote „ en kleyne Steden even gelyck gedragen worden.

11.

„ Dat de Bezetting, zoo te voet als te paardt, zal gelogeert worden in de beſ- „ te order, en ten minſten laſt der Borgeren, als immers mogelyck zal wezen.

12.

„ In dit Verdrag zullen begrepen zyn alle de genen, die wegens Stads of „ hunne eyge zaeken afwezig zyn, om in alle vryheid te mogen in de Stadt „ te rug komen, en van al 't gene voorſz. is mede deel te hebben. Gelyck „ oock alle de Landlieden in de Stadt gevlucht, die hen vryelyck weder naar „ 't platte Landt zullen mogen begeven.

13.

„ Indien yemandt van den Hervormden Godsdienſt, in den tyt van de ge- „ melde twee jaeren, binnen de Stadt kwam te ſterven, die zal op een eerlycke „ plaets in een tuyn aldaer begraven worden, of zyn lichaem zal buyten de Stadt „ gevoert worden, daer hy of zyne Vrienden het zullen beſchickt hebben.

14.

„ Dat alle Vonniſſen by den Magiſtraet of die van de Hooftbanck gewezen, „ van dewelke niet in tyts is gereformeert, zullen van waarde blyven, en „ haar ſtant grypen.

15.

„ Dat alle de gene, die voor dezen gelt aan de Stadt geſchoten hebben, 't „ zelve zullen mogen weder eyſſchen, en daer van voldoening erlangen, met „ den intreſt van dien. Insgelycks zullen oock alle Rentheffers door de Stadt „ betaalt worden van hunne renten en agterſtallen, die verſchenen zyn ende „ nog verſchynen zullen.

„ Alle deze Voorwaerden, Pointen en Artikelen zyn vaſtgeſtelt, beſloten „ en toegeſtaen, en by den Heer Markgraaf Spinola, en de Gevolmagtigden „ van de Stadt ondertekent. Beloovende gemelde Markgraaf dezelve, door „ opene brieven van de Infante van Spanjen onder haar groot Zegel, bin- „ nen den tyt van veertien dagen te doen goedkeuren en bekragtigen. Al- „ dus gedaan den 2 Juny 1625.

Digitized by Google

Naa dat, op den vyfden der gemelde maandt, de Stadt Breda door de Spaanſchen in bezit genomen was, kwam de Infante Iſabella Clara Eugenia, van Antwerpen, in 't Leger, en wierdt door den Markgraaf Spinola en andere Bevelhebberen met veel luyſter ontfangen. Den volgenden dag deed zy haare plegtige intrede binnen Breda, Waar van men 't volgende in de Stads Regiſters aangetekent vindt.

Reſolut. der Stadt Breda.

„ Op den ſesden Juny 1625, is gekomen op het Stadhuys der Stadt Breda, „ ten vyf uyren na den middag, de Doorluchtigſte Princes Dôna Iſabella Clara „ Eugenia Infante van Spanjen en Regente dezer Nederlanden, vergeſelſchapt „ met Don Alphonſo de las Cuevas Kardinael en Gezant van zyne Majeſteyt „ den Koning van Spanjen, den Aertsbiſſchop van Ceſarëen, den Markgraef „ Spinola, den Hertog van Nieuburg, den Hertog van Aerſchot, den Hertog „ van Bournonville, den Hertog van Saxen, den Prins van Portugael, den Graaf „ van Salazar Generael van de Cavallerye, Don Carlos de Colonna, Graaf Fre„ drick van den Berg Luytenant Generael van de Cavallerye, de Graven van „ Middelburg, d'Eterres, en van Yſenbroeck, met veele andere Barons en Edel„ lieden, en ook by haer hebbende veele Gravinnen en Edele Jonckvrouwen „ van haer Hoff. Ende is haar Hoogheyt eerſt geleyt geworden op de Klo„ veniers kamer, alwaer Deſelve ſeer devotelyk heeft aangeſien het beelt van „ het hoogweerdig H. Sacrament van de Niervaert. Ende alſoo op de tafel „ aldaer wierde geſtelt een groot ſilver ſeer ſwaar vergult Kruys met een Re„ monſtrantie en andere Reliquien weſende aldaer nog bewaert ſedert het in„ nemen van de Stadt, ſoo heeft den Aertsbiſſchop het Kruys genomen in de „ hant, en 't ſelve aan de Infante laten kuſſen, 't welke ſy gedaen heeft met „ groote reverentie, Ende heeft daer na hare Hoogheyt daer mede de bene„ dictie gegeven, gelyk ook hare Hoogheyt de Reliquien, die aldaer wierden „ op de tafel geſtelt, devotelyk heeft aengeſien en gekuſt. Daerna is deſelve „ geleyt na de Vergaderkamer van de Magiſtraet, alwaer ſy ſag de agt Vaan„ delen der Borgerye, dewelke door de Magiſtraet aan haer aengeboden ſyn„ de, deſelve daer voor bedankt en niet aangenomen heeft. Van daer gegaen „ ſynde na de Vierſchaer heeft aldaer aandachtig beſchouwt ſeker Crucifix, „ d'welke aldaer nog was blyven ſtaen. Ende vorders gebragt ſynde in de „ Nederzalen van het Stadhuys heeft aldaer bereyd gevonden een prachtig „ banket, te weten een Tafel voor hare Hoogheyt, ende een voor alle de „ Jonkvrouwen. En na dat deſelve aldaer hadde geweeſt omtrent een half „ uyr, is hare Hoogheyt van daer met een blyde gelaat vertrocken. Zynde „ ter ſelver tyt op 't Stadhuys tegenwoordig geweeſt, Mr. Henr: Montens „ Preſident, Dingeman van der Locht Treſorier en Buytenborgemeeſter, Dr. „ van de Warck, Mr. Melis Janſſen, Jan van Putte, Mr. Jan van Ceters, „ Peter van den Broeck, Mr. Adriaen van den Broeck, Cornelis Hulshout en „ Gerard van Arendonk, Schepenen ".

De Stadt Breda dus, naa eene belegering en uythongering van bynaa elf maanden, onder de macht des Konings van Spanjen gebragt zynde, wierdt de oeffening van den Hervormden Godsdienſt aldaer, op zware ſtraf, verboden, Weshalven veele borgeren en inwoonderen van die Gezinte genootzaakt wierden de Stadt te verlaten, en zich elders heen te begeven. Door dit vertreck wierdt de Stadt zeer ontvolkt, en leedt een groot verval in deszelfs neeringen en ambachten. Geduurende de Spaenſche regeering is dat getal nog geringer geworden; Want als, in 't jaar 1631, uyt vrees eener nakende belegering, een algemeene omſchryving wierdt gedaen, om naa de menigte der inwoonderen by tyds de noodige voorziening te doen van leeftocht en andere behoeften, zoo vondt men in de Stadt alleen ſeshondert en een Mansperzoon, ſeshondert een en negentig Vrouwen, hondert zeven en twintig Knegten, tweehondert zeven en negentig Meyden, en negenhondert zeven en tagtig Kinderen, makende in alles te zamen Tweeduyzent zevenhondert en twee zielen.

Reſolut. der Stadt Breda.

Geduurende den tyd, dat de Stadt Breda in diervoegen weder onder de heerſchappye des Konings van Spanjen is geweeſt, heeft dezelve, door de zware bezettingen van Spanjaerden, Italianen en Walen, by de Stadvoogden, den Vryheer van Balançon, en Gomar Fourdin, voornamentlyk naa 't overgaan van 's Hertogenboſch, telkens in de Stadt gebracht, veel geleden, en tot onder-

Digitized by Google

derhoudt van dat Krygsvolk, 't gene door wanbetaling hunner veragterde ſoldyen, veelmaals aan 't muyten raakte, veele penningen moeten opſchieten, 't welck zoo lang geduurt heeft, tot dat de Stadt, in 't jaar 1637, op de volgende wyze, wederom is gebragt onder de gehoorzaemheid der Vereenigde Nederlanden.

Wanneer Fredrick Hendrick Prins van Oranjen, met 't Staatſche heyr, in Hooymaandt 1637, voor Rammekens ten anker leggende, door de aanhoudende tegenwinden belet wierdt, om den voorgenomen tocht naar Duinkerken te bevorderen, nam hy voor 't Beleg van Breda te ondernemen, ten welken eynde hy met zyne Krygsbenden, op den een en twintigſten der gemelde maandt, 's morgens van Rammekens onder zeyl ging, en 's middags te Bergen op Zoom aanlande. Hy liet aanſtonts al 't Voetvolk met 't geſchut en verderen Oorlogstreyn te Noordgeeſt, en de Ruyterye by Woude ontſchepen. *Aitzema Sak: van Staat en Oorl: 17. Boeck.*

Middelerwyl hadt de Prins bevel gezonden aan Hendrick Graaf van Naſſau, Stadhouder van Vrieſlandt, die met eenige Krygsbenden, zoo te voet als te paardt, by Nimmegen gelegert was, om met dezelve in aller yl naar Breda op te trecken, en die Stadt ten ſpoedigſten te berennen. Graaf Hendrick kwam dienvolgens met zyn leger, op den een en twintigſten van Hooymaandt, te Ooſterhoudt, en ſloeg zich nog dien zelven dag neder te Teteringe, alwaar hy zyn kwartier nam, en door eenige Vaandelen poſt liet vatten op de groote Warande, tuſſchen Breda en Terheyden, naaby de rivier de Mark gelegen, welke plaats hy ſterk liet verſchantzen.

Op den drie en twintigſten dier zelfde maandt, kwam de Prins voor Breda, en vondt de Stadt reeds door Graaf Hendrik ingeſloten. Hy ging terſtont alle de voornaemſte toegangen bezichtigen, en verdeelde de kwartieren op de volgende wyze. Het Dorp de Hage wierdt bezet met zeven benden Voetknechten, namentlyck die van Graaf Willem, Graaf Hendrick, Eerenreiter, Beverweert, en drie Schotſche van Balfour, Sandelhans en Hamont, met nog twee benden Ruyteren van La Force en Brochum, onder 't gebiedt van Willem Graaf van Naſſau. De Prins zelf nam zyn kwartier, met de vyf Franſche Benden van Chatillon, Hauterive, Candale, Maiſonneuve, en Charnaſſé, en vier Engelſche van Morgan, Culpeper, en Goring, by 't Dorp Ginneken, tuſſchen 't Maſtboſch en de Mark, over welke rivier hy een ſchipbrug liet ſlaen, die aan de overzyde door de Walſche benden van Solms en Brederode bezet wierdt. Van deze brug, langs de Gehuchten de Molengracht en Zantbergen, tot aan 't Dorp Teteringe, wierdt 't grootſte gedeelte der Ruyterye gelegert. De Overſte Yſſelſtein hadt zynen poſt met eenige benden Voetknechten en Ruyteren te Terheyden, alwaar twee Reduyten opgeworpen wierden, om te beletten, dat de Vyand, langs de rivier, eenige verſterking in de Stadt zoude werpen. De Groote Warande hadt Graaf Hendrick, door den Overſten Varick, met twintig vaandelen Voetknechten reeds doen bezetten, en over de rivier aldaer wierdt een ſchipbrug gelegt, om de gemeenſchap met 't Kwartier van Graaf Willem open te houden. Tuſſchen deze brug en 't Dorp de Hage kreeg de Overſte Luytenant Boshuyſen zynen poſt, en wierdt met eenige Vaandelen Voetvolck geplaatſt te Gageldonck. *Memoires de Fred. Henry.*

De Prins, de Kwartieren dus verdeelt hebbende, gaf bevel, om die ten ſpoedigſten te verſchantzen, welk werck, door den grooten yver van 't Krygsvolck, nog dien zelfden dag voltooyt wierdt. Waar naa men begon eene Linie van *Circumvallatie* of Omwalling, van 't eene Kwartier tot 't andere op te werpen, waar mede men drie dagen bezig was. Deze Linie nam zyn aanvang aan 't Kwartier van den Prins, en was getrocken langs 't Maſtboſch tot aan Papemuts, een kleyne ſchants, door Spinola, geduurende de belegering van Breda, aangelegt, en nu door de Staatſchen weder opgemaakt; Van daar door de Hage tot aan Gageldonck, en zoo voorts tot aan de rivier de Mark over Terheyden. En wederom aan de andere zyde van ſyn Hoogheids logement, over de brug tot aan Teteringe, en van daar voorts over de Velden langs den Swarten Dyck tot aan 't Dorp Terheyden. Deze Linie was op eene evenredige tuſſchenwydte met veele Schantzen, Reduyten, en andere Wercken geſterkt. Boven dien wierden de rivieren de Mark, en de Aa of Weer-

Digitized by Google

Naa dat, op den vyfden der gemelde maandt, de Stadt Breda door de Spaanſchen in bezit genomen was, kwam de Infante Iſabella Clara Eugenia, van Antwerpen, in 't Leger, en wierdt door den Markgraaf Spinola en andere Bevelhebberen met veel luyſter ontfangen. Den volgenden dag deed zy haare plegtige intrede binnen Breda, Waar van men 't volgende in de Stads Regiſters aangetekent vindt.

Reſolut. der Stadt Breda.

„ Op den ſesden Juny 1625, is gekomen op het Stadhuys der Stadt Breda, „ ten vyf uyren na den middag, de Doorluchtigſte Princes Dôna Iſabella Clara „ Eugenia Infante van Spanjen en Regente dezer Nederlanden, vergeſelſchapt „ met Don Alphonſo de las Cuevas Kardinael en Gezant van zyne Majeſteyt „ den Koning van Spanjen, den Aertsbiſſchop van Ceſarëen, den Markgraef „ Spinola, den Hertog van Nieuburg, den Hertog van Aerſchot, den Hertog „ van Bournonville, den Hertog van Saxen, den Prins van Portugael, den Graaf „ van Salazar Generael van de Cavallerye, Don Carlos de Colonna, Graaf Fre„ drick van den Berg Luytenant Generael van de Cavallerye, de Graven van „ Middelburg, d'Eterres, en van Yſenbroeck, met veele andere Barons en Edel„ lieden, en ook by haer hebbende veele Gravinnen en Edele Jonckvrouwen „ van haer Hoff. Ende is haar Hoogheyt eerſt geleyt geworden op de Klo„ veniers kamer, alwaer Deſelve ſeer devotelyk heeft aangeſien het beelt van „ het hoogweerdig H. Sacrament van de Niervaert. Ende alſoo op de tafel „ aldaer wierde geſtelt een groot ſilver ſeer ſwaar vergult Kruys met een Re„ monſtrantie en andere Reliquien weſende aldaer nog bewaert ſedert het in„ nemen van de Stadt, ſoo heeft den Aertsbiſſchop het Kruys genomen in de „ hant, en 't ſelve aan de Infante laten kuſſen, 't welke ſy gedaen heeft met „ groote reverentie, Ende heeft daer na hare Hoogheyt daer mede de bene„ dictie gegeven, gelyk ook hare Hoogheyt de Reliquien, die aldaer wierden „ op de tafel geſtelt, devotelyk heeft aengeſien en gekuſt. Daerna is deſelve „ geleyt na de Vergaderkamer van de Magiſtraet, alwaer ſy ſag de agt Vaan„ delen der Borgerye, dewelke door de Magiſtraet aan haer aengeboden ſyn„ de, deſelve daer voor bedankt en niet aangenomen heeft. Van daer gegaen „ ſynde na de Vierſchaer heeft aldaer aandachtig beſchouwt ſeker Crucifix, „ d'welke aldaer nog was blyven ſtaen. Ende vorders gebragt ſynde in de „ Nederzalen van het Stadhuys heeft aldaer bereyd gevonden een prachtig „ banket, te weten een Tafel voor hare Hoogheyt, ende een voor alle de „ Jonkvrouwen. En na dat deſelve aldaer hadde geweeſt omtrent een half „ uyr, is hare Hoogheyt van daer met een blyde gelaat vertrocken. Zynde „ ter ſelver tyt op 't Stadhuys tegenwoordig geweeſt, Mr. Henr: Montens „ Preſident, Dingeman van der Locht Treſorier en Buytenborgemeeſter, Dr. „ van de Warck, Mr. Melis Janſſen, Jan van Putte, Mr. Jan van Ceters, „ Peter van den Broeck, Mr. Adriaen van den Broeck, Cornelis Hulshout en „ Gerard van Arendonk, Schepenen ".

De Stadt Breda dus, naa eene belegering en uythongering van bynaa elf maanden, onder de macht des Konings van Spanjen gebragt zynde, wierdt de oeffening van den Hervormden Godsdienſt aldaer, op zware ſtraf, verboden, Weshalven veele borgeren en inwoonderen van die Gezinte genootzaakt wierden de Stadt te verlaten, en zich elders heen te begeven. Door dit vertreck wierdt de Stadt zeer ontvolkt, en leedt een groot verval in deszelfs neeringen en ambachten. Geduurende de Spaenſche regeering is dat getal nog geringer geworden; Want als, in 't jaar 1631, uyt vrees eener nakende belegering, een algemeene omſchryving wierdt gedaen, om naa de menigte der inwoonderen by tyds de noodige voorziening te doen van leeftocht en andere behoeften, zoo vondt men in de Stadt alleen ſeshondert en een Mansperzoon, ſeshondert een en negentig Vrouwen, hondert zeven en twintig Knegten, tweehondert zeven en negentig Meyden, en negenhondert zeven en tagtig Kinderen, makende in alles te zamen Tweeduyzent zevenhondert en twee zielen.

Reſolut. der Stadt Breda.

Geduurende den tyd, dat de Stadt Breda in diervoegen weder onder de heerſchappye des Konings van Spanjen is geweeſt, heeft dezelve, door de zware bezettingen van Spanjaerden, Italianen en Walen, by de Stadvoogden, den Vryheer van Balançon, en Gomar Fourdin, voornamentlyk naa 't overgaan van 's Hertogenboſch, telkens in de Stadt gebracht, veel geleden, en tot onder-

Digitized by Google

derhoudt van dat Krygsvolk, 't gene door wanbetaling hunner veragterde ſoldyen, veelmaals aan 't muyten raakte, veele penningen moeten opſchieten, 't welck zoo lang geduurt heeft, tot dat de Stadt, in 't jaar 1637, op de volgende wyze, wederom is gebragt onder de gehoorzaemheid der Vereenigde Nederlanden.

Wanneer Fredrick Hendrick Prins van Oranjen, met 't Staatſche heyr, in Hooymaandt 1637, voor Rammekens ten anker leggende, door de aanhoudende tegenwinden belet wierdt, om den voorgenomen tocht naar Duinkerken te bevorderen, nam hy voor 't Beleg van Breda te ondernemen, ten welken eynde hy met zyne Krygsbenden, op den een en twintigſten der gemelde maandt, 's morgens van Rammekens onder zeyl ging, en 's middags te Bergen op Zoom aanlande. Hy liet aanſtonts al 't Voetvolk met 't geſchut en verderen Oorlogstreyn te Noordgeeſt, en de Ruyterye by Woude ontſchepen. *Aitzema Sak: van Staat en Oorl: 17. Boeck.*

Middelerwyl hadt de Prins bevel gezonden aan Hendrick Graaf van Naſſau, Stadhouder van Vrieſlandt, die met eenige Krygsbenden, zoo te voet als te paardt, by Nimmegen gelegert was, om met dezelve in aller yl naar Breda op te trecken, en die Stadt ten ſpoedigſten te berennen. Graaf Hendrick kwam dienvolgens met zyn leger, op den een en twintigſten van Hooymaandt, te Ooſterhoudt, en ſloeg zich nog dien zelven dag neder te Teteringe, alwaar hy zyn kwartier nam, en door eenige Vaandelen poſt liet vatten op de groote Warande, tuſſchen Breda en Terheyden, naaby de rivier de Mark gelegen, welke plaats hy ſterk liet verſchantzen.

Op den drie en twintigſten dier zelfde maandt, kwam de Prins voor Breda, en vondt de Stadt reeds door Graaf Hendrik ingeſloten. Hy ging terſtont alle de voornaemſte toegangen bezichtigen, en verdeelde de kwartieren op de volgende wyze. Het Dorp de Hage wierdt bezet met zeven benden Voetknechten, namentlyck die van Graaf Willem, Graaf Hendrick, Eerenreiter, Beverweert, en drie Schotſche van Balfour, Sandelhans en Hamont, met nog twee benden Ruyteren van La Force en Brochum, onder 't gebiedt van Willem Graaf van Naſſau. De Prins zelf nam zyn kwartier, met de vyf Franſche Benden van Chatillon, Hauterive, Candale, Maiſonneuve, en Charnaſſé, en vier Engelſche van Morgan, Culpeper, en Goring, by 't Dorp Ginneken, tuſſchen 't Maſtboſch en de Mark, over welke rivier hy een ſchipbrug liet ſlaen, die aan de overzyde door de Walſche benden van Solms en Brederode bezet wierdt. Van deze brug, langs de Gehuchten de Molengracht en Zantbergen, tot aan 't Dorp Teteringe, wierdt 't grootſte gedeelte der Ruyterye gelegert. De Overſte Yſſelſtein hadt zynen poſt met eenige benden Voetknechten en Ruyteren te Terheyden, alwaar twee Reduyten opgeworpen wierden, om te beletten, dat de Vyand, langs de rivier, eenige verſterking in de Stadt zoude werpen. De Groote Warande hadt Graaf Hendrick, door den Overſten Varick, met twintig vaandelen Voetknechten reeds doen bezetten, en over de rivier aldaer wierdt een ſchipbrug gelegt, om de gemeenſchap met 't Kwartier van Graaf Willem open te houden. Tuſſchen deze brug en 't Dorp de Hage kreeg de Overſte Luytenant Boshuyſen zynen poſt, en wierdt met eenige Vaandelen Voetvolck geplaatſt te Gageldonck. *Memoires de Fred. Henry.*

De Prins, de Kwartieren dus verdeelt hebbende, gaf bevel, om die ten ſpoedigſten te verſchantzen, welk werck, door den grooten yver van 't Krygsvolck, nog dien zelfden dag voltooyt wierdt. Waar naa men begon eene Linie van *Circumvallatie* of Omwalling, van 't eene Kwartier tot 't andere op te werpen, waar mede men drie dagen bezig was. Deze Linie nam zyn aanvang aan 't Kwartier van den Prins, en was getrocken langs 't Maſtboſch tot aan Papemuts, een kleyne ſchants, door Spinola, geduurende de belegering van Breda, aangelegt, en nu door de Staatſchen weder opgemaakt; Van daar door de Hage tot aan Gageldonck, en zoo voorts tot aan de rivier de Mark over Terheyden. En wederom aan de andere zyde van ſyn Hoogheids logement, over de brug tot aan Teteringe, en van daar voorts over de Velden langs den Swarten Dyck tot aan 't Dorp Terheyden. Deze Linie was op eene evenredige tuſſchenwydte met veele Schantzen, Reduyten, en andere Wercken geſterkt. Boven dien wierden de rivieren de Mark, en de Aa of Weerreyſe

Digitized by Google

reyse boven de Stadt gestopt, waar door alle de laage landen overstroomt en de verschantzingen der Belegeraars ontoeganckelyck gemaekt wierden. Om alle deze wercken des te vaster te maeken, groef men een gracht voor dezelve ter wydte van twaelf en ter diepte van agt voeten, en men liet de aarde aan beyde zyden opwerpen, om 't naaderen der vyandlyke Ruyterye te beletten. Tot 't vervaardigen van alle deze zwaare schantswerken gebruykte men omtrent drieduyzent boeren, en veele arme lieden, die uyt de Paltz, Hessen en Westerwalt, om den honger verloopen, zich in Hollandt ophielden.

Commelyn Leven van Fredrick Hendrick.

Boxhorn. Obs: Bred:

Ondertusschen was Gomar Fourdin, Stadvoogd van Breda, een Krygsman uyt Edelen Stamme te Diest geboren, die door zyne dapperheid en beleyd tot de hoogste Krygsbedieningen gevordert was, niet min oplettende, om de Stadt in een behoorlycken staat van tegenweer te stellen. De bezetting was even voor 't beleg tot drieduyzent vyfhondert mannen aangegroeyt; De Vestingwercken waren in een goeden staat, en de Stadt was met genoegzame krygs en montbehoeften voorzien, in zoo verre, dat men van hem niet dan een wackeren tegenstant te wachten hadt.

De Magistraet droeg oock zorg, dat alle de granen en verdere eetwaren, die in de Stadt gevonden wierden, behoorlyck wierden opgetekent, en naa een naeuw onderzoeck vondt men aldaer vierduyzent zevenhondert agt en negentig Veertelen Rogge, tweeduyzent vier en dartig Veertelen Tarw, vierduyzent vierhondert twee en zeventig Veertelen Gerst, agthondert zeven en vyftig Veertelen Boekweit, en eenduyzent vyfhondert negen en negentig Veertelen Haver. En nadien de voorraad der granen, buyten verwagting, zoo overvloedig was, wierdt, op 't bevel van den Magistraet, de prys derzelve vastgestelt, namentlyck de Veertel Tarw op zeven gulden, Rogge en Gerst op vier gulden, Haver op drie gulden, Boekweit op vier gulden, een pont Boter op zeven stuyvers, en een pont Kaas op vyf stuyvers.

Memoir: de Fred: Henry.

De Kardinaal Infant, Opperbevelhebber van 't Spaansche heyr verwittigt zynde, dat de Prins van Oranjen Breda belegert hadt, trock ten spoedigsten alle zyne benden, die uyt vrees eener landing der Staatschen, langs de kusten van Vlaenderen verspreyt lagen, by een, en een leger van omtrent twintig duyzent koppen verzamelt hebbende, kwam daar mede, op den vier en twintigsten van Hooymaandt by Antwerpen, alwaar hy met drieduyzent Keyzerschen versterkt wierdt, en door middel van een Schipbrug over de Schelde toog. Den een en dartigsten sloeg hy zich neder te Hoogstraaten, en eenen dag aldaar uytgerust hebbende, trock hy recht op de Verschantzingen der Staatschen aan, eenige Ruyterye vooraf zendende, om de naastgelege Kwartieren van Graaf Willem in de Hage, en van den Oversten Luytenant Boshuysen te Gageldonck te verspieden. Den tweeden van Oogstmaandt legerde de Kardinael zyn heyr te Rysbergen, omtrent een uur van de Kwartieren van den Prins van Oranjen en van Graaf Willem, in eene gelycke tusschenwydte, afgelegen; Van waar hy die dagelyks door zyne Ruyterye liet bestoken.

Aitzema.

De Vyand zoo naa by de Linie van Omwalling gekomen zynde, zondt de Prins terstont eenige Vaandels, onder 't geleyde des Graven van Solms, naar Gageldonck, om dien post te verzekeren, en hield zich 's nachts zelf aan 't hooft van een gedeelte zyner benden, welke tusschen 't Mastbosch en 't Dorp de Hage in slagorden geschaert stonden. Ondertusschen liet men aan alle de meest bloot gestelde Posten, en voornamentlyck aan 't Kwartier te Gageldonck, gestadig arbeyden, om dezelve in een goeden staat van tegenweer te stellen; Veertien dagen verliepen daar mede, in welken tyd de belegeraars genootzaakt waren zich in de gemelde stant en orden te houden.

Naa dat de Kardinael Infant omtrent drie weeken in zynen Post te Rysbergen stil gelegen hadt, zonder middel te konnen vinden, om door de wercken der Belegeraers heen te breecken, vondt hy raadzaam van daar te trecken: Dienvolgens brack hy, den vyftienden van Oogstmaandt, met zyn leger van Rysbergen op, en omtrent Meersel een brug over de Mark geslagen hebbende, toog hy daer over, en sloeg zynen weg in naar Loon op 't Zant, van

Commelyn.

waar

Digitized by Google

waar hy verders, zynen aanſlag op de Schants Voorn misluckt ziende, het naar den Maas kant wende, en de Stadt Venlo, naa vyf dagen belegs, veroverde.

Alle de Verſchantzingen in goeden ſtaat gebragt zynde, begon de Prins, op den agtienden van Oogſtmaandt, de Stadt Breda te naderen, en liet een Wapenplaets maeken by den Watermolen, ſtaande op de Molenley, tuſſchen de Stadt en Ginneken. De Belegerden zulks bemerckende, kwamen met ſeshondert mannen daar op uytvallen, maar wierden door de Belegeraars zoo dapper ontfangen, dat zy gedwongen waren, naa eenig verlies aan weerkanten, de wyck te nemen.

Ondertuſſchen wierden de Loopgraven geopent, en men taſte de Stadt van vier byzondere kanten aan. De Franſche benden maakten eene Linie, om de linker punt van 't Hoornwerk, voor de Ginnekens poort, bedeckt te konnen naaderen, terwyl de Engelſche insgelycks bezig waren, om eene diergelycke Linie te trecken naar de rechter punt. Graaf Willem richte zynen aanval op 't Hoornwerck aan de Haegdyckſe poort, en Graaf Hendrick taſte 't Kaſteel aan, welkers buytenpoort mede met een groot Hoornwerck gedeckt was. Alle deze naderniſſen wierden met de uyterſte vlyt en wackerheid, niettegenſtaande 't geweldig ſchieten der Belegerden, dag en nacht voortgezet, en de Prins van Oranjen moedigde met zyn voorbeeldt de Hoplieden en gemeene Krygsknechten dagelycks aan, om door hunnen geſtadigen arbeyd die wercken krachtig te bevorderen.

De Linien der Franſchen en Engelſchen begonnen middelerwyl zeer ſterk te naderen aan 't Hoornwerck voor de Ginnekens poort, en nadien zy wat verre van een geſcheyden waren, trock men eene Linie van Gemeenſchap van de eene tot de andere, om in geval van noot elkander te konnen byſpringen. *Mem: de Fr: Henry.*

In 't midden dezer Linie wierdt een Beukerye van agt halve Kartouwen opgeworpen, en aan beyde kanten maakte men nog twee diergelycke, ieder van ſes ſtucken, van welke de ſtryckweeren der vyandlycke wercken onophoudelyck beſchoten wierden. Onder begunſtiging van dit geſtadig vuur zetteden de Arbeyders hunne wercken zoo kragtig voort, dat men, hoewel niet zonder veel moeyte en verlies, den tienden dag naa 't openen der loopgraven, tot aan den voet van den bedeckten weg genadert was, alwaer de Franſchen en Engelſchen hen te gelyck begroeven, en aan ieder punt een Wachtplaats maekten, om de vyandlycke uytvallen te konnen tegengaan. Van daer begon men verder te *ſapperen*, 't gene in 't begin, wegens 't vervaerlyck ſchieten der Belegerden uyt het grof en handtgeſchut, zeer beſwaerlyck viel, doch echter, door den onverſchrocken moedt der hooge en laage Krygslieden, in 't vervolg merckelyck gevordert wierdt.

Onderwyl was Graaf Willem, met zyne Loopgraven aan de Haagſche zyde, mede zeer genadert, en hadt aan 't hooft derzelve eene beukerye doen oprichten van ſes ſtucken grof geſchut, van dewelcke 't Hoornwerck aldaer gedurig beſchoten wierdt. Vervolgens liet hy nog twee diergelycke maeken, de eene op den weg naar de Hage, en de andere tuſſchen de Stadt en 't Huys te Zuylen, van waar hy met twee Linien teffens de naderniſſen deed voortzetten.

Graaf Hendrick zat immiddels mede niet ledig, en deed met groote naerſtigheid zyne wercken vorderen naar 't Kaſteel, Doch om de hinderpaelen, die hy ontmoette, was hy genootzaekt, in plaats van 't Hoornwerck van vooren aan te taſten, langs deszelfs vleugel te *ſapperen*, welken hy op verſcheyde plaatzen doorſneden vondt, 't gene zyne werken niet weynig verachterde. Echter naderde hy, naa veele zwarigheden verwonnen te hebben, tot aan den Dam, die de graft van 't Hoornwerck van de Stads graft ſcheyde: Maar denzelven regelmatig verſterckt vindende, was hy genootzaakt dien naa Krygsorden aan te taſten. *Aitzema.*

De Franſchen en Engelſchen vorderden te gelyck hunne *ſappes* van elcke punt, langs den bedeckten weg, en bragten die in 't midden by een; Waar door de Vyanden zoodanig verſchrickt wierden, dat zy den bedeckten weg van 't Hoornwerck verlieten, alleen zich handhavende in den bedeckten weg der Veſting, welken zy aan wederzyde van dien van 't Hoornwerck, door eenige ver-

Digitized by Google

verſchantzingen, afgeſneden hadden. De Belegeraars aldaar poſt gevat hebbende, vielen aanſtonts aan 't werck, om de graft van 't Hoornwerck, die zeſtich voeten wyd en zes voeten diep was, te vullen, ten welken eynde men een groote menigte rysboſſchen liet aenvoeren, waarmede die graft eyndelyk, naa verlies van veel volck, 's nachts tuſſchen den laatſten van Oogſtmaandt en den eerſten van Herfſtmaandt gedempt wierdt: Doch vermits die Rysdam zeer bloot ſtont voor 't geſtadig vuur der Vyanden, en 't byna onmogelyck was daar over te gaan, zonder gekwetſt te worden, wierdt men te rade aan elcken overtocht een blinde van rysboſſchen te maeken. Terwyl men daar mede bezig was, wierdt de Overſte Goring, aan wiens voorzichtig beleyd de goede voortgang van dat werck voornamentlyck te dancken was, door een kogel uyt een ſlang, zeer gevaarlyck in den enckel gekwetſt.

Na dat de Rysdam dus over de Graft gebracht was, begon men den volgenden nacht te *ſapperen*, langs den berm van 't Hoornwerck, en aan de rechter zyde van deszelfs hoorn te *mineren*. De Belegerden ſchoten zeer ſterk, met voornemen om den Dam te vernielen, en deden veele Soldaten ſneuvelen. Onder andere wierdt in die nacht de Heer van Charnaſſé, Franſche Afgezant en Overſte van een bende Franſche Ruyteren, terwyl hy bezig was, om aan de arbeyders de nodige bevelen te geven, door 't hooft geſchoten.

Op den vierden van Herfſtmaandt waren de Overtochten in goeden ſtaat gebracht, en men bezocht verſcheide maal poſt te vatten op den Wal: maar de Vyand deed zoo wackeren tegenweer, dat de aanvallers telckens te rug gedreven wierden. De volgende dagen wierden doorgebracht met *ſapperen* en *mineren*, welck werck, in weerwil van de veelvuldige uytvallen der Belegerden, echter ſpoedig voortging. De Mynen, die men in elcke voorzyde van 't Hoornwerck gemaekt hadt, waren den zevenden gereed, en de Prins liet dezelve 's morgens te gelyck opſpringen, 't gene zoo wel geluckte, dat de Belegerden, naa een hevig gevecht, uyt 't Hoornwerck gejaegt wierden. Deze in groote wanorden vlugtende naar een halve Maan voor de Ginnekens poort, en over een kleyne brug tuſſchen die twee Wercken willende trecken, overdrongen elkanderen, zoo dat de meeſte in de Stads graft vielen, en daar in verdroncken.

Memoir: de Fr: Henry.

Aitzema.

Het Hoornwerck op die wyze, door de Franſchen en Engelſchen, onder 't bevel van den Overſten Maiſonneuve, en den Overſten Luytenant Holles, verovert zynde, kwam de Prins van Oranjen terſtont derwaerts, en de Officieren en Soldaten voor hunnen ongemeenen yver en dapperheid bedankt hebbende, geboodt hy een borſtweering op te werpen, langs de Stads graft van den eenen vleugel des Hoornwerks tot den anderen. Welk werck door de Krygsknechten met zoo veel luſt en wackerheid uytgevoert wierdt, dat men dien zelfden dag nog bedeckt was. Men maakte vervolgens in den bedeckten weg twee Beukeryen, eene aan de Franſche en eene aan de Engelſche zyde, yder van ſes halve Kartouwen, om onder begunſtiging van dat geſchut de Overtogten of Galderyen over de Stads graft te brengen. Deze Galderyen wierden, op den negenden van Herfſtmaandt, door 't bevel van den Prins, aan de minſtbiedenden beſteedt. De Franſche Galderye, welke moeſt overgebracht worden aan de rechter zyde van 't Bolwerck aan de Ginnekens poort, ter hoogte van agt, en ter breedte van negen voeten, wierdt aangenomen voor ſeſtien duyzent gulden, en de Engelſche aan de linker zyde, voor zeventien duyzent gulden, om dat de Graft aldaer over de tweehondert voeten wydt was.

Graaf Willem was aan zynen kant, de Graft van 't Hoornwerck aan de Haegdyckſe poort, door middel van een biesbrug, overgetogen, en liet een myn, welke hy aldaer vervaardigt hadt, ſpringen, waar naa hy de bres door eenig Volck, onder 't bevel van den Overſten Luytenant Erskine, deed beſtormen. Maar de Myn deed die uytwercking niet, die men er van verwachte, en de Vyand toeſchietende om de bres te verdedigen, deinsden de eerſte aanvallers te rug, doch door verſch volck ondersteunt wordende, ſchoten zy weder moedig toe, en daar wierdt van weerkanten ſcherp gevochten. Na dat dit gevecht een geruymen tyd, met gelyck voordeel, geduurt hadt, waren de Belegeraers, wegens gebreck aan werckliedeu om een verſchantzing tot hun-

Digitized by Google

hunner bedecking op te werpen, eyndelyck genootzaakt met veel verlies af te wycken. De Belegerden oock veele Officieren en gemeenen verloren hebbende hielden dien dag 't Hoornwerck wel in, maar vreezende door de Belegeraars met meerder macht aangetaſt te worden, en zich in geen ſtaat vindende om een tweeden ſtorm uyt te ſtaen, verlieten 's nachts 't zelve geheel en al, een goet getal wapenen en anderen voorraad agterlatende. Waar naa Graaf Willem daar in eenige affnydingen met een Wachtplaets en drie Beukeryen liet maeken, om de Galderye, die hy voorhadt over de Stads graft te brengen, te begunſtigen. *Memoir: de Fr: Henry.*

Graaf Hendrick kon, als gemeld is, wegens de gemaakte affnydingen, den Dam aan 't Kaſteel niet naderen, waerom hy denzelven door eenig volck deed aantaſten; maar die wercken ſterker en de graft dieper bevonden zynde, dan men bericht was, wierden de aanvallers licht te rug gedreven, zoo dat men aan dien kant weynig vorderde.

De Stadvoogd Fourdin merckende, dat de Franſche en Engelſche Galderyen over de Stads graft met yver wierden voortgezet, en vreezende van dien kant in 't kort beſtookt te zullen worden, vondt raadzaam binnen de Stadt, ten wederzyde van de Ginnekens poort, eene affnyding te maeken, met een diepe graft daar voor, en van ſtormpalen wel voorzien. Ten dien eynde liet hy verſcheyde tuynen en erven, daarby gelegen, innemen, en elf huyſen afbreecken, onder belofte van de waarde derzelve aan de Eygenaars, ten koſten des Konings, te zullen voldoen; maar naa 't veroveren der Stadt wierdt zulks in den wint geſlagen, en naa lange aanhoudingen zyn de afgebroocke huyſen eerſt, in Oogſtmaandt 1645, van Stads wegen met ſesduyzent en vyftig gulden vergoedt geworden. *Boxhorn Obſ: Bred:* *Reſolut: der Stadt Breda.*

Middelerwyl wierden de Galderyen aan beyde de Aanvallen, zoo van den Prins van Oranjen, als van Graaf Willem, met kracht voortgezet, hoewel de Belegerden van hunnen kant niets verzuymden, om den voortgang van dien arbeyd te ſtuyten: Uyt 't grof geſchut, 't gene zy in 't Bolwerck aan de Ginnekens poort geplant hadden, en uyt 't hantgeweer der Soldaten wierdt onophoudelyck vuur gegeven, waar door veel volck aan de zyde der Belegeraars ſneuvelde. Dit wierdt eenige dagen op den zelfden voet vervolgt, en door den Vyandt by dag omvergeworpen, 't gene door de Belegeraars by nacht gemaekt was. *Aitzema.*

Aan den kant van 't Kaſteel was Graaf Hendrick, niet tegenſtaende alle de gemelde hinderpalen, die hem dus lange opgehouden hadden, tot aan de graft van 't Hoornwerck genadert, over welcke hy een brug van plancken liet ſlaan. Zoo drae zulks verricht was, deed hy door eenig Krygsvolck aan den berm van dat Werck poſt vatten, en daar in een Myn vervaardigen, welke, op den tweeden van Wynmaandt, wierdt aangeſtoken. De Myn ſprong met een gewenſchten uytſlag, en Graaf Hendrick viel daer op met zyn volck, op 't Hoornwerck en 't daar by leggende Ravelyn, zeer moedig aan. En hoewel 't Ravelyn voor 't geſchut des Vyands geheel open lag, nogtans wierden de Belegerden, naa een uur vechtens, en een geweldig vuur van weerkanten, naar de Stad gedreven, en de Belegeraars namen beyde de wercken ſtormenderhant in.

De Galderye aan de Franſche zyde was ondertuſſchen meer dan een derde over de Stads graft gebragt, Waarom de Prins, zich niet langer met 't voltooyen derzelve willende ophouden, beval 't overige gedeelte met rysboſſchen te vullen. Dit werck wierdt, onder begunſtiging van al 't grof en hantgeſchut der aanvalleren, in twee dagen verricht. De Engelſchen bragten hunne wercken mede zoo ſpoedig voort, dat zy, op den derden van Wynmaandt, aan de Stads wallen kwamen: Waar naa aan yder zyde van 't Bolwerck een Myn aangelegt wierdt, Deze gereed zynde om opgeblaſen te worden, vreeſden de Belegerden, dat zy van alle kanten te gelyck mogten beſtormt worden, en wegens gebreck aan buſpoeder naeuwelyks in ſtaat zouden zyn, om die ſtormen af te weeren. Weshalven zy, op den ſesden 's morgens omtrent zeven uuren, de trom roerden, en verzochten gemagtigden naar den Prins te mogen zenden, om wegens de Overgave der Stadt in onderhandeling te treeden. *Mem: de Fr: Henry.*

Digitized by Google

De Overſte Hauterive hadt dien dag in de Naderniſſen de wacht, en gaf daar van ten ſpoedigſten kennis aan den Prins van Oranjen, welke terſtont beval, dat men alle vyandlyckheden zoude ſtaken, en de Hoplieden de Gentilot en Sombierre, als Gyzelaars, naar de Stadt zenden. Uyt de Stadt kwamen als Gemagtigden, wegens de Bezetting, de Hoplieden Marthart en Erverwyn; wegens de Stadt en Borgerye, Kornelis van der Locht, Schoutet, Mr. Pieter van Hegelſom, Burgemeeſter; Mr. Jan van der Venne, Oudt Preſident, en Mr. Gysbrecht Eelkens Griffier; uyt den Raadt was er mede bygevoegt Mr. Adriaen van Ryen, en uyt den Geeſtelycken ſtant Balthazar Kruyt Prooſt van St. Katarinen Dal, en de Kanonnick van Maldere. Dien dag kwam men tot geen beſluyt, en keerden deswegen de Oudt Preſident van der Venne, en de Kanonnick van Maldere naar de Stadt, om met den Magiſtraet, over eenige voorgeſtelde punten, nader te ſpreecken; Welke des anderendaegs te rug kwamen met nieuwen laſt, Waarnaa, de Verſchillen in der minne afgedaan zynde, 't Verdrag op de volgende wyze getroffen wierdt.

Bexhorn Obſ: Bred.

„ Syn Hoogheyt ge-
„ zien ende geexa-
„ mineert hebben-
„ de de Artikelen
„ hier nevenſtaen-
„ de, heeft daer op
„ verklaert, ende
„ verklaert mits de-
„ ſen.

„ Artykelen geproponeert by de Geeſtelykheyt,
„ ende den Droſſaert, Schout, Burgemeeſte-
„ ren, Schepenen en Raedt der Stadt Breda,
„ aan ſyn Hoogheyt Myn Heere den Prince
„ van ORANGIEN, *Heere en Baron van*
„ BREDA *voorſz.*

1.

„ Dat deſelve dit Arty-
„ kel accordeert, mits dat
„ alle perſonen daer in ge-
„ mentioneert ſig voortaen
„ ſullen hebben te dragen
„ als ſy ſchuldig ſyn.

2.

„ In den eerſten, dat alle faulten, vyantſchap-
„ pen ende misdaden, hoe groot ende van wat
„ qualiteyt die ſelve ſouden mogen zyn of gehou-
„ den ſouden mogen werden, ſonder eenige uyt
„ te ſteecken, die eenige Geeſtelyke of Weereli-
„ lycke perſoonen der voorſchreven Stadt aldaer
„ tegenwoordich of daer buyten wezende, tzy in
„ 't generael of in 't particulier ſouden mogen ge-
„ daan hebben, ſullen teenemael vergeven ende
„ vergeten blyven, als ofte die niet geſchiedt en
„ waren.

2.

„ Dat de twee Kloſters
„ van Nonnen en Bagynen
„ ſullen gehouden werden
„ in ſulcker manieren als ſy
„ geweeſt ſyn voor den jaa-
„ re ſesthienhondert vyf
„ ende twintigh, by tyde
„ van de Regeringhe van de
„ Ho: Mog: Heeren Staten
„ Generael.

2.

„ Dat in de voorſchreve Stadt Breda nu ende
„ alle tyt voortaen ſal blyven het openbaer ge-
„ bruyck van de Catholyke Roomſche Religie in de
„ groote Kercke, in de Kloſters ende Bagynhof,
„ gelyck die nu twaalf jaaren leſtleden is gebruyckt
„ geweeſt, in ſulckervoegen, dat niemant van wat
„ qualiteyt hy zy, tſy civil of Militair, en ſal
„ vermogen daer inne eenich beletſel, obſtaeckel
„ of ſchandael te doen in de Kercken of op de
„ ſtraet, met woorden of met werken, op arbi-
„ trale correctie.

3.

„ Dat de Magiſtraet ſal
„ geſtelt

3.

„ Dat de Magiſtraet ſal gemaeckt worden indif-
„ ferent

Digitized by Google

„ *geſtelt worden uyt de beſ-*
„ *te ende gequalificeerſte*
„ *perſonen van de Stadt,*
„ *volgens de privilegien en-*
„ *de Wetten van Brabandt*
„ *ende van de Stadt voorſz.*

„ ferent van perſoonen zoo van de Roomſche Ca-
„ tholycke, als van de Gereformeerde Religie.
„ Ende dat alle permanente Officien, immers die
„ gene waar van de Bedienders, tot den jare ſeſtien-
„ hondert vyf en twintich geweeſt hebbende, zyn
„ overleden, ende daer naer by den Grave Johan
„ van Naſſau geconfereert, mogen gecontinueert
„ worden.

4.

„ *Dat alle Geeſtelyke*
„ *Perſonen hunne goede-*
„ *ren ſullen mogen genieten*
„ *ende adminiſtreren, ſoo*
„ *als ſy voor den jaare*
„ 1625 *gedaen hebben. De*
„ *gene die uyt de Stadt ſul-*
„ *len komen te vertrecken,*
„ *ſullen hunne goederen en-*
„ *de meubelen mogen mede*
„ *nemen, oock deſelve het*
„ *ſy huyſen of anderſins,*
„ *verkopen als Borgers.*

4.

„ Dat de Heeren vant Capittele met hunne Sup-
„ pooſten, den Prooſt ende den Nonnen Clooſter
„ van S. Catharynendale, den Paſtoor, het Collegie
„ van de Societeyt Jeſu, de Conventen van de Pa-
„ tres Capucynen ende Minnebroeders, het Bagyn-
„ hof ende de Religieuſen van 't Sieck Gaſthuys,
„ ende alle andere Geeſtelyke perſoonen van wat
„ ſtaat of ordre die ſyn, die voor date van deſen by
„ de Stadt geaccepteert ende aangenomen ſyn, ſul-
„ len blyven in vreedſame beſittinge van allerhan-
„ de goederen, Renten, Donatien, Thienden,
„ Privilegien ende Inkomen, hoedanig die ſyn, ſoo
„ binnen als buyten de voorſz: Stadt, ſonder ex-
„ ceptie, nieuwe aan te nemen oft andere ſurroge-
„ ren, ende gelyck alle ende yegelyck deſelve tot
„ nu toe gehouden, beſeten ende gebruyckt heb-
„ ben, ſonder dat yemanden hier inne eenigh
„ letſel, ſchade of hinder gedaen werde, en ſullen
„ alle Canoniſien ende Beneficien ſullende komen
„ vaceren, moeten gegeven worden aan Room-
„ ſche Katholycken, volgende de fondatien ende
„ de oude ſtatuyten daer af zynde.

5.

„ *Dat de goederen, col-*
„ *lecten, aelmiſſen van de*
„ *reſpective Armhuyſen, in*
„ *deſen genoemt, ſullen ge-*
„ *bruyckt ende geadminiſ-*
„ *treert worden, als deſel-*
„ *ve voor den jaare* 1625
„ *ſyn geweeſt, ſonder re-*
„ *gart te nemen op de Reli-*
„ *gie van de Perſonen, die*
„ *daer toe geëmployeert wor-*
„ *den.*

5.

„ Het jaerlycx Innekomen van de goederen van
„ het Weeshuys der voorſz. Stadt, ſoo erffelyck
„ als haeffelyck, dewelcke het ſelve nu heeft of
„ naermaels, 't ſy by teſtamente, gifte, koop, of
„ anderſins ſal verkrygen, ſal gedeelt worden pro
„ rate ende nae advenant dat de arme kinderen van
„ een ende andere Religie bevonden ſullen worden,
„ dewelcke oock elck eene wooninge ende Meeſters
„ apart ſullen hebben. Ende de goederen, Collec-
„ ten ende aelmoeſſen van den H. Geeſt, Gaſthuys
„ ende Manhuys op 't Gaſthuyseynde, ende op
„ den Haegdyck, ſullen geregeert worden ende
„ gedeelt by perſoonen, ende aen Armen van d'ee-
„ ne ende d'andere Religie, ſonder regard te ne-
„ men van wat Religie ſy ſyn, gelyck 't ſelve tot
„ noch toe geſchiedt is, aen wat zyde de Stadt ge-
„ weeſt is.

6.

„ *Syn Hoogheyt accor-*
„ *deert dit Artyckel, maar*
„ *wat*

6.

„ Dat de Stadt Breda ende d'Ingeſetenen van
„ dien, ſullen blyven by alle hunne Privilegien en-

Digitized by Google

„ *wat het poinct van de Li-*
„ *centen aangaet, ſal het*
„ *ſelve aan de Ho: Mog:*
„ *Heeren Staten Generael*
„ *ten beſten recommande-*
„ *ren.*

„ de Vrydomme, ende dat aldaer geene meerdere
„ laſten en ſullen mogen geſtelt werden dan aldaer
„ geſtelt en zyn geweeſt van den jare vyftienhon-
„ dert negentich tot den jare ſeſtienhondert vyf
„ en twintich, dewyle deſelve onder de Regieringe
„ van de Vereenigde Nederlanden is geweeſt. En-
„ de alſo de Stadt met deſe belegeringh t'eenemael
„ is geruineert, dat ſe om 't ſelve te verhalen,
„ mochte vry zyn voor twee jaren van de Licenten.

7.

„ *Syn Hoogheyt accor-*
„ *deert dit verſoek voor den*
„ *tyt van drie jaren, in-*
„ *ſonderheyt mede voor de*
„ *uytgeweeckenen, mits dat*
„ *die gene die in Neutrale*
„ *Steden, ofte ten platten*
„ *lande ſullen komen te ver-*
„ *trecken, ende daer na*
„ *binnen de Stadt keeren*
„ *willen, gehouden ſullen*
„ *ſyn het ſelve te doen by*
„ *voorgaende kenniſſe van*
„ *ſyne Hoogheyt, ofte van*
„ *den Gouverneur.*

7.

„ Dat alle Borgeren ende Ingeſetenen der voorſz.
„ Stadt preſent of abſent zynde van wat qualiteyt
„ deſelve ſyn, 't ſy dat ſe geweeſt hebben in dienſt
„ van den Coninck van Spaengien oft niet, nae
„ dit Tractaet daer uyt ſullen moghen vertrecken
„ daer 't hen gelieven ſal, met hunne huysgeſinnen,
„ Meubelen, Papieren, ende andere roerende
„ goederen, of ſullen mogen continueren hun
„ woonplaetſe in de voorſz: Stadt den tyt van vier
„ toekomende jaren, omme binnen denſelven tyt
„ te reſolveren, of ſy aldaer ſullen blyven woonen
„ of niet. Ende ſullen geduerende denſelven tydt
„ vryelyck mogen verkeeren overal ten platten
„ Lande, ſoo om te beſien, waar ſy hunne woon-
„ plaetſe ſullen willen nemen, als om andere hun-
„ ne particuliere affairen. Ende ingevalle ſy in
„ de voorſz. vier jaren, ofte ten eynde derſelver
„ ſullen willen vertrecken, ſullen 't ſelve met
„ Vrouwen ende Kinderen ende goederen, oock
„ vryelyck mogen doen, als 't hun gelieven ſal,
„ te water ende te lande, ſonder in eenige Tollen,
„ Licenten, oft onderſoeck van ſchepen gehouden
„ te ſyn, alwaert oock ſoo dat yemandt van de-
„ ſelve vier voorſchreve jaren eenige publicque
„ dienſten bedient hadde, ende ſullen mogen diſ-
„ poneren van alle hunne goederen, deſelve ver-
„ kopen, beſwaren, tranſporteren, ofte wel die
„ te laten ontfangen ende adminiſtreren by ſulcke
„ als hun ſal goedtduncken, ende komende te
„ ſterven 't ſy binnen ofte buyten de voorſz. Stadt,
„ met Teſtament ofte niet, ſullen deſelve goede-
„ ren volgen aan de geinſtitueerde Erfgenamen,
„ ofte aan hunne naeſte Vrienden ab inteſtato re-
„ ſpective, ende ſullen alle hunne meuble goede-
„ ren, koopmanſchappen, ende andere mogen
„ vervoeren na hun goetduncken, ſonder dat ſe
„ van noden ſullen hebben andere paſpoort dan
„ dit tegenwoordig Tractaet, ende die gene die in
„ Neutrale Landen ofte ten platten Lande ſullen
„ vertrecken, ſullen wederom in de voorſz. Stadt
„ mogen komen woonen, alſt hun ſal gelieven, ſon-
„ der daer nae oock eenig conſent te moeten ver-
„ ſoecken.

8.

„ *Sullen mogen vertrec-*
„ *ken,*

8.

„ Dat de gene die om hunne particuliere affai-
„ ren

„ *ken, geduyrende den tyt*
„ *van drie jaren in vyant-*
„ *lyke Landen ofte Ste-*
„ *den, ende wederom bin-*
„ *nen Breda mogen komen,*
„ *doch by voorgaende con-*
„ *ſent des Gouverneurs.*

„ ren ſullen willen gaen in de Landen ofte Steden
„ onder den Coninck van Spaengien, ſullen 't ſel-
„ ve mogen doen, geduyrende den voorſz. tyt van
„ vier jaren, ſoo dickwils alſt hen gelieven ſal,
„ ende ſullen telcken reyſe wederom in de voorſz.
„ Stadt mogen komen, om aldaer te blyven woo-
„ nen, ofte daer uyt te vertrecken als voorſz: is.

9.

„ *Wert geaccordeert,*
„ *voor ſoo veel de Borgers*
„ *aangaet, maar de Paſ-*
„ *toren en andere geeſtelycke*
„ *Perſonen in deſen geroert,*
„ *ſullen uyt de Stadt wel*
„ *mogen vertrecken, dan*
„ *daer na ſich hebben te*
„ *reguleren naa de Placa-*
„ *ten van Retorſie by de*
„ *Heeren Staten geëma-*
„ *neert, tot dat dien aan-*
„ *gaende een ander voet be-*
„ *raamt ſal weſen.*

9.

„ In 't voorſz. Contract ſullen begrepen zyn alle
„ Borgers ende Ingeſetenen der voorſchreve Stadt
„ die abſent ſyn, oock alle de Paſtoren ende Geeſt-
„ telycke Perſonen in der Stadt gevlucht zynde,
„ ende de huyslieden die van den platten Lande in
„ de voorſz. Stadt ofte elders gevlucht zyn, die
„ uyt krachte van dien vryelyck ſullen mogen we-
„ derkeeren in hunne Dorpen en Wooningen, of
„ de voorſz. vier Jaren in de Stadt blyven naer
„ hun gelieven. Ende ſullen de Paſtoren van de
„ Baronnie van Breda preſent ende abſent zynde,
„ ende hunne ſucceſſeurs wederom in hunne Paro-
„ chie kerken ende dependentien van dien mogen
„ exerceren hunne Paſtorale dienſten ende behou-
„ den hun inkomen, gelyck zy voor de Retorſie
„ gedaen hebben.

10.

„ *Dit Artyckel wordt*
„ *geaccordeert ſoo het leydt.*

10.

„ Dat alle Vonniſſen by de Magiſtraet der voorſz.
„ Stadt ende by de Hooftbancke geweſen, daer
„ af in tyts niet is gereformeert, ſullen van weer-
„ den blyven, ende het effect ſorteren, ende deſ-
„ gelyks oock alle Contracten, voor ende in de be-
„ legering gemaekt, hoedanig die zyn.

11.

„ *Dit Artyckel wort inſ-*
„ *gelyks geaccordeert ſoo het*
„ *leyt, mits dat alle Char-*
„ *ters, Regiſters ende Pa-*
„ *pieren, de Leenen, De-*
„ *meynen en andere, t zy*
„ *geeſtelycke ofte andere*
„ *goederen, ſyn Hoogheyt*
„ *concernerende, geſtelt ſul-*
„ *len worden in handen*
„ *van den genen, die ſyn*
„ *Hoogheyt daer toe com-*
„ *mitteren ſal.*

11.

„ Dat alle gedane der Stads Reeckeningen ende
„ oock alle andere die aen de Magiſtraet gedaen
„ zyn, ſullen in hun geheel blyven ende van waer-
„ den gehouden werden.

12.

„ *Ende dit van gelyck.*

12.

„ Dat die gene die Renten ofte ſchulden op de
„ Stadt ſyn hebbende, daer af alle jaren betaalt
„ ſullen worden ſonder korten.

„ 13. *Die*

„ 13. Dat

„ *wat het poinct van de Li-*
„ *centen aangaet, ſal het*
„ *ſelve aan de Ho: Mog:*
„ *Heeren Staten Generael*
„ *ten beſten recommande-*
„ *ren.*

„ de Vrydomme, ende dat aldaer geene meerdere
„ laſten en ſullen mogen geſtelt werden dan aldaer
„ geſtelt en zyn geweeſt van den jare vyftienhon-
„ dert negentich tot den jare ſeſtienhondert vyf
„ en twintich, dewyle deſelve onder de Regieringe
„ van de Vereenigde Nederlanden is geweeſt. En-
„ de alſo de Stadt met deſe belegeringh t'eenemael
„ is geruineert, dat ſe om 't ſelve te verhalen,
„ mochte vry zyn voor twee jaren van de Licenten.

7.

„ *Syn Hoogheyt accor-*
„ *deert dit verſoek voor den*
„ *tyt van drie jaren, in-*
„ *ſonderheyt mede voor de*
„ *uytgeweeckenen, mits dat*
„ *die gene die in Neutrale*
„ *Steden, ofte ten platten*
„ *lande ſullen komen te ver-*
„ *trecken, ende daer na*
„ *binnen de Stadt keeren*
„ *willen, gehouden ſullen*
„ *ſyn het ſelve te doen by*
„ *voorgaende kenniſſe van*
„ *ſyne Hoogheyt, ofte van*
„ *den Gouverneur.*

7.

„ Dat alle Borgeren ende Ingeſetenen der voorſz.
„ Stadt preſent of abſent zynde van wat qualiteyt
„ deſelve ſyn, 't ſy dat ſe geweeſt hebben in dienſt
„ van den Coninck van Spaengien oft niet, nae
„ dit Tractaet daer uyt ſullen moghen vertrecken
„ daer 't hen gelieven ſal, met hunne huysgeſinnen,
„ Meubelen, Papieren, ende andere roerende
„ goederen, of ſullen mogen continueren hun
„ woonplaetſe in de voorſz: Stadt den tyt van vier
„ toekomende jaren, omme binnen denſelven tyt
„ te reſolveren, of ſy aldaer ſullen blyven woonen
„ of niet. Ende ſullen geduerende denſelven tydt
„ vryelyck mogen verkeeren overal ten platten
„ Lande, ſoo om te beſien, waar ſy hunne woon-
„ plaetſe ſullen willen nemen, als om andere hun-
„ ne particuliere affairen. Ende ingevalle ſy in
„ de voorſz. vier jaren, ofte ten eynde derſelver
„ ſullen willen vertrecken, ſullen 't ſelve met
„ Vrouwen ende Kinderen ende goederen, oock
„ vryelyck mogen doen, als 't hun gelieven ſal,
„ te water ende te lande, ſonder in eenige Tollen,
„ Licenten, oft onderſoeck van ſchepen gehouden
„ te ſyn, alwaert oock ſoo dat yemandt van de-
„ ſelve vier voorſchreve jaren eenige publicque
„ dienſten bedient hadde, ende ſullen mogen diſ-
„ poneren van alle hunne goederen, deſelve ver-
„ kopen, beſwaren, tranſporteren, ofte wel die
„ te laten ontfangen ende adminiſtreren by ſulcke
„ als hun ſal goedtduncken, ende komende te
„ ſterven 't ſy binnen ofte buyten de voorſz. Stadt,
„ met Teſtament ofte niet, ſullen deſelve goede-
„ ren volgen aan de geinſtitueerde Erfgenamen,
„ ofte aan hunne naeſte Vrienden ab inteſtato re-
„ ſpective, ende ſullen alle hunne meuble goede-
„ ren, koopmanſchappen, ende andere mogen
„ vervoeren na hun goetduncken, ſonder dat ſe
„ van noden ſullen hebben andere paſpoort dan
„ dit tegenwoordig Tractaet, ende die gene die in
„ Neutrale Landen ofte ten platten Lande ſullen
„ vertrecken, ſullen wederom in de voorſz. Stadt
„ mogen komen woonen, alſt hun ſal gelieven, ſon-
„ der daer nae oock eenig conſent te moeten ver-
„ ſoecken.

8.

„ *Sullen mogen vertrec-*
„ *ken,*

8.

„ Dat de gene die om hunne particuliere affai-
„ ren

„ *ken, geduyrende den tyt*
„ *van drie jaren in vyant-*
„ *lyke Landen ofte Ste-*
„ *den, ende wederom bin-*
„ *nen Breda mogen komen,*
„ *doch by voorgaende con-*
„ *ſent des Gouverneurs.*

„ ren ſullen willen gaen in de Landen ofte Steden
„ onder den Coninck van Spaengien, ſullen 't ſel-
„ ve mogen doen, geduyrende den voorſz. tyt van
„ vier jaren, ſoo dickwils alſt hen gelieven ſal,
„ ende ſullen telcken reyſe wederom in de voorſz.
„ Stadt mogen komen, om aldaer te blyven woo-
„ nen, ofte daer uyt te vertrecken als voorſz: is.

9.

„ *Wert geaccordeert,*
„ *voor ſoo veel de Borgers*
„ *aangaet, maar de Paſ-*
„ *toren en andere geeſtelycke*
„ *Perſonen in daſen geroert,*
„ *ſullen uyt de Stadt wel*
„ *mogen vertrecken, dan*
„ *daer na ſich hebben te*
„ *reguleren naa de Placa-*
„ *ten van Retorſie by de*
„ *Heeren Staten geëma-*
„ *neert, tot dat dien aan-*
„ *gaende een ander voet be-*
„ *raamt ſal weſen.*

9.

„ In 't voorſz. Contract ſullen begrepen zyn alle
„ Borgers ende Ingeſetenen der voorſchreve Stadt
„ die abſent ſyn, oock alle de Paſtoren ende Geeſ-
„ telycke Perſonen in der Stadt gevlucht zynde,
„ ende de huyslieden die van den platten Lande in
„ de voorſz. Stadt ofte elders gevlucht zyn, die
„ uyt krachte van dien vryelyck ſullen mogen we-
„ derkeeren in hunne Dorpen en Wooningen, of
„ de voorſz. vier Jaren in de Stadt blyven naer
„ hun gelieven. Ende ſullen de Paſtoren van de
„ Baronnie van Breda preſent ende abſent zynde,
„ ende hunne ſucceſſeurs wederom in hunne Paro-
„ chie kerken ende dependentien van dien mogen
„ exerceren hunne Paſtorale dienſten ende behou-
„ den hun inkomen, gelyck zy voor de Retorſie
„ gedaen hebben.

10.

„ *Dit Artyckel wordt*
„ *geaccordeert ſoo het leydt.*

10.

„ Dat alle Vonniſſen by de Magiſtraet der voorſz.
„ Stadt ende by de Hooftbancke geweſen, daer
„ af in tyts niet is gereformeert, ſullen van weer-
„ den blyven, ende het effect ſorteren, ende deſ-
„ gelyks oock alle Contracten, voor ende in de be-
„ legering gemaekt, hoedanig die zyn.

11.

„ *Dit Artyckel wort inſ-*
„ *gelyks geaccordeert ſoo het*
„ *leyt, mits dat alle Char-*
„ *ters, Regiſters ende Pa-*
„ *pieren, de Leenen, De-*
„ *meynen en andere, t zy*
„ *geeſtelycke ofte andere*
„ *goederen, ſyn Hoogheyt*
„ *concernerende, geſtelt ſul-*
„ *len worden in handen*
„ *van den genen, die ſyn*
„ *Hoogheyt daer toe com-*
„ *mitteren ſal.*

11.

„ Dat alle gedane der Stads Reeckeningen ende
„ oock alle andere die aen de Magiſtraet gedaen
„ zyn, ſullen in hun geheel blyven ende van waer-
„ den gehouden werden.

12.

„ *Ende dit van gelyck.*

12.

„ Dat die gene die Renten ofte ſchulden op de
„ Stadt ſyn hebbende, daer af alle jaren betaalt
„ ſullen worden ſonder korten.

„ 13. *Die*

„ 13. Dat

Digitized by Google

13.

„ *Die van de Stadt Bre-*
„ *da ſullen ſich in deſen*
„ *hebben te dragen als voor*
„ *den jare* 1625.

13.

„ Dat de Stadt Breda niet gehouden ſal ſyn in
„ 't maecken, repareren, ofte onderhouden van
„ de Wallen, Veſten, Poorten, Bruggen, Corps-
„ deguardens, ende andere Fortificatie wercken,
„ noch eenich vuyr ofte licht te geven aan de
„ Corpsdeguardens, gelyck ſy daer af vry is
„ geweeſt de leſte twaelf jaren, onder den Co-
„ ninck van Spaengien.

14.

„ *De Soldaten ſullen ge-*
„ *logeert worden op ſervi-*
„ *tien, gelyck in andere*
„ *Steden van de Geunieer-*
„ *de Provintien gedaan*
„ *wert. Actum in het Le-*
„ *ger voor Breda den ſe-*
„ *venden October ſestien-*
„ *hondert ſeven en dertich.*

14.

„ Dat al het Krygsvolck of Guarniſoen dewelc-
„ ke in de voorſz. Stadt ſal gelecht worden, ſoo
„ te voet als te paert, ſal gelogeert worden in de
„ Baracquen, ofte anderſins ſonder laſt van de
„ Stadt ofte van de Burgerie derſelver. Ende in-
„ gevalle eenige op de Borgers ſouden moeten ge-
„ legt worden, daer af ſal hen behoorlycke ſervi-
„ tie betaalt worden, oock ſonder laſt van de
„ Stadt.

„ (Ende was onderteeckent:)

FRED: HENRY DE NASSAU FOURDIN.

PRINCE D'ORANGES.

(*Nog lager ſtont:*)

Ter Ordonnantie van ſyn Hoogheyt

(*En was getekent:*)

J. JUNIUS.

Boxhorn Obſ: Bred:

De Verdragpunten, in dier voegen van wederzyde getekent zynde, zoo wierdt den tienden van Wynmaandt beſtemt tot den uyttocht der Bezetting, welke geſchiede in de volgende orden. 's Morgens omtrent agt uuren kwam de Lyfwacht des Prinſen van Oranjen, geleydt wordende door den Hopman Gleſer, met nog vier Kornetten Ruyteren, en vier Vaandelen Voetknechten, voor de Gaſthuyseyndſche Poort, door welck krygsvolck alle de poſten daar omtrent bezet wierden. Het overige heyr ſtont langs den weg, tot voorby Heuſenhout in ſlagorden geſchaart. Onderwyl had zich de Prins van Oranjen met Mevrouwe de Princeſſe, den jongen Prins, en veele hooge Krygsoverſten, naar Heuſenhout begeven, om den uyttocht der Spaenſchen te bezichtigen.

Aitzema.

Omtrent elf uuren kwam de Bezetting uyt de Stadt, welkers Voorhoede beſtont uyt vyfhondert en ſeſtig Vuurroers en Piecken, meeſt Bourgonjons en Waelen, onder negentien Vaandelen. Deze wierden gevolgt door veele wagenen met pack en zack geladen, waarop zich veele ziecken en gekwetſten bevonden. Hier naa kwamen driehondert vyf en ſeſtig Voetknechten onder vyftien Vaandelen. Op deze volgden weder veele wagenen en karren met Oorlogs gereedſchap en eenige Minderbroeders, Preeckheeren, en andere geeſtelycke Perſonen, waar van zommigen te voet gingen. Achter deze kwamen negenhondert en dartig zoo Vuurroers als Piecken, onder tien Vaandelen. Waarop volgden ſes ſtucken grof geſchut en twee Mortieren, met twaalf tonnen buſpoeder en andere Krygsbehoeften op verſcheyde wagenen geladen. Hierop kwam de Stadvoogd Gomar Fourdin, zittende, wegens zyne onpaſſe-

lyck-

Digitized by Google

lyckheid, in een beſlote Koets, doch omtrent den Prins van Oranjen gebadert zynde klom hy te paart, en reed denzelven te gemoet: Omtrent den Prins komende ſteeg hy van 't paart, 't gene de Prins inſgelyck deed, en na eenige wederzydſche plichtplegingen, nam hy met korte woorden afſcheyd. Verſcheyde wagenen en daarop eenige Jeſuiten, met hunnen huysraadt en Kerkieraden, voorby getrocken zynde, kwamen nog tweehondert en vyftig Voetknechten onder vier Vaandelen. Waar op volgden ſeſtien Kapucynen met een groot Kruysbeeldt voor hen. Dees geheele treyn wierdt beſloten door ſes Vaandelen Spaenſchen en Italianen naeuwelyks uytmaekende hondert en vyftig koppen. Indiervoegen geſchiede de uyttocht der Spaenſche Bezetting zonder de minſte wanorden, welke door een gedeelte van 's Prinſen Ruyterye in alle veyligheid naar Lier en Mechelen begeleydt wierdt, alwaar ze den derden dag behouden aankwam.

Zoo ras de Stadt Breda aan de Staatſchen ingeruymt waa, kwam de Prins van Oranjen, met een groote Stoet van hooge Bevelhebberen, daar binnen, en de wallen bezichtigt hebbende gaf hy bevel om die ten ſpoedigſten te herſtellen. Hy benoemde den Marckgraaf van Hauterive tot Stadvoogd, en naa dat hy den ouden Magiſtraet bedanckt hadt, ſtelde hy een nieuwen aan, beſtaande uyt perzoonen van den Hervormden Godsdienſt. 's Anderendaegs wierdt de Groote Kerk geopent, en daarin door D. Bergius Predikant te Wyck te Duerſtede de eerſte Leerreden gedaan, om Godt voor deze geluckige herſtelling te dancken. Men liet mede, door laſt der Algemeene Staten, wegens deze overwinning, een openbaren Danckdag door 't ganſche Landt houden, vreugde vuuren ontſteken, en de volgende Gedenkpenningen ſlaan.

I. Op de voorzyde van den eerſten ziet men aan den eenen kant eene Turfſchuyt in 't Bredaſche Slot voeren; ter gedachtenis dat op deze wyze door Mau- *Van Loon Nederl.*

Hiſtoripenn. 2 Deel Bl. 238. Maurits die Stadt eertyts gewonnen was. Voorts wordt de Bredaſche Maagd door den Honger by de keel gegreepen, vermits ze Spinola ſedert door 't uythongeren herwonnen hadt. Waar boven eyndelyk het Wapenſchild van Fredrick Hendrick, en een ſterk gewapende Arm met een bloot zwaard, onder den naam JEHOVAH, verbeeldt ſtaan, om aan te toonen hoe altans door Fredrick Hendrick gewapender hand dezelve Stadt verovert was. Welke drie verbeeldingen dit daar rondom geſtelde Randſchrift opheldert:

ANTE FAME, AUT ASTU, VI MODO FACTA VIA EST.

Dat is:

VOORHEEN IS DE WEG DOOR DEN HONGERSNOOT, OF DE LIST, DOCH TANS DOOR 'T GEWELT GEBAANT.

En dewyl dees Penning met voorrecht der Staten, door den Stempelſnyder Looff te Middelburg, gemaakt is, zoo ſtaat onder het verbeelde Turfſchip op eenen ſteen dit Opſchrift:

CUM PRIVILEGIO. J. LOOFF FECIT MIDDELBURGI.

Dat is:

DOOR J. LOOFF MET VOORRECHT TE MIDDELBURG GEMAAKT.

Verder leeſt men op de tegenzyde en binnen een cierlyk Loofwerck op zynen Naam zinſpeelende, dit langwylige Opſchrift:

DEO OPTIMO MAXIMO SACRUM.
BREDAM, PRIMO BELGARUM IN TYRANNUM REGEM FOEDERE NOBILEM,
MOX MAURITIANÆ NAVIS FÆLICIBUS INSIDIIS NOBILIOREM,
DEIN FAMELICA MARCHIONIS SPINOLÆ OBSIDIONE NOBILISSIMAM,
TANDEM AUSPICIIS POTENTISSIMORUM CONCORDIS BELGII PATRUM OMNES BELLANDI GRADUS TRANSCENDENS APERTO MARTE,
GLADIATA FREDERICI HENRICI CELSISSIMI AURIACI PRINCIPIS DEXTERA
FÆDERATÆ PATRIÆ FAMILIÆQUE SUÆ RESTITUIT.
X OCTOBRIS ANNI MDCXXXVII.

Dat is:

AAN DEN ZEER GOEDEN EN GROOTEN GOD TOEGEWYDT.
DE GEWAPENDE RECHTERHAND VAN ZYNE HOOGHEYT FREDRICK HENDRICK, PRINS VAN ORANJEN,
TE BOVENGAANDE ALLE TRAPPEN VAN OORLOOGEN,
HEEFT ONDER HET GEZAG DER HOOGMOGENDE VADEREN VAN 'T EENDRAGTIGE NEDERLANDT,
EYNDELYCK DE STADT BREDA,
EERST

Digitized by Google

EERST VERMAART DOOR HET VERBONDT DER NEDERLANDEREN TEGENS DEN WREEDEN KONING, DAARNAA VERMAARDER DOOR DE WELGELUCKTE LIST VAN MAURITS TURFSCHIP, EN VERVOLGENS ALLERVERMAARDST DOOR HET UYTHONGEREND BELEG VAN DEN MARKGRAAF SPINOLA EINDELYK DOOR OPENBAAR KRYGSGEWELT AAN HET VEREENIGDE VADERLAND EN ZYN EIGEN GESLACHT, DEN 10. VAN WYNMAANDT DES JAARS 1637. HERSTELT.

II. Het Voorſtuck van den tweeden bevat het verheven grontbewerp der gewonne Stadt, en het Ruggeſtuk den Leeuw der Vereenigde Geweſten, nevens eenen ſtapel Wapenen, binnen en boven deze woorden tot om-en opſchrift:

DEO FAVENTE
AUSPICIIS ORDINUM FOEDERATI BELGII,
VIRTUTE HENRICI AURIACI PRINCIPIS,
BREDA RECEPTA,
26. SEPTEMBRIS 1637.

Dat is:

BREDA ONDER DE GUNST VAN GOD, DOOR 'T BELEYT DER STATEN VAN DE VEREENIGDE NEDERLANDEN EN DOOR DE DAPPERHEIT VAN FREDRICK HENDRICK PRINS VAN ORANJEN, DEN 26. VAN HERFSTMAANDT DES JAARS 1637. HERWONNEN.

Naa de Verovering der Stadt Breda heeft Prins Fredrick Hendrick getracht die met veele voordeelen te begunſtigen; Onder andere nam hy voor in dezelve op te rechten een Illuſtre School en Collegie, waarin veele Edele en andere Jongelingen zouden konnen opgekweeckt worden in alle goede Konſten en Wetenſchappen. Het Klooſter der Premonſtratenſer Nonnen van St. Katarinen Dal, gelegen aan de Zuydzyde der Stadt, wierdt daar toe verordent, welkers aangename gelegentheid en ruyme Vertrecken zeer geſchickt geacht wierden tot de Studien en alle zoorten van Academiſche Oeffeningen.

Inauguratie Illuſtr. Scholæ Bredanæ.

Men kwam dienvolgens met den Prooſt overeen, dat hy 't Klooſter met den bygang aan den Prins zoude overgeven, en op zeer goede voorwaerden, met zyne Nonnen, vertrecken naar Ooſterhout. Zoo ras zulks verrigt was, wierden in alle Wetenſchappen, Konſten en Taalen, beroemde Mannen tot Hoogleeraers van elders beroepen, welke alle te Breda aangekomen zynde, zoo wierdt den zeventiendeh van Herfſtmaandt 1646, beſtemt tot de plegtige inwyding van die Illuſtre School en Collegie. En vermits de Prins, met 't Staatſche heyr in 't velt zynde, die plegtigheid niet kon bywoonen, wilde hy echter, om aan dezelve meer luyſter by te zetten, dat zyne Gemalin Princes Amelia die met hare tegenwoordigheid zoude vereeren.

En om alles met des te meer deftigheid uyt te voeren, wierden tot Curateuren of Opperbezorgers dier Schoole verkoren de Heeren Jan van den Kerck-

Digitized by Google

hoven, Heer van Heenvliet, Houtveſter van Hollandt, en Opperhofmeeſter van de Koninglycke Princes Maria, Andreas Rivet, Hoogleeraer der H. Godkunde in de hooge Schoole te Leyden, en Konſtantyn Huygens Heer van Zuylichem, eerſte Raad en Geheimſchryver van zyn Hoogheid.

Op den zeventienden van Herfſtmaandt was alles in gereedheid gebragt, en des voormiddags vergaderden alle de Hoogleeraers omhangen met hunne Tabbaerden in 't huys van den verklaarden Rector Magnificus Lodewyck van Reneſſe, van waar zy door de Oudt Burgemeeſteren Willem Snellen en Iſaac Noirot, als Afgezondenen van den Magiſtraet, wierden afgehaelt, en naar 't Hof geleydt, op 't welcke alle de Curateuren, Raden en Magiſtraten reeds by een gekomen waren. Van daar wierden zy door de gemelde Heeren in 't binnen vertreck der Princeſſe gebracht, wanneer 't hare Hoogheid geliefde hen op 't minnelyckſte te ontfangen, en in eene korte redenvoering te betuygen hare gunſt en genegentheid voor de Wetenſchappen, en hare groote vreugde, dat zoo een nut en berucht werck eyndelyck zyn volkomen beſlag zoude hebben.

Na dat de Hoogleeraers en verdere Heeren hun affcheyd van de Princes genomen hadden, begon men den plegtigen optocht naar de Groote Kerk, in de volgende orden. 1. De Trompetters en Hauboïſten van zyn Hoogheid. 2. De Stads Boden, hunne buſſen met oranje zyde ſtricken op de borſt dragende. 3. De Pedel of Dienaer van de Illuſtre School, in zyn plegtgewaadt, welke op den boord van zynen Tabbaert in zilvere letteren voerde, *Illuſtris Schola Auriaca Bredæ*, en met zynen ſchepter in de handt voortradt. 4. De aanſtaande Rector Magnificus D. Lodewyck van Reneſſe, Hoogleeraer in de H. Godkunde, gaande tuſſchen de twee Heeren Curateuren Jan van den Kerkhoven Heer van Heenvliet, en den Hoogleeraer Andreas Rivet. 5. Johan Hendrick Dauber, Hoogleeraer in Regtsgeleertheid, verzelt door de Heeren Arnout van Beaumont en David de Wilhem, Raden van zyn Hoogheid. 6. Albertus Kyperus, Hoogleeraer in de Genees en Natuurkunde, gaande tuſſchen de Heeren Kornelis van Aerſſen, Heer van Wernhout, Droſſaert der Stadt en Lande van Breda, en Laurens Buſero Geheymſchryver van zyn Hoogheid. 7. Johan Broſterhuyſen, Hoogleeraer in de Kruidkunde, en de Grieckſche taal, tuſſchen de Heeren Jan van Aerſſen, Ridder, en Pieter van Bernagie, Borgemeeſteren der Stadt Breda. 8. Johannes Pellius, Hoogleeraer in de Wiskonſt, begeleydt van de Heeren Oudt Burgemeeſteren Willem Snellen en Iſaac Noirot. 9. Johannes Philemon, Hoogleeraer in de Hiſtorien en Staatkunde, verzelt van de Heeren Schepenen Jacob Drabbe en Willem Stas. 10. Henricus Bornius, Hoogleeraer in de Bewys en Zedekunde, aan zyne zyden hebbende de Heeren Schepenen Antoni van Buerſtede en Jan van Bergen Willemſz. 11. De Heer Jan Jacob Hausman, Raad en Geheymſchryver der Illuſtre School, begeleydt van de Heeren Schepenen Kriſtiaen Beens en Jan van Bergen Adriaenſz. 12. De Heeren Adriaen Havermans en Jacob Hanecop, Griffier en Geheymſchryver der Stadt Breda. Welke Stoet gevolgt wierdt door een groot getal Perzoonen van allerley rang en aanzien.

Van 't Kaſteel langs de Katerſtraet, Gaſthuysſtraet, Veemarkt en de Groote Markt, ſtont de Borgerye aan beyde zyden in wapenen geſchaert, tuſſchen welke de ganſche Stoet doorging tot in de groote Kerk, onder 't geſtadig balderen van 't Geſchut en van 't handtgeweer der Bezetting, en Borgerye. Ondertuſſchen kwam de Princes van Oranjen van 't Kaſteel naar de Kerk, verzelt van de Princeſſen hare Dochters, de Princes Mauritia van Portugaal, en de Gravinnen van Dohna en Brederode, van Willem Fredrick Graaf van Naſſau, Stadhouder van Vrieſlandt, van Fredrick Graaf van Dohna, den Heer Philip Stanhope, en een groot getal Jonkvrouwen en Edellieden van haar gevolg. Haar Hoogheid wierdt aan de Kerkdeur, door de Heeren Curateuren, Raden, Magiſtraten en Hoogleeraers ontfangen, en naar haar gewoon geſtoelte geleydt, 't gene zoo wel als de Predickſtoel en andere zitplaetzen met koſtelycke Tapyten omhangen was. De Princes nedergezeten zynde, wierdt een ygelyck naa deszelfs rang en ſtaat geplaatſt, terwyl ondertuſſchen een aangenaam Muſick van ſtemmen en allerley ſoorten van ſpeeltuygen gehoort wierdt. Naa dat zulcks geeyndigt was, beklom de Hoogleeraer Rivet den

Pre-

Digitized by Google

Predickſtoel, en deed van daer eene voortreffelyke redenvoering, op de tegenwoordige omſtandigheid van tyden en zaeken wel gepaſt. De Redenvoering geeyndigt zynde, wierdt 't Muſick hervat; Waarnaa de Heer Jan Jacob Hausman, Raad der Heeren Curateuren, en Geheymſchryver der Illuſtre School, zich op den Predickſtoel begaf, en naa een korte voorafſpraak, van daar verkondigde de Wetten, Rechten en Vryheden van de Illuſtre School en Collegie. Op 't bevel van haare Hoogheid verklaarde hy verders D: Lodewyck van Reneſſe tot eerſten Rector Magnificus, als mede tot Opper Regent van 't *Collegium Auriacum*, en den Hoogleeraer Bornius tot Onder Regent. Deze plegtigheid wierdt beſloten met een keurlyck Concert van ſtemmen en ſpeeltuygen: Waarnaa zich de Princes met hare ganſche Hofſtoet weder naar 't Kaſteel begaf, gevolgt wordende van alle de gemelde Heeren Curateuren, Raden, Magiſtraetsperzoonen en Hoogleeraers, op de zelfde wyze en in die orden als hier boven gemeld is.

Naa dat men op 't Hof te rug gekomen was, deed de Rector Magnificus, in de Nederduytſche taal, eene krachtige aanſpraack en danckzegging aan de Princes, welke dezelve met veel vriendelyckheid en lieftalligheid beantwoorde, en alle de gemelde Heeren op een zeer prachtig gaſtmaal liet onthalen.

Tegen den avondt zag men door de ganſche Stadt niet dan Vreugdevuuren. De groote Kerktoren was omhangen met een ontelbare menigte van lantaernen, welke eene heerlycke en wyd uytgeſtreckte verlichting maekten. Voor 't Stadhuys wierdt een zeer konſtig Vuurwerck aangeſtoken. De Triomfklocken weergalmden met 't gejuych van 't Volck, en op laſt der Princeſſe wierdt 't geſchut van de Wallen veelmaels geloſt. Dus eyndigde die dag met blydſchap, zynde alles, in goede orden en zonder de minſte verwerring, afgelopen.

De twee volgende dagen wierden doorgebracht met 't aanhooren der Redenvoeringen, door de Hoogleeraeren, ter inleyding hunner bedieningen, uytgeſproken: Ten welken eynde men de Kerk van 't voorſchreve Kloofter in drie byzondere gehoorplaetzen afgezondert hadt; En wierdt alles, ten bywezen van hare Hoogheid en deszelfs Doorluchtig gezelſchap, in de bovengemelde orden en ſchicking, volbracht. Deze geheele plegtigheid wierdt eyndelyck, met een koſtbaer gaſtmael, door den Magiſtraet op 't Stadhuys gegeven, beſloten.

Vervolgens wierdt 't bovenſte gedeelte der gemelde Kerk vervaardigt tot een Boekvertreck, ten gebruyck van de Illuſtre School en Collegie, waar in de Boekwercken van den Prins van Oranjen, als mede die van den vermaarden D: Poliander à Kerkhoven, voormaels Hoogleeraer der H. Godgeleertheid in de hooge Schoole te Leyden, geplaatſt wierden. Den Kruidhof, de Ontleedkamer, en 't Ryſchool wierden mede met allen yver aangelegt en in gereedheid gebragt. En met een woordt te zeggen, niets wierdt verzuymt, wat eenigzints tot vordering van zoo een nut en heylzaam werck ſtrecken kon. Was het maar van meer duurzaamheid geweeſt! En hadden de volgende ongelucken des tyds, voornamentlyck veroorzaekt door de langduurige minderjarigheid van Prins Willem den III, en de opgevolgde aanhoudende oorlogen, deze beroemde inſtelling niet geheel en al doen vervallen!

Reſolut. der Stadt Breda.

Op den zevenden van Louwmaandt 1650, deed Willem de II. Prins van Oranjen zyne plegtige Intrede te Breda, en wierdt van zyne Onderzaten, als hunnen Heer, met veel blydſchap gehuldigt. Wanneer de Prins de Stadt naderde, vondt hy den Stadvoogd Hauterive, verzelt van veele Krygsoverſten, met 't meerendeel der Ruyterye, te Dongen. Van waar hy zich ſtedewaerts begaf, en met een groot gevolg van allerley hooge ſtantsperzoonen de Stadt Breda introck. De ſes Compagnien Borgeren ſtonden aan wederzyde der ſtraten geſchaert, de Bezetting was mede onder de wapenen, zoo voor 't Kaſteel, als op de Markt en andere plaetzen. De meeſte huyſen waren zeer aardig verciert, en op de Gaſthuysbrug, de groote Markt en voor 't Kaſteel hadt men Praalbogen opgericht. Terwyl de Prins door de Stadt trock, wierdt 't Geſchut van de Wallen driemael geloſt, de Borgeren en Krygsknechten deeden uyt hun handtgeweer verſcheyde eerſchoten, en na dat de Prins op 't Kaſteel gekomen was, wierdt hy door den Magiſtraet met eene cierlycke

Digitized by Google

hoven, Heer van Heenvliet, Houtveſter van Hollandt, en Opperhofmeeſter van de Koninglycke Princes Maria, Andreas Rivet, Hoogleeraer der H. Godkunde in de hooge Schoole te Leyden, en Konſtantyn Huygens Heer van Zuylichem, eerſte Raad en Geheimſchryver van zyn Hoogheid.

Op den zeventienden van Herfſtmaandt was alles in gereedheid gebragt, en des voormiddags vergaderden alle de Hoogleeraers omhangen met hunne Tabbaerden in 't huys van den verklaarden Rector Magnificus Lodewyck van Reneſſe, van waar zy door de Oudt Burgemeeſteren Willem Snellen en Iſaac Noirot, als Afgezondenen van den Magiſtraet, wierden afgehaelt, en naar 't Hof geleydt, op 't welcke alle de Curateuren, Raden en Magiſtraten reeds by een gekomen waren. Van daar wierden zy door de gemelde Heeren in 't binnen vertreck der Princeſſe gebracht, wanneer 't hare Hoogheid geliefde hen op 't minnelyckſte te ontfangen, en in eene korte redenvoering te betuygen hare gunſt en genegentheid voor de Wetenſchappen, en hare groote vreugde, dat zoo een nut en berucht werck eyndelyck zyn volkomen beſlag zoude hebben.

Na dat de Hoogleeraers en verdere Heeren hun affcheyd van de Princes genomen hadden, begon men den plegtigen optocht naar de Groote Kerk, in de volgende orden. 1. De Trompetters en Hauboïſten van zyn Hoogheid. 2. De Stads Boden, hunne buſſen met oranje zyde ſtricken op de borſt dragende. 3. De Pedel of Dienaer van de Illuſtre School, in zyn plegtgewaadt, welke op den boord van zynen Tabbaert in zilvere letteren voerde, *Illuſtris Schola Auriaca Bredæ*, en met zynen ſchepter in de handt voortradt. 4. De aanſtaande Rector Magnificus D. Lodewyck van Reneſſe, Hoogleeraer in de H. Godkunde, gaande tuſſchen de twee Heeren Curateuren Jan van den Kerkhoven Heer van Heenvliet, en den Hoogleeraer Andreas Rivet. 5. Johan Hendrick Dauber, Hoogleeraer in Regtsgeleertheid, verzelt door de Heeren Arnout van Beaumont en David de Wilhem, Raden van zyn Hoogheid. 6. Albertus Kyperus, Hoogleeraer in de Genees en Natuurkunde, gaande tuſſchen de Heeren Kornelis van Aerſſen, Heer van Wernhout, Droſſaert der Stadt en Lande van Breda, en Laurens Buſero Geheymſchryver van zyn Hoogheid. 7. Johan Broſterhuyſen, Hoogleeraer in de Kruidkunde, en de Grieckſche taal, tuſſchen de Heeren Jan van Aerſſen, Ridder, en Pieter van Bernagie, Borgemeeſteren der Stadt Breda. 8. Johannes Pellius, Hoogleeraer in de Wiskonſt, begeleydt van de Heeren Oudt Burgemeeſteren Willem Snellen en Iſaac Noirot. 9. Johannes Philemon, Hoogleeraer in de Hiſtorien en Staatkunde, verzelt van de Heeren Schepenen Jacob Drabbe en Willem Stas. 10. Henricus Bornius, Hoogleeraer in de Bewys en Zedekunde, aan zyne zyden hebbende de Heeren Schepenen Antoni van Buerſtede en Jan van Bergen Willemſz. 11. De Heer Jan Jacob Hausman, Raad en Geheymſchryver der Illuſtre School, begeleydt van de Heeren Schepenen Kriſtiaen Beens en Jan van Bergen Adriaenſz. 12. De Heeren Adriaen Havermans en Jacob Hanecop, Griffier en Geheymſchryver der Stadt Breda. Welke Stoet gevolgt wierdt door een groot getal Perzoonen van allerley rang en aanzien.

Van 't Kaſteel langs de Katerſtraet, Gaſthuyſtraet, Veemarkt en de Groote Markt, ſtont de Borgerye aan beyde zyden in wapenen geſchaert, tuſſchen welke de ganſche Stoet doorging tot in de groote Kerk, onder 't geſtadig balderen van 't Geſchut en van 't handtgeweer der Bezetting, en Borgerye. Ondertuſſchen kwam de Princes van Oranjen van 't Kaſteel naar de Kerk, verzelt van de Princeſſen hare Dochters, de Princes Mauritia van Portugaal, en de Gravinnen van Dohna en Brederode, van Willem Fredrick Graaf van Naſſau, Stadhouder van Vrieſlandt, van Fredrick Graaf van Dohna, den Heer Philip Stanhope, en een groot getal Jonkvrouwen en Edellieden van haar gevolg. Haar Hoogheid wierdt aan de Kerkdeur, door de Heeren Curateuren, Raden, Magiſtraten en Hoogleeraers ontfangen, en naar haar gewoon geſtoelte geleydt, 't gene zoo wel als de Predickſtoel en andere zitplaetzen met koſtelycke Tapyten omhangen was. De Princes nedergezeten zynde, wierdt een ygelyck naa deszelfs rang en ſtaat geplaatſt, terwyl ondertuſſchen een aangenaam Muſick van ſtemmen en allerley ſoorten van ſpeeltuygen gehoort wierdt. Naa dat zulcks geeyndigt was, beklom de Hoogleeraer Rivet den

Pre-

Digitized by Google

Predickſtoel, en deed van daer eene voortreffelyke redenvoering, op de tegenwoordige omſtandigheid van tyden en zaeken wel gepaſt. De Redenvoering geeyndigt zynde, wierdt 't Muſick hervat; Waarnaa de Heer Jan Jacob Hausman, Raad der Heeren Curateuren, en Geheymſchryver der Illuſtre School, zich op den Predickſtoel begaf, en naa een korte voorafſpraak, van daar verkondigde de Wetten, Rechten en Vryheden van de Illuſtre School en Collegie. Op 't bevel van haare Hoogheid verklaarde hy verders D: Lodewyck van Reneſſe tot eerſten Rector Magnificus, als mede tot Opper Regent van 't *Collegium Auriacum*, en den Hoogleeraer Bornius tot Onder Regent. Deze plegtigheid wierdt beſloten met een keurlyck Concert van ſtemmen en ſpeeltuygen: Waarnaa zich de Princes met hare ganſche Hofſtoet weder naar 't Kaſteel begaf, gevolgt wordende van alle de gemelde Heeren Curateuren, Raden, Magiſtraetsperzoonen en Hoogleeraers, op de zelfde wyze en in die orden als hier boven gemeld is.

Naa dat men op 't Hof te rug gekomen was, deed de Rector Magnificus, in de Nederduytſche taal, eene krachtige aanſpraack en danckzegging aan de Princes, welke dezelve met veel vriendelyckheid en lieftalligheid beantwoorde, en alle de gemelde Heeren op een zeer prachtig gaſtmaal liet onthalen.

Tegen den avondt zag men door de ganſche Stadt niet dan Vreugdevuuren. De groote Kerktoren was omhangen met een ontelbare menigte van lantaernen, welke eene heerlycke en wyd uytgeſtreckte verlichting maekten. Voor 't Stadhuys wierdt een zeer konſtig Vuurwerck aangeſtoken. De Triomfklocken weergalmden met 't gejuych van 't Volck, en op laſt der Princeſſe wierdt 't geſchut van de Wallen veelmaels geloſt. Dus eyndigde die dag met blydſchap, zynde alles, in goede orden en zonder de minſte verwerring, afgelopen.

De twee volgende dagen wierden doorgebracht met 't aanhooren der Redenvoeringen, door de Hoogleeraeren, ter inleyding hunner bedieningen, uytgeſproken: Ten welken eynde men de Kerk van 't voorſchreve Kloofter in drie byzondere gehoorplaetzen afgezondert hadt; En wierdt alles, ten bywezen van hare Hoogheid en deszelfs Doorluchtig gezelſchap, in de bovengemelde orden en ſchicking, volbracht. Deze geheele plegtigheid wierdt eyndelyck, met een koſtbaer gaſtmael, door den Magiſtraet op 't Stadhuys gegeven, beſloten.

Vervolgens wierdt 't bovenſte gedeelte der gemelde Kerk vervaardigt tot een Boekvertreck, ten gebruyck van de Illuſtre School en Collegie, waar in de Boekwercken van den Prins van Oranjen, als mede die van den vermaarden D: Poliander à Kerkhoven, voormaels Hoogleeraer der H. Godgeleertheid in de hooge Schoole te Leyden, geplaatſt wierden. Den Kruidhof, de Ontleedkamer, en 't Ryſchool wierden mede met allen yver aangelegt en in gereedheid gebragt. En met een woordt te zeggen, niets wierdt verzuymt, wat eenigzints tot vordering van zoo een nut en heylzaam werck ſtrecken kon. Was het maar van meer duurzaamheid geweeſt! En hadden de volgende ongelucken des tyds, voornamentlyck veroorzaekt door de langduurige minderjarigheid van Prins Willem den III, en de opgevolgde aanhoudende oorlogen, deze beroemde inſtelling niet geheel en al doen vervallen!

Op den zevenden van Louwmaandt 1650, deed Willem de II. Prins van Oranjen zyne plegtige Intrede te Breda, en wierdt van zyne Onderzaten, als hunnen Heer, met veel blydſchap gehuldigt. Wanneer de Prins de Stadt naderde, vondt hy den Stadvoogd Hauterive, verzelt van veele Krygsoverſten, met 't meerendeel der Ruyterye, te Dongen. Van waar hy zich ſtedewaerts begaf, en met een groot gevolg van allerley hooge ſtantsperzoonen de Stadt Breda introck. De ſes Compagnien Borgeren ſtonden aan wederzyde der ſtraten geſchaert, de Bezetting was mede onder de wapenen, zoo voor 't Kaſteel, als op de Markt en andere plaetzen. De meeſte huyſen waren zeer aardig verciert, en op de Gaſthuysbrug, de groote Markt en voor 't Kaſteel hadt men Praalbogen opgericht. Terwyl de Prins door de Stadt trock, wierdt 't Geſchut van de Wallen driemael geloſt, de Borgeren en Krygsknechten deeden uyt hun handtgeweer verſcheyde eerſchoten, en na dat de Prins op 't Kaſteel gekomen was, wierdt hy door den Magiſtraet met eene cierlycke

Reſolut. der Stadt Breda.

Digitized by Google

hoven, Heer van Heenvliet, Houtveſter van Hollandt, en Opperhofmeeſter van de Koninglycke Princes Maria, Andreas Rivet, Hoogleeraer der H. Godkunde in de hooge Schoole te Leyden, en Konſtantyn Huygens Heer van Zuylichem, eerſte Raad en Geheimſchryver van zyn Hoogheid.

Op den zeventienden van Herfſtmaandt was alles in gereedheid gebragt, en des voormiddags vergaderden alle de Hoogleeraers omhangen met hunne Tabbaerden in 't huys van den verklaarden Rector Magnificus Lodewyck van Reneſſe, van waar zy door de Oudt Burgemeeſteren Willem Snellen en Iſaac Noirot, als Afgezondenen van den Magiſtraet, wierden afgehaelt, en naar 't Hof geleydt, op 't welcke alle de Curateuren, Raden en Magiſtraten reeds by een gekomen waren. Van daar wierden zy door de gemelde Heeren in 't binnen vertreck der Princeſſe gebracht, wanneer 't hare Hoogheid geliefde hen op 't minnelyckſte te ontfangen, en in eene korte redenvoering te betuygen hare gunſt en genegentheid voor de Wetenſchappen, en hare groote vreugde, dat zoo een nut en berucht werck eyndelyck zyn volkomen beſlag zoude hebben.

Na dat de Hoogleeraers en verdere Heeren hun affcheyd van de Princes genomen hadden, begon men den plegtigen optocht naar de Groote Kerk, in de volgende orden. 1. De Trompetters en Hauboïſten van zyn Hoogheid. 2. De Stads Boden, hunne buſſen met oranje zyde ſtricken op de borſt dragende. 3. De Pedel of Dienaer van de Illuſtre School, in zyn plegtgewaadt, welke op den boord van zynen Tabbaert in zilvere letteren voerde, *Illuſtris Schola Auriaca Bredæ*, en met zynen ſchepter in de handt voortradt. 4. De aanſtaande Rector Magnificus D. Lodewyck van Reneſſe, Hoogleeraer in de H. Godkunde, gaande tuſſchen de twee Heeren Curateuren Jan van den Kerkhoven Heer van Heenvliet, en den Hoogleeraer Andreas Rivet. 5. Johan Hendrick Dauber, Hoogleeraer in Regtsgeleertheid, verzelt door de Heeren Arnout van Beaumont en David de Wilhem, Raden van zyn Hoogheid. 6. Albertus Kyperus, Hoogleeraer in de Genees en Natuurkunde, gaande tuſſchen de Heeren Kornelis van Aerſſen, Heer van Wernhout, Droſſaert der Stadt en Lande van Breda, en Laurens Buſero Geheymſchryver van zyn Hoogheid. 7. Johan Broſterhuyſen, Hoogleeraer in de Kruidkunde, en de Grieckſche taal, tuſſchen de Heeren Jan van Aerſſen, Ridder, en Pieter van Bernagie, Borgemeeſteren der Stadt Breda. 8. Johannes Pellius, Hoogleeraer in de Wiskonſt, begeleydt van de Heeren Oudt Burgemeeſteren Willem Snellen en Iſaac Noirot. 9. Johannes Philemon, Hoogleeraer in de Hiſtorien en Staatkunde, verzelt van de Heeren Schepenen Jacob Drabbe en Willem Stas. 10. Henricus Bornius, Hoogleeraer in de Bewys en Zedekunde, aan zyne zyden hebbende de Heeren Schepenen Antoni van Buerſtede en Jan van Bergen Willemſz. 11. De Heer Jan Jacob Hausman, Raad en Geheymſchryver der Illuſtre School, begeleydt van de Heeren Schepenen Kriſtiaen Beens en Jan van Bergen Adriaenſz. 12. De Heeren Adriaen Havermans en Jacob Hanecop, Griffier en Geheymſchryver der Stadt Breda. Welke Stoet gevolgt wierdt door een groot getal Perzoonen van allerley rang en aanzien.

Van 't Kaſteel langs de Katerſtraet, Gaſthuyſtraet, Veemarkt en de Groote Markt, ſtont de Borgerye aan beyde zyden in wapenen geſchaert, tuſſchen welke de ganſche Stoet doorging tot in de groote Kerk, onder 't geſtadig balderen van 't Geſchut en van 't handtgeweer der Bezetting, en Borgerye. Ondertuſſchen kwam de Princes van Oranjen van 't Kaſteel naar de Kerk, verzelt van de Princeſſen hare Dochters, de Princes Mauritia van Portugaal, en de Gravinnen van Dohna en Brederode, van Willem Fredrick Graaf van Naſſau, Stadhouder van Vrieſlandt, van Fredrick Graaf van Dohna, den Heer Philip Stanhope, en een groot getal Jonkvrouwen en Edellieden van haar gevolg. Haar Hoogheid wierdt aan de Kerkdeur, door de Heeren Curateuren, Raden, Magiſtraten en Hoogleeraers ontfangen, en naar haar gewoon geſtoelte geleydt, 't gene zoo wel als de Predickſtoel en andere zitplaetzen met koſtelycke Tapyten omhangen was. De Princes nedergezeten zynde, wierdt een ygelyck naa deszelfs rang en ſtaat geplaatſt, terwyl ondertuſſchen een aangenaam Muſick van ſtemmen en allerley ſoorten van ſpeeltuygen gehoort wierdt. Naa dat zulcks geeyndigt was, beklom de Hoogleeraer Rivet den

Pre-

Digitized by Google

Predickſtoel, en deed van daer eene voortreffelyke redenvoering, op de tegenwoordige omſtandigheid van tyden en zaeken wel gepaſt. De Redenvoering geeyndigt zynde, wierdt 't Muſick hervat; Waarnaa de Heer Jan Jacob Hausman, Raad der Heeren Curateuren, en Geheymſchryver der Illuſtre School, zich op den Predickſtoel begaf, en naa een korte voorafſpraak, van daar verkondigde de Wetten, Rechten en Vryheden van de Illuſtre School en Collegie. Op 't bevel van haare Hoogheid verklaarde hy verders D: Lodewyck van Reneſſe tot eerſten Rector Magnificus, als mede tot Opper Regent van 't *Collegium Auriacum*, en den Hoogleeraer Bornius tot Onder Regent. Deze plegtigheid wierdt beſloten met een keurlyck Concert van ſtemmen en ſpeeltuygen: Waarnaa zich de Princes met hare ganſche Hofſtoet weder naar 't Kaſteel begaf, gevolgt wordende van alle de gemelde Heeren Curateuren, Raden, Magiſtraetsperzoonen en Hoogleeraers, op de zelfde wyze en in die orden als hier boven gemeld is.

Naa dat men op 't Hof te rug gekomen was, deed de Rector Magnificus, in de Nederduytſche taal, eene krachtige aanſpraack en danckzegging aan de Princes, welke dezelve met veel vriendelyckheid en lieftalligheid beantwoorde, en alle de gemelde Heeren op een zeer prachtig gaſtmaal liet onthalen.

Tegen den avondt zag men door de ganſche Stadt niet dan Vreugdevuuren. De groote Kerktoren was omhangen met een ontelbare menigte van lantaernen, welke eene heerlycke en wyd uytgeſtreckte verlichting maekten. Voor 't Stadhuys wierdt een zeer konſtig Vuurwerck aangeſtoken. De Triomfklocken weergalmden met 't gejuych van 't Volck, en op laſt der Princeſſe wierdt 't geſchut van de Wallen veelmaels geloſt. Dus eyndigde die dag met blydſchap, zynde alles, in goede orden en zonder de minſte verwerring, afgelopen.

De twee volgende dagen wierden doorgebracht met 't aanhooren der Redenvoeringen, door de Hoogleeraeren, ter inleyding hunner bedieningen, uytgeſproken: Ten welken eynde men de Kerk van 't voorſchreve Klooſter in drie byzondere gehoorplaetzen afgezondert hadt; En wierdt alles, ten bywezen van hare Hoogheid en deszelfs Doorluchtig gezelſchap, in de bovengemelde orden en ſchicking, volbracht. Deze geheele plegtigheid wierdt eyndelyck, met een koſtbaer gaſtmael, door den Magiſtraet op 't Stadhuys gegeven, beſloten.

Vervolgens wierdt 't bovenſte gedeelte der gemelde Kerk vervaardigt tot een Boekvertreck, ten gebruyck van de Illuſtre School en Collegie, waar in de Boekwercken van den Prins van Oranjen, als mede die van den vermaarden D: Poliander à Kerkhoven, voormaels Hoogleeraer der H. Godgeleertheid in de hooge Schoole te Leyden, geplaatſt wierden. Den Kruidhof, de Ontleedkamer, en 't Ryſchool wierden mede met allen yver aangelegt en in gereedheid gebragt. En met een woordt te zeggen, niets wierdt verzuymt, wat eenigzints tot vordering van zoo een nut en heylzaam werck ſtrecken kon. Was het maar van meer duurzaamheid geweeſt! En hadden de volgende ongelucken des tyds, voornamentlyck veroorzaekt door de langduurige minderjarigheid van Prins Willem den III, en de opgevolgde aanhoudende oorlogen, deze beroemde inſtelling niet geheel en al doen vervallen!

Reſolut. der Stadt Breda.

Op den zevenden van Louwmaandt 1650, deed Willem de II. Prins van Oranjen zyne plegtige Intrede te Breda, en wierdt van zyne Onderzaten, als hunnen Heer, met veel blydſchap gehuldigt. Wanneer de Prins de Stadt naderde, vondt hy den Stadvoogd Hauterive, verzelt van veele Krygsoverſten, met 't meerendeel der Ruyterye, te Dongen. Van waar hy zich ſtedewaerts begaf, en met een groot gevolg van allerley hooge ſtantsperzoonen de Stadt Breda introck. De ſes Compagnien Borgeren ſtonden aan wederzyde der ſtraten geſchaert, de Bezetting was mede onder de wapenen, zoo voor 't Kaſteel, als op de Markt en andere plaetzen. De meeſte huyſen waren zeer aardig verciert, en op de Gaſthuysbrug, de groote Markt en voor 't Kaſteel hadt men Praalbogen opgericht. Terwyl de Prins door de Stadt trock, wierdt 't Geſchut van de Wallen driemael geloſt, de Borgeren en Krygsknechten deeden uyt hun handtgeweer verſcheyde eerſchoten, en na dat de Prins op 't Kaſteel gekomen was, wierdt hy door den Magiſtraet met eene cierlycke

Digitized by Google

Redenvoering begroet, en met een geſchenck van twaalf duyzent gulden, ter zake van deszelfs blyde Inkomſt, beſchoncken. Des avonds was de ganſche Stadt verlicht, de Triomfklock wierdt naa gewoonte getrocken, voor 't Stadhuys een konſtig vierwerk afgeſtoken, en alle deze vreugde, met een prachtig gaſtmaal, door den Magiſtraet op 't Stadhuys vervaardigt, beſloten.

Holl: Mercur: Naa dat Karel de II. Koning van Engelandt, zedert zyns Vaders ellendig omkomen, veele jaaren in Franckryck en elders hadt geſworven, zonder zich ergens veylich te achten tegen de wreede vervolgingen van Olivier Kromwel, die zich, onder den glimpigen naam van Protector of Beſchermer, op eene geweldige wyze, van dat Koningryck hadt meeſter gemaakt, kwam hy eyndelyck in 't begin van den jaare 1660, te Breda, alwaar hy op 't Kaſteel, hem van zyne Suſter de Princes van Oranjen tot zyn verblyf aangewezen, zyn intreck nam. Hy verkoos deze Plaats des te gewilliger, om dat hy van daer met meer vrucht een waakend oog zoude konnen houden op de bewegingen, die, naa de doot van den gemelden Kromwel, ten zynen voordeele, in Engelandt gemaakt wierden. Het geluckte den Koning oock, in Bloeymaandt 1660, binnen Breda de eerſte tyding van zyne volkome herſtelling te ontfangen, welke hem, volgens 't beſluyt van 't Parlement, op eene plegtige wyze, aangekondigt wierdt.

Zoo ras zulks verricht was kwam de Princes van Oranjen met haare twee Broeders de Hertogen van Jorck, en Glocheſter, mede te Breda, die van den Koning met veel vreugde en tederheid ontfangen wierden: Middelerwyl kwamen van alle kanten zoo veele aanzienelycke en hooge Staetsperzoonen derwaerts afzacken, dat er in de Stadt naeuwelycks plaets gevonden wierdt, om die te herbergen.

Aitzema. De Algemeene Staten, als mede de Staten van Hollandt, beſloten inſgelycks door eenige Afgezondenen uyt 't midden hunner Vergaderingen, den Koning wegens zyne gewenſchte herſtelling op den Troon zyner Voorvaderen, te begroeten, en deswegen de vereyſchte plichtplegingen af te leggen, welke, op den zeventienden van Bloeymaandt te Breda aangekomen zynde, aanſtonts by den Koning ter gehoor ingeleydt, en van denzelven met de uyterſte hoogachting en erkentenis ontfangen wierden. De Koning verklaarde oock, op de ſterke aanhoudingen dier Afgezondenen, dat zyn voornemen was eerſtdaegs van Breda naar 's Hage te verreyſen, en aldaer zoo lang te vertoeven, tot dat de Engelſche Vloot op de kuſten van Hollandt zoude genadert zyn. Dienvolgende wierdt alles tot 't vertreck van 't Hof gereed gemaekt, en veele zoo 's Lands als andere Jachten naar den Moerdyck gezonden, om de komſt des Konings aldaer af te wachten.

Doch voor al eer 't Hof van Breda vertrock, wierdt, uyt zonderlinge laſt van haare Hoogheid de Princes van Oranjen, op zondag den drie en twintigſten van Bloeymaandt, aldaer een openbare Danckdag geviert, en in alle de Kercken God voor 's Konings geluckige herſtelling gedanckt. D. Johannes Schulerus Hoogleeraer in de H. Godkunde predickte 's morgens in de groote Kerk, ten bywezen der Princeſſe, en van 't ganſche Hof, mitsgaders onder eenen ongemeenen toevloedt van Hooge en Aanzienelycke Perzoonen, die van alle kanten waren zamengevloeyt, om den Koning te zien en op te wachten. 's Avonds wierdt de Triomfklock getrocken, 't geſchut van de Wallen geloſt, de groote Toren met menigvuldige lantaernen verlicht, door de Stadt veele Vierwercken aangeſtoken, en op 't Stadhuys een heerlyck Gaſtmael gegeven.

Den volgenden dag vertrock de Koning, met de Princes van Oranjen en 't ganſche Hof van Breda, naa dat hy den Magiſtraet voor deszelfs goedt onthael bedanckt, en denzelven nevens de Borgerye van zyne Koninglycke gunſt verzekert hadt, en kwam des anderen daegs in 's Hage, van waer hy, naa een verblyf van tien dagen, geduurende welken tyd hy door de Staten van Hollandt heerlyck onthaelt wierdt, op den tweeden van Zomermaandt, vertrock, en dien dag nog aan boordt ging van de Vloot, welke onder 't bevel van den Zeevoogdt Montaigu voor Scheveningen ten anker lag, waar mede hy, naa eene voorſpoedige reyſe, geluckig in zyn Koningryck aanlande.

Die van Breda, vertrouwende op de gunſtige toezegging des Konings, en

op

Digitized by Google

op de ongemeene vriendelyckheid, waar mede hy hen gedurende zyn aanwezen aldaer, bejegent hadt, lieten niet af, om door hunne aanhoudende verzoecken den Koning te bewegen, tot 't verleenen van een Verlofbrief, waar by aan die Stadt de vrye handel op Engelandt mogt toegeſtaan worden. Welk verzoeck door den Koning eyndelyck ingewilligt, en op deszelfs uytdruckelyck bevel de volgende Acte gemaekt wierdt.

„ In 't Hoff te Withall,
„ Den 10. October 1660.

„ Preſent

„ Syne Coninckelyke Majesteyt.

„ Syne Coninckelyke Hoogh^t. den Hertog van Jorck.

„ Lord Canceliet,
„ Lord Treſorier,
„ Hertog van *Albermarle*,
„ Marquis van *Dorcheſter*,
„ Lord *Steward*,
„ Lord *Chamberlaing*,
„ Graaf van *Leiceſter*,
„ Graaf van *Norwich*,
„ Graaf van *St. Albans*,
„ Graaf van *Sandwich*,
„ Lord *Robberts*,
„ M^r. *Dewel Hollis*,
„ M^r. Treſorier van 't Huys,
„ M^r. Controlleur,
„ M^r. Secretaris *Nicholas*,
„ M^r. Secretaris *Morice*,
„ M^r. *Arthur Anneſley*.

„ Alzoo heden in den Raad geleſen is de ootmoedige Requeſte van de Ma„ giſtraet der Stadt Breda toebehoorende aan zyn Hoogheid den Prins van „ Oranjen, waar in zy declareren de groote feliciteyt, die zy genoten hebben „ in 't ontfangen van zyne Maj^t, en tot verſcheyde reyſen de eere van zyn „ preſentie aldaer te hebben gehadt, als mede dat zyn Maj^t op zyn vertreck „ van daer gelieft heeft zyne gunſt en particuliere inclinatie te expreſſeren „ tot het goede en welvaeren van haar Supplianten, en dat zyne Koninglycke „ gunſt nimmer zoude ontbreeken aan dezelve Stadt en inwoonders van Bre„ da. Door zulcke minnelycke expreſſien van zyne Maj^t zyn de Supplianten „ geencourageert geweeſt om zyne Princelyke gunſt te imploreren, om haer „ te vergunnen een Acte in forma, door kragte van welke zy ende hare mede„ borgeren konden geauthoriſeert worden om vry gebruyck van Commercie „ en trafyck te mogen hebben tot Londen en alle andere plaetzen en havens „ van zyn Maj^ts gebiedt, ſoo binnen als buyten Europa, alleenlyk met een „ kleyn Schip van haer eyge, toebehoorende aan dezelve Stadt Breda, ende dat „ dezelve aldaer mogten getracteert worden met gelycke Privilegien en minne„ lykheyd, als ſyne Maj^ts eyge Onderdanen, ſoo wel in regard van Coſtumen, „ als Tollen en andere Rechten, betalende voor het in en uytvoeren van „ haare Goederen, als zyne Maj^ts gebore Onderdanen doen en niet meerder. „ Ende dat alles als een Acte van ſpeciale gunſt, tot een eeuwige memorie „ en gedachteniſſe, van de goede tydinge van ſyne Maj^ts herſtellinge, die „ aan ſyne Maj^t bekent gemaekt wierdt in hare voorſz. Stadt.

„ Soo is heden geordonneert, ſyne Maj^t in den Raad preſent ſynde, dat „ door ſyn Wel Ed: den Heer Treſorier met advys van ſyne Maj^t, het voorſz. „ aan haar completelyk toegeſtaan en geconfirmeert werde, in ſulcken manie„ re, als hem beſt bequaam ſal duncken. Dat alſoo de Stadt Breda de Vruch„ ten daar van geniete, als een eeuwigdurende Monument van ſyne Maj^ts Co„ ninglycke gunſte.

(*En was getekent:*)

Richard Brouwne.

Digitized by Google

Aitzema. In 't jaar 1667, is te Breda, onder de bemiddeling des Konings van Zweeden, gehandelt over de Vrede tuſſchen de Kroon van Engelandt, en den Algemeenen Staet der Vereenigde Nederlanden, welke twee Mogentheden, zedert 't jaar 1665, een bloedigen Oorlog tegen elkander gevoert hadden. De Staten benoemden, tot hunne Gemagtigden op dien Vredehandel, de Heeren Adolf Hendrick van Ripperda, Hieronimus Beverning, Pieter de Hubert, Alard Pieter Jongſtal, en Ludolf Tiarda van Sterckenburg, Afgezondenen der Provintien van Gelderlandt, Hollandt, Zeelandt, Frieſlandt en Groningen; Uyt welke de Heeren Beverning, Hubert, en Jongſtal verkoren wierden, om, in 't begin van Bloeymaandt, voor af naar Breda te vertrecken, en alles, tot het ontfangen der verdere Gezanten, en tot het houden der Vergaderingen, aldaar te vervaardigen.

Op den twaalfden dier zelfde maandt kwamen de Baron van Hollis en de Heer Hendrick Conventry, als Engelſche Gevolmachtigden, met een Jacht, van Vliſſingen te Terheyden, alwaar zy eenige dagen vertoefden, tot dat middelerwyl het Huys der Aerſſens, ſtaende binnen Breda in de S^t. Jans of Veterſtraet, in ſtaat wierdt gebracht, om hen behoorlyk te konnen huysveſten. Den vier en twintigſten daar aan volgende deden zy hunne plegtige intrede binnen de Stadt, welke met veel pracht geſchiede, waar naa zy door den Markgraef van Hauterive, Stadvoogd van Breda, deftig onthaelt wierden.

Ondertuſſchen waren de Afgezanten der verdere belang hebbende Vorſten mede te Breda aangekomen, namentlyk van wegen den Koning van Zweeden, als Middelaers, de Baron van Flemming, en de Heer Coyet, welke laaſtgenoemde kort daer naa ſtervende opgevolgt wierdt door den Graef van Dóhna; Wegens Franckryck, de Graef van Eſtrades en de Heer Courtin; En van wegen den Koning van Deenmarken, de Heeren Klingenberg en Cariſius. Naa 't afleggen der gewoone Pligtplegingen tradt men tot het verhandelen van zaecken, en men beſtemde den eerſten van Zomermaandt tot het openen der Vergaderingen, welke op de Groote Zaal van 't Kaſteel, die men daar toe hadt vervaardigt, wierden gehouden. Aan de Gezanten der byzondere Mogentheden wierden aldaer mede afgezonderde Vertrecken aangewezen, tot het houden hunner onderlinge Byeenkomſten.

Verſcheyde Onderhandelingen wierden er van tyd te tyd vervolgens gehouden, in welke alle de verſchillende belangen wierden overwogen en beſlift. Eyndelyk, op den drie en twintigſten van Hooymaandt, leyde men de laatſte handt aan 't werck, en, naa dat alle de afgehandelde pointen waren in 't net geſtelt, wierden dezelve, in een plegtige Algemeene Byeenkomſt, door de Heeren Middelaers, en de verdere wederzydſe Gezanten getekent.

Lettres d'Eſtrades Tom. V. Den vier en twintigſten van Oogſtmaandt waren alle de Bekragtigingen van het geſlote Tractaet reeds in de handen der Heeren Middelaers gekomen, welke ze nog dien morgen aan de verdere Afgezanten overbrachten. Naa de gedane uytwiſſelingen kwamen alle de Gevolmagtigden op de groote Zaal te zamen, en geduurende de wederzydſe betuygingen van dankzegging aan de Heeren Middelaers, en van vreugde over den geluckigen uytſlag hunner handelingen, wierdt het Geſchut van de Wallen, en 't handgeweer der Ruyterye, welke op het Kaſteels Pleyn geſchaart ſtont, driemaal geloſt. Omtrent Aitzema. vier uuren naa den middag geſchiede voor de woonhuyſen der Afgezanten, onder Trompetten geſchal, in een ieders byzondere taal, de afkondiging der geſlote Vrede, en 's avonds zag men aldaer Fonteynen van Wyn, by de Franſche uyt Lelien, by de Engelſche uyt Rooſen, en by de Deenſche uyt den Olifants ſnuyt, ſtroomen. De Gevolmagtigden der Staten lieten insgelyks de afkondiging, door hunnen Geheimſchryver, onder het blaſen der Trompetten, van het Stadhuys doen, terwyl de Markt met Ruyters en Voetknechten bezet was. Voor het Stadhuys hadt men agt ſtaken geplant, waar van zommigen met drie, anderen met vyf reyen flambouwen, met konſtige vierwerken gevult, voorzien waren; Men hadt er mede opgerecht een verheven Toneel, waar op een groote Poort ſtont cierlyk van groente gevlochten, boven welke een Koninglyke Kroon geplaatſt was; Aan de eene zyde van de Poort zag men den Nederlandſchen Leeuw met zwaard en pylen gewapent, aan de andere zyde vertoonde zich de Hollandſche Maagd in haren gevlochten Tuyn beſloten,

Digitized by Google

ten, houdende in hare rechterhandt een Speer, en daar op den Hoedt der Vryheid. Uyt alle deze Cieraden gingen des avonds veele en verſcheyde uytmuntende Vierwerken op; Voor het Stadhuys ſtonden nog drie vercierde Zuylen, bezet met de Nederlandſche Pyl-bundels, waar uyt witte en roode Wyn ſprong; Van den Toren, die door een menigte Lantaernen verlicht was, waeyde de witte Vrede Vlag met Oranje ſtreepen, en driemael hoorde men het geſchut, en het handtgeweer der Bezetting losbranden. Dien avondt kwamen alle de Afgezanten, benevens veele andere aanſienelyke Perzoonen van beyde de Sexen, op het Stadhuys, te zamen, en wierden aldaar door de gemelde Gevolmagtigden, in den naam der Algemeene Staten op een deftig avondmael onthaelt.

Men ziet op 't ſluyten van deze Vrede de twee naavolgende Gedenkpenningen, door laſt der hooge Overigheid, geſlagen.

I. De eerſte verbeeldt op het voorſtuck de Vrede, uytſtortende den Hoorn van overvloedt: zy vertreedt den Oorlogsgodt Mars, en ſteekt de weggeſmeetene Wapenen in den brant, zynde de randt omzoomt met dit Kantſchrift: *Van Loon Nederl. Hiſtoripenn. 2 Deel Bl. 555. 558.*

BELLO AB ANGLIS ILLATO,
A BELGIS FORTITER GESTO;
VINDICATA MARIUM LIBERTATE,
ET QUÆSITA ARMIS PACE.
XXXI JULII. MDCLXVII.

Dat

Dat is:

DE OORLOG DOOR DE ENGELSCHEN AANGEDAAN,
EN DOOR DE NEDERLANDERS MOEDIG GEVOERT,
DE VRYHEID DER ZEEN GEHANDHAAFT,
EN DOOR DE WAPENEN DE VREDE VERKREEGEN.
DEN 31. *VAN HOOYMAANDT* 1667.

Het platte Grondbewerp der Stadt Breda, Handelplaats der onderlinge Afgezanten, en befaamd door 't ſluyten van eenen zoo roemruchtigen Vrede, is op de Tegenzyde, binnen dit Randſchrift afgebeeldt:

BREDA BELLONÆ SEDES,
CLANDESTINO ET APERTO MARTE CELEBERRIMA,
CONCILIANTIBUS SUECIS,
DAT PACEM GALLIS, ANGLIS, DANIS, BELGIS,
ET ORBI QUIETEM.

Dat is:

BREDA DE ZETEL DES OORLOGS,
ZEER VERMAARD DOOR VERMOMDEN EN OPENBAAREN
KRYGSHANDEL,
GEEFT ONDER DE BEMIDDELING DER ZWEEDEN,
DEN VREDE AAN DE FRANSCHEN,
ENGELSCHEN, DEENEN EN NEDERLANDERS,
EN DE RUST AAN DE WERELT.

II. Op de Voorzyde van den tweeden ziet men in 't verſchiet eenige Schepen in gevecht, doch voorwaart Neptuyn, op zynen Zeewagen zittende, met opgeheven Drietandt het woedende Zeekrygsgewelt beteugelen, zoo als deze ſpreuck van den Mantuaan beveſtigt:

SIC CUNCTUS PELAGI CECIDIT FRAGOR.

Dat is:

ALDUS IS AL HET ZEEGEDRUYS GEËYNDIGT.

Onder de Wapenſchilden van Franckryck, Engelandt, Zweeden, Deenmarken, en den Nederlandſchen Vryen Staat, is de Stadt Breda, boven dit Opſchrift, 't gene op den voet der Rugzyde geſtelt is, verbeeldt:

BREDA DEN 7. *SEPTEMBER* 1667.

Zynde de dag, naa dat de geſlooten Vrede aldaar met veele plegtigheden was afgekondigt, die alom door de Vereenigde Geweſten, met het doen van Danckzeggingen in de Kercken, en het branden van Vreugdevuuren langs de ſtraaten, is gefleeten. Voorts leeſt men in den randt deze ſpreuk van den zelfden Heldendichter:

NULLA SALUS BELLO, PACEM TE POSCIMUS OMNES.

Dat is:

IN DEN OORLOG IS GEEN HEYL, WY ALLEN SMEEKEN
OM DEN VREDE.

Om-

Digitized by Google

Omtrent dezen tyd begonnen de beſmettelyke ziektens, die zedert het jaar 1659, onophoudelyk en met veel woede, binnen de Stadt Breda, geregeert hadden, eyndelyk aldaer op te houden. Men kan uyt de menigvuldige Voorzorgen en Reglementen tegen den voortgang derzelve van tyd te tyd gemaakt, en in de Stads Regiſters heden nog bekent, genoegzaam afnemen, dat ze in dien tyd zeer verderflyck zyn geweeſt; en een groot getal van Borgeren en Inwoonders weggeruckt hebben; waar door een merckelyk verval in alle neeringen en handteeringen veroorzaakt wierdt.

Willem de III, Prins van Oranje, in 't jaar 1668, meerderjarig verklaart zynde, ſtelde zich dienvolgens in het bezit der heerlycke en andere goederen by zynen Vader met de doodt ontruymt. Hy kwam ten dien eynde, op den ſeſtienden van Slachtmaandt, te Breda, en den zeventienden deed hy aldaar zyne blyde Intrede, wordende met de uyterſte vreugde en blydſchap, en met de gewoone plegtigheden door zyne Onderzaten gehuldigt.

Geduurende den Oorlog, in 't jaar 1672, tuſſchen den Koning van Franckryck, en den Staat der Vereenigde Nederlanden, ontſtaen, is het Landt van Breda, door den aanhoudenden inval van het Franſche Krygsvolk, 't gene zich in de Meyerye van 's Hertogenboſch hadt nedergeſlagen, en niet dan op roven en plonderen afgerecht was, bovenmaten gedrukt geweeſt. Onder andere viel een Bende Franſche Ruyteren, in Bloeymaandt 1673, uyt de Schants Crevecoeur, in de Baanderye, en was reeds tot by Ooſterhout en Teteringe doorgedrongen, met voornemen, om eenige Dorpen, die geene brantſchattingen wilden opbrengen, in de aſſche te leggen. Doch zy wierden daar in verhindert door een hoop Paardevolk, onder 't bevel van den jongen Graaf van Styrum, en van Fredrick van Naſſau, hen uyt Breda tegengezonden, welke die Roovers zoo fel op 't lyf vielen, dat zy zich alle tot Krygsgevangenen moeſten overgeven. De vreugde echter over dit voordeel wierdt niet weynig gematigt door het ontydig ſneuvelen des Graafs van Styrum, en wegens de zwaare kwetzuur, welke Fredrik van Naſſau in den ſchouder bekomen hadt. *Holl. Mercur. May 1673. Bl. 69.*

In 't jaar 1694, wierdt de Stadt Breda weder van een zwaar en droevig ongeluck overvallen; Want, naa dat, zedert een geruymen tyd, een buytengewoone hitte en droogte geregeert hadt, zoo ontſtont er, op den elfden van Bloeymaandt, tegen den avondt, een zeer zwaar Onweder, vermengt met Donder en Blixem: Omtrent agt uuren, ſloeg de Blixem met een ſchetterenden Donderſlag, in den Lantaarn van den hoogen en ſchoonen Toren der Groote Kerk, welke aanſtonts, eer men het bynaa gewaar wierdt, in een vollen brant ſtont. De vlamme verſpreide zich van daer zoo ſchielyck, dat, niettegenſtaande allen aangewenden vlyt der Borgeren, het bovenſte gedeelte van dien Toren, tot aan het vaſte muurwerk, binnen weynige uuren wierdt in de aſſche gelegt. Door dezen geweldigen brant, was het loodt, waarmede de Toren op veele plaetzen belegt was, overal aan 't ſmelten geraakt, en drong tot door de gewelften, daar de Speel en Luyklocken hingen, waer door de *Belleſtoyen* in brant raakten, en de klocken al ſmeltende naar beneden vielen: Omtrent elf uuren zag men de groote Klock, gemeenlyck de Bom genaemt, door alle de gewelftens heen vallen tot in de Kerk, door welke val die klock ten hoogſten beſchadigt zynde, buyten eenig gebruyck raakte. Men was niet zonder vrees, dat de vlamme zich verder verſpreidende, de Kerk mede mogt aanſteken; doch door het onophoudelyck aanbrengen van water met de Brantſpuyten, en den onvermoeyden yver der Borgeren, wierdt de Kerk eyndelyck behouden, en omtrent middernacht was de brant teenemael gebluſt. Dees Toren is kort daernaa weder heerlyk opgetimmert, welk werk in 't jaar 1702 eerſt is voltooyt.

In 't jaar 1701, wierdt, volgens beſluyt der Algemeene Staten, een aenmerkelyk getal Krygsbenden, zoo te voet als te paard, by een verzamelt, welke hen, den tienden van Herfſtmaandt, onder het bevel van den Veltmarſchalk Prins van Naſſau Zarbruck, op de Heyde tuſſchen Breda en Ooſterhout, nederſloegen. Dit Leger wierdt, op den agt en twintigſten dier zelfde maandt, nog met twaalf Engelſche Benden, tot ondersteuning van het Bondgenootſchap, nieuwelings uyt Engelandt overgezonden, verſterkt. Al dit Krygsvolk wierdt, in 't begin van Wynmaandt, door Willem den III, Koning van Groot Brittan-

Digitized by Google

nien, welke, tot dat eynde, eenige dagen te Breda bleef vertoeven, met alle naeukeurigheid gemonſtert; Waar naa dit Leger opbrak, en de Benden naa hunne toegewezene Bezettingen aftrocken. Niet verre van de gemelde Legerplaets, op de heyde tuſſchen de Stadt Breda en Dongen, wierdt, in 't jaar 1732, tot oeffening van het Staatſche Krygsvolk, weder een Kampement *geformeert*, onder het beſtier van den Graaf van Hompeſch, Opperbevelhebber der Ruyterye van den Staat, 't gene op den ſesden van Herfſtmaandt by een kwam, en den dertigſten dier maand weder ſcheide, geduurende welken tyd men zich met ſpiegelgevechten en allerley ſoorten van Krygsoeffeningen bezig hieldt.

In 't gemelde jaar 1732, wierden de Verſchillen over de rycke naalatenſchap van wylen Willem den III, Koning van Groot Brittannien, welke, zedert de doot van dien Vorſt, tot dus lange geſweeft hadden, eyndelyk door een minnelyk Verdrag tuſſchen Fredrik Willem Koning van Pruyſſen, en Willem Karel Hendrik Friſo, Prins van Oranje, uyt den weg geruymt; Waarnaa die Prins, als Heer der Stadt en Lande van Breda erkent zynde, den dartienden van Herfſtmaandt 1737, zyne plegtige Intreede, op de volgende wyze, in die Stadt deedt.

De Prins van Oranje, met zyne Koninglyke Echtgenoot, op den elfden van Herfſtmaandt van Zoeſtdyck vertrocken zynde, kwam nog dien zelfden avond te Ooſterhout, alwaar zy door de Ingezetenen, in twee Benden verdeelt, nevens de twee Gildens der Schutters, met vliegende Vaandelen, en onder een geſtadig gejuich en 't loſſen van hun handgeweer, wierden ingehaalt. De Prins en Princes wierden, op hunne aankomſt, door alle de Schouteten der Vryheden en Heerlyckheden van 't Landt van Breda, welke tot dat eynde aldaar beſchreven waren, plegtig verwelkomt, en bleven den volgenden dag aldaer vertoeven, ten eynde aan die van Breda de nodige tyd te gunnen, om alles, tot derzelver Inhaling vereyſcht wordende, in gereedheid te konnen brengen.

Op den dartienden dier zelfde maandt, voormiddags omtrent elf uuren, vertrocken haare Hoogheden weder van Ooſterhout, en aan de uyterſte Paalſcheyding van het Regtsgebiedt der Stadt genadert zynde, vonden zy aldaar vier Afgezondenen van den Magiſtraet van Breda, door welke ze plegtig verwilkomt en met eene redenvoering begroet wierden. Van daar reden zy verder door het Dorp Teteringe, alwaer de Landtzaten insgelyks in wapenen langs den weg geſchaart ſtonden, naar het Speelhuys, in welk gebouw het middagmaal vervaardigt was.

Omtrent drie uuren naa den middag trocken de Prins en Princes, met hunne ganſche Hofſtoet, alle zeer pragtig uytgedoſt, in de Stadt, onder het loſbranden van het grof geſchut van de Wallen, en het luyden van alle de Klocken. Haare Hoogheden binnen de Boſchpoort gekomen zynde, zagen aldaer de ſes Vaandelen der Borgeren, welke van die Poort tot aan het Kaſteel, in twee reyen, in wapenen geſtelt waren, langs welke de ganſche Stoet doortrock door vier Eerepoorten, die op vier byzondere plaetzen waren opgericht. De eerſte, ſtaande omtrent de Gaſthuys of Boſchbrugge, was gemaakt naa de Toſcaanſche Bouworden, en hadt de hoogte van vyf en dartig en de breedte van vier en dartig voeten. De tweede was geſtelt aan 't eynde der Veemarkt, deze was gemaakt naa de Doriſche Orden, en was zeven en dartig voeten hoog, en drie en twintig voeten breedt. De derde en aanzienelykſte was opgericht aan het eynde der Groote Markt, volgens de Romeynſche Bouwkunde, en hadt de hoogte van ſes en veertig, en de breedte van zeven en dartig voeten. De vierde en laaſte, naa de gemengde Bouworden zamengeſtelt, ter hoogte van dartig en ter breedte van drie en veertig voeten, ſtont op het Kaſteels Plein. Alle deze Eerepoorten waren zeer konſtig gemaakt, en met veele en verſcheyde Opſchriften, Zinnebeelden enz. op de omſtandigheden van tyden en zaken toepaſſelyck, verciert. Bovendien was de Puye van het Stadhuys zeer opgepronkt, verbeeldende het Portael van een Tempel, waar in de Godin der Gerechtigheid op haaren Throon ſtont geplaatſt; Onder dien Throon zag men het Wapen der Stadt, ondersteunt van twee Leeuwen, uyt welkers muylen twee Fonteynen van rooden en witten wyn ſprongen.

Wanneer haare Hoogheden door alle de gemelde Eerepoorten getrocken, en

Digitized by Google

en op het Kaſteel in haar Vorſtelyk Paleys gekomen waren, wierden ze door den Magiſtraet, aan hun hooft hebbende den Droſſaert der Stadt en Lande van Breda, opgewacht en met eene welgepaſte redenvoering begroet; Het zelfde geſchiede mede door de Tienraaden, en verdere hooge en laage Stantsperzoonen, mitsgaders door alle de Predikanten en verdere afgezondene Ouderlingen, tot die plegtigheid, uyt de Stadt en 't Landt van Breda, byeengekomen.

Geduurende deze Pligtbewyzen, hadden de ſes Vaandelen der Borgeren hen op het Kaſteels Plein in ſlagorden geſchaart, alwaar zy verſcheyde eerſchoten uyt hun handtgeweer deden. Waarnaa ze vervolgens op het Kaſteel getrocken zynde, hen naar de brug van het Hof wendeden, voor welke brug zich de Prins, met eenige Heeren van zyn gevolg, hadt geplaatſt, en aldaar van alle de Bevelhebberen, in het voorby trecken, met de Pieck en 't Vaandel gegroet wierden.

Tegen den avondt zag men de huyſen van meeſt alle de Inwoonderen van eenig aanzien geillumineert, of met andere cieraden opgetoyt; de groote Kerk Toren was door eene menigte van Lantaarnen, en de Naamletters van haare Hoogheden, zeer aardig verlicht, terwyl de klocken alomme geluyd, en op het Klockenſpel geſtadig geſpeelt wierdt. Omtrent agt uuren wierdt een uytmuntend Vierwerk aangeſtoken, 't gene de Magiſtraet, op het Buytenhof hadt doen vervaardigen. Dit Vierwerk omtrent een uur geduurt hebbende, begaf zich de Prins, verzelt van de Heeren van zyn gevolg, en de Leden van den Magiſtraet, naar het Stadthuys, alwaer een prachtige maaltyd was bereyd, tot welke veele aanzienelyke Perzoonen mede genodigt waren. Geduurende de maaltyd lieten zich de Trompetten en Pauken luſtig hooren, en op het drincken der Gezondheden wierden telkens drie ſtukjes kanon, welke agter het Stadhuys geplaatſt waren, geloſt. Naa den maaltyd kwam zyn Hoogheid op de Puye van het Stadhuys, voor dewelke het Volk, in grooten getale, vergadert was, en ſtrooyde onder het zelve eene aanmerkelycke menigte van zilvere Gedenkpenningen, doende ter zelver tyd aan den Magiſtraet, Tienraaden, en andere Amptenaren diergelycke goude Penningen uytdeelen.

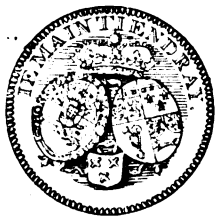

Deze goude en zilvere Gedenkpenningen verbeelden op de voorzyde een Pellikaan, welke in haar neſt zittende, haar borſt openpikt, om met haar eygen bloedt haare jongen te voeden, met dit Omſchrift:

DIVINO FAVORE.

Dat is:

DOOR GODDELYKE GUNST.

Onder ſtaet:

INAUGURATIO, BREDÆ XII SEPTEMBRIS. 1737.

Dat is:

INHULDIGING, TE BREDA DEN 12 VAN HERFSTMAANDT 1737.

Op de rugzyde ziet men de Wapens van de Prins en Princes met het Wa-

Digitized by Google

penſchilt der Stadt Breda daar onder, en tuſſchen beyden met Linten af hangende, met dit Omſchrift:

JE MAINTIENDRAY.

Dat is:

ICK ZAL HET HANDHAVEN.

Ten eynde de gedachtenis van dezen doorluchtigen en gewenſchten dag by de laate naakomelingſchap mogte in geheugen blyven, zoo wierdt, op 't bevel van den Magiſtraet, de volgende Gedenkpenning geſlagen.

De voorzyde vertoont haare Hoogheden te zamen zittende in een Triomfwagen, beſpannen met een gekroonden Leeuw en een Eenhoorn, met dit Randſchrift:

VIRTUS ET FAMA TRIUMPHANT.

Dat is:

DE DEUGD EN DE LUISTER ZEGEPRALEN.

Boven den Triomfwagen vliegen twee trompettende Engelen, die het Wapenſchilt van Breda houden, by 't welke ſtaat:

SENATUS CONSULTO.

Dat is:

VOLGENS BESLUYT DES RAADS.

Onder ſtaet:

INAUGURATIO BREDÆ XII SEPTEMBRIS. 1737.

Dat is:

INHULDIGING TE BREDA DEN 12. *VAN HERFSTMAANDT* 1737.

Op de achterzyde ziet men de Namen en Wapenen van zyne Hoogheid WILLEM KAREL HENDRIK FRISO, en van haare Koninglyke Hoogheid ANNA, Kroon Princes van Groot Brittannien.

BE-

Digitized by Google

BESCHRYVING
DER
STADT EN LANDE
VAN
BREDA.

TWEEDE BOEK.

I. HOOFTSTUK.

Van de Hoogheid en Gerechtigheden der Stadt BREDA.

BReda is van ouds verſcheyden geweeſt van 't Hertogdom van Brabant, gelyck hier voor genoegzaam is aangewezen. En deswegen moet men door den *Heer van den Lande* niet verſtaan den Hertog van Brabant, maar alleen den Heer der Stadt en Lande van Breda, gelyck alle de oude Brieven en Chartren, zelfs naa 't jaar 1212, wanneer Breda het Hertogdom van Brabant reeds was ingelyft, hem eenparig noemen; als zynde een Opperhoofdig Heer over zyn Landt, zoo wel als de Hertog over 't verdere Brabant, uytgezondert Hulde en Manſchap, die Jan Hertog van Brabant, by den Opdrachtbrief van 't jaar 1350, alleen uytſteekt en aan zich behoudt. Weshalven oock de Heeren van Breda nooyt gewilt hebben, dat hun Landt met eenigen anderen hoogeren Eertitel zoude vereert worden, waer toe zy anderzints gelegentheyt genoeg hadden: En zulks in tegenſtelling dier Heeren, welke in 't vervolg van tyden hunne Steden en Landen tot Hertogdommen, Marckgraefſchappen, Graefſchappen, Baronnien, enz: door eene zonderlinge gunſt van hunne Opperheeren, hebben laten oprechten. Het is overzulks uyt misverſtant, dat de Heeren van Breda, zedert lange jaaren herwaerts, den naam van Baronnen hebben gevoert, hoewel het waarſchynelyck geſchiet is uyt die reden, dat men geen recht begrip heeft gehadt van de eygentlycke hoedaenigheid der Baanderheeren van Brabant, die men genoegzaam niet heeft onderſcheyden van de Baronnen of zoogenaamde Vryheeren, welke in latere tyden, van gemeene Edellieden, tot dien ſtaat, op de eene of andere wyze verheven zyn:

J. van Vliet Recht van Succeſſie Art: 9.

Digitized by Google

Daar in tegendeel de oude *Baanderheeren* alleen hunnen naam ontleent hebben, van dat zy in Brabant Baniere voerden, onder welke hunne Leenmannen, wanneer zy ter heyrvaart optrocken, zich moeſten ſchaaren. Zy worden in de oude ſchriften oock *Baenrodzen*, *Bander* of *Banerheren* genoemt, als Heeren der Benden, die zy leyden, of Heeren der Banieren en Vaandelen, die zy oprichteden; Welk voorrecht alleen toekwam aan zoodanigen die Heerlykheden onder hun gebiedt hadden, waar in een genoegzaam getal van Vaſſalen was, om die Banieren op te richten en te volgen.

Le Roy Notit: M. S. R. Imp: l. 6. c. 3.

Uyt hoofde van den gemelden Vrydom, beweerde de Abtdis van Thoor voorheen, dat hare goederen, in 't Landt van Breda gelegen, 't Hertogdom van Brabant niet onderworpen waren; alzoo de Heer van Breda, met zich in 't jaar 1212 aan den Hertog van Brabant in vaſſalagie over te geven, niet meer verpligt kon hebben dan zyne goederen met alle de rechten en heerlykheden van dien, latende ongeroert de goederen, met welke Hilſondis Gravin van Stryen, in 't jaar 992, 't Stift van Thoor begiftigt hadt, en die te vooren aan hare Voorzaten door Zuentibold Koning van Lothryck geſchoncken waren. Waarom oock Hendrick Hertog van Lothryck en Brabant, in 't jaar 1243, ſtaande over zekeren brief, waarby Hildegond de Borne Abtdis van Thoor aan Godevaert Heer van Breda een rent beleyde, zich niet hooger heeft benoemt, dan *Beſchermheer des Stifts van Thoor in 't Landt van Breda.*

Proeven n. 11.

Naderhant is de Stadt en 't Landt van Breda, ingevolge den Verkoopbrief, door Jan van Polanen, geheel van den Hertog van Brabant, tot een recht Erfleen gehouden: gelyck oock de Hertogen van Brabant, by hunne blyde Inkomſten en 't ontfangen des Landts, binnen Breda gehuldigt zyn: Namentlyck Aertshertog Philips, op S^te^. Barbaras avondt 1494; Karel Prins van Spanjen, op den zeventienden van Hooymaandt 1515; en Philips Koning van Spanjen, op den twintigſten van Herfſtmaandt 1549. En dienvolgens zyn niet alleen de Heeren van Breda, onder den tweeden Staat van 't Hertogdom, maar de Stadt mede, onder den derden Staat, op alle Dagvaarden van tyd te tyd beſchreven, 't gene door ontelbare Beſchryfbrieven kan bewezen worden.

Jaa zelf zyn de Vergaderingen der Staten van Brabant menigwerf te Breda gehouden. Onder andere vindt men in de Kronyck van Brabant, op 't jaar 1489, dat te Breda de Munt wierdt afgezet, zoo dat een gulden, die negen ſchellingen Vlaams deed, op drie ſchellingen geſtelt wierdt, waarom te Brugge een groot oproer ontſtont, 't welke by Engelbrecht Graaf van Naſſau geſlecht en ſcherp geſtraft wierdt. Men vindt mede in de oudſte Stads Reeckeningen aangetekent, dat Aertshertog Philips, den vyfden van Wintermaandt 1496, op 't Stadhuys van Breda te recht zat, en dat door hem 't voorſtel aan de Staten van Brabant gedaen wierdt; En dat in 't jaar 1552, de Staten van Brabant te Breda beſchreven waren, en donderdag den zevenden van Oogſtmaandt aldaar op 't Stadhuys vergaderden.

De Stadt Breda heeft oock veele en verſcheyde Rechten en Privilegien van Brabant, mitsgaders Verbonden van Steden en derzelver Vryheden mede ondertekent en bezegelt, namentlyck, de Charter van Kortenberg van 't jaar 1312. Het Verbondt der Steden van Brabant van 't jaar 1354. Het Landrecht van Vrouwe Johanna Hertoginne van Brabant van 't jaar 1385. Het nader Verbondt van Vereeniging tuſſchen 't Hertogdom Brabant en 't Landt van Luyck, geſloten te Dieſt in 't jaar 1398. Het Verbondt van Vereeniging tuſſchen de Hertogdommen van Brabant en Limburg van 't jaar 1415. De Brieven en Vryheden van Hertog Jan den IV. gegeven in den jaare 1422. De Unie van Utrecht, van 't jaar 1579, als Lit van Brabant en van den Staat; Het Verbondt der overgebleve Steden van Brabant, houdende de zyde der Algemeene Vereenigde Staten, als Bergen op Zoom, Graye, Willemſtadt enz. hebben die van Breda, in 't jaar 1609, voornamentlyck gevordert en mede ondertekent.

Miræi Diplom: Belg: Tom. 1.

Proeven n. 71.

Uyt kracht van 't teyckenen der Unie van Utrecht hebben die van Breda altyt beweert, dat zy 't recht van zitting in de Vergadering der Algemeene Staten behoorden te hebben, waar toe veelmaals krachtige vertogen gedaan zyn. Onder andere wierden, op den drie en twintigſten van Sprockelmaandt 1647, deswegen by den Magiſtraet naar 's Hage afgezonden de Droſſaert

Kor-

Digitized by Google

Kornelis van Aerſſen, de Oudburgemeeſter Pieter van Bernagie en de Griffier Adriaan Havermans, om by den Prins van Oranjen ſterke aanhoudingen te doen, ten eynde de gemelde Stadt op de aanſtaande Vergadering der Algemeene Staten, beroepen tegen den ſesden van Lentemaandt, met de verdere Brabantſche Steden mogt beſchreven worden, met verderen laſt, om aan de Algemeene Staten te vertoonen, dat die van Breda, uyt hoofde der voorgemelde Unie, door haare Gevolmachtigden, op den negen en twintigſten van Louwmaandt 1579, ondertekent, menigmaal ter Vergadering der gemelde Staten zyn beſchreven geweeſt, en aldaer hunne Afgezondenen gehadt hebben, waar van verſcheyde Laſtbrieven nog voor handen zyn, te weten van den twintigſten van Herfſtmaandt en elfden van Wynmaandt 1579, van den agt en twintigſten van Louwmaandt, vierden van Sprockelmaandt, vyftienden van Lentemaandt, elfden van Grasmaandt, zeven en twintigſten van Hooymaandt, tienden van Herfſtmaandt, vyfden van Slagtmaandt, negentienden van Wintermaandt 1580, mitsgaders van den agſten van Sprockelmaandt 1581. Zedert welcken tyd de Stadt Breda, op den agt en twintigſten van Wiedemaandt daar aan volgende, onder de macht des Konings van Spanjen gebracht, en geduurende den Oorlog, dan van de eene, en dan van de andere zyde belegert en verovert zynde, het oock gebeurt is, dat in 't vervolg geene Beſchryfbrieven meer zyn afgezonden. Welcke geweldige veroveringen, die de Stadt Breda, tot haar ſmert en ongeluck, heeft moeten ondergaan, haar echter dat Recht niet konden benemen, 't gene op een wettigen titel ſteunt, en door haar zoo rechtmatig was verkregen.

Deze Vertoogen zonder vervolg blyvende, wierden wederom Gevolmagtigden naar den Hage gezonden, om by den Prins van Oranjen, en verders in de Provintien, by de Steden en Leden derzelve, naadere aanhoudingen te doen. Welck werck verſcheyde maanden geduurt heeft, tot in 't begin van den jaare 1649, in welken tyd de Afgezondenen alle de Provintien en Steden hebben bezocht, en hunnen laſt aldaar uytgevoert; doch, op 't goedvinden van zyn Hoogheid, is die zaek al wederom niet vervolgt, en heeft men daarmede ſtil geſtaan, tot dat de Staat van Oorlog by de Algemeene Staten zoude wezen vaſtgeſtelt.

Ondertuſſchen ſtierf Prins Willem de II, zeer onverwagt, op den ſesden van Slachtmaandt 1650; door wiens doodt het algemeene Wezen der meeſte Provintien geen kleyne verandering onderging: En deswegen wierdt er beſloten, alle de Bondtgenooten plegtig te beſchryven, om, tegen den vyftienden van Wintermaandt, Staatsgewyze in 's Hage te vergaderen, ten eynde eenen vaſten voet omtrent den Godsdienſt, 't Verbondt, en 't Krygswezen te beraemen. De Magiſtraet van Breda nam deze gelegentheid waer, om te gelyck, met de andere Steden van Brabant, hunne beſwaerniſſen aan die buytengewoone Vergadering met kracht voor te dragen, en verzocht ten dien eynde aan den Magiſtraet van 's Hertogenboſch, om alle de Steden en Kwartieren van Brabant te Tilburg te willen beſchryven, om zoodanige beſluyten te nemen, die by deze tyds omſtandigheden 't gemeene welwezen zouden konnen bevorderen.

Dienvolgende kwamen de Afgezondenen der voorgemelde Steden en Kwartieren, in Wintermaandt 1650, te Tilburg byeen, en naa verſcheyde overwegingen, wierdt er met eenparigheid beſloten een Vertoog op te ſtellen, waarby 't recht der Baanderheeren, Edelen, en Steden van Brabant, tot 't afzenden hunner Gemagtigden in de Vergadering der Algemeene Staten, of ten minſten tot 't beſtellen van hunne byzondere huyshouding, zeer bondig aangewezen wierdt. Men zondt vervolgens wederom eenige Gemagtigden naar de byzondere Provintien, om nogmaels hun belang aldaar op 't kragtigſte voor te ſtellen.

Middelerwyl waren de Afgezondenen mede in den Hage aangekomen, alwaar zy, op den twee en twintigſten van Lentemaandt 1651, gehoor by de Algemeene Staten verkregen hebbende, hun Vertoog in die Vergadering overgaven: Doch niettegenſtaande alle de voorgemelde aanhoudingen, en dat zelf verſcheyde Provintien volmacht hadden gegeven, om deswegen in onderhandeling te treden, bleef die zaek echter buyten vervolg, zonder dat er eenig beſluyt *Aitzema Herſtelde Leeuw.*

Digitized by Google

besluyt van afwyzing gevonden wordt. Zedert welken tyd tot heden toe oock geene verdere bewegingen daar omtrent gemaakt zyn. Hoewel de Hoog-geleerde Heer Kornelis van Bynkershoek Voorzitter van den Hoogen Rade in Hollandt, in zyne Verhandelingen van Staatszaeken, dat geschil onderzoeckende, 't zelve niet duyster, ten voordeele van die van Breda, beslist.

Bynkersh. Verh: van Staatszaeken 1 Boeck. 16 Hooftst.

Het Landt van Breda is oock van alle oude tyden vry geweest van Schattingen en Hertogsbeden, en zoo 't al in eenige zonderlinge gevallen gebeurt is, dat die Beden 't eenige tyd betaalt zyn, zoo hebben de Hertogen van Brabant telkens by hunne opene brieven moeten verklaren, dat zulks alleen uyt gratie, zonder eenig gevolg daar uyt te mogen trecken, geschiedt is; gelyck 't zelve uyt veele diergelycke schriften kan aangewezen worden, en voornamentlyck uyt de Acte *de non præjudicando*, door Hertog Wenselin en Vrouwe Johanna van Brabant, aan die van Breda gegeven op den negenden van Slachtmaandt 1374.

Proeven n. 49.

Dat die van Breda behooren by arrest te wyzen, heeft Prins Willem, in zyn Vertoog aan Keyzer Karel den V. zeer klaar aangetoont. Naderhant heeft Prins Philips Willem hem deswegen aan de Algemeene Staten beklaagt, waer over tusschen denzelven en den Raadt van Brabant in 's Hage geding rees, 't gene voldongen zynde, door de ontydige doodt van dien Prins aan den spycker is blyven hangen.

Proeven n. 85.

En vermits de Hertog, by den Verkoopbrief van den jaare 1350, niets heeft uytgestoken en voorbehouden, dan Hulde en Manschap, zoo hebben de Heeren van Breda, t' allen tyden Verlofbrieven verleent, om by uyterstten wil te mogen bestelling doen van Leenen, insgelycks brieven van Wettiging voor Bastaerden, Vergunningen aan de Magistraten om lasten te stellen op koopmanschappen, kwytscheldingen van dootslagen en andere misdaden, en zulks afzonderlyck van den Hertog. En verleenden de Drossaerden, in den naam der gemelde Heeren, aan de rechtplegende partyen Brieven van *Dagement*, *Appel*, *Inductie*, *Relief*, en andere diergelycke.

Van alle de Rechten en Voordeelen, die de Stadt Breda geniet, zyn de twee volgende wel de voornaamste. Eerstelyck, dat de drinckbieren der Borgeren vry zyn van Acchyns en Gruytgelt, by zonderlinge vergunning van Jan Graaf van Nassau, te tyde zyner blyde Inkomst en huldiging, in 't jaar 1446, gegeven, en daarop gevolgde bevestiging, van Maximiliaen en Maria Hertog en Hertoginne van Brabant van den jaare 1477. Ten anderen, dat uyt hoofde der Verdragpunten by 't overgeven der Stadt in 't jaar 1637, met de Algemeene Staten en Prins Fredrick Hendrick gemaekt, geene meerdere lasten over de Stadt mogen gestelt worden, dan aldaer geheven zyn geweest van 't jaar 1590 tot 1625, terwyl dezelve onder de regeering der Vereenigde Nederlanden geweest is.

Proeven n. 58.

Proeven n. 59.

De Stadt Breda is oock van alle oude tyden geweest het Hooft van 't gansche Landt, en deswegen is dezelve oock met veele en verscheyde voordeelen boven de Dorpen verheven en bevoorrecht. Gerard van Rassegem, Heer van Lens en Breda, gaf aan de Stadt 't Stapelrecht van alle 't goedt van den Lande van Breda, en beval, dat al 't zelve drie marktdagen aldaer ter markt moest komen, op eene keure van hondert schellingen telkens by de gebrekigen te verbeuren. De gemelde Heer heeft by de zelfde brieven nog verleent 't recht der Lakenneering, zoo dat nergens in den Lande, buyten de Stads poorten en Vryheid, eenige lakenen mogen gemaakt of verkogt worden; Welk voorrecht by Jan Hertog van Brabant, in 't jaar 1331, door Maurits Prins van Oranjen in 't jaar 1620, en by Philips Koning van Spanjen in 't jaar 1626, bevestigt is. Graaf Engelbrecht heeft, in 't jaar 1404, in privilegie gegeven, dat nergens in 't geheele Landt van Breda opslach van goederen mag zyn, dan binnen de Stadt; Welke vergunning Maximiliaen en Maria Hertog en Hertogin van Brabant, in 't jaar 1477, en Prins Maurits, in 't jaar 1591, by hunne opene brieven bekrachtigt hebben. Naa den ouden herkomen mag niemandt in 't Landt van Breda bieren brouwen om te verkopen, dan alleen binnen de Stadt, gelyck Prins Maurits in zynen voorgemelden brief uytdruckelyck verklaart heeft.

Proeven n. 33.

Proeven n. 41.

Proeven n. 55.

De Stadt Breda verpagt en geniet de Accynsen van de bieren, die op de Dor-

Digitized by Google

Dorpen, uytgezondert te Ooſterhout, Roſendael en Dongen, by de huyslieden ingeſlagen, of ten tappe gefleten worden, volgens den Giftbrief van Engelbrecht Graaf van Naſſau, verleent op den zeven en twintigſten van Hooymaandt 1475. *Proeven n. 62.*

Niet alleen de Borgeren en Ingezetenen der Stadt, en Vierſchare van Breda, maar oock de buytengezetenen, mogen hunne ſchuldenaren ten platten Lande van Breda woonende, by eenen Roeydrager der voorſchreve Stadt doen inhalen, dat is doen inroepen en inbieden, en dezelve dienvolgens voor Schepenen van Breda te recht betrecken en aanſpreecken voor alle *Perſonele Contracten*, *Actien* en *Schulden*, die binnen de Stadt en Vierſchaar van Breda gemaekt of aangegaan zyn.

Boven 't gemelde gezag, 't gene de Stadt over de Dorpen heeft, zoo behooren aan dezelve, en ſtaan onder hare Vierſchaar, de Gehuchten van Lovensdyck, de Molengragt en de Zantbergen, te zamen met de verdere kwartieren het Dorp van Teteringe uytmakende, mitsgaders de Haag en Vyfhuyſen ſtraat, en zoo voorts om de Stads Veſten, naa aanwyzing der bepaling van den Byvanck, hier agter op de 300 en volgende Bladzyden gemeldt. Overzulks zoo worden, by den Magiſtraet der Stadt, aldaar de Gemeentsluyden of Gezworens, Collecteurs, Kapelmeeſters en verdere Amptslieden aangeſtelt. Die van Teteringe hadden oock voormaals hunne Parochie Kerk binnen Breda, doch die van de Haag en Vyfhuyſen ſtraat hadden hunne Parochie in 't Dorp de Hage.

Die van Hartel, Schimmer en Wagenberg zyn oock eertyts onder de Parochie der Stadt Breda geweeſt, tot 't jaar 1400. wanneer tuſſchen die van Breda, aan de eene, en die van Hartel, Schimmer, Heyden en Wagenberg, aan de andere zyde, een Verdrag gemaakt is, waarby die van Hartel met hunne medeſtanders, nu te zamen 't Dorp van Terheyden uytmakende, om redenen van de afgelegentheid der plaats, grooten noodt van Wateren, en gevaar in 't gaan en te rug keeren, van de Poorterye en Parochie van Breda geſcheyden zyn, en hen vergunt wierdt een Kapel te bouwen, en die, tot onderhoudt van eenen Prieſter, met de nodige inkomſten te voorzien. Doch des niettegenſtaende moeten zy met de Ingezetenen van Breda gelden en betalen alle accynſen en impoſten: Oock zyn zy met alle hunne have onderworpen ten inhalens, en moeten insgelycks, wanneer zy verzocht worden, die van Breda te bate komen ten gerechten Landtweer, en in andere heyrvaarden, oock in ſchoten of andere laſten de Stadt overkomende. Gelyck zulks alles blyckt by 't gemelde Verdrag, in alle deelen goedgekeurt en bekragtigt by Hendrick van de Leck, Heer van Heeswyck en Dinter, als Momboir van Jonckvrouwe Johanna van Polanen Vrouwe van de Leck en Breda. *Proeven n. 52.*

De Rechten en Coſtumen van Breda grypen oock plaats en worden binnen den geheelen Lande agtervolgt, daar in tegendeel geene andere Coſtumen zyn. En waar van de Stadt Breda geene Coſtumen, Ordonnantien of byzondere Rechten heeft, daarin is men gewoon te wyzen naar de beſchreve Rechten. Men is oock gewoon oude herkomens en gewoontens, die als Voorrechten gehouden worden, binnen Breda te volgen, zonder dat van noden is dezelve met andere ſchriftelycke Privilegien te beveſtigen.

De Borgemeeſteren en Schepenen der Stadt Breda, hebben 't recht, om met den Droſſaert alle Wetten en Ordonnantien, de Stadt en Borgerye voordeelig zynde, te maeken en vaſt te ſtellen, welke moeten onderhouden worden niet min, dan of die by den Heer van Breda gemaekt waren.

Alle kwaaddoenders en misdadigen, die by de Schouteten in den Lande van Breda, uytgezondert Ooſterhout en Roſendael, worden gevangen, moeten by dezelve binnen Breda in gevangenis gebracht worden, en werden alsdan by den Schoutet van Breda geticht voor Schepenen dier Stadt, die over hen kennis en rechtspleging hebben tot veroordeeling of ontſlag, zonder dat van de Vonniſſen daar in gewezen eenig beroep op een hoogeren Rechter valt, maar worden die by den Droſſaert en Schoutet ter uytvoer gebracht. En mogen oock binnen de Stadt en Vryheid van Breda geene getuygen gehoort, nog eenig onderzoeck gedaan worden door Buytenrechters, zonder toeſtaan ende bewilliging van den Schoutet, Burgemeeſteren en Schepenen.

Digitized by Google

besluyt van afwyzing gevonden wordt. Zedert welken tyd tot heden toe oock geene verdere bewegingen daar omtrent gemaakt zyn. Hoewel de Hooggeleerde Heer Kornelis van Bynkershoek Voorzitter van den Hoogen Rade in Hollandt, in zyne Verhandelingen van Staatszaeken, dat geschil onderzoeckende, 't zelve niet duyster, ten voordeele van die van Breda, beslist.

Bynkersh. Verh: van Staatszaeken 1 Boeck. 16 Hoofst.

Het Landt van Breda is oock van alle oude tyden vry geweest van Schattingen en Hertogsbeden, en zoo 't al in eenige zonderlinge gevallen gebeurt is, dat die Beden 't eenige tyd betaalt zyn, zoo hebben de Hertogen van Brabant telkens by hunne opene brieven moeten verklaren, dat zulks alleen uyt gratie, zonder eenig gevolg daar uyt te mogen trecken, geschiedt is; gelyck 't zelve uyt veele diergelycke schriften kan aangewezen worden, en voornamentlyck uyt de Acte *de non præjudicando*, door Hertog Wenselin en Vrouwe Johanna van Brabant, aan die van Breda gegeven op den negenden van Slachtmaandt 1374.

Proeven n. 49.

Dat die van Breda behooren by arrest te wyzen, heeft Prins Willem, in zyn Vertoog aan Keyzer Karel den V. zeer klaar aangetoont. Naderhant heeft Prins Philips Willem hem deswegen aan de Algemeene Staten beklaagt, waer over tusschen denzelven en den Raadt van Brabant in 's Hage geding rees, 't gene voldongen zynde, door de ontydige doodt van dien Prins aan den spycker is blyven hangen.

Proeven n. 85.

En vermits de Hertog, by den Verkoopbrief van den jaare 1350, niets heeft uytgestoken en voorbehouden, dan Hulde en Manschap, zoo hebben de Heeren van Breda, t' allen tyden Verlofbrieven verleent, om by uyterstten wil te mogen bestelling doen van Leenen, insgelycks brieven van Wettiging voor Bastaerden, Vergunningen aan de Magistraten om lasten te stellen op koopmanschappen, kwytscheldingen van dootslagen en andere misdaden, en zulks afzonderlyck van den Hertog. En verleenden de Drossaerden, in den naam der gemelde Heeren, aan de rechtplegende partyen Brieven van *Dagement*, *Appel*, *Inductie*, *Relief*, en andere diergelycke.

Van alle de Rechten en Voordeelen, die de Stadt Breda geniet, zyn de twee volgende wel de voornaamste. Eerstelyck, dat de drinckbieren der Borgeren vry zyn van Acchyns en Gruytgelt, by zonderlinge vergunning van Jan Graaf van Nassau, te tyde zyner blyde Inkomst en huldiging, in 't jaar 1446, gegeven, en daarop gevolgde bevestiging, van Maximiliaen en Maria Hertog en Hertoginne van Brabant van den jaare 1477. Ten anderen, dat uyt hoofde der Verdragpunten by 't overgeven der Stadt in 't jaar 1637, met de Algemeene Staten en Prins Fredrick Hendrick gemaekt, geene meerdere lasten over de Stadt mogen gestelt worden, dan aldaer geheven zyn geweest van 't jaar 1590 tot 1625, terwyl dezelve onder de regeering der Vereenigde Nederlanden geweest is.

Proeven n. 58.

Proeven n. 59.

De Stadt Breda is oock van alle oude tyden geweest het Hooft van 't gansche Landt, en deswegen is dezelve oock met veele en verscheyde voordeelen boven de Dorpen verheven en bevoorrecht. Gerard van Rassegem, Heer van Lens en Breda, gaf aan de Stadt 't Stapelrecht van alle 't goedt van den Lande van Breda, en beval, dat al 't zelve drie marktdagen aldaer ter markt moest komen, op eene keure van hondert schellingen telkens by de gebrekigen te verbeuren. De gemelde Heer heeft by de zelfde brieven nog verleent 't recht der Lakenneering, zoo dat nergens in den Lande, buyten de Stads poorten en Vryheid, eenige lakenen mogen gemaakt of verkogt worden; Welk voorrecht by Jan Hertog van Brabant, in 't jaar 1331, door Maurits Prins van Oranjen in 't jaar 1620, en by Philips Koning van Spanjen in 't jaar 1626, bevestigt is. Graaf Engelbrecht heeft, in 't jaar 1404, in privilegie gegeven, dat nergens in 't geheele Landt van Breda opslach van goederen mag zyn, dan binnen de Stadt; Welke vergunning Maximiliaen en Maria Hertog en Hertogin van Brabant, in 't jaar 1477, en Prins Maurits, in 't jaar 1591, by hunne opene brieven bekrachtigt hebben. Naa den ouden herkomen mag niemandt in 't Landt van Breda bieren brouwen om te verkopen, dan alleen binnen de Stadt, gelyck Prins Maurits in zynen voorgemelden brief uytdruckelyck verklaart heeft.

Proeven n. 33.

Proeven n. 41.

Proeven n. 55.

De Stadt Breda verpagt en geniet de Accynsen van de bieren, die op de Dor-

Digitized by Google

Dorpen, uytgezondert te Ooſterhout, Roſendael en Dongen, by de huyslieden ingeſlagen, of ten tappe gefleten worden, volgens den Giftbrief van Engelbrecht Graaf van Naſſau, verleent op den zeven en twintigſten van Hooymaandt 1475. *Proeven n. 62.*

Niet alleen de Borgeren en Ingezetenen der Stadt, en Vierſchare van Breda, maar oock de buytengezetenen, mogen hunne ſchuldenaren ten platten Lande van Breda woonende, by eenen Roeydrager der voorſchreve Stadt doen inhalen, dat is doen inroepen en inbieden, en dezelve dienvolgens voor Schepenen van Breda te recht betrecken en aanſpreecken voor alle *Perſonele Contracten*, *Actien* en *Schulden*, die binnen de Stadt en Vierſchaar van Breda gemaekt of aangegaan zyn.

Boven 't gemelde gezag, 't gene de Stadt over de Dorpen heeft, zoo behooren aan dezelve, en ſtaan onder hare Vierſchaar, de Gehuchten van Lovensdyck, de Molengragt en de Zantbergen, te zamen met de verdere kwartieren het Dorp van Teteringe uytmakende, mitsgaders de Haag en Vyfhuyſen ſtraat, en zoo voorts om de Stads Veſten, naa aanwyzing der bepaling van den Byvanck, hier agter op de 300 en volgende Bladzyden gemeldt. Overzulks zoo worden, by den Magiſtraet der Stadt, aldaar de Gemeentsluyden of Gezworens, Collecteurs, Kapelmeeſters en verdere Amptslieden aangeſtelt. Die van Teteringe hadden oock voormaals hunne Parochie Kerk binnen Breda, doch die van de Haag en Vyfhuyſen ſtraat hadden hunne Parochie in 't Dorp de Hage.

Die van Hartel, Schimmer en Wagenberg zyn oock eertyts onder de Parochie der Stadt Breda geweeſt, tot 't jaar 1400. wanneer tuſſchen die van Breda, aan de eene, en die van Hartel, Schimmer, Heyden en Wagenberg, aan de andere zyde, een Verdrag gemaakt is, waarby die van Hartel met hunne medeſtanders, nu te zamen 't Dorp van Terheyden uytmakende, om redenen van de afgelegentheid der plaats, grooten noodt van Wateren, en gevaar in 't gaan en te rug keeren, van de Poorterye en Parochie van Breda geſcheyden zyn, en hen vergunt wierdt een Kapel te bouwen, en die, tot onderhoudt van eenen Prieſter, met de nodige inkomſten te voorzien. Doch des niettegenſtaende moeten zy met de Ingezetenen van Breda gelden en betalen alle accynſen en impoſten: Oock zyn zy met alle hunne have onderworpen ten inhalens, en moeten insgelycks, wanneer zy verzocht worden, die van Breda te bate komen ten gerechten Landtweer, en in andere heyrvaarden, oock in ſchoten of andere laſten de Stadt overkomende. Gelyck zulks alles blyckt by 't gemelde Verdrag, in alle deelen goedgekeurt en bekragtigt by Hendrick van de Leck, Heer van Heeswyck en Dinter, als Momboir van Jonckvrouwe Johanna van Polanen Vrouwe van de Leck en Breda. *Proeven n. 52.*

De Rechten en Coſtumen van Breda grypen oock plaats en worden binnen den geheelen Lande agtervolgt, daar in tegendeel geene andere Coſtumen zyn. En waar van de Stadt Breda geene Coſtumen, Ordonnantien of byzondere Rechten heeft, daarin is men gewoon te wyzen naar de beſchreve Rechten. Men is oock gewoon oude herkomens en gewoontens, die als Voorrechten gehouden worden, binnen Breda te volgen, zonder dat van noden is dezelve met andere ſchriftelycke Privilegien te beveſtigen.

De Borgemeeſteren en Schepenen der Stadt Breda, hebben 't recht, om met den Droſſaert alle Wetten en Ordonnantien, de Stadt en Borgerye voordeelig zynde, te maeken en vaſt te ſtellen, welke moeten onderhouden worden niet min, dan of die by den Heer van Breda gemaekt waren.

Alle kwaaddoenders en misdadigen, die by de Schouteten in den Lande van Breda, uytgezondert Ooſterhout en Roſendael, worden gevangen, moeten by dezelve binnen Breda in gevangenis gebracht worden, en werden alsdan by den Schoutet van Breda geticht voor Schepenen dier Stadt, die over hen kennis en rechtspleging hebben tot veroordeeling of ontſlag, zonder dat van de Vonniſſen daar in gewezen eenig beroep op een hoogeren Rechter valt, maar worden die by den Droſſaert en Schoutet ter uytvoer gebracht. En mogen oock binnen de Stadt en Vryheid van Breda geene getuygen gehoort, nog eenig onderzoeck gedaan worden door Buytenrechters, zonder toeſtaan ende bewilliging van den Schoutet, Burgemeeſteren en Schepenen.

Digitized by Google

II. HOOFTSTUK.

Van de Hooft en Leenbanck 's Lands en Reſſorte van BREDA.

DE Hooft en Leenbanck, waar onder, by beroep, gehooren de Stadt Steenbergen met deszelfs aanhangzelen, alle de Vryheden, Heerlykheden en Dorpen in 't Landt van Breda, als mede die van Dinteloort of Princelandt, en voormaels die van Ooſtmal, Schoten, Mercxem, Loenhout, en Eeckeren onder beyde de Heeren, is in 't jaar 1332 op Zaturdag naa Dertiendag, eerſt opgericht door Jan den III. Hertog van Lothryck en Brabant. In deze Banck worden oock ter eerſter inſtantie aangelegt en gewezen alle geſchillen ſpruytende ter zaeke van Leengoederen, uyt den Huyſe van Breda gehouden wordende.

Proeven n. 42.

By de Ordonnantie van Procederen, door Prins Maurits, in den jaare 1606, verleent, zouden in de Hooft en Leenbanck als Regters verſchynen de Heeren van den Rade, de Droſſaert, de Rentmeeſter 's Lands van Breda, de Borgemeeſteren, Schepenen en Griffier van de Stadt, oock de oude en naaſt verlatene Borgemeeſteren en Schepenen, mitsgaders de Mannen van Leen, en de Griffier des Leenhofs van Breda. Doch op 't vertoog deswegen aan dien Prins, door den Magiſtraet gedaen, is die aanſtelling buyten vervolg gebleven; En dus zyn tegenwoordig, gelyck van alle oude tyden, Regters in de gemelde Hooft en Leenbanck de Droſſaert, de Borgemeeſteren en Schepenen, mitsgaders de Griffier der Stadt Breda; En wordt van de Vonniſſen by hen gewezen hervormt aan den Rade en Leenhove van Brabant in 's Gravenhage.

III. HOOFTSTUK.

Van de Hooge Amptenaeren, en hun Regtsgebiedt, en eerſt van den Droſſaert.

DE Droſſaert der Stadt en Lande van Breda wordt by den Heer aangeſtelt, en doet den eedt in handen van den Heer of die van zynen Rade. Hy is Opperofficier en Superintendent over de Stadt en 't ganſche Landt van Breda, in alle voorvallen verbeeldende den Perſoon van den Heer. Eertyts voerde hy den naam van *Dapifer*, *Senechal*, oock wel van *Schoutet en Rechter van den Lande van Breda*, gelyck hy met die benamingen in veele oude ſchriften en brieven voorkomt. Prins Maurits heeft aan denzelven gegeven eene wydloopige Inſtructie, welke wegens de verandering van tyden, voornamentlyck zedert dat by 't nader Reglement van 't jaar 1686, alle de boeten en breucken, in de Stadt en 't Landt van Breda vallende, door den Heer aan den Droſſaert zyn overgegeven, die daar uyt oock alle de koſten, ter uytvoer van halsſtraffelycke zaeken, moet voldoen, voor 't grootſte deel wel in onbruyck is geraakt, doch echter om zyne byzonderheden verdient alhier gemelt te worden.

„ *Inſtruc-*

Digitized by Google

„ *Inſtructie voor den Droſſaert der Stadt en Lande van* BREDA.

1.

„ In den eerſten ſal den Droſſaert gehouden ſyn de Stat en Landt van Bre-
„ da, met de Ingezetenen van dien, te beſchutten en te bevryen van alle
„ fortſen, gewelt en overdaat, concuſſien, vexatien, dreygementen, en uytte-
„ ringen, ende te onderhouden knechten en paarden, ſoo veel genoeg ſy om
„ allen 't ſelve te beletten, ende deſen ſynen laſt te volbrengen.

2.

„ Ende ſal by hem ſelven ofte ſynen Stadhouder alle twee maanden ten
„ minſten eens ryden op alle Dorpen des Lants van Breda, en goede toeſicht
„ nemen, dat hy alom de baanen en wegen veylig houde van Straatſchenders,
„ Knevelaers, Moeskoppers, vreemde Spekboeven, en van alderhande mis-
„ dadigen.

3.

„ Item ſal beſorgen en neerſtelyk toeſien, dat alle Taverniers, Tappers, oft
„ andere hen ter ſlete of ten gelage met bier generende, geduurende deſe oorlo-
„ ge, hen in den Lande van Breda onthouden binnen de Dorpen, en niet op
„ de Gehuchten, hoecken of winckelen, en dat niemandt het herberghouden
„ of tappen en werde toegelaten, dan die naa voorgaende informatien van
„ de Schoutetten en Regeerders van de voorſz: Dorpen ſullen bevonden wor-
„ den te ſtane ten goeden naeme en fame, en ſunderlinge, datter gene om-
„ trent de Stadt van Breda en worden gelogeert in eeniger manieren, al op pe-
„ ne van vyftig Carolus gulden voor de eerſte reyſe, en voor de tweede reyſe
„ hondert Car: gulden ende arbitraire correctie, welcke penen by hem met-
„ terdaet ſullen werden geinnet ende geexecuteert, mits doende hier af eerſt
„ en alvoorens behoorlycke publicatien. Ende ſal oock niet toelaten, dat ee-
„ nige Cagiers, Botercoopers, Poulaliers, en andere diergelycke binnen de
„ myle in 't ronde, omtrent en rondsomme de Stadt eenige opcoop van wae-
„ ren doen gedurende deſen Oorloge.

4.

„ Item ſal naerſtelyck obſerveren en gadeſlaen, oft de Officiers der Stadt en
„ Lande van Breda, als Schouteten, Borgemeeſters, Schepenen, Secretariſ-
„ ſen, Rentmeeſters, geſwooren Clerken, Roeydragers en Vorſters, elk in 't
„ zyne, wel heur devoir doen, en hen quyten in de adminiſtratie ende be-
„ dienen van hunne officien, ende ſoo verre den Droſſaert in eenige van dien
„ gebreck bevindt, ſal 't ſelve den Heer en Baron, oft ſynen Rade aenge-
„ ven, om daar op te verſien oft remedieren, ſoo men bevinden ſal te be-
„ hooren.

5.

„ Item de Droſſaert ſal alderhande misdadigen, ſoo wel binnen der Stadt
„ ende onder de Vierſchare van Breda, als buyten ten platten Lande, aantaſ-
„ ten, vangen, doen vangen en doen punieren ende ſtraffen, ſy criminelyck
„ oft anders, ſoo hy naer heur misdaet ſal bevinden te behooren, en ander-
„ ſints ſoo hier naer werdt geordonneert tot vrede ende ruſte van den Lande
„ en des Heeren eere en profyt.

6.

„ Item ſal met de Schepenen binnen Breda, en met de Schepenen ten plat-

Digitized by Google

II. HOOFTSTUK.

Van de Hooft en Leenbanck 's Lands en Reſſorte van BREDA.

DE Hooft en Leenbanck, waar onder, by beroep, gehooren de Stadt Steenbergen met deszelfs aanhangzelen, alle de Vryheden, Heerlykheden en Dorpen in 't Landt van Breda, als mede die van Dinteloort of Princelandt, en voormaels die van Ooſtmal, Schoten, Mercxem, Loenhout, en Eeckeren onder beyde de Heeren, is in 't jaar 1332 op Zaturdag naa Dertiendag, eerſt opgericht door Jan den III. Hertog van Lothryck en Brabant. In deze Banck worden oock ter eerſter inſtantie aangelegt en gewezen alle geſchillen ſpruytende ter zaeke van Leengoederen, uyt den Huyſe van Breda gehouden wordende.

Proeven n. 42.

By de Ordonnantie van Procederen, door Prins Maurits, in den jaare 1606, verleent, zouden in de Hooft en Leenbanck als Regters verſchynen de Heeren van den Rade, de Droſſaert, de Rentmeeſter 's Lands van Breda, de Borgemeeſteren, Schepenen en Griffier van de Stadt, oock de oude en naaſt verlatene Borgemeeſteren en Schepenen, mitsgaders de Mannen van Leen, en de Griffier des Leenhofs van Breda. Doch op 't vertoog deswegen aan dien Prins, door den Magiſtraet gedaen, is die aanſtelling buyten vervolg gebleven; En dus zyn tegenwoordig, gelyck van alle oude tyden, Regters in de gemelde Hooft en Leenbanck de Droſſaert, de Borgemeeſteren en Schepenen, mitsgaders de Griffier der Stadt Breda; En wordt van de Vonniſſen by hen gewezen hervormt aan den Rade en Leenhove van Brabant in 's Gravenhage.

III. HOOFTSTUK.

Van de Hooge Amptenaeren, en hun Regtsgebiedt, en eerſt van den Droſſaert.

DE Droſſaert der Stadt en Lande van Breda wordt by den Heer aangeſtelt, en doet den eedt in handen van den Heer of die van zynen Rade. Hy is Opperofficier en Superintendent over de Stadt en 't ganſche Landt van Breda, in alle voorvallen verbeeldende den Perſoon van den Heer. Eertyts voerde hy den naam van *Dapifer*, *Senechal*, oock wel van *Schoutet en Rechter van den Lande van Breda*, gelyck hy met die benamingen in veele oude ſchriften en brieven voorkomt. Prins Maurits heeft aan denzelven gegeven eene wydloopige Inſtructie, welke wegens de verandering van tyden, voornamentlyck zedert dat by 't nader Reglement van 't jaar 1686, alle de boeten en breucken, in de Stadt en 't Landt van Breda vallende, door den Heer aan den Droſſaert zyn overgegeven, die daar uyt oock alle de koſten, ter uytvoer van halsſtraffelycke zaeken, moet voldoen, voor 't grootſte deel wel in onbruyck is geraakt, doch echter om zyne byzonderheden verdient alhier gemelt te worden.

„ *Inſtruc-*

Digitized by Google

„ *Inſtructie voor den Droſſaert der Stadt en Lande van* BREDA.

1.

„ In den eerſten ſal den Droſſaert gehouden ſyn de Stat en Landt van Bre-
„ da, met de Ingezetenen van dien, te beſchutten en te bevryen van alle
„ fortſen, gewelt en overdaat, concuſſien, vexatien, dreygementen, en uytte-
„ ringen, ende te onderhouden knechten en paarden, ſoo veel genoeg ſy om
„ allen 't ſelve te beletten, ende deſen ſynen laſt te volbrengen.

2.

„ Ende ſal by hem ſelven ofte ſynen Stadhouder alle twee maanden ten
„ minſten eens ryden op alle Dorpen des Lants van Breda, en goede toeſicht
„ nemen, dat hy alom de baanen en wegen veylig houde van Straatſchenders,
„ Knevelaers, Moeskoppers, vreemde Spekboeven, en van alderhande mis-
„ dadigen.

3.

„ Item ſal beſorgen en neerſtelyk toeſien, dat alle Taverniers, Tappers, oft
„ andere hen ter ſlete of ten gelage met bier generende, geduurende deſe oorlo-
„ ge, hen in den Lande van Breda onthouden binnen de Dorpen, en niet op
„ de Gehuchten, hoecken of winckelen, en dat niemandt het herberghouden
„ of tappen en werde toegelaten, dan die naa voorgaende informatien van
„ de Schoutetten en Regeerders van de voorſz: Dorpen ſullen bevonden wor-
„ den te ſtane ten goeden naeme en fame, en ſunderlinge, datter gene om-
„ trent de Stadt van Breda en worden gelogeert in eeniger manieren, al op pe-
„ ne van vyftig Carolus gulden voor de eerſte reyſe, en voor de tweede reyſe
„ hondert Car: gulden ende arbitraire correctie, welcke penen by hem met-
„ terdaet ſullen werden geinnet ende geexecuteert, mits doende hier af eerſt
„ en alvoorens behoorlycke publicatien. Ende ſal oock niet toelaten, dat ee-
„ nige Cagiers, Botercoopers, Poulaliers, en andere diergelycke binnen de
„ myle in 't ronde, omtrent en rondsomme de Stadt eenige opcoop van wae-
„ ren doen gedurende deſen Oorloge.

4.

„ Item ſal naerſtelyck obſerveren en gadeſlaen, oft de Officiers der Stadt en
„ Lande van Breda, als Schouteten, Borgemeeſters, Schepenen, Secretariſ-
„ ſen, Rentmeeſters, geſwooren Clerken, Roeydragers en Vorſters, elk in 't
„ zyne, wel heur devoir doen, en hen quyten in de adminiſtratie ende be-
„ dienen van hunne officien, ende ſoo verre den Droſſaert in eenige van dien
„ gebreck bevindt, ſal 't ſelve den Heer en Baron, oft ſynen Rade aenge-
„ ven, om daar op te verſien oft remedieren, ſoo men bevinden ſal te be-
„ hooren.

5.

„ Item de Droſſaert ſal alderhande misdadigen, ſoo wel binnen der Stadt
„ ende onder de Vierſchare van Breda, als buyten ten platten Lande, aantaſ-
„ ten, vangen, doen vangen en doen punieren ende ſtraffen, tſy criminelyck
„ oft anders, ſoo hy naer heur misdaet ſal bevinden te behooren, en ander-
„ ſints ſoo hier naer werdt geordonneert tot vrede ende ruſte van den Lande
„ en des Heeren eere en profyt.

6.

„ Item ſal met de Schepenen binnen Breda, en met de Schepenen ten plat-

Digitized by Google

„ ten lande, in preſentie van Schouteten, en in heurlieder abſentien, alleen
„ informatien op alle delicten en meſuſen mogen nemen, en op alle 't gene de
„ Hoocheyt, Domeynen en Geregtigheyt van den Heere Prince van Orangien
„ aangaet, ſoo verre hy bevint 't ſelve behoorlyk te ſyn.

7.

„ Item ſal de gevangen by hem ten platten lande onder Breda (uytge-
„ ſondert de gevange onder Oofterhoudt en Roſendael) brengen binnen de
„ Stadt Breda, ende overleveren den Schouteth van Breda, om by hem bin-
„ nen den derden dage beticht te worden naa den ſtyl ende inſtructie in cri-
„ minele ſaecken geuſeert ende geobſerveert, leveren van ſtonden aan aan
„ den Schouteth de informatie, die hy tegens denſelven gevangen heeft
„ genomen. Ende ſullen den Droſſaert ende Schouteth van Breda met ge-
„ meynen advys ende raet ende gelyckerhant procederen ende proces inſtrue-
„ ren tegen alle gevangenen binnen Breda, tſy dat die by den Droſſaert allee-
„ ne in abſentie van den Schouteth, of Schouteth alleene in abſentie van den
„ Droſſaert, oft door heuren beveele binnen de Stadt en Juriſdictie van Breda,
„ of buyten ten platten lande door bevel van den Droſſaert of Schouteth wa-
„ ren gevangen, oft dat deſelve oock by den Schouteth van Breda alleen ende
„ ſonder aſſiſtentie van den Droſſaert binnen de Stadt van Breda oft onder de
„ Vierſchaer derſelve waren aangetaſt ende gevangen.

8.

„ Teweten, ſullen met eendrachtige communicatie, advys ende concluſie
„ tegens den gevangen nemen ende ramen, die daer nae den Schouteth alleen
„ in rechte ſal overgeven en bedingen, ende ſullen oock te ſamen ſpreeken
„ ende communiceren op de feyten die ſy ſullen poſeren, ende die ſchriftu-
„ ren, die ſy ſullen willen overgeven, en wat getuygen ſy in de ſaecke willen en
„ ſullen produceren, ende in alles voorts 't ſamentlyk en met gemeynen ad-
„ vyſe de ſaeken beleyden ende inſtrueren: En ingevalle ſy niet en konden
„ accorderen, oft van diverſe opinien ſyn, ſoo ſullen ſy terſtont hun different
„ die van ſyn Ex^tie^s Raad te kennen geven, om by haer beſlicht te worden.
„ En ſoo verre d'eene oft d'andere van Droſſaert of Schouteth ten tyde van
„ apprehenſie abſent en weygerig waren den gevangen ter Vierſchare te bren-
„ gen en te betichten, oft oock daarinne verſuymich of nalatich vielen, ſoo ſal
„ evenwel den anderen gehouden ſyn daar mede voort te gaan by advys van
„ de Ordinariſſe Advocaten van den Heer, ende deszelfs Heeren Recht be-
„ waren, gelyck hy ſal bevinden te behooren.

9.

„ Item ſoo verre de Gevangen ter ſcherper examinatie wordt geweſen, ſul-
„ len den Droſſaert ende Schouteth daar beyde compareren ende den Gevan-
„ gen interrogeren, en ſullen oock beyde te peerde compareren, ſoo wan-
„ neer die Gevangen gecondemneert ſynde, ſal geinſtrueert ofte geëxecuteert
„ worden.

10.

„ Ende ſoo verre de Droſſaert oft Schouteth om eenige nootelycke ſaecken
„ moeſt buyten de Stadt van Breda reyſen, het welk nogtans ſyn Excellentie
„ verſtaet, dat ſoo ſelden ſal gebeuren als 't mogelyk is, ten tyde dat er ie-
„ mandt van den Lyve oft criminele ſaecken ware gevangen, ſoo ſal denſel-
„ ven, vooral eer hy uyt ſal reyſen, den gene die t' huys ſal blyven, verclaeren
„ en in geſchrifte overleveren alle de informatien, die hy aangaende den Ge-
„ vangen heeft: Verclaerende vorders ſyn advys, hoe en in wat manieren
„ hem dunckt, dat men in de ſaecke behoort te handelen, en beſoigneren, op

„ dat

Digitized by Google

„ dat door zyn abſentie de ſaecke van den Gevangen niet en worde ver-
„ agtert, en hy blyve ſitten tot ſyns Princelyke Excellenties koſten.

11.

„ En ſal de gene, die t' huys ſal ſyn gebleven, de ſaecke, en proces van
„ den Gevangen naer gewoonlyke ſtyl en inſtructie voorts inſtrueren, ſon-
„ der dat eenigſints uytteſettene door d'abſentie van een van haar tweën.

12.

„ Ende ſal de Droſſaert egeene van de voorſz: Gevangenen ontſlaen van der
„ gevangeniſſe, noch oock met denſelven mogen compoſeren, ſonder gemey-
„ nen advyſe en verdragh geſamenderhant met den voorſz: Schouteth van
„ Breda.

13.

„ Item de Droſſaert ſal neerſtigheyt doen, datter goede mutuele ende on-
„ derlingh verſtant ſy tuſſchen hem en den Schouteth van Breda, ende alle de
„ Schoutetten en Vorſteren ten platten lande, aengaende allen 't gene dat ſy t'
„ ſamen te doen hebben ter cauſe van hare officien

14.

„ Item alle compoſitien aangaende lyff en leedt, mitsgaders van Overſpel,
„ en allen anderen delicten, als vuyſt ſlagen ſonder bloet, buts ſlagen met
„ potten of ſtocken, 't ſy dat er bloet na volgt oft niet, ſullen als vooren ge-
„ daen werden by den Droſſaert in preſentie van den Schouteth en den Clercq
„ van den Bloede binnen der Stadt, ſoo verre ſy binnen de Vierſchare van
„ Breda ſyn geapprehendeert, oft anderſints van den Schouteth van de Dor-
„ pen, onder wiens bedryff deſelve delicten en misdaden ſyn geſchiet, ende
„ die mede in deſelve compoſitien en profyten daer afkomende, ſouden
„ part en deel hebben. En anders en ſal de Droſſaert egeene compoſitien
„ doen, ten ware dat die Clercq van den bloede voorſz:, in andere urgenten
„ affairen van ſyn Officie, als met den Ontfanger van de Bede oft diergelyc-
„ ke onledig moeſte weſen, in welken gevalle de Schouteth met den gecom-
„ poſeerden hen t'ſamen ſullen vinden, terſtont naa de compoſitie gedaan ſal
„ ſyn, by den Clercq, om dezelve te boek te ſetten.

15.

„ Ende ſullen de Compoſitien gemaekt worden nae de qualiteyt ende gele-
„ gentheyt van de Misdaet, en 't voorgaende leven van de genen, die gede-
„ linqueert hebben, ende niet naa de qualiteyt van het goet des misdadigen of
„ delinquants.

16.

„ En ſal de Droſſaert, binnen de maandt, naa dat van de misdaet oft de-
„ lict hem gebleecken ſal ſyn, of 't ſelve bekent, procederen tot de voorſz:
„ compoſitien, ſonder die misdadigen oft delinquanten, oft oock de Schoutte-
„ ten langer of meer naer te laeten loopen.

17.

„ Item ſoo verre die misdaden of misgreepen en delicten notoir ſulks ſyn,
„ dat er geene corporele correctie, maer alleen een pecuniaire punitie toe en
„ ſtaet, ſoo ſal de Droſſaert ten bywezen des Schouteths als voor, met een
„ vergaderinge en een tracteringe met die deſelve compoſitie aengaen, in-

Digitized by Google

„ dien dat eenigsints redelyck is, 't gene dat die misdadige ofte iemandt van synent
„ wegen is presenterende, afdoen, En ingevalle sy in de eerste Vergaderinge
„ niet en accordeerden, sullen nogh daertoe een Vergaderinge houden, in
„ welke indien sy nogh niet en accordeerden, soo en sullen sy daer op niet
„ meer vergaderen; Maar sal de Drossaert en Schouteth t' samentlyk den Eysch
„ en 't gene daeraff dependeert met andere propoosten in de Vergaderinge
„ gehouden, terstont die van den Rade van syn Excellentie, soo die by der
„ hant syn, te kennen geven oft overschryven, om by hen daer op geordon-
„ neert te worden; of ingevalle die niet by der hant wesende, daar door ee-
„ nigh merckelyck dilay of vertreck mochte veroorsaekt worden, den Eysch
„ in geschrifte en in rechte overleveren en rechtelyk vervolgen.

18.

„ De Drossaert en sal geene Compositien maecken, nogh remissien geven
„ van Criminele saken, als van moorden, brantstichten, Vrouwencrachten,
„ conspiratien, commotien, seditien, doptslagen ende andere diergelyke enor-
„ me delicten, maer sal alle de kennisse daer af blyven aan syn Ex^tie ende synen
„ Raedt, met synen ende des Schoutets advyse.

19.

„ De Drossaert sal de Schoutetten op de Dorpen niet toelaten eenige com-
„ positien te maken, oft aanveerden eeniger Bastaerden, Drift oft onbeheer-
„ de goederen, oft eenige andere diergelycke, maer sal die selfs inventarieren
„ oft de voorsz: Schouteten onder wiens bedryff sulke goeden syn Princelyke
„ Ex^tie toekomen, sullen deselve goeden in presentie van twee Schepenen en
„ den gesworen Clercq van der plaetse, doen behoorlyk inventarieren, met
„ clare specificatie van dien, en daer nae overleveren in handen van den Rent-
„ meester van den Quartiere, als van Breda, Steenbergen, oft Oosterhout,
„ om die tot syne Princelyke Ex^ties profyt te verkoopen naa ouder gewoonte.

20.

„ Ende soo verre desen aangaende eenige van de Schoutetten in gebreke wa-
„ ren sulks als vooren te doene, en daer aff agterhaelt worden, soo sal de
„ Drossaert gehouden syn te procederen tot privatie van hare Officien, en daer-
„ toe tot Correctie, als misbruyckt hebbende en gehandelt tegens haer Com-
„ missie en Officie.

21.

„ Item terstont als de Drossaert verneemt eenigen doptslagh of ander quaad
„ crimineel delict, binnen de Stadt en Lande van Breda gebeurt te syn, soo
„ sal de Drossaert by hem zelf of by den Schouteth, onder wiens bedryff sulck
„ delict gebeurt sal syn, terstont en pede stante, informatie nemen of doen
„ nemen op de toecompste van den voorsz: delicte, en gelegentheyt van
„ der saecke.

22.

„ Ende sal de Drossaert by hem selven en voor den Schouteth, alwaer sul-
„ ken delict is gebeurt, van stonden aan behoorlyk beschryven oft doen be-
„ schryven in presentie van twee Schepenen en den gesworen Clercq aldaer,
„ ofte ook van twee burgers ofte gebueren, ingevalle van haeste, en dat de
„ Schepenen niet by de hant syn, alle die haeffelyke goederen en gronden van
„ Erven den misdadigen toebehoorende, en de haefelyke goeden soo doen be-
„ waaren, dat deselve niet verhandelt oft vervreemt en worden, en aangaan-
„ de den gronde van Erve, sal by openbare uytroepinge verbieden, dat nie-
„ mandt hem en vervordere deselve gronden van Erven, oft renten daar op

„ te

Digitized by Google

„ te koopen, oft by mangelinge oft by andere titulen te crygen, op pene
„ van nulliteyt van voorſz. vercoop en Conventien.

23.

„ Item de Droſſaert en ſal hem met civile ſaecken, die op de Rolle wor-
„ den getracteert, ende die tot ſyn kennisſe niet behooren, niet moeyen,
„ nogh hem ſelven daer vinden, maar laten den Schouteth aldaer ſyn Officie
„ exerceren, ten ware dat hem ten tyde van de Vierſchare overquamen groote
„ en ſware ſaecken groote haeſte behoevende, daer over hy met den Schout eth,
„ de Schepenen oft anderen uyt de Wet collegialiter vergadert zynde, terſt ont
„ ſoude moeten ſpreeken.

24.

„ Maer wanneer hy zaecken heeft ſyn Ex^tie off der Stadt welvaren raken-
„ de, en noghtans ſoo grooten haeſt niet en vereyſchte, ſoo ſal hy die Weth
„ doen vergaderen op uyren, dat men de Rolle niet houdt, oft dat de Sche-
„ penen op 't maken van hennen vonniſſe niet vergadert ende geempecheert
„ en zyn.

25.

„ Item de Droſſaert ſal hem niet vervorderen eenige Schepenen binnen off
„ buyten Breda aff of aan te ſetten, oft te continueren, maar wanneer hy ie-
„ mandt vindt onbequaem tot den Schependomme oft andere Officien, oft
„ datter eenige Schepenen door aflyvigheyt of anderſints ſyn gebrekende,
„ ſoo ſal hy 't ſelve ſyne Ex^tie te kennen geven, om daer op verſien te worden.

26.

„ Item de Droſſaert ſal alle ſyne neerſtigheyt doen, omme de Regten,
„ Heerlykheyt, Domeynen &c: van Mynen Heere den Prince van Oraen-
„ gien Heere tot Breda, over alle het Landt van Breda te bewaeren ende te
„ voorderen.

27.

„ Item desgelyks oock voorderen alle Confiſcatien, keuren, en breucken,
„ ende andere penningen en goeden toecomende tot profyt van ſyne Ex^tie,
„ en die doen vorderen ende innen by den Schouteth der Stadt en 's Lands
„ van Breda, en de andere Officieren der voorſz. Stadt en Lands van dien,
„ dien 't ſelve van Officie wegen toebehooren ſal, ende de ſelve daer toe
„ bedwingen.

28.

„ Van gelycken ſal hy oock voorderen de Reparatie, die hem by ſyne Ex^tie
„ ſpecialyk ende ſchriftelyk belaſt wordt te doen over de Dorpen tot dienſt
„ van ſyne voorſz. Ex^tie, maer gehouden ſyn van deſelve reparatien altyt
„ goedt bewys, reekeninge ende reliqua te doen daertoe verſogt of vermaent
„ ſynde, en hem wagten eenige andere te doene, als die hem by ſyne Ex^tie.
„ ſchriftelyk ſullen worden belaſt, ende die hy eerſt en alvoren te bevele van
„ ſyn Ex^ties Raadt en Rekenkamer ſal gehouden weſen te doen interineren,
„ ſoo verre die ſaeke ſoo veel uytſtels magh lyden, off anderſints binnen aght
„ dagen daernae

29.

„ Item de Droſſaert ſal hem vinden by de Borgemeeſters en Schepenen van Bre-
„ da,

Digitized by Google

„ da, wanneer dat men ſal tracteren van eenige politicque ſaeken, oft nieu-
„ we Ordonnantien te maeken, oft oude Ordonnantien te veranderen, te ver-
„ minderen oft te vermeerderen, ende en ſal niet toelaten, dat by de Borge-
„ meeſters oft Schepenen eenige Ordonnantie werde gemaekt, verandert oft
„ gepubliceert, dan in ſyne preſentie, ende ſal neerſtigh toeſight nemen, dat
„ den Schouteth alle Ordonnantien van ſyne Pr: Extie. ende der Stadt neerſte-
„ lyk doet onderhouden, en de Overtreders doet punieren als behoort.

30.

„ Ende alſoo ſyne Extie. verſtaet binnen de voorſz. Stadt, ſoo luttel als moge-
„ lyck is, toetelaten Ryffelaers, Guychelaars, Quackſalvers, en diergelycke
„ ligte ſoorten van Volken, ſoo de ſelve niet en ſyn dienende dan tot laſt
„ van de Onderſaten en Ingeſetenen, ſonder eenige nuttigheyt ofte ſtichtin-
„ ge, en dat overſulks ſoodanigh geſelſchap ſoo ſeer moet gekeert worden,
„ als mogelyk is; Verbiedt en interdiceert ſyne Extie. den Droſſaert ende
„ Schouteth ſulke perſonen, binnen de voorſz. Stadt en Lande van Breda niet
„ toetelaten, en daer ſchoon ſulks ſoude mogen werden, om merckelyke rede-
„ nen, toegelaten, dat 't ſelve voortaen geſchiede by gemeynen conſente des
„ Droſſaerts, Schouteth ende Eerſten Borgemeeſters, en anders niet, ten
„ ware in d'abſentie van een van dryen, in welken gevalle de preſente alleen
„ daar aff kenniſſe mogen nemen.

31.

„ Van gelycke verſtaet ſyn Extie, dat 't luyden van de groote Klocke op vrye
„ Merkten oft ter oorſaeke van eenige publicque tekenen, ſal geſchieden by
„ voorgaende Wete, Communicatie en Reſolutie van den voorſz. Droſſaert,
„ Schouteth en Borgemeeſters, en anders niet, dan in abſentie, als in 't
„ voorgaande Art:

32.

„ Item de Droſſaert en Schouteth, onder wiens bedryff 't delict is geperpe-
„ treert, ſullen van den Delinquant ſoo meenigmael negen Stuyvers ontfangen
„ voor Wyngelt als ſyne Pr: Extie. van den ſelve delicte en compoſitie oude
„ Schilden ſal ontfangen, welke negen Stuyvers de delinquanten ſullen terſtont
„ moeten nederleggen en betalen, alwaert oock alſoo, dat de betalinge van
„ de penningen, die den delinquant tot ſyn Pr: Extiès. behoeff hadde belooft,
„ waren op termynen te betalen.

33.

„ Ende van de voorſz. negen Stuyvers ſal den Droſſaert hebben de ſes Stuyvers,
„ en den Schouteth, onder wiens bedryff 't misdaet is gebeurt, de drie Stuyvers.
„ En ſal den Droſſaert van de ſomme, die den delinquant ſyne Pr: Extie ſal beta-
„ len, nogh hebben den vyfden penningh.

„ Aldus gedaan by ſyn Extie in 's Gravenhage den 19e dagh der maent van
„ Februario in den jaere vyftien hondert vier ent negentigh: „

(*Was geparapheert:*)

MAURICE DE NASSAU.

(*Onder ſtont:*)

Ter Ordonnantie van zyne Extie.

(*En was getekent:*)

J. MILANDER.

In

Digitized by Google

Drossaerden der Stadt en Lande van BREDA.

1249.

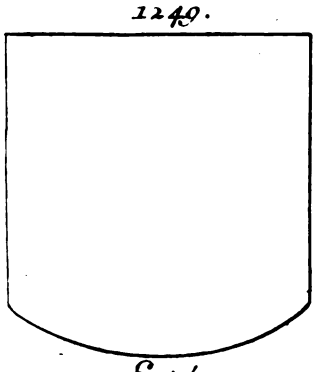

Erick.

1419.

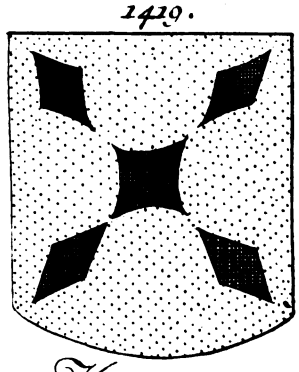

Herman van Zeelbagh.

1273.

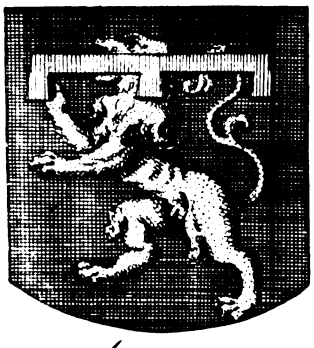

Arnout van Loren.

1328.

Klaas van Nispen.

1422.

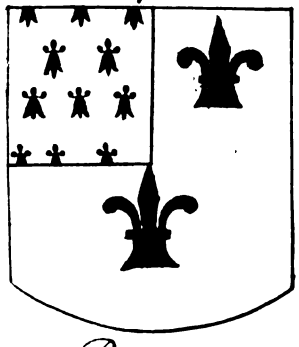

Peter van Beversluys.

1270.

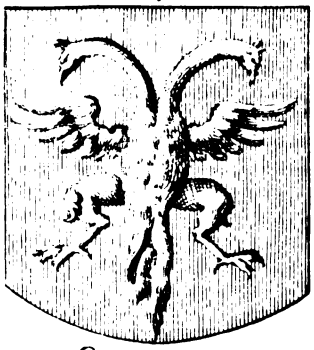

Egidius van Busingem.

1355.

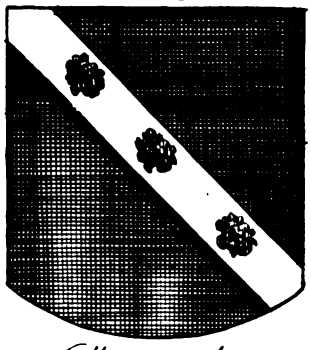

Gillis van den Wyngaarde.

1433.

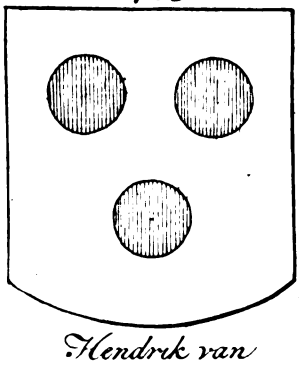

Hendrik van Ringelbergen.

1300.

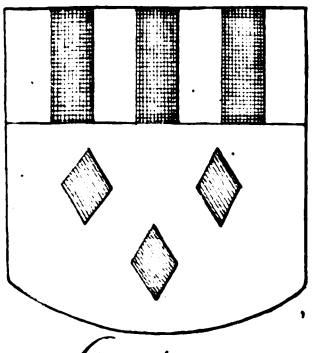

Govert van Bergen.

1388.

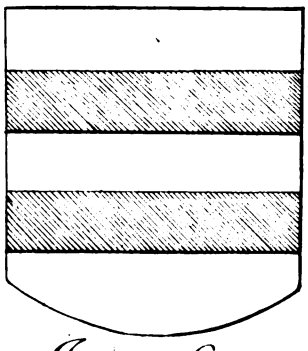

Jan van Campen, Ridder.

1447.

Adam van Nispen.

B. El. fc. 1748

Digitized by Google

1470.

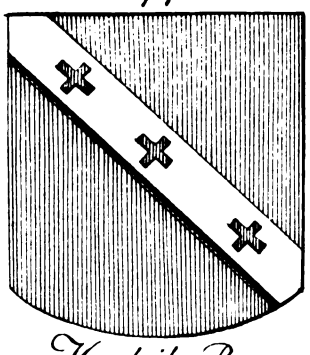

Hendrik Baw, Ridder.

1539.

Jan van Renesse, Ridder, Heer van Many en Mal.

1583.

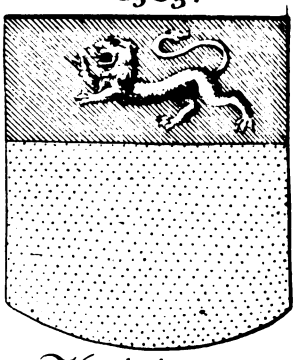

Hendrik van Stembor.

1493.

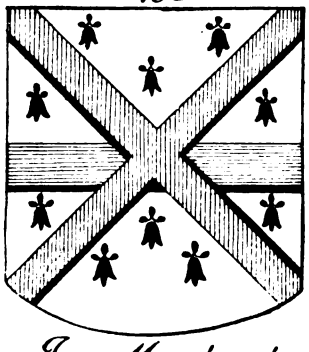

Jan Masschereel, Ridder.

1552.

Jacob Tseraerts, Ridder.

1586.

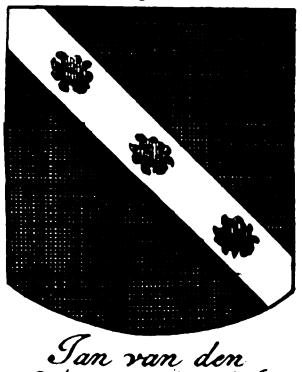

Jan van den Wyngaarden, H. van Crebbe en Mel.

1513.

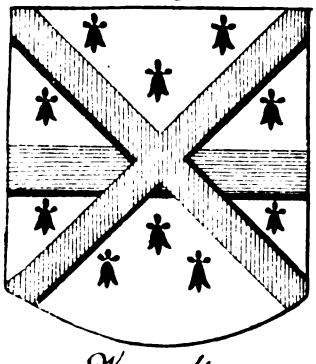

Wynandt Masschereel.

1574.

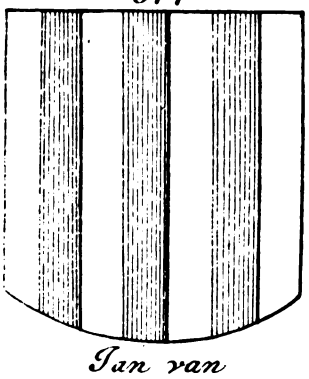

Jan van Berchem.

1591.

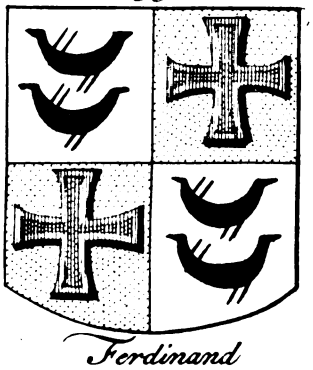

Ferdinand Bernuy.

1525.

Fredrick van Renesse, Ridder, Heer van Mal.

1579.

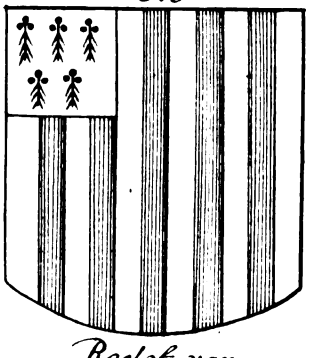

Roelof van Staekenbroek.

1613.

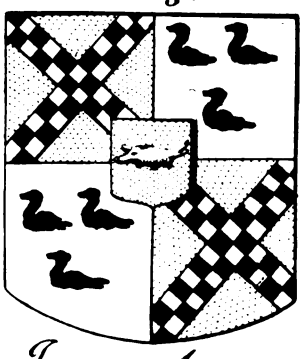

Jan van Aerssen, Ridder.

Digitized by Google

Digitized by Google

1627.

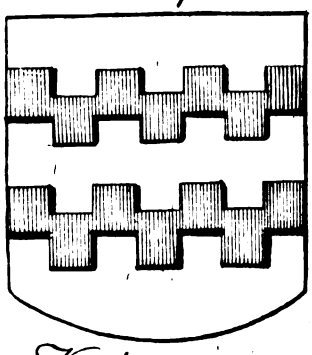

Karel Otto van Haestrecht, Heer van Druynen.

1710.

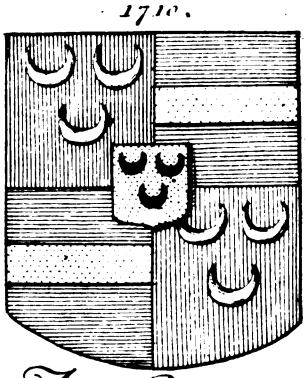

Arent, Baron van Wassenaer Heer van Duvenvoorden, Voorschoten, Veur etc.

1736.

Steven, Graaf van Randwyck Hr. van Homoet en Gameren.

1637.

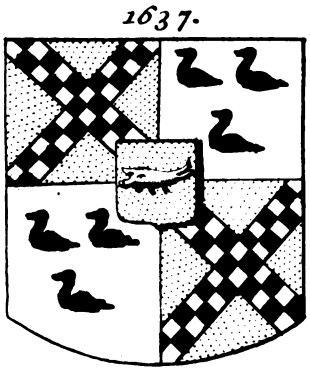

Cornelis van Aerssen, Heer van Wernhout.

1722.

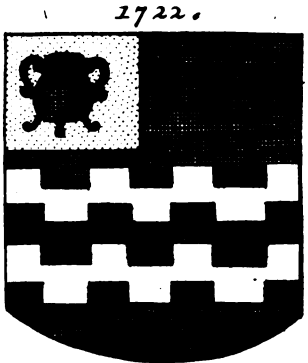

Govert van Slingelandt Heer vande Lindt etc.

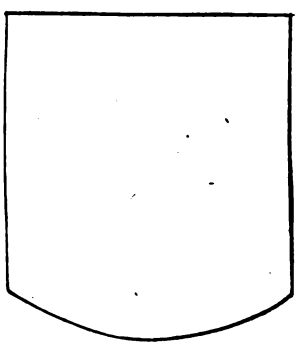

1659.

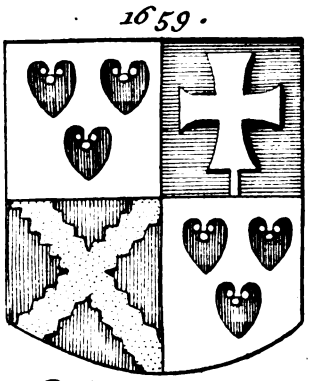

Karel Hendrik van den Kerkhoven Hr. van Heenvliet Baron van Wottons

1725.

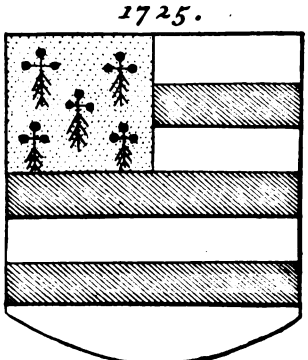

Jan Antoni D'Averhoult Hr. van Guincourt

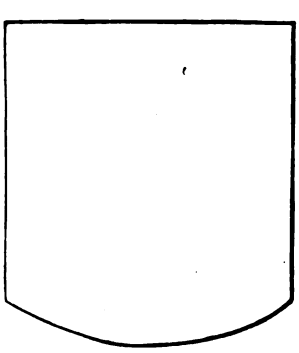

1674.

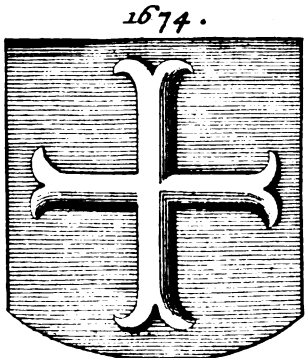

Willem Bentinck Graaf van Portlandt.

1735.

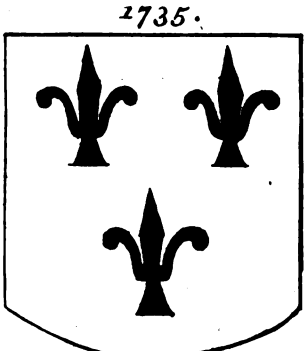

Willem Baron van Liere, Hr. van beyde de Katwyken, 't Zant, Karnis etc.

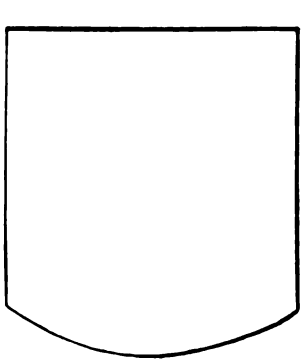

B FI. fec. 1743

Digitized by Google

Digitized by Google

In 't jaar 1686 is omtrent de voorgemelde Inſtructie eene groote verandering gemaakt, vermits doenmaels door den Heer alle de boeten en breucken zyn gelaten aan den Droſſaert. Naderhant in 't jaar 1722, is wederom het volgende by den Raad der Domeynen vaſtgeſtelt, waar by het tot heden toe gebleven is.

„ *Donderdag den 15 January 1722.*

„ Den Raad conſidererende, dat by de jegenwoordige Vacature van het Droſt „ en Schout ampt der Stadt en Baronie van Breda, eenige middelen van me„ nage en van redres zouden konnen werden beraemt, en tragtende daarinne, „ zoo veel in haar is, te voorzien, heeft dienvolgende na rype deliberatie en „ overleg, by proviſie goedgevonden en verſtaen 't geen hier na is volgende.

1.

„ Dat de Droſſaert en Schout der Stad en Baronnie van Breda, mitsgaders „ Stadhouder van de Leenen aldaer, zal moeten ſyn domicilie off woninge „ houden binnen de Stad van Breda.

2.

„ Dat dezelve geene onkoſten van de Crimineele proceduren of Executien „ zal mogen tot laſte van de Stadt of het Landt brengen, maer dezelve moe„ ten vinden uyt de Boeten en Breuken, die volgens Reſolutie van den 11 „ January 1686 aan hem zyn gelaten.

3.

„ Dat deſelve ten behoeve van den Heer en ter verantwoording van den „ Rentmeeſter ſal moeten laten alle Baſtaert, heerloſe en geconfiſqueerde „ goederen.

4.

„ Dat deſelve in 't toekomende niet meer ſal genieten eenig Tractement „ uyt deszelfs Domeynen, nogte ook eenig hout of Brant uyt deszelfs Boſ„ ſchen en Moeren.

5.

„ Dat deſelve den Heer en Baron van Breda en deszelfs Raed in voorval„ lende ſaken den Heere of den Raed concernerende en de Stadt en Baronnie „ van Breda ſal moeten gratis bedienen, en geene ſalariſſen nog vacatien dies„ wegens tot derſelver laſte mogen brengen.

6.

„ Dat deſelve, by proviſie, van de Stadt, in plaetze van een Somer en „ Winter preſent ider van duyſent vier en negentig guld: maer zal genieten „ vyffhondert gulden voor een Somer preſent, en gelycke vyfhondert gulden „ voor een Winter preſent.

7.

„ Dat deszelfs Stadhouder by deſen Raad zal moeten werden geapprobeert „ en in eedt genomen; En eyndelyck dat dezelve by 't aanvaerden van zyne „ Commiſſien, het nakomen en opvolgen van zyne Commiſſien en de voorſz. „ poincten ſal hebben te beſweeren.

(*Was onderteekent:*)

Accordeert met 't voorſz. Regiſter.

J. V. SCHUYLENBURCH.

Digitized by Google

Digitized by Google

In 't jaar 1686 is omtrent de voorgemelde Inſtructie eene groote verandering gemaakt, vermits doenmaels door den Heer alle de boeten en breucken zyn gelaten aan den Droſſaert. Naderhant in 't jaar 1722, is wederom het volgende by den Raad der Domeynen vaſtgeſtelt, waar by het tot heden toe gebleven is.

„ *Donderdag den 15 January 1722.*

„ Den Raad conſidererende, dat by de jegenwoordige Vacature van het Droſt „ en Schout ampt der Stadt en Baronie van Breda, eenige middelen van me„ nage en van redres zouden konnen werden beraemt, en tragtende daarinne, „ zoo veel in haar is, te voorzien, heeft dienvolgende na rype deliberatie en „ overleg, by proviſie goedgevonden en verſtaen 't geen hier na is volgende.

1.

„ Dat de Droſſaert en Schout der Stad en Baronnie van Breda, mitsgaders „ Stadhouder van de Leenen aldaer, zal moeten ſyn domicilie off woninge „ houden binnen de Stad van Breda.

2.

„ Dat dezelve geene onkoſten van de Crimineele proceduren of Executien „ zal mogen tot laſte van de Stadt of het Landt brengen, maer dezelve moe„ ten vinden uyt de Boeten en Breuken, die volgens Reſolutie van den 11 „ January 1686 aan hem zyn gelaten.

3.

„ Dat deſelve ten behoeve van den Heer en ter verantwoording van den „ Rentmeeſter ſal moeten laten alle Baſtaert, heerloſe en geconfiſqueerde „ goederen.

4.

„ Dat deſelve in 't toekomende niet meer ſal genieten eenig Tractement „ uyt deszelfs Domeynen, nogte ook eenig hout of Brant uyt deszelfs Boſ„ ſchen en Moeren.

5.

„ Dat deſelve den Heer en Baron van Breda en deszelfs Raed in voorval„ lende ſaken den Heere of den Raed concernerende en de Stadt en Baronnie „ van Breda ſal moeten gratis bedienen, en geene ſalariſſen nog vacatien dies„ wegens tot derſelver laſte mogen brengen.

6.

„ Dat deſelve, by proviſie, van de Stadt, in plaetze van een Somer en „ Winter preſent ider van duyſent vier en negentig guld: maer zal genieten „ vyffhondert gulden voor een Somer preſent, en gelycke vyfhondert gulden „ voor een Winter preſent.

7.

„ Dat deszelfs Stadhouder by deſen Raad zal moeten werden geapprobeert „ en in eedt genomen; En eyndelyck dat dezelve by 't aanvaerden van zyne „ Commiſſien, het nakomen en opvolgen van zyne Commiſſien en de voorſz. „ poincten ſal hebben te beſweeren.

(*Was onderteekent:*)

Accordeert met 't voorſz. Regiſter.

J. V. SCHUYLENBURCH.

Digitized by Google

Van den Schouteth.

De Schouteth der Stadt Breda wordt insgelycks aangeſtelt by den Heer, in wiens handen, of in die van zynen Raad, hy gehouden is den gewoonlycken eedt te doen. Hy heeft mede zyne Inſtructie, tegelyck met den Droſſaert, van Prins Maurits bekomen, welke oock voor 't grootſte gedeelte in onbruyck is geraakt, voornamentlyk naa den jaare 1637, zedert welken tyd de Droſſaert en Schoutet Ampten zyn te zamen gevoegt en door een en dezelfde Perzoon worden bedient. De Schoutet is eygentlyck maander van alle Schepenen Vonniſſen en Tichter van alle halſtraffelycke zaecken.

„ *Inſtructie van den Schouteth.*

1.

„ In den eerſten ſal de Schouteth van Breda de Vierſchare der voorſz. Stadt „ bannen, en deſelve ter gewoonelyke uyre openen en ſluyten, en den Sche„ penen om Vonniſſe manen in alle ſaecken criminele en civile, van wat con„ ditie en nature die oock ſyn, en uyt wat ſaecken oock ſpruytende.

2.

„ Ende ſal tot behoorlycke executie ſtellen alle Vonniſſen by Schepenen der „ Stadt van Breda geweſen, te weten, ſal byſtaen en behulpich weſen den „ Droſſaert, wanneer hy ter executie ſtelt vonniſſen in criminele ſaecken ge„ weſen, en vonniſſen in civile ſaecken in de Schepenbancke tot Breda gege„ ven ſal de Schouteth ſonder den Droſſaert met den Roeydrager en andere „ Dienaren ter executie ſtellen, tſy by gyſelinge, lyfpandinge, of andere ma„ nieren van Executie, ſoo wel op de Perſoonen als goeden geſeten, gelegen „ oft bevonden binnen den Schependomme en Vryheyt van Breda en binnen „ deſelve Stadt executabel ſynde, en ſal in perſoon by de executien preſent „ ſyn, wanneer die gene die executie verſoeckt begeert ſyn perſoon aldaer te „ hebben; gereſerveert den Droſſaert binnen de voorſz. Stadt executie van „ vonniſſe ſtaande ter kenniſſe van de Hooftbanke, oft Mannen van Leene, „ met oock die ter cauſe van eenige reparatie geweſen worden, als over For„ tificatien, Pioniergelden, Vragten, 's Heeren dienſten, oft andere van ge„ lyke nature, welken aangaande hy over den platten lande by ſyne Ex^tie „ ſpecialyk gelaſt werdt.

3.

„ Gelyck oock Vonniſſen by Schepenen van Breda geweſen daer aff exe„ cutie moet geſchieden binnen den Lande van Breda, buyten den Schepen„ domme en Vryheyt der Stadt Breda, ſullen gedaan worden by den Droſ„ ſaert des Lands van Breda, off door ſyn ſchriftelyke Ordonnantie by den „ Schouteth van de Vryheden ofte Dorpen, daar onder deſelve executien ſul„ len behooren te geſchieden.

4.

„ Item de Schouteth ſal neerſtigh toeſigt nemen, dat alle Ordonnantien en „ politien by den Heer en de Stadt gemaekt wel en ſcherpelyk worden on„ derhouden en geobſerveert, en dat by hem die penen en breucken ſpruyten„ de uyt politicke Ordonnantien, en uyt cragte der ſelver binnen der Stadt „ vallende, en tegen de Overtreders van deſelve geſtatueert, haer afgenomen „ worden ſonder dat den Droſſaert hem daer mede ſal hebben te bemoeyen, „ dan in cas van negligentie, nalatigheyt en merkelyke contraventie, ſulks „ dat den Schouteth daer aff geinſinueert ſynde in gebreke bleve deſelve penen „ te executeren.

„ 5. En

Digitized by Google

5.

„ En aangaende de Politicke ſaecken en Ordonnantien by den Heer en de „ Stadt gepubliceert, en daarinne de voorſz. Stadt het derdendeel is compe- „ terende, daarinne en ſal den Schouteth egeene compoſitien mogen aangaen, „ nogh nopende de vervalle penen eenigh verdragh maecken, dan in preſen- „ tie van eenen van de Borgemeeſters der voorſz. Stadt, by tyde dienende.

6.

„ Item ſal calangieren, die in 't verkopen van hunne goeden en waeren ge- „ bruycken minder mate off ligter gewigte, en die in haere neeringe of coop- „ manſchap tegens de keuren en breucken anders handelen, dan by ſyn Ex^tie, „ Borgemeeſters en Schepenen is geordonneert, wanneer hy daer toe verſogt „ ſal ſyn van den Overdeken of Dekens van den Ambagte.

7.

„ Ende wanneer hy bevinden ſal in eenigen Deken van den Ambagte negli- „ gentie oft conniventie om de Ordonnantien en Politien van ſyn Ambagte te „ doen onderhouden, ten agterdeele van de gemeyne Welvaart en Borgeren „ van de Stadt, ſal tegen den ſelven procederen, mitsgaders tegens de breuck- „ agtige, ſoo hy naa gelegentheyt van ſaecken en tot onderhout van alle goe- „ de politien ſal bevinden te behooren.

8.

„ Item de Schouteth ſal calangieren en compoſeren van allen crime, keu- „ ren, breucken, penen en andere ongeregeltheden binnen der Stadt van „ Breda en heurder Vierſchare geperpetreert.

9.

„ Item de Schouteth van Breda ſal vorderen en innen alle compoſitien in ſy- „ ne preſentie by den Droſſaert van Breda gemaeckt met die gene die gede- „ linqueert hebben binnen de Stadt, en onder de Vierſchare van Breda.

10.

„ Item ſal ontfangen de Borgtogten die geſtelt ſullen werden voor de „ voorſz. Compoſitien, ende toeſien dat de borgen ſuffiſant ſyn, oft ſal deſel- „ ve daar voor inne ſtaan.

11.

„ Item ſal boven het Wyngelt van drie ſtuyvers, daer aff in de Inſtructie „ van den Droſſaert is geſegt, nogh hebben den 25^e penningh van 't gene, „ dat ſyne Ex^tie van elcke compoſitie ſal komen, en dat voor 't ontfangen „ van de voorſz. borgtogte en innen van penningen, ende van de reeke- „ ningh daer aff te doene.

12.

„ Item de Schouteth ſal ſchuldig ſyn de penningen van Compoſitien, daer „ aff den termyn is gevallen te Kersmiſſe oft daer te vooren, te leveren te „ Lichtmiſſe daer aenvolgende in handen van den Clerck van den bloede, En „ ſal ſyne rekeninge van dien jare, alsdan oock gereet hebben, en die den „ Droſſaert oft die van den Rade overgeven oft ſenden, om tot behoorlyk „ ſluyten van dien te procederen, d'eerſt dat haer ſal ſyn gelegen.

Digitized by Google

Van den Schouteth.

De Schouteth der Stadt Breda wordt insgelycks aangeſtelt by den Heer, in wiens handen, of in die van zynen Raad, hy gehouden is den gewoonlycken eedt te doen. Hy heeft mede zyne Inſtructie, tegelyck met den Droſſaert, van Prins Maurits bekomen, welke oock voor 't grootſte gedeelte in onbruyck is geraakt, voornamentlyk naa den jaare 1637, zedert welken tyd de Droſſaert en Schoutet Ampten zyn te zamen gevoegt en door een en dezelfde Perzoon worden bedient. De Schoutet is eygentlyck maander van alle Schepenen Vonniſſen en Tichter van alle halſtraffelycke zaecken.

„ *Inſtructie van den Schouteth.*

1.

„ In den eerſten ſal de Schouteth van Breda de Vierſchare der voorſz. Stadt
„ bannen, en deſelve ter gewoonelyke uyre openen en ſluyten, en den Sche-
„ penen om Vonniſſe manen in alle ſaecken criminele en civile, van wat con-
„ ditie en nature die oock ſyn, en uyt wat ſaecken oock ſpruytende.

2.

„ Ende ſal tot behoorlycke executie ſtellen alle Vonniſſen by Schepenen der
„ Stadt van Breda geweſen, te weten, ſal byſtaen en behulpich weſen den
„ Droſſaert, wanneer hy ter executie ſtelt vonniſſen in criminele ſaecken ge-
„ weſen, en vonniſſen in civile ſaecken in de Schepenbancke tot Breda gege-
„ ven ſal de Schouteth ſonder den Droſſaert met den Roeydrager en andere
„ Dienaren ter executie ſtellen, tſy by gyſelinge, lyfpandinge, of andere ma-
„ nieren van Executie, ſoo wel op de Perſoonen als goeden geſeten, gelegen
„ oft bevonden binnen den Schependomme en Vryheyt van Breda en binnen
„ deſelve Stadt executabel ſynde, en ſal in perſoon by de executien preſent
„ ſyn, wanneer die gene die executie verſoeckt begeert ſyn perſoon aldaer te
„ hebben; gereſerveert den Droſſaert binnen de voorſz. Stadt executie van
„ vonniſſe ſtaande ter kenniſſe van de Hooftbanke, oft Mannen van Leene,
„ met oock die ter cauſe van eenige reparatie geweſen worden, als over For-
„ tificatien, Pioniergelden, Vragten, 's Heeren dienſten, oft andere van ge-
„ lyke nature, welken aangaande hy over den platten lande by ſyne Ex^tie
„ ſpecialyk gelaſt werdt.

3.

„ Gelyck oock Vonniſſen by Schepenen van Breda geweſen daer aff exe-
„ cutie moet geſchieden binnen den Lande van Breda, buyten den Schepen-
„ domme en Vryheyt der Stadt Breda, ſullen gedaan worden by den Droſ-
„ ſaert des Lands van Breda, off door ſyn ſchriftelyke Ordonnantie by den
„ Schouteth van de Vryheden ofte Dorpen, daar onder deſelve executien ſul-
„ len behooren te geſchieden.

4.

„ Item de Schouteth ſal neerſtigh toeſigt nemen, dat alle Ordonnantien en
„ politien by den Heer en de Stadt gemaekt wel en ſcherpelyk worden on-
„ derhouden en geobſerveert, en dat by hem die penen en breucken ſpruyten-
„ de uyt politicke Ordonnantien, en uyt cragte der ſelver binnen der Stadt
„ vallende, en tegen de Overtreders van deſelve geſtatueert, haer afgenomen
„ worden ſonder dat den Droſſaert hem daer mede ſal hebben te bemoeyen,
„ dan in cas van negligentie, nalatigheyt en merkelyke contraventie, ſulks
„ dat den Schouteth daer aff geinſinueert ſynde in gebreke bleve deſelve penen
„ te executeren.

„ 5. En

Digitized by Google

5.

„ En aangaende de Politicke ſaecken en Ordonnantien by den Heer en de
„ Stadt gepubliceert, en daarinne de voorſz. Stadt het derdendeel is compe-
„ terende, daarinne en ſal den Schouteth egeene compoſitien mogen aangaen,
„ nogh nopende de vervalle penen eenigh verdragh maecken, dan in preſen-
„ tie van eenen van de Borgemeeſters der voorſz. Stadt, by tyde dienende.

6.

„ Item ſal calangieren, die in 't verkopen van hunne goeden en waeren ge-
„ bruycken minder mate off ligter gewigte, en die in haere neeringe of coop-
„ manſchap tegens de keuren en breucken anders handelen, dan by ſyn Ex^tie,
„ Borgemeeſters en Schepenen is geordonneert, wanneer hy daer toe verſogt
„ ſal ſyn van den Overdeken of Dekens van den Ambagte.

7.

„ Ende wanneer hy bevinden ſal in eenigen Deken van den Ambagte negli-
„ gentie oft conniventie om de Ordonnantien en Politien van ſyn Ambagte te
„ doen onderhouden, ten agterdeele van de gemeyne Welvaart en Borgeren
„ van de Stadt, ſal tegen den ſelven procederen, mitsgaders tegens de breuck-
„ agtige, ſoo hy naa gelegentheyt van ſaecken en tot onderhout van alle goe-
„ de politien ſal bevinden te behooren.

8.

„ Item de Schouteth ſal calangieren en compoſeren van allen crime, keu-
„ ren, breucken, penen en andere ongeregeltheden binnen der Stadt van
„ Breda en heurder Vierſchare geperpetreert.

9.

„ Item de Schouteth van Breda ſal vorderen en innen alle compoſitien in ſy-
„ ne preſentie by den Droſſaert van Breda gemaeckt met die gene die gede-
„ linqueert hebben binnen de Stadt, en onder de Vierſchare van Breda.

10.

„ Item ſal ontfangen de Borgtogten die geſtelt ſullen werden voor de
„ voorſz. Compoſitien, ende toeſien dat de borgen ſuffiſant ſyn, oft ſal deſel-
„ ve daar voor inne ſtaan.

11.

„ Item ſal boven het Wyngelt van drie ſtuyvers, daer aff in de Inſtructie
„ van den Droſſaert is geſegt, nogh hebben den 25^e penningh van 't gene,
„ dat ſyne Ex^tie van elcke compoſitie ſal komen, en dat voor 't ontfangen
„ van de voorſz. borgtogte en innen van penningen, ende van de reeke-
„ ningh daer aff te doene.

12.

„ Item de Schouteth ſal ſchuldig ſyn de penningen van Compoſitien, daer
„ aff den termyn is gevallen te Kersmiſſe oft daer te vooren, te leveren te
„ Lichtmiſſe daer aenvolgende in handen van den Clerck van den bloede, En
„ ſal ſyne rekeninge van dien jare, alsdan oock gereet hebben, en die den
„ Droſſaert oft die van den Rade overgeven oft ſenden, om tot behoorlyk
„ ſluyten van dien te procederen, d'eerſt dat haer ſal ſyn gelegen.

Digitized by Google

13.

„ Item de Schouteth ſal hem wel en volkomentlyk doen informeren op alle „ gevechten en delicten, die binnen ſyn ampte ſullen mogen gebeuren en ge„ perpetreert worden, en ſal metten Roeydrager byſtaen en aſſiſtentie doen „ den Droſſaert in 't vangen en ſpannen van de delinquanten, alomme bin„ nen der Stadt en Vierſchare van Breda, naer ouder gewoonte en her„ comen.

14.

„ Ende ſal oock ſelve vangen ende ſpannen allen de delinquanten, die „ hy binnen de Stadt en Vierſchare van Breda ſal comen aghterhalen, en die „ te rechte ſtellen en bedwingen, als vooren in de Inſtructie van den Droſ„ ſaert is begreepen.

15.

„ Item ſal nae ſyn vermogen in alle dingen bewaaren die rechte hoogheyt „ en heerlykheyt van ſyn Pr. Ex^tie ende tot deſen eynde oock mogen compa„ reren ter Vergaderinge van den Droſſaert en Magiſtraet, ſoo wanneer de„ ſelve over politicke ſaecken of Ordonnantien by den anderen ſyn, om 't „ regte verſtant daer aff wel te begrypen, Ende ſoo hy daertoe mede verſogt „ ſal worden, daerop te helpen adviſeren en te beſorgen, dat deſelve Ordonnan„ tien gepubliceert, en tot volkomene en behoorlyke Executie wel worden „ geſtelt.

„ Aldus gedaan by zyn Ex^tie, enz.

Naam Regiſter van de SCHOUTETEN *der Stadt* BREDA.

1429.

Willem van Alphen.

1443.

Wouter van Beverſluys.

1449.

Rudolf van Nieuwenhuyſen, *Ridder.*

1472.

Jan van der Duſſen.

1497.

Floris van Niſpen.

1513.

Pauwels van Naſſau.

1520.

Otto van Bruheze.

1523.

Jan Maſſchereel.

1530.

Jan van den Wyngaerden.

1542.

Dirk van Aſſendelft.

1554.

Klaas van Aſſendelft.

1557.

Lancelot van Wyfvliet.

1558.

Jooſt van Eyck.

1560.

Adam van Berchem.

1565.

Digitized by Google

1565.

Govert van Haestrecht Heer van Druynen.

1574.

Jan van Assendelst.

1579.

Philips de Bye.

1583.

Jan de Vos.

1591.

Jan van Assendelft Heer van Kralingen.

1591.

Gerard Pelgrom.

1625.

Govert van den Broeck.

1626.

Cornelis van der Locht.

1637.

Cornelis van Aerssen Heer van Wernhout.

1659.

Karel Hendrik van den Kerkhoven, Heer van Heenvliet, Baron van Wotton.

1674.

Willem Bentinck Graef van Portlandt.

1710.

Arent Baron van Wassenaer, Heer van Duvenvoorden, Voorschoten, Veur, enz:

1722.

Govert van Slingelandt, Heer van de Lindt, enz:

1725.

Jan Antoni d'Averhoult Heer van Guincourt, enz:

1735.

Willem, Baron van Liere, Heer van beyde de Katwyken, 't Zand, Karnis, enz:

1736.

Stephen, Graaf van Rantwyk, Heer van Homoet en Gameren. enz:

IV. HOOFTSTUK.

Van den Binnenborgemeester en Schepenen.

DE Wet der Stadt Breda wierdt voormaels, naa oude gewoonte, by of van wegen den Heer van Breda, alle jaaren vernieuwt of aangehouden op den verlooren Maendag, 't gene aldus is onderhouden tot den jaare 1590, wanneer de Stadt by Prins Maurits, door middel van het Torfschip, op den vierden van Lentemaandt, verovert zynde, zedert dien tyd de Wet oock jaarlyks op dien dag is verandert. In 't jaar 1625 is daar omtrent weder een andere schicking gemaekt, want als de Stadt, op den tweeden van Zomermaandt van dat jaar, door Spinola bemachtigt was, heeft men blyven den Magistraet, op den gemelden dag, verzetten tot het jaar 1637, wanneer de Stadt Breda laastelyck, door Prins Fredrick Hendrick, op den tienden van Wynmaandt, onder de gehoorzaamheid van den Vereenigden Staat herbracht zynde, de Wet voortaen altyt, op den tienden dier maandt, is verandert geworden.

Digitized by Google

De gemelde Wet beſtaat uyt eenen Binnenborgemeeſter, dien men *Preſident* noemt, en in negen Schepenen, waar van de Preſident een is; En moeten de Preſident en Schepenen, en oock alle de verdere Amptenaren in de Stadt Breda, zyn van echten bedde, gebore Brabanders, en Poorters der zelve, en mag niemandt anders eenig ampt aldaer hebben nog bekleeden.

De Binnenborgemeeſter, als Voorzitter der Schepenbanck, doet met de Schepenen den gewoonlycken eedt, die hem van den Droſſaert wordt geſtaeft, maar te zelve tyd doet hy met den Buytenborgemeeſter den eedt, als Borgemeeſter, mede ten ſtave des Droſſaerts.

Doch de Preſident heeft alleen de macht en 't gezag, om den Droſſaert, den Buytenborgemeeſter, de Schepenen en de Tienmannen, zoo wanneer het de Stads zaecken vereyſſchen, by een te roepen: Hy ontfangt alle ſmeekſchriften, en brengt voor alle zaecken de Stads regeering, de Politie en de Juſtitie aangaende. Hy neemt, in de Vergadering, de ſtemmen op, en ſtemt 't laatſt in Borgerlycke en Rechtzaecken, maar in halſtraffelycke geeft hy eerſt zyn ſtem, en verzamelt daarnaa alle andere ſtemmen: De Preſident heeft oock de bewaaring van alle Gedingen, naa dat die voldongen, en in de Vergadering by den Griffier overgebracht zyn, en verdeelt dezelve onder de Schepenen, indien zulks nodig is, om by hen onderzocht zynde, ten vermane des Preſidents, daar van in de Vergadering verſlag te doen.

De Preſident en Schepenen hebben, in de eerſte inſtantie, kennis en rechtpleging over alle Borgeren en Ingezetenen der Stadt, en hunne have en goederen, oock over die onder de Stads Vierſchaer zyn gezeten, insgelycks oock over Buytenlieden en hunne goederen, die aldaer beſlagen of ingehaelt zyn, zoo wel van halſtraffelycke als borgerlycke zaecken, ten overſtaen des Schoutets van Breda; uytgezondert, dat de Rechters der mindere Bancken in de Stadt, namentlyck de Weeskamer en de Lakenhal, in de eerſte inſtantie, kennis hebben van zaecken aan hen in 't byzonder behoorende. Welcke Rechters jaarlyks, naa het veranderen der Wet, by den Magiſtraet wierden verkooren, vernieuwt of aangehouden; doch nu alleen die van de Lakenhal; wordende die van de Weeskamer, zedert een geruymen tyd, by of van wegen den Heer aangeſtelt; en van hunne Vonniſſen beroept men aan den Preſident en Schepenen.

De Vonniſſen, by Schepenen gewezen, zyn voorheen van 't jaar 1350 tot den jaare 1500, niet beroepelyck nog hervormelyck geweeſt, doch in dat jaar heeft Keyzer Karel, als Hertog van Brabant, voor eerſt verklaart, dat die zouden beroepelyck wezen aan den Kancelier en Raden van Brabant. Dan daernaa, in 't jaar 1554, is, ten vervolge van Willem den I, Prins van Oranjen, het beroep in eene hervorming verandert, en niettegenſtaende alle de Vertoogen, by den zelven als mede by deszelfs Opvolger Prins Philip Willem, daar tegen gedaen, heeft men blyven hervormen, gelyck men nog doet, aan den Raad van Brabant in 's Hage, uytgenomen van Vonniſſen in halſtraffelycke zaecken gewezen, waar van geen beroep nog hervorming valt.

Proeven n. 85.

De Borgemeeſteren, Schepenen, Raadsmannen, Griffier, Secretaris, Stadsknaepen, nog eenige andere Stadsdienaeren mogen geene Acchynſen of Impoſten der Stadt pachten, nog daar in deel hebben, direct of indirect.

Naa het veranderen der Wet, worden jaarlyks by den Magiſtraet geſtelt vier Gezworens van de Lakenhal, waar van de Binnenborgemeeſter 't Opperhooft is. Te zelve tyd worden oock verkoren Kerk en Kapelmeeſters, Gaſthuys en Manhuysmeeſters, Regenten van Wees en Armhuyſen, Twee H. Geeſtmeeſters, of Aelmoeſſeniers, van welke altyt een blyft aangehouden, oock Erfſcheyders, Brantmeeſters, Put en Pompmeeſters, Dekens over alle Ambachten, en voorts alle onderhorige Amptenaeren.

De Preſident en Schepenen hebben niet alleen 't bewint van Rechtzaecken, maar oock kennis en 't beſtel van alle zaecken den Borgerſtaet eenigzints betreffende, ten welken eynde zy tweemael 's weeks, te weten, op Maendag en Donderdag, gewoonlyk by een komen; en mogen derhalven, met den Droſſaert en den Buytenborgemeeſter, alle Keuren en Reglementen, ten meeſten nut en voordeel der Stadt en Borgeren, maecken, ordonneren en doen onderhouden, op alzulcke Boeten en Breucken, als hen goedduncken zal daar op te ſtellen.

De

Digitized by Google

De Preſident en Schepenen hebben mede de macht, om met den Droſſaert en den Buytenborgemeeſter, mitsgaders naa ingenomen advies der Tien Raaden, de Acchynſen te vermeerderen of te verminderen, af en op te ſtellen, tot voordeel en oorbaer der Poorteren, zonder gehouden te zyn deswegen eenig verzoeck aan den Heer te doen, volgens het voorrecht hen, by Heer Jan van Polanen, 's Woensdags naa S^t. Niklaasdag 1355, gegeven. En is niemandt vry van Acchyns, dan alleen de Heer van Breda, met zyne huysgenooten, op 't Kaſteel.

Om mede een goeden regel te houden in de regeering der Gilden of Ambachten, zoo wordt jaerlyks, naa 't veranderen der Wet, by den Droſſaert, de Burgemeeſteren en Schepenen, over elck Ambacht geſtelt een Overdeken uyt den Magiſtraet, die met de Dekens en Gezworens van het Ambacht de betichting heeft van alle zaecken, daer die van de Ambachten tegen hunne Keuren hebben gebreuckt en hen misdragen; En zyn de Dekens verplicht, ten overſtaen der Overdekens, jaarlycks hunne Reekeningen te doen en te laten ſluyten.

De Binnenborgemeeſter, als Superintendent en Overdeken van de Lakenhal, heeft, met de Gezworens dier Halle, en met de geſwoore Eyckmeeſters der Stadt, de betichting van alle onechte gewichten, balancen, huyſers, en ellen, die in koopmanſchap gebruyckt worden, en wordt den betichten, by den Knecht der Lakenhal, dag van Rechte op de Halle betekent, en heeft de Overdeken de eene helft der boeten, en de Gezworens genieten de andere helft; wordende de Eyckmeeſters met den Knecht beloont naa gelegentheid der zaecken, en naa beſcheidenheid des Overdekens en der Gezworenen.

De Schepen Overdeken der Backers heeft, met hulp en byſtant der gezwore Broodwegers, en eenen der Stads Roeydragers, het recht, om 't broodt, 't gene te koop wordt gebacken, te mogen onderzoeken, en heeft mede de betichting van zulcken, wiers broodt lichter, als geordonneert is, wordt bevonden: zonder dat de Schoutet tot die betichting eenig gezag heeft, 't en zy hy daer toe van de Dekens verzocht wierdt, of dat de Dekens naalatig wierden bevonden in het doen agtervolgen der Keuren van hun Ambacht.

De gemelde Onderhoorige Bancken, nog oock eenige Ambachten, nog iemandt anders, wie het oock zy, mogen eenige Reglementen maecken, of keuren en breucken ſtellen, dan alleen de Borgemeeſteren en Schepenen met den Droſſaert.

Eedt van den Preſident en Schepenen.

„ Ick N. Schepen der Stadt Breda, daer toe ick geordonneert ben, gelooven en ſweere, dat ick N. N. Heere en Baron van Breda ende der voorſz. „ Stadt goedt ende getrouw ſal ſyn, en de gemeene ruſte en welvaert helpen be„ vorderen. Soo wanneer my den Regter maent, die my van regt ſchuldigh is „ te manen, ick ſal wyſen goedt vonniſſe ende gerecht, en desgelyck alle „ vonniſſen, die ick wys ben, uytwyſen ſonder vertreck. Ende dat ick „ nogh gelt, gifte nogh eenigerhande goetdoen nemen nogh my doen oft laten gelooven en ſal, by myn ſelven oft ymant anders, om ymanden in ſyn „ recht te vervorderen oft te veragteren, maer dat ick een ygelyck, rycken „ ofte armen, nae myn beſte weten rechte en vonniſſe doen ſal, en helpen „ doen, ſonder anders daer in te trecken, ofte eenigerhande verwe daer te„ gens te ſoecken oft voorts te keeren. Dat ick geven en dragen ſal, ende „ ſegelinge heelen, dat te heelen ſtaet. Dat ick oock wel ende getrouwelyck „ ſal helpen houden en blyven by deſer onſer Stadts recht, en der ſelver eere, „ profyt ende gemeene ruſte en welvaert ſal vorderen, Ende generalyck in al„ le ſaecken als Schepen my wel ende getrouwelyck ſal quyten, alſoo verre „ in my is en naa myn beſte vermogen. En deſen en ſal ick niet laten om „ maegſchap, om vriendſchap, en om haet off nydt, om giften ofte geen„ derhande goetdoen, om geenderley noot, noch om vreeſe van de doot.

„ Soo waerlyck moet my God Almachtig helpen.

V. HOOFT-

Digitized by Google

V. HOOFTSTUK.

Van den Buytenborgemeeſter en Treſorier.

DE Buytenborgemeeſter en Treſorier wordt jaerlyks met de Wet verzet of aangehouden, en doet, voor al eer de Schepenen in eedt genomen worden, met den Binnenborgemeeſter den gewoonlycken eedt: Deswegen wordt de Buytenborgemeeſter geacht boven alle de Schepenen, hoewel hy zelf geen Schepen is.

In de zaecken, welke den Borgerſtaet betreffen, is het ampt des Buytenborgemeeſters, Stads inkomen getrouwelyck te ontfangen en uyttegeven, het recht der Stadt gade te ſlaen en te bewaaren, de Poorters en Ingezetenen gerechtelyck voor te ſtaen en te beſchutten, en voorts alle de Stads zaecken te verrichten, doch alles met advies en Ordonnantie van den Droſſaert, Preſident en Schepenen, indien de zaeck buytengewoon is. De Buytenborgemeeſter is oock gehouden, op 't bevel van den Magiſtraet, buyten de Stadt te reyſen, alwaer het de Stads zaecken vereyſſchen, om deszelfs nut en voordeel te betrachten, 't en ware hy, wegens nootzakelycke bezigheden, zich daer toe niet kon ontledigen, in welk geval de Magiſtraet iemandt anders uyt de Wet, of een ander bekwaem perſoon daer toe benoemt.

Het is mede de plicht des Buytenborgemeeſters wel toe te zien, dat alle de Stads Reeckeningen, te weten van de Collecteurs der Acchynſen, van de H: Geeſtmeeſters en hunnen Rentmeeſter, van Kerk en Kapelmeeſters, van Gaſthuys en Manhuysmeeſters, van de Regenten van 't Weeshuys, Armkinderhuys, Hoſpitael, en andere diergelycken, binnen korten tyd, naa het vernieuwen der Wet, in de Vergadering van den Magiſtraet worden overgelegt, om by de genen, die uyt de Wet daer toe zullen benoemt worden, afgehoort en geſloten te worden, waer toe de Binnenborgemeeſter en Schepenen zoodanige dagen zullen mogen nemen als hen goeddunken zal. Behoudelyck, dat alle de Reeckeningen binnen de drie eerſte maanden, naa het vernieuwen der Wet, zonder uytſtel zullen moeten worden geſloten.

De Buytenborgemeeſter moet mede beneerſtigen, dat alle Loquateurs en andere Appoſtillen der gemelde Reeckeningen, die van voorige jaaren nog mogten openſtaen, voldaen en gezuyvert worden binnen den tyd van drie maanden.

Wat nu betreft de Reekening des Buytenborgemeeſters, dezelve is hy gehouden voor den. . . . ., naa den uytgang van zyn jaar, 't gene vervalt op den negenden van Wynmaandt, in de Vergadering van den Magiſtraet, over te leggen; welke alsdan, met de Tien Raaden, ſchuldig zyn die aftehooren en optenemen, op dat die uyterlyck binnen een maandt, naa de overgeving, moge geſloten zyn, op de verbeurte van een pont Vlaems ten laſten des Borgemeeſters, die daer omtrent zal bevonden worden nalatig te zyn. En zal de Borgemeeſter gehouden zyn het ſlot zyner Reekening te zuyveren, en zulks op zyne Reeckening te doen aenteykenen binnen zekeren korten tyd, naa dat die zal wezen geſloten. De Borgemeeſter is oock ſchuldig in zyne Reeckening gewag te maecken van alle de Stads profytelycke en onprofytelycke ſchulden, dat is, van de genen, die men de Stadt ſchuldig ſtaet, en welke de Stadt zelf aan iemandt zoude mogen ſchuldig wezen, op dat men daer uyt telkens den rechten ſtaet der Stadt zoude konnen kennen.

Zoo wanneer eenig Poorter der Stadt Breda in zyn perzoon of goederen, binnen den Lande van Breda, voor perzonele ſchulden en Actien wordt belaſt, of met recht aangeſproken, zoo zyn de Borgemeeſteren ſchuldig, ten verzoeke van zoodanigen Poorter, van Stadswegen te ſchryven aan de Schouteten en Wethouderen der plaetzen, daar hy gemoeyt en aangeſproken wordt, ten eynde zy den perzoon of goederen van hunnen Poorter, die nergens in 't Landt

Digitized by Google

Landt van Breda, over perzonele ſchulden en Actien mag aangeſproken worden, dan binnen de Stadt, daar hy buyckvaſt woont, ter zaecke van alle perzonele ſchulden, ſchoten of laſten, ongemoeyt laten; en zoo iemandt dien Poorter over de gemelde ſchulden heeft aangeſproken met recht, dat hy hem daer van koſt en ſchadeloos ontſlae, 't en ware zy eenige redenen daar tegen hadden, welcke zy de Borgemeeſteren, binnen den tyd van agt dagen, 't zy mondeling of by geſchrifte, zullen moeten komen opgeven. En zoo verre de Schoutet op dat ſchryven niet paſt, of dat de Wethouderen hen daar naar niet ſchicken, zoo wordt, ten verſoecke des aangeſproken Poorters, by de Borgemeeſteren anderwerf geſchreven: En ingevalle de Schoutet en Wethouderen alsdan nog niet gehoorzamen, zoo worden binnen agt dagen, naa die ongehoorzaemheid, de Schoutet of Wethouderen, binnen Breda komende, aldaer beſlagen en in gyzeling gehouden te tyd toe, dat zy den Poorter van de rechtsvorderingen koſt en ſchadeloos hebben doen ontſlaen. Doch ſtaet aantemercken, dat de derde brief zomwylen wel uyt beleeftheid is geſchreven, voor al eer eenig beſlag tegen den ongehoorzamen Schoutet en Wethouderen gebruyckt is.

De Buytenborgemeeſter moet oock alle de Stads Straaten en Gebouwen gadeſlaan, en zorg dragen, dat die in een goeden en behoorlycken ſtaet onderhouden werden. Hy mag egter geene nieuwe of buytengewoone wercken maecken, dan met voorgaande kennis en toeſtemming van den Magiſtraet. Hy ſtaeft oock den eedt van getrouwigheid den genen, die Poorters der Stadt Breda begeeren te worden. Zoo wanneer eenige Poorters of Ingezetenen nodig hebben brieven van Voorſchryven, om rechtelyke Weeten of uytwinningen, buyten de Stadt, te laten doen, zoo worden die by zoodanige Poorters en Ingezetenen verzogt van den Buytenborgemeeſter, die ze by den Griffier doet vervaardigen naar de Voorſchriften, welke in de Stads Regiſters geboekt ſtaen.

De Buytenborgemeeſter verdraegt mede, neffens den Schoutet, van alle boeten en breucken, waar in de Stadt aandeel heeft.

Eedt der Borgemeeſteren.

„ Ick N. als Borgemeeſter der Stadt Breda, daer toe ick geordineert ben,
„ ſweere en gelove N. N. Heer en Baron van Breda en der voorſz. Stadt ge-
„ trouw te ſyn, en hare goederen te regeren, 's Heeren hoogheyt en heerlyk-
„ heyt, mitsgaders de Stads zaken en recht na myn beſte te bewaren, alle
„ poorters en ingezetenen van Breda in heur cracht en goede eenigheyt te hel-
„ pen houden, der Stads goedt, eere, en profyt, en de gemeene ruſte en
„ welvaert te voorderen, en alle ſchaden en oneenigheyt te weiren, helen
„ dat te helen is, ende voorts al te doen, dat een goet Borgemeeſter ſchul-
„ digh is te doen. Ende dat ick diens niet en zal laten om maegſchap, om
„ vriendtſchap, om haet off nydt, om giften of geenderhande goetdoen, om
„ geenderley noot, nogh om vreeſe van de doot.

„ Soo waerlyck moet my God Almaghtig helpen.

Digitized by Google

Naam Lyſt van de BORGEMEESTEREN *en* SCHEPENEN *der Stadt* BREDA, *beginnende met 't jaar* 1513, *voor welken tyt, nadien de Stads Regiſters met 't Stadhuis, in den jaare* 1534, *verbrant zyn, geene behoorlycke aantekening gevonden wordt.*

1513.

Borgemeeſteren.

Jan van Bruheze.
Hendrick van der Daesdonck.

Schepenen.

Willem Boeykens.
Godert van Niſpen.
Hendr: van Halmale.
Hendrick van Naſſou.
Mr. Adr: Clincker.
Hendrick van Reeſſel.

1514.

Gecontinueert.

1515.

Borgemeeſteren.

Hendrick van der Daesdonck.
Mr. Jan van Hoilten.

Schepenen.

Willem Boeykens.
Godert van Niſpen.
Hendrick van Halmale.
Hendrick van Naſſou.
Mr. Adriaen Clincker.
Hendrick van Reeſſel.

1516.

Borgemeeſteren.

Hendrick van der Daesdonck.
Mr. Jan van Hoilten.

Schepenen.

Willem Boeykens.
Hr. Jan van Diemen, *Ridder.*
Hendrick van Halmale.
Hendrick van Naſſou.
Mr. Adriaen Clincker.
Hendrick vand' Reeſſel.

1517.

Gecontinueert.

1518.

Borgemeeſteren.

Mr. Jan van Hoilten.
Hendrick van Halmale.

Schepenen.

Willem Boeykens, *obiit.*
Hr. Jan van Diemen, *Ridder.*
Mr. Adriaen Clincker.
Hendrick vand' Reeſſel.
Jan van Nedervenne.
Mr. Roelant de Roever.
Adr: Meens, *naa de doot van* W: Boeykens.

1519.

Borgemeeſteren.

Hendrick van Halmale.
Mr. Jan van Hoilten.

Schepenen.

Heer Jan van Diemen, *Ridder.*
Mr. Adriaen Clincker.
Hendrick vand' Reeſſel.
Jan van Nedervenne.
Mr. Roelandt de Roever.
Adriaen Meens.

1520.

Borgemeeſteren.

Jan van Nedervenne.
Hendrick van d' Reeſſel.

Schepenen.

Hendrick van Halmale.
Heer Jan van Diemen, *Ridder.*
Mr. Adriaen Clincker.
Mr. Roelandt de Roever.
Adriaen Meens.
Mr. Jan van Hoilten.

1521.

Gecontinueert.

1522.

Digitized by Google

1522.

Borgemeeſteren.

Jan van Nedervenne.
Cornelis Jacobs van Ceters, *obiit.*
Mr. Jan van Hoilten, *naa de doot van* Corn: van Ceters.

Schepenen.

Heer Jan van Diemen, *Ridder.*
Hendrick van Halmale.
Mr. Adriaen Clincker.
Adriaen Meens.
Mr. Jan van Hoilten.
Dirck van Ooſterzeel.
Dirck Aartſz:, *in de plaats van* Mr. Jan van Hoilten.

1523.

Borgemeeſteren.

Jan van Nedervenne.
Mr. Jan van Hoilten.

Schepenen.

Hendr: van Halmale.
Mr. Adr: Clincker.
Dirck van Ooſterzeel.
Dirck Aartſz.
Jan van den Wyngaerden.
Anthonis van den Brande.

1524.

Borgemeeſteren.

Jan van den Wyngaerden.
Jan Roelofzone Key.

Schepenen.

Hendrick van Halmale.
Jan van Nedervenne.
Mr. Jan van Hoilten.
Dirck Aartſz.
Jan van den Wyngaerden.
Heer Jan van Diemen, *obiit.*
Aert van Broekhoven, *naa de doot van* Hr. Jan van Diemen.

1525.

Borgemeeſteren.

Jan van den Wyngaerden Janſz.
Jan Roelofzone.

Schepenen.

Hendrick van Halmale.
Mr. Jan van Hoilten.
Dirck Aertszone.
Aert van Broekhoven.
Anthonis van den Brande.
Raphaël van Bruheze.

1526.

Borgemeeſteren.

Hendrick van Halmale.
Mr. Adriaen de Clincker.

Schepenen.

Mr. Jan van Hoilten.
Adriaen Meens.
Jan van den Wyngaerden.
Jan Roelofszone.
Gheraert Vinck.
Mr. Gooswyn Buyſen.

1527.

Borgemeeſteren.

Jan van den Wyngaerden.
Hendrick van Halmale.

Schepenen.

Mr. Adriaen Clincker.
Mr. Jan van Hoilten.
Dirck Aertszone.
Raphaël van Bruheze.
Gheraert Vinck.
Mr. Gooswyn Buyſen.
Michiel Corn: Michielſz:

1528.

Borgemeeſteren.

Otte van Bruheze.
Mr. Jan van Hoilten.

Schepenen.

Mr. Adriaen Clincker.
Dirck Aertszone.
Raphaël van Bruheze.
Gheraert Vinck.
Mr. Gooswyn Buyſen.
Michiel Corn: Michielſz.

Digitized by Google

1529.

Borgemeesteren.

Otte van Bruheze.
Mr. Jan van Hoilten.

Schepenen.

Mr. Adriaen Clincker.
Dirck Aartszone.
Raphaël van Bruheze.
Michiel Corn. Michielsz.
Mr. Claas van der Heyden.
Corn: Anthonis Mattheusz.

1530.

Borgemeesteren.

Otte van Bruheze.
Mr. Jan van Hoilten.

Schepenen.

Mr. Adriaen Clincker.
Dirck Aertszone.
Raphaël van Bruheze.
Mr. Gooswyn Buysen.
Mr. Claas van der Heyden.
Corn: Anthonis Mattheusz.

1531.

Borgemeesteren.

Mr. Jan van Hoilten.
Hendrick van Halmale.

Schepenen.

Mr. Adriaen Clincker.
Mr. Roelant de Roemer.
Dirck van Oosterzeel.
Cornelis Antoniszone.
Philips Peters Heeren.
Cornelis Keyen.

1532.

Borgemeesteren.

Mr. Jan van Hoilten.
Hendrick van Halmale.

Schepenen.

Mr. Adriaen Clincker.
Dirck Aertszone.
Raphaël van Bruheze.
Mr. Claas van der Heyden.
Philips Peters Heeren.
Cornelis Keyen, *obiit.*
Mr. Gooswyn Buysen, *naa de doot van* Corn: Keyen.

1533.

Borgemeesteren.

Mr. Jan van Hoilten.
Hendrick van Halmale.

Schepenen.

Mr. Adriaan Clincker.
Raphaël de Bruheze.
Dirck Aertszone.
Mr. Claas van der Heyden.
Philips Peters Heeren.
Lucas de Mere.

1534.

Borgemeesteren.

Mr. Jan van Hoilten.
Hendrick van Halmale.

Schepenen.

Mr. Adriaen Clincker.
Raphaël de Bruheze.
Dirck Aertszone.
Mr. Claas van der Heyden.
Philips Peters Heeren.
Jan Jacobs van der Byestraten.

1535.

Borgemeesteren.

Mr. Jan van Hoilten.
Hendrick van Halmale.

Schepenen.

Mr. Adriaen Clincker.
Dirck Aertszone.
Raphaël van Bruheze.
Mr. Gooswyn Buysen.
Mr. Claas van der Heyden.
Jan van der Byestraten.

1536.

Borgemeesteren.

Raphaël van Bruheze.
Dirck Aertszone.

Schepenen.

Mr. Jan van Hoilten.

Mr.

Digitized by Google

Mr. Gooswyn Buyſen.
Mr. Claas van der Heyden.
Jan Jacopszone.
Andries Vierling.
Cornelis Anthoniſz.

1537.

Borgemeeſteren.

Raphaël van Bruheze.
Dirck Aertszone.

Schepenen.

Mr. Jan van Hoilten.
Mr. Adriaen Clincker.
Mr. Roelant de Roemer.
Mr. Claes van der Heyden.
Andries Vyerling.
Jan van Overacker.

1538.

Borgemeeſteren.

Raphaël van Bruheze.
Dirck Aertszone.

Schepenen.

Mr. Jan van Hoilten.
Mr. Roelant de Roemer.
Mr. Gooswyn Buyſen.
Mr. Claas van der Heyden.
Jan van Overacker.
Jacob van der Byeſtraten.

1539.

Borgemeeſteren.

Raphaël van Bruheze.
Cornelis Anthoniſz.

Schepenen.

Mr. Jan van Hoilten.
Mr. Roelant de Roemer.
Dirck Aertszone.
Jacob van der Byeſtraten.
Cornelis van Alblas.
Hendrick Koene.

1540.

Borgemeeſteren.

Mr. Jan van Hoilten.
Cornelis Anthonis Mattheuſz.

Schepenen.

Mr. Gooswyn Buyſen.
Philips Peters Heeren.
Cornelis van Alblas.
Hendrick Koene.
Mr. Jan de Hertoghe.
Cornelis van den Corput.

1541.

Borgemeeſteren.

Mr. Jan van Hoilten.
Mr. Claas van der Heyden.

Schepenen.

Dirck Aertszone.
Mr. Gooswyn Buyſen.
Philips Peters Heeren, *obiit.*
Cornelis van Alblas.
Hendrick Koene.
Cornelis van den Corput.
Jaſpar Wiltens, *naa de doot van* Philips Peters Heeren.

1542.

Borgemeeſteren.

Mr. Jan van Hoilten.
Mr. Claas van der Heyden.

Schepenen.

Dirck Aertszone.
Mr. Gooswyn Buyſen.
Cornelis van Alblas.
Hendrick Koene.
Cornelis van den Corput.
Jaſpar Wiltens.

1543.

Borgemeeſteren.

Cornelis van den Corput.
Jaſpar Wiltens.

Schepenen.

Mr. Jan van Hoilten.
Dirck Aertszone.
Hendrick Koene.
Severyn Montens.
Mr. Claas van der Heyden.
Roelof Pigghen.

1544.

Borgemeeſteren.

Cornelis van den Corput.
Jaſpar Wiltens.

Digitized by Google

Schepenen.

Mr. Jan van Hoilten.
Dirck Aertszone.
Hendrick Koene.
Severyn Montens.
Lauwereys de Vere.
Pauwels van Haeſtrecht.

1545.

Gecontinueert.

1546.

Borgemeeſteren.

Mr. Jan van Hoilten.
Cornelis van den Corput.

Schepenen.

Dirck Aertszone.
Cornelis van Alblas.
Severyn Montens.
Lauwreys de Vere.
Adriaen Schoyte.
Mr. Franchoys Clincker.

1547.

Borgemeeſteren.

Mr. Jan van Hoilten.
Cornelis van den Corput.

Schepenen.

Dirck Aertszone.
Severyn Montens.
Laurens de Vere.
Adriaen Schoyt.
Mr. Franchoys Clincker.
Godert Piggen, Pauwelſz.

1548.

Borgemeeſteren.

Mr. Jan van Hoilten.
Cornelis van den Corput.

Schepenen.

Dirck Aertszone.
Mr. Gooswyn Buyſen.
Severyn Montens.
Mr. Franchoys Clincker.
Godert Piggen.
Diederick Zeeſſin.

1549.

Borgemeeſteren.

Dirck Aertszone.
Hendrick Montens.

Schepenen.

Mr. Jan van Hoilten.
Cornelis van den Corput.
Mr. Gooswyn Buyſen.
Adriaen Schoyt.
Diederik Zeeſſin.
Ghoris Buyſen.

1550.

Gecontinueert.

1551.

Borgemeeſteren.

Cornelis van den Corput.
Hendrick Montens.

Schepenen.

Mr. Jan van Hoilten.
Dirck Aertszone.
Mr. Gooswyn Buyſen.
Dirck Zeeſſin.
Jan van Lyer Andrieſz.
Jan van den Wouwer.

1552.

Borgemeeſteren.

Mr. Jan van Hoilten.
Cornelis van den Corput.

Schepenen.

Dirck Aertszone.
Mr. Gooswyn Buyſen.
Severyn Montens, *obiit.*
Ghoris Buyſen.
Jan van Lyer.
Jan van den Wouwer.
Mr. Mattheus Vyerlingh, *naa de doot van* S. Montens.

1553.

Borgemeeſteren.

Mr. Jan van Hoilten.
Jan van den Wouwer.

Schepe-

Digitized by Google

Schepenen.

Cornelis van den Corput.
Mr. Adriaen van Doirne.
Dirck Aertszone.
Mr. Gooswyn Buyſen.
Ghoris Buyſen.
Bernard van Etten.

1554.

Borgemeeſteren.

Mr. Jan van Hoilten.
Jan van den Wouwer.

Schepenen.

Cornelis van den Corput.
Mr. Adriaen van Doirne.
Dirck Aertszone.
Mr. Gooswyn Buyſen.
Ghoris Buyſen.
Bernard van Etten.

By de gemelde zeven Schepenen heeft Willem de I. *Prins van* Oranjen, *Heer van* Breda, *volgens de Ordonnantie by hem gemaekt, op den tienden van Lentemaandt* 1554, *nog twee gevoegt, invoegen dat zedert dien tyd de Schepenbanck van* Breda *heeft beſtaen uyt den* Preſident *en* agt Schepenen; *En zyn de twee gemelde Schepenen de volgende.*

Jan van Overacker.
Adriaen Schoyt.

1555.

Borgemeeſteren.

Mr. Frans Clincker.
Severyn Montens.

Schepenen.

Mr. Gooswyn Buyſen.
Jan van Overacker.
Ghoris Buyſen.
Jan van Lyere.
Bernaert van Etten.
Gherit van den Broeck.
Jan Jochumſz.
Willem de Roever.

1556.

Borgemeeſteren.

Dirck Aertszone.
Severyn Montens.

Schepenen.

Cornelis van den Corput.
Ghoris Buyſen.
Jan van Lyer.
Jan van den Wouwer.
Bernaert van Etten.
Gherit van den Broeck.
Jan van den Berghe.
Willem de Roever.

1557.

Borgemeeſteren.

Cornelis van den Corput.
Jan van den Wouwer.

Schepenen.

Dirck Aertszone.
Mr. Adriaen van Doren.
Ghoris Buyſen.
Jan van Lyer.
Gherit van den Broeck.
Jan van den Berghe.
Cornelis Wachmans.
Cornelis Starenborgh.

1558.

Borgemeeſteren.

Cornelis van den Corput.
Jan van den Wouwer.

Schepenen.

Dirck Aertszone.
Mr. Adriaen van Doirne.
Adriaen Schoyt.
Ghoris Buyſen.
Gherit van den Broeck.
Cornelis Wachmans.
Cornelis van Scharenborgh:
Mr. Claas van den Brant.

1559.

Borgemeeſteren.

Cornelis van den Corput.
Mr. Adriaen van Doren.

Schepenen.

Jan van den Wouwer.
Ghoris Buyſen.
Gherit van den Broeck.
Corn: van Scharenborch.
Mr. Claas van den Brant.
Cornelis Godertſz Clock.
Peter Sprongh.
Mr. Adam van den Reeſſel.

1560.

Digitized by Google

1560.

Borgemeeſteren.

Jan van den Corput.
Mr. Adriaen van Doren.

Schepenen.

Jan van den Wouwer.
Ghoris Buyſen.
Gheraert van den Broeck.
Jan van den Berge.
Cornelis Cheeus.
Peter van Baerle.
Mr. Adam van den Reeſſel.
Cornelis Montens.

1561.

Borgemeeſteren.

Jan van den Berge.
Gheraert van den Broeck.

Schepenen.

Jan van den Corput.
Jan van den Wouwer.
Ghoris Buyſen.
Mr. Adam van den Reeſſel.
Cornelis Montens.
Peter van den Hagen.
Hendrick Wiltens.
Hendrick van Baerle Peterſz.

1562.

Borgemeeſteren.

Jan van den Berge.
Gheraert van den Broeck.

Schepenen.

Jan van den Wouwer.
Ghoris Buyſen.
Mr. Adam van den Reeſſel.
Hendrick van Baerle.
Aert van der Wercke.
Jan Willem Stevene.
Mr. Godert van Luchtenberg.

1563.

Borgemeeſteren.

Ghoris Buyſen.
Gheraert van den Broeck.

Schepenen.

Jan van den Wouwer.
Jan van den Berge.
Cornelis Wachmans.
Mr. Adam van den Reeſſel.
Peter van den Hage.
Aart van den Warck.
Jan Willemſz.
Mr. Godert van Luchtenberg.

1564.

Borgemeeſteren.

Ghoris Buyſen.
Cornelis Montens.

Schepenen.

Jan van den Wouwer.
Jan van den Berge.
Gheraert van den Broeck.
Mr. Adam van den Reeſſel.
Jan Willem Stevene.
Godert van Luchtenberg.
Mr. Thomas Gerritz van der Vloet.

1565.

Borgemeeſteren.

Jan van den Wouwer.
Cornelis Montens.

Schepenen.

Ghoris Buyſen.
Jan van den Berge.
Gheraert van den Broeck.
Cornelis Wachmans.
Mr. Godert van Luchtenbergh.
Mr. Claas van den Brant.
Mr. Jan van Diepenbeeck.
Mr. Thomas van der Vloet.

1566.

Borgemeeſteren.

Jan van de Wouwer.
Cornelis Wachmans.

Schepenen.

Ghoris Buyſen.
Jan van den Berge.
Gheraert van den Broeck.
Cornelis Montens.
Mr. Godert van Lugtenbergh.
Mr. Thomas van der Vloet.
Lanceloot van Wyfvliet.
Andries van den Kieboom.

1567.

Digitized by Google

1567.

Gecontinueert.

1568.

Borgemeeſteren.

Jan van de Wouwer.
Cornelis Wachmans.

Schepenen.

Ghoris Buyſen.
Cornelis Montens.
Mr. Godert van Lugtenbergh.
Mr. Thomas van der Vloet.
Gheraert van den Broeck.
Lanceloot van Wyfvliet.
Andries van den Kieboom.
Jooſt Cornelis Godertſz.

1569.

Borgemeeſteren.

Ghoris Buyſen.
Mr. Thomas van der Vloet.

Schepenen.

Jan van de Wouwer.
Gherit van den Broeck.
Cornelis Montens.
Lanceloot van Wyfvliet.
Peter van Baerle.
Cornelis Govert Cheeus.
Jooſt Cornelis Godertſz.
Jooſt Cornelis Rovers.

1570.

Gecontinueert.

1571.

Borgemeeſteren.

Geerit van den Broeck.
Mr. Thomas van der Vloet.

Schepenen.

Ghoris Buyſen.
Jan van den Wouwer.
Cornelis Montens.
Lanceloot van Wyfvliet.
Jooſt Corneliszoon.
Jan Cornelis Rovers.
Mr. Jan Lemmenſz.
Godert Cornelis Cheeus.

1572.

Borgemeeſteren.

Jan van den Wouwer.
Geerit van den Broeck.

Schepenen.

Ghoris Buyſen.
Cornelis Montens.
Mr. Thomas van der Vloet.
Godert Cornelis Cheeus.
Jan van Baerle Peterszoon.
Nicolaes Cornelis Claeſz.
Jan Cornelis Rovers.
Geerit Cornelis Havermans.

1573.

Borgemeeſteren.

Jan van den Wouwer.
Geerit van den Broeck.

Schepenen.

Ghoris Buyſen.
Cornelis Montens.
Mr. Thomas van der Vloet.
Jooſt Corneliſz van den Broeck.
Godert Cornelis Cheeus.
Jan Peterszoon van Baerle.
Nicolaes Corneliszoon.
Geerit Cornelis Havermans.

1574.

Borgemeeſteren.

Jan van den Wouwer.
Mr. Thomas van der Vloet.

Schepenen.

Ghoris Buyſen.
Cornelis Montens.
Jooſt Corneliszoon.
Jan van Baerle.
Nicolaes Corneliszoon.
Geerit Havermans.
Cornelis Geritſz van Baerle.
Boudewyn van der Myl.

1575.

Borgemeeſteren.

Ghoris Buyſen.
Jan Cornelis Godertszoon.

Digitized by Google

Schepenen.

Jan van den Wouwer.
Geeraert van den Broeck.
Cornelis Montens.
Mr. Thomas van der Vloet.
Jan Peterszoon van Baerle.
Geerit Cornelisz Havermans.
Cornelis Gerritzoon van Baerle.
Boudewyn van der Myl.

1576.

Borgemeesteren.

Mr. Thomas van der Vloet.
Jan Petersſoon van Baerle.

Schepenen.

Ghoris Buyſen.
Cornelis Montens.
Geeraert van den Broeck.
Jooſt Cornelisſoon.
Lanceloot van Wyfvliet, *obiit.*
Bernaert van Etten.
Cornelis van Ipelaer.
Heymerick Adr: Heymericks.
Godert Cornelis Cheeus, *na de doodt van* L: van Wyfvliet.

1577.

Borgemeesteren.

Geraert van den Broeck.
Godert Cheeus.

Schepenen.

Ghoris Buyſen.
Bernaert van Etten.
Cornelis Montens.
Mr Thomas van Vloet.
Jooſt Cornelisſoon.
Jan van Baerle.
Cornelis van Ypelaer.
Heymerick Adr: Heymericks.

1578.

Borgemeesteren.

Godert van Lugtenburgh.
Geerit van den Broeck.

Schepenen.

Cornelis Wachmans.
Godert Cheeus.
Claas Cornelisſoon.
Cornelis van Baerle.
Heymerick Adr: Heymericks.
Mr. Godert Roelants.
Mr. Hugo van Baerle.
Jan Marcelisſoon.

1579.

Borgemeesteren.

Godert van Lugtenburgh.
Claas Cornelisſoon.

Schepenen.

Cornelis Wachmans.
Jooſt Cornelis Godertſz.
Boudewyn van der Myl.
Heymerick Adr: Heymericks.
Mr. Godert Roelants.
Mr. Hugo van Baerle.
Godert Montens.
Mr. Cornelis Buyſen.

1580.

Borgemeesteren.

Godefroy Montens.
Claas Cornelisſoon.

Schepenen.

Ghoris Buyſen.
Mr. Godert van Lugtenburgh.
Heymerick Adr: Heymericks.
Mr. Hugo van Baerle.
Chriſtiaen Back.
Jan Maartenſz de Wilde.
Hendrick Feckens.
Anthonis Franſz.

1581.

Borgemeesteren.

Godefroy Montens.
Chriſtiaen Back.

Schepenen.

Ghoris Buyſen.
Cornelis Wachmans.
Niclaas Corneliſz.
Mr. Hugo van Baerle.
Mr. Cornelis Buyſen.
Mr. Hendrick Feckens.
Anthonis Franſz.
Mr. Jan Henryks.

1582.

Digitized by Google

1582.

Borgemeeſteren.

Mr. Hugo van Baerle.
Jooſt Corneliſz.

Schepenen.

Ghoris Buyſen.
Bernaert van Etten.
Mr. Godert Roelants.
Boudewyn van der Myl.
Mr. Geerit Ottens.
Jan van Oſtaye.
Peter van den Broeck.
Jan Cheeus.

1583.

Borgemeeſteren.

Goris Buyſen.
Johan Cheeus.

Schepenen.

Mr. Hugo van Baerle.
Mr. Geraert Ottens.
Bernaert van Etten.
Boudewyn van der Myl.
Peter van den Broeck.
Mr. Dirick van Giffen.
Mr. Sebregt 's Graauwen.
Adriaen Anthoniſz.

1584.

Borgemeeſteren.

Mr. Hugo van Baerle.
Boudewyn van der Myle.

Schepenen.

Ghoris Buyſen.
Mr. Godert Roelants.
Johan Cheeus.
Dirk van Giffen.
Mr. Sebregt 's Grauwen.
Adriaen Anthoniſz.
Jan van Mol.
Mr. Gerrit Ottens.

1585.

Borgemeeſteren.

Mr. Hugo van Baerle.
Jan Cheeus.

Schepenen.

Boudewyn van der Myle.
Mr. Godert Roelants.
Ghoris Buyſen.
Mr. Gerrit Ottens.
Peter van den Broecke.
Thibault de Cotereau.
Matthys van der Goes.
Peter van Alphen.

1586.

Borgemeeſteren.

Ghoris Buyſen.
Jooſt Corneliſz van den Broeck.

Schepenen.

Mr. Hugo van Baerle.
Johan Cheeus.
Mr. Godert Roelants.
Bernaert van Etten.
Mr. Gerrit Ottens.
Thibault de Cotereau.
Mr. Matthys van der Goes.
Pieter van Alphen.

1587.

Borgemeeſteren.

Mr. Gerrit Ottens.
Mr. Sebregt 's Grauwen.

Schepenen.

Ghoris Buyſen.
Jooſt Corn: van den Broecke.
Mr. Hugo van Baerle.
Mr. Godert Roelants.
Thibault de Cotereau.
Mr. Hendrick Montens.
Mr. Dirck Wachmans.
Pieter van Alphen.

1588.

Borgemeeſteren.

Jooſt van den Broecke.
Boudewyn van der Myl.

Schepenen.

Goris Buyſen.
Mr. Hugo van Baerle.
Mr. Godert Roelants.
Thibault de Cotereau.
Mr. Hendrick Montens.
Aert Aert Roovers.
Nicolaes Hey.
Pieter Fray.

Digitized by Google

Schepenen.

Jan van den Wouwer.
Geeraert van den Broeck.
Cornelis Montens.
Mr. Thomas van der Vloet.
Jan Peterszoon van Baerle.
Geerit Cornelisz Havermans.
Cornelis Gerritzoon van Baerle.
Boudewyn van der Myl.

1576.

Borgemeesteren.

Mr. Thomas van der Vloet.
Jan Petersſoon van Baerle.

Schepenen.

Ghoris Buyſen.
Cornelis Montens.
Geeraert van den Broeck.
Jooſt Cornelisſoon.
Lanceloot van Wyfvliet, *obiit.*
Bernaert van Etten.
Cornelis van Ipelaer.
Heymerick Adr: Heymericks.
Godert Cornelis Cheeus, *na de doodt van* L: van Wyfvliet.

1577.

Borgemeesteren.

Geraert van den Broeck.
Godert Cheeus.

Schepenen.

Ghoris Buyſen.
Bernaert van Etten.
Cornelis Montens.
Mr Thomas van Vloet.
Jooſt Cornelisſoon.
Jan van Baerle.
Cornelis van Ypelaer.
Heymerick Adr: Heymericks.

1578.

Borgemeesteren.

Godert van Lugtenburgh.
Geerit van den Broeck.

Schepenen.

Cornelis Wachmans.
Godert Cheeus
Claas Cornelisſoon.
Cornelis van Baerle.
Heymerick Adr: Heymericks.
Mr. Godert Roelants.
Mr. Hugo van Baerle.
Jan Marcelisſoon.

1579.

Borgemeesteren.

Godert van Lugtenburgh.
Claas Cornelisſoon.

Schepenen.

Cornelis Wachmans.
Jooſt Cornelis Godertſz.
Boudewyn van der Myl.
Heymerick Adr: Heymericks.
Mr. Godert Roelants.
Mr. Hugo van Baerle.
Godert Montens.
Mr. Cornelis Buyſen.

1580.

Borgemeesteren.

Godefroy Montens.
Claas Cornelisſoon.

Schepenen.

Ghoris Buyſen.
Mr. Godert van Lugtenburgh.
Heymerick Adr: Heymericks.
Mr. Hugo van Baerle.
Chriſtiaen Back.
Jan Maartenſz de Wilde.
Hendrick Feckens.
Anthonis Franſz.

1581.

Borgemeesteren.

Godefroy Montens.
Chriſtiaen Back.

Schepenen.

Ghoris Buyſen.
Cornelis Wachmans.
Niclaas Cornelisz.
Mr. Hugo van Baerle.
Mr. Cornelis Buyſen.
Mr. Hendrick Feckens.
Anthonis Franſz.
Mr. Jan Henryks.

1582.

Digitized by Google

1582.

Borgemeeſteren.

Mr. Hugo van Baerle.
Jooſt Corneliſz.

Schepenen.

Ghoris Buyſen.
Bernaert van Etten.
Mr. Godert Roelants.
Boudewyn van der Myl.
Mr. Geerit Ottens.
Jan van Oſtaye.
Peter van den Broeck.
Jan Cheeus.

1583.

Borgemeeſteren.

Goris Buyſen.
Johan Cheeus.

Schepenen.

Mr. Hugo van Baerle.
Mr. Geraert Ottens.
Bernaert van Etten.
Boudewyn van der Myl.
Peter van den Broeck.
Mr. Dirick van Giffen.
Mr. Sebregt 's Graauwen.
Adriaen Anthoniſz.

1584.

Borgemeeſteren.

Mr. Hugo van Baerle.
Boudewyn van der Myle.

Schepenen.

Ghoris Buyſen.
Mr. Godert Roelants.
Johan Cheeus.
Dirk van Giffen.
Mr. Sebregt 's Grauwen.
Adriaen Anthoniſz.
Jan van Mol.
Mr. Gerrit Ottens.

1585.

Borgemeeſteren.

Mr. Hugo van Baerle.
Jan Cheeus.

Schepenen.

Boudewyn van der Myle.
Mr. Godert Roelants.
Ghoris Buyſen.
Mr. Gerrit Ottens.
Peter van den Broecke.
Thibault de Cotereau.
Matthys van der Goes.
Peter van Alphen.

1586.

Borgemeeſteren.

Ghoris Buyſen.
Jooſt Corneliſz van den Broeck.

Schepenen.

Mr. Hugo van Baerle.
Johan Cheeus.
Mr. Godert Roelants.
Bernaert van Etten.
Mr. Gerrit Ottens.
Thibault de Cotereau.
Mr. Matthys van der Goes.
Pieter van Alphen.

1587.

Borgemeeſteren.

Mr. Gerrit Ottens.
Mr. Sebregt 's Grauwen.

Schepenen.

Ghoris Buyſen.
Jooſt Corn: van den Broecke.
Mr. Hugo van Baerle.
Mr. Godert Roelants.
Thibault de Cotereau.
Mr. Hendrick Montens.
Mr. Dirck Wachmans.
Pieter van Alphen.

1588.

Borgemeeſteren.

Jooſt van den Broecke.
Boudewyn van der Myl.

Schepenen.

Goris Buyſen.
Mr. Hugo van Baerle.
Mr. Godert Roelants.
Thibault de Cotereau.
Mr. Hendrick Montens.
Aert Aert Roovers.
Nicolaes Hey.
Pieter Fray.

Digitized by Google

1589.

Borgemeeſteren.

Mr. Hugo van Baerle.
Peter van den Broecke.

Schepenen.

Goris Buyſen.
Thibault de Cotereau.
Mr. Hendrick Montens.
Peter Fray.
Aaert Aert Roovers.
Nicolaes Hey.
Peter van Alphen.
Jan Marceliſz.

1590.

Borgemeeſteren.

Mr. Hendrick Montens.
Jan Cheeus.

Schepenen.

Mr. Hugo van Baerle.
Thibault de Cotereau.
Jan Peterſz van Baerle.
Mr. Dirck Wachmans.
Jan Marceliſz.
Jan Matthyſz.
Peter Fray.
Peter van den Broeck.

1591.

Borgemeeſteren.

Jonkr. Willem de Hertoge, Heer van Ooſtmal en Steen, *en naa deszelfs reſignatie.*
Goris Buyſen.
Mr. Sebregt 's Grauwen.

Schepenen.

Mr. Hugo van Baerle.
Jan Marceliſz.
Hendrick Feckens.
Peter Hoevenaers.
Willem Janſz Zeepſieder.
Pauwels Jacobs van Sundert.
Johan de Loecker.
Hendrick van der Hagen.

1592.

Borgemeeſteren.

Mr. Willem Martini.
Sebregt 's Grauwen.

Schepenen.

Goris Buyſen.
Mr. Hugo van Baerle.
Heymerick Adr: Heymericks.
Jan Marceliſz.
Pauwels van Lantſchot.
Jan de Loecker.
Mr. Joachim Gillis.
Philips Wachmans.

1593.

Borgemeeſteren.

Mr. Willem Martini.
Pauwels van Lantſchot.

Schepenen.

Goris Buyſen.
Mr. Hugo van Baerle.
Mr. Sebregt 's Graeuwen.
Mr. Joachim Gillis.
Philips Wachmans.
Mr. Hendrick Vogelſanck.
Cornelis van Ceters.
Hendrick van der Hagen.

1594.

Borgemeeſteren.

Mr. Willem Martini.
Pauwels van Lantſchot.

Schepenen.

Goris Buyſen.
Mr. Hugo van Baerle.
Jan Cheeus.
Mr. Sebregt s' Graeuwen.
Mr. Joachim Gillis.
Hendrick van der Hagen.
Jan de Loecker.
Dionys Piggen.

1595.

Gecontinueert.

1596.

Borgemeeſteren.

Godevaert Montens.
Jan Marcelis.

Schepenen.

Goris Buyſen.
Mr. Hugo van Baerle.

Mr.

Digitized by Google

Mr. Sebregt 's Graeuwen.
Mr. Joachim Gillis.
Johan Cheeus.
Hendrick van der Hagen.
Jan de Loecker.
Dionys Piggen.

1597.

Gecontinueert.

1598.

Borgemeesteren.

Jonkr. Govert Montens.
Mr. Sebregt 's Graeuwen.

Schepenen.

Goris Buysen.
Mr. Hugo van Baerle.
Jan Marcelis.
Pauwels van Lantschot, *obiit.*
Mr. Joachim Gillis.
Hendrick van der Hagen.
Dionys Piggen.
Dingman van der Locht.
Godert Peterſz, *naa de doot van* P: van. Lantschot.

1599.

Borgemeesteren.

Godevaert Montens.
Dionys Piggen.

Schepenen.

Goris Buysen.
Mr. Hugo van Baerle.
Mr. Sebregt 's Graeuwen.
Govaert Pieterſz.
Dingman van der Locht.
Job Wynantſz van Ruth.
Jacob Marcelis van Deuren.
Joris Wynants van Bernagien.

1600.

Borgemeesteren.

Godevaert Montens.
Dionys Piggen.

Schepenen.

Goris Buysen.
Mr. Hugo van Baerle.
Mr. Sebrecht 's Graeuwen.
Hendrick van der Hagen.
Jan Marcelisz van Zorghen.
Mr. Joachim Gillis.
Dingman van der Locht.
Jan Brantschat.

1601.

Borgemeesteren.

Jonkr. Willem de Hertoghe, Heer tot Oostmal, enz:
Godevaert Pieterſz.

Schepenen.

Mr. Hugo van Baerle.
Goris Buysen, *obiit.*
Hendrick van der Hagen.
Mr. Joachim Gillis.
Dionys Piggen.
Johan de Bergaigne.
Willem Beens.
Joris Wynants van Bernagien.
Franchois Backx, *naa de doot van* G. Buysen.

1602.

Gecontinueert.

1603.

Borgemeesteren.

Jonkr. Willem de Hertoghe.
Joris Wynants van Bernagien.

Schepenen.

Mr. Hugo van Baerle.
Mr. Hendrick van der Hagen.
Mr. Joachim Gillis.
Dionys Piggen.
Jan de Loecker.
Govaert Pieterſz.
Jan de Bergaigne.
Frans Backx.

1604.

Borgemeesteren.

Jonkr. Willem de Hertoghe.
Hendrick van der Hagen.

Schepenen.

Joris Wynants van Bernagien.
Mr. Joachim Gillis.
Godevaert Pieterſz.
Dionys Piggen.
Dingman van der Locht.
Jan de Loecker.
Mr. Jan Goeswini.
Johan Brantschat.

Digitized by Google

1589.

Borgemeesteren.

Mr. Hugo van Baerle.
Peter van den Broecke.

Schepenen.

Goris Buysen.
Thibault de Cotereau.
Mr. Hendrick Montens.
Peter Fray.
Aaert Aert Roovers.
Nicolaes Hey.
Peter van Alphen.
Jan Marcelisz.

1590.

Borgemeesteren.

Mr. Hendrick Montens.
Jan Cheeus.

Schepenen.

Mr. Hugo van Baerle.
Thibault de Cotereau.
Jan Petersz van Baerle.
Mr. Dirck Wachmans.
Jan Marcelisz.
Jan Matthysz.
Peter Fray.
Peter van den Broeck.

1591.

Borgemeesteren.

Jonkr. Willem de Hertoge, Heer van Oostmal en Steen, *en naa deszelfs resignatie.*
Goris Buysen.
Mr. Sebregt 's Grauwen.

Schepenen.

Mr. Hugo van Baerle.
Jan Marcelisz.
Hendrick Feckens.
Peter Hoevenaers.
Willem Janfz Zeepsieder.
Pauwels Jacobs van Sundert.
Johan de Loecker.
Hendrick van der Hagen.

1592.

Borgemeesteren.

Mr. Willem Martini.
Sebregt 's Grauwen.

Schepenen.

Goris Buysen.
Mr. Hugo van Baerle.
Heymerick Adr: Heymericks.
Jan Marcelisz.
Pauwels van Lantschot.
Jan de Loecker.
Mr. Joachim Gillis.
Philips Wachmans.

1593.

Borgemeesteren.

Mr. Willem Martini.
Pauwels van Lantschot.

Schepenen.

Goris Buysen.
Mr. Hugo van Baerle.
Mr. Sebregt 's Graeuwen.
Mr. Joachim Gillis.
Philips Wachmans.
Mr. Hendrick Vogelsanck.
Cornelis van Ceters.
Hendrick van der Hagen.

1594.

Borgemeesteren.

Mr. Willem Martini.
Pauwels van Lantschot.

Schepenen.

Goris Buysen.
Mr. Hugo van Baerle.
Jan Cheeus.
Mr. Sebregt s' Graeuwen.
Mr. Joachim Gillis.
Hendrick van der Hagen.
Jan de Loecker.
Dionys Piggen.

1595.

Gecontinueert.

1596.

Borgemeesteren.

Godevaert Montens.
Jan Marcelis.

Schepenen.

Goris Buysen.
Mr. Hugo van Baerle.

Mr.

Digitized by Google

Mr. Sebregt 's Graeuwen.
Mr. Joachim Gillis.
Johan Cheeus.
Hendrick van der Hagen.
Jan de Loecker.
Dionys Piggen.

1597.

Gecontinueert.

1598.

Borgemeeſteren.

Jonkr. Govert Montens.
Mr. Sebregt 's Graeuwen.

Schepenen.

Goris Buyſen.
Mr. Hugo van Baerle.
Jan Marcelis.
Pauwels van Lantſchot, *obiit.*
Mr. Joachim Gillis.
Hendrick van der Hagen.
Dionys Piggen.
Dingman van der Locht.
Godert Peterſz, *naa de doot van* P: van. Lantſchot.

1599.

Borgemeeſteren.

Godevaert Montens.
Dionys Piggen.

Schepenen.

Goris Buyſen.
Mr. Hugo van Baerle.
Mr. Sebregt 's Graeuwen.
Govaert Pieterſz.
Dingman van der Locht.
Job Wynantſz van Ruth.
Jacob Marcelis van Deuren.
Joris Wynants van Bernagien.

1600.

Borgemeeſteren.

Godevaert Montens.
Dionys Piggen.

Schepenen.

Goris Buyſen.
Mr. Hugo van Baerle.
Mr. Sebrecht 's Graeuwen.
Hendrick van der Hagen.
Jan Marceliſz van Zorghen.
Mr. Joachim Gillis.
Dingman van der Locht.
Jan Brantſchat.

1601.

Borgemeeſteren.

Jonkr. Willem de Hertoghe, Heer tot Ooſtmal, enz:
Godevaert Pieterſz.

Schepenen.

Mr. Hugo van Baerle.
Goris Buyſen, *obiit.*
Hendrick van der Hagen.
Mr. Joachim Gillis.
Dionys Piggen.
Johan de Bergaigne.
Willem Beens.
Joris Wynants van Bernagien.
Franchois Backx, *naa de doot van* G. Buyſen.

1602.

Gecontinueert.

1603.

Borgemeeſteren.

Jonkr. Willem de Hertoghe.
Joris Wynants van Bernagien.

Schepenen.

Mr. Hugo van Baerle.
Mr. Hendrick van der Hagen.
Mr. Joachim Gillis.
Dionys Piggen.
Jan de Loecker.
Govaert Pieterſz.
Jan de Bergaigne.
Frans Backx.

1604.

Borgemeeſteren.

Jonkr. Willem de Hertoghe.
Hendrick van der Hagen.

Schepenen.

Joris Wynants van Bernagien.
Mr. Joachim Gillis.
Godevaert Pieterſz.
Dionys Piggen.
Dingman van der Locht.
Jan de Loecker.
Mr. Jan Goeswini.
Johan Brantſchat.

Digitized by Google

1605.

Borgemeesteren.

Mr. Hendrick van der Hagen.
Dionys Piggen.

Schepenen.

Mr. Joachim Gillis.
Jan de Loecker.
Govaert Pietersz.
Joris Wynants van Bernagien.
Jan de Bergaigne.
Jan Brantschats.
Mr. Jan Goeswini.
Roeloff Bacx.

1606.

Borgemeesteren.

Mr. Joachim Gillis.
Joris Wynants van Bernagien.

Schepenen.

Jonkr. Willem de Hertoghe.
Dionys Piggen.
Jan de Loecker.
Godevaert Peter Boudewyns.
Jan Brantschats.
Jan de Bergaigne.
Mr. Jan Goeswini.
Roeloff Bacx.

1607.

Borgemeesteren.

Jonkr. Willem de Hertoghe.
Dionys Piggen.

Schepenen.

Mr. Joachim Gillis.
Joris Wynants van Bernagien.
Jan de Loecker.
Jan de Bergaigne.
Mr. Jan Goeswini.
Dr. Govaert van den Broeck.
Willem Beens.
Peter Lantschot.

1608.

Borgemeesteren.

Jonkr. Willem de Hertoge.
Joris Wynants van Bernagien.

Schepenen.

Dionys Piggen.
Mr. Joachim Gillis.
Jan de Loecker.
Jan de Bergaigne.
Mr. Jan Goeswini.
Dr. Godefroy van den Broeck.
Roeloff Bacx.
Jan Matthys Dyrven.

1609.

Gecontinueert.

1610.

Borgemeesteren.

Jonkr. Willem de Hertoghe.
Dionys Piggen.

Schepenen.

Joris Wynants van Bernagien.
Mr. Joachim Gillis.
Jan de Loecker.
Jan de Bergaigne.
Mr. Jan Goeswini.
Dr. Govaert van den Broeck.
Willem Beens.
Pieter Lanschot.

1611.

Borgemeesteren.

Joris Wynants van Bernagien.
Dionys Piggen.

Schepenen.

Jonkr. Willem de Hertoghe.
Mr. Joachim Gillis.
Jan de Loecker.
Dr. Govaert van den Broeck.
Willem Beens.
Peter van Lanschot.
Jan Brantschats.
Mr. Ambrosius Martini.

1612.

Borgemeesteren.

Joris Wynants van Bernagien.
Willem Beens.

Schepenen.

Jonkr. Willem de Hertoghe.
Mr. Joachim Gillis.

Dionys

Dionys Piggen.
Jan Brantſchats.
Dr. Govert van den Broeck.
Mr. Ambroſius Martini.
Balthaſar Baldi.
Pauwels Huybregts.

1613.

Borgemeeſteren.

Mr. Joachim Gillis.
Willem Beens.

Schepenen.

Jonkr. Willem de Hertoge.
Joris van Bernagie.
Dionys Piggen.
Dr. Godefroy van den Broeck.
Jan de Loecker, *obiit.*
Balthaſar Baldi.
Pauwels Huybregts.
Jacob Boge.
Mr. Jan Goeswini, *naa de doot van* Jan de Loecker.

1614.

Gecontinueert.

1615.

Borgemeeſteren.

Jonkr. Willem de Hertoghe, Heer van Ooſtmal.
Pauwels Huybregts.

Schepenen.

Mr. Joachim Gillis.
Joris van Bernagie.
Dionys Piggen.
Willem Beens.
Dr. Godefroy van den Broeck.
Balthaſar Baldi.
Adriaen Backx.
Bartholomeus Snellen.

1616.

Gecontinueert.

1617.

Borgemeeſteren.

Jonkr. Willem de Hertoghe.
Joris van Bernagie.

Schepenen.

Dionys Piggen.
Dr. Godefroy van den Broeck.
Balthaſar Baldi.
Adriaen Backx.
Pauwels Huybregts.
Jonkr. Euſtatius Surmont.
Jan van den Corput, *obiit.*
Peter van Lanſchot.
Mr. Jan Goeswini, *naa de doot van* Jan van den Corput.

1618.

Gecontinueert.

1619.

Borgemeeſteren.

Jonkr. Willem de Hertoghe.
Dionys Piggen.

Schepenen.

Joris van Bernagie.
Mr. Jan Goeswini.
Dr. Godefroy van den Broeck.
Balthaſar Baldi.
Jonkr. Euſtatius Surmont.
Adriaen Backx.
Jonkr. Johan van Hersbeeck, Heer van Bruniſſe.
Mr. Hendrick Bergaigne.

1620.

Gecontinueert.

1621.

Borgemeeſteren.

Jonkr. Willem de Hertoghe.
Joris van Bernagie.

Schepenen.

Dionys Pigghen.
Adriaen Backx.
Balthaſar Baldi.
Jonkr. Euſtatius Surmont.
Jonkr. Johan van Hersbeeck.
Dr. Godefroy van den Broeck.
Mr. Hendrick Bergaigne.
Jan van Lanſchot.

1622.

Gecontinueert.

1623.

Borgemeeſteren.

Jonkr. Willem de Hertoghe.
Joris van Bernagie.

Schepe-

Digitized by Google

1605.

Borgemeeſteren.

Mr. Hendrick van der Hagen.
Dionys Piggen.

Schepenen.

Mr. Joachim Gillis.
Jan de Loecker.
Govaert Pieterſz.
Joris Wynants van Bernagien.
Jan de Bergaigne.
Jan Brantſchats.
Mr. Jan Goeswini.
Roeloff Bacx.

1606.

Borgemeeſteren.

Mr. Joachim Gillis.
Joris Wynants van Bernagien.

Schepenen.

Jonkr. Willem de Hertoghe.
Dionys Piggen.
Jan de Loecker.
Godevaert Peter Boudewyns.
Jan Brantſchats.
Jan de Bergaigne.
Mr. Jan Goeswini.
Roeloff Bacx.

1607.

Borgemeeſteren.

Jonkr. Willem de Hertoghe.
Dionys Piggen.

Schepenen.

Mr. Joachim Gillis.
Joris Wynants van Bernagien.
Jan de Loecker.
Jan de Bergaigne.
Mr. Jan Goeswini.
Dr. Govaert van den Broeck.
Willem Beens.
Peter Lantſchot.

1608.

Borgemeeſteren.

Jonkr. Willem de Hertoge.
Joris Wynants van Bernagien.

Schepenen.

Dionys Piggen.
Mr. Joachim Gillis.
Jan de Loecker.
Jan de Bergaigne.
Mr. Jan Goeswini.
Dr. Godefroy van den Broeck.
Roeloff Bacx.
Jan Matthys Dyrven.

1609.

Gecontinueert.

1610.

Borgemeeſteren.

Jonkr. Willem de Hertoghe.
Dionys Piggen.

Schepenen.

Joris Wynants van Bernagien.
Mr. Joachim Gillis.
Jan de Loecker.
Jan de Bergaigne.
Mr. Jan Goeswini.
Dr. Govaert van den Broeck.
Willem Beens.
Pieter Lanſchot.

1611.

Borgemeeſteren.

Joris Wynants van Bernagien.
Dionys Piggen.

Schepenen.

Jonkr. Willem de Hertoghe.
Mr. Joachim Gillis.
Jan de Loecker.
Dr. Govaert van den Broeck.
Willem Beens.
Peter van Lanſchot.
Jan Brantſchats.
Mr. Ambroſius Martini.

1612.

Borgemeeſteren.

Joris Wynants van Bernagien.
Willem Beens.

Schepenen.

Jonkr. Willem de Hertoghe.
Mr. Joachim Gillis.

Dionys

Dionys Piggen.
Jan Brantſchats.
Dr. Govert van den Broeck.
Mr. Ambroſius Martini.
Balthaſar Baldi.
Pauwels Huybregts.

1613.

Borgemeeſteren.

Mr. Joachim Gillis.
Willem Beens.

Schepenen.

Jonkr. Willem de Hertoge.
Joris van Bernagie.
Dionys Piggen.
Dr. Godefroy van den Broeck.
Jan de Loecker, *obiit.*
Balthaſar Baldi.
Pauwels Huybregts.
Jacob Boge.
Mr. Jan Goeswini, *naa de doot van* Jan de Loecker.

1614.

Gecontinueert.

1615.

Borgemeeſteren.

Jonkr. Willem de Hertoghe, Heer van Ooſtmal.
Pauwels Huybregts.

Schepenen.

Mr. Joachim Gillis.
Joris van Bernagie.
Dionys Piggen.
Willem Beens.
Dr. Godefroy van den Broeck.
Balthaſar Baldi.
Adriaen Backx.
Bartholomeus Snellen.

1616.

Gecontinueert.

1617.

Borgemeeſteren.

Jonkr. Willem de Hertoghe.
Joris van Bernagie.

Schepenen.

Dionys Piggen.
Dr. Godefroy van den Broeck.
Balthaſar Baldi.
Adriaen Backx.
Pauwels Huybregts.
Jonkr. Euſtatius Surmont.
Jan van den Corput, *obiit.*
Peter van Lanſchot.
Mr. Jan Goeswini, *naa de doot van* Jan van den Corput.

1618.

Gecontinueert.

1619.

Borgemeeſteren.

Jonkr. Willem de Hertoghe.
Dionys Piggen.

Schepenen.

Joris van Bernagie.
Mr. Jan Goeswini.
Dr. Godefroy van den Broeck.
Balthaſar Baldi.
Jonkr. Euſtatius Surmont.
Adriaen Backx.
Jonkr. Johan van Hersbeeck, Heer van Bruniſſe.
Mr. Hendrick Bergaigne.

1620.

Gecontinueert.

1621.

Borgemeeſteren.

Jonkr. Willem de Hertoghe.
Joris van Bernagie.

Schepenen.

Dionys Pigghen.
Adriaen Backx.
Balthaſar Baldi.
Jonkr. Euſtatius Surmont.
Jonkr. Johan van Hersbeeck.
Dr. Godefroy van den Broeck.
Mr. Hendrick Bergaigne.
Jan van Lanſchot.

1622.

Gecontinueert.

1623.

Borgemeeſteren.

Jonkr. Willem de Hertoghe.
Joris van Bernagie.

Schepe-

Digitized by Google

Schepenen.

Adriaen Backx.
Balthaſar Baldi.
Jonkr. Euſtatius Surmont.
Dr. Godefroy van den Broeck.
Jonkr. Jan van Hersbeeck.
Mr. Hendrick Bergaigne.
Jan van Lanſchot.
Jan Felten de Ghintere.

1624.

Borgemeeſteren.

Jonkr. Willem de Hertoghe.
Bartholomeus Snellen.

Schepenen.

Joris van Bernaige.
Dr. Godefroy van den Broeck.
Balthaſar Baldi.
Adriaen Backx.
Jonckr. Euſtatius Surmont.
Jonckr. Jan van Hersbeeck.
Jan van Lantſchot.
Jan Felten de Ghintere.

1625.

Borgemeeſteren.

Mr. Hendrick Montens.
Dingman van der Locht.

Schepenen.

Dr. Godefroy van den Broeck.
Mr. Melis Janſz.
Mr. Johan Ceters.
Jan van Putte.
Peter van den Broecke.
Jan Jooſten van den Broeck.
Cornelis Hulshout.
Geraert Arendonck.

1626.

Borgemeeſteren.

Mr. Hendrick Montens.
Dingman van der Locht.

Schepenen.

Dr. Godefroy van der Locht.
Johan van Putte.
Mr. Johan Ceters.
Adriaen van Gelcom.
Gerard van Arendonck.
Mr. Adriaen van den Broecke.
Peter van den Broeck.
Cornelis Hulshout.

1627.

Borgemeeſteren.

Mr. Adriaen van den Broeck.
Mr. Arnold van Souſt.

Schepenen.

Dingeman van der Locht.
Mr. Peter van Hegelſom.
Johan van Putte.
Mr. Vredevorſt van Dalem.
Mr. Johan Cools.
Auguſtyn Wils.
Hendrick Antoni Wiſſems.
Huybrecht Sprongh.

1628.

Gecontinueert.

1629.

Borgemeeſteren.

Mr. Adriaen van den Broeck.
Auguſtyn Wils.

Schepenen.

Johan van Putte.
Mr. Vredevorſt van Dalem.
Mr. Peter van Hegelſom.
Michiel de Blione.
Mr. Chriſtian van der Locht.
Johan Aertſen Rietmaker.
Jan Cornelis Hulshout.
Huybregt Sprongh.

1630.

Borgemeeſteren.

Mr. Adriaen van Ryen.
Mr. Adriaen van den Broeck.

Schepenen.

Dr. Godefroy van den Broeck.
Jonckr. Peter van Geſtel.
Mr. Jan van der Venne.
Mr. Maerten van Wermont.
Mr. Peter van Hegelſom.
Auguſtyn Wils.
Huybregt Sprongh.
Dominicus Leemputte.

1631.

Borgemeeſteren.

Mr. Johan van der Venne.
Dingeman van der Locht.

Schepe-

Digitized by Google

Schepenen.

Mr. Adriaen van Ryen.
Mr. Adriaen van den Broeck.
Jonkr. Peter van Geſtel.
Jan van Putte.
Mr. Jan Coqls.
Mr. Martin Wermont.
Dominicus van Leemputte.
Mr. Peter van Hegelſom.

1632.

Borgemeeſteren.

Jonkr. Peter van Geſtel.
Mr. Chriſtiaen van der Locht.

Schepenen.

Mr. Jan van der Venne.
Dr. Godefroy van den Broeck.
Mr. Peter van Hegelſom.
Huybregt Sprongh.
Jonkr. Albregt van Dungen.
Mr. Laurens de Leeuw.
Jan Jooſten de Bruyn.
Gysbrecht Eelkens.

1633.

Borgemeeſteren.

Mr. Adriaen van den Broeck.
Mr. Jan van der Venne.

Schepenen.

Jonkr. Peter van Geſtel.
Mr. Chriſtiaen van der Locht.
Mr. Peter van Hegelſom.
Mr. Meerten van Wermont.
Jonkr. Albrecht van Dungen.
Jan Jooſten de Bruyn.
Dr. Jan Montens.
Paulus van Veltwyck.

1634.

Borgemeeſteren.

Johan van Putte.
Mr. Jan van der Venne.

Schepenen.

Mr. Adriaen van den Broeck.
Jonkr. Peter van Geſtel.
Dr. Godefroy van den Broeck.
Mr. Peter van Hegelſom.
Cornelis Hulshout.
Huybregt Sprongh.
Jonkr. Albregt van Dungen.
Pauwels van Veltwyck.

1635.

Gecontinueert.

1636.

Borgemeeſteren.

Mr. Peter van Hegelſom.
Johan van Putte.

Schepenen.

Mr. Johan van der Venne.
Mr. Meerten Wermont.
Jonkr. Albrecht van Dungen.
Mr. Paulus Leemputte.
Mr. Anthonis Lips.
Mr. Adriaen Dirven.
Dr. Johan Montens.
Jan Jooſten de Bruyn.

1637.

Borgemeeſteren.

Johan van Aerſſen.
Mr. Willem Snellen.

Schepenen.

Jonkr. Johan van Hersbeeck, Heer van Bruyniſſe.
Jonkr. Philips du Jardin
Mr. Jacob Lanſchot.
Daniel Buycx.
Iſaac Noirot.
Peter van Bernage.
Jacob Drabbe.
Hendrick Jooſten.

1638.

Borgemeeſteren.

Johan van Aerſſen.
Mr. Willem Snellen.

Schepenen.

Jonkr. Johan van Hersbeeck.
Jonkr. Philips du Jardin.
Daniel Buycx.
Iſaac Noirot.
Peter van Bernage.
Jacob Drabbe.
Hendrick Jooſten.
Mr. Willem Stas.

Digitized by Google

Schepenen.

Adriaen Backx.
Balthaſar Baldi.
Jonkr. Euſtatius Surmont.
Dr. Godefroy van den Broeck.
Jonkr. Jan van Hersbeeck.
Mr. Hendrick Bergaigne.
Jan van Lanſchot.
Jan Felten de Ghintere.

1624.

Borgemeeſteren.

Jonkr. Willem de Hertoghe.
Bartholomeus Snellen.

Schepenen.

Joris van Bernaige.
Dr. Godefroy van den Broeck.
Balthaſar Baldi.
Adriaen Backx.
Jonckr. Euſtatius Surmont.
Jonckr. Jan van Hersbeeck.
Jan van Lantſchot.
Jan Felten de Ghintere.

1625.

Borgemeeſteren.

Mr. Hendrick Montens.
Dingman van der Locht.

Schepenen.

Dr. Godefroy van den Broeck.
Mr. Melis Janſz.
Mr. Johan Ceters.
Jan van Putte.
Peter van den Broecke.
Jan Jooſten van den Broeck.
Cornelis Hulshout.
Geraert Arendonck.

1626.

Borgemeeſteren.

Mr. Hendrick Montens.
Dingman van der Locht.

Schepenen.

Dr. Godefroy van der Locht.
Johan van Putte.
Mr. Johan Ceters.
Adriaen van Gelcom.
Gerard van Arendonck.
Mr. Adriaen van den Broecke.
Peter van den Broeck.
Cornelis Hulshout.

1627.

Borgemeeſteren.

Mr. Adriaen van den Broeck.
Mr. Arnold van Souſt.

Schepenen.

Dingeman van der Locht.
Mr. Peter van Hegelſom.
Johan van Putte.
Mr. Vredevorſt van Dalem.
Mr. Johan Cools.
Auguſtyn Wils.
Hendrick Antoni Wiſſems.
Huybrecht Sprongh.

1628.

Gecontinueert.

1629.

Borgemeeſteren.

Mr. Adriaen van den Broeck.
Auguſtyn Wils.

Schepenen.

Johan van Putte.
Mr. Vredevorſt van Dalem.
Mr. Peter van Hegelſom.
Michiel de Blione.
Mr. Chriſtian van der Locht.
Johan Aertſen Rietmaker.
Jan Cornelis Hulshout.
Huybregt Sprongh.

1630.

Borgemeeſteren.

Mr. Adriaen van Ryen.
Mr. Adriaen van den Broeck.

Schepenen.

Dr. Godefroy van den Broeck.
Jonckr. Peter van Geſtel.
Mr. Jan van der Venne.
Mr. Maerten van Wermont.
Mr. Peter van Hegelſom.
Auguſtyn Wils.
Huybregt Sprongh.
Dominicus Leemputte.

1631.

Borgemeeſteren.

Mr. Johan van der Venne.
Dingeman van der Locht.

Schepe-

Digitized by Google

Schepenen.

Mr. Adriaen van Ryen.
Mr. Adriaen van den Broeck.
Jonkr. Peter van Geſtel.
Jan van Putte.
Mr. Jan Coqls.
Mr. Martin Wermont.
Dominicus van Leemputte.
Mr. Peter van Hegelſom.

1632.

Borgemeeſteren.

Jonkr. Peter van Geſtel.
Mr. Chriſtiaen van der Locht.

Schepenen.

Mr. Jan van der Venne.
Dr. Godefroy van den Broeck.
Mr. Peter van Hegelſom.
Huybregt Sprongh.
Jonkr. Albregt van Dungen.
Mr. Laurens de Leeuw.
Jan Jooſten de Bruyn.
Gysbrecht Eelkens.

1633.

Borgemeeſteren.

Mr. Adriaen van den Broeck.
Mr. Jan van der Venne.

Schepenen.

Jonkr. Peter van Geſtel.
Mr. Chriſtiaen van der Locht.
Mr. Peter van Hegelſom.
Mr. Meerten van Wermont.
Jonkr. Albrecht van Dungen.
Jan Jooſten de Bruyn.
Dr. Jan Montens.
Paulus van Veltwyck.

1634.

Borgemeeſteren.

Johan van Putte.
Mr. Jan van der Venne.

Schepenen.

Mr. Adriaen van den Broeck.
Jonkr. Peter van Geſtel.
Dr. Godefroy van den Broeck.
Mr. Peter van Hegelſom.
Cornelis Hulshout.
Huybregt Sprongh.
Jonkr. Albregt van Dungen.
Pauwels van Veltwyck.

1635.

Gecontinueert.

1636.

Borgemeeſteren.

Mr. Peter van Hegelſom.
Johan van Putte.

Schepenen.

Mr. Johan van der Venne.
Mr. Meerten Wermont.
Jonkr. Albrecht van Dungen.
Mr. Paulus Leemputte.
Mr. Anthonis Lips.
Mr. Adriaen Dirven.
Dr. Johan Montens.
Jan Jooſten de Bruyn.

1637.

Borgemeeſteren.

Johan van Aerſſen.
Mr. Willem Snellen.

Schepenen.

Jonkr. Johan van Hersbeeck, Heer van Bruyniſſe.
Jonkr. Philips du Jardin
Mr. Jacob Lanſchot.
Daniel Buycx.
Iſaac Noirot.
Peter van Bernage.
Jacob Drabbe.
Hendrick Jooſten.

1638.

Borgemeeſteren.

Johan van Aerſſen.
Mr. Willem Snellen.

Schepenen.

Jonkr. Johan van Hersbeeck.
Jonkr. Philips du Jardin.
Daniel Buycx.
Iſaac Noirot.
Peter van Bernage.
Jacob Drabbe.
Hendrick Jooſten.
Mr. Willem Stas.

Digitized by Google

1639.

Gecontinueert.

1640.

Borgemeeſteren.

Johan van Aerſſen.
Jonkr. Jan van Hersbeeck, Heer van Bruyniſſe.

Schepenen.

Mr. Willem Snellen.
Iſaac Noirot.
Peter van Bernage.
Jacob Drabbe.
Hendrick Jooſten.
Mr. Willem Stas.
Dirck van Hoorn.
Daem Janſz.

1641.

Borgemeeſteren.

Johan van Aerſſen.
Mr. Willem Snellen.

Schepenen.

Peter van Bernage.
Jacob Drabbe.
Hendrick Jooſten.
Mr. Willem Stas.
Daem Janſz.
Anthony van Buerſtede.
Chriſtiaen Beens.
Jonkr. Willem van Lanckveld.

1642.

Borgemeeſteren.

Johan van Aerſſen.
Mr. Willem Snellen.

Schepenen.

Peter van Bernage.
Jacob Drabbe.
Mr. Willem Stas.
Jan Goris van der Wien.
Anthony van Buerſtede.
Chriſtiaen Beens.
Jonkr. Willem van Lanckveld.
Jan van Bergen.

1643.

Gecontinueert.

1644.

Borgemeeſteren.

Johan van Aerſen.
Pieter van Bernage.

Schepenen.

Mr. Willem Snellen.
Iſaac Noirot.
Jacob Drabbe.
Mr. Willem Stas.
Anthony van Buerſtede.
Jonkr. Willem Lanckveld.
Damis Janſz.
Jan van Bergen.

1645.

Borgemeeſteren.

Johan van Aerſſen.
Pieter van Bernage.

Schepenen.

Mr. Willem Snellen.
Iſaac Noirot.
Jacob Drabbe.
Mr. Willem Stas.
Anthony van Buerſtede.
Jan van Bergen.
Chriſtiaen Beens.
Jan Adriaanſz van Bergen.

1646.

Gecontinueert.

1647.

Borgemeeſteren.

Johan van Aerſſen.
Mr. Willem Snellen.

Schepenen.

Pieter van Bernage.
Iſaac Noirot.
Jacob Drabbe.
Mr. Willem Stas.
Anthony van Buerſtede.
Jan Willemſz van Bergen.
Chriſtiaen Beens.
Jan Jacob Hausman.

1648.

Digitized by Google

1648.

Borgemeeſteren.

Johan van Aerſſen.
Mr. Willem Snellen.

Schepenen.

Peter van Bernage.
Jacob Drabbe.
Mr. Willem Stas.
Anthony van Buerſtede.
Jan Willemſz van Bergen.
Jan Jacob Hausman.
Daem Janſz.
Franchois Bruyninx.

1649.

Borgemeeſteren.

Johan van Aerſſen.
Mr. Willem Snellen.

Schepenen.

Pieter van Bernage.
Jacob Drabbe.
Mr. Willem Stas, *obiit.*
Anthony van Buerſtede.
Damis Janſz.
Jan Willemſz van Bergen.
Johan Jacob Hausman.
Jan Adriaanſz van Bergen.
Govert van Alphen, *naa de doot van* Mr. W. Stas.

1650.

Borgemeeſteren.

Johan van Aerſſen.
Mr. Willem Snellen.

Schepenen.

Jacob Drabbe.
Johan Jacob Hausman.
Govert van Alphen.
Chriſtiaen Beens.
Mr. Johan van Vliet.
Jacob Wachmans.
Dr. Michiel Ryers.
Anthony van der Noot.

1651.

Gecontinueert.

1652.

Borgemeeſteren.

Johan van Aerſſen.
Jacob Drabbe.

Schepenen.

Pieter van Bernage.
Chriſtiaen Beens.
Govert van Alphen.
Mr. Johan van Vliet.
Dr. Michiel Ryers.
Anthony van der Noot.
Damis Janſz.
Jan Buycx.

1653.

Borgemeeſteren.

Johan van Aerſſen.
Jacob Drabbe.

Schepenen.

Iſaac Noirot.
Pieter van Bernage.
Damis Janſz.
Chriſtiaen Beens.
Dr. Michiel Ryers.
Anthony van der Noot.
Jan Buycx.
Jacob Stas.

1654.

Borgemeeſteren.

Iſaac Noirot.
Jacob Drabbe.

Schepenen.

Johan Buycx.
Chriſtiaen Beens.
Dr. Michiel Ryers.
Anthonis van der Noot.
Adriaen van der Schoot.
Thomas van Oirſchot.
Jacob Stas.
Henrick van Berlicum.

1655.

Borgemeeſteren.

Iſaac Noirot.
Jacob Drabbe.

Schepenen.

Johan Buycx.
Jacob Stas.
Adriaen van der Schoot.
Thomas van Oorſchot.
Henrick van Berlicum.
Damis Janſz.
Mr. Willem van Beeck.
Jan Meyers.

Digitized by Google

1639.

Gecontinueert.

1640.

Borgemeeſteren.

Johan van Aerſſen.
Jonkr. Jan van Hersbeeck, Heer van Bruyniſſe.

Schepenen.

Mr. Willem Snellen.
Iſaac Noirot.
Peter van Bernage.
Jacob Drabbe.
Hendrick Jooſten.
Mr. Willem Stas.
Dirck van Hoorn.
Daem Janſz.

1641.

Borgemeeſteren.

Johan van Aerſſen.
Mr. Willem Snellen.

Schepenen.

Peter van Bernage.
Jacob Drabbe.
Hendrick Jooſten.
Mr. Willem Stas.
Daem Janſz.
Anthony van Buerſtede.
Chriſtiaen Beens.
Jonkr. Willem van Lanckveld.

1642.

Borgemeeſteren.

Johan van Aerſſen.
Mr. Willem Snellen.

Schepenen.

Peter van Bernage.
Jacob Drabbe.
Mr. Willem Stas.
Jan Goris van der Wien.
Anthony van Buerſtede.
Chriſtiaen Beens.
Jonkr. Willem van Lanckveld.
Jan van Bergen.

1643.

Gecontinueert.

1644.

Borgemeeſteren.

Johan van Aerſen.
Pieter van Bernage.

Schepenen.

Mr. Willem Snellen.
Iſaac Noirot.
Jacob Drabbe.
Mr. Willem Stas.
Anthony van Buerſtede.
Jonkr. Willem Lanckveld.
Damis Janſz.
Jan van Bergen.

1645.

Borgemeeſteren.

Johan van Aerſſen.
Pieter van Bernage.

Schepenen.

Mr. Willem Snellen.
Iſaac Noirot.
Jacob Drabbe.
Mr. Willem Stas.
Anthony van Buerſtede.
Jan van Bergen.
Chriſtiaen Beens.
Jan Adriaanſz van Bergen.

1646.

Gecontinueert.

1647.

Borgemeeſteren.

Johan van Aerſſen.
Mr. Willem Snellen.

Schepenen.

Pieter van Bernage.
Iſaac Noirot.
Jacob Drabbe.
Mr. Willem Stas.
Anthony van Buerſtede.
Jan Willemſz van Bergen.
Chriſtiaen Beens.
Jan Jacob Hausman.

1648.

Digitized by Google

1648.

Borgemeeſteren.

Johan van Aerſſen.
Mr. Willem Snellen.

Schepenen.

Peter van Bernage.
Jacob Drabbe.
Mr. Willem Stas.
Anthony van Buerſtede.
Jan Willemſz van Bergen.
Jan Jacob Hausman.
Daem Janſz.
Franchois Bruyninx.

1649.

Borgemeeſteren.

Johan van Aerſſen.
Mr. Willem Snellen.

Schepenen.

Pieter van Bernage.
Jacob Drabbe.
Mr. Willem Stas, *obiit.*
Anthony van Buerſtede.
Damis Janſz.
Jan Willemſz van Bergen.
Johan Jacob Hausman.
Jan Adriaanſz van Bergen.
Govert van Alphen, *naa de doot van* Mr. W. Stas.

1650.

Borgemeeſteren.

Johan van Aerſſen.
Mr. Willem Snellen.

Schepenen.

Jacob Drabbe.
Johan Jacob Hausman.
Govert van Alphen.
Chriſtiaen Beens.
Mr. Johan van Vliet.
Jacob Wachmans.
Dr. Michiel Ryers.
Anthony van der Noot.

1651.

Gecontinueert.

1652.

Borgemeeſteren.

Johan van Aerſſen.
Jacob Drabbe.

Schepenen.

Pieter van Bernage.
Chriſtiaen Beens.
Govert van Alphen.
Mr. Johan van Vliet.
Dr. Michiel Ryers.
Anthony van der Noot.
Damis Janſz.
Jan Buycx.

1653.

Borgemeeſteren.

Johan van Aerſſen.
Jacob Drabbe.

Schepenen.

Iſaac Noirot.
Pieter van Bernage.
Damis Janſz.
Chriſtiaen Beens.
Dr. Michiel Ryers.
Anthony van der Noot.
Jan Buycx.
Jacob Stas.

1654.

Borgemeeſteren.

Iſaac Noirot.
Jacob Drabbe.

Schepenen.

Johan Buycx.
Chriſtiaen Beens.
Dr. Michiel Ryers.
Anthonis van der Noot.
Adriaen van der Schoot.
Thomas van Oirſchot.
Jacob Stas.
Henrick van Berlicum.

1655.

Borgemeeſteren.

Iſaac Noirot.
Jacob Drabbe.

Schepenen.

Johan Buycx.
Jacob Stas.
Adriaen van der Schoot.
Thomas van Oorſchot.
Henrick van Berlicum.
Damis Janſz.
Mr. Willem van Beeck.
Jan Meyers.

Digitized by Google

1656.

Borgemeeſteren.

Jacob Drabbe.
Iſaac Noirot.

Schepenen.

Jan Buycx.
Damis Janſz.
Mr. Willem van Beeck.
Pieter van Bernage.
Jan Meyers.
Chriſtiaen Beens.
Johan Jacob Hausman.
David van Leeuwen.

1657.

Borgemeeſteren.

Jacob Drabbe.
Iſaac Noirot.

Schepenen.

Damis Janſz.
Johan Jacob Hausman.
David van Leeuwen.
Pieter van Bernage.
Dr. Michiel Ryers.
Jan Willemſz van Bergen.
Johan van Alphen.
Jacob de Bons.

1658.

Borgemeeſteren.

Pieter van Bernagie.
Hendrick van Berlicum.

Schepenen.

Jan van Bergen.
Johan Jacob Hausman.
Dr. Michiel Ryers.
Jacob de Bons.
Jan Buycx.
Jan Meyers.
Cornelis Vingerhoets.
Eduard van Nieuwenhoven.

1659.

Borgemeeſteren.

Pieter van Bernagie.
Hendrick van Berlicum.

Schepenen.

Jan Jacob Hausman.
Jacob de Bons.
Jan Buycx.
Eduard van Nieuwenhove.
Mr. Willem Snellen.
Anthonis van Buerſtede.
Jan van Alphen.
Jonkr. Jan van der Strepen.

1660.

Gecontinueert.

1661.

Borgemeeſteren.

Mr. Willem Snellen.
Jan Buycx.

Schepenen.

Pieter van Bernagie.
Henrick van Berlicum.
Anthonis van Buerſtede.
Johan Jacob Hausman.
Jacob de Bons.
Jonkr. Jan van der Strepen.
Damis Janſz.
Johan van Bergen.

1662. 1663.

Gecontinueert.

1664.

Borgemeeſteren.

Mr. Willem Snellen.
Jan Buycx.

Schepenen.

Pieter van Bernagie.
Henrick van Berlicum.
Anthonis van Buerſtede.
Jacob de Bons.
Jonkr. Jan van der Strepen.
Damis Janſz.
Johan van Bergen.
Samuel Zuerius.

1665.

Borgemeeſteren.

Anthonis van Buerſtede.
Pieter van Bernagie.

Schepe-

Digitized by Google

Schepenen.

Mr Willem Snellen.
Jan Buycx.
Jan van Bergen.
Jacob de Bons.
Jonkr. Jan van der Strepen.
Samuel Zuerius.
Johan Damisse.
Cornelis Vingerhoets.

1666.

Borgemeesteren.

Anthonis van Buerstede.
Pieter van Bernagie.

Schepenen.

Mr. Willem Snellen.
Jan Buycx.
Johan van Bergen.
Anthony van der Noot.
Cornelis Vingerhoets.
Jonkr. Jan van der Strepen.
Samuël Zuerius.
Johan Damisse.

1667.

Borgemeesteren.

Anthonis van Buerstede.
Pieter van Bernagie.

Schepenen.

Mr. Willem Snellen.
Johan Buycx.
Anthony van der Noot.
Cornelis Vingerhoets.
Samuel Zuerius.
Johan Damisse.
Adriaen van der Schoot.
Jonkr. François van Blyenburgh.

1668.

Borgemeesteren.

Mr. Willem Snellen.
Pieter van Bernagie.

Schepenen.

Johan Buycx.
Anthony van der Noot.
Jonkr. Jan van der Strepen.
Samuel Zuerius.
Johan Damisse.
Johan Meyers.
Mr. François de Bons.
Cornelis Schotte.

1669.

Borgemeesteren.

Mr. Willem Snellen.
Pieter van Bernagie.

Schepenen.

Johan Buycx.
Adriaen van der Schoot.
Jonkr. Jan van der Strepen.
Samuel Zuerius.
Johan Damisse.
Johan Meyers.
Mr. François de Bons.
Cornelis Schotte.

1670.

Borgemeesteren.

Mr. Willem Snellen.
Pieter van Bernagie.

Schepenen.

Jan Buycx.
Adriaen van der Schoot.
Jonkr. Jan van der Strepen.
Samuel Zuerius.
Johan Damisse.
Mr. François de Bons.
Cornelis Schotte.
Willem van Bergen.

1671.

Borgemeesteren.

Mr. Willem Snellen.
Pieter van Bernagie.

Schepenen.

Adriaen van der Schoot.
Jonkr. Jan van der Strepen.
Samuel Zuerius.
Jan Damisse.
Mr. François de Bons.
Cornelis Schotte.
Willem van Bergen.
Cornelis Botteyke.

Digitized by Google

1672.

Borgemeesteren.

Mr. Jacob van Bergen.
Jonkr. Johan van der Strepen.

Schepenen.

Mr. Willem Snellen.
Pieter van Bernagie.
Samuel Zuerius.
Mr. François de Bons.
Cornelis Schotte.
Cornelis Botteyke.
Henrick van Berlicum.
Hildegaert Wierts.

1673.

Borgemeesteren.

Pieter van Bernagie.
Jonkr. Johan van der Strepen.

Schepenen.

Mr. Willem Snellen.
Johan van Alphen.
Cornelis Vingerhoets.
Mr. François de Bons.
Willem van Bergen.
Cornelis Botteycken.
Hildegaert Wierts.
Mr. Jacob Knaap.

1674.

Gecontinueert.

1675.

Borgemeesteren.

Mr. Willem Snellen.
Mr. François de Bons.

Schepenen.

Jonkr. Jan van der Strepen.
Cornelis Botteyken.
Hildegaert Wierts.
Mr. Jacob Knaap.
Johan Damisse.
Mr. Engelbert Graswinckel.
Mr. Pieter van Luchtenburch.
Adriaen Bernagie.

1676.

Borgemeesteren.

Mr. François de Bons.
Cornelis van Botteycken.

Schepenen.

Mr. Willem Snellen.
Damis Jansz.
Jonkr. Johan van der Strepen.
Hildegaert Wierts.
Mr. Jacob Knaep.
Mr. Engelbrecht Graswinckel.
Mr. Pieter van Luchtenburch.
Adriaen Bernagie.

1677.

Borgemeesteren.

Damis Damisz, *de Oude.*
Cornelis van Botteyken.

Schepenen.

Johan van Alphen.
Willem van Bergen.
Mr. Pieter van Luchtenburch.
Adriaen Bernagie.
Pieter Beens.
Pieter Rauws.
Dr. Christoffel van Campen.
Abraham de Clerq.

1678.

Borgemeesteren.

Damis Damisz.
Willem van Bergen.

Schepenen.

Johan van Alphen.
Hildegaert Wierts.
Mr. Pieter van Luchtenburch.
Adriaen Bernagie.
Pieter Rauws.
Dr. Christoffel van Campen.
Abraham de Clercq.
Paulus Snellen.

1679.

Borgemeesteren.

Mr. Pieter van Luchtenburch.
Willem van Bergen.

Schepenen.

Hildegaert Wierts.
Pieter Rauws.
Dr. Christoffel van Campen.
Abraham de Clerq.
Paulus Snellen.
Hendrick Damius.
Mr. Jacob van Buerstede.
Mr. Fredrick Hendrick Issac.

1680.

Digitized by Google

1680.

Borgemeeſteren.

Willem van Bergen.
Paulus Snellen.

Schepenen.

Hildegaert Wierts.
Hendrick Damius.
Mr. Jacob van Buerſtede.
Mr. Fredrick Hendrick Iſſac.
Anthony Knollaerts.
Adriaen van Overvelt.
Laurens Boudens.
Cornelis Vereyck.

1681.

Borgemeeſteren.

Willem van Bergen.
Paulus Snellen.

Schepenen.

Hildegaert Wierts.
Pieter Rauws.
Hendrick Damiſſe.
Mr. Jacob van Buerſtede.
Mr. Fredrick Hendrik Iſſac.
Anthony Knollaerts.
Laurens Boudens, *obiit.*
Cornelis Vereyck.
François Schagen, *naa de doot van* L. Boudens.

1682.

Borgemeeſteren.

Paulus Snellen.
Mr. Jacob van Buerſtede.

Schepenen.

Pieter Rauws.
Dr. Chriſtoffel van Campen.
Anthony Knollaerts.
Cornelis Vereyck.
François Schagen.
Willem van Gent.
Chriſtoffel Hanecops.
David Bourſſe, *d'Oude.*

1683.

Borgemeeſteren.

Paulus Snellen.
Mr. Jacob Buerſtede.

Schepenen.

Willem van Bergen.
Hendrick Damius.
Adriaen van Overvelt.
Mr. Fredrik Hendrik Iſſac.
Willem van Gent.
Chriſtoffel Hanecops.
Dr. Louis Le Clerq.
Jacobus Wachmans.

1684.

Gecontinueert.

1685.

Borgemeeſteren.

Mr. Jacob van Buerſtede.
Paulus Snellen.

Schepenen.

Hildegaert Wierts, *obiit.*
Dr. Chriſtoffel van Campen.
Mr. Fredrik Hendrik Iſſac.
Anthony Knollaerts.
Cornelis Vereyck.
Jacob Wachmans.
Johan Schouwen, *obiit.*
Dr. Govert van Alphen.
Willem van Bergen, *naa de doot van* H. Wierts.
Pieter Rauws, *naa de doot van* J. Schouwen.

1686.

Borgemeeſteren.

Mr. Jacob van Buerſtede.
Paulus Snellen.

Schepenen.

Willem van Bergen.
Dr. Chriſtoffel van Campen.
Mr. Fredrick Hendr: Iſſac.
Anthony Knollaerts.
Cornelis Vereyck.
Pieter Rauws.
Jacob Wachmans.
Dr. Govert van Alphen.

1687.

Borgemeeſteren.

Paulus Snellen.
Mr. Jacob van Buerſtede.

Schepe-

Digitized by Google

1672.

Borgemeeſteren.

Mr. Jacob van Bergen.
Jonkr. Johan van der Strepen.

Schepenen.

Mr. Willem Snellen.
Pieter van Bernagie.
Samuel Zuerius.
Mr. François de Bons.
Cornelis Schotte.
Cornelis Botteyke.
Henrick van Berlicum.
Hildegaert Wierts.

1673.

Borgemeeſteren.

Pieter van Bernagie.
Jonkr. Johan van der Strepen.

Schepenen.

Mr. Willem Snellen.
Johan van Alphen.
Cornelis Vingerhoets.
Mr. François de Bons.
Willem van Bergen.
Cornelis Botteycken.
Hildegaert Wierts.
Mr. Jacob Knaap.

1674.

Gecontinueert.

1675.

Borgemeeſteren.

Mr. Willem Snellen.
Mr. François de Bons.

Schepenen.

Jonkr. Jan van der Strepen.
Cornelis Botteyken.
Hildegaert Wierts.
Mr. Jacob Knaap.
Johan Damiſſe.
Mr. Engelbert Graswinckel.
Mr. Pieter van Luchtenburch.
Adriaen Bernagie.

1676.

Borgemeeſteren.

Mr. François de Bons.
Cornelis van Botteycken.

Schepenen.

Mr. Willem Snellen.
Damis Janſz.
Jonkr. Johan van der Strepen.
Hildegaert Wierts.
Mr. Jacob Knaep.
Mr. Engelbrecht Graswinckel.
Mr. Pieter van Luchtenburch.
Adriaen Bernagie.

1677.

Borgemeeſteren.

Damis Damiſz, *de Oude.*
Cornelis van Botteyken.

Schepenen.

Johan van Alphen.
Willem van Bergen.
Mr. Pieter van Luchtenburch.
Adriaen Bernagie.
Pieter Beens.
Pieter Rauws.
Dr. Chriſtoffel van Campen.
Abraham de Clerq.

1678.

Borgemeeſteren.

Damis Damiſz.
Willem van Bergen.

Schepenen.

Johan van Alphen.
Hildegaert Wierts.
Mr. Pieter van Luchtenburch.
Adriaen Bernagie.
Pieter Rauws.
Dr. Chriſtoffel van Campen.
Abraham de Clercq.
Paulus Snellen.

1679.

Borgemeeſteren.

Mr. Pieter van Luchtenburch.
Willem van Bergen.

Schepenen.

Hildegaert Wierts.
Pieter Rauws.
Dr. Chriſtoffel van Campen.
Abraham de Clerq.
Paulus Snellen.
Hendrick Damius.
Mr. Jacob van Buerſtede.
Mr. Fredrick Hendrick Iſſac.

1680.

Digitized by Google

1680.

Borgemeeſteren.

Willem van Bergen.
Paulus Snellen.

Schepenen.

Hildegaert Wierts.
Hendrick Damius.
Mr. Jacob van Buerſtede.
Mr. Fredrick Hendrick Iſſac.
Anthony Knollaerts.
Adriaen van Overvelt.
Laurens Boudens.
Cornelis Vereyck.

1681.

Borgemeeſteren.

Willem van Bergen.
Paulus Snellen.

Schepenen.

Hildegaert Wierts.
Pieter Rauws.
Hendrick Damiſſe.
Mr. Jacob van Buerſtede.
Mr. Fredrick Hendrik Iſſac.
Anthony Knollaerts.
Laurens Boudens, *obiit.*
Cornelis Vereyck.
François Schagen, *naa de doot van* L. Boudens.

1682.

Borgemeeſteren.

Paulus Snellen.
Mr. Jacob van Buerſtede.

Schepenen.

Pieter Rauws.
Dr. Chriſtoffel van Campen.
Anthony Knollaerts.
Cornelis Vereyck.
François Schagen.
Willem van Gent.
Chriſtoffel Hanecops.
David Bourſſe, *d'Oude.*

1683.

Borgemeeſteren.

Paulus Snellen.
Mr. Jacob Buerſtede.

Schepenen.

Willem van Bergen.
Hendrick Damius.
Adriaen van Overvelt.
Mr. Fredrik Hendrik Iſſac.
Willem van Gent.
Chriſtoffel Hanecops.
Dr. Louis Le Clerq.
Jacobus Wachmans.

1684.

Gecontinueert.

1685.

Borgemeeſteren.

Mr. Jacob van Buerſtede.
Paulus Snellen.

Schepenen.

Hildegaert Wierts, *obiit.*
Dr. Chriſtoffel van Campen.
Mr. Fredrik Hendrik Iſſac.
Anthony Knollaerts.
Cornelis Vereyck.
Jacob Wachmans.
Johan Schouwen, *obiit.*
Dr. Govert van Alphen.
Willem van Bergen, *naa de doot van* H. Wierts.
Pieter Rauws, *naa de doot van* J: Schouwen.

1686.

Borgemeeſteren.

Mr. Jacob van Buerſtede.
Paulus Snellen.

Schepenen.

Willem van Bergen.
Dr. Chriſtoffel van Campen.
Mr. Fredrick Hendr: Iſſac.
Anthony Knollaerts.
Cornelis Vereyck.
Pieter Rauws.
Jacob Wachmans.
Dr. Govert van Alphen.

1687.

Borgemeeſteren.

Paulus Snellen.
Mr. Jacob van Buerſtede.

Schepe-

Digitized by Google

Schepenen.

Mr. Fredrik Hendr: Iſſac.
Willem van Bergen.
Anthony Knollaerts.
Cornelis Vereyck.
Chriſtoffel Hanecop.
Johan van Erfrenten.
Hendrick Kamerlingh.
Willem van Erp.

1688.

Borgemeeſteren.

Willem van Bergen.
Mr. Jacob van Buerſtede.

Schepenen.

Paulus Snellen.
Cornelis Vingerhoets.
Mr. Fredrik Hendr: Iſſac.
Anthony Knollaerts.
Cornelis Vereyck.
Dr. Louis Le Clercq.
Johan van Erfrenten.
Hendrik Kamerling.

1689.

Borgemeeſteren.

Willem van Bergen.
Mr. Jacob van Buerſtede.

Schepenen.

Paulus Snellen.
Cornelis Vingerhoets.
Mr. Fredrik Hendr: Iſſac.
Anthony Knollaerts, *obiit.*
Cornelis Vereyck.
Willem van Gent.
Dr. Govert van Alphen.
Paulus van Heusden.
Chriſtoffel Hanecop, *naa de doot van A. Knollaerts.*

1690.

Borgemeeſteren.

Mr. Jacob van Buerſtede.
Willem van Bergen.

Schepenen.

Paulus Snellen.
Cornelis Vingerhoets.
Mr. Fredrik Hendr: Iſſac.
Cornelis Vereyck.
Willem van Gent.
Dr. Govaert van Alphen.
Paulus van Heusden.
Goſuin Bernaige.

1691.

Borgemeeſteren.

Paulus Snellen.
Willem van Bergen.

Schepenen.

Mr. Jacob van Buerſtede.
Cornelis Vingerhoets.
Mr. Fredrik Hendr: Iſſac.
Cornelis Vereyck.
Pieter Rauws.
Willem van Gent.
Goſuin Bernaige.
Johan Heeren.

1692.

Borgemeeſteren.

Paulus Snellen.
Mr. Fredrik Hendr: Iſſac.

Schepenen.

Willem van Bergen.
Mr. Jacob van Buerſtede.
Cornelis Vingerhoets.
Cornelis Vereyck.
Willem van Gent.
Goſuin Bernaige.
Johan Heeren.
Johan François de Raet van Kerkum.

1693.

Borgemeeſteren.

Mr. Jacob van Buerſtede.
Mr. Fredrik Hendrik Iſſac.

Schepenen.

Paulus Snellen.
Cornelis Vereyck.
Cornelis Vingerhoets.
Goſuin Bernaige.
Johan Heeren.
Johan François de Raet van Kerkum.
Mr. Johan Gerard van Goor.
Dr. Lamb^t. Bernard Noortbergh.

1694.

Digitized by Google

1694.

Borgemeeſteren.

Mr. Jacob van Buerſtede.
Paulus Snellen.

Schepenen.

Mr. Fredrik Hendr: Iſſac.
Cornelis Vingerhoets.
Cornelis Vereyck.
Goſuin Bernaige.
Johan Heeren.
Joh: Franc: de Raet van Kerkum.
Mr. Johan Gerard van Goor.
Dr. Lamb^t. Bern: Noortbergh.

1695.

Borgemeeſteren.

Mr. Jacob van Buerſtede.
Paulus Snellen.

Schepenen.

Mr. Fredrick Hendr: Iſſac.
Cornelis Vingerhoets.
Goſuin Bernaige.
Johan Heeren.
Joh: Franc: de Raedt van Kerkum.
Mr. Johan Gerard van Goor.
Dr. Lamb^t. Bernard Noortbergh.
Anthony Peſſer.

1696.

Borgemeeſteren.

Mr. François de Bons.
Mr. Jacob van Buerſtede.

Schepenen.

Paulus Snellen.
Mr. Fredrik Hendr. Iſſac.
Cornelis Vingerhoets.
Cornelis Vereyck.
Johan Heeren.
Joh: Franc: de Raet van Kerkum.
Mr. Johan Gerard van Goor.
Anthony Peſſer.

1697.

Gecontinueert.

1698.

Borgemeeſteren.

Mr. François de Bons.
Joh: Franc: de Raedt van Kerkum.

Schepenen.

Paulus Snellen.
Mr. Jacob van Buerſtede.
Mr. Fredrik Hendr: Iſſac.
Cornelis Vingerhoets.
Cornelis Vereyck.
Johan Heeren.
Mr. Johan Gerard van Goor.
Anthony Peſſer.

1699.

Borgemeeſteren.

Mr. François de Bons.
Joh: Franc: de Raedt van Kerkum.

Schepenen.

Paulus Snellen.
Mr. Jacob van Buerſtede.
Mr. Fredrik Hendr: Iſſac.
Cornelis Vereyck.
Goſuin Bernaige.
Mr. Johan Gerard van Goor.
Anthony Peſſer.
Mr. Jacob van Lansbergen.

1700.

Borgemeeſteren.

Paulus Snellen.
Mr. Jacob van Buerſtede.

Schepenen.

Mr. Fredrik Hendr: Iſſac.
Cornelis Vingerhoets.
Cornelis Vereyck.
Hendrik Kamerlingh.
Mr. Johan Gerard van Goor.
Anthony Peſſer.
Nicolaes Knollaerts.
Jacobus van Bergen.

1701.

Borgemeeſteren.

Paulus Snellen.
Mr. Jacob van Buerſtede.

Schepenen.

Mr. Fredrik Hendr: Iſſac.
Cornelis Vingerhoets.
Cornelis Vereyck.
Hendrik Kamerlingh.
Mr. Johan Gerard van Goor.
Jacobus van Bergen.
Cornelis van Eyll.
Matthias van Overbeke.

Digitized by Google

Schepenen.

Mr. Fredrik Hendr: Iſſac.
Willem van Bergen.
Anthony Knollaerts.
Cornelis Vereyck.
Chriſtoffel Hanecop.
Johan van Erfrenten.
Hendrick Kamerlingh.
Willem van Erp.

1688.

Borgemeeſteren.

Willem van Bergen.
Mr. Jacob van Buerſtede.

Schepenen.

Paulus Snellen.
Cornelis Vingerhoets.
Mr. Fredrik Hendr: Iſſac.
Anthony Knollaerts.
Cornelis Vereyck.
Dr. Louis Le Clercq.
Johan van Erfrenten.
Hendrik Kamerling.

1689.

Borgemeeſteren.

Willem van Bergen.
Mr. Jacob van Buerſtede.

Schepenen.

Paulus Snellen.
Cornelis Vingerhoets.
Mr. Fredrik Hendr: Iſſac.
Anthony Knollaerts, *obiit.*
Cornelis Vereyck.
Willem van Gent.
Dr. Govert van Alphen.
Paulus van Heusden.
Chriſtoffel Hanecop, *naa de doot van A. Knollaerts.*

1690.

Borgemeeſteren.

Mr. Jacob van Buerſtede.
Willem van Bergen.

Schepenen.

Paulus Snellen.
Cornelis Vingerhoets.
Mr. Fredrik Hendr: Iſſac.
Cornelis Vereyck.
Willem van Gent.
Dr. Govaert van Alphen.
Paulus van Heusden.
Goſuin Bernaige.

1691.

Borgemeeſteren.

Paulus Snellen.
Willem van Bergen.

Schepenen.

Mr. Jacob van Buerſtede.
Cornelis Vingerhoets.
Mr. Fredrik Hendr: Iſſac.
Cornelis Vereyck.
Pieter Rauws.
Willem van Gent.
Goſuin Bernaige.
Johan Heeren.

1692.

Borgemeeſteren.

Paulus Snellen.
Mr. Fredrik Hendr: Iſſac.

Schepenen.

Willem van Bergen.
Mr. Jacob van Buerſtede.
Cornelis Vingerhoets.
Cornelis Vereyck.
Willem van Gent.
Goſuin Bernaige.
Johan Heeren.
Johan François de Raet van Kerkum.

1693.

Borgemeeſteren.

Mr. Jacob van Buerſtede.
Mr. Fredrik Hendrik Iſſac.

Schepenen.

Paulus Snellen.
Cornelis Vereyck.
Cornelis Vingerhoets.
Goſuin Bernaige.
Johan Heeren.
Johan François de Raet van Kerkum.
Mr. Johan Gerard van Goor.
Dr. Lambt. Bernard Noortbergh.

1694.

Digitized by Google

1694.

Borgemeeſteren.

Mr. Jacob van Buerſtede.
Paulus Snellen.

Schepenen.

Mr. Fredrik Hendr: Iſſac.
Cornelis Vingerhoets.
Cornelis Vereyck.
Goſuin Bernaige.
Johan Heeren.
Joh: Franc: de Raet van Kerkum.
Mr. Johan Gerard van Goor.
Dr. Lambt. Bern: Noortbergh.

1695.

Borgemeeſteren.

Mr. Jacob van Buerſtede.
Paulus Snellen.

Schepenen.

Mr. Fredrick Hendr: Iſſac.
Cornelis Vingerhoets.
Goſuin Bernaige.
Johan Heeren.
Joh: Franc: de Raedt van Kerkum.
Mr. Johan Gerard van Goor.
Dr. Lambt. Bernard Noortbergh.
Anthony Peſſer.

1696.

Borgemeeſteren.

Mr. François de Bons.
Mr. Jacob van Buerſtede.

Schepenen.

Paulus Snellen.
Mr. Fredrik Hendr. Iſſac.
Cornelis Vingerhoets.
Cornelis Vereyck.
Johan Heeren.
Joh: Franc: de Raet van Kerkum.
Mr. Johan Gerard van Goor.
Anthony Peſſer.

1697.

Gecontinueert.

1698.

Borgemeeſteren.

Mr. François de Bons.
Joh: Franc: de Raedt van Kerkum.

Schepenen.

Paulus Snellen.
Mr. Jacob van Buerſtede.
Mr. Fredrik Hendr: Iſſac.
Cornelis Vingerhoets.
Cornelis Vereyck.
Johan Heeren.
Mr. Johan Gerard van Goor.
Anthony Peſſer.

1699.

Borgemeeſteren.

Mr. François de Bons.
Joh: Franc: de Raedt van Kerkum.

Schepenen.

Paulus Snellen.
Mr. Jacob van Buerſtede.
Mr. Fredrik Hendr: Iſſac.
Cornelis Vereyck.
Goſuin Bernaige.
Mr. Johan Gerard van Goor.
Anthony Peſſer.
Mr. Jacob van Lansbergen.

1700.

Borgemeeſteren.

Paulus Snellen.
Mr. Jacob van Buerſtede.

Schepenen.

Mr. Fredrik Hendr: Iſſac.
Cornelis Vingerhoets.
Cornelis Vereyck.
Hendrik Kamerlingh.
Mr. Johan Gerard van Goor.
Anthony Peſſer.
Nicolaes Knollaerts.
Jacobus van Bergen.

1701.

Borgemeeſteren.

Paulus Snellen.
Mr. Jacob van Buerſtede.

Schepenen.

Mr. Fredrik Hendr: Iſſac.
Cornelis Vingerhoets.
Cornelis Vereyck.
Hendrik Kamerlingh.
Mr. Johan Gerard van Goor.
Jacobus van Bergen.
Cornelis van Eyll.
Matthias van Overbeke.

Digitized by Google

1702.

Borgemeesteren.

Mr. Jacob van Buerstede.
Joh: Franc: de Raedt van Kerkum.

Schepenen.

Mr. Fredrik Hendr: Issac.
Cornelis Vereyck.
Hendrick Kamerlingh.
Mr. Johan Gerard van Goor.
Jacobus van Bergen.
Cornelis van Eyll.
Matthias van Overbeke.
Mr Josias Eckhardt, *en naa deszelfs resignatie.*
Dr. Lambt. Bernard Noortbergh.

1703.

Borgemeesteren.

Mr. Jacob van Buerstede.
Joh: Franc: de Raedt van Kerkum.

Schepenen.

Mr. Fredrik Hendr: Issac.
Cornelis Vereyck.
Hendrick Kamerlingh.
Gosuin Bernaige.
Mr. Johan Gerard van Goor.
Cornelis van Eyll.
Dr. Philip Willem Croyzé.
Adam van Hogeveen.

1704.

Borgemeesteren.

Mr. Fredrick Hendr: Issac.
Joh: Franc: de Raedt van Kerkum.

Schepenen.

Cornelis Vereyck.
Hendrick Kamerlingh.
Gosuin Bernaige.
Mr. Johan Gerard van Goor.
Cornelis van Eyll.
Dr. Philip Willem Croyzé.
Adam van Hogeveen.
Huybrecht Jan Ooms.

1705.

Gecontinueert.

1706.

Borgemeesteren.

Gosuin Bernaige.
Mr. Johan Gerard van Goor.

Schepenen.

Mr. Fredrik Hendr: Issac.
Joh: Franc: de Raedt van Kerkum.
Cornelis Vereyck.
Hendrick Kamerlingh.
Dr. Philip Willem Croyzé.
Adam van Hogeveen.
Huybt. Jan Ooms.
Mr. Adriaen Schagen.

1707.

Borgemeesteren.

Gosuin Bernaige.
Mr. Johan Gerard van Goor.

Schepenen.

Mr. Fredrik Hendr: Issac.
Joh: Franc: de Raedt van Kerkum.
Cornelis Vereyck.
Hendrick Kamerlingh.
Dr. Philip Willem Croyzé.
Adam van Hogeveen.
Huybt. Jan Ooms.
Mr. Carel van der Heyden de Gouda.

1708.

Borgemeesteren.

Mr. Johan Gerard van Goor.
Adam van Hogeveen.

Schepenen.

Mr. Fredrik Hendr: Issac.
Gosuin Bernaige.
Joh: Franc: de Raedt van Kerkum.
Cornelis Vereyck.
Hendrik Kamerlingh.
Dr. Philip Willem Croyzé.
Huybt. Jan Ooms.
Mr. Carel van der Heyden de Gouda.

1709.

Borgemeesteren.

Gosuin Bernaige.
Mr. Johan Gerard van Goor.

Schepenen.

Mr. Fredrik Hendr: Issac.
Joh: Franc: de Raedt van Kerkum.
Hendrick Kamerlingh.
Dr. Philip Willem Croyzé.
Huybt. Jan Ooms.
Mr. Carel van der Heyden de Gouda.
Dr. Lambt. Bernard Noortbergh.
Mr. Jacob Artopé.

1710.

Digitized by Google

1710.

Gecontinueert.

1711.

Borgemeeſteren.

Goſuin Bernaige.
Joh: Franc: de Raet van Kerkum.

Schepenen.

Mr. Fredrik Hendr: Iſſac.
Mr. Johan Gerard van Goor.
Hendrick Kamerlingh.
Dr. Lambt. Bernard Noortbergh.
Dr. Philip Willem Croyzé.
Huybt. Jan Ooms.
Mr. Carel van der Heyden de Gouda.
Mr. Jacob Artopé.

1712.

Borgemeeſteren.

Mr. Johan Gerard van Goor.
Joh: Fr: de Raedt van Kerkum.

Schepenen.

Mr. Fredrick Hendr: Iſſac, *obiit.*
Goſuin Bernaige.
Hendrick Kamerlingh, *obiit.*
Dr. Lambt. Bernard Noortbergh.
Dr. Philip Willem Croyzé.
Huybt. Jan Ooms.
Mr. Carel van der Heyden de Gouda.
Mr. Jacob Artopé, *obiit.*
Mr. Antony van Buerſtede, *naa de doot van* J: Artopé.
Cornelis van der Hult, *naa 't overlyden van* Fr: Hendr: Iſſac.
Jacob van Vechelen, *naa 't afſterven van* H. Kamerlingh.

1713.

Borgemeeſteren.

Mr. Johan Gerard van Goor.
Goſuin Bernaige.

Schepenen.

Joh: Fr: de Raedt van Kerkum.
Dr. Lambt. Bern: Noortbergh.
Dr. Philip Willem Croyzé.
Huybt. Jan Ooms.
Mr. Carel van der Heyden de Gouda.
Mr. Anthony van Buerſtede.
Cornelis van der Hult.
Jacob van Vechelen.

1714.

Gecontinueert.

1715.

Borgemeeſteren.

Mr. Carel van der Heyden de Gouda.
Goſuin Bernaige.

Schepenen.

Mr. Johan Gerard van Goor.
Dr. Lambt. Bern: Noortbergh.
Huybt. Jan Ooms.
Dr. Philip Willem Croyzé.
Mr. Antony van Buerſtede.
Cornelis van der Hult.
Jacob van Vechelen.
Johan Fredrick Tromer.

1716.

Gecontinueert.

1717.

Borgemeeſteren.

Mr. Johan Gerard van Goor.
Goſuin Bernaige.

Schepenen.

Mr. Carel van der Heyden de Gouda.
Dr. Lambt. Bern: Noortbergh.
Dr. Philip Willem Croyzé.
Huybt. Jan Ooms.
Mr. Antony van Buerſtede.
Cornelis van der Hult.
Jacob van Vechelen.
Johan Fredrick Tromer.

1718.

Borgemeeſteren.

Mr. Johan Gerard van Goor.
Goſuin Bernaige.

Schepenen.

Mr. Carel van der Heyden de Gouda.
Dr. Philip Willem Croyzé.
Huybt. Jan Ooms.
Jacob van Vechelen.
Johan Fredrick Tromer.
Pieter Snellen.
Chriſtiaen Johan Pels.
Jacob Peſſer.

Digitized by Google

1702.

Borgemeesteren.

Mr. Jacob van Buerstede.
Joh: Franc: de Raedt van Kerkum.

Schepenen.

Mr. Fredrik Hendr: Issac.
Cornelis Vereyck.
Hendrick Kamerlingh.
Mr. Johan Gerard van Goor.
Jacobus van Bergen.
Cornelis van Eyll.
Matthias van Overbeke.
Mr Josias Eckhardt, *en naa deszelfs resignatie.*
Dr. Lambt. Bernard Noortbergh.

1703.

Borgemeesteren.

Mr. Jacob van Buerstede.
Joh: Franc: de Raedt van Kerkum.

Schepenen.

Mr. Fredrik Hendr: Issac.
Cornelis Vereyck.
Hendrick Kamerlingh.
Gosuin Bernaige.
Mr. Johan Gerard van Goor.
Cornelis van Eyll.
Dr. Philip Willem Croyzé.
Adam van Hogeveen.

1704.

Borgemeesteren.

Mr. Fredrick Hendr: Issac.
Joh: Franc: de Raedt van Kerkum.

Schepenen.

Cornelis Vereyck.
Hendrick Kamerlingh.
Gosuin Bernaige.
Mr. Johan Gerard van Goor.
Cornelis van Eyll.
Dr. Philip Willem Croyzé.
Adam van Hogeveen.
Huybrecht Jan Ooms.

1705.

Gecontinueert.

1706.

Borgemeesteren.

Gosuin Bernaige.
Mr. Johan Gerard van Goor.

Schepenen.

Mr. Fredrik Hendr: Issac.
Joh: Franc: de Raedt van Kerkum.
Cornelis Vereyck.
Hendrick Kamerlingh.
Dr. Philip Willem Croyzé.
Adam van Hogeveen.
Huybt. Jan Ooms.
Mr. Adriaen Schagen.

1707.

Borgemeesteren.

Gosuin Bernaige.
Mr. Johan Gerard van Goor.

Schepenen.

Mr. Fredrik Hendr: Issac.
Joh: Franc: de Raedt van Kerkum.
Cornelis Vereyck.
Hendrick Kamerlingh.
Dr. Philip Willem Croyzé.
Adam van Hogeveen.
Huybt. Jan Ooms.
Mr. Carel van der Heyden de Gouda.

1708.

Borgemeesteren.

Mr. Johan Gerard van Goor.
Adam van Hogeveen.

Schepenen.

Mr. Fredrik Hendr: Issac.
Gosuin Bernaige.
Joh: Franc: de Raedt van Kerkum.
Cornelis Vereyck.
Hendrik Kamerlingh.
Dr. Philip Willem Croyzé.
Huybt. Jan Ooms.
Mr. Carel van der Heyden de Gouda.

1709.

Borgemeesteren.

Gosuin Bernaige.
Mr. Johan Gerard van Goor.

Schepenen.

Mr. Fredrik Hendr: Issac.
Joh: Franc: de Raedt van Kerkum.
Hendrick Kamerlingh.
Dr. Philip Willem Croyzé.
Huybt. Jan Ooms.
Mr. Carel van der Heyden de Gouda.
Dr. Lambt. Bernard Noortbergh.
Mr. Jacob Artopé.

1710.

Digitized by Google

1710.

Gecontinueert.

1711.

Borgemeeſteren.

Goſuin Bernaige.
Joh: Franc: de Raet van Kerkum.

Schepenen.

Mr. Fredrik Hendr: Iſſac.
Mr. Johan Gerard van Goor.
Hendrick Kamerlingh.
Dr. Lambt. Bernard Noortbergh.
Dr. Philip Willem Croyzé.
Huybt. Jan Ooms.
Mr. Carel van der Heyden de Gouda.
Mr. Jacob Artopé.

1712.

Borgemeeſteren.

Mr. Johan Gerard van Goor.
Joh: Fr: de Raedt van Kerkum.

Schepenen.

Mr. Fredrick Hendr: Iſſac, *obiit.*
Goſuin Bernaige.
Hendrick Kamerlingh, *obiit.*
Dr. Lambt. Bernard Noortbergh.
Dr. Philip Willem Croyzé.
Huybt. Jan Ooms.
Mr. Carel van der Heyden de Gouda.
Mr. Jacob Artopé, *obiit.*
Mr. Antony van Buerſtede, *naa de doot van* J: Artopé.
Cornelis van der Hult, *naa 't overlyden van* Fr: Hendr: Iſſac.
Jacob van Vechelen, *naa 't afſterven van* H. Kamerlingh.

1713.

Borgemeeſteren.

Mr. Johan Gerard van Goor.
Goſuin Bernaige.

Schepenen.

Joh: Fr: de Raedt van Kerkum.
Dr. Lambt. Bern: Noortbergh.
Dr. Philip Willem Croyzé.
Huybt. Jan Ooms.
Mr. Carel van der Heyden de Gouda.
Mr. Anthony van Buerſtede.
Cornelis van der Hult.
Jacob van Vechelen.

1714.

Gecontinueert.

1715.

Borgemeeſteren.

Mr. Carel van der Heyden de Gouda.
Goſuin Bernaige.

Schepenen.

Mr. Johan Gerard van Goor.
Dr. Lambt. Bern: Noortbergh.
Huybt. Jan Ooms.
Dr. Philip Willem Croyzé.
Mr. Antony van Buerſtede.
Cornelis van der Hult.
Jacob van Vechelen.
Johan Fredrick Tromer.

1716.

Gecontinueert.

1717.

Borgemeeſteren.

Mr. Johan Gerard van Goor.
Goſuin Bernaige.

Schepenen.

Mr. Carel van der Heyden de Gouda.
Dr. Lambt. Bern: Noortbergh.
Dr. Philip Willem Croyzé.
Huybt. Jan Ooms.
Mr. Antony van Buerſtede.
Cornelis van der Hult.
Jacob van Vechelen.
Johan Fredrick Tromer.

1718.

Borgemeeſteren.

Mr. Johan Gerard van Goor.
Goſuin Bernaige.

Schepenen.

Mr. Carel van der Heyden de Gouda.
Dr. Philip Willem Croyzé.
Huybt. Jan Ooms.
Jacob van Vechelen.
Johan Fredrick Tromer.
Pieter Snellen.
Chriſtiaen Johan Pels.
Jacob Peſſer.

Digitized by Google

1719.

Borgemeesteren.

Gosuin Bernaige.
Mr. Carel van der Heyden de Gouda.

Schepenen.

Mr. Johan Gerard van Goor.
Dr. Philip Willem Croyzé.
Huybt. Jan Ooms.
Jacob van Vechelen.
Johan Fredrick Tromer.
Pieter Snellen.
Christiaen Johan Pels.
Jacob Pesser.

1720.

Borgemeesteren.

Gosuin Bernaige.
Mr. Carel van der Heyden de Gouda.

Schepenen.

Mr. Johan Gerard van Goor.
Dr. Philip Willem Croyzé.
Huybt. Jan Ooms.
Jacob van Vechelen.
Pieter Snellen.
Christiaen Johan Pels.
Jacob Pesser.
Dr. Johan George van Son.

1721.

Borgemeesteren.

Gosuin Bernaige.
Mr. Carel van der Heyden de Gouda.

Schepenen.

Mr. Johan Gerard van Goor.
Dr. Philip Willem Croyzé.
Huybt. Jan Ooms.
Jacob van Vechelen.
Pieter Snellen.
Dr. Lambt. Bern: Noortbergh.
Jacob Pesser.
Dr. Johan George van Son.

1722.

Borgemeesteren.

Gosuin Bernaige.
Pieter Snellen.

Schepenen.

Mr. Carel van der Heyden de Gouda.
Matthias van Overbeke.
Dr. Philip Willem Croyzé.
Huybert Jan Ooms.
Cornelis van der Hult.
Johan Fredrick Tromer.
Dr. Johan George van Son.
Mr. Andreas de Bons.
Hermannus Stuerman, *naa de resignatie van* Overbeke.

1723.

Borgemeesteren.

Gosuin Bernaige.
Pieter Snellen.

Schepenen.

Mr. Carel van der Heyden de Gouda.
Huybt. Jan Ooms.
Cornelis van der Hult.
Johan Fredrick Tromer.
Dr. Johan George van Son.
Mr. Andreas de Bons.
Hermannus Stuerman.
Thomas Ernst van Goor.

1724.

Borgemeesteren.

Gosuin Bernaige.
Pieter Snellen.

Schepenen.

Mr. Carel van der Heyden de Gouda.
Huybt. Jan Ooms.
Cornelis van der Hult.
Jacob Pesser.
Dr. Johan George van Son.
Mr. Andreas de Bons.
Mr. Cornelis van Erfrenten.
Thomas Ernst van Goor.
Cornelis Baillet, *naa de resignatie van* Mr. C: v: Erfrenten.

1725.

Gecontinueert.

1726.

Borgemeesteren.

Gosuin Bernaige.
Pieter Snellen.

Schepe-

Digitized by Google

Schepenen.

Huybt. Jan Ooms.
Mr. Antony van Buerstede.
Dr. Johan George van Son.
Thomas Ernst van Goor.
Cornelis Baillet.
Antony Geurts.
Mr. Abraham Santvoort.
Andries Knollaert.

1727.

Borgemeesteren.

Gosuin Bernaige.
Pieter Snellen.

Schepenen.

Huybt. Jan Ooms.
Mr. Antony van Buerstede.
Dr. Jan George van Son.
Thomas Ernst van Goor.
Cornelis Baillet.
Antony Geurts.
Mr. Abraham Santvoort.
Andries Knollaert.

1728.

Borgemeesteren.

Gosuin Bernaige.
Pieter Snellen.

Schepenen.

Huybt. Jan Ooms.
Dr. Jan George van Son.
Thomas Ernst van Goor.
Cornelis Baillet.
Antony Geurts.
Mr. Abraham Santvoort.
Andries Knollaert.
Mr. Willem Havius.

1729.

Borgemeesteren.

Gosuin Bernaige.
Pieter Snellen, *obiit.*
Mr. Andreas de Bons, *naa de doot van* P. Snellen.

Schepenen.

Huybt. Jan Ooms.
Mr. Antony van Buerstede.
Dr. Johan George van Son.
Thomas Ernst van Goor.
Cornelis Baillet.
Antony Geurts.
Andries Knollaert.
Mr. Willem Havius.

1730.

Borgemeesteren.

Gosuin Bernaige.
Mr. Andreas de Bons.

Schepenen.

Huybt. Jan Ooms.
Mr. Antony van Buerstede.
Johan Fredrick Tromer.
Thomas Ernst van Goor.
Cornelis Baillet.
Antony Geurts.
Andries Knollaert.
Mr. Willem Havius.

1731.

Borgemeesteren.

Gosuin Bernaige.
Mr. Andreas de Bons.

Schepenen.

Huybt. Jan Ooms.
Mr. Antony van Buerstede.
Johan Fredrick Tromer.
Thomas Ernst van Goor.
Antony Geurts.
Andries Knollaert.
Mr. Willem Havius.
Dr. Paulus Snellen.

1732.

Borgemeesteren.

Gosuin Bernagie, *obiit, en naa deszelfs doot*
Mr. Antony van Buerstede.
Mr. Andreas de Bons.

Schepenen.

Huybt. Jan Ooms.
Mr. Antony van Buerstede.
Johan Fredrick Tromer.
Thomas Ernst van Goor.
Antony Geurts.
Andries Knollaerts.
Mr. Willem Havius.
Dr. Paulus Snellen.
Johan Waelwyck, *naa 't avancement van* Mr. A: v. Buerstede.

Digitized by Google

1733, 1734.

Gecontinueert.

1735.

Borgemeeſteren.

Mr. Andreas de Bons.
Mr. Antony van Buerſtede.

Schepenen.

Huybt. Jan Ooms.
Jan Fredrick Tromer.
Dr. Johan George van Son.
Antony Geurts.
Mr. Willem Havius.
Jan Waelwyck.
Hendrick de Meni.
Thomas van Alphen.

1736.

Borgemeeſteren.

Mr. Andreas de Bons.
Mr. Jan Gerard Michgorius.

Schepenen.

Huybt. Jan Ooms.
Jan Fredrick Tromer.
Dr. Jan George van Son.
Antony Geurts.
Dr. Paulus Snellen.
Jan Waelwyck.
Thomas van Alphen.
Cornelis Provo.

1737.

Borgemeeſteren.

Mr. Andreas de Bons.
Mr. Johan Gerard Michgorius.

Schepenen.

Huybt. Jan Ooms.
Jan Fredrick Tromer.
Dr. Jan George van Son.
Antony Geurts.
Jan Waelwyck.
Thomas van Alphen.
Cornelis Provo.
Cornelis Gysbt. Knollaert.

1738.

Borgemeeſteren.

Mr. Andreas de Bons.
Dr. Paulus Snellen.

Schepenen.

Dr. Jan George van Son.
Andries Knollaert.
Antony Geurts.
Jan Waelwyck.
Thomas van Alphen.
Mr. Willem Hendrik Verbrugge.
Mr. Louis van Overbeke.
Willem Schoorn.

1739.

Borgemeeſteren.

Mr. Andreas de Bons.
Dr. Paulus Snellen.

Schepenen.

Jacob van Vechelen.
Dr. Jan George van Son.
Thomas Ernſt van Goor.
Andries Knollaert.
Mr. Willem Hendr: Verbrugge.
Mr. Louis van Overbeke.
Willem Schoorn.
N. Pichot, *en naa deszelfs reſignatie*
Johan Waelwyck.

1740.

Borgemeeſteren.

Mr. Louis van Overbeke.
Dr. Paulus Snellen.

Schepenen.

Mr. Andreas de Bons.
Jacob van Vechelen.
Thomas Ernſt van Goor.
Andries Knollaert.
Jan Waelwyck.
Mr. Willem Hendr: Verbrugge.
Willem Schoorn.
Bernard de Bringues.

1741.

Borgemeeſteren.

Mr. Louis van Overbeke.
Mr. Andreas de Bons.

Schepenen.

Dr. Paulus Snellen.
Jacob van Vechelen.
Dr. Jan George van Son.
Thomas Ernſt van Goor.

Andries

Digitized by Google

roeven
86.
87.
88.

die [illegible] verzogt worden en voorvallen.

En

Digitized by Google

Digitized by Google

Andries Knollaert.
Mr. Willem Hendr: Verbrugge.
Willem Schoorn.
Bernard de Bringues.

Borgemeeſteren.

1742.

Mr. Andreas de Bons.
Mr. Louis van Overbeke.

Schepenen.

Dr. Paulus Snellen.
Jacob van Vechelen.
Dr. Jan George van Son.
Thomas Ernſt van Goor.
Antoni Geurts.
Jan Waelwyck.
Mr. Willem Hendr: Verbrugge.
Bernard de Bringues.

VI. HOOFTSTUK.

Van den Griffier en den Secretaris.

DE Vergadering van den Droſſaert, de Burgemeeſteren en Schepenen der Stadt Breda wierdt voormaels alleen bygewoont van eenen Geheymſchryver of Secretaris, die in de gemelde Vergadering plaats en zitting hadt, om alle de Beſluyten door den Magiſtraet genomen, mitsgaders de verdere voorvallende zaecken in geſchrift en te boeck te ſtellen; En buyten dezelve alle *extrajudiciele* Acten, als Veſtingen, Verbanden, Schepenen geloften, en diergelycke meer verleyde.

Ter Secretarye van Breda was voorheen mede de Veſtkamer van 't ganſche Landt, uytgenomen van Ooſterhout, Roſendael, Etten en Dongen, welkers handhaving de Heeren van Breda altyt zeer ter harte genomen hebben, gelyck, onder anderen, ten vollen blyckt uyt de beveelen by Hendrick Graaf van Naſſau, op den twee en twintigſten van Herfſtmaandt 1531, en by Maurits Prins van Oranjen, op den vyfden van Lentemaant 1594. uytgegeven, waar by zy, niettegenſtaande de aanhoudende tegenſtrevingen van de Regeerders der verdere Dorpen en Heerlykheden, uytdruckelyck gewilt hebben, dat, gelyck van oude tyden gebruyckelyck was geweeſt, de gemelde Veſtkamer altyt zoude zyn en blyven ter Secretarye van Breda, 't gene oock in 't vervolg van tyden aldus is in acht genomen, tot den jaare 1717, wanneer, door laſt des Domeyn Raads van den Heer van Breda, dat groot Voorrecht is vernietigt, en aan ieder Dorp zyne byzondere Veſtkamer toegewezen. *Proeven* n. 86. 87. 88.

Omtrent 't gemelde Ampt van Secretaris is in den jaare 1560. een groote verandering gemaakt, gelyck uyt 't volgende kan gezien worden.

Naam Lyſt van de SECRETARISSEN *der Stadt* BREDA.

1491.

Heinrick van den Wouwer.

1513.

Hendrick Montens.

1539.

Jan van den Corput.

1560.

In dit jaar is by vrywillige afſtant van den gemelden Jan van den Corput, *het* Secretaris ampt *der Stadt* Breda *verdeelt tuſſchen zyne twee zoonen, zynde de oudſte, met name* Bartholomeus, *aangeſtelt tot* Secretaris Politick en Judicieel, *onder de benaming van* GRIFFIER, *met ſtoel en plaats in de Vergadering van den Magiſtraat, en met macht, om alles te doen en te paſſeren, wat er van en omtrent die Vergadering zoude verzogt worden en voorvallen.*

En

Digitized by Google

En de ander, genaemt Niklaas van den Corput, *tot* Secretaris ten Contracten, *met macht, om alle vrywillige byzondere Contracten en diergelycke Acten, buyten de gemelde Vergadering, zonder verzoeck of voorgaande beſtel van den Magiſtraet, ten overſtaan van Schepenen, niet als Rechters, maar alleen als publicke en wettige Getuygen te verleyden; mitsgaders nog tot* Secretaris der Tienraden, van den Borger Krygsraadt, en van 't Dorp Teteringe.

Naam Lyſt der GRIFFIERS.

1560.
Bartholomeus van den Corput.
1568.
Chriſtiaen Piermans.
1578.
Bartholomeus van den Corput; *herſtelt.*
1582.
Mr. Paulus Mechelman.
1590.
Barth: van den Corput, *herſtelt.*
1597.
Mr. N. Gooſuinus.
1607.
Mr. Gerard Havermans.
1625.
Mr. Paulus Mechelman, *herſtelt.*
1627.
Mr. Willem Montens.
1635.
Mr. Gysbrecht Eelkens.
1637.
Mr. Adriaen Havermans.
1653.
Mr. Jan van Vliet.
1666.
Ananias Triglandus.
1678.
David Bourſſe.
1700.
Mr. Hugo Samuel Bernaige.
1712.
Mr. Johan Gerard Michgorius.
1736.
Mr. Sebaſtiaen Johan van Meyers.

Naam Lyſt der SECRETARISSEN.

1560.
Niklaas van den Corput.
1568.
Mr. Cornelis van de Warck.
1578.
Bartholomeus van den Corput.
1582.
Mr. Peter van Hegelſom.
1590.
Bartholomeus van den Corput, *herſtelt.*
1607.
Adriaen Dyrven.
1633.
Cornelis Dyrven.
1635.
Mr. Chriſtiaen de Roy.
1637.
Jacob Hanecop.
1652.
Govert van Alphen.
1675.
Niklaas Verbruggen.
1678.
Mr. Laurens Pels.
1717.
Conſtantinus van Vechelen.

Digitized by Google

VII. HOOFTSTUCK.

Van de Tien Raaden.

DE Vergadering der Tien Raaden is niet bekent geweeſt voor 't jaar 1541: Want in vorige tyden, indien by den Heer van Breda, of by de Stadt, eenige nieuwe laſten of ſchattingen op de Poorters en Ingezetenen zouden geſtelt worden, was men genootzaakt de Schutten en de Dekens der Ambachten zamen te roepen, ten eynde hunne inwilliging daar omtrent te verſtaen: Doch dewyl door 't groot getal derzelve dickwils veel wanorde voorviel, zoo heeft Reynier Prins van Oranjen, Heer van Breda, zulks in 't toekomende willende verhoeden, goedgevonden, op den vier en twintigſten van Oogſtmaandt 1541, tien Perzoonen aanteſtellen, die in alle voorvallende gelegentheden de Schutten en Dekens der Ambachten zouden verbeelden, en wat die met den Droſſaert en de Wet handelden, omtrent zaecken, daer de Gemeente mede wordt belaſt, dat zoude van weerden werden gehouden. Van deze aanſtelling der Tien Raaden vindt men 't volgende in de Stads Regiſters aangetekent.

„ *Den* 24^en^. *dach in Auguſto* 1541.

„ Nadien de borgers van Breda in grooten getale vergadert myn genadigen
„ Heere den Prince van Aurangien, ter preſentie van ſyn gen: Rade, ant-
„ woort hadden gegeven op 't gene des hen van wegen ſyn Gen: voorgehou-
„ den was den 21. Auguſti daer te voren, ſoo als de antwoorde voorſz: by
„ forme van Supplicatie breder begrypt. Ende mynen Gen: Heere de bor-
„ gers, ter preſentie van beyde de Borgemeeſters, alle Schêpenen, preter Alblas
„ en de Corput, my oock preſent, weder hadde doen ſeggen, dat nadien
„ de borgers niet geſint en waeren totte belaſtinge ofte opſtel van den acchyns
„ van den Wyn, xx ſtuyvers op d'Ame, noch opſtel van acchyns van Biere
„ 2 ſtuyvers oft anderhalven ſtuyver opt Vat oft diergelycx, om daer mede de
„ Wallen &c: te maecken, met begeeren in hen oude Vryheyt te blyven. Dat
„ hoewel ſyne Gen: dochte 't zelve de alderminſte belaſtinge, ende de be-
„ quaemſte maniere ſoude ſyn geweeſt, ſyn Gen: des oock te vreden waere
„ hen te houden ende te laeten in hon oude Vryheyt. Voorts dat men de ou-
„ de laſten ende reſten executeren ſoude, &c: daer toe de beſte maniere ſoec-
„ ken, om de Fortificatien van de Stadt te doen. Onder andere, dat ſyn
„ Gen: uyt ſeker genoemde getal van Borgers ſoude kieſen eenigen, die met
„ die van de Weth letten ſouden op de bequaemſte voegen ofte manieren daer
„ toe dienende, te weten dat ſyne Gen: daer toe ordineren ſoude thien Bor-
„ gers te kieſen uyten getal van twintich Borgers, die de Borgers in geſchrifte
„ overleveren ſouden, welcke Thiene ſoo wanneer die verſeth ſouden werden
„ te geſworen Maendach, noch andere thien ſouden overleveren, Ende uyt
„ die thien, die dan ſullen ſyn, ende uyt die thien, die nieuw genoemt ſullen
„ worden, thien te ordineren, ende ſoo voorts. Gelyck dat in 't breet by den
„ Heere van der Raet in preſentie van mynen Gen: Heere, ende van ſyn
„ gen: wegen verhaelt werde. Preſent oock myns Gen: Heeren Raet, te
„ weten Myn Heere van Marſny en Mal, Ros, Hocrom, Maubus, Nechte-
„ ven, H. Montens, V. Bruheze, Vierling &c:

Uyt hoofde der voorgemelde aanſtelling hebben de Tien Raaden nog heden hunne eyge benoeming, welke zy jaerlycks gehouden zyn, voor den tienden van Wynmaandt, aan den Droſſaert van Breda over te geven, waeruyt de Heer van Breda dan vervolgens de verkiezing doet. Het ampt der Tien Raaden beſtaat tans voornamentlyck daer in, dat zy moeten zorg dragen, dat de Poorteren en Ingezetenen met geene nieuwe laſten bezwaart worden, dan met hun goedvinden en voorgaende toeſtemming, dat zy moeten ſtaan

Digitized by Google

over alle de Stads Reekeningen, dat zy moeten bywoonen alle Verpagtingen der Stads middelen, beſteedingen, verkopingen, omſchryvingen van den honderſten penning en andere diergelycke zaecken, welke eenigzints de Stads geltmiddelen betreffen, in welke gelegentheden zy 't geheele lichaem der Borgerye verbeelden. Doch omtrent zaecken behoorende tot de byzondere Regeering der Stadt, daar aen hebben zy geen 't minſte gezag.

Eedt der TIEN RAADEN.

„ Dat ſweer ick, dat ick als Raadsman der Stadt Breda, daer toe ick geor-
„ donneert ben, N. N Heer ende Baron van Breda, mitsgaders de voorn:
„ Stadt in alle ſaken goet ende getrouw ſal ſyn, de gemeyne welvaert en
„ ruſte helpen vorderen ende oneenicheyt en ſchade weyren. Dat ick in ende
„ op alle ſaken, daer aff ick mette Wethouderen in Breda te rade gaen ende
„ geroepen ſal worden, ſal helpen raden ende adviſeren ende ſluyten, 't gene
„ dat ick naer myn beſte verſtant ende wetenſchap ſal weten dienende tot der
„ Stadts ende gemeynte meeſten oorbaer, profyt, ruſte en welvaren, Helen
„ ende ſecreet houden; dat behoort geheelt te worden. Ende my daerinne in
„ alles quyten als een goet en getrouw Raetsman der Stadt Breda behoort en
„ ſchuldich is te doen. Ende des en ſal ick niet laten, noch yets anders
„ daerinne voorts keeren, om Vriendſchap, om gunſte, om haet oft nydt,
„ noch om myn eygen profyt oft eenige anderley ſaeken.

„ Soo waerlyck moet my Godt helpen.

Naamlyſt der TIENMANNEN *zedert hunne Aanſtelling in den jaare* 1541.

1541.

Jan van Overacker.
Pauwels van Haeſtricht.
Jaſpar Wiltens.
Aert Gielis Wouterſz.
Jacop van Baerle.
Gherit Cornelis Hubrechtſz.
Thomas van den Brande.
Adriaen Janſz van der Hulſt.
Henrick van den Corput.
Cornelis Claas Gysbrechtſz.

1542.

Gecontinueert.

1543.

Jan van Overacker.
Gherit Hubrechts.
Pauwels van Haeſtricht.
Thomas Janſz van den Brande.
Cornelis Claas Gysbrechtſz.
Aert Gielis.
Adriaen Heymericx.
Jan Willem Roemerſz.
Cornelis Godert Cheeuſz.
Hubrecht Piggen.

1544.

Jan van Overacker.
Gherit Hubrechts.
Cornelis Claas Gysbrechtſz.
Cornelis Godertſz Clock.
Aert Gielis Wouterſz.
Gorys Wynants.
Ghoris de Coninck.
Robbrecht Anthoniſz.
Wytman van Buyten.
Godert Pauwels Piggen.

1545.

Gecontinueert.

1546.

Adriaen Boudewyns.
Jan van Overacker.
Joris van Barnagien.
Aert Gielis.
Cornelis Godertſz, in de Clock.
Peter Papenbrug.
Wouter Leyten.
Peter Henricx van Bairle.
Aert van den Corput.
Jan Meertens Jan Meertenſz.

1547.

Digitized by Google

1547.

Jan van Overacker.
Adriaen Boudewyns.
Joris Wynants.
Cornelis Godertſz, in de Clock.
Peter Papenbrug.
Aert van den Corput.
Godert Anſems.
Jan Joachimo.
Mr. Peter Boghe.
Jacob van der Byeſtraten.

1548.

Gecontinueert.

1549.

Pauwels van Haeſtricht.
Cornelis Montens.
Cornelis Godertſz, in de Clock.
Jan Joachimo.
Mr. Peter Boghe.
Godert Piggen.
Joris Wynants.
Aert van den Corput.
Adriaen Boudewyns.
Henrick Wiltens.

1550, 1551.

Gecontinueert.

1552.

Jacob Willem Stevenſz.
Wytman van der Hulſt.
Henrick Wiltens.
Gherit van den Broeck.
Frans Boghe.
Jan Cornelis Weverſz.
Herman Peter Boyenſz.
Peter Pauwels Piggen.
Cornelis Montens.
Wouter Matthys Emondts.

1553.

Cornelis Godertſz, in de Clock.
Willem de Weert.
Wouter Leyten.
Andries Wiltens.
Cornelis van Ypelaer.
Jacop Willem Stevens.
Cornelis van Bairle.
Anſſem Dirck Aertſz.
Wouter Matthys Embaets.
Joris Wynants.

1554.

Cornelis Godertſz.
Willem de Weert.
Jan Joachims.
Wouter Leyten.
Cornelis van Bairle.
Anſſem Dyrck Aertſz.
Wouter Matthyſz.
Joris Wynants.
Peter Sprong.
Henrick Cornelis Claeſz.

1555.

Gherit van den Broeck.
Jacob Willem Stevens.
Adriaen Gorys de Coninck.
Jan Aertſz.
Coenraet Ewoutſz.
Cornelis Godertſz, in de Clock.
Jan Joachimo.
Wouter Leyten.
Wouter Matthyſz.
Peter Spronck.

1556.

Cornelis Godertſz, in de Clock.
Peter Spronck.
Gielis Peter Yſacx.
Coenraet Ewoutszone.
Adriaen Ghoris de Coninckzone.
Jan Aertſen van den Voirtboſch.
Wouter Matthyszone.
Frans Boghe.
Henrick Wiltens.
Adriaen Boudewyns.

1557.

Cornelis Godertſz, in de Clock.
Peter Spronck.
Joris Wynants.
Gielis Yſacx.
Frans Boghe.
Adriaen Boudewyns.
Aert van den Corput.
Adriaen Ghoris de Coninckzone.
Jan Cornelisz, in den Sloetel.
Andries Wiltens.

1558.

Cornelis Godertſz, in de Clock.
Gielis Yſacx.
Frans Boghe.
Adriaen Ghoris de Coninckz.
Andries Wiltens.
Jan Willem Stevenſz.

Digitized by Google

Frans van den Brande.
Godert van den Broeck.
Peter Heyndricx van den Kieboom.
Jan Mercelis Jan Mertenſz.

1559.

Jacob Willem Stevenſz.
Henrick Janſz van Mercremer.
Peter Jan Adriaenſz
Jan Aertſz van den Voirtboſch.
Henrick Wiltens.
Gielis Yſack.
Frans Boghe.
Jan Mercelis Jan Mertens.
Jan Willem Stevens.
Frans van den Brande.

1560.

Jacob Willem Stevens.
Jan Aertſz van den Voirtboſch.
Henrick Wiltens.
Jan Marcelis Jan Mertenſz.
Jan Willem Stevens.
Adriaen Janſz Dolyeſlager.
Cornelis Claeſz.
Godert Corneliſz Boge.
Huybrecht Piggen.
Ghoris Huygen.

1561.

Jan Willem Stevenſz.
Jan Aertſz van den Voirtboſch.
Adriaen Janſz d'Olyeſlager.
Cornelis Claas Jan Meertenſz.
Godert Boghe.
Corn: Joachims van den Berge.
Joris Wynants van Barnagien.
Willem Jaſpaers.
Cornelis Geraert Huybrechts.
Willem van Overacker.

1562.

Jan Aertſz van den Voirtboſch.
Jan Mercelis Jan Mertens.
Adriaen Janſz.
Cornelis Claas Jan Mertens.
Cornelis Joachims.
Jorys Wynants.
Willem Jaſpaers.
Rochier Keyen.
Anthonis Franſz.
Willem van Overacker.

1563.

Willem Montens.
Jorys Wynants.
Cornelis van Ypelaer.
Cornelis Joachims.
Adriaen Janſz.
Jooſt Cornelis Godertſz.
Antonis Franſz.
Antonis Voſs.
Chriſtiaen Baers.
Jan Peterſz van Baerle.

1564.

Henrick Wiltens.
Joris Wynants van Barnagien.
Cornelis Joachims.
Cornelis van Ypelaer.
Adriaen Janſz.
Godert Boghe.
Jooſt Corneliſz.
Anthonis Franſz.
Jan Peterſz van Baerle.
Symon Jan Gieliſz.

1565.

Cornelis Cheus.
Peter van Baerle.
Peter van der Hagen.
Godert van Luchtenberg.
Henrick Wiltens.
Jan Aertſz van den Voirtboſch.
Cornelis Joachims.
Cornelis van Ypelaer.
Godert Boghe.
Jooſt Cornelis Godertſz.

1566.

Cornelis Cheus.
Peter van Baerle.
Peter van der Hagen.
Henrick Wiltens.
Jan Aertſen van den Voirtboſch.
Corn: Joachims van den Berghe.
Cornelis van Ypelaer.
Godert Boghe.
Jooſt Cornelis Godertſz.
Gheryt Havermans.

1567. 1568.

Gecontinueert.

1569.

Henrick Wiltens.
Herman Peter Hagaerts.
Cornelis van den Berge.
Cornelis van Ypelaer.
Jan Peterſz van Baerle.
Geerit Corneliſz Havermans.
Symon Jacob Betts.

Godert

Digitized by Google

Godert Cornelis Cheuszone.
Heynrick Janſz van Meer.
Jan Adriaenſz Tyngieter.

1570.

Gecontinueert.

1571.

Cornelis Godert Cheeus.
Peter Heynricx van Baerle.
Cornelis van den Berge.
Geerit Cornelis Havermans.
Cornelis van Ypelaer.
Heynrick Janſz van Meer.
Jan Adriaenſz Tyngieter.
Jan Peterſz van Baerle.
Claes Cornelis Claeſſen.
Huybrecht Jan Roovers.

1572.

Cornelis Godert Cheeus.
Peter Henricx van Baerle.
Cornelis van den Berghe.
Cornelis van Ypelaer.
Henrick Janſz van Meer.
Jan Adriaenſz Tyngieter.
Cornelis Peterſz van Baerle.
Merten Beens.
Jan Cornelis Cheeus.
Adriaen in den Keyſer.

1573.

Cornelis van den Berghe.
Cornelis van Ypelaer.
Henrick Janſz van Meer.
Jan Adriaenſz Tyngieter.
Merten Beens.
Adriaen in den Keyſer.
Cornelis Claas Jan Mertens.
Jan Geraertſz van Baerle.
Wynant Joris van Bernagien.
Jan Godſchalckz van Megen.

1574.

Godert Cheeus.
Cornelis van Ypelaer.
Henrick Janſz van Meer.
Merten Frans Beens.
Jan Gerritz van Baerle.
Jan Godſchalckx van Megen.
Mattheus Mattheuſz, in den Biekorf.
Adriaen Joris.
Jan Gerritsſoon van Merwyck.
Joachim Godertſz Vieraecke.

1575.

Godert Cornelis Cheeus.
Cornelis van Ypelaer.
Merten Beens.
Jan Gerritſz van Baerle.
Jan van Megen.
Godert Boghe.
Cornelis Peterſz van Baerle.
Jan Cornelis Cheeus.
Heymerick Adr. Heymericks.
Willem Jan Roovers.

1576.

Godert Cornelis Cheeus.
Cornelis Gerritſz van Baerle.
Boudewyn van der Myl.
Jan Adriaenſz Tingieter.
Merten Beens.
Jan van Megen.
Godert Boghe.
Willem Jan Roovers.
Gielis de Bonte.
Cornelis Hendrick Biekens.

1577.

Henrick Wiltens.
Cornelis Gerritſz van Baerle.
Boudewyn van der Myl.
Jan Adriaenſz Tingieter.
Merten Frans Beens.
Jan van Megen.
Willem Jan Roovers.
Cornelis Henrick Byekens.
Anthonis Frans Anthoniſz.
Jan Mateuſz de Wilde.

1578.

Henrick Wiltens.
Jooſt Cornelis Godertſz.
Jan van Baerle.
Boudewyn van der Myl.
Jan Adriaenſz Tingieter.
Anthonis Frans Anthoniſz.
Jan Mateuſz de Wilde.
Wilſem Jaſpaer Wiltens.
Chriſtiaen Back Fransſoon.
Cornelis Willem Beens.

1579.

Henrick Wiltens.
Cornelis Gerritſz van Baerle.
Jan Mertenſz de Wilde.
Willem Jaſpaers.
Rochus Keyen.
Anthonis Franſz.
Corſtiaen Back.
Cornelis Michielſz, Caesverkoper.
Matys Wouterſz.
Merten Beens.

Digitized by Google

1580.

Cornelis Wachmans.
Jooſt Corneliſz.
Henrick Wiltens.
Mr. Cornelis Buyſen.
Rochus Keyen.
Cornelis Janſz van Dongen.
Jan Cornelis Cheeus.
Cornelis Michielſz.
Willem Godertſz, Zeepſieder.
Matys Wouter Bemonts.

1581.

Godert van Luchtenberch.
Heymerick Adr: Heymericx.
Jan de Wilde.
Cornelis Janſz van Dongen.
Henrick Michielſz van den Put.
Jan Geraertſz van Baerle.
Willem Godertſz.
Jan Cornelis Cheeus.
Matys Wouter Bemonts.
Symon Wygans.

1582.

Jan van Baerle.
Heymerick Adr: Heymericx.
Jan Gerritſz van Baerle.
Jan Maeſſen van Megen.
Jan van Merwyck.
Peter van Alfen.
Anthonis Geert Jacobſz.
Adriaen Anthoniſz.
Mr. Sebrecht de Graeuw.
Mr. Jan Montens.

1583.

Godert Cornelis Cheeus.
Jan van Baerle.
Heymerick Adr: Heymericx.
Mr. Godert Roelants.
Jan Maartenſz de Wilde.
Peter van Alfen.
Anthonis Godert Jacopſz.
Jan Gerritſz van Baerle.
Jan Maeſs van Megen.
Jan van Merwyck.

1584.

Godert Cheeus.
Jan van Baerle.
Heymerick Adr: Heymericx.
Peter van den Broecke.
Jan van Oſtayen.
Jan Maeſz van Megen.
Jan Gheryts van Baerle.
Marten Beens.
Pieter Fraey.
Anthonis Godert Jacobſz.

1585.

Godert Cheeus.
Jan van Baerle.
Heymerick Adr: Heymericx.
Jan Marceliſz.
Jan van Oſtaeyen.
Dirck van Giffen.
Mr: Sebrecht Grauwen.
Jan Gerritſz van Baerle.
Merten Beens.
Adriaen Anthoniſz.

1586.

Jan Peters van Baerle.
Godert Cheeus.
Jan van Oſtaeyen.
Dierick van Giffen.
Adriaen Anthoniſz.
Peter van den Broecke.
Merten Beens.
Mr. Jan Montens.
Mr. Sebrecht de Grauwen.
Jan Geritſz van Baerle.

1587.

Jan Cornelis Cheeus.
Jan Jan Marceliſz.
Jan van Oſtaeyen.
Peter van den Broecke.
Mr. Jan Montens.
Peter Fraey.
Adriaen Anthoniſz.
Marten Beens.
Jan Gerritſz van Baerle.
Dyerick van Giffen.

1588.

Jan Cornelis Cheeus.
Jan Jan Marceliſz.
Jan van Oſtaeyen.
Peter van den Broeck.
Mr. Sebrecht 's Graeuwen
Adriaen Anthoniſz.
Heymerick Adr: Heymericx.
Peter van Alphen.
Merten Beens.
Jan Gerritſz van Baerle.

1589.

Jan Peterſz van Baerle.
Jan Cornelis Cheeus.

Heyme-

Digitized by Google

Heymerick Adr: Heymericx.
Adriaen Anthoniſz.
Mr. Sebrecht 's Graeuwen.
Jan van Oſtayen.
Merten Frans Beens.
Jan Geertſen van Baerle.
Mr. Dierick Waeghmans.
Cornelis van Ceters.

1590.

Gregorius Buyſen.
Heymerick Adr: Heymericx.
Mr. Sebrecht 's Graeuwen.
Adriaen Anthoniſz.
Pieter van Alphen.
Meerten Frans Beens.
Jan Gerritſz van Baerle.
Jan van Oſtaeyen.
Cornelis van Ceters.
Jacob Marcelis van Deurne.

1591.

Heymerick Adr: Heymericx.
Jan Cheeus.
Peter van den Broeck.
Cornelis Gerritſz van Baerle.
Merten Frans Beens.
Jan Gerritſz van Merwyck.
Adriaen Anthoniſz.
Adriaen Frans Beens.
Cornelis van Ceters.
Job Wynants.

1592.

Peter Hoevenaers.
Willem Janſz.
Henrick van der Hagen.
Mr. Henrick Vogelſanck.
Cornelis van Ceters.
Matthys Wouters.
Jacob Abrahams Brouwer.
Mr. Marcelis van den Corput.
Jan Feltens de Ginter.
Job Wynants.

1593.

Heymerick Adr: Heymericx.
Jan Marcelis.
Jan de Loecker.
Mr. Henrick Vogelſanck.
Peter Hoeveners.
Willem Janſz.
Dingman van der Locht.
Job Wynants van Ruth.
Mr. Marcelis van den Corput.
Peter Snellen.

1594.

Jan van Sorgen.
Peter Hoeveners.
Willem Janſz van Giffen.
Cornelis van Ceters.
Mr. Henrick Vogelſanck.
Job Wynants.
Dingman van der Locht.
Mr. Marcelis van den Corput.
Peter Snellen.
Cornelis Fraey.

1595.

Gecontinueert.

1596.

Jan Cheeus.
Willem Janſz van Giffen.
Mr. Philips Wachmans.
Cornelis van Ceters.
Job Wynants.
Dingman van der Locht.
Mr. Marcelis van den Corput.
Matthys Wouter Bemonts.
Jan Matthys Dyrven.
Godert Peterſz.

1597.

Jan Cheeus.
Jan de Loecker.
Willem Janſz van Giffen.
Cornelis van Ceters.
Jan Matthys Dyrven.
Matthys Wouter Bemonts.
Mr. Marcelis van den Corput.
Jacob Wachmans.
Willem Beens.
Joris Wynants.

1598.

Jan Cheeus.
Cornelis van Ceters.
Jan Matthys Dyrven.
Jacob Wachmans.
Jan de Loecker.
Cornelis Abrahams.
Willem Janſz van Giffen.
Mr. Arnout van Sonſt.
Jan Brantſchat.
Jan Marcelis van den Corput.

1599.

Gecontinueert.

1600.

Mr. Henrick Montens.
Jan de Loecker.

Mr.

Digitized by Google

Mr. Henrick Vogelſanck.
Philips Wachmans.
Cornelis van Ceters.
Joris Wynants.
Willem Beens.
Jacob Wachmans.
Jan Matthys Dyrven.
Jan van Put.

1601.

Jan de Loecker.
Philips Wachmans.
Dingman van der Locht.
Jan Brantſchat.
Job Wynants van Ruth.
Jan Matthys Dyrven.
Jacob Wachmans.
Jacob Abrahams, Brouwer.
Franchoys Backx.
Roelof Backx.

1602.

Gecontinueert.

1603.

Job Wynants van Ruth.
Jacob Marceliſz van Deurne.
Dingman van der Locht.
Philips Wachmans.
Jan Brantſchat.
Jacob Wachmans.
Willem Beens.
Roelof Backx.
Peter Schuyfhil.
Jan van de Putte.

1604.

Jan Brantſchat.
Job Wynants van Ruth.
Roelof Backx.
Willem Beens.
Philips Wachmans.
Peter Willemſz Schuyfhil.
Jan Cheeus.
Jan Matthys Dyrven.
Gooſen Wynants van Bernagien.
Peter van Lanſchot.

1605.

Jan Cheeus.
Cornelis van Ceters.
Philips Wachmans.
Dingman van der Locht.
Job Wynants van Ruth.
Willem Beens.
Mr. Henrick Vogelſanck.
Jan Matthys Dyrven.
Peter Schuyfhil.
Peter van Lanſchot.

1606.

Gecontinueert.

1607.

Jan Cheeus.
Jan Brantſchat.
Dingman van der Locht.
Jan Matthys Dyrven.
Job Wynants van Ruth.
Peter Schuyfhil.
Jan Marceliſz van Sorgen.
Mr. Arnoult van Sonſt.
Adr: Anthoniſz de Haen.
Claes Aertſz Vermolen.

1608.

Jan Brantſchat.
Job Wynants van Ruth.
Peter Schuyfhil.
Adr: Anthoniſz de Haen.
Claes Aertſz Vermolen.
Govaert Peter Boudewyns.
Willem Beens.
Peter Lanſchot.
Pauwels Huybrechts.
Jacob Boghe.

1609.

Gecontinueert.

1610.

Govaert Peter Boudewyns.
Job van Ruth.
Jan Brantſchats.
Roelof Backx.
Peter Schuyfhil.
Adriaen de Haen.
Claes Aertſz.
Pauwels Huybrechts.
Jacob Boghe.
Bartholomeus Snellen.

1611.

Govaert Peter Boudewyns.
Job van Ruth.
Roelof Backx.
Peter Schuyfhil.
Adriaen de Haen.
Claas Aertſz.
Pauwels Huybrechts.
Jacob Boghe.
Bartholomeus Snellen.
Jan Felten de Gintere.

1612.

Digitized by Google

1612.

Johan de Loecker.
Peter van Lanſchot.
Mr. Willem Hanecops.
Johan Verhoeven.
Mr. Michiel Michielſz.
Goris van der Wien.
Willem Matthyſz.
Chriſtoffel van Campen.
Pauwels Baſtiaanſz.
Pauwels Huybrecht Beens.

1613.

Johan Brantſchat.
Mr. Johan Goſuinius.
Peter van Lanſchot.
Claes Aertſz Vermolen.
Peter Willemſz Schuyfhil.
Jan Felten de Gintere.
Bartholomeus Snellen.
Mr. Michiel Michielſz.
Pauwels Baſtiaanſz.
Pauwels Huybt. Beens.

1614.

Jan Brantſchat.
Peter van Lanſchot.
Nicolaes Aertſz.
Peter Schuyfhil.
Mr. Michiel Michielſz.
Jan Felten de Gintere.
Pauwels Baſtiaanſz.
Pauwels Huybt. Beens.
Jan Peterſz Verhoeven.
Philips van Sonſt.

1615.

Mr. Jan Goſuinus.
Jacob Boghe.
Jan Brantſchat.
Peter van Lanſchot.
Nicolaes Aertſz.
Jacob Wachmans.
Peter Schuyfhil.
Jan Felten de Gintere.
Willem Huybt. Beens.
Jacob Goris Dirven.

1616.

Gecontinueert.

1617.

Mr. Jan Goſuinus.
Jacob Boghe.
Peter Schuyfhil.
Jacob Goris Dyrven.
Jan Felten de Gintere.
Mr. Willem Hanecop.
Roelof Backx.
Jan Verhoeven.
Philips van Sonſt.
Huybrecht de Wyſe.

1618.

Gecontinueert.

1619.

Roelof Bacx.
Peter van Lanſchot.
Pauwels Huybrechts.
Jan Verhoeven.
Mr. Willem Hanecops.
Jan Felten de Gintere.
Philips van Sonſt.
Chriſtoffel van Campen.
Jan Willemſz van de Raeck.
Huybrecht de Wyſe.

1620.

Mr. Jan Goſuinus.
Pauwels Huybrechts.
Roelof Bacx.
Jan Felten de Gintere.
Chriſtoffel van Campen.
Philips van Sonſt.
Huybrecht de Wyſe.
Jan Willemſz van de Raeck.
Jan Brantſchats.
Willem Huybrecht Beens.

1621, 1622.

Gecontinueert.

1623.

Mr. Jan Goſuinus.
Pauwels Huybrechts.
Roelof Bacx.
Chriſtoffel van Campen.
Philips van Sonſt.
Huybrecht de Wyſe.
Jan Willemſz van de Raeck.
Willem Huybt. Beens.
Adriaen Janſz van den Berg.
Jan Brantſchats.

1624.

Mr. Jan Goſuinus.
Roelof Bacx.
Chriſtoffel van Campen.
Philips van Sonſt.

Digitized by Google

Huybrecht de Wyſe.
Jan van de Raeck.
Willem Huybt. Beens.
Adr: Janſz van den Bergh.
Michiel Ryers.
Peter Willemſz Schuyfhil.

1625.

Auguſtyn Henrick Wils.
Jan Jooſten de Bruyne.
Mr. Gerard van den Broeck.
Mr. Arnout Janſz van Loon.
Henrick Antonis Wyſſens.
Huybt. Cornelis Spronck.
Adriaen van Geelcom.
Marten Gysbt. Stickers.
Jan Henrick Janſz.
Corn: Peter Gooſens van Gilſe.

1626.

Mr. Gerard van den Broeck.
Auguſtyn Henr: Wils.
Henr: Antonis Wiſſems.
Mr. Arnout Janſz van Loon.
Marten Gysbt. Stickers.
Huybt. Cornelis Sprong.
Jan Jooſten de Bruyn.
Mr. Gysbrecht Eelkens.
Jan van der Bieſtraten.
Jan Cornelis Hulshouts.

1627.

Gecontinueert.

1628.

Dr. Godefroy van den Broeck.
Peter van den Broeck.
Mr. Jan van Ceters.
Gerard van Arendonk.
Cornelis Hulshouts.
Adriaen van Gelcom.
Mr. Aert van Loon.
Mr. Gysbrecht Eelkens.
Jan van der Bieſtraten.
Jan Cornelis Hulshouts.

1629.

Dingman van der Locht.
Mr. Arnout van Sonſt.
Dr. Godefroy van den Broeck.
Peter van den Broeck.
Mr. Jan van Ceters.
Adriaen van Gelcom.
Mr. Johan Cools.
Mr. Gysbrecht Eelkens.
Jan Jooſten de Bruyne.
Gheleyn Popta.

1630.

Dingeman van der Locht.
Johan van Putte.
Peter van den Broeck.
Adriaen van Gelcom.
Cornelis Hulshout.
Mr. Johan Cools.
Jan Aertſz Rietmakers.
Jan Cornelis Hulshouts.
Mr. Johan Cools, Aart van Loon.
Godefroy Janſz van den Broeck.

1631.

Dr. Godefroy van den Broeck.
Mr. Peter van Hegelſom.
Huybrecht Sprongh.
Mr. Geraert van den Broeck.
Cornelis Hulshouts.
Jan Aertſz Rietmakers.
Jan Cornelis Hulshouts.
Mr. Aert van Loon.
Godevaert van den Broeck Janſz.
Jan Jooſten de Bruyn.

1632.

Johan van Putte.
Mr. Adriaen van Ryen.
Mr. Adr: van den Broeck.
Mr. Johan Cools.
Mr. Martinus de Werimont.
Dominicus van den Leemputte.
Cornelis Hulshouts.
Jan Hulshouts.
Jan Aertſz Rietmakers.
Mr. Aert van Loon.

1633.

Dr. Godefroy van den Broeck.
Johan van Putte.
Mr. Adriaen van Ryen.
Mr. Johan Cools.
Cornelis Hulshouts.
Jan Aartſz Rietmakers.
Mr. Gysbrecht Eelkens.
Mr. Aert van Loon.
Godefroy Janſz van den Broeck.
Jan Cornelis Hulshouts.

1634.

Mr. Adriaen van Ryen.
Mr. Johan Cools.
Mr. Martinus de Weermondt.
Johan Jooſten de Bruyn.
Dr. Johan Montens.
Jan Cornelis Hulshout.
Jan Aertſz Rietmakers.

Mr.

Digitized by Google

Mr. Gysbrecht Eelkens.
Mr. Aert van Loon.
Godefroy Janſz van den Broeck.

1635.

Gecontinueert.

1636.

Mr. Adriaen van Ryen.
Dr. Godefroy van den Broeck.
Mr. Johan Cools.
Cornelis Hulshouts.
Huybrecht Sprongh.
Jan Cornelis Hulshouts.
Pauwels van Veltwyck.
Godefroy van den Broeck.
Willem Domis.
Jan Cornelis Joris.

1637.

Mr. Adriaen van Ryen.
Dr. Godefroy van den Broeck.
Mr. Anthony Lips.
Mr. Aart van Loon.
Mr. Martinus de Weermont.
Cornelis Hulshouts.
Jan Cornelis Hulshouts.
Anthony Wiſſems.
Willem Domis.
Jan Cornelis Joris.

1638.

Jan van Landſchot.
Willem van Stryp.
Michiel Ryers.
Cornelis van den Kieboom.
Daem Janſz.
Roelant Jacobs.
Jacob Jan Goris Dirven.
Dingeman Beens.
Joris Beens.
Jan Corneliſz van Wie.

1639.

Gecontinueert.

1640.

Willem van Stryp.
Michiel Ryers.
Cornelis van den Kieboom.
Adr: Janſz van Tongerloo.
Marten Corn: Spierincx.
Abraham Kegelaers.
Jan van Bergen.
Huybt. Henricx de Wyſe.
Jan Anthoniſz Kick.
Sebaſtiaen Willemſz.

1641.

Gecontinueert.

1642.

Willem van Stryp.
Michiel Ryers.
Marten Cornelis Spieringh.
Abraham Kegelaers.
Huybt. Henricx de Wyſe.
Sebaſtiaen Willemſz.
Cornelis Peter Raus.
Gerard van Campen.
Cornelis van den Kieboom.
Anthonis Corn: Cnollaerts.

1643.

Willem van Stryp.
Michiel Ryers.
Cornelis van den Kieboom.
Marten Corn: Spierincx.
Abraham Kegelaers.
Huybt. Henricx de Wyſe.
Sebaſtiaen Willemſz.
Cornelis Peter Raus.
Gerard van Campen.
Antonis Corn: Cnollaerts.

1644.

Willem van Stryp.
Michiel Ryers.
Cornelis van den Kieboom.
Abraham Kegelaers.
Huybt. Henricx de Wyſe.
Sebaſtiaen Willemſz.
Corn: Peter Raus.
Geraert van Campen.
Anthonis Corn: Cnollaerts.
Jan Anthoniſz Kick.

1645.

Gerard de Wyſe.
Cornelis van den Kieboom.
Abraham Kegelaers.
Sebaſtiaen Willemſz.
Gerard van Campen.
Cornelis Peter Raus.
Anthony Cnollaerts.
Jan Anthoniſz Kick.
Hendrick Jooſten.
Jan Goris van der Wien.

1646.

Hendrick Jooſten.
Jan Goris van der Wien.
Abraham Kegelaer.
Jan Anthoniſz Kick.

Digitized by Google

Cornelis Peter Raus.
Gerard van Campen.
Anthonis Cnollaerts.
Cornelis van Erffrenten.
Adriaen Drinckvelt.
Henrick van Berlicom.

1647.

Hendrick Jooſten.
Jan Goris van der Wien.
Abraham Kegelaers.
Gerard van Campen.
Anthonis Cnollaerts.
Adriaen Drinckvelt.
Cornelis van Erfrenten.
Hendrick van Berlicom.
Anthonis van der Noot.
Andries Buyſen.

1648.

Jan Goriſz van der Wien.
Abraham Kegelaers.
Anthony Knollaerts.
Adriaen Drinckvelt.
Cornelis van Erfrenten.
Hendrick van Berlicom.
Andries Buyſen.
Jan Adriaenſz van Bergen.
Cornelis Bouart.
Anthonis van der Noot.

1649.

Goſuinus van Bernagſen.
Abraham Kegelaers.
Anthony Knollaerts.
Cornelis van Erfrenten.
Hendrick van Berlicom.
Andries Buyſen.
Anthony van der Noot.
Cornelis Bouart.
Willem Lips.
Peter Leyten.

1650.

Cornelis van Erfrenten.
Andries Buyſen.
Cornelis Bouart.
Willem Lips.
Geraert van Campen.
Jan Willemſz Peys.
Jan Laureys Spyckers.
Willem van Gendt.
Mattheus Michielſz Smits.
Pieter Adam Leyten.

1651, 1652.

Gecontinueert.

1653.

Mr. Willem Stryp.
Corn: Michielſz van Erfrenten.
Adriaen Buyſen.
Cornelis Bouaert.
Willem Lips.
Peter Adam Leyten.
Gerard van Campen.
Jan Willemſz Peys.
Willem van Gent.
Mattheus Michielſz Smits.

1654.

Corn: Michielſz van Erfrenten.
Andries Buyſen.
Cornelis Bouaerts.
Willem Lips.
Gerard van Campen.
Jan Willemſz Peys.
Willem van Gent.
Jan Willemſz van Bergen.
Johan Ryers.
Abraham Kegelaers.

1655.

Andries Buyſen.
Cornelis Bouaerts.
Jan Willemſz Peys.
Willem van Gent.
Jan Willemſz van Bergen.
Johan Ryers.
Abraham Kegelaers.
Mr. Jacob van Bergen.
Johan van Alphen.
Peter van der Wien.

1656.

Michiel Ryers.
Antony van der Noot.
Andries Buyſen.
Cornelis Bouaerts.
Jan Willemſz Peys.
Willem van Gent.
Mr. Jacob van Bergen.
Johan van Alphen.
Peter van der Wyen.
Adriaen van Drinckvelt.

1657.

Johan Buycx.
Anthony van der Noot.
Andries Buyſen.

Adriaen

Digitized by Google

Adriaen Drinckvelt.
Cornelis Bouaerts.
Jan Willemſz Peys.
Willem van Gent.
Mr. Jacob van Bergen.
Pieter van der Wien.
Jacob van Vechelen.

1658.

Mr. Goſuin van Bernagien.
Jan Ryers.
Willem Lips.
Anthony van der Noot.
Andries Buyſen.
Adriaen Drinckvelt.
Jan Willemſz Peys.
Pieter van der Wien.
Jacob van Vechelen.
Mr. Jacob van Bergen.

1659.

Mr. Goſuin van Bernagien.
Anthony van der Noot.
Andries Buyſen.
Adriaen Drinckvelt.
Willem Lips.
Johan Ryers.
Mr. Jacob van Bergen.
Jacob van Vechelen.
Damis Janſz.
Anthony Knollaerts.

1660.

Gecontinueert.

1661.

Anthony van der Noot.
Anthony Knollaerts.
Andries Buyſen.
Adriaen Drinckvelt.
Willem Lips.
Mr. Jacob van Bergen.
Cornelis van Erfrenten.
Abraham Kegelaers.
Cornelis Bouaerts.
Johan Damiſſe.

1662, 1663.

Gecontinueert.

1664.

Hendrick van Berlicum.
Anthony van der Noot.
Anthony Knollaerts.
Cornelis van Erfrenten.
Adriaen Drinckvelt.
Cornelis Bouaerts.
Willem Lips.
Mr. Jacob van Bergen.
Johan van Alphen.
Johan Battiſta de Leerſe.

1665.

Johan van Alphen.
Anthony Knollaerts.
Cornelis van Erfrenten.
Cornelis Bouaerts.
Willem Lips.
Mr. Jacob van Bergen.
Johan Batt: de Leerſe.
Mr. Cornelis Damiſſe.
Johan Roelants.
Pieter Govert Puttinghs.

1666, 1667.

Gecontinueert.

1668.

Johan van Alphen.
Anthony Knollaerts.
Cornelis Bouaerts.
Willem Lips.
Mr. Jacob van Bergen.
Johan Batt: de Leerſe.
Mr. Cornelis Damiſſe.
Johan Roelants.
Pieter Govert Puttings.
Adriaen Beens.

1669.

Johan van Alphen.
Anthony Knollaerts.
Cornelis Bouaerts.
Willem Lips.
Mr. Jacob van Bergen.
Johan Battiſta de Leerſe.
Mr. Cornelis Damiſſe.
Adriaen Beens.
Anthony van der Noot.
Cornelis van Erfrenten.

1670.

Anthony van der Noot.
Johan van Alphen.
Anthoni Knollaerts.
Cornelis Bouaerts.
Willem Lips.
Mr. Jacob van Bergen.
Jan Batt: de Leerſe.
Mr. Cornelis Damiſſe.
Cornelis van Erfrenten.
Mr. Jacob Knaap.

Digitized by Google

1671.

Anthony van der Noot.
Johan van Alphen.
Anthony Knollaerts.
Cornelis Bouaerts.
Willem Lips.
Johan Batt: de Leerſe.
Mr. Cornelis Damiſſe.
Mr Jacob Knaap.
Willem van Gent.
Pieter Rauws.

1672.

Anthony van der Noot.
Anthony Knollaerts.
Cornelis Bouaerts.
Willem Lips.
Johan Batt: de Leerſe.
Mr. Cornelis Damiſſe.
Willem van Gent.
Pieter Rauws.
Cornelis van Erfrenten.
Johan van Bergen.

1673.

Anthony van der Noot.
Anthony Knollaerts.
Cornelis van Erfrenten.
Cornelis Bouaerts.
Mr. Cornelis Damiſſe.
Willem van Gent.
Pieter Rauws.
Dr. Chriſtoffel van Campen.
Adriaen Vereyck.
Johan Vertholen.

1674.

Gecontinueert.

1675.

Anthony Knollaerts.
Willem van Gent.
Mr. Cornelis Damiſſe.
Pieter Rauws.
Dr. Chriſtoffel van Campen.
Johan Vertholen.
Johan van Erfrenten.
Pieter Beens.
Cornelis Vereyck.
Govaert Veddens.

1676.

Anthony Knollaerts.
Paulus Snellen.
Willem van Gent.
Johan van Alphen.
Dr. Chriſtoffel van Campen.
Pieter Beens.
Johan Vertholen.
Govert Veddens.
Johan van Erfrenten.
Pieter Rauws.

1677.

Anthony Knollaerts.
Johan Vertholen.
Johan van Erfrenten.
Govert Veddens.
Paulus Snellen.
Johan Schouwen.
Cornelis van Rotterdam.
Hendrick Damiſſe.
Dr. Govert van Alphen.
Adriaen van Overvelt.

1678.

Anthony Knollaerts.
Govert Veddens.
Johan Schouwen.
Cornelis van Rotterdam.
Hendrick Damiſſe.
Dr. Govert van Alphen.
Adriaen van Overvelt.
Cornelis van Aertſen.
Hendrick Buyſen.
Chriſtoffel Hanecop.

1679.

Anthony Knollaerts.
Johan Vertholen.
Govert Veddens.
Johan Schouwen.
Cornelis van Rotterdam.
Adriaen van Overvelt.
Dr. Govert van Alphen.
Hendrick Buyſen.
Chriſtoffel Hanecops.
Mr. Johan Petrus van Bergen.

1680.

Johan van Erfrenten.
Johan Vertholen.
Johan Schouwen.
Dr. Govert van Alphen.
Cornelis van Rotterdam.
Hendrick Buyſen.
Chriſtoffel Hanecops.
Mr. Johan Petrus van Bergen.
Mr. Jacob Martini.
Hendrick Kamerlingh.

1681.

Digitized by Google

1681.

Willem van Gent.
Johan van Erfrenten.
Johan Vertholen.
Johan Schouwen.
Cornelis van Rotterdam.
Dr. Govert van Alphen.
Chriſtoffel Hanecops.
Mr. Johan Petrus van Bergen.
Mr. Jacob Martini.
Hendrick Kamerlingh.

1682.

Johan van Erfrenten.
Johan Vertholen.
Johan Schouwen.
Cornelis van Rotterdam.
Dr. Govert van Alphen.
Mr. Johan Petrus van Bergen.
Mr. Jacob Martini.
Hendrick Kamerlingh.
Adriaen Vereyck.
Willem van Erp.

1683.

Pieter Beens.
Adriaen Vereyck.
Johan Vertholen.
Johan Schouwen.
Cornelis van Rotterdam.
Dr. Govert van Alphen.
Willem van Erp.
Govert Veddens.
Jeremias van Loon.
Jacobus van Vechelen.

1684.

Pieter Beens.
Adriaen Vereyck.
Govert Veddens.
Johan Schouwen.
Cornelis van Rotterdam.
Dr. Govert van Alphen.
Willem van Erp.
Jeremias van Loon.
Jacobus van Vechelen.
Wouter van Ryckevorſel.

1685.

Willem van Gent.
Govert Veddens.
Cornelis van Rotterdam.
Mr. Jacob Martini.
Willem van Erp.
Jeremias van Loon.
Jacobus van Vechelen.
Wouter van Ryckevorſel.
Nicolaes Knollaerts.
Roeland Roelants.

1686.

Willem van Gent.
Cornelis van Rotterdam.
Mr. Jacob Martini.
Hendrick Kamerlingh.
Willem van Erp.
Jeremias van Loon.
Jacobus van Vechelen.
Wouter van Ryckevorſel.
Nicolaes Knollaerts.
Roeland Roelants.

1687.

Willem van Gent.
Adriaen Vereyck.
Corn: van Rotterdam.
Mr. Jacob Martini.
Jeremias van Loon.
Jacobus van Vechelen.
Wouter van Ryckevorſel.
Nicolaes Knollaerts.
Mr. Adriaen van Bergen.
Willem Provo.

1688.

Willem van Gent.
Adriaen Vereyck.
Mr. Jacob Martini.
Jacob van Vechelen.
Wouter van Ryckevorſel.
Nicolaes Knollaerts.
Mr. Adriaen van Bergen.
Paulus van Heuſden.
Leendert van Erfrenten.
Johan Meermans.

1689.

Johan van Erfrenten.
Adriaen Vereyck.
Mr. Jacob Martini.
Jacob van Vechelen.
Wouter van Ryckevorſel.
Nicolaes Knollaerts.
Mr. Adriaen van Bergen.
Johan Meermans.
Mr. Arnoldus Swaens.
Johan Vertholen.

1690.

Pieter Rauws.
Adriaen Vereyck.
Mr. Jacob Martini.
Jacob van Vechelen.

Johan

Johan van der Hult.
Nicolaes Knollaert.
Mr. Adriaen van Bergen.
Johan Meermans.
Mr. Arnoldus Swaens.
Johan Vertholen.

1691.

Pieter Beens.
Adriaen Vereyck
Jacob van Vechelen.
Nicolaes Knollaerts.
Mr. Adriaen van Bergen.
Johan Vertholen.
Johan Meermans.
Johan van der Hult.
Mr. Sebaſtiaen de Leerſe.
Cornelis van Eyll.

1692.

Pieter Rauws.
Adriaen Vereyck.
Jacob van Vechelen.
Nicolaes Knollaerts.
Mr. Adriaen van Bergen.
Johan Meermans.
Johan van der Hult.
Mr. Sebaſtiaen de Leerſe.
Cornelis van Eyll.
Dr. Lambert Bernard Noortberg.

1693.

Pieter Rauws.
Adriaen Vereyck.
Jacob van Vechelen.
Nicolaes Knollaerts.
Mr. Adriaen van Bergen.
Johan Meermans.
Johan van der Hult.
Mr. Sebaſtiaen de Leerſe.
Cornelis van Eyll.
Jacobus van Erfrenten.

1694.

Dr. Chriſtoffel van Campen.
Adriaen Vereyck.
Jacob van Vechelen.
Nicolaes Knollaerts.
Mr. Adriaen van Bergen.
Johan van der Hult.
Mr. Sebaſtiaen de Leerſe.
Cornelis van Eyll.
Jacobus van Erfrenten.
Jeremias van Loon.

1695.

Cornelis Vereyck.
David Bourſſe.
Jacob van Vechelen.
Nicolaes Knollaerts.
Mr. Adriaen van Bergen.
Mr. Arnoldus Swaens.
Hendrick Kamerlingh.
Johan van der Hult.
Mr. Sebaſtiaen de Leerſe.
Cornelis van Eyll.

1696.

David Bourſſe.
Dr. Lambt. Bern: Noortbergh.
Jacobus van Vechelen.
Nicolaes Knollaerts.
Mr. Adriaen van Bergen.
Mr. Arnoldus Swaens.
Johan van der Hult.
Mr. Sebaſtiaen de Leerſe.
Johan Meermans.
Cornelis van Eyll.

1697.

David Bourſſe.
Dr. Lambt. Bern: Noortbergh.
Jacob van Vechelen.
Nicolaes Knollaerts.
Mr. Adriaen van Bergen.
Johan van der Hult.
Johan Meermans.
Jacobus Erfrenten.
Cornelis van Eyll.
François Beens.

1698.

Gecontinueert.

1699.

David Bourſſe.
Dr. Lambt. Bern: Noortbergh.
Jacob van Vechelen.
Nicolaes Knollaerts.
Mr. Adriaen van Bergen.
Mr. Arnoldus Swaens.
Johan Vertholen.
Johan Meermans.
Cornelis van Eyll.
François Beens.

1700.

David Bourſſe.
Johan Heeren.
Jacob van Vechelen.
Johan Vertholen.
Jeremias van Loon.
Mr. Adriaen van Bergen.

Johan

Digitized by Google

Johan Meermans.
Mr. Sebaſtiaen de Leerſe.
Cornelis van Eyll.
François Beens.

1701.

David Bourſſe.
Johan Heeren.
Johan Vertholen.
Jacob van Vechelen.
Jeremias van Loon.
Mr. Adriaen van Bergen.
Johan Meermans.
Mr. Sebaſtiaen de Leerſe.
François Beens.
Mr. Johan van Bergen.

1702.

David Bourſſe.
Johan Heeren.
Johan Vertolen.
Mr. Adriaen van Bergen.
Johan Meermans.
Mr. Sebaſtiaen de Leerſe.
François Beens.
Mr. Johan van Bergen.
Mr. Willem Snellen.
Dr. Philip Willem Croyzé.

1703.

David Bourſſe.
Nicolaes Knollaerts.
Cornelis van Rotterdam.
Johan Vertolen.
Mr. Adriaen van Bergen.
Mr. Sebaſtiaen de Leerſe.
Johan van der Hult.
Mr. Johan van Bergen.
Adriaen Waelwyck.
Mattheus Smits.

1704.

Gecontinueert.

1705.

David Bourſſe.
Nicolaes Knollaerts.
Cornelis van Rotterdam.
Johan Vertolen.
Mr. Adriaen van Bergen.
Mr. Johan van Bergen.
Adriaen Waelwyck.
Mattheus Smits.
Steven Vereyck.
Steven Fiers.

1706.

David Bourſſe.
Nicolaes Knollaerts.
Cornelis van Rotterdam.
Johan Vertolen.
Mr. Adriaen van Bergen.
Adriaen Waelwyck.
Mattheus Smits.
Steven Vereyck.
Cornelis van der Hult.
Johan Hagens.

1707.

David Bourſſe.
Nicolaes Knollaerts.
Cornelis van Rotterdam.
Mr. Adriaen van Bergen.
Adriaen Waelwyck.
Mattheus Smits.
Steven Vereyck.
Johan Hagens.
Cornelis van der Hult.
Sebaſtiaen Roelants.

1708.

Nicolaes Knollaerts.
Cornelis van Rotterdam.
Mr. Adriaen van Bergen.
Adriaen Waelwyck.
Mattheus Smits.
Steven Vereyck.
Johan Hagens.
Cornelis van der Hult.
Sebaſtiaen Roelants.
Cornelis Couwenbergh.

1709-1711.

Gecontinueert.

1712.

Nicolaes Knollaerts.
Cornelis van Rotterdam.
Mr. Adriaen van Bergen.
Adriaen Waelwyck.
Mattheus Smits.
Steven Vereyck.
Johan Hagens.
Cornelis van der Hult.
Cornelis Couwenbergh.
Cornelis van Gent.

1713.

Nicolaes Knollaerts.
Cornelis van Rotterdam.
Mr. Adriaen van Bergen.

Digitized by Google

Johan van der Hult.
Nicolaes Knollaert.
Mr. Adriaen van Bergen.
Johan Meermans.
Mr. Arnoldus Swaens.
Johan Vertholen.

1691.

Pieter Beens.
Adriaen Vereyck
Jacob van Vechelen.
Nicolaes Knollaerts.
Mr. Adriaen van Bergen.
Johan Vertholen.
Johan Meermans.
Johan van der Hult.
Mr. Sebaſtiaen de Leerſe.
Cornelis van Eyll.

1692.

Pieter Rauws.
Adriaen Vereyck.
Jacob van Vechelen.
Nicolaes Knollaerts.
Mr. Adriaen van Bergen.
Johan Meermans.
Johan van der Hult.
Mr. Sebaſtiaen de Leerſe.
Cornelis van Eyll.
Dr. Lambert Bernard Noortberg.

1693.

Pieter Rauws.
Adriaen Vereyck.
Jacob van Vechelen.
Nicolaes Knollaerts.
Mr. Adriaen van Bergen.
Johan Meermans.
Johan van der Hult.
Mr. Sebaſtiaen de Leerſe.
Cornelis van Eyll.
Jacobus van Erfrenten.

1694.

Dr. Chriſtoffel van Campen.
Adriaen Vereyck.
Jacob van Vechelen.
Nicolaes Knollaerts.
Mr. Adriaen van Bergen.
Johan van der Hult.
Mr. Sebaſtiaen de Leerſe.
Cornelis van Eyll.
Jacobus van Erfrenten.
Jeremias van Loon.

1695.

Cornelis Vereyck.
David Bourſſe.
Jacob van Vechelen.
Nicolaes Knollaerts.
Mr. Adriaen van Bergen.
Mr. Arnoldus Swaens.
Hendrick Kamerlingh.
Johan van der Hult.
Mr. Sebaſtiaen de Leerſe.
Cornelis van Eyll.

1696.

David Bourſſe.
Dr. Lambt. Bern: Noortbergh.
Jacobus van Vechelen.
Nicolaes Knollaerts.
Mr. Adriaen van Bergen.
Mr. Arnoldus Swaens.
Johan van der Hult.
Mr. Sebaſtiaen de Leerſe.
Johan Meermans.
Cornelis van Eyll.

1697.

David Bourſſe.
Dr. Lambt. Bern: Noortbergh.
Jacob van Vechelen.
Nicolaes Knollaerts.
Mr. Adriaen van Bergen.
Johan van der Hult.
Johan Meermans.
Jacobus Erfrenten.
Cornelis van Eyll.
François Beens.

1698.

Gecontinueert.

1699.

David Bourſſe.
Dr. Lambt. Bern: Noortbergh.
Jacob van Vechelen.
Nicolaes Knollaerts.
Mr. Adriaen van Bergen.
Mr. Arnoldus Swaens.
Johan Vertholen.
Johan Meermans.
Cornelis van Eyll.
François Beens.

1700.

David Bourſſe.
Johan Heeren.
Jacob van Vechelen.
Johan Vertholen.
Jeremias van Loon.
Mr. Adriaen van Bergen.

Johan

Digitized by Google

Johan Meermans.
Mr. Sebastiaen de Leerse.
Cornelis van Eyll.
François Beens.

1701.

David Bourse.
Johan Heeren.
Johan Vertholen.
Jacob van Vechelen.
Jeremias van Loon.
Mr. Adriaen van Bergen.
Johan Meermans.
Mr. Sebastiaen de Leerse.
François Beens.
Mr. Johan van Bergen.

1702.

David Bourse.
Johan Heeren.
Johan Vertolen.
Mr. Adriaen van Bergen.
Johan Meermans.
Mr. Sebastiaen de Leerse.
François Beens.
Mr. Johan van Bergen.
Mr. Willem Snellen.
Dr. Philip Willem Croyzé.

1703.

David Bourse.
Nicolaes Knollaerts.
Cornelis van Rotterdam.
Johan Vertolen.
Mr. Adriaen van Bergen.
Mr. Sebastiaen de Leerse.
Johan van der Hult.
Mr. Johan van Bergen.
Adriaen Waelwyck.
Mattheus Smits.

1704.

Gecontinueert.

1705.

David Bourse.
Nicolaes Knollaerts.
Cornelis van Rotterdam.
Johan Vertolen.
Mr. Adriaen van Bergen.
Mr. Johan van Bergen.
Adriaen Waelwyck.
Mattheus Smits.
Steven Vereyck.
Steven Fiers.

1706.

David Bourse.
Nicolaes Knollaerts.
Cornelis van Rotterdam.
Johan Vertolen.
Mr. Adriaen van Bergen.
Adriaen Waelwyck.
Mattheus Smits.
Steven Vereyck.
Cornelis van der Hult.
Johan Hagens.

1707.

David Bourse.
Nicolaes Knollaerts.
Cornelis van Rotterdam.
Mr. Adriaen van Bergen.
Adriaen Waelwyck.
Mattheus Smits.
Steven Vereyck.
Johan Hagens.
Cornelis van der Hult.
Sebastiaen Roelants.

1708.

Nicolaes Knollaerts.
Cornelis van Rotterdam.
Mr. Adriaen van Bergen.
Adriaen Waelwyck.
Mattheus Smits.
Steven Vereyck.
Johan Hagens.
Cornelis van der Hult.
Sebastiaen Roelants.
Cornelis Couwenbergh.

1709-1711.

Gecontinueert.

1712.

Nicolaes Knollaerts.
Cornelis van Rotterdam.
Mr. Adriaen van Bergen.
Adriaen Waelwyck.
Mattheus Smits.
Steven Vereyck.
Johan Hagens.
Cornelis van der Hult.
Cornelis Couwenbergh.
Cornelis van Gent.

1713.

Nicolaes Knollaerts.
Cornelis van Rotterdam.
Mr. Adriaen van Bergen.

Digitized by Google

Johan van der Hult.
Nicolaes Knollaert.
Mr. Adriaen van Bergen.
Johan Meermans.
Mr. Arnoldus Swaens.
Johan Vertholen.

1691.

Pieter Beens.
Adriaen Vereyck
Jacob van Vechelen.
Nicolaes Knollaerts.
Mr. Adriaen van Bergen.
Johan Vertholen.
Johan Meermans.
Johan van der Hult.
Mr. Sebaſtiaen de Leerſe.
Cornelis van Eyll.

1692.

Pieter Rauws.
Adriaen Vereyck.
Jacob van Vechelen.
Nicolaes Knollaerts.
Mr. Adriaen van Bergen.
Johan Meermans.
Johan van der Hult.
Mr. Sebaſtiaen de Leerſe.
Cornelis van Eyll.
Dr. Lambert Bernard Noortberg.

1693.

Pieter Rauws.
Adriaen Vereyck.
Jacob van Vechelen.
Nicolaes Knollaerts.
Mr. Adriaen van Bergen.
Johan Meermans.
Johan van der Hult.
Mr. Sebaſtiaen de Leerſe.
Cornelis van Eyll.
Jacobus van Erfrenten.

1694.

Dr. Chriſtoffel van Campen.
Adriaen Vereyck.
Jacob van Vechelen.
Nicolaes Knollaerts.
Mr. Adriaen van Bergen.
Johan van der Hult.
Mr. Sebaſtiaen de Leerſe.
Cornelis van Eyll.
Jacobus van Erfrenten.
Jeremias van Loon.

1695.

Cornelis Vereyck.
David Bourſſe.
Jacob van Vechelen.
Nicolaes Knollaerts.
Mr. Adriaen van Bergen.
Mr. Arnoldus Swaens.
Hendrick Kamerlingh.
Johan van der Hult.
Mr. Sebaſtiaen de Leerſe.
Cornelis van Eyll.

1696.

David Bourſſe.
Dr. Lambt. Bern: Noortbergh.
Jacobus van Vechelen.
Nicolaes Knollaerts.
Mr. Adriaen van Bergen.
Mr. Arnoldus Swaens.
Johan van der Hult.
Mr. Sebaſtiaen de Leerſe.
Johan Meermans.
Cornelis van Eyll.

1697.

David Bourſſe.
Dr. Lambt. Bern: Noortbergh.
Jacob van Vechelen.
Nicolaes Knollaerts.
Mr. Adriaen van Bergen.
Johan van der Hult.
Johan Meermans.
Jacobus Erfrenten.
Cornelis van Eyll.
François Beens.

1698.

Gecontinueert.

1699.

David Bourſſe.
Dr. Lambt. Bern: Noortbergh.
Jacob van Vechelen.
Nicolaes Knollaerts.
Mr. Adriaen van Bergen.
Mr. Arnoldus Swaens.
Johan Vertholen.
Johan Meermans.
Cornelis van Eyll.
François Beens.

1700.

David Bourſſe.
Johan Heeren.
Jacob van Vechelen.
Johan Vertholen.
Jeremias van Loon.
Mr. Adriaen van Bergen.

Johan

Digitized by Google

Johan Meermans.
Mr. Sebaſtiaen de Leerſe.
Cornelis van Eyll.
François Beens.

1701.

David Bourſſe.
Johan Heeren.
Johan Vertholen.
Jacob van Vechelen.
Jeremias van Loon.
Mr. Adriaen van Bergen.
Johan Meermans.
Mr. Sebaſtiaen de Leerſe.
François Beens.
Mr. Johan van Bergen.

1702.

David Bourſſe.
Johan Heeren.
Johan Vertolen.
Mr. Adriaen van Bergen.
Johan Meermans.
Mr. Sebaſtiaen de Leerſe.
François Beens.
Mr. Johan van Bergen.
Mr. Willem Snellen.
Dr. Philip Willem Croyzé.

1703.

David Bourſſe.
Nicolaes Knollaerts.
Cornelis van Rotterdam.
Johan Vertolen.
Mr. Adriaen van Bergen.
Mr. Sebaſtiaen de Leerſe.
Johan van der Hult.
Mr. Johan van Bergen.
Adriaen Waelwyck.
Mattheus Smits.

1704.

Gecontinueert.

1705.

David Bourſſe.
Nicolaes Knollaerts.
Cornelis van Rotterdam.
Johan Vertolen.
Mr. Adriaen van Bergen.
Mr. Johan van Bergen.
Adriaen Waelwyck.
Mattheus Smits.
Steven Vereyck.
Steven Fiers.

1706.

David Bourſſe.
Nicolaes Knollaerts.
Cornelis van Rotterdam.
Johan Vertolen.
Mr. Adriaen van Bergen.
Adriaen Waelwyck.
Mattheus Smits.
Steven Vereyck.
Cornelis van der Hult.
Johan Hagens.

1707.

David Bourſſe.
Nicolaes Knollaerts.
Cornelis van Rotterdam.
Mr. Adriaen van Bergen.
Adriaen Waelwyck.
Mattheus Smits.
Steven Vereyck.
Johan Hagens.
Cornelis van der Hult.
Sebaſtiaen Roelants.

1708.

Nicolaes Knollaerts.
Cornelis van Rotterdam.
Mr. Adriaen van Bergen.
Adriaen Waelwyck.
Mattheus Smits.
Steven Vereyck.
Johan Hagens.
Cornelis van der Hult.
Sebaſtiaen Roelants.
Cornelis Couwenbergh.

1709-1711.

Gecontinueert.

1712.

Nicolaes Knollaerts.
Cornelis van Rotterdam.
Mr. Adriaen van Bergen.
Adriaen Waelwyck.
Mattheus Smits.
Steven Vereyck.
Johan Hagens.
Cornelis van der Hult.
Cornelis Couwenbergh.
Cornelis van Gent.

1713.

Nicolaes Knollaerts.
Cornelis van Rotterdam.
Mr. Adriaen van Bergen.

Digitized by Google

Adriaen Waelwyck.
Mattheus Smits.
Steven Vereyck.
Johan Hagens.
Cornelis Couwenbergh.
Cornelis van Gent.
Johan van Wasbeeck.

1714, 1715.

Gecontinueert.

1716.

Mr. Adriaen van Bergen.
Adriaen Waelwyck.
Mattheus Smits.
Steven Vereyck.
Johan Hagens.
Cornelis Couwenbergh.
Cornelis van Gent.
Johan van Wasbeeck.
Johan van Riel.
Cornelis Baillet.

1717.

Mr. Adriaen van Bergen.
Mattheus Smits.
Steven Vereyck.
Cornelis Couwenbergh.
Cornelis van Gent.
Johan van Wasbeeck.
Johan van Riel.
Cornelis Baillet.
Leendert Waelwyck.
Servaes Evermans.

1718.

Mr. Adriaen van Bergen.
Mattheus Smits.
Cornelis Couwenbergh.
Cornelis van Gent.
Johan van Wasbeeck.
Johan van Riel.
Cornelis Baillet.
Leendert Waelwyck.
Servaes Evermans.
Johan Delfziel.

1719-1721.

Gecontinueert.

1722.

Mr. Adriaen van Bergen.
Mattheus Smits.
Cornelis van Gent.
Johan van Wasbeeck.
Johan van Riel.
Cornelis Baillet.
Leendert Waelwyck.
Servaes Evermans.
Johan Delfziel.
Hendrick de Meni.

1723.

Mr. Adriaen van Bergen.
Cornelis van Gent.
Johan van Wasbeeck.
Johan van Riel.
Cornelis Baillet.
Leendert Waelwyck.
Servaes Evermans.
Johan Delfziel.
Hendrick de Meni.
Johan Roelants.

1724.

Mr. Adriaen van Bergen.
Cornelis van Gent.
Johan van Riel.
Cornelis Baillet.
Servaes Evermans.
Johan Delfziel.
Hendrick de Meni.
Johan Roelants.
Mr. Sebastiaen Bernaige.
Cornelis Kamerlingh.

1725.

Cornelis van Gent.
Johan van Riel.
Servaes Evermans.
Johan Delfziel.
Hendrick de Meni.
Johan Roelants.
Mr. Sebastiaen Bernaige.
Thomas van Alphen.
Adriaen Waelwyck.
Steven Fiers.

1726, 1727.

Gecontinueert.

1728.

Cornelis van Gent.
Johan van Riel.
Servaes Evermans.
Johan Delfziel.
Hendrick de Meni.
Johan Roelants.
Thomas van Alphen.
Adriaen Waelwyck.
Steven Fiers.
Dr. Paulus Snellen.

1729.

Digitized by Google

1729.

Cornelis van Gent.
Johan van Riel.
Johan Delfziel.
Hendrick de Meni.
Johan Roelants.
Thomas van Alphen.
Adriaen Waelwyck.
Steven Fiers.
Dr. Paulus Snellen.
Gerard Johan Noortbergh.

1730.

Gecontinueert.

1731.

Cornelis van Gent.
Johan van Riel.
Johan Delfziel.
Hendrick de Meni.
Johan Roelants.
Thomas van Alphen.
Adriaen Waelwyck.
Steven Fiers.
Gerard Johan Noortbergh.
Carel de Swart.

1732.

Gecontinueert.

1733.

Cornelis van Gent.
Johan van Riel.
Johan Delfziel.
Hendrick de Meni.
Johan Roelants.
Thomas van Alphen.
Adriaen Waelwyck.
Gerard Johan Noortbergh.
Carel de Swart.
Johan Jacob van de Laer.

1734.

Cornelis van Gent.
Johan Delfziel.
Hendrick de Meni.
Johan Roelants.
Thomas van Alphen.
Adriaen Waelwyck.
Gerard Johan Noortbergh.
Carel de Swart.
Johan Jacob van de Laer.
Cornelis Gysbt. Knollaerts.

1735.

Cornelis van Gent.
Adriaen Waelwyck.
Corn: Gysbt. Knollaerts.
Adriaen van Buerstede.
Cornelis Provo.
Jan van Gronsvelt.
Jan F. de Bruyn.
Hendrick Vertolen.
Gysbrecht Swaan.
François Le Maire.

1736.

Cornelis van Gent, *obiit.*
Adriaen Waelwyck.
Cornelis Gysbt. Knollaert.
Jan van Gronsvelt.
Jan F. de Bruyn.
Hendrick Vertolen.
Gysbrecht Swaan.
François Le Maire.
Sebastiaen van Buerstede.
Louis Provo.
Martinus van der Hult, *naa de doot van* Corn: van Gent.

1737.

Adriaen Waelwyck.
Jan van Gronsvelt.
Hendrick Vertolen.
Gysbrecht Swaan.
Sebastiaen van Buerstede.
Louis Provo.
Martinus van der Hult.
Pieter F. de Bruyn.
Niklaes Canters.
Jacob de Bruyn.

1738.

Dr. Philip Willem Croyzé.
Cornelis van der Hult.
Jacob van Vechelen.
Hermannus Stuerman.
Jan van Gronsvelt.
Sebastiaen van Buerstede.
Louis Provo.
Adriaen van Ghert
Pieter van Rielle.
Govert F. de Bruyn.

1739.

Cornelis van der Hult.
Hermannus Stuerman.
Johan Delfziel.
Johan Roelants.
Gerard Johan Noortbergh.
Sebastiaen van Buerstede.
Adriaen van Ghert.

Digitized by Google

Pieter van Rielle.
Govert F. de Bruyn.
Mr. Philip Jacob Tollius.

1740.

Hermannus Stuerman.
Johan Delfziel.
Johan Roelants.
Gerard Johan Noortbergh.
Adriaen van Buerſtede.
Adriaen van Ghert.
Pieter van Rielle.
Govert F. de Bruyn.
Mr. Philip Jacob Tollius.
Baſtiaen Konings.

1741.

Gecontinueert.

1742.

Johan Delfziel.
Gerard Johan Noortbergh.
Adriaan van Buerſtede.
Adriaan van Ghert.
Pieter van Rielle.
Govert F. de Bruyn.
Mr. Jacob Tollius.
Baſtiaan Konings.
Mattheus van de Laer.
Jan Moſtman.

VIII. HOOFTSTUK.

Van de Weesmeeſters en de Weeskamer.

DE Weeskamer, die by Hendrick Graaf van Naſſau Heer van Breda, op den dartienden van Wintermaandt 1535, gemaakt en opgerecht is, beſtaat uyt drie Weesmeeſteren, welke jaarlyks daegs naa 't verzetten der Wet, voormaels by den Droſſaert, de Burgemeeſteren en Schepenen vernieuwt of aangehouden wierden, doch die nu te zamen met de Wet door of van wegen den Heer van Breda worden aangeſtelt, en een gezworen Klerck, welke voor zyn leven by den Heer wordt verkoren. Deze vergaderen tweemael ter weeck, namentlyck op Woensdag en Vrydag ten Stadhuyſe van Breda, om aldaer alle voorvallende zaecken af te doen.

De Conchierge van 't Stadhuys is gezwore Bode van de Weeskamer, die op laſt der Weesmeeſteren gehouden is alle Weten, dagingen en verdere exploicten te doen.

Wat nu voorts de plicht van de Weesmeeſteren, hunnen Klerck en Bode aangaet, zulks kan genoegzaem gezien worden uyt het volgende Reglement.

Ordonnantie van de Weeskamer der Stadt BREDA.

„ HENRICK, Grave tot Naſſau, Marckgrave tot Senette, Grave van Cat-
„ zenellenboghe, tot Vyanden ende tot St. Vyt, Heere tot Breda, Dieſt,
„ Grimbergen etc: Allen den genen, die deſen mynen Brieff en Ordonnan-
„ tie ſullen ſien oft hooren leſen, Saluyt; Alſoo tot mynder kenniſſe gecomen
„ is, dat in myn Stadt en Lant van Breda de Weeskinderen, onnoſele, ſim-
„ pele en andere Perſonen heurder ſinnen nyet machtich zynde, ende inſgelyckx
„ andere, die onnuttelyck en qualyck heur goeden regeren ende overbrengen,
„ groote ſcade ende vermindering in heure goeden geleden hebben, ende dicwils
„ tot aermoede gecomen zyn, overmidts dat die voorſz. perſonen, dewelcke
„ noch hen ſelven, noch heure goeden nyet en weten te regeren nyet ge-
„ noech verſien en zyn geweeſt totte Tutoiren, Voochden oft Curateuren,
„ die behoorlycken inventaris van heure goeden behoorden gemaeckt te heb-
„ ben, behoorlycke cautie geſtelt, ende daer toe eedt gedaen hebbende, om
„ de voorſz. Perſonen ende haere goeden deuchdelyck en ten meeſten oor-
„ baer te regeren ende te adminiſtreren, ende daer van jaerlycks bewys,
„ Reec-

Digitized by Google

„ Reeckeninge ende reliqua te doene. Ende alſoo ſulckx meer gebeuren ſou-
„ de, ten ware by my hier in verſien werde. Soo iſt, dat deſen aengeſien,
„ begerende daer inne te remedieren, ende hier op gehadt hebbende advies,
„ eerſt van de Burgemeeſteren en Schepenen der Stadt Breda, ende daer naer
„ van de Luyden van mynen Rade, geordonneert ende geſtatueert, ordonne-
„ ren ende ſtatueren mitsdeſen de puncten ende Articulen hier nae volgende.

1.

„ In den Eerſten, dat ick, ende in myne abſentie mynen Droſſaert en de
„ Luyden van mynen Rade, by advies van de Borgemeeſters van Breda, van
„ mynentwegen ſullen voortaen deputeren ende ordonneren dry diſcrete Man-
„ nen om Weesmeeſters ende Oppervoochden van alle Weeskinderen ende
„ andere Perſonen, die naa de Ordonnantie hier naer beſchreven, in Tutele,
„ Voochdye oft Curatele behooren geſtelt te worden, welcke Weesmeeſters
„ ick voor die eerſte reyſe geſtelt ende geordineert hebbe, te weten *Jan van*
„ *der Strepen* mynen Secretaris, en Mr. *Jan van Hoilten* ende *Roeloff de*
„ *Roovere*. Ende dieſelve ende andere toecomende Weesmeeſters ſal ick
„ ende die voorſz. Droſſaert en de Luyden van mynen Rade, by advies als
„ voore, altyt mogen deſtitueren, ende andere daer toe deputeren, alſt my
„ oft hen oorbaerlyck ende goet duncken ſal. Welcke Weesmrs. ende Op-
„ pervoichden ſullen tot haren behulpe, ende om een Weescamere te inſtitue-
„ ren, hebben eenen geſworen Clerck, die de Regiſters, Inventariſſen, Re-
„ keningen, Acten, Schriftueren, Sententien ende Brieven van der Weeska-
„ mer ſcryven, teyckenen ende expedieren ſal, die ick voor de eerſte reyſe
„ ſtelle en ordinere *Andries Vierling*. Ende ſullen oock hebben eenen geſwo-
„ ren Bode, om die doore van de Weescamere te bewaren, te bootſchappen,
„ weten, dagingen ende andere exploicten die hem bevolen ſullen werden,
„ en anders datter toe behoort, te doene. Welcke Bode altyts weſen ſal der
„ Stadts Cnape van Breda in der tyt ſynde. Ende ſullen deſe Weesmrs, ge-
„ ſworen Clerck ende Bode in 't aencomen van der voorſz. Officien ende
„ dienſte gehouden ſyn te doen den behoorlycken Eedt, ſoo in 't eynde van
„ deſer Ordonnantie verclaert wordt in handen van den Droſſaert van Breda
„ voorſz.

2.

„ Item die voorſz. Weesmrs. ende Oppervoichden met heuren Clerck ſul-
„ len op de Weescamere vergaderen twee dagen in de wecke, te weten des
„ Woendags ende Vrydags altyt van aght uren tot thien uren voor noene,
„ Ende en ſullen nae der noenen, noch oock op andere dagen nyet derven comen,
„ ten ſy dat om redenen wille hen dat goet dochte, Ende dat ſy parthyen
„ daer op beſcheyden, omme heure officie te adminiſtreren. Ende ſullen on-
„ der henluyden ſorteren moeten alle die Weeskinderen, onnoſele, ſimpele
„ ofte beroofde Perſonen van heuren verſtande, oock die blint, ſtom en ge-
„ heel doof ſyn, oft andere gebreken hebben, overmits welke ſy hen ſelven
„ noch heure goeden nyet bequaem en ſyn te regeren, geſeten ende woon-
„ achtigh binnen der Stadt, Prochie ende Vryheyt van Breda, Ende die van de
„ Dorpen ende platten lande van Breda ſullen daer oock mogen ſorteren indien 't
„ hen belieft, maer en ſullen de Weesmrs. nyemant van buyten der Stadt,
„ Prochie ende Vryheyd van Breda mogen bedwingen om onder hen te ſorte-
„ ren, ten ſy dat ſy van den Ouders oft naeſte Vrienden daer aff verſogt ſyn,
„ oft dat queſtie ende differentie viele op de ondeuchdelyke voichdyen ende
„ adminiſtratien van den Weeskinderen oft anderen onnoſele ende gebrecke-
„ lycke Perſonen voorſz. ende heuren goeden, waer aff ſy in dien gevalle de
„ kenniſſe hebben ſullen, ende ſulcke perſonen oft pupillen verſien, gelyck off
„ ſy binnen der Stadt geſeten waren.

3.

„ Item ſullen voor de voorſz. Weesmrs. getracteert ende gehandelt wor-

Digitized by Google

„ den alle ſaecken der Voichdyen, Tutele en andere dingen d'Ordonnantie
„ hier naer beſchreven aengaende, daer aff ſy luyden de kenniſſe nemen ſul-
„ len; Ende die Clerck ſal daer af regiſter houden; Ende ingevalle daer ſwa-
„ righeyd viele, ſoo ſullen ſy de ſaken refereren aan de Luyden van mynen
„ Rade, oft Borgemrs. en Schepenen van Breda, om by heurluyden advies
„ geordineert ende gedaen te werden, alſt nae recht en redenen behooren ſal.

4.

„ Item wanneer Vader oft Moeder poorter oft ingeſeten van der Stadt,
„ Prochie of Vryheyt van Breda aflyvich worden ofte alreede aflyvich ſyn,
„ achterlatende onbejaerde Kinderen, het ſy onder de ſesthien jaaren oft daer-
„ boven onder de vyf en twintigh jaeren oudt ſynde, oft ſimpele, onnooſele
„ oft beroofde kinderen heurder ſinnen, oft die blint, ſtom, oft met allen
„ dooff ſyn ende onbequaem hen ſelven en heure goeden te regeren als voorſz.
„ is, ſoo ſal de lancxlevende van hen beyden oft die beſittere van den ſterf-
„ huys, oft die naeſte vrienden van den dooden binnen vyftien dagen daer-
„ nae moeten comen oft ſeynden by den Weesmrs. oft Oppervoichden voorſz.
„ ende brengen daer over de namen ende toenamen van ſeſſe wereltlycke
„ Mansperſonen, te weten drie daer aff van 's Vaders ſyde, en d'ander drie
„ van 's Moeders wegen den Weeskinde ofte den onmachtigen ſynder ſinnen
„ van bloetswegen aldernaeſt beſtaende; op die pene van ſes Carolus gulden
„ te bekeeren in drie deelen, daer aff my het een, 't ander de Stadt en 't
„ derde den Weesmrs. toe geappliceert ſal worden; ende voorts op gelycke
„ pene te verbeuren van acht dagen tot acht dagen als die eerſte 15 dagen
„ overſtreecken ſyn, ſoo lange als ſy van 't ſelfde te doene in gebreke bevon-
„ den ſullen worden, ten ware dat ſy wettelycke ende goede excuſatie moch-
„ ten allegeren ende proberen, welcke penen oock verbeurt ſullen werden
„ in dryen als vooren; Ende daer aff ſullen de Weesmrs. de kenniſſe hebben, En-
„ de waeren de Ouders van alſulcke pupillen oft ſimpele oft andere gebreecke-
„ lycke Perſonen van buyten geweeſt, ende binnen der Stadt oft Vryheyt geen
„ vrinden oft magen en hadden, ſoo ſullen in dyen gevalle de naeſte ge-
„ bueren van ſulcken overleden perſoonen binnen de voorſz. vyftien dagen
„ comen voor de Weesmrs. om den kynderen ende pupillen als voor verſien
„ te ſyne.

5.

„ Ende van deſen ſes perſonen ſullen die vooiſz. Weesmrs. alsdan kieſen
„ ende ordineren die drie daer aff, die hun duncken ſullen aldernutſt en be-
„ quaemſt te weſen totter voichdyen, regimente ende beſorge van den Wees-
„ kinderen oft andere Perſonen voorſz.; te weten den eenen ende den naeſten
„ ende bequaemſten totter Voichdyen, die de adminiſtratie van den goeden
„ hebben ſal, ende die andere twee toeſienders. Ende totter voichdyen ſal
„ die Vader oft Moeder, Oude Vader oft Oude Moeder lancxlevende altyts
„ voor yemant anders geprefereert ſyn, ten waere dat ſy beneden haer vyf
„ en twintich jaeren oudt oft boven haer ſeſtich jaaren oudt waeren, oft dat
„ die Weesmrs. andere redenen hadden, het ware overmidts heuren tweeden
„ houwelyck oft anders, om dewelcke ſy niet bequaem en waeren de tutele
„ ende adminiſtratie van heuren kynderen oft neven te hebbene, Ende wan-
„ neer die Moedere oft die oude Moedere ſal totter tutelen oft curatelen van
„ heuren kinderen oft neven toegelaten werden, ſoo ſullen ſyluyden gehou-
„ den ſyn eerſt ende vooral te renunchieren by expreſſen eede *Senatus con-*
„ *ſulto Vellejano*, 't welck een beneficie van Recht is, dat alle Vrouwen
„ perſonen hebben van haer ſelven nyet te mogen obligeren, ſprekene, oft
„ haer verborgene voor een andere, ende insgelyks allen anderen Privilegien
„ van Rechte de Vrouwen competerende. Ende en ſullen de Weesmrs.
„ egeene andere Vrouwsperſoonen tot Voichden toelaten, noch oock eenige
„ Mansperſonen, die onder heure vyf en twintigh jaren oft boven hare ze-
„ ventigh jaren ſyn.

„ 6. Ende

Digitized by Google

6

„ Ende ſoo die Weesmrs. dochten, dat de ſes Perſoonen haer aengenoemt
„ voor Momboirs, ſoo voorſeyt is, daer toe nyet wel bequaem en waren, ende
„ dat ſy vonden andere van den bloede van de Weeskynderen daer toe be-
„ quaem ſynde, ſoo ſullen ſy de bequaemſte daer toe ordineren. Ende ſyn
„ die pupillen vreemdt, oft dat ſy geene bequaeme van haer bloede en vinden
„ tot heurder Voichdye ende Momboryen, ſoo ſullen ſy dien van andere de
„ bequaemſte in heure conſcientie verſien. Ende oock ſoo verre die Vooch-
„ den naer der Inſtitutie onbequaem worden, om vorder de Voichdye te ad-
„ miniſtreren, het ware overmits armoede, oft andere merckelycke redenen,
„ ſoo ſullen de Weesmrs. daerinne verſien, hem gevende eenen helper, oft
„ hem gehele verlatende oft eenen anderen totter voichdye ſtellende, ſoo hen
„ naer redenen goeddunckeu ſal.

7.

„ Ende en ſal nyemant Voicht van eenen Weeskynde oft andere gebreckelycke Perſoonen voorſz. mogen ſyn, die van merckelycke ſomme Crediteurs oft Debiteurs van den ſelven ſyn, oock Detenteurs en Occupateurs van heuren goeden; Ende daerom ſoo ſullen die Weesmrs. vragen den Voichden als ſy geordineert ſullen werden, oft ſy geen Crediteurs off Debiteurs van de Weeskinderen off andere perſonen en ſyn, oft beſitters van heuren goeden, daer aff ſy hen ſullen verclaeren by eede, Ende ſoo verre ſyluyden alſoo interrogeert ſynde 't ſelve verſweegen, ſoo ſullen ſyluyden, indien het Crediteurs ſyn, haer Actie verlieſen, ende ſyn ſy Debiteurs en ſullen ſy niet gelibereert worden, mits betalende in handen van den pupillen, oft andere gebreckelycke Perſoonen voorſz. onder heure Voichdye geſtelt.

8.

„ Item geene Voichden oft Toeſienders en ſullen mogen eenige tranſporten oft Ceſſien van Actie van eenige Crediteuren van heure pupillen oft andere gebreckelycke perſoonen voorſz. verkrygen oft aen hen nemen, noch uyt cragte van ſulcken tranſporten oft Ceſſien tegen heur pupillen ageren, maer indien ſulks gebeurde, ſoo ſullen ſulcke Voichden ende Toeſienderen van al ſulcken tranſporten, Ceſſie ende Actie geheel geſtruſtreert blyven, ende die pupillen ofte andere perſoonen voorſz. gelibereert, ende die Actie doot ſyn.

9.

„ Item de drie voorſz. perſoonen aldus totter Voichdye ende toeſienderſchap geordineert ſynde, ſullen binnen acht dagen gehouden weſen te compareren voor Weesmrs. ende Oppervoichden, om aldaer eenen behoorlycken Eedt te doene, Ende dat op de verbeurte van drie Rynsguld: elcx die des in gebreke waere te doene, te appliceren in 3. deelen, als voorſz. is. Welcken Eedt hier achter geinſereert ſtaet. Ende daerenboven ſal die Voicht oft die gene die hem tot een hulpe gegeven ſal worden, ende die d'adminiſtratie van den goeden hebben ſal, gehouden zyn Cautie ende borchtochte te ſtellen binnen de Stadt oft Lande van Breda genoech ende ſuffiſant ſynde by eſtimatie van de Weesmrs., aleer hy de voorſz. adminiſtratie ſal mogen aenvaerden. Ende hoewel die ander twee, die toeſienderen ſyn, geen cautie en ſyn gehouden te ſtellene, om dat ſy die goeden niet en adminiſtreren, niettemin ſouden ſy gehouden ſyn, ſoo verre die Voicht ende adminiſtrateur onbequaem worde, oft qualyck adminiſtreerde, oft ſuſpect waere, oft groote negligentie geſchiede, om *in ſubſidium* geconvenieert ende geexecuteert te worden, indien de ſelve Voicht en adminiſtrateur ende ſyne borchtochte nyet ſuffiſant en waren, het en ware, dat die Toeſienders goettyts van den voorſz. gebreke den Weesmeeſters adverteerden omme

„ daer-

Digitized by Google

„ den alle ſaecken der Voichdyen, Tutele en andere dingen d'Ordonnantie
„ hier naer beſchreven aengaende, daer aff ſy luyden de kenniſſe nemen ſul-
„ len; Ende die Clerck ſal daer af regiſter houden; Ende ingevalle daer ſwa-
„ righeyd viele, ſoo ſullen ſy de ſaken refereren aan de Luyden van mynen
„ Rade, oft Borgemrs. en Schepenen van Breda, om by heurluyden advies
„ geordineert ende gedaen te werden, alſt nae recht en redenen behooren ſal.

4.

„ Item wanneer Vader oft Moeder poorter oft ingeſeten van der Stadt,
„ Prochie of Vryheyt van Breda aflyvich worden ofte alreede aflyvich ſyn,
„ achterlatende onbejaerde Kinderen, het ſy onder de ſesthien jaaren oft daer-
„ boven onder de vyf en twintigh jaeren oudt ſynde, oft ſimpele, onnooſele
„ oft beroofde kinderen heurder ſinnen, oft die blint, ſtom, oft met allen
„ dooff ſyn ende onbequaem hen ſelven en heure goeden te regeren als voorſz.
„ is, ſoo ſal de lancxlevende van hen beyden oft die beſittere van den ſterf-
„ huys, oft die naeſte vrienden van den dooden binnen vyftien dagen daer-
„ nae moeten comen oft ſeynden by den Weesmrs. oft Oppervoichden voorſz.
„ ende brengen daer over de namen ende toenamen van ſeſſe wereltlycke
„ Mansperſonen, te weten drie daer aff van 's Vaders ſyde, en d'ander drie
„ van 's Moeders wegen den Weeskinde ofte den onmachtigen ſynder ſinnen
„ van bloetswegen aldernaeſt beſtaende; op die pene van ſes Carolus gulden
„ te bekeeren in drie deelen, daer aff my het een, 't ander de Stadt en 't
„ derde den Weesmrs. toe geappliceert ſal worden; ende voorts op gelycke
„ pene te verbeuren van acht dagen tot acht dagen als die eerſte 15 dagen
„ overſtreecken ſyn, ſoo lange als ſy van 't ſelfde te doene in gebreke bevon-
„ den ſullen worden, ten ware dat ſy wettelycke ende goede excuſatie moch-
„ ten allegeren ende proberen, welcke penen oock verbeurt ſullen werden
„ in dryen als vooren; Ende daer aff ſullen de Weesmrs. de kenniſſe hebben, En-
„ de waeren de Ouders van alſulcke pupillen oft ſimpele oft andere gebreecke-
„ lycke Perſonen van buyten geweeſt, ende binnen der Stadt oft Vryheyt geen
„ vrinden oft magen en hadden, ſoo ſullen in dyen gevalle de naeſte ge-
„ bueren van ſulcken overleden perſoonen binnen de voorſz. vyftien dagen
„ comen voor de Weesmrs. om den kynderen ende pupillen als voor verſien
„ te ſyne.

5.

„ Ende van deſen ſes perſonen ſullen die vooiſz. Weesmrs. alsdan kieſen
„ ende ordineren die drie daer aff, die hun duncken ſullen aldernutſt en be-
„ quaemſt te weſen totter voichdyen, regimente ende beſorge van den Wees-
„ kinderen oft andere Perſonen voorſz.; te weten den eenen ende den naeſten
„ ende bequaemſten totter Voichdyen, die de adminiſtratie van den goeden
„ hebben ſal, ende die andere twee toeſienders. Ende totter voichdyen ſal
„ die Vader oft Moeder, Oude Vader oft Oude Moeder lancxlevende altyts
„ voor yemant anders geprefereert ſyn, ten waere dat ſy beneden haer vyf
„ en twintich jaeren oudt oft boven haer ſeſtich jaaren oudt waeren, oft dat
„ die Weesmrs. andere redenen hadden, het ware overmidts heuren tweeden
„ houwelyck oft anders, om dewelcke ſy niet bequaem en waeren de tutele
„ ende adminiſtratie van heuren kynderen oft neven te hebbene, Ende wan-
„ neer die Moedere oft die oude Moedere ſal totter tutelen oft curatelen van
„ heuren kinderen oft neven toegelaten werden, ſoo ſullen ſyluyden gehou-
„ den ſyn eerſt ende vooral te renunchieren by expreſſen eede *Senatus con-*
„ *ſulto Vellejano*, 't welck een beneficie van Recht is, dat alle Vrouwen
„ perſonen hebben van haer ſelven nyet te mogen obligeren, ſprekene, oft
„ haer verborgene voor een andere, ende insgelyks allen anderen Privilegien
„ van Rechte de Vrouwen competerende. Ende en ſullen de Weesmrs.
„ egeene andere Vrouwsperſoonen tot Voichden toelaten, noch oock eenige
„ Mansperſonen, die onder heure vyf en twintigh jaren oft boven hare ze-
„ ventigh jaren ſyn.

„ 6. Ende

Digitized by Google

6

„ Ende ſoo die Weesmrs. dochten, dat de ſes Perſoonen haer aengenoemt
„ voor Momboirs, ſoo voorſeyt is, daer toe nyet wel bequaem en waren, ende
„ dat ſy vonden andere van den bloede van de Weeskynderen daer toe be-
„ quaem ſynde, ſoo ſullen ſy de bequaemſte daer toe ordineren. Ende ſyn
„ die pupillen vreemdt, oft dat ſy geene bequaeme van haer bloede en vinden
„ tot heurder Voichdye ende Momboryen, ſoo ſullen ſy dien van andere de
„ bequaemſte in heure conſcientie verſien. Ende oock ſoo verre die Vooch-
„ den naer der Inſtitutie onbequaem worden, om vorder de Voichdye te ad-
„ miniſtreren, het ware overmits armoede, oft andere merckelycke redenen,
„ ſoo ſullen de Weesmrs. daerinne verſien, hem gevende eenen helper, oft
„ hem gehele verlatende oft eenen anderen totter voichdye ſtellende, ſoo hen
„ naer redenen goeddunckeu ſal.

7.

„ Ende en ſal nyemant Voicht van eenen Weeskynde oft andere gebreck-
„ lycke Perſoonen voorſz. mogen ſyn, die van merckelycke ſomme Credi-
„ teurs oft Debiteurs van den ſelven ſyn, oock Detenteurs en Occupateurs
„ van heuren goeden; Ende daerom ſoo ſullen die Weesmrs. vragen den
„ Voichden als ſy geordineert ſullen werden, oft ſy geen Crediteurs off Debi-
„ teurs van de Weeskinderen off andere perſonen en ſyn, oft beſitters van
„ heuren goeden, daer aff ſy hen ſullen verclaeren by eede, Ende ſoo verre
„ ſyluyden alſoo interrogeert ſynde 't ſelve verſweegen, ſoo ſullen ſyluyden,
„ indien het Crediteurs ſyn, haer Actie verlieſen, ende ſyn ſy Debiteurs en
„ ſullen ſy niet gelibereert worden, mits betalende in handen van den pupil-
„ len, oft andere gebreckelycke Perſoonen voorſz. onder heure Voichdye
„ geſtelt.

8.

„ Item geene Voichden oft Toeſienders en ſullen mogen eenige tranſporten
„ oft Ceſſien van Actie van eenige Crediteuren van heure pupillen oft andere
„ gebreckelycke perſoonen voorſz. verkrygen oft aen hen nemen, noch uyt
„ cragte van ſulcken tranſporten oft Ceſſien tegen heur pupillen ageren, maer
„ indien ſulks gebeurde, ſoo ſullen ſulcke Voichden ende Toeſienderen van al
„ ſulcken tranſporten, Ceſſie ende Actie geheel gefruſtreert blyven, ende die
„ pupillen ofte andere perſoonen voorſz. gelibereert, ende die Actie doot ſyn.

9.

„ Item de drie voorſz. perſoonen aldus totter Voichdye ende toeſienders-
„ ſchap geordineert ſynde, ſullen binnen acht dagen gehouden weſen te com-
„ pareren voor Weesmrs. ende Oppervoichden, om aldaer eenen behoorlyc-
„ ken Eedt te doene, Ende dat op de verbeurte van drie Rynsguld: elcx die des
„ in gebreke waere te doene, te appliceren in 3. deelen, als voorſz. is. Welc-
„ ken Eedt hier achter geinſereert ſtaet. Ende daerenboven ſal die Voicht
„ oft die gene die hem tot een hulpe gegeven ſal worden, ende die d'admi-
„ niſtratie van den goeden hebben ſal, gehouden zyn Cautie ende borchtoch-
„ te te ſtellen binnen de Stadt oft Lande van Breda genoech ende ſuffiſant
„ ſynde by eſtimatie van de Weesmrs., aleer hy de voorſz. adminiſtratie ſal
„ mogen aenvaerden. Ende hoewel die ander twee, die toeſienderen ſyn, geen
„ cautie en ſyn gehouden te ſtellene, om dat ſy die goeden niet en adminiſ-
„ treren, niettemin ſouden ſy gehouden ſyn, ſoo verre die Voicht ende ad-
„ miniſtrateur onbequaem worde, oft qualyck adminiſtreerde, oft ſuſpect
„ waere, oft groote negligentie geſchiede, om *in ſubſidium* geconvenieert
„ ende geexecuteert te worden, indien de ſelve Voicht en adminiſtrateur ende
„ ſyne borchtochte nyet ſuffiſant en waren, het en ware, dat die Toeſienders
„ goettyts van den voorſz. gebreke den Weesmeeſters adverteerden omme

„ daer-

Digitized by Google

„ daerinne verſien te ſyne, d'welck ſy ſchuldich ſullen ſyn te doene, ende daerme-
„ de hen mogen excuſeren. Ende indien daerop queſtie geviele, ſoo ſal ſulcken
„ Voicht ende adminiſtrateur geaccuſeert ſynde, hangende deſe queſtie, ſyn
„ adminiſtratie hem geinterdiceert worden, oft eenen hulper hem gegeven
„ worden, indien den Weesmrs. nae kenniſſe van ſaecken dat goedduncкt.

10.

„ Item ſoo verre yemandt by teſtamente Voicht van eenigen Weeskinde-
„ ren oft anderen Perſoonen, gebreckelyck zynde ſoo voorſz. is, ware geinſti-
„ tueert, ſoo ſal nochtans ſulcken Voicht, aleer hy hem die Voichdye onder-
„ winden ſal, compareren voor deſe voorſz. Weesmrs., om by henlieden
„ geconfirmeert te worden, ſoo verre ſy dat goedt vynden, oft hem eenen
„ adjunct geven, oft oock geheel gerefuſeert ende die Voichdye hem geinter-
„ diceert te worden, indien de Weesmrs. redenen daer toe bevonden, als dat
„ ſulcken Voicht naer der voorſz. inſtitutie in aermoeden gecomen waere, oft
„ dat hy vyandt van den pupillen oft hem merckelyck ſuſpect waere, oft om
„ andere notabele redenen; ende dit al ten meeſten oirbare van den Weeſen,
„ welke geinſtitueerde Voichden oock ſullen gehouden ſyn behoorlycken Eedt
„ te doene, Cautie te ſtellen, Inventaris te maken, Reeckeninge ende oock
„ Reliqua te doene, het en ſy, dat hy by den teneure van der voorſz. inſti-
„ tutie ende teſtamente daer aff expreſſelyck ontlaſt ſy, in welcken gevalle noch-
„ tans ſoo blyft hy ende ſyne goeden altyts nae rechten voor die voorſz. voich-
„ dye ende adminiſtratie verbonden.

11.

„ Item de voorſz. Voichden ende Toeſienders terſtont als ſy geordineert
„ ende den Weeskinderen oft andere gebreckelycke Perſoonen gegeven ſullen
„ weſen, ſoo ſullen ſy den ſtaet van den ſterfhuyſe by den Clerck van de Wees-
„ mrs. in manieren als 't behoort doen maecken, om daer nae tegens den be-
„ ſittere oft beſitterſe van den ſterfhuyſe oft anderen Erfgenamen diet aengaet,
„ ſcheydinge en deylinge te doene van allen den goeden den ſterfhuyſe aengaen-
„ de; te weten ruerende ende onruerende, huysraet, have, uytſchulden en in-
„ ſchulden, Ende dit alſoo geſchiet zynde, ſullen ſy de ruerende ende onrue-
„ rende goeden, die den Weeſen oft andere Perſoonen te deele vallen ſullen,
„ ſetten oft doen ſetten op eenen Inventaris int geſchrifte, ende den Inventa-
„ ris brengen by den Weesmrs. ende heuren Clerck, om den Staet van de
„ Weeskinderen ende andere voorſz. Perſonen te maken, de uytſchulden en-
„ de de inſchulden tegen een te confereren, ende vergelycken, ende voorts
„ daerinne te ordineren als 't behooren ſal.

12.

„ Ende den Inventaris ſal men terſtont extraheren ende in authentyck Re-
„ giſter ſtellen, welk Regiſter onder dezelve Weesmrs. ende heuren Clerck
„ ſal blyven beruſtende, om daer nae ende den voorſz. Inventaris jaerlykx by
„ den Voichden ende adminiſtrateurs Reekeninge en bewys gedaen te werden.
„ Ende dit ſelve ſullen de Voichden gehouden weſen te doene binnen veer-
„ thien dagen, nae dat ſy luyden Voichden geordineert ſullen weſen op die
„ verbeurte van drie Carolus guld. te appliceren in drie deelen als voor. En-
„ de ſullen die Voichden noch ſtaen tot arbitrale Correctie van de Weesmrs.
„ ten ware dat die beſittere van den Weeshuyſe onwillich ware om deylinge en
„ Edicte te doene van den Goede van den Sterfhuyſe, oft dat die Voichden
„ andere goede en rechtveerdige excuſatie hadden, van welcken ſy binnen
„ de voorſz. veerthien dagen den Weesmrs. ſullen adverteren, op die pene
„ als voor, om daer inne verſien te worden, als nae recht behooren ſal. Ende
„ int overbrengen van den voorſz. Inventaris ende int maken van den State der
„ Weeskinderen, ende Regiſtere als voorſz. is, ſullen die voorſz. Voichden
„ en Toeſienders ende oock de beſitteren van den ſterfhuyſe by eede verklae-
„ ren

Digitized by Google

„ ren ende te Heyligen ſweeren, al overgebracht te hebben d'minſte metten
„ meeſten ſonder yet te verſwygene, ende indien ſy noch yet bevonden, dat
„ ſy noch ſullen overbrengen al ter goeder trouwen. Ende indien men namaels
„ bevonde, dat de Voichden, Toeſienders off beſitters van den ſterffhuyſe frau-
„ duleuſelyck yet verſwegen ende ten Inventaris nyet gebracht en hadden, ſoo
„ ſal men ſulcke verſwyginge corrigeren als meyneedigh, Ende hy ſal daeren-
„ boven uyt ſynen eygen goeden verbeuren de rechte eſtimatie van de verſwe-
„ gen goeden te appliceren in drien als voorſz. is.

13.

„ Item ſullen die voorſz. Voichden ende Adminiſtrateurs metten voorſz.
„ Toeſienders alle jaren ſchuldigh ſyn voor den voorſz. Weesmrs. te compa-
„ reren, ende aldaer verclaren den ouderdom, ſtate ende qualiteyt van de Wees-
„ kynderen oft andere gebreekelyke Perſoonen als voorſz. is, totter voichdyen
„ oft curatelen van den welcken ſy geſtelt ſyn, om by advys van de voorſz.
„ Weesmrs. voorts die te regeren tot heuren meeſten eere, welvaren ende
„ profyt. Ende ſullen alsdan die voorſz. Voichden ende Adminiſtrateurs, in
„ preſentie van de voorſz. Toeſienders, ſuffiſante ende volcomene Rekeninge,
„ bewys ende Reliqua doen van heuren Regimente ende bewynde van de
„ voorleden jaare op die pene van ſes Carolus guld. te appliceren in drie dee-
„ len als voore, welcke pene betaelt ſynde ofte nyet, ſullen nochtans reeke-
„ ninge doen, als ſy des telken jaare verſocht worden. Ende inſgelyks alle
„ acht dagen verbeuren ſes Carolus guld. ſoo lange als ſy des in gebreke ſyn
„ ſullen, die geappliceert ſullen weſen als vooren, ende daer toe noch ſtaen
„ tot arbitrale correctie, ten ware dat ſy hen met redelyke ſaken coſten excu-
„ ſeren. Ende van deſe Reekeningen, die alſoo gedaen ſullen weſen, ſal een
„ dobbel blyven by den Weesmeeſters ende heuren Clerck, ende daer toe Re-
„ giſter gehouden worden van de ſloten van dien.

14.

„ Item ſullen alle de Voichden ende Adminiſtrateurs van de Weeskinderen
„ oft andere Perſonen onder Voichdye ſtaende gehouden ſyn alle het gelt on-
„ der henlieden ſynde, den Weeſen toebehoorende daer ſy Voichden aff ſyn,
„ comende tot merckelyken ſomme, te moeten bekeeren in den meeſten oir-
„ baere van de Weeſen, in renten off anders, binnen veertien dagen ten lang-
„ ſten naer dat ſyt ontfangen ſullen hebben, ſonder 't ſelve langer te mogen
„ behouden; Ende off die voorſz. Voichden binnen de voorſz. veertien da-
„ gen dat nyet en vonden te employeren ten oirbare van den Weeſen, ſoo ſullen
„ ſy gehouden worden ſonder henlieden eenigſints te ſoeckene, dat te kennen te
„ geven, den voorſz. dagh overſtreken ſynde, den voorſz. Weesmrs. ende
„ oock den Toeſienders, om daer in by hen luyden gedaen te worden ten meeſ-
„ ten oirbare ende profyt van de Weeſen. Ende ſoo verre ſy dat niet en de-
„ den, ende daerin merckelyk negligent waeren, ſoo ſullen ſy gehouden wor-
„ den den pupillen het intreſt te betaelen van elcken feſthien penningen een in
„ jaerlykſe Rente, nae rate van den tyde, dat ſy de penningen onder gehadt ſul-
„ len hebben, ende daer aff doen, indien des noot ſy, ſuffiſante hypotheke,
„ waer toe die Voichden by den Weesmrs. bedwongen ſullen worden by be-
„ hoorlyke Proviſie ende bedwange van Juſtitie.

15.

„ Item ſullen de voorſz. Weesmrs. den voorſz. Voichden, Toeſienders
„ ende andere Perſoonen oft Parthyen ende oock getuygen, dient behooren
„ ſal, voor hen ontbieden ende doen dagen by heuren voorſz. geſworen Bo-
„ de, die daeraff gehouden word goede relatie te doene. Ende en ſullen de-
„ ſelve Weesmrs. telken als 't nae recht behoort ende hun luyden goedduncкt,
„ Eedt mogen nemen van den ſelven Voichden, parthyen ende getuygen, ende
„ voorts in alle 't gene des der Voichden aangaet, ende der kenniſſe ende

Digitized by Google

„ Judicature van de queſtien, ſaecken ende geſchillen die ter cauſen der ſelver
„ Voichdyen ſouden mogen ryſen ende ſpruyten, doen alle 't gene des noote-
„ lyk ſal weſen ende hen profytelyk dunken ſal gedaen te werden; Ende vie-
„ len dier ſaeken ende queſtien veele, ſoo ſullen ſy die doen ſtellen by Rolle,
„ om d'een voor d'ander nae opteroepen ende te hooren. Ende ſullen de
„ Weesmrs. den Momboirs ende andere perſonen mogen bedwingen tot on-
„ derhoudinge van deſe Ordonnantie by apprehenſie ende gyſelinge van heu-
„ ren Perſonen ende andere behoorlycke wegen van Juſtitie, niettegenſtaan-
„ de Appellatie ter contrarie gedaen oft te doen, ende ſonder præjuditie van
„ dier. Ende dit op pene ſulke ende te appliceren als voorſz. is, oft meerder
„ oft minder penen, ſoo den Weesmrs. dat goedduncken ſal.

16.

„ Item de Weesmrs. ſullen den principalen Voicht ende Adminiſtrateur
„ van de Perſonen ende goeden van de Weeskynderen oft andere Perſonen
„ voorſz. indien hys begeert, mogen toebrengen eenen redelycken loon ende
„ ſalaris van heuren arbeyde, ende beſundere den genen die vreemt ſal ſyn den
„ Weeſen nyet beſtaande, maer de Toeſienders en derven geenen loon oft ſa-
„ laris hebben.

17.

„ Item al iſt dat die Weeskynderen tot heuren 16. off 18. jaeren geacht
„ oft gehouden mogen werden, als voljaert, ende dat de Tutele oft Voich-
„ dye nyet langer en ſoude dueren, niettemin want nae dyen tyt tot vyfen-
„ twintich jaeren toe de Jongers ſyn gemeynlyk tot heuren ſorgelykſte, want
„ men dickwils ſiet, dat ſy binnen dien tyt, als ſy berooft ſyn van Vader en-
„ de Moeder, die hen veel goets achtergelaten hebben, dickwyls arm ende
„ byſter worden, ſoo is van node ſulcken Jongers ende Perſoonen oock te be-
„ ſorgen, ende daerom ſullen oock die gene die Momboirs ſyn geweeſt
„ van ſulcken Weeskynderen gecomen ſynde tot heuren 16. off 18. jaeren,
„ voortaen blyven Curateurs van den ſelven, behoudende de Curatele ende re-
„ giment van den zelven Jongers goeden totter tyt toe, dat de voorſz. Jongers
„ 25. jaeren oudt ſullen ſyn. Ten ware, dat al ſulcke Jongers hen ſtelden
„ tot houwelyken oft geeſtelyken ſtaete, in welken gevalle ſy ſullen mogen
„ het bewynt van heuren haeffelyken goeden hebben, Ende ook van den jaer-
„ lykſen profyten ende Renten van heuren erffelyken goeden, ſonder nocht-
„ tans deſelve te mogen vercopen, alieneren, verthieren oft belaſten, ten
„ ware van node, oft tot merckelycken apparenten Proffyte, ende by wete en
„ conſente van heuren Curateurs, dewelcke voor alle ſullen moeten komen
„ by den Weesmrs. met ſulcken kynt oft Perſoon ſtaende in curatele ende
„ aldaer verclaeren den noot oft proffyte en de redenen van ſulcker alienatie,
„ vercoope, verthieringe oft belaſtinge ende ſulcx proberen ende houden by
„ eede, ende daerop verwerven Decreet ende Acte van Conſente van de
„ Weesmrs. Overmits d'welcke ende anders nyet de Schoutet en den Sche-
„ penen van der Stadt en Lande van Breda ſulcke alienatie, verthieringe, ver-
„ coop oft belaſtinge ſullen mogen paſſeren, Ende de Renten ende Erffgoe-
„ den van den Kynderen, boven heur 16. off 18. jaeren in voichdyen noch
„ ſtaende, en ſullen de Voichden ende Adminiſtrateurs inſgelycx nyet mogen
„ vercoopen, dan in cauſe van noodt oft notoiren profyte als voorſz. by hen
„ luyden ende den Toeſienders geprobeert ende by heuren eede gehouden,
„ daerop ſy inſgelycx Acte van Conſente ende Decreet van den Weesmrs. te vo-
„ ren ſullen geobtineert hebben. Ende deeden oock dié voorſz. Voichden en-
„ de Adminiſtrateurs oft oock die pupillen oft andere Perſonen voorſz. ter
„ contrarien, ſoo ſullen ſulcke Contracten en Conventien doodt, nul, machte-
„ loos, ende van onweerden ſyn, ende indien de Jongers oft ander Perſoonen
„ voorſz. in Tutele oft Curatele ſtaende eenige penningen daerop ontfangen had-
„ den die vertiert ende onnuttelyk doorgebracht waeren, die ſal die Cooper

„ geheel

Digitized by Google

„ geheel ende al verlooren hebben, maer waeren eenige van dien penningen „ in weſen oft beſtaidt in notoiren profyte van de Weeſen, die ſouden den „ Cooper gereſtitueert ende wedergekeert worden.

18.

„ Item dat de Jongers in Voichdyen oft oock in Curatelen ſtaende tot heu„ ren 25. jaeren toe nyet en ſullen ook mogen doen van hen ſelffswegen ee„ nige Coopmanſchappen oft Contracten, noch ſchulden macken, noch geldt, „ ware, ofte goet op borge nemen, dan van bier, broodt ende nootdienſti„ ge ſaecken heurs lyffs, ende dat totter ſomme van drie ſtuyvers eens, Ende „ deden ſy ter contrarien dat ſulcke coopmanſchappen, ſchulden ende Con„ tracten ſullen oock nul ende van onwaerden ſyn, Ende hadden ſy gelt „ daerop ontfangen, dat verquiſt ware, dat ſoude de parthye verlooren heb„ ben, ende ſullen de voorſz. Jongers daer aff ontlaſt ſyn.

19.

„ Item wanneer eenige Jongers onder heur 25. jaeren weſende te hou„ welyck gecomen ſyn, oft ſoe wanneer ſy van goeden regiment ende cloeck „ van verſtande ſyn, alſoo dat ſy hen ſtellen tot Coopmanſchap ende Neringe, „ ende mitsdien begeerden ontſlagen te ſyn van der voorſz. voichdye, ſoo ſul„ len heure Voichden ende Toeſienders dan gehouden ſyn te onderſoecken de „ manieren, converſatie en regiment van de voorſz. Jongers. Ende ſoo ver„ re ſy by deugdelyke informatie bevynden, ende by eede den Weesmrs. „ certificeren, dat nae heuren beſten verſtande ſulcke Jonger ſyn goeden „ wel ſoude regeren ſonder toedoen ſynder Voichden, ende dat 't ſelve den „ Weesmrs. in heure conſcientie oock dunckt, ſoo ſullen ſy dan ſulcken Jon„ gen mogen ontſlaen ende ſtellen uyter Voichdyen ende hem daerop verlee„ nen Acte ende beſcheet. Ende ſal van dan voorts aen die coopmanſchap ende „ hanteringe, die hy voorts doen ſal, ſtadt grypen ende van weerden we„ ſen, uytgenomen altyts vertieringe oft belaſtinge van Erfelycke onruerende „ goeden als voorſz. is.

20.

„ Item de Curatele ſal dueren tot 25. jaren incluys, ende nyettemin indien „ eenige Jongers over de 25. jaeren out ſynde ende nochtans dien niet tegen„ ſtaende nyet oft luttel wyſer en worden, maer bleven oft ſcheenen te weſen „ doorſlagers ende verſtrooyers van heuren goeden, ſullen in dien gevalle „ niettemin blyven in Voichdyen oft Curatele totter tyt toe dat heure Voich„ den oft Curateurs affirmeren ſullen by heuren eedt, dat hen dunct, dat ſy „ ſonder ſorge van byſter oft erm te worden, heur goedt ſullen wys genoech „ ſyn te regeren in manieren als voorſz. is.

21.

„ Item de Momboiren oft Curateuren en ſullen geen loſſinge van Renten mo„ gen doen heuren pupillen oft anderen perſoonen onder heure Voichdye oft „ Curatele ſtaende, oft oock ſcheydinge van onruerende Goeden die pupillen „ met anderen perſoonen gemeen toebehoorende ten ſy by kenniſſe ende de„ creet van de Weesmrs., ende ten meeſten nutte ende oirbaer van de Wee„ ſen, maer ſy ſullen wel ſonder decreet mogen alieneren mobel goeden die „ verderffelyk ſyn ende niet profytelyk om te houden, als Cleederen, Vruch„ ten en diergelyk, oock ten Weeſen meeſten profyte.

22.

„ Item en ſullen oock de Voichden oft Curateuren geen groote ende mercke„ lyke proceſſen uyten name van de pupillen als Heyschers oft Verweerders mo-

Digitized by Google

„ gen aennemen ſonder advys en conſent van de Weesmrs., maer ingevalle
„ dat den Tuteurs oft Curateurs dunckt profytelyck te ſyne, ſulcke proceſſen
„ te ſuſtineren, ſoo ſullen ſy te vooren den Weesmrs. exiberen die titelen en-
„ de munimenten van den ſaken, uyt den welcken ſy haer recht ſouden fon-
„ deren, tot dien eynde dat het Goedt van den pupillen met frivolen pro-
„ ceſſen niet wierde verquiſt.

23.

„ Ende en ſullen die voorſz. Voichden oft Curateuren insgelyks geen groo-
„ te ende merckelycke Edificien mogen maken voor pupillen oft andere per-
„ ſonen voorſz., dan by conſent ende decreet van de voorſz. Weesmrs. naa
„ kenniſſe by hen luyden gehadt van der nootſakelykheyd oft profyte van
„ dien, maer ſullen wel gemeene ende nootelycke reparatien ſonder decreet
„ mogen en oock behooren te doene, niettemin ſy mogen daer aff den
„ Weesmrs. vermanen, als ſy heure jaarlycxſe Reekeninge doen, om heur
„ advys daer op te hebben.

24.

„ Item Jongers onder haer jaeren weſende als voorſz. is, ſullen ongehou-
„ den ſyn eenige penningen te moeten betalen die ſy op Dobbelſchoolen oft
„ elders met Caertſpeelen, Closbaenen oft diergelyke ſpeelen ontleent, ge-
„ borcht oft verlooren hebben en ſchuldich ſyn gebleven. Ende hadden ſy
„ gehadt daer aff eenich merkelyck verlies, 't ſelve ſullen ſy met rechte mo-
„ gen eyſchen ende recouvreren, maer dat die voorſz. Jongers verloren en-
„ de betaelt ſullen hebben met caitſen oft bal ſlaen tot vyff ſchellingen grooten
„ Brabants toe, daeraff en ſal men geen reſtitutie hen doen, ſullen nochtans
„ ongehouden ſyn te betaelen 't gene des ſy op ſulcke ſpelen ſchuldich geble-
„ ven ſullen ſyn. Ende wie Jongers betrocke tot ſpeelen en haelde in ſtooven
„ oft bordeelen, die ſal men corrigeren nae gelegentheyt der ſaken; boven 't
„ gene dat die Jongers ontlaſt ſullen blyven te betalen 't gene des ſy aldaer
„ verteiren ende ſchuldich blyven ſullen.

25.

„ Ende insgelycxs, ſoo wie eenige Jongers tot ongelycken houwelyck
„ betrocke, daer toe rieden, ende by en over waren, om ſyn goets wille,
„ het ſy meyskens oft knechtkens, daer hen merckelyke ſchade, achterdeel
„ oft cleenicheyd in gelegen ware, ende het gebeurde, dat de Vrinden oft
„ Momboiren daer aff. 't onvreden waeren ende clachten quamen, ſoo ſullen
„ die gene, die de Jongers alſoo verleyt, betrocken, geraden oft daer by
„ geweeſt hebben, arbitralyk gecorrigeert worden nae gelegentheyt der ſaken.

26.

„ Item de Boode van de Weescamer ſal gehouden ſyn, als voorſz. is, alle
„ weten, dagingen, bootſchappen, bevelen, executien ende andere exploic-
„ ten, die ſy hem bevelen, wel ende getrouwelyck te doen, ende rechtveer-
„ dige relatie daer aff te doen, ende ſal cautie ſtellen in 't aancomen van ſyn-
„ der officien, ſoo dat behoort. Ende ſullen de Officieren ende Schoutethen
„ van der Stadt en den Lande van Breda, indien des noot ſy, hem in ſyn
„ executien helpen, ende aſſiſteren, ende hy ſal hebben voor ſynen ſalaris, te
„ weten van elcke weete, bevele oft daginge te doen binnen der Stadt en Vry-
„ heyd eenen halven ſtuyver, ende buyten op de Dorpen ende van andere
„ exploicten, als die Roeydragers van Breda, ende in 't maken ende over-
„ brengen van elcken Inventaris, ſal hy hebben eenen Stuyver, ende van elc-
„ ken Reekeninge die gedaen ſal worden, eenen halven Stuyver.

27.

„ Ende de Weesmrs. ende heuren Clerck ſullen hebben in 't maken ende
„ over-

Digitized by Google

„ overbrengen van elcken Inventaris van de goeden van den Weeſen ende
„ andere Perſonen in Voichdye ſtaende, voor ſalaris, te weten van elcken
„ pont Brabants, dat ſuyver overblyven ſal van den havelycken goeden ende
„ inſchulden, de laſten ende uytſchulden afgeſlagen, twee Stuyvers eens, daer
„ aff de Clerck ſal hebben d'een derdendeel, ende die drie Weesmrs. die ander
„ twee deelen. Ende van elcke jaerlycxſe Reekeninge ſullen ſy hebben van
„ ſuyveren incomen half ſoo veele ende dat deelen als voorſz. is, maer waren
„ daer ſoo veel laſten ende uytſchulden oft bycant ſoo vele als profytelyke
„ goeden, ſoo ſullen die Weesmrs. ende heuren Clerck anderen redelycken
„ ſalaris nae heuren arbeyde mogen nemen. Ende daerenboven ſal heur
„ voorſz. Clerck van de andere geſchriften, acten, ſententien &c: geloont
„ werden gelyck der Schepenen Clerck oft Secretaris van Breda.

28.

„ Alle welcke Statuyten ende Ordonnantien, Ick Henrick Grave voorſz.
„ ende myne Naçomelingen Heeren ende Vrouwen van Breda, ende in myn
„ abſentie den Droſſaert en de Luyden van mynen Rade tot Breda, by advyſe
„ van Borgemeeſters ende Schepenen, ſullen altyt als 't ons oorbaerlyck, re-
„ delyk ende goedtduncken ſal, mogen interpreteren, veranderen, meerde-
„ ren ende minderen, ſoo ons den tyt en de redenen dat leeren ſullen, daer aff
„ ick de macht my ende myne voorſz. nacomelingen ende andere voorſz.
„ reſervere.

29.

„ *Den Eedt van de Weesmeeſters.*

„ Ick N. ſweere, dat ick d'officie van Weesmeeſter ende Oppervoocht van
„ de Weeskinderen ende andere perſoonen van de Stadt en Lande van Breda,
„ die naer der Ordonnantie van myne Gen: Grave van Naſſauw als Heere van
„ Breda, onder Voochdye oft Curatele geſtelt ſullen worden, daer toe ick nu
„ gecommitteert ſy, rechveerdelyk bedienen ende getrouwelyck exerceren
„ ſal, ende dat ick de Perſoonen ende haer goeden onder Voichdye ende
„ Momboiryen ſtaende in rechte ende goeder juſtitien nae mynder kenniſſen
„ ſal bewaren ende helpen bewaren, heuren oirbaer, bate ende proffyte
„ voorts ſtellen, ende haere ſchade ende achterdeel ende onproffyte verhue-
„ den. Ende oock rechtveerdige appointementen geven ende pronuncieren
„ al na myn vermogen ende myn beſte wetentheyt ende vyff ſinnen; Ende
„ dat ick den ſtaet van de voorſz. Perſonen ende heuren goeden heymelyk
„ ſal behouden ſonder dien yemanden te openbaren, het en ware den genen,
„ die dien van Rechtswegen behooren te weten, oft by rade ende advyſe
„ van de Luyden myns voorſz. Genadigen Heeren Raede oft van Borgemren.
„ ende Schepenen van Breda ende by bedwange van Juſticie ende anders
„ niet, Ende oft ick eenige ſaken vername, die den voorſz. Perſoonen onder
„ voichdye ſtaende oft heure goeden tegendroege, ende die ick by myn ſel-
„ ven ſoude connen remedieren, dat ick die ſelve kundighen ende laten we-
„ ten ſal den Droſſaert ende Luyden van den Rade van mynen voorſz. Gen:
„ Heere, oft den Schouteth, Borgemren. en Schepenen van Breda, om by
„ hen luyden geremedieert te worden alſt behooren ſal, Ende dat ick voorts
„ doen ſal alle tgene des een goet Weesmeeſter ende Oppervoicht voorſz.
„ ſchuldich is te doen.

30.

„ *Volcht den Eedt van den Clerck van de Weesmrs.*

„ Ick N. ſweere, dat ick d'Officie van Clerck te ſyne van den Weeskinde-
„ ren ende andere Perſonen van de Stadt en Lande van Breda, die naer der
„ Ordonnantie van mynen Gen: Heere Grave van Naſſauw als Heere van Bre-

Digitized by Google

„ da in Voichdye oft Curatele geſtelt ſullen worden, daer toe ick geordineert
„ ben, rechtveerdelyk bedienen ende exerceren ſal, dat ick haren oirbare,
„ profyte ende bate voorts ſtellen ende heure ſchade verhueden ſal nae myn
„ beſte vermogen, Dat ick alle Inventariſſen ende Staten van heuren goeden die
„ my gebeuren ſullen te maecken oft te ontfangen, ende oock alle Regiſteren,
„ Acten, Appointementen Sententien Reekeningen ende andere geſchriften
„ rechtveerdelyck ende deuchdelyck ſchryven ſal op redelyken loon ende ſala-
„ ris, Ende dat ick den ſtaet van de Weeſen ende andere Perſoonen voorſz.
„ ſal heelen ende nyemanden den ſelven noch oock myn Regiſteren, Boecken,
„ Reeckeningen, Inventariſſen oft Staten van heuren goeden, ſoo verre men
„ heuren ſtaet daer uyt ſoude mogen weten, en ſal laten leſen, ſien oft viſite-
„ ren, noch geen copye daer uyt geven, anders dan den genen, die den ſel-
„ ven Staet, Inventaris, Scriftueren ofte Reekeningen behooren ſullen te we-
„ ten van rechtswegen, ende dat by bevele ende ordonnancie van de
„ Weesmrs. oft by bedwange van Rechte ende anders nyet. Ende oft ick
„ eenige ſaken waernemen conde, die den voorſz. Weeſen en Perſonen on-
„ der Voichdye ſtaende oft heuren goeden tegensdroege, dat ick dat goets
„ tyts ſal cundighen ende laten weten den Weesmrs. voorſz., ende insgelycx
„ onderſoeken ſal, oft eenige Weeſen oft andere Perſonen voorſz., die in
„ Voichdye ende Curatele oft Tutele ſtaen ſouden, ende heuren goeden niet
„ overbracht en worden, om 't ſelve den Weesmrs. te kennen te geven,
„ Ende voorts doen ſal alle tgene des een goet ende getrouwe Clerck voorſz.
„ ſchuldich is ende behoort te doen.

31.

„ *Den Eedt van den Bode van de Weescamer.*

„ Ick N. ſweere, dat ick d'Officie, daer toe ick geſtelt ben, Stadtsbode
„ te ſyn van de Weesmeeſteren tot Breda, wel ende getrouwelyck exerceren
„ ende bedienen ſal, dat ick de deure van de Weescamer wel bewaren ſal, ge-
„ trouwe bootſchappen, weten ende beveelen dragen ende rechtveerdige ant-
„ woorde daer aff dragen ſal, ende die niemanden ſeggen ſal, dan de gene
„ die dien behooren ſullen te weten, dat ick insgelycxs alle dagingen, exe-
„ cutien ende exploicten van ſulcken penen ende anders die my bevolen ſullen
„ worden, getrouwelyk doen ſal, rechtveerdige relatie daer aff brengen,
„ ende de penen oft weten die ick innen ſal, ſal leveren den genen die ſe
„ behooren te hebben, naer der Ordonnantie van myn Gen. Heere. Ende
„ van alle een deuchdelyk Regiſtre ende Boeck houden ſal, Ende voorts den
„ Staet van de Weeſen, ſoo veel als my kennelyck weſen ſal, helen ende nie-
„ manden ſeggen en ſal in eeniger manieren, dan by Ordonnantie van de
„ Weesmrs., dat ick oock der Weſen baete vorderen ende heur achterdeel
„ verhueden, ende daer ick can vernemen, dat die oft heuren ſtaet niet over-
„ gebracht en worden, dat ick 't ſelve de Weesmrs. te kennen geven ſal,
„ ende dat ick voorts doen ſal alle tgene dat een goet ende getrouw Bode
„ voorſz. ſchuldich is te doen.

32.

„ *Den Eedt van de Voochden ende Toeſienders oft Curateurs oft Tuteurs „ van de Weeskinderen ende andere Perſoonen voorſz.*

„ Ick N. ſweere, dat ick d'Officie, daer toe ick geordineert ben, te we-
„ ten Voicht te ſyn van A. B. Weeskinderen die in mynder Momboiryen
„ geſtelt ſyn, wel ende getrouwelyck bedienen ſal, dat ick de ſelve ende
„ heuren goeden naer mynder macht ende beſte wetenſchappe tot heuren
„ meeſten profyte regeren ende adminiſtreren ſal ende in allen ſaken heuren wel-
„ varen ende profyt ſal vorderen ende heure ſchaden verhueden, ende de ſelve
„ Weeskinderen, ſoo lange ſy in mynder Voichdye oft Curatele ſtaen ſullen, tot
„ allen deuchden ende eeren raeden, die ſtellen ter ſcholen, oft op ambach-

„ ten

Digitized by Google

„ ten oft neringen, oft anders bewegen nae heuren qualiteyt, faculteyt ende „ verſtande, ende daer ſy beſt toe ſcnynen te voegen, nae mynen beſte ver- „ ſtande. Ende ſunderlinge toeſicht ende bewaerniſſe daar voor hebben ſal; „ ſpecialyk vore die Dochters, om tot haren meeſten eeren ende profyte te co- „ men. Dat ick rechtveerdigen Inventaris van allen heuren Goeden maken, „ ende van den ſelven rechtveerdige goeden Rekeningh ende reliqua ter be- „ hoorlyken tyde ende als ick des verſocht worde, doen ſal, Ende dat ick „ geenderhande van heure onruerende goeden oft Renten en ſal vercoopen, „ verthieren oft belaſten, ſonder merckelyke nootſake oft profyt ende dat by „ conſente van de Weesmrs. Ende dat ick den Staet van den Goeden der voorſz. „ Weeskinderen ſecreet houden ende dien nyemanden en ſal openbaren in „ geender manieren, ten ſy dattet my by den Weesmrs. geordineert ende ge- „ conſenteert ſal worden te doen. Ende dat ick voorts al doen ſal des een goet „ ende getrouw Voicht oft Curateur &c: ſchuldich is ende behoort te doen.

33.

„ Ontbiede daerom ende bevele mynen Droſſaert ende Schoutetten van der „ Stadt ende Lande van Breda, den Luyden van mynen voorſz. Raede, ende Bor- „ gemeeſteren ende Schepenen van der Stadt en den Schepenen van de Dorpen „ des Landts van Breda, den voorſz. Weesmeeſteren ende allen anderen my- „ nen Officieren, Dienaren ende onderſaten, hoedanigh die ſyn, ygelyk „ int ſyne, dat de voorſz. Statuyten en Ordonnantien in maten ſoo die voore „ verhaelt ſyn, eerſt ende te vooren gepubliceert ende uytgeſproken ſynde, „ tot allen plaetſen daer 't behooren ſal, ſy de ſelve wel ende ſcherpelyck on- „ derhouden, obſerveren ende achtervolgen; procederende tegens d'over- „ tr eders by executien van de penen daerinne begrepen ende andere Correctien „ als ſy redelyk vynden ſullen, ſonder daer tegens te doene oft te laten geſchie- „ den in eeniger manieren ter contrarien. En des Toirconden hebbe Ick de- „ ſen gehantteeckent met mynen name. Gedaen tot Breda den xiij^en. dach in „ Decembri, int jaar ons Heeren xv^c. ende Vyffendertich Ludicx.

(*Aldus onderteykent:*)

H. DE NASSAU.

(*Ende daer onder ſtaet geſchreven:*)

„ Deſe Ordonnantie boven geſchreven is tot Breda ter puyen aff, *Populo in* „ *magna multitudine congregato*, gepubliceert op den Sondag decima Januarii „ anno xv^c. ſeſſe en Dertich Ludicx ſtyll, ten gewoonlycker uyren als men „ publicatien ende geboden doet. Uytgeleſen by my

(*En was geteekent:*)

JOH. DE CORPUT.

Naam Lyſte der WEESMEESTERS, *zedert hunne Aanſtelling in den Jaare* 1535.

1535.

Mr. Jan van der Strepen.
Mr. Jan van Hoilten.
Mr. Roelant de Roever.

1536.

Mr. Jan van Hoilten.
Lambertus van den Corput.

Jacob van der Byeſtraten.

1537, 1538.
Gecontinueert.

1539.

Mr. Jan van Hoilten.
Mr. Gooswyn Buyſen.
Cornelis van den Corput.

1540.

Digitized by Google

1540-1542.

Gecontinueert.

1543.

Mr. Jan van Hoilten.
Cornelis van den Corput.
Dyrck Aertſz.

1544, 1545.

Gecontinueert.

1546.

Mr. Jan van Hoilten.
Cornelis van den Corput.
Henrick Montens, de Jonghe.

1547, 1548.

Gecontinueert.

1549.

Mr. Jan van Hoilten.
Cornelis van den Corput.
Jan van Overacker.

1550, 1551.

Gecontinueert.

1552.

Cornelis van den Corput.
Pauwels van Haeſtricht.
Gheryt van den Broeck.

1553.

Cornelis van den Corput.
Cornelis Wachmans.
Gherit van den Broeck.

1554.

Gecontinueert.

1555.

Dyrck Aertſz.
Mr. Adriaen van Doren.
Cornelis Wachmans.

1556.

Mr. Adriaen van Doren.
Jan van Overacker.
Cornelis Montens.

1557, 1558.

Gecontinueert.

1559.

Mr. Adriaen van Doren.
Cornelis Wachmans.
Jan van den Berghe.

1560.

Jan van den Berghe.
Cornelis Wachmans.
Mr. Claes van den Brant.

1561.

Cornelis Wachmans.
Mr. Claes van den Brant.
Cornelis Huygen.

1562.

Cornelis Wachmans.
Mr. Claes van den Brant.
Cornelis Montens.

1563, 1564.

Gecontinueert.

1565.

Mr. Claes van den Brant.
Peter van der Hagen.
Godert van Luchtenberch.

1566.

Gecontinueert.

1567.

Godert van Luchtenberch.
Lanceloot van Wyfvliet.
Jooſt Cornelis Godertſz.

1568, 1569.

Gecontinueert.

1570.

Lanceloot van Wyfvliet.
Jooſt Cornelis Godertſz.
Jan Peterſz van Baerl.

1571.

Gecontinueert.

1572.

Ghorys Buyſen.
Godert van Luchtenberch.
Jooſt Cornelisſoon.

1573.

Digitized by Google

1573.

Gecontinueert.

1574.

Jooſt Cornelis Godertſz.
Godert van Luchtenberch.
Henrick van den Broeck.

1575.

Jan van den Wouwere.
Cornelis Wachmans.
Godert van Luchtenberch.

1576.

Geerit van den Broeck.
Cornelis Wachmans.
Godert van Luchtenberch.

1577.

Ghorys Buyſen.
Godert van Luchtenberch.
Cornelis Wachmans.

1578.

Ghorys Buyſen.
Jooſt Cornelisſoon.
Chriſtiaan Back.

1579.

Ghorys Buyſen.
Gheryt van den Broeck.
Chriſtiaen Baeck.

1580.

Cornelis Wachmans.
Jooſt Corneliſz.
Mr. Godert Roelants.

1581.

Jooſt Corneliſz.
Mr. Godert Roelants.
Heymerick Adr. Heymericx.

1582.

Jan van Baerl.
Mr. Jan Montens.
Heymerick Adr: Heymericx.

1583.

Gecontinueert.

1584.

Jan van Baerl.
Mr. Jan Montens.
Heymerick Adr: Heymericx.

1585.

Heymerick Adr: Heymericx.
Jan van Oſtaeyen.
Mr. Sebrecht Grauwen.

1586.

Heymerick Adr: Heymericx.
Jan van Oſtaeyen.
Boudewyn van der Mylen.

1587.

Jan Peterſz van Baerle.
Boudewyn van der Myl.
Jan van Oſtayen.

1588.

Gecontinueert.

1589.

Mr. Sebrecht 's Graeuwen.
Jan van Baerle.
Jan van Oſtayen.

1590.

Goris Buyſen.
Jooſt Corneliſz.
Mr. Sebrecht 's Grauwen.

1591.

Gecontinueert.

1592.

Jan van Baerle.
Jan Cheeus.
Mr. Hugo van Luchtenberch.

1593.

Gecontinueert.

1594.

Heymerick Adr. Heymericx.
Jan van Sorgen.
Philips Wachmans.

1595.

Gecontinueert.

1596.

Jan Cheeus.
Heymerick Adr: Heymericx.
Philips Wachmans.

Digitized by Google

1597.

Gecontinueert.

1598.

Heymerick Adr: Heymericx.
Jan Cheeus.
Jan de Loecker.

1599.

Jan Cheeuws.
Jan Marcelis van Sorgen.
Mr. Henrick van der Hagen.

1600.

Jan Cornelis Cheeuws.
Mr. Philips Wachmans.
Joris Wynants van Bernagien.

1601.

Jan Cornelis Cheeuws.
Jan Marcelis van Sorgen.
Dingman van der Locht.

1602.

Jan Marcelis van Sorgen.
Dingman van der Locht.
Mr. Philips Wachmans.

1603.

Gecontinueert.

1604.

Jan Marcelis van Sorgen.
Jan Geens.
Mr. Philips Wachmans.

1605.

Jan Marcelis van Sorgen.
Mr. Philips Wachmans.
Dingman van der Locht.

1606.

Gecontinueert.

1607.

Jan Cheeuws.
Dingman van der Locht.
Godert Peter Boudewyns.

1608, 1609.

Gecontinueert.

1610.

Dingman van der Locht.
Govaert Peter Boudewyns.
Roelof Bacx.

1611.

Dingman van der Locht.
Govaert Peter Boudewyns.
Mr. Johan Goſuinus.

1612.

Dingeman van der Locht.
Mr. Jan Goſuinus.
Mr. Jan de Loeckere.

1613.

Dingman van der Locht.
Job Wynants van Ruth.
Mr. Johan Goſuinus.

1614.

Gecontinueert.

1615.

Dingman van der Locht.
Mr. Jan Goſuinus.
Jan Brantſchatz.

1616.

Gecontinueert.

1617.

Dingman van der Locht.
Mr. Jan Goſuinus.
Govaert Peter Boudewyns.

1618.

Gecontinueert.

1619.

Dingeman van der Locht.
Job Wynants van Ruth.
Pieter van Lanſchot.

1620-1624.

Gecontinueert.

1625.

Mr. Gysbrecht Eelkens.
Mr. Chriſtiaen van der Locht.
Adriaen van Gekum.

1626.

Mr. Gysbrecht Eelkens.
Mr. Chriſtiaen van der Locht.
Henrick Anthonis Willems.

1627.

Digitized by Google

1627.

Mr. Gysbrecht Eelkens.
Gerard van Arendonck.
Adriaen van Gelcom.

1628.

Gecontinueert.

1629.

Dingman van der Locht.
Dr. Godefroy van den Broeck.
Adriaen van Gelcom.

1630.

Dingman van der Locht.
Johan van Putte.
Jonkr. Aelbert van Dunghen.

1631.

Dr. Godefroy van den Broeck.
Mr. Peter van Hegelſom.
Jonkr. Aelbert van Dungen.

1632.

Johan van Putte.
Mr. Martinus de Werimont.
Cornelis Hulshouts.

1633.

Johan van Putte.
Cornelis Hulshouts.
Mr. Gysbrecht Eelkens.

1634.

Mr. Martinus de Werimont.
Mr. Gysbrecht Eelkens.
Godefroy van den Broeck.

1635.

Mr. Martinus de Weirmont.
Adriaen Dyrven.
Godefroy van den Broeck.

1636.

Dr. Godefroy van den Broeck.
Cornelis Hulshouts.
Huybrecht Sprongh.

1637.

Dr. Godefroy van den Broeck.
Cornelis Hulshouts.
Mr. Martinus de Weermont.

1638.

Mr. Willem Stryp.
Willem Pollet.
Dr. Michiel Ryers.

1639.

Gecontinueert.

1640.

Mr. Daniel Buycx.
Dr. Michiel Ryers.
Adriaen Janſz van Tongerlo.

1641.

Gecontinueert.

1642.

Adriaen Janſz van Tongerlo.
Henrick Jooſten.
Daem Janſz.

1643.

Gecontinueert.

1644.

Hendrick Jooſten.
Adriaen Janſz van Tongerlo.
Jan van Alphen.

1645.

Hendrick Jooſten.
Jan van Alphen.
Gerard van Campen.

1646.

Gecontinueert.

1647.

Geraert van Campen.
Hendrick Jooſten.
Hendrick van Berlicum.

1648.

Hendrick van Berlicum.
Mr. Michiel Ryers.
Anthonis Knollaerts.

1649.

Hendrick van Berlicum.
Anthonis Knollaerts.
Goſuinus van Bernagien.

Digitized by Google

1650.

Damis Janſſen.
Jacob Hanecop.
Andries Buyſen.

1651.

Gecontinueert.

1652.

Andries Buyſen.
Jan Ryers.
Jan van Alphen.

1653.

Gecontinueert.

1654.

Peter van Bernagien.
Damis Janſſen.
Johan Ryers.

1655.

Peter van Bernagien.
Johan Ryers.
Chriſtiaen Beens.

1656.

Peter van Bernagien.
Johan Ryers.
Jacob Stas.

1657.

Anthony van der Noot.
Johan Ryers.
Johan Meyers.

1658.

Anthony van der Noot.
Johan Ryers.
Abraham van der Eycken.

1659.

Anthony van der Noot.
Johan Ryers.
Damis Janſſen.

1660.

Gecontinueert.

1661.

Anthony van der Noot.
Johan van Alphen.
Eduard van Nieuwenhoven.

1662.

Anthony van der Noot.
Jan van Alphen.
Cornelis van Gent.

1663.

Anthony van der Noot.
Jan van Alphen.
Pieter Nuyts.

1664.

Anthony van der Noot.
Pieter Nuyts.
Lamb^{t}. Winckelmans.

1665.

Damis Janſſen.
Pieter Nuyts.
Cornelis Bouaerts.

1666.

Damis Janſſen.
Johan van Bergen.
Cornelis Bouaerts.

1667.

Anthony van Buerſtede.
Cornelis Bouaerts.
Cornelis Vingerhoets.

1668, 1669.

Gecontinueert.

1670.

Anthony van Buerſtede.
Hendrick van Berlicum.
Cornelis Vingerhoets.

1671.

Cornelis Vingerhoets.
Baſtiaen Bernagien.
Cornelis van Erfrenten.

1672.

Cornelis van Erfrenten.
Baſtiaen van Bernagien.
Pieter Rauws.

1673, 1674.

Gecontinueert.

1675.

Sebaſtiaen Bernagie.
Pieter Rauws.
Lenaert van Erfrenten.

1676.

Digitized by Google

1676.

Willem van Bergen.
Sebaſtiaen Bernagie.
Pieter Rauws.

1677.

Willem van Gent.
Hendrick Buyſen.
Chriſtoffel Hanecops.

1678.

Gecontinueert.

1679.

Johan van Alphen.
Hendrick Buyſen.
Chriſtoffel Hanecops.

1680.

Pieter Beens.
Leonard van Erfrenten.
Johan Vertholen.

1681, 1682.

Gecontinueert.

1683.

Pieter Beens.
Johan Vertholen.
Johan Schouwen.

1684.

Pieter Rauws.
Johan Schouwen.
Hendrick Buyſen.

1685.

Adriaen van Overvelt.
Hendrick Buyſen.
Willem van Erp.

1686.

Gecontinueert.

1687.

Dr. Chriſtoffel van Campen.
Jacob Wachmans.
Cornelis van Bergen.

1688.

Dr. Chriſtoffel van Campen.
Govert van Alphen.
Jacob Wachmans.

1689.

Dr. Chriſtoffel van Campen.
Hendrick Kamerlingh.
Leonard van Erfrenten.

1690.

Dr. Chriſtoffel van Campen.
Hendrick Kamerlingh.
Hendrick Buyſen.

1691-1693.

Gecontinueert.

1694.

Hendrick Kamerlingh.
Hendrick Buyſen.
Johan Meermans.

1695.

Adriaen Vereyck.
Hendrick Buyſen.
Johan Meermans.

1696.

Hendrick Kamerlingh.
Adriaen Vereyck.
Hendrick Buyſen.

1697-1699.

Gecontinueert.

1700.

Adriaen Vereyck.
Hendrick Buyſen.
Cornelis van Gent.

1701.

Dr. Lamb^t. Bern: Noortbergh.
Adriaen Vereyck.
Cornelis van Gent.

1702.

Johan van der Hulk.
Cornelis van Gent.
Johan Vereyt.

1703.

Cornelis van Gent.
Johan Vereyt.
Steven Vereyck.

Digitized by Google

1704.

Cornelis van Gent.
Steven Vereyck.
Mr. Johan van Bergen.

1705.

Mr. Johan van Bergen.
Cornelis van Gent.
Steven Vereyck.

1706.

Cornelis van Gent.
Steven Vereyck.
Cornelis Couwenbergh.

1707-1717.

Gecontinueert.

1718.

Cornelis van Gent.
Cornelis Couwenbergh.
Mr. Sebaſtiaen Bernaige.

1719.

Gecontinueert.

1720.

Cornelis van Gent.
Cornelis Couwenbergh.
Johan Roelants.

1721.

Gecontinueert.

1722.

Cornelis van Gent.
Johan Roelants.
Cornelis Baillet.

1723, 1724.

Gecontinueert.

1725.

Cornelis van Gent.
Johan Roelants.
Johan Delfziel.

1726-1734.

Gecontinueert.

1735.

Cornelis van Gent.
Adriaen Waelwyck.
Cornelis Gysbrecht Knollaert.

1736.

Cornelis van Gent, *obiit.*
Adriaen Waelwyck.
Cornelis Gysbt. Knollaert.
Hendrick Vertolen, *naa de doot van* Corn: van Gent.

1737.

Adriaen Waelwyck.
Hendrick Vertolen.
Martinus van der Hult.

1738.

Johan Roelants.
Johan Delfziel.
Gerard Johan Noortbergh.

1739-1742.

Gecontinueert.

IX. HOOFTSTUK.

Van den Krygsraadt der Stadt BREDA.

WAnneer de Krygsraadt te Breda eerſt is opgericht, kan men, by gebreck van behoorlycke aentekening, niet wel bepalen. De oudſte Ordonnantie, die in de Stads Regiſters gevonden wordt, is van 't jaar 1568., hoewel uyt de Voorreden niet duyſter af te nemen is, dat er in vorige jaaren reeds eenige Reglementen op 't waecken der Borgeren gemaakt waren, welcke te dien tyd noch agtervolgt wierden.

Voor-

Digitized by Google

Voorheen was de Borgerye verdeelt in vyf Vaandelen, aan welcke de Wacht der Stadt toebetrouwt was; Boven dien was er nog een Vaandel Jonge Gezellen, 't gene op zich zelf beſtont, en aan den Krygsraadt niet onderworpen was. Men vindt van dit Vaandel reeds gewag gemaekt omtrent 't jaar 1540., wanneer het met Reynier Prins van Oranjen optrock, om de Gelderſchen uyt de Baanderye van Breda en 't Land van den Ryen, alwaar zy met branden en plonderen veel gewelt deden, te verjagen. In 't begin der Nederlantſche oorlogen heeft 't zelve zeer aanmerckelycke dienſten gedaen, voornamentlyck in 't jaar 1581., te tyde der overrompeling van Breda door den Heer van Haultepenne, wanneer het met de uyterſte dapperheid de vyandlycke aanvallen telkens afkeerde, in zoo verre, dat door 't ſneuvelen van den Kapiteyn Hendrick Feckens, en 't grootſte gedeelte der gemelde Jonge Gezellen, dat Vaandel doenmaels teenemael is vernielt geworden, zedert welcken tyd er oock niet meer van gewaagt wordt.

Naderhant zyn er weder agt Vaandelen geweeſt, waar van echter geen Reglement of Ordonnantie gevonden wordt: alleen blyckt 't uyt de Acte boecken der Stadt, dat naa de verovering van Breda, in 't jaar 1625., de agt Vaandelen der Borgerye door den Magiſtraet aan de Infante Iſabella Clara Eugenia zyn aangeboden geweeſt. Eyndelyck is in 't vervolg van tyd 't getal dier Vaendelen vaſtgeſtelt en bepaelt op ſes, waar by 't tot heden toe gebleven is, in gevolge de Ordonnantien deſwegen van tyd te tyd gemaakt.

In diervoegen beſtaet de Krygsraadt der Stadt Breda tans uyt den Droſſaert, de Borgemeeſteren en ſes Kapiteynen der Borgerye, welke Kapiteynen voorheen, naa 't veranderen der Wet, jaarlyks by den Magiſtraet wierden verkooren of aangehouden, doch nu voor hun leven worden aangeſtelt, welcke Vergadering bygewoont wordt door den Secretaris der Stadt Breda, gelyck alles breeder kan gezien worden uyt de volgende Ordonnantie in den jaare 1724. vaſtgeſtelt.

Nieuwe geamplieerde Ordonnantie aangaande het Waaken van de Borgerye der Stadt BREDA.

„ Droſſaert, Borgemeeſteren en Schepenen der Stadt Breda ondervindende,
„ dat in de Ordonnantie by haar Ed: W. Agtbare aangaende het Waaken van
„ de Borgerye deſer Stede, op den 21 January 1712, gearreſteert ende geëmaneert, nog eenige weynige duyſterheden ſyn, dewelke, om alle diſputen voor te komen, wel behoorden geinterpreteert, en de opgemelte Ordonnantie in deſe ofte gene opſichten oock behoorde geamplieert te worden. Soo iſt, dat haar Ed: W. Aghtbare in aanmerckinge, en uyt conſideratie voor de gemeene ruſte ende welvaren hunner reſpective Borgeren en Ingeſetenen, de opgemelte Ordonnantie al nu ten deele interpreterende en ten deele amplierende, geordonneert en geſtatueert hebben in maniere als volgt.

1.

„ In den eerſten ſullen alle Borgeren en Ingeſetenen ter wagte geordonneert,
„ gehouden en verbonden weſen hen daer inne wel ende getrouwelyck te
„ quyten, gelyck alle goede Borgeren betaamt, volgens den Eed van onderdanigheyt ende getrouwigheyt daer toe ſtaande, ende ſoo als elck Capiteyn ſyne onder deszelfs Compagnie gehoorende ſal gelaſten ende bevelen
„ op de naavolgende penen.

2.

„ Alle Mansperſoonen getrouwt of ongetrouwt boven de twintig jaren, en
„ onder de ſeventig jaren, bequaem ſynde ter Ordonnantie van den Crygsraad, die by hen ſelfs op een ſtyl, handwerck, Renten ofte revenues beſtaan,
„ ſonder onderſcheyd of ſy in een anders brood ſyn of niet, en het ſy daer
„ in

„ in een of meer in een en dezelfde huyshoudinge werden gevonden, ſullen „ ſchuldig ende gehouden ſyn, om den twaalfden nagt de ordinaire Nagt- „ waghten op het Stadthuys, ofte wanneer het den tour van de ſelve wagten „ ſal requireren, waer te nemen of anderſins gehouden ſyn met den Capiteyn „ daer over te compoſeren, met dien verſtande noghtans, dat wanneer Ou- „ ders en Kinderen, ofte Suſters en Broeders een en deſelve negotie ofte „ handwerck in 't ſelfde huys ſyn doende, ofte van gemeene revenues op „ haer ſelfs ſyn beſtaende, alsdan maar twee van de ſelve gehouden ſullen ſyn „ op de Waghten te komen, ofte wel daer over te compoſeren.

3.

„ Gelyck mede als van outs, met den Capiteyn voor de gemelte ordinaire „ waghten ſullen konnen ofte moeten compoſeren alle Manſperſoonen boven „ de ſeventigh jaren, mitsgaders de Weduwen en Queſels, ende andere dogh- „ ters, in maniere als in den voren ſtaenden Articul, op haer ſelfs beſtaen- „ de, ter arbitragie van de Magiſtraet, het ſy daer een ofte meer in een „ huyshoudinge werden gevonden, ſonder onderſcheyd of ſy in een anders „ brood ſyn of niet, onder de limitatie als in den vooren ſtaanden Articul, ge- „ lyck mede de publique nering doende, gegageerde Militairen, als mede „ Militaire Vrouwen ofte Weduwen, mitsgaders die ſomers in het Leger gaen „ ſoetelen, of hen elders ophouden.

4.

„ Niemand ſal vry ſyn van Ordinaire of Extraordinaire dienſten, Toghten, „ of Waghten, als alleenlyck de Heeren van de Magiſtraet, Griffier en Secre- „ taris, mitsgaders de voorgenoemde afgegane Heeren en der ſelver Wedu- „ wen, ſoo lange die Weduwen mogten blyven, als mede de regerende Tien- „ raadsmannen en Weesmeeſters deſer Stede.

5.

„ Item ſullen van de Ordinaire en Extraordinaire dienſten, Toghten en „ Waghten vry ſyn, en als *Emeriti* geconſidereert worden alle Manſperſoonen „ boven de 70. jaren oudt, welcke dertigh jaren de Borgerwaghten, Toghten „ en dienſten perſoneel hebben waergenomen.

6.

„ Van Extraordinaire Waghten of dienſten ſullen vry ſyn alle Perſoonen, „ ſonder onderſcheyd, boven de 70. jaren, de Regenten van de Godshuyſen, „ de Aelmoeſſeniers, de Diaconen en de Brandmeeſters deſer Stede.

7.

„ Alle die gene, die vrydom van de Waghten of Extraordinaire dienſten „ pretenderen te hebben, ofte namaels verkrygen ſullen uyt gunſte van den „ Heer en Baron van Breda, off van haar Ed: Wel Agtbaere de Heeren van „ de Magiſtraet, ſullen ſchuldig ſyn hun beſcheet, 't welk ſy daar van heb- „ ben ofte bekomen, ten allen tyden, des vermaent ſynde, te vertoonen aen „ den Krygsraed.

8.

„ Elck Borger of Ingeſeten (hier voren in den tweeden Articul gemelt, en „ met hen Capiteyn niet gecompoſeert ſynde voor de Ordinaire Waghten) „ ſal ſchuldigh ende gehouden ſyn in perſoon, ten ware by ſieckte, 't welk „ ſal ſtaen tot kenniſſe en jugement van den Capiteyn, of in ſyn abſentie by „ den Officier de Wagh commanderende, en in cas van diſpuyt ter arbitragie

„ van

Digitized by Google

„ van den Cryghsraed, ſigh ſelfs te laten vinden, met behoirlyck geweer en
„ wapenen, ter ordinaire plaetſe op het Stadthuys, wanneer het ſyn tour, als
„ in den tweeden articul om te waeken op de ordinaire waght is, en dat des
„ avonds quart voor tien ueren, op pœne, dat de Adelborſten ſullen verbeu-
„ ren ſes ſtuyvers, de Schildergaſten negen grooten, ende die na het ophou-
„ den der klocke te tien uuren niet ſullen bevonden werden, ſullen dubbelt
„ verbeuren, welcke abſenten 's anderendaegs door den Sergeant of Com-
„ mandeur aen den Capiteyn ſullen opgegeven worden, omme vervolgens de
„ ſelve boeten te doen ophaelen, en daer van by tyd en gelegentheyt de Adel-
„ borſten en Schildergaſten haar aendeel te laten geworden.

9.

„ Een ieder ſal op de Waghten moeten blyven in de maenden van October,
„ November, December, January en February tot vyf uuren, en in de an-
„ dere maenden, tot dat de trommel van Reveille geſlagen ſal ſyn by de Mi-
„ litaire Hooftwaght, op pœne van twaelf ſtuyvers by de Adelborſten, en ne-
„ gen ſtuyvers by de Schildergaſten te verbeuren, en by de Onderofficieren
„ daer tegens contravenierende dubbelde pœne, boven de arbitraire Correctie,
„ ten ware ſy op Ronde, ofte ander employ by den Capiteyn, of in ſyn ab-
„ ſentie by den Officier van de Waght waren gecommandeert; Maer als er ee-
„ nige extraordinaire toevallen van Brandt, Allarm, Gevangens, ofte ander-
„ ſints mogten ſyn, alsdan ſal elck op de Waghten moeten blyven, tot dat
„ ſy door ordre van den Capiteyn ofte commanderenden Officier ſullen worden
„ ontſlagen, op pœne als vooren.

10.

„ Ten tyde van voorvallen van Allarm of ſolemnele parade, wanneer, by
„ ordonnantie van de Magiſtraet, de geheele Compagnie in de wapenen moet
„ werden gebragt, ſal een ieder Borger of Ingeſeten (uytgenomen die gene
„ dewelke in den vierden, vyfden en ſesden Articul daer van geexcuſeert
„ ſyn) met behoorlyck geweer ſelfs in perſoon, precies op het bevel van
„ de Capiteynen, ofte ſoo haeſt de trommel geroert, of de allarm Klock ge-
„ luydt, ofte andere teeckenen gedaen ſullen worden, hen moeten begeven
„ op de ordinaire Vergaderplaetſen by het Vaandel, met ſyn behoorlyck ge-
„ weer, ofte in tyt van allarm op de hier nae gedeſigneerde Loopplaets,
„ prompt ende gewilligh om te pareren de Ordres, die alsdan by de Ma-
„ giſtraet ſullen werden gegeven, op pœne van arbitraire Correctie.

11.

„ Op ordre van de reſpective Capiteynen moeten oock alle Borgeren en In-
„ geſetenen, in den tweeden Articul hier vooren gemelt, het ſy dat ſy
„ gecompoſeert ſyn of niet, by tyde van Extraordinaire Waghten op den Trom-
„ melſlagh, ſelfs in perſoon met behoorlyck geweer en Wapenen, hen be-
„ geven op de ordinaire Vergaderplaets by het Vaendel precies op den geſtel-
„ den tyt prompt ende gewilligh, om te gehoorſamen de ordres van den Capi-
„ teyn of commanderenden Officier, op pœne dat die abſent is verbeurt drie
„ guldens: Maer de Weduwen of Doghters onder de 70 jaeren ſullen alleen-
„ lyk, en geene andere, konnen voldaen met bequame perſoonen in haare
„ plaetſen te ſenden, ten genoegen van de reſpective Capiteynen, of com-
„ manderende Officieren, op pœne als vooren.

12.

„ Niemand ſal in het vergaderen, optrecken, of blyven ter Wagte, of
„ daer af ſcheydende mogen maeken eenigh rumoer, twiſt of kyvagie, ofte
„ ongeregeltheyt van ſweeren, vloecken, dreygementen of veghteryen, nog-
„ te met ſingen, roepen ofte anderſints, op de pœne van drie guldens en ar-

Digitized by Google

„ in een of meer in een en dezelfde huyshoudinge werden gevonden, ſullen „ ſchuldig ende gehouden ſyn, om den twaalfden nagt de ordinaire Nagt- „ waghten op het Stadthuys, ofte wanneer het den tour van de ſelve wagten „ ſal requireren, waer te nemen of anderſins gehouden ſyn met den Capiteyn „ daer over te compoſeren, met dien verſtande noghtans, dat wanneer Ou- „ ders en Kinderen, ofte Suſters en Broeders een en deſelve negotie ofte „ handwerck in 't ſelfde huys ſyn doende, ofte van gemeene revenues op „ haer ſelfs ſyn beſtaende, alsdan maar twee van de ſelve gehouden ſullen ſyn „ op de Waghten te komen, ofte wel daer over te compoſeren.

3.

„ Gelyck mede als van outs, met den Capiteyn voor de gemelte ordinaire „ waghten ſullen konnen ofte moeten compoſeren alle Manſperſoonen boven „ de ſeventigh jaren, mitsgaders de Weduwen en Queſels, ende andere dogh- „ ters, in maniere als in den voren ſtaenden Articul, op haer ſelfs beſtaen- „ de, ter arbitragie van de Magiſtraet, het ſy daer een ofte meer in een „ huyshoudinge werden gevonden, ſonder onderſcheyd of ſy in een anders „ brood ſyn of niet, onder de limitatie als in den vooren ſtaanden Articul, ge- „ lyck mede de publique nering doende, gegageerde Militairen, als mede „ Militaire Vrouwen ofte Weduwen, mitsgaders die ſomers in het Leger gaen „ ſoetelen, of hen elders ophouden.

4.

„ Niemand ſal vry ſyn van Ordinaire of Extraordinaire dienſten, Toghten, „ of Waghten, als alleenlyck de Heeren van de Magiſtraet, Griffier en Secre- „ taris, mitsgaders de voorgenoemde afgegane Heeren en der ſelver Wedu- „ wen, ſoo lange die Weduwen mogten blyven, als mede de regerende Tien- „ raadsmannen en Weesmeeſters deſer Stede.

5.

„ Item ſullen van de Ordinaire en Extraordinaire dienſten, Toghten en „ Waghten vry ſyn, en als *Emeriti* geconſidereert worden alle Manſperſoonen „ boven de 70. jaren oudt, welcke dertigh jaren de Borgerwaghten, Toghten „ en dienſten perſoneel hebben waergenomen.

6.

„ Van Extraordinaire Waghten of dienſten ſullen vry ſyn alle Perſoonen, „ ſonder onderſcheyd, boven de 70. jaren, de Regenten van de Godshuyſen, „ de Aelmoeſſeniers, de Diaconen en de Brandmeeſters deſer Stede.

7.

„ Alle die gene, die vrydom van de Waghten of Extraordinaire dienſten „ pretenderen te hebben, ofte namaels verkrygen ſullen uyt gunſte van den „ Heer en Baron van Breda, off van haar Ed: Wel Agtbaere de Heeren van „ de Magiſtraet, ſullen ſchuldig ſyn hun beſcheet, 't welk ſy daar van heb- „ ben ofte bekomen, ten allen tyden, des vermaent ſynde, te vertoonen aen „ den Krygsraed.

8.

„ Elck Borger of Ingeſeten (hier voren in den tweeden Articul gemelt, en „ met hen Capiteyn niet gecompoſeert ſynde voor de Ordinaire Waghten) „ ſal ſchuldigh ende gehouden ſyn in perſoon, ten ware by ſieckte, 't welk „ ſal ſtaen tot kenniſſe en jugement van den Capiteyn, of in ſyn abſentie by „ den Officier de Wagh commanderende, en in cas van diſpuyt ter arbitragie „ van

Digitized by Google

„ van den Cryghsraed, ſigh ſelfs te laten vinden, met behoirlyck geweer en
„ wapenen, ter ordinaire plaetſe op het Stadthuys, wanneer het ſyn tour, als
„ in den tweeden articul om te waeken op de ordinaire waght is, en dat des
„ avonds quart voor tien ueren, op pœne, dat de Adelborſten ſullen verbeu-
„ ren ſes ſtuyvers, de Schildergaſten negen grooten, ende die na het ophou-
„ den der klocke te tien uuren niet ſullen bevonden werden, ſullen dubbelt
„ verbeuren, welcke abſenten 's anderendaegs door den Sergeant of Com-
„ mandeur aen den Capiteyn ſullen opgegeven worden, omme vervolgens de
„ ſelve boeten te doen ophaelen, en daer van by tyd en gelegentheyt de Adel-
„ borſten en Schildergaſten haar aendeel te laten geworden.

9.

„ Een ieder ſal op de Waghten moeten blyven in de maenden van October,
„ November, December, January en February tot vyf uuren, en in de an-
„ dere maenden, tot dat de trommel van Reveille geſlagen ſal ſyn by de Mi-
„ litaire Hooftwaght, op pœne van twaelf ſtuyvers by de Adelborſten, en ne-
„ gen ſtuyvers by de Schildergaſten te verbeuren, en by de Onderofficieren
„ daer tegens contravenierende dubbelde pœne, boven de arbitraire Correctie,
„ ten ware ſy op Ronde, ofte ander employ by den Capiteyn, of in ſyn ab-
„ ſentie by den Officier van de Waght waren gecommandeert; Maer als er ee-
„ nige extraordinaire toevallen van Brandt, Allarm, Gevangens, ofte ander-
„ ſints mogten ſyn, alsdan ſal elck op de Waghten moeten blyven, tot dat
„ ſy door ordre van den Capiteyn ofte commanderenden Officier ſullen worden
„ ontſlagen, op pœne als vooren.

10.

„ Ten tyde van voorvallen van Allarm of ſolemnele parade, wanneer, by
„ ordonnantie van de Magiſtraet, de geheele Compagnie in de wapenen moet
„ werden gebragt, ſal een ieder Borger of Ingeſeten (uytgenomen die gene
„ dewelke in den vierden, vyfden en ſesden Articul daer van geexcuſeert
„ ſyn) met behoorlyck geweer ſelfs in perſoon, precies op het bevel van
„ de Capiteynen, ofte ſoo haeſt de trommel geroert, of de allarm Klock ge-
„ luydt, ofte andere teeckenen gedaen ſullen worden, hen moeten begeven
„ op de ordinaire Vergaderplaetſen by het Vaandel, met ſyn behoorlyck ge-
„ weer, ofte in tyt van allarm op de hier nae gedeſigneerde Loopplaets,
„ prompt ende gewilligh om te pareren de Ordres, die alsdan by de Ma-
„ giſtraet ſullen werden gegeven, op pœne van arbitraire Correctie.

11.

„ Op ordre van de reſpective Capiteynen moeten oock alle Borgeren en In-
„ geſetenen, in den tweeden Articul hier vooren gemelt, het ſy dat ſy
„ gecompoſeert ſyn of niet, by tyde van Extraordinaire Waghten op den Trom-
„ melſlagh, ſelfs in perſoon met behoorlyck geweer en Wapenen, hen be-
„ geven op de ordinaire Vergaderplaets by het Vaendel precies op den geſtel-
„ den tyt prompt ende gewilligh, om te gehoorſamen de ordres van den Capi-
„ teyn of commanderenden Officier, op pœne dat die abſent is verbeurt drie
„ guldens: Maer de Weduwen of Doghters onder de 70 jaeren ſullen alleen-
„ lyk, en geene andere, konnen volſtaen met bequame perſoonen in haare
„ plaetſen te ſenden, ten genoegen van de reſpective Capiteynen, of com-
„ manderende Officieren, op pœne als vooren.

12.

„ Niemand ſal in het vergaderen, optrecken, of blyven ter Wagte, of
„ daer af ſcheydende mogen maeken eenigh rumoer, twiſt of kyvagie, ofte
„ ongeregeltheyt van ſweeren, vloecken, dreygementen of veghteryen, nog-
„ te met ſingen, roepen ofte anderſints, op de pœne van drie guldens en ar-

Digitized by Google

„ bitraire Correctie; Ende of ſulcx mogte gebeuren tegen den Capiteyn ofte
„ eenige ſyner Officieren, dat ſal ſtaen op dubbelde pœnen, en daerenbo-
„ ven nogh op arbitraire ſtraffe na gelegentheyt der ſaecke.

13.

„ Niemand ſal droncken op de Ordinaire of Extraordinaire Wagten mo-
„ gen ſyn, nogh oock op de Parade mogen verſchynen, op pœne van arbi-
„ traire Correctie.

14.

„ Sal oock niemand op de Waghten mogen drincken, nogte brengen ee-
„ nigerhanden dranck, 't ſy Bier, Wyn of Brandewyn, als alleenlyck met
„ permiſſie en communicatie van den commanderenden Officier, op pœne
„ als boven.

15.

„ De Wagtmeeſter over de Borgerye deſer Stad ſal gehouden ſyn alle avon-
„ den het Woord te brengen aan den Ed: Heer Droſſaert, Preſident ende
„ Borgemeeſter, mitsgaders aan alle de reſpective Capiteynen, en ſal de
„ Waght niet beſwaert ofte verandert mogen werden, als met ordre van de
„ Magiſtraet, ende kenniſſe van den Cryghsraad, en met wetenſchap van de
„ Capiteynen.

16.

„ Het ſal de Capiteynen vryſtaen om Luytenants en Vaandrigs, mitsgaders
„ Tamboers, by aflyvigheyt van de tegenwoordigen, te maeken, edogh ten
„ genoege ende met approbatie van de Wel Edelen Geſtrengen Heer Collonel:
„ Dogh de aanſtelling van de verdere Onderofficieren ſal, als van outs, ſtaen
„ ter diſpoſitie van de reſpective Capiteynen.

17.

„ Geen Officier of Onderofficier en ſal vermogen het Woordt vergeten,
„ nogh oock van hem geven aen iemandt die daer toe niet geregtigt is, op
„ pœne van tien gulden ende arbitraire Correctie ter diſcretie als voren.

18.

„ Een ieder ſal ſchuldigh ſyn de Capiteynen, Luytenants, Vaendrigs ofte
„ mindere Officieren van de Waght te toonen behoorlyck reſpect, en te ge-
„ hoorſamen, oock ſpecialyck wanneer hy ſal belaſt worden de Ronde te gaan,
„ of op ſchiltwagt te ſtaen, en ſal oock niemant van de Schiltwagten mogen
„ vertrecken, voor dat hy ſal weſen afgeloſt, op pœne van drie guldens en
„ arbitraire Correctie.

19.

„ Den Officier van de Waght ſal niemant meer als een of twee uuren ten
„ hoogſten agter malkanderen op ſchiltwagt vermogen te ſetten, ten ware uyt
„ nootſakelykheyt ende met kenniſſe van den Capiteyn.

20.

„ Soo wie op Schiltwagt ſtaande ſlapende wert bevonden, ſal verbeuren
„ ſyn geweer, 't welck ſal geloſt konnen werden met twintigh ſchellingen,
„ en boven dien vervallen in eene boete van twee guldens.

„ 21. In

Digitized by Google

21.

„ In tyde dat gecommandeert of de Trom geroert ſal worden om te yſen;
„ ſullen alle Borgeren en Ingeſetenen, uytgenomen die hier vooren in de 4^e^,
„ 5^e^. en 6^e^. Articulen daer van bevrydt ſyn, gehouden weſen ſelfs in perſoon te
„ komen, of in hun plaets te ſtellen een bequaem Perſoon boven de agtien jaren,
„ ten genoegen van den Capiteyn, met een behoorlycke byl of haeck voor-
„ ſien, ten beſtemde tyt op de ordinaire Vergaderplaets by het Vaendel, op
„ pœne van drie guldens.

22.

„ Ingevalle iemandt van de voorgemelte Borgeren en Ingeſetenen, ofte den
„ Perſoonen die ſy geſonden hebben, ſigh abſenteert onder het yſen, of niet
„ preſent is als de Lyſt geleſen wordt, het ſy by het Vaendel voor, onder,
„ of na het yſen, ſal mede verbeuren de voorgemelte pœne.

23.

„ Een ieder van de voorgemelte Borgeren en Ingeſetenen ſal moeten inſtaan
„ ende betalen de gelt pœne of breucke, die de in ſyn plaats geſondene per-
„ ſoon verbeurt.

24.

„ Niemand van de voorgemelte Ysbreeckers ſal vermogen ten tyde van het
„ yſen op ſchaetſen te ryden, en ingevalle als iemand van de Ysbreeckers van
„ d'eene Compagnie onder de andere mogte komen te ryden, ſoo ſal de Ca-
„ piteyn, onder wiens Compagnie hy bevonden werd, den ſelven mogen ca-
„ langeren voor de boete van drie guldens, ten behoeven van het Rot, on-
„ der wien hy bevonden werdt.

25.

„ Een ieder die den Capiteyn, de Officieren of Onderofficieren niet prompt
„ gehoorſaemt ten tyde van het yſen, of andere ordinaire of extraordinaire
„ gevallen, als de Compagnie of een gedeelte van dien onder de wapenen is,
„ ſal verbeuren drie guldens, en arbitraire Correctie na gelegentheyt van
„ ſaeken.

26.

„ Niemand en ſal eenige vergaderinge, byeenkomſt ofte allarm maeken
„ ſonder expres conſent ende voorweten van den Capiteyn ofte Bevelhebber
„ van de Waght, op ſulcke pecuniaire boete en arbitraire Correctie, als na ge-
„ legentheyt van ſaeken bevonden ſal worden te behooren.

27.

„ Tot dien eynde werdt de Loopplaets van de Compagnie voerende het
„ Witte Vaendel met het devies, ſtreckende langs de Suydſyde van de Brug-
„ ſtraet ende ſoo voorts langs den Haegdyck gedeſigneert en aengeweſen op
„ de Marckt voor het Stadhuys.

„ Van de Compagnie insgelycx voerende een Wit Vaendel, ſtreckende langs
„ de Noortſyde van de Brugſtraet en ſoo voorts, op de Tolbrugh, met toe-
„ ſight op de Hoogebrug.

„ Van de Compagnie voerende het Blaeuw Vaendel, beginnende van de
„ Weſtſyde van het Ginnekens eynde ſoo voorts, op de Ginnekens eyntſe brug,
„ met toeſigt op de Keyſersbrugge.

Digitized by Google

„ Van de Compagnie mede voerende het Blauw Vaendel, loopende langs „ de Ooſtſyde van het Ginnekens eynde en ſoo voorts, aan den Gevangen to- „ ren en het Nonnevelt.

„ Van de Compagnie voerende het Oranje Vaendel, ſtreckende langs de „ Noortſyde van het Gaſthuys eynde en ſoo voorts, op het Kaſteel pleyn.

„ Van de Compagnie oock voerende een Oranje Vaendel, ſtreckende langs „ de Suydſyde van het Gaſthuys eynde en ſoo voorts, op de Gaſthuys eynd- „ ſche of Bosbrugge.

28.

„ Ende ſal elck aan ſyn huys, by tyde van Allarm, moeten uythangen light „ in een bequame lantaaren, op pœne van twee guldens en arbitraire Cor- „ rectie.

29.

„ Niemand ſal by dage of anderſints mogen ſchieten naar eenige gevels „ van huyſen, ſchouwen, of uythangborden en diergelycke, daar door iemand „ ſchade ſoude komen te lyden, op pœne van dartigh ſchellingen, boven de „ ſchade, en arbitraire Correctie naer gelegentheyt der ſaeke.

30.

„ Sal oock niemand mogen ſchieten na eenige Vaendels, ſulcx dat daar door „ het Vaendel ſoude konnen beſchadigt worden, op pœne van tien guldens, „ boven de reparatie van ſchade, en arbitraire Correctie als vooren.

31.

„ Niemand ſal ter Waghte komen met geleent of ander geweer, dan met „ behoorlycke ſnaphaenen en een goeden degen of houwer, en ſal een yder „ gehouden ſyn, ſyn ſnaphaen en verder geweer wel te moeten onderhou- „ den, en op de Waght komende ten minſten voorſien ſyn met ſes ſchooten „ kruyd en bequaem loot, op pœne van tien ſtuyvers.

32.

„ Een ieder Borger of Ingeſeten ſal gehouden ſyn hem te voorſien en altyt „ voorſien te blyven, ten minſten met een half pond goed buſpoeder en twee „ pond lood, op pœne als voor, ſoo dickmaels anders werd bevonden.

33.

„ Eens anders Roer en ſal niemand op de Waghten mogen handelen, af- „ ſchieten of ongereet maeken, op gelycke pœne als voor, en nogh van ar- „ bitraire Correctie.

34.

„ En ſal yder dagh des avonds de Waght op 't Stadhuys moeten beſet wor- „ den ten minſten met een Sergeant, Commandeur en ſes Adelborſten boven, „ en met een Corporael, Landspeſſaet, en agtien Schildergaſten beneden, „ welck boven genoemde getal de reſpective Capiteynen van half tot half jaar „ gehouden ſullen ſyn op de Waghten te beſorgen.

35.

„ En indien het getal van de Waekers ofte van die gene dewelcke op de „ Waght komen, door ſterfte als anderſints ſoodanig moghte komen te ver- „ minderen, dat de Capiteyn het opgemelte vaſtgeſtelde getal, in den 34^en. „ Arti-

Digitized by Google

„ Articul geſpecificeert, op de Waght niet ſoude konnen leveren, ſoo ſal 't den
„ Capiteyn in ſulcken geval vryſtaen uyt de Compoſanten ſoodanigen op de
„ Waght te commanderen, dewelcke hy de bequaemſte daer toe ſal oordee-
„ len, op de pœne als in den vorigen ſevenden Art: mits deſelve alsdan oock
„ vry en gelibereert ſullen weſen van het half jaar beloofde compoſitie pen-
„ ningen.

36.

„ Alle Capiteynen, Luytenants en Vaendrigs ſullen gehouden ſyn alle dagen
„ hun zydgeweer te dragen.

37.

„ De Compoſitie gelden, de Breucken en boeten ſullen paratelyck mogen
„ afgepant worden door den Borger Provooſt op ordre van den Capiteyn, me-
„ de voor de koſten, ende ſullen de afgepande goederen publickelyck mogen
„ werden verkogt voor de Compoſitie gelden, Breucken en Boeten met de
„ koſten, indien deſelve binnen veertien dagen na de pandinge niet werden
„ geloſt, als van outs; Edogh het ſurplus daar van provenierende ſal aen den
„ Eygenaer gereſtitueert worden.

38.

„ Soo wie den Borger Provooſt injurieert of reſiſtentie doed, of ook de af-
„ geeyſchte panden weygert te laten volgen, ſal verbeuren drie guldens t'elc-
„ ken reyſe, boven arbitraire Correctie, en ſal eghter de pandinge voort-
„ gaen.

39.

„ De mindere of andere Officieren hen tegens de voorſchreve Articulen
„ misgrypende ſullen moeten betalen dubbelde breucken.

40.

„ Ende ſullen alle de voorſz. breucken, voor ſoo veel die ſeecker geſtelt,
„ ende niemand hier voren ſyn toegevoegt, ſyn tot behoef van de Rotten of
„ Corporaelſchappen, daer onder die gevallen ſyn, die dit gelt met kenniſſe en
„ goedvinden van den Capiteyn ſullen mogen verleggen en beſteden na hun wel-
„ gevallen.

41.

„ En al iſt, dat by elck Articul niet is ſpecialyck bygevoegt de arbitraire
„ Correctie, ſoo is noghtans de intentie ende meyninge, dat alle meſuſes en-
„ de overtredingen van deſe ordonnantie, in elck Articul begrepen, boven de
„ geſtelde ende uytgedruckte pecuniele boete, ſullen ſtaan tot arbitraire Cor-
„ rectie, ſullende ſpeciael reguard genomen worden, of iemand impertinent,
„ by moetwille, ende opſettelyck heeft gepecceert ende gecontravenieert,
„ dan wel by onnooſel verſuym.

42.

„ Daerom dan oock van arbitraire pœne ofte correctie geen remiſſien ſullen
„ vallen, of Compoſitien werden gedaen, dan by Convocatie ofte Vergaderin-
„ ge van de Edele Heeren Droſſaert, beyde de Borgemeeſters, met alle de Ca-
„ piteynen, ofte het meeſtendeel der ſelve: Behoudens oock de Actie aan den
„ Heer Officier competerende voor alle atroce delicten, ende voorvallen,
„ om die te inſtitueren voor de Ordinaire Juſtitie alhier, die daar van de ken-
„ niſſe en Judicature competeert.

Digitized by Google

„ Van de Compagnie mede voerende het Blauw Vaendel, loopende langs „ de Ooſtſyde van het Ginnekens eynde en ſoo voorts, aan den Gevangen to„ ren en het Nonnevelt.

„ Van de Compagnie voerende het Oranje Vaendel, ſtreckende langs de „ Noortſyde van het Gaſthuys eynde en ſoo voorts, op het Kaſteel pleyn.

„ Van de Compagnie oock voerende een Oranje Vaendel, ſtreckende langs „ de Suydſyde van het Gaſthuys eynde en ſoo voorts, op de Gaſthuys eynd„ ſche of Bosbrugge.

28.

„ Ende ſal elck aan ſyn huys, by tyde van Allarm, moeten uythangen light „ in een bequame lantaaren, op pœne van twee guldens en arbitraire Cor„ rectie.

29.

„ Niemand ſal by dage of anderſints mogen ſchieten naar eenige gevels „ van huyſen, ſchouwen, of uythangborden en diergelycke, daar door iemand „ ſchade ſoude komen te lyden, op pœne van dartigh ſchellingen, boven de „ ſchade, en arbitraire Correctie naer gelegentheyt der ſaeke.

30.

„ Sal oock niemand mogen ſchieten na eenige Vaendels, ſulcx dat daar door „ het Vaendel ſoude konnen beſchadigt worden, op pœne van tien guldens, „ boven de reparatie van ſchade, en arbitraire Correctie als vooren.

31.

„ Niemand ſal ter Waghte komen met geleent of ander geweer, dan met „ behoorlycke ſnaphaenen en een goeden degen of houwer, en ſal een yder „ gehouden ſyn, ſyn ſnaphaen en verder geweer wel te moeten onderhou„ den, en op de Waght komende ten minſten voorſien ſyn met ſes ſchooten „ kruyd en bequaem loot, op pœne van tien ſtuyvers.

32.

„ Een ieder Borger of Ingeſeten ſal gehouden ſyn hem te voorſien en altyt „ voorſien te blyven, ten minſten met een half pond goed buſpoeder en twee „ pond lood, op pœne als voor, ſoo dickmaels anders werd bevonden.

33.

„ Eens anders Roer en ſal niemand op de Waghten mogen handelen, af„ ſchieten of ongereet maeken, op gelycke pœne als voor, en nogh van ar„ bitraire Correctie.

34.

„ En ſal yder dagh des avonds de Waght op 't Stadhuys moeten beſet wor„ den ten minſten met een Sergeant, Commandeur en ſes Adelborſten boven, „ en met een Corporael, Landspeſſaet, en agtien Schildergaſten beneden, „ welck boven genoemde getal de reſpective Capiteynen van half tot half jaar „ gehouden ſullen ſyn op de Waghten te beſorgen.

35.

„ En indien het getal van de Waekers ofte van die gene dewelcke op de „ Waght komen, door ſterfte als anderſints ſoodanig moghte komen te ver„ minderen, dat de Capiteyn het opgemelte vaſtgeſtelde getal, in den 34en. „ Arti-

Digitized by Google

„ Articul geſpecificeert, op de Waght niet ſoude konnen leveren, ſoo ſal 't den
„ Capiteyn in ſulcken geval vryſtaen uyt de Compoſanten ſoodanigen op de
„ Waght te commanderen, dewelcke hy de bequaemſte daer toe ſal oordee-
„ len, op de pœne als in den vorigen ſevenden Art: mits deſelve alsdan oock
„ vry en gelibereert ſullen weſen van het half jaar beloofde compoſitie pen-
„ ningen.

36.

„ Alle Capiteynen, Luytenants en Vaendrigs ſullen gehouden ſyn alle dagen
„ hun zydgeweer te dragen.

37.

„ De Compoſitie gelden, de Breucken en boeten ſullen paratelyck mogen
„ afgepant worden door den Borger Provooſt op ordre van den Capiteyn, me-
„ de voor de koſten, ende ſullen de afgepande goederen publickelyck mogen
„ werden verkogt voor de Compoſitie gelden, Breucken en Boeten met de
„ koſten, indien deſelve binnen veertien dagen na de pandinge niet werden
„ geloſt, als van outs; Edogh het ſurplus daar van provenierende ſal aen den
„ Eygenaer gereſtitueert worden.

38.

„ Soo wie den Borger Provooſt injurieert of reſiſtentie doed, of ook de af-
„ geeyſchte panden weygert te laten volgen, ſal verbeuren drie guldens t'elc-
„ ken reyſe, boven arbitraire Correctie, en ſal eghter de pandinge voort-
„ gaen.

39.

„ De mindere of andere Officieren hen tegens de voorſchreve Articulen
„ misgrypende ſullen moeten betalen dubbelde breucken.

40.

„ Ende ſullen alle de voorſz. breucken, voor ſoo veel die ſeecker geſtelt,
„ ende niemand hier voren ſyn toegevoegt, ſyn tot behoef van de Rotten of
„ Corporaelſchappen, daer onder die gevallen ſyn, die dit gelt met kenniſſe en
„ goedvinden van den Capiteyn ſullen mogen verleggen en beſteden na hun wel-
„ gevallen.

41.

„ En al iſt, dat by elck Articul niet is ſpecialyck bygevoegt de arbitraire
„ Correctie, ſoo is noghtans de intentie ende meyninge, dat alle meſuſes en-
„ de overtredingen van deſe ordonnantie, in elck Articul begrepen, boven de
„ geſtelde ende uytgedruckte pecuniele boete, ſullen ſtaan tot arbitraire Cor-
„ rectie, ſullende ſpeciael reguard genomen worden, of iemand impertinent,
„ by moetwille, ende opſettelyck heeft gepecceert ende gecontravenieert,
„ dan wel by onnooſel verſuym.

42.

„ Daerom dan oock van arbitraire pœne ofte correctie geen remiſſien ſullen
„ vallen, of Compoſitien werden gedaen, dan by Convocatie ofte Vergaderin-
„ ge van de Edele Heeren Droſſaert, beyde de Borgemeeſters, met alle de Ca-
„ piteynen, ofte het meeſtendeel der ſelve: Behoudens oock de Actie aan den
„ Heer Officier competerende voor alle atroce delicten, ende voorvallen,
„ om die te inſtitueren voor de Ordinaire Juſtitie alhier, die daar van de ken-
„ niſſe en Judicature competeert.

Digitized by Google

43.

„ De reſpective Capiteynen ſal het vry ſtaen haere Compoſanten te taxe-
„ ren na hunnen ſtaet ende Conditie, daer in altyt betraght ende de equiteyt
„ ende redelyckheid, dogh ingevalle eenige van hen haer by alſulcke Taxa-
„ tie moghten vinden beſwaert, ſullen hen daar over konnen en mogen ad-
„ dreſſeren aen de Heeren van de Magiſtraet, om by haer Ed: daer over als-
„ dan gediſponeert te worden nae behooren.

44.

„ Ende omme alle diſordres voor te komen, en de Contraventeurs deſer
„ Articulen behoorlyck te doen ſtraffen, ſoo ſal op den eerſten Dingsdag in
„ yder maend Krygsraad gehouden worden, 's morgens ten elf uuren op den
„ Stadhuyſe alhier, in welcke alle de Capiteynen ſullen moeten compareren,
„ op een boete van twaelf ſtuyvers, en ſullen dan op alle voorgevalle diſ-
„ ordres en meſuſes gedelibereert, ende de Contraventeurs geſtraft worden
„ na behooren.

45.

„ Ingevalle dat er diſpuyt ontſtaet tuſſchen de Capiteynen en Borgeren of In-
„ geſetenen, ter ſaecke van het executeren en inmaenen van de Compoſitie
„ gelden, of over den Vrydom en de exemptie van het ſelve, mitsgaders
„ over de breucken, of boeten of andere diergelycke voorvallende ſaecken,
„ ſoo ſullen parthyen de ſaecken eerſt brengen moeten ter deciſie van den
„ Krygsraad, en wanneer imand by de uytſpraake van den Krygsraad mogte
„ ſuſtineren behadeelt te ſyn, die ſal het vryſtaan ſigh ten fine van redres als-
„ dan te addreſſeren aan de opgemelte Heeren van de Magiſtraet, omme by
„ haer Edele Wel Aghtbare, na examinatie van ſaecken, daerop finalyck,
„ ſonder figuur van proces, te werden gediſponeert na æquiteyt en be-
„ hooren.

46.

„ Behoudelyck den Heer en de Stadt hun authoriteyt, van deſe Ordonnantie
„ en Articulen te veranderen, te hermaken, 't ſy in 't geheel of ten deelen
„ aftedoen, ſoo haer Ed: in 't toekomende na gelegentheyt der ſaeken en ty-
„ den ſullen bevinden te behooren.

„ Gelaſtende en bevelende, dat een yder in deſe Ordonnantie begrepen,
„ voor ſoo veel deſelve hem aangaet, deſe onſe Ordonnantie, op de pœnen
„ daar by geſtatueert, exactelyck ſal hebben na te komen en te obſerveren.

„ Ende op dat niemand van de ſelve eenige ignorantie ſoude konnen præ-
„ texeren, ſoo is goedgevonden deſe te doen publiceren en te affigeren.

„ Aldus gedaen, gearreſteert ende gereſumeert in 't Collegie van de opge-
„ melte Heeren van de Magiſtraet der Stadt Breda op heden den 20 Maert
„ 1724. (*Onder ſtont:*) My preſent

(*En was getekent:*)

J. G. Michgorius. Griffier.

X. HOOFT-

Digitized by Google

X. HOOFTSTUK.

Van de Binnen en Buyten Poorters, hunne Rechten en Gerechtigheden.

SOo wie binnen de Stadt Breda van Ouders, Poorters zynde, geboren wordt, die is Poorter en geniet alle de Voorrechten daer toe ſtaende; Doch wordt hy geboren buyten de Stadt, onder deszelfs Regtsgebiedt, 't gene zich uytſtreckt over Teteringen, Molengracht, Zantbergen, en voorts rondom de Stadt, binnen de ſcheyding en palen daar van zynde, hier nae aangenoemt, ſoo is hy Buyten Poorter.

En iegelyck mag als Poorter en Poorteres ontfangen worden, mits dat hy by wettige certificatie ofte anderzints volkomelyk doe blycken van zyne laaſte woonplaets en goedt gedrag, dat hy de vereyſchte borg van drie hondert gulden ſtelle, en de rechten betale, en bovendien in handen van den Buytenborgemeeſter, ten vermanen van den Binnenborgemeeſter of een der oudſte Schepenen, den gewoonlycken eedt aflegge.

Alle Poorteren, 't zy die binnen of buyten gezeten, geboren, ofte geëert ſyn, genieten alzulcke Vrydommen en andere Voorrechten als hier nae volgen.

Behoudelyck dat de Buyten Poorters, als zyn die van Tetering, Molengracht, of anderen by de Stads poorten woonende, geen Vrydom van Tollen, Acchynſen of Ambachten genieten, ſoo lang zy buyten de Stads wallen blyven woonen.

Soo wie, man of wyf, Poorter of Poorteres wordt, en wettige kinderen buyten geboren heeft, alle hunne kinderen, zeven jaeren oudt en daer onder wezende, worden mede Poorters, maar die ouder zyn blyven onvry.

De kinderen, alsdan Poorters of Poortereſſen geworden zynde, behouden hunne Poorterye, al waer 't zoo dat hunne ouders daer nae hunne Poorterye opſeyden, of naer elders vertrocken.

Een Poorter trouwende eene vreemde huysvrouwe, 't zy jonge dochter, 't zy weduwe, zoo wordt dezelve Poorteres, en blyft naa de doot van haren man de Poorterye behouden; ten ware zy eenen anderen man, geen Poorter zynde, troude: Maar een in of Buytengezeten, trouwende eene Poortereſſe, wordt daarom geen Poorter.

Een Poorter van Breda mag zyn eygen drinckbier brouwen, of doen brouwen, zonder daer af aan den Heer of de Stadt eenige acchyns te betalen, volgens 't groot Voorrecht by Jan Graaf van Naſſau, Heer van Breda, in 't jaar 1446, aan hen verleent.

En nadien de Stadt Breda by Philips Koning van Spanjen als Hertog van Brabant, met toeſtemming der Staten van den Lande, en by advies van Willem Prins van Oranjen, Heer van Breda, als mede van den Kancelier en de Raden en Rekenkamer van Brabant, ter relatie van den Aertshertog Matthias als Opperlandvoogd der Nederlanden, en van den Raad van Staten nevens hem zynde, is opgericht tot eene vrye Stadt van Brabant, genietende alle de Vryheden en Voorrechten, welcke de Steden van Thienen, Dieſt, Leeuwe en Nivelle gebruycken: zoo hebben dienvolgens de Poorters van Breda 't recht, dat de gene die aldaer eenig ambacht geleert hebben, in alle andere vrye Steden geacht en gehouden werden, als of zy 't Ambacht in de zelfde Stadt geleerd hadden: En zyn oock de gemelde Poorters vry van den Brabantſen Tol; 't gene alles breeder blyckt by de opene Brieven van Octroy daar van verleent in Lentemaandt 1581. welcke naderhant by de Algemeene Staten, in den jare 1643, bekragtigt zyn.

Een Poorter van Breda mag, nergens in 't Landt van Breda, ter eerſter inſtantie

Digitized by Google

ſtantie van hals en have, in rechten betrocken worden, dan voor de Schepenen van Breda: En indien hy binnen 't gemelde Landt ergens, van hals of have, wordt aangeſproken, zoo mag hy van de Borgemeeſteren der Stadt uytſchryfbrieven verzoecken, waar by de Wethouderen der Plaetzen, daar zulcke Poorter is aengeſproken, gelaſt worden alle de proceduren, deswegen aangelegt, koſt en ſchadeloos aftedoen: gelyck hier van, boven, onder den titel van den Buytenborgemeeſter, in 't vyfde Hooftſtuk, breeder gehandelt is.

Insgelycks mag een Poorter van Breda, ter ſaecke van alle contracten, ſchulden en geloften, by iemanden van de Dorpen 's Lands van Breda, uytgenomen Ooſterhout en Roſendael, binnen Breda gemaekt en aangegaen, zynen ſchuldenaer door eenen Roeydrager van Breda doen inhalen, en hem voor den Preſident en Schepenen dag beſcheyden, om in rechte te verſchynen en te aanhooren den eyſch, die tegen hem ſal worden genomen, en ingevalle van Contumacie, dat tegen hem als gecontumacieerden ſal worden geprocedeert tot uytwinning van zyne haefgoederen, en voorts van zyne andere goederen, zoo als naa rechten zal behooren.

En mag een Poorter van Breda de Ingezetenen van Terheyden, ter zaecke van alle Contracten, ſchulden en geloften, 't zy die binnen de Stadt of daer buyten gemaekt zyn, op de voorgemelde wyſe doen inhalen; volgens 't Accoord tuſſchen die van Breda en Terheyden gemaakt, op den elfden van Slachtmaandt 1400.

Een Poorter van Breda mag voor civile zaecken op de Poort of gevangenis niet gelegt worden, indien hy borg kan ſtellen, en er geen twyffel is, of de zaecke halsſtraffelyck is dan niet.

Oock is geen Poorter of Ingezeten der Stadt ſchuldig eenig Iſſuegelt binnen de Stadt Antwerpen te geven van de goeden, die hem daer aenkomen of beſterven.

Wanneer een Poorter opruymt van Schulden, die en ſal geen Poorter meer zyn nog worden.

En of 't gebeurde, dat eenig jong kint, binnen de Stadt en Lande van Breda, door brandt, water of anderzints onnoſel ſtierf, en verzuymt wierdt, daer af en beurt de Heer geen breucke.

Geene Borgeren mogen hen mede tegen den Officier Politick, of tegen de gewoone Juſtitie, behelpen met eenig Militair Voorrecht, ten zy die Borger ten minſten den tyt van ſes weecken is aangenomen en onder eedt in vaſten dienſt ontfangen geweeſt, voor en aleer hy van zaecken van misdaed door den Politicken Officier wordt aengeſproken, en dat hy dienvolgens heeft gedaen tocht en wacht en andere Krygsbedryven, volgens het bevel, by den Prins van Oranjen aan den Stadvoogdt van Breda gegeven, op den twaalfden van Bloeymaandt 1593.

De Borgerye der Stadt Breda beſtaat tans uyt Dartig byzondere Gildens of Ambachten, en drie Kamers der Schutteren, welcke door de Heeren van Breda, of by den Droſſaert, de Burgemeeſteren en Schepenen in derzelver naam, van tyd te tyd opgericht, en met veele rechten en voordeelen boven andere voorzien zyn.

Lyſte der GILDEN'S *of* AMBACHTEN *binnen de Stadt* BREDA, *geſtelt naa den tyd hunner Oprechting.*

1. Timmerluyden, opgerecht den 25 Juny. . . . . 1443.
2. Kramers, den 6 April. . . . . 1447.
3. Lakenkopers, den 14 September. . . . . 1537.
4. Silverſmeeden, den 2 December. . . . . 1552.
5. Schrynwerckers, den 19 Auguſtus. . . . . 1555.

6. Brou-

Digitized by Google

6. Brouwers, den 25 January. . . . . 1561.
7. Kuypers, den 3 Meert. . . . . 1561.
8. Smeeden, den 11 Mey. . . . . 1571.
9. Mandemaeckers, den 2 January. . . . . 1581.
10. Visschkopers, den 16 Mey. . . . . 1591.
11. Hoedemaeckers, den 26 July. . . . . 1591.
12. Schippers, den 15 Juny. . . . . 1592.
13. Schoenmaeckers, den 9 September. . . . . 1598.
14. Chirurgyns, den 24 January. . . . . 1599.
15. Metzelaers, den 3 December. . . . . 1601.
16. Backers, den 8 Augustus. . . . . 1602.
17. Kleermaeckers, den 24 October. . . . . 1604.
18. Glazemaeckers, den 16 April. . . . . 1612.
19. Linnewevers, den 18 Meert. . . . . 1616.
20. Korenmeters, den 9 October. . . . . 1618.
21. Brandewynstokers, den 15 December. . . . . 1633.
22. Kraankinders, den 6 February. . . . . 1638.
23. Houtkopers, den 16 Juny. . . . . 1648.
24. Knoopmaeckers, den 10 December. . . . . 1658.
25. Vleyschhouwers, den 29 Mey. . . . . 1671.
26. Binnen Voerlieden, den . . . . . 1671.
27. Buyten Voerlieden, den . . . . . 1671.
28. Tinnegieters, den 12 Mey. . . . . 1681.
29. Wynkopers, den 24 Juny. . . . . 1681.
30. Bierkruyers, den 24 Juny. . . . . 1681.

Van de Schutteryen.

Binnen de Stadt Breda zyn mede nog drie Gilden of Broederschappen van Schutteren, welcke door de Heeren van Breda van tyd te tyd zyn opgericht, en met veele rechten en voordeelen begunstigt.

1.

De eerste en alderoudste is de *Kamer of Broederschap van den Edelen Hantboog*, anders gezegt *van St. Sebastiaen*, hoewel men den rechten tyd niet kan bepaalen door wien en wanneer die is ingestelt, naadien alle de Voorrechten en Oprechtingbrieven, of door de ongelucken des tyds, of door 't verzuym der Re-

Digitized by Google

geerders, verloren zyn. Deze Schutten hebben tans hunne Vergaderplaets op de Kamer boven de Wage, aan hen ten dien eynde door den Magiſtraet vergunt: zy hadden hunnen Doelen voorheen buyten de oude Gaſthuyspoort, doch hebben die nu omtrent de Gaſthuysvelden, gelyck mede hunnen Schutsboom buyten de Ginnekenspoort in de Zantbergen, alwaer zy op St. Jans dag gewoon zyn den Vogel te ſchieten. Philip Willem Prins van Oranjen, Heer van Breda hield deze Kamer in zulcken waerde, dat hy, in 't jaer 1609. zelf met de Schutten optrock, en te zamen met dezelve naer den Papegaey ſchoot. Deze Kamer wordt beſtiert door eenen Overdeken, welke jaarlyks, naa 't veranderen der Wet, uyt den Magiſtraet daer toe benoemt of aangehouden wordt, twee Dekens en twee Oudermannen, aan dewelcke de betichting ſtaat der genen, die tegen de Wetten van 't Gildt gebreuckt en overtreden hebben. Bovendien zyn er nog twee Busmeeſters, welke verplicht zyn de inkomende penningen te ontfangen, en die getrouwelyck gade te ſlaen.

2.

De *Kamer van de Voet of Kruysboog*, gemeenlyck in de Stads Schriften, de *Oude Schutten*, of het *oudt Gildt van St. Joris* genaemt, is reeds zedert eenige eeuwen door de Heeren van Breda ingeſtelt geweeſt. De oudſte Kaart die men voor handen heeft, is wel zonder eenige bepaling van dag en jaar, doch men kan echter uyt dezelve genoegzaem beſpeuren, dat die omtrent 't begin der vyftiende eeuw reeds moet verleent zyn.

Men vindt, dat door de opkomende Nederlandſche beroertens, en het veranderen der Regeering dezer Landen, deze Kamer oock een geruymen tyd is vernietigt geweeſt. Doch Philip Willem Prins van Oranjen, Heer van Breda, heeft dezelve, by zyne Ordonnantie, gegeven den negen en twintigſten van Slachtmaandt 1617, weder opgerecht, en in haren vorigen ſtant herſtelt.

Deze Oude Schutten waren eertyts in een groot aanzien, tot zoo verre, dat de Tienraaden, alvoorens te beſluyten op de pointen, hen door den Magiſtraet voorgeſtelt, dickwils met dezelve begeerden te raadplegen; zy wierden oock gewoonlyck op de Stads gemeene Maeltyden genodigt; in den jaerlyckſen Omgang hadden zy den rang voor de verdere Schutteryen, en moeſten dien bywoonen in 't harnaſch, met een rapier of lang mes, en een gereckten booge.

Zy hadden voorheen een Kapel in de Lieve Vrouwe Kerck, waar in, ter eeren van St. Joris, een Prebende of Beneficie geſticht was, welckers inkomſten zy tans nog bezitten. Hunne Vergaderplaets was voorheen op 't Stadhuys, welke Kamer zy naderhant, wegens hun verval, hebben verloren, en die in 't vervolg van tyd is gegeven aan de *Kloveniers*. Doch by de wederoprechting van het St. Joris Gilde, hebben zy, op den zevenden van Slachtmaandt 1617, van den Magiſtraet verkregen de Kamer boven de doenmaels nieuwgeboude Vleyſchhal, waar op zy hunne gewoone Vergaderingen nog houden. Eertyts hadden zy hunnen Doelen aan 't eynde der Doelſtraet, ter plaetze alwaar de Kapucinen Hof nu gelegen is; Maar vermits dien grondt, tot het maken van den gemelden Hof, wierdt ingenomen, en vervolgens, naa het vertreck der Kapucinen, aan den Heer van Breda verviel, zoo heeft de Magiſtraet aan hen, op den tienden van Wynmaandt 1644., van Stadswegen vergunt een Erf, by den ouden Volmolen, omtrent de Ginnekenspoort, 't gene zy tot eenen Doelen hebben vervaardigt, en alwaer zy hen nog heden in 't boogſchieten oeffenen.

Deze Schutterye wordt geregeert by eenen Overdeken, uyt den Magiſtraet daer toe verkoren wordende, twee Dekens, vier Oudermannen en een Busmeeſter, aan dewelcke de betichting ſtaat der genen, die hen tegen de Wetten van 't Gilde hebben misdragen.

3.

De *Nieuwe Schutten of Kloveniers*, anders genaemt het *St. Antonis Gilde*, wiers Kamer, door Willem den I. Prins van Oranjen, Heer van Breda, in 't jaar

Digitized by Google

jaar 1565, eerſt opgerecht is, gebruycken de hedendaegſe manier van Wapenen, te weten de Buſſe, en hebben hunne Vergaderplaets op de bovenzaal van 't Stadhuys, die, door 't verval van het St. Joris Gilde, ledig ſtaende, aan hen, te tyde hunner inſtelling, op 't verzoeck van den gemelden Prins, door den Magiſtraet vergunt is. Zy hebben hunnen Doelen omtrent de Gaſthuys velden, werwaerts die, zedert de nieuwe Omwalling der Stadt Breda, in 't jaar 1682, van het Gaſthuyseynde, aan welcken oort de Doelens, zoo van den Edelen Hantboog, als van de Kloveniers, voormaels ſtonden, verplaatſt is.

Deze Schutters hebben tot hunnen Hooftman of Overdeken, den Droſſaert van Breda, dewelke, met twee Dekens, vier Oudermannen en eenen Busmeeſter, het beſtier heeft over 't Gilde, en de uytvoering der Artikelen in de Kaart, aan hen door Prins Willem verleent, vervat.

De Kamer van Rhetorica *genaemt* Vreugdendal.

Op wat tyd, binnen de Stadt Breda, opgerecht is de *Kamer van Rhetorica*, weet men niet, doordien alle de oude Schriften en Papieren, in den grooten brandt van 't jaar 1534, te gelyck met de Kamer verteert zyn. Alleen vindt men aangetekent, dat ze geweeſt is een der oudſten van ganſch Brabant, en geene in ouderdom boven haer erkende, dan de *Roode Roſe* te Loven.

In de Nederlanden zyn de Kameren van *Rhetorica*, reeds voor veele eeuwen, naa 't voorbeeldt van die van Sparten, Athenen, en der oude Romeynen, ingeſtelt, en met veele Voorrechten by de Prinſen van den Lande begiftigt geworden, door welcke Kameren, in de voorlede tyden, niet alleen de bedorve tucht, en de kwade zeden dapper zyn over den hekel gehaelt, maar oock van tyd te tyd gelegt de beginſelen en gronden der Kriſtelycke Hervorming. En of wel de Geeſtelycken dezer Landen, vooral in 't begin der Nederlandſche Beroerten, zeer geyvert en getracht hebben de gemelde Kameren te dempen en af te ſchaffen, onder voorwendzel, dat ze al te vryborſtig en aan de Roomſche Kerck ergerlyck waaren door Vertooningen, Zinnebeelden, en andere Verhandelingen; zoo hebben zy echter tot hun oogwit niet konnen komen, nademael de Kameren by de Overheden zoodanig geſtyft en gehandhaaft wierden, dat by de Pacificatie van Gent, door de Staten van den Lande, bevolen is, dat de Kameren en verdere loffelycke gewoonten in haaren ouden ſtaet zouden herſtelt worden.

Zedert dien tyd heeft de Kamer van *Rhetorica* binnen deze Stadt mede haren adem beginnen te ſcheppen, doch alleen voor eenen korten tyd: Want de Stadt Breda, in 't jaar 1581, door den Heer van Haultepenne, by verraſſing ingenomen zynde, zoo is dezelve door den Koning van Spanjen in den ban en te niet gedaan, mitsgaders by opene brieven verklaert ſcandaleus en verderffelyck te zyn, om de ergerniſſen tegen den Roomſchen Godsdienſt gepleegt. Vervolgens is ze, naa de verovering van Breda door Prins Maurits, in den jaare 1590, weder herſtelt, En in 't jaar 1625, wanneer de Stadt door den Marckgraef Spinola was ingenomen, mits 't vertreck der oudſte en voornaemſte Leden, teenemael onderdruckt geweeſt. Eyndelyck is deze Kamer, naa de herwinning der Stadt, in 't jaar 1637, volgens 't beſluyt der Overheid van den veertienden van Slagtmaandt 1644, en naader by dat van den negentienden van Sprockelmaandt 1646, weder in haren voorigen bloeyenden ſtaat herſtelt.

Deze Broederſchap is, by de Heeren van Breda, en byzonder by Jan en Hendrick, Graven van Naſſau, met veele aenzienelycke Voorrechten begiftigt, en onder andere, aan dezelve vergunt, eene zekere menigte van Bieren te mogen brouwen, zonder daar van eenig Accyns of Gruytgeld te betalen. Van Stadswegen was oock aan elcken Gezelle toegelegt een Tabbertlaken, 't gene naderhant, in 't jaar 1613, geſchat is op vyftig gulden, jaerlycks by den Buytenburgemeeſter te betalen: En zulks ten aanzien der zware koſten, die zy gewoon waren te doen, by de inkomſten der Heeren van Breda, met Triomfvieringen, ſpeelen van zinnen, en andere verhandelingen: Zelf is deze Kamer by de Heeren van Breda in zoo groote achting geweeſt, dat verſchey-

Digitized by Google

geerders, verloren zyn. Deze Schutten hebben tans hunne Vergaderplaets op de Kamer boven de Wage, aan hen ten dien eynde door den Magiſtraet vergunt: zy hadden hunnen Doelen voorheen buyten de oude Gaſthuyspoort, doch hebben die nu omtrent de Gaſthuysvelden, gelyck mede hunnen Schutsboom buyten de Ginnekenspoort in de Zantbergen, alwaer zy op St. Jans dag gewoon zyn den Vogel te ſchieten. Philip Willem Prins van Oranjen, Heer van Breda hield deze Kamer in zulcken waerde, dat hy, in 't jaer 1609. zelf met de Schutten optrock, en te zamen met dezelve naer den Papegaey ſchoot. Deze Kamer wordt beſtiert door eenen Overdeken, welke jaarlyks, naa 't veranderen der Wet, uyt den Magiſtraet daer toe benoemt of aangehouden wordt, twee Dekens en twee Oudermannen, aan dewelcke de betichting ſtaat der genen, die tegen de Wetten van 't Gildt gebreuckt en overtreden hebben. Bovendien zyn er nog twee Busmeeſters, welke verplicht zyn de inkomende penningen te ontfangen, en die getrouwelyck gade te ſlaen.

2.

De *Kamer van de Voet of Kruysboog*, gemeenlyck in de Stads Schriften, de *Oude Schutten*, of het *oudt Gildt van St. Joris* genaemt, is reeds zedert eenige eeuwen door de Heeren van Breda ingeſtelt geweeſt. De oudſte Kaart die men voor handen heeft, is wel zonder eenige bepaling van dag en jaar, doch men kan echter uyt dezelve genoegzaem beſpeuren, dat die omtrent 't begin der vyftiende eeuw reeds moet verleent zyn.

Men vindt, dat door de opkomende Nederlandſche beroertens, en het veranderen der Regeering dezer Landen, deze Kamer oock een geruymen tyd is vernietigt geweeſt. Doch Philip Willem Prins van Oranjen, Heer van Breda, heeft dezelve, by zyne Ordonnantie, gegeven den negen en twintigſten van Slachtmaandt 1617, weder opgerecht, en in haren vorigen ſtant herſtelt.

Deze Oude Schutten waren eertyts in een groot aanzien, tot zoo verre, dat de Tienraaden, alvoorens te beſluyten op de pointen, hen door den Magiſtraet voorgeſtelt, dickwils met dezelve begeerden te raadplegen; zy wierden oock gewoonlyck op de Stads gemeene Maeltyden genodigt; in den jaerlyckſen Omgang hadden zy den rang voor de verdere Schutteryen, en moeſten dien bywoonen in 't harnaſch, met een rapier of lang mes, en een gereckten booge.

Zy hadden voorheen een Kapel in de Lieve Vrouwe Kerck, waar in, ter eeren van St: Joris, een Prebende of Beneficie geſticht was, welckers inkomſten zy tans nog bezitten. Hunne Vergaderplaets was voorheen op 't Stadhuys, welke Kamer zy naderhant, wegens hun verval, hebben verloren, en die in 't vervolg van tyd is gegeven aan de *Kloveniers*. Doch by de wederoprechting van het St. Joris Gilde, hebben zy, op den zevenden van Slachtmaandt 1617, van den Magiſtraet verkregen de Kamer boven de doenmaels nieuwgeboude Vleyſchhal, waar op zy hunne gewoone Vergaderingen nog houden. Eertyts hadden zy hunnen Doelen aan 't eynde der Doelſtraet, ter plaetze alwaar de Kapucinen Hof nu gelegen is; Maar vermits dien grondt, tot het maken van den gemelden Hof, wierdt ingenomen, en vervolgens, naa het vertreck der Kapucinen, aan den Heer van Breda verviel, zoo heeft de Magiſtraet aan hen, op den tienden van Wynmaandt 1644., van Stadswegen vergunt een Erf, by den ouden Volmolen, omtrent de Ginnekenspoort, 't gene zy tot eenen Doelen hebben vervaardigt, en alwaer zy hen nog heden in 't boogſchieten oeffenen.

Deze Schutterye wordt geregeert by eenen Overdeken, uyt den Magiſtraet daer toe verkoren wordende, twee Dekens, vier Oudermannen en een Busmeeſter, aan dewelcke de betichting ſtaat der genen, die hen tegen de Wetten van 't Gilde hebben misdragen.

3.

De *Nieuwe Schutten of Kloveniers*, anders genaemt het *St. Antonis Gilde*, wiers Kamer, door Willem den I. Prins van Oranjen, Heer van Breda, in 't jaar

Digitized by Google

jaar 1565, eerſt opgerecht is, gebruycken de hedendaegſe manier van Wapenen, te weten de Buſſe, en hebben hunne Vergaderplaets op de bovenzaal van 't Stadhuys, die, door 't verval van het St. Joris Gilde, ledig ſtaende, aan hen, te tyde hunner inſtelling, op 't verzoeck van den gemelden Prins, door den Magiſtraet vergunt is. Zy hebben hunnen Doelen omtrent de Gaſthuys velden, werwaerts die, zedert de nieuwe Omwalling der Stadt Breda, in 't jaar 1682, van het Gaſthuyseynde, aan welcken oort de Doelens, zoo van den Edelen Hantboog, als van de Kloveniers, voormaels ſtonden, verplaatſt is.

Deze Schutters hebben tot hunnen Hooftman of Overdeken, den Droſſaert van Breda, dewelke, met twee Dekens, vier Oudermannen en eenen Busmeeſter, het beſtier heeft over 't Gilde, en de uytvoering der Artikelen in de Kaart, aan hen door Prins Willem verleent, vervat.

De Kamer van Rhetorica *genaemt* Vreugdendal.

Op wat tyd, binnen de Stadt Breda, opgerecht is de *Kamer van Rhetorica*, weet men niet, doordien alle de oude Schriften en Papieren, in den grooten brandt van 't jaar 1534, te gelyck met de Kamer verteert zyn. Alleen vindt men aangetekent, dat ze geweeſt is een der oudſten van ganſch Brabant, en geene in ouderdom boven haer erkende, dan de *Roode Roſe* te Loven.

In de Nederlanden zyn de Kameren van *Rhetorica*, reeds voor veele eeuwen, naa 't voorbeeldt van die van Sparten, Athenen, en der oude Romeynen, ingeſtelt, en met veele Voorrechten by de Prinſen van den Lande begiftigt geworden, door welcke Kameren, in de voorlede tyden, niet alleen de bedorve tucht, en de kwade zeden dapper zyn over den hekel gehaelt, maar oock van tyd te tyd gelegt de beginſelen en gronden der Kriſtelycke Hervorming. En of wel de Geeſtelycken dezer Landen, vooral in 't begin der Nederlandſche Beroerten, zeer geyvert en getracht hebben de gemelde Kameren te dempen en af te ſchaffen, onder voorwendzel, dat ze al te vryborſtig en aan de Roomſche Kerck ergerlyck waaren door Vertooningen, Zinnebeelden, en andere Verhandelingen; zoo hebben zy echter tot hun oogwit niet konnen komen, nademael de Kameren by de Overheden zoodanig geſtyft en gehandhaaft wierden, dat by de Pacificatie van Gent, door de Staten van den Lande, bevolen is, dat de Kameren en verdere loffelycke gewoonten in haaren ouden ſtaet zouden herſtelt worden.

Zedert dien tyd heeft de Kamer van *Rhetorica* binnen deze Stadt mede haren adem beginnen te ſcheppen, doch alleen voor eenen korten tyd: Want de Stadt Breda, in 't jaar 1581, door den Heer van Haultepenne, by verraſſing ingenomen zynde, zoo is dezelve door den Koning van Spanjen in den ban en te niet gedaan, mitsgaders by opene brieven verklaert ſcandaleus en verderffelyck te zyn, om de ergerniſſen tegen den Roomſchen Godsdienſt gepleegt. Vervolgens is ze, naa de verovering van Breda door Prins Maurits, in den jaare 1590, weder herſtelt, En in 't jaar 1625, wanneer de Stadt door den Marckgraef Spinola was ingenomen, mits 't vertreck der oudſte en voornaemſte Leden, teenemael onderdruckt geweeſt. Eyndelyck is deze Kamer, naa de herwinning der Stadt, in 't jaar 1637, volgens 't beſluyt der Overheid van den veertienden van Slagtmaandt 1644, en naader by dat van den negentienden van Sprockelmaandt 1646, weder in haren voorigen bloeyenden ſtaat herſtelt.

Deze Broederſchap is, by de Heeren van Breda, en byzonder by Jan en Hendrick, Graven van Naſſau, met veele aenzienelycke Voorrechten begiftigt, en onder andere, aan dezelve vergunt, eene zekere menigte van Bieren te mogen brouwen, zonder daar van eenig Accyns of Gruytgeld te betalen. Van Stadswegen was oock aan elcken Gezelle toegelegt een Tabbertlaken, 't gene naderhant, in 't jaar 1613, geſchat is op vyftig gulden, jaerlycks by den Buytenburgemeeſter te betalen: En zulks ten aanzien der zware koſten, die zy gewoon waren te doen, by de inkomſten der Heeren van Breda, met Triomfvieringen, ſpeelen van zinnen, en andere verhandelingen: Zelf is deze Kamer by de Heeren van Breda in zoo groote achting geweeſt, dat verſcheyde

Digitized by Google

de derzelve die met hunne tegenwoordigheid wel hebben willen vereeren. Onder andere kwam Prins Maurits, verzelt van zyne ganſche hofſtoet, op den dartigſten van Bloeymaandt 1620. derwaerts, en wierdt van de Leden met veel vreugde en erkentenis ontfangen.

Deze Kamer was *Vreugdendal* genaemt, beſtaande uyt de voornaemſte borgeren der Stadt, en hadt ymandt uyt de Wet tot Overdeken. Haar Zinſpreuck was, *Wy vaten genucht*; het Wapen, *Een Berckenboom.* De Vergaderplaets was in het huys ſtaande aan de Zuidzyde van de Veemarkt ſtraet, op den hoeck der groote Marckt, 't gene haar in eygendom toebehoorde. In volgende tyden is deze Kamer teenemael in verval geraakt, en eyndelyck, door 't uytſterven der nog overige Leden, ganſch vernietigt, waar naa het huys, aan de Stadt vervallen zynde, in den jaare 1738, is verkogt.

Men vindt, dat voorheen binnen Breda nog een Kamer van Rederyckers geweeſt is, doch die is voor veele jaaren reeds vernietigt. Zy voerden den naam van *Oraigners*, en hadden tot hun Zinſpreuck, *Uyt rechter liefde*, en tot hun Wapen, *Een Oranjeboom.*

XI. HOOFTSTUK.

Van de Ingezetenen, mitsgaders van de Vierſchaar en Vryheid der Stadt BREDA.

ZOo wie binnen de Poorten van Breda buyckvaſt zyn woonende, die houdt men voor Ingezetenen der gemelde Stadt, en genieten alle de Vrydommen, en Gerechtigheden, even als de Poorters, uytgezondert de Vryheid van den Tol, der Accynſen, en van zyn perzoon of goederen te doen uytſchryven, als mede van eenige ambachten of neeringen te mogen doen, welke alleen aan de Poorters worden toegelaten.

„ *De Vierſchare en de Vryheyt der Stadt* Breda *is ſtreckende buyten de*
„ *Stads poorten, volgens de verclaringe van oude Luyden daar van*
„ *kenniſſe hebbende, als volgt:*

„ Jan Aernoutsſone van der Vloet *out omtrent* 82 *jaren*, Peter Marten Claas
„ Stickerſz *out* 66 *jaeren*, Sebaſtiaen Rombout 's Graeuwen *out* 71 *jaaren*,
„ Heymerick Adriaen Heymericks *out omtrent* 69 *jaaren*, en Adriaen Rom-
„ bout 's Graeuwen ſone *out omtrent* 48. *jaaren.* Ende hebben by hon man
„ waerheydt eedt preſenterende des verſocht ſynde, voor waerachtich ver-
„ claert getuycht ende geaffirmeert, als dat de palen ende limiten der Stadt
„ Breda en des Dorps de Hage, buyten de Haechdyckſe poorte ſyn ſchey-
„ dende ſoo als hier naer is geſtelt. Actum deſen 1 Meerte anno xv^c. ſeven
„ en tnegentig, in preſentie van Goris Buyſen Schepen in Breda ende van my.

(*En was ondertekent:*)

A. DYRVEN.

„ *Buyten de* Haechdykſe Poort.

„ Streckt de Vyerſchare en de Vryheyt van de Stadt, tot op den Water-
„ ſloot int geſcheyt van den polder van d'Abroek onder Breda en de Hage
„ gelegen, comende uyten Marck nae de Vyfhuyſen ſtraet.
„ In de Vyfhuyſen ſtraet tot drye of vier Roeden Noortooſtwaerts over
„ den Waterſloot comende van den Kerckacker over den Wech van de voorſz.
„ ſtraet.

„ In

Digitized by Google

„ In de Haechſtrate aan de Weſtzyde tot Geeryts van den Broeck erfgena-
„ men erve onder de Hage, neffens Frans den Oliſlagers erve onder Breda
„ gelegen.

„ Aen de Suytſyde totten bogaert van Jan Cornelis Cheeuws, van Aart
„ Aart Rovers onder de Hage, neffens Aert Ruyſſeners erve onder Breda
„ gelegen.

„ Op ten Rysberchſen wegh aen de Weſtzyde tot Jan Vervloets erve was,
„ nu Jehenne Anthonis van Wilts weeſe erve onder de Hage, neffens Hen-
„ rick Ruyſſeners erve onder Breda.

„ Aan de Suydooſtzyde tot het weechsken daer Aert Rovers zynen ge-
„ bruyck wech over heeft nae ſynen beempt onder Breda gelegen.

„ Op ten Boeymeerſchen wegh aan de Suytſyde totten Waterloop comen-
„ de uyt de Vriesdonk, neffens het huysken genaemt de Fuyck, lopende na
„ de Marck aldaer.

Buyten de Ginnekenseyndſche Poort.

„ Jan Cornelis Swavaerts, *out 65 jaren*, Jacob Wytman Peeter Vlaminx
„ *out 46 jaren*, Jan Lauwreyſz *out 48 jaren*, Cornelis Henrick Anſſem Stoops
„ *out 48 jaren*, Anthonis Cornelis Corneliſs *out 45 jaren*, Willem Steven Henricx
„ *out 40 jaren*, ende Cornelis Anthoniſs van der Heyden *out omtrent 40 jaren*, alle
„ op ende omtrent de Meulengracht woonende, hebben eendrachtelyk by
„ honnen eede, hen daerom nu behoorlyk geſtaeft zynde, verclaert, als dat
„ de palen en limiten alſoo ſyn ſtaende ende ſcheydende, behoudelyk dat van de-
„ ſelve palen, mits deſe troublen, twee palen wech oft genomen ſyn, ſoo ſy
„ verclaerden, ſonder argeliſt. Actum den xxvj^en. February anno xv^c ſeven
„ en tnegentich. Preſent Buyſen, Lantſchot Schepenen in Breda ende ick.

(*Ende was onderteykent:*)

A. Dyrven.

„ Streckt de Vyerſchare en de Vryheyt van Breda neffens de Marck totten
„ Sloot tuſſchen Jacob Rombout Lips kinderen beempdt op ten Marck gelegen
„ comende teynden de Santbergen opte Meulenvloet; ende voorts tot vyer
„ ſteenen palen.

„ Den ierſten paal ſtaande op den cant van den Molenvloet aan de Noort-
„ ſyde getekent met een half kruys.

„ Den tweeden geteeckent met een half cruys ſtaande in den Lovensdyck
„ omtrent Laureys Lenaerts Kynderen ſtede.

„ Den derden oock met een half cruys, ſtaende int geſcheyt Dingen Keyen
„ erfgen. ende Maeyken van der Bieſtraten erven in den Lovensdyck
„ gelegen.

„ Den vyerden ſtaande int lant alnu behoorende aan Cornelis Beljaerts erf-
„ gen. omtrent den Heuſenhoutſchen pat.

„ Ende van daer voorts is de Juriſdictie en de Vierſchare van de Stadt ſtrec-
„ kende na den Teteringſchen Dyck tuſſchen Quiryn Claeſs erf plech te ſyn
„ onder Ghinneken ende Adriaen Laureys erf onder Breda gelegen.

„ Om voirts te weten het geſcheyt van de Vierſchare van Breda ende
„ Ghinneken is omtrent Quiryn Claeſs erve was naeſt den Heuſenhoutſchen
„ wech eenen pael geſtelt op ten Teteringſchen dyck tegens Adriaen Michielſz
„ erve over ſtreckende voorts naer Heuſenhout, tot eenen pael geſtelt int erff
„ van Pauwels van der Bieſtraten ende Michiel Menjaerts erve, ſtreckende
„ voorts nae den achterſten blick ende aen dbosken tot Ghinneken.

Buyten de Gaſthuyseyntſche Poorte.

„ Streckt de Vyerſchare van Breda van den voorſz. achterſten blick onder
„ Ghinneken, voirts tuſſchen Bartel Janſz Weyde onder Breda, ende ſynen

Digitized by Google

„ grooten Acker onder Ghinneken, na den berſchot onder Oyſterhout gelegen, „ ende daer d'oude gericht van Breda plach te ſtaen nae Ceters ende den „ Ooſterſchen Eyckdyck, van daer op te wegen die ſoo nae der Aelſt, als „ nae het groot blick, eensdeels onder Breda ende Oyſterhout gelegen, co- „ mende, van daer om d'Abtshoeve onder Breda tot d'erffeniſſe van Jan Wil- „ lemſz erfgenamen onder Breda ende Godert Willemſz erve onder Terhey- „ den. Voorts tuſſchen d'Abtsbeemden nae de Cruysvaert, van daer is voorts „ den Schouwſloot comende uyte Cruysvaert in de Vucht loopende over den „ Terheydenſchen wegh, daer het Meyskens Cruys plach te ſtaen, in den „ Marck is het geſcheyt tuſſchen de Stadt en Terheyden.

In 't vervolg van tyden, veele verſchillen gerezen zynde, wegens de nieuwe van de Heyde ingenome landen, welke op de paling van Teteringen en Ooſterhout waren gelegen, zoo is er eyndelyck, op den zevenden van Oogſtmaandt 1725, een nadere Limietſcheyding gedaen tuſſchen de Vierſcharen van Breda en Ooſterhout, en ten eynde voor 't toekomende alle oneenigheden deswegen te vermyden, vondt men goedt drie ſteene paelen te zetten, waarop aan de eene zyde de Wapenen van Breda, en aan de andere die van Ooſterhout afgebeeldt wierden; De eerſte pael ſtaet aan den berg daar 't oude Gericht van Breda voormaels ſtont, De tweede op den hoeck van de middelſte weg of ſtraet uyt Ceters naar de heyde inloopende; En de derde op den uyterſten hoeck van het Poortiers hoefken. Deze drie paelen, geſtelt op eene rechte doorgaende linie, wyſen tans 't waere geſcheyt aan der twee voorgemelde Regtsgebieden.

„ Maer de Vryheyt der Stadt Breda en ſtreckt buyten de Gaſthuyspoorte „ op ten Teteringſchen Dyck nyet voirder dan aen ſeker huysken leſtmael „ toebehoort hebbende aen Aechte Jan Jacobs Weduwe, dwelck aen de Suyt- „ ſyde van den Teteringſchen Dyck noes tegens de Lazarye geſtaen heeft en- „ de men te noemen plach het Mesmakers huysken al te ſamen deur verſchey- „ den accidenten van belegeringe ende fortificatie der voorſz. Stadt anno xv^c. „ zeven en negentich, ende daernae afgebrant ende gebroken zynde ſoo ende „ gelyck dat eertyts by vyer verſcheyden doch conſonante ende wittige tur- „ ben is beleyt in ſeecker proces dwelck tuſſchen wylen Coenraet Ewouts „ aenlegger ter eenre, ende Corneliſſen van Oeteren als man ende Vooght van „ Marie Henricx Wilricx dochter ter andere zyde voor Wethouderen in Bre- „ da gemoveert is geweeſt, om te bethoonen dat de goeden buyten de Vry- „ heyt onder Teteringen en in de Vucht gelegen nae den Lantrechte van „ Breda tochtbaer zyn; Soo dat de Vucht ende Teteringhen liggen buyten de „ Vryheyt van Breda.

Ende volgen hyer nae de Schouweſloten *die by de Regeerders ende Geſwoorens van der* Vucht *met goede toezicht alle jaer ſullen onderhouden worden, Ende oock de gene die onder de Vierſchare van de Stadt gelegen zyn, daer Schouteth ende Schepenen 's jaers eens de Viſitatie over te doen hebben, zoo met de Regeerders van der* Vucht, *Gemeentensmrs. van den* Meulengracht, *ende den Gezworens van den Polder van* Abroek.

„ In den yerſten in de Vucht den Schouweſloot in de leege Vucht leggen- „ de int geſcheyt van de Vyerſchare van Breda ende Terheyden ſtreckende „ op te Cruysvaert.

„ Item de Schouweſloot genaemt de Cruysvaert comende uyte leege Vucht „ van de Seepten tot in den Schouweſloot van den Swarten Dyck.

„ Item den Schouweſloot in de leege Moeren tuſſchen de erffeniſſe vant „ Convent van Tongerlo ende het gebuerlandt ſtreckende van den Berchſen „ pat tot in der Cruysvaert voorſz.

„ Item den Schouweſloot aan de Suytzyde van het Moerdycxken van het „ cleyne

Digitized by Google

„ cleyne dyckken aen Peeter Adriaen Claeſz erfgen. erve, ſtreckende tot ach-
„ ter het Moerdyckxken.
„ Item de Schouweſlooten aen de Weſtſyde ende Suytſyde van den Swar-
„ ten Dyck, ſoo verre als die ſyn ſtreckende.
„ Item noch den Schouweſloot, tot berief van de Galderſche Vucht, geor-
„ dineert tuſſchen den Beemdt van Tongerlo en de Weeskynderen van A-
„ driaen Aertſz van Meer, van den Swarten Dyck tot den Groenen Dyck.
„ Ende ten eynde de Wateren uyt de Galderſche Vucht te beter loop totter
„ Sluys ſouden mogen hebben, is geordineert, dat door den Groenen Dyck te-
„ gens den voorſz. Schouweſloot een ſyl ſal geleecht ende onderhouden wor-
„ den comende in de Schouweſloot aen de Weſtſyde van den voorſz. Dyck.
„ Item de twee Schouweſloten aen de Weſtſyde ende Suytſyde van den
„ Groenendyck comende op Maesdyck.
„ Item eenen Schouweſloot aen de Suytſyde van Maesdyck ſtreckende van
„ het Bylken in sHeeren hueren aen de Lazarye Stege tot den Swartendyck.
„ Noch eenen Schouweſloot aen de Weſtſyde van Maesdyck ſtreckende
„ van den Gaſthuyſen geer totten Swartendyck.
„ Item eenen Schouweſloot deur 'sHeeren beempden ſtreckende van Joos
„ Corneliſſen tot den Maesdyck.
„ Item noch eenen Schouweſloot ſtreckende van het Veſgat oft Verboſche
„ Stege tot de Lazarye Stege.

Buyten de Gaſthuys poorte.

„ Eenen Schouweſloot aan de Suytſyde van den Teteringſchen Dyck co-
„ mende van de Heuſenhoutſche Stege oft wech tot in de Stads Veſten.
„ Noch den Schouweſloot comende teynden den Schouweſloot van de
„ Vucht eyndende aen de Lazarye Stege, van daer ſtreckende door de Bief-
„ donck en Speurdonck tot de Sluys achter 't Caſteel.

Buyten de Ghinnekenseyntſche poorte.

„ Eenen Schouweſloot beghinnende omtrent de erfeniſſe van Jan Peeterſz
„ van Baerle achter den Molengracht ſtreckende tuſſchen den Molengracht en
„ den Leuvensdyck tot in der Stadts veſten.
„ Item noch eenen Schouweſloot achter den Leuvensdyck beghinnende
„ aen den ſteenen pael tuſſchen het geſcheyt der Stadt ende Ghinneken co-
„ mende aen de erffeniſſe van Maeyken Mr. Thomas van der Wege Weduwe
„ door het hooch hout tot in de Wateringe tegens de Lazarye Stege over.
„ Ende is noch eenen Schouweſloot die ſyn beghinne heeft van den Mo-
„ lengraftſchen Wech door Pauwels Bieſtraten erve na de Munt door Lam-
„ brechten Vermolens erve, loopende in den Merck.

Buyten den Haegdyck.

„ Eenen Schouweſloot comende van den Kerckacker over den wech van de
„ Vyſhuyſen ſtraet door den Polder van de Abroeck tot in den Merck.

XII. HOOFTSTUK.

Vertoog der Geleerde en Beroemde Mannen binnen de Stadt en 't Landt van BREDA *geboren.*

RODULPHUS VAN DER BEKE, gezegt A RIVO, in zyn leven Deken van 't Kapittel te Tongeren, is een zeer voornaem Dichter en Hiſtoriſchryver geweeſt. Hy heeft zynen meeſten levenstyd te Romen doorgebracht, al- *Valer. Andreæ Biblioth. Belgic.*

Digitized by Google

„ grooten Acker onder Ghinneken, na den berſchot onder Oyſterhout gelegen,
„ ende daer d'oude gericht van Breda plach te ſtaen nae Ceters ende den
„ Ooſterſchen Eyckdyck, van daer op te wegen die ſoo nae der Aelſt, als
„ nae het groot blick, eensdeels onder Breda ende Oyſterhout gelegen, co-
„ mende, van daer om d'Abtshoeve onder Breda tot d'erffeniſſe van Jan Wil-
„ lemſz erfgenamen onder Breda ende Godert Willemſz erve onder Terhey-
„ den. Voorts tuſſchen d'Abtsbeemden nae de Cruysvaert, van daer is voorts
„ den Schouwſloot comende uyte Cruysvaert in de Vucht loopende over den
„ Terheydenſchen wegh, daer het Meyskens Cruys plach te ſtaen, in den
„ Marck is het geſcheyt tuſſchen de Stadt en Terheyden.

In 't vervolg van tyden, veele verſchillen gerezen zynde, wegens de nieuwe van de Heyde ingenome landen, welke op de paling van Teteringen en Ooſterhout waren gelegen, zoo is er eyndelyck, op den zevenden van Oogſtmaandt 1725, een nadere Limietſcheyding gedaen tuſſchen de Vierſcharen van Breda en Ooſterhout, en ten eynde voor 't toekomende alle oneenigheden deswegen te vermyden, vondt men goedt drie ſteene paelen te zetten, waarop aan de eene zyde de Wapenen van Breda, en aan de andere die van Ooſterhout afgebeeldt wierden; De eerſte pael ſtaet aan den berg daar 't oude Gericht van Breda voormaels ſtont, De tweede op den hoeck van de middelſte weg of ſtraet uyt Ceters naar de heyde inloopende; En de derde op den uyterſten hoeck van het Poortiers hoefken. Deze drie paelen, geſtelt op eene rechte doorgaende linie, wyſen tans 't waere geſcheyt aan der twee voorgemelde Regtsgebieden.

„ Maer de Vryheyt der Stadt Breda en ſtreckt buyten de Gaſthuyspoorte
„ op ten Teteringſchen Dyck nyet voirder dan aen ſeker huysken leſtmael
„ toebehoort hebbende aen Aechte Jan Jacobs Weduwe, dwelck aen de Suyt-
„ ſyde van den Teteringſchen Dyck noes tegens de Lazarye geſtaen heeft en-
„ de men te noemen plach het Mesmakers huysken al te ſamen deur verſchey-
„ den accidenten van belegeringe ende fortificatie der voorſz. Stadt anno xv^c.
„ zeven en negentich, ende daernae afgebrant ende gebroken zynde ſoo ende
„ gelyck dat eertyts by vyer verſcheyden doch conſonante ende wittige tur-
„ ben is beleyt in ſeecker proces dwelck tuſſchen wylen Coenraet Ewouts
„ aenlegger ter eenre, ende Corneliſſen van Oeteren als man ende Vooght van
„ Marie Henricx Wilricx dochter ter andere zyde voor Wethouderen in Bre-
„ da gemoveert is geweeſt, om te bethoonen dat de goeden buyten de Vry-
„ heyt onder Teteringen en in de Vucht gelegen nae den Lantrechte van
„ Breda tochtbaer zyn; Soo dat de Vucht ende Teteringhen liggen buyten de
„ Vryheyt van Breda.

Ende volgen hyer nae de Schouweſloten *die by de Regeerders ende Geſwoorens van der* Vucht *met goede toezicht alle jaer ſullen onderhouden worden, Ende oock de gene die onder de Vierſchare van de Stadt gelegen zyn, daer Schouteth ende Schepenen 's jaers eens de Viſitatie over te doen hebben, zoo met de Regeerders van der* Vucht, *Gemeentensmrs. van den* Meulengracht, *ende den Gezworens van den Polder van* Abroek.

„ In den yerſten in de Vucht den Schouweſloot in de leege Vucht leggen-
„ de int geſcheyt van de Vyerſchare van Breda ende Terheyden ſtreckende
„ op te Cruysvaert.
„ Item de Schouweſloot genaemt de Cruysvaert comende uyte leege Vucht
„ van de Seepten tot in den Schouweſloot van den Swarten Dyck.
„ Item den Schouweſloot in de leege Moeren tuſſchen de erffeniſſe vant
„ Convent van Tongerlo ende het gebuerlandt ſtreckende van den Berchſen
„ pat tot in der Cruysvaert voorſz.
„ Item den Schouweſloot aan de Suytzyde van het Moerdycxken van het
„ cleyne

Digitized by Google

„ cleyne dycxken aen Peeter Adriaen Claeſz erfgen. erve, ſtreckende tot ach-
„ ter het Moerdycxken.
„ Item de Schouweſlooten aen de Weſtſyde ende Suytſyde van den Swar-
„ ten Dyck, ſoo verre als die ſyn ſtreckende.
„ Item noch den Schouweſloot, tot berief van de Galderſche Vucht, geor-
„ dineert tuſſchen den Beemdt van Tongerlo en de Weeskynderen van A-
„ driaen Aertſz van Meer, van den Swarten Dyck tot den Groenen Dyck.
„ Ende ten eynde de Wateren uyt de Galderſche Vucht te beter loop totter
„ Sluys ſouden mogen hebben, is geordineert, dat door den Groenen Dyck te-
„ gens den voorſz. Schouweſloot een ſyl ſal geleecht ende onderhouden wor-
„ den comende in de Schouweſloot aen de Weſtſyde van den voorſz. Dyck.
„ Item de twee Schouweſloten aen de Weſtſyde ende Suytſyde van den
„ Groenendyck comende op Maesdyck.
„ Item eenen Schouweſloot aen de Suytſyde van Maesdyck ſtreckende van
„ het Bylken in sHeeren hueren aen de Lazarye Stege tot den Swartendyck.
„ Noch eenen Schouweſloot aen de Weſtſyde van Maesdyck ſtreckende
„ van den Gaſthuyſen geer totten Swartendyck.
„ Item eenen Schouweſloot deur 'sHeeren beempden ſtreckende van Joos
„ Corneliſſen tot den Maesdyck.
„ Item noch eenen Schouweſloot ſtreckende van het Veſgat oft Verboſche
„ Stege tot de Lazarye Stege.

Buyten de Gaſthuys poorte.

„ Eenen Schouweſloot aan de Suytſyde van den Teteringſchen Dyck co-
„ mende van de Heuſenhoutſche Stege oft wech tot in de Stads Veſten.
„ Noch den Schouweſloot comende teynden den Schouweſloot van de
„ Vucht eyndende aen de Lazarye Stege, van daer ſtreckende door de Bief-
„ donck en Speurdonck tot de Sluys achter 't Caſteel.

Buyten de Ghinnekenſeyntſche poorte.

„ Eenen Schouweſloot beghinnende omtrent de erfeniſſe van Jan Peeterſz
„ van Baerle achter den Molengracht ſtreckende tuſſchen den Molengracht en
„ den Leuvensdyck tot in der Stadts veſten.
„ Item noch eenen Schouweſloot achter den Leuvensdyck beghinnende
„ aen den ſteenen pael tuſſchen het geſcheyt der Stadt ende Ghinneken co-
„ mende aen de erffeniſſe van Maeyken Mr. Thomas van der Wege Weduwe
„ door het hooch hout tot in de Wateringe tegens de Lazarye Stege over.
„ Ende is noch eenen Schouweſloot die ſyn beghinne heeft van den Mo-
„ lengraftſchen Wech door Pauwels Bieſtraten erve na de Munt door Lam-
„ brechten Vermolens erve, loopende in den Merck.

Buyten den Haegdyck.

„ Eenen Schouweſloot comende van den Kerckacker over den wech van de
„ Vyſhuyſen ſtraet door den Polder van de Abroeck tot in den Merck.

XII. HOOFTSTUK.

Vertoog der Geleerde en Beroemde Mannen binnen de Stadt en 't Landt van BREDA *geboren.*

RODULPHUS VAN DER BEKE, gezegt A RIVO, in zyn leven Deken van 't Kapittel te Tongeren, is een zeer voornaem Dichter en Hiſtori-ſchryver geweeſt. Hy heeft zynen meeſten levenstyd te Romen doorgebracht, al- *Valer. Andreæ Biblioth. Belgic.*

Digitized by Google

waar hy oock, in 't jaer 1403, zyne dagen heeft geeyndicht. Men heeft van hem verſcheyde Wercken in druck uytgegeven, namentlyck

De Canonum Obſervantia. 8°, Col: 1568. Romæ 1510, & Pariſ. Tom. 6. Biblioth. Patrum.

Hiſtoria Epiſcoporum Leodienſium, ab anno 1327. *uſque ad annum* 1360, in Tomo tertio Rerum Leodienſium à Joanne Chapeavillio editarum.

Martyrologium, verſibus complexum.

Calendarium Eccleſiaſticum, Lovan.

ANSELMUS SMIT, anders genoemt FABER, Deken van Antwerpen, Protonotaris van den Apoſtoliſchen Stoel en Aertsdiaken van Henegouwen in de Kerck te Luyck, heeft een grooten naem verkregen door zyne uytmuntende geleertheid en godvruchtig gedrag. Hy is te Florencen, in 't jaer 1449, overleden. By zynen uyterſten wil, aldaer in 't Klooſter van St. Antoni gemaekt, heeft hy verſcheyde Godsdienſtige inſtellingen gedaen, en onder andere gewilt, dat zyn huys ſtaende te Breda op den Haegdyck zoude werden opgericht tot een Gaſthuys voor oude Mannen, tot welkers onderhoudt hy genoegzame inkomſten bewees.

GUILLELMUS ABSELIUS, Prior van 't Kartuyſers Klooſter te Brugge, en aldaer, in 't jaer 1471, overleden, is geweeſt een Man, zoo door zynen Adelycken afkomſt, als wegens zyne nagelate Schriften zeer beroemt. Hy heeft geſchreven,

Tractatus de Oratione Dominica, Carmine eleganti.
De Vera Pace.
Epiſtolæ complures.
Dialogus inter Patrem & Filiam ſpiritualem.
Vita D. Egidii, Rythmo dulciſſimo.
De Officio Marthæ, Lib. 1.

En nog verſcheyde andere Werken, die door den tyd in vergetelheid zyn geraeckt.

GERARDUS DE BREDA, van de Orden der Kartuyſers in 't Konvent van O. L. V. Kapelle by Enghien in Henegouwen, heeft zich door zyne wonderlycke geleertheid en kennis in de Heylige Bladeren zeer beroemt gemaeckt, wordende van hem getuygt, dat hy was een Man van eene voorbeeldige Godvruchtigheid, van eene diepe Godgeleertheid, en van eene uytnemende Welſprekentheid. Hy heeft in ſchrift naegelaten.

Vita Domini noſtri Jeſus Chriſti, rythmo.
In Pſalmum lxvij, Exurge Domine.
De Religioſorum Profeſſione.
De Septem Horis Canonicis.
De Sacramento Altaris, ſeu Euchariſtia.

En nog veele andere met de hant geſchreve boecken, welcke met agting in de boekzaalen der Geleerde Mannen bewaert worden.

LAURENTIUS VAN ROSENDAEL, eerſt Onder Prior van 't Kartuyſers Klooſter te Luyck, genaemt 't Huys aller Apoſtelen, naemaels Prior der Kartuyſers te Romen, is een doorgeleert Man geweeſt, en heeft geſchreven

De Votis Monaſticis, Lib. 1.
Sermones de tempore & Sanctis, de præcipuis anni Solennitatibus.

Welcke Wercken by de Kartuyſers te Luyck in groote weerde gehouden, en in derzelver Boeckzaal nog ongedruckt bewaert worden.

ANTONIUS BUYSEN, genaemt BUSENIUS, eerſt een voornaem Arts te Antwerpen, en naderhant Hoogleeraer der Geneeskunde in de Hooge Schole te Loven, heeft onder de Geleerde Mannen van zynen tyd grooten lof verdient wegens zyne buytengewoone kennis der Ooſterſche taalen. Hy was een groot voorſtander der Griekſche Geneeskundigen als Hippocrates, Galenus,

Digitized by Google

nus, enz. en daer en tegen een hevig tegendinger der Arabiſche Schryvers. Hy heeft uytgegeven

Commentarius in Galenum de inæquali tempore, Lovan: 1548.

THOMAS VLAS, gezegt LINEUS, Raad van Hendrick Graaf van Naſſau, Heer van Breda, heeft geſchreven

Oratio in laudem Belli, Pariſiis 1531.

Annotationes in Inſtitutiones Juris Juſtinianei, fol: Francof: 1553.

JACOBUS ZEVITIUS, eerſt Beſtierder der Latynſche Scholen te Hoogſtraten, vervolgens te Breda, een zeer voornaem Dichter: men heeft van hem

Ruth, Comœdia ex Veteri Teſtamento, Antwerp: 1533.

Ovis perdita, ex Novo Teſtamento, ibidem 1534.

Hy is in den bloey zyner jaaren te Breda geſtorven in den jaare 1536.

ADAM KEZELIUS, of VAN DER KEZEL, heeft in zynen tyd veel opgang gemaeckt door zyne Latynſche Dichtwercken. Hy was een boezemvriendt van den vermaerden Gilbertus Cognatus, en heeft uytgegeven

Poëmata, edita à Joanne Paræo. Baſil: 1556.

MELCHIOR NEIPERUS, was een groot voorſtander der gedachtenis van den beroemden Eraſmus, en heeft, in naavolging van denzelven, als mede van Junius en anderen, veele ſpreucken verzamelt. Men heeft dus van hem

Adagia, cum Chiliadibus Eraſmi, fol: Pariſ: 1571.

Adagia, cum iis quæ Victor Giſelinus collegit, Antwerp: 1578.

HUBERTUS RIETMAKERS, uyt een oudt geſlacht voortgeſproten, heeft tot voortzetter in zyne Letteroeffeningen gehadt den vermaarden Thomas Fienus, Hoogleeraer in de Geneeskunde te Loven, van wien hy oock byzonder gelieft en geacht is geweeſt. Hy was een voornaem Geneesmeeſter te Thienen, en heeft een grooten roem naegelaten, wegens zyn doordringend oordeel, verſtant en geleertheid, waer van hy blycken heeft gegeven in zyne twee volgende Wercken,

Tractatus de Nephritico dolore, de cauſis, ſignis, prognoſticis, & remediis Calculi & Arenarum, 4°. Lovan: 1622.

De Cura Sanitatis, Libri tres, Lovan: 1624.

EMANUEL VAN METEREN, zeer beroemt Hiſtorieſchryver der Nederlantſche Oorlogen, moet met recht genoemt worden onder de befaamde Mannen te Breda geboren, alzoo hy van Vaders en Moeders zyde van die Stadt voortgeſproten zynde, alleen by toeval te Antwerpen geboren was. Zyne huysvrouw was Eſther van den Corput, dochter van Niklaas van den Corput Secretaris van Breda, en afkomſtig uyt een der oudſte Geſlachten van die Stadt.

JAN VAN HEGELSOM, uyt een Borgemeeſterlyck geſlacht te Breda geboren, is een doorgeleerdt Man geweeſt, Prieſter in de Groote of St. Lamberts Kerck te Luyck, alwaer hy, in 't jaer 1632, geſtorven is. Hy heeft uytgegeven

Panegyſticum Ferdinando Bavaro Epiſcopo Principi Leodienſi. Leod. 1613.

ADRIAEN HAVERMANS, Rechtsgeleerde, uyt een oudt Brabantſch Edel geſlacht geſproten, wierdt, in 't jaer 1637, Griffier der Stadt Breda. Hy heeft zich, door zyne groote geleerdheid, en voornamentlyck door zyne uytnemende kennis der Brabantſche Oudheden, welke hy met veel moeyte en naeukeurigheid hadt verzamelt, zeer vermaert gemaeckt. Hy is te Breda, in den jare 1653, geſtorven, nae dat hy hadt in 't licht gegeven

Kort Begrip en Bericht van de Hiſtorie van Brabant / Leyd: 1652.

JAN VAN VLIET, by de Geleerden meeſt bekent onder den naem van JANUS VLITIUS, was een voornaem Rechtsgeleerde, eerſt Schepen, en na-

Digitized by Google

derhant, in 't jaar 1653, Griffier der Stadt Breda. Hy heeft onder de beroemde Mannen van zynen tyd niet weynig uytgebloncken, met dewelke hy in eene naeuwe verſtandhouding heeft geleeft. Syne uytgegeve Wercken leveren een genoegzaem blyck uyt van zyne grondige kennis der Taalen, van zyne Rechtsgeleerdheid en Hiſtoriekunde en van zyne alom vermaerde Dichtkunde. Hy is te Breda geſtorven, in 't jaar 1666. Naalatende de volgende ſchriften,

Quinquatruum Bredanarum Deſcriptio, ſive in Inaugurationem Athenæi Araufiaci Bredæ ſolenniter inſtaurati, Poëma. Bredæ 1647.

't Recht van Succeſſie volgens de Coſtumen der Stadt ende Lande van Breda / Bred: 1666.

Chronyck van Breda / ibid. 1665.

Gratius de Re Venatica, cum notis Jani Vlitii.

Sylvarum Bredanarum prima & altera, Bred: 1648.

KRISTOFFEL VAN CAMPEN, een ervare Geneesmeeſter te Breda, en aldaer uyt een oudt geſlacht geboren, heeft in zyne geboorte Stadt veele jaaren de Geneeskunde geoeffent, en geduurende dien tyd overvloedige blycken gegeven van zyne groote bekwaemheid. Hy is, nae verſcheyde mael 't Schepens ampt aldaer bedient te hebben, in 't jaer 1696. geſtorven; By zynen uyterſten Wil heeft hy gewilt, dat alle zyne fraeye Boekwerken aen de Stadt Breda zouden blyven, welke tans nog op 't Stadhuys bewaert worden. Men heeft van hem

Collectanea Therapeutica de Pleuritide & Apoplexia, Bred: 1691.

WILLEM KEYEN, een voornaem Schilder en boezemvriendt van den geleerden Arias Montanus, is te Breda geboren, en heeft naderhant zyn Woonplaets te Antwerpen gehouden, alwaar hy oock, vyftig jaren oudt zynde, geſtorven is. Hy was een groot liefhebber van zyn Vaderlandt, en betreurde zeer de ongevallen die 't zelve door de wreedheid des Hertogen van Alba overkwamen: Als hy te Bruſſel de Graven van Egmondt en Hoorn hadt zien onthalſen, keerde hy terſtont onder een geſtadig zuchten te rug naar Antwerpen, en dien zelfden nacht ſtierf hy aldaer van droefheid. Hy heeft verſcheyde uytmuntende Schilderſtucken naegelaten, welcke by de Liefhebbers in hooge waarde zyn, en onder anderen een Kriſtus aen 't Kruys tuſſchen de twee Moordenaers, 't gene van een wonderlycke kracht en uytvoering is.

MATTHYS BRIL, een beroemt Fruytſchilder, is mede te Breda geboren. Hy heeft eenen Soon naegelaten, met name Paulus Matthyſz Bril, welcke een der uytnemenſte Landſchapſchilders te Romen geweeſt is.

Germ: Brice Deſcript: de Paris, Tom. 1. pag. 211. Tom. 2. pag. 50.

MEERTEN VERHOF, geboren te Breda, omtrent 't midden der voorlede eeuw, is, nadien hy zynen meeſten levens tyd in Franckryck heeft doorgebracht, voornamentlyck bekent geweeſt met den naam van DES JARDINS; Hy was een zeer konſtig Beeldhouwer en Metaalgieter, en heeft zich zeer beroemt gemaakt door 't uytvoeren van verſcheyde verwonderingswaerdige Konſtſtucken, welke heden nog te Parys, in veele Kerken en Kapellen, gezien worden. Hy heeft, onder andere, in 't jaar 1685, gemaakt alle de ſchetſen van 't alom beruchte Gedenkteken, door den Hertog van La Feuillada, ter eeren van Lodewyck den XIV, te Parys, in 't midden van de Plaats der Overwinningen, opgericht. En vervolgens heeft hy 't Stantbeeld des Koninga, met alle de aanmerckelycke Bywercken en Cieraden, zeer heerlyck in metaal gebracht. Welk werck, wiers gelycke, tot dien tyd, in Franckryck nog niet was uytgevoert, hem een onſterffelycken naam verzorgt heeft.

XIII. HOOFT-

Digitized by Google

XIII. HOOFTSTUK.

Coſtumen, Keuren, Ordonnantien, en Reglementen der Stadt BREDA.

Coſtumen van de Stadt ende Lande van BREDA.

Uytgeſonden aan Myne Heeren den Cancellier, ende Rade in Brabant den xix. Auguſti xv^c xlvii.

Dit ſyn alſulcke Coſtuymen als men in de Stadt ende Lande van BREDA heeft onderhouden.

I. CAP.

Aengaende de Succeſſie van Goeden.

I.

„ IN 't ſcheyden van den Houwelycken bedde, gaen, ende ſuccederen
„ allen de erffelycke goeden, ſoo wel loſrenten, als erffrenten ende
„ gronden van erffven, daer oock onder gerekent huyſinghen, hovinghen, en-
„ de erffeniſſen, ter zydewaerts van daer die ghekomen ſyn, ſoo wel die
„ erffgoeden die ſtaende den Houwelycke eenighe van de houwelyckx luyden
„ aengeſtorven zyn, als die ſy ten houwelyck ingebrocht hebben.

II.

„ Behoudelyck den langhſtlevende ſyn tocht in d'eene hellicht van den eerſt
„ aflyvighe oude erfgoeden buyten der Stads Vryheyt van Breda ghelegen,
„ indien den langhſtlevende ſulcken tocht begheert ende aenveert, in welcken
„ gevalle den langhſtlevende ſoude verſpaeren ofte verbinden oock ſyn ſelffs
„ erfgoeden tot behoef van ſyn Kinderen ſoo van den voorbedde als van den
„ naerbedde, indien daer Kinderen zyn van den ſelven bedde, daer de tocht
„ wordt afgehouden, ſoo als hier af by een vonnis der Hooftbancke van
„ Breda eertyts is geweſen, hoewel te voorens verſcheydentlyck daerinne was
„ gedeponeert, langhen tyt eer 't Vonnis der Hooftbancke voorſz. wert
„ gewefen.

Dit Hooftvonnis ſal men vinden in 't Regiſter van de Renthen op 't Corpus van de Stad verleden.

III.

„ Item aengaende erfgoeden van d'een zyde, oft van d'ander inghebrocht,
„ oft aengeſtorven, die binnen ſtaende houwelyck ten erve uytgegheven wor-
„ den voor renthe, ofte daer men anderſints by erff voorwaerde renthe op is
„ blyven heffen, die niet vertiert en is, die renthen worden gehouden, ende
„ men hout voor recht, dat die ſouden hebben de nature van erfgoeden, ofte
„ gronden die uytgegheven worden, ofte daer men ſulcke renthen op heft in
„ erff voorwaerden.

Digitized by Google

IV.

„ Insgelycx wordt gehouden van erfgoeden, ende renthen, die voor ande-
„ re erfgoeden, ofte renthen vermangelt zyn, ſoo verre daer van ſuffiſante-
„ lyck by brieven blyckt.

V.

„ Item ſoo wanneer Man oft Wyff, malkanderen in den coop, ofte veſtin-
„ ghe, ende verkryghen van eenighe erfgoeden opentlyck conſenteren, ofte
„ willecoren, dat ſulcke erfgoedt, ofte renthe binnen ſtaende houwelyck ge-
„ kocht, ſtaen ende gaen ſal, ghelyck des eens ingebrocht erfgoet in plaetſe
„ van andere erfgoet, ofte renthe vertiert ſynde, oft door andere goede re-
„ denen; men heeft de brieven, ende willecoor daer van achtervolgt.

VI.

„ Item alle verkreghen erffgoeden, ſoo die genoemt zyn, midtsgaders alle
„ haeffelycke, ofte ruerende goeden, weder die haefgoeden ingebracht, oft
„ aengeſtorven ofte verkreghen zyn, hoedanigh die zyn, worden in 't ſchey-
„ den van den bedde ghedeelt, half ende half, behoudelyck den langhſtle-
„ vende ſyn voordeel in de kleederen, ende huysraet naer de Stads Keur, ofte
„ Statuyt, d'welck geſchreven is van het voordeel voorſz. *in 't kleyn Keur-*
„ *boeck fol: XVI.*

VII.

„ Item alle perſonele ſchulden en Actien, worden in 't Scheyden van den
„ bedde betaelt, half ende half, uytgeſcheyden de uytvaert, Kerckrechten,
„ ende legaten van den dooden, die worden by de doodt zyde alleen betaelt,
„ ende ten laſt ghenomen, dies iſſer een Keur, oft Statuyt gemaeckt anno
„ 1476, by het welck verklaert wordt onder andere, dat der huysvrouwe
„ erfgoeden niet en moghen worden voor des Mans ſchulden uytghewonnen
„ oft verkocht: des Mans erfgoeden, ende heurder beyde haven, ende ver-
„ kreghen goeden en ſouden eerſt daerom verkocht, ende in de ſchulden van
„ den Man bekeert zyn. *In 't groot Keurboeck fol: XVII.*

VIII.

„ Item de Natuerlycke, ofte baſtaertkinderen en ſuccederen den Vader
„ niet, maer wordt voor een ghemeyn voix gheſeght, dat Moeders in den
„ lande van Breda gheen baſtaerden en maecken: Te weten dat ſy in heurs
„ Moeders goeden ſuccederen, maer niet in de goeden van hunne Vrienden
„ van 's Moeders zyde, naer dat de Moeder doodt is, noch oock van de
„ Vrienden van hun Vaders ſyde.

IX.

„ Item de goeden van de natuerlycke perſoonen en ſuccederen aen hunne
„ Vrienden, ofte maeghſchap niet, noch aen 's Moeders noch aen 's Vaders
„ zyde, maer is gecoſtumeert dat den Heere van den lande die aenveert, ten
„ waere dat ſulcken baſtaerde by ſuffiſant Octroy hadden gediſponeert.

X.

„ Item in ſucceſſien, ende andere rechten van hanteringhe van Leengoe-
„ den, heeft men van ouders tot ouders hooren ſegghen, ende oock onder-
„ houden, dat de ſelve rechten ende Coſtumen die men in 't Leenhof van
„ Brabant onderhout, oock onderhouden worden in 't Leenhof van Breda,
„ in de Hoven, ende Achterleenen oft Manſchappen daer onder ſorterende.

„ XI. In

Digitized by Google

XI.

„ In andere chyns goeden leen weſende, daer man, oft wyf uyt verſter-
„ ven, gheheylicht oft ongheheylicht, daer komen alle de kinderen ende er-
„ ven tot de ſucceſſien van des aflyvighe goeden, haeff oft erff, ende deylen die
„ evenghelyck indifferent, ſoo wel dochteren als ſoonen, hooft voor hooft,
„ ende is eenich van die Kinderen aflyvich, ſoo ſtaen de Kinderen van den
„ aflyvighen al te ſamen voor een cluft in de plaatſe van den dooden.

XII.

„ Dies moeten de gheheylichte Kinderen, voor ende eer ſy mede deylen
„ ſullen, innebrenghen allen 't gene zy voor te houwe, ende andersſins
„ ewech hebben gehadt van hunne Ouders, of d'andere moeten daer eerſt
„ tegens verleken zyn.

XIII.

„ Maer gelieft het de houwelyckſche, ſy mogen uytblyven met het gene,
„ dat hun te houwelyck is ghegheven.

XIV.

„ Item wanneer Man, oft Wyf ſterft, die in ſtaende houwelyck eenighe
„ Kinderen uytgeheylicht hebben, ſoo en zyn de gehouwelyckte niet verbon-
„ den naer den eerſt aflyvigen doot meer intebrengen, dan d'een hellicht
„ van den houwelycx goet, dat hen ghegheven is van Vader ende Moeder,
„ maer naer des lanckslevendes doodt moeten ſy d'ander hellicht oock inne-
„ brenghen, ofte ſtille ſtaen tot dat d'andere daer teghen verleken zyn.

XV.

„ Item de Ouders aſcendenten en ſuccederen niet hunne oiren deſcendenten
„ in deel, oft in 't gheheel, dan ſoo wanneer Vader ende Moeder eenich
„ Kindt uytgheheylickt hebben, indien ſulcken Kindt ſonder oir ſterft, ſoo
„ ſullen de goederen by ſulcken Kindt achtergelaten verſterven op de Ouders,
„ indien ſy leven, oft is d'een doodt, d'een hellicht aen de lanckſtlevende.
„ Daer is een geſchreven Statuyt af, daar men hier toe des gedraeght. *Zie*
„ *Houteboecksken p:* 5.

XVI.

„ Dit uytheylicken verſtaet men, als de Ouders de Kinderen uytheylicken
„ met des Ouders goedt, ende niet van de Kinderen, die by den lanckſtleven-
„ den Ouders, met de goeden die den ſelven Kinderen van hun ſelfs weghen
„ toebehooren, uytgheheylickt worden.

XVII.

„ Item ſoo wanneer ymandt ſterft, ſonder oir, ſoo ſal ſyn goet ſuccederen
„ ende ghedeylt worden aen ende by ſyn broeders ende ſuſters, ofte aen hun-
„ ne oiren, die in des aflyvighe plaetſe ſtaen hooftsgewys in ſtirpes te deylen.

XVIII.

„ Indien ſulcke aflyvighe gheen broeders ofte ſuſters en heeft van vollen
„ bedde, noch oiren die daer aff gebleven zyn, ſoo heeft het goet van den
„ dooden twee ſyden, uytgheſcheyden die oude ingebrachte ende aengheſtor-
„ ven erfgoeden, ende renthen die in weſen zyn ten ſterfdaeghe des aflyvi-
„ ge, dewelcke ſuccederen ter zyden daer die afgekomen zyn.

Digitized by Google

XIX.

„ Soo daer tweederhande Kinderen zyn, d'een den dooden van den hee-
„ len bedde, ende d'ander van halven bedde beſtaende van bloede, ſoo ſullen
„ de broeders ende ſuſters van heelen bedde, oft hunne oiren, van allen de
„ deelbaar goederen hebben voor af d'een hellicht, ende d'ander hellicht ſul-
„ len ſy met de broeders ende ſuſters van den halven bedde deylen een yege-
„ lyck hooft voor hooft, de Oiren van de aflyvighe broeders ende ſuſters,
„ altyt hunne Ouders repreſenterende.

XX.

„ Item ſoo wanneer iemant ſterft ſonder oir, ende ſonder levende broeders
„ ende ſuſters, ofte hunne oiren, te hebben, achterlatende Oomen ende
„ Moeyen, dewelcke Kinderen hebben, ſoo ſal het goet van ſulcken aflyvi-
„ ghen koomen aen de Oomen ende Moeyen die noch leven, ende niet aen
„ hunne Kinderen, nietteghenſtaende dat men ſeght, dat goet niet achter-
„ waerts en ſterft, want men ſulcke ſucceſſie *in collaterali linea* niet en re-
„ kent achterwaerts te ſterven, wel verſtaende ofte eenighe Oomen ofte
„ Moeyen geſtorven waeren, Kinderen achterghelaten hebbende, dat de
„ Kinderen mede ſouden deylen mette Oomen ende Moeyen die noch levende
„ waeren, ſtaende in de plaetſe ende repreſenterende hunne aflyvighe ouders.

XXI.

„ Item oft by houwelyckſche voorwaerden, ofte tractaet antenuptiael, ter
„ contrarien van den Coſtumen voorſz, ofte oock eenighe andere rechten,
„ Keuren, ofte Ordonnantien, waere wettelyck gecaveert, bevoorwaert,
„ ofte gheconvenieert, men ſoude houden dat men de houwelyckſche voor-
„ waerden achtervolghen ſoude moeten.

XXII.

„ Item al iſt ſoo dat eenighe Keuren oft Ordonnantien eertydts zyn ghe-
„ maeckt, van dat Man ende Wyf, te gader woonende binnen Breda, mal-
„ kanderen ſouden moeten maecken de lyftocht en van hunne huyſinghe met
„ henne toebehoorten, ende daer en t'eynde te gaen daer ſy ſchuldich is te
„ gaen, ende oock ſeecker onder Keur ofte Ordonnantie, dat niemant ſyn
„ goet ewech maecken ſoude moghen, ten ware by den Heere voor ſyne
„ Mannen, ende voor ſyne Schepenen op ſekere penen, ſoo is gecoſtumeert,
„ ende onderhouden, dat het ghene dat Man ende Wyf malkanderen oft oock
„ andere perſoonen niet ghehouwelyckt zynde, als ſy bequaem zyn om te
„ teſteren, wettelyck ende valide by teſtamente maecken ende ordonneren
„ voor Schepenen, oft voor Notaris ende ghetuyghen, dat 't ſelve wordt van
„ weerden ghehouden, den Oiren deſcenderende altydt hunne legitime portie
„ ghereſerveert generalyck te ſpreken.

II. CAP.

Aengaende Naderſchappe.

XXIII.

„ Is gecoſtumeert, ende wordt ghehouden voor recht, dat Naderſchap van
„ alle erfgoeden, pachten ofte renthen niet te loſſen zynde, die verkocht
„ worden, openſtaet, om die te moghen verſoecken ende obtineren ter tydt
„ toe van ſulcke erfgoet dry ſondaeghſche proclamatien ſyn gheſchiet, ende
„ daer over 't ſelve erfgoet oft erffrente overgeveſt is met opdracht ende ver-
„ thydeniſſe van den vercooper met Schepenen vonniſſe, ſoo dat ghewoonlyck is.

„ XXIV. In

Digitized by Google

XXIV.

„ In gelycke maniere plach de Naderſchap openteſtaen van losrenten totten „ jaere 1531 toe, in welcken jaere ſeecker Statuyt oft Ordonnantie is ghe„ maeckt, van dat men van losrenthen egheen dry ſondaeghſche proclamatien „ en derft doen.

„ Op den 29 September 1599, is by Borgemeeſteren ende Schepenen in „ Breda atteſtatie ghepaſſeert, ten verſoecke van Adriaen Adriaen Claeſſen „ van Bieſtraeten, als dat aen losrenten egheen Naderſchap en is vallende.

XXV.

„ In 't ſelve jaer 1531 is gheordonneert, dat men van huyſen binnen der „ Stadt Breda ſtaende, die openbaerlyck met voorgaende proclamatien ver„ kocht worden, egheen Naderſchap hebben en ſal, welcke twee Ordonnan„ tien t' ſedert zyn onderhouden.

XXVI.

„ Den ghene die naeſt van bloede is den vercooper, deſen ſoude den naeſte „ zyn om Naderſchap te obtineren, ten waere van erffrenthen ofte erfpach„ ten, daer ſoude den uytreycker worden ghepreferéert allen den ghene die „ van bloede beſtaen.

XXVII.

„ Oft den Naerderer den Verkooper beſtont in een graedt ghelyck den Coo„ per, men houdt dat den Cooper ſoude werden ghepreferéert.

XXVIII.

„ Ende insgelyckx houdt men, ofte Naerderers waren, in *eodem gradu* den „ Vercooper beſtaende, dat den ghene die voor, oft eerſt, ghenaedert had„ de, 't ware Man ofte Vrouwe, jonck oft oudt, ſoude preferentie hebben „ tot de Naderſchap.

XXIX.

„ Men houdt dat de ghene die erfven in handen hebben, medepant weſende „ van eenighen commer daer 't verkochte goet mede belaſt waere, geen Nae„ derſchap en competeert, noch oock den ghenen die erfven in handen hadde, „ hebbende ſervituyt, 't zy dominante oft ſerviente, metten gront die ver„ kocht wordt, hoewel men verſtaet; dat in ſommighe andere plaetſen ſulcken „ perſoonen naderſchap ſoude competeren.

XXX.

„ Nochtans waert goedt daar by verſien, dat den Cooper van ſulcke goe„ den, oft den Naerderer van bloede, ſoude moeten des anderen grondt die „ medepant is in dien gevalle verſekeren, van niet beſchadigt te worden van „ de rent daer 't medepant af is, ſoo verre alſt naer den Landtrechte niet en „ waere genoegh verſekert.

XXXI.

„ Soo wie naerderſchap begheeren wilt, komt voor Schouteth ende Sche„ penen, ende ſtelt onder den Schouteth ſilver ende gout, met cautie van „ genoech te doene van den coop, lyfcoop, Godtspenninck ende alles des „ den Cooper, ter ſaecke van den coop, heeft voldaen, ofte ſoude moeten

„ vol-

Digitized by Google

„ voldoen, ende dat wordt op den Sondagh daer naer gepubliceert, dat de
„ Naerderſchap voorſz. is verſocht, ende worden t'eenen ſekeren daeghe in
„ de weke naeſtvolghende verdachvaert cooper ende vercooper, ende de ghe-
„ ne die daer preſent zyn gheweeſt, om den coop te verklaeren, ten welcken
„ daeghe den cooper ende vercooper de naerderſchap moeten bekennen, of-
„ te moghen oppoſitie daer teghens nemen, ſoo verre hun goetduncken, ende
„ dan daer inne te procederen ſoo het behoort.

XXXII.

„ Indien het verſocht wordt, ſoo behoort de Naerderer by ſynen eede te
„ verklaeren, dat ſulcken naerderſchap by hem ghedaen is voor hem ſelven,
„ ende niet voor eenen anderen, noch daertoe geſuborneert, gehuert, oft ver-
„ kreghen by iemanden, om dat voor eenen anderen te doen.

III. CAP.

Van Preferentie.

XXXIII.

„ Van ouden tyde is onderhouden, dat ſoo wie op eenighe goeden voor-
„ komt in beſettinghe, ende die beſettinge voort vervolgt, ſoo recht is, tot
„ volcomen uytwinninghe toe, dat die gheprefereert wordt andere crediteu-
„ ren die naer beſetten, ende ſoo voorts dien daer naeſt beſet.

XXXIV.

„ Uytghenomen 's Heeren ende der Stadts Domeynen ende goeden, ende de
„ ghene die ghelycke natuer hebben, als zyn penningen van haefgoeden, die
„ by ſubhaſtatie, dwelck men noemt ſterfhuyſen, verkocht worden, item
„ die obligatie hebben voor Schepenen gepaſſeert met verbintenis van des de-
„ biteurs goeden, al en is die oock maer generael. Item ende oft men eenighe
„ andere bevondt die preferentie behoorden te hebben, 't waere van Vonniſ-
„ ſen eertyts by voorſaeten gheweſen, oft anderſints naer Recht, daer af
„ ghedraegt men ten rechte.

XXXV.

„ Item die van huyshuere ten achteren zyn, worden gheprefereert aen de
„ haefgoeden op den gront weſende.

XXXVI.

„ Item ſoo wanneer de goeden, die beſeth zyn, ontſeth zyn onder cautie
„ ſuffiſant van te rechte te ſtaen ende 't ghewyſde te voldoen, generalycken
„ te ſpreken, ſoo ſoude den ghene, die proprietaris is, de ſelve goeden mo-
„ ghen verkoopen ende ſyn erfgoeden tranſporteren ende overveſten, ſonder
„ dat den eerſten beſetter op ſulcke goeden, die naer den ontſeth vercocht
„ ende overgheveſt ofte getranſporteert worden, ſoo behoort, executie ſal
„ moghen doen.

XXXVII.

„ Maer ſoo verre den beſetter teghens den ontſetter volkomen mach ſyne
„ Actie, ſoo ſoude hy d'executie daer af doen op alle de goeden van den ont-
„ ſetter, doen in weſen onverkocht ende onverthiert zynde, en waer daer
„ faulte aen, aen den borghe in de ontſettinge geſeth.

IV. CAP.

Digitized by Google

IV. CAP.

Van Maniere van Procederen.

XXXVIII.

„ In de Stadt van Breda zyn onder andere twee ghemeyn manieren van „ Procederen, d'een is by gedaginge ofte citatie, ende d'ander is by beſettinge.

XXXIX.

„ Soo wie den anderen wilt doen ghedaeghen ende ſoo te recht betrecken, „ ſal dat doen op den Genechtdach, tegens den Genechtdach dan naeſtco- „ mende. Den gedaechde mach dat eerſte genecht doen ophouden, oft moet „ ten ſelven genecht naeſtkomende compareren, oft ten lanckſten, indien hy „ 't eerſte genecht heeft doen ophouden, ten genechtdaeghe dan naeſtcomen- „ de merckelycke nootſaecken, ſieckte, abſentie buyten de Stadt ofte Vier- „ ſchare, oft diergelyken gevallen ceſſerende.

XL.

„ De Gedaeghde die niet en compareren worden ten daege dienende, ter „ inſtantie van de heyſchers, met eenen ghemeynen vonniſſe van Schepe- „ nen verclaert verreyckt, ende verhaelt van den heyſch op hun ghedaen, „ ende op dat Verreyck mach den aenleggere oft heyſſcher procederen tot „ pandinge ende executie van ſyn ſchult, daer hy het daeghſel voor ghedaen „ heeft, ende ſoo wanneer daer pandinghe af wordt verſocht, ſoo wordt „ daer af eerſt heuſchen pandt gelevert, ende ſtaet dan XIV. dagen, ſonder „ daer en tuſſchen reële executie te doene.

XLI.

„ Compareert den Verweerdere oft Gedaeghde voor Recht, ſoo procede- „ ren partyen by aenſprake, antwoort en voorts ſoo recht is.

XLII.

„ D'andere maniere van procederen is by beſettinge, het ſy voor perſonee- „ le oft reële ſchult, ende dient meeſt om den aenleggere oft Crediteure ver- „ ſekeringe te krygen van ſyn ſchult, die hy eyſcht.

XLIII.

„ Soo wie eenighe goeden, haef oft erfve doet beſetten, moet den ghene, „ die de beſette goeden toebehooren, een wete doen doen binnen de eerſte „ XIV. daeghen dan naeſtcomende, ſoo verre ſy binnen 's Lands ende vindt- „ baer zyn, maer ſoo verre de goeden daer en tuſſchen niet en worden ont- „ ſeth, ſoo moet den beſetter in XIV. daeghen daer naer ſyn beſettinghe „ vernieuwen als anderwerff, ende in XIV. daeghen daer naeſtvolghende als „ derde werf.

XLIV.

„ Soo verre men de leſte XIV. daeghen laet overgaen ſonder te ontſetten, „ ſoo mach den beſetter 's anderendaechs naer dat overſtaen is, oft ſoo wan- „ neer het hem daer naer ghelieft, daer af verſuecken kenniſſe van Schepe- „ nen, ende wordt dan den beſetter oft heyſſcher totte goeden ghedaen, ende „ ſtaet dan noch veerthien daeghen, welke XIV. daeghen omghegaen zyn- „ de, indien de goeden haven zyn, ſoo wordt daer eenen Coopdach af ge- „ leght ter puyen af t'eenen ſekeren daeghe, ten welcken daeghe den Cre-

Digitized by Google

„ voldoen, ende dat wordt op den Sondagh daer naer gepubliceert, dat de
„ Naerderſchap voorſz. is verſocht, ende worden t'eenen ſekeren daeghe in
„ de weke naeſtvolghende verdachvaert cooper ende vercooper, ende de ghe-
„ ne die daer preſent zyn gheweeſt, om den coop te verklaeren, ten welcken
„ daeghe den cooper ende vercooper de naerderſchap moeten bekennen, of-
„ te moghen oppoſitie daer teghens nemen, ſoo verre hun goetdunckt, ende
„ dan daer inne te procederen ſoo het behoort.

XXXII.

„ Indien het verſocht wordt, ſoo behoort de Naerderer by ſynen eede te
„ verklaeren, dat ſulcken naerderſchap by hem ghedaen is voor hem ſelven,
„ ende niet voor eenen anderen, noch daertoe geſuborneert, gehuert, oft ver-
„ kreghen by iemanden, om dat voor eenen anderen te doen.

III. CAP.

Van Preferentie.

XXXIII.

„ Van ouden tyde is onderhouden, dat ſoo wie op eenighe goeden voor-
„ komt in beſettinghe, ende die beſettinge voort vervolgt, ſoo recht is, tot
„ volcomen uytwinninghe toe, dat die gheprefereert wordt andere crediteu-
„ ren die naer beſetten, ende ſoo voorts dien daer naeſt beſet.

XXXIV.

„ Uytghenomen 's Heeren ende der Stadts Domeynen ende goeden, ende de
„ ghene die ghelycke natuer hebben, als zyn penningen van haefgoeden, die
„ by ſubhaſtatie, dwelck men noemt ſterfhuyſen, verkocht worden, item
„ die obligatie hebben voor Schepenen gepaſſeert met verbintenis van des de-
„ biteurs goeden, al en is die oock maer generael. Item ende oft men eenighe
„ andere bevondt die preferentie behoorden te hebben, 't waere van Vonniſ-
„ ſen eertyts by voorſaeten gheweſen, oft anderſints naer Recht, daer af
„ ghedraegt men ten rechte.

XXXV.

„ Item die van huyshuere ten achteren zyn, worden gheprefereert aen de
„ haefgoeden op den gront weſende.

XXXVI.

„ Item ſoo wanneer de goeden, die beſeth zyn, ontſeth zyn onder cautie
„ ſuffiſant van te rechte te ſtaen ende 't ghewyſde te voldoen, generalycken
„ te ſpreken, ſoo ſoude den ghene, die proprietaris is, de ſelve goeden mo-
„ ghen verkoopen ende ſyn erfgoeden tranſporteren ende overveſten, ſonder
„ dat den eerſten beſetter op ſulcke goeden, die naer den ontſeth vercocht
„ ende overgheveſt ofte getranſporteert worden, ſoo behoort, executie ſal
„ moghen doen.

XXXVII.

„ Maer ſoo verre den beſetter teghens den ontſetter volkomen mach ſyne
„ Actie, ſoo ſoude hy d'executie daer af doen op alle de goeden van den ont-
„ ſetter, doen in weſen onverkocht ende onverthiert zynde, en waer daer
„ faulte aen, aen den borghe in de ontſettinge geſeth.

IV. CAP.

Digitized by Google

IV. CAP.

Van Maniere van Procederen.

XXXVIII.

„ In de Stadt van Breda zyn onder andere twee ghemeyn manieren van „ Procederen, d'een is by gedaginge ofte citatie, ende d'ander is by beſettinge.

XXXIX.

„ Soo wie den anderen wilt doen ghedaeghen ende ſoo te recht betrecken, „ ſal dat doen op den Genechtdach, tegens den Genechtdach dan naeſtco- „ mende. Den gedaechde mach dat eerſte genecht doen ophouden, oft moet „ ten ſelven genecht naeſtkomende compareren, oft ten lanckſten, indien hy „ 't eerſte genecht heeft doen ophouden, ten genechtdaeghe dan naeſtcomen- „ de merckelycke nootſaecken, ſieckte, abſentie buyten de Stadt ofte Vier- „ ſchare, oft diergelyken gevallen ceſſerende.

XL.

„ De Gedaeghde die niet en compareren worden ten daege dienende, ter „ inſtantie van de heyſchers, met eenen ghemeynen vonniſſe van Schepe- „ nen verclaert verreyckt, ende verhaelt van den heyſch op hun ghedaen, „ ende op dat Verreyck mach den aenleggere oft heyſſcher procederen tot „ pandinge ende executie van ſyn ſchult, daer hy het daeghſel voor ghedaen „ heeft, ende ſoo wanneer daer pandinghe af wordt verſocht, ſoo wordt „ daer af eerſt heuſchen pandt gelevert, ende ſtaet dan XIV. dagen, ſonder „ daer en tuſſchen reële executie te doene.

XLI.

„ Compareert den Verweerdere oft Gedaeghde voor Recht, ſoo procede- „ ren partyen by aenſprake, antwoort en voorts ſoo recht is.

XLII.

„ D'andere maniere van procederen is by beſettinge, het ſy voor perſonee- „ le oft reële ſchult, ende dient meeſt om den aenleggere oft Crediteure ver- „ ſekeringe te krygen van ſyn ſchult, die hy eyſcht.

XLIII.

„ Soo wie eenighe goeden, haef oft erfve doet beſetten, moet den ghene, „ die de beſette goeden toebehooren, een wete doen doen binnen de eerſte „ XIV. daeghen dan naeſtcomende, ſoo verre ſy binnen 's Lands ende vindt- „ baer zyn, maer ſoo verre de goeden daer en tuſſchen niet en worden ont- „ ſeth, ſoo moet den beſetter in XIV. daeghen daer naer ſyn beſettinghe „ vernieuwen als anderwerff, ende in XIV. daeghen daer naeſtvolghende als „ derde werf.

XLIV.

„ Soo verre men de leſte XIV. daeghen laet overgaen ſonder te ontſetten, „ ſoo mach den beſetter 's anderendaechs naer dat overſtaen is, oft ſoo wan- „ neer het hem daer naer ghelieft, daer af verſuecken kenniſſe van Schepe- „ nen, ende wordt dan den beſetter oft heyſſcher totte goeden ghedaen, ende „ ſtaet dan noch veerthien daeghen, welke XIV. daeghen omghegaen zyn- „ de, indien de goeden haven zyn, ſoo wordt daer eenen Coopdach af ge- „ leght ter puyen af t'eenen ſekeren daeghe, ten welcken daeghe den Cre-

Digitized by Google

„ diteur ofte beſetter de opghewonnen goeden coopt uyt 's Heeren handt, en-
„ de de Schouteth van Officie weghen, ſoo verre de beſetter den hoochſten
„ Cooper blyft, gheeft hem daer af den ſlach, behoudelyck eenen ieghelyck
„ ſyn voorrecht tot ſynen gebreecken toe.

XLV.

„ Ten waere oft daer iemandt quaeme, die den Coop verdierde, in welc-
„ ken gevalle den Verdierder ſoude moeten voldoen den Opwinner van allen
„ ſynen gebreecke mette koſten daeromme ghedaen.

XLVI.

„ Indien de opghewonnen Goeden ſyn erfgoeden, ſoo worden daer af dry
„ Sondaeghſche proclamatien ghedaen achter een ter puyen af, ofte op te
„ Dorpen ter Kercken uyt, ende daer en teynde op eenen Sondagh daer
„ naeſtvolghende, ſoo wordt daer eenen Coopdach af geleecht tegens eenen ſe-
„ keren geleghen dach, ende dien Coopdach wordt gehouden ten ſelven dae-
„ ghe in der manieren ſoo van de have is geſecht, behoudelyck altyt een ie-
„ ghelyck ſyn voorrecht, ende den Heere wordt warand als van bedinghde
„ goeden.

XLVII.

„ Daer en teynde ſoo wordt den Opwinner, achtervolgende ſynen Coop,
„ in 't opghewonnen erfgoet gheveſt ende gheërft by vonniſſe oft decreet van
„ Schepenen, ende krycht ſoo perfectie van den opghewonnen erfgoet.

XLVIII.

„ Indien den Debiteur noch niet en ſchickt te betalen, ende ſoo verre het
„ Perſonele ſchult is, ſoo behoort den Opwinner van het opghewonnen erf-
„ goet openbaerlyck te ſitten, mette gewoonlycke voorgaende proclamatien,
„ ter gheſetter ure ende plaetſe, ende alsdan te vercoopen de opghewonnen
„ erfgoeden den meeſtbiedende, ende daer af neemt hy ſyn ghebreck met
„ alle koſten, ende 't Surplus blyft den proprietaris, ofte den naerbeſetter die
„ daer beſt recht toe heeft.

XLIX.

„ Item in opwinninghe van onderpanden voor renthen oft pachten, die
„ men jaerlyckx heffende is, procedeert men op de ſelve onderpanden met
„ beſettinge in alder maniere, ſoo 't boven is gheſeght van opwinninghe van
„ erfgoeden.

L.

„ Salvo dat men van opwinninghe voor renthen ofte pachten van binnen 's
„ jaers niet en derft eenighe ſondaegſche proclamatien naer der opwinninghe
„ doen, noch Coopdach legghen.

LI.

„ Maer naedien de beſettinghe alle dry overſtaen ſyn, en den opwinner
„ daer toe ghedaen is, ſoo mach den opwinner daer aff opwinninghe brieven
„ doen maecken, ende wordt dan daer inne by vonniſſe van Schepenen ghe-
„ decreteert de opghewonnen onderpanden te hebben, te houden ende te
„ ghebruycken, gelyck ſyn andere eyghen goeden, behoudelyck eenen ie-
„ ghelycke ſyn voorcommer.

„ LII. Men

Digitized by Google

LII.

„ Men verſtaet, dat men hier voormaels ſtrack placht te onderhouden, ſoo
„ wie alſoo ſyn onderpanden voor renthe binnen 's jaar opghewonnen hadde,
„ dat die ſyn handt toe ſoude hebben moghen ſluyten, ende dat ſulckx eer-
„ tyts wel ghedaen ſoude ſyn.

LIII.

„ Maer wordt nu *paſſim* onderhouden oock in opwinninghe van erfgronden
„ voor rente van binnen 's jaers, gelyck van renthen van buyten 's jaers, ende
„ voor andere perſonele ſchulden, dat den opwinner, naer de volcomentheyt
„ van ſyn recht, twee oft drymael met voorgaende Sondaeghſche proclama-
„ tien openbaerlyck ſit om te vercoopen den meeſtbiedende.

LIV.

„ Ende ſoo verre dan niemandt en quame, die den Onderpandt wilde coo-
„ pen, oft den Opwinner handtvullinghe doen, men houdt dat den Opwinner,
„ allen weten ende Inſinuatien den proprietaris ende naheffer van renthen, off
„ ſy handtvullinghe doen willen, ghedaen ende andere ghewoonelycke ſolem-
„ niteyten daer op wel gheobſerveert ſynde, ſoude ſyn handt moghen toe-
„ ſluyten, en dat men, *viâ ordinariâ*, die niet wel weder open en ſoude kon-
„ nen ghekrygen.

LV.

„ Niettemin deſelve toeſluytinghe wordt ſelden geuſeert, alſoo dat quade
„ betaelders oft quaetwillighe dickwils luttel achten op uytwinninghe.

LVI.

„ Aengaende de opwinninghe van Onderpanden voor renten van buyten
„ 's jaers, dat is te weten die naer den verſchyndach verjaert zyn, daer wor-
„ den de manieren van procederen toe geobſerveert, ghelyck in de opwin-
„ ninghe van erfgoeden voor perſonele ſchult alſoo boven gheſeght is.

LVII.

„ Want het is te verſtaen, dat renten van buyten 's jaers, in den Lande
„ van Breda, hebben eensdeels de nature van perſonele ſchulden, emmers in
„ ſulcken effect, als naer beſchreven volght.

LVIII.

„ Te weten dat men daer voor ſoude oock moghen impeteren by gheda-
„ ginghe, arreſt, oft beſettinghe, den perſoon die den onderpandt als pro-
„ prietaris ghebruyckt, ende geblaeyt heeft in 't jaer daer men de gheeyſch-
„ te rente oft renten van buyten 's jaers af betaelen moet.

LIX.

„ Insgelycx ſoude men daer voor moghen impeteren by beſettinghe oft ar-
„ reſtemente allen goeden, haeven, ende erfven van den ſelven ghebruyc-
„ ker ende blayer die proprietaris is, ſoo als boven van perſonele ſchulden is
„ gheſecht.

LX.

„ Maer op den onderpandt en ſoude men niet gefondeert zyn de renten van

Digitized by Google

„ diteur ofte beſetter de opghewonnen goeden coopt uyt 's Heeren handt, en-
„ de de Schouteth van Officie weghen, ſoo verre de beſetter den hoochſten
„ Cooper blyft, gheeft hem daer af den ſlach, behoudelyck eenen ieghelyck
„ ſyn voorrecht tot ſynen gebreecken toe.

XLV.

„ Ten waere oft daer iemandt quaeme, die den Coop verdierde, in welc-
„ ken gevalle den Verdierder ſoude moeten voldoen den Opwinner van allen
„ ſynen gebreecke mette koſten daeromme ghedaen.

XLVI.

„ Indien de opghewonnen Goeden ſyn erfgoeden, ſoo worden daer af dry
„ Sondaeghſche proclamatien ghedaen achter een ter puyen af, ofte op te
„ Dorpen ter Kercken uyt, ende daer en teynde op eenen Sondagh daer
„ naeſtvolghende, ſoo wordt daer eenen Coopdach af geleecht tegens eenen ſe-
„ keren geleghen dach, ende dien Coopdach wordt gehouden ten ſelven dae-
„ ghe in der manieren ſoo van de have is geſecht, behoudelyck altyt een ie-
„ ghelyck ſyn voorrecht, ende den Heere wordt warand als van bedinghde
„ goeden.

XLVII.

„ Daer en teynde ſoo wordt den Opwinner, achtervolgende ſynen Coop,
„ in 't opghewonnen erfgoet gheveſt ende gheërft by vonniſſe oft decreet van
„ Schepenen, ende krycht ſoo perfectie van den opghewonnen erfgoet.

XLVIII.

„ Indien den Debiteur noch niet en ſchickt te betalen, ende ſoo verre het
„ Perſonele ſchult is, ſoo behoort den Opwinner van het opghewonnen erf-
„ goet openbaerlyck te ſitten, mette gewoonlycke voorgaende proclamatien,
„ ter gheſetter ure ende plaetſe, ende alsdan te vercoopen de opghewonnen
„ erfgoeden den meeſtbiedende, ende daer af neemt hy ſyn ghebreck met
„ alle koſten, ende 't Surplus blyft den proprietaris, ofte den naerbeſetter die
„ daer beſt recht toe heeft.

XLIX.

„ Item in opwinninghe van onderpanden voor renthen oft pachten, die
„ men jaerlyckx heffende is, procedeert men op de ſelve onderpanden met
„ beſettinge in alder maniere, ſoo 't boven is gheſeght van opwinninghe van
„ erfgoeden.

L.

„ Salvo dat men van opwinninghe voor renthen ofte pachten van binnen 's
„ jaers niet en derft eenighe ſondaegſche proclamatien naer der opwinninghe
„ doen, noch Coopdach legghen.

LI.

„ Maer naedien de beſettinghe alle dry overſtaen ſyn, en den opwinner
„ daer toe ghedaen is, ſoo mach den opwinner daer aff opwinninghe brieven
„ doen maecken, ende wordt dan daer inne by vonniſſe van Schepenen ghe-
„ decreteert de opghewonnen onderpanden te hebben, te houden ende te
„ ghebruycken, gelyck ſyn andere eyghen goeden, behoudelyck eenen ie-
„ ghelycke ſyn voorcommer.

„ LII. Men

Digitized by Google

LII.

„ Men verſtaet, dat men hier voormaels ſtrack placht te onderhouden, ſoo
„ wie alſoo ſyn onderpanden voor renthe binnen 's jaar opghewonnen hadde,
„ dat die ſyn handt toe ſoude hebben moghen ſluyten, ende dat ſulckx eer-
„ tyts wel ghedaen ſoude ſyn.

LIII.

„ Maer wordt nu *paſſim* onderhouden oock in opwinninghe van erfgronden
„ voor rente van binnen 's jaers, gelyck van renthen van buyten 's jaers, ende
„ voor andere perſonele ſchulden, dat den opwinner, naer de volcomentheyt
„ van ſyn recht, twee oft drymael met voorgaende Sondaeghſche proclama-
„ tien openbaerlyck ſit om te vercoopen den meeſtbiedende.

LIV.

„ Ende ſoo verre dan niemandt en quame, die den Onderpandt wilde coo-
„ pen, oft den Opwinner handtvullinghe doen, men houdt dat den Opwinner,
„ allen weten ende Inſinuatien den proprietaris ende naheffer van renthen, off
„ ſy handtvullinghe doen willen, ghedaen ende andere ghewoonelycke ſolem-
„ niteyten daer op wel gheobſerveert ſynde, ſoude ſyn handt moghen toe-
„ ſluyten, en dat men, *viâ ordinariâ*, die niet wel weder open en ſoude kon-
„ nen ghekrygen.

LV.

„ Niettemin deſelve toeſluytinghe wordt ſelden geuſeert, alſoo dat quade
„ betaelders oft quaetwillighe dickwils luttel achten op uytwinninghe.

LVI.

„ Aengaende de opwinninghe van Onderpanden voor renten van buyten
„ 's jaers, dat is te weten die naer den verſchyndach verjaert zyn, daer wor-
„ den de manieren van procederen toe geobſerveert, ghelyck in de opwin-
„ ninghe van erfgoeden voor perſonele ſchult alſoo boven gheſeght is.

LVII.

„ Want het is te verſtaen, dat renten van buyten 's jaers, in den Lande
„ van Breda, hebben eensdeels de nature van perſonele ſchulden, emmers in
„ ſulcken effect, als naer beſchreven volght.

LVIII.

„ Te weten dat men daer voor ſoude oock moghen impeteren by gheda-
„ ginghe, arreſt, oft beſettinghe, den perſoon die den onderpandt als pro-
„ prietaris ghebruyckt, ende geblaeyt heeft in 't jaer daer men de gheeyſch-
„ te rente oft renten van buyten 's jaers af betaelen moet.

LIX.

„ Insgelycx ſoude men daer voor moghen impeteren by beſettinghe oft ar-
„ reſtemente allen goeden, haeven, ende erfven van den ſelven ghebruyc-
„ ker ende blayer die proprietaris is, ſoo als boven van perſonele ſchulden is
„ gheſecht.

LX.

„ Maer op den onderpandt en ſoude men niet gefondeert zyn de renten van

Digitized by Google

„ buyten 's jaers te winnen, naerdien den ſelven onderpandt in een anders handt „ wettelyck waere ghetranſporteert, eer den heyſſcher daer op beſeth ghe- „ daen hadde, ofte eer den heyſſcher andere verbinteniſſe daer op verkreghen „ hadde.

LXI.

„ Soo als men oock op den onderpandt niet meer en ſoude winnen als een „ rente van binnen jaers, inghevalle daer een oft meer naerrentiers op ſton- „ den, die oock t'achter waeren, ende ſoo verre die van hun achterweſen, „ te weten van de principale rente, niet en ſouden moghen voldaen weſen, „ ſoo dat de Naerheffers gheſtaen ſouden, mits doende handtvullinghe de „ Voorheffers met een rente die van binnen jaers is als de inſtantie ghebeurt, „ mette koſten daer op ghedaen, ende met de rente daer naer verſchenen.

LXII.

„ Maer ſoo verre als er gheen naecommer op en ſtaet, ende den onderpandt „ noch is in handen van den ghene die den onderpandt ghebruyckt heeft in „ den jaere daer men de gheeyſchte rente af ſchuldich is te betaelen, oft als „ den Voorheffer den Naerheffer wil ſyn rente laeten heffen op den onder- „ pandt, ſoo ſoude men moghen alle achterſtellen haelen ende winnen op den „ onderpant.

LXIII.

„ Item ſoo wie renten heeft op verſcheyden Onderpanden, allen die On- „ derpanden worden ghehouden, *pariter & in ſolidum*, verbonden voor ſulcke „ renthe, ende al worden de Onderpanden gheſpliſt, den heffer en derft ſyn „ rente niet ſpliſſen noch ſyn betaelinghe, maer moeten hem de geheele rente „ ſeffens betaelen, oft mach met recht op alle de onderpanden procederen.

LXIV.

„ Item al waert ſoo, dat iemandt veel jaeren lanck, al waert oock langher „ als den tydt van preſcriptie, de betaelinghe van ſyn renthe, op verſchey- „ de panden ſprekende, hadde ontfaen op ofte van den beſitter van eenen „ ſingulieren pandt, ſoo en ſoude daeromme oft daer mede ſyn recht, om oft „ op de onderpanden *in ſolidum* ſyn recht te moghen hebben ſonder de be- „ taelinghe te ſplitten, niet verloren hebben, maer ſoude ſyn brieven moghen „ achtervolghen.

LXV.

„ Item ſoo wie heeft bypandt van eenighe rente tot oft by den principalen „ onderpandt gheſet, dien bypandt wordt ghehouden als borghe, alſoo dat „ men de bypandt niet en mach oft en behoort te impeteren, te beſetten, „ oft excuſſeren, men moet eerſt den principaelen onderpandt gheproeft heb- „ ben. Maer des ghedaen zynde, ſoo wes gebreeckt aen den onderpandt, „ valt van der principaelder renten, ende van de rente van binnen 's jaers, „ ten tyde doen men begonſt heeft den Onderpandt te ſoecken met inthima- „ tie daer aff den beſitter van den bypandt ghedaen, ende mette koſten van „ recht, mach men op den bypandt verſuecken ende verhaelen, ende daer „ op procedeert men dan by beſettinge, ghelyck op den Onderpandt.

LXVI.

„ Maer uyt 't ghene voorſz. is volght, dat men achterſtellighe renten van „ buyten jaers op den Onderpandt niet en ſoude moghen verhaelen genera- „ lyck te ſpreken.

„ LXVII. Soo

Digitized by Google

LXVII.

„ Soo wie heeft generale obligatie ende ghelofte van Onderpandt, altyt goet
„ genoech te houden ende te maecken, met alle des ghelovers andere goe-
„ den, teghenwoordich ende toecomende, die ſoude op den ghene die ſulcx
„ ghelooft heeft, ende op ſyne erfghenamen, ende op alle hunne goeden, die ſy
„ dan hebben, als daer op verſuock ende inſtantie ghedaen wordt, wel ghe-
„ fondeert zyn te verhaelen de principale rente, met de rente van binnen
„ jaers, ende met de coſten daerom ghedaen, ende de renten van buyten 's
„ jaers ſoude men op den ghebruycker van de Onderpanden verhaelen mo-
„ ghen.

LXVIII.

„ Maer ſoo wie ſpecialen pandt, onderpandt, ofte bypandt heeft, ſonder
„ clauſule generael, moet te vreden zyn met den Onderpandt ende bypandt,
„ oft met het ghene, dwelck hem voor hypotheque ſpecialycken gheſet is,
„ ſonder op den vercooper, ofte ſyne andere goeden, ofte ſyn erfghenamen
„ daer af iet te mogen winnen, ten waere dat den Vercooper van de renthe
„ eenighen commer, laſt, oft calaengie verſweghen hadde, oft ander bedroch
„ hadde ghecommitteert, oft iet anders voortsghekeert, uyt oorſaecke van
„ den welcken den vercooper van de rente oft ſyn erfghenamen ghehouden
„ ſouden ſyn.

LXIX.

„ Item voor rente van binnen 's jaers mach men panden aen alſulcke haeffe-
„ lycke goeden, als men op den Onderpandt bevint, ſonder voorgaende in-
„ ſtantie daer op te derven doen, met beſet oft anderſints.

LXX.

„ Item die van den Capittel van Breda, hun ſuppoſten, ende andere Geeſte-
„ lyckheyt hebben geuſeert, dat ſy voor hun achterſtellige renten moghen
„ panden, ſoo wel van buyten als binnen 's jaers, van geamortiſeerde goe-
„ den, welck recht men verſtaet hun eertyts ghegunt te zyn, ten eynde dat
„ ſy voor renthen van buyten 's jaers de Onderſaeten niet en ſouden trecken
„ ten Gheeſtelycken Hove.

LXXI.

„ Item 't ſelve recht uſeren nu oock de H. Geeſtmeeſters, Gaſthuysmeeſ-
„ ters, ende andere regeerders van arme menſchen, uyt ſekere conſtitutie
„ ende Ordonnantie, in ſekere jaeren, te wetene omtrent den jaere 1536,
„ by den Heere van Breda gemaeckt, ende daer noch *in Judicio* niet ſonder-
„ linghs teghens en is geſecht noch geobtineert, daer men af weet.

LXXII.

„ Item ſoo wanneer men renten van binnen 's jaers eyſcht, ende daer voor
„ inſtantie doet, daer men by Schepenen brieven ofte oude Manualen, re-
„ giſteren, ofte andere authentique beſcheeden af doceert, dat den eyſcher
„ die ſchuldich is te heffen, ſoo wordt den ghebruycker van den pandt ghe-
„ houden te thoonen de betalinghe daer af, oft moet daer af den eyſcher
„ voldoen.

LXXIII.

„ Maer is onderhouden van renten buyten 's jaers, dat den ghebruycker ende
„ houder van den Onderpandt hem daer af mach ontſchuldigen by ſynen eedt,

Digitized by Google

„ ten waere den eyſſcher hadde innovatie oft recognitie van ſulcke renthen
„ van buyten 's jaers, oft ander ſulcken beſcheedt, daer van den eyſſcher den
„ eedt ſoude moghen defereren, oft ten waere dat den eyſſcher daer voor
„ inſtantie hadde ghedaen, eer de rente verjaert, oft buyten 's jaers waere.

LXXIV.

Item boven de twee manieren van procederen, te weten by ghedaginghe,
„ ende by beſettinghe voorgheruert, is noch een ander maniere van inſtantie
„ te beghinnen, en dat by arreſtement op den perſoon, oft haefgoeden van den
„ debiteur, van alle perſonele Actien, ende voor ſaecken hebbende de nature
„ van perſonele Actien, ter plaetſen, daer men ſulcken perſoon oft ſyn haef-
„ goeden bevindt, welck arreſt duert XXIV. uren lanck, naer welcke XXIV.
„ uren den ghearreſteerde ende ſyn goeden weder ontſlaghen ſoude zyn van
„ den arreſte, ten waere den heyſſcher daer en tuſſchen hadde andere inſtan-
„ tie ghedaen van beſeth, hem willich ghevende van den arreſt, oft dat den
„ ghearreſteerde ghelooft hadde intehouden, oft tot eenen ſekeren daeghe van
„ Recht te recht te komen, oft diergelycke.

LXXV.

„ Maer in deſen is van oude tyden ende hercomen onderhouden, dat alle
„ poorters der Stadt van Breda van hunnen halſe, have, ende alle perſonele Ac-
„ tien, moeten te recht geſtelt worden voor Schouteth, Borghemeeſter ende
„ Schepenen in Breda, ende dat men deſelve poorters oft hunne goeden
„ voor perſonele Actien niet en mach arreſteren, beſetten, oft te recht be-
„ trecken in den lande van Breda elders, dan voor Schouteth, Borgemeeſte-
„ ren ende Schepenen in Breda.

LXXVI.

„ Item boven deſen zyn tot Breda noch verſcheyde manieren van inſtantien
„ te doen, Te weten van arbeytsloon, ende van goeden die opgheſlaghen
„ worden, ofte die teghens vremde luyden worden ghekocht, alle dewelcke
„ men binnen de Stadt van Breda eyſſchen mach met ſommierlyck recht,
„ doende den debiteur verdachvaerden, ende voor ooghen komen, ſonder de
„ maniere van beſettinghe ofte ghedaginghe voorſz. daer inne te derven ob-
„ ſerveren.

LXXVII.

„ 't Selve recht ende Coſtume is oock ſeecker jaeren 't ſy XVIII, XIX,
„ oft XX. jaeren oft wat meer gheleden, gheintroduceert van montkoſt, oft
„ verteerde ghelaegen.

LXXVIII.

„ Item ſoo wie eenighe goeden met eenen oft meer ghemeyn heeft, tſy
„ naer de doodt van iemanden, oft anders, die mach eyſchen ſcheydinge van
„ ſulcke goeden, tzy haef oft erve, oft van beyde, ende daer af wordt dan
„ de wete ghedaen openbaerlyck ter puyen af, teghen eenen ieghelyck, die
„ tot den Sterfhuyſe oft ongedeelde goeden recht of intereſſe hebben, om te
„ compareren 't eenen gheleghen daeghe in de weecke daer aen volghende, ende
„ wordt daer af oock wete ghedaen in perſoon, ſoo verre en daer 't aen ver-
„ ſocht wordt, ende dan procederen partyen daerinne by aenſpraecke, ant-
„ woort, ende anderſints, gelyck in andere ſaecken; die heyſcher van ſchey-
„ dinghe, ſoo verre als 't is op den ghene, die in 't Sterfhuys van eenen
„ dooden blyft, mach oock eyſchen inventaris ende anderſints, ſoo hy te ra-
„ de bevindt.

„ LXXIX. Soo

Digitized by Google

LXXIX.

„ Soo verre als niemant daer teghens en compareert, om die ſcheydinghe „ voorſz. te doen, oft daer teghens te ſuſtineren, ſoo bedinght den heyſſcher, „ dat den Schouteth, van zynder Officie wegen, ſtaen moet in der onwilligher „ plaetſe, d'welck oock ſoo wordt gedecreteert by Schepenen, ingevalle hier „ af den partyen, dien het aengaet, wete ſuffiſant ghedaen zy, ende dan be- „ hoort den Schouteth, ten koſten van de partye niet comparerende, de ſaec- „ ke te bedinghen ende te ſuſtineren in den naem der abſenten niet compare- „ rende, ſoo hy tot derſelver partyen meeſten oirbaer bevindt, ende wordt „ daer inne recht ghedaen ſoo 't behoort, ende 't vonniſſe ghegaen zynde, ſoo „ deelt ende ſtaet den Schouteth in plaetſe van den onwillighen, doende ende „ latende den heyſſcher ſyn rechte gedeelte volgen.

LXXX.

„ Item ſoo wie erfpenninghen te heyſſchen heeft, mach dat doen met ghe- „ dachvaerdinghe, oft voor oogen ghebiedinghe, ſonder de maniere van be- „ ſettinghe oft ghedaginghe te moeten onderhouden.

LXXXI.

„ Item veſtinghe van erfgoeden die verkocht zyn, ruyminghe oft handt- „ lichtinghe van goeden, erfpandinghe ofte openinghe van weghen, ruyminghe „ van Vuylicheyt ofte onbehoorlyckheyt, ſtooringhe teghens de erfweghen oft „ ghebruyck dat een ander ſoude willen nemen, 't zy van Waterleydinghe, „ Waterval, te nae timmeringhe oft metſerye, oft meer diergelycke ſaecken „ mach men begheeren oft intenteren by gedachvaringhe oft voor ooghen „ ghebiedinghe, ſonder te derven doen inſtantie van beſeth oft ghedaginghe „ met treyn van Ghenechten, maer in ſulcke ſaecken procedeert men voort, „ naer ordonnantie van der Wet ende ghelegentheyt der ſaecken, 't ſy ſom- „ mierelyck oft by ordinariſe weghen.

LXXXII.

„ Item ſoo wie poorter is tot Breda, ſoo wanneer hy ſyn goeden ontſet „ heeft, ende het in 't genecht gheboirt, ſoo dient den dach van Recht in 't „ genecht naeſtkomende, maer 't eerſte genecht ghepaſſeert, alsdan in 't ge- „ necht naeſtvolghende den genecht naeſtcomende, ende is den ontſetter geen „ poorter, ſoo dient den dach van Recht ten derden daeghe naer de ont- „ ſettinghe.

LXXXIII.

„ Ende ſoo wie ontſet, doet daer af de wete den heyſſcher of beſetter, om „ te weten wanneer den dach van recht dient, ende dan procedeert men by „ Aenſpraecke, Antwoort, Replycque, Duplycque &c.

LXXXIV.

„ Item ſoo wanneer iemandt eenighe ſchult eyſcht, die hy met obligatie, oft „ wettighe documenten, oft met levenden perſoon kan doen blyken, daer af „ moet den verweerder ter contrarie doen blycken betalinghe oft andere ex- „ ceptie, die daer teghens peremptoir waeren, oft wordt ghehouden de ſchult „ te betaelen.

LXXXV.

„ Maer ſoo wanneer den Heyſſcher gheen ſchriftelyck beſcheedt oft levenden „ thoon en heeft van ſynre ſchult, ſoo mach hy het feyt daer af ſtellen ten „ eede, om by den Verweerdere eedt te ſuſcipieren, ende doende daar voor „ onſchult doorgaen, oft den aenlegghere den eedt te refereren, ende ſoo „ mach den aenlegghere obtineren.

„ LXXXVI. 't Is

Digitized by Google

LXXXVI.

„ 't Is van oude tyden, ſoo men verſtaet, geobſerveert ofte gheintrodu-
„ ceert, dat ſoo wanneer iemandt eenighe ſchult eyſſchende is hem compete-
„ rende op eenen dooden perſoon, al iſt ſoo dat hy daer af gheen obligatie oft
„ ſchrifteſyck beſcheedt en heeft, noch oock levende kenniſſe, dat hy ſulcke
„ ſchult mach obtineren met ſynen eedt ende met twee volcheeden, dat is,
„ dat twee perſoonen weerdich van geloove met hem ſweeren, dat ſy den
„ heyſſcher voor ſulcx houden ende kennen, dat hy gheenen quaden eedt
„ doen noch ſchult metter eedt haelen ſoude willen, dien men hem niet ſchuldich
„ en waere, hier op is dickwils ghecommuniceert, om reghel daer op te ſtel-
„ len, want in *omnibus generaliter* toetelaeten ſchynt *iniquum*, heel af te ſtellen,
„ ſchynt oock wat inconvenient te hebben, beſonder in kleyne peynewaerden
„ van Victualien ende daghelycxſche waere, die gebrocht worden.

LXXXVII.

„ Item onder de Hooftbancke van Breda ſorteren ende komen ter appella-
„ tien allen de Bancken van de Dorpen 's Lants van Breda, Item die van
„ Steenbergen, die van Eeckeren onder de twee Heeren, die van Mercxem
„ ende Schooten, die van Ooſtmale ende Loenhoudt.

LXXXVIII.

„ Item meeſt alle de Coſtuymen van Succeſſie, ende andere die tot Breda
„ worden onderhouden voor recht, worden oock in de Dorpen 's Lands van
„ Breda onderhouden voor recht, behoudelyck dat die erfgoeden, die onder
„ die palen van de Hoeven tot Etten gheleghen zyn, d'welck een Banck is
„ van de twee Bancken tot Etten, ſyn haefdeylich ende ſuccederen in 't ſchey-
„ den van den bedde ten beyde zyden, naer uytwyſen van de Charte daer af
„ ſynde.

LXXXIX.

„ Item, ende men verſtaet, dat onder het Dorp van Dongen oock een ge-
„ huchteken ſoude zyn, daer die nature van erfgoeden wat anders ſoude zyn
„ dan elders in den Lande van Breda, ofte van de Coſtume, 't waere by in-
„ troductie, ignorantie, oft anderſints, daer af ghedraegt men ter Waerheyt.

„ Deze Coſtuymen boven geſchreven zyn by my ter ordonnantie van Myn
„ Heere Schouteth, Borghemeeſter ende Schepenen in Breda, volghende de
„ brieven van bevel der Con: Majeſteyt, tot verſcheyden tyden hier gheſon-
„ den, by een gecolligeert, ende hebbe deſelve eerſt den XXII. in Junio An-
„ no XV^c. XLVII, Mercurii gheleſen ende laeten hooren, preſent *Wyck*,
„ Schouteth, *& omnibus Schabinis preter Montens*, ende doen waeren daer ſom-
„ mighe dinghen by gheſet, ſoo van correctien ofte verbeteringhen op ſommi-
„ ghe ſaecken, ſoo oock van eenighe daer *dubium* in ſoude moghen weſen,
„ ſoo dat in myn Minute is te ſien, die ick daer af ghemaeckt hebbe, dewelc-
„ ke ſom achterghelaten zyn; Ende hebbe die doen ſtellen in 't klaer *ut ſupra*,
„ ende hebbe die wederom gheleſen ende laeten hooren de Hooftbanck van
„ Breda op Donderdach den 18. July 1547, Daer preſent waeren Myn Hee-
„ ren den Droſſaert, *Wyck* zynen Stadhouder, Schouteth, Mr. *Steven Hoil-*
„ *ten*, *Aertſſen*, *Schoit*, *Piggen*, Schepenen, *Nedervenne*, *Haeſtricht*, *Loec-*
„ *ker*, ende hebben overdraghen, dat men ſe ſoo overſeynden ſoude *ut ſupra*.

„ Achtervolgende d'welck ick die wederom hebbe doen ſtellen in 't net,
„ ende is daer voor aengeſchreven een Miſſive aen Myn Heere den Cancellier,
„ ende Rade van Brabant, ſoo dat achter in myn Minut ſtaet gheminuteert, in
„ date op den 17. Auguſti Anno 1547. Ende ſoo uytgheſonden *per Jan* de
„ Stadt-

Digitized by Google

„ Stadtbode den 19. Auguſti, *de ſcitu & ordinatione*, preſent *Hoilten*, *Corput*,
„ *Aertzen*, *Montens*, *Clinckert*, *Schoot*, *Piggen*. By my, (*ende was getekent*)

JOH. DE CORPUT.

Coſtumen ende Municipaele Rechten, die binnen de Stadt ende Juriſdictie van BREDA, *in plaetſe van geſchreven Rechten gheobſerveert worden, aen Myn Heere den Cancellier, ende Raede ons Heere des Koninckx gheordonneert in Brabant, overgheſonden, volghende den Placcaete van zyne Majeſteyt, van den* 13. *Martii* 1570.

I.

„ In den eerſten is tot Breda een Hooftbancke, daer by appel ſorteren alle
„ de Bancken van de Dorpen 's Landts van Breda, die van Steenbergen, die
„ van Eeckeren onder de twee Heeren, die van Mercxem, ende Schooten,
„ die van Loenhout, ende die van Ooſtmalle, in welcke Hooftbancke, als
„ oock in de Schepenen bancke wordt gheprocedeert ter Rolle, volgens d'Or-
„ donnantie daer of by den Heer daerop ghemaeckt, daer af die Copye hier
„ mede wort overgheſonden, in welcke Hooftbancke voorſz. oock ter eerſter
„ inſtantie worden gheintenteert proceſſen ſpruytende ter oorſake van Lee-
„ nen, die ghehouden worden uyt den huyſe ende Leenhove van Breda.

II.

„ Item in 't ſcheyden van den Houwelycken bedde, ſoo gaen die erfgoeden
„ oft onruerlycke goeden, Renten quytbaer ende onquytbaer, ter zydewaert
„ van daer die ten houwelyck inghebrocht, aengheſtorven, ghelegateert, ofte
„ ghegeven zyn, ende alle gheconqueſteerde ofte veroverde goeden, ende
„ alle haeffelycke ofte verruerlycke goeden worden ghedeylt half ende half,
„ behoudelyck den lanckſtlevende ſeker voordeel, d'welck hy vooruyt mach
„ nemen uyten huysraet, ende uyt ſynen kleederen.

III.

„ Ende de huyſen worden ghehouden voor erve, ofte erffelycke goeden.

IV.

„ Oock mach die lanckſtlevende, indien het hem gelieft, nemen ende hou-
„ den in tochte oft by leven, die hellicht in des eerſt aflyvighe inghebrochte
„ ende aengheſtorve goeden, die buyten der Stadts Vryheyt in den Lande van
„ Breda gheleghen zyn, maer in goeden binnen der Stadt, ende Vryheyt ghe-
„ leghen en mach hy gheen tochte oft byleven houden, en den ghene die de-
„ ſe tocht neempt, ende kinderen heeft van den ſelven bedde, die moet ſyn
„ eyghen goeden oock in tochte beſitten, ende en mach die niet vercoopen,
„ ofte daer af diſponeren.

V.

„ Item worden eenighe quytbaer Renten binnen ſtaende houwelyck afghe-
„ quyt, ofte worden eenighe onquytbaere Renten ofte gronden van erven oft
„ huyſen vercocht om penninghen, ende al worden om die penninghen ande-
„ re erfgoeden ghecocht, dat is ghemeyn goet ende deylbaer. Ten waere
„ dat eenighe huyſen ofte gronden van erven ten erve uytghegeven werden om
„ Rogpacht, ofte Renten; ſulcken Roghpacht oft Renten ſouden ſtaen ter ſelver
„ nature als die uytghegeven huyſen oft erven ſtonden, ende in 't ſcheyden van
„ den houwelyckx bedde gaen ter ſydenwaert, daer af die huyſen oft erven
„ ghekomen waeren, desgelyckx ſoude ſyn van mangeling van erven om erven.

Digitized by Google

LXXXVI.

„ 't Is van oude tyden, ſoo men verſtaet, geobſerveert ofte gheintrodu-
„ ceert, dat ſoo wanneer iemandt eenighe ſchult eyſſchende is hem compete-
„ rende op eenen dooden perſoon, al iſt ſoo dat hy daer af gheen obligatie oft
„ ſchrifteſyck beſcheedt en heeft, noch oock levende kenniſſe, dat hy ſulcke
„ ſchult mach obtineren met ſynen eedt ende met twee volcheeden, dat is,
„ dat twee perſoonen weerdich van geloove met hem ſweeren, dat ſy den
„ heyſſcher voor ſulcx houden ende kennen, dat hy gheenen quaden eedt
„ doen noch ſchult metter eedt haelen ſoude willen, dien men hem niet ſchuldich
„ en waere, hier op is dickwils ghecommuniceert, om reghel daer op te ſtel-
„ len, want in *omnibus generaliter* toetelaeten ſchynt *iniquum*, heel af te ſtellen,
„ ſchynt oock wat inconvenient te hebben, beſonder in kleyne peynewaerden
„ van Victualien ende daghelycxſche waere, die gebrocht worden.

LXXXVII.

„ Item onder de Hooftbancke van Breda ſorteren ende komen ter appella-
„ tien allen de Bancken van de Dorpen 's Lants van Breda, Item die van
„ Steenbergen, die van Eeckeren onder de twee Heeren, die van Mercxem
„ ende Schooten, die van Ooſtmale ende Loenhoudt.

LXXXVIII.

„ Item meeſt alle de Coſtuymen van Succeſſie, ende andere die tot Breda
„ worden onderhouden voor recht, worden oock in de Dorpen 's Lands van
„ Breda onderhouden voor recht, behoudelyck dat die erfgoeden, die onder
„ die palen van de Hoeven tot Etten gheleghen zyn, d'welck een Banck is
„ van de twee Bancken tot Etten, ſyn haefdeylich ende ſuccederen in 't ſchey-
„ den van den bedde ten beyde zyden, naer uytwyſen van de Charte daer af
„ ſynde.

LXXXIX.

„ Item, ende men verſtaet, dat onder het Dorp van Dongen oock een ge-
„ huchteken ſoude zyn, daer die nature van erfgoeden wat anders ſoude zyn
„ dan elders in den Lande van Breda, ofte van de Coſtume, 't waere by in-
„ troductie, ignorantie, oft anderſints, daer af ghedraegt men ter Waerheyt.

„ Deze Coſtuymen boven geſchreven zyn by my ter ordonnantie van Myn
„ Heere Schouteth, Borghemeeſter ende Schepenen in Breda, volghende de
„ brieven van bevel der Con: Majeſteyt, tot verſcheyden tyden hier gheſon-
„ den, by een gecolligeert, ende hebbe deſelve eerſt den XXII. in Junio An-
„ no XV^c. XLVII, Mercurii gheleſen ende laeten hooren, preſent *Wyck*,
„ Schouteth, *& omnibus Schabinis preter Montens*, ende doen waeren daer ſom-
„ mighe dinghen by gheſet, ſoo van correctien ofte verbeteringhen op ſommi-
„ ghe ſaecken, ſoo oock van eenighe daer *dubium* in ſoude moghen weſen,
„ ſoo dat in myn Minute is te ſien, die ick daer af ghemaeckt hebbe, dewelc-
„ ke ſom achterghelaten zyn; Ende hebbe die doen ſtellen in 't klaer *ut ſupra*,
„ ende hebbe die wederom gheleſen ende laeten hooren de Hooftbanck van
„ Breda op Donderdach den 18. July 1547, Daer preſent waeren Myn Hee-
„ ren den Droſſaert, *Wyck* zynen Stadhouder, Schouteth, Mr. *Steven Hoil-*
„ *ten*, *Aertſſen*, *Schoit*, *Piggen*, Schepenen, *Nedervenne*, *Haeſtricht*, *Loec-*
„ *ker*, ende hebben overdraghen, dat men ſe ſoo overſeynden ſoude *ut ſupra*.

„ Achtervolgende d'welck ick die wederom hebbe doen ſtellen in 't net,
„ ende is daer voor aengeſchreven een Miſſive aen Myn Heere den Cancellier,
„ ende Rade van Brabant, ſoo dat achter in myn Minut ſtaet gheminuteert, in
„ date op den 17. Auguſti Anno 1547. Ende ſoo uytgheſonden *per Jan* de
„ Stadt-

Digitized by Google

„ Stadtbode den 19. Auguſti, *de ſcitu & ordinatione*, preſent *Hoilten*, *Corput*, „ *Aertzen*, *Montens*, *Clinckert*, *Schoot*, *Piggen*. By my, (*ende was getekent*)

JOH. DE CORPUT.

Coſtumen ende Municipaele Rechten, die binnen de Stadt ende Juriſdictie van BREDA, *in plaetſe van geſchreven Rechten gheobſerveert worden, aen Myn Heere den Cancellier, ende Raede ons Heere des Koninckx gheordonneert in Brabant, overgheſonden, volghende den Placcaete van zyne Majeſteyt, van den* 13. *Martii* 1570.

I.

„ In den eerſten is tot Breda een Hooftbancke, daer by appel ſorteren alle „ de Bancken van de Dorpen 's Landts van Breda, die van Steenbergen, die „ van Eeckeren onder de twee Heeren, die van Mercxem, ende Schooten, „ die van Loenhout, ende die van Ooſtmalle, in welcke Hooftbancke, als „ oock in de Schepenen bancke wordt gheprocedeert ter Rolle, volgens d'Or- „ donnantie daer of by den Heer daerop ghemaeckt, daer af die Copye hier „ mede wort overgheſonden, in welcke Hooftbancke voorſz. oock ter eerſter „ inſtantie worden gheintenteert proceſſen ſpruytende ter oorſake van Lee- „ nen, die ghehouden worden uyt den huyſe ende Leenhove van Breda.

II.

„ Item in 't ſcheyden van den Houwelycken bedde, ſoo gaen die erfgoeden „ oft onruerlycke goeden, Renten quytbaer ende onquytbaer, ter zydewaert „ van daer die ten houwelyck inghebrocht, aengheſtorven, ghelegateert, ofte „ ghegeven zyn, ende alle gheconqueſteerde ofte veroverde goeden, ende „ alle haeffelycke ofte verruerlycke goeden worden ghedeylt half ende half, „ behoudelyck den lanckſtlevende ſeker voordeel, d'welck hy vooruyt mach „ nemen uyten huysraet, ende uyt ſynen kleederen.

III.

„ Ende de huyſen worden ghehouden voor erve, ofte erffelycke goeden.

IV.

„ Oock mach die lanckſtlevende, indien het hem gelieft, nemen ende hou- „ den in tochte oft by leven, die hellicht in des eerſt aflyvighe inghebrochte „ ende aengheſtorve goeden, die buyten der Stadts Vryheyt in den Lande van „ Breda gheleghen zyn, maer in goeden binnen der Stadt, ende Vryheyt ghe- „ leghen en mach hy gheen tochte oft byleven houden, en den ghene die de- „ ſe tocht neempt, ende kinderen heeft van den ſelven bedde, die moet ſyn „ eyghen goeden oock in tochte beſitten, ende en mach die niet vercoopen, „ ofte daer af diſponeren.

V.

„ Item worden eenighe quytbaer Renten binnen ſtaende houwelyck afghe- „ quyt, ofte worden eenighe onquytbaere Renten ofte gronden van erven oft „ huyſen vercocht om penninghen, ende al worden om die penninghen ande- „ re erfgoeden ghecocht, dat is ghemeyn goet ende deylbaer. Ten waere „ dat eenighe huyſen ofte gronden van erven ten erve uytghegeven werden om „ Rogpacht, ofte Renten; ſulcken Roghpacht oft Renten ſouden ſtaen ter ſelver „ nature als die uytghegeven huyſen oft erven ſtonden, ende in 't ſcheyden van „ den houwelyckx bedde gaen ter ſydenwaert, daer af die huyſen oft erven „ ghekomen waeren, desgelyckx ſoude ſyn van mangeling van erven om erven.

Digitized by Google

VI.

„ Item in de goeden van den Vader ende Moeder deylen die Kinderen, 't ſy
„ ſoonen 't ſy dochteren, alle even gelyck, ende is eenigh van de Kinderen
„ gheſtorven, die eenighe kinderen achter hem levende ghelaeten heeft, die
„ kinderen, repreſenterende heure Vader ofte Moeder, ſtaen ende deylen in
„ de ſtede van heuren Vader oft Moeder.

VII.

„ Desgelyckx oock in alle deylinghen, die van beſyden verſterven, heeft re-
„ preſentatie plaetſe.

VIII.

„ Behalven in Leengoeden, daer inne wordt gheuſeert 't ghemeyn Leen-
„ recht van Brabandt.

IX.

„ In alle andere ſucceſſien daer gheen wettighe Kinderen en zyn ofte Kints-
„ kinderen, ende voordere deſcendenten, komen de naeſte Erfghenamen, en-
„ de daer gheen broeders oft ſuſters, broeders oft ſuſters kinderen oft kints-
„ kinderen en zyn, daer comen *Agnati & Cognati*, oft de erfghenamen van
„ 's Vaders ende van 's Moeders zyde ter ſucceſſien, elck in de erfgoeden
„ ende renten, die van hun lieden zyde ghekomen zyn, ende in de verkre-
„ ghen goeden ende haefgoeden even ghelyck, ende dat in *ſtirpes*.

X.

„ Item die baſtaerden ende natuerlycke kinderen ſuccederen in haers Moe-
„ ders goeden, in have ende erve.

XI.

„ Item ſterft een perſoon die heeft broeders oft ſuſters van vollen bedde,
„ ende oock broeders ende ſuſters van halven bedde, in de erfgoeden ghekо-
„ men van der ſyde, daer af de halve broeders en ſuſters niet en beſtaen, daer-
„ inne en ſullen de halve broeders ende ſuſters niet deylen, maer die erfgoe-
„ den ghekomen van der ſyde, daer af de halve broeders en ſuſters beſtaen-
„ de zyn, ſullen zy allen ghelyck deylen, ende in de haeffelycke ende be-
„ ruerlycke goeden, ende oock in de goeden die ſulcke perſoonen ghecon-
„ queſteert hadden, daerinne ſullen die geheele broeders ende ſuſters voor af
„ deylen die hellicht, ende in de andere hellicht die geheele ende halve broe-
„ ders ofte ſuſters evenghelyck.

XII.

„ Item hebben Vader ende Moeder een Kint uytgeheylicht, ende dat Kindt
„ ſterft ſonder wettighe Kindt ofte Oir, dat goet ſal ſterven op Vader ende
„ Moeder, ende op niemandt anders, ende is een van beyde 't ſy Vader ofte
„ Moeder doodt, d'ander levende deylt die hellicht.

XIII.

„ Maer dit en heeft gheen ſtadt, daer maer een van de Ouders en leeft, die
„ ſyn kint met des kints eyghen goeden beſteet.

XIV.

„ Item men en mach in der Stadt ofte Lande van Breda gheene Renten hef-
„ fen

Digitized by Google

„ ſen op borchtochte, maer die Renten moeten verpant zyn op goede onbe-
„ ruerlycke onderpanden.

XV.

„ Ende in ghebreke van betalinghe van Renten oft Rogpachten, ſoo mach
„ men voor die Rente van binnen 's jaers pandinghe begheeren aen eenigh
„ beruerlyck goet, dat men op den Onderpant bevinden can.

XVI.

„ Ofte men mach den Onderpant met beſetting recht vervolgen van 14
„ daeghen tot 14 daeghen, tot dry beſettinghen toe, voor die onbetaelde Ren-
„ ten van binnen ende van buyten 's jaers, ende in ſoo verre dien Onderpant
„ binnen den tyt van ſeſſe weken niet ontſet en wort, ſoo wort die heffer
„ van de Renten daer toe ghedaen den ſelven onderpant te hebben, te hou-
„ den ende te ghebruycken, gelyck zyne andere eyghen goeden.

XVII.

„ Ende oft iemant eenighe nae Rente op den ſelven onderpant heeft, wil
„ hy ſyn rente behouden, ſoo moet hy den Voorheffer voldoen van ſyn rente
„ van binnen 's jaers, ende nemen overdracht van den opwinner van zynen
„ opghewonnen onderpant, maer waere die opwinner veele Renten van buy-
„ ten 's jaers t'achter, ende hy die aen de beterniſſe van den Onderpant, boven
„ die naer Renten, ſoecken wilt, ſoo moet hy den naerheffer van binnen
„ 's jaers voldoen.

XVIII.

„ Maer alſoo men ghewoonlyck is den uytreycker van Renten twee pach-
„ ten onder te laeten tot voordeel van de Debiteurs, waer door die Credi-
„ teurs, ende heffers van de Renten, van hunne reële Actien worden gefruſ-
„ treert, ende op de beſitters van de panden in perſoonen moeten ageren,
„ ſoo waer ſeer goet, ſoo wel voor die Debiteurs als Crediteurs (onder cor-
„ rectie van den Hove) dat de hefferen van Renten werde geaccordeert
„ op hunne panden dry oft ten minſten twee pachten *Actione in rem hypothequa-*
„ *ria* te moghen halen.

XIX.

„ Ende wanneer die opwinder ſyn Renten van buyten 's jaers wilt ſoecken,
„ aen die beterniſſe van den Onderpant boven alle Naerrenten, ſoo doet men den
„ Onderpant veylen met dry Sondaeghſche gheboden, ſegghende, die oft die
„ perſoon heeft ghewonnen met vonnis ende met recht zynen Onderpant daer
„ gheleghen, die A. oft B. in handen heeft, die veyle ick als eerſtwerff &c.,
„ ende naer die dry Sondaeghſe gheboden ſoo lecht men een Sondaegſe ge-
„ bodt, ende daer naer wordt hy in den Onderpant gheveſt.

XX.

„ Item van ſchatſchult, oft ghemeyn ſchult op iemant te ghekryghen, ſoo
„ uſeert men twee weghen, de eerſte is by ghedaginghe, dat men den Debi-
„ teur doet ghedaghen, op den Genechtdaghe, ende dat mach die Debiteur
„ eens op doen houden aen den Officier, ende ten naeſten Genechte moet hy
„ te recht komen, oft hy wort by contumatie verwonnen, ten ware abſentie
„ ofte nootſaeke.

XXI.

„ D'ander is by beſettinghe, dat den Crediteur doet met recht beſetten de

Digitized by Google

„ goeden van den Debiteur voor zyn ſchult, ende die vervolght hy met dry „ beſettinghen, ten ware dat die Debiteur die ontſette op eenen borghe, die „ hy ghehouden is te ſetten aen den Officier, ende die ontſettinghe ghedaen „ zynde, ſoo beſcheyt hem die Officier dagh van recht, ende ſoo verre hy niet „ en ontſette ende borghe en ſtelde, ſoo ſoude die Crediteur procederen tot „ uytwinninghe, eerſt van de haeffelycke goeden. ende by ghebreke van „ dien, oft dat die inſufficient zyn, voort totter erffelycke goeden, daer aff „ dry Sondaeghs geboden ghedaen worden, ende voort Coopdagh ghehouden, „ ende tot veſtinghe gheprocedeert. ende naer die uytwinninghe vercoopt men „ de haefgoeden voor het Stadthuys openbaerlyck den meeſtbiedende, en- „ de van opghewonnen erfgoeden vercondight men eenen Sondagh, ende „ noemt een herberghe, daer die uytwinder des Maendaghs ſal ſitten, om den „ meeſtbiedende te vercoopen alſulcke opghewonnen goeden, ende dat tot „ twee oft dry oft meer ſitdaghen toe, ende moet die Uytwinder met „ ſyn ſchult, ende die coſten van Recht, ende van te gheboden te ſitten, „ te vreden zyn, ende en mach op elcken ſitdach, ten coſte ende laſte „ van den Debiteur, niet meer verteert worden dan twelf ſtuyvers eens.

XXII.

„ Item van alle Contracten, Gelooften, ende ſchulden by iemanden van de „ Dorpen des Lants van Breda, uytgheſteken de Vryheyt van Ooſterhout, „ binnen der Stadt van Breda ghecontracteert, ghedaen, ende ghemaekt, „ mach den Crediteur ſynen Debiteur mette Roeydraghers van Breda doen in- „ halen, denwelcken by den Roeydragher dagh beſcheyden wort, om voor „ Schouteth ende Schepenen in Breda voor recht te compareren, oft wordt „ teghens deſelve als ghecontumacieerde gheprocedeert, ende worden heu- „ re haeffelycke goeden daer voor gheexecuteert, ende tot Breda ver- „ cocht.

XXIII.

„ Item van alle vercochte erfgoeden, gheen leen weſende, ende Renten „ oft Corenpachten, 't zy dat die uytterhandt, oft by openbare ſitdaghen „ den meeſtbiedenden vercocht ſyn, hebben die Maeghen van bloedtsweghen „ Naderſchap, om die voor den ſelven prys te hebben ſoo die vercocht zyn, „ binnen de dry Sondaeghſche gheboden die daer af ter Puyen af ghedaen wor- „ den, ende tot der veſte toe incluys.

XXIV.

„ Ende aen alle Renten ende Corenpachten hebben die uytreyckers der „ ſelver haer naderſchap voor alle andere, die van bloetsweghen beſtaen.

XXV.

„ Maer aen huyſen in der Stadt ſtaende, in ſoo verre die by openbare ver- „ condinghe ende ſitdaghen vercocht worden, ende daer af men twee oft dry „ ſitdaghen in verſcheyde weecken, ende by Sondaegſche vercondinghe ghe- „ houden heeft, daer aen en heeft niemant Naderſchap.

XXVI.

„ In ſaeken van ſcheydinghe ende deylinghe, van openinghe van weghen, „ van erfpenninghen te begheeren, van bekrooninghe van ghebruyck van „ weghen, van arbeytsloon te begheeren, &c: mach men alle dagen beghee- „ ren behalven des Sondaeghs, ende wordt partyen daer af de wete ghe- „ daen, om te recht te komen naer des Officiers moet naer ghelegentheyt „ der ſaeken.

„ XXVII. Een

Digitized by Google

XXVII.

„ Een Vrouwe Coopmanſchap doende ende ſchulden maekende ter cauſe
„ van heure Coopmanſchappe, verbint heuren Man voor deſelve ſchulden,
„ ende moghen ſulcke ſchulden vervolght worden al ſoo wel teghen den Man
„ ende zynen goeden, als teghens de Vrouwe ende heuren goeden.

XXVIII.

„ Item niemant onder de Stadt ende Lande van Breda goeden ende erven
„ beſittende, en mach deſelve ſynen erve ende goederen in egheenderhande
„ manieren bekommeren, ofte verthieren, met eenighe brieven oft voor-
„ waerden, dan met brieven van der bancke des Landts van Breda, daer on-
„ der deſelve gronden van erven gheleghen zyn; Ten waere met Amptmans
„ brieven der Stadt van Antwerpen, volghende de Concordaten daer af tuſ-
„ ſchen den Heere van Breda ende de Stadt van Antwerpen ghemaekt.

XXIX.

„ Item een Man en mach ſyn Wyfs erfgoet binnen der voorſchreve Stadt
„ ofte Lande ghelegen, ſonder conſent, niet vercoopen oft belaſten, ende
„ en mach men deſelve erfgoeden voor haer Mans ſchulden oock niet uytwin-
„ nen oft vercoopen, des mans erfgoet, heure beyde have, ende verkreghen
„ goeden en ſullen eerſt daerom vercocht ende in de voorgaende ſchulden be-
„ keert moeten zyn.

XXX.

„ Item is oock langhen tyt binnen de Stadt ende Juriſdictie van Breda
„ voor recht gheobſerveert, dat men naer de doodt van eenighen perſoon heeft
„ moeten heyſſchen ſchulden, daer af den Crediteur gheen obligatie noch an-
„ der wettigh beſcheet is hebbende, preſenterende ende doende den Credi-
„ teur eedt, met twee volch eeden, die ſweeren dat ſy den heyſſcher houden
„ voor ſulckx, ende van ſulcken ſtaete, conditie, ende converſatie, dat hy
„ gheenen eedt en ſoude willen doen, ten ware hem die ſchult rechtveerde-
„ lyck ware competerende, welcke Volcheeden ende Obſervantie voorſchre-
„ ven, oock by Apoſtille van Myn Heere den Prince van Oraignien voorts
„ is gheaboleert ende afghedaen gheweeſt, als oick by ſekeren vonniſſe by
„ den Rade van Brabant, tuſſchen Dierick Sefyns aenlegghere, ende d'erf-
„ ghenamen Zegher van Alviren ghegheven.

XXXI.

„ Item is tot noch toe binnen de Stadt ende Juriſdictie van Breda voor
„ Coſtume gheobſerveert, ſoo wanneer iemant is fugitif, ofte gheworden
„ inſolvent, ſtervende oft te lyve blyvende, dat de Crediteuren eerſt beſet-
„ tinghe ghedaen hebbende op des fugitif oft inſolvents goet, van hunne ghe-
„ heyſchte ſchult zyn ghepreferéert, uytgheſcheyden 's Heeren ende der Stads
„ penninghen, huyshuere van haefgoeden, die op den pant ſyn, ende ande-
„ re ghepriviligieerde ſchulden.

XXXII.

„ Maer alſoo Borghemeeſters, Schepenen ende Raet der Stadt van Breda aen
„ den Prince van Orangien, als Heere van Breda, Requeſte hadden gepreſen-
„ teert, dat de preferentie van voorſchreve beſettinge van ſchulden niet ge-
„ priviligieert weſende ſoude worden gheaboleert, ende afgedaen, ende dat con-
„ currentie plaetſe ſoude hebben in ſaeken daer concurrentie naer recht plaet-
„ ſe behoort te hebben, volghende den Mandamente der Keyſerlycke Majeſ-

Digitized by Google

„ goeden van den Debiteur voor zyn ſchult, ende die vervolght hy met dry „ beſettinghen, ten ware dat die Debiteur die ontſette op eenen borghe, die „ hy ghehouden is te ſetten aen den Officier, ende die ontſettinghe ghedaen „ zynde, ſoo beſcheyt hem die Officier dagh van recht, ende ſoo verre hy niet „ en ontſette ende borghe en ſtelde, ſoo ſoude die Crediteur procederen tot „ uytwinninghe, eerſt van de haeffelycke goeden ende by ghebreke van „ dien, oft dat die inſufficient zyn, voort totter erffelycke goeden, daer aff „ dry Sondaeghs geboden ghedaen worden, ende voort Coopdagh ghehouden, „ ende tot veſtinghe gheprocedeert. ende naer die uytwinninghe vercoopt men „ de haefgoeden voor het Stadthuys openbaerlyck den meeſtbiedende, en- „ de van opghewonnen erfgoeden vercondight men eenen Sondagh, ende „ noemt een herberghe, daer die uytwinder des Maendaghs ſal ſitten, om den „ meeſtbiedende te vercoopen alſulcke opghewonnen goeden, ende dat tot „ twee oft dry oft meer ſitdaghen toe, ende moet die Uytwinder met „ ſyn ſchult, ende die coſten van Recht, ende van te gheboden te ſitten, „ te vreden zyn, ende en mach op elcken ſitdach, ten coſte ende laſte „ van den Debiteur, niet meer verteert worden dan twelf ſtuyvers eens.

XXII.

„ Item van alle Contracten, Gelooften, ende ſchulden by iemanden van de „ Dorpen des Lants van Breda, uytgheſteken de Vryheyt van Ooſterhout, „ binnen der Stadt van Breda ghecontracteert, ghedaen, ende ghemaekt, „ mach den Crediteur ſynen Debiteur mette Roeydraghers van Breda doen in- „ halen, denwelcken by den Roeydragher dagh beſcheyden wort, om voor „ Schouteth ende Schepenen in Breda voor recht te compareren, oft worde „ teghens deſelve als ghecontumacieerde gheprocedeert, ende worden heu- „ re haeffelycke goeden daer voor gheexecuteert, ende tot Breda ver- „ cocht.

XXIII.

„ Item van alle vercochte erfgoeden, gheen leen weſende, ende Renten „ oft Corenpachten, 't zy dat die uytterhandt, oft by openbare ſitdaghen „ den meeſtbiedenden vercocht ſyn, hebben die Maeghen van bloedtsweghen „ Naderſchap, om die voor den ſelven prys te hebben ſoo die vercocht zyn, „ binnen de dry Sondaeghſche gheboden die daer af ter Puyen af ghedaen wor- „ den, ende tot der veſte toe incluys.

XXIV.

„ Ende aen alle Renten ende Corenpachten hebben die uytreyckers der „ ſelver haer naderſchap voor alle andere, die van bloetsweghen beſtaen.

XXV.

„ Maer aen huyſen in der Stadt ſtaende, in ſoo verre die by openbare ver- „ condinghe ende ſitdaghen vercocht worden, ende daer af men twee oft dry „ ſitdaghen in verſcheyde weecken, ende by Sondaegſche vercondinghe ghe- „ houden heeft, daer aen en heeft niemant Naderſchap.

XXVI.

„ In ſaeken van ſcheydinghe ende deylinghe, van openinghe van weghen, „ van erfpenninghen te begheeren, van bekrooninghe van ghebruyck van „ weghen, van arbeytsloon te begheeren, &c: mach men alle dagen beghee- „ ren behalven des Sondaeghs, ende wordt partyen daer af de wete ghe- „ daen, om te recht te komen naer des Officiers moet naer ghelegentheyt „ der ſaeken.

„ XXVII. Een

Digitized by Google

XXVII.

„ Een Vrouwe Coopmanſchap doende ende ſchulden maekende ter cauſe
„ van heure Coopmanſchappe, verbint heuren Man voor deſelve ſchulden,
„ ende moghen ſulcke ſchulden vervolght worden al ſoo wel teghen den Man
„ ende zynen goeden, als teghens de Vrouwe ende heuren goeden.

XXVIII.

„ Item niemant onder de Stadt ende Lande van Breda goeden ende erven
„ beſittende, en mach deſelve ſynen erve ende goederen in egheenderhande
„ manieren bekommeren, ofte verthieren, met eenighe brieven oft voor-
„ waerden, dan met brieven van der bancke des Landts van Breda, daer on-
„ der deſelve gronden van erven gheleghen zyn; Ten waere met Amptmans
„ brieven der Stadt van Antwerpen, volghende de Concordaten daer af tuſ-
„ ſchen den Heere van Breda ende de Stadt van Antwerpen ghemaekt.

XXIX.

„ Item een Man en mach ſyn Wyfs erfgoet binnen der voorſchreve Stadt
„ ofte Lande ghelegen, ſonder conſent, niet vercoopen oft belaſten, ende
„ en mach men deſelve erfgoeden voor haer Mans ſchulden oock niet uytwin-
„ nen oft vercoopen, des mans erfgoet, heure beyde have, ende verkreghen
„ goeden en ſullen eerſt daerom vercocht ende in de voorgaende ſchulden be-
„ keert moeten zyn.

XXX.

„ Item is oock langhen tyt binnen de Stadt ende Juriſdictie van Breda
„ voor recht gheobſerveert, dat men naer de doodt van eenighen perſoon heeft
„ moeten heyſſchen ſchulden, daer af den Crediteur gheen obligatie noch an-
„ der wettigh beſcheet is hebbende, preſenterende ende doende den Credi-
„ teur eedt, met twee volch eeden, die ſweeren dat ſy den heyſſcher houden
„ voor ſulckx, ende van ſulcken ſtaete, conditie, ende converſatie, dat hy
„ gheenen eedt en ſoude willen doen, ten ware hem die ſchult rechtveerde-
„ lyck ware competerende, welcke Volcheeden ende Obſervantie voorſchre-
„ ven, oock by Apoſtille van Myn Heere den Prince van Oraignien voorts
„ is gheaboleert ende afghedaen gheweeſt, als oick by ſekeren vonniſſe by
„ den Rade van Brabant, tuſſchen Dierick Sefyns aenlegghere, ende d'erf-
„ ghenamen Zegher van Alviren ghegheven.

XXXI.

„ Item is tot noch toe binnen de Stadt ende Juriſdictie van Breda voor
„ Coſtume gheobſerveert, ſoo wanneer iemant is fugitif, ofte gheworden
„ inſolvent, ſtervende oft te lyve blyvende, dat de Crediteuren eerſt beſet-
„ tinghe ghedaen hebbende op des fugitif oft inſolvents goet, van hunne ghe-
„ heyſchte ſchult zyn ghepreferéert, uytgheſcheyden 's Heeren ende der Stads
„ penninghen, huyshuere van haefgoeden, die op den pant ſyn, ende ande-
„ re ghepriviligieerde ſchulden.

XXXII.

„ Maer alſoo Borghemeeſters, Schepenen ende Raet der Stadt van Breda aen
„ den Prince van Orangien, als Heere van Breda, Requeſte hadden gepreſen-
„ teert, dat de preferentie van voorſchreve beſettinge van ſchulden niet ge-
„ priviligieert weſende ſoude worden gheaboleert, ende afgedaen, ende dat con-
„ currentie plaetſe ſoude hebben in ſaeken daer concurrentie naer recht plaet-
„ ſe behoort te hebben, volghende den Mandamente der Keyſerlycke Majeſ-

Digitized by Google

„ teyt in den jaere 1531 uytghegeven, daer op by mynen Heere den Prince „ voorſchreve op den 14 Juny anno 1556, was gheappoſtilleert, blyckende „ by ſeker Acte hier mede overghelevert dat de voorſchreve preferentie ſou„ de worden afgedaen, ende gheaboleert, ende dat men daer af eene ghemee„ nelycke Acte ſoude concipieren, die ſyn Gen: onderteekenen ende beſeghe„ len ſoude, maer alſoo 't ſelve noyt en is gheeffectueert gheweeſt, ſoo bid„ den Borghemeeſteren, Schepenen ende Raet der Stadt Breda ſeer ootmoe„ delyck dat de preferentie aengaende de beſettinghe voorſchreven by zyn „ Majeſteyt worde afghedaen ende gheaboleert, als oock de volch eeden, „ daer af in de voorghenoemden Articule mentie ghemaeckt is, ende dat con„ currentie plaetſe hebbe, daer deſelve naer recht behoort te hebben.

XXXIII.

„ Item wordt binnen de Stadt Breda voor Coſtume gheobſerveert, dat een „ Vrouwe gheen Coopwyf weſende, naer de doodt van haeren Man haer be„ duchtende van inſolventie van den Sterffhuyſe heurs Mans, uyt den ſterf„ huyſe mach ſcheyden, ſonder iet met haer draghende, ende den ſleutel op „ 't graf ſtekende, met ſulcken effecte, dat de Vrouwe daer mede blyft on„ ghehouden ende onghemoleſteert van de Crediteurs, al waert ſoo, dat ſy na„ maels quame tot beter fortune, oft dat haer by ſucceſſie eenigh goet „ verſtorve.

Aengaende de Criminele ſacken.

XXXIV.

„ Item voor ſoo véele de criminele ende hooghe Juſtitie aengaet, is te we„ ten dat over de Stadt ende den geheelen Lande van Breda is eenen Droſſaert, „ denwelcken is Superintendent, ende mach overal vangen, ende den „ Schouteth ſoo wel van der Stadt als andere van den platten Lande van Bre„ da belaſten ende bevelen te vanghene die hem, ende dat met goede infor„ matie, goetduncken ſal.

XXXV.

„ Item alle ghevangenen by den voorſz. Droſſaert, ofte Schoutethen van „ de Dorpen, uytgheſondert Roſendael ende Ooſterhout die ſelve hooge Juſ„ titie hebben, werden geſtelt in handen van den Schouteth van Breda, de„ welcke deſelve ghevangenen voor Borghemeeſter en Schepenen van Breda „ ghehouden is te tichten volghende d'informatie hem by den voorſchreven „ Droſſaert ofte andere Officieren ghelevert, ende dat binnen den derden da„ ghe, indien de ghevanghene dat verſocht, ende moet oock alsdan die ge„ vanghene daer op insgelycks binnen den derden daghe antwoorden, welcke „ procedure wordt ghemeynlyck ghedaen verbalyck.

XXXVI.

„ Item ende bevinden de Schepenen, dat die materie den lyve niet aen en „ gaet, ſoo wordt die gevanghene, indien dat van zynent weghen bedinght „ wordt, gerelaxeert onder cautie van te recht te ſtaen ende 't ghewyſde te „ voldoen, ende wort daer nae in de ſaeke ſommierlyck gheprocedeert van „ derden daghe tot derden daghe, 't zy in *ſcriptis*, oft verbaelyck naer „ ghelegentheyt derſelver.

XXXVII.

„ Item aengaende de Torture worden alle Knevelaers, Moortbranders, „ Kerckdieven, Straetſchenders, Moeſcoppers, ende Vagabonden, ſonder fi-

„ gure

Digitized by Google

„ gure van proces, by advys ende ter preſentie van Schepenen, die men d'in-
„ formatie precedente, (blyvende ſecreet onder hun lieden) in handen
„ gheeft, even verre deſelve informatie by hun lieden ſuffiſant bevonden wordt,
„ ter ſcherper examinatie gheſtelt, uytghenomen de Poorters ende Landtſa-
„ ten, die men daer toe openbaerlyck bedinghen moet, ten ware enorme fey-
„ ten daer men van ſtonden aen die complicen af ſoude moeten vervolghen.

XXXVIII.

„ Item moet oock die ghevanghene die feyten over hem, by informatie
„ precedente ghebleken, ſelfs door ſynen halſe, met goede circumſtantie en-
„ de reden van wetenſchap bekennen, ſoo wel in de pyne, als binnen 24
„ uren daer nae, onder den blauwen hemel, vry, los, ende onghebonden,
„ al eer Borghemeeſter ende Schepenen tot condemnatie van deſelve proce-
„ duren, ten waere ſaeke, dat den ſelven ghevangen frivolyck, nu bekennen-
„ de, ende dan ontkennende, tergiverſeerde ende merckelyck calumnieerde,
„ ſoo dickwils ghebeurt, in welcken ghevalle, ende ſynde de feyten, by den
„ Schouteth ghepoſeert, ſoo klaerlyck ghebleken datter niets op te ſegghen
„ valt, en werdt by den Borghemeeſter ende Schepenen op des Gevanghen
„ ontkennen ende afgaen niet veele geleth, maer recht ghedaen over 't ghe-
„ ne klaerlyck ghebleken is.

XXXIX.

„ Item ende ſoo wat feyten by de delinquanten in de pyne, ende daer
„ naer onder den blauwen hemel als voor, ter preſentie van twee Schepe-
„ nen, bekent worden, wordt ghehouden voor volle ende ſuffiſante ken-
„ niſſe, ende wordt daer op recht ghedaen naer exigentie van den cas, ſoo
„ verre de feyten ende de delicten klaerlyck blycken gheperpetreert te zyn by
„ informatie precedente, ofte andere notoirlycke kenniſſe.

XL.

„ Item aengaende Keuren ende breucken, civile ende criminele, daer af
„ en mach gheen Schouteth, in den gheheelen Lande van Breda, compoſe-
„ ren, dan myne Heere den Droſſaert, uytghenomen alleen den vuyſtſlagh
„ ſonder bloedt.

XLI.

„ Item alle breucken ende Keuren ghecompoſeert zynde met den Droſſaert
„ als voor, daer af wordt dagh ghegeven van betalinghe een kenniſſe twee
„ oft dry, nae de grootte van de ghecompoſeerde breuck, beloofde penning-
„ ghen, ende faculteyt van den perſoone, ende moet den Schouteth van der
„ plaetſe borghe ſtellen van de termynen te voldoene, welcke penninghen by
„ ghebreke van betalinghe worden gheexecuteert ſonder Rechtsvoorderinghe
„ daerom te moeten doen.

XLII.

„ Ende in andere ſaeken, concernerende de Policye ende welvaren van de
„ Stadt, worden by Droſſaert, Schouteth, Borghemeeſteren ende Schepe-
„ nen in Breda Ordonnantien op ſekere penen ghemaekt ende gheſtatueert,
„ welcke penen op de overtreders worden met heerlycke ende parate execu-
„ tie gheexecuteert.

„ Ende des t'Oirconden hebben *Gregorius Buyſen*, ende Mr. *Thomas van der*
„ *Vloet*, Borghemeeſters, ende *Chriſtiaen Piermans* Secretaris der Stadt Breda
„ deze geteekent, ter Ordonnantie van Droſſaert, Schouteth, Schepenen
„ ende Raet der voorſchreve Stadt, deſen 9 July 1570.

Ordon-

Digitized by Google

Ordonnantie ghemaeckt by den Doorluchtigen, Hoochgeboren Furſt MAURITZ, *geboren Prince van* Orangie, *Grave van* Naſſau *&c: als Regent ende Adminiſtrateur van de Heerlicheden ende Goeden van den Doorluchtigen Hoochgeboren Furſt den Prince van* Oraengie, *Grave van* Naſſau *&c: opte ſtuck van Evictie, ende uytwinninge van huyſen, ende gronden van Erven, binnen der Stadt ende den geheelen Lande van* Breda, *voortaen te obſerveren, ende t'achtervolghen.*

„ MAURITS, gheboren Prince van Oraengien, Grave van Naſſau, Catzenellenboge, Dietz, Vianden, Marcgrave van der Vere, ende van Vliſſinghen, Heere van St. Vyt, Doesburch, der Stadt Grave, ende van den Lande van Cuyck, Monſter, Gouverneur ende Capiteyn Generael over Gelderlant, Hollant, Zeelant, Weſtvrieſlant, Zutphen, Utrecht ende Overyſſel, ende van de Steden ende Sterćten van Brabant, ende Vlaenderen, in de Unie weſende, Admirael Generael van der Zee, Regent ende Adminiſtrateur van de Heerlycheden, ende goeden van den Doorluchtigen, Hoochgeboren Furſt, den Prince van Oraengien, Grave van Naſſau onſen weerden ſeer geliefden Broedere. Allen den genen, die deſe onſe opene brieven ſullen ſien, oft hooren leſen, ende namentlic den Droſſaert, Schoutethen, Borgemeeſters, Schepenen, Regeerders, ende gemeyne Officieren, onderdanen ende ingeſetenen van de Stadt, Vryheden, dorpen, ende platten lande van Breda, Saluyt. Alſoo over veele jaren binnen der Stadt, ende den lande van Breda, gheſpeurt ende bevonden wort, dat de evićtien, oft opwinningen van huyſen ende gronden van erven aldaer, voor de invincenten ende opwinders van cleynen ghevolge, ende genoechſaem onprofytelick zyn, ende overſulcx by de quade rent, oft roggelderen, ende andere debiteuren ſeer weynich worden geacht: Midts dat den eygenaer, ende Proprietaris van de geevinceerde huyſen, ende gronden van erven, (naer dat hen de ſelve met alle ſolemniteyten daer toe ſtaende, behoorlic ende volcomelyc, tot veſtens toe incluys, zyn ontwonnen: ende den Evincent by voorgaende drie Sondaechſe Proclamatien openbaerlycken, nae't gebruyck, ende coſtume daer over hier voormaels onderhouden, heeft geſeten, om ſyn opgewonnen recht den meeſtbiedende te vercoopen) t'allen tyde vry heeft geſtaen, ende gheoirloft was by voldoeninge vant gene waer voor zyne huyſen, ende gronden van erven alſoo waeren opgewonnen, ende refuſie van coſten daeromme gedaen, deſelve ſyne ontwonnen huyſen, ende gronden van erven, wederomme naer hem te nemen, ende den Evincent te doen doene Rekenninghe, bewys ende reliqua, van 't ghene hy (ghedue-rende ſyne poſſeſſie) van de gheevinceerde goeden ghenoten, ontfanghen ende daer aen uytghegeven hadde, indervoegen, dat den evincent, oft opwinder nemmermeer by eenige middelen tot eene vaſte poſſeſſie ende volcomen dominie van de opgewonnen huyſen, ende gronden van erven (ghelyck dat de geſchreven Rechten, ende alle goede Politicque ordre wel zyn vereyſſchende) en heeft connen geraken; Alle t welck veroirſaeckt heeft, dat de Rentghelders, ende andere Hypothecaire ſchuldenaren nyet en hebben gheacht, de Renten, Pachten, Chynſen ende andere reële ſchulden op henne goeden uytgaende, ende ſtaende: Ende dat de Evincenten alſulcken ſorghe nyet en hebben ghedraghen int repareren ende onderhouden van den opgewonne huyſen, ende gronden van erven, alſt in eene geregleerde Stadt, ende landen wel behoorde, ende ſy in hen eyge vaſte, ende ſeker goeden wel ſouden doen, Tot grooter ruine, ende verderf van de huyſen, ende gronden van erven, ghelyck by experientie binnen de Stadt ende lande van Breda bevonden is gheweeſt, ende noch daghelycx bevonden wort. Soo eeſt dat (om alle de voorſz inconvenien-en wechtenemen, ende in toecomenden tyden te weeren) wy by deliberatie ende advys van onſe lieve, ende ghetrouwe de lieden van onſen Rade ende Reseninge, daer oppe ghehoort die van der Hooftbancke der Stadt ende lande van Breda, ende van den Magiſtraet ende Raedt derſelver Stadt, willende verſien ter

„ ge-

Digitized by Google

„ gemeyner welvaert der voorſz. Stadt, landen ende onderſaten, hebben ghe-
„ boden, gheordonneert ende geſtatueert, ghelyck wy ghebieden, ordonne-
„ ren ende ſtatueren by deſen, Dat van nu voortaen, int evinceren, ende
„ opwinnen van huyſen, ende gronden van erven, binnen der Stadt ende den
„ gheheelen lande van Breda, de poincten ende articulen hier naer volghende,
„ gheobſerveert, ende achtervolcht ſullen worden: Ende dat alle huyſen ende
„ gronden van erven in dier voegen ende manieren gheevinceert zynde, den
„ evincenten ten eeuwigen dagen ſullen vaſt, ende ſeker blyven, ſonder dat
„ den eyghenaers, Proprietariſſen, oft andere daer op recht hebbende, oft
„ pretenderende, daer aen (by wat middele het waer) meer ſullen moghen
„ pretenderen, oft gheraken, maer daer van altyts verſteken ſullen blyven,
„ op dat de poſſeſſie, ende dominien van alſulcke goeden niet voorders onſe-
„ ker blyven, maer eenmael vaſt, ende ſeker weſen moghen, in conformi-
„ teyt van de geſchreven Rechten, ende alle Politiſſche ordre.

I.

„ In den eerſten, ſoo wie voortaene, binnen der Stadt, oft den gheheelen
„ lande van Breda, eenighe huyſen, gronden van erven, geltrenten, ende
„ rogpachten pretendeert te evinceren, ende optewinnen, die ſal ſchuldich en-
„ de ghehouden zyn, binnen de voorſz. Stadt, ten regiſtere oft boeck van den
„ Griffier, ende ten platten Lande, by den Secretaris, in preſentie ende ter
„ maniſſe des Schouteths ende wyſen van Schepenen reſpective, daer die huy-
„ ſen oft gronden van erven ghelegen zyn, voor d'eerſte zyne Acte van be-
„ ſettinghe te doen annoteren, met pertinente ende perfecte deſignatie van
„ de Hypotequen, onderpanden, ende goeden die hy beſetten wilt, ende
„ met expreſſie van den naem ende toenaem van den Proprietaris ende eyghe-
„ naer derſelver, De ſomme, ſchult oft actie, die de beſetter daer op is pre-
„ tenderende, ende waer uyt, oft waer van deſelve is toecomende.

II.

„ Van welcke beſettinghe aen den eyghenaer in perſoone, oft zynen huy-
„ ſe, indien hy binnen der Stadt, ende lande van Breda woonende is, Ende
„ ingevalle van zyne uytlandicheyt, aen zynen Procureurs, Facteurs, oft an-
„ dere bewindt van hem hebbende, oft by gebreke van dien, aen den Huer-
„ man, oft ghebruycker van de ſelve beſette huyſen oft goeden; Ende by
„ faulte van Huerman oft ghebruycker, aen de naeſte ghebueren, ende voorts
„ daer beneffens by Edicte ter Puyen aff, oft Kercken uyt, wete, ende inſi-
„ nuatie binnen de eerſte veerthien daghen, by eenen gheſworen Roeydra-
„ ger, Vorſter, oft anderen dierghelycken Gherichtsbode, ghedaen ſal moe-
„ ten worden, die daer van ſchriftelicke Memorie houden, ende relaes ma-
„ ken ſal moeten: Inhoudende den dach aen wien, ende in wat voegen, de
„ wete ghedaen, ende wat antwoorde hem ghegheven is.

III.

„ Ende in ſoo verre de Goeden, binnen de voorſz. veerthien dagen niet en
„ worden ontſet, ſoo ſal de beſetter ſchuldich zyn, deſelve zyne beſettinge,
„ preciſelyck op ten XIV. dach, naer date van de beſettinge, als anderwerff,
„ en voor de tweede reyſe, in manieren al als voor, ter maniſſe van den
„ Schouteth, by Schepenen te doen wyſen, waer van insgelycx, als boven,
„ binnen XIV. dagen daer naer, by eenen Roeydrager, oft anderen Gerichts-
„ bode, aen den Proprietaris, oft andere van ſynent wegen, gelyck als voorſz.
„ is, wete ghedaen ſal moeten worden, Oock daer van gehouden Memorie,
„ ende relaes gemaect, ſoo als van de eerſte Wete, ende inſinuatie ge-
„ ſegt is.

IV.

„ Ende ſal deſelve beſettinge daer naer, preciſe op ten veerthienden dach,

Digitized by Google

„ naer date van de vernieuwinge als anderwerff (indien de beſette goeden
„ binnen middelen tyde noch niet ontſet en zyn) ter Griffie van Breda, oft
„ in de Secretarie van de Dorpen sLants van Breda, als derdewerff vernieuwt
„ worden, ende den beſetter daer over laten manen, ende wyſen, daer
„ van inſinuatie doende doen, memorie houden ende relaes maken, alles ge-
„ lyc van de beſettinge, ende vernieuwinge als anderwerff geſegt is.

V.

„ Alle welcke vernieuwinghen, als anderwerff, ende derdewerff, preciſe,
„ reſpective op ten veerthienden dach als voor ſullen gedaen, aengeteekent,
„ ende daer over gemaent moeten worden, ſonder die dagen te moghen voor-
„ comen, oft laten overſtrycken, op pene van nulliteyt van alle voorgaende
„ ſolempniteyten, ende rechtsvoorderinghen: Wel verſtaende, dat de ver-
„ nieuwinge als anderwerff ende derdewerf, op alſulcken dach van der we-
„ ke, tſy maendach, dynsdach, woonsdach, oft andere, als de beſettinge
„ begonſt, ende gedaen is, ſullen moeten gedaen, ende gecontinueert wor-
„ den, Ten ware, by Acte van Schepenen, daer toe anderen dach werde
„ verordonneert, dwelck ſonder goede oorſake niet ſal mogen geſchieden.

VI.

„ Item alſoo hier voormaels bevonden is geweeſt, dat de Rentgelderen en-
„ de andere Debiteuren henne goeden, als voor beſet zynde, niet en hebben
„ geacht de ſelve t' ontſetten, dan int leſte van de ſes weken, ende alſo
„ recht voor de Schepen kennis leydinge, op dat ſy, by middele van dien,
„ henne Crediteuren in langhduerich proces ſouden brengen, wel wetende,
„ dat men hen, (al waert oock alſo, dat ſy binnen d'eerſte XIV. dagen ont-
„ ſetten, ende men uyt ſuyver ende liquide Obligatie procedeerde) binnen
„ drye maenden tot geene antwoorde en hadde connen gebrengen: ſoo ſal
„ voortaen elcke vernieuwinghe haer default ende profyt mede brengen, als
„ te weten, dat de gene, die de eerſte XIV. dagen laet overſtrycken, ſonder
„ te ontſetten, ſal zyn verſteken van alle exceptien declinatoir: Indervoe-
„ gen, dat ſoo wanneer yemant na de vernieuwinge als derdewerf, de voor-
„ gaende beſetting eerſt ontſet, deſelve in de ſake ten eerſten dage ter rolle
„ dienende, ſal moeten aennemen, om ten naeſtvolgenden Rechtdach daer
„ aen, op des beſetters eyſch *peremptorie* te antwoorden, op verſteck, doch
„ ſal, (ſonder prejuditie van dien) wel mogen verſoecken Procuratie, en-
„ de cautie voor de coſten.

VII.

„ De voorſz. vernieuwinge als derdewerff gedaen zynde, ſoo ſal de beſet-
„ ter op ten XIV. dach daer na, te rekenen van des anderen dachs, na ver-
„ nieuwinge als derdewerf, daer over gehouden zyn te verſoecken, ende te
„ beleyden kenniſſe van Schepenen, ende daer af als voren Acte nemen.

VIII.

„ Maer en ſal de beſetter de voorſz. kenniſſe niet mogen verſoeken, ende
„ leyden, noch oock Schepenen daer af hem Acte laten gheven, Ten ſy hy
„ yerſt ende voor al deuchdelyckheyt van ſyn ſchult den voorghenoemden
„ Schepenen ſal hebben ghebleken, ende ghewetticht, naer welcke Schepe-
„ nen kennis leydinge de Debiteuren hunne beſette goederen, onder geen
„ borgen meer en ſullen moghen ontſetten, dan mits namptiſerende tghene,
„ daer voor die beſet zyn.

IX.

„ Deſe Schepenen kenniſſe als voor beleydt zynde, ſo ſal de beſetter t'eyn-
„ den

Digitized by Google

„ den XIV. dagen daerna, maer nyet eer, by drie Sondaechſe proclamatien
„ achter den anderen, alhier binnen de Stadt ter Puyen aff, ende op te Dor-
„ pen, ter Kercken uyt, moeten doen condighen, wat goeden hy beſet heeft,
„ deſelve beſette goeden circumſtantierende, ende duydelyck deſignerende,
„ waer die ghelegen zyn, ende hoe die ghenoempt zyn, met adjunctie van
„ den naem ende toenaem van den Proprietaris derſelver, ende van de Actie
„ oft ſchult, daer voor hy die beſet heeft.

X.

„ Ende de voorſz. drie proclamatien gedaen zynde, ſo ſal ten naeſtvol-
„ ghenden Sondach, ter Puyen aff, oft ter Kercken uyt, eenen Coopdach
„ van de beſette goeden ghelegt worden, teghens eenen ſekeren gheleghen
„ daghe, Ten welcken daghe de beſetter de opgewonnen goeden uyt 's Hee-
„ ren hant ſal moghen coopen, ende hem den ſlach daer van, by den Schou-
„ teth *nomine officii*, (behoudelyck eenen yeghelycken ſyns rechts ende
„ voorcommers) laten geven, ſoo verre hy beſetter daer aff hoochſte coo-
„ per blyft.

XI.

„ Maer by aldien daer yemandt anders compt, die den coop dede oft ver-
„ dierde: Soo ſal in dien gevalle de cooper oft verdierder den opwinder moe-
„ ten voldoen van allen ſynen gebreken, mette coſten daeromme ghedaen.

XII.

„ Ende ſal oock alſulcke verdierder, ende Cooper, den opwinder (indien
„ hy de huyſen oft gronden van erven voor t verloop van Renten, Pachten,
„ oft Chynſen, die hy daer op is heffende, heeft opghewonnen) daernae
„ ſyne Renten, Pachten, ende Chynſen, die van dan voortaen verſchynen
„ ſullen, van jaere tot jaere moeten betalen ende uytreycken.

XIII.

„ Naer de voorſz. uyt 's Heeren handt coopinghe, ſoo ſal de veſte ende
„ goedenisſe van de gheevinceerde ende ghecochte huyſen ende erfgoeden
„ (op dat nyemant te precipitantelyck en worde gedepoſſideert, ende ver-
„ reict, ende de voorgaende Coſtume dien aengaende onderhouden, van nu
„ voortaene by alle billicke maticheyt worde gemodereert) by tyde van
„ Vrede, een jaer, ende by tyde van Oorloghe, twee jaren, openſtaen,
„ maer ſal de Cooper niettemin terſtont treden in de Poſſeſſie van den opghe-
„ wonnen goeden, om die by hem bewoont, gebruyct, oft (inghevalle die
„ verhuyrt zyn) de hueren daer van genoten te worden.

XIV.

„ Nochtans met ſulcker mate ende Rekeninghe, dat de Opwinderen, oft
„ hunne Actie hebbende, voor den inganck ofte loop van de voorſz. een, oft
„ van de voorſz. twee jaren reſpective, gehouden ſullen ſyn by den Griffier
„ der voorſz. Stadt, oft ten platten lande by den Secretaris aldaer, op be-
„ hoorlycken ſalaris, ter Puyen aff, oft Kercken uyt, tot meerder waer-
„ ſchouwinge van de Proprietariſſen, en andere goede luyden, ſchultbrieven,
„ obligatien, ſpeciale oft generale hypothecque, op te opghewonnen goeden
„ hebbende, tot drie malen toe, te weten van twee maenden tot twee maen-
„ den, d'een achter den anderen volgende, de coopdagen by hen gehouden,
„ in der manieren als voren, te doen condigen ende publiceren, dat ſy al-
„ ſulcke huyſen, oft gronden van erven, Renten oft Pachten, opgewonnen
„ ende uyt 's Heeren handt gecocht hebben gehadt, ende deſelve drie condin-
„ gen oft publicatien gedaen zynde, ſal daer en t'eynde het voorſz. een jaer,

Digitized by Google

„ naer date van de vernieuwinge als anderwerff (indien de beſette goeden
„ binnen middelen tyde noch niet ontſet en zyn) ter Griffie van Breda, oft
„ in de Secretarie van de Dorpen sLants van Breda, als derdewerff vernieuwt
„ worden, ende den beſetter daer over laten manen, ende wyſen, daer
„ van inſinuatie doende doen, memorie houden ende relaes maken, alles ge-
„ lyc van de beſettinge, ende vernieuwinge als anderwerff geſegt is.

V.

„ Alle welcke vernieuwinghen, als anderwerff, ende derdewerff, preciſe,
„ reſpective op ten veerthienden dach als voor ſullen gedaen, aengeteekent,
„ ende daer over gemaent moeten worden, ſonder die dagen te moghen voor-
„ comen, oft laten overſtrycken, op pene van nulliteyt van alle voorgaende
„ ſolempniteyten, ende rechtsvoorderinghen: Wel verſtaende, dat de ver-
„ nieuwinge als anderwerff ende derdewerf, op alſulcken dach van der we-
„ ke, tſy maendach, dynsdach, woonsdach, oft andere, als de beſettinge
„ begonſt, ende gedaen is, ſullen moeten gedaen, ende gecontinueert wor-
„ den, Ten ware, by Acte van Schepenen, daer toe anderen dach werde
„ verordonneert, dwelck ſonder goede oorſake niet ſal mogen geſchieden.

VI.

„ Item alſoo hier voormaels bevonden is geweeſt, dat de Rentgelderen en-
„ de andere Debiteuren henne goeden, als voor beſet zynde, niet en hebben
„ geacht de ſelve t' ontſetten, dan int leſte van de ſes weken, ende alſo
„ recht voor de Schepen kennis leydinge, op dat ſy, by middele van dien,
„ henne Crediteuren in langhduerich proces ſouden brengen, wel wetende,
„ dat men hen, (al waert oock alſo, dat ſy binnen d'eerſte XIV. dagen ont-
„ ſetten, ende men uyt ſuyver ende liquide Obligatie procedeerde) binnen
„ drye maenden tot geene antwoorde en hadde connen gebrengen: ſoo ſal
„ voortaen elcke vernieuwinghe haer default ende profyt mede brengen, als
„ te weten, dat de gene, die de eerſte XIV. dagen laet overſtrycken, ſonder
„ te ontſetten, ſal zyn verſteken van alle exceptien declinatoir: Indervoe-
„ gen, dat ſoo wanneer yemant na de vernieuwinge als derdewerf, de voor-
„ gaende beſetting eerſt ontſet, deſelve in de ſake ten eerſten dage ter rolle
„ dienende, ſal moeten aennemen, om ten naeſtvolgenden Rechtdach daer
„ aen, op des beſetters eyſch *peremptorie* te antwoorden, op verſteck, doch
„ ſal, (ſonder prejuditie van dien) wel mogen verſoecken Procuratie, en-
„ de cautie voor de coſten.

VII.

„ De voorſz. vernieuwinge als derdewerff gedaen zynde, ſoo ſal de beſet-
„ ter op ten XIV. dach daer na, te rekenen van des anderen dachs, na ver-
„ nieuwinge als derdewerf, daer over gehouden zyn te verſoecken, ende te
„ beleyden kenniſſe van Schepenen, ende daer af als voren Acte nemen.

VIII.

„ Maer en ſal de beſetter de voorſz. kenniſſe niet mogen verſoeken, ende
„ leyden, noch oock Schepenen daer af hem Acte laten gheven, Ten ſy hy
„ yerſt ende voor al deuchdelyckheyt van ſyn ſchult den voorghenoemden
„ Schepenen ſal hebben ghebleken, ende ghewetticht, naer welcke Schepe-
„ nen kennis leydinge de Debiteuren hunne beſette goederen, onder geen
„ borgen meer en ſullen moghen ontſetten, dan mits namptiſerende tghene,
„ daer voor die beſet zyn.

IX.

„ Deſe Schepenen kenniſſe als voor beleydt zynde, ſo ſal de beſetter t'eyn-
„ den

Digitized by Google

„ den XIV. dagen daerna, maer nyet eer, by drie Sondaechſe proclamatien
„ achter den anderen, alhier binnen de Stadt ter Puyen aff, ende op te Dor-
„ pen, ter Kercken uyt, moeten doen condighen, wat goeden hy beſet heeft,
„ deſelve beſette goeden circumſtantierende, ende duydelyck deſignerende,
„ waer die ghelegen zyn, ende hoe die ghenoempt zyn, met adjunctie van
„ den naem ende toenaem van den Proprietaris derſelver, ende van de Actie
„ oft ſchult, daer voor hy die beſet heeft.

X.

„ Ende de voorſz. drie proclamatien gedaen zynde, ſo ſal ten naeſtvol-
„ ghenden Sondach, ter Puyen aff, oft ter Kercken uyt, eenen Coopdach
„ van de beſette goeden ghelegt worden, teghens eenen ſekeren gheleghen
„ daghe, Ten welcken daghe de beſetter de opgewonnen goeden uyt 's Hee-
„ ren hant ſal moghen coopen, ende hem den ſlach daer van, by den Schou-
„ teth *nomine officii*, (behoudelyck eenen yeghelycken ſyns rechts ende
„ voorcommers) laten geven, ſoo verre hy beſetter daer aff hoochſte coo-
„ per blyft.

XI.

„ Maer by aldien daer yemandt anders compt, die den coop dede oft ver-
„ dierde: Soo ſal in dien gevalle de cooper oft verdierder den opwinder moe-
„ ten voldoen van allen ſynen gebreken, mette coſten daeromme ghedaen.

XII.

„ Ende ſal oock alſulcke verdierder, ende Cooper, den opwinder (indien
„ hy de huyſen oft gronden van erven voor t verloop van Renten, Pachten,
„ oft Chynſen, die hy daer op is heffende, heeft opghewonnen) daernae
„ ſyne Renten, Pachten, ende Chynſen, die van dan voortaen verſchynen
„ ſullen, van jaere tot jaere moeten betalen ende uytreycken.

XIII.

„ Naer de voorſz. uyt 's Heeren handt coopinghe, ſoo ſal de veſte ende
„ goedenisſe van de gheevinceerde ende ghecochte huyſen ende erfgoeden
„ (op dat nyemant te precipitantelyck en worde gedepoſſideert, ende ver-
„ reict, ende de voorgaende Coſtume dien aengaende onderhouden, van nu
„ voortaene by alle billicke maticheyt worde gemodereert) by tyde van
„ Vrede, een jaer, ende by tyde van Oorloghe, twee jaren, openſtaen,
„ maer ſal de Cooper niettemin terſtont treden in de Poſſeſſie van den opghe-
„ wonnen goeden, om die by hem bewoont, gebruyct, oft (inghevalle die
„ verhuyrt zyn) de hueren daer van genoten te worden.

XIV.

„ Nochtans met ſulcker mate ende Rekeninghe, dat de Opwinderen, oft
„ hunne Actie hebbende, voor den inganck ofte loop van de voorſz. een, oft
„ van de voorſz. twee jaren reſpective, gehouden ſullen ſyn by den Griffier
„ der voorſz. Stadt, oft ten platten lande by den Secretaris aldaer, op be-
„ hoorlycken ſalaris, ter Puyen aff, oft Kercken uyt, tot meerder waer-
„ ſchouwinge van de Proprietariſſen, en andere goede luyden, ſchultbrieven,
„ obligatien, ſpeciale oft generale hypothecque, op te opghewonnen goeden
„ hebbende, tot drie malen toe, te weten van twee maenden tot twee maen-
„ den, d'een achter den anderen volgende, de coopdagen by hen gehouden,
„ in der manieren als voren, te doen condigen ende publiceren, dat ſy al-
„ ſulcke huyſen, oft gronden van erven, Renten oft Pachten, opgewonnen
„ ende uyt 's Heeren handt gecocht hebben gehadt, ende deſelve drie condin-
„ gen oft publicatien gedaen zynde, ſal daer en t'eynde het voorſz. een jaer,

Digitized by Google

„ oft twee jaren, blyven ſtille ende open ſtaen, totte expiratie van de ſelve „ jaren reſpective toe.

XV.

„ Ende ſullen de Griffier, Secretariſſen, ende Vorſteren reſpective gehou- „ den zyn den Schouteten, Borgemeeſteren, ende Schepenen der voorſz. „ Stadt ende ten platten lande reſpective te adverteren, ende indachtich te „ houden van de dagen, op de welcke men de voorſz. drie publicatien van de „ Coopdaghen ſal moeten doen.

XVI.

„ Ende ſal de Proprietaris, ende andere Actie totte opgewonnen goeden „ hebbende, deſelve goeden binnen de voorſz. een, ende twee jaren reſpec- „ tive, dat de veſte openſtaen ſal (te rekenen nae expiratie van de voorſz. „ driemael twee maenden, oft eens ſes maenden) weder crygen ende aen- „ veerden mogen, mits betalende oft voldoende den opwinder ſynen geheelen „ achterſtel oft ſchult, daer voor d'erfgoeden opgewonnen zyn, mette rech- „ telycke koſten, ende nootlycke reparatien daer omme, ende aen gedaen; „ Ten ware d'Evictie voor verloop van Renten, Chynſen, oft Pachten waer „ geſchiet, ende de voldoeninge oft hantvollinge werde gedaen by eenen jon- „ geren Rent oft Pachtheffer. In welcken gevalle den Evincent alleen ſal „ moeten worden voldaen een Rente of Pacht van binnen jaers, ende een „ van buyten jaers, te weten, de twee leſte verſchenen jaren voor de inſti- „ tutie der Evictie.

XVII.

„ Ende ſal den Opwinder aen den genen, die hem, als voor, van ſyne „ t'achterheyt hantvollinghe ſal doen, ſchuldich ſyn te doen Rekeninge, be- „ wys ende reliqua, van 't gene hy, gheduerende den tyt van ſyne poſſeſſie, „ van de opgewonnen goeden heeft genoten.

XVIII.

„ Soo verre daer niemandt binnen de voorſz. een oft twee jaren en compt, „ die den opwinder, oft ſyne Actie gecocht hebbende, handtvollinge (te „ weten, gelyck voorſz. is) begeert te doen, ſoo ſal deſelve opwinder, oft „ die de Actie van hem gecocht ende vercregen, oft die hem de handtvollin- „ ge gedaen heeft, na de voorſz. een, oft twee jaren reſpective, by drie Son- „ daechſe proclamatien, ter Puyen aff, oft ter Kercken uyt, van acht dagen „ tot acht dagen, alnoch moeten doen vercondigen, dat de veſte ofte goe- „ deniſſe van ſynen opghewonnen goeden, nu een, oft twee geheele jaren „ open geſtaen heeft gehadt, ende dat hy overſulcx, na de eerſte, tweede „ ende derde publicatien al nu noch te doen, hem, by vonniſſe ende decreet „ van Schepenen, in ſyne opgewonnen goeden ſal doen, ende laten veſten „ ende erven na den lantrechte; Ten ware hem, binnen middelen tyde, al- „ noch by den Proprietaris, oft andere naerdere actie daer op hebbende oft „ pretenderende, handtvollinge oft voldoeninge, gelyck voorſz. is, gedaen „ werde.

XIX.

„ Ende op dat den Proprietaris, ofte andere, actie totte opgewonnen goe- „ den pretenderende, ten overvloet van alles mogen weſen gewaerſchout, ſoo „ ſal den Roeydrager, Vorſter, oft andere Gerichtsbode, de publicatie voorſz. „ doende, des anderen daechs na de eerſte publicatie, ſchuldich zyn, van „ de voorſz. ſyne publicatien een pertinent ende leesbaer Billet te maecken, „ ende 't ſelve voor de puyen van den Stadthuyſe, oft voor de Kerckdeur te „ plecken, oft te affigeren, dwelck aldaer ſal moeten hangen, ten uyteynde „ van de voorſz. drie weken toe.

„ XX. De

Digitized by Google

XX.

„ De voorsz. drie weken overstreken synde, sonder dat hem by den Proprieta-
„ ris, ofte andere, actie op te opgewonnen goeden hebbende oft pretenderende,
„ handtvollinghe werde gedaen, soo sal den opwinder daer en teynden, soo wan-
„ neer het hem belieft, by vonnisse ende decreet van Schepenen in de opge-
„ wonnen goeden gevest ende geerft worden, gelyck als voor, sulcx dat se hem
„ sullen zyn ende blyven seker ende vast, behoudelyck eenen yegelycken syns
„ rechts ende voorcommers.

XXI.

„ Welcke veste, van nu voortaene, van alsulcken effecte sal wesen, dat
„ den evincent daernae, ten eeuwigen dagen, van syne opgewonnen goeden,
„ voor hem, ende syne oiren, erven, ende nacomelingen sal syn ende blyven
„ volcomen ende paisibel Heer ende Meester, sonder dat daer na yemant,
„ wie hy oock sy, den Evincent sal mogen oft connen gedepossesseren.

XXII.

„ Wel verstaende, dat den Evincent, indien hy syne evictie ofte opwin-
„ ninghe, voor personele schult heeft gedaen (daerinne, oft onder worden
„ begrepen buytenjarige Renten) in sulcken gevalle schuldich sal syn, na
„ voorgaende proclamatien openbaerlyck, tot eene gesette ure ende plaetse te
„ sitten, om die opgewonnen erfgoeden den meestbiedende te vercoopen,
„ waer aff hy alsdan sal nemen syn ghebreck ende costen, daeromme gedaen;
„ Blyvende het surplus voor den Proprietaris, oft andere daer best recht toe
„ hebbende.

XXIII.

„ Wat aengaet de Huysen ende gronden van erven voor date van desen op-
„ gewonnen ende geevinceert, Is onse Verstaen, Meyninghe, ende Ordonnan-
„ tie, dat de Evincenten sullen schuldich ende gehouden syn te observeren,
„ tachtervolgen, ende te gebruycken de solemniteyten by ons hier voren ghe-
„ ordonneert, naer den tyt, dat de goeden ende gronden van erven uyt 's Hee-
„ ren hant gecocht sullen zyn, als namentlyck, dat sy voor d'eerst sullen moeten
„ doen de drie proclamatien van twee maenden tot twee maenden, als boven
„ breeder gesegt is, Ende deselve alsoo voorts ter volcomender uytwinninge
„ ende veste toe continueren.

XXIV.

„ Ende soo verre, geduerende deselve solemniteyten, de Proprietaris, noch
„ oock yemant anders, recht tot de geevinceerde goeden hebbende oft pre-
„ tenderende, en compt, die den Evincent hantvollinge doet als boven ge-
„ segt is, soo sal den Evincent in dien gevalle, op synen Evictie brief, ter
„ presentie van Schepenen, by den Secretaris de veste gepasseert hebbende,
„ moeten doen dorsseren, ende int registre margineren, dat by hem alle so-
„ lemniteyten, volgende dese Ordonnantie, na date des briefs, van nieus zyn
„ gedaen ende geplogen, maer dat hem niemant hantvollinge heeft comen
„ doen.

XXV.

„ Welk endorssement ende registreringe indervoegen voorsz. gedaen zynde,
„ sullen den Evincent (achtervolgende ende uyt crachte deser Ordonnantie)
„ ten eeuwigen dagen, voor hem, zynen oiren, erven, ende nacomelingen,
„ d'opgewonnen goeden seker ende vast blyven.

Digitized by Google

XXVI.

„ Maer inghevalle de Proprietaris, oft yemandt anders, recht totte geevinceer-
„ de goeden hebbende oft pretenderende, geduerende ende hangende de voorſz.
„ ſolemniteyten, den Evincent hantvollinge compt doen, ſal alsdan de ſelve
„ Evincent ſchuldich ende gehouden ſyn, van d'opgewonnen goederen ten
„ doene ende behoeve van den ghenen, hem hantvollinge gedaen hebbende,
„ te treden, te wycken, ende afſtant te doene, in aller voeghen ende ma-
„ nieren, ghelyck als hier voren gheſegt is.

XXVII.

„ Ende alſo in alle Veſtbrieven van alle opgewonnen goeden wort gheinſe-
„ reert deſe Clauſule, Te weten, *behoudelyck eenen yghelycken ſyns rechts ende voor-*
„ *commers*; Welcke clauſule wy verſtaen hier voren in verſcheyden manieren
„ gheinterpreteert gheweeſt te zyn, ende overſulcx vele queſtien veroorſaeckt
„ te hebben, ſoo wordt by deſen verclaert ende geſegt, dat deſelve Clauſule
„ ghene Renthefferen oft andere hypotecaire ſchuldenaeren tegens den Evin-
„ centen te ſtade, ende bate en ſal comen, dan den genen, wiens Renten,
„ Chynſen oft Pachten ouder van date zyn, dan de Rente oft hypotecaire ſchult,
„ daer voor de opwinninge gedaen is, in ſulckervoegen, dat den Evincent de
„ oudere Rentieren een jaer renten van binnen, ende een van buyten jaers,
„ te weten die waren verſchenen immediate voor de uyt 's Heeren hant coo-
„ pinghe, ſal moeten betalen, midtsgaders oock alle de Renten, die naer da-
„ te van dien, ende van de volcomen Evictie, voorts verſchynen ſullen.

XXVIII.

„ Waer uyt volght, ende by deſen verſtaen ende verclaert wordt, dat jon-
„ gere Rentieren ende alle ander jongere hypotecaire Crediteuren ſchuldich
„ zyn den Evincent (op pene, dat ſy van henne Renten ende Actien ten
„ eeuwighen dage verſteecken ende ghepriveert ſullen blyven) te comen doen
„ hantvollinge van ſynen Chyns, Rente, oft Pacht, eenen van binnen ende
„ eenen van buyten jaers als voor, ende van de coſten van recht, ſonder
„ meer: Maer eenen anderen, geen Rentier noch hypotecaire Crediteur we-
„ ſende, ſal ſchuldich zyn den Evincent van ſyn geheel gebreck, mette coſ-
„ ten daeromme gedaen, te voldoen.

XXIX.

„ Sal oock by de voorſz. Clauſule (*behoudelyck eenen yghelycken ſyns rechts*
„ *ende voorcommers*) verſtaen worden, dat de ghene die voor eenige Renten
„ van buyten jaers alleen, oft andere Perſonele ende Schatſchulden, eenighe
„ huyſen ende gronden van erven heeft geevinceert, oft noch begeert te evin-
„ ceren, deſelve Evincent de Rentieren, ſoo wel jonghere als oudere, van
„ hunne Renten van binnen jaers, ende andere naer de Evictie ende gedue-
„ rende ſyne poſſeſſie te verſchynen, ſchuldich ſal zyn te blyven betaelen,
„ ſonder eenige contradictie, ſoo dat de ſelve Renthefferen aen alſulcke
„ Evincenten geene hantvollinge en ſullen gehouden ſyn te doen, Ten ware
„ hen ſulcx goet dacht ende geliefde.

XXX.

„ Hier mede derogerende, doot, ende te niet doende 't ghebruyck oft de
„ poſſeſſie, die deſen aengaende ter contrarien tot noch toe in de voorſz.
„ Stadt ende Lande van Breda onderhouden is gheweeſt.

XXXI.

„ Ende belangende d'opwinninghen van meubele ende haefgoeden, daer in
„ ſal

Digitized by Google

„ ſal achtervolcht worden den ſtyl ende manier van procederen, hier te voo-
„ rens daer inne gepleecht ende gheobſerveert.

„ Ordonneren ende bevelen daeromme den voorſz. Droſſaert, Schouteth,
„ Borgemeeſteren, Schepenen der voorſz. Stadt, met den Schoutetten, Sche-
„ penen ende Regeerders van de Vryheden, Dorpen in den Lande van Breda,
„ ende allen anderen Juſticieren, Officieren, Magiſtraten, Dienaeren ende
„ Onderſaten, Dat ſy elcx van hen, ſoo hen toebehoort, onderhouden ende
„ achtervolgen, doen onderhouden ende achtervolgen 't geene voorſz. is,
„ ſonder yet te doen oft te laten gheſchieden (niet tegenſtaende alle andere
„ oft oude poſſeſſie, ghebruycken oft coſtumen, daer oppe wy willen ende
„ verſtaen dat voortaene niet en ſal gelet noch gheacht worden) ter contra-
„ rien. Ende ten eynde niemant van deſe onſe Ordonnantie ende bevelen ig-
„ norantie en pretendere, dat ſy deſelve ter gewoonlycke plaetſe ende ure,
„ den Volcke meeſt vergadert ſynde, condighen, uytroepen, ende publice-
„ ren: Want wy ſulcx tot welſtandt, oirboir, ende nut der voorſz. Stadt en-
„ de Landen bevonden hebben te behooren. Ghegeven, onder onſen Name
„ ende Segel hier op gedruckt in Placcate, den vyffentwintichſten dach der
„ maent van Februario, in den jaere XV^c. ſeven en tnegentich. (*Onder ſtont:*)
„ MAURICE DE NASSAU. (*Ende opt Spatium was gedruckt den Segel van zyn-*
„ *der Princel: Ex^cie. in roode waſſe. Nog ſtont onder geſchreven:*) Ter Ordonnan-
„ tie van ſyne Ex^cie. (*Ende was onderteykent:*) MELANDER. (*Noch was on-*
„ *der 't voorſz. Placcaet geſchreven aldus:*) Deſe Ordonnantie ende Placcaet is
„ tot Breda ter Puyen aff gepubliceert, 't volck aldaer, by het luyden van
„ het Clocxken, in grooten getalle vergadert zynde, des Dyensdachs den
„ XVIII. Meerte Anno XV^c. ende XCVII, omtrent thien uren voor noen.
„ Preſent myn Heere de Droſſaert, Schouteth, *van der Haegen*, ende *Loecker*,
„ Schepenen der Stadt van Breda. Uytgeleſen, By my als Subſtituyt des
„ Griffiers. (*En was onderteeckent:*)

BRANTSCHATS.

Ordonnantie op het Stockhouderſchap der Stadt BREDA, *en hoe hem de Stockhouder in ſynen dienſt ſal gehouden ſyn te reguleren.*

„ In den eerſten, ſoo wanneer ymand ſal oft ſullen begeeren van ſyne oft
„ heure Meubelen goeden koopdach oft ſterff huys te houden, ende tot voor-
„ ſichticheyt van de betalinge van die penningen die van den koopdach beſom-
„ met ſal worden, aan den Stockhouder verſoeckt oft verſoecken hem daer
„ vooren particuliere ende ſuffiſante borge geſtelt te worden, dat de Stock-
„ houder gehouden ſal ſyn 't ſelve tot heuren contentemente te doen.

„ Item al waert alſo, dat hy Stockhouder des niet konde doen, ſal noch-
„ tans gehouden ſyn, hy Stockhouder des verſocht ſynde, ſulcke koopdae-
„ gen oft ſterff huyſen te houden, ende de meubelen, die men hem ſal
„ voortbrengen, wel ende getrouwelyck ten hoogſten ende meeſtbiedenden
„ uytteroepen ende te vercoopen, mits hy vercooper oft vercooperen betae-
„ lende ſoo veel, als men den Geſwooren Clercq oft Opſchryver van de Coop-
„ daegen ende ſterff huyſen tot noch toe gewoonelyck is geweeſt te betaelen
„ ende te geven, van de vercochte goeden op te ſchryven, ende daer aff
„ boeck te houden, te weten den tweehonderſten penninck, ende dan den
„ boeck te laeten volgen den geenen, die den Coopdach oft ſterff huys hebben
„ doen houden, omme die Cooppenningen daer aff ſelve, oft by yemanden
„ anders, die hy dat toevertrouwt, te doen collecteren.

„ Item ſal den voorſz. Stockhouder gehouden ſyn allen 't gelt op de Coop-
„ daegen gemaekt op den geſetten tyt te betaelen, maar 't gene gereedt ont-
„ fangen wordt, promptelyck overtcleveren ende te laeten volgen den genen
„ die de Coopdaegen ſullen hebben doen houden, gelyck ſulckx tot noch toe ge-
„ daen is geweeſt, ſonder dat hy Stockhouder ſal vermogen 't ſelve gelt onder
„ hem te houden dan tot den dagh oft daegen ende terminen by den Vercoo-
„ pers toegelaeten ende geadmitteert.

Item

Digitized by Google

XXVI.

„ Maer inghevalle de Proprietaris, oft yemandt anders, recht totte geevinceer-
„ de goeden hebbende oft pretenderende, geduerende ende hangende de voorſz.
„ ſolemniteyten, den Evincent hantvollinge compt doen, ſal alsdan de ſelve
„ Evincent ſchuldich ende gehouden ſyn, van d'opgewonnen goederen ten
„ doene ende behoeve van den ghenen, hem hantvollinge gedaen hebbende,
„ te treden, te wycken, ende afſtant te doene, in aller voeghen ende ma-
„ nieren, ghelyck als hier voren gheſegt is.

XXVII.

„ Ende alſo in alle Veſtbrieven van alle opgewonnen goeden wort gheinſe-
„ reert deſe Clauſule, Te weten, *behoudelyck eenen yghelycken ſyns rechts ende voor-*
„ *commers*; Welcke clauſule wy verſtaen hier voren in verſcheyden manieren
„ gheinterpreteert gheweeſt te zyn, ende overſulcx vele queſtien veroorſaeckt
„ te hebben, ſoo wordt by deſen verclaert ende geſegt, dat deſelve Clauſule
„ ghene Renthefferen oft andere hypotecaire ſchuldenaeren tegens den Evin-
„ centen te ſtade, ende bate en ſal comen, dan den genen, wiens Renten,
„ Chynſen oft Pachten ouder van date zyn, dan de Rente oft hypotecaire ſchult,
„ daer voor de opwinninge gedaen is, in ſulckervoegen, dat den Evincent de
„ oudere Rentieren een jaer renten van binnen, ende een van buyten jaers,
„ te weten die waren verſchenen immediate voor de uyt 's Heeren hant coo-
„ pinghe, ſal moeten betalen, midtsgaders oock alle de Renten, die naer da-
„ te van dien, ende van de volcomen Evictie, voorts verſchynen ſullen.

XXVIII.

„ Waer uyt volght, ende by deſen verſtaen ende verclaert wordt, dat jon-
„ gere Rentieren ende alle ander jongere hypotecaire Crediteuren ſchuldich
„ zyn den Evincent (op pene, dat ſy van henne Renten ende Actien ten
„ eeuwighen dage verſteecken ende ghepriveert ſullen blyven) te comen doen
„ hantvollinge van ſynen Chyns, Rente, oft Pacht, eenen van binnen ende
„ eenen van buyten jaers als voor, ende van de coſten van recht, ſonder
„ meer: Maer eenen anderen, geen Rentier noch hypotecaire Crediteur we-
„ ſende, ſal ſchuldich zyn den Evincent van ſyn geheel gebreck, mette coſ-
„ ten daeromme gedaen, te voldoen.

XXIX.

„ Sal oock by de voorſz. Clauſule (*behoudelyck eenen yghelycken ſyns rechts*
„ *ende voorcommers*) verſtaen worden, dat de ghene die voor eenige Renten
„ van buyten jaers alleen, oft andere Perſonele ende Schatſchulden, eenighe
„ huyſen ende gronden van erven heeft geevinceert, oft noch begeert te evin-
„ ceren, deſelve Evincent de Rentieren, ſoo wel jonghere als oudere, van
„ hunne Renten van binnen jaers, ende andere naer de Evictie ende gedue-
„ rende ſyne poſſeſſie te verſchynen, ſchuldich ſal zyn te blyven betaelen,
„ ſonder eenige contradictie, ſoo dat de ſelve Renthefferen aen alſulcke
„ Evincenten geene hantvollinge en ſullen gehouden ſyn te doen, Ten ware
„ hen ſulcx goet dacht ende geliefde.

XXX.

„ Hier mede derogerende, doot, ende te niet doende 't ghebruyck oft de
„ poſſeſſie, die deſen aengaende ter contrarien tot noch toe in de voorſz.
„ Stadt ende Lande van Breda onderhouden is gheweeſt.

XXXI.

„ Ende belangende d'opwinninghen van meubele ende haefgoeden, daer in
„ ſal

Digitized by Google

„ ſal achtervolcht worden den ſtyl ende manier van procederen, hier te voo-
„ rens daer inne gepleecht ende gheobſerveert.

„ Ordonneren ende bevelen daeromme den voorſz. Droſſaert, Schouteth,
„ Borgemeeſteren, Schepenen der voorſz. Stadt, met den Schoutetten, Sche-
„ penen ende Regeerders van de Vryheden, Dorpen in den Lande van Breda,
„ ende allen anderen Juſticieren, Officieren, Magiſtraten, Dienaeren ende
„ Onderſaten, Dat ſy elcx van hen, ſoo hen toebehoort, onderhouden ende
„ achtervolgen, doen onderhouden ende achtervolgen 't geene voorſz. is,
„ ſonder yet te doen oft te laten gheſchieden (niet tegenſtaende alle andere
„ oft oude poſſeſſie, ghebruycken oft coſtumen, daer oppe wy willen ende
„ verſtaen dat voortaene niet en ſal gelet noch gheacht worden) ter contra-
„ rien. Ende ten eynde niemant van deſe onſe Ordonnantie ende bevelen ig-
„ norantie en pretendere, dat ſy deſelve ter gewoonlycke plaetſe ende ure,
„ den Volcke meeſt vergadert ſynde, condighen, uytroepen, ende publice-
„ ren: Want wy ſulcx tot welſtandt, oirboir, ende nut der voorſz. Stadt en-
„ de Landen bevonden hebben te behooren. Ghegeven, onder onſen Name
„ ende Segel hier op gedruckt in Placcate, den vyffentwintichſten dach der
„ maent van Februario, in den jaere XV^c. ſeven en tnegentich. (*Onder ſtont:*)
„ MAURICE DE NASSAU. (*Ende opt Spatium was gedruckt den Segel van zyn-*
„ *der Princel: Ex^cie. in roode waſſe. Nog ſtont onder geſchreven:*) Ter Ordonnan-
„ tie van ſyne Ex^cie. (*Ende was onderteykent:*) MELANDER. (*Noch was on-*
„ *der 't voorſz. Placcaet geſchreven aldus:*) Deſe Ordonnantie ende Placcaet is
„ tot Breda ter Puyen aff gepubliceert, 't volck aldaer, by het luyden van
„ het Clocxken, in grooten getalle vergadert zynde, des Dyensdachs den
„ XVIII. Meerte Anno XV^c. ende XCVII, omtrent thien uren voor noen.
„ Preſent myn Heere de Droſſaert, Schouteth, *van der Haegen*, ende *Loecker*,
„ Schepenen der Stadt van Breda. Uytgeleſen, By my als Subſtituyt des
„ Griffiers. (*En was onderteeckent:*)

BRANTSCHATS.

Ordonnantie op het Stockhouderſchap der Stadt BREDA, *en hoe hem de Stockhouder in ſynen dienſt ſal gehouden ſyn te reguleren.*

„ In den eerſten, ſoo wanneer ymand ſal oft ſullen begeeren van ſyne oft
„ heure Meubelen goeden koopdach oft ſterff huys te houden, ende tot voor-
„ ſichticheyt van de betalinge van die penningen die van den koopdach beſom-
„ met ſal worden, aan den Stockhouder verſoeckt oft verſoecken hem daer
„ vooren particuliere ende ſuffiſante borge geſtelt te worden, dat de Stock-
„ houder gehouden ſal ſyn 't ſelve tot heuren contentemente te doen.

„ Item al waert alſo, dat hy Stockhouder des niet konde doen, ſal noch-
„ tans gehouden ſyn, hy Stockhouder des verſocht ſynde, ſulcke koopdae-
„ gen oft ſterff huyſen te houden, ende de meubelen, die men hem ſal
„ voortbrengen, wel ende getrouwelyck ten hoogſten ende meeſtbiedenden
„ uytteroepen ende te vercoopen, mits hy vercooper oft vercooperen betae-
„ lende ſoo veel, als men den Geſwooren Clercq oft Opſchryver van de Coop-
„ daegen ende ſterff huyſen tot noch toe gewoonelyck is geweeſt te betaelen
„ ende te geven, van de vercochte goeden op te ſchryven, ende daer aff
„ boeck te houden, te weten den tweehonderſten penninck, ende dan den
„ boeck te laeten volgen den geenen, die den Coopdach oft ſterff huys hebben
„ doen houden, omme die Cooppenningen daer aff ſelve, oft by yemanden
„ anders, die hy dat toevertrouwt, te doen collecteren.

„ Item ſal den voorſz. Stockhouder gehouden ſyn allen 't gelt op de Coop-
„ daegen gemaekt op den geſetten tyt te betaelen, maar 't gene gereedt ont-
„ fangen wordt, promptelyck overteleveren ende te laeten volgen den genen
„ die de Coopdaegen ſullen hebben doen houden, gelyck ſulckx tot noch toe ge-
„ daen is geweeſt, ſonder dat hy Stockhouder ſal vermogen 't ſelve gelt onder
„ hem te houden dan tot den dagh oft daegen ende terminen by den Vercoo-
„ pers toegelaeten ende geadmitteert.

Item

Digitized by Google

„ Item ſullen gehouden ſyn den Stockhouder ende die gene, die het officie
„ daer aff ſal bedienen, eedt te doen, alle de goeden die vercocht ſullen
„ worden, ſo lange uytteroepen, ende ſyn debvoir te doen, om die ten
„ hoogſten te brengen ende te vercoopen, min oft meer, als oft hem deſelve
„ goeden toebehoorden, ſonder ſimulatie oft heymelyck verſtandt met yeman-
„ den anders te hebben, tot proffyte van hem ſelver, oft yemanden anders,
„ ende dat hy geen ſlach van de ſelve goeden geven ſal, ſonder 't ſelve eerſt
„ den genen, die den Coopdach oft ſterff huys houden, gevraegt en hen con-
„ ſent daer toe gehadt te hebben: Ende voorts dat hy hem in alles van ſyn
„ Officie voorſz. ende int onderhouden van deſe tegenwoordige Ordonnantie
„ ende Inſtructie quyten ende dragen ſal, ſo als een goedt Stockhouder ende
„ Uytroeper ſchuldich is ende behoort te doen.

„ Item oft gebeurde dat eenige goeden in den oproep geveylt zynde niet
„ genoechſaem mochten gelden, dat in ſulcken gevalle de gene die den Koop-
„ dach oft ſterf huys houden ſullen oft doen houden, deſelve goeden aen hen
„ ſullen mogen behouden indien hen belieft, ſonder ter ſaecke van de uytroe-
„ pinge oft veylen van dien, den Stockhouder oft Schryver yets daer van
„ te geven.

„ Item ſal den Stockhouder gehouden zyn de Cooppenningen in ende op
„ eenige Coopdagen oft Sterff huyſen gemaeckt wordende, daer van op dach te
„ betaelen beſproken wordt, te innen, op te haelen, ende te betaelen bin-
„ nen ſes Weecken naer den beſproken verſchyndach van den gehouden Coop-
„ dach, ende de penningen procederende van de goeden die verkoft worden
„ met gereeden gelde, ſal de voorſz. Stockhouder insgelyckx gehouden we-
„ ſen deſelve op te brengen ende te betaelen, ten langſten binnen veertien da-
„ gen naer de voorſz. Coopdach oft ſterff huys, als voorſz. is, en indien hy
„ hier inne gebrekich valt, ſoo ſullen die gene, die den Coopdach oft Sterff-
„ huys hebben doen houden, hem daerenboven daer vooren mogen doen exe-
„ cuteren met pant als gereed gelt, dies ſoo ſal deſelve Stockhouder op eenen
„ yegelycken, die iets in eenige Coopdagen oft Sterff huyſen beſchult oft gekofft
„ ſal hebben, oock hebben reële executie met pant als gereed geldt, ſonder
„ daer voor gerechtelycke pandinge te derven verſoecken, ſoo dat 't ſelve
„ tot hier toe oock gedaen ende geplegen is.

„ Item en ſal de voorſz. Stockhouder verſocht zynde by eenige Borgers,
„ Poorters oft Ingeſetenen, oft andere uytheemiſche perſoonen, om eenige
„ huysraedt oft andere, te ſchatten, te deylen, uytteſetten, te verkoopen,
„ niet vermogen aldaer te gaen, noch 't ſelve te mogen doen, dan ter pre-
„ ſentie van den geſwooren Clercq, by Borgemeeſteren, Schepenen en Raed
„ deſer Stadt daer toe geordineert, welcke voorſz. Clercq ſal gehouden zyn
„ de voorſz. ſchattinge, deylinge, uytſettinge en verkoopinge wel ende recht-
„ veerdelyck te ſchryven ende goedt regiſter ende boeck daer aff te houden
„ op den loon ende ſalaris hier vooren verklaert, ende onder behoorlycke Ee-
„ de, die hy daer van ten aenkomen van ſyn officie voor Borgemeeſteren,
„ Schepenen en Raed ſal hebben gedaen.

„ Ende ſo wanneer van nu voortaen eenige borgers, poorters, ende inge-
„ ſetenen ſullen begeeren eenig Sterff huys te houden, ende heure goeden ver-
„ koft te hebben op dagen, naer haer goeder geliefte, ſal de Stockhouder
„ daer voor genieten ende hebben voor ſalaris, naer ouden herkomen, den
„ twintigſten penninck voor 't ſelve te innen, ende daer voor in te ſtaen, maer
„ ſo wanneer yemant ſyn goedt begeert te verkoopen met gereedt gelt, daer
„ aff ſal den Stockhouder maer hebben ende genieten voor ſalaris den dartig-
„ ſten penning, ende dat by proviſie alleenlyck; Blyvende voorts de voorſz.
„ Ordonnantie overal in haer geheel ter tyd toe, op alles oft ten deele van
„ dien, anders nae gelegentheyt ende verloop van tyden, ter meerder voor-
„ derniſſe ende verſekerheyt van den Heer, ende van der Stadts borgeren en-
„ de ingeſetenen ſal ſyn geordonneert.

„ Aldus gedaen tot Breda in ſyne Maj^ts Reeckenkamer, met advys van Bor-
„ gemeeſteren, Schepenen ende Raed der voorſz. Stadt, XXIX. dagen in Julio,
„ Anno 1582.

Ordon-

Digitized by Google

Ordonnantie op het Eycken der Stads Maeten en Gewichten.

„ Ten eynde de Gezwoore Eyckmeeſters deſer Stadt mogen juſter ende ſe-
„ kerder alle cleyne droge maten eycken en gelyck maecken nae het Stads
„ oude Metalen gegoten Loopen van den jare 1437, ſoo ſyn den tegenwoor-
„ digen Eyckmeeſters *Joannen Wouters van den Beemden*, Schrynwercker, ende
„ *Peter Aertſſen*, Smith, tot het voorſz. oude Lopen gelevert van Stadswegen
„ nogh meer kopere kleyne maten, als te weten van Een quartier en een half
„ quartier, ende het ſeſtiende deel van het voorſz. oude Lopen; Ende daer
„ en boven nogh gelycke vier Soutmaten tegens den Loopen geeyckt, een 31e
„ Deel, als 't ſelve van ouden tyden, ſoo men verſtaet, is geuſeert geweeſt;
„ Omme daer nae voortaen geeyckt te worden alle cleyne Maten, die men
„ binnen deſer Stadt ſal mogen gebruycken. Ende ſyn de voorſz. Copere ma-
„ ten, ſoo voorſz. is, geeyckt ende geprobeert met het voorſz. Stads oude
„ Loopen, ende daer mede bevonden te accorderen in eene oprechte Balance
„ oft Schale daer toe gemaeckt, in preſentie van Twee Schepenen ende den
„ Subſtituyt van den Griffier daer toe gecommitteert zynde, ende dat in ma-
„ nieren navolgende.

„ In den eerſten ſoo is in preſentie van Schepenen onderſz. geprobeert de
„ Balancie, die bevonden is wel, juyſt, ende gelyck te zyn, gelyck oock
„ van gelycken de houte Schalen daer aen gehangen ſynde, deſe bevonden ſyn
„ juſt ende rechtveerdich, ende even gelyck tegens den anderen opwegende.

„ Ende daer na ſoo is tot twee diſtincte reyſen vol gemeten met Spurrie
„ ſaet, dat van oude tyden daer toe bewaert is, ende afgetrocken het voorſz.
„ oude Loopen, ende elks eens uytgegoten in elck van de voorſz. ſchale is be-
„ vonden, dat d'een tegens de andere evengelyck was opwegende, ſoo dat 't
„ ſelve regtveerdigh wordt bevonden.

„ Ende 't ſelve gedaen zynde, ſoo is d'een Loopen ſaets uyt eene van de
„ voorſz. ſchalen laten loopen in ſekeren houten back, het andere Loopen ſaets
„ gehouden in d'andere ſchale, ende daer tegens geprobeert het voorſz. nieuw
„ Coperen quartier, en 't ſelve tot vier diſtincte reyſen vol gemeten met 't ſpur-
„ rie ſaet voorſz. en uytgegoten in de voorſz. ydele ſchale, ſoo ſyn de voorſz.
„ vier quartieren bevonden 't voorſz. Loopen juſt op te halen, en tegens het
„ ſelve gelyck op te hangen.

„ Item daer nae wederomme de voorſz. vier quartieren ſaets in den voorſz.
„ back uytgelopen ſynde, is geprobeert het voorſz. koperen agtendeel, en 't
„ ſelve tot agt diſtincte reyſen vol gemeten ſynde met ſaet, als voor, ende
„ uytgeſtort in de voorſz. ydele ſchale, is 't ſelve bevonden juyſt mettet
„ voorſz. oudt Loopen in der voegen voorſz. gelyck te ſyn nae proportie.

„ Item is daer nae de voorſz. Schale wederom van de agt Deelen uyt la-
„ ten loopen, ende geprocedeert tot proberinge van het voorſz. nieuw kope-
„ re ſeſtiende deel, en 't ſelve tot ſeſtien reyſen diſtinctelyck vol gemeten
„ met ſaet als voor, ende in de voorſz. ydele ſchale gegoten, is tegens d'oudt
„ voorſz. Loopen bevonden juyſt accorderende.

„ Aldus gedaen tot Breda, op de oude Veemerkt in de huyſinge genaemt
„ 't Slot, op ſekere boven kamere aldaer agter aan den Hoff, daer men ge-
„ woonlyck is de Eyckkamere te houden, den 4. Juny 1587, in preſentie
„ van *Ghoris Buyſen* en *Thibault de Cotereau*, Schepenen in Breda, ende de
„ voorgemelte Eyckmeeſters.

„ Item 's anderendaegs weſende den 5 Juny 1587, ſoo ſyn op de voorſz.
„ Eyckkamere wederomme met de geſwoore Eyckmeeſters gecompareert Mr.
„ *Sebregt 's Graeuwen* Borgermeeſter, ende Mr. *Hendrick Montens* en Mr. *Dirick*
„ *Wackmans* Schepenen in Breda, om te proberen de Soutmaten, Ende om 't
„ ſelve te mogen effectueren, is wederomme *de novo* geprobeert de voorſz.
„ Balancie oft Schale elks appart en diſtinctelyck, en 't ſelve als voorgen^t. be-
„ vonden juſt ende equabel. Naa 't welke ſoo is 't voorſz. gegoten oud Me-
„ talen Loopen tot twee diſtincte reyſen gemeten vol ſpurrie ſaads, ende in

Digitized by Google

„ elck van de voorſz. ſchale eenen gegoten, ende daernae uyt eene van de voorſz.
„ ſchalen genomen een ſeſtiende deel van 't voorſz. Spurrie ſaedt, het welke van
„ oude tyden het Loopen van Soutmaten minder is dan de Roghmate; ſoo is
„ het ander geheel Loopen in den voorſz. houten back uyt laten loopen, ende
„ alſoo voorts geprocedeert tot probatie van een nieuw Koperen Quartier, en-
„ de 't ſelve tot vier malen diſtinctelyck met 't voorſz. Spurrie ſaedt gevult
„ ſynde, ende metten ſtreeckel afgeſtroecken, is telkens in de voorſz. ſchale
„ gegoten, ende is ten leſten bevonden met het voorſz. Loopen regtveerde-
„ lyck te accorderen.

„ Item daer nae deſelve quartieren wederom uyt ſynde laten loopen, is ge-
„ proeft een nieuw Coperen agtendeel ende 't ſelve tot agt diſtincte reyſen
„ vol gemeten metten Saedt voorſz. en telkens uytgegoten in de voorſz. ydele
„ ſchale, is bevonden 't ſelve met het voorſz. Loopen oock juyſt overeen te
„ komen.

„ Item daer nae alsdoen wederom uyt laten loopen de voorſz. achſte dee-
„ len, en de voorſz. ſchale wederom gevult *de novo* met een nieuw kopere
„ ſeſtiende deel, als 't ſelve tot ſeſtien diverſe reyſen vol gemeten ende in de
„ voorſz. ſchale uytgeſtort ſynde, is het voorſz. ſeſtiende deel met het voorſz.
„ Loopen bevonden juyſt ende rechtveerdelyck overeen te komen.

„ Ende op den 7 July 1587, daer nae ſyn op te voorſz. Kamere gecompareert
„ met de voorſz. Eyckmeeſters, *Hugo van Baerle*, ende *Heymerick Adriaen*
„ *Heymericks*, ten eynde omme te proberen ſeker houte Loopen, weſende
„ den ycker van de Calckmate, houdende juyſt 19½ Potten met Saedt, als
„ voor de Balance en Schalen nou eerſt geprobeert ende juyſt bevonden ſyn-
„ de, En deſen ycker tot twee diſtincte reyſen vol gemeten met ſaedt als voor,
„ ende telkens uytgeſtort in de ſchalen, is bevonden 't ſelve Loopen juyſt en-
„ de rechtveerdich: Ende daernae Een van de Schalen hebbende laten uyt-
„ lopen in den voorſz. houten back, is daer tegens geprobeert een nieuw an-
„ der houte Loopen van de Calckmate, ende 't ſelve met ſaedt gevult ende in
„ de voorſz. ydele ſchale uytgegoten, is metten voorſz. ycker bevonden juyſt
„ te accorderen.

„ Aldus geprobeert, geproeft ende geexamineert ten dage, maende ende in
„ preſentie en plaetſe als voorſz. is, My Subſtituyt des Griffiers alomme
„ preſent ende tegenwoordich geweeſt ſynde, (*Ende was onderteeckent.*)

BAERLE.

„ Omme voor ſeker te weten het gebruyck van al der Stads maeten ende
„ gewichten te eycken ende te proberen, ſoo hebben Borgemeeſters ende
„ Schepenen de geſwoorenen Eyckmeeſters op ter Stadhuyſe ontboden, ende
„ hebben elcken van hen ſcherpelyck ondervraegt ende geexamineert, Waer
„ nae dat ſy hen reguleren in 't eycken van maeten ende gewichten, daer ſy
„ op ten antwoordt hebben gegeven onder den Eedt tot hunder officie gedaen,
„ 't gene hier nae beſchreven volgt.

„ *Jan Wouters*, Schrynwerker, ende *Peter Aertſen*, Smit, Eyckmeeſters
„ van de Korenmate, Soutmaet, Calkmate, ende Smedecoolmaten, hebben
„ verklaert, dat ſy alle de voorſz. Maten, des verſocht ſynde, eycken ende
„ proberen met ſuyver droogh ſpurrie ſaedt dat ſy daer toe bewaren, in aller
„ manieren als ſy onlangs in preſentie van Schepenen hebben geeyckt de kley-
„ ne Coremaeten en Soutmaeten, daer van hier vooren Memorie is gemaeckt,
„ dat al tegens de gelycke Maten, die hen tot dien eynde van Stadswegen
„ ſyn gelevert geweeſt.

„ Als het oude Metalen gegoten Corenloopen getekent met het getal 1437,
„ Ende vier kopere mindere maeten, te weten een van Een quartiere, Een
„ van een half quartier, ende Een van een ſeſtiende deel van een quartier van
„ het voorſz. Loopen.

„ Met den Corenmate worden alderhande Granen, boonen, erweten, ſaedt
„ ende diergelycke Coopmanſchappen, binnen Breda en den Lande van Bre-
„ da,

Digitized by Google

„ da, gemeten, behalven de Haver en Spelde, die met een beſundere maete „ werden gemeten.

„ Om de Haver en Speltmate te eycken hebben de Eyckmeeſters verklaert „ van Stadswegen ontfangen te hebben een gelycke Mate van een Loopen, „ waer nae dat ſy alle Haver ende Speltmaten eycken, en dat 't ſelve Loopen „ is houdende 15 Bredaeſche Potten en anderhalf beduyt ſaets, ſoo dat het „ Haver en Spelt Loopen meer is houdende dan het Koorenloopen anderhalven „ pot en een half beduyt ſaedts.

„ Van den Soute hebben de Eyckmeeſters verklaart van Stadswegen geen „ ſeker mate ontfangen te hebben, dan hebben naa den ouden hercomen ende „ het aangeven van henne Voorſaten het Loopen van den Soute gemeten „ een 32e deel min dan het Corenloopen.

„ Om gevoegelycker de Soutmaten te mogen eycken, ſyn den Eyckmeeſters „ van Stadswegen gelevert vier kopere Soutmaten, metter Stads merck gete- „ kent, Een van een Quartier, Een van een half quartier, Een van een ſeſtiende „ deel, en Een van een 32e deel van het Loopen Souts voorſz. al behoorlyck „ gelyck ſynde.

„ Om de Calckmaten te eycken ſyn de Eyckmeeſters gelevert twee Mae- „ ten, d'een houdende 19½ Bredaeſche potten ſaedts, en d'ander half ſoo „ veel.

„ Om de Smedecoolmaten te eycken is den Eyckmeeſters gelevert een Ma- „ te van eender hoogte en dikte van duygen naer een yſeren patroon gemaekt, „ om daer nae alle Smeekoolmaten te eycken, en is de voorſz. Mate houden- „ de twaelf Bredaeſche potten en een half beduyt ſaets, wordt opgehoopt „ gemeten. Van deſe mate is een Ordonnantie.

„ De Steenkoolen werden verkogt met den Gewichte ende in de Stads „ Wage gewegen met 144 ponden t ſeffens, die genaemt werden een Waage „ Coolen.

„ Syn binnen deſer Stadt nogh beſunder maten gebruyckt geweeſt, die men „ heeft genoemt gehadt Watermaten, waermede alderhande goedt behalven „ 't ſout, kalck oft ſmeekoolen, uyt de ſchepen wordt gemeten, de Dobbel- „ mate meerder weſende dan de gemeyn dobbel ſoldermate omtrent een half „ quartier half, 't welk was gerekent voor de onkoſten van de Coopers. Ten „ verſoecke van den Buytenman ſyn die voorſz. Watermaten verboden te ge- „ bruycken, den 7 September 1588.

„ Hebben de voorſz. Eyckmeeſters verklaert, dat alle de Stadts Maeten „ worden gebrant met 't Stads merck, binnen ende buyten, op den bodem, „ daer men deſelve mede ſal bekennen.

„ Den 13e February 1587, is geordonneert, dat de Eyckmeeſters voor hen- „ nen loon van Maeten te eycken, te branden met der Stads Merck ende te „ teeckenen met de Letteren van dien jaare, van elcke dobbelmate ſullen „ hebben vier ſtuyvers, van elk Loopen 3 ſtuyvers, ende van elcke minder „ Mate 2 ſtuyvers.

„ Den 8e February voorſz. is geordonneert geweeſt den Coorenkoopers „ Soutkopers ende elk ander, die in hen Coopmanſchappen ſyn de voorſz. „ Maten gebruyckende, ſy waren groot oft kleyn, deſelve te moeten doen „ vereycken.

„ By der Stads oude Ordonnantie bevindt men, dat men overmits de groote „ gebreken, die in de Maeten waren bevonden, alle de voorſz. Maten 's jaars „ eens heeft moeten vereycken, en proberen, ende telker reyſe teykenen „ met een nieuw teecken, en de Stads maeten alle twee maenden eens.

„ De Craenmeeſters ſyn van Stadswegen gelevert tot behoeff van de Ge- „ ſwoore Meeters twee dobbel gelycke Corenmaten, en twee dobbel Haver „ en Speltmaten, om alle graenen ende Coopmanſchappen naer Stads Ordon- „ nantie ende den ouden hercomen daer mede gemeten te worden.

„ Syn de Craenmeeſters gelevert een Calckmate houdende 19½ Bredaeſche „ Potten ſaedts, ende is geordonneert, dat de geſwoore Meters ende alle an- „ dere die Calck verkoopen, in 't meten van de Calck de maeten ſullen heb- „ ben gelyks der aerden, Ende dat ſy lieden de maten ſullen gelyks vol maken, „ al eer ſy deſelve ſullen mogen ſtrycken.

Digitized by Google

„ De Pagters van den Vertreckgelde van den Soute, ſyn van Stadswegen „ gelevert twee Soutmaten, elk houdende een Vat ſouts, dat ſyn vier Loo- „ pen, Ende twee vaten maecken een ſack ſouts met den block en den ſtreec- „ kel, daer mede ſy ſyn gehouden te meten met twee geſwoore Meters alle 't „ ſout, dat binnen deſer Stadt komt te landt oft te ſchepe, 't ſy vercogt oft „ onvercogt, volgens de Ordonnantie van den 8 February 1587.

„ Item den voorſz. block wordt alleenlyck gebruyckt by de geſwoore Me- „ ters in 't meten van Vaten ſouts, ende anders niet, alle minder maten is „ men ſchuldigh gelyks ter aerden te ſtellen ende te meeten.

„ De Dekens van den Smeeden Ambacht is gelevert van Stads wegen een „ geeyckte Smeecoolmate, om by den Knaep van hennen Ambachte, die daer „ toe wordt geſet, alle ſmeedecoolen gemeten te worden.

„ De Dekens van 't Cuypers ambacht ſyn Eyckmeeſters van heel en half „ tonnen ende minder nae advenant te ycken, daer toe ſy gebruycken eenen „ yſeren beugel ende een yſere lange mate, ſomtyts oock water oft Cooren.

„ *Herman Janſz van der Duſſen* ende *Nicolaes Renaerts* Geſwoore van den „ Cuypers Ambachte van deſen tegenwoordigen jaare 1588, hebben verklaert, „ dat ſy als Eyckmeeſters alle tonnen half en heel en mindere nae advenant „ eycken en branden met der Stads Merck, op de grootte nae beſchrevene, „ volgende de Inſtructie ende declaratie van hennen Voorſaten hen achter- „ gelaten.

„ De Bredaeſche Biertonne.
„ De Aſyn tonne.
„ De Meede tonne.

} Elck op hondert Bredaeſche Pot- ten, Een oft twee potten onbegre- pen meer.

„ De Ame van den Wyn 92 Potten, ende van Olie 90 Potten, hoewel dat „ deſe twee Amen worden by de Eyckmeeſters van de Potten geeyckt, ſuſti- „ neren de Dekens voorſz., dat ſy die behoeven te eycken, als oock alle „ Maeten, die by hen worden gemaeckt.

„ De Harincktonne, Honinghtonne, Traegeltonne, Elck op 75 Potten, de „ half en Vierendeelen nae advenant.

„ De Zeeptonne op 68 Potten en een half, de halve nae advenant.

„ De Ajuyntonne op 75 potten, ende wordt op het hoop gemeten.

„ De Torfftonne, de Appeltonne, de Toltonne, elck op eenhondert en „ twee Bredaeſche Potten, ende worden al op 't hoop gemeten.

„ De Houte Coolen worden gemeten met de Harinck oft Bredaeſche tonne, „ ſoo dat by den Cooper ende Vercooper werdt geconditioneert, ende wor- „ den op 't hoop gemeten.

„ De Schorstonne, daer mede men ontfangt, genaemt de Landt tonne, „ houdt ſeven Loopen Corens, ende anderhalf quartier.

„ De Schorstonne, die men noemt de Craentonne, daer men de ſchorſe „ mede uytlevert, houdt ſes Loopen, een quartier en een ſeſtiende Deel van „ een Loopen Coorens, ende worden alle Schorstonnen op het hoop gemeten.

„ De Meeltonne, daer men de gemaele ſchorſen mede uytlevert, houdt een „ Veertel 1½ Loopen en 1½ quartier Rogs, daer deſelve op behoort geeyckt „ ende gebrandt te werden.

„ De Zeeptonne behoort te houden 250 ponden Zeeps, de half ende Vie- „ rendeel nae advenant.

„ De Delfſe Botertonne op 100 Potten, ende moet houden 300 ponden Bo- „ ter, de half en Vierendeelen naer advenant.

„ *Peter Yſack*, Tinnegieter, is geſwooren Eycker van Potkannen van meer- „ der ende minder diergelycke maten te eycken, heeft verklaert, dat hem „ tot dien eynde van Stadswegen ſyn gelevert geweeſt vyff gegote Metaele „ Maten, met Stads wapen geteeckent, de twee grootſte Maten elck van een „ Bredaeſche Pot, Een van een halven Pot, Een van een Beduyt, ende Een „ van een half Beduyt, ende verklaert, dat den halven pot houdt juyſt de ge- „ rechte helft van den voorſz. Pot.

„ Ende dat de Beduyt, die gerekent wordt het Vierendeel van den Pot, meer „ houdt,

Digitized by Google

„ houdt, dan het geregte Vierendeel van de pot een ſeſtiende deel van deſelve
„ beduyt, maekt op den pot meer een half beduyt half.

„ De halff Beduyt houdt juyſt de helft van een beduyt, En dat de minder
„ Maten als het Vierendeel, Agſte deel, en ſeſtiende deel, van de voorſz.
„ beduyt, worden geeyckt naer de grootte van de beduyt.

„ Is de voorſz. *Peter Yſack*, oock Eyckmeeſter van de Gewichten, ende heeft
„ verklaert van Stadswegen hem gelevert te ſyn Twee pylen gewichts van ge-
„ goten Koper, elck pyl van agt ponden Coels gewicht, waer aff den Eenen
„ pyl is gedateert de date 1523, in Cyffer letteren, geteeckent met het wa-
„ pen van Ceulen, Antwerpen, en Breda; Den anderen die den oudſten
„ ſchynt te ſyn, is ſonder Merk off Wapen, en ſyn in ſwaarte accorderende.

„ Alle goeden en Coopmanſchappen, die binnen de Stadt ende Lande van
„ Breda worden gecogt oft vercogt met gewicht, moeten werden gewegen
„ met Ceulſchen gewichte voorſz., Behalven Goudt, Silver, Peerlen, en dier-
„ gelycke Baggen ende Jouwelen, dewelke al by de Goudſmeden ende Jou-
„ weliers worden gewegen met het Trois gewichte, op 't pondt een Once
„ ſwaerder weſende dan het voorſz. Coels gewichte.

„ Item wordt binnen der Stadt ende Lande van Breda by veele particuliere
„ Perſonen gebruyckt de Huyſels gewichte, weſende ſeer onſeker, ende wordt
„ geprobeert met het Gewichte; Ende oock in manieren hier nae beſchreven
„ volgens het verklaren van *Pieter Vingerhoets*, geweeſt hebbende een exper-
„ te meeſter van Huyſels en Balancen te maecken.

„ In den eerſten, ſal men den ſchaft oft ſtuck van den Huyſel hangen in
„ ſyn Waterpaſſe ende brengen den pyrael oft cloot op den eerſten ſteeck,
„ daer den ſelven Huyſſel ſyn beginſel neemt, omtrent den Haeck, en geno-
„ men den yerſten ſteeck uytbrengt agt ſteenen, dan ſal men hangen aen den
„ haeck even veel gewichts, ſoo verre dat dat accordeert, is een teecken,
„ dat den eerſten ſteeck wel geſet is, anders moet den ſteeck geſet ſyn, daer
„ den cloet ſyn plaetſe neemt. Van daer ſal men voortgaen tot aan den der-
„ den ſteeck uytbrengende tien ſteenen, en hangen daer nogh twee ſteenen
„ aen den Haeck behoorlyck gewicht, accordeert dit, ſoo is den ſteeck van
„ tien ſteenen oprecht, oft anders moet men dit corrigeren ende teeckenen
„ de plaetſe daer den Cloet komt. Dan ſal men den paſſer gebruycken ende
„ deylen den agſten ende tienden ſteeck op den ſteeck in twee gelycke dee-
„ len, ende ſal weſen den elfden ſteen. Ende deſe diſtantie ſal dienen wer-
„ kende voorts met den paſſer tot date het eynde van den voorſz. Huyſel, uyt-
„ brengende in alles vyf en twintig ende dartig, min ofte meer ſteenen, nae
„ de lengte van de ſteeke van den Huyſel. Aldus te doen aen de ligte ſyde,
„ ende andere diergelycke Huyſels, met de grootte ende eyſch van dezelve.

„ De Lant Roede oft Lantmate van Breda, die binnen der ſelver Stadt ende
„ Juriſdictie van Breda, ende alomme op alle Dorpen des Lants van Breda,
„ behalven te Etten, gebruyckt wordt, is langh twintigh Voeten, elke Voet
„ een geregt twintigſte deel van de ſelve Roede, ende vierhondert gelyke Roe-
„ den voor het buynder gereekent.

„ Hier aff heeft de Stadt een halve yſere Roede in tien gelycke deelen oft
„ voeten gedeelt: Deſe halve Roede is oudt ende over alle memorialen tyde
„ vaſt gemaekt geweeſt op den Steyger van deſen Stadhuyſe, daer een yge-
„ lyck, des van doen hebbende, de mate daer aen is halende.

„ Item den Voet van deſe heel roede is daer aff een geregte twintigſte deel,
„ en den ſelven voet magh gedeelt worden, om daer mede bequaemlyck alle
„ fractie, ende al dat minder oft korter is dan een Voet te meeten in twaelff
„ gelycke deelen, hoewel de meeſte menigte dien oft gelycken Voet deylen
„ in elff duymen.

„ Item de Stadt heeft nogh van ſeer oude tyden ſekere vierkante yſere El-
„ le ofte Maete, behalven de Elle op de Lakenhalle, gedeylt ſynde in aght
„ gelycke deelen, ende deſe Elle is oock uytgemaekt tot gerieve van eenen
„ ygelyken op de deure van deſen Stadhuyſe by den Steyger.

„ Ter ſyden van deſe Elle ſtaen geteyckent tweederhande Voetmaten, d'Een
„ is den voorſz. Lantvoet oft twintigſte deel van de voorſz. Lantroede, ſtaen-
„ de beneden van deſelve Elle, Ende den tweeden oft d'ander Voet ſtaende

„ boven den Lantvoet, is den Houtvoet van deſe Stadt; En deſen is langer „ dan den voorſz. Lantvoet ſtyff het agt en twintigſte deel van den ſelven „ Lantvoet. Deſen voorſz. Houtvoet of te lengte daer aff gebruycken de Tim„ merluyden, Schreynwerkers, Metſers, en Schaliedeckers ende diergelycke „ Ambachten, behalven dat de Glaſemaekers den voorſz. Lantvoet gebruyc„ ken, ſoo men verſtaet.

Ordonnantie der Stadt BREDA *op de Dienſtboden.*

„ Droſſaert, Preſident, Borgemeeſter ende Schepenen der Stadt Breda, in „ conſideratie nemende de clachten, die by verſcheyden van haer Ingeſete„ nen, van tyt tot tyt, ſyn gedaen over de groote licentie, ongeregeltheyt, „ ende quaet comportement, het welck hedensdaechs by de Knechts, Dienſt„ maegden en Minnens, omtrent haeren Dienſt werden gepleegt, tot groote „ vexatie en ongerief van haere Meeſters ofte Vrouwen, hebben, tot voor„ cominge van ſoodanige inconvenienten, by deſen geordonneert ende geſta„ tueert, gelyck haer Ed: ordonneren en ſtatueren mits deſen.

I.

„ Eerſtelyck, dat alle Knechts, Dienſtmaegden en Minnens, die haer in „ dienſt van iemandt verbonden, ende daer toe een Hantpenningh ontfangen „ hebben, gehouden ſullen ſyn, binnen den ghewoonelycken ende gepre„ figheerden tyt, in haere Huyre of dienſt te treden, ſonder dat deſelve ſullen „ vermogen, deſen haeren dienſt te verlaeten, op te ſeggen, ofte den Handt„ penninck weer te brengen, veel min haer binnen den ſelven tydt aen andere „ te moghen verbinden, op pœne van ſes gulden boven arbitrale correctie „ naer gelegentheyt der ſaecke, ende daerenboven evenwel ghehouden bly„ ven den voorſchreven dienſt te preſteren, op pœne dat ſy van den Officier „ of desſelfs Dienaers, of wel van de Roeydragers, tot haeren koſten, date„ lyck uyt den huyſe gehaelt ende tot haren vorigen dienſt ofte eerſten aen„ ghenomen dienſt, gheconſtringeert ſullen worden, mede op arbitrale „ Correctie.

II.

„ Dat reciproquelyck de Meeſters en Vrouwen de voorſchreve Dienſtboden, „ als ſy deſelve in Huere hebben aengenomen, ende een Handtpenninck ghe„ geven, niet en ſullen vermogen de Huere op te ſeggen, nemaer gehouden „ ſyn deſelve, op den behoorlycken en beſtemden tyt in haeren Dienſt ofte „ Huere te laten comen ofte in te nemen, op pœne van een halff vierendeel „ jaers Huere by de Meeſters ofte Vrouwen, in cas van contraventie, aen de „ voorſz. Dienſtboden te voldoen.

III.

„ Dat de voorſz. Knechts, Dienſtmaechden, ofte Minnens gehouden ſullen „ weſen, binnen den derden dagh dat de Huere ingaet, hun in haeren dienſt te „ begeven, op pœne van eenen gulden ieder dach, die ſy naer den gepreſi„ geerden tyt in den dienſt comen ſullen, te verbeuren, welke Boete by hun „ Meeſters ofte Vrouwen aen het bedongen Loon ſal worden ghekort ende „ ingehouden.

IV.

„ Dat alle ende een ieder van de voorſz. Dienſtboden, hun eens in hunnen „ dienſt begeven hebbende, gehouden ſullen ſyn den ſelven doorgaens in alle „ getrouwicheyt ende neerſticheyt waar te nemen, ende haere Meeſters en „ Vrouwen, als mede die van hare Familie, met behoorlyck reſpeckt, ende

„ ghe-

Digitized by Google

„ ghehoorſaemheyt te bejegenen, ende te dienen, ende voorts hun in ſtilheyt,
„ eerbaerheyt ende maticheyt ſulckx te ghedragen, dat haer Meeſters en Vrou-
„ wen in haren handel en wandel een goet genoegen comen te nemen.

V.

„ Ende by aldien eenige Meeſters ofte Vrouwen in den Dienſt ofte Com-
„ portement van deſelfs Knecht, Dienſtmaeght ofte Minne geen contente-
„ ment maer misnoegen heeft, ſoo ſal in ſulcken gevalle de voorſchreve Meeſ-
„ ter ofte Vrouw, vermoghen aenſtonts de Huere aan ſoodanighe Knecht,
„ Dienſtmaeght, ofte Minne op te ſeggen, ende haer laten gaen, mits als-
„ dan aen deſelve betalende haer verdient Loon tot den uyteynde van het hal-
„ ve Vierendeel jaers, daer inne deſelve getreden ſullen ſyn, te reeckenen
„ naer de proportie van de bedonghen Huerpenninghen, waermede de voor-
„ ſchreve Meeſter, ofte Vrouw, ſal moghen beſtaen, ſonder ghehouden
„ te ſyn daer van redenen te geven, ende ſal de voorſchreve Knecht, Dienſt-
„ maeght ofte Minne daer op datelyck moeten vertrecken, blyvende ſooda-
„ nighe gecaſſeerde Knecht, Dienſtmaeght, ofte Minnemoer, ingevalle ſy
„ haer moetwillig aenſtellen, weygheren te vertrecken, ofte eenighe inſo-
„ lentie pleeghen omtrent haere Meeſters ofte Vrouwen, ofte die van de
„ Familie, ſubject de ſtraffe in den volgenden Artikel geſtatueert.

VI.

„ Dat voorders deſelve Dienſtboden niet en ſullen vermogen haren dienſt,
„ ſonder wettige redenen, te verlaten, ofte voor den tyt daer uyt te loopen;
„ op pœne van een Vierendeel jaers ofte half jaer Loon ter arbitragie van
„ d'Heeren van de Magiſtraet, de Meeſters ofte Vrouwen te adjudiceren, en
„ de daerenboven op de clachte van de ſelve Meeſters ofte Vrouwen op den
„ Tooren te Water ende te Broode geſet, tot diſcretie van de Heeren van de
„ Magiſtraet voorſchreve, ende ſullen alvoren daer van te mogen gaen, de
„ Coſten daer en boven moeten betalen, oft dat deſelve van de Huerpenninghen
„ ſullen werden afgekort.

VII.

„ Dat de voorſz. Dienſtboden willende naer expiratie van haren Dienſt, haer
„ in anderen dienſt begheven, ghehouden ſullen ſyn haeren dienſt drie Maen-
„ den, voor elcken termyn van Verhuyſtyt, op te ſeggen, ghelyck oock in
„ ſoodanige gelegentheyt gehouden ſal ſyn Meeſter ofte Vrouwe, niet ghe-
„ negen ſynde haere voorſchreve Dienſtboden in den dienſt te continueren, op
„ pœne dat by ſtilſwygen van Parthyen den dienſt wordt gehouden gecon-
„ tinueert.

VIII.

„ Dat mede de Beſteders oft Beſteedſters, oft die gene die hen behelpen
„ met Knechts oft Meysjens te verhueren, niet vermogen ſullen deſelve voor
„ de voorſchreve drie Maenden, dat ſy haren tyt uytgedient ende voldaen
„ ſullen hebben, op een ander te beſteden, daer toe te raden of te helpen di-
„ rectelyck oft indirectelyck, nochte deſelve uyt hunne huere geloopen we-
„ ſende te aſſiſteren, te huyſen, of te bergen, nemaer dat ſy alvooren by de
„ Meeſters ofte Vrouwen ſullen onderſtaen, ofte de Huere van de voorſchre-
„ ve Dienſtboden, ten uyteynde van de ſelve drie Maenden ſal expireren,
„ ende of de Huere van een van beyden de zyden is opgeſegt, alles op pœne
„ van twintigh gulden by de Beſteders ofte Beſteedſters, ten behoeve van den
„ Officier te verbeuren.

„ Aldus ghedaen ende ghearreſteert in Collegio van de opghemelte Heeren, den
„ vierden February 1677. (*Onder ſtont*) In Abſentie des Griffiers, (*En was getekent.*)

G. Van Andel.

Ordon-

Digitized by Google

Ordonnantie van de Stadt BREDA *op den Brandt.*

„ De droevige ervaringe genoechſaem, leyders! hebbende te kennen ge-
„ geven, hoe dat door loſſicheyt ende onachtſaemheyt der Borgerye ende In-
„ geſetenen, menichmael Brandt comt te ontſtaen ende te cauſeren, mitsga-
„ ders oock beſpeurt werdende, wat voor diſordres ende ongebondentheden ge-
„ pleegt werden omtrent den Brandt, ſoo hebben Myne Ed: Heeren den
„ Droſſaert, Preſident, Borgemeeſteren ende Schepenen der Stadt Breda hen
„ genootſaekt gevonden daer omtrent behoorlycke voorſieninge te doen, ende
„ om alle ongelucken ende diſordres, ſoo veel mogelyck is, voor te comen,
„ de volgende Brandtordres op te richten ende te ordonneren, op dat een
„ yeghelyck ſich punctuelyck naer de ſelve ſal hebben te reguleren.

1.

„ Statueren ende ordonneren myne Edele Heeren dien volgens voor eerſt,
„ dat niemandt van de Backers eenigen barne als Tacken, Mutſaerts ende
„ anderſints boven of ter zyde de Ovens naerder als drye a vier Voeten ver-
„ mogen te leggen, op pene van drie gulden, die ter contrarie bevonden ſal
„ worden gedaen te hebben.

2.

„ Ende ſullen geene Backers eenighe Colen mogen dooven als in ſteene
„ Backen, Aerde, oft in Copere, Yſere oft diergelycke Potten van harde
„ Materie gedeckt met yſere oft copere deckſels, ende de Colen gedooft
„ ſynde, en ſullen insgelycx noch by Backers noch iemandt anders gehaelt,
„ anders bewaert mogen worden als in Backen in de Aerde, oft in Steenen,
„ Copere, Yſere oft diergelycke Potten van harde materie, mede gedeckt als
„ boven, alles op de pene van ſes guldens t'elckens te verbeuren, als mede
„ te vergoeden de ſchade die men daer door ſal comen te lyden.

3.

„ Oock ſal niemant van nu voortaen eenighe Heyde, Torff, Tacken oft
„ Mutſaerts, Vlas, Hennipe, Linden, Papier, off eenich ander goet dat
„ lichtelyck kan in brandt comen, op twee of drye voeten naer aen de pyp
„ van eenige ſchoorſteenen mogen leggen, op een boete van ſes gulden te
„ verbeuren, als mede te vergoeden de ſchaden, die men daer door ſal comen
„ te lyden.

4.

„ Item ſoo wanneer by teeckenen bevonden wordt, datter in het huys ofte
„ ſtallinge aen poſten of anders Keerſſen daer tegens ſyn gepleckt geweeſt, ſal
„ den bewoonder des huys verbeuren tien guldens, dewelcke hy weder ſal
„ verhalen aen die gene van ſyn geſinde die het ſelve gedaen heeft.

5.

„ Wordt mede eenen jegelycken verboden eenich Peck, Teir, Swavel, Olye
„ of Traen in plaetſe daer vier off licht gebruyckt wordt, te leggen op de
„ boete als voor.

6.

„ Sullen mede voortaen in deſe Stede geen Eſten mogen werden gebruyckt,
„ dan met yſere latten off met ſteen beleyt, ſonder dat ſy op eenich hout
„ mogen beruſten, op pene van vyf en twintich guldens.

„ 6. Ende

Digitized by Google

7.

„ Ende des morgens voor daege, ende by avondt vlaſſende ende hekelende, en ſal men geen licht mogen gebruycken, dan in beſloten hangende Lantaerne op een boete van drye guldens te verbeuren.

8.

„ Sullen oock de Vlaſſers, ſoo lange ſy by de keerſſe wercken ende vlaſſen, in geenderley manieren eenich vier by haer mogen hebben ofte gebruycken, op pene van drye gulden by den bewoonder des huys te verbeuren, die den ſelven weder ſal mogen verhalen aen die gene, die contrarie deſer eenich vier by haer gehadt ofte gebruyckt hebben, op de boete als voor.

9.

„ Ende om alle peryckel van brandt beter te verhoeden, ende deſelve ontſtaen ſynde, te voorſien, hebben myne Ed: Heeren voorſchreven goetgevonden in elcke Wycke der Stadt Brantmeeſters te nomineren.

10.

„ Sullende de Brantmeeſters opſicht nemen op de brandtemmers, leeren, ende haecken, om de ſelve in goeden ſtaet ende reparatie te onderhouden, ende te verdeelen ter plaetſen daer ſy ſulcx nodich achten ſullen.

11.

„ Ende op dat de ſelve Brandtemmers leeren en haecken by brandt ende noodt te beter metter haeſt gecregen worden, ſullen de voorſchreve Brandtmeeſters de ſleutelen van de ſloten der brandtleeren geven te bewaeren aen de naeſte buerhuyſen daer die hangen, die ſchuldich ſullen ſyn de ſleutels ſoodanich te bewaeren, dat ſy op het ſpoedigſten in tyt van brandt becomen connen worden, op pene van arbitrale correctie.

12.

„ Ende ten eynde alle plaetſen van behoorlycke brandtgereedſchap ende Emmers mogen werden voorſien, ſoo werden de Brandtmeeſters geauthoriſeert jaerlyks viermael de viſite te doen, mitsgaders pertinente notitie te houden.

13.

„ Ende eenich ongeluck van brandt ontſtaende, ſullen de voornoemde Brandtmeeſters, ſoo haeſt ſulcx tot hun lieder kenniſſe gecomen ſal weſen, hen naer den Brandt vervoegen, by haer hebbende ſekere langen ſtock met deſer Stede teecken, ten eynde by eenen jegelycken daer voor bekent ende behoorlycken gereſpecteert te werden, ende ſullen de ſelve alsdan de voorſieninge doen, dat by den Brandt alles in goede ordre wert gehouden ende geobſerveert.

14.

„ Soo daer Brandt comt te ontſtaen, ſal den Torenwachter naeuwkeurig achting geven om door het cleppen van de Brantclock daer van aen de Borgerye datelyck kenniſſe te geven, op pene van caſſatie, ende daer en boven een boete van vyftich guldens, ende wanneer de Borgerye by den brandt ſal ſyn, ſal den Torenwachter niet geſtadich kleppen, ten ſy den Brandt comt te verwackeren.

Digitized by Google

15.

„ Oock in wiens Huys den Brandt ontſtaet, ſal den inwoonder daer van ge-
„ houden ſyn aenſtonts op ſtraet te roepen, *Brandt*, *Brandt*, ende in cas van
„ verſuym verbeuren vyf en twintich guldens.

16.

„ Soo drae de Brandtclock gehoort off anderſints van vier gewagh gemaeckt
„ wordt, ſal aenſtonts de geheele Stadt Compagnie Burgers, wiens beurte
„ het is op het Stadthuys te waecken, aldaer compareren op de verbeurte van
„ drye guldens, by een ieder die niet en ſal compareren.

17.

„ Ende ſoo het gebeurde, dat die Compagnie waeckt off waecken ſoude
„ in wiens ſtraete off wycke den Brandt ontſtont, ſullen de Burgers der ſelver
„ ſtraet by den Brandt mogen verblyven, ende de haer volgende Compagnie
„ op het Stadthuys compareren, op de boete als voren, ende aldaer ordre ver-
„ wachten wat haer te doen ſyn ſal.

18.

„ Sullende ondertuſſchen een ander Compagnie, ſoo de waeckende volge,
„ metter ſpoedt in de Wapenen comen voor het Stadthuys, ende aldaer de
„ ordre van haeren Colonel afwachten; ende met den ſelven naer den Brandt
„ affmarcheren, om aldaer in alles goede ordre te houden, op de pene als
„ voren.

19.

„ De Borgerye ende ingeſetenen ſullen aenſtonts op het hooren van de Brandt-
„ clock lanternen voor haer deure hebben te hangen op dat een jeder veiligh
„ naer den Brandt magh comen, op de boete van ſes guldens, die daer aen
„ naerlatigh ſal bevonden worden.

20.

„ Item ſullen op het gehoor van de Brandtclocke aenſtonts alle Timmerlie-
„ den, Metſelaers, Bierdragers, Schaliedeckers, Smits ende Craenkinderen,
„ als oock de Slepers (uytgenomen die geemployeert worden tot den dienſt
„ van de Brandtſpuyten ofte Brandtbacken) met hunne reſpective breeckyſers
„ ende gereedtſchappen, ſich naer de plaetſe van den Brandt begeven, om al-
„ daer op de ordre van de Brandtmeeſters met alle diligentie den Brandt ſoec-
„ ken te bluſſen, op de pene van dry guldens te verbeuren by die gene die
„ naerlatich ſal bevonden worden.

21.

„ Mitsgaders ſullen oock de overighe Borgerye die niet in de Wapenen co-
„ men, ſich naer den brandt begeven, om alle nodige aſſiſtentie te doen, op
„ de verbeurte als voor.

22.

„ Ende ſullen de Brandtmeeſters bevoorderen, dat de aanweſende Borgerye
„ haer rangheren in twee ryen, van den Brandt tot aen het Water, ſoo dat
„ van de eene ſyde het Water door de emmers aengebracht ende aen d'an-
„ dere zyde de ledighe emmers naer het water te rugghe gevoert worden, en-
„ de

Digitized by Google

„ de ſulckx met goede ordre, op verbeurte dat de contraventeurs ſullen ge-
„ ſtraft worden met een boete van ſes guldens.

23.

„ Alle die gene die Brandtemmers in haer huys hebben, ſullen gehouden we-
„ ſen deſelve aenſtonts op de ſtrate voor de deure te brengen, om ſonder tyt
„ verlies naer den Brandt gebracht te worden.

24.

„ Ende ſal niemandt van de plaetſe, daer den Brandt is, vermogen te ſchey-
„ den, voor ende aleer hem ſulckx by de Brandtmeeſters ſal weſen geper-
„ mitteert.

25.

„ Die de opſicht aenbevolen is van de Brandtſpuyten, mitsgaders die gene
„ van de Craenkinderen off Slepers daer toe geordonneert, ſullen hen ten ſpoe-
„ dichſte vervoegen naer den Brandt met de Brandtſpuyten, ende aldaer de
„ nodige ordres verwachten, op pene van caſſatie.

26.

„ Ende op dat alle diſorders, ſoo op ſtraete als by den Brandt, mogen
„ werden voorgecomen, ſullen alle Vrouwsperſonen, Maeghden en Jongens
„ ſich hebben te onthouden van de plaetſe daer de Brandt is, op de boete en-
„ de verbeurte van drye gulden in cas van contraventie, voor welcke boete
„ henne reſpective Meeſters ofte Ouders ſullen moeten inſtaen.

27.

„ Ende op dat by den Brandt behoorlyck licht mach weſen, ſal aen een ie-
„ der Brandtmeeſter een Flambauw in verwaringe gegeven worden, om in
„ tyt van noodt ſich daer van te dienen.

28.

„ De Borgerye, die by den Brandt is, werdt geordonneert, dat ſy zich be-
„ leefdelyck ende voorſichtelyck in het gebruycken der Brandtemmers ſullen
„ hebben te dragen, ende in het nederwerpen der ſelve, op dat de goede luy-
„ den beneden ſtaende daer door niet en werden beledicht, op pene dat ſy
„ nae behooren ſullen werden gecorrigeert.

29.

„ Imant ſyn devoir doende tot uytbluſſing van den Brandt, ende gequetſt
„ wordende, ſal deſelve alsdan by den genen, uyt wiens huys den Brandt is
„ gecomen, off by de eygenaers ende inwoonders van de gebuerhuyſen, daer
„ den Brandt weſen ſal, bevrydt worden van 't Meeſterloon, ende gerecom-
„ penſeert van ſyn ſmerte, ende voorts, tot onderhoudinge van Vrouw ende
„ Kinderen, betaelt worden van alſulcke winſt ende daghgelden, als hy by
„ de voorſchreve quetſinge ende ſmerte ſoude mogen hebben verſuymt, ende
„ dit tot arbitragie ende goetduncken van myne Ed: Heeren.

30.

„ Ende ten eynde de Brandtemmers, Leeren, ende Haecken naer den
„ Brandt bequamelyck mogen werden vergadert, ende op hare plaetſe ge-
„ bracht, ſyn daer toe ſpecialyck geauthoriſeert de Brandtmeeſters, ende

Digitized by Google

15.

„ Oock in wiens Huys den Brandt ontſtaet, ſal den inwoonder daer van ge-
„ houden ſyn aenſtonts op ſtraet te roepen, *Brandt*, *Brandt*, ende in cas van
„ verſuym verbeuren vyf en twintich guldens.

16.

„ Soo drae de Brandtclock gehoort off anderſints van vier gewagh gemaeckt
„ wordt, ſal aenſtonts de geheele Stadt Compagnie Burgers, wiens beurte
„ het is op het Stadthuys te waecken, aldaer compareren op de verbeurte van
„ drye guldens, by een ieder die niet en ſal compareren.

17.

„ Ende ſoo het gebeurde, dat die Compagnie waeckt off waecken ſoude
„ in wiens ſtraete off wycke den Brandt ontſtont, ſullen de Burgers der ſelver
„ ſtraet by den Brandt mogen verblyven, ende de haer volgende Compagnie
„ op het Stadthuys compareren, op de boete als voren, ende aldaer ordre ver-
„ wachten wat haer te doen ſyn ſal.

18.

„ Sullende ondertuſſchen een ander Compagnie, ſoo de waeckende volge,
„ metter ſpoedt in de Wapenen comen voor het Stadthuys, ende aldaer de
„ ordre van haeren Colonel afwachten; ende met den ſelven naer den Brandt
„ affmarcheren, om aldaer in alles goede ordre te houden, op de pene als
„ voren.

19.

„ De Borgerye ende ingeſetenen ſullen aenſtonts op het hooren van de Brandt-
„ clock lanternen voor haer deure hebben te hangen op dat een jeder veiligh
„ naer den Brandt magh comen, op de boete van ſes guldens, die daer aen
„ naerlatigh ſal bevonden worden.

20.

„ Item ſullen op het gehoor van de Brandtclocke aenſtonts alle Timmerlie-
„ den, Metſelaers, Bierdragers, Schaliedeckers, Smits ende Craenkinderen,
„ als oock de Slepers (uytgenomen die geemployeert worden tot den dienſt
„ van de Brandtſpuyten ofte Brandtbacken) met hunne reſpective breeckyſers
„ ende gereedtſchappen, ſich naer de plaetſe van den Brandt begeven, om al-
„ daer op de ordre van de Brandtmeeſters met alle diligentie den Brandt ſoec-
„ ken te bluſſen, op de pene van dry guldens te verbeuren by die gene die
„ naerlatich ſal bevonden worden.

21.

„ Mitsgaders ſullen oock de overighe Borgerye die niet in de Wapenen co-
„ men, ſich naer den brandt begeven, om alle nodige aſſiſtentie te doen, op
„ de verbeurte als voor.

22.

„ Ende ſullen de Brandtmeeſters bevoorderen, dat de aanweſende Borgerye
„ haer rangheren in twee ryen, van den Brandt tot aen het Water, ſoo dat
„ van de eene ſyde het Water door de emmers aengebracht ende aen d'an-
„ dere zyde de ledighe emmers naer het water te rugghe gevoert worden, en-
„ de

Digitized by Google

„ de ſulckx met goede ordre, op verbeurte dat de contraventeurs ſullen ge-
„ ſtraft worden met een boete van ſes guldens.

23.

„ Alle die gene die Brandtemmers in haer huys hebben, ſullen gehouden we-
„ ſen deſelve aenſtonts op de ſtrate voor de deure te brengen, om ſonder tyt
„ verlies naer den Brandt gebracht te worden.

24.

„ Ende ſal niemandt van de plaetſe, daer den Brandt is, vermogen te ſchey-
„ den, voor ende aleer hem ſulckx by de Brandtmeeſters ſal weſen geper-
„ mitteert.

25.

„ Die de opſicht aenbevolen is van de Brandtſpuyten, mitsgaders die gene
„ van de Craenkinderen off Slepers daer toe geordonneert, ſullen hen ten ſpoe-
„ dichſte vervoegen naer den Brandt met de Brandtſpuyten, ende aldaer de
„ nodige ordres verwachten, op pene van caſſatie.

26.

„ Ende op dat alle diſorders, ſoo op ſtraete als by den Brandt, mogen
„ werden voorgecomen, ſullen alle Vrouwsperſonen, Maeghden en Jongens
„ ſich hebben te onthouden van de plaetſe daer de Brandt is, op de boete en-
„ de verbeurte van drye gulden in cas van contraventie, voor welcke boete
„ henne reſpective Meeſters ofte Ouders ſullen moeten inſtaen.

27.

„ Ende op dat by den Brandt behoorlyck licht mach weſen, ſal aen een ie-
„ der Brandtmeeſter een Flambauw in verwaringe gegeven worden, om in
„ tyt van noodt ſich daer van te dienen.

28.

„ De Borgerye, die by den Brandt is, werdt geordonneert, dat ſy zich be-
„ leefdelyck ende voorſichtelyck in het gebruycken der Brandtemmers ſullen
„ hebben te dragen, ende in het nederwerpen der ſelve, op dat de goede luy-
„ den beneden ſtaende daer door niet en werden beledicht, op pene dat ſy
„ nae behooren ſullen werden gecorrigeert.

29.

„ Imant ſyn devoir doende tot uytbluſſing van den Brandt, ende gequetſt
„ wordende, ſal deſelve alsdan by den genen, uyt wiens huys den Brandt is
„ gecomen, off by de eygenaers ende inwoonders van de gebuerhuyſen, daer
„ den Brandt weſen ſal, bevrydt worden van 't Meeſterloon, ende gerecom-
„ penſeert van ſyn ſmerte, ende voorts, tot onderhoudinge van Vrouw ende
„ Kinderen, betaelt worden van alſulcke winſt ende daghgelden, als hy by
„ de voorſchreve quetſinge ende ſmerte ſoude mogen hebben verſuymt, ende
„ dit tot arbitragie ende goetduncken van myne Ed: Heeren.

30.

„ Ende ten eynde de Brandtemmers, Leeren, ende Haecken naer den
„ Brandt bequamelyck mogen werden vergadert, ende op hare plaetſe ge-
„ bracht, ſyn daer toe ſpecialyck geauthoriſeert de Brandtmeeſters, ende

Digitized by Google

„ voorts ſulcke andere perſoonen, die tot haer lieder hulp geſtelt ſyn, Ver-
„ biedende alle andere hen ſulckx te onderwinden, ofte eenige derſelver wegh
„ te dragen off te verſteecken, op pene van aen den lyve ende goet als open-
„ bare dieven geſtraft te werden.

31.

„ Item, die eenige goederen uyt het Huys van den Brandt off daer omtrent
„ van de huyſen van de Borgerye gebergt off gehuysveſt heeft, ſal deſelve
„ binnen vier en twintich uren wederom moeten leveren in handen van den
„ eygenaer, ofte wel op den Stadthuyſe, op de pene als voor.

32.

„ Item ſoo gedurende den Brandt iemandt ſich vervordert te vechten off
„ iemandt te quetſen, by daege off by nachte, ſal boven het dubbel van de
„ boete, by Placcate geſtatueert, daer en boven arbitralyck geſtraft werden.

33.

„ De naeſte gebueren van den Brandt ſullen gehouden ſyn op het verſoeck
„ van de Brandtmeeſters te leenen wat diens ten bluſſen van den brandt ſoude
„ werden vereyſcht.

34.

„ Die door onachtſaemheyt off anderſins den Brandt veroorſaeckt, ſal niet
„ alleen de ſchade aen ſyne gebueren, die ſy daer door ſouden comen te
„ lyden, vergoeden, en alle onkoſten daer omtrent aengewendt voldoen,
„ maer oock ſyn vervallen in de boete van hondert gulden.

„ Aldus gedaen, geordonneert, ende geſtatueert by myne Opgemelte Hee-
„ ren tot Breda in Collegio, op huyden deſen 22e Juny 1693. (*Onder ſtont:*)

Ter Ordonnantie van myn Edele Heeren.

(*En was getekent:*)

D. Bourssе, Griffier.

Ordonnantie op het Staalen en Looden, mitsgaders Verwen der Laeckenen binnen de Stadt Breda, *raeckende ſoo wel de plicht van de Geſwoore Staalmeeſters, als de Verwers ende derſelver Knechten.*

I.

„ Eerſtelyck ſullen ten minſten twee Staalmeeſters gehouden ſyn te ſtaalen,
„ driemael ter weeck, namentlyck Dingsdag, Donderdag en Saturdag voor
„ de middagh van tien uyren tot elf uyren op den Staalhove, ſonder dat ſy
„ ſullen vermogen op eenige andere plaetſen eenige blaeuwe geverfde Lakens
„ te viſiteren, ofte te ſtaalen, als op het voorſchreve Staalhoff.

II.

„ De Staalmeeſters ter eenre, ende de Verwers, ofte der ſelver Knegten,
„ dewelcke hunne Laekens willen doen ſtaalen, ter andere ſyde, ſullen uy-
„ terlyck een quartier na tien uyren op de voorſchreve drie ordinaire dagen

„ op

Digitized by Google

„ op den Staalhove ofte Laeckenhalle preſent moeten weſen, op een boete
„ van drie ſtuyvers, over ende weder aen malkanderen te verbeuren.

III.

„ De Staalmeeſters ſullen niet alleen viſiteren, off de Laeckenen blaeuw ge-
„ verft ſynde de behoorlycke hoogte van de geordonneerde Staalen, op de
„ Lakenhalle beruſtende, hebben, neen maer inſonderheyt ende voor al oock,
„ off het blaeuw alleen is ſuyver Indigo ſonder opſetſel.

IV.

„ Ende ſullen de Staalmeeſters niet alleen aan geen der Verwers eenige de
„ minſte gunſt off voordeel mogen bewyſen, maar oock den Verwer, die
„ eerſt op het Staalhoff, ter geſtelder uyre, comt, met ſyne Laeckenen, aldaer
„ eerſt helpen ende depecheren, ofte ieder van de ſelve overhand.

V.

„ De Staalmeeſters ſullen ontfangen eenen Stuyver voor ieder Lood dat ge-
„ ſchroeft werdt, ten behoeve van de Stadt, en drie Stuyvers voor de Staal-
„ meeſters voor het Staalen ende ſchroeven van ieder Laecken, het ſy van
„ heele halve quarten, off lappen, ende op extraordinaire dagen, indien
„ ſulcx by de Verwers of Coopluyden gerequireert wordt, dubbelt, ſoo wel
„ voor de Stadt als voor de Staalmeeſters.

VI.

„ De Staalmeeſters ſullen geen Laeckenen ſtaalen, als alleen die door de
„ onder Eede ſynde Verwers off Knegts op het Staalhoff, om te ſtaalen, ge-
„ bragt werden.

VII.

„ De Staalmeeſters ſullen moeten pertinent Regiſter houden van de Laec-
„ kens, die door haer geſtaalt ende gelooyt werden.

VIII.

„ De Staalmeeſters ſullen geen Laeckenen ſtaalen, voor dat aen haer over-
„ gegeven is een briefje van de quantiteyt en qualiteyt der ſelver, van den
„ Verwer.

IX.

„ De Staalmeeſters ſullen ſigh voorts int geheel, voor ſoo veel haer aen-
„ gaet, reguleren na deſe Ordonnantie, en acht geven, dat deſelve door de
„ Verwers werdt nagecomen.

X.

„ De Staalmeeſters ſullen aengeſtelt worden door den Heer Superintendent,
„ als van outs, en op deſe Ordonnantie den behoorlycken Eed moeten doen,
„ in handen van den ſelven Heer Superintendent van de Laeckenhal, ten
„ byweſen van den Heer Griffier, dewelcke daer van aenteeckeninge ende
„ Notulen ſal moeten houden.

Digitized by Google

XI.

„ De Staalmeesters, die sigh niet behoorlyck sullen hebben gequeten naer 't
„ voorschrift van dese Ordonnantie, sullen boven ende behalven de penen, by
„ de Wetten ende Placcaten van den Lande tegens het perpetreren van dus-
„ danige mesuses en fraudes gestatueert, vervallen syn van hun voorschreve
„ Staalmeesters Ampt.

XII.

„ Wanneer de Laeckenen op de Halle sullen syn gekomen, sal de Verwer
„ off syn Knecht gehouden wesen over te geven een Notitie briefje van de
„ Laeckenen, stuck voor stuck, met de nummers en Staal, welck briefje
„ de Staalmeesters sullen visiteren tegens de Laeckenen, om te sien, off de
„ Nummers ende de Staalen accorderen, ende als wanneer deselve d'accord
„ sullen werden bevonden, en eerder niet, soo sal daer aen het Stadts Loot ge-
„ schroeft werden, omme alsdan swart geverft te connen werden.

XIII.

„ Ende off het gebeurde, dat de Staalmeesters bevonden, dat het Laecken,
„ off de Laeckenen syn, off hare behoorlycke hoogte van blaeuw, off quali-
„ teyt van Indigo blaeuw niet heeft, ofte hebben, soo sullen die alsoo bevon-
„ dene Laeckenen, wel ende ordentelyck gemarqueert en in agtingh genomen
„ synde, boven ende behalven, dat de Verwers voor ieder afgekeurt Laec-
„ ken verbeuren een boete van ses Stuyvers ten behoeve van het Staelhoff,
„ niet eerder op de Halle ten tweedemael mogen werden gebragt, dan eerste-
„ lyck op den daer aen volgenden geordonneerden Staeldagh; ten ware om
„ pressante redenen op een extraordinairen dagh, als wanneer deselve op
„ nieuws sullen moeten werden gevisiteert, sonder dat, om eenige redenen
„ ter werelt, die afgekeurde Laeckenen, off aen het huys van den Verwer,
„ of op eenige andere plaetsen sullen mogen werden ten tweedemael gevisi-
„ teert ende gestaalt, als op den Staalhove voornoemt.

XIV.

„ Ende of het moghte comen te gebeuren, dat door de Verwers baasen
„ meerder dan een loot aen een stuck Laecken wierde versogt, soo sal den
„ Verwer een briefje off billiet van den Coopman, dat die sulcks eysght ende
„ versoeckt, moeten vertoonen, het welck oock dan by de Staalmeesters
„ naeuwkeurig sal werden aengetekent.

XV.

„ Gelyck oock den Verwer selfs, ofte in syn afwesen desselfs Knegt sal
„ schuldigh ende gehouden wesen, in cas, dat een Laecken in het Ketelen
„ ofte swart verwen, syn loot verloren mogte hebben, op syn Eed te vercla-
„ ren, dat het voorschreve Laecken het selfde is, waer aen het Loot geweest
„ en daar van verloren is, ende sal alsdan het selve Laecken moeten accor-
„ deren met het briefje van de Nummer hier boven gemelt, ende dat het sel-
„ ve by gevolge te voorens de Halle gepasseert is, sonder eenige fraude off
„ bedrogh, op de verbeurte van, boven en behalven de arbitraire Correctie,
„ een boete van hondert en vyftigh gulden, te appliceren een derde ten be-
„ hoeve van den Heer Officier, een derde aen den Aanbrenger, en het reste-
„ rende derde, ten behoeve van den Armen.

XVI.

„ Ende ingeval oock dat iemand der Knegten op een quaedaerdige wyse,
„ buy-

Digitized by Google

„ buyten kenniſſe van hare Baſen, eenige falſiteyten omtrent de Looden mog-
„ ten comen te plegen, ſoo ſal ſoodanigen Knegt off Knegten moeten over-
„ gelevert worden door den Baas, ende overtuygt ſynde als een meyneedige
„ ende falſaris werden geſtraft.

XVII.

„ Den Heer Superintendent ſal altyt weſen en blyven ſcheydsman tuſſchen
„ de Staalmeeſters en de Verwers reſpective, mits dat die gene, dewelcke
„ vermeynt by ſoodanige uytſprake ofte afdoeninge gegraveert te ſyn, ſyn re-
„ cours ſal vermogen te nemen by de Heeren van de Magiſtraet deſer
„ Stede.

XVIII.

„ De Verwers ofte hare Kneghten ſullen geen Laeckenen, als ſchoon ge-
„ ſpoelt, op de Halle mogen brengen, op pene van twee guldens op ieder
„ Stuck, ten behoeve van de Lakenhalle, te verbeuren, ende derhalven ſul-
„ len de Staalmeeſters wel onderſoecken en examineren, datter geen andere
„ Laeckens, als ſchoon geſpoelt, op de Halle werden gebragt, ende oock
„ niet anders van de ſelven mogen werden gelooyt.

XIX.

„ De Verwers baaſen ſullen alle jaren haaren Eed afleggen ende vernieuwen
„ in handen van den Heer Superintendent, ten byweſen van den Heer Grif-
„ fier ende de Geſwoorens van de Laeckenhalle, namentlyck, dat ſy geen
„ heele ſtucken, halve, ofte quarten, oock geen lappen, twaalf, vyftien el-
„ len, ofte meerder groot ſynde, ſullen mogen verwen, om alhier op 't
„ Staalhoff met Stadts Stempel, 't ſy als groot Staal, dubbeld Staal, ofte enckel
„ Staal &c. geſtaalt ende gelooyt te werden, als na dat het in de Kuyp in
„ ſuyver Indigo, naer vereyſch van de geordonneerde Staalen, op de Laec-
„ kenhalle beruſtende, blaeuw ſal geverft weſen, op pene van als meyneedi-
„ ge te ſullen worden geſtraft, na de Placcaten van den Lande, ende boven
„ dien te verbeuren een ſomme van een hondert en vyftigh guldens, te ap-
„ pliceren als vooren.

XX.

„ Ende ſullen ten dien eynde, ende tot beter nakoming van dien, oock ieder
„ Knegt of Knegten der reſpective Werckbaaſen, dewelcke in de Verwe-
„ ryen wercken ende gebruyckt worden, insgelycx onder Eede ſtaen, ende
„ den ſelven alle jaren vernieuwen in handen van den Heer Superintendent
„ van de Laeckenhalle, ter preſentie als vooren, ende verclaren, dat als ſy
„ ondervinden, dat haer reſpective Verfbaaſen contrarie aen deſe Ordonnantie
„ comen te handelen, ſullen ſchuldigh ende gehouden ſyn het ſelve aen te
„ brengen aen den Officier alhier, op pene, dat ſy bevonden werdende het
„ ſelve geſecreteert off daer in de behulpſame hand geboden te hebben, insge-
„ lycx arbitralyck te ſullen werden gecorrigeert.

XXI.

„ De Verwers dewelcke komen te pecceren off valſch gebruyck te maken
„ in haer verwen, ſullen boven de boeten by de Ordonnantie geſtatueert,
„ aanſtonts boven dien niet vermogen te verwen, ofte de exercitie van de
„ Verwerye te doen, binnen den tyt van een jaer en ſes weecken.

XXII.

„ Deſe Ordonnantie ſal van alle die gene, dewelcke deſelve eenigſints con-
„ cer-

Digitized by Google

XI.

„ De Staalmeesters, die sigh niet behoorlyck sullen hebben gequeten naer 't
„ voorschrift van dese Ordonnantie, sullen boven ende behalven de penen, by
„ de Wetten ende Placcaten van den Lande tegens het perpetreren van dus-
„ danige mesuses en fraudes gestatueert, vervallen syn van hun voorschreve
„ Staalmeesters Ampt.

XII.

„ Wanneer de Laeckenen op de Halle sullen syn gekomen, sal de Verwer
„ off syn Knecht gehouden wesen over te geven een Notitie briefje van de
„ Laeckenen, stuck voor stuck, met de nummers en Staal, welck briefje
„ de Staalmeesters sullen visiteren tegens de Laeckenen, om te sien, off de
„ Nummers ende de Staalen accorderen, ende als wanneer deselve d'accord
„ sullen werden bevonden, en eerder niet, soo sal daer aen het Stadts Loot ge-
„ schroeft werden, omme alsdan swart geverft te connen werden.

XIII.

„ Ende off het gebeurde, dat de Staalmeesters bevonden, dat het Laecken,
„ off de Laeckenen syn, off hare behoorlycke hoogte van blaeuw, off quali-
„ teyt van Indigo blaeuw niet heeft, ofte hebben, soo sullen die alsoo bevon-
„ dene Laeckenen, wel ende ordentelyck gemarqueert en in agtingh genomen
„ synde, boven ende behalven, dat de Verwers voor ieder afgekeurt Laec-
„ ken verbeuren een boete van ses Stuyvers ten behoeve van het Staelhoff,
„ niet eerder op de Halle ten tweedemael mogen werden gebragt, dan eerste-
„ lyck op den daer aen volgenden geordonneerden Staeldagh; ten ware om
„ pressante redenen op een extraordinairen dagh, als wanneer deselve op
„ nieuws sullen moeten werden gevisiteert, sonder dat, om eenige redenen
„ ter werelt, die afgekeurde Laeckenen, off aen het huys van den Verwer,
„ of op eenige andere plaetsen sullen mogen werden ten tweedemael gevisi-
„ teert ende gestaalt, als op den Staalhove voornoemt.

XIV.

„ Ende of het moghte comen te gebeuren, dat door de Verwers baasen
„ meerder dan een loot aen een stuck Laecken wierde versogt, soo sal den
„ Verwer een briefje off billiet van den Coopman, dat die sulcks eysght ende
„ versoeckt, moeten vertoonen, het welck oock dan by de Staalmeesters
„ naeuwkeurig sal werden aengetekent.

XV.

„ Gelyck oock den Verwer selfs, ofte in syn afwesen desselfs Knegt sal
„ schuldigh ende gehouden wesen, in cas, dat een Laecken in het Ketelen
„ ofte swart verwen, syn loot verloren mogte hebben, op syn Eed te verkla-
„ ren, dat het voorschreve Laecken het selfde is, waer aen het Loot geweest
„ en daar van verloren is, ende sal alsdan het selve Laecken moeten accor-
„ deren met het briefje van de Nummer hier boven gemelt, ende dat het sel-
„ ve by gevolge te voorens de Halle gepasseert is, sonder eenige fraude off
„ bedrogh, op de verbeurte van, boven en behalven de arbitraire Correctie,
„ een boete van hondert en vyftigh gulden, te appliceren een derde ten be-
„ hoeve van den Heer Officier, een derde aen den Aanbrenger, en het reste-
„ rende derde, ten behoeve van den Armen.

XVI.

„ Ende ingeval oock dat iemand der Knegten op een quaedaerdige wyse,
„ buy-

Digitized by Google

„ buyten kenniſſe van hare Baſen, eenige falſiteyten omtrent de Looden mog-
„ ten comen te plegen, ſoo ſal ſoodanigen Knegt off Knegten moeten over-
„ gelevert worden door den Baas, ende overtuygt ſynde als een meyneedige
„ ende falſaris werden geſtraft.

XVII.

„ Den Heer Superintendent ſal altyt weſen en blyven ſcheydsman tuſſchen
„ de Staalmeeſters en de Verwers reſpective, mits dat die gene, dewelcke
„ vermeynt by ſoodanige uytſprake ofte afdoeninge gegraveert te ſyn, ſyn re-
„ cours ſal vermogen te nemen by de Heeren van de Magiſtraet deſer
„ Stede.

XVIII.

„ De Verwers ofte hare Kneghten ſullen geen Laeckenen, als ſchoon ge-
„ ſpoelt, op de Halle mogen brengen, op pene van twee guldens op ieder
„ Stuck, ten behoeve van de Lakenhalle, te verbeuren, ende derhalven ſul-
„ len de Staalmeeſters wel onderſoecken en examineren, datter geen andere
„ Laeckens, als ſchoon geſpoelt, op de Halle werden gebragt, ende oock
„ niet anders van de ſelven mogen werden gelooyt.

XIX.

„ De Verwers baaſen ſullen alle jaren haaren Eed afleggen ende vernieuwen
„ in handen van den Heer Superintendent, ten byweſen van den Heer Grif-
„ fier ende de Geſwoorens van de Laeckenhalle, namentlyck, dat ſy geen
„ heele ſtucken, halve, ofte quarten, oock geen lappen, twaalf, vyftien el-
„ len, ofte meerder groot ſynde, ſullen mogen verwen, om alhier op 't
„ Staalhoff met Stadts Stempel, 't ſy als groot Staal, dubbeld Staal, ofte enckel
„ Staal &c. geſtaalt ende gelooyt te werden, als na dat het in de Kuyp in
„ ſuyver Indigo, naer vereyſch van de geordonneerde Staalen, op de Laec-
„ kenhalle beruſtende, blaeuw ſal geverft weſen, op pene van als meyneedi-
„ ge te ſullen worden geſtraft, na de Placcaten van den Lande, ende boven
„ dien te verbeuren een ſomme van een hondert en vyftigh guldens, te ap-
„ pliceren als vooren.

XX.

„ Ende ſullen ten dien eynde, ende tot beter nakoming van dien, oock ieder
„ Knegt of Knegten der reſpective Werckbaaſen, dewelcke in de Verwe-
„ ryen wercken ende gebruyckt worden, insgelycx onder Eede ſtaen, ende
„ den ſelven alle jaren vernieuwen in handen van den Heer Superintendent
„ van de Laeckenhalle, ter preſentie als vooren, ende verclaren, dat als ſy
„ ondervinden, dat haer reſpective Verfbaaſen contrarie aen deſe Ordonnantie
„ comen te handelen, ſullen ſchuldigh ende gehouden ſyn het ſelve aen te
„ brengen aen den Officier alhier, op pene, dat ſy bevonden werdende het
„ ſelve geſecreteert off daer in de behulpſame hand geboden te hebben, insge-
„ lycx arbitralyck te ſullen werden gecorrigeert.

XXI.

„ De Verwers dewelcke komen te pecceren off valſch gebruyck te maken
„ in haer verwen, ſullen boven de boeten by de Ordonnantie geſtatueert,
„ aanſtonts boven dien niet vermogen te verwen, ofte de exercitie van de
„ Verwerye te doen, binnen den tyt van een jaer en ſes weecken.

XXII.

„ Deſe Ordonnantie ſal van alle die gene, dewelcke deſelve eenigſints con-
„ cer-

Digitized by Google

„ cerneert, ſtiptelyck moeten nagekomen werden, op de pene, hier voo-
„ rens breeder vermelt, ende ſal derhalven deſelve ſoo aan de Geſwoorne
„ Staalmeeſters, als aan de Verwers ende hunne Knegten, op 't doen van
„ hunnen Eed, dat ſy deſe Ordonnantie preciſelyck ende exactelyck ſullen ob-
„ ſerveren, en ſoo veel in haar is, doen obſerveren, van woorden tot woor-
„ den voorgeleſen worden.

„ Eyndelyck reſerveren de Heeren van de Magiſtraet aan haar de Ampliа-
„ tie, correctie, verminderinge, ende vermeerderinge, mitsgaders de interpre-
„ tatie van deſe Ordonnantie.

„ Aldus gereſumeert ende vaſtgeſtelt in 't Collegie van de Heeren Droſſaert,
„ Preſident, Borgemeeſter ende Schepenen der Stadt Breda, op Donderdag
„ den 29 Mey 1721.

(*En was ondertekent:*)

J: G: MICHGORIUS.

BESCHRY-

Digitized by Google

BESCHRYVING
DER
STADT EN LANDE
VAN
B R E D A.

DERDE BOEK.

I. HOOFTSTUK.

Vervattende eene Algemeene Beſchryving van 't Landt van BREDA.

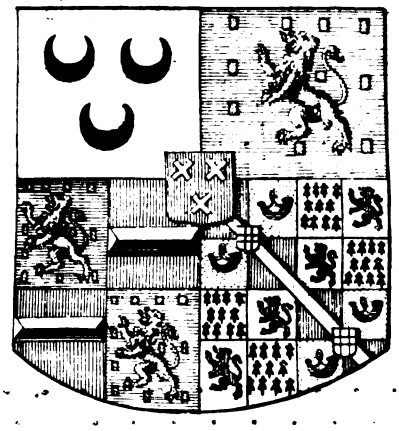

HEt Landt van Breda, zoo als het zedert de laatſte Afdeeling, in 't jaar 1290, bepaalt is, grenſt ten Noorden aan Zuidhollandt, ten Ooſten aan de Meyerye van 's Hertogenboſch, ten Zuiden aan 't Landt van Turnhout en Graaffchap Hoogſtraten, en ten Weſten aan 't Markgraaffchap van Bergen op Zoom en 't Landt van Steenbergen. Men rekent deszelfs lengte van 't Ooſten naar 't Weſten op negen uuren, de breedte van 't Noorden naar 't Zuyden op zeven uuren, en den geheelen omtreck op omtrent agt en twintig uuren.

Digitized by Google

De eerſte algemeene benaming van 't Landt van Breda vindt men in den brief, waar by Godevaert de II, Heer van Breda, zich met zyne Landen en Mannen, in 't jaar 1212, in Vaſſallagie overgeeft aan Hendrick Hertog van Lothryck; in welcken brief, onder anderen, gewaagt wordt van de *Twaalf Dorpen 's Lands van Breda.* Het is met geene zekerheid te bepalen, welke die twaalf Dorpen geweeſt zyn: Alleen kan men uyt de gemelde afdeeling, in 't jaar 1290, tuſſchen de Heeren van Breda en Bergen aangegaan, afnemen, dat doenmaels onder 't Landt van Breda behoorden Ooſterhout, Niſpen, Roſendael, Gilze, Ginneken, Bavel, Ryen, Dorſt, Dongen, Hage, Etten, Terheyden en Teteringe; zonder dat te dier tyd eenige melding wordt gemaakt van de verdere Dorpen, namentlyck Alphen, Baerle, Chaam, Zundert, Rysbergen en Sprundel: Doch daer omtrent ſtaat aan te merken, dat verſcheide dier laatſtgenoemde Dorpen doenmaels door byzondere Heeren wierden bezeten, en de andere onmiddelyck van den Hertog van Brabant afhingen, gelyk zulks in derzelver nadere beſchryving zal aangewezen worden. Welcke Dorpen echter alle, in 't vervolg van tyd, zoo door erfvolging, Koop, Pandſchap, als anderzints, aan de Heeren van Breda gekomen zyn, die ze vervolgens den Lande van Breda ingelyft hebben.

Proeven n. 8.

De Rouck, Nederl. Herauld. Bl. 287.

Deze Landſtreeck is, wegens deſzelfs aangename gelegenheid, t' allen tyde zeer geroemt geweeſt als in zich vervattende alles, 't gene tot nut, voedzel, en verluſtiging der Inwoonderen, ſtrecken kan. Zy wordt door drie rivieren, de Mark, de Aa of Weerreys, en de Donge, met noch vele mindere Beecken en Wateren beſproeit, langs welcke zeer ſchoone Weylanden en beemden gelegen zyn. Aan de eene zyde heeft men vette Kley, en aan de andere vruchtbare Zavel landen, die een overvloedt van rogge en boeckweit voortbrengen. Men vindt er oock wyduytgeſtreckte Heyden en Wilderden, waarop dagelycks een onteelbare menigte van Schapen geweidt wordt, en welke met een den Liefhebberen een wiltrycke Jacht verſchaffen. Overal ziet men eene wonderlycke verandering van Bouw- en Weylanden, Heyden, en Beplantingen; het hout waſcht er weelig, en geeft te gelyck voordeel en vermaak. Alphen roemt op zyne vette Hamels. Chaam, Zundert en Rysbergen op de alomberuchte Kapoenen. Zoo dat Maurits, Prins van Oranjen, Heer van Breda, dit Landt, niet te onrecht, *zyne Brabantſche Tempe* pleegde te noemen.

Het Landt van Breda bevat tans in zynen omreck twee voorname Vlecken of Vryheden, namentlyck Ooſterhout en Roſendael, en vyftien Heerlykheden, te weten, Etten, Leur, Sprundel, Hage, Dongen, Gilze, Niſpen, Zundert, Ginneken, Rysbergen, Alphen, Baerle, Chaam, Terheyden en Teteringe.

Het gemelde Landt is doorgaens, daer het beteult en met geene Heyden bezet is, zeer volkryck. Men kan 't getal der Inwoonders gevoegelyck opmaken uyt de Lyſten van het Gemael, welke jaerlyks by de Regeerders der gezamentlycke Vryheden en Heerlykheden moeten opgeſchreven, en aan den Ontfanger van 's Landts gemeene Middelen ter hant geſtelt worden; konnende uyt dezelve mede, met eenige zekerheid bepaelt worden de uytgeſtrektheid en macht van ydet byzonder Dorp. In 't jaar 1742. behelſde dus het ganſche Landt van Breda dartig duyzent agt hondert zeven en dartig Menſchen, namentlyck

Ooſterhout	4767.
Roſendael en Niſpen	4337.
Etten, Leur en Sprundel	3150.
De Hage	3180.
Dongen	2124.
Gilze	1685.
Zundert	2352.
Ginneken	2101.
Rysbergen	1100.
Alphen	1004.
Baerle	1608.

Chaam.

Digitized by Google

Chaam.	824.
Terheyden.	1604.
Teteringe.	1001.
	f. 30837.

Deze Dorpen maken te zamen elf Dingbancken uyt, welcke, in 't jaar 1328, door Klaas van Niſpen, Schoutet van den Lande van Breda, uyt hoofde eenen byzondere volmacht, hem ten dien eynde by den Hertog van Brabant verleent, eerſt aldaer opgerecht zyn. Yder der gemelde Ding of Rechtbancken beſtaat uyt eenen Schoutet, zeven Schepenen, en eenen Secretaris, voor welcke, ter eerſter *inſtantie*, alle de Ingezetenen in 't borgerlycke te recht ſtaan, en van wiers gewyſdens men beroept aan de Hooftbanck te Breda: Doch omtrent halsſtraffelycke zaecken hebben zy geen gezag, en daar van ſtaat 't beſtel alleen aan den Preſident en Schepenen der Stadt Breda, uytgezondert de Vryheden Ooſterhout en Roſendael, die hoog, laag, en middelbaar Regtsgebiedt oeffenen, en van welkers vonniſſen, in halsſtraffelycke zaecken gewezen, geen beroep nog hervorming valt. *Proeven*, n. 38.

Men vindt echter, dat, te tyd als de Stadt Breda, in 't jaar 1625, onder de macht des Konings van Spanjen gebracht was, daaromtrent eenige verandering gemaakt is door Fredrick Hendrick Prins van Oranjen, Heer van Breda, die by zyne Ordonnantie, gegeven den drie en twintigſten van Lentemaandt van 't zelfde jaar, heeft gewilt, dat alle halsſtraffelycke zaecken ten platten Lande, waar van 't Regtsgebiedt, niettegenſtaende 't overgaan van Breda, aan hem voorbehouden bleef, voortaan niet meer zouden beticht worden voor de Schepenen van Breda, maar voor de Schouteten van Ooſterhout, Roſendael, Etten, Hage, Zundert en Rysbergen, Dongen, Gilze en Ginneken, Alphen, Baerle en Chaam, en Terheyden; welcke Schouteten geſtelt wierden in de plaats der gemelde Schepenen, om hunne Vierſchaer te houden binnen Geertruidenberg: Doch na de herwinning van Breda, in den jaare 1637, is alles weder op den ouden voet herſtelt, en die nieuwe Rechtbanck te Geertruidenberg vernietigt. *Reglement op de crim. Juſtitie in de Baronnye van Breda. MS.*

Aan de gemelde Schouteten en Schepenen ſtaat mede de beſtelling van 't gene het welwezen van 't Gemeene Landt van Breda aanbelangt. Ten dien eynde wordt tweemael 's jaars, te weten in 't begin van Bloey- en Slachtmaandt, binnen Breda een Landsvergadering gehouden, welke by den Droſſaert of deſzelfs Stedehouder vier weecken te vooren wordt uytgeſchreven, en daar van den Schouteten en Magiſtraten kennis gegeven, met byvoeging der pointen, welke op die Vergadering in overweging gebracht en verhandelt zullen worden. *Reglement op de Politie en Finantie in de Baronnye van Breda.* cap. 4.

Op deze beſchryfbrieven worden, tegen den beſtemden dag, uyt ieder Rechtbanck de Schoutet en twee Schepenen afgezonden, om de Landsvergadering by te woonen, die dan met den Droſſaert of deſzelfs Stedehouder, welke in die Vergadering voorzit, de macht hebben, om alles te verhandelen, en by meerderheid van Stemmen te beſluyten, wat ten meeſten nutte van 't Gemeene Landt geoordeelt wordt dienſtig te zyn, van welke beſluyten, door den Landſchryver of Secretaris der Landsvergadering, aan ieder Rechtbanck een afſchrift, tot derzelver naaricht, wordt afgezonden.

Den volgenden dag worden alle de Reeckeningen, zoo van byzondere Perzoonen, als van eenige Leden der Vergadering, die ietwes tot laſte van 't Gemeene Landt te vorderen hebben, ingebracht, en naa onderzoek afgedaan. Welke penningen dan verders over alle de Dorpen verdeelt worden, volgens de *Repartitie* daar van laaſt in den jaare 1712, gemaakt, en geven overzulks tot vinding van een hondert gulden.

Ooſterhout.	f 16 - 0 - 10.
Roſendael.	f 13 - 18 - 4.
Etten.	f 16 - 18 - 5.
Hage.	f 11 - 5 - 4.
Dongen.	f 3 - 15 - 8.

Digitized by Google

Gilze.	f.	4 - 17 -	12.
Zundert.	f.	6 - 14 -	10.
Ginneken.	f.	5 - 12 -	15.
Rysbergen.	f.	3 - 7 -	4.
Alphen.	f.	3 - 8 -	8.
Baerle.	f.	4 - 3 -	4.
Chaam.	f.	2 - 4 -	12.
Terheyden.	f.	4 - 15 -	4.
Teteringe.	f.	2 - 17 -	12.
	f.	100 - 0 -	0.

Alle de gemelde Dorpen hebben 't beſtel hunner eyge geltmiddelen, welke door een Ontfanger, die by den Heer van Breda in ieder Plaats aangeſtelt wordt, beheert worden. Om de vereyſchte penningen op eene ordentlycke wyze te vinden, zyn de Magiſtraten gehouden, in 't begin van yder jaar, te maken een behoorlycken Staat hunner gewoone Laſten, als Verpondingen, Beden, Intreſſen der opgenome hooftzommen, Jaarlykze Wedden, enz:, met en benevens 't gene, by giſſing naa gelegentheid van tyden en zaecken, nog voor buytengewoone koſten dient beraamt te worden. Welke Staat, ten overſtaan van den Droſſaert of van deſzelfs Stedehouder opgeſtelt, en by denzelven, mitsgaders by den Schoutet en den Ontfanger onderteykent, te gelyck met een behoorlyck ontwerp van Omſlag, tydig moet overgebracht worden aan de Rekenmeeſters van den Heer van Breda, om by dezelve, naa bevinding, te worden goedgekeurt. Waarnaa dan oock de Quohieren van den Omſlag, zoo over de Landen en Huyſen, als over de Hoofden, door de Gezworens of Kwartiermeeſters van ieder Wyck, te gelyck met den Schoutet en Schepenen worden opgemaakt, en aan den Ontfanger overgelevert, die gehouden is dezelve in te vorderen, en daar van jaarlycks behoorlycke Reekening te doen.

Reglement op de Politie en Finantie. cap. 2.

De Droſſaert is Hooftofficier over 't ganſche Landt van Breda, en verbeeldt in alle voorvallende gelegentheden den Heer, Hy beëedigt alle de Magiſtraten, welke jaarlycks, in yder Dorp, by den Heer benoemt worden. Hy ontfangt alle de Placaten en bevelen, zoo van de Algemeene Staten, als van de verdere hooge Overigheden, en doet die op alle Plaatzen afkondigen en agtervolgen. Hy is Stadhouder van de Leenen, uyt den Huyſe van Breda gehouden wordende. Hy heeft alleen halsſtraffelyck Regtsgebiedt over de geheele Baanderye, uytgezondert de Vryheden Ooſterhout en Roſendael, tot welkers bevordering, van wegen 't gemeene Landt van Breda onderhouden worden ſes Soldaten van de Roode Roede, welke voor dezen in grooter getal waren, en waar van, tot dienſt des Droſſaerts of van deſzelfs Stedehouder, twee moeten te paardt dienen.

Reglement voor de Schouten in de Baronnye van Breda. Art. 1. 5.

Om nu de byzondere beſchryving van 't Landt van Breda in een geſchickte orden te verhandelen, zal men niet volgen den rang, welke de Dorpen onder elkander houden, maar veel liever in acht nemen den ſtant en de gelegentheid derzelve. En derhalven zal 't niet ongevoeglyck zyn die te beginnen van den rechter Oever des Markſtrooms, welke 't ganſche Landt in twee deelen ſcheidt, en van daar van Plaats tot Plaats voortgaande, die weder aan den linker oever van die rivier te eyndigen.

Digitized by Google

II. HOOFTSTUK.

Beſchryving der Heerlykheden TERHEYDEN *en* TETERINGE.

TERHEYDEN.

OP den rechter oever der rivier de Mark, omtrent anderhalf uur van Breda, legt de Heerlykheid Terheyden, aldus, gelyck zommigen willen, genaemt, om dat ze aan 't eynde der Heyde gelegen is. Voor den jaare 1400. was dit Dorp een aanhangzel van Breda, behoorende onder deſzelfs Parochie, van dewelcke het in dat jaar geſcheiden is. By 't verdrag deswegen tuſſchen die van Breda, en de Schepenen en Gebuermannen van Hartel, Schymaer, Heyden en Wagenberg, op den elfden van Slachtmaandt 1400, geſloten, wierdt aan de laaſtgenoemde toegeſtaan, dat zy, om redenen van de wydheid des wegs, en den grooten noodt van wateren, een Kapel mochten bouwen, en die met de nodige inkomſten, tot onderhoudt eens Prieſters, voorzien, welcke Kapel altyt onderhorig zoude blyven aan de Moederkerck van Breda. Waar tegen de gemelde Schepenen en Gebuermannen hen ten eeuwigen dagen verbinden, dat zy voortaen zullen de Stads acchyns uytreycken, gelyck zy te vooren gedaen hadden; dat zy binnen der zelver Vierſchaer nimmermeer opſlach hanteeren nog houden zullen van eenigerhande Koopmans goederen, die van daar voort vertiert of vervoert zullen worden; En dat zy en hunne naakomelingen altyt zullen verbonden blyven ten inhalens. *Proeven n. 52.*

De Kerck, welcke onder de benaming der Kerke van Zonzeel mede voorkomt, is in 't jaar 1400, met toeſtemming des Biſſchops van Luyck, geſticht ter eeren der H. Maagd Maria en van den H. Antoni. In dezelve ſtonden, voor de Hervorming, verſcheyde Outaren, die daar in van tyd te tyd gefondeert waren, namentlyck: *Proeven n. 89.*

Den Outaar van *Jeſus Chriſtus en Maria*, geſticht in 't jaar 1400, met *ſeſtien Rhynsgulden* aan Jaarlycks inkomen.

Den Outaar van de *H. Maria*, gefondeert in 't jaar 1410, met *twintig Rhynsgulden* aan erffelycke renten.

Den Outaar van de *H. Drievuldigheid*, geſticht in 't jaar 1488, met *negentien Rhynsgulden* aan Jaarlykſe Renten.

Den Outaar van 't *H. Kruys*, gefondeert in 't jaar 1519, hadt twee fondatien ieder van *twintig Rhynsgulden* 's jaars.

Tans wordt in deze Kerk, zynde een fraay en ſterk gebouw, met een Toren voorzien, de Godsdienſt verricht by een Predikant ſtaande onder 't Klaſſis van Breda.

Digitized by Google

Lyſte der PREDIKANTEN *van* TERHEYDEN.

1639.		1680.	
Carolus Gortzenius.		Cornelius Dons.	
Geſtorven. . .	1661.	*Emeritus.* . . .	1711.
1662.		1711.	
Alexander van der Lith.		Hugo Plaſſius.	
Geſtorven. . . .	1675.	*Geſtorven.* . . .	1738.
1676.		1738.	
Matthias Knaaps.		Jacobus Montanus.	
Gedeporteert. . . .	1680.		

Men heeft hier eene oude overlevering, dat die van Terheyden voormaals het recht van de Kraan gehadt hebben, 't gene zy, in den jaare 1400, aan die van Breda zouden hebben overgegeven: Doch van deze Overgift wordt geen 't minſte blyck gevonden, oock word 'er niets van gewaagt in 't bovengemelde Verdrag, alleen vindt men dat die van Terheyden daar in aan de Stadt Breda afſtaan, dat 'er geen opſlach van goeden binnen derzelver Vierſchaar voortaan zal gehouden worden, maar of daar door 't recht van de Kraan moet begrepen worden, zulks zoude te bewyzen ſtaan. Dit is echter zeker dat nog heden niet verre van 't Dorp de *Kraneſluys* en de *Kranevliet* bekent zyn.

Onder 't gebiedt van Terheyden behoort *Wagenberg*, een Gehucht, zich uytſtreckende tot aan de Hooge Zwaluwe. Het was voorheen een hooge Heerlykheid, waar van Jan de III. Hertog van Brabant, op Vrydag naa Maria Hemelvaert 1349, het hooge en neder gerecht geeft aan Willem van Duvenvoorde Heer van Ooſterhout, onder voorwaarde, dat by aldien dezelve zonder wettige geboorte aflyvig wierdt, die Heerlykheid zoude komen op Jan van Polanen, Heer van de Leck. Hier van was mede afkomſtig 't vermaarde geſlacht van Wagenberg te Lier, waar uyt, onder anderen, voortgeſproten is Anſelmus van Wagenberg, een zeer dapper Krygsoverſte, die te tyde des Aertshertogs Maximiliaen leefde, en Kaſtelein was van Rupelmonde.

P. Nuyts Bred. Klio. Bl. 89.

Grammaye Ant. Bred. cap. 18.

Op den rechter Oever der rivier de Mark, onder dit Regtsgebiedt, leggen nog twee Schantzen, beyde tans vervallen. De eene, genoemt de *Groote Schants*, is gelegen aan de Warande van den Heer van Breda, tuſſchen die Stadt en Terheyden, welke aldaer, in 't jaar 1639, tot verzekering der rivier gebouwt is. De andere, gemeenlyck de *Kleyne Schants* genaamt, legt naby 't Dorp, en is aldaar eerſt opgeworpen in den jaare 1590, doch zedert verſcheide mael, zoo van de eene als van de andere zyde verovert zynde, geſlecht en weder opgemaakt.

De Rechtbanck van Terheyden beſtaat uyt een Schoutet en zeven Schepenen, met nog zeven Gezworens, die telkens over de Dorps geltmiddelen moeten gehoort worden. Boven dien heeft men hier nog een Dyckgraef, die 't beſtier heeft over de vier Polders onder 't Regtsgebiedt van Terheyden leggende, te weten *Zonzeel*, *Crauwelsgorſch*, de *Binnenpolder* en *Hartel*, welcke Polders door byzondere Gezworens en Penningmeeſters geregeert worden.

TETERINGE.

Ten zuiden van Terheyden, tegen den Byvanck of Vryheid der Stadt Breda, grenſt de Heerlykheid Teteringe, Arnout van Loven en zyne Huysvrouw Eliſabet, Heer en Vrouw van Breda, hebben, in 't jaar 1280, op S^t. Severynsdag, aan die van Breda geſchoncken alle de gemeyne Weyden en Wilderden gelegen tuſſchen Emelenberg en den Ypelaer tot aan den Gracht ſtreckende

Proeven. n. 22.

naar

Digitized by Google

naar den Molen, en tot aan 't Bosch, 't gene *Verdebosch* genaamt wierdt. Deze gift heeft voornamentlyck 't begin gegeven aan Teteringe, 't welcke, uyt dien hoofde, oock behoort onder 't Regtsgebiedt der Stadt Breda.

Dit Dorp bestaat tans uyt vier Kwartieren of Gehuchten, namentlyck *Teteringe*, *Lovensdyck*, *Molengracht*, en *Zantbergen*, en heeft boven dien nog drie Polders, te weten de *Vucht*, de *Marckhoeck* en de *Kruchten*, waar in meest Wey en Hooylanden gelegen zyn.

Waar van *Teteringe* den naam ontleent heeft, is ganschen duyster en met geene zekerheid naa te gaan. De *Lovensdyck*, eertyts *Lovensdonck* genaamt, heeft zynen naam van Hendrick of Arnout van Loven, Heeren van Breda verkregen. De *Molengracht* voert den naam naa een Beeck, heden nog de *Molenley* genaamt, die zynen oorsprong in de Heyde nemende, omtrent de Zantbergen in de Mark valt. Op deze Beeck heeft van ouds, tusschen Breda en Ginneken, een Watermolen gestaan, welke in de belegering van het jaar 1624. afgebroken is. De bergen, waar van de *Zantbergen* hunnen naam hebben, zyn voorheen, tot verzekering der Stadt Breda, geslecht, en hebben plaets gemaekt voor een fraey getal huysen, die aldaar van tyd te tyd gebouwt zyn, en aan die zyde als eene kleyne Voorstadt verbeelden. Eertyts was de ganschen streek tusschen de Gasthuys en Ginnekenspoorten met Speelhoven en Lustplaetzen bezet, die alle in 't begin van den inlantschen Oorlog, en voornamentlyk geduurende de belegering van 't jaar 1624. verwoest zyn.

Onder dit Regtsgebiedt, op den rechter oever der rivier de Marke, legt de kleyne Warande, behoorende aan den Heer van Breda, welke van ouds *Emelenberg* genoemt, den naam zoude ontleent hebben van de H. Amelberga, suster van Pepyn van Landen.

Die van Teteringe hebben altyt hunne Parochie binnen Breda gehadt, en wierden als Buytenpoorters dier Stadt aangemerckt, doch tot gerief der Ingezetenen was aldaer een Kapel gebouwd, welcke door een Kapellaan, die ter benoeming stont van den Pastor of Cureyt van Breda, bedient wierdt. Men vindt, dat in deze Kapel drie Outaaren gesticht zyn geweest, namentlyck

Den Outaar van *O. L. V.* in drie fondatien, gesticht in 't jaar 1450, hadt jaarlyks *twaalf gulden* aan erffelycke renten.

Den Outaar van 't *Hoogweerdig Sacrament*, gefondeert in den jaare 14...., hadt insgelyks *twaalf gulden* aan jaerlyks inkomen.

Den Outaar van *O. L. V. St. Martinus en Job*, gesticht in 't jaar 1505, hadt *tien Rhynsgulden* aan erffelycke renten.

Tegenwoordig wordt in die Kapel, welke met een fraey Torentje en Uurwerk voorzien is, des zomers de Godsdienst verricht by de Predikanten van Breda.

Teteringe heeft geen Rechtbanck, maar behoort onder die van Breda, alleen worden 'er jaarlyks door den Magistraat van Breda ses Gezworens aangestelt, die met den Drossaert, den Buyten Borgemeester en twee Schepenen dier Stadt, het bestel hebben over alle zaken dezen Dorpe eenigzints betreffende.

Digitized by Google

Lyſte der PREDIKANTEN *van* TERHEYDEN.

1639.		1680.	
Carolus Gortzenius.		Cornelius Dons.	
Geſtorven.	1661.	*Emeritus.*	1711.
1662.		1711.	
Alexander van der Lith.		Hugo Plaſſius.	
Geſtorven.	1675.	*Geſtorven.*	1738.
1676.		1738.	
Matthias Knaaps.		Jacobus Montanus.	
Gedeporteert.	1680.		

Men heeft hier eene oude overlevering, dat die van Terheyden voormaals het recht van de Kraan gehadt hebben, 't gene zy, in den jaare 1400, aan die van Breda zouden hebben overgegeven: Doch van deze Overgift wordt geen 't minſte blyck gevonden, oock word 'er niets van gewaagt in 't bovengemelde Verdrag, alleen vindt men dat die van Terheyden daar in aan de Stadt Breda afſtaan, dat 'er geen opſlach van goeden binnen derzelver Vierſchaar voortaan zal gehouden worden, maar of daar door 't recht van de Kraan moet begrepen worden, zulks zoude te bewyzen ſtaan. Dit is echter zeker dat nog heden niet verre van 't Dorp de *Kraneſluys* en de *Kranevliet* bekent zyn.

Onder 't gebiedt van Terheyden behoort *Wagenberg*, een Gehucht, zich uytſtreckende tot aan de Hooge Zwaluwe. Het was voorheen een hooge Heerlykheid, waar van Jan de III. Hertog van Brabant, op Vrydag naa Maria Hemelvaert 1349, het hooge en neder gerecht geeft aan Willem van Duvenvoorde Heer van Ooſterhout, onder voorwaarde, dat by aldien dezelve zonder wettige geboorte afſyvig wierdt, die Heerlykheid zoude komen op Jan van Polanen, Heer van de Leck. Hier van was mede afkomſtig 't vermaarde geſlacht van Wagenberg te Lier, waar uyt, onder anderen, voortgeſproten is Anſelmus van Wagenberg, een zeer dapper Krygsoverſte, die te tyde des Aertshertogs Maximiliaen leefde, en Kaſtelein was van Rupelmonde.

P. Nuyts Bred. Klio. Bl. 89.

Grammaye Ant. Bred. cap. 18.

Op den rechter Oever der rivier de Mark, onder dit Regtsgebiedt, leggen nog twee Schantzen, beyde tans vervallen. De eene, genoemt de *Groote Schants*, is gelegen aan de Warande van den Heer van Breda, tuſſchen die Stadt en Terheyden, welke aldaer, in 't jaar 1639, tot verzekering der rivier gebouwt is. De andere, gemeenlyck de *Kleyne Schants* genaamt, legt naby 't Dorp, en is aldaar eerſt opgeworpen in den jaare 1590, doch zedert verſcheide mael, zoo van de eene als van de andere zyde verovert zynde, geſlecht en weder opgemaakt.

De Rechtbanck van Terheyden beſtaat uyt een Schoutet en zeven Schepenen, met nog zeven Gezworens, die telkens over de Dorps geltmiddelen moeten gehoort worden. Boven dien heeft men hier nog een Dyckgraef, die 't beſtier heeft over de vier Polders onder 't Regtsgebiedt van Terheyden leggende, te weten *Zonzeel*, *Crauwelsgorſch*, de *Binnenpolder* en *Hartel*, welcke Polders door byzondere Gezworens en Penningmeeſters geregeert worden.

TETERINGE.

Ten zuiden van Terheyden, tegen den Byvanck of Vryheid der Stadt Breda, grenſt de Heerlykheid Teteringe, Arnout van Loven en zyne Huysvrouw Eliſabet, Heer en Vrouw van Breda, hebben, in 't jaar 1280, op S^t. Severynsdag, aan die van Breda geſchoncken alle de gemeyne Weyden en Wilderden gelegen tuſſchen Emelenberg en den Ypelaer tot aan den Gracht ſtreckende

Proeven. n. 22.

naar

Digitized by Google

naar den Molen, en tot aan 't Bosch, 't gene *Verdeboſch* genaamt wierdt. Deze gift heeft voornamentlyck 't begin gegeven aan Teteringe, 't welcke, uyt dien hoofde, oock behoort onder 't Regtsgebiedt der Stadt Breda.

Dit Dorp beſtaat tans uyt vier Kwartieren of Gehuchten, namentlyck *Teteringe*, *Lovensdyck*, *Molengracht*, en *Zantbergen*, en heeft boven dien nog drie Polders, te weten de *Vucht*, de *Marckhoeck* en de *Kruchten*, waar in meeſt Wey en Hooylanden gelegen zyn.

Waar van *Teteringe* den naam ontleent heeft, is ganſch duyſter en met geene zekerheid naa te gaan. De *Lovensdyck*, eertyts *Lovensdonck* genaamt, heeft zynen naam van Hendrick of Arnout van Loven, Heeren van Breda verkregen. De *Molengracht* voert den naam naa een Beeck, heden nog de *Molenley* genaamt, die zynen oorſprong in de Heyde nemende, omtrent de Zantbergen in de Mark valt. Op deze Beeck heeft van ouds, tuſſchen Breda en Ginneken, een Watermolen geſtaan, welke in de belegering van het jaar 1624. afgebroken is. De bergen, waar van de *Zantbergen* hunnen naam hebben, zyn voorheen, tot verzekering der Stadt Breda, geſlecht, en hebben plaets gemaekt voor een fraey getal huyſen, die aldaar van tyd te tyd gebouwt zyn, en aan die zyde als eene kleyne Voorſtadt verbeelden. Eertyts was de ganſche ſtreek tuſſchen de Gaſthuys en Ginnekenspoorten met Speelhoven en Luſtplaetzen bezet, die alle in 't begin van den inlantſchen Oorlog, en voornamentlyk geduurende de belegering van 't jaar 1624. verwoeſt zyn.

Onder dit Regtsgebiedt, op den rechter oever der rivier de Marke, legt de kleyne Warande, behoorende aan den Heer van Breda, welke van ouds *Emelenberg* genoemt, den naam zoude ontleent hebben van de H. Amelberga, ſuſter van Pepyn van Landen.

Die van Teteringe hebben altyt hunne Parochie binnen Breda gehadt, en wierden als Buytenpoorters dier Stadt aangemerckt, doch tot gerief der Ingezetenen was aldaer een Kapel gebouwd, welcke door een Kapellaan, die ter benoeming ſtont van den Paſtor of Cureyt van Breda, bedient wierdt. Men vindt, dat in deze Kapel drie Outaaren geſticht zyn geweeſt, namentlyck

Den Outaar van *O. L. V.* in drie fondatien, geſticht in 't jaar 1450, hadt jaarlyks *twaalf gulden* aan erffelycke renten.

Den Outaar van 't *Hoogweerdig Sacrament*, gefondeert in den jaare 14...., hadt insgelyks *twaalf gulden* aan jaerlyks inkomen.

Den Outaar van *O. L. V. St. Martinus en Job*, geſticht in 't jaar 1505, hadt *tien Rhynsgulden* aan erffelycke renten.

Tegenwoordig wordt in die Kapel, welke met een fraey Torentje en Uurwerk voorzien is, des zomers de Godsdienſt verricht by de Predikanten van Breda.

Teteringe heeft geen Rechtbanck, maar behoort onder die van Breda, alleen worden 'er jaarlyks door den Magiſtraat van Breda ſes Gezworens aangeſtelt, die met den Droſſaert, den Buyten Borgemeeſter en twee Schepenen dier Stadt, het beſtel hebben over alle zaken dezen Dorpe eenigzints betreffende.

Digitized by Google

III. HOOFTSTUK.

Beschryving der Vryheid OOSTERHOUT.

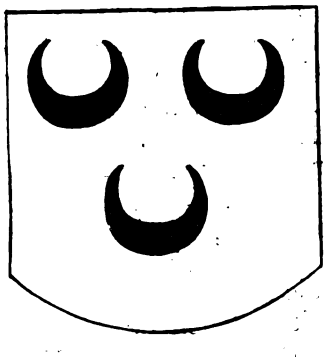

OOsterhout, een zeer aangenaam Vleck, veele kleyne Steden in uytgestrektheid en fraeye gebouwen overtreffende, legt omtrent een uur ten Noordooſten van Teteringe, en twee uuren van Breda. De oorſprong van deszelfs naam is buyten twyfel afkomſtig van 't veelvuldig Hout en Boſſchen, die voormaals in deze Landtſtreek gevonden wierden.

De Rouck Ned. Her. Bl. 287. Deze Vryheid was van ouds den Lande van Breda onderhorig, gelyck zy daar onder reeds vermelt ſtaat by de verdeeling van 't zelve Landt tuſſchen Raſo van Gaveren en Gerard van Weſemale in 't jaar 1290. gedaan: Doch is vervolgens voor een tyd daar van geſcheiden, en door byzondere Heeren bezeten geweeſt.

Proeven n. 35. Raſo van Gaveren, Heer van Liedekerke en Breda, in 't jaar 1300, ten tweeden huwelyck getreden zynde met Adewyne, dochter van Heer Willem van Stryen, gaf aan dezelve 't Nedergerecht van Ooſterhout. En in 't jaar 1325. ſchonck Adeliſe, Vrouw van Liedekerke en Breda, met Gerard van Raſſegem, Heer van Lens, haren Man, het Dorp van Ooſterhout met 't hooge Gerecht van dien aan Heer Willem van Duvenvoorde, die in 't jaar 1358, zonder wettig oir naa te laten, overleden zynde, 't zelve, by zynen uyterſten wil, naaliet aan Jan van Polanen, Heer van de Leck en Breda, door wien het wederom den Lande van Breda ingelyft is.

Proeven n. 18. Ooſterhout heeft in 't jaar 1314. met de andere Steden van Brabant, mede ondertekent en gezegelt de blyde Inkomſt van Jan den III. Hertog van Brabant. En in den jaare 1272. verklaarde Arnout van Loven, Heer van Breda, by zyne opene brieven, gegeven den negen en twintigſten van Zomermaandt, dat zyne mannen van Ooſterhout, door ganſch Brabant, vry zyn van alle Tollen, Weg en Gruytgelt, en dat zy, gelyck de andere Steden van zyn Landt, zullen hebben een vrye Week en Jaarmarkt.

Le Roy Not. M. S. R. Imp. l. 9. cap. 2. De Kerk van Ooſterhout is een groot en deftig gebouw, voorheen geſticht ter eeren van den H. Oelbert, die omtrent deze plaats zoude om 't leven gebracht zyn. De Toren daar aan ſtaande is niet voltrocken, doch uyt de zwaarte der grondveſten en van 't verdere getimmerte kan men genoegzaam afnemen, dat, indien dezelve tot volkomentheid was gebracht, zyne hoogte zeer aanmerckelyck zoude geweeſt zyn. In deze Kerk wordt tans de Godsdienſt verricht by een Predikant behoorende onder 't Klaſſis van Breda.

Digitized by Google

Lyſte der PREDIKANTEN *van* OOSTERHOUT.

1625.

Arnoldus Martini, *Geſtorven* 1640.

1641.

Tilemannus Walraven, *Geſtorven* 1657.

1658.

Theodorus Winckelmans, *Geſtorven* 1688.

1689.

Martinus van Hoeke, *Vertrocken naar* Gornichem. 1694.

1694.

Willem van Erfenten, *Geſtorven* 1720.

1720.

Eco Ecoma.

Het Raadhuys, ſtaande aan de Zuidzyde van de Markt of den Heuvel, is een fraey Gebouw met een Toren. Voor 't zelve ſtaat een buytengewoone groote Lindeboom, welke wegens deszelfs cierlyke form en gedaante zeer geroemt wordt. In dit Raadhuys wordt 't Recht bedient by een Schoutet en zeven Schepenen, die hoog, laag en middelbaar Regtsgebiedt oeffenen. In halsſtraffelycke zaeken valt 'er geen beroep nog hervorming, maar van borgerlycke zaeken beroept men aan de Hooftbanck te Breda. Behalven de gemelde Schepenen zyn 'er nog twaalf Gezworens, welke zoo veel als den Raad dezer Vryheid uytmaken, en telkens over belaſtingen, ontlaſtingen en alle andere zaeken, de geltmiddelen eenigzints betreffende, moeten gehoort worden.

Men zegt voor zeker, dat binnen deze Vryheid zich voorheen veele Ridderlycke Geſlachten zouden onthouden hebben, 't geene nog eenigzints af te nemen is van de omwaterde Sloten of Kaſteeltjens, die voormaals hier gebouwd, en waar van 'er heden nog eenige in wezen zyn. *Gramaye Ant. Bred. cap. 18. 22.*

De Koophandel, beſtaande voornamentlyck in de Lakenhandel en Graanneering, mitsgaders in de Pottebackeryen, bloeyt alhier nog tamelyck; waartoe van groot nut is de Vaart, welke van hier tot in de Donge gegraven is, en waar langs men met gelade Schepen naar Hollandt en Zeelandt kan vaaren.

De Abtdis en 't Kapittel van Thoor heeft binnen deze Plaats mede een kleyne Rechtbanck, beſtaande uyt twee Schepenen en eenen Griffier, die een gedeelte uytmaken van 't Laathof van Gilze, voor dewelke alle de goederen, onder dit Hof behoorende, moeten geërft en onterft worden. Van de Rechten van dit en de andere Laethoven der Abtdis van Thoor zal nader en uytvoeriger onder Gilze en Baerle gehandelt worden.

Niet verre van Ooſterhout, omtrent de Vaart, zyn nog te zien de overblyfzelen van 't Huys te Stryen, anderzints mede wel de *Burgt van Ooſterhout* genaamt, 't gene door Heer Willem van Stryen, eerſten Heer van Zevenbergen, aldaar in 't jaar 1290. gebouwd is. Het was een hooge Heerlykheid, en voerde galg en put, doch is nu 't hooge Gerecht van Ooſterhout ingelyft, uyt welcken hoofde de Schoutet aldaer nog heden den titel van Schoutet en Kaſtelein van Ooſterhout voert. *S. van Leeuwen, Bat. Illuſt.*

Deze Heerlykheid is in 't geſlacht der Heeren van Stryen gebleven tot den jaare 1324, wanneer Gye van Vlaenderen, Heer van Ryckenborg, als in huwelyck hebbende Beatrix, Vrouwe van Putten en Stryen, 't ſteene Huys en zyne wooninge te Ooſterhout, die men noemde het Huys te Stryen, met alle de goederen daertoe behoorende, gelegen te Dongen, Dorſt, Ulvenhout, Wernhout, Steelhoven, Ooſterhout en Zundert, in erfpacht geeft aan Heer Willem van Duvenvoorde, die, naa zyn afſterven, 't zelve met de Heerlykheid van Ooſterhout, naaliet aan Jan van Polanen, Heer van de Leck en Breda. Aan dit Huys was eertyts door Heer Willem van Duvenvoorde een zeer fraay Park of Diergaarde aangelegt, 't geene de lengte hadt van vyfhondert Roeden, en alomme met ſtaketzels omheint was. Doch in 't vervolg van tyd is dit Parck t'eenemaal vervallen, en heeft plaats gemaakt aan een zeer aange- *Proeven n. 34.*

Digitized by Google

naam Boſch, 't gene van tyd te tyd merkelyck vergroot en verbetert wordt, en geen kleyne luyſter en cieraad aan de Vryheid Ooſterhout toebrengt.

Oudh. en Geſt. van Zuid-Holl.

Naaby het Huys te Stryen, aan de Ooſtzyde van de rivier de Donge, onder 't Gebiedt van Raamsdonck, heeft Heer Willem van Duvenvoorde, ter eeren van den H. Bartholomeus geſticht een Karthuyſers Klooſter, genaamt 't *Huys des Bergs*, of anders 't *Hollandſch Huys*, 't welcke in den beginne der Nederlandſche beroertens door 't krygsvolck is aangeſtoken en verbrant. De ſteenen van de Kerk zyn naderhant, op 't bevel van Willem den I. Prins van Oranjen, naar Geertruidenberg gevoert en gebruykt ter opbouwing van het Hof aldaar. Aubertus Miræus in zyne *Oorſprong der Karthuyſers*, gewaagt met veel lof van dit Klooſter en van den gemelden Heer Willem van Duvenvoorde.

Aan deze Vryheid is mede Ooſtwaarts gelegen 't Klooſter der Premonſtratenſer Nonnen van *St. Katarinen Dal*, 't gene in den jaare 1646, van Breda herwaarts is overgebracht; van welckers ſtichting en verdere lotgevallen, hier voor, onder het VIII. *Hooftſtuk van 't Eerſte Boeck*, breeder gehandelt is.

Onder 't Regtsgebiedt van Ooſterhout behoort *Den Hout*, voormaals de Stamplaats der oude Ridderen van den Houte, of Uutenhoute, welke lange jaaren de Heerlykheid van Etten bezeten hebben. Alhier ſtaat nog een Kapel, welcke by Heer Willem van Duvenvoorde op den eerſten van Wynmaandt 1336. geſticht is, met een Gaſthuys aan den H. Antoni toegewyd.

Dorſt is mede een Gehucht onder Ooſterhout, met een Kapel aldaar, ter eeren van den H. Marcoen, geſticht door N. van Dorſt, Kanonick van Utrecht, die by zynen uyterſten wil aan dezelve veele goederen bewees.

IV. HOOFTSTUK.

Beſchryving der Heerlykheid DONGEN.

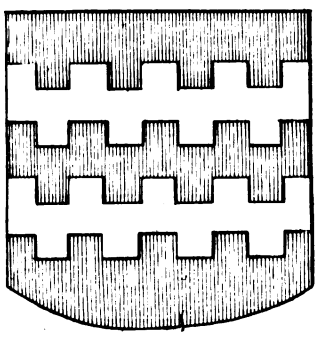

OMtrent een uur ten Zuidooſten van Ooſterhout, en twee uuren ten Ooſten van Breda, legt de Heerlykheid Dongen, welke den naam voert van de rivier de Donge, die niet verre van Turnhout uyt de Heyde voortkomende daar midden door ſtroomt, en zich by Geertruidenberg in den grooten verdronken Waart van Zuidhollandt ontlaſt. Voormaals was ze een gedeelte van 't Landt van Breda, doch is in 't vervolg van tyd daar van geſcheiden, en by eenige byzondere Heeren bezeten geweeſt.

Recueil van Havermans.

In 't jaar 1281. vindt men, dat Geraert van Ylga, op Donderdag naa grooten Vaſtenavond, voor Willem, Heer van Altena en Hoorne de goeden te Dongen opdraegt ten behoeven van Wouter Volkaerts: Dan des Zaturdags naa St. Laurens 1329. geeft Geraert Heer van Hoorne, Perweys en Herlaer 't hooge Gerecht van Dongen aan Willem van Duvenvoorde Heer van Ooſterhout, welke gifte by Willem, oudſten zoon des Heeren van Hoorne, Zondag naa St. Pieter en Pauwels 1329, bekrachtigt is.

Willem van Duvenvoorde heeft, als Heer van Dongen, by zyne opene brieven, gegeven des Zaturdags naa Pinxteren 1350, aan zyne dochter Beatrix, huys-

Digitized by Google

huysvrouwe van Heer Roelof van Daelhem, verkogt en opgedragen zyne Wooninge te Dongen met de Hofſtadt, te houden te leen van hem en zyne nakomelingen, uytgezondert het hooge en middele Regtsgebiedt, 't welcke hy aan zich behieldt, en zulks voor de zomme van tweeduyſent zevenhondert twee en twintig gulden, agtien ſtuyvers, een helling zwarte Tornoiſen, onder uytdruckelyck beſpreck, dat ingevalle zyne dochter Beatrix, zonder wettig oir naa te laten, aflyvich wierdt, hy of zyne nakomelingen 't gemelde goedt weder zouden mogen loſſen. *Le Roy, Not. March. S. R. Imp. l. 9. cap. 3.*

Deze Beatrix was mede Vrouwe van de Hooge en Laage Zwaluwe, gelyck zulks blykt by de brieven, door haar in 't jaar 1376. gegeven, waar by zy, met haaren oudſten zoon Willem van Daelhem, Heer van Dongen, het goedt van de Hooge Zwaluwe, met alle deszelfs toebehoorten, opdraegt aan Margriet van der Lippe, Vrouwe van de Leck en Breda, en haaren zoon verwekt by Heer Jan van Polanen. Van dewelcke 't Dorp de Zwaluwe verders afgekomen is op 't Huys van Naſſau.

Vrouw Beatrix heeft by Heer Roelof van Daelhem verſcheide kinderen gewonnen, door welcke en derzelver naakomelingen de Heerlykheid van Dongen en de Laage Zwaluwe een geruimen tyd in 't geſlacht van Daelhem is gebleven, gelyck uyt de naagemelde Erfvolging kan gezien worden.

ROELOF van DAELHEM *getrouwt met* Beatrix, *dochter van Hr.* Willem van Duvenvoorde, *wierdt Heer van* DONGEN *in 't jaar* 1350, *en ſterft in 't jaar* 1403.

- WILLEM, Heer van DONGEN en de LAAGE ZWALUWE, *getrouwt* 1. *met* Eliſabet, Wiericx *dochter, met kinderen.* 2. *met* Juſtina Sophia van Salms, *zonder kinderen. Hy gaf aan die van* Dongen *'t gebruik van 's Heeren Vroentens, en ſterft in 't jaar* 1413.
  - HELENA *getrouwt met* Gysbert van Heukelom, *Knaap.*
  - JAN.
  - AECHT, *getrouwt met* Otto van Gellichem, *Ridder.*
  - LYSBET, *getrouwt met* N. Wiſſchel.
- WILLEM van DAELHEM, Hr. van DONGEN en de ZWALUWE, *zonder oir geſtorven in 't jaar* 1438.
- ROELOF, *na zyns broeders doot*, Heer van DONGEN, *getrouwt met* Jutte van Diemerbroek, Vrouwe van Vloten, *ſterft in 't jaar* 1479.
- BEATRIX, *getrouwt met* Gilis Willemszoon van Wyndelneſſe.
- ERMIZONT, *getrouwt met* Jan van Woudenborch, *Knape.*
- JAN, *naa zyns broeders* Willems *doot*, Heer van de ZWALUWE, *getrouwt met* Margriet van Haren, *ſterft in 't jaar* 1448.
- ODELIE, *getrouwt met* Herman de Heyger.
- JOOST, Heer van DONGEN, *getrouwt* 1. *met* Lysbet, *dochter* Jans van Giſſe, *zonder kinderen.* 2. *met* Adriane Moninckx.
  - CORNELIA, *getrouwt met* Wemmer Zweerts.
  - JOHANNA, *getrouwt met* Willem van Gaesdorp.
- JAN van DAELHEM, Heer van de ZWALUWE, *ſterft in den jaare* 1480.
- ROELOF, Heer van DONGEN, *getrouwt* 1. *met* Eliſabet Crueſius. 2. *met* Anna van Berlaer, *zonder oir geſtorven.*
  - JOSYNE, *getrouwt met* Steven Juſtiniani.
- WILLEM, Heer van de ZWALUWE, *ſterft in den jaare* 1503.
- JAN van DAELHEM, *erfde van Hr.* Roelof *de Heerlykheid* DONGEN, *en is geweeſt de laatſte Heer van* Dongen *en de* Laage Zwaluwe.

Doch de gemelde Jan van Daelhem, Heer van Dongen en de Zwaluwe, een manſlag begaan hebbende aan Karel van Lier, Onderſchout van Turnhout, met noch verſcheide andere zware feyten, zoo zyn alle de Leengoederen, die hy van den Huyſe van Breda, te leen hield, by Vonnis der Hooft en Leenbanck aldaar, op den vyf en twintigſten van Sprockelmaandt 1513, verbeurt verklaart ten behoeven van Hendrik, Graaf van Naſſau, als Heer van Breda; Gelyck hy dienvolgens oock, by Vonnis van 't Hof van Hollandt, wegens Felonie veroordeelt is, en alle zyne goederen, die hy van den Graef van Hollandt te leen hield, insgelyks verbeurt verklaart zyn. Welke goederen, beſtaande in Landen, Gorſchen, Aanwaſſchen, Viſſcheryen enz., nu de Laage *Vonnis der Hooft en Leenbank van Breda. MS.* *Le Roy, Not. March. S. R. Imp. l. 9. c. 3.*

Digitized by Google

Zwaluwe genaamt, by Keyzer Karel den V., als Graaf van Hollandt, in 't jaar 1518, gegeven zyn aan den gemelden Hendrik, Graaf van Naſſau, die dan ook daarmede, in 't jaar 1531, verleden is. In diervoegen is de Heerlykheid Dongen, als zynde een Achterleen van Breda, door Graaf Hendrick weder aan 't zelve Landt gehecht, zonder dat dezelve, zedert dien tyd, afzonderlyck dan met 't geheele Landt van Breda te zamen is verheven geworden.

De Kerk van Dongen is een zeer oudt en ſterk gebouw met een hoogen Torenvoorzien: zy was voortyts gewyd ter eeren van den H. Laurens, doch wordt nu, naa' de Hervorming, bedient by een Predikant, behoorende tot het Klaſſis van Breda.

Lyſte der PREDIKANTEN *van* DONGEN.

1644.		1674.	
Alexander vander Lith, *Vertrocken naar* Terheyden.	1662.	Simon van Hamerſtede, *Emeritus*	1724.
1662.		1724.	
Carolus Backer, *Geſtorven*	1664.	Godefridus van Andel.	
1664.			
Eleazar Lootius, *Geſtorven*	1672.		

De Rechtbanck beſtaat mede uyt eenen Schoutet en zeven Schepenen, aan dewelke, tot 't verhandelen der Dorps geltmiddelen, toegevoegt zyn alleen twee Geſwoorens.

Niet verre van de rivier de Donge ſtont voorheen 't Slot der Heeren van Dongen, gemeenlyck het *Huys te Dieren* genaemt, aldaar by Heer Willem van Duvenvoorde gebouwd, 't gene door 't verloop van tyden nu ganſch geſloopt legt, zoo dat 'er niet dan een ſtuck van een toren meer van overig is.

V. HOOFTSTUK.

Beſchryving der Heerlykheid GILZE *en* RYEN.

Gilze, omtrent anderhalf uur ten Zuiden van Dongen, en drie uuren ten Zuidooſten van Breda gelegen, is een zeer oudt Dorp, 't gene onder den naam van *Gilleleyela* reeds bekent ſtaat in den Stichtbrief van Thoor van 't jaar 992, waarby Hilſondis, Gravin van Stryen, 't zelve, met zyne aanhangzels ſchenkt aan 't Konvent van Thoor.

Proeven. n. 4.

De Abtdis en 't Kapittel van Thoor hebben uyt dien hoofde, alhier noch veele goederen en Rechten behouden, onder anderen heeft de Abtdis binnen deze

deze Plaats een Rechtbanck, *'t Oude Hof*, of wel *'t Laethof* genaemt, beſtaende in een Meyer, die van de Abtdis geſtelt wordt, en zeven Schepenen of Laeten, door den gemelden Meyer verkoren wordende, namentlyk drie van Gilze, twee van Ooſterhout, een van Ginneken, en een van de Hage; doch zoo in de Hage geen bekwame ſtof is, word 'er een van Rysbergen genomen. Welke Schepenen alle onder den Ouden Hove moeten gegoedt zyn. Deze Meyer en Schepenen vergaderen tweemaal 's jaars te Gilze, en houden hun Genecht 's Maandags naa belooke Paeſſchen, en op St. Denysdag, en doen alsdan alle voorkomende zaeken ſommierlyk af. De gemelde Schepenen doen, by 't aanvaarden hunner Ampten, den eedt, dat zy aan de Genadige Vrouwe van Thoor zullen goedt en getrouw zyn, en de vervallende Hofrechten aan haaren Meyer te kennen geven. In dezen Hove veſt men goederen, daar onder behoorende, en die aan de Abtdis of 't Kapittel eenigen Chyns of Rogpacht geven. Men bant de Vierſchaar in den naam der Genadige Vrouwe van Thoor, om een ygelyck vonnis en recht te doen; men bezet goederen onder 't Laethof leggende, met vernieuwing en verders tot den koopdag toe; men doet deeling en Erfpaling; men geeft Voogden aan Weeſen; men doet panding en uytwinning; men dagvaerdt over arbeydsloon; men verleyd naderſchap; men maakt Poorters onderhevig van hals en have aan deze Vierſchaar, enz.

Ordonnantie van den Ouden Hove te Gilze.

Dees Banck is ganſch verſcheiden van die gene, welke de Heer van Breda te Gilze heeft, beſtaande uyt een Schoutet, die te gelyck Schoutet van Ginneken is, en zeven Schepenen, voor welke alle de Ingezetenen ter eerſter inſtantie te recht ſtaan, en by dewelken, tot het behandelen van Dorps penningen, nog gevoegt zyn negen Gezwoorens. Eertyts hadt de Abtdis geen recht om de Vonniſſen van haar Hof ten uytvoer te brengen; Doch in 't jaar 1472. heeft ze zulks van Jan, Graaf van Naſſau, Heer van Breda, verkregen, gelyck uyt den volgenden Brief blyckt.

„ JOHAN Greve te Naſſouw, tot Vyanden en tot Dyetze, Heere tot Bre-
„ da, doen cond allen luden; Want van wegen der Eerweerdiger Abdiſſen
„ ende Vrouwen, en de gemeynen Capittel van Thoorn ons te kennen gege-
„ ven is, dat vele van onſen Onderſaten, ende anderen, die Erfgoede ende
„ chynsgoede beſitten en gebruycken binnen onſen voorſz. lande van Breda
„ gelegen, die de voorſz. Abdiſſen ende Capittel zekere erffelycke grontchynſe daer aff ſchuldich ſyn, ende oock zekere hoofrechten, verſchynende
„ altyt als die ſelve goede by verſterffen, by coope oft anderſints worden ver-
„ andert oft vertiert. Ende al eeſt ſoo dat der voorſz. Abdiſſen ende Capit-
„ tels Rentmeeſter voor de voorſz. Erfchinſen ende hoofrechten vele van de
„ voorſz. goeden voir hunnen Meyer ende Schepenen in hunnen Hove van
„ Gilſe ende van Baerle, dair van ouden tyden die ſelve goede te rechte heb-
„ ben behoort ende noch behooren, heeft uytgewonnen met alle rechte, Dat
„ nochtans de beſittende van de voorſz. uytgewonnen goeden, dair en boven
„ die ſelve goede gebruycken, gelyck oft de voorſz. uytwinning niet en wa-
„ re geſciet, ſonder de voorſz. Abdiſſen ende Capittel oft hunnen voorſz.
„ Rentmer van de voorſz. hunnen gebreecken eenige betalinge te doene, oft
„ op de voorſz. uytwinninge te achten, in grooter verſmadeniſſen ende ver-
„ cortingen van den rechte, ende niet alleene van der Heerlicheyt der voorſz.
„ Abdiſſen ende Capittels, maar oock van onſer hooger Heerlicheyt, tegen
„ dewelcke, op dat ſoo is, alle de beſittende van den voorſz. uytgewonnen
„ goeden grotelicx hebben misdaen ende gebrueckt; dwelck ons niet vuechlick
„ en ware te laten lyden, Te vorder, want ons als Voogdt der voorſz. Ab-
„ diſſen ende Capittels toebehoort hunne goede onder ons gelegen te beſcher-
„ men ende in hunnen rechten te houden. Soo eeſt, dat wy ontbieden ende
„ bevelen allen onſen Schouteten van onſen voorſz. Lande van Breda, ende
„ elck van hun beſonder onder welker bedryff eenige gronden ſyn gelegen,
„ dair de voorſz. Abdiſſe ende Capittel eenigen grontchyns ende bedryf ſchul-
„ dich ſyn op te heffen ende te hebben, dat ſy ten verſueck van der ſelver Ab-
„ diſſen ende Capittels Rentmr gebieden ende bevelen van onſen wegen in oor-
„ conden van tween oft dryen goede mannen, den beſittenden van den ſel-
„ ven gronden, die hen die voorſz. Rentmr ſal noemen, dat ſy den ſelven

Digitized by Google

„ Rentmeester vernuegen ende voldoen terstont van allen synen gebreken,
„ dair hy de voorsz. gronde voor heeft uytgewonnen, alsoo dat hy des te vre-
„ de moghe syn, oft dat sy hem die selve gronde totter voorsz. Abdissen en-
„ de Capittels behoeff laten volgen, sonder die meer te gebruycken oft hen
„ dyer meer tonderwinden in eeniger manieren, op te pene van tzestich pon-
„ den zwertte tot onse Heerlicheyt behoeff dair aen te verbueren. Ende oft
„ daer en boven den voorsz. uytgewonnen goede voordaen worden gebruyckt
„ tegen den wille ende danck van den voorsz. Rentm^{r}, dat sy dan de gebruyc-
„ keren van den selven goede dair aff van onsen wegen calangieren ende hen
„ den voorsz. breuck van tzestich ponden zwertte affnemen met rechte, son-
„ der dat te laten oft yemande dair in verschoonen in eeniger manieren, ende
„ dat sy dair en teynde den voorsz. Rentm^{r} totter voorsz. Abdissen ende Capit-
„ tels behoeff de selve uytgewonne goede sullen doen gebruycken in de stad
„ van hunnen chynse ende gebreken voorsz., ende hen dair inne van onset we-
„ gen houden, beschudden ende beschermen, ende alle hulpe ende bystant
„ doen die hy sal behoeven, sonder eenich wederseggen, Behoudelyck oft
„ eenige van den voorsz. besitteren, mits eenige redenen, hen hier tegen op-
„ poneren ende weiren willen met rechte, dat sy dair op tegen den voorsz.
„ Abdissen ende Capittels Rentm^{r} voor ons gerichte, dair de voorsz. gronde
„ onder syn gelegen, yerst gehoort ende met rechte dair aff beslicht sullen
„ worden ten beforge van een yegelycx rechte. Des toirconden hebben wy
„ onsen Zegel aan desen brieve doen hangen, opter xv^{e} dach van Meye in 't
„ jaer ons Heeren duysent vierhondert twee en tzeventich".

De Abtdis van Thoor erkent, omtrent haare goederen, geen Regtsgebiedt van den Heer van Breda, en is oock niet verplicht haare Chyns en Leenrechten van ymanden te verheffen, of deswegens hulde te doen.

Deze goederen bestaan, voor 't grootste gedeelte, in aanmerkelyke Thienden onder Etten, de Hage, Gilze, Ginneken, Alphen, en elders gelegen, als mede in veele en verscheyde Leenen, Rogrenten, Chynsen, enz., tot welkers bestier een byzondere Rentmeester te Breda wordt gehouden. De gemelde Thienden worden gemeenlyck, door de Gemagtigden van de Abtdis en het Kapittel, in Rogge by sesters, uytmakende vier Veertelen, verpagt, doch egter in gelt voldaan, naa de Thoorse Markt, welke jaarlyks in Wintermaandt, op Dingsdag naa Ste. Lucie, door den Drossaert, de Burgemeesteren en Schepenen der Stadt Breda, naa het houden van drie voorgaande weeckelykse-Marktdagen, by openbare afkondiging, wordt vastgestelt: Naar welke zetting dan oock meest alle de Rogrenten, in de Stadt en Lande van Breda geheven wordende, geschickt en betaalt worden. Tot meerder verklaring zal men hier laten volgen een Lyst der gemelde Thoorse Markten, zoo als die zedert den jaare 1535. jaarlyks gezet zyn, en waer uyt met eenige zekerheid de prys der granen in die jaaren kan opgemaakt worden.

Markten van THOOR, *zoo als die, door den Magistraet der Stadt* BREDA, *jaarlyks op Dingsdag naa* Ste. Lucie, *gezet worden.*

	Guld.	St.	Oort.		Guld.	St.	Oort.
1535 De Veertel.	0	19	0	1547	0	9	0
1536	1	4	3	1548	0	9	0
1537	0	15	3	1549	1	2	3
1538	1	13	0	1550	1	0	2
1539	1	2	2	1551	1	13	1
1540	1	2	2	1552	1	11	1
1541	1	9	2	1553	1	13	1
1542	1	0	0	1554	0	18	2
1543	1	7	0	1555	1	7	1
1544	1	8	1	1556	2	11	1
1545	1	11	1	1557	1	5	1
1546	1	4	1	1558	1	4	1

1559

Digitized by Google

		Guld.	St.	Oort.
1559	Veertel.	1	5	0
1560		0	19	1
1561		1	6	1
1562		2	0	1
1563		1	4	0
1564		1	4	1
1565		2	12	0
1566		1	10	2
1567		1	8	1
1568		1	16	0
1569		1	5	1
1570		1	15	0
1571		2	14	0
1572		3	11	1
1573		2	12	1
1574		2	2	0
1575		1	5	3
1576		2	6	1
1577		2	15	1
1578		2	12	1
1579		2	7	1
1580		2	10	0
1581		2	5	0
1582		2	3	3
1583		1	18	3
1584		2	10	0
1585		4	10	1
1586		5	15	1
1587		4	1	1
1588		2	4	1
1589		2	12	0
1590		2	19	0
1591		2	2	0
1592		2	0	0
1593		2	8	0
1594		3	4	0
1595		4	10	0
1596		3	18	3
1597		4	10	0
1598		4	10	0
1599		3	15	0
1600		3	15	0
1601		2	17	0
1602		2	12	0
1603		3	1	0
1604		2	3	0
1605		1	17	0
1606		1	18	0
1607		2	17	0
1608		4	2	0
1609		3	1	1
1610		2	11	0
1611		3	10	0
1612		3	6	0
1613		2	12	0
1614		2	9	0
1615		2	16	2
1616		3	8	2
1617		3	6	0

		Guld.	St.	Oort.
1618	Veertel.	2	11	0
1619		2	5	0
1620		2	4	0
1621		2	14	0
1622		4	6	0
1623		6	0	0
1624		4	0	0
1625		5	15	0
1626		4	18	0
1627		3	7	1
1628		4	4	0
1629		5	9	0
1630		7	2	2
1631		4	15	0
1632		3	15	0
1633		4	8	0
1634		4	8	3
1635		4	0	1
1636		4	5	2
1637		4	15	0
1638		3	5	0
1639		3	0	0
1640		4	5	0
1641		3	15	0
1642		3	11	0
1643		4	6	0
1644		4	5	0
1645		3	7	2
1646		2	14	0
1647		3	19	0
1648		4	18	2
1649		6	13	2
1650		6	1	0
1651		7	1	2
1652		5	2	2
1653		3	8	0
1654		2	4	0
1655		3	7	1
1656		3	12	0
1657		4	0	3
1658		3	13	1
1659		3	17	0
1660		5	7	2
1661		7	4	0
1662		7	11	0
1663		3	17	0
1664		2	17	2
1665		3	14	2
1666		3	1	0
1667		3	1	2
1668		2	9	2
1669		2	10	3
1670		2	14	1
1671		3	8	3
1672		3	8	3
1673		3	17	0
1674		4	19	0
1675		5	13	2
1676		4	12	2

1677

Digitized by Google

		Guld.	St.	Oort.			Guld.	St.	Oort.
1677	Veertel.	3	15	0	1710	Veertel.	3	18	1
1678	. . .	2	14	2	1711	. . .	3	10	3
1679	. . .	2	11	0	1712	. . .	3	8	2
1680	. . .	2	7	1	1713	. . .	3	16	2
1681	. . .	2	18	0	1714	. . .	3	11	0
1682	. . .	3	2	0	1715	. . .	2	13	0
1683	. . .	2	14	0	1716	. . .	2	12	0
1684	. . .	4	11	2	1717	. . .	3	1	0
1685	. . .	2	14	0	1718	. . .	2	19	1
1686	. . .	2	8	2	1719	. . .	3	7	0
1687	. . .	2	7	0	1720	. . .	2	10	2
1688	. . .	2	7	2	1721	. . .	2	2	0
1689	. . .	2	17	0	1722	. . .	1	19	0
1690	. . .	2	16	2	1723	. . .	3	1	1
1691	. . .	2	17	0	1724	. . .	4	12	0
1692	. . .	4	4	1	1725	. . .	3	3	0
1693	. . .	5	12	0	1726	. . .	3	9	2
1694	. . .	4	0	0	1727	. . .	3	5	0
1695	. . .	3	4	0	1728	. . .	3	2	0
1696	. . .	4	6	0	1729	. . .	2	10	1
1697	. . .	4	18	0	1730	. . .	1	13	2
1698	. . .	8	4	0	1731	. . .	1	17	3
1699	. . .	6	1	0	1732	. . .	1	18	0
1700	. . .	3	7	3	1733	. . .	2	10	2
1701	. . .	3	13	3	1734	. . .	2	8	2
1702	. . .	2	15	2	1735	. . .	2	2	1
1703	. . .	3	1	1	1736	. . .	2	5	1
1704	. . .	2	18	2	1737	. . .	2	9	2
1705	. . . .	3	4	2	1738	. . .	2	9	0
1706	. . .	2	9	0	1739	. . .	3	9	3
1707	. . . .	2	4	0	1740	. . .	5	17	0
1708	. . .	3	9	0	1741	. . .	3	8	2
1709	. . .	8	14	3	1742	. . .	2	10	1

De Kerk van Gilze, ter eeren van St. Pieter geſticht, is van oude tyden af de Moederkerk geweeſt van Etten, Ginneken, Merterſſen of de Hage, en Bavel, welcke Parochien daaronder behoorden, en als deſzelfs aanhangzels geacht wierden. Doch in 't jaar 1261 heeft de Biſſchop van Luyck, ten verzoeke van de Abtdis van Thoor, de Kapellen der gemelde aanhangzelen tot halve Kerken verheven, en daar in Stedehouders geſtelt, om de ſacramenten te bedienen, die hunne voorſtelling van den Parochiaen van Gilze, als Paſtor van de Moederkerk, en hunne inſtelling van 't Stift van Thoor, als Patroon dier Kerk, zouden ontfangen, en uyt de vruchten der kerken, t' hunner behoef en nootdruft eenige ponden Lovens trecken. Daarnaa, in 't jaar 1316, zyn de gemelde halve Kerken, met bewilliging van Adulfus Biſſchop van Luyck, en op 't verzoeck van Margriet van Petershem Abtdis van Thoor, van haare Moederkerk in 't geheel geſcheiden. In 't vervolg van tyd heeft Paus Pius de IV het Patronaetſchap van Gilze en de Hage, met de Thienden van de Hage, Molenſchot en Bavel, geſchonken aan de Graduate Kanonniken van 's Hertogenboſch. In de gemelde Kerk wordt tans de Godtsdienſt verricht by een Predikant ſtaande onder 't Claſſis van Breda.

Proeven n. 31.

Lyſte

Digitized by Google

Lyſte der PREDIKANTEN *van* GILZE.

1646.

Johannes Hamerſtede, *Vertrocken naar* Heusden 1651.

1653.

Henricus Miſpelblom, *Vertrocken naar* Breda 1666.

1666.

Simon van Hamerſtede, *Vertrocken naar* Dongen 1674.

1674.

Guillelmus Hanecops, *Geſtorven* 1688.

1689.

Joh. Guill. Dukerus, *Vertrocken naar* de Leur 1690.

1691.

Jonas Paling, *Geſtorven* 1693.

1694.

Petrus Pronck, *Vertrocken naar* den Oudenboſch 1706.

1707.

Arnoldus Loyting, *Geſtorven* 1716.

1716.

Arn. Hub. van der Donk, *Vertrocken naar* Geertruidenberg 1738.

1738.

Albertus Schadde.

Onder de Rechtbanck van Gilze behoort *den Ryen*, 't gene een oudt Dorp is, doch nu met Gilze zoo in 't kerkelyke als 't wereldlyke te zamengevoegt. De Kerk, zynde mede een oudt gebouw, is voormaals geſticht ter eeren van de H. Magdalena.

Moleſchot is mede een Gehucht onder Gilze met een Kapel aldaar voorheen gebouwt ter eeren van de H.....

Gelyck mede *Hulten*, een Heerlykheid eertyts toebehoort hebbende aan Heer Wouter van Diedegem, die dezelve op den vyfentwintigſten van Lentemaant 1368 verkogt aan Jan van Polanen Heer van de Leck en Breda, ten behoeven van zynen derden zoon Willem van de Leck, Kanonnik te Luyck.

VI. HOOFTSTUK.

Beſchryving der Heerlykheden GINNEKEN *en* BAVEL.

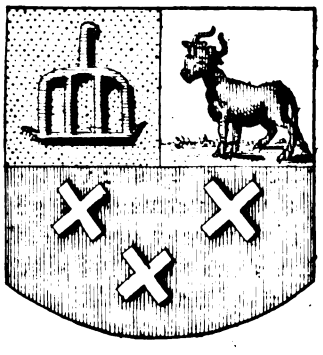

GInneken is een zeer vermakelyck Dorp, gelegen aan den Markſtroom, omtrent een half uur ten Zuiden van Breda, van waar men derwaarts gaat langs een breede Straatweg aan wederzyde met olme en lindeboomen beplant.

Digitized by Google

		Guld.	St.	Oort.			Guld.	St.	Oort.
1677	Veertel.	3	15	0	1710	Veertel.	3	18	1
1678	. . .	2	14	2	1711	. . .	3	10	3
1679	. . .	2	11	0	1712	. . .	3	8	2
1680	. . .	2	7	1	1713	. . .	3	16	2
1681	. . .	2	18	0	1714	. . .	3	11	0
1682	. . .	3	2	0	1715	. . .	2	13	0
1683	. . .	2	14	0	1716	. . .	2	12	0
1684	. . .	4	11	2	1717	. . .	3	1	0
1685	. . .	2	14	0	1718	. . .	2	19	1
1686	. . .	2	8	2	1719	. . .	3	7	0
1687	. . .	2	7	0	1720	. . .	2	10	2
1688	. . .	2	7	2	1721	. . .	2	2	0
1689	. . .	2	17	0	1722	. . .	1	19	0
1690	. . .	2	16	2	1723	. . .	3	1	1
1691	. . .	2	17	0	1724	. . .	4	12	0
1692	. . .	4	4	1	1725	. . .	3	3	0
1693	. . .	5	12	0	1726	. . .	3	9	2
1694	. . .	4	0	0	1727	. . .	3	5	0
1695	. . .	3	4	0	1728	. . .	3	2	0
1696	. . .	4	6	0	1729	. . .	2	10	1
1697	. . .	4	18	0	1730	. . .	1	13	2
1698	. . .	8	4	0	1731	. . .	1	17	3
1699	. . .	6	1	0	1732	. . .	1	18	0
1700	. . .	3	7	3	1733	. . .	2	10	2
1701	. . .	3	13	3	1734	. . .	2	8	2
1702	. . .	2	15	2	1735	. . .	2	2	1
1703	. . .	3	1	1	1736	. . .	2	5	1
1704	. . .	2	18	2	1737	. . .	2	9	2
1705	. . .	3	4	2	1738	. . .	2	9	0
1706	. . .	2	9	0	1739	. . .	3	9	3
1707	. . .	2	4	0	1740	. . .	5	17	0
1708	. . .	3	9	0	1741	. . .	3	8	2
1709	. . .	8	14	3	1742	. . .	2	10	1

De Kerk van Gilze, ter eeren van St. Pieter geſticht, is van oude tyden af de Moederkerk geweeſt van Etten, Ginneken, Merterſſen of de Hage, en Bavel, welcke Parochien daaronder behoorden, en als deſzelfs aanhangzels geacht wierden. Doch in 't jaar 1261 heeft de Biſſchop van Luyck, ten verzoeke van de Abtdis van Thoor, de Kapellen der gemelde aanhangzelen tot halve Kerken verheven, en daar in Stedehouders geſtelt, om de ſacramenten te bedienen, die hunne voorſtelling van den Parochiaen van Gilze, als Paſtor van de Moederkerk, en hunne inſtelling van 't Stift van Thoor, als Patroon dier Kerk, zouden ontfangen, en uyt de vruchten der kerken, t' hunner behoef en nootdruft eenige ponden Lovens trecken. Daarnaa, in 't jaar 1316, zyn de gemelde halve Kerken, met bewilliging van Adulfus Biſſchop van Luyck, en op 't verzoeck van Margriet van Petershem Abtdis van Thoor, van haare Moederkerk in 't geheel geſcheiden. In 't vervolg van tyd heeft Paus Pius de IV het Patronaetſchap van Gilze en de Hage, met de Thienden van de Hage, Molenſchot en Bavel, geſchonken aan de Graduate Kanonniken van 's Hertogenboſch. In de gemelde Kerk wordt tans de Godtsdienſt verricht by een Predikant ſtaande onder 't Claſſis van Breda.

Proeven n. 31.

Lyſte

Digitized by Google

Lyſte der PREDIKANTEN *van* GILZE.

1646.

Johannes Hamerſtede, *Vertrocken naar* Heusden 1651.

1653.

Henricus Miſpelblom, *Vertrocken naar* Breda 1666.

1666.

Simon van Hamerſtede, *Vertrocken naar* Dongen 1674.

1674.

Guillelmus Hanecops, *Geſtorven* 1688.

1689.

Joh. Guill. Dukerus, *Vertrocken naar* de Leur 1690.

1691.

Jonas Paling, *Geſtorven* 1693.

1694.

Petrus Pronck, *Vertrocken naar* den Oudenboſch 1706.

1707.

Arnoldus Loyting, *Geſtorven* 1716.

1716.

Arn. Hub. van der Donk, *Vertrocken naar* Geertruidenberg 1738.

1738.

Albertus Schadde.

Onder de Rechtbanck van Gilze behoort *den Ryen*, 't gene een oudt Dorp is, doch nu met Gilze zoo in 't kerkelyke als 't wereldlyke te zamengevoegt. De Kerk, zynde mede een oudt gebouw, is voormaals geſticht ter eeren van de H. Magdalena.

Moleſchot is mede een Gehucht onder Gilze met een Kapel aldaar voorheen gebouwt ter eeren van de H.....

Gelyck mede *Hulten*, een Heerlykheid eertyts toebehoort hebbende aan Heer Wouter van Diedegem, die dezelve op den vyfentwintigſten van Lentemaant 1368 verkogt aan Jan van Polanen Heer van de Leck en Breda, ten behoeven van zynen derden zoon Willem van de Leck, Kanonnik te Luyck.

VI. HOOFTSTUK.

Beſchryving der Heerlykheden GINNEKEN *en* BAVEL.

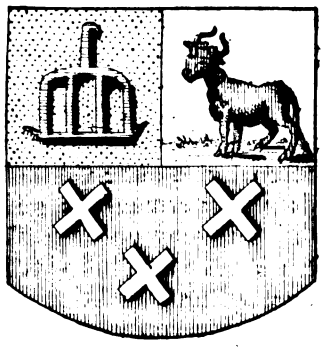

GInneken is een zeer vermakelyck Dorp, gelegen aan den Markſtroom, omtrent een half uur ten Zuiden van Breda, van waar men derwaarts gaat langs een breede Straatweg aan wederzyde met olme en lindeboomen beplant.

Digitized by Google

Den naam van Ginneken vindt men niet altyt in de oude Schriften vermelt, vermits deze Heerlykheid voorheen dien van *Ulvenhout* mede gevoert heeft, gelyck zulcks door veele oude brieven kan bewezen worden. Verſcheide jongere zoonen der Heeren van Breda hebben daar van oock den titel gedragen, en nog laaſtelyck Philips van Liedekerke, Heer van Ulvenhout, naamaals van Breda. Deze Heeren hadden hier oock hun ſlot en woonplaats, tans niet meer in wezen, doch 't welcke men, op niet ongegronde redenen, vertrouwt geſtaan te hebben aan de rivier de Marke, achter de Hoeve van den Heer van Breda, gemeenlyck de Hoeve van Ulvenhout genaamt, alwaar voormaals de grontveſten ontdeckt, en oock een yzere deure, met nog eenige andere gedenkſtucken uytgegraven zyn. Uyt dien hoofde zyn de Ingezetenen van Ginneken nog heden aan die Hoeve verſcheide dienſten en hofrechten verſchuldigt.

Naa dat Jan Hertog van Brabant, de Stadt en 't Landt van Breda van Heer Gerard van Raſſegem hadt gekogt, verzette hy, in den jaare 1334. aan Raſo Heer van Liedekerke, het Dorp van Ulvenhout, nevens die van Baerle, Alphen en Gilze, te loſſen met duyzent ponden Pariſis; welke Dorpen naderhant, naa 't afſterven van den gemelden Raſo, door de uytvoerders van deszelfs uyterſten wil, met kennis van den Hertog van Brabant, in 't jaar 1342, weder overgegeven zyn aan Heer Willem van Duvenvoorde, die dezelve ſtelde in handen van Jan van Polanen Heer van de Leck, door wien ze in 't vervolg den Lande van Breda weder ingelyft zyn.

De Kerk aan den H. Laurens toegewydt, was oudtyts een aanhangzel der Moederkerk van Gilze, waar van ze in 't jaar 1316. met bewilliging van Adulfus, Biſſchop van Luyck, geſcheiden is. Deze Kerk is een aanzienelyk gebouw, waar in onlangs een fraey Orgel geplaatſt is, en wordt bedient door een Predikant, behoorende onder 't Klaſſis van Breda.

Proeven n. 31.

Lyſte der PREDIKANTEN *van* GINNEKEN *en* BAVEL.

1638.	1672.
Nathanaël Rombius, *Vertrocken naar* Cillershoek 1641.	Robertus de Gier, *Vertrocken naar* Breda 1674.
1641.	1675.
Chriſtianus Loſecatius, *Geſtorven* 1650.	Theodorus Santvoort, *Geſtorven* 1721.
1650.	1722.
Theodorus van Eyl, *Geſtorven* 1672.	Sebaſtianus Anemaet.

Over de rivier de Marke, niet verre van Ginneken, legt het *Maſtboſch*, groot tweehondert en feſtig buynderen, beſtaende meeſt uyt Maſt en Pynboomen, 't gene Hendrick Graaf van Naſſau, Heer van Breda, in den jaare 1505. eerſt heeft begonnen te planten. Ten Ooſten van dit Boſch, aan den lincker oever van den Markſtroom, is gelegen 't Kaſteel van *Boevenjen*, voorheen aldaar gebouwd en bezeten by 't oude Geſlacht van Boevenjen, 't welcke in de dartiende eeuw reeds zeer vermaart is geweeſt, en in Brabant veele Ridders uytgelevert heeft. Het tegenwoordige Slot is getimmert door Heer Jan Baptiſt Keermans, Eerſten Raad van Philip Willem, Prins van Oranjen, van wien het dees Prins op den agſten van Wynmaandt 1614. gekogt, en naa zyn overlyden, op de volgende Heeren van Breda, die het nog bezitten, overgebragt heeft.

Aan de Weſtzyde van den Straatweg, die verder van Ginneken tot voorby 't Ulvenhoutſche Boſch, in de jaaren 1713. en 1714. gelegt, en aan weerzyden mede beplant is, ſtaat een ſterk gebouw, *Grimbuyſen* genaamt, aldaar geſticht by de Heeren uyt 't oude Geſlacht van Grimhuyſen, waar van het oock

Digitized by Google

oock den naam behouden heeft, doch naderhant hertimmert by Juſtinus van Naſſau, Stadvoogd van Breda, van wien het in 't vervolg van tyd gekomen is op den Heer Jan de Wyſe, voornaam Handelaer te Breda, door wiens erfgenamen het nog bezeten wordt.

Over dit Huys ziet men 't *Ulvenhoutſe Boſch*, werwaarts men door een vierdubbelde Laan van Eyckeboomen gaat. Het beſlaat eenhondert agt en zeſtig buynderen Lands, meeſt beplant, en met veele Laanen van Eyke en Beuckeboomen verciert. Daar aan paalt het *Annaboſch*, beyde behoorende aan den Heer van Breda.

Onder de Parochie van Ginneken behooren de Gehuchten van *Galder*, *Strybeeck* en *Heuſenhout*.

Galder, op den linker oever der rivier de Marke gelegen, heeft een Kapel, geweyd aan den H. Jacobus, met een ſtercken Toren. Hier legt de oude Hofſtadt *Daasdonck*, een achterleen van den Huyſe van Breda, voorheen 't Erfgoedt van 't vermaarde Geſlacht der Daasdoncken, in de Regeering van Breda en elders zeer bekent; waar uyt die, door verkoop in verſcheide andere Huyſen gekomen zynde, nu bezeten wordt by de Erfgenamen van den Graaf van Bochoven, Heer van Loon op 't Zant. *Gramaye Antiquit. Bredan.* cap. 18.

Strybeeck, op den rechten oever der Marke, aldus, gelyck zommigen willen, genaamt, om dat 't Landt van Stryen aldaar door een Beeck wierdt geſcheiden van 't Landt van Hoogſtraten, daar 't tegen aan paalt, heeft mede een Kapel, voormaels ter eeren van St. Hubert geſticht, Op de grenſen van dit Gehucht, onder 't gebiedt van Meerſel, in den Lande van Hoogſtraten, ſtaat een vermaart Klooſter der Kapucynen, aldaar in 't jaar 1688. gebouwd, werwaarts van alle kanten, voornamentlyck uyt Hollandt, veel toeloop is. In den jaare 1739. is dit Klooſter zeer pragtig vertimmert en aanmerckelyk vergroot.

Heuſenhout, leggende naar den kant van Teteringe, heeft insgelycks een Kapel, waar in de H. Anna eertyts geviert wierdt. Hier by ſtaat 't Huys te *Ypelaer*, mede een achterleen van het Leenhof van Breda, 't gene zeer oudt en al genoemd is in den Brief, waar by Arnout van Loven en Eliſabet zyn Wyf, Heer en Vrouwe van Breda, op St. Severyns dag 1280, aan die van Breda ſchencken alle de Landen, en Wilderden, gelegen tuſſchen Emelenberg en Ypelaer. Hier van zyn oock afkomſtig de oude Heeren van Ypelaer, die dat huys zeer lang bezeten hebben, en door ganſch Brabant zeer vermaart geweeſt zyn. De tegenwoordige bezitter is de Graaf van Fonſeca te Bruſſel. *Proeven* n. 22.

Onder Ginneken behooren nog eenige Achterleenen, van den Huyſe van Breda verheven wordende, namentlyck *Köckelberg*, *Schoonendonck*, *Nieuwenhuys*, enz. die alle hunne byzondere Leen en Chynsboecken hebben.

Bavel, tans met Ginneken, zoo in 't geeſtelycke als in 't wereldlycke, vereenigt, was voormaels een Heerlykheid op zich zelve. De Kerk, die zeer oudt is, en een aanhangzel was der Moederkerk van Gilze, waar van ze, met de verdere Kerken, in 't jaar 1316, geſcheiden wierdt, is nog een aanzienelyck gebouw met een hoogen Toren, waar in de H. Maagd eertyts geviert wierdt. Men hadt in dezelve twee Outaren door Pieter Lybrechts van Ulvenhout in de jaaren 1313. en 1342. geſticht. *Proeven* n. 31.

Op de hoeve van *Wueſtenberg*, onder 't gebiedt van Bavel, heeft Maria van Loon, Weduwe van Jan, Graaf van Naſſau, met haaren zoon Engelbrecht, in 't jaar 1476, geſticht een Klooſter van Reguliere Nonnen, volgende den regel van den H. Auguſtinus, en 't zelve met veele goederen en inkomſten begiftigt. Welk Klooſter naamaels verplaatſt en gebouwd is te Boeymeer, op den linker oever der Marke, onder de Hage, waar van hier naa onder het XIe Hooftſtuk breeder zal gehandelt worden. *Proeven* n. 63.

De Rechtbanck van Ginneken en Bavel beſtaat uyt eenen Schoutet, die te gelyck Schoutet van Gilze is, en ſeven Schepenen, by dewelke, tot het behandelen der Gemeentens geltmiddelen gevoegt zyn tien Gezworens.

Digitized by Google

VII. HOOFTSTUK.

Beſchryving der Heerlykheden ALPHEN, BAERLE *en* CHAAM.

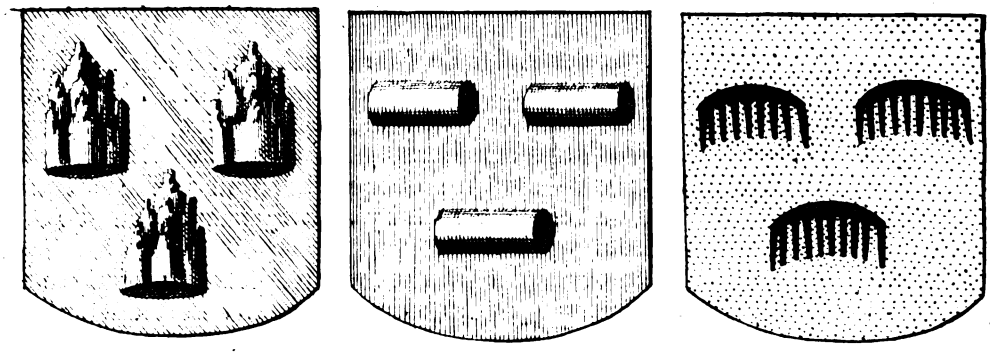

ALphen, ruim drie uuren ten Zuidooſten van Breda, op de grenſen der Meyerye van 's Hertogenboſch gelegen, is een zeer oudt Dorp, 't gene te tyde der Francken al in wezen is geweeſt; immers vindt men, dat Engelbrecht de Saliſche Franck 't zelve, in 't vyftiende jaar der regeering van Childebert, Koning der Francken (712.), heeft gegeven aan den H. Willebrord, die by zynen uyterſten wil, gemaakt in den jaare 726, dat wederom ſchenckt aan 't Klooſter van Epternaken. Naa verloop van eenige eeuwen heeft 't gemelde Klooſter het Dorp van Alphen, onder eenen jaarlykzen chyns, tot een eeuwigdurend gebruyck overgegeven aan 't Konvent van Tongerlo, aan 't welke Lodewyk, Abt van Epternaken, te tyde van Wipert, derden Abt van Tongerlo, die in 't jaar 1178. geſtorven is, oock de Kerk van Alphen geſchonken heeft, om die door hunne Afgezondenen te doen bedienen.

Proeven n. 1. n. 2. *Le Roy, Not. March. S. R. Imp.* l. 9. c. 4.

Naderhant is Alphen gekomen aan de Heeren van Breda; want Godevaert de II. Heer van Breda, geeft in den jaare 1216. de hoeve van Nieulandt aan 't Klooſter van Tongerlo. En Arnout van Loven en Eliſabet, Heer en Vrouwe van Breda, ſchencken aan 't zelve Klooſter, te tyde van Jan van Berlaer, den dartienden Abt, zeſtig buynderen in boſſchen en Woeſtynen, gelegen tuſſchen de hoeve van Nieulandt en 't boſch der Tempelieren.

Proeven n. 9. *Le Roy*, ibidem.

Verſcheide jongere zoonen der Heeren van Breda hebben zich voormaals den titel van Heeren van Alphen aangematigt. Onder andere vindt men, op 't jaar 1229, Gillis van Breda, Heer van Alphen, vermelt, welke naaliet Iſentrudis Vrouwe van Alphen, eerſt gehuuwd met Gillis van Oudenaerde, en naa deszelfs doodt met Godevaert van Weſemale. Vervolgens heeft Philips van Liedekerke, zoon van Raſo van Gaveren, Heer van Liedekerke en Breda, den naam gevoert van Heer van Ulvenhout en Alphen; doch, naa zyns broeders afſterven, Heer van Breda geworden zynde, gaf hy die Heerlykheden over aan zynen jongſten broeder Raſo, die zich daar naa mede heeft doen noemen. Dees Heer Philips heeft, in 't jaer 1309, aan den Abt en 't Konvent van Tongerlo, tot eene aelmiſſe, kwytgeſcholden een Rent van een wagen broods; die 't gemelde Klooſter, uyt hoofde van deszelfs Landen, aan den Heer van Alphen, als hy verpligt was ter heirvaert op te trecken, ſchuldich was uyt te reycken.

Le Roy, ibidem.

Boven dien vindt men, dat Heymericus, zoon van Jan Heer van Alphen, in 't jaar 1370, op zyn goedt, gezegt ***de Brake***, gelegen onder de Parochie van Alphen, voor Schepenen van Boſſchoven een rent verleyde van een veertel rogs, ten behoeven van Willem, gezegt van Riel, welke gift Waltherus Heer van Alphen, by zynen brief gegeven vyf dagen naa St. Severyns dag 1379, nader beveſtigt heeft.

Deze

Digitized by Google

Deze Heerlykheid is in 't jaar 1334, onder andere, door Jan Hertog van Brabant, mede verpant geweeſt aan Raſo Heer van Liedekerke, doch, gelyck hier boven breeder gemelt is, in den jaare 1342. weder overgegeven aan Heer Willem van Duvenvoorde, die dezelve in handen gaf van Jan van Polanen Heer van de Leck, en door wien dit Dorp naamaels weder aan 't Landt van Breda gehecht is.

De Kerk is by deszelfs ſtichting aan den H. Willebrord toegewydt, en wierdt bedient by eenen Afgezondenen uyt 't Klooſter van Tongerlo: tans wordt de Godsdienſt daar in verricht by een Predikant, ſtaande onder 't Klaſſis van Breda.

Lyſte der PREDIKANTEN *van* ALPHEN.

1653.		1705.	
Johannes Dabel, *Vertrocken naar* de Hage	1659.	Theodorus Akkerſloot, *Geſtorven*	1711.
1659.		1712.	
Adrianus van Hagendyck, *Vertrocken naar* Chaam	1670.	Sebaſtianus Anemaet, *Vertrocken naar* Ginneken	1722.
1672.		1722.	
Johannes Magerman, *Geſtorven*	1702.	Petrus Haak, *Geſtorven*	1736.
1703.		1736.	
Gabriel van den Velde, *Vertrocken naar* Etten	1705.	Petrus Becude.	

De Rechtbanck van Alphen is zaamgevoegt met die van Chaam, en beſtaat uyt een Schoutet, die te gelyck Schoutet van Baerle is, en zeven Schepenen, waar van 'er vier uyt Alphen en drie van Chaam genomen werden, doch yder Dorp heeft zyne byzondere Finantie, tot welkers beſtiering jaarlyks aangeſtelt worden uyt Alphen ſes Gezwoorens.

Alphen heeft niet weinig deel gehadt aan de ongelucken des tyds, want in den jaare 1542. wierdt 't zelve door Meerten van Roſſum ganſch afgebrandt, en in de volgende oorlogen heeft het door plondering, brantſchatting en verwoeſting veel moeten lyden.

Onder 't Regtsgebiedt van Alphen legt de Hoeve, *de Braake* genaamt; alwaar voorheen ſtont de Hofſtadt der Tempelieren, namaels, naa derzelver uytroeying, bezeten by de Malteezer Ridders, die hier eene Commanderye hadden, waar van nog heden de overblyfzels gezien worden, met een Kapel, ter eeren van St. Jan Baptiſt geſticht. Aan deze Commanderye behooren nog veele Landen en Thienden onder Alphen, Ooſterhoudt, Dongen en elders gelegen, die tans alle by den Heer van Breda bezeten worden, en welke ze door eenen byzonderen Rentmeeſter laat beſtieren. In 't begin dezer eeuw was deswegens verſchil gerezen tuſſchen den Ridder de Fourneau, als zich den titel toeeygenende van Commandeur der Braake, in den naam der Ridderorden van Maltha, en de Raaden der Domeynen by den Koning van Groot Brittannien naagelaten, welk verſchil by verdrag geſſiſt is, op die voorwaarde, dat de Heer van Breda aan de Ridderorden van Malta, of wel, in derzelver naam, aan den zoogenaamden Commandeur van de Braake zoude betalen een jaerlykſe rent van drie duyzent ſes hondert ſes en ſeſtig gulden, elf ſtuyvers, agt penningen, 't gene heden noch achtervolgt wordt.

Digitized by Google

VII. HOOFTSTUK.

Beſchryving der Heerlykheden ALPHEN, BAERLE *en* CHAAM.

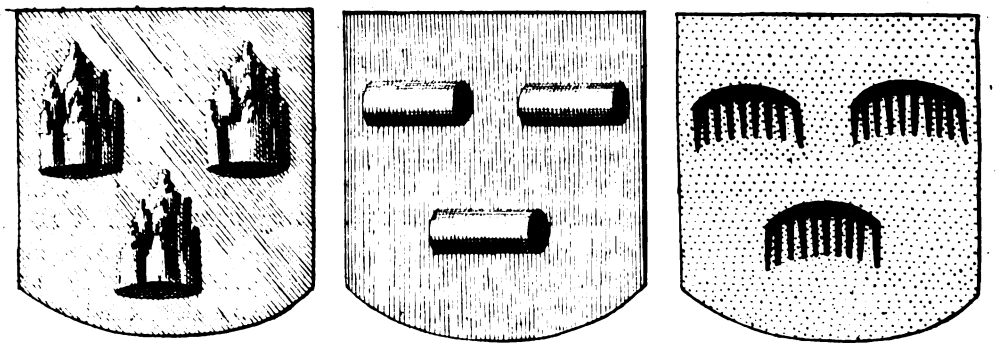

ALphen, ruim drie uuren ten Zuidooſten van Breda, op de grenſen der Meyerye van 's Hertogenboſch gelegen, is een zeer oudt Dorp, 't gene te tyde der Francken al in wezen is geweeſt; immers vindt men, dat Engelbrecht de Saliſche Franck 't zelve, in 't vyftiende jaar der regeering van Childebert, Koning der Francken (712.), heeft gegeven aan den H. Willebrord, die by zynen uyterſten wil, gemaakt in den jaare 726, dat wederom ſchenckt aan 't Klooſter van Epternaken. Naa verloop van eenige eeuwen heeft 't gemelde Klooſter het Dorp van Alphen, onder eenen jaarlykzen chyns, tot een eeuwigdurend gebruyck overgegeven aan 't Konvent van Tongerlo, aan 't welke Lodewyk, Abt van Epternaken, te tyde van Wipert, derden Abt van Tongerlo, die in 't jaar 1178. geſtorven is, oock de Kerk van Alphen geſchonken heeft, om die door hunne Afgezondenen te doen bedienen.

Proeven n. 1. n. 2. *Le Roy, Not. March. S. R. Imp.* l. 9. c. 4.

Naderhant is Alphen gekomen aan de Heeren van Breda; want Godevaert de II. Heer van Breda, geeft in den jaare 1216. de hoeve van Nieulandt aan 't Klooſter van Tongerlo. En Arnout van Loven en Eliſabet, Heer en Vrouwe van Breda, ſchencken aan 't zelve Klooſter, te tyde van Jan van Berlaer, den dartienden Abt, zeſtig buynderen in boſſchen en Woeſtynen, gelegen tuſſchen de hoeve van Nieulandt en 't boſch der Tempelieren.

Proeven n. 9. *Le Roy*, ibidem.

Verſcheide jongere zoonen der Heeren van Breda hebben zich voormaals den titel van Heeren van Alphen aangematigt. Onder andere vindt men, op 't jaar 1229, Gillis van Breda, Heer van Alphen, vermelt, welke naaliet Iſentrudis Vrouwe van Alphen, eerſt gehuuwd met Gillis van Oudenaerde, en naa deszelfs doodt met Godevaert van Weſemale. Vervolgens heeft Philips van Liedekerke, zoon van Raſo van Gaveren, Heer van Liedekerke en Breda, den naam gevoert van Heer van Ulvenhout en Alphen; doch, naa zyns broeders afſterven, Heer van Breda geworden zynde, gaf hy die Heerlykheden over aan zynen jongſten broeder Raſo, die zich daar naa mede heeft doen noemen. Dees Heer Philips heeft, in 't jaer 1309, aan den Abt en 't Konvent van Tongerlo, tot eene aelmiſſe, kwytgeſcholden een Rent van een wagen broods; die 't gemelde Klooſter, uyt hoofde van deszelfs Landen, aan den Heer van Alphen, als hy verpligt was ter heirvaert op te trecken, ſchuldich was uyt te reycken.

Le Roy, ibidem.

Boven dien vindt men, dat Heymericus, zoon van Jan Heer van Alphen, in 't jaar 1370, op zyn goedt, gezegt *de Brake*, gelegen onder de Parochie van Alphen, voor Schepenen van Boſſchoven een rent verleyde van een veertel rogs, ten behoeven van Willem, gezegt van Riel, welke gift Waltherus Heer van Alphen, by zynen brief gegeven vyf dagen naa St. Severyns dag 1379, nader beveſtigt heeft.

Deze

Digitized by Google

Deze Heerlykheid is in 't jaar 1334, onder andere, door Jan Hertog van Brabant, mede verpant geweeſt aan Raſo Heer van Liedekerke, doch, gelyck hier boven breeder gemelt is, in den jaare 1342. weder overgegeven aan Heer Willem van Duvenvoorde, die dezelve in handen gaf van Jan van Polanen Heer van de Leck, en door wien dit Dorp naamaels weder aan 't Landt van Breda gehecht is.

De Kerk is by deszelfs ſtichting aan den H. Willebrord toegewydt, en wierdt bedient by eenen Afgezondenen uyt 't Klooſter van Tongerlo: tans wordt de Godsdienſt daar in verricht by een Predikant, ſtaande onder 't Klaſſis van Breda.

Lyſte der PREDIKANTEN *van* ALPHEN.

1653.		1705.	
Johannes Dabel, *Vertrocken naar* de Hage	1659.	Theodorus Akkerſloot, *Geſtorven*	1711.
1659.		1712.	
Adrianus van Hagendyck, *Vertrocken naar* Chaam	1670.	Sebaſtianus Anemaet, *Vertrocken naar* Ginneken	1722.
1672.		1722.	
Johannes Magerman, *Geſtorven*	1702.	Petrus Haak, *Geſtorven*	1736.
1703.		1736.	
Gabriel van den Velde, *Vertrocken naar* Etten	1705.	Petrus Becude.	

De Rechtbanck van Alphen is zaamgevoegt met die van Chaam, en beſtaat uyt een Schoutet, die te gelyck Schoutet van Baerle is, en zeven Schepenen, waar van 'er vier uyt Alphen en drie van Chaam genomen werden, doch yder Dorp heeft zyne byzondere Finantie, tot welkers beſtiering jaarlyks aangeſtelt worden uyt Alphen ſes Gezwoorens.

Alphen heeft niet weinig deel gehadt aan de ongelucken des tyds, want in den jaare 1542. wierdt 't zelve door Meerten van Roſſum ganſch afgebrandt, en in de volgende oorlogen heeft het door plondering, brantſchatting en verwoeſting veel moeten lyden.

Onder 't Regtsgebiedt van Alphen legt de Hoeve, *de Braake* genaamt; alwaar voorheen ſtont de Hofſtadt der Tempelieren, namaels, naa derzelver uytroeying, bezeten by de Malteezer Ridders, die hier eene Commanderye hadden, waar van nog heden de overblyfzels gezien worden, met een Kapel, ter eeren van St. Jan Baptiſt geſticht. Aan deze Commanderye behooren nog veele Landen en Thienden onder Alphen, Ooſterhoudt, Dongen en elders gelegen, die tans alle by den Heer van Breda bezeten worden, en welke ze door eenen byzonderen Rentmeeſter laat beſtieren. In 't begin dezer eeuw was deswegens verſchil gerezen tuſſchen den Ridder de Fourneau, als zich den titel toeeygenende van Commandeur der Braake, in den naam der Ridderorden van Maltha, en de Raaden der Domeynen by den Koning van Groot Brittannien naagelaten, welk verſchil by verdrag geſliſt is, op die voorwaarde, dat de Heer van Breda aan de Ridderorden van Malta, of wel, in derzelver naam, aan den zoogenaamden Commandeur van de Braake zoude betalen een jaerlykſe rent van drie duyzent ſes hondert ſes en ſeſtig gulden, elf ſtuyvers, agt penningen, 't gene heden noch achtervolgt wordt.

Digitized by Google

BAERLE.

Baerle, een uur ten Zuidweſten van Alphen, en vier uuren ten Zuiden van Breda gelegen, wordt 't aldereerſt genoemt in den Stichtbrief van Thoor van den jaare 992, by dewelcke Hilſondis, Gravin van Stryen 't zelve, met den Outaar, door haar ter eeren van den H. Martelaar Remys geſticht, aan 't Konvent van Thoor ſchenckt. *Proeven n. 4.*

Miræus, in zyne byeenzameling der Fondatien, brengt een ouden brief voor, van 't jaar 1026, waar by Eremboldus zyn aloudt vry goedt in Baerle geeft aan de Abtdye van St. Pieter te Gent, alwaer de H. Amelberga begraven legt. *Mirai Op. Diplom. part. 2. pag. 947.*

Hildegond, Abtdis van Thoor, heeft in 't jaar 1261. 't recht der begeving van de Kerk van Baerle aan 't Kapittel geſchonken, en aan den Paſtor dier Kerke jaerlyks vyftien ponden Lovens bezet.

De Abtdis van Thoor heeft hier mede, gelyk als te Gilze, een Rechtbanck of Laathof. Tot dezen ouden Hove behooren alle de goederen gelegen te Chaam, Alphen, Goirle, Welde, Merksplas, en binnen Baerle, Naſſau en Hertog, die in den zelven Hove chyns of Rogpacht geven. Dees Vierſchaar beſtaat insgelyks uyt een Meyer en zeven Schepenen of Laeten, waar van 'er vier moeten woonen te Baerle, een te Welde, een te Goirle en een te Merksplas. Deze houden mede tweemaal 's jaars hun Genecht te Baerle op Dingsdag naa belooke Paeſſchen, en daags naa St. Denys dag: zy trecken geene Wedden of Jaergelden, dan worden op de gemelde Genechten, ten koſten van de Abtdis en 't Kapittel, heerlyk onthaelt.

Baerle is in twee Regtsgebieden, tuſſchen den Hertog van Brabant en den Heer van Breda, verdeelt, waar van *Baerle Hertog* behoort onder 't Kwartier van Turnhout, en *Baerle Naſſau*, zynde 't voornaamſte gedeelte, onder 't Landt van Breda.

De Kerk, geſticht ter eeren van St Remys, is een aanzienelyck gebouw met een hoogen ſchoonen toren, ſtaande op den grondt van Baerle Hertog, en behoort deswegens aan de Roomſchgezinden. Naa het ſluyten der Munſterſche Vrede is alhier de eerſte Hervormde Predikant geplaatſt, die zynen dienſt verricht in de Kapel van St. Salvator.

Lyſte der PREDIKANTEN *van* BAERLE.

1650.

Johannes Pool, *Vertrocken naar* de Hage. 1653.

1653.

Abraham Santvoort, *Vertrocken naar* Chaam. 1659.

1659.

Matthias Knaaps, *Vertrocken naar* Terheyden. 1676.

1676.

Johannes van Vechelen, *Geſtorven* 1720.

1722.

Jacobus Coets.

Niet verre van Baerle ten Weſten legt *Looveren*, een zeer vermakelyck Gehucht, alwaar een kaſteel ſtaat, *'t Huys te Brubeze* genaamt, voorheen by de Heeren uyt dat Geſlacht gebouwd en bezeten, doch nu in eygendom toebehoorende aan den Heer Haſſelaer.

Uylekoten, leggende omtrent een uur ten Weſten van Baerle, behoort mede onder deszelfs Regtsgebiedt, en heeft een Kapel voorheen aan den H. Bernard toegewydt, dog nu mede bedient wordende by den Predikant van Baerle. *Gramaye. Ant. Bred. cap. 18.*

Zonderhagen heeft mede een Kapel, ter eeren van den H. Rumold geſticht. In dit gehucht heeft Philips de Goede Hertog van Bourgondien en Brabant, in 't jaar 1443., aan Dirk van Haren, vyf-en-twintigſten Abt van Tongerlo, vergunt,

Digitized by Google

gunt, om ſes Schepenen of Laeten aan te ſtellen, die hunne Rechtbanck aldaar zouden houden om te erven en te onterven.

Caſtelre, gelegen op de uyterſte grenſen van 't Landt van Breda tegen 't Graafſchap Hoogſtraten, behoort mede onder Baerle, en heeft insgelyks een Laetbanck, genaamt *Weſemael*, toekomende aan den Graaf van Hoogſtraten, waar onder veele gronden van Erven dingplichtich zyn. Zoo wanneer 'er over dezelve eenig geſchil ryſt, ſtaat zulks ter beſliſſing van den Schoutet, de Leenmannen en den Secretaris van Hoogſtraten, voor dewelcke oock alle veſtingen, erffeniſſen enz. moeten verleden worden. Dees Banck ſtrekt zich oock verder uyt onder de Parochien van Minderhout en Meer in 't gemelde Landt van Hoogſtraten gelegen.

Baerle heeft den oorſprong gegeven aan een zeer oudt Geſlacht, 't welcke reeds in de dartiende eeuw bekent ſtaat. Onder andere vindt men, dat Hendrick van Baerle, in 't jaer 1243., mede ondertekent heeft den Brief, waarby Hildegond de Borne, Abtdis van Thoor, aan Godevaert den IV., Heer van Breda, een rent van vyf Keulſche Marcken, uytgaande op haar Hof te Baerle, verkogt.

De Rechtbanck van Baerle Naſſau, beſtaat uyt een Schoutet, die te gelyck Schoutet van Alphen en Chaam is, en zeven Schepenen, waarby gevoegt zyn nog twaalf Commerzetters of Gezwoorens, aan welke 't beſtel gelaten is over alle zaken, de Geltmiddelen van dezen Dorpe betreffende.

CHAAM.

Chaam, by de oude Schryvers *Cambe* en *Cham* genaamt, is een der oudſte Dorpen van deze Landtſtreek, en in de Saliſche Wetten reeds bekent, als een der Maelſteden of Plaatzen, alwaar de Francken, naa dat zy, in de vyfde eeuw naa de geboorte des Heylands, zich in deze Landen nedergezet hadden, hunne vergaderingen hielden. *Wendelin. de Lege Salica.*

Deze Heerlykheid is altyt een gedeelte van 't Landt van Breda geweeſt, doch in 't jaar 1243. geeft Godevaert de IV., Heer van Breda, de Landtbouwing van Chaam, ten erffelycken rechte, aan Willem, brenger van den brieve, gelyck hy hem noemt, op den laſt van jaerlyks aan den Heer van Breda, in den naam van Bede, te betalen twee ſeſteren Rogge, vier ſeſteren Garſt en ſes ſchellingen Lovens, met verdere voorwaarde, dat Willem gehouden zoude zyn, gelyck de andere Luyden van 't Landt van Breda, hem Godevaert en zyne naakomelingen te helpen in krygstochten, als hy beoorlogt wierdt, of zyne Dochter ten huwelyck beſteede, of als zyn Perzoon in gevangenis gehouden wierdt. *Kronyck van Breda.*

Het blyckt niet, hoe lang dit Dorp van Willem en zyne naakomelingen in Erfpacht is gehouden, immers by de Limietſcheyding en paaling tuſſchen Raſo van Gaveren en Gerard van Weſemale in 't jaar 1290. gedaan, wordt het nog onder de Dorpen 's Lands van Breda niet opgenoemt. Echter is het zeker, dat 't zelve in latere tyden den gemelden Lande is ingelyft, en te gelyck met de andere Dorpen verheven geworden.

De Kerk, met een zwaren ſteenen Toren voorzien, was voormaals ter eeren van den H. Antoni gewydt, en wierdt bedient door eenen Afgezondenen uyt de Abtdye van Tongerlo, welke alhier en te Alphen nog veele goederen bezit: Doch naa de invoering van den Hervormden Godsdienſt, wordt de dienſt daar in verricht door een Predikant ſtaande onder 't Klaſſis van Breda.

Lyſle

Digitized by Google

Lyſte der PREDIKANTEN *van* CHAAM.

1643.

Paulus Epiſcopius, *Vertrocken naar 's Gravemoer* 1648.

1649.

Theodorus Winkelmans, *Vertrocken naar* Ooſterhout. 1658.

1659.

Abraham Santvoort, *Geſtorven* 1669.

1670.

Adrianus vanHagendyck, *Geſtorven* 1703.

1697.

Theodorus van Hagendyck, *eerſt Adjunct, Geſtorven* 1714.

1715.

Petrus Becude, *Vertrocken naar* Alphen 1736.

1736.

Antonius Soutkaſt, *Vertrocken naar* Indien, 1741.

1743.

Johannes Huyberts.

Onder deze Heerlykheid behoort *Snyders Chaam*, een Gehucht met een Kapel ter eeren van de H..... geſticht, welke tans een aanhangzel van de Kerk van Chaam is, en by eenen en den zelfden Predikant bedient wordt.

De Rechtbanck van Chaam maakt uyt een gedeelte van die van Alphen, doch de geltmiddelen van dit Dorp worden in 't byzonder beſtiert door ſes Gezwoorens.

VIII. HOOFTSTUK.

Beſchryving der Heerlykheden ZUNDERT *en* RYSBERGEN.

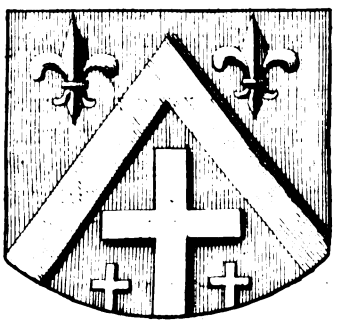

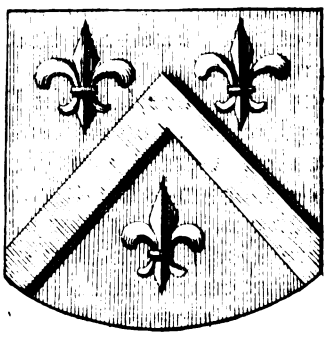

ZUndert, een vol Leen van Brabant, 't gene byzonder verheven wordt, legt omtrent drie uuren ten Zuidweſten van Breda, aan de heirbaan naar Antwerpen, en is een groote Heerlykheid, voor veele eeuwen verſcheiden in twee Regtsgebieden, welke door de Heeren van Breda, voor een gedeelte in pandſchap, en voor een gedeelte in eygendom bezeten worden.

Proeven n. 50. Jan van Polanen, Heer van de Leck en Breda, verkreeg het eene gedeelte, in 't jaar 1387, van Johanna Hertogin van Brabant, mits aan haar verſtreckende duyzent Francken, munte des Konings van Franckryck, waar voor zy aan den zelven haare Heerlykheden van Groot en Klein Zundert, enz. verpande. Uyt dien hoofde gaf Antoni, Hertog van Brabant, namaels in 't jaar 1409, aan Engelbrecht, Graaf van Naſſau, de macht, om te Zundert onder den Hertog Rechten en Rechtbancken aan te ſtellen.

Het

Digitized by Google

Het andere gedeelte was van overlange tyden 't Erfgoedt van 't Riddermatig Huys van Schoonhoven, en niet, als zommigen willen, van 't Geſlacht van Coudenberg, gelyk zulks uyt den volgenden brief genoegzaam blyckt.

„ Cont ſi allen luden, die deſen brief ſullen ſien oft horen leeſen, dat ic Jan
„ van Coudenbergh noch Heer der heerlycheyt, noch patroon noch gifter der
„ Kercken van Zundert en bin, noch noeyt in tiden voerleden en was, noch
„ myn ouders mede, maer die heerlycheyt ende die ghiften van der Kercken
„ van Zundert voorſcreven behoren Jane van Scoenhoven Borchgrave tot Dor-
„ mael toe, gelyc als ſy hem van Heeren Jane van Scoenhoven ſinen vader
„ bleven, Ende hy houdende es teenen gerechten leen van mynre liever Vrou-
„ wen van Brabant. In kenniſſen der waerheyt ſo heb ic Jan van Coudenber-
„ ge voorſcreven minen propren zegel aan deſen brief gehangen. In 't jaer
„ ons Heeren duſent drie hondert tnegentich en twee op den ſeſten dach van
„ Julio. (*En was bezegelt met een cleyn uythangend zegel in groenen waſſche.*)

Dit Huys van Schoonhoven is zeer oudt en in de Brabantſche Gedenkboecken zeer vermaart geweeſt. Onder andere vindt men Jan van Schoonhoven Heer van Zundert al opgenoemt onder de Edellieden van Brabant, welke de beruchte Charter, in 't jaar 1372, te Kortenberg tekenden. In dien Stam is deze Heerlykheid gebleven tot 't jaar 1460, wanneer Johanna, eenige overgebleve Erfdochter van Jan van Schoonhoven, met haaren man Willem van der Marck, zoon des Heeren van Arenberg, het Dorp en 't Goedt van Zundert in wiſſeling overgaf aan Jan Graaf van Naſſau en zyne gemalin Maria van Loon, tegen 't Dorp, 't Landt, en de Heerlykheid van Lumpmen by Thienen gelegen. Welck Verdrag Karel Hertog van Bourgondien en Brabant, by zyne opene brieven, gegeven den negenden van Sprockelmaandt 1470. nader bekrachtigt heeft.

Miræi Diplom. Belg. l. 2. cap. 113.

Le Roy Not. March. S.R. Imp. l. 9. c. 13.

Het onderſcheid dier twee Rechtsbedwangen, wordt noch heden in acht genomen, want over Zundert-Hertog wordt 't Recht bedient op den naam van Meyer en Leenmannen, en over Zundert-Naſſau, van Schoutet en Schepenen. Voorheen was over de paaling dezer twee byzondere Regtsgebieden veelmaels verſchil gerezen, 't gene, in 't jaar 1551, eyndelyk op de volgende wyze geſlift is.

„ Op ten achtentwintichſten dach der maent van Auguſto a°. xv°. een en
„ vyftich zoo hebben M^r. Steven van den Berge Raedt ende Rentm^r. ende
„ Michiel Piggen Greffier van de Rekeningen mynen Geneden Heeren den
„ Princen van Oraengien &c. gereyſt weſende tot Sundert om hen te doen in-
„ formeren ende kenniſſe te nemen aengaende de Gehuchten aldaer genaempt
„ onder den Hertoge en waer deſelve ſcheydende ſyn van de Gehuchten al-
„ daer genaemt onder Naſſou, voir hen doen roepen de nagenoemde Officie-
„ ren, Wethouderen en eenige van den oudtſten Ingeſetenen van den voorſz.
„ Dorpe van Zundert, die kenniſſe van der ſelver ſaecken hebben ſouden mo-
„ gen, te weten, Jacoppen Jan Kerſtiaens ſone out omtrent 40. jaeren, Scoutet,
„ Corneliſſen Gheryt Stoops ſone out omtrent 70. jaren, Henricken Aert
„ Lodders ſone out in de 70 jaren, Schepenen in der Eenigen van Rysbergen,
„ Anthoniſen Laureys Hoeſſchaerts, ſone out omtrent 50. jaren, Man in de
„ bancke gen. onder den Hertoge te Zundert, Anthoniſſen Marſs out omtrent
„ 50. jaren, Secretaris, Jooſſen Joos ſone out omtrent 40. jaren, Vorſter tot
„ Zundert, ende Wouteren Jan Wielmans ſone out omtrent 80. jaren, Leen-
„ man onder mynen Gened. Heere den Prince van Oraengien, metten welc-
„ ken de twee Commiſſariſſen myns Gen. Heeren des Princen van Oraengien
„ voirſz. gegaen ſyn ten plaetſen daer deſelve gehuchten ſcheydende ſyn, ſo
„ als henluyden dat by de voirgen: perſonen geweſen wert: Ende alſdoen en-
„ de oick daerna wederom ten huyſe ende herberge van den voirgen. Jooſ-
„ ſen Joos ſone Vorſter gekeert weſende, ende aldaer perſoenlyck compare-
„ rende de perſonen boven genoempt, hebben by de voorſz. Commiſſariſſen
„ geinterrogeert ende gehoert weſende op ende aengaende der ſaken boven
„ gementioneert by den eede die ſy luyden reſpective tot honne Officien en
„ anderſſins den voorſz. mynen Gen. Heere gedaen hebben, eendrachtelyck
„ getuygt, geaffirmeert ende verklaert dat ſy honnen Ouders, ende anderen
„ van oude tyden altyt hebben hooren ſeggen, ende dat ſyluyden binnen den

Digitized by Google

„ tyde ſy kenniſſe ende verſtant van ſaecken gehadt hebben, altyt gehouden „ hebben ende houdende ſyn, dat het huys van wylen Gerit Boons Weduwe „ tot Zundert op ten hoeck van den Waterlaet is het uyterſte huys onder „ den Hertoge, ende coompt aen de Langereeck gelegen onder Culenborch, „ tſelve huys comende metten voirſten eynde aen sHeeren ſtrate, ſtreckende „ neffens deſelve Langereeck, ende d'waterloopken daer neffens loopende ne- „ derwaerts in de grote beke, genaemt de Wegereyſe, ende ſtreckt voerts van „ des voirſz. Gerit Boons huyſinge over de ſtrate, doir het ſtraetken daer te- „ gens over liggende. Ende is thuys ſtaende tegens over des voorſz. Gerit „ Boons huyſinge aen de noortſyde van der ſelver ſtrate oick d'uyterſte huys „ onder den Hertoge, ende de erven liggende over het ſtraetken daer benef- „ fens liggende, loopende recht op na den Rootvenne, ſyn gelegen onder „ Naſſou, behalven een huysken met een Schuere nu ter tyt toebehoirende „ Peteren Maes Cornelis Ghys ſone, ende van daer weſtwaerts uut beneden „ den Engelſchen dyck, tot op t'Blondeels wielken liggende, op t' cleyn „ beecxken, daer alrenaeſt woont Gelis Aerts aen d'een ſyde, ende Jan Buer- „ ſtedens aen d'ander zyde van den ſelven beecxken, beyde gelegen onder „ Naſſou, Ende gaet van daer de paelſceydinge voirts ooſtwaerts op langs tſel- „ ve beecxken na Stuvezande toe, totter voorſz. grooter beke toegen: de „ Weeghreyſe. Ende niettegenſtaende de paelſceydinge voorſz. gaet gelyc „ boven geſcreven is, dat nochtans binnen de voorſz. palen onder den Hertо- „ ge gelegen zyn eenige huyſen ende diverſe gronden van erven, die van al- „ len ouden tyden behoirt hebben ende behoiren onder Naſſou en Culenborch, en „ dat van gelycken buyten de voirſz. palen onder de Heerlycheit van Breda „ eenige huyſen, ende diverſe gronden van erven gelegen zyn behoirende on- „ der den Hertoge, die te lang ſouden ſyn alle alhier verklaert ende geſpecifi- „ ceert te worden, overmits de cleynheit van deſelve parcheelen.

„ Verklarende en affirmerende voorts de Deponenten voorgen: dat aen- „ gaende den goeden voorſz. gehouden worden diverſe Vierſcaren by diverſe „ Officieren ende Wethouderen, te weten aengaende de ghene die gelegen „ ſyn onder Naſſou en Culenborch by Schoutet ende Scepenen, ende aengaen- „ de de gene die gelegen ſyn onder den Hertoge by Meyer ende Mannen, En- „ de dat de goeden, die onder Naſſou behoiren, geveſt worden voor Scepe- „ nen in der Eenigen van Ryſbergen, ende dat men in ſaicken van appel- „ latien van de ſelve gaet te hoode aen de Hooftbanck van Breda, Ende dat „ de goeden gelegen onder den Hertoge geveſt worden voor Mannen tZundert, „ en dat men in ſaecken van Appellatien van deſelve gaet te hoode tot Sant- „ hoven.

„ De voirgen. Jacob Jan Kerſtiaens ſone Scoutet, Anthonis Mars Secreta- „ ris, ende Jooſt Joos ſone Vorſter, verclaerden en affirmeerden noch by „ honnen eede voirſz., dat binnen den Dorpe ende Heerlycheit van Clein Sun- „ dert gelegen ſyn deſe nabeſcreven Hoeven oft Steden ende erven, te we- „ ten de Hoeve oft Stede die Aert Peter Jan Rombouts ſone, de Hoeve oft „ Stede die Dirc Cornelis Roevers ſone alias Teermans, de Stede die Wilbort „ Peter Jan Rombouts ſone, de Stede die Anthonis Stevens, de Stede die „ Cornelis Cornelis ſone Vervloet, die Stede die Cornelis Beatris, de Stede „ die Heylwich Buerſtedens, de Stede die Jan Merceliſſen, ende de Stede „ die Dyrc Dyrch ſone, die men noempt Brodxkens, reſpective in der tyt „ beſittende ſyn, van alle dewelcke de huyſen met eenige parcheelen van den „ erven daer toe behoirende, gelegen ſyn en reſorteren onder den Hertoge, „ ende mede onder Culenborch ende Naſſou.

„ Ende de voirgen. Cornelis Gheryt Stoops ſone, ende Hendric Aert Lod- „ ders ſone verclaerden noch voorts by honnen eede voirſz. dat ſy honnen „ Ouders ende anderen van ouden tyden altyt hebben hooren ſeggen, dat „ den Heere van Breda competeert de hooge Heerlycheyt op te Heyrbaen, „ ſo wel onder Cuylenborch, als onder den Hertoge, ende dat deſelve Heyr- „ baen behoirt te weſen breet veertich voeten. Ende dat ſyluyden altyt geſien „ en geweten hebben, dat de Scouten oft Vorſter by den Heere van Breda „ geſtelt, ende niet de Officieren onder den Hertoge of Cuylenborch, de „ bruecken op te ſelve Heyrbaen gevallen uytgericht heeft.

„ Al

„ Al aldus gedaen ten dage jare ende plaetſe voirſz. daer by ende over ſyn
„ geweeſt als getuygen Jan Back ende Willem Adriaen Heymericx ſone, En-
„ de ick geſworen Clerck der Stadt Breda ondergetekent, mette getuygen
„ voorſz. daer toe zunderling geroepen ende gebeden,

(*Ende was ondertekent*)

CORPUT.

De Kerk van Zundert is een aanzienelyk gebouw met een hoogen Toren, voorheen geſticht ter eeren van den H. Trudo. Tans wordt de Godsdienſt daar in verricht by een Predikant behoorende onder 't Klaſſis van Breda.

Lyſte der PREDIKANTEN *van* ZUNDERT.

1639.

Henricus Heinsbergius, *Vertrocken naar* St. Annelandt 1642.

1643.

Johannes Schulerus, *Vertrocken naar* Princelandt 1647.

1647.

Samuel Piſtorius, *Vertrocken naar* de Made 1655.

1656.

Petrus Becude, *Geſtorven* 1690.

1691.

Cornelius Zeylmans, *Geſtorven* 1739.

1741.

Johannes Wilhelmus Coets.

Binnen deze Plaats ſtont voorheen nog een Gaſthuys, 't welk aldaar geſticht was by Heer Jan van Nederven en Margriet van Laar zyne huyſvrouw.

In voorige tyden was alhier een groote handel door de menigte van Wollelaken-wevers en Leerbereyders, die weekelycks op de Markten der omleggende Plaetzen ſtonden, als maendags te Roſendael, dingsdags te Breda, woensdags te Hoogſtraten en vrydags te Antwerpen. Doch in den jare 1584, geduurende 't beleg van Antwerpen, ontſtont te Zundert een groote brandt, waardoor wel tweehondert huyſen in de aſche gelegt wierden; door welk ongeval die neeringen teenemael verloopen zyn.

De Rechtbanck dezer Heerlykheid is vereenigt met die van Rysbergen, en beſtaat uyt eenen Schoutet en zeven Schepenen, waar van er altyt twee uyt Rysbergen genomen worden. De andere vyf worden uyt Groot en Klein Zundert gekoſen, die oock, met nog twee anderen, te gelyck Mannen van Leen zyn onder Zundert Hertog: Boven dien zyn 'er nog tien Gezworens, die telkens over de belaſtingen en verdere Geltzaecken dezer Heerlyckheid moeten gehoort worden.

In deze Parochie hadt de Abt en het Konvent van St Bavo te Gendt voormaels eene kleine Heerlyckheid van Renten en Hergeweyden, naamaels, in 't jaer 1523, verkogt aan Hendrick Graef van Naſſau, Heere van Breda. Deze Heerlyckheid voerde den naam van *Zombeecke*, en hadt inſonderheid dit volgende Recht. Over andere jaaren, s'avonds op St. Severyns dag, waren de Leenmannen verpligt aldaer aan hunnen Heer te geven een eerlycke maeltyd van twaelf Perzoonen, te eten en te drincken geſoden ende gebraden, gelyck te dien dage getydig zoude zyn. Ses mochten komen te paard en hunne paarden beſtelt hebben van hooy, ſtrooy, enz. en over dag en nacht een loopen haver. De andere ſes komende te voet, mochten met hen brengen jaagende honden en vliegende vogelen, welcke inſgelycks moeſten verzorgt worden, den honden broots, en den vogelen aas genoeg: De ſes komende te paard moeſten noch hebben over den maeltyd ſes kwarten wyns, en drie tot hunnen ſlaepdranck. Een diergelycke maeltyd wierdt den volgenden dag tegen den avondt weder bereydt, wanneer de gemelde twaalf Perzoonen van Rysbergen

Digitized by Google

te Zundert te rug kwamen. In het Boſch op de geweze Hoeve van den Heer, was voorheen nog te zien de plaats, alwaer de Burgt van Zombeecke eertyts geſtaen hadt.

Niet verre van Zundert, omtrent de Weerreys, legt het *Huys te Laer*, anders *'t Hof* genaemt, wel eer, gelyck verhaelt wordt, de Woonplaets der Heeren van Breda, voornamentlyck te tyde, als de Deenen of Normannen den Burgt aldaer inhielden. Dit Huys heeft den naam gegeven aan een vermaert Geſlacht, 't gene menigwerf in de oude Brieven voorkomt: Zelf vindt men dat Hilſondis Gravin van Stryen, in den Stichtbrief van Thoor, by haar gegeven in 't jaar 992, G: de Zundert haaren Kaſtelein noemt. Naderhandt is het lang bezeten geweeſt by de Adelyke Geſlachten van Wyngaerden en Nederven. Tegenwoordig behoort het in eygendom aan de Weduwe en Erfgename van den Heer Arnout Otto, Overſten van een Bende Ruyteren in dienſt der Algemeene Staten, die 't zelve, voor eenige jaaren, merkelyck verbetert, en met veele aangename tuynen en beplantingen verciert heeft.

Aan deze Heerlyckheid paalt mede het Dorp *Wernhout*, 't welk een hooge Heerlyckheid is op zich zelf. In den jaare 1453, was er Heer van de Graef van Ooſtervant, en in 't jaar 1487, de Heer van Kuylenburg. In latere tyden is het veele jaaren bezeten geweeſt door 't Geſlacht der Aerſſens, van dewelcke het, in 't laatſt der voorlede eeuw, door koop gekomen is aan Willem den III. Koning van Groot Brittannien. Wernhout is een Opper-of Hooftleen van het Leenhof van Brabant, waar onder veele Leenen, en zelf eenige Achterleenen behooren, die daar van afhangen: Deze Agterleenen hebben hunne byzondere Leenhoven, voor dewelke men niet alleen de onderhorige Leenen verheft, maer oock verbinteniſſen en uytwinningen doet. De gemelde Heerlyckheid, hoewel omtrent de Verpondingen en andere Laſten met Zundert vereenigt, heeft echter zyn eygen Rechtbanck, beſtaande uyt een Schoutet en zeven Schepenen, die hoog, laag, en middelbaer Rechtsgebiedt oeffenen, en die te gelyck Meyer en Leenmannen zyn; van welckers vonniſſen men voormaels beriep aan de Mannen van Leen 's Lands van Mechelen, naamaels aan de Hooftbanck van Santhoven, doch nu aan die van Breda: Wordende echter de Coſtumen van Santhoven aldaer, zoo wel als te Zundert onder den Hertog, heden nog achtervolgt. Van Lyfſtraffelycke zaecken, in deze Rechtbanck gewezen, valt geen beroep nog hervorming.

Omtrent een vierendeel uurs ten Noordweſten van Zundert legt *Klein Zundert*, een Parochie op zich zelve, en voorheen behoort hebbende aan 't Klooſter van Epternaken. Naderhant is ze door Arnout van Loven, Heer van Breda, geſchoncken aan den Abt van Tongerlo, die met het Konvent aldaer nog veele goederen bezit. De Abt van St. Bavo te Gendt hadt in voorige tyden daar op wel eenig recht voorgewent, doch, in 't jaar 1265, heeft hy daar van, ten behoeven van 't Klooſter van Tongerlo, afgeſtaen.

Proeven n. 78.

De Kerck, die nog in wezen is, en een fraeyen Toren heeft, was eertyts aan den H. Willebrord toegewyd, doch is tans buyten eenig Geeſtelyck gebruyck.

RYSBERGEN.

Ten Zuidweſten van Breda, tuſſchen de Hage en Zundert, op beyde de oevers der rivier de Aa of Weerreys, is gelegen de Heerlyckheid Rysbergen, waar van men zegt dat de H. Bavo eertyts Heer zoude geweeſt zyn. In 't vervolg van tyd is ze bezeten geweeſt door den Abt en de Geeſtelycken van St. Bavo te Gendt: Immers vindt men, dat Keizer Otto de I, in 't jaar 965, de bezittingen dier Abtdye beveſtigende, daar onder voornamentlyck opnoemt het Dorp Rysbergen, gelegen op de rivier de Aa, met den Molen, enz. Naderhant, omtrent de twaelfde eeuw, behoorde ze aan Bernerus de Riſebergen, die, in den jaare 1158, verſcheide goederen onder Eſſchen en Kalmthout gelegen, aan 't Konvent van Tongerlo heeft geſchoncken, welke gift Godevaert, Hertog van Lothryck en Brabant, by zyne opene brieven gegeven te Loven in 't jaar 1179, nader beveſtigt heeft. Zommigen willen, dat dees Bernerus uyt het Huys van Brabant afkomſtig, en een zoon zoude geweeſt zyn van Arnulfus, toegenaemt de Brabander.

Gramaye Antiq. Bred. Cap. 2.

A. Wichmans Brab. Mar. l. 2. c. 61.

Hoe

Digitized by Google

Hoe lang Rysbergen in dat Geſlacht gebleven is kan men, by gebreck van behoorlycke aanteekening, niet melden. Echter is het zeker, dat die Heerlyckheid namaels gekomen is aen den Heer van Breda; hoewel de gemelde Abt en 't Konvent van St. Bavo daer in noch behielden eenige heerlycke Rechten, beſtaende in Renten, Chynſen, de Jacht, enz. welke ze eyndelyck, op den negen en twintigſten van Slachtmaandt 1523, aan Hendrick Graef van Naſſau, Heer van Breda, overgaven in mangeling tegen een erflycke Rent van drie ponden groot Brabants, die de gemelde Graef hen bezette op de Halle van Dieſt, genaemt de Colve, ſtaende binnen de Stadt Antwerpen; en onder voorwaerde dat aan den Abt zoude blyven het Recht, om de Paſtorye en Vikaryen te begeven. Deze Overeenkomſt is, in alle deszelfs deelen, door Keyzer Karel den V. in 't zelfde jaar bekragtigt. *Le Roy, Not. Mar. S. R. Imp. l. 9. c. 12.*

Rysbergen is een vermakelyck Dorp, bewoont by veele Kooplieden, die een grooten handel op Brabant dryven. In 't jaar 1572. wierdt het door de Spaanſchen t'eenemaal in de aſſche gelegt, doch namaels door de inwoonders weder herbouwt.

De Kerck, ter eeren van den H. Bavo geſticht, doch nu meerendeels vervallen, was eertyts een Prooſtdye van de Abtdye van St. Bavo te Gendt, en is in 't vervolg met een Perſoonſchap en twee Vikaryen voorzien. Naa het invoeren van den Hervormden Godsdienſt wierdt ze bedient by een Predikant behoorende tot het Klaſſis van Breda, die aldaer den dienſt verricht heeft tot het jaar 1675, wanneer die Kerck met die van Zundert vereenigt is.

Lyſte der PREDIKANTEN *van* RYSBERGEN.

1648.	1663.
Johannes Zas, *Vertrocken naer* Weſtmaes 1648.	Cornelius van Bergen, *Vertrocken naer* Maeſtricht 1673.
1650.	1674.
Joſue de la Cave, S. S. Th. Dr. *Geſtorven* 1661	Theodorus Santvoort, *Vertrocken naer* Ginneken 1675.

De Rechtbanck dezer Heerlyckheid is wel, gelyck hier voor gemeld is, vereenigt met die van Zundert, doch omtrent de Geltmiddelen heeft dit Dorp zyn eygen beſtel, ten welken eynde alhier jaarlyks door den Heer aangeſtelt worden tien Gezworens.

Onder Rysbergen behooren *Tichelt*, een Achterleen van het Leenhoof van Breda, 't gene zyn byzonder Leenhof heeft, en *Kaerſchot*, alwaer, zedert lange jaaren, een Watermolen op de Aa of Weerreys heeft geſtaen, welcke Arnout van Loven, Heer van Breda, in 't jaar 1279, te leen uytgaf, waer van de twee volgende Brieven nog voor handen zyn.

„ Ic Arnoud van Lovene, ~~Heer van Breda~~, en ic Yſabiaul zyn Wyf, Vrou-
„ we van Breda, makent cont allen den ghenen die deſe lettren ſelen ſien en
„ hoeren, dat wi hebben ghegheven Heinreecke die men ſeit den Langhen, onſen
„ knape, onſe hoeve te Karleſchot, ende die Molen en al dat daer toe behoert
„ in al diere manieren dat wi ende onſe Voerſeten dien Heeren waren van
„ Breda hebben ghehouden, ende die Veſghere, ende ſeſſe ſeſteren Corens die
„ ons Jacob van Tighelt ſchuldich is jaerlich, Ende al dit hebben wi hem ende
„ ſinen hoere ghegheven te houdene van ons ende van onſen hoere te leene,
„ Ende by die dat wi willen dat dit vaſte ſi ende geſtade, ſo hebben wi deſe let-
„ tren beſeghelt met onſen ſeghelen, Hier over waren Myn Har Franke van
„ Weſemale, Myn Har Gilis van Buſinghen Ridderen, Gilis van Breda, Ghe-
„ raert van Tighelt, Coele van der Dilft, Willem ſyn broeder, Willem van
„ den Hoegenhus, Willem Zyrichſoens, ende Hughe Lat. Dit was ghedaen
„ in 't jaar van der incarnacien ons Heeren duſentech twe hondert ſeventich
„ ende neghene es Manendachs in die Chincſſen daghe.

Digitized by Google

„ Jhan bi der gratien ons Heren Hertog van Lothryck, van Brabant en van
„ Lemborgh, doen cont hen allen die deſe lettre ſelen ſien en hoeren leſen,
„ dat is comen vore ons en voer onſe Mannen van leene die hier na ſyn beſcre-
„ ven, Her Heinrec gheheten van den Mortiere, Prieſtere, en heeft ons opge-
„ dragen in onſe hant overmits die maninge van ons en den Wiſdom van
„ onſen Mannen van leene, die hier nae genoemt ſyn, alſelke goeden alſe
„ hier na ſyn beſcreven, die hi van ons plach te houdene in rechten leene,
„ dats te wetene, In den eerſten een hoeve alſo groot en alſo cleine alſe hi hem ae n-
„ quam en verſtarf van Beatriſen Scavarduine ſynre Moeder en gelegen es
„ te Tighelt in die prochie van Rysberghe, met allen haren toebehoerten,
„ Item half die Molen te Karlſchot met allen haren rechten en toebehoerten,
„ ende viſſcherien die der voerſeider Molen toebehoerdt, Item vyff ſiſtere ou-
„ der rogghe ende gherſte jaerlics, en alle die mannen en alle de rechte die daer toe
„ behoeren, leggende te Karlſchot, Ende den ceyns te Tighelt in die prochie
„ van Rysberghe met allen ſinen toebehoerten ende met allen dien manieren,
„ dattene Heinrec die Langhe voermaels te houdene plach, te Heeren Willems
„ behoef van Duvenvoord Heren van Oeſterhout ons liefs ridders ende mans
„ die aldaer tegenwerdegh was, ende warp ende verteech aen alle de voer-
„ ſeide goede ende onderwes hem gelyc dat recht wysde met ſinen vrien
„ wille ſonder enich recht daer in te behoudene in negheenre manieren.
„ Ende alle deſe voerſeide dinghe wel en na recht ghedaen met maninghen en
„ met wysdoeme ghelyc dat voerſeid es; negheenen poente van rechten daer
„ in achtergelaten. Soe ghaven wi den voerſeiden Heren Willeme alle de
„ voerſeide goede gelyc datſe voergenoemt ſyn, ende ſinen oer ende naco-
„ melingen erfeleke en emmermeer in rechten leene, van den welcken goeden
„ hi ons manſcap dede, gelyc dat hi ſchuldich was te doene, ende wi
„ ontfinghenne daer af in onſen hulden ende manſcape. In orconſcape van
„ welken dingen wi hebben den voerſeiden Heren Willeme ghegheven deſe
„ lettren beſeghelt met onſen ſegele, hier over waren onſe Man van leene,
„ dats tewetene Her Louys van Crayenhem, Her Adaem van Helleke, Her
„ Herman van Os, ridderen, Jhan Rikier van Mechlene ende Diederec die
„ Loeſe van Brueſſelle, dewelcke hebben hare ſeghele gehangen ane deſe lettren
„ met den onſen ſeghelen, In kinniſſen van allen den voerſeiden dingen. Dit
„ was ghedaen ende gegheven te Brueſſele des donredaegs naer Sinte Peters-
„ dach in Sporkille in den jare ons Heren duſentegh ccc. ſeſſe ende dertigh
„ Bi den Hertoge en bi ſinen Raad.

IX. HOOFTSTUK.

Beſchryving der Vryheid ROSENDAEL *en Heerlykheid* NISPEN.

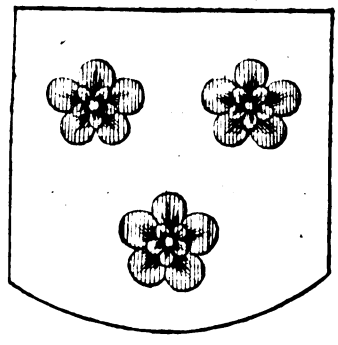

ROſendael, zoo veel gezegt als het Dal der Roſen, is een zeer aanzienelyck Vleck met hoog, laag, en middelbaar Regtsbedwang, 't welck in grootheid, macht, en gebouwen voor weynige middelbare Steden behoeft te wyc-

wycken, en ſtreckt zich Weſtwaarts uyt tegen de grenſen van 't Markgraafſchap van Bergen op Zoom, van welke Stadt het drie uuren, en van Breda vyf uuren gelegen is.

Deze Vryheid is van aloude tyden geweeſt een gedeelte van 't Landt van Breda, en is oock door de Heeren van Breda bezeten tot Godevaart den IV, in wiens tyd men vindt, dat Arnout van Gaasbeke, die deszelfs dochter ten huwelyck hadt, zich in 't jaar 1260. heeft geſchreven wettig Momboir en Heer van den Lande van Breda, als daar in hebbende, uyt hoofde van zyne gemalin, Kalfdonck, Hulsdonck, Langdonck en Roſendael. *Proeven. n. 17.*

Raſo van Gaveren, Heer van Liedekerke en Breda, by Adewyne, dochter van Heer Willem van Stryen, zyne tweede huysvrouwe, onder andere kinderen verwekt hebbende eene dochter met name Geertruid, welke trouwde met Klaas van Rymerswale, Ridder, Heer van Lodyck, bewees aan haar, met bewilliging van Raſo van Gaveren, Heer van Boelaer, zynen oudſten zoon, in 't jaar 1290, onder meer andere goederen de erffelykheid en 't inkomen van Roſendael, met de middele en laage Heerlykheid van dien, het hooge Regtsgebiedt aan zich behoudende. Uyt dit huwelyck zyn voortgeſproten de Heeren van Lodyck in Zeelandt, die oock vervolgens Heeren van Roſendael zyn geweeſt, tot den jaare 1501, wanneer Klaas van Rymerswale, Ridder, Heer van Lodyck, zyne Heerlyckheid van Roſendael en Niſpen, op den eerſten van Grasmaandt, verkogt aan Engelbrecht Graef van Naſſau, Heer van Breda, door wien dezelve weder aan 't Landt van Breda gehecht is. *Le Roy, Not. Mar. S. R. Imp. l. 9. c. 17.*

De voorgenoemde Heeren hadden, niet verre van deze Vryheid, aan den Noorden kant van den weg naar Niſpen, een omwatert Huys, voorheen 't *Huys te Roſendael*, doch nu gemeenlyck *'t Leengoedt* genaemt, verheven wordende van 't Leenhof van Breda, 't gene, tans meerendeels geſloopt, door de eerſte Heeren van dat Geſlacht gebouwd, en by derzelver opvolgers, zelf naa de bovengemelde verkoping, is bezeten geweeſt. Het zelve behoort tans nog aan de Erfgenamen van Jonkr Nicolaes Roccox, Heer van Heetvelde. Boven dien bezit de Markgraef van Eſpinay, als Heer en Baron van Boisgrout, Lodyck en Rymerswael, uyt dien hoofde, alhier de helft der Molens, mitsgaders een groot getal Weylanden, de *laage Vrouwe Made* genaemt, welke goederen insgelyks van 't gemelde Huys afgekomen zyn, en van den Heer van Breda te leen gehouden worden.

Deze Vryheid is begiftigt met veele voorrechten. Gerard van Raſſegem, Heer van Lens en Breda, heeft aan dezelve, op St. Bavos dag 1321, gegeven den vrydom van Acchyns. Engelbrecht Graef van Naſſau vergunde haar, in 't jaar 1502, boven de gewoonlycke Jaermarkt, een maendagſe Weeckmarckt. Boven dien heeft Jan, Graef van Naſſau, by opene brieven, gegeven den twee en twintigſten van Zomermaandt 1451, die van Roſendael vry verklaart van alle Hofdienſten welcke de verdere Dorpen van 't Landt van Breda aan hunnen Heer van ouds verſchuldigt zyn. Alle welcke Voorrechten Willem de I, Prins van Oranjen, Heer van Breda, in 't jaar 1561, naader heeft beveſtigt, en daerenboven, in 't jaar 1578, aan hen vergunt, dat zy eene belaſting zouden mogen leggen op alle vreemde inkomende Bieren.

De Inwoonderen van Roſendael van tyd te tyd in menigte en macht toenemende, beſloten, tot voortzetting van hunnen Koophandel, een Vaart te graven, waar langs zy hunne goederen te water naer Hollandt, Zeelandt, en elders zouden konnen vervoeren. Dienvolgens begon men, in 't jaar 1451, de Vliet of Beeck van Roſendael te delven, waer door de Koophandel aldaer veele jaaren gebloeyt heeft, doch nu, by gebreck van water, zeer begint te vervallen. Dees Vliet kwam voormaels uyt in 't Diep van den Appelaer, tegen over de Stelle van den Fynaert, doch loopt nu langs den Dyck van Kruyslandt, Noordwaarts in 't Volckerack.

Roſendael heeft mede geen klein deel gehadt aan de ongelucken des tyds: want in 't jaar 1572. verbrande de Kerck met de Marckt, en alle de huyſen, tot aan de Haven. In den jaare 1590. wierdt de Kerck wederom door het Spaanſch Krygsvolck aangeſtoken en verbrant. En ten derdemael is ze nogmaels, op den agt en twintigſten van Zomermaandt 1600, door de vlamme ver- *Gramaye, Antiq. Bred. c. 19. 22.*

verteert. Waer op, in 't jaer 1603, een hevige Peſtziekte volgde, door welcke veele honderden menſchen wierden weggeruckt.

Proeven n. 17. De Kerck van Roſendael is eerſt gebouwd in 't jaar 1268, wanneer die met toeſtemming van Arnout, Heer van Gaesbeke, tot eene Parochiekerck wierdt opgerecht. Voormaels was hier alleen een Kapel, welcke wierdt bedient door eenen Afgezondenen van den Parochiaen van Niſpen, waar van ze een aanhangzel was. Deze Kapel was ter eeren van de H. Maagd Maria geſticht, en ſtont ter begeving van den Abt en 't Kapittel van Tongerlo, van welcke de Parochiaen van Niſpen mede afhing. Uyt dien hoofde bezitten de gemelde Abt en het Kapittel aldaer nog veele goederen.

In de gemelde Kerck, die door de voorverhaelde ongelucken nog eenigzints vervallen legt, wordt zedert de invoering van de Hervormde Leer, de Godsdienſt verricht by een Predikant behoorende tot het Klaſſis van Breda.

Lyſte der PREDIKANTEN *van* ROSENDAEL.

1638.		1694.	
Henricus Mispelblom, *Geſtorven*	1653.	Arnoldus Henricus Sagius, *Vertrocken naar* Geertruidenberg	1702.
1653.		1704.	
Johannes Schulerus, *Vertrocken naar* Breda	1656.	Johannes Cuylenburg, *Geſtorven*	1721.
1658.		1723.	
Johannes Pool, *Geſtorven*	1679.	Iſaac Faeſſe, *Geſtorven*	1739.
1679.		1740.	
Henricus van Eſſen, *Geſtorven*	1693.	Samuel François de Moraas.	

Gramaye Antiq. Bred. cap. 22. Binnen deze Plaats is van oude tyden nog een Gaſthuys geſticht geweeſt, 't gene merckelyck vergroot en verbetert is door Arnout van der Neſte, Niklaas Hendrickſz., en Jan Buſe, die 't zelve geſchickt hebben tot een verblyfplaets voor arme Reyzigers, welcke Fondatie by Jan van Polanen, Heer van de Leck en Breda, in 't jaar 1363, en by den Biſſchop van Luyck, op den twee en twintigſten van Slachtmaandt 1380, nader beveſtigt is.

Roſendael is voorzien van een aanzienelyck Raadhuys, ſtaande aan de Ooſtzyde van de Marckt aldaar, 't gene in den jaare 1730, zeer verbetert is. Daar in wordt 't Recht bedient by eenen Schoutet en zeven Schepenen, die hoog, laag en middelbaar Regtsgebiedt hebben. Boven dien zyn 'er nog tien Gemeentsluyden, of Gezworens, die over 't behandelen der Vryheidspenningen en belaſtingen telkens moeten gehoort worden.

De Gehuchten van *Haynck*, *Vinckebroeck*, *Vroenbout*, *Boeyinck* en *Waesberg* zyn gelegen onder 't gebiedt van Roſendael, doch hebben hunne Parochie te Woude in 't Markgraeffchap van Bergen op Zoom. Hier over is veelmaels geſchil ontſtaan, 't gene eyndelyck, door 't volgende verdrag, in 't jaar 1485, beſlift is.

„ Wy Michiel Denis ſone, Cornelis Jacobſen, Rombout van Niſpen, Maeſ„ ſen, ende Jacob Jan Lienſſen, Schepenen ons lieffs Heeren van Naſſau tot „ Roſendael, Ende wy Jan Jacobs, Harman Spronck, Anthonis Jooſſen ende „ Jan Willemſſen, Schepen, ons lieffs Heeren van Bergen tot Wouw, ken„ nen ende maecken condt allen den gene die deſe ons tegenwoordige letteren „ ſullen ſien oft hooren leſen, dat om alle beters wille, ende om eendracht en„ de minne te onderhouden, ſyn tot meer ſtonden vergadert geweeſt de on„ derſaten ons lieffs Heeren van Naſſau geſeten onder de Parochie van Wouw, „ te weten Haynck, Vinckebroeck, Vroenhoudt, Boeyinck en Waesberch

„ ter

Digitized by Google

„ ter eenre, ende de onderſaten van de Parochie van Wouw geſeten onder
„ onſen lieven Heeren van Bergen ter andere ſyden, op hunnen hoeck aldaer
„ ſy dachvaerden met malcanderen gehouden hebben, en ſyn ter ſtoote over-
„ comen, dat die onderſaten geſeten onder de Parochie en de Vierſchare
„ van Wouw niet en ſullen mogen houden, hechten noch arreſteren de
„ voorſz. Onderſaten van Haynck, Vinckebroeck, Vroenhoût, Boeyinck
„ ende Waesberch noch heure goederen mogen beſtellen, beſlaen, belaſten
„ noch becommeren, noch doen beſtellen, beſlaen, belaſten noch becom-
„ meren van eenige gebreken oft ſchulden die ſy oft eenige van hen eyſſchen-
„ de ſouden mogen ſyn. Deſgelycx en ſullen de voorſz. Onderſaten ons lieffs
„ Heeren van Naſſau van Haynck, Vinckebroeck, Vroenhoudt, Boeyinck
„ ende Waesberch niet mogen hechten, houden, noch arreſteren den On-
„ derſaten ons lieffs Heeren van Bergen van de Parochie ende Vierſchaere
„ van Wouw noch heure goederen mogen beſtellen, beſlaen, belaſten noch
„ becommeren, noch doen beſtellen, belaſten, beſlaen noch becommeren,
„ maer ſullen de voorſz. Onderſaten ten beyden ſyden van heuren gebreken
„ oft ſchulden ſy ende heure nacomelingen tot eeuwigen dagen d'een den an-
„ deren mogen ſoecken ende volgen te rechte ter plaetſe ende ter Vierſcha-
„ re daer ſy onder geſeten ſyn, ende mitsdeſen ſoo hebben de voorſz. On-
„ derſaten ons lieffs Heeren van Naſſau onder de voorn. Parochie van Wouw
„ geſeten mede gelooft te contribueren ende te geldene in alle ſchoten ende
„ laſten nu ende tot eeuwigen dagen van de Kerck oft Thoren van Wouw
„ voorſz. ende in alles daer aen cleven mach. Behoudelycken de voorn.
„ Heeren beyde heuren goede Recht, ſonder te prejudicieren oft te hinde-
„ ren 't conſent by denſelve Heeren in deſen gegeven. In kenniſſe der
„ Waerheyt, ſoo hebben wy Schepenen voorſz. by conſent van onſen Hee-
„ ren ende oock verſoecken van de voorſz. Onderſaten ter beyder ſyden on-
„ ſe ende onſer mede Schepenen gemeyne Segelen hier aen gehangen ende
„ deſen Brieff beſegelt. Gedaen in 't Jaer ons Heeren duyſent vierhondert
„ vyff en tachtentich, drye dagen in Novembri. *Ende was beſegelt met twee*
„ *Segelen van groenen waſſche uythangende in dubbele ſterte.*

Daerentegen heeft 't Dorp Segge, gelegen in 't Markgraeffchap van Bergen op Zoom, zyne Parochie te Roſendael.

Onder 't Regtsgebiedt van Roſendael, zyn nog twee Achterleenen van het Huys van Breda, te weten *Langdonck* en *Borteldonck*, die hunne byzondere Leenhoven hebben.

NISPEN.

Niſpen, eertyts Niſipa genoemt, is een zeer oudt Dorp, 't gene aan 't eynde van 't Landt van Breda, op de grenſen van 't Markgraeffchap van Bergen op Zoom, en omtrent vier uuren van Antwerpen, gelegen is. Het zelve behoort tans onder 't Regtsgebied van Roſendael, waer mede het in 't wereldlyke te zamengevoegt is. *Auguſt. Wichmans Brab. Mar. l. 2. c. 61.*

Deze Heerlykheid was, onder andere, mede door Johanna Hertogin van Brabant, in 't jaar 1387, aan Jan van Polanen Heer van de Leck en Breda, voor duyſent Francken verpant.

Arnout van Loven en zyne Gemalin Eliſabet, Heer en Vrouwe van Breda, geven in 't jaar 1269, alle de nieuwe Thienden te Niſpen aan 't Konvent van Tongerlo. Men vindt nog, dat door Hendrik, Biſſchop van Luyck, aan 't gemelde Konvent, alhier verſcheyde goederen, met de begeving der Kerk, in 't jaar 1157, toegewezen zyn, in beveſtiging der gifte voorheen door Arnulfus, toegenaemt de Brabander, aan de Kerk van Tongerlo gedaen. *Proeven n. 79.*

De Kerk is ſeer oudt, en geſticht ter eeren van de H. Maagd Maria.

Dezelve wierdt voormaals by die van Tongerlo bedient. In vorige tyden hadt de Parochiaan van Niſpen de begeving der Kerke van Roſendael en Kalmthout, die in 't geeſtelycke van de Kerk van Niſpen afhingen, en wierden gewoonlyk by den Abt van Tongerlo twee of drie Kanunnicken afgezonden, die de gemelde Kerken, zonder eenige voorgaande toeſtemming van *Le Roy Not. March. S. R. Imp. l. 9. c. 16.*

Digitized by Google

verteert. Waer op, in 't jaer 1603, een hevige Peſtziekte volgde, door welcke veele honderden menſchen wierden weggeruckt.

Proeven n. 17. De Kerck van Roſendael is eerſt gebouwd in 't jaar 1268, wanneer die met toeſtemming van Arnout, Heer van Gaesbeke, tot eene Parochiekerck wierdt opgerecht. Voormaels was hier alleen een Kapel, welcke wierdt bedient door eenen Afgezondenen van den Parochiaen van Niſpen, waar van ze een aanhangzel was. Deze Kapel was ter eeren van de H. Maagd Maria geſticht, en ſtont ter begeving van den Abt en 't Kapittel van Tongerlo, van welcke de Parochiaen van Niſpen mede afhing. Uyt dien hoofde bezitten de gemelde Abt en het Kapittel aldaer nog veele goederen.

In de gemelde Kerck, die door de voorverhaelde ongelucken nog eenigzints vervallen legt, wordt zedert de invoering van de Hervormde Leer, de Godsdienſt verricht by een Predikant behoorende tot het Klaſſis van Breda.

Lyſte der PREDIKANTEN *van* ROSENDAEL.

1638.	1694.
Henricus Mispelblom, *Geſtorven* 1653.	Arnoldus Henricus Sagius, *Vertrocken naar* Geertruidenberg 1702.
1653.	1704.
Johannes Schulerus, *Vertrocken naar* Breda 1656.	Johannes Cuylenburg, *Geſtorven* 1721.
1658.	1723.
Johannes Pool, *Geſtorven* 1679.	Iſaac Faeſſe, *Geſtorven* 1739.
1679.	1740.
Henricus van Eſſen, *Geſtorven* 1693.	Samuel François de Moraas.

Gramaye Antiq. Bred. cap. 22. Binnen deze Plaats is van oude tyden nog een Gaſthuys geſticht geweeſt, 't gene merckelyck vergroot en verbetert is door Arnout van der Neſte, Niklaas Hendrickſz., en Jan Buſe, die 't zelve geſchickt hebben tot een verblyfplaets voor arme Reyzigers, welcke Fondatie by Jan van Polanen, Heer van de Leck en Breda, in 't jaar 1363, en by den Biſſchop van Luyck, op den twee en twintigſten van Slachtmaandt 1380, nader beveſtigt is.

Roſendael is voorzien van een aanzienelyck Raadhuys, ſtaande aan de Ooſtzyde van de Marckt aldaar, 't gene in den jaare 1730, zeer verbetert is. Daar in wordt 't Recht bedient by eenen Schoutet en zeven Schepenen, die hoog, laag en middelbaar Regtsgebiedt hebben. Boven dien zyn 'er nog tien Gemeentsluyden, of Gezworens, die over 't behandelen der Vryheidspenningen en belaſtingen telkens moeten gehoort worden.

De Gehuchten van *Haynck*, *Vinckebroeck*, *Vroenbout*, *Boeyinck* en *Waesberg* zyn gelegen onder 't gebiedt van Roſendael, doch hebben hunne Parochie te Woude in 't Markgraeffchap van Bergen op Zoom. Hier over is veelmaels geſchil ontſtaan, 't gene eyndelyck, door 't volgende verdrag, in 't jaar 1485, beſlift is.

„ Wy Michiel Denis ſone, Cornelis Jacobſen, Rombout van Niſpen, Maeſ-
„ ſen, ende Jacob Jan Lienſſen, Schepenen ons lieffs Heeren van Naſſau tot
„ Roſendael, Ende wy Jan Jacobs, Harman Spronck, Anthonis Jooſſen ende
„ Jan Willemſſen, Schepen, ons lieffs Heeren van Bergen tot Wouw, ken-
„ nen ende maecken condt allen den gene die deſe ons tegenwoordige letteren
„ ſullen ſien oft hooren leſen, dat om alle beters wille, ende om eendracht en-
„ de minne te onderhouden, ſyn tot meer ſtonden vergadert geweeſt de on-
„ derſaten ons lieffs Heeren van Naſſau geſeten onder de Parochie van Wouw,
„ te weten Haynck, Vinckebroeck, Vroenhoudt, Boeyinck en Waesberch

„ ter

Digitized by Google

„ ter eenre, ende de onderſaten van de Parochie van Wouw geſeten onder
„ onſen lieven Heeren van Bergen ter andere ſyden, op hunnen hoeck aldaer
„ ſy dachvaerden met malcanderen gehouden hebben, en ſyn ter ſtoote over-
„ comen, dat die onderſaten geſeten onder de Parochie en de Vierſchare
„ van Wouw niet en ſullen mogen houden, hechten noch arreſteren de
„ voorſz. Onderſaten van Haynck, Vinckebroeck, Vroenhoût, Boeyinck
„ ende Waesberch noch heure goederen mogen beſtellen, beſlaen, belaſten
„ noch becommeren, noch doen beſtellen, beſlaen, belaſten noch becom-
„ meren van eenige gebreken oft ſchulden die ſy oft eenige van hen eyſſchen-
„ de ſouden mogen ſyn. Deſgelycx en ſullen de voorſz. Onderſaten ons lieffs
„ Heeren van Naſſau van Haynck, Vinckebroeck, Vroenhoudt, Boeyinck
„ ende Waesberch niet mogen hechten, houden, noch arreſteren den On-
„ derſaten ons lieffs Heeren van Bergen van de Parochie ende Vierſchaere
„ van Wouw noch heure goederen mogen beſtellen, beſlaen, belaſten noch
„ becommeren, noch doen beſtellen, belaſten, beſlaen noch becommeren,
„ maer ſullen de voorſz. Onderſaten ten beyden ſyden van heuren gebreken
„ oft ſchulden ſy ende heure nacomelingen tot eeuwigen dagen d'een den an-
„ deren mogen ſoecken ende volgen te rechte ter plaetſe ende ter Vierſcha-
„ re daer ſy onder geſeten ſyn, ende mitsdeſen ſoo hebben de voorſz. On-
„ derſaten ons lieffs Heeren van Naſſau onder de voorn. Parochie van Wouw
„ geſeten mede gelooft te contribueren ende te geldene in alle ſchoten ende
„ laſten nu ende tot eeuwigen dagen van de Kerck oft Thoren van Wouw
„ voorſz. ende in alles daer aen cleven mach. Behoudelycken de voorn.
„ Heeren beyde heuren goede Recht, ſonder te prejudicieren oft te hinde-
„ ren 't conſent by denſelve Heeren in deſen gegeven. In kenniſſe der
„ Waerheyt, ſoo hebben wy Schepenen voorſz. by conſent van onſen Hee-
„ ren ende oock verſoecken van de voorſz. Onderſaten ter beyder ſyden on-
„ ſe ende onſer mede Schepenen gemeyne Segelen hier aen gehangen ende
„ deſen Brieff beſegelt. Gedaen in 't Jaer ons Heeren duyſent vierhondert
„ vyff en tachtentich, drye dagen in Novembri. *Ende was beſegelt met twee*
„ *Segelen van groenen waſſche uythangende in dubbele ſterte.*

Daerentegen heeft 't Dorp Segge, gelegen in 't Markgraefſchap van Bergen op Zoom, zyne Parochie te Roſendael.

Onder 't Regtsgebiedt van Roſendael, zyn nog twee Achterleenen van het Huys van Breda, te weten *Langdonck* en *Borteldonck*, die hunne byzondere Leenhoven hebben.

NISPEN.

Niſpen, eertyts Niſipa genoemt, is een zeer oudt Dorp, 't gene aan 't eynde van 't Landt van Breda, op de grenſen van 't Markgraefſchap van Bergen op Zoom, en omtrent vier uuren van Antwerpen, gelegen is. Het zelve behoort tans onder 't Regtsgebied van Roſendael, waer mede het in 't wereldlyke te zamengevoegt is. *Auguſt. Wichmans Brab. Mar. l. 2. c. 61.*

Deze Heerlykheid was, onder andere, mede door Johanna Hertogin van Brabant, in 't jaar 1387, aan Jan van Polanen Heer van de Leck en Breda, voor duyſent Francken verpant.

Arnout van Loven en zyne Gemalin Eliſabet, Heer en Vrouwe van Breda, geven in 't jaar 1269, alle de nieuwe Thienden te Niſpen aan 't Konvent van Tongerlo. Men vindt nog, dat door Hendrik, Biſſchop van Luyck, aan 't gemelde Konvent, alhier verſcheyde goederen, met de begeving der Kerk, in 't jaar 1157, toegewezen zyn, in beveſtiging der gifte voorheen door Arnulfus, toegenaemt de Brabander, aan de Kerk van Tongerlo gedaen. *Proeven n. 79.*

De Kerk is ſeer oudt, en geſticht ter eeren van de H. Maagd Maria.

Dezelve wierdt voormaals by die van Tongerlo bedient. In vorige tyden hadt de Parochiaan van Niſpen de begeving der Kerke van Roſendael en Kalmthout, die in 't geeſtelycke van de Kerk van Niſpen afhingen, en wierden gewoonlyk by den Abt van Tongerlo twee of drie Kanunnicken afgezonden, die de gemelde Kerken, zonder eenige voorgaande toeſtemming van *Le Roy Not. March. S.R. Imp. l. 9. c. 16.*

Digitized by Google

den Aertsdiaken van Luyck, bedienden, gelyck uyt den brief door den Kardinael Reinaldus S. Hadriani, als Aertsdiaken van Luyck, in 't jaar 1368. gegeven, genoegzaem aftenemen is.

Naa de Munſterſche Vrede, is alhier, gelyck in de andere Plaetzen dezer Landſtreeck, een Predikant aangeſtelt, behoorende onder 't Klaſſis van Breda.

Lyſte der PREDIKANTEN *van* NISPEN.

1648.

Angelus van Aken, *Vertrocken naer de* Nieuwe Tonge 1653.

1654.

Petrus Becude, *Vertrocken naer* Zundert 1656.

1658.

David Loſecatius, *Geſtorven* 1686.

1687.

Samuel van der Hagen, *Geſtorven* 1720.

1722.

Zacheus de Jongh, *Geſtorven* 1742.

Digitized by Google

X. HOOFTSTUK.

Beſchryving der Vryheid ETTEN, *mitsgaders der Heerlykheden* LEUR *en* SPRUNDEL.

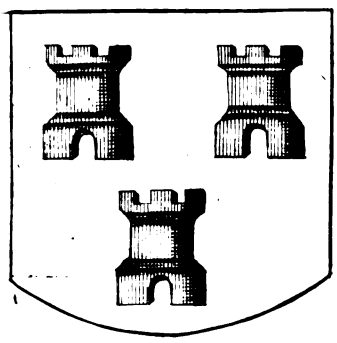

ETten, een zeer oudt Dorp, in de Saliſche Wetten reeds bekent, alwaar het als een der Maelſteden of Vergaderplaetzen der Francken, omtrent de vyfde eeuw, al opgenoemt wordt, is een groot en volckryck Vleck, omtrent twee uuren ten Weſten van Breda gelegen. Het voert den naam van *Vryheid*, hoewel geen hoog Gericht hebbende, en behoorde van alle oude tyden aan 't Landt van Breda, waaronder het oock by de verdeeling tuſſchen de Heeren van Breda en Bergen, in 't jaar 1296, gedaen, mede getelt wordt. *Wendelin de Lege Salica.*

Naderhant is Etten geweeſt 't Erfdeel van het oude Geſlacht van den Houte of Uutenhoute, waarin het veele jaaren geweeſt is, gelyck uyt 't volgende Geſlachtregiſter kan gezien worden.

Jan van den Houte of Uutenhoute, Ridder, getrouwt met *Katrine van Brecht*, ſterft den 4. van Wiedemaandt 1360.

- *Jan*, Ridder, was met Hertog *Wenſelin* in den ſlag te Baeswylre.
- *Aart.*
- *Godevaert.*
- *Hendrick.*
- *Peter.*

Jan, Heer van *Etten*, getrouwt met *Katrine* . . . . . ſtichte 't Gaſthuys te *Etten*, ſterft zonder oir.

Katrine getrouwt, 1. met *Wouter van der Meer*, 2. met *N. Steenwech.*

Hendrick Steenwech.

Doch in 't jaar 1450, wierdt deze Heerlyckheid, door Hendrick Steenwech, aan Jan Graaf van Naſſau, op den ſeſden van Wynmaandt, verkogt onder voorwaerde, dat Jan van den Houte zyn Oom zoude behouden het recht om de Kapellanie en het Gaſthuys aldaer te begeven.

Het gemelde oudt Ridderlyck geſlacht heeft hunne Woonplaats mede te Etten gehadt op 't ſlot door hen aldaer geſticht, 't geene deſwegen nog het *Kaſteel van den Houte* genoemt wordt. Het zelve is door den tegenwoordigen bezitter Kornelis Cornkoper, Schoutet van Etten, voor weynige jaaren weder prachtig opgebouwd.

Arnout van Loven en Eliſabet zyne huyſvrouw, Heer en Vrouwe van Breda, verkopen, in 't jaar 1277. de geheele Thiende van Etten aan Guda Abtdis van Thoor, welcke tans nog by de Abtdis en 't Konvent van Thoor bezeten wordt. *Proeven n. 21.*

Digitized by Google

De Kerck is gesticht ter eeren van de H. Maagd Maria, en was voormaels een Aenhangzel van de Moederkerck van Gilze, waar van ze in 't jaar 1316, mede gescheiden is. Door de ongelucken des tyds legt dezelve nog voor een gedeelte vervallen met den Toren, die, in 't jaar 1733, ganschingestort is. De Godsdienst wordt tans verricht in het Koor, 't gene een ruym gebouw en met een Orgel voorzien is, door een Predikant staande onder het Klassis van Breda.

Lyste der PREDIKANTEN *van* ETTEN.

1648.		1705.	
Bartholomeus van Wesel, *Vertrocken naar* Willemstadt	1654.	Gabriel van den Velde, *Vertrocken naar* Breda	1711.
1654.		1711.	
Petrus Plasschaert, *Gestorven*	1685.	Arnoldus Noortbergh, *Gestorven*	1717.
1686.		1717.	
Fredericus van Hermikhuysen, *Vertrocken naar* Asch	1691.	Lambertus te Winckel, *Vertrocken naar* Goes	1722.
1691.		1724.	
Jeremias Mees, *Gestorven*	1703.	Wigbold Muilman, *Vertrocken naar* Brielle	1732.
1703.		1732.	
Marcus Boerhaven, *Vertrocken naar* Breda	1705.	Gerardus Fabritius.	

Gramaye Antiq. Bred. cap. 17.

Binnen deze Plaats staet nog een Gasthuys, 't gene door Heer Jan van den Houte Ridder, en Katarine zyn Wyf, aldaer gesticht is ter eeren van St. Jan Baptist en Evangelist, S. Katarina en Barbara, om daer in de zeven Wercken der barmhertigheid te oeffenen, vyf Armen te onderhouden, mitsgaders alle nachten twee Reyzigers te herbergen, volgens hunnen uyterstenWil, gemaakt den zevenden van Grasmaandt 1454. Dit Gasthuys wordt tans bewoont by oude Vrouwen.

De Rechtbanck van Etten, waar onder Leur en Sprundel mede behooren, bestaet uyt een Schoutet en zeven Schepenen, waarby, tot het behandelen der Dorps Geltmiddelen, mede gevoegt zyn elf Gemeentsluyden of Gezworens. Deze houden hunne Vergaderingen op het Raadhuys dezer Vryheid, 't gene een fraay gebouw is, met bequame vertrecken voorzien.

Etten is zeer verscheiden omtrent deszelfs Plaatzelycke Rechten. Het eene Gedeelte gebruyckt de Rechten en Costumen van Breda. Het andere gedeelte, gemeenlyck, *Etten onder de Palen van de Hoeven*, genaemt, heeft zyn byzondere Rechtbanck mede bestaande uyt zeven Schepenen, en een gansch verscheiden Landrecht, dat men de Hoevensche Charter noemt, 't gene aan hen by Hendrick den IV. Heer van Breda, in 't jaar 1267. gegeven is, in manieren als volgt.

„ Allen Kersten ghelovigen menschen, die dese tegenwoordige letteren sul-
„ len sien oft hooren lesen. Wy Heynrick Heere van Breda, saluyt in onsen
„ Heere, en te kennen die waerheyt. Om dat die dingen die geschiet syn in
„ der tyt nyet vergaen en sullen met loope des tyts, daerom sullen wy worden
„ besorget in der eeuwicheyt met vasticheden der Schriftueren, want die ge-
„ denckenisse der menschen lydende is en vallende, Hierom doen wy te weten allen
„ lieden met inhouden deser lrn:, dat wy in der tyt doen wyt doen mochten bey-

„ de

Digitized by Google

„ de by conſente en toedoen des edels mans Heere Wouter Berthout Heere
„ van Mechelen, Sophien ons Wyfs vader, hebben gegeven ende verleent den
„ lieden by Etten die Witte ende ſorge oft voorwaerde die in deſen tegen-
„ woordigen Sarterie beſcreven ſtaet, woonende van den Boſſche dat men
„ heet *Lieſche* totten watere dat men heet die Marcke, ende tuſſchen den ter-
„ men van den Haenberge ende Halderberge totten boſſche dat men heet *Voch-*
„ *te*, ende onſe eerde meer ontfangen hebben, wes dat ſy in de voorſz. ſtede
„ blyven oft en doen euwelick te beſittene. By alſoo dat in elcker hoeve
„ erffs een wooninge van drie tſ Lovens ſal worden getimmert, ende in elc-
„ ker wooninge een menſche ten minſten dagelycx ſal woonen ende blyven.
„ Item die voorſz. lieden ſullen jaerlycks van elcken buynder des erffs voorſz.
„ betaelen twaelff penningen erffchyns ons ende onſe nacomelingen ende erff-
„ genamen die nae ons comen ſullen, alle jaer op Ste. Maertensdach in den
„ winter. Ende een yegelick nae de grootheyt ſyns erffs, dat hy beſit van
„ den erven voorſz, maar wie oock deſe Chynspennin. Lovenſche niet en be-
„ taelde op ten voornoemden dach, die ſal ſe betaelen op ten naeſten dach vol-
„ gende met een boete van drie ſchellingen Lovens, met deſen Chynſe, ſoo ſul-
„ len deſe lieden vry ſyn ende quyt van allen beden ende ongewoonelicke
„ coſtuymen ende allen gemeenen arbeyt ende dienſte, het en waere dan ſake,
„ dat wy oft eenich Heeren van onſen nacomelingen oft kynderen te hylyck
„ brochten, oft Ridders worden gemaect, oft oock wel onverſienelick gevangen,
„ oft dat de Hertoge van Brabant (dat Godt verbieden wille) van ons behoeffden
„ gemeyn dienſten om dye Vyanden die onſe vaderlycke lant vernielen wouden, ten
„ wederſtaen ende te verdryven, In deſe ſaken en ſullen deſe goede lieden nyet uyt-
„ genomen worden, Voortane ware yemant van deſen lieden voorſz, die dat er-
„ ve dat hy beſittende is in den goeden voorſz. vercoft oft voor ander erve
„ verwiſſelde, oft een deel daer aff eenich van ſynen kynderen te hylyck ga-
„ ven, van elcker verhandelinge oft verthieringe der goeden voorſz. ſal geven
„ den genen die hem des goeden uyt ende quyt maeckt xviij pennin: Lovens
„ ons oft onſe nacomelingen, maer wie oock de giſte der erffgoeden voorſz:
„ ontfanght, die ſal voldoen de Scepen: van den kennispenn:, ſoo wie oock
„ van deſe lieden ſterft van dien ſoo behoort ons oft onſe nacomelingen te heb-
„ bene aghtien penn: Lovens, te gelden van den genen die des doots erffelyck-
„ heyt ontfaen, Ende een erffgenaem alleen mach ontfaen die giſte van erffe-
„ lyckheyt met eendrachtigen conſente ende wille alle der erffgenamen die
„ daer toe behoorende ſyn, ſoo wanneer deſe erffgen: ſelver gedaen willen
„ ſyn tot deſen erve dan ſullen ſy haer rechten der erffelyckheyt voorſz. op-
„ dragen den Heere ende der Schepen: met allen rechte dat daer toe behoo-
„ rende is, ende aldus ſullen ſy worden gedaen tot haeren erve van den kyn-
„ deren deſer lieden voorſz. ſoo ſullen die ſoonen ende dochteren deelen die
„ erffelyckheyt haars vaders oft moeders, in gelycken deelen ende elcx deel
„ even groot, ware ſake dat oock ymant van deſe lieden voorſz. hylyck de-
„ den ende die een van beyden ſtorve, alle dat erve dat ſy te gader beſeten
„ hebben ſal men in tween deelen, ende dat een deel ſal toebehooren ende be-
„ houden die levende, ende dat ander deel des doots erffgen: Item wie oock
„ ſyne erve vercoopen wille die ſalt openbaeren in die Kercke binnen drie ſon-
„ dagen in tegenwoordigheden van Schepen: oft ymant van ſynen naeſten oft
„ van ſynen erffgen: dat erve begeerende te coopen dat hy wiſte dat open-
„ baerlycken dat erve te coop waere, Waer oock ſaecke dat nyemant van
„ ſynen naiſten dat erve en cochte binnen den termync van de drie ſondaechſe
„ geboden ende den tyt over waere ende dat erve anderſins vercoft waere,
„ tot dien erve ſal nyemant geen recht hebben te wederroepene oft weder aen
„ te comene, maer die gene die dat erve gecoft heeft, ſal tot dien erve ge-
„ daen worden, behoudelick des Rechts, dat in al ſulcken ſaken behoorlyk is
„ te geſchiene. Schepenen ſullen worden geſedt ende ontſedt nae dat den
„ Heere genoecht ende in Schepenen Ambacht en ſal nyemandt geërft ſyn,
„ Die boete van claginge van ſchulde oft van anderen dagelycxe ſaecken is ge-
„ ſedt tot twee ſchellingen Lovens aen den Heere te betaelene van den genen
„ die in de ſaecken verwonnen wordt, Waer oock dat ſake dat hooge ſaecken

Digitized by Google

De Kerck is gesticht ter eeren van de H. Maagd Maria, en was voormaels een Aenhangzel van de Moederkerck van Gilze, waar van ze in 't jaar 1316, mede gescheiden is. Door de ongelucken des tyds legt dezelve nog voor een gedeelte vervallen met den Toren, die, in 't jaar 1733, gansch ingestort is. De Godsdienst wordt tans verricht in het Koor, 't gene een ruym gebouw en met een Orgel voorzien is, door een Predikant staande onder het Klassis van Breda.

Lyste der PREDIKANTEN *van* ETTEN.

1648.	1705.
Bartholomeus van Wesel, *Vertrocken naar* Willemstadt 1654.	Gabriel van den Velde, *Vertrocken naar* Breda 1711.
1654.	1711.
Petrus Plasschaert, *Gestorven* 1685.	Arnoldus Noortbergh, *Gestorven* 1717.
1686.	1717.
Fredericus van Hermikhuysen, *Vertrocken naar* Asch 1691.	Lambertus te Winckel, *Vertrocken naar* Goes 1722.
1691.	1724.
Jeremias Mees, *Gestorven* 1703.	Wigbold Muilman, *Vertrocken naar* Brielle 1732.
1703.	1732.
Marcus Boerhaven, *Vertrocken naar* Breda 1705.	Gerardus Fabritius.

Gramaye Antiq. Bred. cap. 17.

Binnen deze Plaats staet nog een Gasthuys, 't gene door Heer Jan van den Houte Ridder, en Katarine zyn Wyf, aldaer gesticht is ter eeren van St. Jan Baptist en Evangelist, S. Katarina en Barbara, om daer in de zeven Wercken der barmhertigheid te oeffenen, vyf Armen te onderhouden, mitsgaders alle nachten twee Reyzigers te herbergen, volgens hunnen uyterslen Wil, gemaakt den zevenden van Grasmaandt 1454. Dit Gasthuys wordt tans bewoont by oude Vrouwen.

De Rechtbanck van Etten, waar onder Leur en Sprundel mede behooren, bestaet uyt een Schoutet en zeven Schepenen, waarby, tot het behandelen der Dorps Geltmiddelen, mede gevoegt zyn elf Gemeentsluyden of Gezworens. Deze houden hunne Vergaderingen op het Raadhuys dezer Vryheid, 't gene een fraay gebouw is, met bequame vertrecken voorzien.

Etten is zeer verscheiden omtrent deszelfs Plaatzelycke Rechten. Het eene Gedeelte gebruyckt de Rechten en Costumen van Breda. Het andere gedeelte, gemeenlyck, *Etten onder de Palen van de Hoeven*, genaemt, heeft zyn byzondere Rechtbanck mede bestaande uyt zeven Schepenen, en een gansch verscheiden Landrecht, dat men de Hoevensche Charter noemt, 't gene aan hen by Hendrick den IV. Heer van Breda, in 't jaar 1267. gegeven is, in manieren als volgt.

„ Allen Kersten ghelovigen menschen, die dese tegenwoordige letteren sul-
„ len sien oft hooren lesen. Wy Heynrick Heere van Breda, saluyt in onsen
„ Heere, en te kennen die waerheyt. Om dat die dingen die geschiet syn in
„ der tyt nyet vergaen en sullen met loope des tyts, daerom sullen wy worden
„ besorget in der eeuwicheyt met vasticheden der Schriftueren, want die ge-
„ denckenisse der menschen lydende is en vallende, Hierom doen wy te weten allen
„ lieden met inhouden deser lrn:, dat wy in der tyt doen wyt doen mochten bey-

„ de

Digitized by Google

„ de by conſente en toedoen des edels mans Heere Wouter Berthout Heere
„ van Mechelen, Sophien ons Wyfs vader, hebben gegeven ende verleent den
„ lieden by Etten die Witte ende ſorge oft voorwaerde die in deſen tegen-
„ woordigen Sarterie beſchreven ſtaet, woonende van den Boſſche dat men
„ heet *Lieſche* totten watere dat men heet die Marcke, ende tuſſchen den ter-
„ men van den Haenberge ende Hälderberge totten boſſche dat men heet *Voch-*
„ *te*, ende onſe eerde meer ontfangen hebben, wes dat ſy in de voorſz. ſtede
„ blyven oft en doen euwelick te beſittene. By alſoo dat in elcker hoeve
„ erffs een wooninge van drie ſtē Lovens ſal worden getimmert, ende in elc-
„ ker wooninge een menſche ten minſten dagelycx ſal woonen ende blyven.
„ Item die voorſz. lieden ſullen jaerlycks van elcken buynder des erffs voorſz.
„ betaelen twaelff penningen erffchyns ons ende onſe nacomelingen ende erff-
„ genamen die nae ons comen ſullen, alle jaer op Ste. Maertensdach in den
„ winter. Ende een yegelick nae de grootheyt ſyns erffs, dat hy beſit van
„ den erven voorſz, maar wie oock deſe Chynspennin. Lovenſche niet en be-
„ taelde op ten voornoemden dach, die ſal ſe betaelen op ten naeſten dach vol-
„ gende met een boete van drie ſchellingen Lovens, met deſen Chynſe, ſoo ſul-
„ len deſe lieden vry ſyn ende quyt van allen beden ende ongewoonelicke
„ coſtuymen ende allen gemeenen arbeyt ende dienſte, het en waere dan ſake,
„ dat wy oft eenich Heeren van onſen nacomelingen oft kynderen te hylyck
„ brochten, oft Ridders worden gemaect, oft oock wel onverſienelick gevangen,
„ oft dat de Hertoge van Brabant (dat Godt verbieden wille) van ons behoeffden
„ gemeyn dienſten om dye Vyanden die onſe vaderlycke lant vernielen wouden, ten
„ wederſtaen ende te verdryven, In deſe ſaken en ſullen deſe goede lieden nyet uyt-
„ genomen worden, Voortane ware yemant van deſen lieden voorſz, die dat er-
„ ve dat hy beſittende is in den goeden voorſz. vercoft oft voor ander erve
„ verwiſſelde, oft een deel daer aff eenich van ſynen kynderen te hylyck ga-
„ ven, van elcker verhandelinge oft verthieringe der goeden voorſz. ſal geven
„ den genen die hem des goeden uyt ende quyt maeckt xviij pennin: Lovens
„ ons oft onſe nacomelingen, maer wie oock de gifte der erffgoeden voorſz:
„ ontfanght, die ſal voldoen de Scepen: van den kennispenn:, ſoo wie oock
„ van deſe lieden ſterft van dien ſoo behoort ons oft onſe nacomelingen te heb-
„ bene aghtien penn: Lovens, te gelden van den genen die des doots erffelyck-
„ heyt ontfaen, Ende een erffgenaem alleen mach ontfaen die gifte van erffe-
„ lyckheyt met eendrachtigen conſente ende wille alle der erffgenamen die
„ daer toe behoorende ſyn, ſoo wanneer deſe erffgen: ſelver gedaen willen
„ ſyn tot deſen erve dan ſullen ſy haer rechten der erffelyckheyt voorſz. op-
„ dragen den Heere ende der Schepen: met allen rechte dat daer toe behoo-
„ rende is, ende aldus ſullen ſy worden gedaen tot haeren erve van den kyn-
„ deren deſer lieden voorſz. ſoo ſullen die ſoonen ende dochteren deelen die
„ erffelyckheyt haars vaders oft moeders, in gelycken deelen ende elcx deel
„ even groot, ware ſake dat oock ymant van deſe lieden voorſz. hylyck de-
„ den ende die een van beyden ſtorve, alle dat erve dat ſy te gader beſeten
„ hebben ſal men in tween deelen, ende dat een deel ſal toebehooren ende be-
„ houden die levende, ende dat ander deel des doots erffgen: Item wie oock
„ ſyne erve vercoopen wille die ſalt openbaeren in die Kercke binnen drie ſon-
„ dagen in tegenwoordigheden van Schepen: oft ymant van ſynen naeſten oft
„ van ſynen erffgen: dat erve begeerende te coopen dat hy wiſte dat open-
„ baerlycken dat erve te coop waere, Waer oock ſaecke dat nyemant van
„ ſynen naiſten dat erve en cochte binnen den termyne van de drie ſondaechſe
„ geboden ende den tyt over waere ende dat erve anderſins vercoft waere,
„ tot dien erve ſal nyemant geen recht hebben te wederroepene oft weder aen
„ te comene, maer die gene die dat erve gecoft heeft, ſal tot dien erve ge-
„ daen worden, behoudelick des Rechts, dat in al ſulcken ſaken behoorlyk is
„ te geſchiene. Schepenen ſullen worden geſedt ende ontſedt nae dat den
„ Heere genoecht ende in Schepenen Ambacht en ſal nyemandt geërft ſyn,
„ Die boete van claginge van ſchulde oft van anderen dagelycxe ſaecken is ge-
„ ſedt tot twee ſchellingen Lovens aen den Heere te betaelene van den genen
„ die in de ſaecken verwonnen wordt, Waer oock dat ſake dat hooge ſaecken

Digitized by Google

„ geviele, daer aff ſal die gene die verwonnen wort in de ſaken beteren den
„ Heere nae gelegentheyt der ſaecken daer die clachte oft gedinge aff comen,
„ Ware ſoo wie vonniſſe van Schepenen wederſegget, die ſal verbeuren twin-
„ tich ſchellingen ons oft tot onſen nacomelingen te gevene, ende elcken
„ Schepen drie ſchellingen Lovens, Soo wie den anderen ſchade dede met crach-
„ te oft met wille, hy ſal ſyn op de boete van twintich ſchellingen Lovens,
„ ons oft onſen nacomelingen te gevene, ende den genen die ſchade gedaen
„ waere tweevout ſyn ſchade te beteren, Soo wie int ſtryden den anderen
„ den yerſten ſlach gave ſonder bloet te laten ſal betaelen voore die boete vyff
„ ſchell:, worde oock bloetreyſe gedaen ſonder ſcherp yſer, dat is op de boete
„ van xx. ſ. Lovens te betaelene van den genen diet gedaen heeft ons oft onſen
„ nacomelingen, Waer oock een ſweert getrocken wort in ſtryde oft uyter ſcheyde
„ gedaen oft een ſtock met nagelen oft een knyff die ſtrengelyck verboden
„ wordt, die met eenich van deſen ymanden wondede, iſt metten ſweerde,
„ dat is op die boete van hondert ſchell: Lovens ons oft onſen nacomelingen te
„ betaelene, maer iſt met eenen knyff oft met eenen ſtock met nagelen ge-
„ lyck voorſz. is, dat is geſedt op die boete van tien pont der munte voor-
„ noempt, te betaelene gelyck voorſz. ſtaet, Die in ſtryde den eerſten ſlach
„ geeft ſall alle die gene die daer aff beſchaedt worden haer breucke ende
„ ſchade wedergeven ende betaelen ende doen heelen ende geſondt maecken
„ alle die wonden des geens die daer gequetſt is, ſonder coſte oft ſchade des ge-
„ quetsdens ende alle die ſchade die de gequetsde leydt binnen den tyde ſyner
„ ſiectheden die ſal hem weder voldoen die gene die en gequetſt heeft, by or-
„ dineeringe van Schepenen, Pays ende vriendſchap te makene van allen ſtry-
„ de ſal men doen met ordinantien der Schepenen, Iſt ſake dat die naeſte par-
„ thyen den pays niet gemaken en konnen, ſoo wie den anderen quetſte dat hy
„ verleempt waere die is op achtalf pont te gevene den gequetsden, ende den
„ Heere hondert ſ. Lovens, Soo wie den anderen dootſloege, die is op te pe-
„ ne van den dootſlage, Ende die tot des anders huys quame loopende binnen
„ den palen voorſz. met grammen moede ende om quaet te doene, iſt ſake dat
„ hy binnen den vadergetuynte des huys quame ende daer aff verwonnen
„ worde, hy is op die pene van xx. ſchell. Lovens ons oft onſen nacomelingen
„ te betaelen, Soo wie dat dan aant huys loopt oft clopte oft ſtake op die dore
„ van den huyſe al ſoo menichwerven als hy dat dede ende daer aff verwon-
„ nen wordt, al ſoo dick is hy op te boete van xx. ſchell. Lovens te betaelen
„ ons oft onſen nacomelingen, Dewelke iſt ſake dat hy thuys dan breeckt oft
„ die dore des huys ende ginge daer binnen met crachte, die verbeurt hon-
„ dert ſchell. Lovens te betaelen gelyck voorſz. is, Ende iſt ſake dat hy dan
„ ymant van den huyſe quetſte tot bloetryſen, voor die maniere ende voor
„ die daet der quetſuren ſal hy betalen den Heere ende den gequetsden dob-
„ bel bloet, Ende iſt ſake dat hy ymanden doode in den ſelven huyſe voorſz,
„ ſoo ſal hy ſtaen in pericule ſyns lyffs ende alle ſyn goet tot 's Heeren wille,
„ Soo wie kennis droege aen hem ende ten verſuecken van den Heere nyet
„ over en gave ende wederſeyde, al ſoo dicke als hy des weygerde ende daer
„ aff verwonnen worde, ſoo is hy op xx. ſchell. Lovens den Heere, Brant-
„ ſtichters, Dieven, Dootſlagers, Roovers, Vercrachters der Vrouwen op
„ lyff en goet den Heere, Die wegen van deſen goeden int midden door-
„ gaande ſullen ſyn halff buenders breet ſonder verminderen dan der wege, En-
„ de de graften oft ſlooten die men heet watergangen doorgaende deſen goe-
„ den voorſz. ſullen worden gemaect met ordinantie der Schepenen ende ons
„ Richters. Ende om dat alle deſe dingen ſaken ende puncten van allen men-
„ ſchen ende van ons ende onſe nacomelingen onwederroepen ende onbeſmet
„ eeuwelick ſullen blyven ende worden gehouden, ſoo hebben wy met voor-
„ ſieniger deliberatien oft vryheyden deſen tegenwoordigen Charter beſegelt
„ met onſen ſegele. Ende dit was gedaen int jaer ons Heeren Duyſent iic. lxvii.
„ in de Loumaent.

Die van Etten hebben mede verſcheyde Rechten van der zelver Heeren uyt 't geſlacht van den Houte verkregen, gelyck, onder andere, uyt den vol-genden brief blyckt.

„ Cont

„ Cont ſy allen lieden, die deſen brieff ſullen ſien oft hooren leſen, dat wy
„ Jan van den Houte Ridder gelooft hebben ende gegeven tot eeuwigen dagen, al-
„ len den goeden luyden van den Vierſchare van Etten ende in de palen van
„ de hoeven tot Etten, dat ick noch myn oor noch oock myn nacomelingen
„ nyemandt panden en ſullen mogen noch doen panden hy en ſy voor van der
„ ſaken verwonnen met vonniſſe ende met Rechte. Voorts ſoo geven wy en-
„ de geloven voor ons, voor onſe oor ende voor onſe nacomelingen den goeden luy-
„ den van Etten ende in de palen van de Hoeven tot Etten voorſz, dat wy
„ van geenderhande twiſte die onder ons vallen mach geen waerheyt gebie-
„ den en ſullen noch doen gebieden nyemandt van onſen wegen, voorder dan
„ van den genen die daer by ende aen geweeſt zyn. Voort zoo hebben wy
„ gelooft ende gegeven voor ons voor onſe oor ende voor onſe nacomelingen, dat
„ wy geenen Schouteth ſetten en ſullen ten ſy by der gemeenten ende by der meeſ-
„ ter menichten, Voort ſoo hebben wy gelooft ende gegeven voor ons voor onſe
„ oor ende voor onſe nacomelingen, dat wy ſullen houden ende doen houden al-
„ ſulcken keuren als tot Etten gemaeckt ſullen worden by onſen Richter ende Sche-
„ penen ende by der Gemeenten van Etten voorſz. tot dier tyt dat die affgeleyt wor-
„ den by der gemeenten ende by der meeſter mennichte. Voort hebben wy
„ gelooft ende gegeven voor ons voor onſe oor ende voor onſe nacomelingen,
„ dat wy geen Spoyweerders ſetten en ſullen noch doen ſetten binnen den Dor-
„ pe voorſz, dan by der meeſter mennichte die gegoet ſyn ende gemoert op
„ deſe vaarde. Voort ſoo hebben wy gelooft ende gegeven voor ons voor
„ onſe oor ende voor onſe nacomelingen, dat wy geen dagelycxſe boeten en
„ ſullen nemen noch doen nemen binnen der Vierſchare van Etten anders dan
„ men neemt binnen den gemeenen Lande van Breda. Ende om dat wy Jan
„ van den Houte Ridder voorſz. willen dat alle de voorſz. puncten wel ende
„ getrouwelick gehouden worden, van ons van onſe oir ende van onſe nacomelin-
„ gen den goeden lieden van Etten ende in der palen van de Hoeven tot Etten
„ hen ende haren oir ende haren nacomelingen, Ende in kenniſſe der Waer-
„ heyt ſoo hebbe ick Jan van den Houte Ridder voorn^t deſen brieff beſegelt
„ met mynen properen ſegele onder uyt hangende. Gegeven int jaar ons Hee-
„ ren duyſent iii^c en vyffentſeventich des Sondaechs nae ſinte Jacobsdach.

De Leur.

De Leur, omtrent een half uur ten Noorden van Etten gelegen, onder wiens Rechtbanck 't zelve oock behoort, is een kleyn Dorp, alwaer een Vaert is, die in de rivier de Marke, by het Zwartenbergſche Veer, zynen uytloop heeft. Door middel van deze Vaert is alhier een groote Koophandel in Granen, Rys, enz., Waar door deze Plaats in een tamelyken bloeyenden ſtaat is.

De Kapel, by de inwoonderen, in 't jaar 1284. ter eeren van de H. Maagd Maria geſticht, behoorde onder de Parochie van Etten, en wierdt by een Kapellaen van den Paſtor aldaer bedient. In 't jaar 1714. is dezelve zeer cierlyck herbouwd en met een fraey Torentje en Orgel voorzien; daer in wordt tans de Godsdienſt verricht by een Predikant behoorende onder het Klaſſis van Breda.

Lyſte

Digitized by Google

Lyſte der PREDIKANTEN *van* DE LEUR.

1653.

Vincentius van Deurn, *Vertrocken naar* Amersfort 1661.

1661.

Carolus Schulerus, *Geſtorven* 1689.

1690.

Joh: Guillelmus Dukerus, *Vertrocken naar* Berkel 1700.

1700.

Chriſtianus Lentfrinck, *Vertrocken naar* Geervliet 1715.

1715.

Ludovicus Bonnet, *Geſtorven* 1739.

1741.

Ludovicus Lolkama.

SPRUNDEL.

Sprundel, mede behoorende onder de Rechtbanck van Etten, waar van het een aanhangſel is, legt omtrent drie uuren ten Zuidweſten van Breda, en twee uuren ten Noordooſten van Roſendael. Het is een zeer oudt Dorp, alwaer eertyts een Kaſteel geſtaen heeft, *Sprundelheim* genaemt, gelegen aan de rivier Moerwater, 't gene Hilſondis Gravin van Stryen, in 't jaar 992, onder meer andere Goederen, aan het Konvent van Thoor ſchenkt. Van dit Kaſteel worden de Grondtveſten, zoo men zegt, nog hedendaegs aan het Voorendt getoont, en de gemelde rivier Moerwater is, naa alle waerſchynelykheid, zedert lange jaaren weder opgeruymt, en naar het Dorp de Leur geleyd, waer van ze nog heden den naam van de *Leurſe Vaert* draegt.

Proeven n. 4.

Deze Heerlykheid heeft Jan van Polanen Heer van de Leck en Breda, in 't jaar 1387, mede van Vrouwe Johanna Hertogin van Brabant in pandſchap bekomen, en op die wyze aan het Landt van Breda gehecht.

Proeven n. 50.

De Kerk was voormaels een groot en ſterk gebouw, ter eeren van de H. . . . . geſticht, met een hoogen toren, doch door de ongelucken des tyds is ze voor een groot gedeelte vervallen. Daar in wordt tans de Godsdienſt nog verricht by een Predikant ſtaande onder het Klaſſis van Breda.

Lyſte der PREDIKANTEN *van* SPRUNDEL.

1648.

Hermannus Hoorn, *Geſtorven* 1654.

1658.

Johannes de Maubus, *Gedeporteert* 1672.

1673.

Henricus van der Linden, *Geſtorven* 1716.

1716.

Jacobus Coets, *Vertrocken naar* Baerle 1722.

1722.

Johannes Huyberts, *Vertrocken naar* Chaam 1743.

Digitized by Google

XI. HOOFTSTUK.

Beſchryving der Heerlykheid DE HAGE.

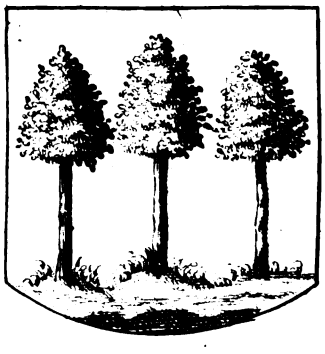

DE Hage, eertyts *Merterſen* of *Mertersheim* genaamt, waarſchynelyck naa deſzelfs Beſchermheylig S^t^. Meerten, voert den naam van Hagen of Heggen, om dat deze ſtreeck voorheen met veel hout en hagen bezet was. Het is een zeer vermakelyck Dorp een half uur ten Weſten der Stadt Breda gelegen, van waar men langs een aangename breede Straatweg, aan weerzyden met olmeboomen beplant, derwaarts gaat.

Voormaals wierdt dit Dorp voor een gedeelte van den Hertog van Brabant en voor een gedeelte van den Heer van Breda bezeten; Doch Jan van Polanen Heer van de Leck en Breda, het eerſte gedeelte, onder anderen, op den agſten van Grasmaandt 1387, van Johanna Hertogin van Brabant, voor duyſent Franken, mede in pandſchap bekomen hebbende, heeft 't zelve den Lande van Breda ingelyft. *Proeven n. 50.*

De Kerk was zeer oudt, en is ongetwyffelt al in de dartiende eeuw gebouwd geweeſt. Eerſt was 'er alleen een Kapel, die in 't jaar 1261, door den Paſtoor van Gilze tot eene halve Kerk en als een aanhangzel van de Moederkerk van Gilze verheven wierdt, van welke ze in 't jaar 1316. weder geſcheiden is. De tegenwoordige Kerk, ter eeren van den H. Martinus gewyd, is een zeer ſterk en aenzienelyck gebouw met een Koor en Orgel voorzien. De Toren heeft een naald of ſpits, die wegens zyne aanmerckelycke hoogte en fraeye bouworden, zeer geroemt wordt. De Godsdienſt wordt tans aldaar verricht by een Predikant behoorende onder 't Klaſſis van Breda. *Proeven n. 31.*

Lyſte der PREDIKANTEN *van* DE HAGE.

1648.

Johannes Lampe, *Vertrocken naar* Obdam 1652.

1653.

Johannes Pool, *Vertrocken naar* Roſendael 1658.

1659.

Johannes Dabel, *Geſtorven* 1671.

1671.

Mauritius Reignac, *Emeritus* 1676.

1676.

Hermannus van Eſſen, *Vertrocken naar* Roſendael 1679.

1679.

David van Krombrugge, *Vertrocken naar* Delfshaven 1681.

1681.

Gerardus Jeremias Step, *Vertrocken naar* Willemſtadt 1695.

Digitized by Google

1695.

Johannes Junius, *Vertrocken naar* Loenen 1702.

1702.

Erneſtus Ludovicus Diederix, *Vertrocken naar* Hulſt 1711.

1711.

Lambertus te Winkel, *Vertrocken naar* Etten 1717.

1718.

Tiberius Arnoldi, *Vertrocken naar* Katwyk op Rhyn. 1722.

1722.

Johannes Peyſel.

De Parochie van de Hage ſtrekte zich in voorige tyden wyd en zyd uyt, en onder dezelve was mede begrepen al 't gene binnen de Stadt Breda, tot aan de rivier de Marke, gelegen was. Doch nadien de Haegdyck naderhant met de St. Meertens poort geſloten wierdt, is er op de zamenvloeying van de Marke en Aa, in 't jaar 1362, een Kapel, ter eeren van de H. Maagd Maria, gebouwd, die deſwegens oock den naam van *Markendaal* bekomen heeft. Deze Kapel wierdt echter door eenen Afgezondenen van den Parochiaan van de Hage bedient, welke oock uyt de middelen dier Paſtorye wierdt onderhouden. Op den Fellen oort wierdt vervolgens mede, in 't jaar 1382, een Kapel geſticht, en aan den H. Antoni toegewyd, welke inſgelyks ter begeving ſtont van den gemelden Parochiaan. Naa de Hervorming is dit aanhangzel van de Parochie van de Hage afgezondert.

Gramaye Antiq. Bred. cap. 17.

Van dit Dorp gaat men, door twee ſchoone Laanen of dreeven met Eycke-boomen beplant, ten Zuiden naar het *Maſtboſch*, waar van reeds onder het VI. Hooftſtuk gehandelt is, en ten Weſten naar het *Liesboſch*.

Het Liesboſch, dus genaamt naar de ſtreek, waar in het gelegen is, beſlaat eenhondert vyf en vyftig buynderen Lands, en heeft de gedaente van een langwerpig vierkant, in verſcheyde Parken, die door byzondere recht doorgaande Laanen afgeſcheiden worden, verdeelt. Een derzelve, de Torendreef genaamt, heeft de lengte van omtrent driehondert Roeden, en uyt dezelve ziet men recht op den Toren van Breda. Het ganſche boſch beſtaat meeſt uyt Eyckeboomen, waar van er zommigen van eene buyten gewoone hoogte en dickte zyn, en verſtrekt den inwoonderen van Breda en der omgelege Plaatzen voor eene zeer aangename verluſtiging. In dit boſch waren voormaals veele Harten, die door de Heeren van Breda aldaar, tot hun vermaak, onderhouden wierden, doch, naa 't overlyden van Willem den III. Koning van Groot Brittannien, zyn dezelve meeſt uytgeroeyt en verjaacht. De Prins van Oranjen, heeft echter voor de jacht aldaar weder aantekweecken en in zynen voorigen ſtaet te herſtellen.

Proeven n. 63.

Te Boeymeer, op den linker oever der rivier de Marke, tuſſchen de Hage en Ginneken, heeft eertyts geſtaan een beſloote Klooſter van Jonckvrouwen, 't gene Maria van Loon weduwe van Jan Graaf van Naſſau, met Engelbrecht haaren zoon, in 't jaar 1476, met bewilliging van Lodewyck van Bourbon Biſſchop van Luyck, op de Hoeve van Wueſtenberg te Bavel opgericht hadt, en 't welcke naderhant herwaarts overgebracht is. Dit Klooſter was *Vredenburg* genaemt, en beſtont uyt vyf en twintig Nonnen volgende den regel van den H. Auguſtinus.

De gemelde Maria van Loon gaf, op den negen en twintigſten van Slachtmaandt 1484, aan 't zelve Klooſter een ſtuck erve, beempd en boſch, groot twee en een half buynder, gelegen te Boeymeer, met nog een Seſter Rogs erffelyck, tot een prove voor eene eerbare arme maagd, waer toe zy haare Nicht Jonckvrouwe Eliſabet van Naſſau Beilſtein, nog onbejaert zynde, benoemde.

In den Stichtbrief van dit Klooſter was bevoorwaert, dat de Nonnen in erffelycke goederen en Renten, in 't Landt van Breda, zouden mogen verkrygen en bezitten de waarde van Vierhondert Rhynsgulden, 't gene Karel Koning van Kaſtilien, als Hertog van Brabant, niettegenſtaande den veertienden en vyftienden artikel der byvoegzelen van zyne Inkomſt, ten verzoeke van Hendrick Graaf van Naſſau, beveſtigt heeft.

De

Digitized by Google

De Prior of Abt van den *Throon* (voorheen een Kloofter der Reguliere Kanonniken volgende den regel van den H. Auguſtinus, gelegen naaby Grobbendonck aan de Nethe) was haaren Overſte, de Pater, die oock *Rector* en *Confeſſor* genaamt wierdt, was een Geeſtelycke van die Abtdye. De gemeene Suſters wierden geregeert door de Mater of Priorin, Sub Priorin en Procuraterſe.

Geduurende de belegering van Breda, in 't jaar 1577, is dit Kloofter geplondert en verbrant, en hebben de Nonnen daar naa zich eenigen tyd binnen die Stadt opgehouden, alwaar zy eyndelyck, in 't jaar 1610, uytgeſtorven zyn. Zedert dien tyd is 't gemelde Kloofter overgebracht naar Lier, daar het tans nog in wezen is.

Onder 't Regtsgebiedt van de Hage behoort *de Beeck*, een Gehucht met een Kapel, voormaels door de inwoonders aldaer gebouwd, en aan de H. Geertruid, eerſte Vrouwe dezer Landen, toegewyd, welke door den tyd vervallen zynde, op 't bevel van Engelbrecht Graaf van Naſſau, Heer van Breda, weder herbouwd is.

Niet verre van daar ten Ooſten legt *Gageldonck*, tans vereenigt met *Hambroeck*, zynde een Achterleen van den Huyſe van Breda, alwaar voorheen een omwatert Slot geſtaan heeft, gelyck uyt de oude grondtveſten en de overgebleve muurwercken nog kan beſpeurt worden. Het zelve behoorde eertyts aan 't aloude Geſlacht van Gageldonck, 't gene reeds in de twaalfde eeuw zeer beroemt is geweeſt, en in Brabant veele Ridders uytgelevert heeft. Onder andere vindt men, dat Hugo van Gageldonck, Ridder, en zyne Zuſters Beatrix en Sophie, in den jaare 1253, veele goederen, te Tilborg gelegen, aan 't Kloofter van Tongerlo ſchencken. Hier ſtaat nog een Kapel, wel eer aan de H. Maagd Maria toegewyd, doch nu buyten eenig geeſtelyck gebruyck. In deze Kapel was voorheen een Kapellanye geſticht, die ter begeving ſtont van den Heer van Gageldonck. *Miræi Don. Belg.* lib. 2. cap. 115. 116.

Men vindt, dat 't Goedt van Gageldonck met de Hoeve, 't Kaſteel, de huyzinge, Nederhoven en den Haſenberg, daar de Kapel op ſtaat, groot in huyzingen, landen, beempden en boſſchen, twee en zeventig buynderen, omtrent 't jaar 1430, verheven en bezeten is geweeſt by Willem van de Leck Heer te Bergen, die het met zynen zoon Otto te leen heeft gehouden van 't Leenhof van Brabant te Bruſſel. Dees Willem van de Leck heeft deze Heerlykheid, in 't jaar 1435, verkogt aan Willem de Bye, die in den jaare 1450. van den Hertog van Brabant verkreeg, dat zyne Heerlykheden van Gageldonck en Hambroeck te zamen gevoegt wierden om een Laethof uyttemaecken, waarvan de volgende Brief nog voorhanden is. *Everardi Conſil.* 114.

„ Wy Philips bi der gracien Gods Hertoghe van Bourgoingen, van Lothryck van Brabant ende van Limborch, Greve van Vlaenderen van Artois „ van Bourgoingen Palatyn van Henegouwe van Hollandt van Zeelandt ende „ van Namur, Mercgreve des heylichs Rycks, Heere van Vrieſlandt, van „ Salins ende van Mechelen, Allen den ghenen die deſen brief ſelen ſien of „ hooren leſen, ſaluyt. Want onſe lieve getrouwe Willem de Bye ons heeft „ te doen toenen, hoe dat hy van ons te leen houdende is twee heerlycke „ hoven, den enen geheten den hof van Gageldonck, Ende den anderen gehe„ ten den hof van Hambroeck, gelegen deen bi den anderen in de prochie van „ der Hagen by Breda, met alrehanden bedrive ende rechte van heerlic„ heden dair aen behorende, By redenen van welken hoven hy ende ſyn „ voirſaten van ouden tyden af gehadt hebben ende hy noch tegenwoordighs „ heeft in elck van denſelven hoven 't bedryf van heerlicheden ende rechten „ ende onder dandere eenen Meyer die met ſine Laten gewoenlyck is geweeſt „ te hebben die kenniſſe ende berechtinge van ſyne laetgueden aldair als van „ erven, onterven ende vonniſſen dair op te geven tallen tyden als des ge„ buert. Ons oetmoedelyck biddende want ſine Laten van ſine voirſz. hoven „ van Gageldonck ende Hambroeck dicwile alſo zeere onbereet ſyn dat onſe „ goede lieden ende andere die heurre ende heurs gerichs behueve, mits heur„ re abſentien te meer ſtonden groot ongerief ende achterdeel hebben gehadt, „ Ende dat oick die voirſz. Laten inne ghene van den voirſz. hove tot her toe

Digitized by Google

1695.

Johannes Junius, *Vertrocken naar* Loenen 1702.

1702.

Erneſtus Ludovicus Diederix, *Vertrocken naar* Hulſt 1711.

1711.

Lambertus te Winkel, *Vertrocken naar* Etten 1717.

1718.

Tiberius Arnoldi, *Vertrocken naar* Katwyk op Rhyn. 1722.

1722.

Johannes Peyſel.

De Parochie van de Hage ſtrekte zich in voorige tyden wyd en zyd uyt, en onder dezelve was mede begrepen al 't gene binnen de Stadt Breda, tot aan de rivier de Marke, gelegen was. Doch nadien de Haegdyck naderhant met de St. Meertens poort geſloten wierdt, is er op de zamenvloeying van de Marke en Aa, in 't jaar 1362, een Kapel, ter eeren van de H. Maagd Maria, gebouwd, die deſwegens oock den naam van *Markendaal* bekomen heeft. Deze Kapel wierdt echter door eenen Afgezondenen van den Parochiaan van de Hage bedient, welke oock uyt de middelen dier Paſtorye wierdt onderhouden. Op den Fellen oort wierdt vervolgens mede, in 't jaar 1382, een Kapel geſticht, en aan den H. Antoni toegewyd, welke inſgelyks ter begeving ſtont van den gemelden Parochiaan. Naa de Hervorming is dit aanhangzel van de Parochie van de Hage afgezondert.

Gramaye Antiq. Bred. cap. 17.

Van dit Dorp gaat men, door twee ſchoone Laanen of dreeven met Eycke-boomen beplant, ten Zuiden naar het *Maſtboſch*, waar van reeds onder het VI. Hooftſtuk gehandelt is, en ten Weſten naar het *Liesboſch*.

Het Liesboſch, dus genaamt naar de ſtreek, waar in het gelegen is, beſlaat eenhondert vyf en vyftig buynderen Lands, en heeft de gedaente van een langwerpig vierkant, in verſcheyde Parken, die door byzondere recht doorgaande Laanen afgeſcheiden worden, verdeelt. Een derzelve, de Torendreef genaamt, heeft de lengte van omtrent driehondert Roeden, en uyt dezelve ziet men recht op den Toren van Breda. Het ganſche boſch beſtaat meeſt uyt Eyckeboomen, waar van er zommigen van eene buyten gewoone hoogte en dickte zyn, en verſtrekt den inwoonderen van Breda en der omgelege Plaatzen voor eene zeer aangename verluſtiging. In dit boſch waren voormaals veele Harten, die door de Heeren van Breda aldaar, tot hun vermaak, onderhouden wierden, doch, naa 't overlyden van Willem den III. Koning van Groot Brittannien, zyn dezelve meeſt uytgeroeyt en verjaacht. De Prins van Oranjen, heeft echter voor de jacht aldaar weder aantekweecken en in zynen voorigen ſtaet te herſtellen.

Proeven n. 63.

Te Boeymeer, op den linker oever der rivier de Marke, tuſſchen de Hage en Ginneken, heeft eertyts geſtaan een beſloote Klooſter van Jonckvrouwen, 't gene Maria van Loon weduwe van Jan Graaf van Naſſau, met Engelbrecht haaren zoon, in 't jaar 1476, met bewilliging van Lodewyck van Bourbon Biſſchop van Luyck, op de Hoeve van Wueſtenberg te Bavel opgericht hadt, en 't welcke naderhant herwaarts overgebracht is. Dit Klooſter was *Vredenburg* genaemt, en beſtont uyt vyf en twintig Nonnen volgende den regel van den H. Auguſtinus.

De gemelde Maria van Loon gaf, op den negen en twintigſten van Slachtmaandt 1484, aan 't zelve Klooſter een ſtuck erve, beempd en boſch, groot twee en een half buynder, gelegen te Boeymeer, met nog een Seſter Rogs erffelyck, tot een prove voor eene eerbare arme maagd, waer toe zy haare Nicht Jonckvrouwe Eliſabet van Naſſau Beilſtein, nog onbejaert zynde, benoemde.

In den Stichtbrief van dit Klooſter was bevoorwaert, dat de Nonnen in erffelycke goederen en Renten, in 't Landt van Breda, zouden mogen verkrygen en bezitten de waarde van Vierhondert Rhynsgulden, 't gene Karel Koning van Kaſtilien, als Hertog van Brabant, niettegenſtaande den veertienden en vyftienden artikel der byvoegzelen van zyne Inkomſt, ten verzoeke van Hendrick Graaf van Naſſau, beveſtigt heeft.

De

Digitized by Google

De Prior of Abt van den *Throon* (voorheen een Kloofter der Reguliere Kanonniken volgende den regel van den H. Auguſtinus, gelegen naaby Grobbendonck aan de Nethe) was haaren Overſte, de Pater, die oock *Rector* en *Confeſſor* genaamt wierdt, was een Geeſtelycke van die Abtdye. De gemeene Suſters wierden geregeert door de Mater of Priorin, Sub Priorin en Procuraterſe.

Geduurende de belegering van Breda, in 't jaar 1577, is dit Kloofter geplondert en verbrant, en hebben de Nonnen daar naa zich eenigen tyd binnen die Stadt opgehouden, alwaar zy eyndelyck, in 't jaar 1610, uytgeſtorven zyn. Zedert dien tyd is 't gemelde Kloofter overgebracht naar Lier, daar het tans nog in wezen is.

Onder 't Regtsgebiedt van de Hage behoort *de Beeck*, een Gehucht met een Kapel, voormaels door de inwoonders aldaer gebouwd, en aan de H. Geertruid, eerſte Vrouwe dezer Landen, toegewyd, welke door den tyd vervallen zynde, op 't bevel van Engelbrecht Graaf van Naſſau, Heer van Breda, weder herbouwd is.

Niet verre van daar ten Ooſten legt *Gageldonck*, tans vereenigt met *Hambroeck*, zynde een Achterleen van den Huyſe van Breda, alwaar voorheen een omwatert Slot geſtaan heeft, gelyck uyt de oude grondtveſten en de overgebleve muurwercken nog kan beſpeurt worden. Het zelve behoorde eertyts aan 't aloude Geſlacht van Gageldonck, 't gene reeds in de twaalfde eeuw zeer beroemt is geweeſt, en in Brabant veele Ridders uytgelevert heeft. Onder andere vindt men, dat Hugo van Gageldonck, Ridder, en zyne Zuſters Beatrix en Sophie, in den jaare 1253, veele goederen, te Tilborg gelegen, aan 't Kloofter van Tongerlo ſchencken. Hier ſtaat nog een Kapel, wel eer aan de H. Maagd Maria toegewyd, doch nu buyten eenig geeſtelyck gebruyck. In deze Kapel was voorheen een Kapellanye geſticht, die ter begeving ſtont van den Heer van Gageldonck. *Miræi Don. Belg.* lib. 2. cap. 115. 116.

Men vindt, dat 't Goedt van Gageldonck met de Hoeve, 't Kaſteel, de huyzinge, Nederhoven en den Haſenberg, daar de Kapel op ſtaat, groot in huyzingen, landen, beempden en boſſchen, twee en zeventig buynderen, omtrent 't jaar 1430, verheven en bezeten is geweeſt by Willem van de Leck Heer te Bergen, die het met zynen zoon Otto te leen heeft gehouden van 't Leenhof van Brabant te Bruſſel. Dees Willem van de Leck heeft deze Heerlykheid, in 't jaar 1435, verkogt aan Willem de Bye, die in den jaare 1450. van den Hertog van Brabant verkreeg, dat zyne Heerlykheden van Gageldonck en Hambroeck te zamen gevoegt wierden om een Laethof uyttemaecken, waarvan de volgende Brief nog voorhanden is. *Everardi Conſil.* 124.

„ Wy Philips bi der gracien Gods Hertoghe van Bourgoingen, van Lothryck van Brabant ende van Limborch, Greve van Vlaenderen van Artois „ van Bourgoingen Palatyn van Henegouwe van Hollandt van Zeelandt ende „ van Namur, Mercgreve des heylichs Rycks, Heere van Vrieſlandt, van „ Salins ende van Mechelen, Allen den ghenen die deſen brief ſelen ſien of „ hooren leſen, ſaluyt. Want onſe lieve getrouwe Willem de Bye ons heeft „ te doen toenen, hoe dat hy van ons te leen houdende is twee heerlycke „ hoven, den enen geheten den hof van Gageldonck, Ende den anderen gehe„ten den hof van Hambroeck, gelegen deen bi den anderen in de prochie van „ der Hagen by Breda, met alrehanden bedrive ende rechte van heerlic„ heden dair aen behorende, By redenen van welken hoven hy ende ſyn „ voirſaten van ouden tyden af gehadt hebben ende hy noch tegenwoordighs „ heeft in elck van denſelven hoven 't bedryf van heerlicheden ende rechten „ ende onder dandere eenen Meyer die met ſine Laten gewoenlyck is geweeſt „ te hebben die kenniſſe ende berechtinge van ſyne laetgueden aldair als van „ erven, onterven ende vonniſſen dair op te geven tallen tyden als des ge„ buert. Ons oetmoedelyck biddende want ſine Laten van ſine voirſz. hoven „ van Gageldonck ende Hambroeck dicwile alſo zeere onbereet ſyn dat onſe „ goede lieden ende andere die heurre ende heurs gerichs behueve, mits heur„ re abſentien te meer ſtonden groot ongerief ende achterdeel hebben gehadt, „ Ende dat oick die voirſz. Laten inne ghene van den voirſz. hove tot her toe

Digitized by Google

„ den rechte eedt gedaen en hebben gehadt, Alſoe dat na die brieve van on-
„ ſer bueder incoemſt in onſen lande van Brabant ſoude behoire, Wy ſine Laten
„ voirſz. van beyden den voirſz. ſinen hove van Gageldonck ende Hambroeck
„ ſoude verſamenen willen ende die te ſtellen onder eene Meyer ende dair
„ af maken een hof, ende hem voirt conſenteren ende verleenen, dat hi en-
„ de ſine nacomelinghen beſitters der voirſeider hoven van nu voirtaen tot ewi-
„ gen dagen uut ſine voirſeyde Laten zeven gezwore Laten zoude mogen kie-
„ ſen, ſetten ende eeden of by hore Meyer aldair doen kyeſen, ſetten ende
„ eeden, die weder ontſetten ende andere aldair ſetten alſoe dicke ende me-
„ nichwerve als hen dat nut ene oirbaerlyck ſoude duncken weſende om tbe-
„ dryf van den voirſeyden heerlicheden ende rechte met heure voirſz. Meyer
„ te moghen houden ende hantieren gelyck ſy dat van ouds herbrecht ende
„ geploghen hebben gehadt. Soo doen wy te weten, dat wy aangeſien den
„ redene voirſz. en beden des voirſz. Willems geneygt, hebben ſyn voirſz. ho-
„ ve van Gageldonck ende Hambroeck van ſonderlingen gracien verſament
„ ende vereenicht, verſamenen ende vereenighen met deſen onſen brieve om
„ die voirtaen by eene Meyer ende by die Laten dair af ſamentlyck ende on-
„ verſceyden te worden gehouden tot een hof alſoe dat een Meyer dair inne
„ ſal moghen manen ende die Laten die dair in der maniere hier onder beſcre-
„ ven geſtelt ſullen worden recht ſelen doen onverſceyden van alle ſaken tot
„ heurre kenniſſen behoirende, gelyck diezelve Laten in elken hove dair af tot
„ her toe geploghen hebben te doen, ende dat die voirſz. Willem ende ſyne
„ nacomelinghen van nu voirtaen tot ewighen daghen uut ende van ſine voirſz.
„ Laten der voirſz. ſynre hoven van Gageldonck ende Hambroeck ſellen mo-
„ ghen kyeſen ſetten ende eeden of by hore Meyer doen kyeſen ſetten ende
„ eeden zeve goede eerbaire mannen die wyſte ende rechtverdichſte die ſy ſel-
„ len connen ende moghen, die alle of die zommige van hen ontſetten ende an-
„ dere in heure ſtat wederſetten, alſoe dicke ende menichwerve als hen dat
„ nut ende oirbairlyck ſal dunken weſende. Welcke gheeyde Laten overmidts
„ den voirſz. Meyer ſellen hebben die hanteringhe ent bedryf van allen laetgoe-
„ den totte zelven hove behoirende als van erven onterven vonniſſen te rey-
„ ken ende allen anderen ſaken te doene ſynder voirſz. heerlicheyt ende rech-
„ ten aengaende gelyck ſy van ouds herbracht ende geploghen hebben te doe-
„ ne. By alſoe dat die voirſz. Meyer ende Laten tot heuren aencommen bo-
„ ven den eet dat ſy anders den Gherechte doen ſellen, zweren ſullen lyflick
„ aen den heylegen ende des begairende van ſaken tot heurre kenniſſen behoi-
„ rende guet recht redene ende beſcheyt te doene, Ende voert dat ſi gelt guet
„ ghifte noch geenrehande guetdoen noch dienſt nemen en ſellen noch by hen
„ doen noch laten geloven by hen zelve oft yemande anders om yemande in
„ den rechte te vorderen ofte achteren, mer dat ſy eene yegelyke arme ende
„ rike evengelycke recht ende vonniſſe doen zellen ſonder yet anders dair in-
„ ne te trecken oft enighe verwe dair tiegen te ſueken oft voorttekeeren in
„ enigher manieren. Ende of die voirſz. Laten oft eneghe van hen onwil-
„ lich waren die voirſz. eede te doen, ſoe willen wy die dair toe bedwon-
„ ghen te worden met horen live ende gueden ende allen andere maniere dair
„ toe dienende. Ontbieden hieromme ende bevelen onſe Droſſaet van Brabant
„ onſen Schouthet van Antwerpen ende Mercgrave ons lants van Rien ende
„ allen anderen onſen Ambachteren Richteren ende dienaren van den Smale
„ Heeren in den ſelven onſen Lande gelegen ende hoire Stedehouderen nu ſyn-
„ de ende namaels weſende ende allen anderen dien dat aengaen mach, dat
„ ſy den voirſz. Willeme ende ſine nacomelingen onſſe gracien vereeringen en-
„ de verleeninghen voirſz. ruſtelyck ende vredelyck doen ende laten gebruyc-
„ ken ſonder hen enighen hynder commer of letſel dair inne te doen ofte la-
„ ten geſcien in enigher manieren. Ende des torconden hebben wy onſen ze-
„ gel aan deſen brief doen hanghen. Gegheven zeſſe daghen in Auguſto
„ int jair ons Heeren Duſent Vierhondert ende Vyftich.

Willem de Bye deze Heerlykheid eenige jaaren bezeten hebbende, droeg die, in den jaare 1459, weder over aan Jan Graaf van Naſſau, Heer van Breda. Zedert dien tyd is Gageldonck gebleven in 't Huys van Naſſau tot Willem den I. Prins van Oranjen, welke 't laaſt daar mede voor 't Leenhof van Brabant,

op

Digitized by Google

op den drie entwintigſten van Louwmaandt 1544, verleden is. Prins Willem gaf die wederom tot een agterleen uyt aan zynen vertronweling Antoni van der Straelen, Borgemeeſter van Antwerpen, naa wiens ongeluckige doodt, deze Heerlyckheid ten behoeven des Konings van Spanjen wierdt verbeurt verklaart. Naderhant is ze zoo by koop als by erffenis in verſcheide Huyſen en Geſlachten geweeſt, tot dat ze eyndelyck is gekomen aan de Graven van Vertaing, van wiers Erfgenaem François Philip Prins van Rubempré en Everberg, dezelve tans nog bezeten wordt.

Tuſſchen Gageldonck en de Beeck legt de Heerlyckheid *Burgſt*, mede een Achterleen van den Leenhove van Breda, 't gene inſgelycks een Laethof en verſcheide heerlycke Rechten heeft. Het is een aanzienelyck Goedt, in zynen omtreck beyattende een hondert vyf en twintig buynderen Lands, en behoorde voorheen aan 't Geſlacht der Nobelaeren, van dewelcke het de tegenwoordige bezitter Ferdinand van Arkel, Heer van Broeckhuyſen, by erffenis verkregen heeft.

Omtrent een half uur beneden de Stadt Breda, op den linker oever des Mark Strooms, ſtaat 't Huys *den Emer*, zynde een oudt Brabantſch vol Leen, voormaels van den Hertog verheven wordende, doch nu van 't Leenhof van Brabant in 's Hage. Het is een omwatert Slot, 't gene eertyts een gedeelte maakte van de Heerlyckheid Gageldonck, waar van het, ten behoeven van Johanna van Gageldonck, getrouwd met Godevaert van Hambroeck, omtrent 't jaar 1450, geſcheiden is. Deze liet het naa aan haer dochter Eliſabet van Hambroeck, die daar mede, tegelyck met haaren Man Jan van Wyck, op den vyftienden van Grasmaandt 1482, voor 't Leenhof van Bruſſel verleden is. Zedert dien tyd is dat huys lange jaaren in 't geſlacht der van Wycken gebleven tot 't jaar 1559, wanneer dat Leen, op den agtienden van Louwmaandt, by koop gekomen is aan Jonkr Claude Michault, die het naaliet aan zynen zoon Jonkr Wynand Michault; van wien het verder gekomen is op Hendrick van Wyngaerden, Heer van Heeraertsbergen, Ammers, Weſtkercke enz., welke het in 't jaar 1629 verkogt aan Adriaen Korneliſz. van Kleef; naa wiens doodt, het op den dertigſten van Louwmaandt 1642, by koop kwam aan Jonkr Hendrick Cannaerts, die het eyndelyck verkogt aan Roelant vanden Brandeler, in wiens ſtam het tot heden gebleven is, en tans wordt bezeten by Michiel Samuel Meſtral, Overſten Lt. van een Regiment Zwitzers, in dienſt der Algemeene Staten.

De Rechtbanck van de Hage beſtaat uyt een Schoutet en zeven Schepenen, aan dewelcke, tot 't beſtieren der Dorps Geltmiddelen, toegevoegt zyn zeven Gezwoorens.

Digitized by Google

BESCHRYVING
DER
STADT EN LANDE
VAN
B R E D A.

VIERDE BOEK.

Vervattende veele Privilegien en oude Brieven, mitsgaders Vryheden, Rechten, Coſtuymen, en andere zoo algemeene als byzondere Stucken, betreffende de Stadt en 't Landt van BREDA, *meeſt dienende tot bewys en opheldering der Geſchiedeniſſen en zaecken in de drie voorgaande Boecken verhandelt.*

N°. 1.

Giftbrief van *Engelbrecht de Saliſche Franck*, waar by hy 't Dorp *Alphen* ſchenkt aan den *H. Willebrord* en 't Klooſter van *Epternaken.*

IN Xſti nomine, Domino ſanctiſſimo & dilectiſſimo, Patri W. Epiſcopo, Engelbertus filius Gaotberti quondam Donator.

IN den naam van Chriſtus, aan den heyligſten en zeer geliefden Vader Willebrord Biſſchop, Engelbrecht de zoon van Gaotbert eertyts gifter.

Dum leges & jura ſinunt, & convenientia Francorum eſt, ut de facultatibus ſuis, quiſque quod facere voluerit, libe-

Terwyl 't de Wetten en rechten toelaten, en de gewoonte der Franken medebrengt, dat een yder de vrye

liberam habeat poteſtatem, & neceſſe eſt, ut quiſque pro incerto hujus vitæ exitu de rebus ſuis aliquid ad Dei partem committat, ut per hoc indulgentiam facinorum ſuorum percipiat.

vrye macht heeft, om naa zyn welgevallen van zyne middelen te beſtellen, en het nodig is, dat een ygelyk, gemerkt den onzekeren uitgang zyns levens, ietwes van zyne goederen voor God aanlegge, op dat hy daar door de vergeving zyner miſdaden moge erlangen.

Idcirco Ego Engelbertus pro remedio animæ meæ ſeu retributione æterna aliquid tibi Domine Pater & Pontifex W. de rebus meis donare decrevi, quod & ita feci, hoc eſt in Pago Taxandriæ, *in loco nuncupato* Alphein, *quod mihi ex paterno jure legitime provenit, hoc eſt, caſatas xj, cum ſala & curticulo meo, quem ad preſens habere viſus ſum, cum mancipiis & omni peculio eorum.*

Daerom heb ik Engelbrécht, tot baate myner ziele, en tot eene eeuwige vergelding, ietwes aan u Vader en Biſſchop W. uyt myne goederen beſloten te ſchenken; gelyk ik ook heb gedaen; te weten in 't Land van *Taxandrie*, ter plaatſe genaemt *Alphen*, die my door vaderlyk recht wettig is aangekomen, namentlyk 11. Wooningen en Erven met myn Huys en de Hofſtede die ik tegenwoordig bezit, met de lyfeigenen en alle hunne goederen.

Hæc omnia tibi a die preſenti trado atque transfundo, cum omni integritate vel adjacentiis eorum, hoc eſt, caſis, curticlis, ſilvis, terris, pratis, paſcuis, & aratoria terra, aquis, aquarumque decurſibus, mobili & immobili, egreſſu vel ingreſſu & Wariſchale.

Dit alles geef ik u heden in 't geheel over, met alle derzelver toebehoorten, beſtaende in Huyſen en Erven in Hofſteden, in Boſſchen, in Landeryen, in Beempden, in Weyden, in Bouwlandt, in Wateren, en Waterloopen, in roerende en onroerende, in Uytgangen en Ingangen, en den Watergang.

Hæc omnia tibi do, donatumque eſſe perhennis temporibus volo. Hoc habeas, teneas, poſſideas, tuiſque ad poſſidendum relinquas, & quidquid exinde facere volueris, liberam & firmiſſimam in omnibus habeas poteſtatem. Si quis vero, quod futurum eſſe non credo, Ego ipſe. . . . . in ferat tibi una cum cogente fiſco auri liberas v, argenti pondo x. & nec ſic quod repetit evendicare valeat: Sed firma & ſtabilis hæc noſtra Donatio permaneat adſtipulatione ſubnixa. Actam publice Tilliburgis xij. Kal. Julias, anno xv. Childeberti glorioſiſſimi Regis. (711).

Dit alles ſchenk ik u, en wil dat het u ten eeuwigen dagen zal geſchonken blyven. Dat gy dit zult hebben, houden, bezitten, en aan de uwen in eigendom naalaten, en eene vrye en beſtendige macht hebben om verders daer mede in alle deelen te handelen naa uw welgevallen. Zoo ymandt echter, 't gene ik niet geloof te zullen geſchieden. Ik zelf . . . . . die zal u geven en toebrengen door dwang der Bedienden van den Schatkiſt, 5. ponden goudt, 10. ponden zilver, en zich niet mogen toeeygenen 't gene hy in dier voegen wedereiſcht: maar deze onze Gift, met ons woord bekrachtigt, zal vaſt en beſtendig blyven. Gedaen in 't openbaer te Tilburg den twintigſten van Zomermaandt in 't xv. Jaer des roemruchtigſten Konings Childebert. (711).

Et do tibi in pago Teſterventi ſuper Moſam, loco Birni, caſatam unam cum omni peculio.

En ik geef u in 't landt van Teiſterbant op de Maſe, in de plaets Birni, een Huys en Erve met alle deſzelfs vruchten.

Ego Vigilius Presbyter ſcripſi. Engelbertus,

Ick Vigilius de Prieſter heb het geſchre-

Digitized by Google

bertus, Warengato frater ejus, Paulus Presbyter, Aldrayo, Alduino, Nardgavio, Egiſgaro, Nandivono.

ſchreven. Engelbrecht Warengato zyn broeder, Paulus de Prieſter, Aldrayo, Alduino, Nardgavio, Egiſgaro, Nandivono.

No. 2.

Uyterſte Wil van den *H. Willebrord* Aertsbiſſchop van *Utrecht*, en Verkondiger van 't Kriſten Geloof in deze Landen.

In Chriſti nomine. Oportet Chriſtianos viam veritatis agnoſcere, per quam creatori ſuo digne meritis ſuis ſervire poſſint, ut oblatio eleëmoſynarum eorum & devotio perveniat ad ſalutem: ipſo ſummo dicente; Date, & dabitur vobis, & facite eleëmoſynam, & ecce omnia munda ſunt vobis.

In den naam van Chriſtus. Het betaamt de Chriſtenen den weg der Waerheid te kennen, door welke zy hunnen Schepper waardiglyk met hunne goede werken mogen dienen, op dat de offerhande hunner Aelmoeſſen en hunne Godsdienſtigheid ſtrekken tot hunne Zaligheid, dewyl de Alderhoogſte zelf zegt, *Geeft, en u zal gegeven worden, doet aelmoeſſen, en ziet alles zal u reyn weſen.*

Idcirco ego in Dei nomine Clemens Willibrordus Epiſcopus, cogitans caſum humanæ fragilitatis, qualiter peccata mea poſſim abluere, & donante Domino ad æterna gaudia pervenire, dono à die preſenti, donatumque eſſe perennis temporibus volo, hoc eſt, ad Monaſterium Epternacum, quod eſt conſtructum ſuper fluvio Sura *in Pago* (1) Bedenſi. *In nomine Patris, & Filii, & Spiritus Sancti, & SS. Petri & Pauli Apoſtolorum, & Sacrati Joannis Battiſtæ, vel cæterorum omnium Sanctorum, ubi ego ipſe Clemens Willibrordus cuſtos vel gubernator præeſſe videor, &, ſi Chriſto placet, corpus meum ibidem requieſcere debet.*

Daerom ick, in den name Gods, Klemens Willebrord Biſſchop, overdenkende de broosheid der menſchelyke natuur, hoe dat ik myne zonden zou mogen afwaſſchen, en door Gods goedheid tot de eeuwige vreugde geraaken. Zoo geef ik op den huydigen dag, en begeere dat 't zelve zal gegeven blyven ten eeuwigen tyden, te weten aan het Klooſter van Epternaken, 't welk geſticht is op den Stroom *Sura*, in 't landt van *Beden*, in den naam des Vaders, des Zoons, en des H. Geeſts, der H. Apoſtelen Petrus en Paulus, en Johannes des Doopers en aller andere Heyligen; alwaer ik Klemens Willebrord zelf bewaerder en beſtierder ben, en, zoo 't Chriſtus behaagt, myn lichaam ook moet ruſten.

Hoc eſt quod dono vel trado ad ipſum ſanctum locum Epternacum, omnem rem vel Villas, ſeu mancipia, quæ mihi ingenui Franci, pro amore eorum & ſalute, tradiderunt vel condonaverunt.

Dit is 't gene, dat ik geef of ſchenke aan die heylige plaets van Epternaken, alle have, of plaetzen, of lyfeigenen, welke my de vrygebore Franken naa hunne liefdadigheid, en tot hunne Zaligheid geſchonken ofte vereert hebben.

Similiter illas res quas Domnus Pipinus mihi condonavit, vel delegavit, ſeu Matrona ſua Plictrudis, ſive filius ſuus Domnus noſter Karolus Major Domus, quas res ipſas Domnus Karolus, & genitor Pipinus, tam me vivente, quam de iſta vita migrante, pro eorum mercede condonaverunt. Et

Mitsgaders de have, welke Heer Pepyn my gegeven of geſchonken heeft, of zyne Huysvrouw Plictrudis, of zyn zoon Karel Grootmeeſter van 't Paleys, onze Heer, welke zelve goederen de Heeren Karel en zyn Vader Pepyn my zoo wel gedurende myn leven, als naa myne aflyvigheid, uit vryen wille geſchonken hebben.

En

(1) *Bedenſi*, hodie Bisburg apud Treveros.

Digitized by Google

Et illas alias res ex parte ego denomino, vel homines qui mihi eas tradiderunt vel delegaverunt, id eſt, ut hæc ſcriptura ſolemniter pro temporum ſerie confirmare debeat, & hi ſunt homines nominibus his nominati.

En de andere goederen die ik voor een gedeelte opnoeme, of wel de menſchen die my dezelve gegeven of vereert hebben, op dat namelyk dit ſchrift, naa verloop van tyden, plegtig moge zyn en ſtand grypen; en dit zyn de Perzonen, zoo als zy met hare naamen benoemt zyn.

Rauchingus mihi condonavit vel tradidit eccleſiam aliquam, quæ eſt conſtructa in Andverpo Caſtello, ſuper fluvio Schalde in Pago Renenſium, cum appendiciis ſuis, villas denominatas his nominibus, (1) Bacualdus, (2) Winnilencheimo, (3) Furgalarus, *& in ipſo Caſtello Andverpo tertiam partem de illo teloneo.*

Rauchingus heeft my gegeven of vereert zekere Kerk, ſtaande in den Burgt van Antwerpen op de Rivier de Schelde, in 't landt van Ryen, met haare aanhangzels, de Dorpen genaemt *Bacualdus*, *Winnilencheimo*, *Furgalarus* en 't derde deel van den tol in den zelven Burgt van Antwerpen.

Et Heribaldus Clericus mihi condonavit & tradidit eccleſiam aliam in Pago Marſum, ubi Moſa intrat in mare, cum appendiciis ſuis, & Mariſcum unde Berbices naſcuntur.

En Heribald de Klerk gaf en ſchonk my eene andere Kerk in 't Landt Marſum, daar de Maas in de Zee valt, met haare toebehoorten, en een Moeras, 't welk Schapen voortbrengt.

Et Angibaldus mihi condonabat vel tradebat villam quæ vocatur Wadradoch in pago Taxandrio, ſuper flumine (4) Duthmala.

En Angibald heeft my vereert en gegeven een Dorp, 't welke genaemt wort Wadradoch, in 't landt van Taxandrie, op de rivier de *Dommel.*

Et Ansbaldus mihi condonabat vel tradebat omnem portionem ſuam in villa quæ vocatur Buſloth, in pago Taxandrio.

En Ansbald gaf of ſchonk my al zyn aandeel in 't Dorp genaemt Busloth in 't landt van Taxandrie.

Et Berethinda, Deo ſacrata Femina, mihi condonabat vel tradebat omnem portionem ſuam in villa (5) Hokanſchot, *in pago Taxandrio.*

En Berethinda, eene aan God gewyde Vrouw, gaf of vereerde my haar geheel aandeel in 't Dorp *Hokanſchot*, in 't landt van Taxandrie.

Et Henricus mihi condonabat in villa, quæ vocatur (6) Peplo.

En Henrik ſchonk my (zyn aandeel) in 't Dorp geheten *Poppel.*

Et Engelbertus mihi quondam condonabat, vel tradebat omnem portionem ſuam in Villa quæ vocatur Heineſloth, in pago Taxandrio.

En Engelbrecht gaf of ſchonk my eertyts zyn geheel aandeel in 't dorp genaemt Heineſloth, in 't landt van Taxandrie.

Item quod Engelbertus mihi condonabat vel tradebat Villam quæ vocatur (7) Alphein, *in ipſo pago Taxandrio.*

Insgelyks gaf of vereerde my Engelbrecht het dorp, 't welke genoemt wordt *Alphen*, in 't zelfde landt van Taxandrie.

Item Ansbaldus Clericus mihi condonabat vel tradebat Villam quæ vocatur (8) Dioſna, *in pago Taxandrio ſuper fluvio Digenâ.*

Insgelyks Ansbald de Klerk gaf of ſchonk my het dorp genaemt *Dioſna*, in 't landt van Taxandrie, op den vloedt Digena.

Et

En

(1) *Bacualdus*, hodie Boecholt.
(2) *Winnilencheimo*, Weynegem.
(3) *Furgalarus*, nunc Vogelaer.
(4) *Luthmala*, hodie de Dommel.
(5) *Hokanſchot*, hodie Berſchot.
(6) *Peplo*, nunc Poppel.
(7) *Alphein*, Alphen prope Bredam.
(8) *Dioſna*, hodie Dieſſen in Majoratu Silvaducenſi.

Digitized by Google

Et Tietbbaldus mihi condonabat vel tradebat Eccleſiam aliquam quæ eſt conſtructa in Villa Multnaim, quæ Ararida vocatur, cum appendiciis ſuis.

En Thietbald gaf of vereerde my zekere Kerk, welke gebouwd is in 't dorp Multnaim, en Araride genoemt wordt, met deſzelfs aanhangzels.

Et illuſter vir Hedenus mihi condonabat vel tradebat omnem portionem ſuam in Villa quæ vocatur Armiſtadi ſuper fluvio Witheo in pago Thuringaſnes.

En de doorluchtige man Hedenus gaf of ſchonk my al zyn aandeel in 't dorp genaemt Armiſtadi, op den ſtroom Witheo, in 't landt van Thuringaſnes.

Superius nominatas vel ſcriptas ego Clemens Willibrordus trado atque transfundo, ad illam caſam Dei ſuperius nominatam Epternacum, vel ad illam ſanctam congregationem Fratrum ibidem Deo ſervientium; eâ vero ratione, ut quidquid de iiſdem rebus ſuperius nominatis facere decreverint, in omnibus habeant poteſtatem faciendi, ut & ibidem omni tempore pro noſtra mercede, vel ſeniore noſtro Karolo Majore domus, ſeu eorum hominum qui mihi ſuas res tradiderunt, proficiant in augmentis.

Alle deze bovengenoemde en beſchrevene goederen geef en overlevere ik Klemens Willebrord aan 't voorgemelde Godshuys Epternaken, of aan die heylige Vergadering der Broederen welke God aldaer dienen, onder deze voorwaerde, dat zy zullen vermogen met alle de voorſchreve goederen te handelen naa hunnen vryen wil, en dat zy aldaer t'allen tyden, tot onzer zaligheid, of die van onzen Heer Karel Grootmeeſter van 't Paleys, of ook van die lieden, welke my hunne goederen geſchonken hebben, zouden toenemen en vermeerderen.

Et illud placuit nobis inſerendum. Si fuerit ullus de heredibus vel proheredibus meis, ſeu quælibet oppoſita aut extranea perſona, ſeu judiciaria poteſtas, quæ contra hoc teſtamentum vel donationem meam, quam ego Clemens Willibrordus Epiſcopus ſanâ mente, plenoque conſilio & devotione integrâ fieri juſſi, venire aut agere, vel eam infringere voluerit, & ſi iſta charta ei oſtenſa ad relegendum fuerit præſentata, ſe ipſe exinde compeſcere noluerit: in primis iram Dei omnipotentis incurrat, & ſanctorum Angelorum, & ab omnibus Eccleſiis, vel conſortio Chriſtianorum efficiatur extraneus, & habeat partem cum Judâ, qui Dominum tradidit, & cum Dathan & Abiron, quos terra vivos deglutivit, & inſuper inferat cum forio fiſco auri libras decem, argenti pondo quinquaginta coactus exſolvat, & quod repetit evindicare non valeat. Actum anno VI. regnante Theodorico Rege (726.)

En dit hebben wy willen daar by voegen. Indien er ymandt mogt wezen van myne erven of erfgenamen, of eenige tegenſpreekende of vreemde perzoon, of rechtelyke Overheid, welke tegen dezen mynen uyterſten wil of Schenking die ik Klemens Willebrord Biſſchop, wel bedacht, met rypen rade en oplettentheid heb laten opmaken, zoude willen opkomen, of handelen, of die verbreken, en dat hem dit ſchrift om te leſen, getoont en aangeboden zynde, hy zich egter niet wilde bedwingen, over dien kome eerſt wel de toorn van God Almachtig, en van de H. Engelen, hy zy geſcheyden van alle Kerken en uitgeſloten van het gemeenſchap der Chriſtenen, en zyn deel zy met Judas, den verrader onzes Heeren, en met Dathan en Abiram, welke de aarde levendig heeft verſlonden, En daer en boven zal men hem dwingen te geven in den Schatkiſt tien ponden gout, vyftig ponden zilver, en 't gene hy wederom eyſcht, zal hy niet verkrygen. Gedaan in 't VI. jaar der regeering van Koning Theodoric (726.)

Digitized by Google

N°. 3.

Brief, waar by Keyzer *Otho de I.* aan de Kerk van *Nivelle* alle haare bezittingen, oock in 't Landt van *Stryen* gelegen, bekragtigt.

Otto, divinâ favente clementiâ, Imperator Auguſtus Romanorum ac Francorum.

Otto, door de Goedertierentheid Gods, Keyzer der Romeynen en Franken, Vermeerderaer des Ryks.

Quædam Abbatiſſa de Monaſterio conſtructo in honore S. Petri Apoſtoli, Sanctæque Virginis Gertrudis, pariter cum ſanctimonialibus, nomine Adelberina, noſtram adiit Serenitatem, rogans, ut auctoritatis noſtræ præceptum vel confirmationem donaviſſemus.

Zekere Abtdis van het Klooſter, geſticht ter eeren van den H. Apoſtel Petrus en van de H. Maagd Geertruid, genaemt Adelberina, te gelyk met haare geeſtelyke Suſters, is tot onze Hoogheid genadert, biddende dat wy door ons gezag haer een gebod en beveſtiging wilden verleenen.

Nos vero, interventu noſtræ Conjugis Adelheidis, Filiique noſtri, Regis ſcilicet Ottonis, petitioni ejuſdem Abbatiſſæ aſſenſum præbuimus, & quidquid Reginarius Comes, pro ſe, conjuge, filiiſque ejus, ad prædictum Monaſterium, ubi S. Gertrudis corporaliter requieſcit, tradidit in pago Ardenna ſuper fluvio Aiſna, in Comitatu Waudrichia, in villa quæ dicitur Villaro, manſas xij. Eccleſiam unam cum ædificiis, terris cultis & incultis.

Wy derhalven, door voorſpraak van onze Echtgenoot Adelheidis, en van onzen Zoon, te weten den Koning Otto, hebben aan het verzoek dier Abtdis onze toeſtemming gegeven, en al 't gene de Graaf Raginer voor zich, voor zyne vrouw en voor zyne zoonen, aan het voornoemde Klooſter, alwaer het lichaam der H. Geertruid ruſt, heeft overgegeven in 't landt van Ardenne, op de rivier de Aiſne, in 't Graafſchap Waudrichia, in 't dorp gezegt Villare, te weten 12. Huyzen en Erven, eene Kerk met de gebouwen en de beteulde en onbeteulde landen.

Similiter quidquid prædicti Reginarii filius, nomine Liechardus, tradidit in pago Hasbanienſi, in Villa quæ dicitur Guigolonchian, manſas novem, mancipia xxxv. molendinum & cambam unam.

Gelyk ook al 't geene de zoon des gemelden Raginers, met name Liechardus, heeft gegeven in 't landt van Hasbain, in 't dorp genaemt Guigolonchian, namelyk 35. lyfeigenen, den Molen en eene Brouwery.

Rodolphus Comes tradidit in Villa, quæ dicitur Lentlo, manſas vj, ſilvam ad porcos lx. Joannes pariterque Rotboldus pro anima Sigefridi manſas tres, in Villa quæ dicitur Lupponio, ſuper fluvio Tier molendinum unum, mancipia x.

Graaf Rudolf heeft gegeven in 't dorp, 't welke genoemt wordt Lentlo, 6. Huyzen en Erven, een boſch voor 60. verkens. Joannes en te gelyk Rotbold, voor de ziel van Sigefrid, drie Huyzen en Erven in 't dorp genaemt Lupponio, op den ſtroom Tier een Molen en 10. lyfeigene.

Hillinus tradidit in Villa, quæ dicitur Giſlebiernoz, Eccleſiam unam, ſilvam ad porcos quingentos, pro anima Giſleberti genitoris ſui.

Hillinus heeft gegeven in 't Dorp, gezegt Giſlebiernoz, eene Kerk, een boſch voor vyfhondert Verkens, tot laeffenis der ziele van zynen vader Giſlebert.

Digitized by Google

Et Tietbbaldus mihi condonabat vel tradebat Eccleſiam aliquam quæ eſt conſtructa in Villa Multnaim, quæ Arariide vocatur, cum appendiciis ſuis.

En Thietbald gaf of vereerde my zekere Kerk, welke gebouwd is in 't dorp Multnaim, en Araride genoemt wordt, met deſzelfs aanhangzels.

Et illuſter vir Hedenus mihi condonabat vel tradebat omnem portionem ſuam in Villa quæ vocatur Armiſtadi ſuper fluvio Witheo in pago Thuringaſnes.

En de doorluchtige man Hedenus gaf of ſchonk my al zyn aandeel in 't dorp genaemt Armiſtadi, op den ſtroom Witheo, in 't landt van Thuringaſnes.

Superius nominatas vel ſcriptas ego Clemens Willibrordus trado atque transfundo, ad illam caſam Dei ſuperius nominatam Epternacum, vel ad illam ſanctam congregationem Fratrum ibidem Deo ſervientium; eâ vero ratione, ut quidquid de iiſdem rebus ſuperius nominatis facere decreverint, in omnibus habeant poteſtatem faciendi, ut & ibidem omni tempore pro noſtra mercede, vel ſeniore noſtro Karolo Majore domus, ſeu eorum hominum qui mihi ſuas res tradiderunt, proficiant in augmentis.

Alle deze bovengenoemde en beſchrevene goederen geef en overlevere ik Klemens Willebrord aan 't voorgemelde Godshuys Epternaken, of aan die heylige Vergadering der Broederen welke God aldaer dienen, onder deze voorwaerde, dat zy zullen vermogen met alle de voorſchreve goederen te handelen naa hunnen vryen wil, en dat zy aldaer t'allen tyden, tot onzer zaligheid, of die van onzen Heer Karel Grootmeeſter van 't Paleys, of ook van die lieden, welke my hunne goederen geſchonken hebben, zouden toenemen en vermeerderen.

Et illud placuit nobis inſerendum. Si fuerit ullus de heredibus vel proberedibus meis, ſeu quælibet oppoſita aut extranea perſona, ſeu judiciaria poteſtas, quæ contra hoc teſtamentum vel donationem meam, quam ego Clemens Willibrordus Epiſcopus ſanâ mente, plenoque conſilio & devotione integrâ fieri juſſi, venire aut agere, vel eam infringere voluerit, & ſi iſta charta ei oſtenſa ad relegendum fuerit præſentata, ſe ipſe exinde compeſcere noluerit: in primis iram Dei omnipotentis incurrat, & ſanctorum Angelorum, & ab omnibus Eccleſiis, vel conſortio Chriſtianorum efficiatur extraneus, & habeat partem cum Judâ, qui Dominum tradidit, & cum Dathan & Abiron, quos terra vivos deglutivit, & inſuper inferat cum ſorio fiſco auri libras decem, argenti pondo quinquaginta coactus exſolvat, & quod repetit evindicare non valeat. Actum anno VI. regnante Theodorico Rege (726.)

En dit hebben wy willen daar by voegen. Indien er ymandt mogt wezen van myne erven of erfgenamen, of eenige tegenſpreekende of vreemde perzoon, of rechtelyke Overheid, welke tegen dezen mynen uyterſten wil of Schenking die ik Klemens Willebrord Biſſchop, wel bedacht, met rypen rade en oplettentheid heb laten opmaken, zoude willen opkomen, of handelen, of die verbreken, en dat hem dit ſchrift om te leſen, getoont en aangeboden zynde, hy zich egter niet wilde bedwingen, over dien kome eerſt wel de toorn van God Almachtig, en van de H. Engelen, hy zy geſcheyden van alle Kerken en uitgeſloten van het gemeenſchap der Chriſtenen, en zyn deel zy met Judas, den verrader onzes Heeren, en met Dathan en Abiram, welke de aarde levendig heeft verſlonden, En daer en boven zal men hem dwingen te geven in den Schatkiſt tien ponden gout, vyftig ponden zilver, en 't gene hy wederom eyſcht, zal hy niet verkrygen. Gedaan in 't VI. jaar der regeering van Koning Theodoric (726.)

Digitized by Google

N°. 3.

Brief, waar by Keyzer *Otho de I.* aan de Kerk van *Nivelle* alle haare bezittingen, oock in 't Landt van *Stryen* gelegen, bekragtigt.

Otto, divinâ favente clementiâ, Imperator Auguſtus Romanorum ac Francorum.

Otto, door de Goedertierentheid Gods, Keyzer der Romeynen en Franken, Vermeerderaer des Ryks.

Quædam Abbatiſſa de Monaſterio conſtructo in honore S. Petri Apoſtoli, Sanctæque Virginis Gertrudis, pariter cum ſanctimonialibus, nomine Adelberina, noſtram adiit Serenitatem, rogans, ut auctoritatis noſtræ præceptum vel confirmationem donaviſſemus.

Zekere Abtdis van het Klooſter, geſticht ter eeren van den H. Apoſtel Petrus en van de H. Maagd Geertruid, genaemt Adelberina, te gelyk met haare geeſtelyke Suſters, is tot onze Hoogheid genadert, biddende dat wy door ons gezag haer een gebod en beveſtiging wilden verleenen.

Nos vero, interventu noſtræ Conjugis Adelheidis, Filiique noſtri, Regis ſcilicet Ottonis, petitioni ejuſdem Abbatiſſæ aſſenſum præbuimus, & quidquid Reginarius Comes, pro ſe, conjuge, filiiſque ejus, ad prædictum Monaſterium, ubi S. Gertrudis corporaliter requieſcit, tradidit in pago Ardenna ſuper fluvio Aiſna, in Comitatu Waudrichia, in villa quæ dicitur Villare, manſas xij. Eccleſiam unam cum ædificiis, terris cultis & incultis.

Wy derhalven, door voorſpraak van onze Echtgenoot Adelheidis, en van onzen Zoon, te weten den Koning Otto, hebben aan het verzoek dier Abtdis onze toeſtemming gegeven, en al 't gene de Graaf Raginer voor zich, voor zyne vrouw en voor zyne zoonen, aan het voornoemde Klooſter, alwaer het lichaam der H. Geertruid ruſt, heeft overgegeven in 't landt van Ardenne, op de rivier de Aiſne, in 't Graafſchap Waudrichia, in 't dorp gezegt Villare, te weten 12. Huyzen en Erven, eene Kerk met de gebouwen en de beteulde en onbeteulde landen.

Similiter quidquid prædicti Reginarii filius, nomine Liechardus, tradidit in pago Hasbanienſi, in Villa quæ dicitur Guigolonchian, manſas novem, mancipia xxxv. molendinum & cambam unam.

Gelyk ook al 't geene de zoon des gemelden Raginers, met name Liechardus, heeft gegeven in 't landt van Hasbain, in 't dorp genaemt Guigolonchian, namelyk 35. lyfeigenen, den Molen en eene Brouwery.

Rodolphus Comes tradidit in Villa, quæ dicitur Lentlo, manſas vj, ſilvam ad porcos lx. Joannes pariterque Rotboldus pro anima Sigefridi manſas tres, in Villa quæ dicitur Lupponio, ſuper fluvio Tier molendinum unum, mancipia x.

Graaf Rudolf heeft gegeven in 't dorp, 't welke genoemt wordt Lentlo, 6. Huyzen en Erven, een boſch voor 60. verkens. Joannes en te gelyk Rotbold, voor de ziel van Sigefrid, drie Huyzen en Erven in 't dorp genaemt Lupponio, op den ſtroom Tier een Molen en 10. lyfeigene.

Hillinus tradidit in Villa, quæ dicitur Giſlebiernoz, Eccleſiam unam, ſilvam ad porcos quingentos, pro anima Giſleberti genitoris ſui.

Hillinus heeft gegeven in 't Dorp, gezegt Giſlebiernoz, eene Kerk, een boſch voor vyfhondert Verkens, tot laeffenis der ziele van zynen vader Giſlebert.

Digitized by Google

Joannes & Uxor ſua Hachunda manſum unum in Villa Tongrinas, Hadebranda prata & ſilvam ſuper fluvio Til, Honolfus pro animæ genitricis ſuæ Helisguindæ manſam unam in Comitatu Teſtrebatenſi, ſuper fluvio Huoltena. Adelardus manſam unam in Verechaim ſuper fluvio Sambra, in Villa quæ dicitur Culiaco, manſas duas, Roculfus Comes manſam unam in Villa Nerebach ſuper fluvio Tenara.

Joannes en zyne Huysvrouw Hachunda, een Huys en Erve in 't dorp Tongrinas. Hadebranda beempden, en een boſch op de rivier Til. Honolfus, voor de ziele zyner moeder Helisguinda, een Huys en Erve in 't Graafſchap Teiſterbant op den Stroom Huoltena. Adelard, een Huys en Erve in Verechaim op de rivier de Sambre, in 't dorp genaemt Culiaco, twee Huyzen en Erven. Graaf Roculfus, een Huys en Erve in 't dorp Nerebach op den ſtroom Tenara.

Similiter tradidit Robertus, uxorque ejus nomine Gena, cum filio ſuo Regenario, manſas quatuor in pago Hainaco, in Villa quæ dicitur Haina. Hillinus tradidit, pro anima Lietgardæ, in Pago Brabantinſe, ſuper fluvio Ippingehaim manſas quinque, ſilvas ad porcos centum. Reginwaldus Presbyter ſladium unum in Bruocſella, ſuper fluvium Brania, manſas ſeptem, Eccleſiam matriciam, ſilvam & prata.

Inſgelyks gaf Robert en zyne Huysvrouw genaemt Gena, met haren zoon Raginer twaalf Huyzen en Erven, in 't landt Hainaco, in 't dorp genaemt Haina. Hillinus heeft gegeven, voor de ziele van Lietgarda, in 't landt van Brabant, op de rivier Ippingehaim vyf Huyzen en Erven, een boſch voor hondert Verkens. Reginwald de Prieſter eenen Boomgaert in Bruocſella op de rivier Brania, zeven Huyzen en Erven, de Moederkerk, het boſch en de beempden.

Anno centeſimo viceſimo ſeptimo poſt tranſitum S. Gertrudis, tradidit quædam puella, nomine Ricburgis, omnem hereditatem ſuam in terra Ribuarienſi in Villa Buczefelt. Hereditas S. Gertrudis ſita in Pago Teſſandria ſuper fluvio (1) Struona, in Villa quæ dicitur (2) Bergom, cum integritate ſua illic aſpiciente: inſulæ tres, prima Bieveland, ſecunda Spieſant, tertia Gerſelre.

In het hondert en zeven en twintigſte jaar naa het overlyden der H. Geertruid, heeft zekere jonge dochter, met name Ricburgis, gegeven haare geheele nalatenſchap in het landt van Ribuarien in 't dorp Buczefeldt. De Erfenis van de H. Geertruid gelegen in 't landt van Taxandrie op de rivier de *Streene*, in de Stadt, welke gezegt wordt *Bergom*, met allen deſzelfs toebehooren, drie eylanden, 't eerſte Bieveland, 't twęede Spieſant, 't derde Gerſelre.

Villam Merbeckam cum omni integritate quædam Goiſinar in Villa Ramnesbecka manſas xxx. Eccleſiam matriciam, in Honſa manſam unam, & quidquid pertinet ad menſam & utilitatem Fratrum & Sororum Deo, ſanctæque Gertrudi, Fratribus & Sororibus famulantibus donavimus, & noſtra præcepto confirmavimus.

Zekere Goiſinar gaf het dorp Merbecka met alle deſzelfs toebehoorten, in 't dorp Ramnesbecka 30. Huyzen en Erven, de Moederkerk; in Honſa een Huys en Erve, en al 't gene behoort tot de tafel en 't gebruyk der Broederen en Suſteren, hebben wy gegeven aan de Broeders en Suſters God en de H. Geertruid dienende, en hen 't zelve met dit gebod beveſtigt.

Luicolpus Cancellarius, ad vicem Willelmi Archicapellani, recognovi.

Luicolpus de Kancellier, in plaets van Willem den Aertskapellaen, heb het naagezien.

Datum ix. Kal. Februarii, anno Dominicæ

Gegeven den vier en twintigſten van Louw-

(1) *Struona*, Fluvius Streene quondam in Pago Stryenſi.

(2) *Bergom*, hodie Bergen op Zoom.

Digitized by Google

minicæ incarnationis nongentesimo sexagesimo sexto. Indictione ix. anno regni Ottonis xxxj. Imperii iv.

Louwmaandt, in 't jaar naa de Menschwording des Heeren, negen hondert ses en seftig, de ix. Indictie, het xxxj. van het Koningryk, en het iv. van het Keyzerryk van Otto.

Actum Trajecto.

Gedaan te Tricht.

N°. 4.

Stichtbrief van 't Kloofter van *Thoor*, door *Hilfondis* Gravin van *Stryen*.

In nomine Sanctæ & Individuæ Trinitatis.

In den naam der Heylige en Onverdeelde Drie-eenigheid.

Ego Hilfondis Comitissa terræ de Stryen, sequi cupiens eum qui est sponsus Virginum, de consilio Domini mei Ansfredi, Ecclesiam construxi in alodio meo de Thorne, ubi Ego & filia mea Benedicta sub regula sanctæ obedientiæ ita viveremus in hoc seculo, ut mereamur in futuro amictæ stolis albis inter Angelos comparere in districtu Justi Judicis. Itaque amicos mihi faciens de mammona iniquitatis, attuli ad dictam Ecclesiam omne allodium, quod in terra mea de Stryen glorioſus Rex Zuentiboldus olim perdonaverat, inprimis ipsam Ecclesiam de Stryen, *quæ est consecrata in honore B. Mariæ Virginis*; Montem littoris, *ubi Beatissima Gertrudis corporaliter conversata est, & cellam habet à B. Amando consecratam*; *Villam* Gilleleyela *cum appenditiis*; *Villam* Baerle *cum altari in honore Sti. Remigii Confessoris à me constructo*; *Castellum* Sprundelheim *cum omni integritate, sicut situm est super fluvium Moerwater, silvam ad porcos alendos, quemadmodum jacet inter* duas Marcas, *cum omni jure, Waricapio, teloneo, molendino, censu, pedagio & aquagio, in pratis, silvis, agris cultis & incultis, Wastinis, moris, humido, sicco, alto, basso, prout eadem Ego Hilfondis Christi famula & parentes mei tenuerunt. Non sit ullus Advocatus nisi quem Fratres & Sorores Cœnobii de Thorne elegerint. Adjuro quoque heredes meos Stryen Dominos per eum, qui fuit & venturus est, ne ullam guerram aut malum consilium faciant huic meæ donationi, sed filiam meam ejusque congregationem defendant in armis & justitia. Datum apud Thorne anno* DCCCCXCII. *Kalendis Junii, Indictione quartâ. Testes fuerunt, Johannes Abbas Sti. Pantaleonis, F. Balduinus Præpositus de Dirrha, G. Decanus, Et de militibus nostris Franco de Dun-*

Ik Hilfondis Gravin van het landt van Stryen, trachtende hem te volgen die een bruydegom is der Maagden, heb, met raad van mynen Heer Ansfrid, een Kerk gebouwd in myn eygen Goedt van Thorne, alwaer ik en myne dochter Benedicta, onder den regel der heylige gehoorzaamheid, dus in dezen tyd zouden leven, dat wy in den toekomenden, bekleed met witte kleederen, mogten verwaardigt worden onder 't getal der Engelen te verschynen in 't gebiedt des rechtveerdigen Rechters. Derhalven my vrienden makende uyt den onrechtveerdigen Mammon, heb ik tot de voorgemelde Kerk aangebragt al het vrye goedt, 't gene de roemruchtige Koning Zuentibold eertyts in myn landt van Stryen geschonken hadt, voornamentlyk de *Kerk van Stryen*, welke is gewydt ter eeren der H. Maagd Maria, den *Berg des Oevers*, alwaar de H. Geertruid lichamelyk verkeert heeft, en een Kapel heeft door den H. Amandus ingezegent. Het dorp *Gilleleyela* met deszelfs aanhangzels, het dorp *Baerle*, met den Outaer ter eeren van den H. Belyder Remys door my gesticht. Het Kasteel *Sprundelheim* met alle deszelfs toebehoorten, gelyk het gelegen is op de rivier Moerwater; het bosch om Verkens te voeden, zoo als het legt tusschen de *twee Marken*, met alle rechten, Wateringen, Tollen, Molens, Chynsen, Weggelden, Sloten en Grachten, in beempden, in bosschen, in bebouwde en onbebouwde landen, in woestynen, in moeren, in natten, in droogen, in hoogen, in laagen, zoo als Ick Hilfondis, dienstmaagd van Christus, en myne voorouders die bezeten heb-

Joannes & Uxor ſua Hachunda manſum unum in Villa Tongrinas, Hadebranda prata & ſilvam ſuper fluvio Til, Honolfus pro anima genitricis ſuæ Helisguindæ manſam unam in Comitatu Teſtrebatenſi, ſuper fluvio Huoliena. Adelardus manſam unam in Verechaim ſuper fluvio Sambra, in Villa quæ dicitur Culiaco, manſas duas, Roculfus Comes manſam unam in Villa Nerebach ſuper fluvio Tenara.

Joannes en zyne Huysvrouw Hachunda, een Huys en Erve in 't dorp Tongrinas. Hadebranda beempden, en een boſch op de rivier Til. Honolfus, voor de ziele zyner moeder Helisguinda, een Huys en Erve in 't Graafſchap Teiſterbant op den Stroom Huoltena. Adelard, een Huys en Erve in Verechaim op de rivier de Sambre, in 't dorp genaemt Culiaco, twee Huyzen en Erven. Graaf Roculfus, een Huys en Erve in 't dorp Nerebach op den ſtroom Tenara.

Similiter tradidit Robertus, uxorque ejus nomine Gena, cum filio ſuo Regenario, manſas quatuor in pago Hainaco, in Villa quæ dicitur Haina. Hillinus tradidit, pro anima Lietgardæ, in Pago Brabantinſe, ſuper fluvio Ippingehaim manſas quinque, ſilvas ad porcos centum. Reginwaldus Presbyter ſtadium unum in Bruocſella, ſuper fluvium Brania, manſas ſeptem, Eccleſiam matriciam, ſilvam & prata.

Inſgelyks gaf Robert en zyne Huysvrouw genaemt Gena, met haren zoon Raginer twaalf Huyzen en Erven, in 't landt Hainaco, in 't dorp genaemt Haina. Hillinus heeft gegeven, voor de ziele van Lietgarda, in 't landt van Brabant, op de rivier Ippingehaim vyf Huyzen en Erven, een boſch voor hondert Verkens. Reginwald de Prieſter eenen Boomgaert in Bruocſella op de rivier Brania, zeven Huyzen en Erven, de Moederkerk, het boſch en de beempden.

Anno centeſimo viceſimo ſeptimo poſt tranſitum S. Gertrudis, tradidit quædam puella, nomine Richurgis, omnem hereditatem ſuam in terra Ribuarienſi in Villa Buczefelt. Hereditas S. Gertrudis ſita in Pago Teſſandria ſuper fluvio (1) Struona, in Villa quæ dicitur (2) Bergom, cum integritate ſua illic aſpiciente: inſulæ tres, prima Bieveland, ſecunda Spieſant, tertia Gerſelre.

In het hondert en zeven en twintigſte jaar naa het overlyden der H. Geertruid, heeft zekere jonge dochter, met name Richurgis, gegeven haare geheele nalatenſchap in het landt van Ribuarien in 't dorp Buczefeldt. De Erfenis van de H. Geertruid gelegen in 't landt van Taxandrie op de rivier de *Streene*, in de Stadt, welke gezegt wordt *Bergom*, met allen deſzelfs toebehooren, drie eylanden, 't eerſte Bieveland, 't tweede Spieſant, 't derde Gerſelre.

Villam Merbeckam cum omni integritate quædam Goiſinar in Villa Ramnesbecka manſas xxx. Eccleſiam matriciam, in Honſa manſam unam, & quidquid pertinet ad menſam & utilitatem Fratrum & Sororum Deo, ſanctæque Gertrudi, Fratribus & Sororibus famulantibus donavimus, & noſtra præcepto confirmavimus.

Zekere Goiſinar gaf het dorp Merbecka met alle deſzelfs toebehoorten, in 't dorp Ramnesbecka 30. Huyzen en Erven, de Moederkerk; in Honſa een Huys en Erve, en al 't gene behoort tot de tafel en 't gebruyk der Broederen en Suſteren, hebben wy gegeven aan de Broeders en Suſters God en de H. Geertruid dienende, en hen 't zelve met dit gebod beveſtigt.

Luicolpus Cancellarius, ad vicem Willelmi Archicapellani, recognovi.

Luicolpus de Kancellier, in plaets van Willem den Aertskapellaen, heb het naagezien.

Datum ix. Kal. Februarii, anno Dominicæ

Gegeven den vier en twintigſten van Louw-

(1) *Struona*, Fluvius Streene quondam in Pago Stryenſi.

(2) *Bergom*, hodie Bergen op Zoom.

Digitized by Google

minicæ incarnationis nongentesimo sexagesimo sexto. Indictione ix, anno regni Ottonis xxxj. Imperii iv.

Louwmaandt, in 't jaar naa de Menschwording des Heeren, negen hondert ses en sestig, de ix. Indictie, het xxxj. van het Koningryk, en het iv. van het Keyzerryk van Otto.

Actum Trajecto.

Gedaan te Tricht.

N°. 4.

Stichtbrief van 't Kloofter van *Thoor*, door *Hilsondis* Gravin van *Stryen*.

In nomine Sanctæ & Individuæ Trinitatis.

In den naam der Heylige en Onverdeelde Drie-eenigheid.

Ego Hilsondis Comitissa terræ de Stryen, sequi cupiens eum qui est sponsus Virginum, de consilio Domini mei Ansfredi, Ecclesiam construxi in alodio meo de Thorne, ubi Ego & filia mea Benedicta sub regula sanctæ obedientiæ ita viveremus in hoc seculo, ut mereamur in futuro amictæ stolis albis inter Angelos comparere in districtu Justi Judicis. Itaque amicos mihi faciens de mammona iniquitatis, attuli ad dictam Ecclesiam omne allodium, quod in terra mea de Stryen gloriosus Rex Zuentiboldus olim perdonaverat, inprimis ipsam Ecclesiam de Stryen, *quæ est consecrata in honore B. Mariæ Virginis;* Montem littoris, *ubi Beatissima Gertrudis corporaliter conversata est, & cellam habet à B. Amando consecratam; Villam* Gilleleyela *cum appenditiis; Villam* Baerle *cum altari in honore Sti. Remigii Confessoris à me constructo; Castellum* Sprundelheim *cum omni integritate, sicut situm est super fluvium Moerwater, silvam ad porcos alendos, quemadmodum jacet inter* duas Marcas, *cum omni jure, Waricapio, teloneo, molendino, censu, pedagio & aquagio, in pratis, silvis, agris cultis & incultis, Wastinis, moris, humido, sicco, alto, basso, prout eadem Ego Hilsondis Christi famula & parentes mei tenuerunt. Non sit ullus Advocatus nisi quem Fratres & Sorores Cœnobii de Thorne elegerint. Adjuro quoque heredes meos Stryen Dominos per eum, qui fuit & venturus est, ne ullam guerram aut malum consilium faciant huic meæ donationi, sed filiam meam ejusque congregationem defendant in armis & justitia. Datum apud Thorne anno* DCCCCXCII. *Kalendis Junii, Indictione quartâ. Testes fuerunt, Johannes Abbas Sti. Pantaleonis, F. Balduinus Præpositus de Dirrha, G. Decanus, Et de militibus nostris Franco de Dun-*

Ik Hilsondis Gravin van het landt van Stryen, trachtende hem te volgen die een bruydegom is der Maagden, heb, met raad van mynen Heer Ansfrid, een Kerk gebouwd in myn eygen Goedt van Thorne, alwaer ik en myne dochter Benedicta, onder den regel der heylige gehoorzaamheid, dus in dezen tyd zouden leven, dat wy in den toekomenden, bekleed met witte kleederen, mogten verwaardigt worden onder 't getal der Engelen te verschynen in 't gebiedt des rechtveerdigen Rechters. Derhalven my vrienden makende uyt den onrechtveerdigen Mammon, heb ik tot de voorgemelde Kerk aangebragt al het vrye goedt, 't gene de roemruchtige Koning Zuentibold eertyts in myn landt van Stryen geschonken hadt, voornamentlyk de *Kerk van Stryen*, welke is gewydt ter eeren der H. Maagd Maria, den *Berg des Oevers*, alwaar de H. Geertruid lichamelyk verkeert heeft, en een Kapel heeft door den H. Amandus ingezegent. Het dorp *Gilleleyela* met deszelfs aanhangzels, het dorp *Baerle*, met den Outaer ter eeren van den H. Belyder Remys door my gesticht. Het Kasteel *Sprundelheim* met alle deszelfs toebehoorten, gelyk het gelegen is op de rivier Moerwater; het bosch om Verkens te voeden, zoo als het legt tusschen de *twee Marken*, met alle rechten, Wateringen, Tollen, Molens, Chynsen, Weggelden, Sloten en Grachten, in beempden, in bosschen, in bebouwde en onbebouwde landen, in woestynen, in moeren, in natten, in droogen, in hoogen, in laagen, zoo als Ick Hilsondis, dienstmaagd van Christus, en myne voorouders die bezeten heb-

Digitized by Google

Dungha, H. de Emelberga, G. de Zundert Caſtellanus noſter. J. Dapifer. Et de miniſterialibus Epiſcopi Chriſtophorus Girardus. In Domino feliciter.

ben. Geen Voorſpraek zal er wezen dan de gene, welken de Broeders en Suſters van 't Klooſter van Thorne zullen verkoren hebben. Ick bezweer ook myne Erfgenamen, Heeren van Stryen, by den genen die was en die komen zal, dat zy geen twiſt of kwaade onderneming beginnen tegen deze myne gifte, maar myne dochter en haare vergadering beſchermen met de wapenen en met gerechtigheid. Gegeven by Thorne in 't jaar 992, den eerſten van Zomermaandt, de vierde Indictie. Getuygen waren Johannes Abt van St. Panthaleon, F. Balduinus Prooſt van Dirrha, G. Deken. En van onze Ridderen, Franco van Dungha H. van Emelenberg, G. van Zundert onzen Kaſteleyn, J. Hofmeeſter. En van de bedienden des Biſſchops, Chriſtophel Girardus. In den Heere geluckiglyk.

N°. 5.

Brief, waar by *Engelbrecht van Scoten*, al zyn Oudt Goedt, 't gene hy te *Scoten* hadt, geeft aan de Kerk van *Villers*.

In nomine Sanctæ & Individuæ Trinitatis.

In den name der Heylige en Onverdeelde Drie-eenigheid.

Ego Godefridus gratiâ Dei Dux Lotharingiæ, omnibus quæ juſta ſunt cuſtodientibus & diligentibus, pacem in perpetuum. Ad hoc nos divina bonitas in terreno principatu & honore conſtituit, ut juſtitiæ ſerviamus, & præceptum charitatis in omnibus impleamus: ſic decet nos hominibus imperare & eis præeſſe in terris, quatenus humilitatis & juſtitiæ merito beatorum numero ſociemur in celis. Hæc itaque dictante juſtitiâ, ſi recte ſapimus, ſi ſaluti noſtræ conſulimus, cauſas Eccleſiarum & utilitates preſentium fideli diſcretione componimus, pacique & utilitati futurorum eâdem diligentiâ providemus. Itaque ſatisfacientes neceſſitati præſentium, pacemque & quietem generationi quæ ventura eſt preparantes, hoc preſentis paginæ teſtimonio notum facimus, quod Engelbertus de Scotis *totum Allodium ſuum, quidquid in agris, aquis, terris, ſilvis, pratis, paſcuis, Schotis tenebat, omnem quoque familiam ſuam, quæ trans Lotharingiam manebat, tribus tantum puellis exceptis, quas etiam Engelbertus Deo & Eccleſiæ de Schotis donare decreverat, de cetero omnes reditus ſuos & quidquid prorſus in prefato Allodio, jure*

Ick Godevaert, door de genade Gods, Hertog van Lothryck, allen den genen, die de rechtvaerdigheid bewaren en liefhebben, altoosdurende Vrede. De Goddelycke goedheid heeft ons daer toe in het aerdſche Vorſtendom en aanzien geſtelt, op dat wy de geregtigheid zouden dienen, en in alles vervullen het gebodt van liefdadigheid: dus betaamt het ons zoodanig over de menſchen te heerſchen, en over hen op aerden te regeeren, dat wy, door de verdienſten van nedrigheid en rechtveerdigheid, in den hemel onder het getal der gelukzaligen mogen geplaatſt worden. Dewyl dan de gerechtigheid ons zulks voorleert, zoo wy recht wys zyn, indien wy zorg voor onze zaligheid dragen, zullen wy de belangen der Kerken en de nuttigheid der levenden met een getrouwe beſcheydenheid voorſtaen, en aan den Vrede en het voordeel der nakomelingen, met dezelfde neerſtigheid voorzien. Derhalven voldoende aan de nootzakelykheid der tans levenden, en willende

aan

Digitized by Google

re hereditario poſſidebat, totum Eccleſiæ Beatæ Mariæ de Villari, & Fratribus Deo ibi famulantibus pro ſalute ſua & prædeceſſorum ſuorum contulit: & ut illud Villarienſi Eccleſiæ conſervemus, in manu noſtra legitimâ donatione contulit & jam dictis Fratribus aſſignavit.

aan de nakomelingſchap Vrede en ruſt bezorgen, zoo maken wy, door de getuygenis van dit tegenwoordige ſchrift, kond en kennelyk, dat Engelbrecht van *Schoten* al zyn vrye Goedt, 't gene hy in akkers, in wateren, in landen, in boſſchen, in beempden, en in weyden te Schoten bezat, oock alle zyn huysgezin, 't welke aan geene zyde van Lothryck zyn verblyf hadt, alleen uytgezondert drie jonge dochters, welke dezelve Engelbrecht hadt beſloten aan God en de Kerk van Schoten te ſchenken, voor 't overige alle zyne inkomſten, en 't gene hy verders in 't gemelde vrye Goedt erffelyk bezat, geheel en al aan de Kerk van de H. Maria te Villers, en aan de Broeders die Godt aldaer dienen, voor zyne en zyner voorzaten zaligheid, heeft geſchonken: En op dat wy zulks aan de Kerk van Villers zouden bewaren, zoo heeft hy 't zelve door eene wettige gift in onze handt geſtelt, en aan de voornoemde Broeders bewezen.

Authoritate igitur & poteſtate Nobis traditâ præfatum Allodium ſicut diffinitum, eidem Eccleſiæ in perpetuum confirmamus, ſub noſtra illud cuſtodia & protectione ſuſcipimus, auxilium & defenſionem in neceſſitate promittimus. Et ut hoc ratum & immobile apud poſteros habeatur, preſentem paginam ſigilli noſtri impreſſione cum aſſignatione teſtium communimus, quorum iſta ſunt nomina. Godefridus de Breda & Henricus frater ejus, Willelmus de Donglebert & Gerardus frater ejus, Gerardus de Marbais, Balduinus frater ejus & Paganus de Marbais, Goſuinus de Haverech, Henricus Magthoc, Gerardus Tacon Firmianus. Actum eſt hoc, Verbi Incarnati anno M. C. LX. concurrente ſexto, Indictione nonâ.

Wy dan door de macht en 't gezag, ons verleent, beveſtigen aan dezelve Kerk voor altyt het gemelde vrye Goedt, zoo als het hier boven beſchreven ſtaat, nemen het in onze hoede en beſcherming, en belooven aan 't zelve alle nodige hulp en byſtant. En op dat dit vaſt en onverbrekelyk by de nakomelingſchap moge gehouden werden, zoo hebben wy dit tegenwoordige ſchrift met het opdrukken van ons zegel, en de onderteikening der getuygen bekragtigt; welkers namen deze zyn. Godevaert van Breda, en zyn broeder Henrik, Willem van Dongelberg, en zyn broeder Gerard, Geraerd van Marbais, zyn broeder Boudewyn, en Paganus van Marbais, Goswin van Haverech, Henrick Magthoc, Gerard Tacon de Pachter. Dit is gedaen in 't jaar der menſchwording van Chriſtus 1166. de negende Indictie.

Digitized by Google

No. 6.

Hendrick, Hertog van *Lothryck*, geeft aan *Godevaert*, Heer van *Breda*, het Goedt van *Breda* te leen.

In nomine Sanctæ & Individuæ Trinitatis. Ego Godefridus de Scoten, omnibus in perpetuum notum esse volumus tam posteris quam præsentibus, quod ego G. de Scoten Castellum de Breda, cum omni Allodio quod tenui & teneo infra locam, qui Haga dicitur, libere in manu Domini Ducis Henrici, Dominæ Ducissæ M., & eorum hæredis resignavi; ipsi vero, quia mei prædecessores à suis prædecessoribus sic tenuerant, idem Allodium totaliter in feudum mihi contulerunt, & præterea homines Advocatiarum suarum ibidem jacentium, immo quidquid ibi possidebant; feodis hominum suorum ministerialium locis judicii quæ Arlua *vocantur exceptis: insuper vero liberum & absolutum præstiti hominium, & ipsi certum contra quemlibet mihi promiserunt auxilium, ubi de jure meo confisus, ad diem præfixum vel ad judicium vocatus venire non recusarem; uxori meæ si decederem sine hærede, in bonis meis eisdem usufructum recognoverunt, ut autem hæc rata, &c. Testes Galterus Berthout, Henricus de Cuch, Gerardus de Grimberg, Arnoldus frater ejus, Arnoldus de Diest, Willelmus de Bierbais, Henricus de Haso, Arnoldus de Winsemale, Alardus Rapa, Gosuinus de Hyscha, & hujus cartæ confectores, Gerardus, Raynerus.*

In den naam der Heylige en Onverscheyde Drie-eenigheid. Ik Godevaert van Scoten begeere dat voor altoos kennelyk zy allen tegenwoordigen en toekomenden, dat ik G. van Scoten den Burgt van Breda, met al het vrye Goedt, 't gene ik heb bezeten en nog bezit beneden de plaets welke Hage genoemt wordt, vryelyk in handen van Heer Hertog Henrick, van Vrouwe de Hertogin M., en van haaren erfgenaem, gestelt heb, maar dat zy, om dat myne voorouders van haare voorzaten het zoo gehouden hadden, my dat zelve vrye Goedt geheelyk te leen gegeven hebben, en boven dien de Mannen van haare Voogdyen aldaer leggende, zelf alles wat zy daer bezaten, alleen uytgezondert de leenen haarer bedienden in de rechtplaetzen, welke *Arlua* genoemt worden. Vervolgens heb ik den vryen en onbepaelden eedt van hulde en manschap gedaen, en zy hebben my vaste en zekere hulpe belooft tegen een yder, zoo ik, op myn recht betrouwende, tegen den gestelden dag, of in rechten gedaegt zynde, niet weygere te verschynen. Aan myne huysvrouwe, indien ik zonder erfgenaem afly vig worde, hebben zy in de zelve goederen het vrugtgebruyk bewezen, en op dat dit vast en bestendig zy, enz. de Getuygen waren. Wouter Berthout, Henrik van Cuyk, Gerard van Grimbergen, Arnout zyn broeder, Arnout van Diest, Willem van Bierbais, Henrik de Hase, Arnout van Wesemale, Alard Rapa, Goswin van Hysch, en de opstellers van desen brief, Gerard, Reynier.

* * * * * * * * *

Henricus Dei gratiâ Dux Lotharingiæ. Notum esse volumus tam futuris quam præsentibus, quod Godefridus de Scota Allodium de Breda nostrum esse recognovit, & omnem Allodium, quod habet intra Indaginem quod vulgo Hagen dicitur, in manus nostras resignavit, & à Nobis in feudo recepit, præterea Venne as-

Wy Henrik, by der gratien Gods, Hertog van Lothryk, willen dat aan toekomenden en tegenwoordigen kennelyk zy, dat Godevaert van Scoten erkent heeft, dat het vrye Goedt van Breda aan ons toebehoort, en dat hy allen het vrye Goedt, 't gene hy heeft onder den omtrek, welke Hage genoemt

Digitized by Google

uſque Strine & conductum de Breda. Et inſuper quidquid juris in terra prædicta habere debemus (exceptis miniſterialibus noſtris & feodo miniſterialium & hominum noſtrorum) ei & hæredibus ſuis in feodo conceſſimus; ſi verò prædictus Godefridus de Scota abſque prole deceſſerit & uxor ſua ſuperſtes fuerit, uſumfructum in omnibus bonis ſuis quamdiu vixerit, de noſtra conceſſione obtinebit; quod ſi aliquis injuriam vel gravamen, &c. Teſtes, Henricus de Cuyck, Arnoldus de Weſemale, Walterus Alph, Alardus Rapa, Walterus Bach; Willelmus de Ekerne (1169.)

noemt wordt, in onze handen heeft overgegeven, en weder van ons te leen ontfangen, met de Veenen tot by Stryen, en den Geleytol van Breda. En boven dien al het recht, 't gene wy moeten hebben in 't gemelde Landt (uytgezondert onze bedienders, en de leenen onzer dienaren en mannen) hebben wy hem en zynen erfgenamen te leen gegeven. Zoo egter de voornoemde Godevaert van Scoten zonder kinderen aflyvig wierdt, en eene Vrouwe naaliet, zoo zal dezelve, gedurende haar leven, van alle de gemelde goederen het vruchtgebruyck hebben. Indien ymandt eenig ongelyck of moeyenis, enz. Getuygen, Henrik van Cuyck, Arnout van Weſemale, Wouter Alph, Alard Rapa, Wouter Bach, Willem van Ekeren (1196.)

N°. 7.

Brief, waarby *Dirk de VII*, Graaf van *Hollandt*, afſtaat van al 't Recht, 't gene hy meende te hebben op 't Landt van *Breda*.

In nomine Sanctæ & Individuæ Trinitatis.

Ne preſentis ætatis negotia conſumat oblivio, literarum indiciis ſolent æternari. Notum ſit igitur tam futuris quam preſentibus hujus paginæ inſpectoribus, quod diſcordia fuerat à multis temporibus inter Henricum Ducem Lotharingiæ & ſuos prædeceſſores & inter Theodoricum Comitem Hollandiæ & ſuos prædeceſſores, de terra inter Moſam & Scaldim, de qua eatenus proceſſum eſt, quod illa diſcordia conſilio hominum utriuſque tali modo ſopita eſt. Comes reſignavit in manus ipſius Ducis oppidum Dordracenſe ex utraque parte aquæ, Dordrechtswaerde, Hereswaerde, Duſſen, ac totam Terram inter Stryen & Waelwyck, uſque ad terram Ducis. Hanc quoque terram recepit Comes in feudum à Duce, & factus eſt homo ſuus ligius. Juravit etiam, quod de prædicta terra, & in propria perſona, dicto Duci de cetero ſerviet, tanquam homo ligius domino ſuo, contra omnes homines, excepto Imperio, ſicut jus ſuum eſt erga Imperium. Nec hoc detur oblivioni, quod Dordrecht, Dordrechtswaerde, Hereswaerde, & Duſſen datum eſt concambium Duci & heredibus ſuis, pro terra illa quam Dux & ſui prædeceſſores calumniati ſunt ſuper Comitem & ſuos prædeceſ-

In den naam der Heylige en Onverſcheide Drie-eenigheid.

Ten eynde de handelingen der tegenwoordige tyden niet in vergetelheid zouden raken, is men gewoon die door de Schriften te vereeuwigen; Het zy dan kennelyk allen toekomenden en tegenwoordigen, die dezen brief zullen zien, dat er zedert lange jaaren verſchil is geweeſt tuſſchen Henrik Hertog van Lothryk en zyne voorouders en Diderik Graaf van Hollandt en deſzelfs voorzaten over het Landt gelegen tuſſchen de Maas en Schelde, waar omtrent zoo verre is gevordert, dat die tweeſpalt, door raad van weerzydze mannen, op deze wyze is beſlist. De Graaf heeft in handen des Hertogs overgegeven de Stadt Dordrecht aan beyde zyden van 't water, Dordrechtswaerde, Hereswaerde, Duſſen, en 't geheele Landt tuſſchen Stryen en Waelwyck, tot aan het landt des Hertogs. Dit voornoemde landt heeft de Graaf mede van den Hertog te leen ontfangen, en is dus deſzelfs Leenman geworden. Hy heeft ook gezworen dat hy, uyt hoofde van 't gemelde landt, voor 't overige den Hertog in eygen perzoon zoude dienen, gelyk een Vaſſal zynen Heere;

Digitized by Google

deceſſores, ultra verſus Zelandiam. Per hoc quoque remanſerunt & ſopitæ ſunt omnes diſcordiæ, calumniæ & quæſtiones, inter eos. Hæc bona conceſſit Dux Comiti jure Brabantino, ita videlicet, quod nullus heres inde exheredabitur. Similiter Dux juravit, quod Comitem juvabit contra omnes homines, tanquam hominem ſuum ligium, quamdiu conſilio ſuo acquieſcere, nec Juri Curiæ ſuæ ſtare voluerit, & hoc excepto Imperio, ſicut jus ſuum eſt erga Imperium. Præter hoc dimiſit Comes Duci & heredibus ſuis, quod omnes mercatores eorum per terram Comitis tranſeuntes, tam in aquis, quam in terris, manebunt in omni eo Jure theoloniorum, quo theolonia fuerunt à principio inſtituta: idem verò vice verſa Dux Comiti fecit. Præterea Comes renuntiavit omni juri quod habere ſe dixerat in Breda. *Inſuper conditum eſt, quod Comes non retinebit aliquem in terra ſua, qui damnum faciat Duci vel ſuis heredibus quamprimùm hoc perceperit; & idem Dux obſervabit. Omnes homines meliores Comitis juraverunt, quod hæc concordia ſtabilis permanebit; ſimiliter homines Ducis. Sane quidquid Duci continget humanitus, Comes & heredes ſi juvabunt heredes Ducis conſervare terram, & ligium præſtabunt eis homagium, ut ſupra dictum eſt: Similiter Dux & ſui heredes juvabunt heredes Comitis, ſi Comes decedat: quod ſi Comes & Dux moriantur, uxores & heredes eorum ſibi invicem aſſiſtent & juvamen præſtabunt. Hæc autem ut inpoſterum rata permaneant, ſigillorum appoſitione tam Ducis quam Comitis ſunt inviolabiliter roborata, teſtibus his. Theodoricus Trajectenſis Epiſcopus, Mathildis Duciſſa, Henricus Dux de Limborch, Albertus Comes de Daesborg, Philippus Comes Namurcenſis, Willelmus frater Ducis, Henricus de Kuyck, Albertus filius ejus, Walterus Berthout*, Godefridus de Scoten, *Arnoldus de Grimbergen, Arnoldus de Dieſt, Leonius de Aa, Godefridus Caſtellanus de Bruxella, Arnoldus de Weſemale, Arnoldus de Waelhem, Willelmus Vulpes, Walterus Bac. Hi ſunt homines Comitis. Rutgerus de Meerhem, Hugo de Voern, Theodoricus de Altena, Gerardus de Horſt, Willelmus de Theylingen, Simon, Joannes & Iſbrandus de Haerlem, Albertus Bernardi, Walterus de Egmonde, Florentius de Welde, Philippus de Waſſenaer, Arnoldus, Henricus & Joannes de Ryswyck, Theodoricus de Bockel, hi etiam & alii quamplures juraverunt. Data ſunt* tegen allen, uytgezondert het Keyzerryk, gelyk zyn recht omtrent 't Ryck is. En dit moet niet vergeten worden, dat Dordrecht, Dordrechtswaerde, Hereſwaerde en Duſſen, by verwiſſeling, zyn gegeven aan den Hertog en zyne Erfgenamen, voor het landt naar den kant van Zeelandt, 't gene de Hertog en zyne voorzaten van den Graaf en deſzelfs voorouders ten onregte hadden gehouden. Hier door zyn ook alle de tweedragten, krakkeelen en geſchillen tuſſchen hen ter nedergelegt. Deze goederen heeft de Hertog aan den Graaf verleent naa het Brabantſche recht, zoodanig dat geen erfgenaam daar van zal onterft worden. Insgelyks heeft de Hertog gezworen, dat hy den Graaf, als zynen Leenman, zal helpen tegen allen en een ygelyk, zoo lang hy zich aan zynen raad gedragen, of voor zyn Rechtshof verſchynen wil, wel te verſtaen uytgezondert het Keyzerryk, zoodanig als zyn recht omtrent het Ryck medebrengt. Bovendien heeft de Graaf den Hertog en zynen Erfgenamen toegeſtaan, dat alle hunne Koopluyden door de landen des Graafs treckende, zoo te water als te landt, behouden zullen het recht omtrent de tollen, zoo als het zelve is bedongen wanneer die tollen eerſt zyn opgerecht geworden; het zelfde heeft ook de Hertog wederom aan den Graaf belooft. Daerenboven heeft de Graaf vertegen al het recht 't gene hy voorgaf te hebben op *Breda*. Bovendien is bevoorwaert, dat de Graaf niemant in zyn Landt zal houden, die den Hertog of zynen erfgenamen eenige ſchade zoude toebrengen, zoo ras hy daar van kennis zal bekomen; en de Hertog zal van gelyken doen. Alle de voornaemſte Mannen des Graafs hebben gezworen, dat deze overeenkomſt beſtendig zal blyven. Insgelyks hebben de Mannen des Hertogs gedaan; zullende dit verdrag ſtand grypen, alhoewel de Hertog mogte aflyvig worden, by aldien de Graaf en zyne nakomelingen de Erfgenamen des Hertogs helpen het Landt voor hen behouden, en hen hulde en manſchap doen, gelyk boven gemeld is; Insgelyks zal de Hertog en zyne nakomelingen, indien de Graaf komt te ſterven, de erfgenamen des Graafs helpen. Indien beyde de Graaf en de Hertog ſtierven, zoo zullen hunne Vrouwen en

Digitized by Google

ſunt hæc anno Dominicæ Incarnationis M. CC. III. *tertio Nonas Novembris.*

en Erfgenamen elkanderen alle hulp en byſtant doen. En op dat dit alles voortaen vaſt en beſtendig blyve, zoo is het door de opdrucking der zegelen zoo van den Hertog, als van den Graaf onverbrekelyk bekragtigt, hebbende daar over als Getuygen geſtaan, Diderik Biſſchop van Utrecht, de Hertogin Mathildis, Henrik Hertog van Limburg, Albert Graaf van Daesborg, Philips Graaf van Namen, Willem broeder des Hertogs, Henrik van Kuyck, Albert zyn zoon, Wouter Berthout, *Godevaert van Scoten*, Arnout van Grimbergen, Arnout van Dieſt, Leeuwe van der Aa, Godevaert Kaſteleyn van Bruſſel, Arnout van Weſemale, Arnout van Waelhem, Willem de Vos, Wouter Bac. Dit zyn de Mannen des Graefs; Rutger van Meerhem, Hugo van Voorn, Diderik van Altena, Gerrit van der Horſt, Willem van Teylingen, Simon, Jan, en Ysbrandt van Haerlem, Albert Barenden, Wouter van Egmond, Floris van Welde, Philips van Waſſenaer, Arnout, Henrik, en Jan van Ryswyck, Diderik van Bockel. Deze en nog meer anderen hebben mede den Eedt gedaen. Gegeven in 't jaar der Menſchwording ons Heeren 1203. den derden van Slachtmaandt.

N°. 8.

Godevaert Heer van *Breda*, geeft zich met zyn Landt over, in *Vaſallagie*, aan *Hendrick* Hertog van *Brabant*.

In den naam des Alderhoichſte Onverſcheyden Drievoldigheyt.

Henrick, Hertoge van Lothryck, Allen in eeuwicheyt. Want 't geene, dat alleene der ſterflycker memorien gecommandeert wordt, midts lyentheyt des tyts lichtelyck verſtryct: oirboirlyck geſien iſt, op dat tgene, dwelck der memorien werdich is, by ſchriften wordde geperpetueert. Daeromme mits deſen tegenwoordigen blade condt willen wordden toecomenden ende tegenwoordigen, Dat den Mannen die den Toll der ſchepen door den Rhyen ende der Schelde van ons te leene hielden, om heure onbehoirlicheyt ende violentie, die zy den voorlydenden aandeden, mits vonneſſe onſer Mannen ende heuren genooten, hebben doen abjudiceren. Van welcken Toll wy (de helft ons reſerverende) hebben de ander hellicht onſen geminden verluchtigen Mannen Godfroide van Breda in rechten leene geconfereert, met ſulcker conditien, dat die ſelve Godfroidt met zyn crachten ende machten alleen door die voorſz. Wateren lyende, alſoe verre ons geleyt reyckt, vrede doen ſal, ſonder onſen labeuren ende coſten, ten waere hem lichts tſegen reeſe ſoo groote macht, dat openbaer waere hem te behoevene onſer hulpe, alsdan met onſen eygenen lichaeme ende allen onſen Lande, op dat noot zy, hem aſſiſteren moeten. Van allen ſchepen Toll ſchuldich zynde, wy d'een deel, ende d'anderdeel die voorſz. Godfroidt heffen ſullen, maer voor den Wyn, die men hier voormaels van den

Digitized by Google

ſcepen wyn brengende, ontamelyck placht te nemene, drie alleene penningen Coolſcher munte, van elcken vate te vorene, hebben wy gedecerneert, van dewelcken wy die twee hebben behouden, den derden den voorſz. Godfroidt in leene confererende. Tot deſen Toll te nemene ſullen wy hebben eenen eygen Scip, ende eenen eygenen Tollenaer; desgelycx die voorſz. Godfroidt ſal hebben een eygen Scip ende eenen eygen Tollenaire; Ende elck van ons ſal, daert hem believen ſal, nemen zynen Toll op 't Watere, dat genoempt wordt die Schelde. Ende op dat alle quade coſtume van nemen ende drinckene Wyn ceſſere, decerneren, dat elck die Adminiſtrateur ons ende des voorſz. Godfroidts Tols weſen ſal, van de Coiplieden wyn exigeerde, oft in dancke geoffereert dien name, ſyn lichaeme ſal onder ons macht ſyn, en ſonder hoope van reſtitutien ſal onterft wordden, Ende die Coipman die hem den Wyn geſconken heeft oft geoffereert, dat cuſtbaerſte vat Wyns, dat int ſcip wordt gevonden, ſal hy verlieſen. Voirtaen den Mannen die Scakerloe van ons in leene hielden; om die injurien ende vyolentien die zy ſoe wel te water als te lande den luyden aendeden, alle tleen van Scakerloe om heure verdienſten by Vonniſſe van heuren genooten, hebben wy doen abjudiceren, ende tſelve met alle geheelheyt hebben wy Heeren Godtfroide te leene geconfereert; Ende desgelycx dleen van Oſſendrecht, gelyck de ghene die dat ſelve te vooren van Ons hielden, den ſelven Godfroiden hebben geconfereert te leene met alſulcker aengeſetter conditien, dat van Scakerloo ende Oſſendrecht hy oft zyn Erfgenamen die Breda oft Schothe hebben ſal, dit leen altyt van ons ſal hebben, ende nyet ſal mogen eenen anderen daerin inherederen. Item ſoe wie van onſen Mannen quame in den Lande van den ſelve Heere Godfroidt om te woonene, hy ſal die in vrede poſſideren, ten ware dat zy Ridders of Ridders zoonen oft van onſen Familien waren, ſoe verre ſy wederom tot ons keeren wouden, alsdan ſullen zy ons weſen als te vooren. Op die ſelve forme ſal men obſerveren van der Mannen des voorſz. Godfroids by alſoe van den onſen zy hen tot ons transfereerden om te woonen; Ende by alſoe van den onſen gingen van ons tot Godefroiden ende Landt onder ons hadden, ſullen wy dienſt van dien landen ſoo tamelyck nemen, gelyck van onſs Mannen, in gelycke gebuerlyke valeure ſullen wy hen doen. Ende 't ſelve behoirt te doene die ſelve Godfroidt van zynen landen, zynen Mannen tot ons comende, op dat de gene, die van ons willen gaen tot hem, ende van hem tot ons, in egeens daeromme nyet en wordden van enich van Ons gedeterioreert. Want by alſoe dat eenige van den eenen van Ons beyden vertogen totten anderen van Ons, ende van te voren geexceſſeert hadde, oft van enigen dingen hem bedroch opgeleyt ware, nae der gelegentheyt van den exceſſe oft bedroge, by Vonniſſen ſullen zy ons emende doen. Item alle die Mannen des voorſz. Godfroidts die in den dage van deſe Conventien vrye Steden, die van nyeuws hadden gemaect, ingegaen waren om te woonen, te wetene Oiſterwyck, Arendonck, Herentals, Turnhout, Hoichſtraten, op dat zy willen, daer altyt ſullen woonen; Ende Heer Godfroidt van heuren Landen in ſyn Heerlicheyt liggende, alſoe tamelyck dienſt nemen ſal gelyck van de Landen van ſynen Mannen in gelycker weerde hy pleecht te nemene, alſoe dat zy daerom gheen behynderheyt en lyden; oft zy wederom keeren wilden, met gelycken moede laten wy hen weder wechgaen; maer waert ſaecke, dat zy na den tyt van deſer Conventien wilden gaen om te woonen tot nyeuwe Steden, oft ander die wy maecten vry, ende ten ware by conſente des voorſz. Godfroidts, ende daer aff by zyn wille dat deden, hen goeden ſullen weſen in de macht deſſelfs Godfroids, ende daer aff ſal zynen wille doen, alſoe dat hy by dien ons nyet en ſal offenderen. Item in al desgelycx iſt te obſerverene van onſen Mannen by alzoe zy lichs boven onſen wille tot vryen Steden, nu des voorſz Godfroids, hen transfereerden, maer willen eenige van den Mannen deſſelves Godfroidts hen transfereren om te woonen tot ouden onſen Steden van oudts geëdificeert, gelyck ſyn Boſch, Sichnen, Liere, Arſchot, Antwerpen, Loven en diergelycken, dat ſullen ſy vry mogen doen met ſulcken rechte als zy van oudts ſoe plegen te gaene. Dit alle gelyct voorſz. is Wy onſen Maegh ende getrouwen verluchtigen Man Godfroiden van Breda ende zynen erfgenamen in rechten leene hebben geconfereert om te houdene

Digitized by Google

dene van Ons ende onſen erfgenamen. Wederomme de voorgenoemde verluchtige ons Man Godfroidt heeft ons als zynen verluchtigen Heere gelooft met ſynen eede geconfirmeert, dat hy ende zyne erfgenamen voirtane met heuren Caſteelen, Landen, Mannen, Ambachtsluyden ende eygenen liehaemen Ons ende onſen Erfgenamen getrouwelyck dienen ſullen. Ende ter confirmatien van deſen dingen, uyten gebode des voorſz. Godfroidts ſpecialyck, alle Ridders en Ridders zoonen allen zyns Lands twee hondert ende veertich Mannen van de twelf dorpen hier toe gecoren, hebben geſworen ende hon ende honnen erfgenamen daer toe geobligeert, oft licht deſelve Godfroidt oft zyn Erfgenamen 't gene dat voorſz. is infringeerden, off (gelyck voor getauxeert is) ons nyet getrouwelyck dienden, ſy alsdan met alle heure crachten ende goeden Ons oft onſen Erfgenamen tſegen den ſelven Godfroiden oft zyn Erfgenamen ſullen dienen, ter tyt toe, dat zy den ſelven oft zyn Erfgenamen tot onſen getrouwen dienſt wederbracht ſullen hebben. Wederomme waert dat yemandt den voorſz. Godfroiden tonſer ſaecken oorloghe attempteerde te moverene, Wy ſullen hen met allen manieren aſſiſteren; oft waert dat yemandt hem onrechtelyck onterven wilde, zoe lange hy bereet waere den rechte te obedieren, ende tot onſen Rade te ſtane, wy en ſullen den ſelven als onſen verluchtigen Man nyet affweſen, dwelck met allen voorgaenden artikelen wy met onſen eedt confirmeren. Ende op dat tblat van deſen onſer Conſtitutien hier naemaels onbevlect ende onbeſmet gehouden wordde, hebben dien doen beſchryven ende met aenſettens ons Segels met ooick onderſchrifte van Getuygen roboreren. Die namen der Getuygen zyn deſe. Wouter Berthout, Geerdt van Grimbergen, Aerdt van Ranſt, Godfroid Caſteleyn van Brueſſel, Aert van Weſemale, Aert Dapifer, Robyn van Thienen, Willem van Ekeren, Willem van Liere, Wouter de Ruman, Amptman van Antwerpen, Willem van Halle ende veele andere. Deſe dingen ſyn geſchiedt in 't jaer der incarnatien ons Heeren duyſent twee hondert twelve, vj. Kalendas Martii.

N°. 9.

Gifte der Hoeve van *Nieulandt* te *Alphen* aan 't Klooſter van *Tongerlo*.

In nomine Patris & Filii & Spiritus Sancti.

Ego Godefridus Dominus de Breda notum eſſe cupio tam preſentibus quam futuris, quod Ego in remiſſionem peccatorum meorum, & præcipue pro anima Patris mei & in die ſepulturæ ejus, diviſi Eccleſiæ Stæ. Mariæ de Tongerlo, manſum unum in Villa de Alphen, liberum ab omni onere & exactione in perpetuum. Ut autem hoc ratum & inconvulſum permaneat, præſens ſcriptum ſigillo meo & ſigillo matris meæ de Breda feci confirmari. Actum anno Dominicæ Incarnationis milleſimo, ducenteſimo decimo ſexto.

In den Name des Vaders, en des Zoons, en des Heiligen Geeſtes.

Ik Godevaart Heer van Breda begeere aan tegenwoordigen en toekomenden kennelyk te zyn, dat ik, ter vergeving myner zonden, en voornamentlyk voor de ziele myns Vaders en op den dag zyner begraving, heb gegeven aan de Kerk van de H. Maria te Tongerloo een Huys en Erve in 't dorp van Alphen, om dezelve ten eeuwigen dagen vry van alle laſten en ſchattingen te bezitten. En op dat dit beſtendig en onverbrekelyk blyve, zoo heb ik den tegenwoordigen brief met myn zegel en met 't zegel myner Moeder (Vrouwe) van Breda doen bekragtigen. Gegeven in 't jaar na de Geboorte onzes Heeren duyzend tweehondert en ſeſtien.

Digitized by Google

ſcepen wyn brengende, ontamelyck placht te nemene, drie alleene penningen Coolſcher munte, van elcken vate te vorene, hebben wy gedecerneert, van dewelcken wy die twee hebben behouden, den derden den voorſz. Godfroidt in leene confererende. Tot deſen Toll te nemene ſullen wy hebben eenen eygen Scip, ende eenen eygenen Tollenaer; desgelycx die voorſz. Godfroidt ſal hebben een eygen Scip ende eenen eygen Tollenaire; Ende elck van ons ſal, daert hem believen ſal, nemen zynen Toll op 't Watere, dat genoempt wordt die Schelde. Ende op dat alle quade coſtume van nemen ende drinckene Wyn ceſſere, decerneren, dat elck die Adminiſtrateur ons ende des voorſz. Godfroidts Tols weſen ſal, van de Coiplieden wyn exigeerde, oft in dancke geoffereert dien name, ſyn lichaeme ſal onder ons macht ſyn, en ſonder hoope van reſtitutien ſal onterft wordden, Ende die Coipman die hem den Wyn geſconken heeft oft geoffereert, dat cuſtbaerſte vat Wyns, dat int ſcip wordt gevonden, ſal hy verlieſen. Voirtaen den Mannen die Scakerloe van ons in leene hielden; om die injurien ende vyolentien die zy ſoe wel te water als te lande den luyden aendeden, alle tleen van Scakerloe om heure verdienſten by Vonniſſe van heuren genooten, hebben wy doen abjudiceren, ende tſelve met alle geheelheyt hebben wy Heeren Godtfroide te leene geconfereert; Ende desgelycx dleen van Oſſendrecht, gelyck de ghene die dat ſelve te vooren van Ons hielden, den ſelven Godfroiden hebben geconfereert te leene met alſulcker aengeſetter conditien, dat van Scakerloo ende Oſſendrecht hy oft zyn Erfgenamen die Breda oft Schothe hebben ſal, dit leen altyt van ons ſal hebben, ende nyet ſal mogen eenen anderen daerin inherederen. Item ſoe wie van onſen Mannen quame in den Lande van den ſelve Heere Godfroidt om te woonene, hy ſal die in vrede poſſideren, ten ware dat zy Ridders of Ridders zoonen oft van onſen Familien waren, ſoe verre ſy wederom tot ons keeren wouden; alsdan ſullen zy ons weſen als te vooren. Op die ſelve forme ſal men obſerveren van der Mannen des voorſz. Godfroids by alſoe van den onſen zy hen tot ons transfereerden om te woonen; Ende by alſoe van den onſen gingen van ons tot Godefroiden ende Landt onder ons hadden, ſullen wy dienſt van dien landen ſoo tamelyck nemen, gelyck van onſs Mannen, in gelycke gebuerlyke valeure ſullen wy hen doen. Ende 't ſelve behoirt te doene die ſelve Godfroidt van zynen landen, zynen Mannen tot ons comende, op dat de gene, die van ons willen gaen tot hem, ende van hem tot ons, in egeens daeromme nyet en wordden van enich van Ons gedeterioreert. Want by alſoe dat eenige van den eenen van Ons beyden vertogen totten anderen van Ons, ende van te voren geexceſſeert hadde, oft van enigen dingen hem bedroch opgeleyt ware, nae der gelegentheyt van den exceſſe oft bedroge, by Vonniſſen ſullen zy ons emende doen. Item alle die Mannen des voorſz. Godfroidts die in den dage van deſe Conventien vrye Steden, die van nyeuws hadden gemaect, ingegaen waren om te woonen, te wetene Oiſterwyck, Arendonck, Herentals, Turnhout, Hoichſtraten, op dat zy willen, daer altyt ſullen woonen; Ende Heer Godfroidt van heuren Landen in ſyn Heerlicheyt liggende, alſoe tamelyck dienſt nemen ſal gelyck van de Landen van ſynen Mannen in gelycker weerde hy pleecht te nemene, alſoe dat zy daerom gheen behynderheyt en lyden; oft zy wederom keeren wilden, met gelycken moede laten wy hen weder wechgaen; maer waert ſaecke, dat zy na den tyt van deſer Conventien wilden gaen om te woonen tot nyeuwe Steden, oft ander die wy maecten vry, ende ten ware by conſente des voorſz. Godfroidts, ende daer aff by zyn wille dat deden, hen goeden ſullen weſen in de macht deſſelfs Godfroids, ende daer aff ſal zynen wille doen, alſoe dat hy by dien ons nyet en ſal offenderen. Item in al desgelycx iſt te obſerverene van onſen Mannen by alzoe zy lichs boven onſen wille tot vryen Steden, nu des voorſz Godfroids, hen transfereerden, maer willen eenige van den Mannen deſſelves Godfroidts hen transfereren om te woonen tot ouden onſen Steden van oudts geëdificeert, gelyck ſyn Boſch, Sichnen, Liere, Arſchot, Antwerpen, Loven en diergelycken, dat ſullen ſy vry mogen doen met ſulcken rechte als zy van oudts ſoe plegen te gaene. Dit alle gelyct voorſz. is Wy onſen Maegh ende getrouwen verluchtigen Man Godfroiden van Breda ende zynen erfgenamen in rechten leene hebben geconfereert om te houdene

Digitized by Google

dene van Ons ende onſen erfgenamen. Wederomme de voorgenoemde verluchtige ons Man Godfroidt heeft ons als zynen verluchtigen Heere gelooft met ſynen eede geconfirmeert, dat hy ende zyne erfgenamen voirtane met heuren Caſteelen, Landen, Mannen, Ambachtsluyden ende eygenen liehaemen Ons ende onſen Erfgenamen getrouwelyck dienen ſullen. Ende ter confirmatien van deſen dingen, uyten gebode des voorſz. Godfroidts ſpecialyck, alle Ridders en Ridders zoonen allen zyns Lands twee hondert ende veertich Mannen van de twelf dorpen hier toe gecoren, hebben geſworen ende hon ende honnen erfgenamen daer toe geobligeert, oft licht deſelve Godfroidt oft zyn Erfgenamen 't gene dat voorſz. is infringeerden, off (gelyck voor getauxeert is) ons nyet getrouwelyck dienden, ſy alsdan met alle heure crachten ende goeden Ons oft onſen Erfgenamen tſegen den ſelven Godfroiden oft zyn Erfgenamen ſullen dienen, ter tyt toe, dat zy den ſelven oft zyn Erfgenamen tot onſen getrouwen dienſt wederbracht ſullen hebben. Wederomme waert dat yemandt den voorſz. Godfroiden tonſer ſaecken oorloghe attempteerde te moverene, Wy ſullen hen met allen manieren aſſiſteren; oft waert dat yemandt hem onrechtelyck onterven wilde, zoe lange hy bereet waere den rechte te obedieren, ende tot onſen Rade te ſtane, wy en ſullen den ſelven als onſen verluchtigen Man nyet affweſen, dwelck met allen voorgaenden artikelen wy met onſen eedt confirmeren. Ende op dat tblat van deſen onſer Conſtitutien hier naemaels onbevlect ende onbeſmet gehouden wordde, hebben dien doen beſchryven ende met aenſettens ons Segels met ooick onderſchrifte van Getuygen roboreren. Die namen der Getuygen zyn deſe. Wouter Berthout, Geerdt van Grimbergen, Aerdt van Ranſt, Godfroid Caſteleyn van Brueſſel, Aert van Weſemale, Aert Dapifer, Robyn van Thienen, Willem van Ekeren, Willem van Liere, Wouter de Ruman, Amptman van Antwerpen, Willem van Halle ende veele andere. Deſe dingen ſyn geſchiedt in 't jaer der incarnatien ons Heeren duyſent twee hondert twelve, vj. Kalendas Martii.

N°. 9.

Gifte der Hoeve van *Nieulandt* te *Alphen* aan 't Klooſter van *Tongerlo*.

In nomine Patris & Filii & Spiritus Sancti.

Ego Godefridus Dominus de Breda notum eſſe cupio tam preſentibus quam futuris, quod Ego in remiſſionem peccatorum meorum, & præcipue pro anima Patris mei & in die ſepulturæ ejus, diviſi Eccleſiæ Stæ. Mariæ de Tongerlo, manſum unum in Villa de Alphen, liberum ab omni onere & exactione in perpetuum. Ut autem hoc ratum & inconvulſum permaneat, præſens ſcriptum ſigillo meo & ſigillo matris meæ de Breda feci confirmari. Actum anno Dominicæ Incarnationis milleſimo, ducenteſimo decimo ſexto.

In den Name des Vaders, en des Zoons, en des Heiligen Geeſtes.

Ik Godevaart Heer van Breda begeere aan tegenwoordigen en toekomenden kennelyk te zyn, dat ik, ter vergeving myner zonden, en voornamentlyk voor de ziele myns Vaders en op den dag zyner begraving, heb gegeven aan de Kerk van de H. Maria te Tongerloo een Huys en Erve in 't dorp van Alphen, om dezelve ten eeuwigen dagen vry van alle laſten en ſchattingen te bezitten. En op dat dit beſtendig en onverbrekelyk blyve, zoo heb ik den tegenwoordigen brief met myn zegel en met 't zegel myner Moeder (Vrouwe) van Breda doen bekragtigen. Gegeven in 't jaar na de Geboorte onzes Heeren duyzend tweehondert en ſeſtien.

Digitized by Google

N°. 10.

Overeenkomst tusschen den Hertog van *Brabant*, en den Heer van *Breda*, wegens de Stadt en den Burgt van *Breda*.

In nomine Patris, Filii & Spiritus Sancti. Amen.

Sciant tam futuri quam præsentes, quod Henricus Dux Lotharingiæ & Godefridus de Scoten in hunc modum convenerunt. Castrum & Villa de Breda Allodia Ducis sunt, & Godefridus pater dicti Godefridi ab ipso Duce ea in feodum tenebat, & idem Godefridus filius ea ab ipso Duce cum omni Allodio quod pater suus infra locum qui dicitur Haga habebat, in feodum tenet, tanquam ligius homo, &c. Testes, Joannes Præpositus Antverpiensis, Ægidius Berthout, Raso de Gavera, Galterus de Bierbeek, Galterus de Campenholt & Gisbertus Frater ejus, Walterus de Pulle, Arnoldus de Walhain, Bastinus de Berlaer &c. Actum apud Liram anno MCCXXIII.

In den Naam des Vaders, des Zoons en des H. Geests, Amen.

Het zy kennelyk aan toekomenden en tegenwoordigen, dat Henrik Hertog van Lothryk en Godevaert van Scoten in dezer voegen zyn overeengekomen. De Burgt en de Stadt van Breda zyn een eygen goedt des Hertogs, en Godevaert, Vader van den gemelden Godevaert, hield dezelve van den Hertog te leen, en Godevaert de zoon houd ze van den gemelden Hertog, met al het vrye goedt, 't gene zyn Vader beneden de plaets, welke Hage genoemt wordt, bezat, te leen als zyn Vassal, enz. De Getuygen zyn Joannes Proost van Antwerpen, Gillis Berthout, Raso van Gaveren, Wouter van Bierbeeck, Wouter van Campenhout, en Gysbert zyn broeder, Wouter van Pulle, Arnout van Walhain, Bastiaan van Berlaer, enz. Gedaen te Lier in 't jaar 1223.

N°. 11.

Hildegond Abtdis van *Thoor* noemt den Hertog van *Brabant* haren *Advocaat*.

Omnibus hoc scriptum videntibus, Hildegondis Abbatissa & totum Capitulum de Toren, salutem in vero salutari. Notum facimus universis, quod nos promisimus Illustri Principi Advocato nostro *Duci Lotharingiæ, quod bona Ecclesiæ nostræ in Buerle & in Gilse & in confinio de Breda jacentia, nulli ad firmam dabimus, nulli procuranda concedemus, sed per nos personaliter vel per proprium nuntium ea procurabimus &c. Actum anno gratiæ* MCCXXXI.

Allen den genen, die dit Schrift zullen zien, Hildegond Abtdis en 't gansche Kapittel van Thoor, heyl in den waaren Heyland. Het zy kennelyk aan allen, dat wy hebben belooft aan den Doorluchtigen Prins, *onzen Advocaet*, den Hertog van Lothryk, dat wy de goederen van onze Kerk, gelegen in Baerle, in Gilze, en in de nabuurschap van Breda, aan niemant zullen in pacht of te bedryven geven, maar door ons persoonlyk of door onzen eygen afgezondenen zullen bedryven enz. Gedaan in 't jaar der Genade 1231.

Digitized by Google

N°. 12.

Verdrag tuſſchen *Hendrik* Hertog van *Brabant* en Heer *Gillis van Breda*, ter beſliſſing der verſchillen onder hen gerezen.

In nomine Sanctæ & Individuæ Trinitatis.

Talis inter Dominum Henricum Ducem Lotharingiæ & Egidium de Bredâ compoſitio eſt ordinata. Ipſe Dominus Dux hominium ſuum recognovit, Domino Egidio, & omnibus coadjutoribus ſuis & fautoribus offenſam ſuam remiſit: & idem Egidius fautoribus Ducis ſimile fecit vice verſâ. Omne ſpolium hominibus Ducis ablatum, idem Egidius in manus Abbatis S. Michaëlis in Antverp. reſtituet, ita quod ſi Dominus Henricus & Godefridus filii Ducis hanc compoſitionem approbaverint & per ſuas litteras patentes affirmaverint, præfatus Abbas ablata reſtituet ſpoliatis, & ſi quid fuerit diſtractum, ſecundùm dictum Alberti de Kuyck, Arnoldi de Weſemale, & Abbatis Antverp., & aliorum qui huic interfuerunt compoſitioni, idem Egidius recompenſabit; quod ſi alter vel uterque præfatorum Nobilium huic dicto intereſſe non poterit, alius loco ipſorum eligetur. De exceſſu ſpoliationis factæ hominibus Ducis emendam præſtabit ſæpedictus Egidius idem Duci, ſecundùm dictum Alberti de Kuyck & Arnoldi de Weſemale prædictorum: Si verò alter vel uterque filiorum Ducis dictæ compoſitioni contradixerit, præfatum ſpolium ſæpedicto Egidio apud Crudebeke reſtituctur, & ipſe cum ſuis cum ſecuro conductu Ducis tranſibit ad locum tutum. Dominus Dux Caſtrum de Breda tenebit, ſalvo jure omnium hæredum Domini. Raſo de Gavera & Arnoldus de Walein, W. de Pulle, & W. Dapifer ſumptus Caſtri de Breda taxabunt & de redditibus terræ de Breda tantum aſſignabunt quantum ſufficiet ad neceſſariam & honeſtam cuſtodiam prædicti Caſtri. Cartæ & Scripta de Conventionibus inter Ducem & Dominum de Breda confectæ in loco ſuo apud Breda reponentur.

In den Naam der Heylige en onverdeelde Drie-eenigheid.

Tuſſchen Heer Henrick Hertog van Lothryk en Gillis van Breda is het volgende verdrag geſloten. De Heer Hertog heeft Heer Gillis in zyn hulde genomen, en aan hem, als ook aan alle zyne helpers en medeſtanders hunne ſchult vergeven; en de gemelde Gillis heeft 't zelfde gedaen aan de begunſtigers des Hertogs. Allen den buyt aan de Mannen des Hertogs ontnomen, zal dezelve Gillis ſtellen in handen van den Abt van St. Michiel te Antwerpen: zoo dat, by aldien de Heeren Henrick en Godevaert, zoonen des Hertogs, dit verdrag goedkeuren en met hunne opene brieven beveſtigen, de gemelde Abt de ontnomene goederen zal wedergeven aan den genen dien zy ontweldigt zyn, en zoo er iets vermiſt mogt worden, dat zal dezelve Gillis, volgens de uytſpraek van Albert van Kuyk, Arnout van Weſemale, den Abt van Antwerpen, en van anderen, die by dit verdrag tegenwoordig zyn geweeſt, vergelden. Zoo een of meer der voornoemde Edelen by de uytſpraek niet kon tegenwoordig wezen, zoo zal er een ander in deſzelfs plaets verkoren worden. Wegens de buytenſporigheid der plondering, gepleegt aan de Mannen des Hertogs, zal de gemelde Gillis aan den Hertog boete betalen, ingevolge de uytſpraek der boven gemelde Albert van Kuyck en Arnout van Weſemale; Maar indien een of beide de zoonen des Hertogs dit Verdrag tegenſpraken, zoo zal de voorſchreve buyt aan den meergemelden Gillis by Crudebeke wedergegeven worden, en hy zal met de zynen, onder vry geley des Hertogs, tot een veylige plaats konnen overgaen. De Heer Hertog zal den Burgt van Breda behouden, onvermindert het recht van alle de erfgenamen van den Heer. Raſo van Gaveren, en Arnout van Walein, W. van Pulle, en W. Dapifer zullen de koſten van den Burgt van Breda waardeeren, en daar toe, uyt de inkomſten van 't

W. de Landt

N°. 10.

Overeenkomst tusschen den Hertog van *Brabant*, en den Heer van *Breda*, wegens de Stadt en den Burgt van *Breda*.

In nomine Patris, Filii & Spiritus Sancti. Amen.

Sciant tam futuri quam præsentes, quod Henricus Dux Lotharingiæ & Godefridus de Scoten in hunc modum convenerunt. Castrum & Villa de Breda Allodia Ducis sunt, & Godefridus pater dicti Godefridi ab ipso Duce ea in feodum tenebat, & idem Godefridus filius ea ab ipso Duce cum omni Allodio quod pater suus infra locum qui dicitur Haga habebat, in feodum tenet, tanquam ligius homo, &c. Testes, Joannes Præpositus Antverpiensis, Ægidius Berthout, Raso de Gavera, Galterus de Bierbeek, Galterus de Campenholt & Gisbertus Frater ejus, Walterus de Pulle, Arnoldus de Walhain, Bastinus de Berlaer &c. Actum apud Liram anno MCCXXIII.

In den Naam des Vaders, des Zoons en des H. Geests, Amen.

Het zy kennelyk aan toekomenden en tegenwoordigen, dat Henrik Hertog van Lothryk en Godevaert van Scoten in dezer voegen zyn overeengekomen. De Burgt en de Stadt van Breda zyn een eygen goedt des Hertogs, en Godevaert, Vader van den gemelden Godevaert, hield dezelve van den Hertog te leen, en Godevaert de zoon houd ze van den gemelden Hertog, met al het vrye goedt, 't gene zyn Vader beneden de plaets, welke Hage genoemt wordt, bezat, te leen als zyn Vassal, enz. De Getuygen zyn Joannes Proost van Antwerpen, Gillis Berthout, Raso van Gaveren, Wouter van Bierbeeck, Wouter van Campenhout, en Gysbert zyn broeder, Wouter van Pulle, Arnout van Walhain, Bastiaan van Berlaer, enz. Gedaen te Lier in 't jaar 1223.

N°. 11.

Hildegond Abtdis van *Thoor* noemt den Hertog van *Brabant haren Advocaat*.

Omnibus hoc scriptum videntibus, Hildegondis Abbatissa & totum Capitulum de Toren, salutem in vero salutari. Notum facimus universis, quod nos promisimus Illustri Principi Advocato nostro *Duci Lotharingiæ, quod bona Ecclesiæ nostræ in Baerle & in Gilse & in confinio de Breda jacentia, nulli ad firmam dabimus, nulli procuranda concedemus, sed per nos personaliter vel per proprium nuntium ea procurabimus &c. Actum anno gratiæ* MCCXXXI.

Allen den genen, die dit Schrift zullen zien, Hildegond Abtdis en 't gansche Kapittel van Thoor, heyl in den waaren Heyland. Het zy kennelyk aan allen, dat wy hebben belooft aan den Doorluchtigen Prins, *onzen Advocaet*, den Hertog van Lothryk, dat wy de goederen van onze Kerk, gelegen in Baerle, in Gilze, en in de nabuurschap van Breda, aan niemant zullen in pacht of te bedryven geven, maar door ons persoonlyk of door onzen eygen afgezondenen zullen bedryven enz. Gedaan in 't jaar der Genade 1231.

Digitized by Google

N°. 12.

Verdrag tuſſchen *Hendrik* Hertog van *Brabant* en Heer *Gillis van Breda*, ter beſliſſing der verſchillen onder hen gerezen.

In nomine Sanctæ & Individuæ Trinitatis.

Talis inter Dominum Henricum Ducem Lotharingiæ & Egidium de Bredâ compoſitio eſt ordinata. Ipſe Dominus Dux hominium ſuum recognovit, Domino Egidio, & omnibus coadjutoribus ſuis & fautoribus offenſam ſuam remiſit: & idem Egidius fautoribus Ducis ſimile fecit vice verſâ. Omne ſpolium hominibus Ducis ablatum, idem Egidius in manus Abbatis S. Michaëlis in Antverp. reſtituet, ita quod ſi Dominus Henricus & Godefridus filii Ducis hanc compoſitionem approbaverint & per ſuas litteras patentes affirmaverint, præfatus Abbas ablata reſtituet ſpoliatis, & ſi quid fuerit diſtractum, ſecundùm dictum Alberti de Kuyck, Arnoldi de Weſemale, & Abbatis Antverp., & aliorum qui huic interfuerunt compoſitioni, idem Egidius recompenſabit; quod ſi alter vel uterque præfatorum Nobilium huic dicto intereſſe non poterit, alius loco ipſorum eligetur. De exceſſu ſpoliationis factæ hominibus Ducis emendam præſtabit ſæpedictus Egidius idem Duci, ſecundùm dictum Alberti de Kuyck & Arnoldi de Weſemale prædictorum: Si verò alter vel uterque filiorum Ducis dictæ compoſitioni contradixerit, præfatum ſpolium ſæpedicto Egidio apud Crudebeke reſtituetur, & ipſe cum ſuis cum ſecuro conductu Ducis tranſibit ad locum tutum. Dominus Dux Caſtrum de Breda tenebit, ſalvo jure omnium hæredum Domini. Raſo de Gavera & Arnoldus de Walein, W. de Pulle, & W. Dapifer ſumptus Caſtri de Breda taxabunt & de redditibus terræ de Breda tantum aſſignabunt quantum ſufficiet ad neceſſariam & honeſtam cuſtodiam prædicti Caſtri. Cartæ & Scripta de Conventionibus inter Ducem & Dominum de Breda confectæ in loco ſuo apud Breda reponentur.

In den Naam der Heylige en onverdeelde Drie-eenigheid.

Tuſſchen Heer Henrick Hertog van Lothryk en Gillis van Breda is het volgende verdrag geſloten. De Heer Hertog heeft Heer Gillis in zyn hulde genomen, en aan hem, als ook aan alle zyne helpers en medeſtanders hunne ſchult vergeven; en de gemelde Gillis heeft 't zelfde gedaen aan de begunſtigers des Hertogs. Allen den buyt aan de Mannen des Hertogs ontnomen, zal dezelve Gillis ſtellen in handen van den Abt van St. Michiel te Antwerpen: zoo dat, by aldien de Heeren Henrick en Godevaert, zoonen des Hertogs, dit verdrag goedkeuren en met hunne opene brieven beveſtigen, de gemelde Abt de ontnomene goederen zal wedergeven aan den genen dien zy ontweldigt zyn, en zoo er iets vermiſt mogt worden, dat zal dezelve Gillis, volgens de uytſpraek van Albert van Kuyk, Arnout van Weſemale, den Abt van Antwerpen, en van anderen, die by dit verdrag tegenwoordig zyn geweeſt, vergelden. Zoo een of meer der voornoemde Edelen by de uytſpraek niet kon tegenwoordig wezen, zoo zal er een ander in deſzelfs plaets verkoren worden. Wegens de buytenſporigheid der plondering, gepleegt aan de Mannen des Hertogs, zal de gemelde Gillis aan den Hertog boete betalen, ingevolge de uytſpraek der boven gemelde Albert van Kuyck en Arnout van Weſemale; Maar indien een of beide de zoonen des Hertogs dit Verdrag tegenſpraken, zoo zal de voorſchreve buyt aan den meergemelden Gillis by Crudebeke wedergegeven worden, en hy zal met de zynen, onder vry geley des Hertogs, tot een veylige plaats konnen overgaen. De Heer Hertog zal den Burgt van Breda behouden; onvermindert het recht van alle de erfgenamen van den Heer Raſo van Gaveren, en Arnout van Walein, W. van Pulle, en W. Dapifer zullen de koſten van den Burgt van Breda waardeeren, en daar toe, uyt de inkomſten van 't

W. de Landt

W. de Borde & alii cuſtodes terræ de Breda, ſæpefato Egidio de Breda & præfatis quatuor de receptis terræ de Breda rectam reddent computationem, & quod in uſus præfati Caſtri, vel in utilitatem Ducis verſum eſt ratum habebitur, reſiduum reſtituent ad mandatum prædictorum. Nulla occaſio frivola adverſum ſæpedictum Egidium requiretur, ſed ſi exceſſerit, citatus tractabitur per ſententiam parium ſuorum; terram prope Some, præter Wolde quod Boidinus tenebat, ſtatim rehabebit, quouſque taxatores dictum ſuum promulgaverint, qui plus vel minus ei aſſignabunt, pro neceſſitate Caſtri conſervandi. Inſuper ſi infra tempus tutelæ relicta Domini de Breda debitum carnis perſolverit, ſæpefatus Egidius terram quam nomine dotis poſſidet, tanquam tutor poſſidebit. Datum in Feſto B. Nicolai anno Domini MCCXXXII.

Landt van Breda, zoo veel bewyzen, als er zal vereyſcht worden tot de noodige en bekwame bewaaring van den gemelden Burgt. De Brieven en Schriften behelſende de overeenkomſten, tuſſchen den Hertog en den Heer van Breda gemaakt, zullen te Breda op haar plaets bewaart worden.

W. de Borde en de andere bewaerders des Lands van Breda zullen gehouden zyn aan meergemelden Gillis van Breda, en aan de gezeyde vier anderen, van de inkomſten des Lands van Breda goede rekening te doen, en 't gene tot dienſt van den gemelden Burgt of tot voordeel des Hertogs is aangelegt, zal goedgekeurt werden, het overige zullen zy uytkeeren volgens 't bevel der voorgenoemde. Men zal geene opgeraepte oorzaak van verſchil tegen den meergemelden Gillis van Breda opzoeken, maar zoo hy zich mogt hebben miſgaan, zal hy, gedaagt zynde, van zyne mede Ridders gevonniſt worden. Hy zal het Landt omtrent de Zoom, uytgenomen Wolde, 't geene Boidinus bezit, aanſtonts wederhebben, zoo draa de voornoemde Waardeerders hun vonnis zullen hebben uytgeſproken, die hem of veel of weynig zullen toeleggen, naa 't gene er nodig zal wezen tot bewaring van den Burgt. Daerenboven, indien de overgebleve Weduwe van den Heer van Breda geduurende den tyt van het Mombooirſchap mogt komen aflyvig te werden, zoo zal de meergemelde Gillis het Landt, 't gene hy onder den naam van Huwelyks goedt bezit, als Voogd blyven bezitten. Gegeven op St. Niklaas dag in 't jaar ons Heeren 1232.

No. 13.

Uyterſte Wil van *Godevaert den IV.* Heer van *Breda.*

In nomine Patris, & Filii & Spiritus Sancti.

In den Name des Vaders, en des Zoons, en des Heiligen Geeſtes.

Ego Godefridus Dominus de Breda, ob remedium animæ meæ, Parentumque meorum, tale condidi teſtamentum. Prædicatoribus in Antwerpen, apud quos ſepulturam elegi, centum libras Lovanienſium, in decem annos ſolvendas, pro quibus annuatim apud Hilderniſſe 50. ſextaria avenæ infra dictum terminum accipiant in eleëmoſynam

Ik Godevaert Heer van Breda, heb tot zaligheid myner Ziele, mitsgaders die myner Voorouderen, den volgenden uyterſten Wil gemaakt. Aan de Preekheeren te Antwerpen, by dewelke ik myn begraafplaets verkoren heb, geef ik tot een aelmoes hondert ponden Lovens binnen tien jaaren te betalen,

Digitized by Google

nam contuli. Item in ſubſidium Terræ Sanctæ, pro redemptione Crucis in terra de Breda 100. *Marcas Sterlingorum. In molendino cum ductibus & 20. ſextariis ſiliginis & 20. ſextaria hordei . . . . tam à me quàm à Patre & Matre . . . Inſuper Arnoldo de Dieſt Fratri meo* 1000 *libras Lovanienſium in eleëmoſynam contuli ſuper Villas Schoten, Mercxem & Eeckeren, quas cum omni integritate & jure tenebit, ſalvo Teſtamento prænotato & ſalvo jure Uxoris meæ, fructibus in ſortem non computandis, donec dictæ* 1000 *libræ Lovanienſes à meis heredibus ipſi Arnoldo totaliter fuerint perſolutæ. Inſuper cuilibet Eccleſiæ in terra mea ſita ad faciendum reparandum viginti ſolidos Lovanienſes contuli. Sacerdotibus verò iſtarum Eccleſiarum trecennalem. Monialibus de Borchſlito centum ſolidos Lovanienſes.* Hoſpitali de Breda *tres libras Lovanienſes; Hoſpitali de Bergen tres libras Lovanienſes, Hoſpitali Antverpienſi viginti ſolidos Lovanienſes annuatim, quos nobis ſuper diverſa bona in cenſu ſolvere tenebantur. Ita tamen, quod in recognitione dominii inde heredibus ſolvere tenentur ſex denarios Lovanienſes, & pro iſta eleëmoſyna anniverſariam meum in perpetuum ſervabunt & de his denariis in die anniverſarii mei pauperes reficient. Leproſis ibidem quadraginta ſolidos Lovanienſes. Beginis clauſis ibidem viginti ſolidos Lovanienſes; Mechliniæ Leproſis* 50 *ſolidos Lovanienſes; Hoſpitali triginta ſolidos Lovanienſes. Ad Fabricam Eccleſiæ Fratrum Minorum ibidem* 50 *ſolidos Lovanienſes; Sacerdotibus ibidem triginta ſolidos Lovanienſes. Ad Fabricam B. Catharinæ ibidem viginti ſolidos Lovanienſes. Beginis decumbentibus ibidem* 20 *ſolidos Lovanienſes; Eccleſiæ B. Mariæ ibidem* 5. *ſolidos Lovanienſes. Eccleſiæ B. Rumoldi* 5. *ſolidos Lovanienſes; in Valle Liliorum* 100. *ſolidos Lovanienſes; in Valle Roſarum* 100. *ſolidos Lovanienſes; ad Fabricam Monachorum S. Bernardi* 100. *ſolidos Lovanienſes; ad Fabricam Eccleſiæ de Schoeten* 30. *libras Lovanienſes; Decimam meam de Santvliet, Conventui B. Michaëlis in Antverpen in eleëmoſynam contuli. Ita videlicet, ut ſi Ego, vel aliquis Anteceſſorum meorum, Conventum illum turbavi, vel damnificavi, per dictam eleëmoſynam abſolvamur, & quod anniverſarium ibidem obſervent. Item Abbati de Conventu Villarienſi* 100 *Marcas Sterlingorum in eleëmoſynam contuli. Ita videlicet, ut ſi ego vel aliquis Anteceſſorum meorum ipſos in aliquo damnificavimus, vel moleſtavimus, per iſtam eleë-*

talen, waar voor zy jaarlyks, binnen den geſtelden termyn, by Hilderniſſe zullen ontfangen vyftig ſeſters haver. Inſgelyks tot byſtant van het Heylige Landt, en loſſing van het H. Kruys in 't Landt van Breda hondert Mark Sterlings. In den Molen met de Waterleidinge, en 20 Seſters rogge en 20 Seſters gerſt . . . 200 van my als van myn Vader en Moeder . . . . Daerenboven heb ik aan mynen broeder Arnout van Dieſt 1000. ponden Lovens tot een aelmoes gegeven, op de dorpen Schoten, Mercxen, en Eeckeren, welke hy met alle regt in 't geheel zal bezitten, behoudens den voorgemelden uyterſten Wil, en behoudens het recht van myne Vrouw, zullende de inkomſten niet mogen in rekening gebracht worden, voor en al eer de gemelde 1000. ponden Lovens door myne Erfgenamen aan den zelven Arnout ten vollen zullen betaelt zyn. Boven dien heb ik aan yder Kerk in myn Landt gelegen twintig ſchellingen Lovens, tot derzelver onderhoudt, gegeven; en aan de Paſtors dier Kerken drie Jaaren inkomſten; aan de Nonnen van Borchfliet hondert ſchellingen Lovens; Aan het *Gaſthuys te Breda* drie ponden Lovens; Aan het Gaſthuys te Bergen drie ponden Lovens; Aan het Gaſthuys te Antwerpen jaarlyks twintig ſchellingen Lovens, welke zy aan ons wegens verſcheyde goederen tot een chyns gehouden waren te betalen, zoodanig egter dat zy daar van, tot erkentenis van ons Erfrecht, aan onze Erfgenamen zullen betalen ſes penningen Lovens, en voor die aelmoes zullen zy gehouden zyn myn Jaergetyde ten eeuwigen dagen te houden, op welken dag zy ook uyt die penningen den Armen eenige verkwicking zullen geven. Aan de Leproosen aldaer veertig ſchellingen Lovens; Aan de geſlote Beggynen aldaer twintig ſchellingen Lovens; Aan de Leproosen te Mechelen 50 ſchellingen Lovens; Aan het Gaſthuys dartig ſchellingen Lovens; Tot den opbouw van de Kerk der Minderbroeders aldaer 50. ſchellingen Lovens; Aan de Prieſters aldaer 30. ſchellingen Lovens; Tot den opbouw van de Kerk der H. Katarina aldaer twintig ſchellingen Lovens; Aan de Beggynen aldaer woonende 20. ſchellingen Lovens; Aan de Lieve Vrouwe Kerk aldaer 5. ſchellingen Lovens; Aan de Kerk van St. Rombout 5. ſchellingen Lovens; in Lelien-

Digitized by Google

eleëmoſynam inde abſolvantur. De controverſia autem, quæ inter ipſos & nos vertitur, in Abbatem S. Michaëlis in Antverpen & Priorem Fratrum Prædicatorum in Antverpen ſic compromittimus, ut ipſi diligenter & fideliter inquirant jus Monaſterii Villarienſis & noſtrum, & quæcunque de jure habebuntur, eis libere aſſignent. Homines verò in terra noſtra manentes, & ſervilis conditionis exiſtentes, liberos dimittimus; tali conditione, ut poſt obitum eorum ſinguli 12. *denarios Lovanienſes pro turmodo perſolvant à Fryſſendyck.* 10 *Libras Lovanienſes ad Capellanum meum* in domo mea Schoeten *aſſigno; ita videlicet, ut ego, vel Succeſſores mei, vel Uxoris meæ, dum ibidem non manemus, Capellanus in Eccleſia de Schoeten ad Altare B. Virginis tenebitur deſervire; & ſi Uxor mea medietate iſtorum proventuum noluerit carere, ipſi rerum penſatio fiat ubicunque rationabiliter elegerit in terra noſtra. Item* Henrico Filio meo unico 100. *Marcas Colonienſes in eleëmoſynam contuli ſuper medietate conductus de Breda, & ſuper tres manſas, videlicet Wyllybanch, & Henrico Vulpis & Joanne de Colonia. Anſelmo dicto Heya pro ſervitio ſuo dedi* 20. *libras Lovanienſes; Danïeli de Zela* 20. *libras Lovanienſes; Henrico de Baerle decimam de Ginneken, quam à me in pacto habuit, liberam dimitto. Rogero* 100. *ſolidos Lovanienſes; Conæ* 100. *ſolidos Lovanienſes; Nicolao de Beke Notario meo* 10. *libras Lovanienſes; Joanni Garcioni meo* 3 *libras Lovanienſes. Hujus igitur Executores Teſtamenti duxi eligendos Viros Religioſos, Abbatem videlicet de Villers, & Abbatem S. Michaëlis in Antverpen; quibus eò libentius, ut fideliter pro Teſtamento meo laborarent, eleëmoſynam meam contuli; cùm hoc etiam facere teneantur, cùm ſim cruce ſignatus; Inſuper cum eis Executores meos elegi Viros Nobiles, Aencotam Beth. D. H. etiam Berthout, & D. W. de Grimbergen; quibus humiliter pro animæ meæ remedio ſupplico intuitu divinæ pietatis, ut hoc Teſtamentum meum fideliter exequantur cum Viris Religioſis prænotatis. Et ſi aliquem de prænominatis Executoribus præpeditum negotiis abeſſe contigerit, & Abbates vel Prior unum de ſuis Fratribus per Litteras ſuas ad executionem hujus Teſtamenti pro ſe miſerint, in omnibus poteſtatem ipſorum contineant, ac ſi Abbates & Prior eſſent præſentes. Si tamen Nobiles tum etiam aliquando intereſſe non poterunt, quoſcunque etiam per Litte-*

dal 100. ſchellingen Lovens; In Roſendael 100. ſchellingen Lovens; tot den bouw der Monnikken van St. Bernard 100. ſchellingen Lovens; Tot den opbouw der Kerk van Schoten 30. ponden Lovens; Aan het Klooſter van St. Michiel te Antwerpen heb ik myne Thiende van Sandvliet tot een aelmoes gegeven, met dien verſtande egter, dat indien ik, of ymandt myner voorzaten, dat Klooſter hadt geſtoort of benaadeelt, wy door middel van dit aelmoes mogen vergeving bekomen, en zy ook myn Jaergetyde aldaer zullen moeten onderhouden. Insgelyks heb ik aan den Abt en het Klooſter van Villers 100. Marken Sterlings tot een aelmoes gegeven, behoudens dat zoo ik of ymandt myner Voorzaten hen in eenige zaken mogten beſchadigt of gemoeyt hebben, wy door deze aelmoes daar van mogen vrygeſproken worden. Aangaende de verſchillen, welke tuſſchen dezelve en ons zwevende zyn, hebben wy ons in dezer voegen aan den Abt van St. Michiel en den Overſten der Preekheeren te Antwerpen willen gedragen, dat zy neerſtelyk en getrouwelyk ons recht, en dat van 't Klooſter van Villers, zullen onderzoeken, en 't gene zy naar rechten zullen bevinden, aan hen vryelyk toewyzen. Den Mannen in ons Landt woonende en lyfeigenen zynde, ſchenken wy hunne vryheid, op die voorwaerde, dat zy naa hunnen doodt yder 12. penningen Lovens voor..... zullen betalen te Fryſſendyk. Aan den Kapellaen *in myn Huys te Schoten* geef ik 10. ponden Lovens, zoodanig nochtans, dat wanneer ik of myne of myner Vrouwen Erfgenamen ons verblyf aldaer niet mogten houden, de Kapellaen gehouden zal wezen den dienſt te doen in de Kerk van Schoten voor den Outaer der H. Maagd; En zoo myne Vrouw niet wilde de helft dier inkomſten miſſen, zal haar daar voor vergoeding gedaen werden op zulke plaets, als zy in redelykheid in ons Landt zal willen verkieſen. Insgelyks heb ik aan *mynen eenigen zoon Henrik* 100. Keulſche Marken tot een aelmoes gegeven, op de helft van den Geleytol te Breda, en op drie Hoeven, te weten Willybanck, en Henrik de Vos, en Jan van Keulen. Aan Anſelmus, gezegt Heya, heb ik voor zynen dienſt 20. ponden Lovens gegeven; Aan Daniël

van

Digitized by Google

teras ſuas patentes pro ſe tranſmiſerint, poteſtatem eorum in his exequendis obtinebunt. Teſtes autem, qui huic facto interfuerunt, ſcilicet Magiſter Godfridus Decanus Lovanienſis, Frater Wilhelmus de Eekerna & Frater Lambertus ſuus ſocius, D. H. de Berthout, & D. Wilhelmus de Grimbergen, & D. Ægidius de Berchlaer, Nicolaus Canonicus de Beke, Anſelmus Heya &c. Ne igitur &c. cum appenſione ſigillorum noſtrorum teſtamur, Godefridum iſtud condidiſſe teſtamentum &c. . . . . & quia ego pro Domino Abbate S. Michaëlis &c. . . . . Actum anno M. CC. XLVI. *ipſo feſto S. Marci Evangeliſtæ.*

van Zela 20. ponden Lovens; Aan Henrik van Baerle ſchelde ik quyt de Thiende van Ginneken, welke hy van my in pacht gehadt heeft. Aan Rogier 100. ſchellingen Lovens; Aan Cona 100. ſchellingen Lovens; Aan Niklaas van Beke, mynen Notaris, 10. ponden Lovens; Aan Jan mynen Jongen drie ponden Lovens. De naagenoemde Geeſtelyken heb ik goetgedacht tot Uytvoerders van dezen uyterſten Wil te verkieſen, te weten den Abt van Villers, en den Abt van St. Michiel te Antwerpen, aan dewelke ik des te gewilliger myne aelmoeſſen heb gegeven, op dat zy des te getrouwer voor mynen uyterſten Wil zouden waken, 't gene zy ook gehouden zyn te doen, om dat ik met het Kruys getekent ben. Daerenboven heb ik benevens hen tot myne Uytvoerders verkoren de Edele Mannen Ancota Beth: ook Heer Hendrik Berthout, en Heer Willem van Grimbergen, dewelke ik nedrig bid en ſmeek voor myner zielen zaligheid, dat zy volgens hunne Godvruchtigheid, dezen mynen uyterſten Wil, te gelyk met de voorgemelde Geeſtelyken, getrouwelyk uytvoeren. En zoo het geviel, dat ymandt der voorgenoemde Uytvoerders wegens nootwendige zaken moeſte afwezig zyn, en de Abten of de Overſte eenen hunner Broederen, met hunne Brieven voorzien, tot uytvoering van dezen uyterſten Wil in hunne plaets zonden, zoo zullen die in alles dezelfde macht hebben, even of de Abten en de Overſte zelf aldaer tegenwoordig waren. Indien de Edelen mede zomwylen niet konden tegenwoordig wezen, en ymandt in hunne plaets met volmacht kwamen te zenden, zullen dezelve even gelyk gezag ter uytvoering der bovengemelde ſaken hebben. De Getuygen welke by deze handeling zyn tegenwoordig geweeſt, te weten, Mr. Godevaert Deken van Loven, Broeder Willem van Ekeren, en Broeder Lambert zyn medegezel, Heer H. van Berthout, en Heer Willem van Grimbergen, en Heer Gillis van Berchlaer, Niklaas Kanonnik van Beeck, Anſelmus Heya, enz. Op dat egter enz..... zoo getuygen wy met het aanhangen onzer zegelen, dat Godevaert dezen uyterſten Wil heeft gemaakt, enz.... En om dat ik voor den Heer Abt van St. Michiel, enz..... Gedaan in 't jaar 1246. op St. Marcus Evangeliſt dag.

Digitized by Google

eleëmoſynam inde abſolvamur. De controverſia autem, quæ inter ipſos & nos vertitur, in Abbatem S. Michaëlis in Antverpen & Priorem Fratrum Prædicatorum in Antverpen ſic compromittimus, ut ipſi diligenter & fideliter inquirant jus Monaſterii Villarienſis & noſtrum, & quæcunque de jure habebuntur, eis libere aſſignent. Homines verò in terra noſtra manentes, & ſervilis conditionis exiſtentes, liberos dimittimus; tali conditione, ut poſt obitum eorum ſinguli 12. *denarios Lovanienſes pro turmodo perſolvant à Fryſſendyck.* 10 *Libras Lovanienſes ad Capellanum meum* in domo mea Schoeten *aſſigno; ita videlicet, ut ego, vel Succeſſores mei, vel Uxoris meæ, dum ibidem non manemus, Capellanus in Eccleſia de Schoeten ad Altare B. Virginis tenebitur deſervire; & ſi Uxor mea medietate iſtorum proventuum noluerit carere, ipſi rerum penſatio fiat ubicunque rationabiliter elegerit in terra noſtra. Item* Henrico Filio meo unico 100. *Marcas Colonienſes in eleëmoſynam contuli ſuper medietate conductus de Breda, & ſuper tres manſas, videlicet Wyllybanch, & Henrico Vulpis & Joanne de Colonia. Anſelmo dicto Heya pro ſervitio ſuo dedi* 20. *libras Lovanienſes; Danïeli de Zela* 20. *libras Lovanienſes; Henrico de Baerle decimam de Ginneken, quam à me in pacto habuit, liberam dimitto. Rogero* 100. *ſolidos Lovanienſes; Conæ* 100. *ſolidos Lovanienſes; Nicolao de Beke Notario meo* 10. *libras Lovanienſes; Joanni Garcioni meo* 3 *libras Lovanienſes. Hujus igitur Executores Teſtamenti duxi eligendos Viros Religioſos, Abbatem videlicet de Villers, & Abbatem S. Michaëlis in Antverpen; quibus eò libentius, ut fideliter pro Teſtamento meo laborarent, eleëmoſynam meam contuli; cùm hoc etiam facere teneantur, cùm ſim cruce ſignatus; Inſuper cum eis Executores meos elegi Viros Nobiles, Aencotam Beth. D. H. etiam Berthout, & D. W. de Grimbergen; quibus humiliter pro animæ meæ remedio ſupplico intuitu divinæ pietatis, ut hoc Teſtamentum meum fideliter exequantur cum Viris Religioſis prænotatis. Et ſi aliquem de prænominatis Executoribus præpeditum negotiis abeſſe contigerit, & Abbates vel Prior unum de ſuis Fratribus per Litteras ſuas ad executionem hujus Teſtamenti pro ſe miſerint, in omnibus poteſtatem ipſorum continent, ac ſi Abbates & Prior eſſent præſentes. Si tamen Nobiles tum etiam aliquando intereſſe non poterunt, quoſcunque etiam per Litte-*

dal 100. ſchellingen Lovens; In Roſendael 100. ſchellingen Lovens; tot den bouw der Monnikken van St. Bernard 100. ſchellingen Lovens; Tot den opbouw der Kerk van Schoten 30. ponden Lovens; Aan het Klooſter van St. Michiel te Antwerpen heb ik myne Thiende van Sandvliet tot een aelmoes gegeven, met dien verſtande egter, dat indien ik, of ymandt myner voorzaten, dat Klooſter hadt geſtoort of benaadeelt, wy door middel van dit aelmoes mogen vergeving bekomen, en zy ook myn Jaergetyde aldaer zullen moeten onderhouden. Insgelyks heb ik aan den Abt en het Klooſter van Villers 100. Marken Sterlings tot een aelmoes gegeven, behoudens dat zoo ik of ymandt myner Voorzaten hen in eenige zaken mogten beſchadigt of gemoeyt hebben, wy door deze aelmoes daar van mogen vrygeſproken worden. Aangaende de verſchillen, welke tuſſchen dezelve en ons zwevende zyn, hebben wy ons in dezer voegen aan den Abt van St. Michiel en den Overſten der Preekheeren te Antwerpen willen gedragen, dat zy neerſtelyk en getrouwelyk ons recht, en dat van 't Klooſter van Villers, zullen onderzoeken, en't gene zy naar rechten zullen bevinden, aan hen vryelyk toewyzen. Den Mannen in ons Landt woonende en lyfeigenen zynde, ſchenken wy hunne vryheid, op die voorwaerde, dat zy naa hunnen doodt yder 12. penningen Lovens voor..... zullen betalen te Fryſſendyk. Aan den Kapellaen *in myn Huys te Schoten* geef ik 10. ponden Lovens, zoodanig nochtans, dat wanneer ik of myne of myner Vrouwen Erfgenamen ons verblyf aldaer niet mogten houden, de Kapellaen gehouden zal wezen den dienſt te doen in de Kerk van Schoten voor den Outaer der H. Maagd; En zoo myne Vrouw niet wilde de helft dier inkomſten miſſen, zal haar daar voor vergoeding gedaen werden op zulke plaets, als zy in redelykheid in ons Landt zal willen verkieſen. Insgelyks heb ik aan *mynen eenigen zoon Henrik* 100. Keulſche Marken tot een aelmoes gegeven, op de helft van den Geleytol te Breda, en op drie Hoeven, te weten Willybanck, en Henrik de Vos, en Jan van Keulen. Aan Anſelmus, gezegt Heya, heb ik voor zynen dienſt 20. ponden Lovens gegeven; Aan Daniël

van

teras ſuas patentes pro ſe tranſmiſerint, poteſtatem eorum in his exequendis obtinebunt. Teſtes autem, qui huic facto interfuerunt, ſcilicet Magiſter Godfridus Decanus Lovanienſis, Frater Wilhelmus de Eekerna & Frater Lambertus ſuus ſocius, D. H. de Berthout, & D. Wilhelmus de Grimbergen, & D. Ægidius de Berchlaer, Nicolaus Canonicus de Beke, Anſelmus Heya &c. Ne igitur &c. cum appenſione ſigillorum noſtrorum teſtamur, Godefridum iſtud condidiſſe teſtamentum &c. . . . . & quia ego pro Domino Abbate S. Michaëlis &c. . . . . Actum anno M. CC. XLVI. *ipſo feſto S. Marci Evangeliſtæ.*

van Zela 20. ponden Lovens; Aan Henrik van Baerle ſchelde ik quyt de Thiende van Ginneken, welke hy van my in pacht gehadt heeft. Aan Rogier 100. ſchellingen Lovens; Aan Cona 100. ſchellingen Lovens; Aan Niklaas van Beke, mynen Notaris, 10. ponden Lovens; Aan Jan mynen Jongen drie ponden Lovens. De naagenoemde Geeſtelyken heb ik goetgedacht tot Uytvoerders van dezen uyterſten Wil te verkieſen, te weten den Abt van Villers, en den Abt van St. Michiel te Antwerpen, aan dewelke ik des te gewilliger myne aelmoeſſen heb gegeven, op dat zy des te getrouwer voor mynen uyterſten Wil zouden waken, 't gene zy ook gehouden zyn te doen, om dat ik met het Kruys getekent ben. Daerenboven heb ik benevens hen tot myne Uytvoerders verkoren de Edele Mannen Ancota Beth: ook Heer Hendrik Berthout, en Heer Willem van Grimbergen, dewelke ik nedrig bid en ſmeek voor myner zielen zaligheid, dat zy volgens hunne Godvruchtigheid, dezen mynen uyterſten Wil, te gelyk met de voorgemelde Geeſtelyken, getrouwelyk uytvoeren. En zoo het geviel, dat ymandt der voorgenoemde Uytvoerders wegens nootwendige zaken moeſte afwezig zyn, en de Abten of de Overſte eenen hunner Broederen, met hunne Brieven voorzien, tot uytvoering van dezen uyterſten Wil in hunne plaets zonden, zoo zullen die in alles dezelfde macht hebben, even of de Abten en de Overſte zelf aldaer tegenwoordig waren. Indien de Edelen mede zomwylen niet konden tegenwoordig wezen, en ymandt in hunne plaets met volmacht kwamen te zenden, zullen dezelve even gelyk gezag ter uytvoering der bovengemelde ſaken hebben. De Getuygen welke by deze handeling zyn tegenwoordig geweeſt, te weten, Mr. Godevaert Deken van Loven, Broeder Willem van Ekeren, en Broeder Lambert zyn medegezel, Heer H. van Berthout, en Heer Willem van Grimbergen, en Heer Gillis van Berchlaer, Niklaas Kanonnik van Beeck, Anſelmus Heya, enz. Op dat egter enz..... zoo getuygen wy met het aanhangen onzer zegelen, dat Godevaert dezen uyterſten Wil heeft gemaakt, enz.... En om dat ik voor den Heer Abt van St. Michiel, enz..... Gedaan in 't jaar 1246. op St. Marcus Evangeliſt dag.

Digitized by Google

N°. 14.

Privilegie, waarby de Poorters van *Breda* vry verklaart worden van alle Schattingen.

Univerſis præſentes literas viſuris & audituris, Henricus Dominus de Breda æternam in Domino ſalutem. Noverit univerſitas veſtra, quod nos talem libertatem Oppidanis noſtris de Breda conceſſimus tenendam & habendam, videlicet quod dicti Oppidani ad nullam nobis vel ſucceſſoribus noſtris tenebuntur exactionem, niſi ad militiam filiorum noſtrorum & ad maritationem filiarum noſtrarum, nec non ad deliberationem captivitatis noſtræ, ſi fortaſſe contingeret nos captivari. Inſuper dicti Oppidani, cùm neceſſe habuerimus, ad defenſionem terræ noſtræ venire tenebuntur. Conceſſimus etiam eiſdem, ut omnes ſententias ſuas, de quibus dubitaverint, apud Antverpiam requirant. Ut verò præmiſſa omnia rata & firma permaneant, præſens ſcriptum ſigilli noſtri munimine roboravimus. Datum & Actum in Vigilia B. Joannis Baptiſtæ. Anno Domini M. CC. LII.

Allen en een ygelyk die deze tegenwoordige Letteren zullen zien en hooren, Henrik Heer van Breda, eeuwig heyl in den Heere. U lieden gezamentlyk zy kennelyk, dat wy zoodanige vryheid aan onze Poorters van Breda hebben vergunt te hebben en te houden, te weten, dat de gemelde Poorters geene Schatting zullen gehouden zyn te geven aan ons of onze nakomelingen, ten zy tot de Ridderſchap onzer zoonen, en tot het huwelyk onzer dochters, alsmede tot onze verloſſing uyt de gevangenis, indien 't geval wilde dat wy gevangen wierden. Daerenboven zullen de gemelde Poorters gehouden zyn, als wy het van noden oordeelen, tot beſcherming van ons Landt op te komen. Wy hebben hen mede vergunt, dat zy van alle hunne vonniſſen, waar in zy meenen benadeelt te zyn, naar Antwerpen zullen mogen beroepen. En op dat al het voorſchrevene moge vaſt en beſtendig blyven, zoo hebben wy dit tegenwoordig Schrift met ons zegel bekragtigt. Gegeven en gedaan op St. Jans Baptiſt avond, in 't jaar ons Heeren 1252.

N°. 15.

Brief, waarby *Hendrick*, Heer van *Breda*, 't Beggynhof aldaer begunſtigt.

Univerſis præſentes Litteras inſpecturis, Henricus Dominus terræ de Breda ſalutem & rei geſtæ noſcere veritatem. Præſentium teſtimonio notum facimus univerſis, quod Nos ob remedium animæ meæ & Parentum noſtrorum, omne domiſtadium, in quo Beginæ de Breda ad præſens habitant, quod hactenus à Nobis & Prædeceſſoribus noſtris ſub annuo cenſu jure hereditario poſſidebant, conferimus eiſdem in recto Allodio ulterius poſſidendum, quitas clamantes dictas Beginas ab omni jure & ſervitio, quod Nobis huc uſque dare conſueverunt, & quantum in Nobis eſt, Capellam & Cœmeterium ibidem fieri licentiamus. Volumus etiam, quod quidquid ibidem ulterius conſtructum ſeu ædificatum

Allen den genen die dezen tegenwoordigen Brief zullen zien. Hendrik Heer van 't Landt van Breda, heyl en de waerheid te kennen. Wy maken, door de getuygenis dezer, allen en een ygelyk kond en kennelyk, dat wy, om onzer en onzer ouderen zielen zaligheids wille, alle de Gebouwen en 't Hof, waar in de Beggynen te Breda tans woonachtig zyn, welke zy tot nog toe van ons en onze voorzaten op een jaerlykſen chyns erffelyk bezaten, haar gegeven hebben om ze voortaen als een vry eygen goedt te bezitten, dezelve Beggynen vry verklarende van alle rechten en dienſten, die zy ons tot hier toe gewoon waren te

Digitized by Google

catum fuerit, ibidem permaneat in usus & utilitatem supervenientium Beginarum. In cujus rei testimonium & munimen præsentem Litteram sigilli nostri munimine contulimus eisdem Beginis roboratam. Datum feriâ tertiâ post Dominicam Oculi, anno millesimo ducentesimo sexagesimo sexto.

te bewyzen, en, zoo veel in ons is, vergunnen wy haer, dat zy aldaer een Kapel en een Kerkhof mogen maken. Wy willen ook, dat al 't gene aldaer verders zal gebouwt en opgerecht worden, daar ter plaatze zal moeten blyven tot gebruyk en nuttigheid der opvolgende Beggynen. Tot blyk en bekrachtiging van dit alles hebben wy dezen tegenwoordigen brief, met ons zegel beveſtigt zynde, aan de gemelde Beggynen gegeven. Gedaan 's Woensdags naa den Zondag Oculi, in 't jaar duyſend tweehondert ſes en ſeſtig.

No. 16.

Beveſtiging van den voorgemelden Giftbrief door *Hendrick* Biſſchop van *Luyck*.

Henricus Dei gratiâ Leodienſis Epiſcopus, dilectæ in Chriſto novellæ Congregationi Beginarum in una Curia apud Brêdanos commorantium ſalutem, & ſponſum apprehendere quem ſequuntur. Piæ veſtræ devotioni congaudentes, quâ ſæculi vitando contagia ſecretæ converſationis inſignia ſuſcepiſtis, ut ſponſo cæleſti tantummodo placentis, eâ volumus paci veſtræ providere cautelâ, quod obſequiis vacando divinis, ſpiritus unitatem ſervare poſſitis. Authoritate igitur quâ fungimur, locum veſtrum cum perſonis in eodem commorantibus ſub B. Lamberti & noſtra protectione præſentium tenore ſuſcipimus. Viro diſcreto Decano Conſilii Bekenſis noſtris dantes Litteris in mandatum, quod deinceps vos moleſtari ab aliquo non permittat: moleſtatores, ſi qui fuerint, per Cenſuram Eccleſiaſticam compeſcendo. Et ut vos à nocivis diſcurſibus obtemperare poſſitis, concedimus vobis, quod in loco veſtro habeatis Oratorium, in quo (ſalvo jure Parochiali) à proprio Capellano dumtaxat vel alio Catholico divina valeant ſuo tempore officia celebrari. Concedimus inſuper vobis in Religionis aſſumptæ favorem, quod apud vos proprium habeatis cœmeterium ac propriam ſepulturam abſque juris Parochialis præjudicio. In cujus rei teſtimonium præſentem Litteram vobis tradimus, ſigilli noſtri appenſione roboratam. Datum anno Domini M. CC. LXX. *in feſto B. Leonardi.*

Hendrik, by der gratien Gods, Biſſchop van Luyck, aan onſe in Chriſtus zeer beminde nieuwe Vergadering der Beggynen, hen in zeker Hof te Breda ophoudende, heyl, en den Bruydegom, welken zy volgen, vaſt te houden. Wy ons zeer verheugende over uwe Godvrucht, waar door gy de beſmettingen des werelds willende vermyden, het teken van eene afgezonderde gemeenſchap hebt aangenomen, ten eynde gyl: alzoo den Hemelſchen Bruydegom alleen zoudt behaaglyk wezen; hebben zoodanig aan uwe ruſt en vrede willen voorzien, dat gy de Goddelyke plichten waarnemende, den geeſt der eenigheid moogt behouden. Wy dan, door de macht welke wy gebruyken, nemen, door den inhoud van dezen Brief, uw Hof, met de perzoonen daar in zich ophoudende, in des H. Lamberts en onze beſcherming, bevelende, door onzen Brief, aan den zeer diſcreten Deken van het Kapittel te Beeck, dat hy voortaen niet dulde dat u van ymandt eenige moeyenis worde aangedaen, en zoo ymandt daar tegen mogt handelen, de overtreders door Kerkelyke ſtraffen in den toom te houden. En op dat gy u zoudt konnen onthouden van ſchadelyke redenvoeringen, zoo vergunnen wy u, dat gy in uwe wooning moogt hebben een Kapel, waar in (behoudens het recht der Parochie) door een eygen Kapellaen of anderen Catholyken Prieſter de Goddelyke dienſten op

Digitized by Google

den behoorlyken tyd mogen gedaen worden. Daerenboven ſtaan wy u toe, uyt aanmerking van den aangenomen Geeſtelyken ſtaat, dat gy by uwe wooning moogt hebben een eygen Kerkhoff en een eygen begraafplaets, zonder naadeel van het recht der Parochie. Ten oirkonde van welke dingen, hebben wy u den tegenwoordigen Brief, met het aanhangen van ons zegel bekragtigt zynde, verleent. Gegeven in 't jaar ons Heeren 1270. op St. Leenderts dag.

No. 17.

Brief, waarby *Arnout van Gaesbeek* goedkeurt de oprechting der Kerk van *Roſendael* tot eene Parochie kerk.

Univerſis præſentes Litteras viſuris. Arnoldus de Gaſebeke Tutor legitimus & Dominus terræ de Breda, *ſalutem & noſcere veritatem. Univerſitati veſtræ notum fieri cupimus, quod homines noſtri de Calfdonck, de Hulſdonck & Langdonck conſtituti in noſtra præſentia, Capellam ſitam in loco dicto Roſendale ab eis inceptam & conſummatam in honore Dei Genitricis Sanctiſſimæ, per conſenſum & voluntatem ſuorum Prælatorum, propter remotionem viæ à Matrice ſua Eccleſia de Niſpen, & defectum non ſolùm in divinis officiis, ſed in neceſſariis Eccleſiaſticorum Sacramentorum, dotaverunt novem bonariis terræ, prati & nemoris, jacentium in locis vulgariter dictis Schage, Haverdonk, & alibi: quam terram ſub ſuis cuſtibus propriis, infra triennium inſtans arabilem procurare promiſerunt, ipſamque ſimul cum prato & nemore ſub ſuis propriis expenſis claudere promiſerunt & ſepire. Cenſus verò prædictorum terræ, prati & nemoris ſuper ſuas proprias hereditates redigerunt, & dictam dotem liberam effecerunt. Nos verò deſiderantes augmentationem & promotionem divini ſervitii, hanc donationem factam, firmam & ratam habemus & præſentibus confirmamus; in cujus rei teſtimonium præſentem litteram ſigilli noſtri munimine duximus roborandam. Datum & Actum in Woude anno Domini milleſimo, ducenteſimo, ſexageſimo octavo, feriâ ſecundâ poſt S. Huberti.*

Allen den genen die dezen tegenwoordigen brief zullen zien, Arnout van Gaſebeke, *wettig Momboir en Heer van 't Landt van Breda*, heyl en de waerheid te kennen. Wy begeeren dat ulieden gezamentlyk bekent zy, dat onze Mannen van Kalfdonck, van Hulsdonk en Langdonk, in onze tegenwoordigheid verſchenen zynde, de Kapel, gelegen ter plaetze genaemt Roſendael, by hen begonnen en voltrocken, ter eeren der allerheyligſte Moeder Gods, met toeſtemming en weten hunner Prelaten, om de verafgelegentheid van haare Moederkerk te Niſpen, en wegens het gebrek niet alleen van den Goddelyken dienſt, maar ook de nootzakelykheid der Kerkelyke Sacramenten, hebben begiftigt met negen buynderen Landt, Beempden en Boſch, gelegen ter plaetzen gemeenlyk genaemt Schage, Haversdonck, en elders; welk Landt zy belooft hebben, op hunne eyge koſten, binnen den tyd van de eerſte drie jaaren, tot Bouwlandt te maken, en het zelve, met den beempt en 't boſch, op hunne eyge koſten, te ſluyten en te beheynen. Den chyns van het gemelde Landt, Beempdt, en Boſch, hebben zy op hunne eyge erven geſtelt, en dus de gemelde gift vry gemaakt. Wy dan begeerende den Goddelyken dienſt te vermeerderen en te bevorderen, verklaren die gedane gift voor vaſt en bondig, en bekragtigen dezelve mits dezen. In ooirkonde waar van wy dezen tegenwoordigen brief met ons zegel heb-

Digitized by Google

hebben beveſtigt. Gegeven en gedaan te Woude, in 't jaar ons Heeren duyſend twee hondert en agt en ſeſtig, den tweeden dag naa St. Huybert.

No. 18.

Arnout van Loven, Heer van *Breda*, geeft aan die van *Ooſterhout* den vrydom van alle Tollen, enz.

Ego Arnoldus de Lovanio Dominus de Breda, notum facio tam præſentibus quàm futuris, quod homines Villæ de Ooſterhoudt ſunt & debent eſſe liberi per totam terram Brabantiæ, ab omni Telonio, Pedagio, grutta camba, & habebunt diem mercatus in octiduo & francum forum in anno, ſicut alia bona oppida terræ noſtræ. Datum in Roſendale tertio Kalendas Julii, anno Domini M. CC. LXXII.

Ik Arnout van Loven Heer van Breda, make bekend en doe te weten allen tegenwoordigen en toekomenden, dat de Mannen des dorps van Ooſterhout door het geheele Landt van Brabant vry zyn en moeten wezen van alle Tollen, Weg- en Gruytgelt, en dat zy zullen hebben een Week- en een vrye Jaarmarkt, gelyk de andere goede Steden onzes Lands. Gegeven te Roſendael den negen en twintigſten van Zomermaandt 1272.

No. 19.

Arnout van Loven noemt zich *Rechter* of *Droſſaert van den Lande van Breda.*

Arnoldus de Lovanio Dominus de Bruhames, *univerſis præſentes litteras viſuris ſalutem & ſcire veritatem. Noverit univerſitas veſtra, quod nos tanquam* Judex *ex parte fratris noſtri Henrici de Lovanio Domini de Breda, contulimus jure feudali Joanni de Langdonk & Willelmo fratri ſuo & Willelmo filio dicti Willelmi, ſeptem manſos mori jacentes ante bona eorum in Langdonk, & ipſi recipient dicta bona in feudum à præfato fratre noſtro Domino de Breda, cum ipſos ad præſentiam ſuam contigerit venire &c. Datum anno Domini* M. CC. LXXI. *in Octavâ Epiphaniæ.*

Arnout van Loven Heer van *Bruhames*, allen den genen die dezen tegenwoordigen Brief zullen zien, heyl en de waerheid te kennen. U lieden allegaer zy kennelyk, dat wy, als *Rechter*, van wegen onzen broeder Hendrik van Loven Heer van Breda, tot een Leen hebben opgedragen aan Jan van Langdonck en Willem zynen broeder, en Willem den zoon van den gemelden Willem, ſeven hoeven Moers, leggende voor derzelver goederen in Langdonck, en zy zullen de voorgenoemde goederen van onzen voorgemelden broeder den Heer van Breda zelf te Leen ontfangen, als 't hen gebeuren zal in zyne tegenwoordigheid te verſchynen, enz. Gegeven in 't jaar ons Heeren 1271. in de Octaaf van Drie Koningen dag.

Digitized by Google

Nº. 20.

Brief, by welke *Arnout van Loven* veele goederen ſchenckt aan 't Klooſter van *St. Katarinen Dal.*

Nos Arnoldus de Lovanio Dominus terræ de Breda & Eliſabeth ejus Uxor ejuſdem terræ Domina, notum facimus univerſis tam præſentibus quàm futuris, quod Nos divinæ remunerationis intuitu, & ut plenam participationem omnium bonorum, quæ faciunt, vel in poſterum Domino largiente ſunt facturi, per Dei gratiam obtinere poſſimus, contulimus perſonis Religioſis, videlicet Præpoſito & Conventui Monialium Vallis S. Catharinæ, juxta Woude, Ordinis Præmonſtratenſis, Leodienſis Diœceſis, quadraginta bonaria terræ incultæ ſive pratorum, jacientia inter Steele & locum qui dicitur Hongerdsbergh, tendentia verſus Ooſterhout, ſub duobus denariis Flandrenſibus veteris monetæ cenſus annui, Nobis & Succeſſoribus noſtris à prædictis Religioſis, in Feſto Beati Remigii & Bavonis apud Ooſterhout perſolvendis. Item contulimus eiſdem in Parochia de Ooſterhout viginti quatuor bonaria terræ cultæ & incultæ ſive pratorum, jacentium circa locum qui dicitur Roete Monialium, ſub duobus denariis Flandrenſibus veteris monetæ cenſus annui, Nobis & Succeſſoribus noſtris modò prædicto tempore ſolvendis. Item contulimus eiſdem quindecim bonaria terræ incultæ ſive pratorum, jacentia retro ſylvam de Ooſterhout, in parte Orientali, tendentia verſus Donga, ſub duobus denariis prædictæ monetæ cenſus annui, Nobis & Succeſſoribus noſtris modò prædicto tempore & modo perſolvendis. Item contulimus eiſdem quatuordecim bonaria terræ cultæ & incultæ ſive pratorum in Parochia de Merterche, in loco qui dicitur Lies jacentia, ſub duobus denariis prædictæ monetæ cenſus annui, Nobis & Succeſſoribus noſtris à prædictis Religioſis feſto prædicto apud Bredam perſolvendis. Prædicta verò bona ſingula & cuncta nec non & manſionarios in prædictis bonis manentes ab omni exactione & ſervitio, ob Divinam remunerationem, perpetuæ libertati donantes. In cujus rei teſtimonium præſentem eis Litteram dedimus, ſigillorum noſtrorum appenſione munitam. Datum anno Domini milleſimo ducenteſimo ſeptuageſimo nono, in Nativitate Mariæ Virginis.

Wy Arnout van Loven Heer des Lands van Breda en Eliſabeth zyn Wyf, Vrouw van 't gemelde Landt, doen kond en te weten allen en een ygelyk, zoo tegenwoordigen als toekomenden, dat Wy, uyt inzicht der Goddelyke belooning, en op dat wy, door Gods genade, volkomen deel mogen verkrygen aan het goed 't welke zy doen, en in 't vervolg door des Heeren gunſt noch doen zullen, den Geeſtelyken Perzoonen, te weten den Prooſt en 't Konvent der Nonnen van St. Katarinen Dal van de Premonſtratenſer Orden, gelegen by Woude, onder het Bisdom van Luyck, hebben gegeven veertig buynderen Wilderden of Beempden, leggende tuſſchen Steelo en de plaats genaemt Hongertsberg, ſtreckende naar Ooſterhout, op een jaerlykſen chyns van twee penningen Vlaams oude munte, aan ons of onze nakomelingen by de voorſz. Geeſtelyken op St. Remys en St. Bavôs dag binnen Ooſterhout te betalen. Insgelyks hebben wy haar gegeven in de Parochie van Ooſterhout vier en twintig buynderen Bouwland en Wilderden of Beempden, leggende omtrent de plaets genaemt Nonnen Roete, op een jaarlykſen chyns van twee penningen Vlaems oude munte, aan ons en onze nakomelingen op den gezetten tyd te voldoen. Voorts hebben wy haer gegeven vyftien buynderen Wilderden of Beempden, gelegen agter het Boſch van Ooſterhout aan de Ooſtzyde, ſtreckende naar Dongen, op een jaerlykſen chyns van twee penningen der voornoemder munte, aan ons en onze nakomelingen op den voorgemelden tyd en plaats te betalen. Noch hebben wy haer gegeven veertien buynderen Bouwlanden en Wilderden of Beempden in de Parochie van Merterche (*de Hage*), gelegen ter plaetze welke Lies genoemt wordt, op een jaerlykſen chyns van twee penningen der voorſz. munte, ons en onzen nakomelingen by de gemelde Geeſtelyken op den meergenoemden dag binnen Breda te betalen: Alle de voorſz. goederen, zoo wel gezament-

Digitized by Google

zamentlyk als in 't byzonder, mitsgaders de huysluyden op de zelve goederen woonende, uyt inzigt der Goddelyke vergelding een eeuwigduurende Vrydom van alle ſchattingen en dienſten ſchenkende. Ten ooirkonde van 't welk hebben wy haar dezen tegenwoordigen brief gegeven, en met het aanhangen onzer zegelen bekragtigt. Gegeven in 't jaar onzes Heeren Duyſent twee hondert negen en zeventig, op den dag van Maria Geboorte.

N°. 21.

Arnout van Loven verkoopt aan de Abtdis van *Thoor* de Thienden van *Etten*.

Arnoldus de Lovanio Dominus de Breda, & Elizabeth ejus uxor ejuſdem terræ Domina, univerſis quibus præſens ſcriptum hoc videre vel audire contigerit ſalutem, & præſenti teſtimonio Litterarum ſcire veritatem. Noverit univerſitas veſtra, quod Nos vendidimus Dominæ . . . Dei gratiâ Abbatiſſæ Thorenſi & ſuo Conventui decimas Villæ de Etten, tam antiquas quàm novas, quas hactenus tenuimus vel inpoſterum tenere poſſumus, infra metas & limites Parochiæ de Etten, pro certa ſumma pecuniæ jam in noſtros uſus converſa, nihil juris in eiſdem decimis, ac earum attinentiis Nobis aut noſtris Heredibus reſervantes. In cujus rei teſtimonium, ne aliqua materia quæſtionis inpoſterum ſuper præmiſſis verteretur, eidem Abbatiſſæ & ejus Conventui dare Litteras decrevimus ſigillorum noſtrorum munimine roboratas. Datum anno Domini milleſimo ducenteſimo ſeptuageſimo ſeptimo, in Vigilia B. Joannis Baptiſtæ.

Arnout van Loven Heer van Breda, en Eliſabet zyn wyf, Vrouw van het zelve Landt, allen den genen, die dit tegenwoordig Schrift zullen zien of hooren, heyl, en door de getuygenis dezer Letteren de waerheid te kennen. Ulieden allegaer zy kennelyk, dat wy verkogt hebben aan Vrouwe . . . door Gods genade, Abtdis van Thoor en aan haar Konvent, de Thienden van het Dorp Etten, zo wel oude als nieuwe, welke wy tot nog toe bezeten hebben, en in 't toekomende nog zouden mogen bezitten, binnen de palen der Parochie van Etten, voor zekere ſomme van penningen, welke wy tot ons gebruyk reeds bekeert hebben; op dezelve Thienden en derzelver toebehoorten, voor ons of onſe Erfgenamen, geen het minſte recht behoudende. In kenniſſe dezer dingen, op dat er geen ſtoffe van eenig verſchil over het voorſchrevene namaels mogt overblyven, zoo hebben wy beſlooten aan de gemelde Abtdis en haar Konvent dezen brief te verleenen, met onze Zegelen bekragtigt zynde. Gegeven in 't jaar ons Heeren duyzend, twee hondert zeven en zeventig, op St. Jans Baptiſt avond.

Digitized by Google

Nº. 20.

Brief, by welke *Arnout van Loven* veele goederen ſchenckt aan 't Klooſter van *St. Katarinen Dal.*

Nos Arnoldus de Lovanio Dominus terræ de Breda & Eliſabeth ejus Uxor ejuſdem terræ Domina, notum facimus univerſis tam præſentibus quàm futuris, quod Nos divinæ remunerationis intuitu, & ut plenam participationem omnium bonorum, quæ faciunt, vel in poſterum Domino largiente ſunt facturi, per Dei gratiam obtinere poſſimus, contulimus perſonis Religioſis, videlicet Præpoſito & Conventui Monialium Vallis S. Catharinæ, juxta Woude, Ordinis Præmonſtratenſis, Leodienſis Diœceſis, quadraginta bonaria terræ incultæ ſive pratorum, jacientia inter Steele & locum qui dicitur Hongerdsbergh, tendentia verſus Ooſterhout, ſub duobus denariis Flandrenſibus veteris monetæ cenſus annui, Nobis & Succeſſoribus noſtris à prædictis Religioſis, in Feſto Beati Remigii & Bavonis apud Ooſterhout perſolvendis. Item contulimus eiſdem in Parochia de Ooſterhout viginti quatuor bonaria terræ cultæ & incultæ ſive pratorum, jacentium circa locum qui dicitur Roete Monialium, ſub duobus denariis Flandrenſibus veteris monetæ cenſus annui, Nobis & Succeſſoribus noſtris modò prædicto tempore ſolvendis. Item contulimus eiſdem quindecim bonaria terræ incultæ ſive pratorum, jacentia retro ſylvam de Ooſterhout, in parte Orientali, tendentia verſus Donga, ſub duobus denariis prædictæ monetæ cenſus annui, Nobis & Succeſſoribus noſtris modò prædicto tempore & modo perſolvendis. Item contulimus eiſdem quatuordecim bonaria terræ cultæ & incultæ ſive pratorum in Parochia de Merterche, in loco qui dicitur Lies jacentia, ſub duobus denariis prædictæ monetæ cenſus annui, Nobis & Succeſſoribus noſtris à prædictis Religioſis feſto prædicto apud Bredam perſolvendis. Prædicta verò bona ſingula & cuncta nec non & manſionarios in prædictis bonis manentes ab omni exactione & ſervitio, ob Divinam remunerationem, perpetuæ libertati donantes. In cujus rei teſtimonium præſentem eis Litteram dedimus, ſigillorum noſtrorum appenſione munitam. Datum anno Domini milleſimo ducenteſimo ſeptuageſimo nono, in Nativitate Mariæ Virginis.

Wy Arnout van Loven Heer des Lands van Breda en Eliſabeth zyn Wyf, Vrouw van 't gemelde Landt, doen kond en te weten allen en een ygelyk, zoo tegenwoordigen als toekomenden, dat Wy, uyt inzicht der Goddelyke belooning, en op dat wy, door Gods genade, volkomen deel mogen verkrygen aan het goed 't welke zy doen, en in 't vervolg door des Heeren gunſt noch doen zullen, den Geeſtelyken Perzoonen, te weten den Prooſt en 't Konvent der Nonnen van St. Katarinen Dal van de Premonſtratenſer Orden, gelegen by Woude, onder het Bisdom van Luyck, hebben gegeven veertig buynderen Wilderden of Beempden, leggende tuſſchen Steelo en de plaats genaemt Hongertsberg, ſtreckende naar Ooſterhout, op een jaerlykſen chyns van twee penningen Vlaams oude munte, aan ons of onze nakomelingen by de voorſz. Geeſtelyken op St. Remys en St. Bavôs dag binnen Ooſterhout te betalen. Insgelyks hebben wy haar gegeven in de Parochie van Ooſterhout vier en twintig buynderen Bouwland en Wilderden of Beempden, leggende omtrent de plaets genaemt Nonnen Roete, op een jaarlykſen chyns van twee penningen Vlaems oude munte, aan ons en onze nakomelingen op den gezetten tyd te voldoen. Voorts hebben wy haer gegeven vyftien buynderen Wilderden of Beempden, gelegen agter het Boſch van Ooſterhout aan de Ooſtzyde, ſtreckende naar Dongen, op een jaerlykſen chyns van twee penningen der voornoemder munte, aan ons en onze nakomelingen op den voorgemelden tyd en plaats te betalen. Noch hebben wy haer gegeven veertien buynderen Bouwlanden en Wilderden of Beempden in de Parochie van Merterche (*de Hage*), gelegen ter plaetze welke Lies genoemt wordt, op een jaerlykſen chyns van twee penningen der voorſz. munte, ons en onzen nakomelingen by de gemelde Geeſtelyken op den meergenoemden dag binnen Breda te betalen: Alle de voorſz. goederen, zoo wel gezament-

Digitized by Google

zamentlyk als in 't byzonder, mitsgaders de huysluyden op de zelve goederen woonende, uyt inzigt der Goddelyke vergelding een eeuwigduurende Vrydom van alle ſchattingen en dienſten ſchenkende. Ten ooirkonde van 't welk hebben wy haar dezen tegenwoordigen brief gegeven, en met het aanhangen onzer zegelen bekragtigt. Gegeven in 't jaar onzes Heeren Duyſent twee hondert negen en zeventig, op den dag van Maria Geboorte.

No. 21.

Arnout van Loven verkoopt aan de Abtdis van *Thoor* de Thienden van *Etten.*

Arnoldus de Lovanio Dominus de Breda, & Elizabeth ejus uxor ejuſdem terræ Domina, univerſis quibus præſens ſcriptum hoc videre vel audire contigerit ſalutem, & præſenti teſtimonio Litterarum ſcire veritatem. Noverit univerſitas veſtra, quod Nos vendidimus Dominæ . . . Dei gratiâ Abbatiſſæ Thorenſi & ſuo Conventui decimas Villæ de Etten, tam antiquas quàm novas, quas hactenus tenuimus vel inpoſterum tenere poſſumus, infra metas & limites Parochiæ de Etten, pro certa ſumma pecuniæ jam in noſtros uſus converſa, nihil juris in eiſdem decimis, ac earum attinentiis Nobis aut noſtris Heredibus reſervantes. In cujus rei teſtimonium, ne aliqua materia quæſtionis inpoſterum ſuper præmiſſis verteretur, eidem Abbatiſſæ & ejus Conventui dare Litteras decrevimus ſigillorum noſtrorum munimine roboratas. Datum anno Domini milleſimo ducenteſimo ſeptuageſimo ſeptimo, in Vigilia B. Joannis Baptiſtæ.

Arnout van Loven Heer van Breda, en Eliſabet zyn wyf, Vrouw van het zelve Landt, allen den genen, die dit tegenwoordig Schrift zullen zien of hooren, heyl, en door de getuygenis dezer Letteren de waerheid te kennen. Ulieden allegaer zy kennelyk, dat wy verkogt hebben aan Vrouwe . . . door Gods genade, Abtdis van Thoor en aan haar Konvent, de Thienden van het Dorp Etten, zo wel oude als nieuwe, welke wy tot nog toe bezeten hebben, en in 't toekomende nog zouden mogen bezitten, binnen de palen der Parochie van Etten, voor zekere ſomme van penningen, welke wy tot ons gebruyk reeds bekeert hebben; op dezelve Thienden en derzelver toebehoorten, voor ons of onſe Erfgenamen, geen het minſte recht behoudende. In kenniſſe dezer dingen, op dat er geen ſtoffe van eenig verſchil over het voorſchrevene namaels mogt overblyven, zoo hebben wy beſlooten aan de gemelde Abtdis en haar Konvent dezen brief te verleenen, met onze Zegelen bekragtigt zynde. Gegeven in 't jaar ons Heeren duyzend, twee hondert zeven en zeventig, op St. Jans Baptiſt avond.

Digitized by Google

N°. 22.

Brief, waarby *Arnout van Loven* aan die van *Breda* geeft 't Landt gelegen tuſſchen *Emelenberg* en den *Tpelaar*.

Arnoldus de Lovanio Dominus de Breda & Eliſabeth ejus Uxor ejuſdem terræ Domina. Univerſis præſens ſcriptum viſuris ſalutem & ſcire veritatem. Noveritis quod nos de conſilio proborum & voluntate noſtrâ dedimus omnibus in Breda commorantibus & ſuis ſucceſſoribus in perpetuum poſſidenda, habenda & tenenda à Nobis & noſtris Succeſſoribus, omnia communia paſcua & Wilderde, quæ jacent inter Emerberge & Ypenlaer *uſque ad foſſam tendentem verſus Molendinum & uſque ad ſilvam quæ dicitur* Verdebos. *Inſuper contulimus & conferimus prædictis de Breda omnia novalia in præfatis locis & terminis quæ data ſunt ex parte noſtra infra tres annos tranſactos uſque ad hunc diem ad ſua communia paſcua perhenniter libere poſſidenda. In cujus rei teſtimonium præſens ſcriptum ſigillis noſtris confirmavimus. Datum in die Servatii anno Domini milleſimo ducenteſimo octuageſimo.*

Arnout van Loven Heer van Breda, en Eliſabeth zyn Wyf, Vrouw van het zelve Landt. Allen den genen die dit tegenwoordig ſchrift zullen zien, heyl en de waerheid te kennen. U lieden zy kennelyk, dat wy, op den raad van vroome Mannen, en uyt onze vrye wil, den Inwoonderen van Breda en hunnen nakomelingen voor altoos hebben gegeven alle de gemeene Weyden en Wilderden, gelegen tuſſchen *Emelenberg* en *Ypelaer*, ſtrekkende tot aan den Molengracht, en tot het boſch, 't gene *Verdeboſch* genaemt wordt, om die ten eeuwigen dagen van ons en onze nakomelingen te bezitten, te hebben en te houden. Daerenboven hebben wy vergunt en gegeven aan de voornoemde Inwoonderen van Breda alle de Velden binnen de gemelde plaetzen en palen gelegen, welke van onſentwegen, binnen de laaſte drie jaaren, tot dezen huydigen dag, uytgegeven zyn, om die als hunne gemeene Weyden ten eeuwigen tyden vryelyk te bezitten. In kenniſſe dezer dingen hebben wy den tegenwoordigen brief met onze zegelen bekragtigt. Gegeven op St. Servaes dag in 't jaer ons Heeren Duyſend twee honderd en tagtig.

N°. 23.

Jan Hertog van *Brabant* geeft aan *Arnout van Loven* 't Landt van *Breda*, om 't zelve, geduurende zyn leven, te gebruycken.

Jean Duc de Brabant à tous &t. Comme il ſoit enſi, que la Terre de Breda nous ſoit iſſue par la mort de Iſabelle femme d'Arnou de Lovain noſtre Couſin, jadis Dame de Breda, pour le ſervice qu'il nous ât fait nous li avons donné la Terre de Breda, ſa vie durante &c. Teſmoins Willaume Sire de Horne, Jean Sire de Cuyck, Thiery Sire de Herlaer, Chevaliers; Godefroy de Brebant Sire d'Aerſchot & de Virſon noſtre Frere, Henry de Lovain noſtre Couſin & Wautier

Jan, Hertog van Brabant, aan allen enz. Nademael het Landt van Breda ons bevallen is door de doodt van Iſabelle, gemalin van Arnout van Loven onzen Neef, voormaels Vrouwe van Breda, zoo hebben wy hem, om den dienſt welken hy ons gedaan heeft, het Landt van Breda, geduurende zyn leven, geſchonken, enz. Getuygen, Willem Heer van Hoorn, Jan Heer van Kuyck, Dirk Heer van Herlaer, Ridders, Godevaert van Bra-

Digitized by Google

tier Berthout Sire de Malines. Faict en l'an 1281, Jeudi après Paſques.

Brabant Heer van Arſchot en Virſon, onzen broeder, Hendrik van Loven onzen Neef, en Wouter Berthout Heer van Mechelen. Gedaan in 't jaar 1281. donderdaegs naa Paeſſchen.

N°. 24.

Afdeeling van *Breda* en *Bergen op Zoom*, tuſſchen Heer *Raſo van Gaveren*, en Hr. *Gerard van Weſemale*.

Joannes, Dei gratiâ, Lotharingiæ, Brabantiæ & Limburgi Dux, Univerſis has literas viſuris & audituris ſalutem & noſcere veritatem. Noverit univerſitas veſtra, quod propter obſequium quod Gerardus de Weſemale Miles frequenter nobis impendit, & frequenter adhuc nobis impendet, proborum uſi conſilio, eidem recognoſcimus tanquam ſuam veram hereditatem ac legitimam majorum, dimidietatem totius Terræ de Breda, prout infra circulum ſeu diſtrictum Terræ noſtræ Brabantiæ ſita conſiſtit, cum omnibus juribus & omnibus pertinentiis ad præfatum Dominium & ipſam Terram de Breda ſpectantibus, poſt deceſſum nobilis Viri conſanguinei noſtri Arnoldi de Lovanio Domini de Breda, habendam & libere poſſidendam, in hunc modum, quod Raſo Dominus de Liedekercke habebit oppidum de Breda & relevabit omnia feuda ad dictam Terram de Breda ſpectantia, à quibuſcunque Dominis tenentur & deſcendunt; & reſpectu dicti oppidi de Breda & dictorum feudorum habebit dictus Gerardus de Weſemale, pro ſe & parte ſua, ex parte quondam Matris ſuæ proveniente, ad dictam Terram de Breda jus habente, bona his oppido de Breda & feudis equivalentia, & hoc facto participabit reſiduum ſæpeditæ Terræ de Breda præfatus Gerardus de Weſemale cum dicto Domino de Liedekerke, de pede ad pedem, in alto & baſſo, in humido & ſicco; ſimiliter Domino de Liedekerke prænotato, omnibus cavillationibus & malo ingenio penitus excluſis, acceptante & indulgente, eidem Gerardo Domino de Weſemale conceſſimus, quod hæc bona quæ ſibi de dicta Terra de Breda cedent, & ſuæ parti, ut eſt prædictum, ipſe Gerardus & ſui ſucceſſores de Nobis & noſtris ſucceſſoribus ſecundùm jus & conſuetudines Terræ noſtræ Brabantiæ in feudum tenebunt & libere poſſidebunt; Promittentes eidem contra quoſcunque de dictis bonis de Breda ad jus & diem comparere. Volentes tanquam Dominus rectam Warandiam præſtare præſentium teſtimonio

Jan, by der gratien Gods, Hertog van Lothryk, van Brabant en van Limburg, allen den genen die deze letteren zullen zien en hooren, heyl en kenniſſe der waerheid. Ulieden allegaer zy kennelyk, dat, om de dienſten welke Gerard van Weſemale, Ridder, ons menigwerf heeft gedaan, en nog ſtaat te doen, wy hem, op den raad van vroome Mannen, toeleggen, als zyne rechte erffenis ende wettig kindsgedeelte zyner voorouders, de helft van 't geheele Landt van Breda, zoo als het binnen den kring en begrip van ons Landt van Brabant gelegen is, met alle de rechten en toebehoorten tot de gemelde Heerlykheid en 't Landt van Breda ſpecteerende, om het, naa de doodt van den Edelen Man onzen Neve Arnout van Loven Heer van Breda, te hebben en vry te bezitten, in der voegen, dat Raſo Heer van Liedekerke zal hebben de Stadt van Breda en verheffen alle de Leenen tot het gemelde Landt van Breda behoorende, van wat Heeren dezelve gehouden worden en afhangen; En ten aanzien der voornoemde Stadt van Breda en der gemelde Leenen, zal de voorſz. Gerard van Weſemale voor hem en zyn aandeel, uit hoofde van zyne moeder voortſpruytende, die tot het voorſz. Landt van Breda recht hadt, goederen hebben de Stadt Breda en dezelve Leenen in waardye gelyk wezende, en dit gedaan zynde, zal gemelde Gerard van Weſemale met den voorſz. Heer van Liedekerke het overige van het meergemelde Landt van Breda deelen van voet tot voet, in hoogen en laagen, in natten en droogen. Insgelyks hebben wy, met toeſtemming en overgifte van den voornoemden Heer van Liedekerke, alle liſt en bedrog t'eenemaal daar buyten geſloten, aan den zelven Gerard van Weſemale vergunt, dat de gemelde Gerard en zyne nakomelingen de

Digitized by Google

nis litterarum sigillo nostro sigillatarum. Et ut præmissa singula & universa, quemadmodum conscripta sunt saperius, sic perfecto Gerardo de Wesemale & suis successoribus à nobis & nostris successoribus rata in perpetuum teneantur & firma, ad majorem evidentiam & securitatem præmissorum rogamus charissimum fratrem nostrum Godefridum Dominum de Arschot & de Virson, & dilectum consanguineum nostrum Walterum Berthout Dominum Mechlinienſem, Arnoldum Dominum de Wesemale, Arnoldum Dominum de Walheim, Gerardum Dominum de Rotselaer, Henricum Dominum de Bauterssem, Walterum Volkaert, & Iwanum de Meldert milites nostros, ut sua sigilla unà cum sigillo nostro præsentibus apponant & appendant. Et nos Godefridus &c. ad preces & instantiam dilecti Domini nostri Ducis memorati, nostra sigilla cum sigillo suo præsentibus duximus apponenda. Datum anno Domini M.CC.LXXXVII. *Dominicâ ante Nativitatem.*

goederen welke hem in het Landt van Breda voor zyn aandeel zullen aankomen, gelyk voorgemeld is, van ons en onze nakomelingen zullen te leen houden en vry bezitten, naa het recht en de costumen van ons Landt van Brabant; Belovende dezelven wegens de voorsz. goederen van Breda, tegen een ygelyk in rechten, ten gezetten dage te verschynen: Willende wy ook, als Heer, door dezen brief met ons Zegel bezegelt zynde, daar voor rechte waerborg stellen. En op dat alle het voorschrevene, in diervoegen als het hier boven is ter nedergestelt, aan den meergemelden Gerard van Wesemale en zynen nakomelingen, van ons en onze nakomelingen, ten eeuwigen dage vast en bestendig werde gehouden, zoo versoeken wy, tot meerder blyk en zekerheid van het bovenstaande, onzen zeer geliefden broeder Godevaert Heer van Arschot en Virson, en onzen lieven neef Wouter Berthout Heer van Mechelen, Arnout Heer van Wesemale, Arnout Heer van Walheim, Gerard Heer van Rotselaer, Hendrik Heer van Bouterssem, Wouter Volkaert en Jan van Meldert, onze Ridderen, dat zy hunne Zegelen te gelyk met onzen Zegel aan dezen tegenwoordigen brief willen hangen. En wy Godevaert enz. ter beden en verzoek van onzen lieven Heere den gemelden Hertog, hebben wy onze zegelen by zyn Zegel aan dezen brief doen hangen. Gegeven in 't jaar onzes Heeren 1287. Zondag voor Kersmis.

N°. 25.

Limietscheyding tusschen de Heeren van *Breda* en *Bergen op Zoom.*

Wy Her Jan de Bere ende Everdey Schouteth van Antwerpen, maken condt allen den ghenen, die dese Lren. sullen sien oft hooren lesen. Dat wy by heeten ons Heeren des Hertogen van Brabandt, hebben gedaen ende gewyst te houdene eene Limitatie ende een palinge tusschen den Heere van Breda ende den Heere van Bergen op ten Soom, van der vorscher wildert in derre manieren die hier naevolcht. Dat es te verstaen dat die eerste pael sal zyn tHuys daer de besiecte man in woont buyten Halstren op Diericx huys gaende van den Dycke, ende van Diericx huys van den Dycke tot Doerlicht, ende van Doerlicht totten hogesten Halderberge, ende van den hogesten Halderberge toten pale die staet toten overster Maere, ende van daer ten uyterslen huyse te Sprundele dat Hermans is tsFalkeners, ende van daer opten Puesberge toten eygen van Akeren, ende alsoe neder ter Schelt toegaende, dat den Heere van Breda toegehorich was. Dat es all myns Heer Geraerts van Wesemale Heere van Bergen, uytgenomen den Moer die leeght boven Calfsdonck van Doerlicht toten wege die gaet tot Sprundelwaert, daer off van dess Moere soo es die helft, dat es te

Digitized by Google

te verſtane, die Noortzyde, die es myns Heeren Geraerts Heere van Bergen, ende dander helft van deſen Moer, Suydewaerts, die es tsHeeren van Breda. Ende elck Heere die heeft zyn gerechte hoge ende nedere binnen zynen palen van den Wildert. Voirt ſal elck Heere hebben ende behouden voor ſyn oorthoift van deſen voorſs Moere die Wildert die leecht tuſſchen dit Moer ende Calfsdonck tdorp met zynen gerechte, ende die Wildert die leecht int eygen van Akeren die es sHeeren van Breda, ende die Wildert die leecht te Schooten ende te Mercxem, die es myns sHeeren Geraerts Heere van Bergen. Deſe Limitatie ende Palinge hebben wy gedaen ende gewyſt te houdene behoudelyks yegelycx mans rechte. In oirconden van deſen dingen ende om kenniſſe der waerheyt hebben wy onſe ſegelen gehangen aan deſen Lren. Deſe Lren waren gegeven in 't jaer Incarnation: ons Heeren Duyſent twee hondert tnegentich, des Maendachs voor Sinte Marcus dach.

N°. 26.

Brief, waarby *Raſo van Gaveren* aan de Stad *Breda* geeft 't recht om Kaſſeygelt te vorderen.

Wy Raſo van Gaveren Heere van Liedekercke ende van Breda, maecken kondt, alle de ghene, die deſe Lettre ſeulen ſien ende hooren, dat wy der Poort van Breda ende onſs lieden van Breda hebben gegeven ende geven, by rade goeder liede, wy ende onſe nacomelingen der voorgeſeygde Vryheide van Breda, om de port te betren, dat zy mögen nemen Cauchidegelt te haeren oirboire, de Cauchide te houden en te betren in weſenlyken ſtuckx als men geeft in andren Vryheyden van Brabant böven ende beneden van allen den ghenen die comen in de Vryheyt van Breda, zonder die wy hebben gevriet met onſen opene brieve. Ende om dat wy willen, dat diet vaeſt ende geſtade zy ten ewelycken dage, ſoe hebben wy deſe letteren gezegelt met onſen proper uythangenden Zegel. Deſs Lre. waes geſcreven ende gemaeckt doen men ſcreef van ons Heren jare Duſente twee hondert ende negentche, in ſente Marchz dage Eevangeliſte.

N°. 27.

Uytgift van *Sevenbergen*, door *Willem* Heer van *Stryen*, aan zynen Neef *Willem Hugemans*.

Allen den genen die deſen Letteren ſullen ſien ofte hooren leſen, maken kont en kenlyk, wy Wilhelm, Ridder, Heer van Stryene, dat alle dat Land, Mour en Gors, dat leget tuſſen Okerlake en Lindonk aan beyden zyden, en tuſſen Marke en Swaluwe aan beyden eynden, alſoo als de Okerlake uyter Marken Weſtwaert loopt, en wyſt den rechten Ree en Drieboom op ter Sprange, die haer alrenaeſt is: En alſoo alſe die Sprange uyter Zwaluwen, weder tegens de Okerlake komt geloopen, den rechten Ree en Drieboom: Ende van deſer genoemder Sprangen Zuydwaart loopende langs der Zwaluwen kant, tot aan sHeeren goet van Breda: Dat dit voorſchreven Land, Mour en Gors, Willem Hugemansſone, onſen Neve ofte ſyne oudſten Oir, die na hem komen mach kindskind te latene, en immers den oudſten Oir, mogen verkoopen en wettelyken waren ſoo wien dien ſy willen, en haren wille mede doen, alſe met haren vryen Leengoede. Ende want ons Wilhelm Ridder Heer van Stryene voorſchreven, te pynlyke en te moeyelyke is, elke menſe ſonderlingen ſynen brief te bezegelen, ſoo hebben wy hen allen, zyn zy uyt Vlaanderen, of uyt wat andere Landen dat ſy zyn, die 't Land, Mour, of Gors gekocht hebben of koopen ſullen, jegens Willem Hugemanſe onſen Neve, ofte oock ſyn Oir voorſcreven, binnen deſen voorgenoemden palen, deſen jegenwoordigen gemeenen brief in kenniſſe en weteniſſe bezegelt met onzen Zegele. En wy Wil-

Digitized by Google

nio. litterarum sigillo nostro sigillatarum. Et ut præmissa singula & universa, quæ admodum conscripta sunt superius, sic perpetuo Gerardo de Wesemale & suis successoribus à nobis & nostris successoribus rata in perpetuum teneantur & firma, ad majorem evidentiam & securitatem præmissorum rogamus charissimum fratrem nostrum Godefridum Dominum de Arschot & de Virson, & dilectum consanguineum nostrum Waltherum Berthout Dominum Mechlinienſem, Arnoldum Dominum de Wesemale, Arnoldum Dominum de Walheim, Gerardum Dominum de Rotselaer, Henricum Dominum de Bautersſem. Walterum Volkaert, & Iwanum de Meldert milites nostros, ut sua sigilla unà cum sigillo nostro præsentibus apponant & appendant. Et nos Godefridus &c. ad preces & instantiam dilecti Domini nostri Ducis memorati, nostra sigilla cum sigillo suo præsentibus duximus apponenda. Datum anno Domini M. CC. LXXXVII. *Dominicâ ante Nativitatem.*

goederen welke hem in het Landt van Breda voor zyn aandeel zullen aankomen, gelyk voorgemeld is, van ons en onze nakomelingen zullen te leen houden en vry bezitten, naa het recht en de costumen van ons Landt van Brabant; Belovende dezelven wegens de voorsz. goederen van Breda, tegen een ygelyk in rechten, ten gezetten dage te verschynen: Willende wy ook, als Heer, door dezen brief met ons Zegel bezegelt zynde, daar voor rechte waerborg stellen. En op dat alle het voorschreverne, in diervoegen als het hier boven is ter nedergestelt, aan den meergemelden Gerard van Wesemale en zynen nakomelingen, van ons en onze nakomelingen, ten eeuwigen dage vast en bestendig werde gehouden, zoo verſoeken wy, tot meerder blyk en zekerheid van het bovenstaande, onzen zeer geliefden broeder Godevaert Heer van Arschot en Virson, en onzen lieven neef Wouter Berthout Heer van Mechelen, Arnout Heer van Wesemale, Arnout Heer van Walheim, Gerard Heer van Rotselaer, Hendrik Heer van Bouterssem, Wouter Volkaert en Jan van Meldert, onze Ridderen, dat zy hunne Zegelen te gelyk met onzen Zegel aan dezen tegenwoordigen brief willen hangen. En wy Godevaert enz. ter beden en verzoek van onzen lieven Heere den gemelden Hertog, hebben wy onze zegelen by zyn Zegel aan dezen brief doen hangen. Gegeven in 't jaar onzes Heeren 1287. Zondag voor Kersmis.

N°. 25.

Limietscheyding tusschen de Heeren van *Breda* en *Bergen op Zoom.*

Wy Her Jan de Bere ende Everdey Schouteth van Antwerpen, maken condt allen den ghenen, die dese Lren. sullen sien oft hooren lesen. Dat wy by heeten ons Heeren des Hertogen van Brabandt, hebben gedaen ende gewyst te houdene eene Limitatie ende een palinge tusschen den Heere van Breda ende den Heere van Bergen op ten Soom, van der vorscher wildert in derre manieren die hier naevolcht. Dat es te verstaen dat die eerste pael sal zyn tHuys daer de besiecte man in woont buyten Halstren op Diericx huys gaende van den Dycke, ende van Diericx huys van den Dycke tot Doerlicht, ende van Doerlicht totten hogesten Halderberge, ende van den hogesten Halderberge toten pale die staet toten overster Maere, ende van daer ten uyterſten huyse te Sprundele dat Hermans is tsFalkeners, ende van daer opten Puesberge toten eygen van Akeren, ende alsoe neder ter Schelt toegaende, dat den Heere van Breda toegehorich was. Dat es all myns Heer Geraerts van Wesemale Heere van Bergen, uytgenomen den Moer die leeght boven Calfsdonck van Doerlicht toten wege die gaet tot Sprundelwaert, daer off van dess Moere soo es die helft, dat es te

Digitized by Google

te verſtane, die Noortzyde, die es myns Heeren Geraerts Heere van Bergen, ende dander helft van deſen Moer, Suydewaerts, die es tsHeeren van Breda. Ende elck Heere die heeft zyn gerechte hoge ende nedere binnen zynen palen van den Wildert. Voirt ſal elck Heere hebben ende behouden voor ſyn oorthoift van deſen voorſs Moere die Wildert die leecht tuſſchen dit Moer ende Calfsdonck tdorp met zynen gerechte, ende die Wildert die leecht int eygen van Akeren die es sHeeren van Breda, ende die Wildert die leecht te Schooten ende te Mercxem, die es myns sHeeren Geraerts Heere van Bergen. Deſe Limitatie ende Palinge hebben wy gedaen ende gewyſt te houdene behoudelyks yegelycx mans rechte. In oirconden van deſen dingen ende om kenniſſe der waerheyt hebben wy onſe ſegelen gehangen aan deſen Lren. Deſe Lren waren gegeven in 't jaer Incarnation: ons Heeren Duyſent twee hondert tnegentich, des Maendachs voor Sinte Marcus dach.

N°. 26.

Brief, waarby *Raſo van Gaveren* aan de Stad *Breda* geeft 't recht om Kaſſeygelt te vorderen.

Wy Raſo van Gaveren Heere van Liedekercke ende van Breda, maecken kondt, alle de ghene, die deſe Lettre ſeulen ſien ende hooren, dat wy der Poort van Breda ende onſs lieden van Breda hebben gegeven ende geven, by rade goeder liede, wy ende onſe nacomelingen der voorgeſeygde Vryheide van Breda, om de port te betren, dat zy mögen nemen Cauchidegelt te haeren oirboire, de Cauchide te houden en te betren in weſenlyken ſtuckx als men geeft in andren Vryheyden van Brabant böven ende beneden van allen den ghenen die comen in de Vryheyt van Breda, zonder die wy hebben gevriet met onſen opene brieve. Ende om dat wy willen, dat diet vaeſt ende geſtade zy ten ewelycken dage, ſoe hebben wy deſe letteren gezegelt met onſen proper uythangenden Zegel. Deſs Lre. waes geſcreven ende gemaeckt doen men ſcreef van ons Heren jare Duſente twee hondert ende negentche, in ſente Marchz dage Eevangeliſte.

N°. 27.

Uytgift van *Sevenbergen*, door *Willem* Heer van *Stryen*, aan zynen Neef *Willem Hugemans*.

Allen den genen die deſen Letteren ſullen ſien ofte hooren leſen, maken kont en kenlyk, wy Wilhelm, Ridder, Heer van Stryene, dat alle dat Land, Mour en Gors, dat leget tuſſen Okerlake en Lindonk aan beyden zyden, en tuſſen Marke en Swaluwe aan beyden eynden, alſoo als de Okerlake uyter Marken Weſtwaert loopt, en wyſt den rechten Ree en Drieboom op ter Sprange, die haer alrenaeſt is: En alſoo alſe die Sprange uyter Zwaluwen, weder tegens de Okerlake komt geloopen, den rechten Ree en Drieboom: Ende van deſer genoemder Sprangen Zuydwaart loopende langs der Zwaluwen kant, tot aan sHeeren goet van Breda: Dat dit voorſchreven Land, Mour en Gors, Willem Hugemansſone, onſen Neve ofte ſyne oudſten Oir, die na hem komen mach kindskind te latene, en immers den oudſten Oir, mogen verkoopen en wettelyken waren ſoo wien dien ſy willen, en haren wille mede doen, alſe met haren vryen Leengoede. Ende want ons Wilhelm Ridder Heer van Stryene voorſchreven, te pynlyke en te moeyelyke is, elke menſe ſonderlingen ſynen brief te bezegelen, ſoo hebben wy hen allen, zyn zy uyt Vlaanderen, of uyt wat andere Landen dat ſy zyn, die 't Land, Mour, of Gors gekocht hebben of koopen ſullen, jegens Willem Hugemanſe onſen Neve, ofte oock ſyn Oir voorſcreven, binnen deſen voorgenoemden palen, deſen jegenwoordigen gemeenen brief in kenniſſe en weteniſſe bezegelt met onzen Zegele. En wy Wil-

Digitized by Google

helm, Ridder, Heer van Stryene voorſchreven, beloven voor ons en onſen Oir. die na ons komen mach, allen den genen die tegens Willem Hugemanſe of ſynen Oir voirſchreven, Land, Mour of Gors binnen deſen voorgenoemden palen gekocht hebben, of koopen ſullen, te houdene en te doen houden, te vryen, te wetten, en te waren tegens allen menſen, Overheere van deſen goede voorſchreven. En om alle deſe dingen te blyven vaſt ende geſtade, ſoo hebben wy Wilhelm, Ridder, Heer van Stryene voorſchreven, deſen brief bezegelt met onzen Zegele uythangende. Dit was gedaen als men ſchreef in 't jaer ons Heeren 1290. op ſint Lambertus dag.

N°. 28.

Brief, waarby blyckt, dat de Kerk van *Gilze* is geweeſt de Moederkerk van *Etten* en *Merterſen* of *de Hage*.

Nos Raſo de Gaveren, Dominus de Liedekercke, & de Breda, univerſis præſentes Litteras viſuris ſalutem & cognoſcere veritatem. Univerſitati veſtræ notum eſſe cupimus, quod cùm diſcretus Vir Jacobus Conſey, Bekenſis Decanus, Inveſtitus Eccleſiarum de Gilze & de Merterſen, Nobis non ſemel ſed pluries quæſtiones moviſſet ſuper eo quod ipſe Inveſtitus affirmabat jus præſentandi ad Eccleſiam ſeu appenditium de Ettene, quod eſt membrum Eccleſiæ de Merterſen collatio ſeu præſentatio ad ipſum Inveſtitum pertinere dignoſcitur, de jure ad ipſum etiam præſentatio ſeu collatio Eccleſiæ ſeu appenditii de Ettene ſpectare deberet; & licet Nobilis Vir Henricus quondam Dominus de Breda, & Inveſtitus Eccleſiæ de Gilze (quæ eſt matrix Eccleſia dictarum Eccleſiarum ſeu appenditiorum de Merterſen & de Ettene) authoritate Domini Epiſcopi Leodienſis, propter pericula vitanda & propter commoditatem & Divinum cultum augmentandum, dictam Eccleſiam ſeu appenditium de Ettene per ſectionem à dicta Parochia de Merterſen extractam eſſe, per ſe Parochiam eſſe impetraverit, ſalvo jure Matricis Eccleſiæ, tanquam Inveſtitus ibidem, quodque Dominus Arnoldus bonæ memoriæ, Dominus quondam in Breda, ad ipſam Eccleſiam ſeu appenditium de Ettene, in præjuditium & in injuriam ipſius Inveſtiti prædicti de facto præſentavit, ipſo Inveſtito reclamante & contradicente. Nos cùm tandem ad querimoniam prædicti Inveſtiti compertâ veritate à quamplurimis probis teſtibus terræ noſtræ, ſub ſuo ſacramento examinatis, ita eſſe, ut prædictum eſt, recognoſcimus & per præſentem expreſſe profitemur, Nos & Succeſſores noſtros nullum jus habere in Eccleſia ſeu appenditio de Ettene prædicto, ſive in collatione ſive in jure Patronatûs Eccleſiæ ſeu appenditii ejuſdem, volentes quod præ-

Wy Raſo van Gaveren, Heer van Liedekerke en van Breda, allen den genen, die dezen brief zullen zien, heyl en de waerheid te kennen. Wy begeeren dat Ulieden gezamentlyk kennelyk zy, dat nademael wy niet eens, maar te meermaalen met den diſcreten Man Jacob Conſey, Deken van Beeck en Paſtor der Kerken van Gilze en Merterſen, verſchil gehadt hebben, doordien dat hy Paſtor beweerde, dat het recht van voorſtelling tot de Kerk of aanhangzel van Etten, welke een lit is van de Kerk van Merterſen, van welke Kerk van Merterſen de begeving of voorſtelling aan hem Paſtor werkelyk toebehoorende, van rechtswegen aan hem oock behoorde toe te komen de voorſtelling of begeving der Kerk of aanhangzel van Etten; en alhoewel de Edele Man Henrick, voormaels Heer van Breda, en de Paſtor van Gilze (welke de Moederkerk is der gemelde Kerken of Aanhangzels van Merterſen en Etten) door het gezag des Heeren Biſſchops van Luyck, tot vermeyding van gevaren en om grooter gemack, en vermeerdering van den Goddelyken Dienſt, de gemelde Kerk of aanhangzel van Etten, door een ſcheyding van de voorſchreve Parochie van Merterſſen hebben afgetrokken, en verkregen dat ze tot een eige Parochie is opgerecht geworden, behoudens het regt der Moederkerk en des Paſtors aldaer, en dat Heer Arnout, goeder gedagtenis, eertyts Heer van Breda, tot naadeel en ongelyk van den gemelden Paſtor, en niettegenſtaande deſzelfs wederſpraak en tegenzeggen, tot de voornoemde Kerk of aanhangſel van Etten dadelyk ymandt heeft voorgeſtelt: Zoo hebben wy eyndelyk, op de klagten des gemelden Paſtors, uyt veele

Digitized by Google

prædictus Inveſtitus & ſui ſucceſſores, ſine aliqua contradictione noſtra vel ſucceſſorum noſtrorum, de ipſa Eccleſia ſeu appenditio de Ettene, & de jure præſentandi ſeu Collatione ejuſdem Eccleſiæ ſive appenditii, ipſe & ſui ſucceſſores libere gaudeant nunc & in futurum. Et ne præmiſſa, vel aliquid præmiſſorum, à Nobis vel aliquibus ſucceſſoribus noſtris (quod abſit) valeat inpoſterum calumniari, præſentes Litteras prædicto Inveſtito & ejus ſucceſſoribus contulimus; ſigilli noſtri munimine roboratas. Datum anno Domini milleſimo ducenteſimo nonageſimo nono, feriâ quintâ ante Ramos Palmarum.

veele eerlyke getuygen uyt ons Landt, onder eede gehoort zynde, bevonden hebbende de waerheid alzoo te wezen gelyk hier boven is gemeld, willen erkennen en mits dezen bekennen, dat wy en onze nakomelingen geen recht hebben tot de voorſz. Kerk of aanhangzel van Etten, zoo omtrent de begeving als het recht van Patronaetſchap der gemelde Kerk af aanhangzel. Willende dat de voorſchreve Paſtor en zyne Opvolgers, zonder eenig tegenzeggen van ons, of van onze Nakomelingen, het recht van Voorſtelling of begeving der gemelde Kerk of Aanhangzel van Etten, nu en in 't toekomende vry zullen hebben en gebruyken. En op dat de voorſchreve dingen, of ietwes der zelve, door ons of door eenigen onzer navolgers, ('t gene verre van ons zy!) in 't toekomende niet zouden kunnen tegengeſproken werden, zoo hebben wy dezen tegenwoordigen brief, met ons Zegel bekragtigt zynde, aan den gemelden Paſtor en zyne Opvolgers verleent. Gegeven in 't jaar onzes Heeren Duyzend, twee hondert, negen en negentig, op den vyfden dag voor Palme Zondag.

No. 29.

Uyterſte Wil van Heer *Jacob* Deken van *Beeck*, waar by hy de Parochie Kerk van *Breda* oprecht tot eene Collegiale Kerk.

In Nomini Domini. Amen.

Quoniam morte nihil certius, nihilque incertius horâ mortis, Ego Jacobus Preſbiter inveſtitus de Ghilze, Decanus Conſilii Bekenſis Leodienſis dyoceſs. compos mei & ſanæ mentis, ſciens quod vita hominis brevis eſt, per modum teſtamenti mei ſeu ultimæ voluntatis meæ, de bonis meis diſponens, Ordino ſub hac forma, Quod cùm in terra de Breda, à qua pro parte oriundus ſum, & in qua bona mea pro majori parte conſiſtunt, cultum divinum cupio ampliare, Et propterea, prout ſæpius cùm Domino Raſone, Domino de Breda, aliiſque probis tractavi, affectavi & affecto; deſiderans quod Eccleſia de Breda, fiat Eccleſia Conventualis & Collegiata, & quod in eadem Eccleſia ſint octo prebendæ, ad quas prebendas habendas mea bona confero & configno.

In den Name des Heeren. Amen.

Nademael niets zekerder is als de doodt, en niets onzekerder dan de ure van dien, zoo heb ik Jacob, Prieſter, Paſtor van Gilze, Deken van 't Kapittel van Beeck onder 't Biſdom van Luyck, myne zinnen en verſtant wel machtig, wetende dat 's menſchen leven kort is, by wege van Teſtament of uyterſten Wil van myne goederen beſtellende, in dezer voegen geordineert. Dat nademael ik in het Landt van Breda, waer uyt ik gedeeltelyk oorſpronkelyk ben, en waer in myne goederen voor het grootſt gedeelte mede gelegen zyn, den Goddelyken dienſt begeere te vermeerderen, en derhalven, gelyk ik menigwerf met Heer Raſo Heer van Breda, en andere deugtzame Mannen overlegt heb, altoos verlangt hebbe en noch verlange, dat de Kerk van Bre-

Se-

Breda tot een Collegiale Kerk werde opgerecht, en dat in die Kerk zouden geſtelt worden agt Proven, tot dewelke uyt te vinden ik myne goederen opdrage en bewyze.

Sequitur aſſignatio bonorum ad dictas Prebendas habendas &c.

Volgt de aanwyzing der Goederen tot de gemelde Proven enz.

Quorum quidem bonorum meorum aſſignatione factâ, Ordino & diſpono ſic de eiſdem, videlicet quod quilibet Canonicus de ſeptem Canonicis antedictis viginti libras Turonen: nigrorum habebit perpetuò & annatim de bonis meis & reditibus ſupradictis & octavus Canonicus Dnus. Hugo de Merterſſ. decem libras, nam totidem idem Hugo ad ſuam prebendam de bonis ſuis propriis aſſignavit. Et ſic dicta octava prebenda cuilibet aliarum ſeptem prebendarum eſt in omnibus adequata, Et de illis octo Canonicis unus erit Decanus dictæ Eccleſiæ, qui ultra portionem prebendæ ſuæ ratione ſui decanatûs habebit decem libras Turonen. nigrorum. Prætcrea volo & ordino, quod dicti Canonici ſemper reſideant perſonaliter in ipſa Eccleſia, & quod qui ex ipſis non reſiderit non habeat de prebenda ſua, niſi viginti ſolidos Turonen. nigrorum, Et conſtituetur ſemper Vicarius loco abſentis & non reſidentis, qualis debuit eſſe abſens, cui Vicario debebuntur duodecim libræ Turonenſium de prebenda abſentis, Si verò contigerit Vicarium eſſe Presbiterum, loco Canonici Presbiteri abſentis, ille Presbiter Vicarius habebit quindecim libras Turonen. de prebenda Presbiteri Canonici abſentis, pro anno quo deſervierit pro abſenti, Cetera verò pars fructuum prebendæ Canonicorum abſentium cedet Capittulo Eccleſiæ ſupradictæ, nec poterit nec debebit Capitulum ipſum alicui non reſidenti Canonico gratiam facere ultra dictos viginti ſolidos propter preces vel minas alicujus vel aliquas alias rationes. Item ordino diſponens, quod de dictis octo Canonicis tres erunt Presbiteri, tres Dyaconi & duo Subdyaconi, & tenebunt ſigillatim in offitiando in divinis & Horis Canonicis ſuas ſeptimanas, videlicet Presbiter in Presbiteratu, Dyaconus in Dyaconatu & Subdyaconus in Subdyaconatu, Offitiis, & quâlibet die cantabunt Miſſam cum Dyacono & Subdyacono veſtiti in habitis debitis conſecratis, & aliquo vel aliquibus ipſorum Canonicorum abſent. eorum Vicarii facient ſua offitia in ordinibus antedictis. Si autem eorum aliquis negligens eſſet in præmiſſ. adimplendis, Canonicus careat cotidianis diſtributionibus illius diei, & Vicarius reſtituet de Salario

Deeze opnoeming myner goederen gedaan zynde, zoo beſtel en beſchikke ik in dezer voegen van de zelve. Te weten, dat yder der zeven voorſz. Kanonniken uyt myne bovengemelde goederen en inkomſten ten eeuwigen dagen jaarlyks zal hebben twintig ponden zwarte Tournoiſen, en de agſte Kanonnik Heer Hugo van Merterſſen tien ponden, naadien dezelve Hugo, uyt zyne eyge goederen, mede zoo veel tot zyne Prove heeft bewezen, en op deze wyze is de gemelde agſte Prove met de andere zeven in alles gelyk gemaakt. En van die agt Kanonniken zal er een Deken dier Kerke wezen, die uyt aanmerking van zyn Dekenſchap, boven en behalven zyne gemelde Prove, zal hebben tien ponden zwarte Tournoiſen. Daerenboven wil en begeer ik dat de voorſchreve Kanonniken altyt in perſoon in de gemelde Kerk hun verblyf zullen houden, en dat die aldaer zyn verblyf niet houdt, van zyne Prove alleen zal trecken twintig ſchellingen zwarte Tournoiſen, en daar zal altyt een Vikaris of Stedehouder in plaatze van den afwezigen geſtelt worden, even zoodanig als de afwezige moeſt zyn, aan welken Vikaris, uit de Prove des afwezigen, zullen moeten gegeven worden twaalf ponden zwarte Tournoiſen. Indien het egter geviel, dat die Vikaris Prieſter was in de plaats van een afwezigen Kanonnik en Prieſter, zoo zal die Prieſter Vikaris uyt de Prove van den afwezigen Prieſter Kanonnik, voor het jaar dat hy voor den afwezigen dienſt zal doen, trecken vyftien ponden Tournoiſen; maar het overige gedeelte van het inkomen der Proven van de afwezige Kanonniken zal komen ten behoeven van 't Kapittel der bovengemelde Kerk, en het Kapittel zelve zal niet konnen of mogen, om eenige beden, of dreygementen van wie het zy, of om eenige andere redenen, aan ymandt der niet verblyfhoudende Kanonniken, eenige de minſte gunſt bewyzen boven de voorſz. twintig ſchellin-

Digitized by Google

vio ſuo duodecim denarios Turonen. nigror. nihilominus punientur ad arbitrium Decani & Capituli prædictorum, niſi fortè legitimo impedimento detenti per alium ydoneum illâ die ſua officia fecerint miniſtrari. Præterea ordinatum eſt, quod cum in ipſa Eccleſia ſint duæ Capellaniæ, quarum cujuslibet proventus valent quadraginta libras Turonenſes vel circiter annatim, poſt deceſſum Capellanorum eorundem, vel alterius eorundem decedentis, vel cedentis, portio ipſius decedentis vel cedentis Capellani dividetur, & fiant de illa portione duæ prebendæ Canonicorum, ita quod numerus dictorum octo Canonicorum augmentetur, ſic quod cum eſſent primò octo Canonici, uno Capellano decedente fiant decem, vel alio cedente fiant duodecim prebendæ, quorum quidem Canonicorum qui fient prebendæ debent adæquari aliis octo, & debent omnia bona ipſorum eſſe privata, videlicet & omnia in communi, quia non efferunt prebendæ eorum aliquatenus diſtincte. Inſuper preordinatum & conceptum, eſt etiam, quod vacante Eccleſiâ in ea ponetur Rector, qui curam recipiet à Decano dicti Conſilii, prout moris erit, & erit de gremio dictæ Eccleſiæ Collegiatæ & de Juriſdictione Decani & Capituli, & frequentabit omnes Horas Canonicas prout alii Canonici & Vicarii facere tenebuntur, & habebit de reditibus dictæ Eccleſiæ uſque ad valorem quadraginta librarum Turonen. de quibus ſolvet jura Epiſcopi, Archidyaconi & Superiorum ſuorum debita à Rectore Eccleſiæ memoratæ, cetera verò pars fructuum dictæ Rectoriæ cedet Capitulo dictæ Eccleſiæ Collegiatæ. Ita quod de ipſis augmentatus erit numerus Canonicorum dictæ Eccleſiæ, & erit Canonicus ejuſdem decimus tertius vel undecimus, qui habebit unam prebendam equalem aliis in reditibus dictæ Rectoriæ. Decanus idem etiam habebit de reditibus dictæ Rectoriæ in augmentationem ſui Decanatus, decem libras redituum annuatim, & ſuperexcreſcentia cedent tunc in communes uſus Canonicorum reſidentium ibidem, Oblationes ſiquidem altarium tauxabuntur rationabiliter dicto Rectori pro certa ſumma deducenda de dictis quadraginta libris, Et ſi ipſi Decanus & Capitulum ex una parte, & dictus Rector ex altera, in dicta tauxatione non poſſunt concordare, dictus Rector habebit de aliis ipſorum Canonicorum reditibus ſuas quadraginta libras, & tunc illæ oblationes cedent Capitulo prædicto. Et debet fieri tauxatio ſupra dicta per Decanum Conſilii Bekenſis, & alios duos probos Inveſtitos dicti Conſilii, viciniores dictæ villæ de Bre-

lingen. Inſgelyks wil en beveel ik, dat van de voorſz. agt Kanonniken, drie Prieſters, drie Diakenen, en twee Onderdiakenen zullen wezen, en dat zy in het verrigten van den Goddelyken dienſt en het waarnemen der geeſtelyke Getyden op vaſte uuren, hunne weekbeurt zullen hebben, te weten een Prieſter in 't Prieſterſchap, een Diaken in het Diakenſchap, en een Onderdiaken in het Onderdiakenſchap, elk in zynen dienſt, en dat zy op yder dag zullen een Miſſe zingen, met een Diaken en Onderdiaken, in behoorlyk gewyd gewaad. En eenig of eenigen der zelve Kanonniken afwezig zynde, zoo zullen hunne Vikariſſen hunnen dienſt waernemen in de bovengemelde order. Indien egter ymandt derzelver verzuymde het voorgemelde te agtervolgen, zoo het een Kanonnik is, die zy verſteken van de dagelykſe uytdeelingen van dien dag, en indien een Vikaris, zal hy van zyn loon uytkeeren twaalf penningen zwarte Tournoiſen, en zy zullen niet te min geſtraft worden naa het goedvinden van den Deken en 't Kapittel, ten ware zy, door een wettig belet verhindert zynde, hunnen dienſt dien dag door een ander bekwaam perſoon hadden laten verrigten. Bovendien is vaſtgeſtelt, vermits in de voorſchreve Kerk twee Kapellanyen zyn, van welke elke jaarlyks tot veertig ponden Tournois of daer omtrent, aan inkomen heeft, dat naa de doodt of afſtant der gemelde Kapellanen, of van eenen der zelve, de Portie van zoodanigen geſtorvenen of afſtand doenden Kapellaan zal geſpliſt, en daar van twee Proven zullen gemaakt, en het getal der gemelde agt Kanonniken aldus vermeerdert worden; zoo dat 'er te vooren agt Kanonniken zynde, by aflyvigheid van eenen Kapellaen, tien, en by afſtant des anderen, twaalf Proven zullen wezen, welke Proven van zoodanige nieuwe Kanonniken met de andere agt evengelyk gemaakt zullen worden, en alle derzelver goederen moeten vry en in 't gemeen zyn, om dat hunne Proven eenigzints afgezondert niets zouden uytbrengen. Daarenboven is beſchikt en beſlooten dat, by het ledig ſtaan der Kerk, in dezelve een Rector of Beſtierder zal aangeſtelt worden, welkers aanſtelling, zoo als 't gebruyckelyk is, door den Deken zal geſchieden, en hy zal moeten genomen worden uyt

Breda tot een Collegiale Kerk werde opgerecht, en dat in die Kerk zouden geſtelt worden agt Proven, tot dewelke uyt te vinden ik myne goederen opdrage en bewyze.

Sequitur aſſignatio bonorum ad dictas Prebendas habendas &c.

Quorum quidem bonorum meorum aſſignatione factâ, Ordino & diſpono ſic de eiſdem, videlicet quod quilibet Canonicus de ſeptem Canonicis antedictis viginti libras Turonen: nigrorum habebit perpetuò & annatim de bonis meis & reditibus ſupradictis & octavus Canonicus Dnus. Hugo de Merterſſ. decem libras, nam totidem idem Hugo ad ſuam prebendam de bonis ſuis propriis aſſignavit. Et ſic dicta octava prebenda cuilibet aliarum ſeptem prebendarum eſt in omnibus adequata, Et de illis octo Canonicis unus erit Decanus dictæ Eccleſiæ, qui ultra portionem prebendæ ſuæ ratione ſui decanatûs habebit decem libras Turonen. nigrorum. Præterea volo & ordino, quod dicti Canonici ſemper reſideant perſonaliter in ipſa Eccleſia, & quod qui ex ipſis non reſiderit non habeat de prebenda ſua, niſi viginti ſolidos Turonen. nigrorum, Et conſtituetur ſemper Vicarius loco abſentis & non reſidentis, qualis debuit eſſe abſens, cui Vicario debebuntur duodecim libræ Turonenſium de prebenda abſentis, Si verò contigerit Vicarium eſſe Presbiterum, loco Canonici Presbiteri abſentis, ille Presbiter Vicarius habebit quindecim libras Turonen. de prebenda Presbiteri Canonici abſentis, pro anno quo deſervierit pro abſenti, Cetera verò pars fructuum prebendæ Canonicorum abſentium cedet Capittulo Eccleſiæ ſupradictæ, nec poterit nec debebit Capitulum ipſum alicui non reſidenti Canonico gratiam facere ultra dictos viginti ſolidos propter preces vel minas alicujus vel aliquas alias rationes. Item ordino diſponens, quod de dictis octo Canonicis tres erunt Presbiteri, tres Dyaconi & duo Subdyaconi, & tenebunt ſigillatim in offitiando in divinis & Horis Canonicis ſuas ſeptimanas, videlicet Presbiter in Presbiteratu, Dyaconus in Dyaconatu & Subdyaconus in Subdyaconatu, Offitiis, & quâlibet die cantabunt Miſſam cum Dyacono & Subdyacono veſtiti in habitis debitis conſecratis, & aliquo vel aliquibus ipſorum Canonicorum abſent. eorum Vicarii facient ſua offitia in ordinibus antedictis. Si autem eorum aliquis negligens eſſet in præmiſſ. adimplendis, Canonicus careat cotidianis diſtributionibus illius diei, & Vicarius reſtituet de Salario

Volgt de aanwyzing der Goederen tot de gemelde Proven enz.

Deeze opnoeming myner goederen gedaan zynde, zoo beſtel en beſchikke ik in dezer voegen van de zelve. Te weten, dat yder der zeven voorſz. Kanonniken uyt myne bovengemelde goederen en inkomſten ten eeuwigen dagen jaarlyks zal hebben twintig ponden zwarte Tournoiſen, en de agſte Kanonnik Heer Hugo van Merterſſen tien ponden, naadien dezelve Hugo, uyt zyne eyge goederen, mede zoo veel tot zyne Prove heeft bewezen, en op deze wyze is de gemelde agſte Prove met de andere zeven in alles gelyk gemaakt. En van die agt Kanonniken zal er een Deken dier Kerke wezen, die uyt aanmerking van zyn Dekenſchap, boven en behalven zyne gemelde Prove, zal hebben tien ponden zwarte Tournoiſen. Daerenboven wil en begeer ik dat de voorſchreve Kanonniken altyt in perſoon in de gemelde Kerk hun verblyf zullen houden, en dat die aldaer zyn verblyf niet houdt, van zyne Prove alleen zal trecken twintig ſchellingen zwarte Tournoiſen, en daar zal altyt een Vikaris of Stedehouder in plaatze van den afwezigen geſtelt worden, even zoodanig als de afwezige moeſt zyn, aan welken Vikaris, uit de Prove des afwezigen, zullen moeten gegeven worden twaalf ponden zwarte Tournoiſen. Indien het egter geviel, dat die Vikaris Prieſter was in de plaats van een afwezigen Kanonnik en Prieſter, zoo zal die Prieſter Vikaris uyt de Prove van den afwezigen Prieſter Kanonnik, voor het jaar dat hy voor den afwezigen dienſt zal doen, trecken vyftien ponden Tournoiſen; maar het overige gedeelte van het inkomen der Proven van de afwezige Kanonniken zal komen ten behoeven van 't Kapittel der bovengemelde Kerk, en het Kapittel zelve zal niet konnen of mogen, om eenige beden, of dreygementen van wie het zy, of om eenige andere redenen, aan ymandt der niet verblyfhoudende Kanonniken, eenige de minſte gunſt bewyzen boven de voorſz. twintig ſchellin-

Digitized by Google

rio ſuo duodecim denarios Turonen. nigror. nihilominus puniantur ad arbitrium Decani & Capituli prædictorum, niſi fortè legitimo impedimento detenti per alium ydoneum illâ die ſua officia fecerint miniſtrari. Præterea ordinatum eſt, quod cum in ipſa Eccleſia ſint duæ Capellaniæ, quarum cujuslibet proventus valent quadraginta libras Turonenſes vel circiter annatim, poſt deceſſum Capellanorum eorundem, vel alterius eorundem decedentis, vel cedentis, portio ipſius decedentis vel cedentis Capellani dividetur, & fiant de illa portione duæ prebendæ Canonicorum, ita quod numerus dictorum octo Canonicorum augmentetur, ſic quod cum eſſent primò octo Canonici, uno Capellano decedente fiant decem, vel alio cedente fiant duodecim prebendæ, quorum quidem Canonicorum qui fient prebendæ debent adæquari aliis octo, & debent omnia bona ipſorum eſſe privata, videlicet & omnia in communi, quia non efferunt prebendæ eorum aliquatenus diſtincte. Inſuper preordinatum & conceptum, eſt etiam, quod vacante Eccleſiâ in ea ponetur Rector, qui curam recipiet à Decano dicti Conſilii, prout moris erit, & erit de gremio dictæ Eccleſiæ Collegiatæ & de Juriſdictione Decani & Capituli, & frequentabit omnes Horas Canonicas prout alii Canonici & Vicarii facere tenebuntur, & habebit de reditibus dictæ Eccleſiæ uſque ad valorem quadraginta librarum Turonen. de quibus ſolvet jura Epiſcopi, Archidyaconi & Superiorum ſuorum debita à Rectore Eccleſiæ memoratæ, cetera verò pars fructuum dictæ Rectoriæ cedet Capitulo dictæ Eccleſiæ Collegiatæ. Ita quod de ipſis augmentatus erit numerus Canonicorum dictæ Eccleſiæ, & erit Canonicus ejuſdem decimus tertius vel undecimus, qui habebit unam prebendam equalem aliis in reditibus dictæ Rectoriæ. Decanus idem etiam habebit de reditibus dictæ Rectoriæ in augmentationem ſui Decanatus, decem libras redituum annuatim, & ſuperexcreſcentia cedent tunc in communes uſus Canonicorum reſidentium ibidem, Oblationes ſiquidem altarium tauxabuntur rationabiliter dicto Rectori pro certa ſumma deducenda de dictis quadraginta libris, Et ſi ipſi Decanus & Capitulum ex una parte, & dictus Rector ex altera, in dicta tauxatione non poſſunt concordare, dictus Rector habebit de aliis ipſorum Canonicorum reditibus ſuas quadraginta libras, & tunc illæ oblationes cedent Capitulo prædicto. Et debet fieri tauxatio ſupra dicta per Decanum Conſilii Bekenſis, & alios duos probos Inveſtitos dicti Conſilii, viciniores dictæ villæ de Bre-

lingen. Inſgelyks wil en beveel ik, dat van de voorſz. agt Kanonniken, drie Prieſters, drie Diakenen, en twee Onderdiakenen zullen wezen, en dat zy in het verrigten van den Goddelyken dienſt en het waarnemen der geeſtelyke Getyden op vaſte uuren, hunne weekbeurt zullen hebben, te weten een Prieſter in 't Prieſterſchap, een Diaken in het Diakenſchap, en een Onderdiaken in het Onderdiakenſchap, elk in zynen dienſt, en dat zy op yder dag zullen een Miſſe zingen, met een Diaken en Onderdiaken, in behoorlyk gewyd gewaad. En eenig of eenigen der zelve Kanonniken afwezig zynde, zoo zullen hunne Vikariſſen hunnen dienſt waernemen in de bovengemelde order. Indien egter ymandt derzelver verzuymde het voorgemelde te agtervolgen, zoo het een Kanonnik is, die zy verſteken van de dagelykſe uytdeelingen van dien dag, en indien een Vikaris, zal hy van zyn loon uytkeeren twaalf penningen zwarte Tournoiſen, en zy zullen niet te min geſtraft worden naa het goedvinden van den Deken en 't Kapittel, ten ware zy, door een wettig belet verhindert zynde, hunnen dienſt dien dag door een ander bekwaam perſoon hadden laten verrigten. Bovendien is vaſtgeſtelt, vermits in de voorſchreve Kerk twee Kapellanyen zyn, van welke elke jaarlyks tot veertig ponden Tournois of daer omtrent, aan inkomen heeft, dat naa de doodt of afſtant der gemelde Kapellanen, of van eenen der zelve, de Portie van zoodanigen geſtorvenen of afſtand doenden Kapellaan zal geſpliſt, en daar van twee Proven zullen gemaakt, en het getal der gemelde agt Kanonniken aldus vermeerdert worden; zoo dat 'er te vooren agt Kanonniken zynde, by aflyvigheid van eenen Kapellaen, tien, en by afſtant des anderen, twaalf Proven zullen wezen, welke Proven van zoodanige nieuwe Kanonniken met de andere agt evengelyk gemaakt zullen worden, en alle derzelver goederen moeten vry en in 't gemeen zyn, om dat hunne Proven eenigzints afgezondert niets zouden uytbrengen. Daarenboven is beſchikt en beſlooten dat, by het ledig ſtaan der Kerk, in dezelve een Rector of Beſtierder zal aangeſtelt worden, welkers aanſtelling, zoo als 't gebruyckelyk is, door den Deken zal geſchieden, en hy zal moeten genomen worden uyt

Digitized by Google

Breda, vel alios in quos partes ipſæ voluerint concordari. Si autem Rector prædictus velit eſſe contentus oblationibus prædictis, habeat ipſas pro dictis quadraginta libris: Legata verò facta dictæ Eccleſiæ Conventuali cedant eidem, & alia legata facta dicto Rectori, cedant ſibi; Legata inſuper facta generaliter dictæ Eccleſiæ, cedant Capitulo antedicto.

den boeſem der gemelde Collegiale Kerk, ſtaande onder het rechtsgebiedt van den Deken en het Kapittel, hy zal moeten bywoonen alle de geeſtelyke Getyden en Dienſten, gelyk de andere Kanonniken en Vikariſſen gehouden zyn te doen, en hy zal uyt de inkomſten dier Kerk trecken tot de waerde van veertig ponden Tournois, waar uyt hy de rechten des Biſſchops, van den Aartsdiaken, en zyne Overſten, ſtaande tot het Rectorſchap der gemelde Kerk, zal voldoen; Het overige gedeelte der inkomſten van 't Rectorſchap zal aan 't Kapittel der voorſchreve Collegiale Kerk volgen, zoodanig dat uyt dezelve het getal der Kanonniken aldaer zal vermeerdert worden, en daar een dartiende of elfde Kanonnik wezen, die uyt de inkomſten van 't 't gemeld Rectorſchap eene Prove zal hebben, de anderen in baten en profyten gelyk wezende. De Deken zal mede uyt de inkomſten van 't zelve Rectorſchap, tot vermeerdering van zyn Dekens Ampt, aan jaarlyks inkomen trecken tien ponden, en het overſchot zal verſtrekken tot gemeen gebruyck der verblyfhoudende Kanonniken. De offerhanden op de Outaren geſchiedende zullen redelyker wyze gewaardeert worden, om den voornoemden Rector daar voor zekere ſomme aftetrecken van de gemelde veertig ponden; En indien de Deken en 't Kapittel aan de eene, en de gezegde Rector aan de andere zyde, over de gemelde waardeering niet konnen overeenkomen, zoo zal de voorſchreve Rector uyt de andere inkomſten der Kanonniken, zyne veertig ponden trecken, en dan zullen die offerhanden het bovengemelde Kapittel toebehooren. En die waardeering zal moeten gedaan werden by den Deken van 't Kapittel van Beeck en twee andere deugdzaame Prieſters van 't zelve Kapittel, welke 't naaſt by de Stadt Breda zullen wezen, of by zoodanige anderen als partyen zelf zullen eens worden: Maar indien de gemelde Rector wilde te vreden zyn met de voorſchreve Offerhanden, zoo zal hy die genieten in de plaets der bovengemelde veertig ponden; maar de Legaten aan de gemelde Collegiale Kerk gemaakt, zullen by dezelve blyven, en de andere Legaten aan den voornoemden Rector gemaakt, zullen voor hem zyn; en de Legaten aan gemelde Kerk in't

Ca- ge-

Digitized by Google

Capellani etiam dictæ Eccleſiæ qui ſunt & erunt, de juriſdictione dictorum Decani & Capittuli erunt, & intererunt horis Canonicis cum Decano & Capitulo prædictis, & ſi non intereſſent, debent puniri per Decanum & Capittulum prædictos. Collatio verò Prebendarum predictarum omnium ſpectabit ad Dominum de Breda, patronum dictæ Eccleſiæ, & collatio Capellaniarum ad dictos Decanum & Capittulum, Decanus verò ipſe eligetur à Capitulo dicto & preſentabitur Domino Leodienſi Epiſcopo confirmandus. Regimen autem Scholarum Matricularum & aliorum offitiorum dictæ Eccleſiæ conferent idem Decanus & Capittulum conjunctim. Item ordino quod nullus poterit inibi eſſe Decanus, quin ſit Canonicus ipſius Eccleſiæ, Canoniam habebit à Domino de Breda, Decaniam verò per electionem canonicam dicti ſui Capituli obtinebit. Inſuper ordinans diſpono & volo, quod ſi Dominus de Breda præmiſſis nollet conſentire, aut ſuſtinere præmiſſa adimpleri, ita quod effectum non haberent; vel ſi per Epiſcopum Leodienſem, aut alios, ad quos hoc pertinet, præmiſſa non fuerint confirmata, ita quod effectum debitum non haberent, vel ordinatio mea in præmiſſis eſſet impedita, tunc volo, quod præſens ordinatio nulla ſit, & quod Executores mei in præmiſſis, quos eligo, (videlicet vir Venerabilis & diſcretus Magiſter Macarius de Buſcho, Canonicus Leodienſis, & Venerabilis Domina Abbatiſſa Monaſterii de Thoren, & Frater Joannes dictus de Rotſelaer, quondam Abbas Monaſterii Averbodienſis, nec non Dominus Henricus Eccleſiæ de Gilſe Plebanus) habeant poteſtatem plenariam dicta mea bona aſſignandi aliis piis locis, conſtruendi Hoſpitalia, Eccleſias Collegiatas, Altaria & alia ordinandi in piis locis, prout ſaluti animæ meæ viſum fuerit expedire. Volo tamen quod præmiſſa fiant tunc in aliqua Eccleſia ſpectante ad collationem ſeu præſentationem dictæ Abbatiſſæ, ſi voluerit conſentire.

gemeen gemaakt zullen het Kapittel toegeweezen worden.

De Kapellanen der gemelde Kerk, welke tans zyn en namaels wezen zullen onder het gebiedt der gemelde Deken en Kanonniken, zullen met den voorſz. Deken en Kapittel zig laten vinden by de Kerkelyke Getyden, en zoo zy daar niet tegenwoordig zyn, moeten zy door den gezeiden Deken en 't Kapittel geſtraft worden. De Begeving van alle de voorgemelde Proven zal ſtaan aan den Heer van Breda, als Patroon der voorſchreve Kerk, en de begeving der Kapellanyen aan den voorſz. Deken en het Kapittel. De Deken zelf zal door het voornoemde Kapittel verkoren en aan den Heer Biſſchop van Luyk ter beveſtiging aangeboden worden. Het beſtier der Scholen, der Godshuyzen en andere bedieningen der gemelde Kerk, zullen de Deken en het Kapittel te zamen begeven. Insgelyks gebiede ik, dat niemandt aldaer zal Deken wezen, ten zy hy Kanonnik zy dier Kerke, zyne Kanoninksdye hebbe van den Heer van Breda, en het Dekenſchap by eene wettige Kerkelyke verkiezing van het voorſz. Kapittel bekome. Voorts zoo wil en bevele ik, dat ingevalle de Heer van Breda aan het geen voorſz. is zyne toeſtemming weygerde te geven, of niet wilde dulden dat het nagekomen wierd, zulks dat het zelve niet tot ſtand kon gebracht worden; of indien door den Biſſchop van Luyck, of anderen aan welken het behoort, het bovenſtaande niet wierde beveſtigt, zoo dat het niet ter uytvoering geſtelt, of myne voorſz. beſchikking anderzins belet wierdt, dan begeer ik dat de tegenwoordige inſtelling nul en van geener waerden zal zyn, en dat de Uytvoerders, welke ik over het voorſz. verkieſe, (te weten de Eerwaardige en Diſcrete Mr. Macarius van den Boſch, Kanonnik van Luyk, de Eerwaerdige Vrouw Abtdis des Stifts van Thoor, en Broeder Joannes, gezegt van Rotſelaer, voormaels Abt van 't Kloofter van Averboden, als mede Heer Hendrik, Plebaan der Kerk van Gilze) volkome macht zullen hebben, om myne voornoemde goederen tot andere Godvruchtige werken aan te leggen, om Gaſthuyſen te bouwen, Collegiale Kerken, Outaren en andere zaken te ſtich-

Om-

Digitized by Google

ten op Godsdienſtige plaetſen, zoo als tot myner zielen Zaligheid beſt zal bevonden worden. Ik verſtaa egter, dat het voorſz. alſdan geſchiede in eenige Kerk ſtaande ter begeving of voorſtelling der gemelde Abtdis, indien zy daer in wil toeſtemmen.

Omnia etiam alia bona mea mobilia & immobilia, de quibus non ordinavi, aut non ordinabo expreſſe, volo quod ad augmentationem cedant dictarum prebendarum, ſi eas contingat ad effectum perduci. Sin autem . . . . ſint in diſpoſitione meorum Executorum, prout ſuperius eſt expreſſum; proteſtans quod prædictam meam Ordinationem volo valere loco Teſtamenti ſeu ultimæ voluntatis meæ, vel alterius, quæ de jure poterit melius valere, volens quod dicti Executores mei omnia mea bona apprehendant ad faciendum præmiſſa, prout eis ſaluti animæ meæ viſum fuerit expedire. Et ſi dicti Executores mei omnes non potuerint aut noluerint intereſſe, tres vel duo ex eis nihilominus exequantur, volens ut ubicumque duo ex eis poſuerint diem ad aliquid exequendum, & alii vocati ad hoc non venerint, aut noluerint, vel non potuerint intereſſe, reliqui duo procedant & faciant quod incumbit, aliorum duorum abſentiâ non obſtante. Nomina verò illorum qui nominati ſunt ad illas prebendas ſunt hæc, videlicet

Alle myne andere, zoo roerende als onroerende goederen, waer van ik niet beſtelt hebbe, of niet uytdruckelyk zal beſtellen, wil ik dat aangelegt worden tot vermeerdering der voornoemde Proven, zoo het gebeurde, dat zy ter uytvoer gebragt wierden: Zoo egter niet . . . . zullen zy in de macht myner Uytvoerders blyven, gelyk hier boven is uytgedrukt. Ik betuyge te willen, dat deze myne beſtelling zal ſtrekken voor myn Teſtament of uyterſte Wil, of voor zoodanige andere handeling als in regten beſt kan beſtaan, begeerende, dat de gemelde Uytvoerders alle myne goederen onder hen nemen, om het voorſchrevene uyttevoeren, zoo als hen, tot myner zielen zaligheid zal duncken dienſtig te wezen. En by aldien myne Uytvoerders alle niet konden of wilden daar by tegenwoordig zyn, zoo zullen twee of drie derzelve niettemin de uytvoering konnen waernemen; willende ik, dat alwaer twee derzelve een dag, om zaaken te doen, hebben vaſtgeſtelt, en de andere daer toe geroepen zynde niet kwamen, of niet wilden of niet konden daar by zyn, de overige twee egter zullen voortgaen, en doen 't gene vereyſcht wordt, niettegenſtaande de afwezigheid der twee anderen. De Namen der genen die benoemt zyn tot de gemelde Proven zyn deze, te weten

D. Henricus, Gruſere, Decanus; Heer Hendrik Gruſere, Deken;

D. Henricus, dictus Gruſere, ejus Frater; Heer Hendrik, gezegt Gruſere, deſzelfs Broeder;

D. Winricus de Eyke; Heer Wynrik van Eyke;

D. Hugo prædictus, Preſbiteri; Heer Hugo voornoemt, Prieſters;

Walterus & Jacobus, filii Joannis de Byen; Wouter en Jacob, Zoonen van Jan de Bye;

Et Joannes filius Wiconis de Camera. En Joannes, zoon van Wico van de Kamer;

Supplicans Venerabili in Chriſto Patri ac Biddende den zeer Eerwaerden Vader

ac Domino Theobaldo Dei gratiâ Leodiensi Episcopo, & ejus Officiali, ac aliis omnibus, quorum interest, ut præmissis tam piè conceptis consentiant, ea laudent, approbent, & suâ auctoritate confirment. In cujus rei testimonium sigillum meum, unà cum sigillis virorum discretorum Domini Danckini, Scholastici Ecclesiæ Bekensis, & Domini Henrici, Executoris mei prædicti; quæ his apponi petivi, appono. Et nos Danckinus & Henricus prædicti, qui præmissis interfuimus, cum aliis multis probis, sigilla nostra, ad suam petitionem dicti Domini Jacobi, præsentibus duximus appendenda. Datum anno Domini millesimo trecentesimo tertio, in Vigilia Dionysii.

der in Kristus, Heer Theobald, door Gods genade, Bisschop van Luyck, en zynen Officiael, en allen anderen dien 't aangaet, dat zy aan de voorsz. zoo Godvruchtige ontwerpen hunne toestemming geven, dezelve billyken, goedkeuren, en met hun gezag bevestigen willen. In kennisse van alle 't welk, heb ik myn Zegel, te gelyk met de Zegelen der discrete Mannen, Heer Danckin, Scholaster der Kerk van Beeck, en Heer Hendrik, mynen voorgenoemden Uytvoerder, welke ik verzogt heb dat aan deze mogen gezet worden, hier aan doen hangen. En wy Danckin, en Hendrik voornoemt, by het voorsz. met meer andere vroome lieden tegenwoordig geweest zynde, hebben onze Zegelen op het versoek van den gemelden Heer Jacob, aan deze tegenwoordige wel willen doen hangen. Gegeven in 't jaar onzes Heeren Duysend driehondert en drie, op St. Denys avondt.

* * * * * *

Venerabili in Christo Patri ac Domino suo, Domino Theobaldo Dei gratiâ Leodiensi Episcopo, ejusque Officiali; & aliis quorum interest, Raso Dominus de Breda, patronus Ecclesiæ Parochialis de Breda, Leodiensis dyocesis, reverentiam & noscere veritatem. Noveritis quod nos dispositionibus & ordinationibus prebendarum, & aliorum, de quibus fit mentio in literis Domini Jacobi, Investiti de Ghilse, Decani Consilii Bekensis, nostrum in omnibus adhibemus consensum, ea quantum in nobis est laudando, disponendo, ordinando & per omnia approbando. Supplicantes Vobis in Christo, quatenus præmissa approbetis & auctoritate vestrâ ordinariâ confirmetis. In cujus rei testimonium sigillum nostrum præsentibus literis duximus appendendum. Datum anno Domini millesimo trecentesimo tertio, Dominicâ ante festum Katherinæ Virginis.

Aan den zeer Eerwaarden Vader in Kristus, Heer Theobald door Gods genade, Bisschop van Luyck, aan zynen Officiael, en allen anderen dien 't aangaet, Raso Heer van Breda; Patroon der Parochiekerk van Breda, behoorende onder 't Bisdom van Luyck, eerbieding en de waerheid te kennen. Ulieden zy kennelyk, dat wy de instellingen en begevingen der Proven, en andere dingen, waar van gewaagt wordt in de brieven van Heer Jacob, Pastor van Gilze, Deken van het Kapittel van Beeck, in alle deelen toestemmen, dezelve, zoo veel in ons is, billykende, vaststellende en t'eenemael goedkeurende. Biddende Ulieden om Kristus wille, ten eynde gy het beloofde goedkeurt, en met uwe gewoone macht wildt bekrachtigen. In kennisse waar van hebben wy onsen Zegel aan de tegenwoordige brieven doen hangen. Gegeven in 't jaar ons Heeren Duysend driehondert en drie, op Zondag voor 't feest van de H. Katarina.

* * * * * *

Universis præsentes Litteras inspecturis, Officialis Leodiensis salutem in Domino sem-

Allen en een ygelyk die deezen Brief zullen zien, de Officiael van Luyck

ten op Godsdienſtige plaetſen, zoo als tot myner zielen Zaligheid beſt zal bevonden worden. Ik verſtaa egter, dat het voorſz. alſdan geſchiede in eenige Kerk ſtaande ter begeving of voorſtelling der gemelde Abtdis, indien zy daer in wil toeſtemmen.

Omnia etiam alia bona mea mobilia & immobilia, de quibus non ordinavi, aut non ordinabo expreſſe, volo quod ad augmentationem cedant dictarum prebendarum, ſi eas contingat ad effectum perduci. Sin autem . . . . ſint in diſpoſitione meorum Executorum, prout ſuperius eſt expreſſum; proteſtans quod prædictam meam Ordinationem volo valere loco Teſtamenti ſeu ultimæ voluntatis meæ, vel alterius, quæ de jure poterit melius valere, volens quod dicti Executores mei omnia mea bona apprehendant ad faciendum præmiſſa, prout eis ſaluti animæ meæ viſum fuerit expedire. Et ſi dicti Executores mei omnes non potuerint aut noluerint intereſſe, tres vel duo ex eis nihilominus exequantur, volens ut ubicumque duo ex eis poſuerint diem ad aliquid exequendum, & alii vocati ad hoc non venerint, aut noluerint, vel non potuerint intereſſe, reliqui duo procedant & faciant quod incumbit, aliorum duorum abſentiâ non obſtante. Nomina verò illorum qui nominati ſunt ad illas prebendas ſunt hæc, videlicet

Alle myne andere, zoo roerende als onroerende goederen, waer van ik niet beſtelt hebbe, of niet uytdruckelyk zal beſtellen, wil ik dat aangelegt worden tot vermeerdering der voornoemde Proven, zoo het gebeurde, dat zy ter uytvoer gebragt wierden. Zoo egter niet . . . . zullen zy in de macht myner Uytvoerders blyven, gelyk hier boven is uytgedrukt. Ik betuyge te willen, dat deze myne beſtelling zal ſtrekken voor myn Teſtament of uyterſte Wil, of voor zoodanige andere handeling als in regten beſt kan beſtaan, begeerende, dat de gemelde Uytvoerders alle myne goederen onder hen nemen, om het voorſchrevene uyttevoeren, zoo als hen, tot myner zielen zaligheid zal duncken dienſtig te wezen. En by aldien myne Uytvoerders alle niet konden of wilden daar by tegenwoordig zyn, zoo zullen twee of drie derzelve niettemin de uytvoering konnen waernemen; willende ik, dat alwaer twee derzelve een dag, om zaaken te doen, hebben vaſtgeſtelt, en de andere daer toe geroepen zynde niet kwamen, of niet wilden of niet konden daar by zyn, de overige twee egter zullen voortgaen, en doen 't gene vereyſcht wordt, niettegenſtaande de afwezigheid der twee anderen. De Namen der genen die benoemt zyn tot de gemelde Proven zyn deze, te weten

D. Henricus, Gruſere, Decanus; Heer Hendrik Gruſere, Deken;

D. Henricus, dictus Gruſere, ejus Frater; Heer Hendrik, gezegt Gruſere, deſzelfs Broeder;

D. Winricus de Eyke; Heer Wynrik van Eyke;

D. Hugo prædictus, Preſbiteri; Heer Hugo voornoemt, Prieſters;

Walterus & Jacobus, filii Joannis de Byen; Wouter en Jacob, Zoonen van Jan de Bye;

Et Joannes filius Wiconis de Camera. En Joannes, zoon van Wico van de Kamer;

Supplicans Venerabili in Chriſto Patri ac Biddende den zeer Eerwaerden Vader

ac Domino Theobaldo Dei gratiâ Leodienſi Epiſcopo, & ejus Officiali, ac aliis omnibus, quorum intereſt, ut præmiſſis tam piè conceptis conſentiant, ea laudent, approbent, & ſuâ auctoritate confirment. In cujus rei teſtimonium ſigillum meum, unà cum ſigillis virorum diſcretorum Domini Danckini, Scholaſtici Eccleſiæ Bekenſis, & Domini Henrici, Executoris mei prædicti; quæ his apponi petivi, appono. Et nos Danckinus & Henricus prædicti, qui præmiſſis interfuimus, cum aliis multis probis, ſigilla noſtra, ad ſuam petitionem dicti Domini Jacobi, præſentibus duximus appendenda. Datum anno Domini milleſimo trecenteſimo tertio, in Vigilia Dionyſii.

der in Kriſtus, Heer Theobald, door Gods genade, Biſſchop van Luyck, en zynen Officiael, en allen anderen dien 't aangaet, dat zy aan de voorſz. zoo Godvruchtige ontwerpen hunne toeſtemming geven, dezelve billyken, goedkeuren, en met hun gezag beveſtigen willen. In kenniſſe van alle 't welk, heb ik myn Zegel, te gelyk met de Zegelen der diſcrete Mannen, Heer Danckin, Scholaſter der Kerk van Beeck, en Heer Hendrik, mynen voorgenoemden Uytvoerder, welke ik verzogt heb dat aan deze mogen gezet worden, hier aan doen hangen. En wy Danckin, en Hendrik voornoemt, by het voorſz. met meer andere vroome lieden tegenwoordig geweeſt zynde, hebben onze Zegelen op het verſoek van den gemelden Heer Jacob, aan deze tegenwoordige wel willen doen hangen. Gegeven in 't jaar onzes Heeren Duyſend driehondert en drie, op St. Denys avondt.

* * * * * *

Venerabili in Chriſto Patri ac Domino ſuo, Domino Theobaldo Dei gratiâ Leodienſi Epiſcopo, ejuſque Offitiali, & aliis quorum intereſt, Raſo Dominus de Breda, patronus Eccleſiæ Parochialis de Breda, Leodienſis dyoceſis, reverentiam & noſcere veritatem. Noveritis quod nos diſpoſitionibus & ordinationibus prebendarum, & aliorum, de quibus fit mentio in literis Domini Jacobi, Inveſtiti de Ghilſe, Decani Conſilii Bekenſis, noſtrum in omnibus adhibemus conſenſum, ea quantum in nobis eſt laudando, diſponendo, ordinando & per omnia approbando. Supplicantes Vobis in Chriſto, quatenus præmiſſa approbetis & auctoritate veſtrâ ordinariâ confirmetis. In cujus rei teſtimonium ſigillum noſtrum præſentibus literis duximus appendendum. Datum anno Domini milleſimo trecenteſimo tertio, Dominicâ ante feſtum Katherinæ Virginis.

Aan den zeer Eerwaarden Vader in Kriſtus, Heer Theobald door Gods genade, Biſſchop van Luyck, aan zynen Officiael, en allen anderen dien 't aangaet, Raſo Heer van Breda; Patroon der Parochiekerk van Breda, behoorende onder 't Biſdom van Luyck, eerbieding en de waerheid te kennen. Ulieden zy kennelyk, dat wy de inſtellingen en begevingen der Proven, en andere dingen, waar van gewaagt wordt in de brieven van Heer Jacob, Paſtor van Gilze, Deken van het Kapittel van Beeck, in alle deelen toeſtemmen, dezelve, zoo veel in ons is, billykende, vaſtſtellende en t'eenemael goedkeurende. Biddende Ulieden om Kriſtus wille, ten eynde gy het beloofde goedkeurt, en met uwe gewoone macht wildt bekrachtigen. In kenniſſe waar van hebben wy onſen Zegel aan de tegenwoordige brieven doen hangen. Gegeven in 't jaar ons Heeren Duyſend driehondert en drie, op Zondag voor 't feeſt van de H. Katarina.

* * * * * *

Univerſis præſentes Litteras inſpecturis, Officialis Leodienſis ſalutem in Domino ſem-

Allen en een ygelyk die deezen Brief zullen zien, de Officiael van Luyck

ſempiternam. Noverit univerſitas veſtra, quod factâ nobis fide per Viros diſcretos Dominum Danckinum, Scolaſticum Eccleſiæ Bekenſis, & Dominum Henricum, Plebanum Eccleſiæ de Ghilſen, de Teſtamento ſeu ultima voluntate Domini Jacobi, Decani Concilii Bekenſis, unà cum ſigillis eorundem præſentibus appenſis, ipſum Teſtamentum ſeu ultimam voluntatem, quantum in nobis eſt, per omnia laudamus, approbamus & confirmamus. In cujus rei teſtimonium ſigillum Officialatûs Leodienſis duximus apponendum. Datum anno Domini milleſimo trecenteſimo tertio, in Octavis B. Andreæ Apoſtoli.

wig heyl in den Heere. Ulieden allegaer zy kennelyk, dat de diſcrete Mannen Heer Danckin, Scholaſter der Kerke te Beeck, en Heer Hendrik Plebaan der Kerk tot Gilze, ons vertoont hebbende het Teſtament of den uyterſten Wille van Heer Jacob Deeken van het Kapittel van Beeck, met hunne Zegelen daer aan hangende, wy het zelve Teſtament of uyterſten Wille, voor zoo veel in ons is, in alle deſzelfs deelen billyken, goedkeuren en bekrachtigen. Ten ooirkonde van dien heeft ons goedgedacht het Luykſche Officiael Zegel daar aan te hangen. Gegeven in 't jaar ons Heeren Duyſend driehondert en drie, in de Octaaf van den Heyligen Apoſtel Andries.

N°. 30.

Hervorming van 't Kapittel der Collegiale Kerk te *Breda.*

Magiſter Macharius de Buſco Canonicus Leodienſis, Diſcretis & honeſtis viris Decano & Capitulo Beatæ Mariæ in Breda Leodienſis Dioceſeos, ſalutem in Domino. Litteras Reverendi in Chriſto Patris Domini Theobaldi Epiſcopi Leodienſis, quas legiſtis, audiviſtis atque recepiſtis in his verbis: Theobaldus Dei gratiâ Leodienſis Epiſcopus, Venerabili Viro Machario de Buſco, Canonico Leodienſi, ſalutem in Domino ſinceram. De veſtra diſcretione plenius confiſi, vobis committimus & mandamus, quatenus ad Eccleſias de Corters, de Dieſt, de Beeck, de Oorſchot, de Rode & de Breda Collegiatas, nec non ad Monaſterium de Hodonk Ordinis Sti. Benedicti noſtræ Dioceſeos, perſonaliter accedendo, officium Viſitationis exerceatis in eiſdem, tam in Capite quàm in Membris, tam in Spiritualibus quàm in Temporalibus, corrigendo, ſtatuendo, ordinando, & reformando, quæcunque in dictis Eccleſiis & Monaſterio corrigenda, ſtatuenda, ordinanda & reformanda inveneritis, ſecundùm quod vobis videbitur expedire; Contradictores & Rebelles, ſi qui fuerint, per cenſuram Eccleſiaſticam compeſcendo vice & auctoritate noſtrâ, in quibus vobis committimus vices noſtras. Datum anno milleſimo trecenteſimo nono, in Vigilia Sacramenti. Harum autem Litterarum auctoritate acceſſimus perſonaliter ad Eccleſiam veſtram de Breda, Sabbatho poſt Feſtum Petri & Pauli Apoſtolorum, anno prædicto, & ipſam plenius viſitavimus, tam in Capite quàm in Membris, tam in Spi-

Mr. Macharius van den Boſch, Kanonnik van Luyck, aan de diſcrete en eerſame Mannen den Deken en het Kapittel van O. L. V. te Breda onder 't Biſdom van Luyck, heil in den Heere. Gylieden hebt gezien, geleſen en gehoort de brieven des Eerwaerdigen Vaders in Kriſtus, Heer Theobald Biſſchop van Luyck, welke gy ontfangen hebt, zynde van dezen inhoudt: Theobald, door Gods genade, Biſſchop van Luyck, aan den Eerwaerden Man Macharius van den Boſch, Kanonnik van Luyck, oprecht heil in den Heere. Op uwe beſcheidenheid t'eenemael betrouwende, zoo dragen wy u op en bevelen u, dat gy u in Perſoon begeeft naar de Collegiale Kerken van Korters, Dieſt, Beeck, Oorſchot, Rode, en Breda, als mede naar het Klooſter van Hodonk van de Benedictiner Orden, behoorende onder ons Bisdom, en aldaer het ampt van Onderzoeker oeffent, zoo wel omtrent het Hooft als de Leden, zoo wel in 't geeſtelyke als in 't wereltlyke, verbeterende, inſtellende, beveelende en hervormende, 't gene gy in de gemelde Kerken en Klooſter zult bevinden verbetert, ingeſtelt, bevolen en hervormt te moeten werden, naa 't gene u dunken zal te behooren; als mede van onſent wegen en door ons gezag de tegenſtrevers en wederſpannigen, zoo er eenigen mogten wezen, door de Kerkelyke ſtraffen bedwingende,

Digitized by Google

Spiritualibus quàm in Temporalibus. Et quia invenimus plura in dicta Ecclesia reformanda, ad reformationem ipsius, de consensu & consilio vestro statuimus & ordinamus, auctoritate in hac parte nobis commissâ, quod nullus Canonicus, vel Capellanus, vel vester Choralis, intret Chorum vel Ecclesiam vestram, præcipue quum divina & Horæ Canonicæ celebrantur, nisi induto superpellino.

de, als waar toe wy u onze macht verleenen. Gegeven in 't jaar Duyzend driehondert en negen, op den avond voor Sacramentsdag. Wy dan, door de macht ons by dezen brief gegeven, zyn in Perſoon gekomen tot uwe Kerk van Breda op Saturdag naa St. Pieter en Paulus in 't voorſchreve jaar, en hebben de zelve naauwkeurig onderzocht, zoo omtrent 't Hooft als in de Leden, zoo in 't geeſtelyke als in 't wereltlyke; en nadien wy verſcheyde zaken hebben gevonden, welke in de gemelde Kerk dienen hervormt te worden, zoo gebieden en bevelen wy tot derzelver hervorming, met uwe toeſtemming en goeden raad, volgens de macht ons in dezen gegeven, dat geen Kanonnik of Kapellaan, of ymant uwer Koorzangers, in het Koor of in uwe Kerk zal mogen komen, voornamentlyk als de Goddelyke Dienſt en Kerkelyke Getyden gehouden worden, ten zy hy een Koorkleedt aanhebbe.

Item statuimus & ordinamus, quod habeatis quolibet anno Generale Capitulum, videlicet in crastino Servatii, in quo omnes Canonici præsentes, sine aliqua vocatione, poterunt & debebunt statuere vel ordinare de negotiis dictæ Ecclesiæ & regimine ipsius, qualiter ipsa Ecclesia pro anno futuro sit regenda; Et quidquid statutum fuerit per presentes ratum & firmum habebitur, & in dicto Capitulo fiet computatio de bonis Ecclesiæ totius anni, & qualiter bona ipsius ad dictum annum fuerint consumpta. Et quia nonnulli Viri Canonici decesserunt debitis obligati diversis, ita quod Creditoribus de bonis decedentium satisfieri non potuit, statuimus & ordinamus, quod ulterius Canonicus decedens habebit annum gratiæ, ita quod Executores ipsius decedentis recipient omnes fructus prebendæ decedentis per illum annum pro solvendis debitis suis, quotidianis distributionibus & anniversariis exceptis, quæ non habebit decedens, & Executores decedentis dabunt Ecclesiæ predictæ centum solidos magnorum Turonensium de fructibus dictæ prebendæ, pro cappis seu ornamentis emendis.

Insgelyks bevelen en gebieden wy, dat gylieden jaerlyks een algemeen Kapittel zult houden, te weten daegs naa St. Servaes, waar in alle tegenwoordig zynde Kanonniken, zonder daar toe geroepen te zyn, zullen konnen en moeten beramen en vaſtſtellen, de zaken der voorſchreve Kerk, en derzelver regeering, op wat wyze namelyk die Kerk voor het aanſtaande jaar zal moeten beſtiert worden. En al't gene by de daar tegenwoordigen zal beraamt zyn, zal voor vaſt en beſtendig gehouden worden. En in 't gemelde Kapittel zal rekening gedaan worden van de goederen van de Kerk voor het geheele jaar, en in hoe verre haare goederen voor dat jaar beſteedt zyn. En naadien zommige Kanonniken geſtorven zyn, belaſt met verſcheyde ſchulden, zoodanig dat men de ſchuldeyſchers uyt de goederen der overledene niet heeft konnen voldoen, ſoo bevelen en ordineren wy, dat een Kanonnik, hier nae ſtervende, zal hebben een jaar van gratie, zoodanig dat de Uytvoerders van dien aflyvigen zullen genieten alle de inkomſten zyner Prove voor dat jaar, om daar uyt zyne ſchulden te betalen, uytgezondert egter de dagelykſe uytdeelingen en jaargetyden, welke den aflyvige niet zullen te goed komen, en de Uytvoerders des afgeſtorvenen zullen aan de gemelde Kerk geven hondert ſchellin-

Item

gen

ſempiternam. Noverit univerſitas veſtra, quod factâ nobis fide per Viros diſcretos Dominum Danckinum, Scolaſticum Eccleſiæ Bekenſis, & Dominum Henricum, Plebanum Eccleſiæ de Ghilſen, de Teſtamento ſeu ultima voluntate Domini Jacobi, Decani Concilii Bekenſis, unà cum ſigillis eorundem præſentibus appenſis, ipſum Teſtamentum ſeu ultimam voluntatem, quantum in nobis eſt, per omnia laudamus, approbamus & confirmamus. In cujus rei teſtimonium ſigillum Officialatûs Leodienſis duximus apponendum. Datum anno Domini milleſimo trecenteſimo tertio, in Octavis B. Andreæ Apoſtoli.

wig heyl in den Heere. Ulieden allegaer zy kennelyk, dat de diſcrete Mannen Heer Danckin, Scholaſter der Kerke te Beeck, en Heer Hendrik Plebaan der Kerk tot Gilze, ons vertoont hebbende het Teſtament of den uyterſten Wille van Heer Jacob Deeken van het Kapittel van Beeck, met hunne Zegelen daer aan hangende, wy het zelve Teſtament of uyterſten Wille, voor zoo veel in ons is, in alle deſzelfs deelen billyken, goedkeuren en bekrachtigen. Ten ooirkonde van dien heeft ons goedgedacht het Luykſche Officiael Zegel daar aan te hangen. Gegeven in 't jaar ons Heeren Duyſend driehondert en drie, in de Octaaf van den Heyligen Apoſtel Andries.

N°. 30.

Hervorming van 't Kapittel der Collegiale Kerk te *Breda.*

Magiſter Macharius de Buſco Canonicus Leodienſis, Diſcretis & honeſtis viris Decano & Capitulo Beatæ Mariæ in Breda Leodienſis Dioceſeos, ſalutem in Domino. Litteras Reverendi in Chriſto Patris Domini Theobaldi Epiſcopi Leodienſis, quas legiſtis, audiviſtis atque recepiſtis in his verbis: Theobaldus Dei gratiâ Leodienſis Epiſcopus, Venerabili Viro Machario de Buſco, Canonico Leodienſi, ſalutem in Domino ſinceram. De veſtra diſcretione plenius confiſi, vobis committimus & mandamus, quatenus ad Eccleſias de Corters, de Dieſt, de Beeck, de Oorſchot, de Rode & de Breda Collegiatas, nec non ad Monaſterium de Hodonk Ordinis Sti. Benedicti noſtræ Dioceſeos, perſonaliter accedendo, officium Viſitationis exerceatis in eiſdem, tam in Capite quàm in Membris, tam in Spiritualibus quàm in Temporalibus, corrigendo, ſtatuendo, ordinando, & reformando, quæcunque in dictis Eccleſiis & Monaſterio corrigenda, ſtatuenda, ordinanda & reformanda inveneritis, ſecundùm quod vobis videbitur expedire; Contradictores & Rebelles, ſi qui fuerint, per cenſuram Eccleſiaſticam compeſcendo vice & auctoritate noſtrâ, in quibus vobis committimus vices noſtras. Datum anno milleſimo trecenteſimo nono, in Vigilia Sacramenti. Harum autem Litterarum auctoritate acceſſimus perſonaliter ad Eccleſiam veſtram de Breda, Sabbatho poſt Feſtum Petri & Pauli Apoſtolorum, anno prædicto, & ipſam plenius viſitavimus, tam in Capite quàm in Membris, tam in Spi-

Mr. Macharius van den Boſch, Kanonnik van Luyck, aan de diſcrete en eerſame Mannen den Deken en het Kapittel van O. L. V. te Breda onder 't Biſdom van Luyck, heil in den Heere. Gylieden hebt gezien, geleſen en gehoort de brieven des Eerwaerdigen Vaders in Kriſtus, Heer Theobald Biſſchop van Luyck, welke gy ontfangen hebt, zynde van dezen inhoudt: Theobald, door Gods genade, Biſſchop van Luyck, aan den Eerwaerden Man Macharius van den Boſch, Kanonnik van Luyck, oprecht heil in den Heere. Op uwe beſcheidenheid t'eenemael betrouwende, zoo dragen wy u op en bevelen u, dat gy u in Perſoon begeeft naar de Collegiale Kerken van Korters, Dieſt, Beeck, Oorſchot, Rode, en Breda, als mede naar het Klooſter van Hodonk van de Benedictiner Orden, behoorende onder ons Bisdom, en aldaer het ampt van Onderzoeker oeffent, zoo wel omtrent het Hooft als de Leden, zoo wel in 't geeſtelyke als in 't wereltlyke, verbeterende, inſtellende, beveelende en hervormende, 't gene gy in de gemelde Kerken en Klooſter zult bevinden verbetert, ingeſtelt, bevolen en hervormt te moeten werden, naa 't gene u dunken zal te behooren; als mede van onſent wegen en door ons gezag de tegenſtrevers en wederſpannigen, zoo er eenigen mogten wezen, door de Kerkelyke ſtraffen bedwingende,

Digitized by Google

Spiritualibus quàm in Temporalibus. Et quia invenimus plura in dicta Ecclesia reformanda, ad reformationem ipsius, de consensu & consilio vestro statuimus & ordinamus, auctoritate in hac parte nobis commissâ, quod nullus Canonicus, vel Capellanus, vel vester Choralis, intret Chorum vel Ecclesiam vestram, præcipue quam divina & Horæ Canonicæ celebrantur, nisi induto superpelline.

de, als waar toe wy u onze macht verleenen. Gegeven in 't jaar Duyzend driehondert en negen, op den avond voor Sacramentsdag. Wy dan, door de macht ons by dezen brief gegeven, zyn in Persoon gekomen tot uwe Kerk van Breda op Saturdag naa St. Pieter en Paulus in 't voorschreve jaar, en hebben de zelve naauwkeurig onderzocht, zoo omtrent 't Hooft als in de Leden, zoo in 't geestelyke als in 't wereltlyke; en nadien wy verscheyde zaken hebben gevonden, welke in de gemelde Kerk dienen hervormt te worden, zoo gebieden en bevelen wy tot derzelver hervorming, met uwe toestemming en goeden raad, volgens de macht ons in dezen gegeven, dat geen Kanonnik of Kapellaan, of ymant uwer Koorzangers, in het Koor of in uwe Kerk zal mogen komen, voornamentlyk als de Goddelyke Dienst en Kerkelyke Getyden gehouden worden, ten zy hy een Koorkleedt aanhebbe.

Item statuimus & ordinamus, quod habeatis quolibet anno Generale Capitulum, videlicet in crastino Servatii, in quo omnes Canonici præsentes, sine aliqua vocatione, poterunt & debebunt statuere vel ordinare de negotiis dictæ Ecclesiæ & regimine ipsius, qualiter ipsa Ecclesia pro anno futuro sit regenda; Et quidquid statutum fuerit per presentes ratum & firmum habebitur, & in dicto Capitulo fiet computatio de bonis Ecclesiæ totius anni, & qualiter bona ipsius ad dictum annum fuerint consumpta. Et quia nonnulli Viri Canonici decesserunt debitis obligati diversis, ita quod Creditoribus de bonis decedentium satisfieri non potuit, statuimus & ordinamus, quod ulterius Canonicus decedens habebit annum gratiæ, ita quod Executores ipsius decedentis recipient omnes fructus prebendæ decedentis per illum annum pro solvendis debitis suis, quotidianis distributionibus & anniversariis exceptis, quas non habebit decedens, & Executores decedentis dabunt Ecclesiæ predictæ centum solidos magnorum Turonensium de fructibus dictæ prebendæ, pro cappis seu ornamentis emendis.

Insgelyks bevelen en gebieden wy, dat gylieden jaerlyks een algemeen Kapittel zult houden, te weten daegs naa St. Servaes, waar in alle tegenwoordig zynde Kanonniken, zonder daar toe geroepen te zyn, zullen konnen en moeten beramen en vaststellen, de zaken der voorschreve Kerk, en derzelver regeering, op wat wyze namelyk die Kerk voor het aanstaande jaar zal moeten bestiert worden. En al't gene by de daar tegenwoordigen zal beraamt zyn, zal voor vast en bestendig gehouden worden. En in 't gemelde Kapittel zal rekening gedaan worden van de goederen van de Kerk voor het geheele jaar, en in hoe verre haare goederen voor dat jaar besteedt zyn. En naadien zommige Kanonniken gestorven zyn, belast met verscheyde schulden, zoodanig dat men de schuldeyschers uyt de goederen der overledene niet heeft konnen voldoen, soo bevelen en ordineren wy, dat een Kanonnik, hier nae stervende, zal hebben een jaar van gratie, zoodanig dat de Uytvoerders van dien aflyvigen zullen genieten alle de inkomsten zyner Prove voor dat jaar, om daar uyt zyne schulden te betalen, uytgezondert egter de dagelykse uytdeelingen en jaargetyden, welke den aflyvige niet zullen te goed komen, en de Uytvoerders des afgestorvenen zullen aan de gemelde Kerk geven hondert schellin-

Item

gen

gen groote Tournoiſen, uyt het inkomen der gemelde Prove, om kappen en andere cieraden te kopen.

Item ſtatuimus & ordinavimus, quod Canonici dicti Loci poſſunt habere infra annum duos menſes pro negotiis ordinandis, conjunctim vel diviſim. Ita quod ipſe Canonicus qui recedere velit, petet licentiam à Decano & Capitulo ſuo, quod, ſi juſta fuerit cauſa, non denegabitur eidem, nec dies quibus recedunt à Villa de Breda & revertentur ad eandem non computabuntur; Et abſentes tempore abſentiæ non habebunt quotidianas nec anniverſaria; ſcribentur dies abſentium.

Insgelyks ſtellen en ordineren wy, dat de Kanonniken van die Plaets in het jaar twee maanden mogen hebben om hunne zaken te verrichten, 't zy met eens of in verſcheide reizen, zoodanig dat een Kanonnik willende van daar trecken, zal moeten verlof vragen van zynen Deken en 't Kapittel, 't gene, indien hy daer toe wettige reden heeft, hem niet zal geweygert worden, en de dagen, op welke zy van Breda vertrekken en aldaer wederkeeren, zullen niet mede gerekent worden; en de afwezigen zullen gedurende den tyd hunner afwezentheid niets genieten van de dagelykſe uytdeelingen of jaargetyden; men zal regiſter houden van den tyd hunnes uytblyvens.

Item ordinamus, quod Scholares frequentantes Scholas ibidem, ibunt in Eccleſia prædicta in Collegio Canonicorum, præcipue in feſtis novem lectionum, ad Horas Canonicas, prout viſum fuerit expedire.

Voorts verordineren wy, dat de Scholieren aldaer ter Scholen gaande, zullen in de voorgemelde Kerk gaan in de vergadering der Kanonniken, voornamentlyk op de Feeſtdagen der negen Leſſen en op de Kerkelyke Getyden, zoo als zulks zal dienſtig geoordeelt worden.

Item ſtatuimus & ordinamus, ne aliquis Canonicus, vel alter de Capitulo exiſtens, tractata in Capitulo & ſecreta ejuſdem audeat alicui extra Capitulum revelare contra Decani prohibitionem, Et ſi quis contrarium fecerit, & convictus fuerit, per unum menſem careat prebendâ & convertatur in communem uſum Capituli.

Verders ſtellen en ordineren wy, dat geen Kanonnik, nog iemant tot het Kapittel behoorende, eenige zaken of geheymen in 't Kapittel verhandelt, aan iemant buyten het Kapittel, tegen het verbod des Dekens, zal mogen openbaren, en zoo iemant het tegendeel dede, en daar van overtuygt wierdt, die zal voor een maandt zyne Prove verbeuren, welke zal bekeert worden tot gemeen voordeel des Kapittels.

Ordinamus etiam, quod Capellani dictæ Parochiæ, quum ſubſint Capitulo, vadant ad Horas Canonicas, diebus & horis, quibus commode poſſunt, Et Capitulum in refectionibus & aliis curialitatibus honeſte eos contractet.

Wy ordineren mede, dat de Kapellanen der gemelde Parochie, tot het Kapittel behoorende, zullen moeten tot de Kerkelyke Getyden gaan, op de dagen en uren als hen beſt zal gelegen komen, en op tyden van vermaak en andere uytſpanningen zal het Kapittel dezelven eerlyk onthalen.

Item ſtatuimus & ordinamus, quod Decanus in duplicibus & majoribus feſtis debeat celebrare ſummam Miſſam, niſi impeditus fuerit legitimo impedimento, & tunc per Canonicum vel Capellanum magis ydoneum procurabit eam celebrari.

Insgelyks ſtellen en verordineren wy, dat de Deken, op de dubbelde en groote Feeſtdagen, zal moeten een hooge Miſſe doen, ten zy hy door een wettige verhindering belet zy, en dan zal hy bezorgen dat zy door den bekwaam-

Quæ

Digitized by Google

kwaamſten Kanonnik of Kapellaen gedaan worde.

Quæ Statuta & Ordinationes noſtras præcipimus in virtute ſanctæ obedientiæ firmiter obſervari, Volentes quod Decanus & Capitulum, rebelles, ſi qui fuerint, compellent cenſurâ Eccleſiaſticâ ad obſervantiam præmiſſorum. In cujus rei teſtimonium ſigillum noſtrum præſentibus litteris eſt annexum. Datum anno & die Sabbathi prædictis.

Welke onſe inſtellingen en verordineringen wy bevelen, dat, uyt kracht der heylige gehoorſaemheid, vaſt en beſtendig zullen onderhouden worden, willende dat de Deken en het Kapittel de wederſtrevers, zoo er eenigen mochten wezen, met de Kerkelyke ſtraffen, tot onderhouding van het bovenſtaande zullen bedwingen. Ten ooirkonde waar van hebben wy ons zegel aan deſen tegenwoordigen brief doen hangen. Gegeven in het jaar en op Saturdag hier boven gemeld.

N°. 31.

Scheyding der Kerken van *Ginneken*, *Merterſen*, *Etten* en *Bavel*, van de Moederkerk van *Gilze*.

In nomine Domini. Amen. Univerſis præſentes litteras inſpecturis, Magiſter Franco de Semblaco, Canonicus Eccleſiæ Sti. Martini Leodienſis, Commiſſarius ad infrà ſcripta Reverendi Patris & Domini D. Adulphi Dei gratiâ Leodienſis Epiſcopi, ſalutem, cum notitia veritatis. Noverit univerſitas veſtra, quod eum nobilis & venerabilis Domina Margareta de Pitreſem, Abbatiſſa Thorenſis, Patrona Eccleſiæ de Gilze Leodienſis Diœceſis, & Rutgerus, ejuſdem Eccleſiæ de Gilze Inveſtitus, ſeu Rector, ſupplicaverunt eidem Reverendo Patri ſub hac forma.

In den Name des Heeren. Amen. Allen den genen, welke dezen tegenwoordigen Brief zullen zien, Mr. Franco van Semblais, Kanonnik der St. Meertens Kerk te Luyck, Gevolmagtigde tot het ondergeſchrevene by den Eerwaerden Vader en Heer Adolf, door Gods genade, Biſſchop van Luyk, heyl en kenniſſe der waerheid. Ulieden allegaer zy kennelyk, dat de Edele en Eerwaerde Vrouw Margriet van Pitreſem, Abtdis van Thoor, Vrouwe der Kerk van Gilze, onder 't Bisdom van Luyck, en Rutger, Paſtor of Beſtierder der gemelde Kerk van Gilze, gemelden Eerwaerden Vader een Smeekſchrift hebben overgegeven aldus luydende.

Reverendo in Chriſto Patri ac Domino ſuo Adulpho, Dei gratiâ Epiſcopo Leodienſi, Margareta de Pitreſem, Abbatiſſa Thorenſis, Patrona Eccleſiæ Parochialis de Gilze veſtræ Dioceſis, & Rutgerus ejuſdem Eccleſiæ Inveſtitus ſeu Rector, quidquid poſſunt reverentiæ, obſequii & honoris. Significamus veſtræ reverendæ Paternitati, quod dicta Eccleſia de Gilze quatuor habet appenditia, *conſueta per Vicarios perpetuos, ab ipſo Inveſtito præſentandos, deſerviri, bis diſtincta nominibus, videlicet* Ginneken, Merterſen, Etten, & Bavel, *quorum quemlibet per ſe ſufficit, bona habens, diſcreta à Ma-*

Aan den Eerwaerden Vader in Kriſtus en Heer Adolf, by der gratien Gods, Biſſchop van Luyck, Margriet van Pitreſem, Abtdis van Thoor, Vrouwe der Parochiekerk van Gilze, behoorende onder uw Bisdom, en Rutger, Paſtor of Beſtierder der zelve Kerk, alle bedenkelyke eerbied, dienſt en eere. Wy maken aan uwe Eerwaerdigheid bekent, dat de gemelde Kerk van Gilze *vier aanhangzels heeft*, gewoon door vaſte Vikariſſen of Stedehouders, by den gemelden Paſtor voorgeſtelt, bedient te worden, zynde dezelve aldus genaemt, te weten *Gin-*

Digitized by Google

Matrice Ecclesia, & reditus abundantiam sufficientem pro Investito seu Rectore qui curam gerit, & ad omnia onera tam episcopalia quàm archidiaconalia & alia Supportanda, quæ dum vacant viri potentes illarum partium, suarum importunitate precum, quâ multoties non concedenda concedunt, quibus ipsi Investiti resistere non poterant nec audebant, instare consueverunt apud Investitos dictæ Matricis Ecclesiæ, ac ipsos astringere pro suis Clericis vel familiaribus, ac aliis, quibus eis placebat, providendis de eisdem, adeo quod nunquam vel rarò licebat ipsis Investitis personas, quas sciebant idoneas, de illa providere, ex quibus sequebantur inconvenientiæ, quod personæ minus idoneæ ad regimen ipsorum Appenditiorum assumebantur, quod magis officit in Ecclesia Sancta Dei, divinum negligebatur officium, ac ipsi Investiti iram, indignationem & offensam ipsam Potentium sæpius incurrebant, in suum & Ecclesiæ suæ grave dispendium & jacturam. Quare nos, pro commodo & utilitate, tam Investitorum quàm Matricis Ecclesiæ & appenditiorum prædictorum, unanimi consensu vestræ supplicamus Venerandæ Paternitati humiliter & devote, quatenus dicta appenditia dividere ac separare dignemini ab ipsa Matrice Ecclesia, & constituere Ecclesias Baptismales, propriis ac perpetuos habentes Investitos seu Curatos Loci, Archidiacono, dum vacaverint, præsentandos, & per istum instituendos in eisdem, qui curam illarum gerant, ac omnia onera tenebuntur supportare, earum collatione, seu præsentatione ad easdem, soli Abbatissæ Thorensi, quæ pro tempore fuerit, à Vobis perenniter attributâ. Vobis etiam Venerabili Viro Domino Neapolioni, Dei gratiâ Archidiacono Leodiensi, in cujus Archidiaconatu dicta Matrix Ecclesia & appenditia consistunt, supplicamus attentius, quatenus præmissis vestrum dignemini consensum benigniter impertiri. In cujus rei testimonium litteris præsentibus sigilla nostra duximus apponenda. Datum anno Domini millesimo, trecentesimo, sexto decimo, Sabbatho post nativitatem Beati Joannis Baptistæ.

neken, *Merterſen*, *Etten* en *Bavel*, van welke elk op zich zelf beſtaat, hebbende goederen verſcheyden van de Moederkerk, en genoegzame inkomſten voor een Paſtor of Beſtierder, welke die Paſtorye zoude waarnemen, en om alle de laſten, zoo van den Biſſchop, als van den Aartsdiaken en anderen te dragen; welke terwyl ze ledig ſtaan, zoo zyn eenige vermogende Mannen dier plaatzen, door hunne overlaſtige verzoeken, waar door menigmael verkregen worden zaken welke niet behoorden toegeſtaan te worden, en welken de Paſtors zelve niet konden nog durfden wederſtaen, gewoon geweeſt by de Paſtors der gemelde Moederkerk aan te houden, en dezelve te noodzaaken, om hunne Klercken en huysgenoten, en anderen die het hen behaagde, daar mede te voorzien, zoodanig dat het nooyt of zelden aan dezelve Paſtors geoorloft was, eenige perſonen, welke zy bekwaam oordeelden, daar toe aan te ſtellen. Waar uyt die ongelegentheid voortkwam, dat onbekwame perſonen tot het beſtier dier Aanhangzels aangenomen wierden, en het gene nog aanſtootelyker is, dat in Gods heylige Kerk de Goddelyke dienſt verzuymt wierdt, en de Paſtors zelve zich menigmael den toorn, den haat en de vyantſchap der Grooten op den hals haelden, tot groot naadeel en ſchade van hen en van hunne Kerk. Waarom wy, tot gemack en voordeel, zoo wel der Paſtors, als van de Moederkerke en de voorgemelde Aanhangzels, met eenparige toeſtemming, Uwe Eerwaerdigheid zeer nedrig en gedienſtig bidden, ten eynde gy de gemelde Aanhangzels van de voorſchreve Moederkerk wilt ſcheyden, en die opregten tot Doopkerken, hebbende haare eyge en vaſte Paſtors, aan den Aartsdiaken, als zy mogten ledig ſtaan, voor- en by hem daar werkelyk inteſtellen, welke die Paſtoryen zouden waarnemen, en gehouden zyn alle de laſten daer toe ſtaande te dragen, zodanig egter, dat aan de Abtdis van Thoor, welke in der tyd zyn zal, alleen de begeving of voorſtelling der gemelde Kerken, ten eeuwigen dagen door U toegewezen worde. Wy bidden ook u, Eerwaerdig Heer Neapolion, door Gods genade, Aartsdiaken van Luyk, in wiens Aartsdiakenſchap

de

Digitized by Google

de gemelde Moederkerk en Aanhangzels gelegen zyn, ten eynde het u behaage aan het voorſchrevene uwe toeſtemming goedgunſtiglyk te verleenen. In kenniſſe dezer dingen hebben wy aan den tegenwoordigen brief onze zegelen doen hangen. Gegeven in 't jaar onzes Heeren Duyzend, driehondert en ſeſtien, op Saturdag naa St Jans Baptiſt geboorte.

Idem Reverendus Pater Venerabili Viro Decano Eccleſiæ S. Pauli Leodienſis in negotio hujuſmodi commiſit totaliter vices ſuas, mandans eidem, quatenus ſuper præmiſſis, inquiſitione factâ & habitâ diligenti, ad diviſionem & ſeparationem dictorum appenditiorum à dicta Matrice Eccleſia, & ad alia contenta in dicta ſupplicatione procederet prout juſtum foret & ei viſum expedire. Inquiſitio igitur auctoritate dicti Reverendi Patris de præmiſſis per Dominum Wilhelmum, Inveſtitum Eccleſiæ de Raemsdonck, Inquiſitorem ad hoc ab eodem Reverendo Patre deputatum, à teſtibus in forma Eccleſiæ juratis & receptis, vocatis omnibus qui ſua dicentur vel credentur intereſſe, ad videndum eos jurare, & dictâ inquiſitione eidem Decano reportatâ, riteque publicatâ, citatis generaliter in facie Matricis Eccleſiæ & appenditiorum prædictorum coram dicto Decano, omnibus qui ſua intereſſe dicentur vel credentur, ad videndum reportationem & ſupplicationem dictæ inquiſitionis, dicendum contra ipſam & teſtes in ea productos, & procedendum ulterius ad diviſionem & ſeparationem prædictorum appenditiorum à Matrice Eccleſia prædicta, ac alia in dicta ſupplicatione contenta, ut jus eſſet, cum intimatione debita, legali & conſueta, & nomina qui ſua dicentur intereſſe. Præfatus Reverendus Pater dicto Decano agenti in remotis, nobis in hujuſmodi negotio vices ſuas commiſit per hæc verba.

De gemelde Eerwaerde Vader heeft dan den Eerwaerden Deken der St. Paulus Kerke te Luyk, tot deeze zaak, in zyne plaets, volkomen gemagtigt, hem gelaſtende, dat hy omtrent het voorſchrevene een neerſtig onderzoek gedaen hebbende, zoude voortgaan tot de afdeeling en ſcheyding der gemelde Aanhangzels van haare voornoemde Moederkerk, en de andere zaken in het gemelde verzoekſchrift vervat behandelen, zoo en in diervoegen als hem rechtmatig en goed zoude duncken. Het onderzoek derhalven omtrent het voorſz., door laſt des gemelden Eerwaerden Vaders, gedaan zynde door Heer Willem Paſtor der Kerk van Raemsdonck, als Onderzoeker daer toe by denzelven Eerwaerden Vader benoemt, en de Getuygen, naa Kerkenorden beëedigt, daar op gehoort, en daar by geroepen zynde allen die daar tegen iets in te brengen, of daar by eenig belang mogten hebben, om die getuygen te zien zweeren; voorts van de gemelde onderzoeking aan den voorſz. Deken verſlag gedaan, en zulks behoorlyk bekend gemaakt zynde, ook allen die vermeenen zouden daer by belang te hebben, in de Moederkerk en de voornoemde Aanhangzelen opentlyk ingedaegt zynde om voor gemelden Deken te verſchynen, en het verſlag der voorſchreve Onderzoeking en Verzoek te zien, en daar tegen, als mede tegen de daar in voortgebrachte getuygen het nodige te zeggen, om verders naar rechten te treeden tot afdeeling en ſcheyding der gemelde Aanhangzelen van haare voorſchreve Moederkerk, en tot de andere zaken in het gemelde verzoekſchrift vervat, met behoorlyke, wettige en gewoone Waarſchouwing en benoeming der genen die zeggen zouden daar by belang te hebben; zoo heeft de meergemelde Eerwaerde Vader, de gemelde Deken

Digitized by Google

afwezend zynde, ons in deszelfs plaats hier toe gemagtigt, luidende deszelfs Volmagt aldus:

Adulphus Dei gratiâ Leodiensis Episcopus, discreto Viro Magistro Franconi de Semblaco, Canonico Ecclesiæ S. Martini Leodiensis, salutem & omne bonum. De vestra discretione confidentes, in negotio supplicationis nobis factæ ex parte nobilis & venerabilis Dominæ Margaretæ de Pitresem, Abbatissæ Thorensis, & Rutgeri, Investiti Ecclesiæ de Gilze, nostræ Diœcesis, ad collationem seu præsentationem dictæ Abbatissæ pertinentis, super divisione & separatione quorundam Appenditiorum dictæ Ecclesiæ de Gilze, faciendum ab ipsa Matrice Ecclesia & Jure Patronatus dictorum Appenditiorum, seu præsentandum ad eadem, dum vacabunt, attribuendo dictæ Abbatissæ, vices nostras (quas aliàs à Nobis commissas Venerabili Viro Decano Ecclesiæ S. Pauli Leodiensis, nunc agenti eo in remotis, ad nos revocamus) vobis committimus per præsentes, mandantes vobis, quatenus secundùm inquisitionem super dicta supplicatione de mandato nostro factam, & dicto Decano reportatam vel remissam, ulterius in præmissis, ratione præviâ, procedatis ad statuendum ac decernendum quod justum fuit & vobis visum expedire, ac faciendum quod decreveritis auctoritate nostrâ per censuram Ecclesiasticam firmiter observari. In cujus rei testimonium litteris præsentibus sigillum nostrum est appensum. Datum anno Domini millesimo, trecentesimo, sexto decimo, feriâ secundâ post Epiphaniam.

Adolf door Gods genade, Bisschop van Luyk, aan den discreten Man Mr. Franco van Semblais, Kanonnik van St. Meertens Kerk te Luyck, heyl en alles goeds. Betrouwende op uwe bescheidenheid, zoo hebben Wy in de zaak, rakende 't verzoek aan ons gedaen van wegen de Edele en Eerwaerde Vrouwe Margriet van Pitresem, Abtdis van Thoor, en Rutger Pastor der Kerk van Gilze, behoorende onder ons Bisdom, en staande ter begeving en voorstelling der gemelde Abtdisse, wegens de te doene afdeeling en scheyding eeniger Aanhangzels der voornoemde Kerk van Gilze van hare Moederkerk, en betreffende het recht van begeving dier Aanhangzelen, of het voorstellen van der zelver Pastoren, wanneer die Kerken zullen ledig staan, aan de voorgenoemde Abtdis toe te wyzen, u in onze plaats aangestelt (welken last, door ons aan den Eerwaerden Deken der Kerk van St. Paulus te Luyk, te voren gegeven, vermits hy tans afweezend is, wy ten dezen herroepen) en mits dezen gemagtigt en bevolen, dat gy, volgens het onderzoek door ons bevel, over het meergemelde Verzoekschrift, geschiedt, en waar van aan den gemelden Deken verslag is gedaan, omtrent het voorgemelde verders voortgaet, met naa recht en reden te doen en te besluyten 't gene billyk is, en u zal duncken dienstig te wezen, en 't gene gy vastgestelt hebt, in onzen naam, door middel van het Kerkelyk bedwang te doen onderhouden. In ooirkonde dezer dingen is aan den tegenwoordigen brief ons zegel gehangen. Gegeven in 't jaar ons Heeren Duysend, driehondert en sestien, den tweeden dag naa Drie Koningen.

Nos igitur, auctoritate dicti Reverendi Patris nobis commissâ, ulterius procedentes in præmissis, dictâ inquisitione, totoque processu super præmissis facto, à nobis inspectis & examinatis, diligenter secundùm ea quæ vidimus, audivimus & recognovimus, consideratâ utilitate Investitorum Matricis Ecclesiæ & appenditiorum, hujusmo-

Wy dan, van wegens en volgens den last van den gemelden Eerwaerdigen Vader aan ons opgedragen, met de voorgemelde zaak voortgaende, en al het geen nopens het voorverhaelde gedaan is, by ons gezien en neerstig onderzogt zynde, zoo hebben wy, in gevolge van het gene wy gezien, gehoort

en

modi dicta appenditia de Ginncken, de Merterſen, de Etten & de Bavel, de conſenſu Patronæ & Inveſtiti dictæ Matricis Eccleſiæ, auctoritate prædictâ decrevimus dividenda & ſeparanda eſſe, dividimus & ſeparamus ab ipſa Matrice Eccleſia de Gilze prædicta, & conſtituimus Eccleſias Baptismales, proprios ac perpetuos habentes & habituras Inveſtitos ſeu Curatos loci, Archidiacono, dum vacaverint, ab Abbatiſſa Thorenſi decreto præſentandos, & per ipſum Archidiaconum inſtituendos in eiſdem, qui curam illarum gerant, ac omnia onera teneantur ſupportare. Nos enim jus Patronatus dictorum appenditiorum, ad præſentandum ad eadem, Abbatiſſæ Thorenſi, quæcunque fuerit pro tempore, & eidem Eccleſiæ Thorenſi, prædictâ auctoritate attribuimus, annectimus & incorporamus per præſentes, inhibentes ſub pœna excommunicationis in his ſcriptis, ne quis contra præmiſſa quidquam deinceps attentare præſumat, ac decernentes irritum & inane, quidquid contra ea in poſterum contigerit attentari.

en bevonden hebben, het voordeel der Paſtors van de Moederkerk en der Aanhangzels betragtende, de gemelde Aanhangzels van Ginneken, Merterſen, Etten en Bavel, met toeſtemming van de Gifterſe en den Paſtor der gemelde Moederkerk, uit name en van wegens gelyk voorſz. is, beſloten dat dezelve van de voorſz. Moederkerk van Gilze behooren afgezondert en geſcheyden te wezen, gelyk wy dezelve van haare voorſz. Moederkerk van Gilze afzonderen en ſcheyden by dezen, en dezelve oprechten tot Doopkerken, hebbende en zullende hebben haare eyge en vaſte Paſtoren of Bedienaers, welke, de plaatze komende open te vallen, aan den Aartsdiaken, op 't bevel der Abtdis van Thoor zullen moeten aangeboden, en door den zelven Aartsdiaken aldaar ingeſtelt worden, en welke de dienſten zullen moeten waarnemen, en alle de laſten daar toe ſtaande dragen. Want wy het recht van Patronaetſchap der gemelde Aanhangzels, om de Paſtoren aldaer te benoemen, aan de voornoemde Abtdis van Thoor in der tyd, en de gemelde Kerk van Thoor, uyt hoofde van onze voorſchreve volmagt, toewyzen, aanhegten en inlyven, mits deſen, op ſtraffe van den Kerkelyken Ban verbiedende, dat niemant tegens het voorſchrevene ietwes beſta te doen, en voor nul en van onwaerde verklarende 't gene hier tegen namaels mogt ondernomen worden.

* * * * * * * * *

Et Nos Adulphus Dei gratiâ Leodienſis Epiſcopus, noſtrâ Pontificali auctoritate; Nos etiam Neapolio de filiis Univerſi, eâdem gratiâ Leodienſis Archidiaconus, authoritate noſtrâ ordinariâ, ad ſupplicationem veſtram Dominæ Abbatiſſæ Thorenſis Patronæ, & Inveſtiti, præmiſſis unà cum eorum conſenſu ſcriptis, patrocinio approbamus & etiam confirmamus perpetuis temporibus duratura. In quorum omnium teſtimonium & munimen ad perpetuam rei memoriam, Nos Epiſcopus, Archidiaconus, & Franco Commiſſarius antedicti, ſigilla noſtra præſentibus litteris duximus appendi. Datum anno Domini milleſimo, trecenteſimo, ſexto decimo, feriâ quintâ poſt Octavas Purificationis Mariæ Virginis.

En wy Adolf, door Gods genade Biſſchop van Luyck, uyt onze Biſſchoplyke macht; en ook wy Neapolio . . . door dezelve Genade, Aartsdiaken van Luyck, uyt ons gewoon gezag, hebben, ter bede der Vrouwe Abtdiſſe van Thoor, als Gifterſe, en des Paſtors voornoemt, en op derzelver ſchriftelyke toeſtemminge, het voorſchrevene goedgekeurt en beveſtigt, om ten eeuwigen dagen onderhouden te worden. In ooirkonde en ter bekragtiging van al 't welk, en ter eeuwiger gedagtenis dezer dingen, hebben wy, Biſſchop, Aartsdiaken, en de Commiſſaris Franco voornoemt, onze zegelen aan den tegenwoordigen brief doen hangen. Gedaan in 't jaar ons Heeren Duyſend driehondert en ſeſtien, op den vyfden dag naa de Octaef van Maria Lichtmis.

Digitized by Google

N°. 32.

Gerard van Raſſegem vergunt aan die van *Breda*, dat zy binnen de Stadt mogen Acchyns heffen.

Wy Gherart Here van Raſſeghem, van Lens, van Liedekercke ende van Breda: Orconden ende kinnen med deſen brieve, dat wy, overmidts orbare ende nutſcap van onſer porten van Breda, hebben geconſenteert ende gewilcoort. Dat Achiſe ſullen gaen in onſe porte van Breda voirgen. in alle diere manieren, dairt onſen porters orbaerlicke dunct weſen, duerende toe te haren wederſeggene ende nyet langer. Ende omme dat wy dit vaſte ende geſtade willen houden, ſoe hebbe wy deſs Brief beſegelt met onſen propre ſegele uythangende, in 't jaer ons Heeren, alſe men ſcreeff Duſant driehondert ende een en twinteeh, des Dyncendaghes na Sente Bavesdach.

N°. 33.

Verlegging der Weeckmarkt te *Breda* van Maandag op Dingsdag, met 't recht der Lakenneering aldaar.

Wy Gheraert Heer van Raſſegem, van Lens, van Liedekerke ende van Breda. Oirconden en kennen met deſen Brieve, dat wy overmidts orbare en nutſchap onſer Potte van Breda hebben die Wekemerct van Breda die plach te ligghene oppe den Manendach, ſal voordane meer weſen oppe den Dincendach, dien dach al uut, Ende geven haer alſolke vryheit, dat nyemant den anderen en mach beſetten van ſcoude van Dincendaghes ſon opgange, tote Woenendaeghes noene, ten ware dat die ſchoud oppe den Merctdach gemaeket ware. Voert wille wy dat alle goedt ter marct come dry Marctdaghen op enen core van hondert ſcellingen, al ſoe dicke als ment brake. Ende dat nieman in onſen Lande enighen ſnede van Laken houden ſal, noch gheen getouwe ſetten en ſal, noch meeſterye van vollene, anders dan binnen der porte van Breda. Ende om dat wy willen dat deſe voorſz. dinghen vaſte ende geſtade bliven, ſoe hebben wy deſen brieff beſegelt met onſen propere ſegele uythanghende. Gegheven int jaer ons Heeren als men ſcreef Duſent CCC. ende een en twintich, des Dincendages nae Sente Baves dach.

N°. 34.

Willem van Duvenvoorde verkrygt in Erfpacht 't Huys te *Stryen*.

Wy Gye van Vlaenderen Heere van Ryckenborgh, van Putte ende van Stryen, en Wy Beatrice Vrouwe van Putte ende van Stryen, maken kondt ende kennelyk allen lieden, die deſen brieff ſelen ſien oft hooren leſen, dat wy hebben verpacht onſen goeden vrienden Willem van Duvenvorden Kamerlinck ons liefs Heeren 's Graven van Henegouwe ende van Hollandt, ende ſyne kinderen die van hem komen ſellen, eſt ſoen oft dochter, in een Erfpachte onſe Steenhuys ende onſe Wooninge te Ooſterhout, die men heyt *het Huys te Stryen*, ende alle onſe goet, dat daer toe behoort, iſt in Landen, iſt in Beemden, oft in Pachte, oft in Chynſe, oft in Molenen, oft in Thienden, oft in Moere, oft in Laeten, oft in Mannen, ende allen vervallen ende oirbare die daer aff comen mogen, uytgenomen de Herghewaerden van den Mannen, die onſe Voorooirders den Canonicken van Geervliet gegeven hebben, eſt binnen Dongen, eſt tot Dorſte, eſt tot Ulenhout, eſt tot Wierenhoute, eſt tot Steele, oft tot Ooſterhout, oft tot Sundert, ende maecken hem des

Digitized by Google

des machtich gyelyck ons ſelven te verhuerene, te verpachtene en de Manne daer aff te ontfaene ende in te ervene, al ſoo lange ende al ſoo kort alſt hem oirboir ſal duncken, ende dat geloven wy hem voor ons ende onſe nacomelingen vaſt ende geſtade te houdene hem ende ſyne nacomelinghen. Ende van deſe goede voorſz. ſal hy ofte ſyne Erffghenaemen geven tot elcken jare te St. Martyns Miſſe in den winter, hondert pont ſwerter Tornoiſen, eenen grooten Tornoiſe over 16. penningen gerekent, oft die weerde daer aff in anderen goeden pajemente, die genge ende gave is. Ende waer oock ſaecke, dat Willem voorgen. geen kinderen en liete, ſoo ſoude dat voorſz. goet blyven in ſulcken pachte als voorſz. es, op Jan van Polanen ſynen brueder, oft op ſyn oudſte wettachtige kindt, waert ſone, waert dochtere ende op ten oudſten ende op ten naeſten, die van Heeren Philips van Duvenvorden komen ware. Ende waer oock dat ſaecke dat hem yemant des goets onghebruyck maeckte, oft ſchade dede aen dat voorſz. goet, aen eenigherhande ſaecken, die ons ofte van onſen voirderen ruerde, ſoo verbinden wy ons ende onſe nacomelinghen goede Warant daer aff te ſyne, hem ende ſyne nacomelinghen oft die ſchade op te rechten ſonder eenighe cavellatie oft argeliſt. In kenniſſe der waerheyt ende oirkonde van deſe dinghen, hebben wy deſen brieff open beſegelt met onſen ſegelen. Ende om die meerder ſekerheyt hebben wy gebeden onſen lieven Heere Heer Willem Grave van Henegouwe, van Hollant, van Zeelant ende Heere van Vrieſlandt, ende Heer Gerarde Heer van Raſſegem, van Lenſe, van Liedekercke ende van Breda, ende Vrouwe Adeliſe ſynen Wyve, als Heeren van deſen goede, daert aff ruert, dat ſy deſen Brieff beſegelen willen mit ons ende mit haeren ſegelen. Ende wy Willem Grave van Henegouwe, van Hollant, van Zeelant, Heere van Vrieslant, ende Geeraert Heere van Raſſegem, van Lenſe, van Liedekercke ende van Breda, ende Adeliſe onſs Wyff, alſe Heeren daer aft ruert, om beden ende verſoecke van Edelen luyden Heeren Gyen van Vlaenderen ons Neven ende Vrouwen Beatricen ſyns Wyfs onſer Nichten voorſz. hebben deſen Brieff beſegelt met hem in kenniſſen met onſen ſegelen, Ghegheven in 't jaer ons Heeren Duſent dryhondert ende vier en twintich, des Maendachs in de Paeſchdagen.

N°. 35.

Gifte van 't hooge en neder Gerecht van *Ooſterhout* aan Heer *Willem van Duvenvoorde.*

Wy Adeliſe Vrouwe van Liedekercke en van Breda, ende wy Geraerd Heere van Raſſegem, van Lens, van Liedekercke en van Breda, als wettighe Momboir Adeliſen voorgen., maken kondt en kennelyck allen den genen, die nu ſyn ende namaels weſen ſellen, dat wy omme getrouwen dienſt, die ons Willem van Duvenvoorde ons liefs Heeren sGraven Camerlinck van Henegauwen en van Hollant gedaen heeft, hem gegeven hebben en geven ons Dorp ende alle onſe Gerechten hooge en neder, ende alle onſe renten van Ooſterhoudt geheelyck ende met alle heure heerlykheyt ende toebehoorte, hoe dat ſy gelegen ſyn, al ſoo groot ende al ſoo veele als wy ſe daer hebben, ende nyet uytgeſcheyden, hem ende ſyne nacomelingen erffelyck ende emmermeer, ſonder eenigerhande argeliſt. Ende in oirconden van deſen dinghen ende in veſtinge ende te emmermeer behoef, ſoo hebben wy deſen letteren beſegelt met onſe ſegelen in kenniſſe der waerheyt. Ende om de meerdere ſekerheyt ende veſtinge den voorſz. Willemen te doene ende ſyne naercomelingen, waer by dat hem alle de voorſz. dingen emmermeer vaſt ende geſtade blyven ſullen; ſoo bidden wy ende verſoecken den hoogen Prince ende eenen Edelen Man onſen lieven Heere den Hertoge van Brabant, dat hy als overſte Heere van deſen goede, ſynen ſegel metten onſen in veſtinge te emmermeer behoeff ende te meere ſekerheyt, wille doen hangen aen de tegenwoordige Letteren. Ende Wy Jan by der gratien Gods Hartogh van Brabant, van Lothrycke en Lemborgh, om-

Digitized by Google

N°. 32.

Gerard van Raſſegem vergunt aan die van *Breda*, dat zy binnen de Stadt mogen Acchyns heffen.

Wy Gherart Here van Raſſeghem, van Lens, van Liedekercke ende van Breda: Orconden ende kinnen med deſen brieve, dat wy, overmidts orbare ende nutſcap van onſer porten van Breda, hebben geconſenteert ende gewilcoort. Dat Achiſe ſullen gaen in onſe porte van Breda voirgen. in alle diere manieren, dairt onſen porters orbaerlicke dunct weſen, duerende toe te haren wederſeggene ende nyet langer. Ende omme dat wy dit vaſte ende geſtade willen houden, ſoe hebbe wy deſs Brief beſegelt met onſen propre ſegele uythangende, in 't jaer ons Heeren, alſe men ſcreeff Duſant driehondert ende een en twintech, des Dyncendaghes na Sente Bavesdach.

N°. 33.

Verlegging der Weeckmarkt te *Breda* van Maandag op Dingsdag, met 't recht der Lakenneering aldaar.

Wy Gheraert Heer van Raſſegem, van Lens, van Liedekerke ende van Breda. Oirconden en kennen met deſen Brieve, dat wy overmidts orbare en nutſchap onſer Porte van Breda hebben die Wekemerct van Breda die plach te ligghene oppe den Mariendach, ſal voordane meer weſen oppe den Dincendach, dien dach al uut, Ende geven haer alſolke vryheit, dat nyemant den anderen en mach beſetten van ſcoude van Dincendaghes ſon opgange, tote Woenendaeghes noene, ten ware dat die ſchoud oppe den Merctdach gemaeket ware. Voert wille wy dat alle goedt ter marct come dry Marctdaghen op enen core van hondert ſcellingen, al ſoe dicke als ment brake. Ende dat nieman in onſen Lande enighen ſnede van Laken houden ſal, noch gheen getouwe ſetten en ſal, noch meeſterye van vollene, anders dan binnen der porte van Breda. Ende om dat wy willen dat deſe voorſz. dinghen vaſte ende geſtade bliven, ſoe hebben wy deſen brieff beſegelt met onſen propere ſegele uythanghende. Gegheven int jaer ons Heeren als men ſcreef Duſent CCC. ende een en twintich, des Dincendages nae Sente Baves dach.

N°. 34.

Willem van Duvenvoorde verkrygt in Erfpacht 't Huys te *Stryen*.

Wy Gye van Vlaenderen Heere van Ryckenborgh, van Putte ende van Stryen, en Wy Beatrice Vrouwe van Putte ende van Stryen, maken kondt ende kennelyk allen lieden, die deſen brieff ſelen ſien oft hooren leſen, dat wy hebben verpacht onſen goeden vrienden Willem van Duvenvorden Kamerlinck ons liefs Heeren 's Graven van Henegouwe ende van Hollandt, ende ſyne kinderen die van hem komen ſellen, eſt ſoen oft dochter, in een Erfpachte onſe Steenhuys ende onſe Wooninge te Ooſterhout, die men heyt *het Huys te Stryen*, ende alle onſe goet, dat daer toe behoort, iſt in Landen, iſt in Beemden, oft in Pachte, oft in Chynſe, oft in Molenen, oft in Thienden, oft in Moere, oft in Laeten, oft in Mannen, ende allen vervallen ende oirbare die daer aff comen mogen, uytgenomen de Herghewaerden van den Mannen, die onſe Voorooirders den Canonicken van Geervliet gegeven hebben, eſt binnen Dongen, eſt tot Dorſte, eſt tot Ulenhout, eſt tot Wierenhoute, eſt tot Steele, oft tot Ooſterhout, oft tot Sundert, ende maecken hem des

Digitized by Google

des machtich gyelyck ons ſelven te verhuerene, te verpachtene en de Manne daer aff te ontfaene ende in te ervene, al ſoo lange ende al ſoo kort alſt hem oirboir ſal duncken, ende dat geloven wy hem voor ons ende onſe nacomelingen vaſt ende geſtade te houdene hem ende ſyne nacomelinghen. Ende van deſe goede voorſz. ſal hy ofte ſyne Erffghenaemen geven tot elcken jare te St. Martyns Miſſe in den winter, hondert pont ſwerter Tornoiſen, eenen grooten Tornoiſe over 16. penningen gerekent, oft die weerde daer aff in anderen goeden pajemente, die genge ende gave is. Ende waer oock ſaecke, dat Willem voorgen. geen kinderen en liete, ſoo ſoude dat voorſz. goet blyven in ſulcken pachte als voorſz. es, op Jan van Polanen ſynen brueder, oft op ſyn oudſte wettachtige kindt, waert ſone, waert dochtere ende op ten oudſten ende op ten naeſten, die van Heeren Philips van Duvenvorden komen ware. Ende waer oock dat ſaecke dat hem yemant des goets onghebruyck maeckte, oft ſchade dede aen dat voorſz. goet, aen eenigherhande ſaecken, die ons ofte van onſen voirderen ruerde, ſoo verbinden wy ons ende onſe nacomelinghen goede Warant daer aff te ſyne, hem ende ſyne nacomelinghen oft die ſchade op te rechten ſonder eenighe cavellatie oft argeliſt. In kenniſſe der waerheyt ende oirkonde van deſe dinghen, hebben wy deſen brieff open beſegelt met onſen ſegelen. Ende om die meerder ſekerheyt hebben wy gebeden onſen lieven Heere Heer Willem Grave van Henegouwe, van Hollant, van Zeelant ende Heere van Vrieſlandt, ende Heer Gerarde Heer van Raſſegem, van Lenſe, van Liedekercke ende van Breda, ende Vrouwe Adeliſe ſynen Wyve, als Heeren van deſen goede, daert aff ruert, dat ſy deſen Brieff beſegelen willen mit ons ende mit haeren ſegelen. Ende wy Willem Grave van Henegouwe, van Hollant, van Zeelant, Heere van Vrieslant, ende Geeraert Heere van Raſſegem, van Lenſe, van Liedekercke ende van Breda, ende Adeliſe onſs Wyff, alſe Heeren daer aft ruert, om beden ende verſoecke van Edelen luyden Heeren Gyen van Vlaenderen ons Neven ende Vrouwen Beatricen ſyns Wyfs onſer Nichten voorſz. hebben deſen Brieff beſegelt met hem in kenniſſen met onſen ſegelen, Ghegheven in 't jaer ons Heeren Duſent dryhondert ende vier en twintich, des Maendachs in de Paeſchdagen.

N°. 35.

Gifte van 't hooge en neder Gerecht van *Ooſterhout* aan Heer *Willem van Duvenvoorde.*

Wy Adeliſe Vrouwe van Liedekercke en van Breda, ende wy Geraerd Heere van Raſſegem, van Lens, van Liedekercke en van Breda, als wettighe Momboir Adeliſen voorgen., maken kondt en kennelyck allen den genen, die nu ſyn ende namaels weſen ſellen, dat wy omme getrouwen dienſt, die ons Willem van Duvenvoorde ons liefs Heeren sGraven Camerlinck van Henegauwen en van Hollant gedaen heeft, hem gegeven hebben en geven ons Dorp ende alle onſe Gerechten hooge en neder, ende alle onſe renten van Ooſterhoudt geheelyck ende met alle heure heerlykheyt ende toebehoorte, hoe dat ſy gelegen ſyn, al ſoo groot ende al ſoo veele als wy ſe daer hebben, ende nyet uytgeſcheyden, hem ende ſyne nacomelingen erffelyck ende emmermeer, ſonder eenigerhande argeliſt. Ende in oirconden van deſen dinghen ende in veſtinge ende te emmermeer behoef, ſoo hebben wy deſen letteren beſegelt met onſe ſegelen in kenniſſe der waerheyt. Ende om de meerdere ſekerheyt ende veſtinge den voorſz. Willemen te doene ende ſyne naercomelingen, waer by dat hem alle de voorſz. dingen emmermeer vaſt ende geſtade blyven ſullen; ſoo bidden wy ende verſoecken den hoogen Prince ende eenen Edelen Man onſen lieven Heere den Hertoge van Brabant, dat hy als overſte Heere van deſen goede, ſynen ſegel metten onſen in veſtinge te emmermeer behoeff ende te meere ſekerheyt, wille doen hangen aen de tegenwoordige Letteren. Ende Wy Jan by der gratien Gods Hartogh van Brabant, van Lothrycke en Lemborgh, om-

Digitized by Google

omme beden wille ende verſoecke van Adelyſe Vrouwe van Liedekerke ende van Breda, en myns Heeren Geraerds Heere van Raſſegem en van Lens, van Liedekerke en van Breda, heur wettich Momboir en Man voorgen., ſoo loven wy ende confirmeren alle deſe ſtucken voorgen. en beſchreven, ende hebben onſen ſegel doen hangen aen deſe Letteren met haeren voorſz. ſegel in kenniſſe en beveſtiginge der waerheyt. Dit was gedaen ende gegeven int jaer ons Heeren als men ſchreef Dartienhondert vyf en twintich, des Woensdachs naer Ste. Jans daghe Baptiſt, te midden ſomere. Beſegelt met drye kleyne ſegelen, uythangende aan dobbelen groenen ſyde lintkens in geluwe waſſche, den eerſten weſende langwerpich en de andere twee ronde.

N°. 36.

Gerard van Raſſegem verkoopt 't Landt van *Breda* aan *Jan den III.* Hertog van *Brabant.*

Roegier van Levedale Heere van Oirſchot en van Percke, Roeloff van Pypenpoy Droſſete van Brabant, Arnoudt Prooſt van Waſſenberge, Herman van Oſſe, Gielis vander Boeveryen, Mr. Dirck van Beke en Ludeken van Uden, Allen den ghenen die deſe Letteren ſelen ſien ende hooren leſen ſaluyt, met kenniſſe der waerheyt. Condt zy eenen yegelycken, dat des maendachs die naeſt geleghen es nae Ste. Valentyns dach, onſe Heere de Hertoge quam in een Hoff dat geheeten es Yetterbeke by Brueſſel, dat behoirt ten Gaſthuyſe Ste. Goedelen van Brueſſel, En ter ſelver uren quam aldaer Heer Geraerdt van Raſſegem, van Liedekerke en van Lens, en verkochte onſen Heere den Hertoge vooregenoempt de Heerlicheyt en 't goedt van allen den Lande van Breda met allen ſynen toebehoirten in hogen en in nederen, ende in allen dien dat gelegen es en gelyck dat myn Vrouwe zyn Wyff en Hy alſe haere wittige Manboire en Man van onſen Heere den Hartoge houdende waren te Leene. En daer aff ſoe gaff heme onſe Heere eenen Goodtspenninck in wittigen en gerechtegen Erfcoope, denwelken Goodtspenninck de Heere van Liedekercke vooregenoempt ontfinck en nam, en ſloech en droech heme dat ſelve goedt op met zynre handt en met zynre ſlippen temmermeer behoeff ende erfleck, ende geloofde aldaer onſen Heere den Hartoghe, dat hy Vrouwen ſyn Wyff ſoude brengen voor onſen Heere den Hertoge, en haer doen verthyen op alle dat goet van Breda voorſz. tons Heeren sHertogen behoef, alſoe dat vaſte ende geſtadigh ſoude ſyn ende blyven erflec heme ende zynen oir, ende oick alſoe ende met dien voerwaerden, dat onſe Heere den Hertoge voorn. van deſen daghe voirt die bovengenoempt es, ſyne handt ſoude ſlaen ende mach ane d'Landt ende Goedt van Breda voregenoempt, en heme daer aff onderwynden, gelyck en alſoe alſe de Heere van Liedekerke ende de Vrouwe van Liedekerke ſyn Wyff voormaels hadden gedaen, Ende met dien ſelven goede voirtaen doen ſoude al zynen wille en mach, in wat manieren dat hy woude, gelyck dat een Heere ſchuldich es te doene en mach doen met zynen goede, En want wy hier over waren alſe Mannen ons Heeren sHertogen, en der Vrouwe en sHeeren van Liedekerck als haere wettech Man, ſoe hebben wy deſe Letteren en deſe Vorwaerden bezegelt met onſen propren ſegelen in kinneſſen der waerheyt, en by bede en verſoecke ons liefs Heeren sHertogen voorn. Gegeven op dien ſelven Maendagh voregenoempt in 't jaer ons Heeren als men ſcreef Duſentech driehondert ende ſes ende twintech.

N°. 37.

Digitized by Google

N°. 37.

Aanſtelling van *Klaas van Niſpen* tot Schoutet van den Lande van *Breda.*

Wy Jan bi der gracien ons Heren, Hertoghe van Lothrike, van Brabant ende van Lemborgh, maken kont allen den ghenen, die deſe Letteren ſelen ſien en horen leſen, dat wy hebben gegeven ende geven Clauſe van Nyſpen onſen *Schoutethe van onſen Lande van Breda*, volcomene macht voert doen te eyſſcene ende eyſchen van onſen wegen van allen ſaken ende dingen die te verdeilene ende te verwiſene toebehooren alle die ghene die mesdadech zyn jegen ons binnen onſen Lande van Breda van den dingen voirgenoemt, ende onſe Scepenen daer op te maenne van onſen wegen, Ende wat maninghe ende wysdoeme, dat onſe vorſeide Schoutette en Scepenen hier op doen van onſen wegen, dat geloven wi vaſt ende geſtadech te houdene, ſonder dair yeghen yet te ghane noch te doene inne gheenre manieren. In orkenſchape van welken dingen wi hebben onſen ſegel doen hanghen ane deſe Letteren in kinneſſen der wairheyt, dewelke waern gemaeckt ende gegeven te Brueſſele des Goensdaeghs nae Sente Remys dach in den yare ons Heeren Duſentegh driehondert twintegh ende achte.

N°. 38.

Brief, waar by de Hertog van *Brabant* aan *Klaas van Niſpen* volmagt geeft, om Schepenen en Dingbancken te mogen aanſtellen in 't Landt van *Breda.*

Wy Jhan bi der gratien ons Heeren Hertoghe van Lothrike, van Brabant en van Lemborgh, maken kont allen den ghenen, die deſe Letteren ſelen ſien ende horen leſen, dat wy hebben gegeven ende geven Clauſe van Nyſpen onſen Schoutete van onſen Lande van Breda, volcomene macht te ſettene ende te makene Scepenen ende Dingebanghe in allen onſen dorpen van onſen vorſeiden Lande van Breda van onſen wegen, gelikerwys ende in diere manieren ochte wi ſe ſelve dair geſet ende gemaeckt hadden, omme te wiſene ende te doene van allen dinghen dat Scepenen toehoort nae maenneſſe ons Rechters, en es dat ſake, dat ſy gelaſt werden van eenegen dingen, dies ſy niet vroet ſyn, ſoe ſelen ſi comen ane onſen Scepenen van Breda, alſe ane haer hoet. Ende wat ſi hen daer aff wiſen, dat ſelen ſi voertgheven en dat ſal geſtadech bliven, en ſyn gehouden van onſen wegen. In orkenſcape van welken dingen wy hebben onſen ſegel doen hangen ane deſe Letteren in kenniſſen der waerheyt, dewelcke waren gegeven te Brueſſele des Woendaegs nae Sente Remys dach in den jaare ons Heeren Duſentegh driehondert twintich ende achte.

Digitized by Google

N°. 39.

Overdracht tuſſchen den Hertog van *Brabant* ende Jonckvrouwen *Marie* en *Margriet van Liedekercke*, wegens 't Landt van *Breda*.

Het ſy condt allen lieden, dat wy gemeene Magen van de Joncvrouwen Marie en de Joncvrouwe Margriete myns Heeren Philips kinderen wylen Heer van Liedekerke, vergadert waren voor onſen Heer de Hertoge van Brabant, begerende aan hem ende biddende, dat hy de Joncvrouwen aſſigneren wilde en goeden int goet van Breda, welk was myns Heeren van Liedekercke der Joncvrouwen Vader voorſz. Waer op onſen Heere den Hertoge antwoirden, dat hyt geerne wilde doen, en gaf de Magen ceure, weder ſy wilden by den Lantrechte, of by de gemeene Magen: hier op vergaderden Wy de gemeyne Magen van de Joncvrouwe voorſz. ter eenre Stede, en droegen over een met een gemeyn accordt, dat ons wel mogelyck dochte ende redelyk weſen, dat Joncvrouw Marie en Joncvrouw Margriete ſouden hebben en gebruycken deene helft claerlyk doorgaens van de goeden van Breda, gelyk alſt myn Heere van Liedekercke haer lieder Vader, daer Godt de ſiele af moet hebben, beſittende en houdende was op den tyt dat hy leeffde, Waer ook dat ſaecke dat myn Vrouw van Liedekercke die nu es der Joncvrouwen Suſtere voorſz. of myn Heere Geraert haer Man, dit voorſz. goet gemindert hadden in eenigen deele, of wechgegeven of vercocht, daeromme en ſoude der voorſz. Joncvrouwen deel niet weſen te minder, maer ſouden dat goet inbrengen geheel, gelyk dat was op den tyt dat myn Heer van Liedekercke der voorſz. Joncvrouwen Vader leefden. Ende over deſe dingen voorſz. ende overeendragen waeren wy als gemeene Magen van de Joncvrouwen voorſz., myn Heer Geraert van Liedekercke, den Heere van Adingen, den Heere van Mechline, de Borchgraeve van Haveretz, myn Heer Seger van Gent, den Heer van Duffele, den Heer van Cranendonck, myn Heere Florkyn tsHeeren ſoone van Machline, myn Heere van Scoonhove, myn Heere Golan van der Tumben, en myn Heer Symon van Maelſtede, Ridderen: Hendrick van Liedekercke, Wulpaert Vylain, Louis vander Aa, Geraert van Duffelen, en Wouter Vilain. Ende om dat wy voiren ter ſtede waeren, daer wy onſen Heere den Hertoge deſe voirſz. woirden hoirden ſpreken, ſoo hebben wy in deſer voorſz manieren hier af geſegt ons goetduncken, biddende en verſoeckende oitmoedelick onſen Heere de Hertoge, dat hyt in deſe manieren wille conſenteren, en de arme Joncvrouwen helpen, dat ſy worden geaſſigneert en gegoet in hare vaderlyke verſterffeniſſe, want Edel Heere aen u ſtaet hier af allen haeren trooſt en eere, hier mede doet al uwen wille. En om dat dit was gedaan by gemeynen accorde van ons voorſz., ſoo hebben wyt geſegelt elck van ons met ſynen ſegel uythangende. Dit was gedaen in 't jaer 1328. op St. Jacobsdach en St. Chriſtophori.

N°. 40.

Digitized by Google

N°. 40.

Acte van Legitimatie van Heer *Willem van Duvenvoorde*, door Keyzer *Lodewyck van Beyeren.*

Ludovicus Dei gratiâ Romanorum Imperator semper Augustus, nobili Viro Wilhelmo de Duvenvorde, militi suo & Imperii fideli dilecto, gratiam suam & omne bonum.

Licet primevus tuæ nativitatis ortus, qui non est de legitimo matrimonio procreatus, à quibuslibet actibus legitimis, & civilibus honoribus te excludat, quia tamen bonæ conversationis habes testimonium & virtutis, ut erga te clementia clareat Augustalis, cùm nasci ex illicito coitu non sit culpa geniti, sed potius generantis, veniâque digni sunt, qui vitio elaborant alieno, Te legitimamus, habilitamus & restituimus ad omnes singulos & singulas honestiates & honores, dignitates, & actus legitimos & civiles, tollentes & auferentes à te quamlibet illegitimitatis maculam atque notam, tecum in his & omnibus aliis super dicto defectu ex certa nostra scientia dispensantes. Ita quod succedere valeas, & heres ex testamento & ab intestato existere parentibus tuis, aut quibuscunque aliis seu alio quocunque relicti titulo recipere vel habere, & omnia alia exercere, & ad ea assumi ut legitimus, & quæ rite cadere possent, si ab origine fuisses legitime procreatus, non obstante aliquâ lege Juris vel Statuti generali vel speciali, & specialiter illâ lege, quæ spurios Manzeres nisi ex certa scientia legitimare prohibet, & quibuscunque aliis, quorum in præmissis fieri deberet mentio specialis. Quibus omnibus, quoad præmissa, de plenitudine Imperatoriæ potestatis ex certa scientia derogamus, omnique erga te exceptione & objectione prolis legitimæ quiescente. In quorum testimonium præsentes conscribi majestatisque nostræ sigillo jussimus communiri. Datum Papyæ, undecimâ die mensis Augusti, anno Domini millesimo trecentesimo vicesimo nono, Regni nostri anno quinto decimo, Imperii verò secundo.

Lodewyk, by der gratien Gods, Roomsch Keyzer, altyt Vermeerderaer des Ryks, Aan den Edelen Man Willem van Duvenvoorde, zyne gunst en alles goeds.

Niet tegenstaende uwe oorspronkelyke geboorte, welke uyt geen wettig huwelyk is voortgesprooten, u van alle wettige handelingen en eerampten uytsluyt; vermits gy echter de getuygenis hebt van een goed gedrag en deugdzaamheid, op dat onze Keyzerlyke goedertierentheid omtrent u zoude uytblinken, naadien gebooren te worden uyt een onwettige byslaap, geenzints de schult is der kinderen, maar veel meer der ouders, en dat zy weerdig zyn vergiffenis te verlangen, welke door eens anders schult lyden; zoo wettigen wy u, maken u bequaam en herstellen u tot alle en eene ygelyke eere en eerampten, weerdigheden, wettige en burgerlyke handelingen, van u wegnemende alle smet en blyk van onwettigheid, in deze en in alle andere zaken u van het bovengemelde gebrek, uyt onze rechte wetenschap, teenemael vry verklarende. Zoo dat gy moogt erven en erfgenaem wezen, by of zonder testament, van uwe ouders, of 't geene ur, van wie het anders zyn mag, op eenige andere wyze wordt naagelaten, moogt hebben en houden, en alle andere zaken verrichten en daar toe aangestelt worden, gelyk een wettige, en gelyk zulks naa rechten zoude konnen geschieden, indien gy uyt een wettig huwelyk waert voortgesproten; en dit niettegenstaande eenige wet van 't Recht, of van eenige algemeene of byzondere Lands of Stads keuren, en byzonderlyk die wet, welke verbiet de bastaerden en buyten huwelyk geteelde kinderen, niet dan uyt eene zekere wetenschap te wettigen, en wat voor andere zaken meer zyn, waar van hier voor een byzonder gewag zoude moeten gemaakt worden; welke alle, zoo veel het voorgemelde aangaat, wy uyt onze Keyzerlyke volle macht te niet doen, alle uytzonde-

Erat-

Digitized by Google

ring en tegenwerping van eene onwettige geboorte tegen u doende ophouden. In kenniſſe van welke dingen wy dezen tegenwoordigen Brief hebben doen opſtellen en met ons Keyzerlyk zegel bekragtigen. Gegeven te Pavia den elfden van Oogſtmaandt, int jaar ons Heeren, Duyſend driehondert en negen en twintig, het vyftiende jaar van ons Koningryk, en van ons Keyzerryk het tweede.

Eratque obſignatum majori ſigillo, de ſericiis frangiis viridis & flavi coloris prependente, in quo impreſſus Imperator in ſolio ſedens, manu dextrâ tenens baculum, & ſiniſtrâ orbem, & ab utroque latere, ſicut & à tergo ſigilli, Gryphe.

En was bezegelt met het groot zegel, onder uythangende, aan een groene en geele zyde koord, verbeeldende het zegel den Keyzer zittende op zyn throon, in zyne rechterhandt den Scepter, en in zyne linkerhandt een Wereldkloot houdende, en aan byde zyden, gelyk oock op den rug des zegels, een Griffioen.

Supradicta collata cum Inſtrumento principali, quod inter Archiva Principis Aurieci ſervatur, concordat, per me Graphiarium urbis & territorii Bredani, die xxviij Junii a° xvj^c xliv.

Het voorſz. vergeleken zynde met het Oorſpronkelyke Schrift, 't gene onder de Archiven des Princen van Oranje bewaert wordt, is daar mede bevonden overeen te komen, door my Griffier der Stadt en van den Lande van Breda, den 28. Juny 1644.

(Et erat ſubſignatum)

A. HAVERMANS.

(*En was getekent*)

A. HAVERMANS.

No. 41.

Privilegie, dat alle 't Wollewerck inkomen moet binnen de Poort van *Breda.*

Jhan bi der gratien ons Heren, Hertoge van Lothryck, van Brabant ende van Lemborgh, doen cont allen den ghenen, die deſe Letteren ſelen ſien ende horen leſen, dat wi hebben gegeven ende geven voor ons, vore ons Oir ende voir onſe nacomelinge, erflike endeemmermeer onſen lieven ende getrouwen lieden van onſer Poort van Breda, dats te wetene onſen Scepenen, Gefwoernen en allen onſen Poorteren van onſer voorſeider Poort, die nu ſyn ende naemaels ſyn ſelen, dat alle dWollewerck incomen moet binnen onſer vorſeider Poort van Breda, dat es te verſtane, dat niemen Lakene maken en mach, noch binnen landts doen maken, noch weven noch vollen en ſal, noch ſcherdeſch houden, noch laken ſnyden en mach, hi en wone binnen onſer voorſeider Poort van Breda, en hi en ſy Poorter daarbinnen. Ende ware dat ſake, dat yemen wye dat hi ware eenech van deſen vorſeiden poenten brake echte dair yegen yet dade in wat manieren dat ware, ende hoe dickwyle dat geſchiede, hy ſoude verboren altoes alſoe menegewerf alſt geviele vyff pont zwerter Tornoyſe, den ouden groten Conings Tornoyſen voir ſeſthien penninghe gerekent, van welken booten voirſeit wy, onſe Oer ende onſe nacomelinghe

Digitized by Google

melinghe ſelen altoes hebben die eene heleft, ende onſe vorſeide Poort van Breda die ander heleft. Ende alle deſe voorſeide poenten ende elck by hem mach een van de Gezworen van onſer voorſeider Poort calangieren ane die ghene die ſe breken ende verboren ſelen, oft dair yegen yet doen ofte gaen; En waer hyt op hem met tween wettegen Cnapen vertughen mach en wettelike betoenen, daer moeten ſys pleghen ſonder enege eedt dair yegen te doene, daer hys oock op hem wettelike niet en mach betoenen, daer mogen ſys hem ontſchuldegen met haire eet. Voort gheven wy ende hebben gegheven onſer voorſeider Poort van Breda alle haere gemeinte, die onſer voorſeiden Poort toebehoort, uutteghevene tot erffeliken cheynſe, ende haren vryen wille dair mede te doene, dat es te verſtane de koet, den art, de heide bi den Molenvloet ende hore Viſſcherie.

Ende ontbieden en bevelen ernſtelike onſen Droſſaten, onſen Schouteten, ende allen onſs Rechteren van onſen Lande van Breda, die nu ſyn ende namaels ſyn ſelen, dat ſy ſonder enegh wederſeghen alle deſe voirſeide poente onſer voirſeider Poort vaſt ende geſtadech houden ende doen houden en paiſleke doen gebruken, alſoe dickewyle alſe ſys verſocht ſelen ſyn van onſer voirſeider Poort wegen. Ende alle de voirſeide boeten ute te reiken te onſen behoef ende tot ons vorſeider Poort behoef, alſoe dickewyle alſt ſal geſchien, ende gevallen. Ende omme dat wy willen dat alle deſe vorſeide ende elc bi hem vaſt ende geſtadech blive en wel gehouden tot eweliken dagen van ons, van onſe oir en van onſen nacomelinghen, ſoe hebben wy gegheven onſer voirſeider Poort van Breda deſe letteren beſeghelt met onſen ſeghele, in kinneſſen der wairheit. Dit was gedaen ende gegeven tot Brueſſele in sHeilegs Kerſts avonde, in den yare ons Heeren Duſentegh dryehondert dertich en een.

Nº. 42.

Jan Hertog van *Brabant* maakt de Schepenbanck der Stadt *Breda* 't Hooft van 't geheele Landt.

Wy Jan, bi der gracien ons Heren, Hertoge van Lothrike, van Brabant ende van Lemborgh, doen condt allen den ghenen die deſe Letteren ſelen ſien ende horen leſen, want wi hebben gemaeckt onſe Scepenen van onſer Stad van Breda 't hoet van allen den Scependoeme van onſen Lande van Breda, En ſoe wat onſe Scepenen van Breda vorſeyt wiſen ende uuttegeven op hare eet, ende op hare beſte eendrachtelyc onſen anderen Scepenen van buten, als ſy tote hen comen alſe tot haren hoode, dat dat vaſt ende geſtadich blive ende gehouden werde van elcker manlyc, Voort ſoe en willen wy niet, dat de manne van onſen voirſeyden Lande van Breda yet ter Scepenvonneſſen comen noch gaen en ſelen, en ſi dat ſake, dat ſi bi conſente ende wille ons Rechters, die nu daer es ochte naemaels weſen ſal. En deſen Brief willen wi dat hi dure te onſen wille en te onſen wederſegghene. In orkenſchape van welcken dingen wi hebben onſen Segel doen hangen ane deſe Letteren. In kinneſſen der waerheit. Dit was gedaen ende gegeven te Vuren, des Saterdaeghs nae Derthiendagh in den yare Duſentegh driehondert twee ende dertich.

Digitized by Google

N°. 43.

Vonnis en Uytſpraak van *Philips van Valois*, Koning van *Franckryck*, tuſſchen *Jan* Hertog van *Brabant* en *Gerard* Heer van *Raſſegem*, wegens de Verkoping van't Landt van *Breda*.

Philippe par la grace de Dieu, Roy de France, ſavoir faiſons à tous, que comme deſlors querele & comptention fuiſſent née entre noſtre très chier & feal Couſin le N. Duc de Brebant dune part, & Guerardt Seigneur de Raſſenghien, Chevalier, pour luy & pour Aelipz ſa fame, entant comme à eulx & à chacun deuls puet touchier daultre part, pour cauſe de la terre de Breda, aſſyſe au Duchaume de Brebant, & laquelle ledit Seigneur de Raſſenghien diſoit appartenir à luy à cauſe de ſa femme, Et laquelle il diſoit ledit N. Duc avoir tenu par pluſieurs années ſans cauſe raiſonnable. Les gens dudit N. Duc de Brebant diſans au contraire, que à juſte & loyal titre dachapt l'avoit tenu & tenoit, Et que ledit Seigneur de Raſſenghien la li avoit vendue pour certain pris, lequel il avoit eu & receu dudit Duc. Ledit Seigneur de Raſſenghien replicant au contraire, que celle terre eſtoit de l'heritage de ſadite fame, & que celle vendition il avoit fait ſur condition, ſe elle plaiſoit à ſa dite fame, laquelle ne li avoit pas pleu. Finablement nous & les dites parties eſtans à Amiens, nous deſirans à accorder lesdis diſcors & mettre bonne paix & bon accort entre ycelles parties, Envoiaſmes nos amez & feaulz l'archeveſque de Roën, Leveſque d'Arras, le Seigneur de Gennille & aulcuns autres nos feaulx Conſeilliers, à noſtre dit Couſin le N: Duc deſſus dit, liquelz eſtoit lors malades, & ne povoit bonnement venir en noſtre preſence, pour ſavoir ſa entention ſour ce, liquel nous reporterent que ledit.... Duc voult & accorda par devant eulx à ce deputez par nous & en noſtre nom, que ledit Seigneur de Raſſenghien paye & delivre audit ... Duc, ou à ſon commandement, toute la ſomme de pecune que il avoit eu & receu dudit ... Duc pour ladite terre, Et que ledit Seigneur de Raſſenghien entre en la foy & homaige dudit ... Duc de la terre de Breda. & de tous les drois, appartenances & appendances dicelle, Et lidiz ... Duc le en recoive en ſa foy & hommaige, Et que parmy ce lidiz ... Duc renderoit, delivreroit & reſtitueroit & promiſt rendre, delivrer & reſtituer toute ladite terre de Bre-

Philips by der gratien Gods, Koning van Franckryck, doen te weten aan allen, dat nadien er zedert eenigen tyd verſchil en twiſt was ontſtaan tuſſchen onzen zeer lieven en getrouwen Neef den Hertog van Brabant, aan de eene, en Gerard Heer van Raſſegem, Ridder, zoo voor hem als voor Adeliſe zyne gemalin, in zoo verre het haar of ymandt van den haaren mag aangaan, aan de andere zyde, wegens het Landt van Breda, gelegen in 't Hertogdom van Brabant, het gene de gemelde Heer van Raſſegem zeide hem toe te komen uyt hoofde van zyne Vrouwe, en by den Hertog nu veele jaaren, zonder eenige wettige oorzaak bezeten te zyn geweeſt: De Lieden des gemelden Hertogs daar tegen zeggende, dat hy het voorſz. Landt hadde gehouden en nog hieldt by een rechmatigen en wettigen titel van koop, en dat gemelde Heer van Raſſegem 't zelve aan hem hadt verkogt voor zekere ſomme van penningen, welke hy ook van den Hertog hadt ontfangen: Waer tegen de voorſz. Heer van Raſſegem weder antwoordde, dat het voornoemde Landt was het Erfgoedt van zyne Vrouwe, en dat hy de verkooping hadt gedaen op voorwaerde, indien ze aan zyne Vrouw behaagde, maar dat zy haar niet hadt behaagt. Eyndelyk wy en de gemelde Partyen wezende te Amiens, en begeerende die twiſt uyt den weg te ruymen, en tuſſchen de voorſz. partyen de vrede en eendracht te herſtellen, zonden wy onſe lieven en getrouwen, den Aertsbiſſchop van Roan, den Biſſchop van Arras, den Heer van Gennille, en eenige andere onze getrouwe Raden, aan onzen gemelden Neef den Hertog voorgenoemt, welke te dier tyd ziek lag, en daar door verhindert wierd by ons te komen, om zyne meening daar omtrent te verſtaan; Welke ons dan verſlag deden, dat de gemelde Hertog, in tegenwoordigheid van hen, als daar toe by ons en in onzen naam afgezonden,

Digitized by Google

Breda audit Seigneur de Raſſenghien, avecq tous les drois appartenances & appendances dicelle entierement, en auſſi bon point & eſtat comme elle eſtoit au tamp que lidiz... Duc la priſt & miſt ou fiſt mettre en ſa main, En telle maniere toute voyes que ledit Sire de Raſſenghien ne puet ne ne doit, pora ne debvera jamais riens demander audit... Duc, ſes hoirs ne ſes Succeſſeurs, ne à ſes gens, des levées, yſſues & biens, que il a pris & levé par luy ou par aultres de la dite terre, ou tamps paſſé, juſques au jour de huy; Ainz en eſt & demeure lidiz... Duc pour li, ſes hoirs & Succeſſeurs, ſes gens & tous ceulz qui ont cauſe de luy tous quietes & delivrés perpetuelment. Et auſſi en telle maniere & condition, que ſi lidiz Sires de Raſſenghien, ſadite fame, leurs hoirs, ou leurs Succeſſeurs, & de chaſcun deulz, voloient vendre ladite terre de Breda & les appertenances ou appendances dicelle, il le deveront faire ſavoir audit N. Duc de Brebandt, avant que il la vendent à aucune perſonne, Et lidiz... Duc, ſes hoirs & ſes Succeſſeurs la pouroient & deveroient avoir devant toutes; aultres perſonnes ſe il leur plaiſt pour tel pris comme lidiz Sires de Raſſenghien, ſadite fame, leurs hoirs ou leurs Succeſſeurs en pouroient avoir daultre perſonne, quelle que elle ſoit, De rechief que ledit Sire de Raſſenghien doibt rendre audit N. Duc, les miſes & deſpens pourfitables faiz par ledit N. Duc en amendement des edifices & maiſons de ladite terre, Et ſe les dictes parties neſtoient à accort ſur les miſes & depens deſſus dits, nous en ferions ſavoir la verité par certain ou certains Commiſſaires que nous deputerions à ce, ſans tout plait & hors de tout jugement, Et ce que trouve en ſeroit rapporté à nous, nous par nous, ou par aultre ou aultres, en ordonnerons ou ferons ordoner & determiner, ſelonc ce que bon nous ſemblera, & à noſtre pure volonté, Et aux choſes deſſus dites ſe conſent lidiz N. Duc, & icelle promiſt tenir & garder pour luy, ſes hoirs & ſes Succeſſeurs perpetuellment. Et auſſi ledit Seigneur de Raſſenghien eſtablis en noſtre preſence par devant nous, les choſes deſſus dits promiſt pour luy, & priſt en main pour ſadite fame, leurs hoirs & leurs Succeſſeurs tenir & garder fermement & perpetuelement, ſans aller encontre, Et voult & accorda que de ceſt accord nous donniſſions nos Lettres ouvertes à l'une partie & à l'aultre. En teſmoignage deſquelles choſes nous avons fait mettre noſtre Seël pendant en ces preſentes Lettres faictes à

den, verklaart hadt te vrede te zyn dat de voorſz. Heer van Raſſegem aan hem Hertog, of aan zyn ordre, zoude betaalen en overgeven de geheele ſomme van penningen, welke hy van den gemelden Hertog hadt ontfangen voor het voorſz. Landt, en dat de Heer van Raſſegem wegens het Landt van Breda met alle deſzelfs rechten en toebehoorten, zoude hulde en eedt doen aan den Hertog, en dat de Hertog hem zoude ontfangen in zynen eedt en manſchap. En dat hy zulks doende, de Hertog aan den gemelden Heer van Raſſegem zoude wedergeven en uitkeeren, gelyk hy beloofde weder te geven en uit te keeren het ganſche Landt van Breda met alle deſzelfs rechten, aanhangſelen en toebehoorten, in 't geheel en in zoo goeden ſtaet, gelyk het was te tyde als het de Hertog in zyn bezit overnam of deed overnemen; zoodanig egter, dat gemelde Heer van Raſſegem niet kan of mag, nog niet zal konnen of mogen ietwes eyſſchen van den Hertog, zyne oiren en nakomelingen, nog van zyne bedienden, wegens de inkomſten en rechten, welke hy, het zy zelfs of door anderen, uyt het gemelde Landt, in den voorleden tyd, tot den huydigen dag toe heeft genomen en geheven; zulks dat de gemelde Hertog, voor zich, zyne oiren en nakomelingen, zyne bedienden, en alle de genen welke van zynent wege aangeſtelt waren, ten eeuwigen dage vry en onaanſpreekelyk blyven: Voorts oock onder deze voorwaerde, dat indien de voorſz. Heer van Raſſegem, zyne Vrouw, hare oiren en nakomelingen, of iemant van hen, het Landt van Breda, met alle deſzelfs toebehoorten t' eeniger tyd wilden veylen, zy dat zullen moeten bekent maken aan den gemelden Hertog van Brabant, voor en al eer zy het aan iemant verkoopen; En de voorſz. Hertog, zyne oiren en nakomelingen zullen het konnen en mogen koopen voor alle anderen, zoo het hen behaagt, voor zoodanigen prys, als de gemelde Heer van Raſſegem, zyne Vrouw, haare oiren en nakomelingen, daar voor van ymandt anders, wie hy oock mogt wezen, zouden konnen bedingen. Eyndelyk, dat de gemelde Heer van Raſſegem aan den Hertog zal wedergeven de nodige en voordeelige onkoſten by den gemelden Hertog gedaen tot verbetering

Digitized by Google

à Amiens le xxxe jour d'Aouſte Lan de grace mil ccc. *trente & quatre.*

tering der gebouwen en huyſen van het voornoemde Landt, En indien de voorſz. partyen niet konden overeenkomen wegens die koſten, dat wy daar van de waerheid zouden laten onderzoeken door een zekeren of zekere Gevolmagtigden die wy daar toe zouden afzenden, buyten eenige rechtspleging of geding; en van het gene zy bevinden zouden, aan ons verſlag gedaan zynde, zoo zullen wy zelve, of door een ander of anderen, zoodanig beſluyten en beſchikken, of doen beſluyten en beſchikken, als ons zal goeddunken, naar onzen eygen vryen wil. En aan de bovengemelde zaken heeft de Hertog zyne toeſtemming gegeven, en belooft die te houden voor zich, zyne oiren en zyne nakomelingen ten eeuwigen dagen. En deſgelyks heeft de Heer van Raſſegem in onze tegenwoordigheid, belooft voor hem, voor zyne Vrouwe, voor haare oiren en nakomelingen, de voorſchreve dingen te houden vaſt en ten eeuwigen tyden, zonder iets daar tegen te doen; willende en ſtaande toe dat wy van deze overeenkomſt onze opene brieven zouden geven aan de eene en de andere partye. In oorkonde dezer zaken hebben wy ons zegel aan dezen tegenwoordigen brief doen hangen. Gedaen te Amiens den 30. van Oogſtmaandt 1334.

N°. 44.

Vidimus van 't Appointement, uytgegeven by *Philips* Koning van *Franckryck*, ter beſliſſing der verſchillen gerezen tuſſchen *Jan* Hertog van *Brabant*, en *Gerard* Heer van *Raſſegem*, wegens 't Landt van *Breda*.

A tous ceulz qui ces Lettres verront, Pierre Belagent Garde de la Prevoſté de Paris, Salut. Sachent tous que nous lan mil trois cens trente quatre le Merquedi vingt ung jour de Decembre, veiſmes unes Lettres ſcellées du grand ſeel noſtre Sire le Roy à double queue & en cyre jaune, contenant cette forme.

Aan alle de genen die dezen zullen zien, Pieter Belagent, Bewaarder van 't Ambacht van Parys, ſalut. Het zy kennelyk aan allen, dat wy in 't jaar Duyſend driehondert vierendartig, op Woensdag den enentwintigſten van Wintermaandt, hebben gezien zekeren brief, gezegelt met het groot zegel van onzen Heere den Koning, in geel waſch en dubbele ſteerte, luydende als volgt.

Philippes par la grace de Dieu Roys de France, A tous ceux qui ces preſentes Lettres verront & orront, Salut. Savoir faiſons à tous, que pour appaiſer les diſcords, qus-

Philips, by der gratie Gods Koning van Franckryk, allen den genen, die dezen Brief zullen zien en hooren, ſalut, Doen te weten aan allen, dat wy,

Digitized by Google

querelles conceulx dentre noſtre tres chier & feal Couſin le Duc de Brabant dune part, & Guerardt Sr. de Raſſenghien, Chevalier, pour luy & Aalis ſa femme entant comme à ceulx & chacun de eus peult toucher daultre part, pour cauſe de la terre de Breda aſſize au Ducbié de Brebant, Avons ordonné en la manière que ſenſuyt, C'eſt aſſavoir, premièrement que ledit Seigneur de Raſſenghien payera à noſtre chier & feal Couſin le Duc deſſus dit la ſomme de pecune que il avoit receue de luy pour la dite terre de Breda, & que noſtre dit chier Couſin le recevera en homage de ladite terre & len mettera ou fera mettre en poſſeſſion corporelle. Avons ordonné que ledit Seigneur de Raſſenghien rapportera en la main de noſtre dit chier Couſin ladite terre de Breda, & ſera deputé par nous certain Commiſſaire pour ſcavoir & enquerre la verité des couſtz & des miſes raiſonnables faictes à cauſe desdites reparations, pour loyaulment rapporter tout ce que il en aura trouvé à nous, pour en faire & ordonner ce que bon nous ſemblera. Item que ledit Seigneur de Raſſenghien joira & reſploictera des fruits de ladite terre en la maniere que ſes devanciers en ont joy & reſploicté, juſques à doncq que nous avons ordonné de la ſomme que deue ſera à noſtre dit chier Couſin le Duc, pour les couſtz & miſes raiſonnables faictes à cauſe des dictes reparations, Et au cas que ledit Sr. de Raſſenghien ſeroit defaillant de payer à noſtre dit chier Couſin le Duc la ſomme par nous ordonné à lui eſtre rendue pour les dictes reparations, nous voullons que noſtre dit chier Couſin lieve ou face lever & exploicter les fruicts de ladite terre juſques à la value dicelle ſomme par nous ordonnée ſi comme dict eſt. En teſmoing de laquelle choſe nous avons faict mettre noſtre ſeël à ces preſentes Lettres. Donné au Bois de Vicennes le xvije jour de Decembre l'an de Grace Mil trois cent trente quatre.

wy, om te bevredigen de twiſt en verſchillen welke gereſen waren tuſſchen onzen zeer lieven en getrouwen Neef den Hertog van Brabant, ter eenre, en Gerard Heer van Raſſegem, Ridder, voor hem ende voor Adeliſe zyne gemalinne, zoo verre het hen of iemandt van hen mag aangaan, ter andere zijde, wegens het Landt van Breda, gelegen in 't Hertogdom van Brabant, daar van hebben beſtelt op de volgende wyze; te weten eerſtelyk, dat de gemelde Heer van Raſſegem aan onzen lieven en getrouwen Neef den Hertog voornoemt zal betalen zoodanigen ſomme van penningen, als hy van hem heeft ontfangen voor het voorſchreve Landt van Breda, en dat gemelde onze lieve Neef hem zal ontfangen in eedt en hulde wegens het gemelde Landt, en hem ſtellen of doen ſtellen in het dadelyke bezit van dien. Inſgelyks hebben wy goedgevonden, dat de gemelde Heer van Raſſegem het voorſchreve Landt van Breda zal ſtellen in handen van onzen voornoemden lieven Neef, en zal van onzent wegen afgezonden worden zeker Gemagtigde, om te weten en te onderzoeken de waerheid der redelyke koſten gedaan ter zake der nodige verbeteringen, ten eynde ons opregtelyk verſlag te doen van al het gene hy daar omtrent zal hebben bevonden, om verders daar in te doen en te beſchikken 't gene ons zal goed dunken. Inſgelyks dat de Heer van Raſſegem zal genieten en heffen de inkomſten van 't zelve Landt, even als zyne Voorzaten die genoten en geheven hebben, ter tyd toe dat wy zullen begroot hebben de ſomme, welke onzen gemelden lieven Neef den Hertog zal behooren toegelegt te worden voor de redelyke onkoſten by hem gedaan ter zake der voorſchreve verbeteringen. En ingeval de Heer van Raſſegem in gebreke bleef aan den gemelden onſen lieven Neef den Hertog te betalen de ſomme die wy zullen goedvinden dat aan hem uitgekeert worde voor de voorſchreve verbeteringen, zoo willen wy dat onze gezeide lieve Neef heffe of doe heffen de inkomſten van het voornoemde Landt, tot zoo lange hy daar uyt van de door ons vaſtgeſtelde ſomme voldaan zy, gelyk gezegt is. In ooirkonde dezer zake, hebben wy ons zegel aan dezen tegenwoordigen brief doen hangen. Gegeven te Bois

Digitized by Google

à Amiens le xxxe jour d'Aouſte Lan de grace mil ccc. *trente & quatre.*

tering der gebouwen en huyſen van het voornoemde Landt, En indien de voorſz. partyen niet konden overeenkomen wegens die koſten, dat wy daar van de waerheid zouden laten onderzoeken door een zekeren of zekere Gevolmagtigden die wy daar toe zouden afzenden, buyten eenige rechtspleging of geding; en van het gene zy bevinden zouden, aan ons verſlag gedaan zynde, zoo zullen wy zelve, of door een ander of anderen, zoodanig beſluyten en beſchikken, of doen beſluyten en beſchikken, als ons zal goeddunken, naar onzen eygen vryen wil. En aan de bovengemelde zaken heeft de Hertog zyne toeſtemming gegeven, en belooft die te houden voor zich, zyne oiren en zyne nakomelingen ten eeuwigen dagen. En deſgelyks heeft de Heer van Raſſegem in onze tegenwoordigheid, belooft voor hem, voor zyne Vrouwe, voor haare oiren en nakomelingen, de voorſchreve dingen te houden vaſt en ten eeuwigen tyden, zonder iets daar tegen te doen; willende en ſtaande toe dat wy van deze overeenkomſt onze opene brieven zouden geven aan de eene en de andere partye. In ooirkonde dezer zaken hebben wy ons zegel aan dezen tegenwoordigen brief doen hangen. Gedaen te Amiens den 30. van Oogſtmaandt 1334.

N°. 44.

Vidimus van 't Appointement, uytgegeven by *Philips* Koning van *Franckryck*, ter beſliſſing der verſchillen gerezen tuſſchen *Jan* Hertog van *Brabant*, en *Gerard* Heer van *Raſſegem*, wegens 't Landt van *Breda*.

A tous ceulz qui ces Lettres verront, Pierre Belagent Garde de la Prevoſté de Paris, Salut. Sachent tous que nous lan mil trois cens trente quatre le Merquedi vingt ung jour de Decembre, veiſmes unes Lettres ſcellées du grand ſeel noſtre Sire le Roy à double queue & en cyre jaune, contenant cette forme.

Aan alle de genen die dezen zullen zien, Pieter Belagent, Bewaarder van 't Ambacht van Parys, ſalut. Het zy kennelyk aan allen, dat wy in 't jaar Duyſend driehondert vierendartig, op Woensdag den enentwintigſten van Wintermaandt, hebben gezien zekeren brief, gezegelt met het groot zegel van onzen Heere den Koning, in geel waſch en dubbele ſteerte, luydende als volgt.

Philippes par la grace de Dieu Roys de France, A tous ceux qui ces preſentes Lettres verront & orront, Salut. Savoir faiſons à tous, que pour appaiſer les diſcords, qus-

Philips, by der gratie Gods Koning van Franckryk, allen den genen, die dezen Brief zullen zien en hooren, ſalut, Doen te weten aan allen, dat wy,

Digitized by Google

querelles conceulx dentre noſtre tres chier & feal Couſin le Duc de Brabant dune part, & Guerardt Sr. de Raſſenghien, Chevalier, pour luy & Aalis ſa femme entant comme à ceulx & chacun de eus peult toucher daultre part, pour cauſe de la terre de Breda aſſize au Duchié de Brebant, Avons ordonné en la manière que ſenſuyt, C'eſt aſſavoir, premièrement que ledit Seigneur de Raſſenghien payera à noſtre chier & feal Couſin le Duc deſſus dit la ſomme de pecune que il avoit receue de luy pour la dite terre de Breda, & que noſtre dit chier Couſin le recevera en homage de ladite terre & len mettera ou fera mettre en poſſeſſion corporelle. Avons ordonné que ledit Seigneur de Raſſenghien rapportera en la main de noſtre dit chier Couſin ladite terre de Breda, & ſera deputé par nous certain Commiſſaire pour ſcavoir & enquerre la verité des couſtz & des miſes raiſonnables faictes à cauſe desdites reparations, pour loyaulment rapporter tout ce que il en aura trouvé à nous, pour en faire & ordonner ce que bon nous ſemblera. Item que ledit Seigneur de Raſſenghien joira & reſploictera des fruits de ladite terre en la maniere que ſes devanciers en ont joy & reſploicté, juſques à doncq que nous avons ordonné de la ſomme que deue ſera à noſtre dit chier Couſin le Duc, pour les couſtz & miſes raiſonnables faictes à cauſe des dictes reparations, Et au cas que ledit Sr. de Raſſenghien ſeroit defaillant de payer à noſtre dit chier Couſin le Duc la ſomme par nous ordonné à lui eſtre rendue pour les dictes reparations, nous voullons que noſtre dit chier Couſin lieve ou fache lever & exploicter les fruicts de ladite terre juſques à la value dicelle ſomme par nous ordonnée ſi comme dict eſt. En teſmoing de laquelle choſe nous avons faict mettre noſtre ſeël à ces preſentes Lettres. Donné au Bois de Vicennes le xvij^e^ jour de Decembre l'an de Grace Mil trois cens trente quatre.

wy, om te bevredigen de twiſt en verſchillen welke gereſen waren tuſſchen onzen zeer lieven en getrouwen Neef den Hertog van Brabant, ter eenre, en Gerard Heer van Raſſegem, Ridder, voor hem ende voor Adeliſe zyne gemalinne, zoo verre het hen of iemandt van hen mag aangaan, ter andere zijde, wegens het Landt van Breda, gelegen in 't Hertogdom van Brabant, daar van hebben beſtelt op de volgende wyze; te weten eerſtelyk, dat de gemelde Heer van Raſſegem aan onzen lieven en getrouwen Neef den Hertog voornoemt zal betalen zoodanigen ſomme van penningen, als hy van hem heeft ontfangen voor het voorſchreve Landt van Breda, en dat gemelde onze lieve Neef hem zal ontfangen in eedt en hulde wegens het gemelde Landt, en hem ſtellen of doen ſtellen in het dadelyke bezit van dien. Inſgelyks hebben wy goedgevonden, dat de gemelde Heer van Raſſegem het voorſchreve Landt van Breda zal ſtellen in handen van onzen voornoemden lieven Neef, en zal van onzent wegen afgezonden worden zeker Gemagtigde, om te weten en te onderzoeken de waerheid der redelyke koſten gedaan ter zake der nodige verbeteringen, ten eynde ons opregtelyk verſlag te doen van al het gene hy daar omtrent zal hebben bevonden, om verders daar in te doen en te beſchikken 't gene ons zal goed dunken. Inſgelyks dat de Heer van Raſſegem zal genieten en heffen de inkomſten van 't zelve Landt, even als zyne Voorzaten die genoten en geheven hebben, ter tyd toe dat wy zullen begroot hebben de ſomme, welke onzen gemelden lieven Neef den Hertog zal behooren toegelegt te worden voor de redelyke onkoſten by hem gedaan ter zake der voorſchreve verbeteringen. En ingeval de Heer van Raſſegem in gebreke bleef aan den gemelden onſen lieven Neef den Hertog te betalen de ſomme die wy zullen goedvinden dat aan hem uitgekeert worde voor de voorſchreve verbeteringen, zoo willen wy dat onze gezeide lieve Neef heffe of doe heffen de inkomſten van het voornoemde Landt, tot zoo lange hy daar uyt van de door ons vaſtgeſtelde ſomme voldaan zy, gelyk gezegt is. In ooirkonde dezer zake, hebben wy ons zegel aan dezen tegenwoordigen brief doen hangen. Gegeven te Bois

Digitized by Google

de Vicennes den 17. van Wintermaandt, in 't jaar ons Heeren Duyſend, driehondert vier en dartig.

Deſquelles Lettres eſtoient eſcriptz en la marge de ſoubz les mots qui ſenſuyvent. Par le Roy, à la relation de Larcheveſque de Reins. P. Caiſnot, *Et nous en ceſt preſent tranſſcript avons mis le ſeël de la Prevoſté de Paris, Lan & le Merquedy deſſus dits.* (*Signé.*) VIVIER.

Beneden op den kant van welken Brief geſchreven ſtonden de volgende woorden, *By den Koning, op het verſlag gedaan door den Aartsbiſſchop van Rheims. P. Caiſnot.* En wy hebben aan het tegenwoordige affchrift het zegel des Ambachts van Parys doen hangen, in 't jaar en op den Woenſdag voornoemt. (*geteikent*) VIVIER.

N°. 45.

Brief, waarby Jonckvrouw *Marie van Liedekercke* aan Heer *Willem van Duvenvoorde* al haar recht overgeeft, 't gene zy op 't Landt van *Breda* nog voorbehouden hadt.

Allen den ghenen die deſe Letteren ſelen ſien ende horen leſen. Ic Mari van Liedekerke, dochter wilen Heeren Philips, Heer van Liedekerke ende van Breda, ſaluyt met kenniſſen der waerheyt. Ic doe eont ende kenlyc allen lieden, dat ic hantghemeene met Diericke Starke, die my met den rechte ende met enen vonniſſe gegheven was ende gelevert te enen Mombor, ende met wyſdoeme der Mannen uuten Huyſe van Breda, myns dunes ende met mynen vryen wille hebbe opghedragen ende quytgeſchouden Heeren Willeme van Duvenvoerde, Heer van Oiſterhout ende nu ten tyde van Breda, alle mynen goede ende verſterſten die my verſtorven ende aneghecomen mochten weſen van mynen lieven Heer ende Vader Heeren Philips van Liedekerke voirgeſ. ende van myne liever Vrouwe ende Moeder ſine Wyve, der God die ziele af hebben moete, gheleghen in den Lande van Breda oft toebehoerende den Lande van Breda, ofte in wat manyeren dat ſi gheleghen mogen ſyn negheene poente van rechte after ghelaten, dat dair in ſculdigh was te ghefciene, ende ſcelde dair af quite voir my ende voir myne erfghenamen Heeren Willemen voirgenoemt ende ſine erfghenamen toete eweliken daghen, overmids twintich Ponden grooten Tornoyſen, eenen golden ouden Scilt van goude voir achtien penninghe gerekent, die hi my jairlix dair voer bewyſt heeft, ghelikerwys alſo die brieve inhouden ende begripen die dair op gemaeckt ſyn, en die ic nu hebbe, Ende want ic dit ghedaen hebbe wetende mynre ſinnen ende met minen vrien wille, ſo hebbe ic deſen Brief bezeghelt met minen zeghele in kenniſſen der waerheyt, ende omme der meerre ſekerheyt, ſo hebbe ic ghebeden mynen lieven vrienden den Mannen uuten Huyſe van Breda, die dair ane ende met waren, dair alle deſe voirſeyde dinghen met rechte ende met vonniſſe geſchieden, dats te weten Heeren Janne ſone Heeren Arnouts Uutenhoute, ende Heeren Janne ſone Wouters Uutenhoute, Ridders; Gielyſſe van den Boeverien ende Gielyſe van den Wyngairde, Cnapen, dat ſi deſen Brief met my bezeghelen willen. Ende wy Jan Heeren Arnouts ſone Uutenhoute, Jan Wouters ſoen Uutenhoute, Ridders, Gielys van de Boeverien ende Gielys van den Wyngaerde, Cnapen, om beden wille onſs liever Joncvrouwen Marien van Lyedekerke voirſeyt, hebben onſen Zeghele ghehanghen ane deſen Brief metten haren Zeghele, in kenniſſen ende in orconſcape van allen den dinghen die hier voere ſyn beſcreven. Dat was ghedaen ende ghegheven in Sinte Jans daghe ter decollatien, in 't jair ons Heeren Duſent dryehondert neghene ende viertich.

N°. 46.

Digitized by Google

N°. 46.

Jan Hertog van *Brabant* verkoopt 't Landt van *Breda* aan *Jan van Polanen* Heer van de *Leck*.

Jan by der gratien ons Heeren Hertoge van Lothrycke, van Brabant, van Lemborch, ende Mercgrave des Heilichs Rycx, en Godevaert van Brabant zyn ſoone, allen den ghenen die de Letteren ſelen ſien oft hooren leſen, ſalut, met kenneſſen der waerheyt. Wy doen cont en kenlyk allen lieden, dat wy met groetere voorſienicheyt ende goedere deliberatien met onſen Raede gemeynlick daer op gehadt, en omme ſonderleken en openbaren oorboire ende proffyt ons, onſere oir, onſere nacomelingen ende oick gemeynlick onſer Lande, hebben vercocht met conſente ende willecore Johannen van Braband Gravinnen van Henegouwe ende van Holland onſere lievere oudſter dochter, ende ſuſter ons Godevaerts van Brabant voorſeeght, in rechten en wettegen vercope voore ons ende voore onſe oir ende voore onſe naecomelinge, Heeren Johanne van Polanen Heer van der Lecken, zynen oir, zynen Erfgenamen en zynen naecomelingen, nae hem erfflycken ende emmermeer te beſittene ons Landt van Breda geheelick en all, met allen den dingen die daer toe behooren ende ſchuldich zyn te behooren in Heerheyden, in Manſcappen, in Vryheden, in Dorpen, in Lande, in Beempden, in Boſſchen, in Wateren, in Viſſchefien, in Moere, in Moerdycken, in Souten, in Verſchen, in Natten, in Drogen, in Ceynſen, in Renten, in Watermolen, in Wintmolen, in Forfaicten, in Ganſen, in Capoenen, in Hoenderen, ende in allen anderen dingen des voorſz. Lande van Breda toebehoorende, hoe gedaen dat zy zyn oft weſen mogen, oft hoe dat ſy genaemt zyn oft genaempt mogen worden, nyet nytgeſcheyden, gelyck en alſoe verre ſtreckende tot dien ſelven, alſoe Heer Philips van Liedekercke Heer van Breda wylen, en zyne Voorders voore hem dat voorſz. Landt van Breda geheelicke voormaels van ons en van onſen Voorderen Hertogen van Brabant plaghen te houdene in rechten Erffleene omme een zekere ſomme gelts, dats te verſtane om Drie en veertich duſentich guldenen Hallinge, welcke ſomme gelts de voorſz. Heer Jan ons wel en wettelyck betaelt heeft ende vergouden, ende daer af volcomelyck genouch gedaen, alſoe dat wy hem daer aff quite ſcelden voor ons, voore onſe oir ende voore onſe naecomelingen tote euwelycken tyden, die welcke ſomme gelts voorſz. wy voorſienechlyken geleecht hebben ende bekeert in openbaren en meerren oorboire en proffite ons ſelfs, en onſer oir en onſere nacomelinge, ende oick ſonderlinge daer toe alles ons gemeyns Landts, Ende hebben dat Landt van Breda voorgenoempt met allen ſynen toebehoorten opgedragen met eenre volcomenre giften ende verleent, geſet ende geerft, zetten ende erven volcomelicke voor ons, voore onſe oir ende voor onſe nacomelinge Heeren Janne van Polanen Heere van der Lecken voorgenoempt, zyne oir, zyne Erfgenamen en zyne nacomelingen nae hem erffleken ende emmermeer ende ſonderſi in allen den Lande en in alle de Heerheyt van den Lande van Breda, met allen en yegelycken goeden die daer toe behooren ende behooren mogen; En dat te houdene van ons, van onſen oir, ende van onſen nacomelingen voordaene erffleken en emmermeer in rechten Erffleene ten Brabantſchen rechte, gelyck en in alle dien manieren, dat die Heeren van Liedekercke en van Breda dat voorſz. Landt ende Heerlicheyt van Breda met allen den toebehoorten, nyet uytgeſcheyden, geheelyck van ons ende van onſen Voorderen Hertogen van Brabant voormaels plagen te houdene in rechten leene. Ende hy Heer Jhan van Polanen voorgenoemt hevet ontfaen van ons Hertoge voorgenoempt te houdene van ons, van onſen oir, ende van onſen nacomelingen erfleken ende emmermeer, hy, zyne oir ende ſyne nacommelinghen in rechten Erffleene ten Brabantſchen Rechte, ende heeft ons daer aff gedaen Manſchap, hulde en Eede, ende al dat hy ons ſchuldich was te doene, gelyck dat een Man van Leene ſchuldich es te doene zynen gerechten Heere; Ende wy hebbene daer aff ontfaen in onſen manſchap alſe onſen Man, met alle de ſolempniteyt daer toe behoorende,

Digitized by Google

ende ſonder eenegen poente van rechte in deſen dingen aftergelaten, dat daer toe behooren mochte, ende met zelcken conditien ende voorwaerden, dat wy Heeren Jhanne van Polanen Heeren van der Leeken voorgenoempt hebben gelooft ende geloven, dat wy negeene Mannen ontfaen en zelen die binnen der Heerſcappien van Breda woonen en namaels wonen ſelen, noch negeene Poorters ontfaen ter Capellen, op ten Boſch, noch te Merchtcenen, noch in negeenen anderen onſen Dorpen, noch henne geene andere Vryheyt geven die tegens Heeren Jhans van Polanen voorgenoempt Heerlicheyt gaen mogen, En ſchelden hem quite ende ontſeggen alle haere Vryheyt, die zy op deſen tyt hebben van Poorterſcapen buyten der Heerheyt van Breda, ende van allen anderen Poorteryen, alſoe Heer Philips Heere van Liedekercke en van Breda en zyne Voorvaders Heeren van Breda voormaels dat voorſz. Landt van Breda van ons ende van onſen Voorderen plagen te houdene, Ende willen dat zy hem voordane quite en vry bliven ende ongepoortert. Voorts zo geven wy hem ende willen, wat dat ſyne Scepenen oft zyne Mannen van Vonneſſe wyſen ſelen; dat dat nyemanden ſal mogen beroupen voore negeene andere Rechten ofte Wyſere, Ende ware dat ſake dat zy wysdoms behoefden, ſoo mogen zy hen beraden ende bevroeden aene onſe Scepenen van Antwerpen, Ende wy bovelen yegelycken van de Ridderen, Cnapen, Mannen, Scepenen en allen anderen Luyden den Lande van Breda toebehoorende en wat ſtate dat zy ſyn, dat zy den voorſz. Heeren Jhanne van Polanen Heere van der Lecke zynen oir en zynen nacomelingen nae hem, hulde, manſcap ende eedt doen, ende gehoorſaem voordaene ſyn ende emmermeer in allen manieren, gelyck dat zy haeren gerechten Heere van den Lande van Breda ſchuldich ſyn te doene; Behoudelyck altoos Heeren Willeme van Duvenvoorde Heere van Oiſterhoudt onſen lieven Riddere en Man zynre lyftocht, die wy Hertoge hem bekent hebben met onſen openen brieve bezegelt, in allen den Lande ende Heerheyden van Breda voorgenoemt. Ende hebben gelooft ende geloven voor ons, voor onſe oir ende voor onſe nacomelingen den voorſz. Heer Jhanne van Polanen Heere van der Lecke onſen Man, van den voorſz. Lande van Breda warant te zyne ende rechte waerſcap daer aff te doene, en alle calaengien affredoene tegens allen Creaturen, ſyn zy wyff, zyn zy manne, in wat manieren dat zy of yemandt daer toe ſpreken ofte eyſchen mochten, waert van ſchoude of van beſterſten oft in wat manieren dat die calaengie toequaeme ofte toecomen mochte, Ende hem alle cracht ende gewonte affredoene in ſelcken manieren, dat hy Heer Jhan van Polanen voorgenoemt, ſyne Oir, ſyne Erfgenamen ende zyne Nacomelinghe nae hem des voorſz. Landts van Breda met allen zynen toebehoirten gebruycken ſelen peyſeleke ende vredeleke in euweleken tyden. Ende want alle deſs voorſz. dingen wetteleke geſchiedt ſyn ende nae den rechte, ende by den rade onſer Mannen van Leene, die daer met ons over en tegenwoordich waeren, dats te weten Otte Heere van Kuyc, Gysbrecht van Abcoude Heere van Gaesbeke, Jhan van Wytvliet Heere van Blaersvelt, Lodewyck Heere van Diepenbeke, Jhan van Coslaer Heere van Witham, Ridderen, Alard van Os Prooſt van Lovene, ende onſe Rentmeeſter van Brabandt, ende oock Geraert van der Heyden onſe Droſſart van Brabant, alſſe Mans man, negeene poente van rechte afftergelaten, dat daer met rechte toe ende in ſchuldig was te geſchiene: Soe hebben wy in oircondſcape daer aff onſen zegele met ſekere ſcientien doen hangen aene deſe Letteren in kenneſſen der waerheyt. Ende willen ende begheren dat Johanne van Brabandt Gravinne van Henegouwe ende van Hollandt onſe oudſte dochtere ende ſuſter ons Godevaerts voorgenoempt, gelove ende ſekere by haere Kerſtelyckere trouwen, Heeren Jhanne van Polanen Heere van der Leck voorgenoemt, zynen oir en zynen Erffgenamen alle de voorſz. pointe ende geloften vaſt ende geſtade te houdene ten euweleken dagen, Ende alles des Rechts dat zy naemaels hebben mochte, eyſſchen oft calangieren in eenigen manieren in den voorſeyden Lande ende Heerlecheyden van Breda ende in den toebehoren vryleke, Ende ſonder anders eenich Recht daar in te behoudene dan ſimpeleken de Manſcap, gelyck dat voorſz. is, affgae ende vertye. Ende in kenneſſen daer aff haaren zegel hange met onſen zegelen aen deſe Letteren in oorkenſcape van allen deſen voorſcreven dingen. Ende want wy Johanne van Brabant Gravinne van

Hene-

Digitized by Google

Henegouwe en van Hollandt voorgenoemt kinnen ende aenſien openbaerlyk, dat onſen lieve ende geminde Heer ende Vader Jhan, by der gratien ons Heeren, Hertoge van Lothryk, van Brabandt, van Lemborch ende Marcgrave des Heylichs Rycx, ende Godevaert onſe broeder voorgenoemt, deſe voorſcreven dingen gedaen hebben voorſienechleken omme ſonderlingen grooten ende openbaren oorbore ende profyte haers ſelfs, onſer oir ende onſere nacomelingen, Ende oock gemeenleke alles haers Landts. Soe hebben wy gelooft ende geſekert by onſer Kerſtelekere trouwen Heeren Jhanne van Polanen Heere van der Lecken voorgenoemt, ſynen oir ende zynen nacomelingen nae hem, alle deſe voorſcreven Voorwaerden, poente ende geloofsen vaſte ende geſtede te houdene te euweleken dagen, Ende vryleke ons dänex ende ons willen vertegen ende afgegaen alles des Rechts, dat wy, onſe oir ofte onſe erfgenamen nae ons heyſchen mochten, hebben oft calaengieren in den voorſz. Lande, Heerlyckheyden ende goeden van Breda, in wat manieren dat dat geſchien mochte ofte gevallen. Ende geloven voor ons, vore onſe oir ende vore onſe naecomelinge Heeren Jhanne van Polanen Heere van der Lecke voorgenoemt, zynen oir ende zynen naecomelinghen warandt te zyne ende rechte waerſcap daer aff te doene in allen tyden, tegen alle creatueren, in allen den voormen ende manieren als hier voorens geſcreven es. Ende hebben onſen zegel met den zegelen ons liefs ende geminds Heeren en Vaders, ende Godevaerdts ons broeders voorgenoemt, gehangen aene deſe Letteren, in oorconſcape ende in veſtingen van allen deſen voorſchrevenen dingen. Ende wy Jhan by der gratien ons Heeren, Hartoge van Lothrycke, van Brabandt, van Lemborch ende Merckgrave des Heylichs Rycx voorgenoemt, bidden ende verſoecken eernſteleke onſen Mannen van Leene voorgenoemt, dats te wetene Otten Heere van Kuyck, Gysbrecht van Apcoude Heere van Gaesbeke, Jhanne van Wytfliet Hr. van Blaersvelt, Lodewycke Heere van Diepenbeke, Jhanne van Coſlaer Heere van Witham, Alaerdt van Os, Prooſt van Lovene, en onſen Rentmr. van Brabant, ende oick Geraerdt van der Heyden onſen Droſſate van Brabant alſe Mans man, want ſy daer over ende by waren, daer alle deſe voorſcrevene dingen geſchieden, dat zy in getuyge daer aff haeren zegele met den onſen ende met den Godevaerdts ende Johannen onſer lievere kindere voorſz. hangen willen aene deſe Letteren. Ende wy Otte Heere van Cuyck, Gysbrecht van Abcoude Heere van Gaesbeke, Jhan van Wytfliet Heere van Blaersvelt, Lodewyck Heere van Diepenbeke, Jhan van Coſlaer Heere van Witham, Alardt van Os Prooſt van Loevene, en de Rentmeeſter van Brabant ende Geraerdt van der Heyden Droſſate van Brabant alſe Mans man voorgenoemt, want wy daer over ende by waeren, daer alle deſe voorſcrevene dingen geſchieden, met vollen ende volcomen rechte, gelyck datſe hier vooren ſyn beſcreven, negeenen poente van rechte afftergelaten, dat daer in ende toe ſchuldich was nae vorme van rechten te geſchiene, ſoe hebben wy overmidts zynen verſoucke alſe zyne Mannen ende zyne getuygen onſe zegele met zynen zegele gehangen ane deſe tegenwoordege Letteren in oorcondſcape van alle deſen voorſcrevenen dingen. Ende omme dat wy Hertoge, Godevaert ende Johanne van Brabandt met herten willen ende begeeren, dat Heeren Jhanne van Polanen Heere van der Leeken voorgenoemt, ſynen oir ende ſynen naecomelingen alle deſe voorſcrevene dingen in euweleken tyden vaſte, geſtade ende wel gehouden worden van ons, van onſen oir ende van onſe naecomelinghen ſonder daer tegen yet te doene off te gane in eenegen manieren by ons oft by yemende anders, wie dat hy zyn mochte. Soe bidden wy ende verſoecken vriendelycke ende neernſteleke onſen lieven Mannen ende Vrienden, dats te wetene Jhanne van Loon Heere van Agimont, Heinricke Berthoud Heere van Duffele ende van Gele, Coſtine van Ranſt Heere van Bergem, Geraerde Heere van Vorſlaer, Jhanne van Meldert ende Jhanne van Wynegem, Ridderen, ende onſen lieven ende geminden Steden van Lovene, van Brueſſele, van Antwerpen ende van Thienen, hoe dat zy nyet tegenwerdich en waeren, daer deſe voorſz. dingen geſchieden, dat zy nochdan in oorcondſcape ende kinneſſen daer aff haere ſegelen met den onſen ſegelen willen hangen aene deſe tegenwerdige Letteren, ende Heeren Jhanne van Polanen Heere van der Lecken voorſeeght, zynen oir ende zynen nacomelingen nae hem,

Digitized by Google

ende ſonder eenegen poente van rechte in deſen dingen aftergelaten, dat daer toe behooren mochte, ende met zelcken conditien ende voorwaerden, dat wy Heeren Jhanne van Polanen Heeren van der Leeken voorgenoempt hebben gelooft ende geloven, dat wy negeene Mannen ontfaen en zelen die binnen der Heerſcappien van Breda woonen en namaels wonen ſelen, noch negeene Poorters ontfaen ter Capellen, op ten Boſch, noch te Merchtcenen, noch in negeenen anderen onſen Dorpen, noch henne geene andere Vryheyt geven die tegens Heeren Jhans van Polanen voorgenoempt Heerlicheyt gaen mogen, En ſchelden hem quite ende ontſeggen alle haere Vryheyt, die zy op deſen tyt hebben van Poorterſcapen buyten der Heerheyt van Breda, ende van allen anderen Poorteryen, alſoe Heer Philips Heere van Liedekercke en van Breda en zyne Voorvaders Heeren van Breda voormaels dat voorſz. Landt van Breda van ons ende van onſen Voorderen plagen te houdene, Ende willen dat zy hem voordane quite en vry bliven ende ongepoortert. Voorts zo geven wy hem ende willen, wat dat ſyne Scepenen oft zyne Mannen van Vonneſſe wyſen ſelen, dat dat nyemanden ſal mogen beroupen voore negeene andere Rechten ofte Wyſere, Ende ware dat ſake dat zy wysdoms behoefden, ſoo mogen zy hen beraden ende bevroeden aene onſe Scepenen van Antwerpen, Ende wy bovelen yegelycken van de Ridderen, Cnapen, Mannen, Scepenen en allen anderen Luyden den Lande van Breda toebehoorende en wat ſtate dat zy ſyn, dat zy den voorſz. Heeren Jhanne van Polanen Heere van der Lecke zynen oir en zynen nacomelingen nae hem, hulde, manſcap ende eedt doen, ende gehoorſaem voordaene ſyn ende emmermeer in allen manieren, gelyck dat zy haeren gerechten Heere van den Lande van Breda ſchuldich ſyn te doene; Behoudelyck altoos Heeren Willeme van Duvenvoorde Heere van Oiſterhoudt onſen lieven Riddere en Man zynre lyftocht, die wy Hertoge hem bekent hebben met onſen openen brieve bezegelt, in allen den Lande ende Heerheyden van Breda voorgenoemt. Ende hebben gelooft ende geloven voor ons, voor onſe oir ende voor onſe nacomelingen den voorſz. Heer Jhanne van Polanen Heere van der Lecke onſen Man, van den voorſz. Lande van Breda warant te zyne ende rechte waerſcap daer aff te doene, en alle calaengien afftedoene tegens allen Creatueren, ſyn zy wyff, zyn zy manne, in wat manieren dat zy of yemandt daer toe ſpreken ofte eyſchen mochten, waert van ſchoude of van beſterſten oft in wat manieren dat die calaengie toequaeme ofte toecomen mochte, Ende hem alle cracht ende gewonte afftedoene in ſelcken manieren, dat hy Heer Jhan van Polanen voorgenoemt, ſyne Oir, ſyne Erfgenamen ende zyne Nacomelinghe nae hem des voorſz. Landts van Breda met allen zynen toebehoirten gebruycken ſelen peyſeleke ende vredeleke in euweleken tyden, Ende want alle deſs voorſz. dingen wetteleke geſchiedt ſyn ende nae den rechte, ende by den rade onſer Mannen van Leene, die daer met ons over en tegenwoordich waeren, dats te weten Otte Heere van Kuyc, Gysbrecht van Abcoude Heere van Gaesbeke, Jhan van Wytvliet Heere van Blaersvelt, Lodewyck Heere van Diepenbeke, Jhan van Coslaer Heere van Witham, Ridderen, Alard van Os Prooſt van Lovene, ende onſe Rentmeeſter van Brabandt, ende oock Geraert van der Heyden onſe Droſſart van Brabant, alſſe Mans man, negeene poente van rechte afftergelaten, dat daer met rechte toe ende in ſchuldig was te geſchiene: Soe hebben wy in oircondſcape daer aff onſen zegele met ſekere ſcientien doen hangen aene deſe Letteren in kenneſſen der waerheyt. Ende willen ende begheren dat Johanne van Brabandt Gravinne van Henegouwe ende van Hollandt onſe oudſte dochtere ende ſuſter ons Godevaerts voorgenoempt, gelove ende ſekere by haere Kerſtelyckere trouwen, Heeren Jhanne van Polanen Heere van der Leck voorgenoemt, zynen oir en zynen Erffgenamen alle de voorſz. pointe ende geloften vaſt ende geſtade te houdene ten euweleken dagen, Ende alles des Rechts dat zy naemaels hebben mochte, eyſſchen oft calangieren in eenigen manieren in den voorſeyden Lande ende Heerlecheyden van Breda ende in den toebehoren vryleke, Ende ſonder anders eenich Recht daar in te behoudene dan ſimpeleken de Manſcap, gelyck dat voorſz. is, affgae ende vertye. Ende in kenneſſen daer aff haaren zegel hange met onſen zegelen aen deſe Letteren in oorkenſcape van allen deſen voorſcreven dingen. Ende want wy Johanne van Brabant Gravinne van

Hene-

Henegouwe en van Hollandt voorgenoemt kinnen ende aenſien openbaerlyk, dat onſen lieve ende geminde Heer ende Vader Jhan, by der gratien ons Heeren, Hertoge van Lothryk, van Brabandt, van Lemborch ende Marcgrave des Heylichs Rycx, ende Godevaert onſe broeder voorgenoemt, deſe voorſcreven dingen gedaen hebben voorſienechleken omme ſonderlingen grooten ende openbaren oorbore ende profyte haers ſelfs, onſer oir ende onſere nacomelingen, Ende oock gemeenleke alles haers Landts. Soe hebben wy gelooft ende geſekert by onſer Kerſtelekere trouwen Heeren Jhanne van Polanen Heere van der Lecken voorgenoemt, ſynen oir ende zynen nacomelingen nae hem, alle deſe voorſcreven Voorwaerden, poente ende gelooften vaſte ende geſtede te houdene te euweleken dagen, Ende vryleke ons dancx ende ons willen vertegen ende afgegaen alles des Rechts, dat wy, onſe oir ofte onſe erfgenamen nae ons heyſchen mochten, hebben oft calaengieren in den voorſz. Lande, Heerlyckheyden ende goeden van Breda, in wat manieren dat dat geſchien mochte ofte gevallen. Ende geloven voor ons, vore onſe oir ende vore onſe naecomelinge Heeren Jhanne van Polanen Heere van der Lecke voorgenoemt, zynen oir ende zynen naecomelinghen warandt te zyne ende rechte waerſcap daer aff te doene in allen tyden, tegen alle creatueren, in allen den voormen ende manieren als hier voorens geſcreven es. Ende hebben onſen zegel met den zegelen ons liefs ende geminds Heeren en Vaders, ende Godevaerdts ons broeders voorgenoemt, gehangen aene deſe Letteren, in oorconſcape ende in veſtingen van allen deſen voorſchrevenen dingen. Ende wy Jhan by der gratien ons Heeren, Hartoge van Lothrycke, van Brabandt, van Lemborch ende Merckgrave des Heylichs Rycx voorgenoemt, bidden ende verſoecken eernſteleke onſen Mannen van Leene voorgenoemt, dats te wetene Otten Heere van Kuyck, Gysbrecht van Apcoude Heere van Gaesbeke, Jhanne van Wytfliet Hr. van Blaersvelt, Lodewycke Heere van Diepenbeke, Jhanne van Coſlaer Heere van Witham, Alaerdt van Os, Prooſt van Lovene, en onſen Rentmr. van Brabant, ende oick Geraerdt van der Heyden onſen Droſſate van Brabant alſe Mans man, want ſy daer over ende by waren, daer alle deſe voorſcrevene dingen geſchieden, dat zy in getuyge daer aff haeren zegele met den onſen ende met den Godevaerdts ende Johannen onſer lievere kindere voorſz. hangen willen aene deſe Letteren. Ende wy Otte Heere van Cuyck, Gysbrecht van Abcoude Heere van Gaesbeke, Jhan van Wytfliet Heere van Blaersvelt, Lodewyck Heere van Diepenbeke, Jhan van Coſlaer Heere van Witham, Alardt van Os Prooſt van Loevene, en de Rentmeeſter van Brabant ende Geraerdt van der Heyden Droſſate van Brabant alſe Mans man voorgenoemt, want wy daer over ende by waeren, daer alle deſe voorſcrevene dingen geſchieden, met vollen ende volcomen rechte, gelyck datſe hier vooren ſyn beſcreven, negeenen poente van rechte afftergelaten, dat daer in ende toe ſchuldich was nae vorme van rechten te geſchiene, ſoe hebben wy overmidts zynen verſoucke alſe zyne Mannen ende zyne getuygen onſe zegele met zynen zegele gehangen ane deſe tegenwoordege Letteren in oorcondſcape van alle deſen voorſcrevenen dingen. Ende omme dat wy Hertoge, Godevaert ende Johanne van Brabandt met herten willen ende begeeren, dat Heeren Jhanne van Polanen Heere van der Leeken voorgenoemt, ſynen oir ende ſynen naecomelingen alle deſe voorſcrevene dingen in euweleken tyden vaſte, geſtade ende wel gehouden worden van ons, van onſen oir ende van onſe naecomelinghen ſonder daer tegen yet te doene off te gane in eenegen manieren by ons oft by yemende anders, wie dat hy zyn mochte. Soe bidden wy ende verſoecken vriendelycke ende neernſteleke onſen lieven Mannen ende Vrienden, dats te wetene Jhanne van Loon Heere van Agimont, Heinricke Berthoud Heere van Duffele ende van Gele, Coſtine van Ranſt Heere van Bergem, Geraerde Heere van Vorſlaer, Jhanne van Meldert ende Jhanne van Wynegem, Ridderen, ende onſen lieven ende geminden Steden van Lovene, van Brueſſele, van Antwerpen ende van Thienen, hoe dat zy nyet tegenwerdich en waeren, daer deſe voorſz. dingen geſchieden, dat zy nochdan in oorcondſcape ende kinneſſen daer aff haere ſegelen met den onſen ſegelen willen hangen aene deſe tegenwerdige Letteren, ende Heeren Jhanne van Polanen Heere van der Lecken voorſeeght, zynen oir ende zynen nacomelingen nae hem,

Digitized by Google

houden ende ſtercken in allen den coopen, vorwaerden ende giften, die hier voren zyn geſcreven, te eeuweleken dagen, gelyck ons ſelven ofte wy dLandt van Breda voorgenoomt ane ons behilden. Ende wy Jhan van Loon Heere van Agimont, Heinrick Berthout Heere van Duffele, Coſtin van Ranſt Heere van Berghem, Gerardt Heere van Vorſlair, Jhan van Meldert ende Jhan van Wyneghem, Ridders; Ende wy Scepenen, Raed ende gemeine Stede van Loevene, van Brueſſel, van Antwerpen ende van Thienen, omme de beede ons liefs Heeren sHertogen voorſz., Godevaerts ende Vrouwen Johannen van Brabant ſynder voorgenoemder kynder, ſoe hebben wy onſe ſegele met haeren zegelen gehangen aene deſe tegenwerdeghe, Letteren, in veſtingen en in kenneſſen van allen ſaecken die hier voorſz. ſyn. En ware dat ſaecke, dat een ofte meer zegele van den voorgenoemden zegelen ane deſe tegenwerdege Letteren gebraken, en daer nyet ane gedaen en worden, oft van ouderdom ofte met anderen misvalle gebroken ofte gequetſt, ſoe willen wy Hertoge, Godevaert ende Johanne van Brabant voorſcreven nochdan, dat deſe tegenwerdige Brieven in hare macht blyven eeuweleke ende altemale, gelyck ofte van alle deſe voorſz. ſegele daar ane gans en ghene waeren gehangen. Dit was gedaen ende gegeven tot Brueſſele des donredaechs nae Paeſſdach den eerſten dach van Aprille in den jaere ons Heeren Duyſentich Driehondert en Vyfftich. *Beſegelt den Brieff voorſz. met eenen grooten uythangenden zegele ende met noch derthien andere zegelen.*

N°. 47.

Jan van Polanen Heer van de *Leck* en *Breda*, geeft aan die van *Breda* de Halle en Wage, en recht de Lakenhal op tot een Rechtbanck.

Wy Jan van Pollanen Here van der Lecke ende van Breda, doen cond allen luden, dat wy hebben gegeven ende gheven voer ons ende voer onſe nacomelingen onſer liever Poerte van Breda, die Halle van Breda met allen haren toebehoerten, die gelegen is by der Corenmarckt alrenaeſt Jorys erve dye men heit Matthys die Smit an die Oeſtzide, ende Jans Conincx erve was aan die Noertzide, ende aan die Zuytzide ende ane die Weſtſide ſtreckende neffens die ſtrate, gelyck als zy daar betymmert ende bepaelt is; over vyff Pond grote t'sjaers erffchyns moente dair d'een Coman den anderen tallen chynsdagen mede betalen mach, altoes te geldene op Kersavond, met alſulcken recht, als hier nae beſcreven ſtaet; Dats te wetene, dat die Deken van den Wollwerck met ſinen Geſwoerenen berichten ſal alle die poynten, die den Wollwercke toebehoerende ſyn, gelikerwys dat die Scepenen ende die Geſwoernen over een dragen ſullen; Maar van den broeken die dair aff vallen ſullen, dair aff ſullen wy altoes hebben een derdendeele, onſe Poerte vorſeit dander derdendeele, ende die Deken met ſinen Geſwoernen dat derde derdendeele, gelyck dat die coeren van den Wollwercke daar af begripen, welcken Deken wy ſetten ſullen alle jaere bi den Scepenen en Geſwoernen der Poorte voirſeit, die hen oirbairlyck dair toe ſal duncken op haren eet. Voert ſo ſullen die Vleyſſchouders ſtaen gelyck dat ſy nu ſtaen beneden in die Halle, ende geven van elcker bancke alſe die Scepene en die Geſwoerne met hen over een ſullen dragen, ende metten anderen eynde van der Halle beneden, daar ſal die Poerte hen orbair mede doen, alſe ter Hallen behoef voorſz. Voert ſoo geven wy erfflike voer ons ende voer onſe nacomelinge onſer liever Poerte voerſeit alle die zamecoopen die binnen der vryheit van Breda vallen mogen, En oec die Waghe te verwaren bi haren Eede ter Poorten behoef voirſeit, ende tots Comans behoef beide te hoegen ende te leegen tonſer Poerte orbaer voerſeit. Voert ſoo geloven wy, ſoo wanneer Jan onſe oudſte Sone bejaert ende tſinen daghen comen is, dat wi hem alle deſe voorſz. voerwaerden en gelooften ſullen doen houden ende confirmeren met ſinen ſegele, overmits de meerre ſekerheyt onſer voornoemder Poerte, alſo dat ſy hier aen ſeker ſy en wale gehou-

Digitized by Google

houden. In orconden der waerheit hebben wi deſen Brief beſegelt met onſen ſegele, En omme die meerre ſekerheyt onſer Poerte voorſeit, ſoe hebben wi gebeden eerſamen luden Gilliſe van den Wyngaerde onſen Droſſate, Diederick Starken Rentmeeſter van den Lande van Breda, ende Jonaeſſe van der Elſt onſen Mannen uuten Huſe van Breda, dat ſi deſen Brief met ons beſegelen willen. En wy Gillis, Diederick en Jonaes, Manne ons lieves Heren van der Lecke en van Breda voorſz., om beden wille van hem, ſoe hebben wy deſen Brief met hem beſegelt met onſen ſegelen. Gegeven in 't jaer ons Heren Duſent CCC. vyſtigh en vive, zeven daghe binnen Gherſtmaent.

Nº. 48.

Vergunning aan de Stadt *Breda* om den Acchyns te mogen hoogen en laagen.

Wy Jan van Polanen, Heere van der Lecke ende van Breda, doen cond allen luden die deſen Brieff ſullen ſien oft horen leſen, want onſe goede luden van onſer Poerte van Breda hare Aſcynſen hebben gehoget ende gemeerret ome orbair en nutſchappe der Poerte, ende ſonderlinge omme die Poerte mede te veſten ende te ſterken, ſoe hebben wy hen gegeven ende geven, dat zi die Aſcyſe weder neder mogen ſetten en hoghen totte haere Poert orbare, ſonder enich verſoeken an ons dair aff te doene oft yemende van onſen wegen. En omme dat wy dat willen houden vaſte ende geſtade, ſoe hebben wy deſen Brieff beſegelt met onſen ſegelle, int jaer ons Heeren M. CCC. vyſtech en vive, des woendages nae Senter Claus dach.

Nº. 49.

Acte, waarby *Wenſelin* en *Johanna*, Hertog en Hertogin van *Brabant*, verklaren, dat die van *Breda* geene bede aan den Hertog ſchuldig zyn.

Wenceſlaus van Behem, bi der gratien Gods Hertoge van Lucemburch, van Lothryck, van Brabant, van Lymburch, Mercgr: des Heylichs Rycx, ende Jehanne, bi derſelver gratien, Hertoginne des Hertoghdom: ende Marcgravinne des Marcgreffcaps voirſz, doen kond allen luden, want ons die Stadt ende Landt van Breda gheen bede noch ſettinge ſchuldich ſyn van recht, gelyck dat hoir caerten, die zy dair op van ons beſegelt hebben, clairlic inhouden ende begripen, Soe bekennen wy ende lyen, dat ſi ons deſe hulpe op deſen tyt van gratien ghedaen hebben en van goeder gunſte, ende niet om enichs rechts wille, dat wy tot henwairt te ſeggen hebben, of om eniger ſaken wille, die wi of onſe Steden van Brabant geordineert oft overdragen mochten hebben, maer properlic om dieswille dat ons ſelfs lyf gevangen was in den ſtride van Baiſtwilre, ende ſonderlingen om te beleggen ende ſuccours te doen Heren Janne van der Leck oudtſte ſone tsHeeren van der Lecke en Breda, die in den ſelven Kieve mit ons nederlach; welcke hulpe en ſuccours dat onſe deſe werf die Stadt ende sLant van Breda gedaen hebben van gratien; behoudelyk altoos hoiren goeden rechte en de Brieven die ſy van ons beſegelt hebben, die wy hen gelooft hebben ende geloeven in goeden trouwen voir ons, onſe oir ende nacomelingen wail ende onverbrekelic te houden, ſonder eenigh ſettinge of bede voort meer te eyſſchen ofte doen eyſchen der Stad ende Lande van Breda voirſz, om negheenrande noedſaken wille, die ons opcomen mochten. In orconde des Briefs beſegelt met onſen ſegelen. Gegeven ter Vueren IX dagen in November in 't jair ons Heeren Duſent CCC tſeventich ende vier.

Nº 50.

Digitized by Google

houden ende ſtercken in allen den coopen, vorwaerden ende giften, die hier voren zyn geſcreven, te eeuweleken dagen, gelyck ons ſelven ofte wy dLandt van Breda voorgenoomt ane ons behilden. Ende wy Jhan van Loon Heere van Agimont, Heinrick Berthout Heere van Duffele, Coſtin van Ranſt Heere van Berghem, Gerardt Heere van Vorſlair, Jhan van Meldert ende Jhan van Wyneghem, Ridders; Ende wy Scepenen, Raed ende gemeine Stede van Loevene, van Brueſſel, van Antwerpen ende van Thienen, omme de beede ons liefs Heeren sHertogen voorſz., Godevaerts ende Vrouwen Johannen van Brabant ſynder voorgenoemder kynder, ſoe hebben wy onſe ſegele met haeren zegelen gehangen aene deſe tegenwerdeghe, Letteren, in veſtingen en in kenneſſen van allen ſaecken die hier voorſz. ſyn. En ware dat ſaecke, dat een ofte meer zegele van den voorgenoemden zegelen ane deſe tegenwerdege Letteren gebraken, en daer nyet ane gedaen en worden, oft van ouderdom ofte met anderen misvalle gebroken ofte gequetſt, ſoe willen wy Hertoge, Godevaert ende Johanne van Brabant voorſcreven nochdan, dat deſe tegenwerdige Brieven in hare macht blyven eeuweleke ende altemale, gelyck ofte van alle deſe voorſz. ſegele daar ane gans en ghene waeren gehangen. Dit was gedaen ende gegeven tot Brueſſele des donredaechs nae Paeſſdach den eerſten dach van Aprille in den jaere ons Heeren Duyſentich Driehondert en Vyfftich. *Beſegelt den Brieff voorſz. met eenen grooten uythangenden zegele ende met noch derthien andere zegelen.*

N°. 47.

Jan van Polanen Heer van de *Leck* en *Breda*, geeft aan die van *Breda* de Halle en Wage, en recht de Lakenhal op tot een Rechtbanck.

Wy Jan van Pollanen Here van der Lecke ende van Breda, doen cond allen luden, dat wy hebben gegeven ende gheven voer ons ende voer onſe nacomelingen onſer liever Poerte van Breda, die Halle van Breda met allen haren toebehoerten, die gelegen is by der Corenmarckt alrenaeſt Jorys erve dye men heit Matthys die Smit an die Oeſtzide, ende Jans Conincx erve was aan die Noertzide, ende aan die Zuytzide ende ane die Weſtſide ſtreckende neffens die ſtrate, gelyck als zy daar betymmert ende bepaelt is; over vyff Pond grote t'sjaers erffchyns moente dair d'een Coman den anderen tallen chynsdagen mede betalen mach, altoes te geldene op Kersavond, met alſulcken recht, als hier nae beſcreven ſtaet; Dats te wetene, dat die Deken van den Wollwerck met ſinen Geſwoerenen berichten ſal alle die poynten, die den Wollwercke toebehoerende ſyn, gelikerwys dat die Scepenen ende die Geſwoernen over een dragen ſullen; Maar van den broeken die dair aff vallen ſullen, dair aff ſullen wy altoes hebben een derdendeele, onſe Poerte vorſeit dander derdendeele, ende die Deken met ſinen Geſwoernen dat derde derdendeele, gelyck dat die coeren van den Wollwercke daar af begripen, welcken Deken wy ſetten ſullen alle jaere bi den Scepenen en Geſwoernen der Poorte voirſeit, die hen oirbairlyck dair toe ſal duncken op haren eet. Voert ſo ſullen die Vleyſſchouders ſtaen gelyck dat ſy nu ſtaen beneden in die Halle, ende geven van elcker bancke alſe die Scepene en die Geſwoerne met hen over een ſullen dragen, ende metten anderen eynde van der Halle beneden, daar ſal die Poerte hen orbair mede doen, alſe ter Hallen behoef voorſz. Voert ſoo geven wy erfflike voer ons ende voer onſe nacomelinge onſer liever Poerte voerſeit alle die zamecoopen die binnen der vryheit van Breda vallen mogen, En oec die Waghe te verwaren bi haren Eede ter Poorten behoef voirſeit, ende tots Comans behoef beide te hoegen ende te leegen tonſer Poerte orbaer voerſeit. Voert ſoo geloven wy, ſoo wanneer Jan onſe oudſte Sone bejaert ende tſinen daghen comen is, dat wi hem alle deſe voorſz. voerwaerden en gelooften ſullen doen houden ende confirmeren met ſinen ſegele, overmits de meerre ſekerheyt onſer voornoemder Poerte, alſo dat ſy hier aen ſeker ſy en wale ge-

hou-

Digitized by Google

houden. In orconden der waerheit hebben wi deſen Brief beſegelt met onſen ſegele, En omme die meerre ſekerheyt onſer Poerte voorſeit, ſoe hebben wi gebeden eerſamen luden Gilliſe van den Wyngaerde onſen Droſſate, Diederick Starken Rentmeeſter van den Lande van Breda, ende Jonaeſſe van der Elſt onſen Mannen uuten Huſe van Breda, dat ſi deſen Brief met ons beſegelen willen. En wy Gillis, Diederick en Jonaes, Manne ons lieves Heren van der Lecke en van Breda voorſz., om beden wille van hem, ſoe hebben wy deſen Brief met hem beſegelt met onſen ſegelen. Gegeven in 't jaer ons Heren Duſent CCC. vyftigh en vive, zeven daghe binnen Gherſtmaent.

Nº. 48.

Vergunning aan de Stadt *Breda* om den Acchyns te mogen hoogen en laagen.

Wy Jan van Polanen, Heere van der Lecke ende van Breda, doen cond allen luden die deſen Brieff ſullen ſien oft horen leſen, want onſe goede luden van onſer Poerte van Breda hare Aſcynſen hebben gehoget ende gemeerret ome orbair en nutſchappe der Poerte, ende ſonderlinge omme die Poerte mede te veſten ende te ſterken, ſoe hebben wy hen gegeven ende geven, dat zi die Aſcyſe weder neder mogen ſetten en hoghen totte haere Poert orbare, ſonder enich verſoeken an ons dair aff te doene oft yemende van onſen wegen. En omme dat wy dat willen houden vaſte ende geſtade, ſoe hebben wy deſen Brieff beſegelt met onſen ſegelle, int jaer ons Heeren M. CCC. vyftech en vive, des woendages nae Senter Claus dach.

Nº. 49.

Acte, waarby *Wenſelin* en *Johanna*, Hertog en Hertogin van *Brabant*, verklaren, dat die van *Breda* geene bede aan den Hertog ſchuldig zyn.

Wenceſlaus van Behem, bi der gratien Gods Hertoge van Lucemburch, van Lothryck, van Brabant, van Lymburch, Mercgr: des Heylichs Rycx, ende Jehanne, bi derſelver gratien, Hertoginne des Hertoghdom: ende Marcgravinne des Marcgreffcaps voirſz, doen kond allen luden, want ons die Stadt ende Landt van Breda gheen bede noch ſettinge ſchuldich ſyn van recht, gelyck dat hoir caerten, die zy dair op van ons beſegelt hebben, clairlic inhouden ende begripen, Soe bekennen wy ende lyen, dat ſi ons deſe hulpe op deſen tyt van gratien ghedaen hebben en van goeder gunſte, ende niet om enichs rechts wille, dat wy tot henwairt te ſeggen hebben, of om eniger ſaken wille, die wi of onſe Steden van Brabant geordineert oft overdragen mochten hebben, maer properlic om dieswille dat ons ſelfs lyf gevangen was in den ſtride van Baiſtwilre, ende ſonderlingen om te beleggen ende ſuccours te doen Heren Janne van der Leck oudtſte ſone tsHeeren van der Lecke en Breda, die in den ſelven Kieve mit ons nederlach; welcke hulpe en ſuccours dat onſe deſe werf die Stadt ende sLant van Breda gedaen hebben van gratien; behoudelyk altoos hoiren goeden rechte en de Brieven die ſy van ons beſegelt hebben, die wy hen gelooft hebben ende geloeven in goeden trouwen voir ons, onſe oir ende nacomelingen wail ende onverbrekelic te houden, ſonder oenigh ſettinge of bede voort meer te eyſſchen ofte doen eyſchen der Stad ende Lande van Breda voirſz, om negheenrande noedſaken wille, die ons opcomen mochten. In orconde des Briefs beſegelt met onſen ſegelen. Gegeven ter Vueren ix dagen in November in 't jair ons Heeren Duſent CCC tſeventich ende vier.

Nº 50.

Digitized by Google

N°. 50.

Verpanding der Heerlykheden *Groot en Kleyn Zundert, de Hage, Sprundel* en *Niſpen*, aan *Jan van Polanen* Heer van de *Leck* en *Breda*.

Nos Decanus & Capitulum Eccleſiæ collectæ Beatæ Mariæ in Breda, notum facimus univerſis, nos vidiſſe, legiſſe, manutenuiſſe & inſpexiſſe literas quaſdam illuſtriſſimæ Duciſſæ Brabantiæ, ſigillo ſuo, unà cum ſigillis Domini Johannis de Bouchout & Reyneri Hollant ſigillatas, non vitiatas, non cancellatas, ſed prorſus omni vitio carentes, & tenorem, qui ſequitur, continentes.

Wy Deken en 't Kapittel der Collegiale Kerk van O. L. V. te Breda, maken kond en kennelyk aan allen, dat wy gezien, geleſen, in handen gehadt en bezichtigt hebben zekeren Brief der Doorluchtigſte Hertoginne van Brabant, met haar zegel, te gelyk met de zegels der Heeren Jan van Bouchout en Reynier Hollant bezegelt, ongeſchonden, zonder eenige daar in gemaakte verandering, maar t'eenemael van alle gebreken vry zynde, en van den volgenden inhoudt.

Jehane, bi der gratien Goods, Hertogynne van Luxemburg, van Lothryck, van Brabant ende van Limborch, Marcgrevynne des Heylichs Rycx, doen cont allen Luyden, dat want tot onſen verſuecke ende vriendelycker beden, onſe lieve getrouwe Raith Heer Jan van Pollanen Heer van de Lecke en van Breda ons geleent heeft de ſomme van Duyſent Francken der munte des Coninex van Vranckryck, goet van goude ende gewichte. Soo eeſt dat wy hem dair voor in handen hebben geſedt ende verpant, in handen ſetten ende verpanden mit deſen Brieve alle onſe Heerlicheyt van Groot Sundert, van Cleyn Sundert, van der Hage, van Sprundel ende van Nyſpen, gelyck ende in derſelver vuegen, dat wi in den ſelven Dorpen gehouden hebben op alle Goede, Straten, Beemden ende Heyden, wair ende hoe dat ſy daer bynnen de vyff Prochien ſyn mogen gelegen, om alle broken opteheffen, ende alle Richten ende Ambachten te ſetten, ende te verſetten, alſoo wy tot her toe gedaen hebben. Behoudelyck dien, dat hi noch ſyn hoir ende naecomelingen onſen goeden luden bynnen den ſelven vyff Prochien geſeten oft noch te ſitten niet en ſal mogen beeden, noch ſetten, buyten onſen conſente, het en weer oft ſy mit onſen gemeyne Lande beede golden, Ende oock dat hy die buyten recht en vonniſſe nyet en ſal laten hanteren. Ende hebben alſulcken conditien daer toe gedaen, dat wy, onſe oir ende naecomelingen alle die Heerlicheyt weder loſſen ſelen mogen mit Duyſent Francken der munten voorſz, ende dat die Heerlicheyt der voorghen: vyff Prochien dan los ende leedich aen ons, onſen hoir ende naecomelingen Hertogen in Brabant dair meede ganſſelic wedercomen ſal in onſen handen, alſoo die te vooren ſtont. Geloovende in goeden trouwe hem Janne Heer van der Lecke, ſinen hoir ende naercomelingen deſe ſaken gelyck ſy ſtaen voorgeſz. vaſt ende van ſtede te doen houden, allen argeliſt uytgeſcheyden, In oirconden des Brieffs, daer wy onſen ſegel aan hebben doen hangen, Ende hebben voirt gebeden onſe getrouwe Raidslude als Heeren Janne Heere van Bouchout ende Borcgreve van Brueſſel, ende Reynier Hollant onſen Rentmeeſter van Brabant, dat ſy om die meerder ſekerheyt wille hoere ſegelen hier mede aenhangen willen. Ende wy Jan Heere van Bouchout Borchgreve van Bruyſſel, ende Reynier Hollant Rentmr. van Brabant, ten bevele onſer genediger Vrouwen d'Hertogynnen van Luxemborch ende van Brabant voirſz, om dat wy hier aen ende by ſyn geweeſt, daer deſe voorſz. ſaecken ende dingen alſo geſchieden, hebben onſe ſegele hyer mede aen gehangen. In getuyge der Waetheyt, gegeven te Brueſſel acht dagen in Meert int jaer ons Heeren 1387, nae coſtume des Hoofs van Camer:

Qua-

Digitized by Google

Quarum Literarum viſionis, lectionis & inſpectionis teſtimonio ſigillum noſtrum præſentibus duximus apponendum. Anno à Nativitate Chr. Milleſimo C. C. C. C. decimo ſexto, menſis Marcii die quarta, ſecundùm ſtylum Curiæ Leodienſis.

Tot getuigenisſe dat wy den gemelden brief gezien, geleſen en bezichtigt hebben, hebben wy ons zegel aan den tegenwoordigen doen hangen, in 't jaar naa Kriſtus geboorte, Duyſend vierhondert en ſeſtien, den vierden van Lentemaandt, naa den ſtyl des Hofs van Luyck.

N°. 51.

Jan van Polanen ſticht in de Kerk te *Breda* een Capellanye.

Univerſis Joannes Dominus de Lecka & Breda ſalutem. Cupientes divinum cultum adaugere, Capellaniam ſeu Præbendam de bonis propriis de novo creamus, fundamus & dotamus, in hunc modum, quod ejuſdem Capellaniæ collationem Nobis & noſtris ſucceſſoribus Dominis de Breda perpetuò reſervamus. Inſuper ille, cui continget de præfata Capellania provideri, ſit ſub tutela Decani & Capituli Eccleſiæ B. Mariæ in Breda; Veruntamen tenebitur Nobis & ſucceſſoribus noſtris ſingulis diebus Miſſam celebrare in Caſtro noſtro de Breda, ſeu in Capella noſtra Choro Capituli contigua. Aſſignamus autem ad dotem decimas noſtras de Spranghe prope Beſoyen, eaſdem per præſentes amortizantes, ac eiſdem exfeſtucando renuntiantes in perpetuum. Actum anno MCCCLXXXVIII. *Maii die* VI.

Jan Heer van de Leck en Breda, allen en een ygelyk, heyl en zaligheid. Willende den Goddelyken dienſt vermeerderen, zoo hebben wy een Kapellanye of Prove uyt onze eyge goederen van nieuws opgerecht, geſticht en begiftigt op deze wyze, dat wy aan ons en onze nakomelingen Heeren van Breda ten eeuwigen dagen behouden de begeving dier Kapellanye. Daerenboven zal de gene die met de gemelde Kapellanye zal begiftigt wezen, ſtaan onder de beſcherming van den Deken en het Kapittel der Lieve Vrouwe Kerk van Breda. Nochtans zal hy gehouden wezen voor ons en onze nakomelingen dagelyks een Miſſe te doen in onzen Burgt van Breda, of in onze Kapel naaſt het Koor van 't Kapittel. Voor de inkomſten van welke Capellanye wy bewyzen onze Thienden van Spranghe naaby Beſoyen, dezelve door dezen tegenwoordigen in een doode handt ſtellende, en daar van voor altyd afſtaande. Gegeven in 't jaar 1388. den ſeſden dag van Bloeymaandt.

N°. 52.

Verdrag tuſſchen die van *Breda* en *Terheyden.*

Wy Scepenen, Gezworne ende ghemeyn Stad van Breda op die een zyde, Wy Jan van Oeſterhoudt, Claes Buyſe, Jan Gysbrechts zone, Jan Gheerſt, Jan Ryck Alſteen Peters ſoen, Laureys Wynricx ſone, Schepenen in de Vierſchare van Hertel, Ende Jan van den Moer, Herman Peters zone, Herman Seben ſoen, Gheryt Coelmans, Elias Jans ſone, Boudyn Gruten, Willem Jans ſoen, Claes van Tuyl, Peter Scaerts ſoen, Florens van Ryſwyck, Henrick van den Brugge, Peter Damaes ſoen, Herman Andries ſone, Tyelman Gerouts, Peter Domaes ſoen, Nys Hugen zoen, Claes Block, Jan Claes Elen zoens zone, Jan Henricx ſoen, Peter Coelman, Berthout Berwouts zoen, Bazelys Michiel die Man, Claes Wouters ſoen, Jacop Thier, Aernd Wou, Gheryt Voet, Jan Boet, Peeter Hugen zoen, Diedric Veenlant, Ghebuerman ter ſelver Vierſcaren van Hertel op d'ander ſyde, Doen cond allen Luden, Dat wy om kenliken orbair ende groter nootſaken wil, elc met andren verdragen ende geaccordeert zyn, by Rade en Conſent ons lieven Heren, Heren Hen-

Digitized by Google

No. 50.

Verpanding der Heerlykheden *Groot en Kleyn Zundert, de Hage, Sprundel* en *Niſpen*, aan *Jan van Polanen* Heer van de *Leck* en *Breda*.

Nos Decanus & Capitulum Eccleſiæ collectæ Beatæ Mariæ in Breda, notum facimus univerſis, nos vidiſſe, legiſſe, manutenuiſſe & inſpexiſſe literas quaſdam illuſtriſſimæ Duciſſæ Brabantiæ, ſigillo ſuo, unà cum ſigillis Domini Johannis de Bouchout & Reyneri Hollant ſigillatas, non vitiatas, non cancellatas, ſed prorſus omni vitio carentes, & tenorem, qui ſequitur, continentes.

Wy Deken en 't Kapittel der Collegiale Kerk van O. L. V. te Breda, maken kond en kennelyk aan allen, dat wy gezien, geleſen, in handen gehadt en bezichtigt hebben zekeren Brief der Doorluchtigſte Hertoginne van Brabant, met haar zegel, te gelyk met de zegels der Heeren Jan van Bouchout en Reynier Hollant bezegelt, ongeſchonden, zonder eenige daar in gemaakte verandering, maar t'eenemael van alle gebreken vry zynde, en van den volgenden inhoudt.

Jehane, bi der gratien Goods, Hertogynne van Luxemburg, van Lothryck, van Brabant ende van Limborch, Marcgrevynne des Heylichs Rycx, doen cont allen Luyden, dat want tot onſen verſuecke ende vriendelycker beden, onſe lieve getrouwe Raith Heer Jan van Pollanen Heer van de Lecke en van Breda ons geleent heeft de ſomme van Duyſent Francken der munte des Coninex van Vranckryck, goet van goude ende gewichte. Soo eeſt dat wy hem dair voor in handen hebben geſedt ende verpant, in handen ſetten ende verpanden mit deſen Brieve alle onſe Heerlicheyt van Groot Sundert, van Cleyn Sundert, van der Hage, van Sprundel ende van Nyſpen, gelyck ende in derſelver vuegen, dat wi in den ſelven Dorpen gehouden hebben op alle Goede, Straten, Beemden ende Heyden, wair ende hoe dat ſy daer bynnen de vyff Prochien ſyn mogen gelegen, om alle broken opteheffen, ende alle Richten ende Ambachten te ſetten, ende te verſetten, alſoo wy tot her toe gedaen hebben. Behoudelyck dien, dat hi noch ſyn hoir ende naecomelingen onſen goeden luden bynnen den ſelven vyff Prochien geſeten oft noch te ſitten niet en ſal mogen beeden, noch ſetten, buyten onſen conſente, het en weer oft ſy mit onſen gemeyne Lande beede golden, Ende oock dat hy die buyten recht en vonniſſe nyet en ſal laten hanteren. Ende hebben alſulcken conditien daer toe gedaen, dat wy, onſe oir ende naecomelingen alle die Heerlicheyt weder loſſen ſelen mogen mit Duyſent Francken der munten voorſz, ende dat die Heerlicheyt der voorghen: vyff Prochien dan los ende leedich aen ons, onſen hoir ende naecomelingen Hertogen in Brabant dair meede ganſſelic wedercomen ſal in onſen handen, alſoo die te vooren ſtont. Geloovende in goeden trouwe hem Janne Heer van der Lecke, ſinen hoir ende naercomelingen deſe ſaken gelyck ſy ſtaen voorgeſz. vaſt ende van ſtede te doen houden, allen argeliſt uytgeſcheyden, In oirconden des Briefſs, daer wy onſen ſegel aan hebben doen hangen, Ende hebben voirt gebeden onſe getrouwe Raidslude als Heeren Janne Heere van Bouchout ende Borcgreve van Brueſſel, ende Reynier Hollant onſen Rentmeeſter van Brabant, dat ſy om die meerder ſekerheyt wille hoere ſegelen hier mede aenhangen willen. Ende wy Jan Heere van Bouchout Borchgreve van Bruyſſel, ende Reynier Hollant Rentmr. van Brabant, ten bevele onſer genediger Vrouwen d'Hertogynnen van Luxemborch ende van Brabant voirſz, om dat wy hier aen ende by ſyn geweeſt, daer deſe voorſz. ſaecken ende dingen alſo geſchieden, hebben onſe ſegele hyer mede aen gehangen. In getuyge der Waetheyt, gegeven te Brueſſel acht dagen in Meert int jaer ons Heeren 1387, nae coſtume des Hoofs van Camer:

Qua-

Digitized by Google

Quarum Literarum viſionis, lectionis & inſpectionis teſtimonio ſigillum noſtrum præſentibus duximus apponendum. Anno à Nativitate Chr. Milleſimo C. C. C. C. decimo ſexto, menſis Marcii die quarta, ſecundùm ſtylum Curiæ Leodienſis.

Tot getuigeniſſe dat wy den gemelden brief gezien, geleſen en bezichtigt hebben, hebben wy ons zegel aan den tegenwoordigen doen hangen, in 't jaar naa Kriſtus geboorte, Duyſend vierhondert en ſeſtien, den vierden van Lentemaandt, naa den ſtyl des Hofs van Luyck.

N°. 51.

Jan van Polanen ſticht in de Kerk te *Breda* een Capellanye.

Univerſis Joannes Dominus de Lecka & Breda ſalutem. Cupientes divinum cultum adaugere, Capellaniam ſeu Præbendam de bonis propriis de novo creamus, fundamus & dotamus, in hunc modum, quod ejuſdem Capellaniæ collationem Nobis & noſtris ſucceſſoribus Dominis de Breda perpetuò reſervamus. Inſuper ille, cui continget de præfata Capellania provideri, ſit ſub tutela Decani & Capituli Eccleſiæ B. Mariæ in Breda; Veruntamen tenebitur Nobis & ſucceſſoribus noſtris ſingulis diebus Miſſam celebrare in Caſtro noſtro de Breda, ſeu in Capella noſtra Choro Capituli contigua. Aſſignamus autem ad dotem decimas noſtras de Spranghe prope Beſoyen, eaſdem per præſentes amortizantes, ac eiſdem exfeſtucando renuntiantes in perpetuum. Actum anno MCCCLXXXVIII. *Maii die* VI.

Jan Heer van de Leck en Breda, allen en een ygelyk, heyl en zaligheid. Willende den Goddelyken dienſt vermeerderen, zoo hebben wy een Kapellanye of Prove uyt onze eyge goederen van nieuws opgerecht, geſticht en begiftigt op deze wyze, dat wy aan ons en onze nakomelingen Heeren van Breda ten eeuwigen dagen behouden de begeving dier Kapellanye. Daerenboven zal de gene die met de gemelde Kapellanye zal begiftigt wezen, ſtaan onder de beſcherming van den Deken en het Kapittel der Lieve Vrouwe Kerk van Breda. Nochtans zal hy gehouden wezen voor ons en onze nakomelingen dagelyks een Miſſe te doen in onzen Burgt van Breda, of in onze Kapel naaſt het Koor van 't Kapittel. Voor de inkomſten van welke Capellanye wy bewyzen onze Thienden van Spranghe naaby Beſoyen, dezelve door dezen tegenwoordigen in een doode handt ſtellende, en daar van voor altyd afſtaande. Gegeven in 't jaar 1388. den ſeſden dag van Bloeymaandt.

N°. 52.

Verdrag tuſſchen die van *Breda* en *Terheyden.*

Wy Scepenen, Gezwoerne ende ghemeyn Stad van Breda op die een zyde, Wy Jan van Oeſterhoudt, Claes Buyſe, Jan Gysbrechts zone, Jan Gheerſt, Jan Ryck Alſteen Peters ſoen, Laureys Wynricx ſone, Schepenen in de Vierſchare van Hertel, Ende Jan van den Moer, Herman Peters zone, Herman Seben ſoen, Gheryt Coelmans, Elias Jans ſone, Boudyn Gruten, Willem Jans ſoen, Claes van Tuyl, Peter Scaerts ſoen, Florens van Ryſwyck, Henrick van den Brugge, Peter Damaes ſoen, Herman Andries ſone, Tyelman Gerouts, Peter Domaes ſoen, Nys Hugen zoen, Claes Block, Jan Claes Elen zoens zone, Jan Henricx ſoen, Peter Coelman, Berthout Berwouts zoen, Bazelys Michiel die Man, Claes Wouters ſoen, Jacop Thier, Aernd Wou, Gheryt Voet, Jan Boet, Peeter Hugen zoen, Diedric Veenlant, Ghebuerman ter ſelver Vierſcaren van Hertel op d'ander ſyde, Doen cond allen Luden, Dat wy om kenliken orbair ende groter nootſaken wil, elc met andren verdragen ende geaccordeert zyn, by Rade en Conſent ons lieven Heren, Heren Hen-

Digitized by Google

rick van der Lecke Here van Heeſwyck, als Momboer onſer liever Jouffrouwen van der Lecke ende van Breda, op zulcke pointen, voirwairden ende geloften, als hier na geſcreven ſtaen. Dat es te wetene, dat wy Scepenen en Gezwoerne ende die gemeyn Stadt van Breda kennen ende aenzien door God ende doer mededoeghen van rechter Kerſtenheyt wegen, Al eeſt dat die goede ende die geſeten ſyn te Hertel, te Schynmaer, Terheyden en op Wagenberch, altoes als mede Prochiaens van rechtswegen verſocht hebben die Moederkercke te Breda, met haire ſepulturen, met kinderen te kerſtenen, met bruyden ende met anderen ſolempniteyten van den heyligen Sacramente te vercrigen, Dair hem dagelycx mits verheyt des weges ende grooten noet van Wateren, ſwair periculen en herden laſt is wedervaren. Soe iſt dat wy hem geconſenteert hebben van gratien onthengt ſoe verre als onſer Stadt aenroert, dat zy binnen haerre Vierſcharen een Cappelle funderen mogen ende doen wyen, mogelyk gedoteert van zekeren renten tot eens Prieſters behoeff, die hem daer uyt diene van Doopſele, van ſepulturen en anderen ſolempniteyten ende toebehoerten den heiligen Sacramente. Dairom hebben wy Scepenen ende Gebuermanne van der Vierſchare van Hertel voirſz. gelooft ende gewillecoort voir ons ende voir onſe naecomelingen op ons ende op al onſe goeden, die wy hebben of vercrigen mogen, der Stadt van Breda en haren nacomelinghe, want onſe Cappelle altoes bliven moet een Appendys der Moederkerken van Breda, oft ſoe geviele, dat God verhoeden moet, dat op gewiede van der Capellen enech ongevalle van dootſlage, van quetſure of ander violencien geſchieden, dair de Biſſchop van Ludick of Prelate toe ſeggen of broeken aff eyſſchen mochte, met ſwairniſſe van geboden, dat dair af die Moederkerc tot Breda ende die dair onder horen, nemmermeer laſt noch commer liden en ſullen, mer wy ſullenſe dair aff ſcadeloes houden en vryen, des ſullen wy ſulke brieven werven van den Prelaten dat zy des verzekert zullen bliven. Voort kennen wy Scepen ende Gebuermanne in der Vierſcharen van Hertel geſeten ons ſelven ende onſe nacomelinghen tote ewigen dagen verbonden te ſine in der uytreikinge van der Stadt Achiſe van Breda, ende van die te ghelden ende te betalen als wy ende onſe Voorvordere te hier toe gedaen hebben, ſonder enech wederſeggen. Voort en ſal men binnen onſer Vierſchare van Hartal nimmermeer opſlach hantieren, noch houden van gheenrehande Comans goede, dat van dair voirt verthiert ofte gevoert ſal worden. Voort ſullen wy ende onſe nacomelinghe binnen onſer Vierſcare van Hartel ſittende altoes der Stadt van Breda te baten comen als wy des verſocht worden, ter gherechter lantwere, ende in anderen Heervaerden, in Scoten, in anderen laſte, als wy tot noch toe gedaen hebben. Deſgelycx ſullen wy ende onſe nacomelinghen altoes verbonden bliven ten inhalens, beide wy en onſe have als haercomen is. Voort ſullen wy ende onſe nacomelinge, die binnen der Vierſcare van Hartel geſeten zyn, altoes den wech tuſſchen Hartel ende Amelberge cuſtberlyk maken ende houden, ſoe dat men dair gevuegelic varen ende keren mach; Behoudelic dien, dat die hoge brug dair die vaert doergaet gehouden ſal wordden van den ghenen, die ſe noch toe gehouden hebben. Voort es vorwairde, dat wy Scepenen, Gezwoerne ende gemeyn Poorte van Breda, deſe goede lude die in der Vierſchaer van Hertel wonachtich ſyn altoes houden ſullen in der Protectie ende beſchermte als zy tot hier geweeſt hebben: Behoudelic dien, dat van deſer tyt voert nummermeer man, die dair geſeten is ontfangen ſal worden in Poorterſchapen tot Breda, mer die nu Porters ſyn, die mogent bliven haer leefdage lanck, ende die dair nae Poorter ſyn ſal, die moet binnen der Stad vriheyt woenen. Op dat deſe voirſz. Voirwaerden ende geloeften aen elcker ſyden tot ewigen dagen vaſt ende onverbrekelyck gehouden moghen werden, ſoe hebben wy Scepen, Gezwoerne ende gemeyn Stadt van Breda deſen brieff in kenniſſen der wairheit open beſegelt met onſer Stad zegel. Ende wy Scepen der Vierſcharen van Hertel hebben onſe propre zegle dair aen gehangen, ſoo voer ons ſelven, ſoe voer die gemeyn Gebuermanne der Vierſchare van Hertel toebehorende, Want een openbair wilkoer met vonniſſe dair op geſtaedt waerdt, dair die gemeyn Gebuere van Hertel in verwilcoerden ende geloofden op hem ende op hair goet, dat ſy vaſt ende geſtade houden ſouden ſoe wes die Schepen van Hertel in de voirſz. ſtucken voertſetten ende begrepen. Ende

de

Digitized by Google

de dairom hebben wy Scepen en Gezwoerne ende gemeyn Stadt van Breda op die een ſyde, ende wy Scepen ende gemeyn Ghebuermanne van Hertel op d'ander zyde, gebeden ende verſocht onſen lieven Here, Haren Henricken van der Lecke Hr. van Haeſwyck als Momboir Jouffrouw Johannen Vrouwe van der Lecke ende van Breda onſer liever Jouffrou, dat hi ter confirmatien van allen pointen voorſz. om der meerder zekerheyt ſinen ſegel aen deſen brieve willen doen hangen, Ende ons aen beyden ſyden daer toe dwingen met onſen live ende met onſen goede, dat alle vorwairden ende geloften voorſz. vaſt ende geſtade gehouden werden. En wy Henrick van der Lecke Heer van Haeswyck als Momboir onſer liever Nichten voirſz., hebben overmids bede ende verzoeck der partyen voirgenoemt onſe conſent gegeven tot allen den pointen ende voirwairden voirſz. ende confirmeren met onſen ſegele hier aen gehangen; En geloven die parthyen voirſz. in dien te hebben met horen live ende met haren goede, dat zy alle ſaken voirſz. vaſt ende onverbrekelyk houden zullen: Behoudelyck onſer liever Nichten voirſz. hare Heerlicheyt in allen ſtucken voergeroert. En hebben overmids verzoec der partyen voorſz., en om der meerder kenniſſe wille gebeden, Eerbairen ende Wyſen onſs liever Nichten Manne uyt den Huyſe van Breda, te weten Willem van Dalem Heer van Donga, Gielys van den Campe, Boudyn van Tychelt, dat zy deſen brieff met ons beſegelen willen. En wy Willem, Gielys, Boudyn voerſz., uyt verzoeck der parthyen voorgenoemt, overmids begharte ons liefs Heeren voerſz., hebben onſe ſegele bi den ſinen als Manne onſer liever Jouffrouwen voirſz. aen deſen brieve gehangen. Dit was gedaen in 't jaer ons Heren Duſent vierhondert, Elf dagen in Novembri.

N°. 53.

Stichtbrief van een Outaer in de Parochie-kerk te *Ooſterhout.*

Venerabili Viro Domino Archidiacono Campaniæ in Eccleſia Leodienſi, Henricus de Lecka Miles, Tutor Domicellæ Joannæ Dominæ temporalis Dominiorum de Lecka, Breda & Ooſterhout. Dudum recolendæ memoriæ Wilhelmus Dominus temporalis de Ooſterhout, conſanguineus noſter, in Eccleſia Parochiali de Ooſterhout in honore B. Mariæ & S. S. trium Magorum unum altare dotavit, & antequam hujuſmodi Altaris dotatio confirmaretur, idem conſanguineus noſter ex hac luce eſt ſubtractus, dictaque Domicella Neptis noſtra in Dominio de Ooſterhout ſucceſſit. Volentes igitur dicti conſanguinei noſtri ordinationem pie inchoatam ad effectum deducere . . . . . Datum apud Caſtrum de Breda, M. CCCC. II. *Junii die* XXII.

Aan den Eerwaerden Man, den Heer Aertsdiaken van Kempenlandt in de Kerk van Luyck, Hendrik van de Leck, Ridder, Momboir van Jonkvrouwe Johanna Vrouwe der Heerlykheden van de Leck, Breda en Ooſterhout. Overlange heeft Willem Heer van Ooſterhout, onze Neef, zaliger gedagtenis, in de Parochie Kerk van Ooſterhout, ter eeren der H. Maagd Maria en van de H. Drie Koningen, een Outaer geſticht, en voor aleer de gifte van zoodanigen Outaer beveſtigt wierdt, is de gemelde onze Neef uyt dit leven geſcheyden, en de voornoemde Jonkvrouw onze Nicht is hem in de Heerlykheid van Ooſterhout opgevolgt. Wy dan willende de inſtelling van onzen gemelden Neef, zoo Godvruchtig begonnen, ter uytvoer brengen enz. . . . . Gegeven in den Burgt van Breda in 't jaar 1402. den 22. van Zomermaandt.

Digitized by Google

rick van der Lecke Here van Heeſwyck, als Momboer onſer liever Jouffrouwen van der Lecke ende van Breda, op zulcke pointen, voirwairden ende geloften, als hier na geſcreven ſtaen. Dat es te wetene, dat wy Scepenen en Gezwoerne ende die gemeyn Stadt van Breda kennen ende aenzien door God ende doer mededoeghen van rechter Kerſtenheyt wegen, Al eeſt dat die goede ende die geſeten ſyn te Hertel, te Schynmaer, Terheyden en op Wagenberch, altoes als mede Prochiaens van rechtswegen verſocht hebben die Moederkercke te Breda, met haire ſepulturen, met kinderen te kerſtenen, met bruyden ende met anderen ſolempniteyten van den heyligen Sacramente te vercrigen, Dair hem dagelycx mits verheyt des weges ende grooten noet van Wateren, ſwair periculen en herden laſt is wedervaren. Soe iſt dat wy hem geconſenteert hebben van gratien onthengt ſoe verre als onſer Stadt aenroert, dat zy binnen haerre Vierſcharen een Cappelle funderen mogen ende doen wyen, mogelyk gedoteert van zekeren renten tot eens Prieſters behoeff, die hem daer uyt diene van Doopſele, van ſepulturen en anderen ſolempniteyten ende toebehoerten den heiligen Sacramente. Dairom hebben wy Scepenen ende Gebuermanne van der Vierſchare van Hertel voirſz. gelooft ende gewillecoort voir ons ende voir onſe naecomelingen op ons ende op al onſe goeden, die wy hebben of vercrigen mogen, der Stadt van Breda en haren nacomelinghe, want onſe Cappelle altoes bliven moet een Appendys der Moederkerken van Breda, oft ſoe geviele, dat God verhoeden moet, dat op gewiede van der Capellen enech ongevalle van dootſlage, van quetſure of ander violencien geſchieden, dair de Biſſchop van Ludick of Prelate toe ſeggen of broeken aff eyſſchen mochte, met ſwairniſſe van geboden, dat dair af die Moederkerc tot Breda ende die dair onder horen, nemmermeer laſt noch commer liden en ſullen, mer wy ſullenſe dair aff ſcadeloes houden en vryen, des ſullen wy ſulke brieven werven van den Prelaten dat zy des verzekert zullen bliven. Voort kennen wy Scepen ende Gebuermanne in der Vierſcharen van Hertel geſeten ons ſelven ende onſe nacomelinghen tote ewigen dagen verbonden te ſine in der uytreikinge van der Stadt Achiſe van Breda, ende van die te ghelden ende te betalen als wy ende onſe Voorvordere te hier toe gedaen hebben, ſonder enech wederſeggen. Voort en ſal men binnen onſer Vierſchare van Hartal nimmermeer opſlach hantieren, noch houden van gheenrehande Comans goede, dat van dair voirt verthiert ofte gevoert ſal worden. Voort ſullen wy ende onſe nacomelinghe binnen onſer Vierſcare van Hartel ſittende altoes der Stadt van Breda te baten comen als wy des verſocht worden, ter gherechter lantwere, ende in anderen Heervaerden, in Scoten, in anderen laſte, als wy tot noch toe gedaen hebben. Deſgelycx ſullen wy ende onſe nacomelinghen altoes verbonden bliven ten inhalens, beide wy en onſe have als haercomen is. Voort ſullen wy ende onſe nacomelinge, die binnen der Vierſcare van Hartel geſeten zyn, altoes den wech tuſſchen Hartel ende Amelberge cuſtberlyk maken ende houden, ſoe dat men dair gevuegelic varen ende keren mach; Behoudelic dien, dat die hoge brug dair die vaert doergaet gehouden ſal wordden van den ghenen, die ſe noch toe gehouden hebben. Voort es vorwairde, dat wy Scepenen, Gezwoerne ende gemeyn Poorte van Breda, deſe goede lude die in der Vierſchaer van Hertel wonachtich ſyn altoes houden ſullen in der Protectie ende beſchermte als zy tot hier geweeſt hebben: Behoudelic dien, dat van deſer tyt voert nummermeer man, die dair geſeten is ontfangen ſal worden in Poorterſchapen tot Breda, mer die nu Porters ſyn, die mogent bliven haer leefdage lanck, ende die dair nae Poorter ſyn ſal, die moet binnen der Stad vriheyt woenen. Op dat deſe voirſz. Voirwaerden ende geloeften aen elcker ſyden tot ewigen dagen vaſt ende onverbrekelyck gehouden moghen werden, ſoe hebben wy Scepen, Gezwoerne ende gemeyn Stadt van Breda deſen brieff in kenniſſen der wairheit open beſegelt met onſer Stad zegel. Ende wy Scepen der Vierſcharen van Hertel hebben onſe propre zegle dair aen gehangen, ſoo voer ons ſelven, ſoe voer die gemeyn Gebuermanne der Vierſchare van Hertel toebehorende, Want een openbair wilkoer met vonniſſe dair op geſtaedt waerdt, dair die gemeyn Gebuere van Hertel in verwilcoerden ende geloofden op hem ende op hair goet, dat ſy vaſt ende geſtade houden ſouden ſoe wes die Schepen van Hertel in de voirſz. ſtucken voertſetten ende begrepen. En-

de

de dairom hebben wy Scepen en Gezwoerne ende gemeyn Stadt van Breda op die een ſyde, ende wy Scepen ende gemeyn Ghebuermanne van Hertel op d'ander zyde, gebeden ende verſocht onſen lieven Here, Haren Henricken van der Lecke Hr. van Haeſwyck als Momboir Jouffrouw Johannen Vrouwe van der Lecke ende van Breda onſer liever Jouffrou, dat hi ter confirmatien van allen pointen voorſz. om der meerder zekerheyt ſinen ſegel aen deſen brieve willen doen hangen, Ende ons aen beyden ſyden daer toe dwingen met onſen live ende met onſen goede, dat alle vorwairden ende geloften voorſz. vaſt ende geſtade gehouden werden. En wy Henrick van der Lecke Heer van Haeswyck als Momboir onſer liever Nichten voirſz., hebben overmids bede ende verzoeck der partyen voirgenoemt onſe conſent gegeven tot allen den pointen ende voirwairden voirſz. ende confirmeren met onſen ſegele hier aen gehangen; En geloven die parthyen voirſz. in dien te hebben met horen live ende met haren goede, dat zy alle ſaken voirſz. vaſt ende onverbrekelyk houden zullen: Behoudelyck onſer liever Nichten voirſz. hare Heerlicheyt in allen ſtucken voergeroert. En hebben overmids verzoec der partyen voorſz., en om der meerder kenniſſe wille gebeden, Eerbairen ende Wyſen onſs liever Nichten Manne uyt den Huyſe van Breda, te weten Willem van Dalem Heer van Donga, Gielys van den Campe, Boudyn van Tychelt, dat zy deſen brieff met ons beſegelen willen. En wy Willem, Gielys, Boudyn voerſz., uyt verzoeck der parthyen voorgenoemt, overmids begharte ons liefs Heeren voerſz., hebben onſe ſegele bi den ſinen als Manne onſer liever Jouffrouwen voirſz. aen deſen brieve gehangen. Dit was gedaen in 't jaer ons Heren Duſent vierhondert, Elf dagen in Novembri.

N°. 53.

Stichtbrief van een Outaer in de Parochie-kerk te *Ooſterhout.*

Venerabili Viro Domino Archidiacono Campaniæ in Eccleſia Leodienſi, Henricus de Lecka Miles, Tutor Domicellæ Joannæ Dominæ temporalis Dominiorum de Lecka, Breda & Ooſterbout. Dudum recolendæ memoriæ Wilhelmus Dominus temporalis de Ooſterbout, conſanguineus noſter, in Eccleſia Parochiali de Ooſterhout in honore B. Mariæ & S. S. trium Magorum unum altare dotavit, & antequam hujuſmodi Altaris dotatio confirmaretur, idem conſanguineus noſter ex hac luce eſt ſubtractus, dictaque Domicella Neptis noſtra in Dominio de Ooſterhout ſucceſſit. Volentes igitur dicti conſanguinei noſtri ordinationem pie inchoatam ad effectum deducere . . . . . Datum apud Caſtrum de Breda, M. CCCC. II. *Junii die* XXII.

Aan den Eerwaerden Man, den Heer Aertsdiaken van Kempenlandt in de Kerk van Luyck, Hendrik van de Leck, Ridder, Momboir van Jonkvrouwe Johanna Vrouwe der Heerlykheden van de Leck, Breda en Ooſterhout. Overlange heeft Willem Heer van Ooſterhout, onze Neef, zaliger gedagtenis, in de Parochie Kerk van Ooſterhout, ter eeren der H. Maagd Maria en van de H. Drie Koningen, een Outaer geſticht, en voor aleer de gifte van zoodanigen Outaer beveſtigt wierdt, is de gemelde onze Neef uyt dit leven geſcheyden, en de voornoemde Jonkvrouw onze Nicht is hem in de Heerlykheid van Ooſterhout opgevolgt. Wy dan willende de inſtelling van onzen gemelden Neef, zoo Godvruchtig begonnen, ter uytvoer brengen enz. . . . . Gegeven in den Burgt van Breda in 't jaar 1402. den 22. van Zomermaandt.

Digitized by Google

N°. 54.

Inkomſt van *Engelbrecht* Graaf van *Naſſau*, en *Johanna van de Leck*, als Heer en Vrouwe van *Breda*.

Engelbrecht Jongreve to Naſſau Here ter Lecke ende to Breda, en Johan Vrouwe van der Lecke ende van Breda ſyn wittige wyf, doen cond allen luden, Want van ouden tiden ſoe hercomen is, dat onſe Voervadere die Heren tot Breda ſyn geweeſt, alle wege gratie ende genade gedaen hebben tot haere incoemſt. Soo eeſt, dat wy onſer Voervaderen waeldaden ende ſaligen wegen gherne natreden ſouden, ſoo wy beſt conden; wair by dat wy tote onſer incoemſt voir ons en voir onſen nacomelingen Heren tot Breda ſulke gracie gedaen hebben ende in privilegien gegeven der Stad ende den gehelen Lande van Breda, ende haren nacomelingen in ewigen tiden te houden ende te gebruken ſulcke ponten als hier nae beſcreve ſtaen. Eerſt, off eenen Man een ongeval geſchiede, daer hi ſyn lyff aen verboerde, dat hi dan van den alingen goede, dat hi met den Wive beſat, niet meer dan die een helft verboren en ſal, behoudelyck den Wive haerre wederhelft, mer men ſal uut den geheelen goede alle wittige kenlyke ſchult betalen; desgelycx ſalt ſyn van den Wive, oft hair ſo geviele, mer wairt dat ſulcke fayt een ongeheilicten Perſoen overviele, het ware Man ofte Wyf, die ſal verboren allet goedt dat hem toebehoirt. Voort hebben wy der Stadt en den gehelen Lande voorſz. in rechter gracien gegeven, dat die broeke van enen onwetende Vrede ſonder dootſlach ſal ſtaen op t'ſeſtich pont ouder zwerter tornoyſen, dair aff ſal die onwetenſchap ſtaen in deſer manieren. Ofte een Vrede ſtonde tuſſchen partyen, ende een Perſoen die dair in ruerde twiſtich worde op enen anderen, die oec in dien ſelven Vrede rueren mochte, mer deſe twiſter hadde ſoe uutlendich geweeſt, dat hi van den Vrede niet én wiſte, ofte hi wair binnen Landes geweeſt, mer hem en ware niet condich, dat die ghene dair hi op getwiſt hadde, ſoe verre binnen maeſcappen ware der eenre partyen, dat hi in den Vrede rueren mochte, dat ſou heiten een onnoſel oft een onwetende Vrede. Ende woude die Heer oft ſyn Rechter op dien twiſter proeven, dat hem die Vrede oft die Maeſſchap kenlyc geweeſt hadde, des mach hem die twiſter affnemen met ſinen eede, ende met hem twee wittige onberuſte Manne, die des gheen partye en dragen, dair en ſal ſorpel noch argeliſt in geſocht worden aen geenre zide, mer valt dair een doetſlach van dien twiſte, dat ſal ſtaen tot ſinen rechte. Item gheven wy onſer Stad en Lande voirſz. dat die broeke van enen bekenden ſteke ſal ſtaen op tzeſtich pont ouder zwerte. Op dat der Stad ende den geheelen Lande van Breda voirſz. deſe gratien en privilegien voirſz. wael ende onverbrekelyck gehouden woirden in allen toecomenden tiden, ſoe hebben wy hen deſe openen brief daer af gegeven met onſen ſegelen beſeghelt. Dit was gedaen in 't jair ons Heeren Duyſent vierhondert ende vyer op Sente Bertolomeeus dach.

N°. 55.

Digitized by Google

N°. 55.

Engelbrecht Graaf van *Naſſau* geeft aan die van *Breda*, dat nergens opſlach van goede zyn mag in 't geheele Landt, dan binnen de Stadt *Breda* en derzelver Vryheid.

Engelbrecht Jongreve te Naſſou, Heere ter Lecke ende te Breda, ende Johanne Vrouwe van der Lecke ende van Breda ſyn wittige Wyf, doen condt allen luden, dat wy verclaert hebben ende in previlegien gegeven voir ons ende voir onſe nacomelingen Heren tho Breda, Onſer Stadt van Breda en haren nacomelinghen, om getrouwen dienſt, dien ſi ons gedaen hebben, want ſi 't hoet van den gehelen Lande ſyn, Dat nergens opſlach van goede ſyn en ſal in den geheelen Lande, dan binnen der Stadt Vryheit van Breda gelyc alſt van ouder couſtume haircomen is, dair wy onſe voirſz. Stad in gelooft hebben en geloven te houden ende te ſtarken tote allen tyden. In kenneſſe van deſer gratien en ghiften hebben wy onſe ſegelen aan deſen brieff daen hangen. In den jair ons Heren Duſent Vierhondert en vier, op Sente Bertelmeeus dach.

N°. 56.

Kwytbrief waar by *Engelbrecht* Graaf van *Naſſau*, van die van *Breda* bekent ontfangen te hebben Twee duyzent Rhynsgulden.

Wy Engelbrecht Joncgreve te Naſſouwe Heer ter Lecke en tho Breda, doen condt allen luden, dat ons onſen lieve getrouwen Borghermeyſters, Sceppenen ende ganſſe gemeynheit onſer Staet van Breeda, wael betaelt hebben twee duſent goede ſwair Reynſche gulden tot onſer Incoemſte en onſer liever gheſellyne hilix wegen, Ende ſcelden ſe alle voirſz. hier aff quyt, ledich ende loes, overmids deſen brieve ende quitancie ſonder ierhande arghcliſt. Ende hebben dyſs to thuyge in orcoende der waerheit onſe ſegel aen deſen ſelve brief gehangen. Gegeven in 't jair ons Heeren Duſent vierhondert ende vive, opten xxi. dach in Novemb. na coſtume des hoefs van Ludyck.

N°. 57.

Raming en Middeling gedaen by de goede Steden van *Brabant*, tuſſchen de Stadt *Breda*, en de Dorpen van *Alphen*, *Gilze* en *Baerle*, wegens het Brouwen, Weven enz.

By den Hertoghe ende by ſynen Raedt.

Dit is alſulcken raminge ende middelinge als de goede Steden van Brabant, te weten Loven, Bruſſele, Antwerpen, Thienen, Leeuwen, Nyvele, Dieſt, Herentals, Lyere, Vilvoirden, Sichenen, Aerſchot en Halen, verſamentlyk in der Stadt Loven opten xxviij^en^ dach van November in 't jaer ons Heren duyſent iiij^c^ en xviij. gemaeckt hebben, geordineert ende by willecören der Gedeputeerden der Stadt van Breda, ende den dorpen van Alphen, Ghilſe en Baerle die daer by en over waren, geſloten op alſulcken geſchilde, als de voorgenoemde Stadt ende die dorpen voorgenoemt onderlinge hadden van haerder Brouweryen, Weveryen, Schoenmaeckerye ende oock van heure Weeckmerckt. In den yerſten, op 't punct van der Brouweryen is geraemt ende geſloten, dat de voorgenoemde Dorpen elck beſunder Brouwen ſullen mogen in haren Dorpe alrehande Bier tot heur ſelfs drinken ſonder enigen acchyſe daer af te derven geven der Stadt van Breda, ſoo wes Bier dat ſy alſoo brouwen om

Digitized by Google

dat int gros te vercoopen oft te tappen, daer ſullen ſy aff geven half accyſe ende daer mede ſullen ſy geſtaen. Item op dat punct van der Weveryen is geordineert, dat ſoo wie laken oft ſtucken op de voorſz. Dorpen maken, het ſy tot haer ſelfs dragen, oft om voort te vercoopen, daeraff ſullen ſy geven van der ellen een lichten Engelſchen Brabants, ſonder daer boven vorder gelaſt te ſyn. Item op dat punct van Schoen te maken is desgelycx geſloten, dat die voorgenoemde Dorpen ende Ingezetenen daer aff Schoen ſullen mogen maken tot heurs ſelfs ſlyten ende oock om te vercoopen ſonder yet daer aff te geven en ſonder affſpraeck der Stadt Breda, ſoo wat Schoen oft Leder dat ſy brengen ſullen willen tot Breda ter merct om aldaer te vercoopen, die ſal de Stadt van Breda voorgenoemt mogen doen koren, gelyk den Leder ende Schoenen aldaer gemaect ende gekoert worden. Ende worden die voorſz. Schoenen oft Ledere cusbaer bevonden, ſoo ſullen dan die mogen vercoopen gelyk den Ingeſetenen der Stadt voorgenoemt, worden ſy oock oncusbaer gevonden, dat ſy nae der Stadt Coor aldaer gecoort ſullen worden. Item als op 't poynt van der Weeckmerct ſoo is overdragen en geſloten, dat de voorgenoemde Dorpen haer goeden in den penin. weerden ſullen moogen tot alle mercten ende plaetſen, daert hen genuecht, voeren, ſonder daer af van de Stadt van Breda off ymant anders gecalengieert te ſyne. Ende want om des geſchils wille voorſz. eenige van de onderſaten der voorſz. Dorpen gearreſteert ſyn geweeſt binnen der Stadt van Breda, mits dat ſy niet en hebben willen gheven van de voorgenoemde puncten die hen die Stadt van Breda heyſſchende was, ende daer aff in gebreke ende tachter ſynde van drie jaeren, Soo iſt dat de voorſz. Steden geordineert hebben, dat die gearreſteerde ontſlaen ſullen ſyn ende quyt van den voorſz. achterſtel van drie jaeren, ende van allen calengieren die men hen daerom doen mochte, behoudelyk dyen dat ſy haren coſt betalen ſullen, ende voortaen geven gelyk boven voorſz. is.

N°. 58.

Jan Graef van *Naſſau* geeft aan die van *Breda* het Voorrecht, om hun eygen Bier te mogen Brouwen, ſonder daar van eenig Gruytgelt te betalen.

Wy Johan Greve te Naſſouw, tot Dietze ende tot Vyanden, Heere tot Breda, Droſſet van Brabant, doen cont alle luden, Alſoe onſe lieve getruwe ende zeer gemynde Porteren ende Ingeſetenen gemeynlyck onſer Stad van Breda, ons op huden datum des briefs, als zy ons voir hueren rechten geboiren Heer zeer blydelyck ontfanghen ende gehult hebben met eede en geloften van trouwen, gelyck dat behoirde, zeer oitmoedelick gebeden ende by onſen getruwen de Borgermeeſteren, Scepenen ende Raide der ſelver onſer Stad hebben doen bidden, dat wy ter eeren van onſer incompſt ende blyder ontfangeniſſen voorgenoemt hen genedichlick zouden willen ontlaſten van alſulcken Gruytgelde ende Aſſizen, als ſy van hueren Drincbier hadden plegen te geven. Dair toe wy ſeer willichlic ende met goeder herten geneycht zyn geweeſt, bedenckende de hertelycke mynne en de groete gunſte, die ſy met goeder meyningen ende volcomender gehoirſaemheyt tonswaert hebben ende dragen ende altoos gehadt ende gedragen hebben, alzoe ons dat wail kenlic is; Wair by wy hen recht vruntlik ende met zeer goeder ende gunſteger hertten, op dat ſy ende hunne nacomelingen hen te bat in onſe vorſz. Stad ſullen mogen behelpen ende geven, ende zoo vele te meer tonswaert verbonden ende gehouden ſyn, gegeven ende verleent hebben de gracie ende vryicheyt hier naer beſcreven. Te weten dat alle onſe Poirteren en Ingeſetene van onſer Stadt en Vierſcharen van Breda vorgenoemt nu ſynde ende altoos hier naemaels weſende, altyt van nu voordaen ſullen mogen bruwen oft doen bruwen in huers ſelfs bruwgetouwe huer Drincbier voir hen ſelven ende voir huer gebroodde huyſgeſin, zonder ons oft onſen naercomelingen Heeren tot Breda eenich Gruytgelt, ende onſe voorſz. Stad eenige Aſſize daar aff te geven oft te betalen, op te manieren ende

Digitized by Google

ende condicien hier nae volgende. Te weten oft yement ware, die selve geen bruwgetouw en hadde, dat die geen en sal mogen hueren om gelt noch om geenrehande goetdoen, maer wail mogen ontleenen op dat hy can; Item dat nyement syn Borgerbier en sal mogen ewech leenen, vercoopen, vermangelen voir geldt off ander ware, noch oick finen dienende off werckende geven in afslage van hueren loone ende arbeyde. Item dat een yegelic syn Borgebier sal moeten bruwen op hem selven alleene, het en ware, dat yement zoe arm ware, dat hys niet wal gedoen conde, ende alsulcken armen persoen sal dat yerst onsen Drosset ende Burgemeesteren van Breda te kennen geven, ende alzoe verre als hem dan die selve onsen Drosset ende Burgemeesteren van onsen wegen consenteren hem ander te bruwen ofte te doen bruwen, zo sall hyt mogen doen, maer anders niet. Ende zoe wie de contrarie van eenich van de voirsz. pointen dede, en al zo dicke als hy dair in bevonden sal worden, die sal van dien volcomen Gruytgeldt en Assize moeten geven, gelyck off wy geene vryicheyt dair af gegeven en hadden, ende dair toe verbeuren drie oude Schilde, den eenen tot onser heerlicheyt behoef van Breda, den anderen tot onss voirsz. Stad behoef, ende den derden ouden Schilt tot behoef vanden genen diet voert sal brengen. Voort hebben wy hier in claerlyc onderscheyden en besproken, so wie anders waer dan bynnen onss vorsz. Stad van Breda Poirter ware, oft eenige andere vryheyt hadde oft aenname nu oft in toecomenden tyden, dat wy dien de voorghen. vryicheyt niet gegeven en hebben noch en geven, ende dat hy dyer in geenre manieren genieten noch gebruycken en sal, maer sal alle syn leefdage voir hem selven ende syn huysgesyn tvorsz. Gruytgelt ende Assize geven ende betalen, gelyc oft dese onse tiegenwoordige ghifte ende verleeninge niet geschiet en ware, het en zy dat wy oft onse nacomelingen Heeren te Breda by sunderlinge gratien hen des gonnen ende verleenen willen. Ende oft by gevalle eenige die anderssins Porteren waren oft andere vryicheyt hadden, een wyle tyts bleven sitten zonder Gruytgelt of Assize te geven, soe en sal hen nochtan dat geen recht noch possessie maken nogh geven, maar al so geringe als ment can bevynden, zullen zy van dan voerdaen ende oick van allen den vorleden tyde, diewyle sy andere vryicheyt gehadt ende geen Gruytgelt noch Assize gegeven en hebben, volcomen Gruytgelt ende Assyze moeten geven ende betalen van allen den Biere, dat zy dair en bynnen hadden doen bruwen ende gesleten, zonder eenich verdrach. Ende want wy willen, dat onss voorgenoemde Porteren ende Ingesetenen onss voorsz. Stad en Viersharen van Breda dese onse ghifte en verleeninge boven geschreven vast, stede en onverbrekelic gehouden sal worden tot eewegen dagen op te manieren ende condicien voir verclaert, by ons, onsen Erven en naecomelingen Heeren tot Breda, dwelcke wy hen also in goeden trouwen gelooft ende toegeseeght hebben, geloven ende toeseggen met desen onsen brieve, Soe hebben wy voir ons ende onse voorsz. Erven ende nacomelingen onsen segel hier aen doen hangen, ende voirt begert ende versocht de Burgemeesteren, Schepenen ende Raide onser Stad van Breda vorsz., dat zy om der meerder sekerheyt wille dese onse tiegenwoordige ghifte ende verleeninge, metten condicien en vorwaerden bovengescreven ende alle punten dair inne begrepen, met ende gelyc ons in den name van onse voirsz. Stad, ende also verre alst derselver onser Stad in eeniger manieren aengaen mach, bewillegen willen ende geloven te houden, zonder emmermeer daar tiegen te doen ofte te doen doene in eeniger manieren, dwelck zy alsoo gerne met onser begerten ende versuecke gedaen hebben; Behoudelic dat midts desen onse vorsz. Stad Breda in hur rechten ende previlegien gheensins vercort en sal zyn, maer deselve heure rechten en previlegien in allen anderen saken ende punten gansselic ende volcomelic gebruycken na inhout van hunne Previlegien, Keurboecken ende Brieven, die zy dair af heeft ende huer by onsen Ouderen Heeren te Breda vortyts gegeven, gemaeckt ende verleent zyn, gelyc oft dese onse ghifte ende verleeninghe niet gedaen noch geschiet en ware, sonder eenich argelist. Ende wy Burgemeesteren, Schepenen ende Raide der Stad van Breda voorsz. bekennen openbaerlyck, dat wy ter begeerten ons liefs ghenedichs Jonckeren, Jonckeren Johans Greven te Nassouw, tot Dyetze ende tot Vyanden, Heer tot Breda, Drosset van Brabant voorgenoemt in den name van zynder

der voorgenoemder Stad van Breda, ende alſoe verre alſt derſelver zynre Stad aangaen mach, ſine ghifte ende verleeninge bovengeſcreven met allen den onderſcheyde punten, condicien ende in der manieren boven verclaert, geerne bewillicht ende belieft hebben. Gelovende in goeden trouwen voir ons ende alle onſe nacomelingen in den name van derſelver Stad, die altyt van weerden ende in huerder volcomender macht alzoe te houden, ende dair tiegen nemmermeer te doene oft laten geſchien by ons ſelven off yemen anders van onſer oft van der voorſz. Stad wegen in geenre manieren. Ende hebben dairom derſelver Stad groeten zegel ten ſaecken by den zegel ons liefs genedichs Jonckeren vorgenoemt doen hangen aen deſen brief, in kenniſſen ende oircondſchapen aller der ſaken bovengeſcreven. Gegeven opten leſten dach in Julio int jair ons Heeren, Duyſent vierhondert ſeſſe ende veertich.

N°. 59.

Bekrachtiging van 't gemelde Voorrecht by *Maximiliaen* en *Marie*, Hertog en Hertoginne van *Brabant*.

Maximiliaen ende Marie, by der gratien Gods, Hertoge ende Hertoginne van Oſtryck, van Bourgoignen, van Lothryck, van Brabant, van Lymborch, van Luxemborch en van Gelre, Greve ende Grevinne van Vlaenderen, van Artois, van Bourgoignen, Palatyn ende Palatine van Henegouwe, van Hollant van Zeelant, van Namen ende van Zuytphen, Merckgreve ende Merckgrevinne des Heylichs Rycx, Heere ende Vrouwe van Vrieſlant, van Salins ende van Mechelen. Allen den genen dien deſen brieff ſellen ſien ende hooren leſen, Saluit: Want onſen geminde die Borgemeeſteren, Schepenen ende Raide der Stadt van Breda, in den naeme ende van wegen der ſelver Stadt ons hebben doen thoonen eenen openden geſegelden brieff, inhoudende alderhande diverſe poincten van gratie ende vryheden, hen by wylen onſen lieven Neve, ende getrouwe Jonckere Johan Greve te Naſſauw, tot Dietze ende tot Vyanden, Heere tot Breda, Droſſaert van Brabant, by maniere van Privelegien ende ter eeren van ſyne incompſte ende by der ontfanckeniſſe in deſelve ſyne Stadt gegeven ende verleent; den welcken wy hebben doen overſien ende viſiteren by onſen lieven getrouwen Cancelier ende Raetsluyden van Brabant, en dieſt die teneur van woorde te woorde hier naer volght, ende is aldus:

> Wy Johan Greve te Naſſouw, tot Dietze ende tot Vyanden, Heere tot Breda, Droſſet van Brabant, doen cond alle luden, Alſoe onſe lieve getruwe enz. enz.

Ons ootmoedelyck biddende, de voorſz. Burgemeeſteren, Schepenen en Raade van der Stadt van Breda, dat wy hen den voirſz. brieff met allen de poincten, gratien en vryheden daer inne begrepen, in meerdere beſtendicheyt wouden confirmeren, ratificeren ende approberen. Soo doen wy te weten, dat wy tot heuren bede geneyght, die ons redelyck dunckt, ende op dat ſy te meer tonswaerts gehouden ende verbonden ſyn ons in dienſte te comen, Hebben den voorſz. brieff met allen den poincten ende gratien hen dair inne gegeven ende beweert, van ſonderlinge gratien voor ons, onſen Erven ende nacomelingen, Hertogen ende Hertoginnen van Brabant geconfirmeert, geratificeert ende geapprobeert, confirmeren, ratificeren ende approberen mits deſen onſen brieve, willende dat die den voorſz. Stadt van Breda van maghten ende van weerden gehouden worden ten euwigen dagen, ſonder breken. Ontbieden daerom en beveelen ſeer eerenſtelyk onſen Droſſaet van Brabant, Schouteth van Antwerpen ende Merckgrave ons Lants van Ryen, ende alle anderen onſen en der Smaelre Heeren Ambaghten Officieren, Richteren ende Dienaren ons voorſz. Lants van Brabant ende allen anderen die dat aengaen magh, dat ſy den voorſchreven van der Stadt van Breda der voorſz. giften ende previlegien ende deſe onſe confirmatien, ratificatien ende approbatien, daer

Digitized by Google

daer aene gevolght, ruſtelyck ende vredelyck voortaen doen ende laten gebruycken, ſonder iet daer tegen te doene, ofte laten geſchieden in eeniger manieren; Want wyt alſoo gedaen willen hebben. Behoudelyck ons in allen anderen ſaecken onſer Heerlykheyt ende Regts, ende eenen ygelyck anderen des ſyns. Ende des toirconden ſoo hebben wy den ſegel van ons Marie Hertoginnen voorſz., denwelcken men gebruyckt in onſen voorſz. Lande van Brabant, hier aen doen hangen. Gegeven in onſe Stadt van Loven op den ſevenden dagh van Decembris int jaar ons Heeren Duyſent Vierhondert ſeven en ſeventich. (*Op de Plycke ſtont*) By mynen Heer den Hertoghe ende myne Vrouwe de Hertoghinne, ter relatie van den Rade. (*Ende was onderteeckent*) PETHIELT. (*Ende was geſchreven op franchynen, onder uythangende eenen Segel in roode waſſche aen dobbelen ſteerte van franchyne.*)

N°. 60.

Brief, waar by de Hertog van *Brabant* den Heer van *Breda* vry verklaert van alle Tollen, zoo te water als te lant.

Philips by der gratien Gods Hertoge van Bourgondien, van Lothryk, van Brabant ende van Limburg, Greve van Vlaenderen, van Artois, van Bourgondien, Palatin van Henegouwe, van Hollandt, van Zeelandt ende van Namen, Marcgreve des Heylighs Rycx, Heere van Vrieſlant, van Zalins ende van Mechelen. Allen ende yegelycken onſen Tolnaeren in onſen Lande van Brabant, beyde te lande ende te water, ende oock den Tolnaeren alom opten rivieren van den Schelden ende den Mazen, byde den ghenen die van onſen weghen aldaer geſtelt ende anderen aldair geſtelt van weghen der gheenre die eenige Tollen by Octroye van ons oft onſen vorderen Hertoghen van Brabant dair af hebben, Saluit. Want wy verſtaen hebben van onſen lieven Neve getrouwe Raide ende Droſſate van Brabant, Janne Greve te Naſſouw ende te Vianden, Heere tot Breda &c. Dat hy in meyningen is te doen bringen ende veuren beyde te water ende te lande tot Breda alderhande ſteenwerck en andere ſtoffen dienende tot eenigen Toiren, metſelrien ende anderen werken die hy tegenwoerdelic begonnen heeft, ende in meyningen is te doen volmaken aen ſynen ſlot ende woeningen tot Breda metten toebehoirten, van den welcken na oude rechten *alle de Baenrodſen* ons voirſz. Lants van Brabant, ende Marckgraefffſchaps ons Lants van Ryen ſchuldich ſyn van allen Tollen vry ende ongelaſt te weſen. Soo eeſt dat wy u allen ende elcken biſonder ontbieden ende bevelen, dat gy elc int zyne alle die voirſz. ſtoffen van ſteenwerck ende anders hoedanich die zyn, zoe verre die toebehoeren onſen voorſz. Neve van Naſſouw, ende u by ſynen brieven van certificatien onder ſynen ſegel blyct, dat die toebehoeren hem en niemandt anders, ende dat die zyn omme te bekeeren in zyns ſelfs en nyemants anders wercken, voir ende by onſen ende anderen voirſz. Tollen laet varen vry ende los, ſonder dair af eenigen Tol te eyſſchen off te nemen, off den Vrachtenen of Schipluden dair inne te beletten in eeniger manieren. Ende des niet en laet, want dat van rechtswegen behoirt, ende wy 't alſoe gedaen willen hebben. Gegeven in onſen Stad van Bruſſel, zeven dage in Februario int jaer ons Heeren duyſent vierhondert twee ende tſeſtich na coſtume ons Hoeffs. (*Onder ſtont*) By mynen Heere den Hertoge, ter relatien van den Rade. (*Ende was onderteekent*) BRUGMAN.

Digitized by Google

der voorgenoemder Stad van Breda, ende alſoe verre alſt derſelver zynre Stad aangaen mach, ſine ghifte ende verleeninge bovengeſcreven met allen den onderſcheyde punten, condicien ende in der manieren boven verclaert, geerne bewillicht ende belieft hebben. Gelovende in goeden trouwen voir ons ende alle onſe nacomelingen in den name van derſelver Stad, die altyt van weerden ende in huerder volcomender macht alzoe te houden, ende dair tiegen nemmermeer te doene oft laten geſchien by ons ſelven off yemen anders van onſer oft van der voorſz. Stad wegen in geenre manieren. Ende hebben dairom derſelver Stad groeten zegel ten ſaecken by den zegel ons liefs genedichs Jonckeren vorgenoemt doen hangen aen deſen brief, in kenniſſen ende oircondſchapen aller der ſaken bovengeſcreven. Gegeven opten leſten dach in Julio int jair ons Heeren, Duyſent vierhondert ſeſſe ende veertich.

N°. 59.

Bekrachtiging van 't gemelde Voorrecht by *Maximiliaen* en *Marie*, Hertog en Hertoginne van *Brabant*.

Maximiliaen ende Marie, by der gratien Gods, Hertoge ende Hertoginne van Oſtryck, van Bourgoignen, van Lothryck, van Brabant, van Lymborch, van Luxemborch en van Gelre, Greve ende Grevinne van Vlaenderen, van Artois, van Bourgoignen, Palatyn ende Palatine van Henegouwe, van Hollant van Zeelant, van Namen ende van Zuytphen, Merckgreve ende Merckgrevinne des Heylichs Rycx, Heere ende Vrouwe van Vrieſlant, van Salins ende van Mechelen. Allen den genen dien deſen brieff ſellen ſien ende hooren leſen, Saluit: Want onſen geminde die Borgemeeſteren, Schepenen ende Raide der Stadt van Breda, in den naeme ende van wegen der ſelver Stadt ons hebben doen thoonen eenen openden geſegelden brieff, inhoudende alderhande diverſe poincten van gratie ende vryheden, hen by wylen onſen lieven Neve, ende getrouwe Jonckere Johan Greve te Naſſauw, tot Dietze ende tot Vyanden, Heere tot Breda, Droſſaert van Brabant, by maniere van Privelegien ende ter eeren van ſyne incompſte ende by der ontfanckeniſſe in deſelve ſyne Stadt gegeven ende verleent; den welcken wy hebben doen overſien ende viſiteren by onſen lieven getrouwen Cancelier ende Raetsluyden van Brabant, en dieſt die teneur van woorde te woorde hier naer volght, ende is aldus:

Wy Johan Greve te Naſſouw, tot Dietze ende tot Vyanden, Heere tot Breda, Droſſet van Brabant, doen cond alle luden, Alſoe onſe lieve getruwe enz. enz.

Ons ootmoedelyck biddende, de voorſz. Burgemeeſteren, Schepenen ende Raade van der Stadt van Breda, dat wy hen den voirſz. brieff met allen de poincten, gratien en vryheden daer inne begrepen, in meerdere beſtendicheyt wouden confirmeren, ratificeren ende approberen. Soo doen wy te weten, dat wy tot heuren bede geneyght, die ons redelyck dunckt, ende op dat ſy te meer tonswaerts gehouden ende verbonden ſyn ons in dienſte te comen, Hebben den voorſz. brieff met allen den poincten ende gratien hen dair inne gegeven ende beweert, van ſonderlinge gratien voor ons, onſen Erven ende nacomelingen, Hertogen ende Hertoginnen van Brabant geconfirmeert, geratificeert ende geapprobeert, confirmeren, ratificeren ende approberen mits deſen onſen brieve, willende dat die den voorſz. Stadt van Breda van maghten ende van weerden gehouden worden ten euwigen dagen, ſonder breken. Ontbieden daerom en beveelen ſeer eerenſtelyk onſen Droſſaet van Brabant, Schouteth van Antwerpen ende Merckgrave ons Lants van Ryen, ende alle anderen onſen en der Smaelre Heeren Ambaghten Officieren, Richteren ende Dienaren ons voorſz. Lants van Brabant ende allen anderen die dat aengaen magh, dat ſy den voorſchreven van der Stadt van Breda der voorſz. giften ende previlegien ende deſe onſe confirmatien, ratificatien ende approbatien, daer

Digitized by Google

daer aene gevolght, ruſtelyck ende vredelyck voortaen doen ende laten gebruycken, ſonder iet daer tegen te doene, ofte laten geſchieden in eeniger manieren; Want wyt alſoo gedaen willen hebben. Behoudelyck ons in allen anderen ſaecken onſer Heerlykheyt ende Regts, ende eenen ygelyck anderen des ſyns. Ende des toirconden ſoo hebben wy den ſegel van ons Marie Hertoginnen voorſz., denwelcken men gebruyckt in onſen voorſz. Lande van Brabant, hier aen doen hangen. Gegeven in onſe Stadt van Loven op den ſevenden dagh van Decembris int jaar ons Heeren Duyſent Vierhondert ſeven en ſeventich. (*Op de Plycke ſtont*) By mynen Heer den Hertoghe ende myne Vrouwe de Hertoghinne, ter relatie van den Rade. (*Ende was onderteeckent*) PETHIELT. (*Ende was geſchreven op franchynen, onder uythangende eenen Segel in roode waſſche aen dobbelen ſteerte van franchyne.*)

N°. 60.

Brief, waar by de Hertog van *Brabant* den Heer van *Breda* vry verklaert van alle Tollen, zoo te water als te lant.

Philips by der gratien Gods Hertoge van Bourgondien, van Lothryk, van Brabant ende van Limburg, Greve van Vlaenderen, van Artois, van Bourgondien, Palatin van Henegouwe, van Hollandt, van Zeelandt ende van Namen, Marcgreve des Heylighs Rycx, Heere van Vrieſlant, van Zalins ende van Mechelen. Allen ende yegelycken onſen Tolnaeren in onſen Lande van Brabant, beyde te lande ende te water, ende oock den Tolnaeren alom opten rivieren van den Schelden ende den Mazen, byde den ghenen die van onſen weghen aldaer geſtelt ende anderen aldair geſtelt van weghen der gheenre die eenige Tollen by Octroye van ons oft onſen vorderen Hertoghen van Brabant dair af hebben, Saluit. Want wy verſtaen hebben van onſen lieven Neve getrouwe Raide ende Droſſate van Brabant, Janne Greve te Naſſouw ende te Vianden, Heere tot Breda &c. Dat hy in meyningen is te doen bringen ende veuren beyde te water ende te lande tot Breda alderhande ſteenwerck en andere ſtoffen dienende tot eenigen Toiren, metſelrien ende anderen werken die hy tegenwoerdelic begonnen heeft, ende in meyningen is te doen volmaken aen ſynen ſlot ende woeningen tot Breda metten toebehoirten, van den welcken na oude rechten *alle de Baenrodſen* ons voirſz. Lants van Brabant, ende Marckgraeffſchaps ons Lants van Ryen ſchuldich ſyn van allen Tollen vry ende ongelaſt te weſen. Soo eeſt dat wy u allen ende elcken biſonder ontbieden ende bevelen, dat gy elc int zyne alle die voirſz. ſtoffen van ſteenwerck ende anders hoedanich die zyn, zoe verre die toebehoeren onſen voorſz. Neve van Naſſouw, ende u by ſynen brieven van certificatien onder ſynen ſegel blyct, dat die toebehoeren hem en niemandt anders, ende dat die zyn omme te bekeeren in zyns ſelfs en nyemants anders wercken, voir ende by onſen ende anderen voirſz. Tollen laet varen vry ende los, ſonder dair af eenigen Tol te eyſſchen off te nemen, off den Vrachtenen of Schipluden dair inne te beletten in eeniger manieren. Ende des niet en laet, want dat van rechtswegen behoirt, ende wy 't alſoe gedaen willen hebben. Gegeven in onſen Stad van Bruſſel, zeven dage in Februario int jaer ons Heeren duyſent vierhondert twee ende tſeſtich na coſtume ons Hoeffs. (*Onder ſtont*) By mynen Heere den Hertoge, ter relatien van den Rade. (*Ende was onderteekent*) BRUGMAN.

Digitized by Google

No. 61.

Blyde Inkomſt van *Engelbrecht den II.*, Graaf van *Naſſau*, als Heer van *Breda.*

Engelbrecht Greve tot Naſſouw en tot Vyanden, Heer tot Breda, doen eond allen luden, want onſe lieve en getruwe Ingeſetene ende Onderſaten gemeynlic onſer Stad, Dorpen en Lants van Breda voirgenoemt na doode wylen des Edelen en Wailgeborenen Johans Greven te Naſſouw, tot Vyanden, tot Dietze, Heeren tot Breda, ons lieffs Jonckeren ende Vaders, dien onſe Lieve Heere God genedich ſy, ons zeere willichlic en blydelic voir heuren rechten geboren Heer ontfanghen ende gehult hebben. Soe doen wy te weten, dat om die ſelve onſe Ingeſetene ende Onderſaten weder behoirlic te gelieven ende te verblyden, Wy tot huer oetmoediger beden ende tot gemeynen orboir, nutſcap ende prouffyt van hen allen ende van allen hueren nacomelingen, Ingeſetenen onſer Stad, Dorpen en Lands voirſz., hem volcomelic confirmeert ende geveſticht hebben, confirmeren en veſtighen met deſen onſen brieve, voir ons ende allen onſs nacomelingen Heeren ende Vrouwen van Breda, alle alſulke goede oude Rechten, Previlegien, Gewoenten en Hanteringen, als hen voortyts by onſen Voirvorderen Heeren van Breda gegont en verleent ſyn geweeſt, om die voirtaen te moigen houden ende hanteren, gelyc zyſe tot her toe hebben gebruyckt. En dat wy hen oic dairenboven tot heuren ernſtigen verſueke van nyeuws gegondt, gegeven en verleent hebben, gonnen, geven en verleenen met deſen onſen brieve de punten hier naevolgende. Te weten in den yerſten, dat wy noch onſe Erven Heeren oft Vrouwen van Breda voirdaen nyemande van onſe voorſz. Ingeſetenen oft Onderſeten onſer voirgenoemde Stad, Dorpen ende Landt van Breda niet en ſullen bedwingen om eenige maeghſoene te dorven geven tegen hueren wille. Item oft gebeurde dat eenige jonge kynderen bynnen onſe voirſz. Stad oft Lande van Breda by brande, water off anderſſins onnoſelic ſtorven ende verſuymt wordden, dat ons noch onſe nacomelingen gheen brueken dair aff en ſullen verſchynen. Ende alſoe wylen onſe lieve Joncker en Vader bovengenoempt bynnen ſynen tyden tot diverſene plaetſen in den voorſz. onſen Lande van Breda, veel eyken heeft doen ſetten, daer de onderſeten vele hulpen en arbeyts toe hebben ghedaen, Soe es onſe wille ende meyninghe, dat alle eeckelen die opte voirgenoemde Eyken ſullen waſſen, gemeyn ſullen bliven totter voirgenoemde Onderſeten verckenen en beeſten behoef, ſonder datſe yemandt ſal moigen rapen, afflaen oft ſchudden, oft anderſſins doen oft laten gebruycken. Ende want wy willen en uterlic begeren, dat alle de punten voirſcreven, gelyc zy hier boven ſtaen verclaert, van ons, onſen Erven en naecomelinghen Heeren oft Vrouwen tot Breda der voirgenoemde onſs Stad, onſen Dorpen en Lande voorſz. en alle den Ingeſetenen ende Onderſeten der ſelver en allen hueren nacomelingen tot eeuwigen dagen vaſt en onverbrekelic gehouden ſullen worden, Soe hebben wy in oirconden van dien onſen ſegel aen deſen brief doen hangen, die gemaeckt was opten xxvij. dach van Julio int jaer ons Heeren Duſent vier hondert viventzeventich.

No. 62.

Digitized by Google

No. 62.

Engelbrecht Graaf van *Naſſau* beveſtigt aan die van *Breda* alle hunne voormaels verkrege Voorrechten.

Engelbrecht Greve te Naſſouw en tot Vyanden, Heer tot Breda, doen condt allen luden, Want wy onſen geminden den Burgermeeſteren, Scepenen, Poirteren, Ingeſeten en Onderſeten onſs Stad, Vryheit ende Vierſcharen van Breda, en deſgelycx onſen geminden den Ingeſeten ons Lands van Breda voirgenoemt generalic gelooft, geconfirmeert en belieft hebben alle alſulcke goede oude Gewoenten, Rechten, Privilegien ende Hantveſten, als zy hebben gebruyct nae uytwyſen der brieve die wy hen dair aff hebben verleent; Soe eeſt dat uyt ſunderlinger lieffden, gunſten en affectien die wy hebben ende dragen tot onſer voorſz. Stadt, ende totten Borgermeeſteren, Scepenen, Poirteren, Ingeſeten en Onderſaten derſelver, gemerct de goede willege gehoirſaemheit, trouwe ende dienſten, die zy ons ende onſe Voorvorderen gedaen ende beweſen hebben, ende in toecomenden tyden noch doen en bewyſen ſullen moghen. Wy hen in 't ſpeciael ende inſonderheit voor ons ende onſe nacomelinghen Heeren en Vrouwen van Breda geconfirmeert, bewillicht, gegeven ende gegont hebben, confirmeren, bewilligen, geven en gonnen met deſen brieve: Dat de voirgenoemde onſe Borgermeeſteren, Scepenen, Poirteren, Ingeſetenen en Onderſeten voirdaen tot onſer voirſz. Stad behoef ten eeuwigen daigen toe ſullen hebben, houden en gebruyken alle derſelver Stad Goeden, Renten, Opcommingen en Proffyten van der Laken Aſſizen, van der Waghe, van den Kraen, van den Cautzy gelde, en van allen anderen ghelden ende onghelden der voorſz. onſer Stad toebehoorende, die ſy by levenden live wylen ons lieffs Jonckeren en Vaders, dien onſe lieve Heere God genedich zy, hebben gehadt ende plegen te gebruyken, oock de Aſſizen van allen Wynen en Bieren, die in de voirgenoemde onſe Stad, Vryheit ende Vierſchare van Breda ende oic in onſe Dorpe van der Heyden ten tappe vercocht ende geſleten ſullen worden. Believende ende confirmerende oic mede onſer voorſz. Stad ende onſen Borgermeeſteren, Scepenen, Poirteren, Ingeſetene en Onderſeten der ſelver alſulcken recht als zy tot deſen daige toe uſeert en gebruyct hebben, als de Aſſizen tontfangen van allen den Biere, dat in onſen Dorpen van der Haghe, van Etten, van Zonzeele, van Rysbergen, van Ghilze, van Gynneken, van Alffen en van Baerle ten tappe geſleten ſall wordden, ende oic van allen den Biere, dat de Onderſeten van den ſelven onſen Dorpen ſullen leggen in hueren huyſen, ende ſelve ſullen drincken ſonder vercopen, behoudelik dat de Ingeſetene van den ſelven onſen Dorpen niet meer en ſullen geven van den voirſz. Aſſizen onſer voirſz. Stad, dan zy by tyden van wylen ons liefs Jonckeren en Vaders voirgenoemt gewoonlic en hebben geweeſt te betalen. Ende noch tot deſen geven en gonnen wy onſer voirſz. Stad alle alſulcken recht, als onſe Voirvorders Heeren van Breda gehadt mogen hebben, oft ons noch hudendaiges mach toebehoiren in de Aſſizen en Goeden voirſcreven. Believende, willende en conſenterende dat deſelve onſe Stad heur dair mede behelpen ſal moghen ende des gebruyken, Want wi boven de confirmatie van hueren ouden gewoenten voirgenoemt huer dat gegont en gegeven hebben, gonnen en geven met deſen brieve, Gelovende in goeden trouwen voir ons, onſe Erven ende nacomelinghen Heeren tot Breda de voirſz. onſe Stad in 't gebruyck van dien altyt tonderhouden ende daer inne ende in allen anderen hueren Goeden, Renten, Rechten, Privilegien, Vryheyden, Hercomen en goeden Gewoenten voorſz. te helpen beſcermen nae onſen vermogen. Ende want wy willen ende uterlic begeren, dat alle de punten voirſz, gelyc zy hier boven ſtaen verclaert, van ons, onſen Erven ende nacomelingen tot eeuwigen daghen vaſt ende onverbrekelic gehouden ſullen wordden, ſoe hebben wy in orconden van dien onſen ſegel aen deſen brief doen hanghen, die gemaect was op ten xxvij. dach van Julio int jaer ons Heeren Duſent vierhondert viventſeventich.

Digitized by Google

No. 63.

Maria van Loon Gravin van *Naſſau* ſticht het Klooſter van *Vredenburg* op de Hoeve van *Wueſtenberg* te *Bavel.*

Univerſis & ſingulis præſentes Litteras ſive præſens publicum Inſtrumentum viſuris ſeu audituris, Maria de Loen, relicta quondam Illuſtris Joannis Comitis de Naſſau, de Vyanden & de Dietze, Domini de Breda, & Engelbertus Comes de Naſſau & de Vyanden, Dominus de Breda, ejus filius, ſalutem in Domino cum notitia veritatis. Notum facimus, quod nos de noſtra, noſtrorumque Parentum & Primogenitorum ſalute cogitantes, ac terrena pro cæleſtibus felici commercio commutare, Monaſteriumque perpetuum ſanctarum Virginum ſeu Sanctimonialium numero xxv. de ordine & obſervantia Regulari S. Auguſtini ac ſub clauſura monaſtica, ubi Divinæ Majeſtatis laus è virgineis organis aſſidue reſonet, animæque prædicti quondam Johannis Comitis de Naſſau ipſarum Religioſarum devotis orationibus fervens memoria habeatur, erigere cupientes in loco vulgariter nuncupato Wueſtenberghe, infra manſum ab eodem loco ſimiliter dictum, in prædicto territorio ſituatum, omnibus melioribus viâ, modo, jure, cauſâ & formâ, quibus melius & efficacius potuimus & debuimus, poſſumus & debemus, dedimus, contulimus & aſſignavimus, ac preſentium ſerie damus, conferimus & aſſignamus perpetue & irrevocabiliter ad opus erectionis Monaſterii hujuſmodi manſum prædictum, cum omnibus & ſingulis ſuis pertinentiis, ac eis modo & formâ, quibus quondam Johannes filius naturalis de Lecka, nominatus de Wueſtenberghe, ipſum manſum tempore vitæ ſuæ tenere & poſſidere ſolebat, ſub annuo onere unius ſextarii ſiliginis pauperibus in Bavel juxta teſtamentariam ordinationem præfati Joannis de Lecka, in die obitus ſeu anniverſarii ſui ſingulis annis erogandi & diſtribuendi in panibus ex eadem ſiligine coctis vel piſtis. Nec non ſub aliis cenſibus ex oneribus & ipſo manſo ab antiquo exeuntibus, & quæ prædictus Johannes de Lecka ex illo annuatim ſolvere & portare conſuevit. Sub tali conditione præmiſſis innixa, poſtquam prædictæ Religioſæ infra Dominium prædicti totius Territorii de Breda, cujus membra inter alias partes deputantur Dominia de Steenbergen & de Ooſterbout, in bonis ſeu redditibus hæreditariis ſummam ſeu valo-

Allen en een ygelyk die deze tegenwoordige Letteren, of dit openbaer Schrift zullen zien of hooren, Maria van Loon naagelate Weduwe van wylen den Doorluchtigen Jan Graaf van Naſſau, Vianden, en Dietz, Heer van Breda, en Engelbrecht Graaf van Naſſau en Vianden, Heer van Breda deſzelfs zoon, heyl in den Heere met kenniſſe der waerheid. Wy maken kennelyk, dat wy bezorgt zynde voor onze zaligheid als mede voor die van onze Ouders en Voorouders, en begeerende het aardſche voor het Hemelſche, door eene geluckige ruiling, te verwiſſelen, en voor altoos een Klooſter van heylige Maagden of Nonnen, ten getale van 25. van de reguliere Orden en Regel van den H. Auguſtinus, en onder een beſlooten Klooſter leven, alwaer de lof der Goddelyke Majeſteyt door maagdelyke ſtemmen geduurig zoude weergalmen, en in de aandachtige gebeden dier Geeſtelyken een ieverige gedachtenis gehouden werden der ziele van wylen den voorgemelden Jan Graaf van Naſſau, op te rechten, in de plaats gemeenlyk genaemt Wueſtenberg, beneden de Hoeve mede naa die plaats dus benoemt, en gelegen in de voornoemde Landtſtreek, zoo hebben wy op alle de beſte wegen, wyze, recht en manier, als wy beſt en krachtigſt hebben vermocht en gemoeten, vermogen en moeten, gegeven, overgedragen en bewezen, gelyk wy by dezen tegenwoordigen geven, overdragen en bewyzen, onherroepelyk en ten eeuwigen dagen, tot oprechting van zulk een Klooſter, de voorgemelde Hoeve met alle en een ygelyke toebehoorten van dien, en op die vorm en wyze, als wylen Jan, natuurlyke zoon van de Leck, toegenaemt Wueſtenberg, die Hoeve by zyn leven gewoon was te houden en te bezitten, op den jaarlykſen laſt van een Seſter rogge aan de Armen te Bavel, volgens den uyterſten wil van den gemelden Jan van de Leck, op den verjaardag van zyn afſterven in brooden uyt de zelfde rogge gebacken, jaarlyks uyttekeeren; en uyttedeelen; Als mede

Digitized by Google

valorem quadringentorum florenorum aureorum Rhenenſium habuerint ſeu acquiſierint, quam ſummam hujuſmodi tranſire non poterunt, hoc eſt plura bona ſeu redditus viâ donationis, ſeu emptionis, aut alio modo acquirere ſeu apprehendere infra limites Territorii hujuſmodi exiſtentia, ſed cum ſumma & quantitate hujuſmodi contentæ eſſe tenebuntur. Quod quidem manſum cum ſuis pertinentiis antedictis nos Maria Comitiſſa & Engelbertus Comes præfati pro nobis noſtrisque heredibus & ſucceſſoribus ad opus prædictum reſignavimus, ac illi omnique juri quod in illo habuimus vel habere potuimus renunciavimus pure effeſtucando & amortiſando, ſub modis & moribus prænarratis. Rogantes Reverendum in Chriſto Patrem & Dominum noſtrum D. Ludovicum de Bourbon, Dei gratiâ, Epiſcopum Leodienſem, quatenus omnia & ſingula præmiſſa ſuâ auctoritate Epiſcopali roborare & confirmare dignetur. In quorum omnium & ſingulorum fidem & teſtimonium præmiſſorum, has præſentes Litteras ſive hoc præſens publicum Inſtrumentum per Notarium infra ſcriptum exinde fieri & ſubſcribi, noſtriſque & teſtium inferius nominatorum ſigillis roborari juſſimus. Datum & actum in Oppido de Breda, Leodienſis dioceſis, in eccleſia collegiata ibidem, ſub anno à nativitate Domini Milleſimo quadringenteſimo ſeptuageſimo ſexto, Indictione nonâ, die verò Martis, menſis Junii viceſimâ quintâ, horâ decimâ vel circiter ante meridiem, Pontificatûs Sanctiſſimi in Chriſto Patris ac Domini noſtri Domini Sixti divinâ providentiâ Papæ quarti, anno quinto. Præſentibus ibidem venerabilibus Viris Domino & Magiſtro Raſone Vooght Preſbytero Decano prædictæ Eccleſiæ, & Goſuino de Roma Burgimagiſtro dicti opidi de Breda, teſtibus ad præmiſſa vocatis ſpecialiter & rogatis.

de van andere chynſen en laſten, op die Hoeve van ouds geveſt, en welke de voorſchreve Jan van de Leck uyt de zelve jaarlyks gewoon was te dragen en te betalen. Echter onder die voorwaerde, dat het voorzeyde eerſt plaats zal hebben, na dat de gemelde Geeſtelyken binnen het Regtsgebiedt van 't voorſchreve ganſche Landt van Breda, tot het welke de Heerlykheden van Steenbergen en Ooſterhout onder anderen mede behooren, in goederen en erffelyke renten zullen bezitten of verkregen hebben de ſomme of de waarde van vierhondert goude Rhynsgulden, welke ſomme zy niet zullen mogen te boven gaan, dat is, meer goederen of inkomſten binnen de palen van het gemelde Landt gevonden wordende, by wegen van gifte, of koop, of op andere wyze aan zich trekken of zich toeëigenen, maar gehouden zyn zich met de gemelde ſomme te vergenoegen. Welke voorſchreve Hoeve met alle zyne gemelde toebehoorten, wy Maria Gravin, en Engelbrecht Graaf voorgenoemt, voor ons, onze erfgenamen en navolgers tot het voorgemelde werk hebben afgeſtaen, en daar van, als mede van alle het recht, 't gene wy daar op gehadt hebben, of konden hebben, gerenuntieert, met dezelve op de voorverhaelde wyze te ontſlaen, en in een doode handt te ſtellen. Biddende den Eerwaerdigen Vader in Kriſtus, onzen Heer Lodewyk van Bourbon, door Gods genade Biſſchop van Luyck, ten eynde hy alle en een ygelyke der voorgemelde zaken met zyn Biſſchoppelyk gezag gelieve te beveſtigen en te bekragtigen. In kenniſſe en oirconde van al 't gene voorſchreven ſtaat, hebben wy dezen tegenwoordigen brief, of dit tegenwoordig openbaer ſchrift by den hier naa gemelden Notaris doen opſtellen en ondertekenen, en met onſe, en der naagenoemde getuygen zegelen doen beveſtigen. Gedaan en gegeven in de Stadt Breda, onder het Bisdom van Luyck, in de Collegiale Kerk aldaer, in 't jaar naa de geboorte des Heeren, Duyſend vierhondert en ſes en zeventig, de negende Indictie, op Dingsdag den vyf en twintigſten van Zomermaandt, te tien uyren of daar omtrent voor den middag, in 't vyfde jaar van het Pausſchap van onzen Heer den Alderheyligſten Vader in Chriſtus, Sixtus de IV. door de voor-

Et

Digitized by Google

zienigheid Gods, Paus, in de tegenwoordigheid der eerwaerde Mannen de Heer en Mr. Raſo Vooght, Prieſter, Deken der voornoemde Kerk, en Goſuin van Roma, Burgemeeſter der gemelde Stadt Breda, als getuygen tot het voorgeſchrevene inſonderheid verzocht en geroepen.

Et ego Johannes Gruyter de Lovanio Presbiter Leodienſis dioceſis, publicâ ſacrâ Imperiali auctoritate ac Venerabilis Curiæ Leodienſis Notarius Juratus, quia premiſſis omnibus & ſingulis, dum modo & formâ fient & agerentur, predeſignatis unà cum prenotatis teſtibus perſonaliter interfui, eaque omnia & ſingula ſic fieri vidi & audivi, idcirco hoc preſens publicum Inſtrumentum manu alterius, me aliunde occupato, fideliter ſcriptum exinde confeci & in hanc publicam formam redegi, ſignoque ac nomine meis ſolitis & conſuetis ſignavi & ſubſcripſi, unà cum appenſione ſigillorum Illuſtrium Perſonarum Donantium nec non Teſtium preſcriptorum, rogatus & inſtanter requiſitus in fidem & teſtimonium omnium & ſingulorum premiſſorum.

En ick Jan de Gruyter van Loven, Prieſter onder het Bisdom van Luyck, door openbaar Keyzerlyk gezag, en des Eerwaerden Hofs van Luyck gezwore Notaris, nadien ick by al het voorgemelde, zoo en in diervoegen als het geſchiedt en verhandelt is, te gelyk met de voornoemde getuygen, in perſoon ben tegenwoordig geweeſt, en ick 't zelve alzoo heb zien en hooren gebeuren, zoo heb ick dit tegenwoordig openbaer geſchrift, ik zelve elders bezig zynde, door een ander getrouwelyk geſchreven, daar van gemaakt, en in deze openbare vorm gebragt, ook met mynen gewoonen naam en zegel ondertekent en bezegelt, te gelyk daar aan hangende de zegelen der Doorluchtige ſchenkende Perſonen, en der voornoemde Getuygen, daer toe behoorlyk verzogt en geroepen, in oirkonde aller dezer voorſchrevene dingen.

No. 64.

Philips Aertshertog van *Ooſtenryck*, Hertog van *Brabant*, ſtelt die van *Breda* en *Bergen* buyten bedwang van alle Heeren, Bancken en Rechteren.

Philips by der gratien Gods Eertshertoghe van Ooſtenryck, Hertoghe van Bourgoignen, van Lotheringen, van Brabant, van Stier, van Carnten, van Crain, van Limborch, van Luxemborch ende van Gelre, Grave van Vlaenderen, van Hapsburg, van Tirol, van Fernette, van Arthoys, van Bourgoignen, Palatin van Henegouwe, van Hollant, van Zeelant, van Namen ende van Zutphen, Merckgrave des Heylich Roomſchen Rycx, Lantgrave in Elſaten, Heere van Vrieſlant, van Opper Windiſch Merck, van Porterant, van Salins ende van Mechelen. Allen den genen die nu ſyn oft namaels ſyn ſullen, Saluyt. Alſoe onſe lieve ende getrouwe Neve, Raide, Camerlinghen ende Ridderen van onſe Ordine, Heer Engelbrecht Grave tot Naſſouw, tot Vyanden, Heere van Breda enz., ende Heer Jan Heere van Berghen op ten Zoom, van Waelhem enz., ons te kennen gegeven hadden, hoe dat van ſeer ouden tyden boven allen memorien van menſchen, de Landen van Breda ende Berghen een Landt heeft geweeſt toebehoirende eenen Heere, tot eenen vryen Leen gehouden van den Hertoghen van Brabant, na den welcken de voorſz. Landen by authoriteyt ende conſent wylen Hertoch Jans van Lothringen ende van Brabant in den jaare 1287. des Sondachs voir St. Jans Baptiſte geſcheyden ſyn geweeſt tuſſchen Heer Raeſſe van Liedekercke ter eenre, ende Heere Geraerde van Weesmale ter anderer ſyde, in ſulcker vueghen ende conditien, dat de voorſz. Heere Raes van Liedekercke ende ſyne nacomelin-

Digitized by Google

linghen de Stadt ende Landt van Breda met heure manſchappen ende toebehoirten, ende de voorſz. Heer Geraerdt van Weesmale ende ſyne nacomelinghen de voorſz. Stadt ende 't Landt van Bergen met heure toebehoirten hebben, houden ende beſitten ſouden van ons ende onſen nacomelinghen Hertoghen van Brabant, ende na den rechten ende coſtumen ons Lants van Brabant, als vrye Leenen, ende op de voorſz. manſcap, hulde, eedt, ende dienſten, Ende dat ſy alſoe behoiren te ſyn vrye, exempt ende onbelaſt van allen Steden, Bancken ende Gerichten, ende heure reſſort, ſubjectie ende onderdanigheydt ſonder middele aan ons te hebben ende te nemen; deſen nietteqenſtaende zoe hebben hen eenighe Steden, Bancken ende Gerichten over langhe tyden gepynt deſelven Steden ende Landen van Breda ende van Berghen ende de onderſaten der ſelver te brengen ende te ſtellen tot ende onder haren bedryven, jurisdictien ende onderdanicheyt, 't reſſort van de ſaken van hen ende voir heuren Bancken ende Gerichten, by appellatien oft ſupplicatien, de correctien ende de executien van de Contracten ende Schepenen brieven voir hen gepaſſeert te uſurperen, ende andere diverſche ſaken ende materien te berichten, ende judicaturen derſelver Heeren behoorende, aen hen te nemene, ende heure onderſaten buyten de Vryheyden ende bedryfve derſelver Steden geſeten daer op te beſchryven ende by indirecte ende ondeuchdelycke weghen te bedwinghen voir hen rechts te pleghen, ten groten affnemen van de Rechten, Hoochheden ende Heerlycheden in ende over de voorſz. Steden ende Landen toebehoorende, Ons oitmoedelyk biddende hier op te willen verſien. Doen te weten, dat aengemerct de grote menichfuldighe dienſten dye de voorſz. Grave van Naſſou ende Heere van Bergen ons ende onſe voirvaderen ende ſonderlinge onſen lieven Heere en Vadere den Roomſchen Coninck gedaen hebben ende daghelycx doen, ende zoe wy hopen noch meer doen ſullen, hebben by rypen raide, advys ende deliberatien van onſen voorſz. lieven Heere ende Vadere, den Heeren van onſen Bloede, Orden ende Raide by ons weſende, uyt onſer Princhelycke macht, gerechte wetentheyt ende ſonderlinghe gratie de voorſz. Heeren van Breda ende van Berghen, heuren Steden, Landen ende Heerlycheden in 't gemeyne, ende elck byſondere, geſet ende geſtelt hebben, ende by deſen ſetten ende ſtellen in alſulcken Rechten, Vryheden ende exemptien, Staten ende Conditien als de voorſz. Steden, Landen ende Heerlycheden hier voirmaels waeren ende behoirden te ſyne, ende nyettemin henluyden van nyeuws gevende ende verlenende by de ſelver onſer Princelycker macht, dat de voorſz. Heeren van Breda ende van Berghen, ende elck van hen, ſoe verre dat hen aencleeft ende na hen heure oiren ende nacomelinghen tot ewigen tyden, heuren voorſz. Steden, Landen, Luyden ende Heerlycheden hebben, houden ende beſitten ſullen vry, exempt ende onbelaſt van allen onſen anderen Steden, Bancken ende Gerichten, ende van de bedryve, jurisdictien, bedwanghe ende correctien der ſelver oft hennen Dienaren ende Officieren, ende dat de ſelve Heeren van Breda ende van Berghen ende heure Bancken ende Gerichten van nu voirtaen egheen reſſort in cas van Appellatien, Relatien, Supplicatien oft anderſints, noch egheen andere ſubjectien oft onderdanicheyt hebben oft halen en ſullen aen enighe van onſen Steden, Bancken ende Gerichten in egheene ſaken, criminele, civile, reëele oft perſonele, van wat ſtate ofte conditien dye weſen mogen, maer ſullen ingevalle van de voorſz. Appellatien, Relatien, Supplicatien ende anderſſins, als des van noode weſen ſal, heure hooft ende reſſort nemen, hebben ende verſuecken ſonder middel aen ons ende onſen Raide in Brabant, ende nyemanden anders, nyettegenſtaende ennighen Statuyten, Ordonnantien, Privilegien oft Diſpoſitien, die wy oft onſe Voirvaders Hertoghen oft Hertoghinnen van Brabant oft Marckgraven des Heylichs Rycx daer teghen gedaen, verleent ofte gegeven moghen hebben, oft andere couſtumen ofte heircomen ter contrarien van dyen geuſeert ende onderhouden, Dewelcke wy deſen aengaende, ende hoe verre dye de voerſchreve Heeren van Breda ende Berghen, heuren Steden, Landen, Luyden ende Heerlycheyden ennichſins ſouden moeghen prejudicieren, gerevoceert, gecaſſeert ende te nyete gedaen hebben ende by deſen uyt onſe Princhelycker macht ende gerechter wetentheyt revoceren, caſſeren ende doen te nyete, Ende oft ſakewaere dat hier naemaels by ons ofte onſe nacomelinghen

Digitized by Google

zienigheid Gods, Paus, in de tegenwoordigheid der eerwaerde Mannen de Heer en Mr. Raso Vooght, Prieſter, Deken der voornoemde Kerk, en Goſuin van Roma, Burgemeeſter der gemelde Stadt Breda, als getuygen tot het voorgeſchrevene inſonderheid verzocht en geroepen.

Et ego Johannes Gruyter de Lovanio Presbiter Leodienſis dioceſis, publicâ ſacrâ Imperiali auctoritate ac Venerabilis Curiæ Leodienſis Notarius Juratus, quia premiſſis omnibus & ſingulis, dum modo & formâ fient & agerentur, predeſignatis unà cum prenotatis teſtibus perſonaliter interfui, eaque omnia & ſingula ſic fieri vidi & audivi, idcirco hoc preſens publicum Inſtrumentum manu alterius, me aliunde occupato, fideliter ſcriptum exinde confeci & in hanc publicam formam redegi, ſignoque ac nomine meis ſolitis & conſuetis ſignavi & ſubſcripſi, unà cum appenſione ſigillorum Illuſtrium Perſonarum Donantium nec non Teſtium preſcriptorum, rogatus & inſtanter requiſitus in fidem & teſtimonium omnium & ſingulorum premiſſorum.

En ick Jan de Gruyter van Loven, Prieſter onder het Bisdom van Luyck, door openbaar Keyzerlyk gezag, en des Eerwaerden Hofs van Luyck gezwore Notaris, nadien ick by al het voorgemelde, zoo en in diervoegen als het geſchiedt en verhandelt is, te gelyk met de voornoemde getuygen, in perſoon ben tegenwoordig geweeſt, en ick 't zelve alzoo heb zien en hooren gebeuren, zoo heb ick dit tegenwoordig openbaer geſchrift, ik zelve elders bezig zynde, door een ander getrouwelyk geſchreven, daar van gemaakt, en in deze openbare vorm gebragt, ook met mynen gewoonen naam en zegel ondertekent en bezegelt, te gelyk daar aan hangende de zegelen der Doorluchtige ſchenkende Perſonen, en der voornoemde Getuygen, daer toe behoorlyk verzogt en geroepen, in oirkonde aller dezer voorſchrevene dingen.

No. 64.

Philips Aertshertog van *Ooſtenryck*, Hertog van *Brabant*, ſtelt die van *Breda* en *Bergen* buyten bedwang van alle Heeren, Bancken en Rechteren.

Philips by der gratien Gods Eertshertoghe van Ooſtenryck, Hertoghe van Bourgoignen, van Lotheringen, van Brabant, van Stier, van Carnten, van Crain, van Limborch, van Luxemborch ende van Gelre, Grave van Vlaenderen, van Hapsburg, van Tirol, van Fernette, van Arthoys, van Bourgoignen, Palatin van Henegouwe, van Hollant, van Zeelant, van Namen ende van Zutphen, Merckgrave des Heylich Roomſchen Rycx, Lantgrave in Elſaten, Heere van Vrieſlant, van Opper Windiſch Merck, van Porterant, van Salins ende van Mechelen. Allen den genen die nu ſyn oft namaels ſyn ſullen, Saluyt. Alſoe onſe lieve ende getrouwe Neve, Raide, Camerlinghen ende Ridderen van onſe Ordine, Heer Engelbrecht Grave tot Naſſouw, tot Vyanden, Heere van Breda enz., ende Heer Jan Heere van Berghen op ten Zoom, van Waelhem enz., ons te kennen gegeven hadden, hoe dat van ſeer ouden tyden boven allen memorien van menſchen, de Landen van Breda ende Berghen een Landt heeft geweeſt toebehoirende eenen Heere, tot eenen vryen Leen gehouden van den Hertoghen van Brabant, na den welcken de voorſz. Landen by authoriteyt ende conſent wylen Hertoch Jans van Lothringen ende van Brabant in den jaare 1287. des Sondachs voir St. Jans Baptiſte geſcheyden ſyn geweeſt tuſſchen Heer Raeſſe van Liedekercke ter eenre, ende Heere Geraerde van Weesmale ter anderer ſyde, in ſulcker vueghen ende conditien, dat de voorſz. Heere Raes van Liedekercke ende ſyne nacome-

lin-

Digitized by Google

linghen de Stadt ende Landt van Breda met heure manſchappen ende toebehoirten, ende de voorſz. Heer Geraerdt van Weesmale ende ſyne nacomelinghen de voorſz. Stadt ende 't Landt van Bergen met heure toebehoirten hebben, houden ende beſitten ſouden van ons ende onſen nacomelinghen Hertoghen van Brabant, ende na den rechten ende coſtumen ons Lants van Brabant, als vryé Leenen, ende op de voorſz. manſcap, hulde, eedt, ende dienſten, Ende dat ſy alſoe behoiren te ſyn vrye, exempt ende onbelaſt van allen Steden, Bancken ende Gerichten, ende heure reſſort, ſubjectie ende onderdanigheydt ſonder middele aan ons te hebben ende te nemen; deſen nietteqenſtaende zoe hebben hen eenighe Steden, Bancken ende Gerichten over langhe tyden gepynt deſelven Steden ende Landen van Breda ende van Berghen ende de onderſaten der ſelver te brengen ende te ſtellen tot ende onder haren bedryven, jurisdictien ende onderdanicheyt, 't reſſort van de ſaken van hen ende voir heuren Bancken ende Gerichten, by appellatien oft ſupplicatien, de correctien ende de executien van de Contracten ende Schepenen brieven voir hen gepaſſeert te uſurperen, ende andere diverſche ſaken ende materien te berichten, ende judicaturen derſelver Heeren behoorende, aen hen te nemene, ende heure onderſaten buyten de Vryheyden ende bedryfve derſelver Steden geſeten daer op te beſchryven ende by indirecte ende ondeuchdelycke weghen te bedwinghen voir hen rechts te pleghen, ten groten affnemen van de Rechten, Hoochheden ende Heerlycheden in ende over de voorſz. Steden ende Landen toebehoorende, Ons oitmoedelyk biddende hier op te willen verſien. Doen te weten, dat aengemerct de grote menichfuldighe dienſten dye de voorſz. Grave van Naſſou ende Heere van Bergen ons ende onſe voirvaderen ende ſonderlinge onſen lieven Heere en Vadere den Roomſchen Coninck gedaen hebben ende daghelycx doen, ende zoe wy hopen noch meer doen ſullen, hebben by rypen raide, advys ende deliberatien van onſen voorſz. lieven Heere ende Vadere, den Heeren van onſen Bloede, Orden ende Raide by ons weſende, uyt onſer Princhelycke macht, gerechte wetentheyt ende ſonderlinghe gratie de voorſz. Heeren van Breda ende van Berghen, heuren Steden, Landen ende Heerlycheden in 't gemeyne, ende elck byſondere, geſet ende geſtelt hebben, ende by deſen ſetten ende ſtellen in alſulcken Rechten, Vryheden ende Exemptien, Staten ende Conditien als de voorſz. Steden, Landen ende Heerlycheden hier voirmaels waeren ende behoirden te ſyne, ende nyettemin henluyden van nyeuws gevende ende verlenende by de ſelver onſer Princelycker macht, dat de voorſz. Heeren van Breda ende van Berghen, ende elck van hen, ſoe verre dat hen aencleeft ende na hen heure oiren ende nacomelinghen tot ewigen tyden, heuren voorſz. Steden, Landen, Luyden ende Heerlycheden hebben, houden ende beſitten ſullen vry, exempt ende onbelaſt van allen onſen anderen Steden, Bancken ende Gerichten, ende van de bedryve, jurisdictien, bedwanghe ende correctien der ſelver oft hennen Dienaren ende Officieren, ende dat de ſelve Heeren van Breda ende van Berghen ende heure Bancken ende Gerichten van nu voirtaen egheen reſſort in cas van Appellatien, Relatien, Supplicatien oft anderſints, noch egheen andere ſubjectien oft onderdanicheyt hebben oft halen en ſullen aen enighe van onſen Steden, Bancken ende Gerichten in egheene ſaken, criminele, civile, reëele oft perſonele, van wat ſtate ofte conditien dye weſen mogen, maer ſullen ingevalle van de voorſz. Appellatien, Relatien, Supplicatien ende anderſſins, als des van noode weſen ſal, heure hooft ende reſſort nemen, hebben ende verſuecken ſonder middel aen ons ende onſen Raide in Brabant, ende nyemanden anders, nyettegenſtaende ennighen Statuyten, Ordonnantien, Privilegien oft Diſpoſitien, die wy oft onſe Voirvaders Hertoghen oft Hertoghinnen van Brabant oft Marckgraven des Heylichs Rycx daer teghen gedaen, verleent ofte gegeven moghen hebben, oft andere couſtumen ofte heircomen ter contrarien van dyen geuſeert ende onderhouden, Dewelcke wy deſen aengaende, ende hoe verre dye de voerſchreve Heeren van Breda ende Berghen, heuren Steden, Landen, Luyden ende Heerlycheyden ennichſins ſouden moeghen prejudicieren, gerevoceert, gecaſſeert ende te nyete gedaen hebben ende by deſen uyt onſe Princhelycker macht ende gerechter wetentheyt revoceren, caſſeren ende doen te nyete, Ende oft ſakewaere dat hier naemaels by ons ofte onſe nacomelinghen

Digitized by Google

ghen by inadvertentie ofte anderſſints enighe Privilegien, brieven, gratien oft behulpen verleent oft gegeven waeren voer den ennighen van onſen Steden oft yemanden anders, teghen deſe onſe gratie ende exemptie, ende tot prejuditie ende achterdeel van de voorſz. Heeren van Breda ende van Berghen, heuren Landen, Luyden ende Heerlycheden ofte heuren naecomelinghen, wy willen ende verclaeren nu voir alsdan ende alsdan voir alsnu, Dat dye van egheender weerden zyn en ſullen, Ende dat deſelve Heeren van Breda ende van Berghen tſamen ende bezundere dyen nyet en ſullen obedieren, maer dat ſy dyen ſullen wederſtaen, keeren ende weeren met allen behoyrlycken manyeren als des zal moghen behoeven ende noot ſyn, ſonder daer aff te worden geſtelt tot enighen ondancke oft misgrype van ons ende onſen oiren ende naecomelinghen, Ontbieden daeromme ende bevelen onſen Droſſart van Brabant, onſen Meyer van Loeven, onſen Amptman van Brueſſele, onſen Schouteth van Antwerpen ende Marckgrave ons Landts van Ryen, onſen Schouteth van den Boſſche, onſen Baillu van Nivelle ende van onſen Walſſchen Lande van Brabant, den Borghemeeſteren, Schepenen ende Raide onſer Hooftſteden ende ſmalen Steden, ende allen Officieren ende Ambachteren ons Lants van Brabant ende heuren Stedehouderen, dat zy den voirſchreven Heeren van Breda ende van Berghen, heuren oeren ende nacomelinghen van onſer tegenwoirdigher gratien, ghiften, ordinantien ende vryheden ende exemptien doen ende laten peyſſelycken ende vredelycken uſeren ende gebruycken, Want ons alſoo gelieft. Ende op dat dit vaſt ende geſtentich ſy, blyve ende gehouden worde tot euwighen daghen, Soe hebben wy den zeghel van onſer voorſchreven aldergenadichſten Heere ende Vadere ende van ons hier aen doen hanghen. Gegeven in onſe Stadt van Antwerpen op ten achtſten dach van September in 't jaer ons Heeren Duyſent vyerhondert vyerentnegentich. (*Boven op te Plycke ſtont geſchreven aldus*) By myne Heere den Eertshertoge tot relatien. (*Ondertekent*) J. STYVEN.

N°. 65.

Blyde Inkoimſt van *Hendrick* Graaf van *Naſſau*, als Heer van *Breda*.

Henrick Grave tot Naſſou, tot Catzenelboge, tot Vyanden ende tot Dietze, Heer tot Breda ende tot Grimbergen, Borchgrave van Antwerpen, enz. Doen condt allen luyden, want onſe lieve en getrouwe Ingeſetenen ende Onderſaten gemeynlyck onſer Stadt, Dorpen en Lants van Breda voorgen. nae doode wylen des Edelen geboren Heeren Heer Engelbrechten Grave tot Naſſou ende Vyanden, Heere tot Breda, onſen lieven Ooms, dien onſe Lieve Heere Godt genadich ſy, ons ſeer willichlyck ende blydelyck voor heuren rechten gebooren Heer ontfangen en gehult hebben. Soo doen wy te weten, dat om deſelve onſe Ingeſetenen ende Onderſaten weder behoorlick te believen ende te verblyden, wy tot heurer oodtmoediger beden ende tot den gemeynen oirbaer, ende nutſchap ende proffyt van hen allen ende van allen heuren nacomelingen ende ingeſetenen onſer Stadt, Dorpen ende Landts voorſz. geneycht weſende, hen volcomentlyck geconfirmeert ende geveſticht hebben, confirmeren ende veſtigen met deſen onſen brieve voor ons ende allen onſen nacomelingen Heeren en Vrouwen van Breda, alle alſulcke goede oude Rechten, Privilegien, gewoonten en hanteringen, als hen voortyts by onſen Voorvaderen Heeren van Breda gegondt, gegeven ende verleent hebben geweeſt, om die voortaen te mogen houden ende hanteren gelyck ſy ſe tot hyer toe hebben gebruyckt, Ende hebben hen oock daarenboven tot heuren ernſtigen verſuecke van nieuws gegondt, gegeven en verleent, ende mits deſen onſen brieve gonnen, geven ende verleenen de punctten hier nae volgende. In den yerſten, dat voortaen gheen Borger opte poorte oft in eenige gevanckeniſſe geleyt en ſal worden dewelcke borge geſtellen connen van eenigen civilen ſaken, alſoo verre daer geen twyffel in en is, oft crime ſy oft nyet. Item ten tweeden, dat voortaen geen Poorteren eenich ſchot of bede geven en ſullen dan

Digitized by Google

dan daer ſy buyckvaſt ſyn, ende dat ſy niet vorder gehouden ſullen ſyn van heuren goeden onder ons gelegen meer te betalen in des Hertogen ſchote oft bede, dan 't vierendeel van den taix, en in onſe bede 't derdendeel, gelyck dat voorheen na den ouden hercomen by onſen Voorſaten onderhouden is geweeſt. Item ten derden, ſoo willen ende conſenteren wy, dat een ygelyck ſyn Landt ſal mogen gebruycken ſoo als men dat by tyden van den Edelen Welgeboren Jonkr. Johan en Graven Engelbrechten, Graven tot Naſſou ende Vyanden, Heeren tot Breda, onſe Vader ende Heer Oome, beyde ſaliger gedachten, gedaen heeft, ſonder die gaten te mogen ſtoppen. Item ten vierden, willen ende conſenteren wy, dat nyemandt eenen anderen ſyn goet en ſal ontweyden, ende dat die gene die den anderen ſyn goet ontweyt hadde ende alſoo ſchade dede, gehouden ſal ſyn 't ſelve by ſynder eedt alſulcken ſchade te grooten ende te weerderen. Item ten vyfden, conſenteren wy, oft ymant, tſy man off wyff off kint int water viele, dat men dien ſonder oirloff van ons oft onſer Officier uyten water ſal mogen nemen, ende na dien men ſchuldich ſal ſyn tſelve ons oft onſen Officier te kennen te geven. Item ten ſeſten, oft ymandt voortaen overlaſt worde met affdragende woorden, ende den ſelven ſloech met vuyſten ſonder bloet laten, dat men tſelve nyet en ſal derven vreden. Item ten ſevenden, ſoo willen wy en conſenteren oock, dat voortaen alle Geeſtelycke Perſoonen mede ſullen contribueren in allen beden en ſchoten van allen heuren goeden, ſonder die geamortiſeert ſyn. Item ten achtſten, willen en conſenteren wy oock, dat voortaen nyemant geen kynderen clooſteren en ſal mogen, daer ſy eenige Erfgoeden mede geven ſullen, die aldaer na de doot van de ſelven gecloofterde Perſoonen blyven ſullen, maer ſullen die ſelve Erfgoeden ſchuldich ſyn alsdan weder te keeren aen die gerechte weerlycke Erffgenamen, ende van gelycken alle beſterffen van Erffelycke goeden, dat die nae de doot van de gecloofterde Perſoonen wederkeeren ſullen aen heur gerechte Erffgenamen als voore. Item ten negenden, conſenteren wy, dat van nu voortaen een Man, nae dat hy ſyn huysvrou getrout ſal hebben, ſal van der ſelver Voight ſyn, ten ware dat by ſynen conſente een ander Voight geſtelt worde. Ende want wy willen ende uyterlyck begeren, dat alle de puncten voorſz. gelyck ſy hier boven ſtaen verclaert, van ons, onſen Erven ende naercomelingen Heeren ende Vrouwen tot Breda, der voorgenoemde onſe Stadt, onſen Dorpen en Lande voorſz. ende voorts allen den Ingeſetenen ende Onderſaten derſelver ende allen heuren nacomelingen tot eeuwigen dagen vaſt ende onverbrekelyk gehouden ſullen worden, ſoo hebben wy Henrick Grave voorgenoemt in oirconden van dien onſen ſegel aen deſen brieff doen hangen, die gemaeckt was opten Eenentwintichſten dach van Julio int jaer ons Heeren Duyſent vyffhondert ende viere.

N°. 66.

Fundatie by *Hendrick* Graaf van *Naſſau* gedaen, om hondert arme Perſonen jaerlyks te kleeden enz.

Kont en kennelyk ſy by deſen allen ende een yegelycken dien dit openbaer Inſtrument ſal worden gethoont, dat de Edele ende Hoochgeboren Heere, Heere Henrick Grave tot Naſſau, Marcgrave tot Zenetten, Grave tot Catſenelleboge, tot Vyanden, tot Dietze, Heere tot Breda, Dieſt, Grimbergen, &c. mynen Genaden Heere, in proper perſoon ten dage ondergeſz. in tegenwoordicheyt van de getuygen hier onder getekent ende hier toe ſunderlinge geroepen ende verſocht, en van my Notarius openbaer geſworen Clerck der Stadt van Breda ondergetekent, comparerende, aldaer te kennen gegeven heeft, dat ſyne Genade ter eeren van Godt Almachtich, ende in laeffeniſſe oft vertrooſtinge van ſynder Genaden, en ſynre Genaden Ouders en Voorſaten ſielen, ende ter ſalicheyt van ſyne nacomeren, met goeder ryper voorgaende deliberatien ende raden begrepen, geordineert ende ingeſtelt hebben een eeuwige aelmoeſſe van hondert arme luyden alle jaer eens te cleeden van twee Hem-

Digitized by Google

den, eenen Tabbaert, een paer Hoſen, een paer Schoen, en een Bonette, oft Hoet, ende daer toe jaerlycx elcken van de hondert Perſonen 20. ſtuyvers ende een roggen Broot van een ſtuyver te geven, in voorwaerde, formen ende manieren hier naer breeder verclaert. Te weten, in den eerſten heeft myn Genade Heere de Graaf van Naſſou voorſz. om deſe Aelmoeſſene te fonderen ende te doteren, daer toe bewyſt ende gegeven, geeft ende bewyſt met deſen 500 Rhynsguldens al nu geëvalueert ſynde ende loop hebbende, oft die waerde daer voor jaerlycker ende erfflycker Renten, alle jaer ende euwelyck by hem en ſyne Genaden oiren ende nacomelingen uytgereyct te worden. Ordinerende, dat hier aff elck van de voorſz. 100 arme menſchen ſal hebben tot twee Hemden ſes ellen Lynen laken, de elle ten pryſe van derdehalve ſtuyvers oft daer omtrent, dwelck voor elcken gedragen ſal 15 ſtuyvers. Item elck tot eenen Rock oft Tabbaert, ende tot een paer Hoſen, vyftalve elle grauw wolle Laken, elck elle van 10. ſtuyvers oft daer omtrent, gedraegende voor elcken perſoone twee Rhynsguldens en vyf ſtuyvers. Item voor elcken een grauwe Bonet oft Hoeyken, ende daer voor te betaelen vyf ſtuyvers oft daer omtrent. Item voor het maecken van den Hemden, Rock ende Hoſen voorſz. voor elcken Perſoon ſes ſtuyvers oft daer omtrent. Item voor elken van de hondert arme voorſz. een paer Schoen die men voor ſes ſtuyvers oft daer omtrent ſal mogen cooperi, Ende ſal ſoo tſamen met den twintich ſtuyvers in gelde ende metten broode van een ſtuyver als voorſz. is, beloopen voor elcken Perſoone vier Rhynsguldens ende achtien ſtuyvers ſjaars oft daer omtrent. Item ſullen de voorſz. hondert arme menſchen gehouden ſyn alle jaer op Aldergodsheyligen avont te Bichten te gane, ende op Alreſielen daer nae te ontfangen tHeylich Sacrament des Lichaems ons Heeren Jeſu Chriſti, ende ſullen hier toe twee Prieſters worden genomen, die haer Bichte hooren en 't Heylich Sacrament adminiſtreren ſullen, dwelcke twee Prieſters oock op Alreſielendach ſullen elck een Miſſe leſen, die de voorſz. hondert arme Menſchen ſullen hooren leſen elck van haer ten minſten vyff Pater Noſter ende vyff Ave Maria, al ter vertroofting van des Fondatoirs vobrſz en ſyn Genaden Ouders ende Voorſaten Sielen, oock voor ſyn Genaden Nacomelingen, die hier nae in der tyt overleden ſullen weſen ende voor alle geloovige Sielen, welcken tween Prieſters voorſz. men van 't gene dat voorſz. is te doen, geven ſal elcken van hen beyden 25. ſtuyvers alle Jaer, ende daer over ſullen ſyt ſelve dat voorſz. is doen moeten, ſonder yet meer van de hondert armen Menſchen voorſz. te mogen nemen. Item ſullen die Deken, Prochiaen, de Droſſaert, de Schouteth ende beyde de Borgemeeſters der Stadt van Breda inder tyt ſynde, alle Jaer kieſen ende nomineren de hondert arme Menſchen, die de Aelmoeſſen voorſz. hebben ſullen, welcke ſes voorſz. mynen Genaden Heere de Grave van Naſſou daer toe ſtelt ende committeert, Te weten dat de ſes Gecommitteerden voorſz. alle Jaer in ſcriften ſtellen ende 14. dagen voor Alreheyligendage byeen brengen ſullen elck van hen de namen van hondert arme Menſchen die by hen hier toe ſullen ſyn gerecommandeert, uyt alle dewelcke ſy ſes ſamentlyck ende eendrachtelyck ſonder gunſte, hondert van den armſten, als oude, crancke, ſiecke ende andere, die aldermeeſt deſer Aelmoeſſen ſyn behoevende, ende die gene die hen broot by ouderdom oft andere merckelycke inconvenienten nyet en connen gewinnen, kieſen ſullen ende nomineren die dat Jaer de Aelmoeſſen voorſz. hebben ende ontfangen ſullen, wel verſtaende dat de Arme die deſe Aelmoeſſen ſullen ontfangen, ſullen eerlycke oft deuchdelyke huys Armen weſen, die nyet gewoonelyck en ſyn dagelycx voor de deuren te bedelen, woonende binnen det Stadt van Breda oft ander landen mynen Genaden Heeren den Grave van Naſſou toebehoorende, ende ſyne Genaden Onderſaten weſende, daer aen de ſes Gecommitteerde in honne conſcientien bevynden ſullen die Aelmoeſſen voorſz. beſteet te ſyne, ende men ſal de hondert arme Menſchen voorſz. alle jaer veranderen, ten waere datter eenige waren van de hondert armen die t'ſjaers te vooren de Aelmoeſſen voorſz. hadden gehadt, die derſelver Aelmoeſſen veel meer behoeffden dan andere, Ende offer eenige waeren even arme oft bequaem om deſe Aelmoeſſen te hebben, dat alsdan daerinne geprefereert ſal werden die gene die de voorſz. Aelmoeſſen noyt oft in lange Jaren daer te voren nyet gehadt ſal hebben. Ordinerende oock de voorſz. mynen Genaden Heere de

Grave

Digitized by Google

Grave van Naſſou, dat de voorſz. ſes Gecommitteerden altyt regarde ſullen hebben, dat de Aelmoeſſen voorſz. nyet al oft veele en worden gedeelt aen Perſoonen in oft van eenen huyſe. Item de voorſz. ſes Gecommitteerden ſullen alle Jaer eenen in der Stadt van Breda nut ende bequaem weſende deputeren, die den armen Menſchen voorſz. de Lakenen, Schoenen ende andere dingen voorſz. coopen, beſorgen ende doen maecken ſal, ende de ſelve Gedeputeerde ſal alle Jaer goetstyts proviſie doen om 't gene des hier toe van noode ſal ſyn ten minſten coſten dat men can opbrengen, ende ſal voorts in deſen doen ſoo als hem dat by den ſes Gecommitteerde voorſz. ſal worden geordineert, ende anders niet. Item de voorſz. Gedeputeerde ſal alle Jaer de diſtributie van de Aelmoeſſen voorſz. doen, te weten hy ſal de Cleederen, Schoenen ende andere Habyten voorſz. elcken van de hondert armen Menſchen voorſz. leveren op Aldergodsheyligen avont na der Veſperen, ende de 20. ſtuyvers ende het roggen Broot voorſz. op Alreſielendach na dat ſy dat Heylige Sacrament ontfangen hebben, ende dit in de tegenwoordicheyt van de ſes Gecommitteerden voorſz. oft den tween van hen die beſt daer toe ſullen mogen verſtaen. Ende om alle bedroch hier inne te ſchouwen, heeft myne Genade Heere den Grave van Naſſou voorſz. geordineert ende wilt, dat men maken ſal tweederhande ſoorten van Looden, te weten de hondert daer aff van eender ſoorten, die de voorſz. Diſtributor van de ſes Gecommitteerde voorſz. ontfangen ende voort uytleveren ſal alle Jaer den hondert arme Menſchen, die by den ſes Gecommitteerden voorſz. genomineert ende gecoren ſullen ſyn, welcke hondert arme Menſchen leveren ſullen den Bichtvader, ſoo wanneer ſy ter Bichten komen, ende die andere hondert Looden die men maken ſal van een ander ſoorte, ſal men leveren den Bichtvader, om die voort te leveren den hondert arme Menſchen voorſz. ſoo wanneer ſy hon Bichte hebben geſproken, ende abſolutie van honnen ſonden ontfangen ſullen hebben. Ende die Diſtributor en ſal nyemanden van den armen Menſchen voorſz. de Cleederen oft Aelmoeſſen voorſz. geven, ten ſy dat hy voortbrenge het Loot d'welck hy van den Bichtvader ontfangen ſal hebben in teecken dat hy te Bichte ſy geweeſt. Item alſoo in de eſtimatie boven gedaen van de vyffhondert guldens voorſz. boven de Aelmoeſſen ende laſten voorſz. overſchieten ſal een reſte van omtrent 7 Rhynsguldens ende 10 ſtuyvers, ſoo wilt ende ordineert de voorſz. myn Genade Heere de Grave van Naſſou, dat de Gedeputeerde totter Diſtributien voor ſynen laſt ende loon hebben ſal alle Jaer tſelve Reſt van ſeven Rhynsguldens ende thien ſtuyvers, ten eynde hy hier inne te neerſtiger ende te getrouwer zy alle ſaken ten meeſten proffyt van den Armen te beſtellen, Ende deſelve myn Genade Heere heeft voor dit Jaer XVc XXXII. daeraff de diſtributie die op Alreheyligen avondt ende Alreſielen dach naeſtcomende ſal gebeuren, gedeputeert Cornelis Keyen nu ter tyt Schepen in Breda. Item al iſt ſoo dat elck parcheel van de Aelmoeſſen voorſz. boven geſtelt ende geëſtimeert is eenen ſekere pryſe, is de wille ende ordinantie van mynen Genade Heere den Grave van Naſſau voorſz. dat in ſoo verre men de Lakenen ende andere dingen voorſz. op eenich Jaer te minderen pryſe dan die getaxeert ſyn coopen ende vercrygen mochte, men van 't gene daer aff overen ſal, ſal roggen brooden doen backen, 't ſtuck van eenen ſtuyver, die de Diſtributor voorſz. alle Jaer op Alreſielendach andere arme Menſchen des meeſt behoevende deelen ende om Godts willen geven ſal. Ende ſal de Gedeputeerde totter diſtributien voorſz. alle Jaer den ſes Gecommitteerden boven genoemt doen wittige rekeninge, bewys ende reliqua van ſyne diſtributie ende adminiſtratie op de Rekencamere myns Genade Heeren des Graven van Naſſou op de Borch te Breda. Item myn Genade Heere de Grave van Naſſou voorſz. wilt ende ordineert, dat die hondert arme Menſchen voorſz., die de Cleedinge ende andere Aelmoeſſen ontfangen ſullen hebben, ſullen die dragen ende behouden moeten tot hen ſelfs verdoen ende nootorft, ſonder die te mogen vercoopen, verſetten, verwiſſelen oft wechgeven, ende ſonder dat hen die voor eenige ſchulden oft andere ſaken affgepant ofte affhendich gemaeckt ſullen mogen werden. Ende oft eenige van den Armen voorſz. de Cleedinge ende Aelmoeſſen vercochten, verwiſſelden, verſetten, verſpeelden oft wechgaven, dat die niet meer ontfangen oft gecoren en ſal mogen werden, om van deſelve Aelmoeſ-

Digitized by Google

den, eenen Tabbaert, een paer Hoſen, een paer Schoen, en een Bonette, oft Hoet, ende daer toe jaerlycx elcken van de hondert Perſonen 20. ſtuyvers ende een roggen Broot van een ſtuyver te geven, in voorwaerde, formen ende manieren hier naer breeder verclaert. Te weten, in den eerſten heeft myn Genade Heere de Graaf van Naſſou voorſz. om deſe Aelmoeſſene te fonderen ende te doteren, daer toe bewyſt ende gegeven, geeft ende bewyſt met deſen 500 Rhynsguldens al nu geëvalueert ſynde ende loop hebbende, oft die waerde daer voor jaerlycker ende erfflycker Renten, alle jaer ende euwelyck by hem en ſyne Genaden oiren ende nacomelingen uytgereyct te worden. Ordinerende, dat hier aff elck van de voorſz. 100 arme menſchen ſal hebben tot twee Hemden ſes ellen Lynen laken, de elle ten pryſe van derdehalve ſtuyvers oft daer omtrent, dwelck voor elcken gedragen ſal 15 ſtuyvers. Item elck tot eenen Rock oft Tabbaert, ende tot een paer Hoſen, vyftalve elle grauw wolle Laken, elck elle van 10. ſtuyvers oft daer omtrent, gedraegende voor elcken perſoone twee Rhynsguldens en vyf ſtuyvers. Item voor elcken een grauwe Bonet oft Hoeyken, ende daer voor te betaelen vyf ſtuyvers oft daer omtrent. Item voor het maecken van den Hemden, Rock ende Hoſen voorſz. voor elcken Perſoon ſes ſtuyvers oft daer omtrent. Item voor elken van de hondert arme voorſz. een paer Schoen die men voor ſes ſtuyvers oft daer omtrent ſal mogen coopen, Ende ſal ſoo tſamen met den twintich ſtuyvers in gelde ende metten broode van een ſtuyver als voorſz. is, beloopen voor elcken Perſoone vier Rhynsguldens ende achtien ſtuyvers ſjaars oft daer omtrent. Item ſullen de voorſz. hondert arme menſchen gehouden ſyn alle jaer op Aldergodsheyligen avont te Bichten te gane, ende op Alreſielen daer nae te ontfangen tHeylich Sacrament des Lichaems ons Heeren Jeſu Chriſti, ende ſullen hier toe twee Prieſters worden genomen, die haer Bichte hooren en 't Heylich Sacrament adminiſtreren ſullen, dwelcke twee Prieſters oock op Alreſielendach ſullen elck een Miſſe leſen, die de voorſz. hondert arme Menſchen ſullen hooren leſen elck van haer ten minſten vyff Pater Noſter ende vyff Ave Maria, al ter vertroofting van des Fondatoirs voorſz en ſyn Genaden Ouders ende Voorſaten Sielen, oock voor ſyn Genaden Nacomelingen, die hier nae in der tyt overleden ſullen weſen ende voor alle geloovige Sielen, welcken tween Prieſters voorſz. men van 't gene dat voorſz. is te doen, geven ſal elcken van hen beyden 25. ſtuyvers alle Jaer, ende daer over ſullen ſyt ſelve dat voorſz. is doen moeten, ſonder yet meer van de hondert armen Menſchen voorſz. te mogen nemen. Item ſullen die Deken, Prochiaen, de Droſſaert, de Schouteth ende beyde de Borgemeeſters der Stadt van Breda inder tyt ſynde, alle Jaer kieſen ende nomineren de hondert arme Menſchen, die de Aelmoeſſen voorſz. hebben ſullen, welcke ſes voorſz. mynen Genaden Heere de Grave van Naſſou daer toe ſtelt ende committeert, Te weten dat de ſes Gecommitteerden voorſz. alle Jaer in ſcriften ſtellen ende 14. dagen voor Alreheyligendage byeen brengen ſullen elck van hen de namen van hondert arme Menſchen die by hen hier toe ſullen ſyn gerecommandeert, uyt alle dewelcke ſy ſes ſamentlyck ende eendrachtelyck ſonder gunſte, hondert van den armſten, als oude, crancke, ſiecke ende andere, die aldermeeſt deſer Aelmoeſſen ſyn behoevende, ende die gene die hen broot by ouderdom oft andere merckelycke inconvenienten nyet en connen gewinnen, kieſen ſullen ende nomineren die dat Jaer de Aelmoeſſen voorſz. hebben ende ontfangen ſullen, wel verſtaende dat de Arme die deſe Aelmoeſſen ſullen ontfangen, ſullen eerlycke oft deuchdelyke huys Armen weſen, die nyet gewoonelyck en ſyn dagelycx voor de deuren te bedelen, woonende binnen det Stadt van Breda oft ander landen mynen Genaden Heeren den Grave van Naſſou toebehoorende, ende ſyne Genaden Onderſaten weſende, daer aen de ſes Gecommitteerde in honne conſcientien bevynden ſullen die Aelmoeſſen voorſz. beſteet te ſyne, ende men ſal de hondert arme Menſchen voorſz. alle jaer veranderen, ten waere datter eenige waren van de hondert armen die t'ſjaers te vooren de Aelmoeſſen voorſz. hadden gehadt, die derſelver Aelmoeſſen veel meer behoeffden dan andere, Ende offer eenige waeren even arme oft bequaem om deſe Aelmoeſſen te hebben, dat alsdan daerinne geprefereert ſal werden die gene die de voorſz. Aelmoeſſen noyt oft in lange Jaren daer te voren nyet gehadt ſal hebben. Ordinerende oock de voorſz. mynen Genaden Heere de

Grave

Digitized by Google

Grave van Naſſou, dat de voorſz. ſes Gecommitteerden altyt regarde ſullen hebben, dat de Aelmoeſſen voorſz. nyet al oft veele en worden gedeelt aen Perſoonen in oft van eenen huyſe. Item de voorſz. ſes Gecommitteerden ſullen alle Jaer eenen in der Stadt van Breda nut ende bequaem weſende deputeren, die den armen Menſchen voorſz. de Lakenen, Schoenen ende andere dingen voorſz. coopen, beſorgen ende doen maecken ſal, ende de ſelve Gedeputeerde ſal alle Jaer goetstyts proviſie doen om 't gene des hier toe van noode ſal ſyn ten minſten coſten dat men can opbrengen, ende ſal voorts in deſen doen ſoo als hem dat by den ſes Gecommitteerde voorſz. ſal worden geordineert, ende anders niet. Item de voorſz. Gedeputeerde ſal alle Jaer de diſtributie van de Aelmoeſſen voorſz. doen, te weten hy ſal de Cleederen, Schoenen ende andere Habyten voorſz. elcken van de hondert armen Menſchen voorſz. leveren op Aldergodsheyligen avont na der Veſperen, ende de 20. ſtuyvers ende het roggen Broot voorſz. op Alreſielendach na dat ſy dat Heylige Sacrament ontfangen hebben, ende dit in de tegenwoordicheyt van de ſes Gecommitteerden voorſz. oft den tween van hen die beſt daer toe ſullen mogen verſtaen. Ende om alle bedroch hier inne te ſchouwen, heeft myne Genade Heere den Grave van Naſſou voorſz. geordineert ende wilt, dat men maken ſal tweederhande ſoorten van Looden, te weten de hondert daer aff van eender ſoorten, die de voorſz. Diſtributor van de ſes Gecommitteerde voorſz. ontfangen ende voort uytleveren ſal alle Jaer den hondert arme Menſchen, die by den ſes Gecommitteerden voorſz. genomineert ende gecoren ſullen ſyn, welcke hondert arme Menſchen leveren ſullen den Bichtvader, ſoo wanneer ſy ter Bichten komen, ende die andere hondert Looden die men maken ſal van een ander ſoorte, ſal men leveren den Bichtvader, om die voort te leveren den hondert arme Menſchen voorſz. ſoo wanneer ſy hon Bichte hebben geſproken, ende abſolutie van honnen ſonden ontfangen ſullen hebben. Ende die Diſtributor en ſal nyemanden van den armen Menſchen voorſz. de Cleederen oft Aelmoeſſen voorſz. geven, ten ſy dat hy voortbrenge het Loot d'welck hy van den Bichtvader ontfangen ſal hebben in teecken dat hy te Bichte ſy geweeſt. Item alſoo in de eſtimatie boven gedaen van de vyffhondert guldens voorſz. boven de Aelmoeſſen ende laſten voorſz. overſchieten ſal een reſte van omtrent 7 Rhynsguldens ende 10 ſtuyvers, ſoo wilt ende ordineert de voorſz. myn Genade Heere de Grave van Naſſou, dat de Gedeputeerde totter Diſtributien voor ſynen laſt ende loon hebben ſal alle Jaer tſelve Reſt van ſeven Rhynsguldens ende thien ſtuyvers, ten eynde hy hier inne te neerſtiger ende te getrouwer zy alle ſaken ten meeſten proffyt van den Armen te beſtellen, Ende deſelve myn Genade Heere heeft voor dit Jaer XV^c XXXII. daeraff de diſtributie die op Alreheyligen avondt ende Alreſielen dach naeſtcomende ſal gebeuren, gedeputeert Cornelis Keyen nu ter tyt Schepen in Breda. Item al iſt ſoo dat elck parcheel van de Aelmoeſſen voorſz. boven geſtelt ende geëſtimeert is eenen ſekere pryſe, is de wille ende ordinantie van mynen Genade Heere den Grave van Naſſau voorſz. dat in ſoo verre men de Lakenen ende andere dingen voorſz. op eenich Jaer te minderen pryſe dan die getaxeert ſyn coopen ende vercrygen mochte, men van 't gene daer aff overen ſal, ſal roggen brooden doen backen, 't ſtuck van eenen ſtuyver, die de Diſtributor voorſz. alle Jaer op Alreſielendach andere arme Menſchen des meeſt behoevende deelen ende om Godts willen geven ſal. Ende ſal de Gedeputeerde totter diſtributien voorſz. alle Jaer den ſes Gecommitteerden boven genoemt doen wittige rekeninge, bewys ende reliqua van ſyne diſtributie ende adminiſtratie op de Rekencamere myns Genade Heeren des Graven van Naſſou op de Borch te Breda. Item myn Genade Heere de Grave van Naſſou voorſz. wilt ende ordineert, dat die hondert arme Menſchen voorſz., die de Cleedinge ende andere Aelmoeſſen ontfangen ſullen hebben, ſullen die dragen ende behouden moeten tot hen ſelfs verdoen ende nootorft, ſonder die te mogen vercoopen, verſetten, verwiſſelen oft wechgeven, ende ſonder dat hen die voor eenige ſchulden oft andere ſaken affgepant ofte affhendich gemaeckt ſullen mogen werden. Ende oft eenige van den Armen voorſz. de Cleedinge ende Aelmoeſſen vercochten, verwiſſelden, verſetten, verſpeelden oft wechgaven, dat die niet meer ontfangen oft gecoren en ſal mogen werden, om van deſelve Aelmoeſ-

Digitized by Google

ſen yet te hebben. Item voort ordineert ende wilt expreſſelyck de voorſz. mynen Genaden Heere de Grave van Naſſou, dat de Rentmeeſter van Breda van ſyne Genade ende van ſyne Genade Oiren oft Nacomelingen in der tyt weſende, de vyfthondert Rhynsgulden voorſz. erffelyck ende alle Jaer volcomelyck, ſonder eenige faute oft gebreck daer aen te ſyn, uytreyckende ſal ſyn ende betalen tot twee termynen, te weten driehondert ende vyftich Rhynsgulden daer aff te Meye, ende dandere hondert en vyftich Rhynsgulden op Sinte Baven dach, van den welcken de Rentmeeſter van Breda in der tyt ſynde alle Jaer uytgeven ſal maken in ſyne rekeninge, daerinne mede overbrengende een billet, inhoudende de verclaringe en de namen van de armen Menſchen, die in 't ſelve Jaer gecoren ſullen ſyn geweeſt ende de Aelmoeſſen voorſz. ontfangen hebben, onderteeckent by den ſes Gecommitteerden, opt dat die Auditeuren mynes Genade Heeren voorſz. rekeningen altyt oock kennifſe mogen hebben van den voorſz. Diſtributien. Item voort heeft mynen Genade Heere de Grave van Naſſou voorſz. den ſes Gecommitteerden die in der tyt weſen ſullen voorſz. macht, authoriteyt ende bevel gegeven, om by hen aangaende deſen te voorſien ende te ſluyten, indien ſy bevonden yet meer van deſe van noode te weſen oft oirbaerlyck tot eeuwige onderhoudinge van deſen Aelmoeſſen, heeft oock de voorſz. myn Gen. Heere de Grave van Naſſou aan ſynen Genade Perſoon, ſynre Genade leven alleenlyck geduerende, behouden, aengaende de Diſtributie van de Aelmoeſſen voorſz. ende de ordinantie ende maniere van die te doen, volcomen macht dien aff ende toe te mogen doen, die te interpreteren, extenderen, veranderen ende anders daer aff diſponeren, ſoo ſyne Genade goetduncken ende believen ſal, blyvende niettemin de fondatie ende dotatie van de 500. Rhynsgulden jaerlycker ende erffelycker Renten totter Aelmoeſſen voorſz. geheellyck, altyt ende eeuwelyck in heure volle macht ende weerde. Willende voorts dat die interpretatien ende veranderingen, vermeerderingen, verclaeringen ende andere diſpoſitien, indien ſyne Genade binnen ſyne Genade leven eenige aengaende de diſtributien, ordinantien ende manier van dien te doen voorſz. naemaels deden, van weerden ſullen ſyn ende altyt onderhouden worden ende achtervolgt gelyck deſe tegenwoordige gifte ende ordinantie. Ende want mynen Genade Heere uyterlycke wille is, dat deſe fondatie ende dotatie ten eeuwigen daege volbracht ende volcomelyck onderhouden worden, ſoo hebben ſyne Genade in der beſten vuegen ende maten men dat doen mach, in goeder geſtadiger ende onwederroepelycker giften ende donatien, die men noemt tuſſchen den levenden, daer toe gegont, ende gegeven ende getranſporteert, gonnen, geven ende tranſporteren met deſen de 500. guldens jaerlycker ende erffelycker Renten voorſz. by ſyne Genade ende ſyne Genade oiren ende nacomelingen na hem alle jaer den termyn voorſz. te betaelen uyt ende op ſyne geheele Heerlyckheyt van der Hooger Swaluwe, met allen den goeden daer toe behoorende, hoe oft in den welcken die gelegen ſyn, ende gelyck ſyne Genade die nu ter tyt beſittende is, welcke Heerlyckheyt en goede van der Hooger Swaluwe voorſz. myne Genade Heere den Grave van Naſſou voorſz., mits dat die de ſekerſte ende de beſte goede ſyn, die ſyne Genade voor de Aelmoeſſen voorſz. eeuwelyck ende erffelyck ende wel te verzekeren, te weten voor de vyffhondert Rhynsguldens erffelycker Renten voorſz. als goede gerechte onderpant gehypotheceert ende verbonden heeft, hypotheceert ende verbynt met deſen, Renuntierende ende verthyende voorſz. myne Genade Heere de Grave van Naſſou voor hem ende voor ſyne Genade oiren ende nacomelingen in preſentie van de nabeſz. getuygen ende voor my Notarius geſworen Clerck der Stadt van Breda, hier ondergenoempt uſelve wettelyck ſtipulerende ende ontfangende tot behoeff van den Armen voorſz. ende allen diet aengaet oft aengaen ſal mogen op ende van de voorſz. 500. Rhynsguldens jaerlycker ende erffelycker Renten ſonder eenich recht daer aen te behouden, hem ſelven ende ſyne Genade oiren ende nacomelingen tot eeuwige onderhoudinge van deſe donatie ende betalinghe van de 500. Rhynsguldens erffelycker Renten voorſz. verbyndende. Ende oft gebeurde, dat God verhoede, dat eenige oiren oft nacomelingen myns Genade Heeren des Graven van Naſſou voorſz. honne Rentmeeſters ende andere dient aengaen mochte, namaels gebreckelyck ende verſuyme-

lyck

lyck waeren de 500. Rhynsguldens erffelycker Renten voorsz. jaerlycx te betaelen tot behoeff als voor, ende de fundatie van den Aelmoessen voorsz. te onderhouden, heeft mynen Heere de Grave van Nassou voorsz. daer op willende voorsien, expresselyck ende specialyck bevolen, gelast ende gecommitteert by desen, beveelt, last ende committeert met desen den Deken ende Prochiaen der Kercken van Breda, Drossaert, Schouteth, Borgemeesteren, Schepenen, ende Regeerders van den Huysarmen der Stadt Breda in der tyt synde ende elcken van hen, de betalinge van der Renten voorsz. tot onderhoudinge van dese Fondatien ende Aelmoessen te versuecken, te eyschen ende oft noot sy met recht te vervolgen ende te crygen, tot behoeff van den Huysarmen voorsz. op syne Genaden oiren ende nacomelingen ende op honne Rentmeesters van Breda in der tyt wesende, ende ock op de onderpanden voorsz. die syne Genade daer voir namelyck verbonden hebben, ende dat om geenrehande saken te laten. Ende tot vaster onderhoudenisse ende sekerheyt heeft de voorsz. myne Genade Heere de Grave van Nassou versocht ende begeert, versueckt ende begeert met desen onsen Alregenaden Heere den Keyser, dat syne K. M. de fundatie, dotatie ende donatie van den Aelmoessen voorsz. ende besondere de onderpandinge van de 500. Rhynsguldens Erffrenten op ter Heerlykheyt ende goeden van der Hooger Swaluwe met heure toebehoorten voorsz. consenteren, approberen, auctoriseren, ende ratificeren, ende mynen Genade Heere den Grave van Nassou voorsz. ende syne Genade oiren ende nacomelingen in het onderhouden van dien condemneren willen. Op ende vũ alle welcke saken bovengesz myn Genade Heere de Grave van Nassou voorsz. van my Notarius gesworen Clerck der Stadt van Breda hier onder geteeckent versocht heeft, gemaekt ende uytgelevert te wordene, tot behoeff van de genen diet aengaet oft aengaen sal mogen, een oft meer openbare Instrumenten in der besten formen. Ende tot meerder gelove ende vasteniss ende sekerheyt van alken desen; heeft synre Genade gelieft dit tegenwoordich Instrument met syne eygen hant te onderteeckenen ende met synen Genaden zegelen te bezegelen. Dese dingen syn al te samen aldus geschiet ende gesloten by mynen Genaden Heere den Grave van Nassou voorsz. op syn Genaden Borcht tot Breda, op ten sesten dach der maent van Januario ten elff uren opte middach oft daer omtrent, in den jaer der geboorte ons Heeren Duysent vyffhondert ende twee en dertich, ter vyffter Indictien, na costume van schryven s Hoofs van Ludick, daer by ende over waeren de Vrome, Eerweerdige, Wyse ende seer Voorsiene Jonker Fredrick van Renesse Heere van Malle Drossaert s' Lants van Breda, Heer Charles Carondelet Heere van Pateles, Jonker Johan van Renesse, Henrick Montens Rentmeester, Jan van der Strepen Secretaris, Nicolaes Vierling Griffier van de Rekencamer, ende Dirick Zezyn Rentmeester Generael van Breda, myns Genaden Heere de Grave van Nassou voorsz. als getuygen hier toe sunderinge geroepen ende versocht. (*Aldus onderteeckent.*) H. DE NASSAU. (*Onder stont*)

Ende want ick Jan van den Corput van Breda, Clerck des Bisdoms van Ludick, by der Pausselycker macht openbaer Notaris, ende gesworen Clerck der Stadt Breda, daer mede over ende persönelyck tegenwoordich ben geweest, daer de fundatie, dotatie, donatie, commissien, ordinantien, renunciatien ende alle andere saken boven breeder gemelt by myn Genaden Heere de Grave van Nassou voorsz. gedaen ende bekent syn, dewelcke ick alsoo hebbe sien, weten ende hooren geschien ende in note genomen, soo heb ick daer aff dit tegenwoordich Instrument by eenen anderen, my daer en tusscheh tot andere wittige lasten vacerende, geschreven, gemaeckt ende in desen openbare forme gestelt, welck Instrument ick met myn eygen hant ondergesz. ende met mynen grooten gewoonelycken teeckene onderteeckent hebbe, In oirconden ende getuygenisse van allen den saken bovengesz. daer toe sunderling geroepen ende versocht.

(*Ende was geteeckent*)

JOH. DE CORPUT.

Digitized by Google

N°. 67.

Ordonnantie, gemaeckt by *Hendrick* Graaf van *Naſſau*, op de Timmering der afgebrande Huyſen en Hoffſteden binnen de Stadt *Breda*.

Myn Genaden Heere de Grave van Naſſou &c. aenſiende de groote ende ontallicke ſchade die ſyne Genaden Stadt, Borgeren ende Ingeſetenen van Breda by den brande in deſen Somer leſtleden gebeurt is, by den welcken den meeſtendeel van de Borgeren ende Ingeſetenen voorſz. ſoo verarmt ende verdorven ſyn, overmits dat ſy niet alleen heur Huyſen verloren hebben, maar oock den meeſtendeel van haren Huysrade, Coopmanſchappen en ruerende Goeden, dat ſy naeuwelyck oft nemmermeer ſulcke ſchade ſullen mogen verhalen, toecomende de grootheyt ende geweldicheyt van den ſelven brant, uyt dien dat den meeſtendeel van de Huyſen die verbrant ſyn met Rietdack gedeckt ende met Houtwerck in de mueren (dwelck al lichtelyk ontſteekt ende den brant baert) getimmert ſyn geweeſt. Daeraff ſyne Genaden hertelyk ſeer bedroeft ſyn, ende beclagen meer het verlies van der voorſz. Stadt, en beſundere van de voorſz. Borgeren ende Ingeſetenen, dan ſynder Genaden eygen ſchade. Begerende hier in te verſien ende der voorſz. Stadt ende Borgeren te hulpen te comen, ſoo wel om beter, ſtercker ende geduriger Huyſen tot heuren verſekertheyt ende om in toecomende tyde van grooten brande bewaert te ſyn, te maken, als ook een neringe ende hanteringe binnen der voorſz. Stadt, tot welvaren ende vorderinge van den Borgers voorſz. te crygen, hebben ſyn Genaden yerſt ende voor al geſchreven aen de Keyſerlycke Majeſteyt ende oock geſproken mynder Genaden Vrouwe der Coninginne, om te hebben quytſcheldinge, gratie ende exemptie van der beden der Stadt portie, ende oock van den tolle van Hollant en Zeelant, Dwelck ſoo ſyne Genaden ontwyfelyck hoopt ende genoch verſtaen heeft, alſoo geſchieden ſal, tot groote vorderinge van der Stadt ende den Borgeren voorſz. ende daerenboven om noch voorder den Borgeren te helpen ende te aſſiſteren.

Soo heeft ſyne Genaden gegunt allen den genen die Huyſen timmeren ſullen, binnen den nieuwen begrype ende ingravinge van der voorſz. Stadt, met harden dake ende met ſteenen gevelen oft met ſteenen mueren voor aen de ſtraten ende met ſteenen doorcaſynen ende venſtercaſynen, te geven den vierden penninck van 't gene dat die ſteenen doorcaſynen ende venſtercaſynen aen de ſtrate ſtaende coſten ſullen, Ende ſullen ſyne Genaden beſtellen dat alhier tot Breda genoech Witwercx totten voorſz. caſynen tot redelycken pryſe te vynden ſal ſyn.

Ende noch hebben ſyn Genaden allen den genen die haer Huyſen verbrant ſyn ende wederomme in manieren als voorſz. is timmeren ſullen, quytgeſchouden heurlieden portie die ſy binnen vier jaren naeſtcomende in ſyne Genade bede ſouden moeten contribueren.

Item de Stadt ſal alſulcke Perſoonen die twee viercant hooch timmeren ſullen, geven tot hulpe van Leydack op elcke roede van twintich voeten in 't vierkant xv^{c}. leyden, ende voor elck duyſent alſe ſyn groen oft blauw Marten Vos, thien ſchellingen grooten Vlaems, ende alſſe pers ſyn, ſeven ſch. grooten Vlaems, off die Stadt ſal die leyen gheven, daer aff ſy den keur hebben ſal.

Ende den geenen die maer een viercant hooch timmeren ende met leyen decken ſullen, die ſullen op elcke roede dacx alleenlyk hebben ſeven hondert en vyftich leyen ten pryſe ende tot keure van der Stadt als vore.

Ende die gene die met tichelen decken ſullen, ſal de Stadt gheven op elcke roede dacx drie duyſent tichelen oft voor elck duyſent xiiij. ſtuyvers, daer aff de Stadt oock de keure hebben ſal, daer op men ſulck ley ende tegeldack altyts ſal moeten onderhouden.

Ende deſe hulpe tot dack ſal de Stadt geven den genen die binnen vier jaeren, te weten binnen den jaere xxxv. xxxvj. xxxvij. en xxxviij. heuren Huyſen

Digitized by Google

ſen timmeren ſullen, ende nae dien tyt nyet. Ende ſal nyettemin een yegelyck nae de vier jaeren voorſz. timmerende, ſyn Huyſen in harden dacken decken moeten, ſonder eenich voordeel nae de voorſz. vier jaeren te hebbene van der Stadt, ende de Huyſen op heur ſelfs coſt altyt t'allen dagen in harden dacke moeten houden.

Ende wort ſcerpelyck van wegen myns Genaden Heeren geboden, dat alle die ghene, die nae Lichtmiſſe naeſtcomende eenige Huyſen, Achterhuyſen, Stallen, Schueren oft Logien timmeren ſullen oft maecken, die ſullen moeten decken alle met harden dake, en dat men geen gelinten, heynſelen oft tuynſelen tuſſchen Huyſen oft Hoven en ſal mogen maken van riet oft ſtroo oft diergelycken, noch oock die gelinten daer mede mogen decken.

Item dat alle Huyſen, hoedanich die ſyn, nu ſtaende binnen den nieuwen begrype ende ingravinge van der Stadt ende met riet gedeckt ſynde, die niet verbrant en ſyn geweeſt, ſullen moeten binnen vier jaeren gedeckt worden met harden dake; Ende ſullen de Proprietariſſen van der ſelver Huyſen hebben van der Stadt tot voordeel van dat ſy heure Huyſen onder hart dack ſtellen ſullen, halff ſoo veel als de gene die affgebrant ſyn hebben ſullen als voorſz. is, te betaelen binnen vier jaeren nae den tyt ſy heure Huyſen onder hart dack geſtelt ſullen hebben, by gelycke portie.

Item is by mynen Genaden Heere geordineert, dat alle die gene die enige verbrande Huyſen oft die Hoffſteden van verbranden Huyſen wederom ſullen optimmeren, ende in herde dake ſtellen, ſullen hebben den tyt van ſes jaeren lanck geduerende alle en elcke jaer quytſceldinge van der helft van den Renten uyter voorſz. Hoffſteden uytgaende, hoedanich die ſyn geſtelt, geeſtelyke oft weerlycke, oft de hefferen van den voorſz. Renten mogen de Renten van den yerſten twee jaren quytſcelden int geheel, ende daer mede geſtaen, Ende van deſen tween manieren van quytſcheldingen ſullen de hefferen van den Renten die keure hebben, alleen den Heere chynſe uytgeſcheyden.

Item wordt geadverteert eenen yegelycken die nieuwe Huyſen binnen't begryp van den nieuwen graven ende beſonder opt Gaſthuyseynde timmeren ſullen, dat ſy die hooch ſetten, boven de groote vloeden die geweeſt ſyn, want die ſtraten oock gehoocht ſullen moeten worden.

Item heeft myn Genaden Heere geordineert oft eenige Proprietariſſen van Hoffſteden van verbranden Huyſen oft oock eenige Perſoonen Renten daer op hebbende, dien de ſelve Hoffſteden met heuren erven in handen comen ſullen, die ſelve Hoffſteden ende erven nyet en betimmeren in harden dake, binnen den naeſten twee jaeren van 35 en 36, dat die gehouden ſullen ſyn te Bamiſſe in den jaere van 36. die Hoffſteden ende erven te vercoopen anderen luyden die deſelve Hoffſteden en erven betimmeren ſullen int naeſte volgende jaer van xxxvij. Ende ſy daerinne gebreckelyck wordende bevonden, ſal men in dyen gevalle ſulcke Hoffſteden ende erven van 's Heeren wegen vercoopen om te worden betimmert als vore.

Item is noch geordineert, dat in gevalle ymant eenige Hoffſtede ende erve gecoft hadde, die daer op geen Huys van twee viercant hooge en ſoude timmeren, ende een ander waere, die opt ſelve erve een Huys twee viercant hoog wilde timmeren, die ſal naderſcap aen alſulcken Hoffſtadt ende erven hebben, om die Hoffſtede ende erven te hebben voor den anderen, om den ſelven prys daer vore d'yerſte Cooper die gecoft hadde, jae al ware d'eerſte Cooper daer inne geveſt.

Item dat men ſal moeten betimmeren al ſulcke enge ende naeuwe plaetſſen als tuſſchen die Huyſen gelegen hebben, die alleen totter oſeldrop van den ſelven Huyſe gedient hebben, met eenen gemeenen muer ende tot gemeene coſten, ende met goten tuſſchen beyde de daken, indien des noot ſy, oft gelyck de Geërffden aen beyden ſyden ſullen connen overeencomen, Ende in gevalle d'een van den voorſz. twee Geërffden willich waere te timmeren, ſoo ſal d'ander hem volgen, hy en hadde al ſulcke merckelycke redenen die den Erffſcheyders die geordineert ſullen worden oft die van der Weth met hem luyden, genoch ende ſuffiſant ſullen duncken te ſyne.

Item, als yemandt begeert op eenen muer met ſynen Nabuer te timmeren, ende den Nabuer niet wel de macht van timmeren hebbende, conſenteerde dat

ſulc-

Digitized by Google

ſulcke begeerder op ſyns naeburich muer metſen ende die en opvuerde op ſynen coſt, en dat hy in ſtede van dien halven coſten hadde ſyns Naebuers deel van den erve, dat tuſſchen beyden henlieden Huyſen gelegen hadde tot verbreedinge van ſynen Huyſe, ſal die begeerder dat gehouden ſyn te doene.

Item, daer twee Huyſen getimmert hebben geweeſt ende geſtaen hebben op een gemeene muere, en die Proprietaris van der eender ſyde gereet waere oft timmeren wilde, als die Proprietaris van der ander ſyde alnoch vertreck nemen wilde van timmeren, ſal nochtans de gene die vertreck begeert moeten tot halven coſt opmaken den gemeenen muer van den ſelven Huyſen oft erven ſonder wederſeggen, ende in gevalle van weygeringen daer toe ſonder vertreck bedwongen worden.

Item, en ſal d'een Huys niet voorder, hoe luttel dat ſy, ter ſtratenwaert mogen gemetſt oft getimmert wordden dan d'ander, maer ſullen in alle ſtraten de Huyſen gemetſt moeten worden oft getimmert nae der linien ende richten, die hen luyden, by den Erffſcheyders ende Gedeputeerden daertoe gelaſt, geordineert ende gewyſe ſal worden; ende ſal den metſers 't ſelve bevolen worden op ſekere penen, ende oock op de penen van de mueren wederomme af te breken ende te hermetſen ſonder loon, ſoo verre ſy, buyten der linien ende richten, hen geordineert ſynde, gemetſt hadden.

Item, want ſommigen ſtraeten nyet wyt en ſyn, is geordineert dat nyemandt aldaer bancken ſal mogen ſetten ter ſtratenwaert inne ofte over de gooten, maer alleenlyck neffens ende aen de Huyſen.

Ende dat nyemant eenighe keldermonden, oft deuren oft trappen van kelderen oft vauten en ſal mogen ſetten die boven oft beneden buyten de mueren van den Huyſe ter ſtratenwaert inne ſtaen ſullen.

Item, dat geen Hoefſlagers heure oiſtallen nyet voorder buyten heuren Huyſen ter ſtratenwaert inne met den alderuyterſten van den ſelven oiſtallen en ſullen mogen ſetten dan hen luyden by den Schouteth ende Borgemeeſteren geconſenteert en ſal ſyn, op dat die ſtrate noch oock de gebueren daer by geen gebreck en hebben.

Item, dat geordineert ſullen worden twee oft drie goede Mannen hen metſens oft timmerens verſtaende, oft die Metſers oft Timmerluyden geweeſt hebben, die genoemt ſullen worden Erffſcheyders, ende ſullen eenen behoorlycken eedt doen, eenen yegelycken recht te doene, dewelcke alle geſchillen den erven ende timmeringen aengaende beſlichten ſullen, op dat ſy connen, ende ingevalle van ſwaricheyt tſelve rapporteren aen den Schouteth ende Wethouderen van Breda.

Item, dat de ſelve goede Mannen oock op ſekere tyden omgaen ſullen ende beſien oft yemandt onbehoorlyck ter ſtratenwaert inne metſt oft timmerde, ende dat calengieren en verbieden, ende voorts dien van der Weth te kennen geven. Ende dat die ſelve goede Mannen oock beſien ſullen oft die Metſers oft Timmerluyden in dachhueren werckende getrouwelick wercken ende der luyden Werck nyet en bederven, ende die ſy bevynden luyelyck, traechelick ende onbehoorlycke werckende, ſullen ſy vermanen dat te beteren, Ende den genen die ſy bevynden ſullen gebreckelick blyvende oft der luyden Werck bedervende, ſullen den ſelven Werckluyden in d'eynde van haere werck doen doene affſlach ende oock reparatie van verdorven Werck, nae dat ſy ſullen vynden behooren.

Alle welcke Ordonnantien myn Gen. Heere voorſz. ſal mogen veranderen, meerderen, ende minderen, ſoo ſyne Genaden bevynden ſullen tot welvaren van ſynder Gen. Stadt ende den Borgeren ende Ingeſetenen van dien proffytelyck ſynde, Ende viel hier in eenige ſwaericheyt, die ſullen wy interpreteren ende verclaren als behooren ſal. Ende willen ſyne Gen. voorts ſyner voorſz. Stadt ende Borgeren van Breda alle behulp ende aſſiſtentie doen in alle andere ſaecken hem mogelyck ſynde tot heuren proffyte, welvaren ende tot verhalinge van heurer ſchaden ſoo veele des doenlyck ſyn ſal. Gedaen tot Breda by myn Gen. Heere in preſentien van den Luyden van ſyn Gen. Rade, ende van den Droſſaert en Borgemeeſteren van Breda, xxij. dach Novembris, Anno xv^{c}. xxxiiij. (*Ende was onderteeckent*)

H. DE NASSAU.

N°. 68.

Digitized by Google

No. 68.

Keyzer *Karel de V.* ontſlaet die van *Breda*, voor den tyt van agtien jaren, van het betalen der Tollen, wegens den grooten Brandt, enz.

Charles, par la divine clemence, Empereur des Romains, toujours Auguſte, Roy de Germanie, de Caſtille, de Leon, de Grenade, d'Arragon, de Navarre, de Naples, de Sicile, de Majorque, de Sardaigne, des Iſles, Indes & Terre ferme, de la Mer Oceane, Archiduc d'Autriche, Duc de Bourgoigne, de Lothier, de Brabant, de Lembourg, de Luxembourg, Conte de Flandres, d'Artoys, de Bourgoigne, Palatin d'Hainaut, d'Hollande, de Zeelande, de Fernette, de Namur, Prince de Suave, Marquis du St. Empire, Seigneur de Friſe, de Salins, de Malines, Dominateur en Aſie & en Afrique. Aux amez & feaulx les Sieurs Treſorier general & Commis de nos Domaines & Finances, ſalut & dilection. De la part de noſtre tres cher & feal Couſin, Chevalier de noſtre Ordre & premier Chambellain, Monſr. Henry Conte de Naſſau, Marquis de Zenette, Seigneur de Breda &c. &c. nous a été expoſé, comme par Requeſte à Nous preſenté en ſon abſence par ſes Commis par deça, pouvons avoir aſſez entendu, que apres que les Bourgeois & Manans de ſa dicte Ville de Breda & des Villages à l'environ avoyent eſtez travaillez de Peſte & autres maladies contagieuſes par l'eſpace de ſix ou ſept ans, la dicte Peſte, dont ils eſperoyent eſtre ſupportez en la ſaiſon paſſée, s'eſt reprinſe es Villaiges & ſubſiſte en la dicte Ville trop plus aſpre & rigoureuſe que auparavant. Et que le 23. de Juillet dernier que grand quantité de ſes Manans, pour evader la dicte Peſte, s'eſtoient abſenté de la Ville, & autres en fuſſent morts, feu de meſchief s'eſt prins en icelle Ville. & à faulte de reſiſtence, ſelon l'advertiſſement que les Commis lors en eurent, ils furent bruſlées & au Faulbourgs vers Hollande de douze & quatorze cens Maiſons & l'Egliſe de Sainct Jehan, l'Egliſe de l'Hoſpital & celle des Sœurs noires, la Chapelle de Sainct Wendelin & les Edifices du Monaſtère des femmes, dict le viel Cloitre, hors la dite Ville, ſaulf l'Egliſe & le Dortoir. Et que le dit feu euſt ainſi bruſlé ineſtimable quantité de bledz & autres grains, & d'autres diverſes Marchandiſes,

Karel, door de Goddelyke goedertierenheid, Roomſch Keizer, altyt Vermeerderaer des Ryks, Koning van Germanien, van Kaſtilien, van Leon, van Granada, van Arragon, van Navarre, van Napels, van Sicilien, van Majorca, van Sardinien, van de Eylanden Indien en het vaſte Landt, van den Oceaan, Aartshertog van Ooſtenryck, Hertog van Burgondien, van Lothryck, van Brabant, van Limburg, van Luxemburg, Grave van Vlaanderen, van Artois, van Burgondien, Palsgraaf van Henegouwen, van Holland, van Zeeland, van Fernette, van Namen, Prins van Suaben, Markgraaf des H. Ryks, Heer van Vrieſlandt, van Salins, van Mechelen, Heerſcher in Aſie en Afrika. Aan onze lieve en getrouwe de Heeren Theſaurier generael ende Commiſen van onze Domeynen en Finantien, Salut, en toegenegentheyt. Van wegen onzen zeer lieven en getrouwen Neef, Ridder onzer Orden, en Groot Kamerlinck, Heer Hendrik Graaf van Naſſau, Markgraef van Zenette, Heer van Breda, enz. enz. is ons te kennen gegeven, gelyk wy uyt het Requeſt aan ons, in zyne afwezigheid overgegeven door zyne Gemagtigden van herwaerts over, genoegzaam verſtaan hebben, Dat naa dat de Borgers en Inwoonders van zyne gemelde Stadt Breda en van de Dorpen daar omtrent gelegen, geduurende den tyd van ſes of zeven jaaren bezocht waren geweeſt met de Peſt en andere beſmettelyke ziektens, de gemelde Peſt, waar van zy hoopten in 't voorleden jaargetyde te zullen verloſt zyn geweeſt, zich wederom in de Dorpen heeft geopenbaert, en binnen de voorſz. Stadt veel harder en ſtrenger woedt dan voorheen: En dat op den 23. van Hooymaandt laeſtleden, wanneer eene groote menigte van derzelver Inwoonderen, om de Peſt te ontwycken, zich buyten de Stadt hadt begeven, en anderen geſtorven waren, in die Stadt door ongeluk brandt is ontſtaen, en, by gebrek van tegenſtant, naa

Digitized by Google

ſes, & comme les meubles & autres biens eſtans es dits maiſons: choſe pitoyable à ouir, non ſeulement l'indicible intereſt de noſtre dit Couſin le Conte de Naſſau & des Manans du dit Breda, & l'apparente ruine de la dite Ville; mais auſſi en grand diminution de noſtre Domaine de Toulieux, le droit des quelz les Bourgeois du dit Breda ſouloyent payer y paſſans avec leurs marchandiſes, auſſi en diminution de nos Aides en Brabant, deſquels les Bourgeois de la Ville de Breda & du Terroir ont accouſtumez contribuer bonne portion, & icelle pour la pluſpart payer capitalement; Pour autant que pluſieurs des dits Bourgeois ayans de quoy vivre, pour evader la contribution capitale des dits Aides & de Touslieux, puis le dit feu ſe ſont retirez & retirent en Anvers, Boiſleduc, Berges, Sinte Geertruyenberge, Zevenbergen & autres Villes, les Bourgeois deſquelles ſont francs de Toulieux & ſi paient les Aides à la charge du corps d'icelles Villes, Et eſt vrayſemblable, que les Bourgeois du dit Breda qui encores y ſont, à ſemblable occaſion abandonneront la dite Ville, ſans eſpoir qu'ilz y doibvent retourner, & moins qu'ils y doibvent redifier leurs maiſons bruſlées, ne que Nous en l'advenir y debvions profiter de Toulieux, ny Aides, ne fuſt moiennant prompt remede, & que ſur la quitance de la portion de la Ville, Echevinage & Franchiſe de Breda & des habitans, de tous Toulieux & de tous Aides accordez & echouez & que accorder & echecir ſe-poulroient, pour le temps d'ung an requiſe par les dits Commis par maniere de proviſion, Il nous ait plu faire tenir en ſurceance le paiement de ce que la dite Ville pouvoit devoir de ſa portion de lui decourant du terme de Sainct Jehan & de ce que en echerroit au Noël derniere-ment paſſez, tant ſeulement juſques autrement en ſeroit ordonné. En oultre Nous a eſtez expoſez par notre dit Couſin le Conte de Naſſau, que en l'an quatrevingt & neuf dernier furent bruſlées du feu de meſchieff en la dite Ville de Breda en la Rue du Marchez aux poiſſons tirant à la porte vers Anvers, environt cent ſoixante dix Maiſons, & que par la Hertelinge de Brabant, que lors ſe renouvella, furent trouvez dedans la muraille du dit Breda cinq cens ſoixante quatorze Maiſons, & hors de la dicte muraille es faulxbourgs à la Heyde & Teteringe qui ſont de la franchiſe d'icelle Ville, ſix cens cinquante & trois, Revenans par enſemble à douze cens vingt ſept Maiſons; Et

het bericht, 't gene de Commiſen doen ter tyd daar van hadden, aldaar en in de Voorſteden, naar de Hollandſche zyde, verbrant zyn tuſſchen de twaalf en veertien hondert huyſen, mitsgaders de Kerk van St. Jan, de Kerk van 't Gaſthuys en die van de Zwarte Zuſters, de Kapel van St. Wendelin, en de Gebouwen van het Nonnen Klooſter, gemeenlyk het oude Klooſter genaemt, gelegen buyten de Stadt, uytgenomen de Kerk en de Slaapplaetzen. En dat die brandt ook eene onwaerdeerlyke menigte van Koren en andere Granen, en verſcheyde zoorten van Koopmanſchappen, als mede den Huysraedt en andere goederen in de gemelde Huyzen wezende, hadt verſlonden. Een erbarmelyke zaak om te hooren! niet alleen tot onnoemelyke ſchade van onzen gemelden Neef den Graaf van Naſſau, en der Inwoonderen van Breda, en waarſchynelyk tot verderf en ondergang der voorſz. Stadt; maar ook tot groote vermindering van ons Domeyn der Tollen, welk recht de Borgers van Breda gewoon waren te betalen als zy met hunne goederen daar voorby kwamen, Alsmede tot vermindering van onze Beden in Brabant, waar van de Borgers en Inwoonders der Stadt en des Lands van Breda gewoon zyn een goedt deel, meerendeels hooft voor hooft op te brengen; Nademael ook verſcheide dier Borgeren, hebbende middelen om te leven, om die hoofdelyke ſchatting der gemelde Beden en Tollen te ontgaen, zich, naa den voorſz. brandt, van daar hebben begeven, en nog dagelyks vertrecken naar Antwerpen, 's Hertogenboſch, Bergen, Geertruidenberg, Zevenbergen en andere Steden, welkers Borgeren vry zyn van Tollen, en alwaer de Beden betaelt worden uyt de gemeene inkomſte dier Steden, En het waarſchynelyk is, dat de Borgers van Breda, welke daar nog zyn, by diergelyke gelegentheid de gemelde Stadt mede zullen verlaten, zonder hoop dat zy daar weder zullen komen, veel min hunne verbrande Huyſen weder opbouwen, nog dat wy voor het toekomende aldaar zouden genieten eenige Tollen en Beden, 't en ware by tyds daar in werde voorzien, en dat, op den Kwytbrief van het aandeel der Stadt, Schependom en Vryheid van Breda en derzelver Inwoonders, van alle

Digitized by Google

Et que la portion d'icelle Ville en l'Aide de cent mille livres fut taxé à treize cens cinquante deux livres huit ſoulz Tournoys; que en l'an Vint ſix dernier, que les Maiſons auparavant bruſlées à Breda eſtoyent reddifiées, la Hertelinge de Brabant fut derechef renouvellé, & que dedans la Muraille de Breda furent trouvées ſept cens quarante ung Maiſons & aux Faulxbourg à la Heyde & Teteringe & hors la dite muraille de la franchiſe dicelle onſe cens vingt & une, Revenans à dixhuit cens ſoixante deux Maiſons & que lors la portion de la dite Ville en l'Ayde de cens mille livres fut haulſee de treize cens cinquante deux livres, ſept ſoulz, huit deniers. Qu'à la dite Ville de Breda à l'occaſion de la perte d'environ cent ſoixante dix maiſons par le premier feu, furent faites graces de tous Aides pour le temps de nœuf ans; que en l'Aide courant de deux cens mille livres par an, ſix ans durant, en regard aux groſſes charges, grace luy a eté fait durant les quatre premiers années de leur portion par chacung an, & les deux dernieres années de trois pars, & que avant le dit premier feu de Breda les Bourgeois de la dite Ville avec leurs denrées & marchandiſes & toujours puis juſques ores ont paſſé par devant le Toulteux de Geervliet & les membres dicelluy, moiennant la ſomme de ſix vingt livres Tournois par an de ferme, qui a à durer toujours juſques à l'an quarante, Nous requirant en toute humilité noſtre dit Couſin de Naſſou, conſideré ce que deſſus, & que par le feu du 23e Juillet ont eſté bruſlées en ladite Ville par compte fait cinq cens quatre vingt une Maiſons, trois Egliſes & une Chapelle, Et aux Faulxbourgs vers Hollande deux cens ſoixante & dixhuit, revenans à huit cens cinquante nœuf Maiſons, & ineſtimable quantité de grains & autres denrées & marchandiſes, & comme tous les meubles eſtans es dits Maiſons comme dit eſt, & ne ſont demeurez en ladite Ville que la Grand Egliſe & cens ſoixante maiſons, perte ineſtimable & à laquelle intereſt du premier feu ne faict à comparer. Et eu par Nous ſingulier regard à ce que les Bourgeois dudit Breda retirez es Villes deſſus nommées, & autres franchiſes de Toulieux & Aides comme dit eſt, ne retourneront au dit Breda ſujects audit Toulieux & Aides, & ny a eſpoir de redification d'icelle Ville, ains apparence de totale ruine, non ſeulement à l'inſupportable perte dudit Expoſant, & de ſes Bourgeois la povre deſtruction, mais auſſi à noſtre intereſt en la manier dicte, & outre ce en diminution de

alle Beden reeds toegeſtaen en verſchenen; en welke zouden konnen werden toegeſtaen en verſchynen, voor den tyd van een jaar, by de gemelde Gemagtigden voor eerſtverzogt, het ons mogt behagen de betaling van 't gene de voorſz. Stadt zoude mogen ſchuldig wezen van haar aandeel, loopende van den termyn van St. Jan, en verſchenen op Kersmis laaſtleden, op te ſchorten, alleen tot dat anders daar omtrent zoude wezen beſchikt. Voorts is ons by onzen voornoemden Neef, den Graaf van Naſſau, te kennen gegeven; dat in 't jaar veertien hondert negen en tagtig, in die Stadt van de Viſſer Straet tot aan de Antwerpſche Poort, door een ongelukkige brand, vernielt zyn omtrent hondert en zeventig Huyſen, en dat by de Herteling van Brabant, welke doenmaels wierdt vernieuwt, binnen de muuren van Breda gevonden wierden vyfhondert vier en zeventig Huyſen, en buyten de gemelde muuren, in de Voorſteden als mede in Terheyden en Teteringe, welke onder de Vryheid der Stadt behooren, ſes hondert drie en vyftig Huyſen, te zamen uytmakende twaalf hondert zeven en twintig Huyſen; En dat het aandeel dier Stadt in een Bede van hondert duyſend ponden geſtelt was op dartien hondert twee en vyftig ponden en agt ſtuyvers Tournois, dat in 't jaar vyftien hondert ſes en twintig, wanneer de voorheen verbrande Huyſen weder waren opgebouwt, de Herteling van Brabant weder wierdt vernieuwt, en dat binnen de muuren van Breda doenmaels gevonden wierden ſeven hondert een en veertig Huyſen, en in de Voorſteden ook in Terheyden en Teteringe, buyten de muuren, onder deſzelfs Vryheid, elf hondert een en twintig, makende te zamen agtien hondert twee en ſeſtig Huyſen, en dat alsdoen het aandeel dier Stadt, in de Bede van hondert duyſend ponden, was verhoogt met dartien hondert twee en vyftig ponden ſeven ſtuyvers agt deniers. Dat aan de gemelde Stadt van Breda, ter oorzaek van haer verlies van omtrent hondert en zeventig Huyſen, door den eerſten brandt, voor den tyd van negen Jaaren kwytgeſcholden zyn alle de Beden; dat in de loopende Bede van tweemael hondert duyſend ponden, toegeſtaan voor den tyd van ſes agtereenvolgende Jaaren, haar, gemerkt den zwaaren laſt die haar

Digitized by Google

ſes, & comme les meubles & autres biens eſtans es dits maiſons: choſe pitoyable à ouir, non ſeulement l'indicible intereſt de noſtre dit Couſin le Conte de Naſſau & des Manans du dit Breda, & l'apparente ruine de la dite Ville; mais auſſi en grand diminution de noſtre Domaine de Toulieux, le droit des quelz les Bourgeois du dit Breda ſouloyent payer y paſſans avec leurs marchandiſes, auſſi en diminution de nos Aides en Brabant, deſquels les Bourgeois de la Ville de Breda & du Terroir ont accouſtumez contribuer bonne portion, & icelle pour la pluſpart payer capitalement; Pour autant que pluſieurs des dits Bourgeois ayans de quoy vivre, pour evader la contribution capitale des dits Aides & de Toulieux, puis le dit feu ſe ſont retirez & retirent en Anvers, Boiſleduc, Berges, Sinte Geertruyenberge, Zevenbergen & autres Villes, les Bourgeois deſquelles ſont francs de Toulieux & ſi paient les Aides à la charge du corps d'icelles Villes, Et eſt vrayſemblable, que les Bourgeois du dit Breda qui encores y ſont, à ſemblable occaſion abandonneront la dite Ville, ſans eſpoir qu'ilz y doibvent retourner, & moins qu'ils y doibvent redifier leurs maiſons bruſlées, ne que Nous en l'advenir y debvions profiter de Toulieux, ny Aides, ne fuſt moiennant prompt remede, & que ſur la quitance de la portion de la Ville, Echevinage & Franchiſe de Breda & des habitans, de tous Toulieux & de tous Aides accordez & echouez & que accorder & echecir ſe poulroient, pour le temps d'ung an requiſe par les dits Commis par maniere de proviſion, Il nous ait plu faire tenir en ſurceance le paiement de ce que la dite Ville pouvoit devoir de ſa portion de lui decourant du terme de Sainct Jehan & de ce que en echerroit au Noël derniere-ment paſſez, tant ſeulement juſques autrement en ſeroit ordonné. En oultre Nous a eſtez expoſez par notre dit Couſin le Conte de Naſſau, que en l'an quatrevingt & neuf dernier furent bruſlées du feu de meſchieff en la dite Ville de Breda en la Rue du Marchez aux poiſſons tirant à la porte vers Anvers, environt cent ſoixante dix Maiſons, & que par la Hertelinge de Brabant, que lors ſe renouvella, furent trouvez dedans la muraille du dit Breda cinq cens ſoixante quatorze Maiſons, & hors de la dicte muraille es faulxbourgs à la Heyde & Teteringe qui ſont de la franchiſe d'icelle Ville, ſix cens cinquante & trois, Revenans par enſemble à douze cens vingt ſept Maiſons; Et

het bericht, 't gene de Commiſſen doen ter tyd daar van hadden, aldaar en in de Voorſteden, naar de Hollandſche zyde, verbrant zyn tuſſchen de twaalf en veertien hondert huyſen, mitsgaders de Kerk van St. Jan, de Kerk van 't Gaſthuys en die van de Zwarte Zuſters, de Kapel van St. Wendelin, en de Gebouwen van het Nonnen Klooſter, gemeenlyk het oude Klooſter genaemt, gelegen buyten de Stadt, uytgenomen de Kerk en de Slaapplaetzen. En dat die brandt ook eene onwaerdeerlyke menigte van Koren en andere Granen, en verſcheyde zoorten van Koopmanſchappen, als mede den Huysraedt en andere goederen in de gemelde Huyzen wezende, hadt verſlonden. Een erbarmelyke zaak om te hooren! niet alleen tot onnoemelyke ſchade van onzen gemelden Neef den Graaf van Naſſau, en der Inwoonderen van Breda, en waarſchynelyk tot verderf en ondergang der voorſz. Stadt; maar ook tot groote vermindering van ons Domeyn der Tollen, welk recht de Borgers van Breda gewoon waren te betalen als zy met hunne goederen daar voorby kwamen, Alsmede tot vermindering van onze Beden in Brabant, waar van de Borgers en Inwoonders der Stadt en des Lands van Breda gewoon zyn een goedt deel, meerendeels hooft voor hooft op te brengen; Nademael ook verſcheide dier Borgeren, hebbende middelen om te leven, om die hoofdelyke ſchatting der gemelde Beden en Tollen te ontgaen, zich, naa den voorſz. brandt, van daar hebben begeven, en nog dagelyks vertrecken naar Antwerpen, 's Hertogenboſch, Bergen, Geertruidenberg, Zevenbergen en andere Steden, welkers Borgeren vry zyn van Tollen, en alwaer de Beden betaelt worden uyt de gemeene inkomſte dier Steden, En het waarſchynelyk is, dat de Borgers van Breda, welke daar nog zyn, by diergelyke gelegentheid de gemelde Stadt mede zullen verlaten, zonder hoop dat zy daar weder zullen komen, veel min hunne verbrande Huyſen weder opbouwen, nog dat wy voor het toekomende aldaar zouden genieten eenige Tollen en Beden, 't en ware by tyds daar in werde voorzien, en dat, op den Kwytbrief van het aandeel der Stadt, Schependom en Vryheid van Breda en derzelver Inwoonders, van alle

Digitized by Google

Et que la portion d'icelle Ville en l'Aide de cent mille livres fut taxé à treize cens cinquante deux livres huit ſoulz Tournoys, que en l'an Vint ſix dernier, que les Maiſons auparavant bruſlées à Breda eſtoyent reddifiées, la Hertelinge de Brabant fut derechef renouvellé, & que dedans la Muraille de Breda furent trouvées ſept cens quarante ung Maiſons & aux Faulxbourg à la Heyde & Teteringe & hors la dite muraille de la franchiſe dicelle onſe cens vingt & une, Revenans à dixhuit cens ſoixante deux Maiſons & que lors la portion de la dite Ville en l'Ayde de cens mille livres fut haulſee de treize cens cinquante deux livres, ſept ſoulz, huit deniers. Qu'à la dite Ville de Breda à l'occaſion de la perte d'environ cent ſoixante dix maiſons par le premier feu, furent faites graces de tous Aides pour le temps de nœuf ans; que en l'Aide courant de deux cens mille livres par an, ſix ans durant, en regard aux groſſes charges, grace luy a eté fait durant les quatre premiers années de leur portion par chacung an, & les deux dernieres années de trois pars, & que avant le dit premier feu de Breda les Bourgeois de la dite Ville avec leurs denrées & marchandiſes & toujours puis juſques ores ont paſſé par devant le Toulieux de Geervliet & les membres dicelluy, moiennant la ſomme de ſix vingt livres Tournois par an de ferme, qui a à durer toujours juſques à l'an quarante, Nous requirant en toute humilité noſtre dit Couſin de Naſſou, conſideré ce que deſſus, & que par le feu du 23e Juillet ont eſté bruſlées en ladite Ville par compte fait cinq cens quatre vingt une Maiſons, trois Egliſes & une Chapelle, Et aux Faulxbourgs vers Hollande deux cens ſoixante & dixhuit, revenans à huit cens cinquante nœuf Maiſons, & ineſtimable quantité de grains & autres denrées & marchandiſes, & comme tous les meubles eſtans es dits Maiſons comme dit eſt, & ne ſont demeurez en ladite Ville que la Grand Egliſe & cens ſoixante maiſons, perte ineſtimable & à laquelle intereſt du premier feu ne faict à comparer. Et eu par Nous ſingulier regard à ce que les Bourgeois dudit Breda retirez es Villes deſſus nommées, & autres franchiſes de Toulieux & Aides comme dit eſt, ne retourneront au dit Breda ſuject audit Toulieux & Aides, & ny a eſpoir de redifitation d'icelle Ville, ains apparence de totale ruine, non ſeulement à l'inſupportable perte dudit Expoſant, & de ſes Bourgeois la povre deſtruction, mais auſſi à noſtre intereſt en la manier dicte, & outre ce en diminution de

alle Beden reeds toegeſtaen en verſchenen, en welke zouden konnen werden toegeſtaen en verſchynen, voor den tyd van een jaar, by de gemelde Gemagtigden voor eerſt verzogt, het ons mogt behagen de betaling van 't gene de voorſz. Stadt zoude mogen ſchuldig wezen van haar aandeel, loopende van den termyn van St. Jan, en verſchenen op Kersmis laaſtleden, op te ſchorten, alleen tot dat anders daar omtrent zoude wezen beſchikt. Voorts is ons by onzen voornoemden Neef, den Graaf van Naſſau, te kennen gegeven; dat in 't jaar veertien hondert negen en tagtig, in die Stadt van de Viſſer Straet tot aan de Antwerpſche Poort, door een ongelukkige brand, vernielt zyn omtrent hondert en zeventig Huyſen, en dat by de Herteling van Brabant, welke doenmaels wierdt vernieuwt, binnen de muuren van Breda gevonden wierden vyfhondert vier en zeventig Huyſen, en buyten de gemelde muuren, in de Voorſteden als mede in Terheyden en Teteringe, welke onder de Vryheid der Stadt behooren, ſes hondert drie en vyftig Huyſen, te zamen uytmakende twaalf hondert zeven en twintig Huyſen; En dat het aandeel dier Stadt in een Bede van hondert duyſend ponden geſtelt was op dartien hondert twee en vyftig ponden en agt ſtuyvers Tournois, dat in 't jaar vyftien hondert ſes en twintig, wanneer de voorheen verbrande Huyſen weder waren opgebouwt, de Herteling van Brabant weder wierdt vernieuwt, en dat binnen de muuren van Breda doenmaels gevonden wierden ſeven hondert een en veertig Huyſen, en in de Voorſteden ook in Terheyden en Teteringe, buyten de muuren, onder deſzelfs Vryheid, elf hondert een en twintig, makende te zamen agtien hondert twee en feſtig Huyſen, en dat alſdoen het aandeel dier Stadt, in de Bede van hondert duyſend ponden, was verhoogt met dartien hondert twee en vyftig ponden ſeven ſtuyvers agt deniers. Dat aan de gemelde Stadt van Breda, ter oorzaek van haer verlies van omtrent hondert en zeventig Huyſen, door den eerſten brandt, voor den tyd van negen Jaaren kwytgeſcholden zyn alle de Beden; dat in de loopende Bede van tweemael hondert duyſend ponden, toegeſtaan voor den tyd van ſes agtereenvolgende Jaaren, haar, gemerkt den zwaaren laſt die haar

Digitized by Google

de ſervice que firent les predéceſſeurs dudit Expoſant, & luy à raiſon de la dicte Ville ont accouſtumé faire, s'il ny eſt remede. Et meſmement que de grace eſpecial il Nous plaiſe accorder audit Suppl. pour ſa dicte Ville, Echevinaige & franchiſe de Breda, ſuppart & quitance de tous Aides, accordez & que en l'avenir par les Etatz de Brabant à quelque occaſion que ce ſoit accorder ſe pourront, & des arrieraiges d'iceux, Enſemble de Toulieux de Geervliet, de la ferme d'iceluy & de ce quilz en polroyent debvoir, & du droit de Toulieux de Yſekeroert, du quel en navigant de eau douce en eaux ſalée ilz ſont francs & payent ſeulement en navigant d'eaux ſalée en eaux douce, que eſt peu ſouvent, & que petit Nous preuffite; Et outre plus de droit de tous Toulieux à nous apartenant, & ce pour le temps & terme de vingt ans prochainement venans du jour dudit dernier feu, & de ce que deſſus luy faire expedier nos Lettres patentes pertinentes.

drukt; Kwytſchelding is gedaan van haar geheele aandeel geduurende de vier eerſte Jaaren, en van drie vierdens in de twee laeſte jaaren, en zulks van haar aandeel in ieder Jaar. En dat voor den eerſten brandt te Breda, de borgers dier Stadt, zoo wel als zedert altyt tot nu toe, met hunne Eet- en Koopmans waaren, den Tol van Geervliet en deszelfs Comptoiren zyn voorby gevaren, voor eene jaarlykſe uytreyking van hondert en twintig ponden Tournois aan pacht, welke pacht nog moet duuren tot het jaar vyftienhondert en veertig; de gemelde onze Neef van Naſſau ons in alle nedrigheid biddende, dat, in aanmerking van al 't geen voorſz. is, en dat door den brandt van den 23. van Hooymaandt in de gemelde Stadt, volgens de neste Lyſt daar van gemaakt, verbrant zyn vyf hondert eenentagtig Huyſen, drie Kerken, en een Kapel, en in de Voorſteden, naar den kant van Hollandt, twee hondert agt en zeventig, te zamen uytmakende agt hondert negen en vyftig Huyſen, en eene onnoemelyke menigte van granen en andere waaren en Koopmanſchappen, mitsgaders alle den Huysraedt in de gemelde Huyſen wezende, gelyk voorſz. is, zoo dat 'er in de gemelde Stadt niet meer dan de groote Kerk en hondert en ſeſtig Huyſen zyn overgebleven. Een onwaerdeerlyk verlies, en by 't welke de ſchade des eerſten brandts niet is te vergelycken. En by ons zonderling in opmerking genomen zynde, dat de Borgers van Breda, welke hen, zoo als gezegt is, naar de bovengemelde Steden en andere Plaatzen, vry van Tollen en Beden wezende, begeven hebben, niet licht zullen naar Breda te rug keeren, welke Stadt aan de voorſchreve Tollen en Beden onderhevig is, en 'er dus geen hoop van wederopbouwing dier Stadt meer overig, maar in tegendeel haar geheele ondergang te verwachten is, niet alleen tot een onherſtelbaar verlies van den gemelden Suppliant, en het droevig verderf der voorſz. Borgers, maar ook tot onze merkelyke ſchade, gelyk boven gezegt is, en boven dien tot vermindering van den dienſt welke de Voorzaten des voorſz. Suppliants, en hy zelve zyn gewoon geweeſt te doen uyt hoofde van dezelve Stadt, 't en ware daar in werde voorzien; En dat het ons behage uyt een byzondere

Sſa- gunſt

gunſt, aan den Suppliant voor zyne gemelde Stadt, Schependom en Vryheid van Breda, te verleenen onderſtant en kwytſchelding van alle de Beden reeds toegeſtaan, en welke verders by de Staten van Brabant, by wat gelegentheid het oock zy, zouden mogen toegeſtaan worden, met alle derzelver agterſtallen, en te gelyk van den Tol van Geervliet en de Pacht van dien, met het gene zy deswegen nog mogten ſchuldig wezen, als mede van de Tollen van Yſekeroort, van de welke zy, uyt het zoet in het zout water varende, vry zyn, dezelve alleen betalende als zy uyt het zout water in het zoete varen, 't gene zelden gebeurt, en voor ons van weynig belang is, en boven dien noch van alle Tollen aan ons toebehoorende, en zulks voor den tyd van twintig naaſtkomende Jaaren, te rekenen van den dag van den laeſten brandt, en van het gene voorſz. is hem te doen uytvaerdigen onze opene brieven daer toe dienende.

Sçavoir vous faiſons, que ces choſes conſiderés & ſur icelles eu l'advis premiers de Jehan Moies Receveur General de nos Aides de Brabant, & de Gens de nos Comptes à Bruxelles, & iceulx veux & ſur le tout ouiz par noſtre tres chere & tres aymée Sœur la Roine Douagiere de Hongrie, de Boheme, pour Nous Regente de par deça, & par elle auſſy euy noſtre dit Couſin le Conte de Naſſou, Nous inclinans favorablement à la ſupplication & Requeſte de noſtre dit Couſin Conte de Naſſou, en conſideration meſmement des grands, notables & agreables ſervices, qu'il nous a faict en pluſieurs & diverſes manieres, Et à fin qu'en l'avenir il ſoit tant plus enclin d'y continuer, & que nos ſucceſſeurs Ducz & Ducheſſes de Brabant puiſſons prouffiter de la portion d'Aides en ſa dicte Ville, Echevinaige & Franchiſe de Breda. Avons à luy & aux inhabitans dicelle Ville, Echevinage & Franchiſe octroyé, conſenti & accordé, octroyons, conſentons & accordons par forme de Don & quitance, par grace eſpecial, par ces preſentes. Que pour dix huit années à venir, & trente ſix termes du jour de Saint Jehan Baptiſte dernier inclus, pour le premier terme, en avant ilz ſeront, demeureront quites & decbargées de leur entiere portion de tous Aides accordées & à accorder à noſtre prouffit par les Etats de noſtre Pays & Duchié de Brabant, que icelle Ville prent à ſa charge ſelon la Hertelin-

Doen u te weten, dat wy alle deze zaken in aanmerking genomen, en daar op alvorens gehadt hebbende het advies van Jan Moies Ontfanger Generael van onze Beden van Brabant, en van de luyden van onze Rekeningen te Bruſſel, en dezelve gezien en op alles gehoort zynde by onze zeer lieve en geminde Suſter de Koninginne Weduwe van Hongaryen en Bohemen, van onzent wegen Regente dier Landen, en by de zelve mede gehoort zynde onze gemelde Neef de Graaf van Naſſau, en wy genegen zynde, ter bede van onzen voornoemden Neef, den Grave van Naſſau, wegens de groote, aanmerkelyke en aangename dienſten, welke hy ons op veele en verſcheyde wyze gedaan heeft, en op dat hy in 't toekomende des te meer genegen zoude zyn om daar in te volharden, en onze nakomelingen de Hertogen en Hertoginnen van Brabant zouden konnen genieten het aandeel zyner voorſz. Stadt, Schependom en Vryheid van Breda in de Beden, hebben aan hem en aan de Inwoonders dier Stadt, Schependom en Vryheid, by wyze van gifte en kwytſchelding, uyt eene zonderlinge gunſt vergunt, toegeſtaen, en verleent, vergunnen, ſtaen toe en verleenen by dezen tegenwoordigen, dat zy voor den tyd van agtien naaſtkomende jaaren, zynde ſes en dartig ter-

lingen dernierement faicte, tant pour la portion du Corps de la Ville, comme pour l'Echevinage & Franchise d'icelle comprinse en la dicte Hertelingen seulement, sans toucher aux Villages, nommé le Pais de Breda, qui ont leur Hertelingen à part. Si vous mandons par ces dits presentes, que faisant les dits du Breda ioyr de notre grace, Don & quitance, & accord, vous les tenez & par notre Receveur General de nos Aides de Brabant present & advenir faictes tenir quittes & dechargées de leur portion de tous Aides accordez & à accorder en notre dit Pays de Brabant, comme dit est. Au quel notre Receveur General de nos Aides de Brabant present & à venir mandons par ces dites presentes lettres ainsi le faire. Et par rapportant du premier terme Copie Autenticque des ces mesmes, & à chacun terme lettres & recognoissance des dits de Breda d'avoir jouy de notre dite grace & quitance, Et au dernier terme ces mesmes Originables pour être cassées à notre seureté. Nous voulons la somme à quoy notre dite quitance aura monté être passée & alienée es Comptes & rabatue de la recepte de notre Receveur General des Aides de Brabant present & à venir qu'il appartiendra par les dits de nos Comptes à Bruxelles. Aux quels mandons semblablement ainsi le faire sans difficulté, car ainsi nous plait il, nonobstant quelconques Ordonnances, Restrictions, Mandemens ou Defenses à ce contraires. Donné en nostre Ville de Bruxelles le xvj. jour de Febvrier, l'an de Grace Mil cinq cens trente cinq, de nostre Empire le 15me, *Et de nos Regnes de Castille & autres le* 19me. *Ainsi signé, par l'Empereur, la Royne &c. Le tres Reverend Archevesque de Palerme Chieff du privé Conseil, le Duc d'Aerschot &c., le Conte de Hoochstrate & Seigneur de Molembais, Chieffs, Messires Jehan Raffault Sr. de Neufville Tresorier General, Hugues de Grammaez Sr. de Wingene, Chevaliers Commis des Finances & autres presens.* (Seelé en simple queue, Et escrit au doz) *Les Chieffs, Tresorier General & Commis des Domaines & Finances de l'Empereur nostre Sire consentent, autant que en eulz est, que le contenu au blanc de cestes soyt furni & accompli tout ainsi, selon & par la mesme forme & maniere, que Sa Majesté le veult & mande estre faict par icelles. Fait au Bureau des Finances à Bruxelles le* 25e *jour de Febvrier, Mille cinq cens trente cinq.* (Et signé) A. DE LALAING, PHILIPPE DE LANNOY. RUFFAULT, H. DE GRAMMEZ.

termynen, den dag van St. Jan laastleden voor den eersten termyn gereekent, en zoo voort, zullen zyn en blyven vry en ontslagen van haar geheel aandeel in alle de Beden reeds toegestaan en verders toe te staan tot onzen profyte by de Staten van ons Landt en Hertogdom van Brabant, welke die Stadt tot haren laste neemen, volgens de Herteling laast gemaakt, zoo voor het aandeel van de Stadt zelve, als van het Schependom en Vryheid van dien in de gemelde Herteling begreepen, egter voor die alleen, en zonder dat uit te strekken tot de Dorpen, gemeenlyk het Landt van Breda genaemt, welke haar Herteling byzonder hebben. Willen en bevelen u derhalven by dezen tegenwoordigen, dat gylieden, die van Breda latende genieten onze gunst, gifte, kwytschelding, en vergunning, hen vry houdt, en door onzen Ontfanger generael van onze Beden van Brabant, tegenwoordig en toekomende, doet vry houden en ontslagen van hun aandeel in alle de Beden toegestaan en nog toe te staan in ons Landt van Brabant, gelyk hier voor gezegt is. Aan welken onzen Ontfanger generael van onze Beden van Brabant, tegenwoordig en toekomende, wy mits dezen bevelen zig daar na te gedragen; zullende op den eersten termyn, een Copye authenticq van deze brieven moeten werden overgelegt, en op yder termyn een recognitie van die van Breda, waar by zy erkennen dat zy deze onze gunst en kwytschelding hebben genooten, en op den laesten termyn deze oorspronkelyke Brief zelve overgegeven worden, om te worden doorgeslagen en vernietigt tot onze zekerheid. Willende wy dat de somme, welke de gemelde onze kwytschelding zal komen te bedragen, zal worden in rekening geleden, en afgetrocken van den ontfangst van onzen Ontfanger generael der Beden van Brabant, tegenwoordig en toekomende, by hen welken het zal behooren, in onze Rekenkamer te Brussel, welken wy insgelyks bevelen alzoo te doen, zonder eenige zwarigheid, want ons alzoo behaagt, niet tegenstaende eenige Ordonnantien, Bepalingen, Mandementen of Verbooden aan deze tegenstrydig wezende. Gegeven in onze Stadt Brussel den sestienden van Sprockelmaandt, in 't jaar Duysend vyf hon-

Digitized by Google

hondert vyf en dartig, van ons Keyzerryck het vyftiende, en van onze Koningrycken van Kaſtilien en anderen het negentiende. Aldus getekent, by den Keyzer, de Koningin, enz. de zeer Eerwaarde Aertsbiſſchop van Palermen, Hooft van den geheimen Raad, de Hertog van Aerſchot, enz. de Graaf van Hoogſtraten, en de Heer van Molenbais, Hoofden, de Heeren Jan Raffault Heer van Neufville, Theſaurier generael, Hugo van Grammaez Heer van Wingene, Ridders, Commiſen ter Finantie, en anderen daar by tegenwoordig zynde. (*Gezegelt aan een enkelde ſteert, en op den rug ſtont geſchreven*) De Hoofden, de Theſaurier generael, en de Commiſen der Domeynen en Finantien van onzen Heer den Keyzer, bewilligen, zoo veel in haar is, dat den inhoudt in 't witte dezer brieven vermeld, worde nagekomen en uytgevoert, zoodanig, en in dier voegen, als zyne Majeſteyt daar in wil en beveelt te geſchieden. Gedaen ten Comptoire der Finantien te Bruſſel den vyf en twintigſten van Sprockelmaandt, Een duyſend vyf hondert en vyf en dartig. *En getekent*) A. DE LALAING, PHILIPS DE LANNOY, RUFFAULT, H. DE GRAMMAEZ.

No. 69.

Octroy, waarby de Stadt *Breda* wordt opgericht tot eene Vrye Stadt, en voor altyt ontheven van den *Brabantſchen* Toll.

Philippe, by der gratien Godts, Coninck van Caſtillien, van Leon, van Arragon, van Navarre, van Napels, van Sicilien, van Maillorke, van Sardeynen, van de Eylanden Indien en de vaſten landen der Zee Oceane, Ertshertoge van Oiſtenryck, Hertoghe van Bourgoingnen, van Lothryck, van Brabant, van Limborgh, van Luxemborgh, van Gelre ende van Melanen, Grave van Hapsborch, van Vlaenderen, van Arthois, van Bourgoignen, Palsgrave van Henegouwe, van Hollandt, van Zeelandt, van Namen ende van Zutphen, Prince van Suave, Marckgrave des Heylich Rycx, Heere van Vrieſlandt, Salins, Mechelen, van der Stadt, Steden ende Landen van Utrecht, Overyſſel ende Groningen, ende Dominateur in Aſie ende in Affricke, Doen te wetene alle jegenwordige ende toecomende, dat wy ontfangen hebben die oitmoedige Supplicatie van die Superintendent Droſſaert, Schouteth, Burgemeeſteren, Schepenen ende Raad der Stadt van Breda, inhoudende hoe dat de voorſz. Stadt weſende een Frontierſtadt van onſen landen ende Hertogdomme van Brabant duerende den tyt van de voorgaende troubelen ende Spaenſche Regeringe, altyt belaſt is geweeſt met ſware garniſoenen boven die dagelyxe contributie beloopende tot groote exceſſive ſommen, dewelke ende meer andere laſten ſoo groot en ſwaer ſyn gevallen, en alnogh jegenwoirdelyk ſyn, dat de ſelve Stadt gecomen is in geheele decadentie, ende die neringe ſeer vermindert, ende geſchapen is voirts t'eenemael gedeſoleert te wordene; dwelck aenmerkende, hebben die voornoemde Supplianten onderlinge geadviſeert eenige

nige middelen die ſouden mogen dienen tot conſervatie ende vermeerderinge van de neeringe der voorſz. Stadt, ende ten eynde de ſelve te meer ende beter ſouden mogen werden gepopuleert, d'welck niet alleenlyck prouffytelyck en ſoude weſen voir de voorſz. Stadt, maer oock voor onſen landen ende Hertoghdomme van Brabant ende die Generaeliteyt, aengeſien dat de voorſz. Stadt ſynde wel gepopuleert ende goede neeringe endé proſperiteyt hebbende, middel ſoude hebben om de voorſz. Stadt, die als voiren moet bewaert worden als een Frontierſtadt, hen ſelven te bewaren ende onderhouden, ſonder dat van noode ſoude ſyn deſelve te bewairen ende onderhouden met vrempde garniſoenen, ende om daer toe te comen, en hebben die Supplianten geen beter middel cunnen geadviſeren 't welck ten meeſten prouffyte van den Supplianten ende advanchemente van de voorſz. Stadt ſoude mogen geadmitteert worden, dan dat die voorſz. Stadt van Breda mede ſoude worden geerigeert tot een Hooftſtadt onſes voorſz. Lants van Brabant, ende dat hen worde geoctroyeert, dat alle de gene die aldaer eenige Ambagte ſouden leeren, den behoorlyken tyt voleynt hebbende over al ſouden ſyn vry, in aldervuegen al oft ſy die ſelve Ambagten in eenige andere vrye Stede ſouden hebben geleert gehadt, ende dat daer en boven d'Ingezetenen des voorſz. Stads van Breda ſouden worden vry ende exempt van onſen Brabantſchen Thol, alles in conſideratie van de groote dienſten den Landen gedaen ende noch dagelyx doende ſyn, als ſoo by den onderhout van de garniſoenen, als in de jegenwoordige Fortificatie der voorſz. Stadt, grootelyx dienende tot conſervatie van de nader geunieerde Provincien, te meer, geconſidereert dat voirtyden het Landt van Breda is geweeſt een Landt ende Jurisdictie apaert, geſepareert ende dictinct van den Lande van Brabant ende gebeneficieert van veele ſchoon previlegien ende exemptien, blyckende by ſeekere contracten gemaeckt ende aengegaen tuſſchen onſen Voorſaeten zaliger gedacten, Henrick, Hertogh van Lothryck ende van Brabant ter eenre, ende Godefroide van Breda ter andere zyden, in dato Duyſend tweehondert twalff ſexta Calend. Martii, ende daerenboven en hebben die Hertoge van Brabant over het Landt van Breda geen beden gehouden, maer hebben die van Breda altyt vry ende exempt geweeſt van beden, ſonder oyt eenige gegeven oft betaelt te hebben, ten tyde toe, van den Hertoch Wenſelaus, die welcke yerſt heeft verworven, dat men hem uyt gratie ende nyet van Rechtswegen heeft geaccordeert ſeker beden, blyckende by vier diverſche brieven daer op den Ingeſetenen van den Lande van Breda by den ſelven Hertoch Wencelaus verleent, in date reſpective den vyfthienſten Novembris Duyſend dryehondert ende ſeven en vyftich, ende den twaelfſten Jannuary Duyſent dryehondert ende drye ent ſeſtich, en den negenden Novembris Vierentzeventich, ende mitsdien 't voorſz. Landt van Breda is ſeparaet geweeſt van den voorſz. Lande ende Hertochdomme van Brabant, ſoo hebben die van Breda geweſen by arreſt, ſonder dat men van de Vonniſſen by Schepenen van Breda geweſen heeft mogen appelleren oft reformeren aen die van onſe Cancelrye van Brabant oft elders, oock naerdyen 't voorſz. Landt is gecomen aen den Hertoch van Brabant, noch oock naerdyen den Hertoch 't ſelve Landt heeft vercocht aan Jan van Polanen Heere van der Leck, blyckende by de brieven van vercrygen by den voorſz. van Polanen tegen den Hertoch gedaen, in date den eerſten dach Aprilis Duyſend dryehondert ende vyftich, gelyck men van den vonniſſe by de voorſz. Schepenen geweſen nooyt en heeft gereformeert, dan tzedert dat onſen ſeer lieven ende getrouwen Neve, Ridder van onſer Orden, Gouverneur van Brabant, Hollandt, Zeelandt, Vrieſlandt ende Utrecht, Heeren Willem Grave van Naſſou, Prince van Orangnen &c. minder van jaeren zynde, is geordonneert dat die van Breda ſouden ſyn reformable by proviſie, by welcke brieven van Vercryge van Polanen blyckt oock, dat die Hertoch van Brabant thunwaerts nyet en heeft gereſerveert dan ſimpele homaige, indervuegen dat men int gene des voorſz. is den Supplianten wel ſoude mogen accommoderen, aengeſien dattet ſelve ſoude geſchieden ſonder onſe ſchade als Hertoch van Brabant ende van den Lande, maer ter contrarie tot grooten voordeel van den ſelven, ſoo 't ſelve ſoude tenderen tot meerdere digniteyt van onſen voorſz. Lande van Brabant, beſundere nu ter tyt, in den afval van eenige van de principael Steden, ende anderſints uyt dien comende de voorſz. Stadt

gepopu-

Digitized by Google

gepopuleert te worden ende crygende proſperiteyt van neeringe, beter middel ſal hebben om occurrerende laſten te helpen dragen, daer deure de voorſz. Stadt oock des te beter ſal worden gepræſerveert ende gedefendeert tegens die vyanden in allen tyden, tot groot voordeel van de gemeynen Ingezetenen van Brabant ende omliggende Landen, Soo hebben de voornoemde Suppliancten ons ſeer ootmoedelyk gebeden, dat ons gelieven ſal, regard nemende op 't gene voorſz. is, ende andere goede conſideratien, de voorſz. Stadt van Breda te willen erigeren tot een Hooftſtadt, en de ſelve te maecken een Vry Stadt, ſoo dat de gene die aldaer eenig Ambacht ſullen leeren, alomme ſullen werden gehouden, al oft ſy 't ſelve in eenige andere vrye Steden geleert gehadt hadden, ende tot dyen d'Ingezetenen der voorſz. Stadt van Breda van nu voortaen ten eeuwigen daghe te houden vry ende exempt van onſen Brabantſchen Thol, gelyk andere Steden van Brabant, ende hen op alles verleenen ende te doen expedieren onſen opene brieven daer toe dienende. Soo iſt, dat wy 't gene voorſz. is overgemerckt, ende hier op gehadt hebbende 't advis, eerſt van onſen voorſz. Neve den Prince van Orangien als Baenreheer van Breda, daernae van onſen lieven ende getrouwen die Cancelier, Præſident ende Luyden van onſen Raeden ende Reekeningen in Brabant, metgaders van den Hooft en de Gecommitteerde van onſen Domeynen en Financien, die welcke oock daer op gehadt hebben 't advis zoo van die van den Rade als Reekencamer tot Breda voorſz., ende conſecutivelyck 't advis ende conſentement van onſe lieve ende wel beminde die Staeten ons voorſz. Lants van Brabant, genegen weſende ter beden ende begeert van de voorſz. van Breda, Supplianten, zunderlinge regard nemende op den voorſz. conſente der voorſz. Staten ons Lants van Brabant hier inne gedregen, ende op de goede ende ſeer getrouwe dienſten, groote ſchade, verlies ende coſt by de voorſz. Supplianten, ende haere gemeyne Borgeren ende Inwoonderen der voorſz. Stadt van Breda, duerende deſe troublen gedaen ende geleden, hebben oock by advyſe ende deliberatie van onſen ſeer lieven ende ſeer beminde Neve ende Broeder den Ertshertoge van Oiſtenryck Hertoge van Bourgoignen enz. Gouverneur ende Capityn Generael van onſe Landen van herwerts overe, ende van onſe ſeer lieve ende getrouwe die Luyden van onſen Raeden van Staten neffens hem weſende, uyt onſer rechten wetentheyt, auctoriteyt ende volle macht de voorſz. Stadt van Breda opgerigt ende geërigeert, oprichten ende erigeren by deſen een Vry Stadt, octroyerende ende accorderende de voirnoemde Supplianten, ſoo voor hen, haere nacomelingen in wette, als alle Borgeren ende Ingezetenen der voorſz. Stadt van Breda, dat deſelve van nu voortaen ſal weſen en gehouden ſyn voor een vrye Stadt, ende ſal genieten van alle vryheden, Rechten ende præeminentien, gelyck onſe Steden van Thienen, Dieſt, Leeuwe ende Nyvele genieten ende gebruycken, ende namaelyck, dat alle die geene die aldaer eenich Ambacht geleert ſullen hebben, ſullen in alle andere Vryſteden geacht ende gehouden weſen, al oft ſy tſelve Ambacht in de ſelve andere Steden geleert hadden. Behoudelyck ende op expreſſe conditie, dat daer duer trecht dat die van onſe Stad van Bruſſele pretenderen te hebben by evocatie van de perſoone ende ſaken van haer luyden Borgers ende de ghene aengaende de Drapperye, die ſy noemen uytſchryvinge, geenſints verandert noch gederogueert en ſal weſen, hebben oock by advyſe ende deliberatien als boven den voorſz. Supplianten geconſenteert ende geaccordeert, conſenteren ende accorderen oick by deſen, dat de Burgers ende Inwoonders der voorſz. Stadt van Breda van nu voortaene ten eeuwigen dagen vry ende exempt ſullen weſen van de Brabantſchen Thol gelyk andere Steden van Brabant, behoudelyk ook dat die voornoemde onſe Financien de Rentieren geaſſigneert weſende op den voorſz. Thol verſien ſullen, in dien 't noot ſy, van anderen onderpant oft hypotheke, naer advenant dat bevonden ſal weſen den voorſz. Thol vermindert te ſyne by de exemptie van die van Breda voorſz., achtervolgende 't gene de voorſz. Thol van Breda in eenige jaeren herwaerts gedragen ſal hebben, ook dat de voorſz. vrydom oft exemptie niet eer beginnen en ſal dan nae de expiratie van den loopenden pacht van de voorſz. Brabantſchen Thol, oft ten minſten dat die niet ſal weſen in diminutie oft vercortinge van den ſelven, Ordonnerende ende bevelende daeromme den Pachteren, Collecteuren, Ontfangeren oft Wachten

Digitized by Google

van onſen voorſz. Brabantſchen Thol, jegenwoordige ende toecomende, ende elcken van hun beſundere dien 't ſelve aengaet oft raeckt, ende namaels aengaen ende raecken ſal mogen, dat ſy die Borgers ende Inwoonders der voorſz. Stadt van Breda van nu voortaene ten eeuwigen daghe op de conditien in der vuegen ende manieren voorſz. laeten vry, vranck gaen, comen ende paſſeren, ſonder hen ter cauſen van onſen Brabantſchen Thol yet te heyſſchen oft eenich belet aen te doene oft laten geſchien in eeniger manieren; Sullen oock de voornoemde Supplianten gehouden weſen deſen onſen jegenwoordigen brief te draegen oft ſeynden ſoo in de Raetcamer van onſe voorſz. Finantien, als in onſen Rekencamer van Brabant, om aldaer insgelycx geregiſtreert, geverifficeert ende geinterineert te worden. Ontbieden daeromme ende bevelen den voorſz. van onſen Raede van Staete, Cancelier ende Luyden van onſen Raede in Brabant, den voorſz. van onſe Financien ende Rekeningen in Brabant, ende allen anderen onſen ende onſer Vaſallen Smalreheeren, Rechteren, Juſticieren, Officieren ende Onderſaten dien dit aengaen mach, metgaders den voorſz. Pachteren, Collecteuren, Ontfangeren oft Waghten van onſen voorſz. Brabantſchen Thol, ende elcken van hen beſundere ſoo hem toebehooren ſal, dat ſy de voorſz. Supplianten mitgaders hare Borgers ende Inwoonders der voorſz. Stadt Breda van deſe onſe jegenwoordige Gren. Actie, Octroy, Vrydom en conſent op de conditien in der vuegen ende manieren voorſz. doen, laeten ende gedoogen ruſtelyk, vredelyk, volcomelyk ende eeuwelyk genieten ende gebruycken, ſonder hen te doen noch laten geſchien, nu nog in toecomende tyden eenig hinder, letſel oft moeyeniſſen ter contrarien, want ons alſoo gelieft. Ende ten eynde dat dit goet, vaſt ende onverbrekelyck geſtadich blyve ten eeuwigen dage, ſoo hebben wy onſen zegel hier aen doen hangen. Behoudelyk in andere ſaken ons Recht ende een ygelyk 't zyne. Gegeven in onſe Stadt van Antwerpen in de maent van Martio, int jaer ons Heeren Duyſend vyffhondert ende een en tachentich, van onſe Rycken, tewetene Spaegnien, Sicilien enz. 't xxvj^e, ende van Napels 't xxviij^e. (*Onder op de ſpatium dubbelt omgeſlagen ſtont*) Deſe tegenwoordige Brieven ſyn geſien geweeſt in de Cameren van de Rekeningen ons Heeren des Coninex &c. in Brabant, ende achtervolgende den innehouden van deſelve aldaer geënregiſtreert ende geinterineert, int Regiſtere metter lettre P. beginnende, in Februario xv^c lxxiiij, cxij, xiij. den leſten van Martio xv^c een en tachentich. (*Was onderteekent*) Wouwere. (*Ende daer nevens een ſtont*) By den Coninck. (*Ende was ondertekent*) Pantasbliers. (*Ende op den rugge ſtont*) Die Hooft ende Gecommitteerde van de Domeynen ende Finantien ons Heeren des Coninex conſenteren voor ſoo vele alſt in hen is, dinhouden int witte van deſen te worden gefurniert ende volbracht in zulcker vuegen ende manieren als ſyn Majeſteyt dat wilt ende beveelt gedaen te wordene by deſelve. Gedaen t'Antwerpen ten Bureele van de voorſz. Finantien, onder de hantteeckeninge van den voorſz. Hooft ende Gecommitteerde, den twintigſten dagh in Meerte, xv^c een en tachentigh. (*Was ondertekent*) Jan de Bonz, Boeyenbrugge, de Ronck. (*Ende aenhangende eenen Zegel in groene Waſſchen met twee ſteerten.*)

Digitized by Google

N°. 70.

Bekrachtiging van 't voorgemelde Octroy en Vrydom, door de Algemeene Staten der Vereenigde Nederlanden.

De Staten Generael der Vereenigde Nederlanden, allen den genen die deſen ſullen ſien oft hooren leſen, Saluyt. Doen te weten, Dat wy ontfangen hebben d'ootmoedige ſupplicatie aen ons gepreſenteert by de Magiſtraet der Stad Breda, inhoudende, hoe dat ſy aen den Raad van Staeten der Vereenigde Nederlanden by occaſie van Verpachtinge van den Brabantſchen Landtthol vertoont hebben, dat op den naam van Coninck Philips, by advys van den Ertshertog Matthyas Gouverneur Generael van de Nederlanden, ende van Prins Willem van Oraignen, Hooghloffelyker Memorie, mitsgaders van de Staten van Brabant ende meer andere, in den jaere 1581. in Meerte, by formeel Octroy (waer van de Copye auctentyck mette interinementen in dorſo ons is geexhibeert) om groote en merckelycke redenen daerinne vermelt, ende byſonderlingh in regarde van Prins Willem Hoochloffelycker Memorie, als Baenderheere van Breda, die (gelyck de woorden luyden van 't advys van den Breeden Raedt van Antwerpen, by Copye aen ons vertoont) ſy naeſt Godt Almachtigh noemen den eenigen middel van de beſchermeniſſe van de Landen ende Hertogdomme van Brabant, de Stadt geconſenteert ende geaccordeert is, dat de Inwoonders van de ſelve ten eeuwigen dage vry ende exempt ſouden weſen van den Brabantſchen Thol, gelyk andere Steden van Brabant, tot verclaeringe van welcke woorden ſy Supplianten beweſen hebben, dat door het ſimpel woordt van Thol nootſaeckelyck verſtaen moet worden den Swygenden Landt Thol (want den Hertoge van alle oude tyden geenen anderen Thol en treckt) met het Geley en Peerdegelt, welcke vonden tot verhooginge ende beſwaereniſſe van den Thol ingebracht, altyt tot op den dach van heden indiſtincte daer mede verpacht worden, oock dat de clauſule, gelyk andere Steden van Brabant, beduyt, invoegen ende manieren gelyk andere Steden die den ſelven Vrydom hebben, welcken Vrydom de Inwoonderen van die Steden van haere goederen alleen genieten op Tholbrieven, en hebben ſy Supplianten dienvolgende verſocht, dat de Stadt Breda van den gemelten Thol by den voorſz. Raedt over Brabant indiſtinctelyk verpacht, ſoude exempt gehouden worden, ende alſoo andere Steden aen den meergemelde Raedt quamen doleren over d'exactien van de Pachters, heeft den ſelven Raedt tſelve by beſlotene Miſſive aen ons gecommuniceert, als wanneer wy goetgevonden hebben de voornoemde Thol int generael aff te doen; Doch alſoo der Supplianten verſoek daer mede niet voldaen en is, dewelcke in deſen met de andere Steden geenen particulieren Vrydom hebbende, in gelyken graet geſtelt worden, Behalvens dattet aen der Supplianten Vrydom van den Thol geen geringh nadeel ſoude connen geven, dat die over de Stad Breda verpacht waere geweeſt, ende uyt crachts van dyen verſcheyde Executien gepleeght, ſonder dat aan de Supplianten daer voor eenige reparatie voor het toecomende waere gedaen, dat ook den gemelde Raedt van Staete, nae kenniſſe van ſaecken, de Supplianten aen ons gerenvoyeert hebben, om aggreatie van 't voorſz. Octroy te verſoucken, volgens derſelver Reſolutie in date ix January leſtleden, Soo keerden de Supplianten haer tot ons, met alle eerbiedinge verſoeckende, dat wy 't voorgaende Octroy aggreërende, geliefden met duydelyke woorden te verclaeren, dat de Inwoonders van de Stad Breda ten euwigen dagen ſullen vry ſyn en exempt gehouden worden van den Brabantſchen Swygenden Landt Thol, Geley ende Peerdegelt. Welcken aengemerckt, ſoo iſt, dat wy hier op gehadt hebbende het ſchriftelyk berigt van de Eerſte preſiderende ende andere Raden van Brabant, geformeert alhier in den Hage den xxx. Jannuary leſtleden, ons ter bede van de Supplianten genegen vindende, dienvolgens voor goet, beſtendich ende van weerden hebben verclaert te houden ende te ſullen houden, gelyk wy voor goet, beſtendich ende van weerden houden ende verclaeren, oock confirmeren by deſen het voornoemde geallegueerde Privilegie,

Digitized by Google

van onſen voorſz. Brabantſchen Thol, jegenwoordige ende toecomende, ende elcken van hun beſundere dien 't ſelve aengaet oft raeckt, ende namaels aengaen ende raecken ſal mogen, dat ſy die Borgers ende Inwoonders der voorſz. Stadt van Breda van nu voortaene ten eeuwigen daghe op de conditien in der vuegen ende manieren voorſz. laeten vry, vranck gaen, comen ende paſſeren, ſonder hen ter cauſen van onſen Brabantſchen Thol yet te heyſſchen oft eenich belet aen te doene oft laten geſchien in eeniger manieren; Sullen oock de voornoemde Supplianten gehouden weſen deſen onſen jegenwoordigen brief te draegen oft ſeynden ſoo in de Raetcamer van onſe voorſz. Finantien, als in onſen Rekencamer van Brabant, om aldaer insgelycx geregiſtreert, geverifficeert ende geinterineert te worden. Ontbieden daeromme ende bevelen den voorſz. van onſen Raede van Staete, Cancelier ende Luyden van onſen Raede in Brabant, den voorſz. van onſe Financien ende Rekeningen in Brabant, ende allen anderen onſen ende onſer Vaſallen Smalreheeren, Rechteren, Juſticieren, Officieren ende Onderſaten dien dit aengaen mach, metgaders den voorſz. Pachteren, Collecteuren, Ontfangeren oft Waghten van onſen voorſz. Brabantſchen Thol, ende elcken van hen beſundere ſoo hem toebehooren ſal, dat ſy de voorſz. Supplianten mitgaders hare Borgers ende Inwoonders der voorſz. Stadt Breda van deſe onſe jegenwoordige Gren. Actie, Octroy, Vrydom en conſent op de conditien in der vuegen ende manieren voorſz. doen, laeten ende gedoogen ruſtelyk, vredelyk, volcomelyk ende eeuwelyk genieten ende gebruycken, ſonder hen te doen noch laten geſchien, nu nog in toecomende tyden eenig hinder, letſel oft moeyeniſſen ter contrarien, want ons alſoo gelieft. Ende ten eynde dat dit goet, vaſt ende onverbrekelyck geſtadich blyve ten eeuwigen dage, ſoo hebben wy onſen zegel hier aen doen hangen. Behoudelyk in andere ſaken ons Recht ende een ygelyk 't zyne. Gegeven in onſe Stadt van Antwerpen in de maent van Martio, int jaer ons Heeren Duyſend vyffhondert ende een en tachentich, van onſe Rycken, tewetene Spaegnien, Sicilien enz. 't xxvj^e, ende van Napels 't xxviij^e. (*Onder op de ſpatium dubbelt omgeſlagen ſtont*) Deſe tegenwoordige Brieven ſyn geſien geweeſt in de Cameren van de Rekeningen ons Heeren des Coninex &c. in Brabant, ende achtervolgende den innehouden van deſelve aldaer geënregiſtreert ende geinterineert, int Regiſtere metter lettre P. beginnende, in Februario xv^c lxxiiij, cxij, xiij. den leſten van Martio xv^c een en tachentich. (*Was onderteekent*) Wouwere. (*Ende daer nevens aen ſtont*) By den Coninck. (*Ende was ondertekent*) Pantasseliers. (*Ende op den rugge ſtont*) Die Hooft ende Gecommitteerde van de Domeynen ende Finantien ons Heeren des Coninex conſenteren voor ſoo vele alſt in hen is, dinhouden int witte van deſen te worden gefurniert ende volbracht in zulcker vuegen ende manieren als ſyn Majeſteyt dat wilt ende beveelt gedaen te wordene by deſelve. Gedaen t'Antwerpen ten Bureele van de voorſz. Finantien, onder de hantteeckeninge van den voorſz. Hooft ende Gecommitteerde, den twintigſten dagh in Meerte, xv^c een en tachentigh. (*Was ondersekent*) Jan de Bonz, Boeyenbrugge, de Ronck. (*Ende aenhangende eenen Zegel in groene Waſſchen met twee ſteerten.*)

Digitized by Google

N°. 70.

Bekrachtiging van 't voorgemelde Octroy en Vrydom, door de Algemeene Staten der Vereenigde Nederlanden.

De Staten Generael der Vereenigde Nederlanden, allen den genen die deſen ſullen ſien oft hooren leſen, Saluyt. Doen te weten, Dat wy ontfangen hebben d'ootmoedige ſupplicatie aen ons gepreſenteert by de Magiſtraet der Stad Breda, inhoudende, hoe dat ſy aen den Raad van Staeten der Vereenigde Nederlanden by occaſie van Verpachtinge van den Brabantſchen Landtthol vertoont hebben, dat op den naam van Coninck Philips, by advys van den Ertshertog Matthyas Gouverneur Generael van de Nederlanden, ende van Prins Willem van Oraignen, Hooghloffelyker Memorie, mitsgaders van de Staten van Brabant ende meer andere, in den jaere 1581. in Meerte, by formeel Octroy (waer van de Copye auctentyck mette interinementen in dorſo ons is geexhibeert) om groote en merckelycke redenen daerinne vermelt, ende byſonderlingh in regarde van Prins Willem Hoochloffelycker Memorie, als Baenderheere van Breda, die (gelyck de woorden luyden van 't advys van den Breeden Raedt van Antwerpen, by Copye aen ons vertoont) ſy naeſt Godt Almachtigh noemen den eenigen middel van de beſchermeniſſe van de Landen ende Hertogdomme van Brabant, de Stadt geconſenteert ende geaccordeert is, dat de Inwoonders van de ſelve ten eeuwigen dage vry ende exempt ſouden weſen van den Brabantſchen Thol, gelyk andere Steden van Brabant, tot verclaeringe van welcke woorden ſy Supplianten beweſen hebben, dat door het ſimpel woordt van Thol nootſaeckelyck verſtaen moet worden den Swygenden Landt Thol (want den Hertoge van alle oude tyden geenen anderen Thol en treckt) met het Geley en Peerdegelt, welcke vonden tot verhooginge ende beſwaereniſſe van den Thol ingebracht, altyt tot op den dach van heden indiſtincte daer mede verpacht worden, oock dat de clauſule, gelyk andere Steden van Brabant, beduyt, invoegen ende manieren gelyk andere Steden die den ſelven Vrydom hebben, welcken Vrydom de Inwoonderen van die Steden van haere goederen alleen genieten op Tholbrieven, en hebben ſy Supplianten dienvolgende verſocht, dat de Stadt Breda van den gemelten Thol by den voorſz. Raedt over Brabant indiſtinctelyk verpacht, ſoude exempt gehouden worden, ende alſoo andere Steden aen den meergemelde Raedt quamen doleren over d'exactien van de Pachters, heeft den ſelven Raedt tſelve by beſlotene Miſſive aen ons gecommuniceert, als wanneer wy goetgevonden hebben de voornoemde Thol int generael aff te doen; Doch alſoo der Supplianten verſoek daer mede niet voldaen en is, dewelcke in deſen met de andere Steden geenen particulieren Vrydom hebbende, in gelyken graet geſtelt worden, Behalvens dattet aen der Supplianten Vrydom van den Thol geen geringh nadeel ſoude connen geven, dat die over de Stad Breda verpacht waere geweeſt, ende uyt crachts van dyen verſcheyde Executien gepleeght, ſonder dat aan de Supplianten daer voor eenige reparatie voor het toecomende waere gedaen, dat ook den gemelde Raedt van Staete, nae kenniſſe van ſaecken, de Supplianten aen ons gerenvoyeert hebben, om aggreatie van 't voorſz. Octroy te verſoucken, volgens derſelver Reſolutie in date ix January leſtleden, Soo keerden de Supplianten haer tot ons, met alle eerbiedinge verſoeckende, dat wy 't voorgaende Octroy aggreërende, geliefden met duydelyke woorden te verclaeren, dat de Inwoonders van de Stad Breda ten euwigen dagen ſullen vry ſyn en exempt gehouden worden van den Brabantſchen Swygenden Landt Thol, Geley ende Peerdegelt. Welcken aengemerckt, ſoo iſt, dat wy hier op gehadt hebbende het ſchriftelyk berigt van de Eerſte preſiderende ende andere Raden van Brabant, geformeert alhier in den Hage den xxx. Jannuary leſtleden, ons ter bede van de Supplianten genegen vindende, dienvolgens voor goet, beſtendich ende van weerden hebben verclaert te houden ende te ſullen houden, gelyk wy voor goet, beſtendich ende van weerden houden ende verclaeren, oock confirmeren by deſen het voornoemde geallegueerde Privilegie,

Digitized by Google

Octroy ende Exemptie van den Brabantſchen Thol, by Hertoch Matthias ende de Staeten van den Lande, naer voorgaende behoorlyke ſolemniteyten aan de meergenoemde Stad van Breda vergunt, in recompenſie van de onuytſprekelyke dienſten van den hoochgemelden Heer Prins Willem, Prince van Oraignen ende Baron van Breda deſe Landen ende den Staet van dien gedaen, Sonder dat deſelve Stadt onder prætext van retorſie oft anderſints in de poſſeſſie ofte gebruyck van dien ſal worden geturbeert, veel min het meergemelde Privilegie, Octroy ende Exemptie van den Brabantſchen Thol geinfringeert, ende in cas deſes aengaende ter contrarien van dyen yetwes waere voorgenomen off gedaen, alle 't ſelve ſal ilico worden gerepareert ende herſtelt in de voornoemde paiſible poſſeſſie; Waeromme wy ontbieden, laſten ende bevelen reſpectivelyk allen Juſticieren, Officieren, Magiſtraten ende Inwoonders van de gemelde Hartochdomme ende Lande van Brabant, ende voorts allen anderen in onſen dienſte ende onder onſe gehoorſaemheyt weſende dien dit eenigſints aengaen mach, dat ſe reſpectivelyck de meer opgemelde Stadt Breda het volcomen effect van het meergemelde Privilegie, Octroy ende Exemptie, ende vervolgens van deſe onſe confirmatie ruſtelyk ende vredelyk doen ende laten genieten, ſonder daer tegens te doen off gedoogen gedaen te worden eenigh hinder, letſel, empeſchement ofte moeyeniſſe, ende in cas dies aengaende ter contrarie van dien yetswes ware voorgenomen ofte gedaen, alle 't ſelve invoegen als vooren ilico te doen repareren ende herſtellen in de meergenoemde paiſible poſſeſſie, ſonder daer van in gebreecken te blyven, want wy ſulcx bevonden hebben alſoo te behooren. Gegeven onder onſen Cachette, Paraphure, ende Signature van onſen Griffier, in den Hage op den derden February xvj^c. drie en veertich. (*Onder ſtont*) Ter Ordonnantie van de Hooghgemelte Heeren Staten Generael. (*Ende was onderteeckent*) CORNELIS MUSCH. (*Ende nogh op 't ſelve ſpatium ſtondt gedruckt een Zegel in roode Waſſche, Ende daar benevens was geteeckent*) W. RIPPERDA.

N°. 71.

Verbondt der Steden van *Brabant* houdende de zyde der Algemeene Staten.

Alſoe tſedert de leſte propoſitie ende onderhandelinge van eenen gemeenen Vrede tuſſchen de Ertshertoghen van Ooſtenryck en de Coninck van Spaengien ter eenre, ende de Heeren Staeten Generael van deſe geunieerde Provintien ter anderen ſyden, ende daer naer opten gemeynen voorſlach van Trefves voor vele jaeren, daer op tegenwoordelyck noch aangehouden ende door interceſſie van de Ambaſſadeurs van de Majeſteyten van Vranckryck, Engelant ende andere Potentaten erenſtelyk ghebeſoigneert wordt de Reſpective overgheblevene Steden van Brabant houdende de parthye van de voorſz. gheunieerde Provinctien, als Breda, Bergen opten Zoom, Grave ende Willemſtadt, door haere Ghedeputeerde ſeecker ſchriftlyck vertooch ende Remonſtrantien hadden overgegeven, oock langhduerich vervolgh gedaen aen de gemelte Heeren Staeten Generael, op dat de ſelve in de voorſz. onderhandelinge mede nominatim ende ſpecifice ſouden uytgedruckt ende begrepen worden tot maintenemente van der ſelver Steden Previlegien ende oude Gerechticheden, om als lidmaten ende bontgenooten van de gemeene Unie tot Utrecht beſloten (daer onder de voorſz. Steden mede ſyn begrepen) mochten aengenomen ende erkent worden, Ende dienvolgende in de Generaliteyt Seſſie ende Stemme hebben, ende geenſints onder eenigen titel oft prætext gepreterieert oft vervangen worden, velemin dat men over de voorſz. Brabantſche Steden mette Landen, Dorpen, Quartieren ende Limiten van dyen, reſorterende onder de voorſz. Reſpective Steden ofte Leen ende Hooftbancken van de voorſz. Steden ende Landen van dyen yetwes in heure prejuditie ongehoort en ſonder hunne bewillinge ende conſent ſoude mogen reſolveren, Ende naerdyen op het voorſz. langduerigh vervolgh niet anders en is vercregen dan alleenlyck dat de voorſz. Gede-

Digitized by Google

Gedeputeerden hebben gerapporteert ſeeckere Acte van Reſolutie der voorſz. Heeren Staten Generael, van date den xv January leſtleden, gelyck hier naer van woorde tot woorde is volgende.

Die Staeten Generael van de Vereenichde Nederlanden hebben verclaert ende verclaeren mits deſen, dat by beſluyt van het Tractaet van Beſtant voor veel jaeren tuſſchen de Ertshertogen van Ooſtenryck, ſoo in haeren name als in den naem van den Coninck van Hiſpanien, ende haer Ed. Mog., de Steden, Dorpen, Gehuchten ende platten Lande van Brabant, die haer Ed. Mog. houden ende beſitten, daer inne oock begrepen ſullen weſen; Ende dat ſy luyden overſulcks oock ſullen genieten den inhoude van de ſelve handelinge, ende ſoo geduerende het Beſtant als daer naer by de Generaliteyt beſchermt ende gehanthout worden in de gedecreteerde oude gebruyckte Vryheyt. Gedaen in den Haege ter vergaderinge van de Ed. Mog. Heeren Staeten Generael, den xv. January 1609. (*Geparapheert*) SLOOT. (*Ende onderteeckent*) AERTSSENS.

Welcke voorſz. Acte geexamineert ende in deliberatie geſtelt ſynde van de Reſpective Magiſtraten, breede Raeden ende Vroetſchappen der voorſz. Steden, mitsgaders de voorgaende Acten ende Reſolutien voormaels in deſen gegeven, en hebben deſelve niet konnen oft mogen aennemen mits de verſcheyde redenen daer toe moverende, breeder in de generale remonſtrantie gededuceert. Ende beſunder dat in de voorſz. leſte Acte geinſereert ſtaen deſe woorden, *die Haere Ed. Mog. houden ende beſitten*, als weſende duyſter, ende naermaels tot haeren naerdeele ende prejuditie notoirlycke geinterpreteert ſouden worden, al oft de boovengemelte Heeren Staeten de Brabantſche Steden met meerdere Auctoriteyt ende prerogativen ſouden houden ende beſitten als d'andre Steden ende Leden van de andre Provintien, 't welck ſoude ſtryden niet alleen tegens deffect ende inhoude van de voorſz. Unie, ende verſcheyden Gelooften ende Acten van de voorſz. Heeren Staeten in den jaere xv^c lxxxviij, ende daer naer reſpectivelyck aen de voorſz. Steden vergunt, maer oock tot merckelycke prejuditie van der voorſz. Steden privilegien ende de gemeene vercregene vryheyt, daer aen de voorſz. Steden moeten en behoren te participeren, ende geenſints onder titele van protextie oft anderſints gehouden oft beſeten te worden, maer als alle de andere Provintien, Steden ende Leden van de voorſz. gemeene Unie ſonder onderſcheyt gehandelt ende getracteert te worden, gelyck dat by eendrachtige Reſolutie van de voorſz. Magiſtraeten, van date den eerſten February leſtleden, onder henne reſpective ſegel is beſloten, dewelcke oock aen de voorſz. Staeten Generael was ingedient; Ende alſoo hier op voorder vervolgh gedaen ende aengehouden ſal moeten worden ſonder eenich afſcheyt, omme tot een reſolutiff beſluyt te comen, beſonder in deſe tegenwoordige rype conjuncture. Soo iſt, dat de voorſz. Steden ende Leden hier boven genoemt met hunne Ingeſetenen goetgevonden ende gereſolveert hebben, hier op voorders aentehouden ende deſe ſake ten uyteynde te vervolgen. Omme waer toe te geraecken, ende de voorſz. Generaele Unie te mainteneren met 't gene daer aen dependeert, als namentlyck feyt ende hanthoudinge ſonder eenige veranderinge van de Waere Chriſtelycke Gereformeerde Religie, ende de voorſz. gemeene vercregene oock gedecreteerde ende gebruyckte Vryheyt, hebben hen de voorſz. Steden geſamentlyck ende van nieus, in conformiteyt van de voorgaende Acte van Verbondt, in date den 2. September xvj^c ſeven, by de Gecommitteerde van de Reſpective Steden beſloten ende geteekent oock by henne Principale geaggreëert, verbonden, verplicht ende geconfedereert, gelyck ſy hen verbinden ende verplichten mits deſen, dat ſe tot genen tyde van de voorſz. gemeene Unie ende Religie, noch oock van malcanderen als Brabantſche Steden met honne reſpective onderhoorige Dorpen ende Reſorten niet en ſullen ſcheyden, ſepareren oft demembreren, doen noch gedogen te laeten ſcheyden oft ſepareren in 't geheel noch in deel in eeniger manieren directelyck nog indirectelyck, oock omme wat oorſaecken oft pretext tſelve ſoude mogen geſchieden oft voorgeſlagen worden, oft dat ſy lieden deſe voorgenomene ſollicitatie voorders gelyckelyk ſullen uytrechten ende malcanderen in deſen aſſiſteren met gemeynen advyſe, raet ende reſolutien, ſonder

Digitized by Google

eenige veranderinge oft refuys, daer vooren hen met mutuelen eede verplicht houdende. Ende op dat allen 't gene voorſz. is vaſt ende bondich ſoude mogen ſyn ende blyven, hebben wy deſe Acte by de voorſz. breede Raeden ende Vroetſchappen laeten agreëren ende confirmeren, ende mette ſegelen der voorſz. Steden ende ſignatueren van hunne Secretariſſen doen beveſtigen, deſen 18. Martii Anno 1609. (*Op de pliecke ſtont aldus*) Ter Ordonnantie van Droſſaert, Borgemeeſteren, Schepenen en Tienraetsmannen der Stadt Breda. (*Ende was ondertekent*) A. DYRVEN. (*Noch ſtont aldaer*) Ter Ordonnantie van de Magiſtraet ende Bredenraet der Stadt Bergen op Zoom (*Ondertekent*) A. VAN DE PERRE. (*Noch ſtont aldaer*) Ter Ordonnantie van 't ſamentlicke Magiſtraet der Stadt Grave. (*Ende was getekent*) In abſentie van den Secretaris, WOUTER VAN RIEMSDYCK. (*Noch ſtont aldaer*) Ter Ordonnantie van de Magiſtraet der Stede Willemſtadt. (*Ondertekent*) AND. DE VOS. (*Ende was den voorſz. brieff beſegelt met de reſpective vier ſegelen van de vier voornoemde Steden onder uyt hangende in groenen Waſſche aen dobbele Francynen Steerten.*)

N°. 72.

Aentekening der Bedycking van verſcheyde Polders in en omtrent het Landt van *Breda* gelegen.

1356. Zaturdag naa St. Lucie in Wintermaandt, geeft Jan van Polanen Heer van Breda, en Hendrick van Bouterſſem met Maria van Mercxem ſyn Wyf, Heer en Vrouwe van Bergen, uyt om te bedycken aan Pieter van der Dilft en verſcheyde anderen, den *Ouden Cromwiel* by Steenbergen.

1367. Is bedyckt het *Weſtlandt* aldaer, en andermael naa deſzelfs overſtrooming, in 't jaer 1420.

1376. Op den eerſten van Bloeymaandt is uytgegeven om bedyckt te worden het *Oude Landt* by Steenbergen.

1380. De *Moerdyck*, als mede de *Steenbergſe Moer* boven Vlaſſelt.

1380. De *Fynaert*, uytgegeven by Jan van Polanen en Hendrick van Bouterſſem, op Vrydag na St. Pauwels, ten behoeven van Jan Boudewyns Soons-zone, en Geraert Willemſz cum ſuis.

1385. *Moermans Dyck*, op St. Meertensdag, aan Cornelis Jacobſz en ſyne medeſtanders.

1409. De *Hoevenſche Beemden*.

1410. *Vosmert* of *Vosmaer*, uytgegeven om te bedycken by Willem Graef van Hollandt.

1427. Het *Neerlandt* te Woensdrecht.

1436. De Heerlykheid van *Stryen*.

1444. De *Nieuwe Cromwiel* by Steenbergen, uytgegeven by Johanna van Polanen Gravin van Naſſau, op den ſes en twintigſten van Lentemaandt.

1482. *St. Oncommers* of *St. Guilgeforts Polder* by Steenbergen, uytgegeven by Engelbrecht Graaf van Naſſau, Heer van Breda.

1483. *St. Meertens Polder*, by den Ouden boſch.

1487. Het *Nieuw Ooſtlandt*, nu genaemt 't *Kruyſlandt* by Steenbergen, uytgegeven by Engelbrecht Graaf van Naſſau.

1507. *Swartenberg* onder Etten, uytgegeven, om tot een verſch Korenlandt bedyckt te worden, by Hendrik Graaf van Naſſau.

1515. De *Polder van der Heye*, by Steenbergen, mede uytgegeven by den gemelden Graaf Hendrik.

1521. *Stant daer buyten*.

1528. *Kerkengors* en *Silverhoeck*, nu *Graaf Hendriks Polder*, uytgegeven by Reynier Prins van Oranjen.

1533. Het *Oude Landt* van Zevenbergen.

1548. *Vrouw Jacobs Landt*, of den *Ouden Fynaert*.

1551. *Nieuw Gaſtel* of *Heer Jans Landt*, andermael bedyckt in 't jaar 1591.

1557. De *Klundert*, *Kleyne Fynaert*, *Groote Zantberg*, en de *Nieuwendyck*.

1564. Den

Digitized by Google

1564. Den *Ruygenhil*, of het *Landt van de Willemſtadt*.
1565. De *Nieuwe Heye*, by Steenbergen, uytgegeven by Willem den I. Prins van Oranjen.
1572. *Schuddebors* en den *Appelaer*.
1582. De *Heyningen*.
1598. Den *Ouden Appelaer*.
1605. Het *Princelandt*.
1610. De Gorſſinge, genaemt *de Heene*, by Steenbergen.
1615. Den *Nieuwen Appelaer*, genaemt *Juffrouwen Polder*.

N°. 73.

Oude Munten waar van in de voorgemelde Brieven gewaagt wordt, met derzelver evaluatie, naa de tegenwoordige waarde.

	guld.	ſtrs.	den.
Een Hollandſche gulden	0	16	0
Een Arnoldus gulden	0	15	0
Een lichter gulden	0	10	0
Een Beyerſche gulden	1	4	0
Een Philips gulden	1	5	0
Een goude gulden	1	10	0
Een groote gulden	1	8	0
Een Poſtulaats gulden	2	0	0
Een oudt ſchilt	1	8	0
Een Boergoenſch ſchilt	2	15	0
Een Franſch ſchilt	2	2	0
Een oudt Frans ſchilt	2	6	6
Een goudt Wilhelmus ſchilt	1	12	0
Een goudt Hollandſch ſchilt	1	13	0
Een goudt ſchilt	2	8	0
Een pont zwerte	1	6	4
Een pont zwarte Tournoyſen	5	4	0
Een pont Tournois	1	0	0
Een pont Pariſis	0	10	0
Een pont Vlaems	6	0	0
Een pont Brabants	4	0	0
Een pont Lovens	2	7	6
Een pont Payements	2	5	0
Een pont Hollandſch	0	15	0
Een pont goet gelts	1	0	0
Een goude Leeuw	2	4	0
Een goude Bourgoenſche Leeuw	2	0	0
Een goude Engelſche Nobel	3	15	0
Een Vlaemſche Nobel	4	0	0
Een ouden groote	0	1	6
Een ouden Engelſche	0	0	10½
Een Schelling grooten payements	0	2	4
Een Schelling Tournois	0	1	6
Een Schelling Lovens	0	2	4½
Een Peterfas	0	18	0
Een Franſche Kroon	1	4	0
Een roode Sperwer.	4	0	0
Vier gulde Hallingen, maken	5	0	0
Vyftig Philips Klinkaerts, maken	42	0	0
Een Ryder	4	7	0
Een Vieryzer	0	2	4
Een goude Penning	2	2	0
Een Philips penning	0	1	6
Een oudt Denier, Hollandſch	0	0	4½
Een Denier, Tournois	0	0	1½

Digitized by Google

No. 74.

Eedt van den Heer der Stadt en Lande van *Breda*.

Ick geloove en ſweere, dat ick alle Poorteren ende Ingeſetenen der Steden, Vryheyt ende der Vierſcharen van Breda ſal houden ende doen ende helpen houden als een goet ende gerecht Heere ſchuldich is te doen, alle heure Rechten, Previlegien, Charteren, Statuyten, Coſtuymen ende Herbrenge, gelyck als hen die by onſen Voirvaderen Heeren van Breda gegondt ende verleent ſyn, ende gelyck ſy die herbracht hebben, Ende dat ick alle Ingeſeten van den Dorpen sLants van Breda insgelycx ſal houden ende doen houden heure Rechten, Previlegien ende Coſtumen, gelyck ſy die geuſeert hebben, Ende allen Poorteren ende Ingeſetenen der Stadt ende Dorpen voirſz. ende eenen yegelycken Vonniſs en Recht te doen geſchieden, Ende daer tegens nyet te doene noch te doen doene noch te laten doene in gheender manieren.

Alſoo helpe my Godt.

No. 75.

Eedt van de Poorteren en Ingezetenen der Stadt en Lande van *Breda*.

Wy alle gemeynlyck ende elck van ons ſunderlinge ende voor hen ſelven ſekeren ende ſweeren, dat wy onſen Genedigen Heere den Prince van Oraignen als Heer van Breda, die hier tegenwordelyck zynen Eedt gedaen heeft, ſullen van nu voortaen goet ende getrouw zyn, ende in allen redelycken ſaken onderdanig ende gehoorſaem, hem dienen ende doen in allen ſaecken als goede getrouwe luyden haeren Heere ſchuldigh zyn te doene.

Alſoo moet ons Godt helpen.

No. 76.

Affchrift van 't gene geſchreven ſtaet onder de Schilderye van 't zoogenaemde *Sacrament van Mirakelen van de Niervaert*, tans noch bewaart wordende op 't Stadhuys te *Breda*, voor zoo veel 't zelve in wezen is.

t Sacramẽt begoſt te bloeyẽ	't Sacrament begoſt te bloeyen
Doẽ hyt mȝ ter hant aẽverde	Doen hy 't metter hant aanveerde,
Hẽ nȝ meer ẽ dorſt moeyẽ	Het niet meer en dorſt moeyen,
Liet wed' vallẽ in derde	Liet weder vallen in d'eerde
Soot die Here begerde.	Soo 't die Heere begeerde.
Die Vroukes liepẽ op de Niuvaere	Die Vroukens liepen op de Nieuvaert,
Dẽ Paſtoer vodẽ ſy ſaẽ	Den Paſtoor vonden ſy ſaen,
Dmirakel hebbẽ ſy hẽ ȳclaert	D'Mirakel hebben ſy hem verclaert,
En hy is vã ſtodẽ aen	En hy is van ſtonden aen
Devotelyk dwerts ghegaẽ.	Devotelyk derwaerts gegaen.

Die

Die

Digitized by Google

Die Paſtor en tvolc vol 2mocie
Knielede uut vieriger minne
Hief op tSacrament m devocie
Te deu ſigede m blie ſinne
En brachtet ter Kerke bine

Alſt d9 jamerlyck was geproeft
Wiert geſtelt op ſy ſtede
En heeft daer 13 jaer getoeft
De Nieuvaert noch ſtaede i vrede
En es ygaen doer ſwaters ſtuernede.

Doe me xiiii^{c} en xxi ſcreef
Brackt d'lat i twas jamer groot
D ter huys noch hof e bleef
Veel meſche vdrocke e bleve doot
Sy ware al i grooter noot.

Veel dorpe ſtode i dit lat
Me dreefter doer wage en vee
Twas Hollat ee coſtelyck pat
En nu es ien wilde zee
Beter cap da hals ontwee.

. . . . . .
. . . . . .
. . . . . .
. . . . . .
. . . . . .

Een antwort es terſtont gegeve
Ae Graef Ja tot Breda here
En hebbe ene brief geſcreve
M de bode reyſende zere
Ee kov bode is wert grote ere.

Die Paſtoor en 't volck vol commocien
Knielenden uyt vieriger minnen,
Hief op 't Sacrament met devocien,
Te Deum ſingende met blien ſinnen;
En brachten 't ter Kerken binnen.

Als 't dus jammerlyck was geproeft,
Wiert 't geſtelt op ſyne ſtede,
Ende heeft daer 13 jaer getoeft,
De Nieuvaert noch ſtaende in vrede,
Ende is vergaen door 'swaters ſtuerhede.

Doen men xiv^{c} ende xxi ſchreef
Brack 't lant in, 't was jammer groot,
Datter Huys noch Hof en bleef,
Veel menſchen verdroncken en bleven doot,
Sy waren al in grooter noot.

Veel Dorpen ſtonden in dit Lant,
Men dreefter door Wagen ende Vee,
't Was Hollant een coſtelyck pant,
Ende nu iſt een wilde zee,
Beter camp dan hals ontwee.

. . . . . .
. . . . . .
. . . . . .
. . . . . .
. . . . . .

Een antwoort is terſtont gegeven
Aen Graef Jan tot Breda Here,
Ende hebben eenen brief geſcreven
Met den bode reyſende zere;
Een gauw bode is weert groote eere.

Digitized by Google

Twas Graef Jā een blide tydīge
Doē hy dē bode hadde gheſiē
Sȳ hert ſtōt in v̄'blydīge
Horn̄ des Biſſchops bedien i
Scrȳvēde tſal alſoe gheſchien.

't Was Graef Jan een blyde tydinge
Doen hy den bode hadde geſien,
Syn hert ſtont in verblydinge,
Horende des Biſcops bedien,
Schryvende 't ſal alſoo gheſchien.

Des Biſcops raet accordeerde
Om te halē tot Breda ī der Kerkē
Dwelck Graef Jā 9firmeerde
Sāt uut ſcutte ēn clerkē
Seer coſtelyck na der Merkē.

Des Biſcops raet accordeerde,
Om te halen tot Breda in der Kerken,
D'welck Graef Jan confirmeerde,
Sont uyt Schuyten en Clerken,
Seer coſtelyck na der Merken.

An° xiiii^{c} xlix hier op let
Twas voor Breda grote glorie
Wert mȝ revēcie geſet
In deſelve Cyborie
Noch jaerlicx houdēde memorie.

Anno xiiii^{c} xlix hier op let
't Was voor Breda groote glorie,
Wert met reverencie geſet
In deſelve Cyborie,
Noch jaerlyks houdende memorie.

Veel Miraculē dē boeck narreert
Hevȝ gedaē ī ald' ſtōt
Ees deels hier gefigureert
Veel mēſchē ghemȝ gheſōt
Mē ſalt u makē cōt.

Veel Miraculen den boeck narreert
Hevet gedaen in alder ſtont,
Eensdeels hier gefigureert,
Veel menſchen gemaeckt geſont,
Men ſal 't u maken cont.

Alle Reliquiē v̄ſaēt aē ſcakulē
En ſȳ by deſe geē 9paracie
Gheē meerd' vā Miraculē
Dā Got ſelve tes ſchoō fōdacie
Ēn Beevaē vā adminiſtracie.

Alle Reliquien verſaemt aen ſcakulen,
En ſyn by deſe geen comparacie,
Geen meerder van Miraculen
Dan Got ſelve dees ſchoon fondacie,
En Beevaert van adminiſtracie.

O Got ōder ſchȳ des broots
D9 wōd'lyck ghevōdē nu
Verloſt ons des ewich doots
Roepēdē tot allē u
Remiſſie vā allē ſōdē ruu.

O Got onder ſchyn des broots
Dus wonderlyck gevonden nu,
Verloſt ons des euwichs doots,
Roepende tot allen u,
Remiſſie van allen ſonden ruu.

Digitized by Google

N°. 77.

Afschrift van een met de hant geschreve Rym Kronyck, behelsende de Afkomst en de Opvolging van het oudt Doorluchtig Geslacht van *Nassau*.

Als *Julius Cesar* met groot Heirscracht
Gallia overtrock, om hen ondert jouck te brengen
Des *Roomschen* Senaets, waer tegens sy met macht
Hen rusten, naer verbuntenis haer vermengen
Aen *Arioviſtus* den *Duytschen* Coninck fier,
Die *Franckryck* niet en wilde in sulck dangier
Verlaeten, syn garnisoen daer liggende dier tyt,
Hem rustende met een Heir groot, twas te laeven,
Daer toe quam hem assistentie seer subyt,
Van NASSOU en *Simerius* Overste der *Swaven*.

Des twee Helden met heirscracht syn gearriveert by
Arioviſtus, grootmoedich en obstinaet,
Die *Cesars* goetheyt verachte, daer met hem omtrent hy
Wilde tegen wil ende danck des *Roomschen* Raet
In *Vranckryck* trecken, syn heir wart gans verslagen,
Met groot verlies der *Duytsen*, twas te beclagen,
Niet tegenstaende was dit Hooch Edel Geslacht
Van NASSAU doen ter tyt bekent, theeft gefloreert
Int gebruyck der Wapen, als Helden onverjacht,
Gelyck ons die affcompste hier van informeert.

Haere groote daeden souden onvermelt by desen
Nyet hebben gebleven, maer den tyt ignorant
Heeft sulcx beleth, soo wy bevinden en lesen,
Dat voor *Carolum Magnum* den Keyser valiant,
Duytslandt is sonder kennisse van letteren geweest,
Nochtans ist blyckelyck dat Godt, diet al geneest,
Door syne goedertieren genaedt en voersichticheyt,
Dit Hooch Edel NASSAU Geslacht ons heeft bewaert,
Daer soo menich stoudt Edel Helt de dapperheyt
Syner daden door den doot syn bracht onder d'aert.

Uyt desen Edelen Stamme is geboren,
Adolff van NASSAU, *Roomsch* Keyser, den strytbaer Helt,
Otto Coerforst van *Ments*, ick salt u doen hooren,
Die Hertoghen van *Gelre* syn oock getelt,
Dryhondert ses en veertich jaeren met voorspoet
Hebben NASSAUSCHE Vorsten *Gelderlandt* behoet,
Al eest dat nu het Geslacht is uutgestorven,
En de Graven van *Egmondt* daer inne gesuccedeert,
NASSAUS wapen zyn daer bleven onverdorven,
t'Eeuwiger memorien sullen sy werden geëert.

Princen van ORANGIEN syn uyt desen bloet
Geboren, die voer die Vryheyt van 't Vaderlandt
Als getrouwe dappere Helden vrom ende goet,
Hebben gestreden om te weeren den Tyrant,

Digitized by Google

Daer over ſoo goetwillich ſtortende hen bloet,
Maer Godt die ons allen door ſyn Croiſt behoet,
Wil deſe twee Princen van ORANGIEN excelent,
Philips Willem in *Spanien* behaff relaxeren,
En *Maurits* regeringe ſegenen tot dyen ent,
Op dat deſe Landen in vrede mogen floreren.

Anno 1588.

OTTO Graef van NASSAU.

Otto Graef van NASSAU, ſoo die Cronycke vermelt,
Was den eerſten daer aff wy vinden en leſen,
Nochtans lange te voeren, het moet ſyn vertelt,
Syn deſe Graven bekent geweeſt, beſunder deſen,
Onder Keyſer *Henryck Auceps*, den ſtrytbaer Helt,
Was hy Veltoverſt in den *Ongerſchen* Crych geſtelt,
Dieſelve overwonnen door ſyn groot ervaren,
Hierom die Keyſer te *Meyborch* een Tornoy vermelt,
Als men ſchreef negen hondert twintich ſeven jaeren,
Daer dees Graeff hem Ridder thoonde, ſyn ſpeer gevelt,
Syns gelycx men noyt vant in wapenhanteren,
Hy bleeff ins Keyſers dienſt getrouw ſynder eeren,
Halp die *Wenden* en *Slaven* dempen te gronde,
Daer door ſy tot Chriſten geloove ſyn bekeert,
Hy troude een Egemael tot dyer ſtonde,
Een Graffinne hooch Eedel uyt *Swaven* geëert,
Sy was van des Keyſers bloede, ſoo ick meyne,
En crech by haer een Soen, twee Dochteren reyne,
Graeff *Walraven*, die naer hem heeft geſuccedeert,
Hy is geſtorven, tot *Nurenborch* geinhumeert.

Anno 972.

WALRAVEN Graef van NASSAU.

Walraven Graeff tot NASSOU is nae Vaders doet
Erfgenaem ende Succeſſeur geweeſt, dat is claer,
In deucht, vroemheyt, daer toe in wapen ſtoudt van moet,
Is beroempt geweeſt voer een Helt, dat is voerwaer,
Onder Keyſer *Otto* den jierſten van dyen naem,
Die den tweeden Tornoy verſchreeff met grooter faem,
Tot *Rodenborch* aen die *Tauber*, alwaer ſich ſcherden
Veel Ridders en Graven met ſchilt en wapen goet,
Daer deſe Grave prys gewan groot van werden,
Hy verliet den Keyſer nyet, weſende van ſyn bloet,
Hoe periculoes oock was de oorloch ofte tocht,
In *Franckryck*, *Hungerjen* en *Bohemen* verſocht,
Syn navolgers, twee Gebroeders van Eedel greyn,
Den ierſten *Walraven*, nae ſyn Vader gehult,
Die tweede *Otto* genaemt, glooff my, tis certeyn,
Waert Graef van *Gebre*, ſoo gy nae hooren ſult,
Deſe Graven, oudt van jaeren, lang geregeert,
Is door den doot uyt deſen leven gepaſſeert,
Licht binnen *Nurenborch* by ſyn voorouders daer
In Synt *Chatryen* Clooſter in een Tomb eerbaer.

Anno 1020.

WAL-

Digitized by Google

WALRAVEN Graef van NASSAU.

Na d'overlyden des Vaders is Graeff *Walraven*
In al syn patrimoniael Landt als Heer gehult,
Hy volgden in deucht syn Voorouders voetstaven,
Als Ridder valiandt, gelyck gy nae hooren sult,
Te houwelyck nam hy eene geselinne
Van Edelen Geslachte, eene Gravinne
Van *Arusslyn*, schoon met deucht en eer becleedt,
Sy bracht ter werelt twee Soonen haren Heere,
Den eersten *Robert*, starck van lyff, soo men weet,
Arnoult, den tweeden, verciert met deucht en eere,
Otto, deses Graven Broeder, hadde getrout
D'eenige Erffdochter des Vooghts van *Gelre* stout,
Adelheyda genaempt, wardt het Landt syn erve, als men screef
Duysent seventich en negen jaren
Maeckte Keyser *Henrick* de vierde, syn Neef,
Dees Voochdy tot een Graefschap, die corts daer naere
Tot een Vorstendom wardt, nyet sonder reden groet,
Als Graeff *Walraven* syn Lande met voorspoet
Hadde geregeert veertich en acht jaeren net,
Starft, en is tot *Nurenborch* onder d'arde geset.

Anno 1068.

ROBERT Graef van NASSAU.

. . . . . .

Als nu Graeff *Walraven* was overleden, ...
Syn bey syne Sonen hem gesuccedeert, ...
Ende gehult in alle Landen en Steden, ...
Hebben beyde in eer en deucht geprospereert, . . .
In hanteren der wapenen als Ridders coen
Ten dienste der hooger Keyserlycke Croen,
Waer door sy oyck hebben recompensy ontfaen
Van den Keyser, dat heerlyck ende schoone Landt
Om *Nurenborch* gelegen, 't es hen onderdaen,
Dese twee Broeders hebben tsamenderhandt
Gebout dat schoone en sterck Huys van NASSOUW,
D'welck desen Stamme altyt is bleven trouw,
Arnoult is gescheyden uut desen leven,
Sonder achterlatende wittige geboorte,
Graeff *Robert* is alleen int Regument bleven,
En heeft syn Landt geregeert in goeder tsoorte,
In staende Echt heeft hy verweckt eenen Soen,
Walraven, syn naevolger als Regent ydoen,
Geregeert hebbende twee en veertich jaer,
Is te *Nurenborch* ter eerde gedragen, en leecht daer.

Anno 1110.

Digitized by Google

WALRAVEN Graef van NASSAU.

Walraven, een Graeff tot NASSAU triumphant,
Is een Erffgenaem geweeſt ende Succeſſoir
Van alle Heerlyckheeden, Steden ende Landt
Dat hem van ſyn Vader toequam, als recht oir,
Een Ridder coen was hy onder Keyſer *Coenraet*,
Dyer tyt geweeſt by hem een Crysman met der daet,
Hy hadde in ſtaender ee by ſyn Edel Vrouwe
Twee Soenen, ſchoon, ſtarck van lyve, en exelendt,
Den ierſten *Henrick*, den Vaderlandt getrouwe,
Róbert, den tweeden, van ſyn kinsheyt op gewent
Wapenen te hanteren, gelyck ſulcx wel betaempt,
Waer door hy naermaels wyt en breet wardt befaempt,
Graeff *Walraven* regeerde ſyn Landt met luſt,
Daer door hy leefde in voerſpoet en ruſt,
Juſtitie en recht doen ſyn onderſaten,
Dit tot exempel ſyne kinderen gelaten,
Geregeert hebbende veertich en ſes jaer,
Is verſcheyden van hyer doer des doots gevaer,
Leeght binnen der Stadt *Nurenborch* begraven,
In Sint *Chatrynen* Clooſter, in een Tomb verhaven.

Anno 1156.

HENDRICK Graef van NASSAU.

Nyet lank naar d'overlyden van *Otto* voernaempt
Is Graeff *Henrick* als eenigh Erfgenaem gehult
In Graefffchappen, Heerlykheden, gelyk ſulcx betaemt,
Godt heeft hem geſegent, en vermenichfuldt
Syn Domeynen, den rycken Graeff wardt hy geacht,
Hy was den leſten geweeſt van ſyn Geſlacht
Die allen die Landen tſamen geſegent heeft,
En geregeert ſonder imans beſtooren.
Hy trouwdeſt een Egemael ſchoon en beleeft,
Adelheyda, Gravinne van *Gelre* gebooren,
Sy was ſyns Geſlachts, van Wapen en Naem
Uyt NASSAU geſproten, leefden in vreden tſaem,
Hebben in ſtaender Ee t'ſamen geprocureert
Twee Soonen, ſtarck van lyve, en groet van moet,
Den ierſten *Walraven* genaempt, hooch geëert,
Otto, den tweeden, een dapper Helt een Ridder goet:
Deſe twee hebben den NASSOUSCHEN naem vermeert.
Graeff *Henrick* hebbende geregeert met voerſpoet
Veertich ende twee jaren, ſyn Landen wel behoet,
Is doer den doot uyt deſen leven gepaſſeert,
En leegt te *Naſſou* begraven onder d'eerd.

Anno 1254.

WAL-

Digitized by Google

WALRAVEN Graef van NASSAU.

Walraven Graeff tot NASSOU, naer ſyn Vaders overlyden
Heeft met *Otto* ſyn Broeder gedeylt het Landt,
Den *Laenſtroom* was haren ſcheydtpael ten dyen tyden,
Sulcx onverbreekelyk beveſticht wardt met handt,
Dat *Walraven* hebben ſoude en beſitten
Voer ſyn paert en aendeel, ſonder verwiten,
Alle die Landen boven die *Lane* gelegen,
Als *Weylborch*, *Etſteyn* ende *Weysbaden*,
Beneden die *Laen* was *Otto* deel bedegen,
Dillenborch, *Sighem* ende *Bylſteyn*, ſulcx ſy daden,
Op dat 't Huys ende Graefſchap *Naſſou* onbedeylt bleven,
Vry een Graefelyck ſtant van niemant verheven.
Graeff *Walraven* was van groot vermoghe,
Hy trouwde een Gravinne Edel en ſchoen,
Geboren van 't Huys van *Catſenellenboghe*,
Daer by hy verwekte dry Soonen coen,
Adolph, den ierſten, die Keyſer waerdt gecooren,
Philips en *Dirick*, naer hem gebooren,
Geregeert hebbende dertich en vier jaeren net,
Is geſtorven, te *Naſſou* onder d'arde geſet.

Anno 1288.

ADOLF Graef van NASSAU.

Graeff *Adolf*, van wegen ſyner dapperheyt
En grote daden in feyt van Oorlogh gedaen,
Te tyde Keyſer *Rodolf van Hapsborch*, tRyck heeft belyt,
Is hieromme by den ſeven Koervorſten ſaen
Roomſch Keyſer gecoeren, nyet ſonder groot benyden
Van Hertoch *Aelbrecht* van *Oiſtenryck* ſyden,
Quam tegens den Keyſer te velde met heirscracht,
Als een Rebel, by *Wormbs* met verbitterheyt groot,
Den Keyſer is alder gebleven in den ſlacht,
Corts hyer naer waerdt Hertoch *Aelbrecht* geſlagen doot
Van ſynen Neve, aenmerckt Gods wonderwarck,
Die alle Rebellen ſtraft, al ſyn ſy noch ſoo ſtarck.
Veel oorloch had de Keyſer als hy ontfinck de Croen
Int Landt te *Duringen*, *Meyſſen* en *Elſaten*,
Een Gravinne van *Limborch* was ſyne Vrouwe ſchoen,
Van hen ſyn verweckt drie Graefelycke geſlaechten,
Weylborch, *Weysbaden*, *Sarbrucken*, NASSOUS bloet,
Dye noch jegenwoordich regeren met voorſpoet;
De Keyſer gebleven ſynde met groten beclagen,
Leegt te *Spyer* by ſynen Vyandt begraven.

Anno 1298.

OTTO

Digitized by Google

OTTO Graef van NASSAU.

Wy keeren tot Graeff *Walraven*, aenmerkt die vlyt,
Als men ſcreef duyſent twee hondert vyftich en vyff
Werdt *Otto* gehult in ſyn aendeel doen ter tyt
Dat hem gekomen was van ſyn Vaders lyff,
In ſyn Landt tot aen die rivier van de *Laen*,
Dit alles was hem getrouw en onderdaen.
Hy hadde eene Geſellinne uytvercoeren
Schoon, Edel ende met deugdſaemheyt becleyt,
Agnes, eene Gravinne van *Solms* geboeren,
Die hem ter werelt bragt dry Soons vol eerbaerheyt,
Dirick, *Johan*, *Henrick*, ſy waren genaempt,
Drye ſtoute en dappere Helden befaempt,
Henrick heeft ſyn Vader geſuccedeert,
Om dat ſyn oudſte Broeders ſonder manlyck ſaet
Geſtorven waren, heeft hy 't Geſlacht vermeert,
Ende onderhouden den Graeffelycken ſtaet.
Graeff *Otto*, veertich en acht jaren met voerſpoet
Geregeert hebbende, ſyn Landen wel behoet,
Is door den wegh alles vleys van hier gepaſſeert,
En leegt te *Dillenborch* begraven onder d'eert.

Anno 1294.

HENRICK Graef van NASSAU.

Als *Otto* waes geſtorven met beyde ſyne Soonen,
Soo heeft Graef *Henrick* ſyn patrimonie aenvaert,
Hy heeft loffelyck geregeert, ick ſalt bethoonen,
Als een vroom Heer ſyn onderdanen lieff en weert,
Daer toe was hy een Helt in wapen onverjacht,
Een Ridder ſtout, die menich ſpeer brack met cracht.
Met groot luſt hy had wedrum gerepareert
Dat wyt beroempte Huys *Dillenborch* tſynder tyt,
Dwelck doer Vyanden brant was geruineert,
In voergaender geſtalt gebracht met grooten vlyt,
Adelheyda, een Jonckvrouw van Graeffelycke ſtam
Van *Aruſteyn*, hy tot ſyne Huysvrouw nam,
Ende is van hender byden lyff gebooren
Twee Soonen, den ierſten was genaempt
Otto, den anderen *Henrick*, ſoo ghy macht hooren,
Van dyer quamen de Graven van *Bylſteyn* wyt befaempt,
Welk Geſlacht is wederom uytgeſtorven onlanck,
Waren des Graefſchap *Dillenborch* annex, ſonder dwanck,
Twintigh negen jaren duerden 's Graven regument,
Te *Dillenborch* begraven, ſyn Vader omtrent.

Anno 1323.

OTTO

Digitized by Google

OTTO Graef van NASSAU.

Als Graeff *Hendrick* syn leven dus hadde gelaten,
Heeft synen Soon, Graeff *Otto*, aenveert metter spoet
Syn landt, wardt daer in gehult van d'Onderdanen,
Die hy geregeert heeft als Regent vroem ende goet,
Met justitie ende recht, 't welck dede vercieren.
Desen Graeff wardt voirspoedich in alle manieren.
T'houwelyke hy nam tot syn eelicke Huysvrouwe,
Een eenige Erfdochter schoon en delicaet,
Was Gravinne van *Vyanden*, gaff haer syn trouwe,
Welck den Huyse van NASSAU was een cyeraet.
Doer desen houwelyck is de Graefschap van *Vyanden*,
De Stadt van *Sent Vyt*, met die schoone Landen,
Aan 't Huys van NASSAU gekomen, des sekerheyt:
Daer toe heeft dese syn Gemael hem gedragen,
Dry Soons *Jan*, *Henrick* en *Otto* seer verblyt,
Syn opgewassen tot haren volcomen dagen.
Graeff *Otto* hebbende veertich ses jaer syn Landt
Geregeert, syn Onderdanen met goedt onderstandt,
Is doer den doot wechgenomen: dees Graeff gepresen,
Leegt te *Dillenborch* begraven, soo wy lesen.

Anno 1369.

JOHAN Graef van NASSAU.

Graef *Otto* synde doer den doot wechgenomen,
Quam syn oudste Soen Graef *Jan*, als succesloir,
In syn Landen, van Vader en Moeder gecoemen,
Heeft hy deselve beërft als een recht oir.
Dese Graeff was den iersten van synen Stam,
Die den titel van Grave van *Vianden* aannam:
Hy wardt by alle syne Onderdanen gehult,
Op dat justitie in syn Landt woirde verfult,
En voor gewalt geschut die hem waren onderdaen,
Waer doer sy in vreede leefden saen.
Uyt hoochgeboren Stam nam hy tot eender Vrouwe,
Van der *Marck* en *Cleef*, die men hem sach trouwe,
Margrieta genaempt; een Gravinne deuchsaem schoen,
Die haren Heere droech vier Sonen triumphant,
Adolff, *Johan*, *Engelbrecht* en *Jan*, Helden coen
In feyt van Wapenen, Ridders stout en valiant.
Des Graeff hebbende syn Landen wel voergestaen,
Is door den doot van hier uyt desen leven gegaen,
Als hy regeert hadde dertich en een jaer,
Wordt te *Dillenborch* begraven, en leecht daer.

Anno 1400.

Digitized by Google

ADOLF Graef van NASSAU.

Adolf Grave tot NASSAU ende *Vyanden*,
Is naer d'overlyden ſyns Vaders geſuccedeert;
In beyde deſe Graefſchappen en Landen
Wardt hy gehult, en heeft daer in geprosperoert,
Met deucht vermeert, als een vroem Graeff oprecht.
Hy hylicten aen een Froulyn van Graeffelyck geſlecht,
Een eenige Erfdochter deughſaem van goeder manier;
Des Graeven van *Diets*, *Jutta* was ſy genaempt,
Haer ſchoonheyt was wyt vernaemt, een Gravinne fier:
Sy leefden in vreden t'ſamen, als ſulcx betaempt,
Ende verweckten een eenige Dochter t'ſaem,
Een Froulyn ſchoon, *Jutte* was oyck haer naem,
Die naermaels vertrouwt wardt, het is certeyn,
Met vollen conſent van Vader ende Moeder,
Aen *Godtfriedt*, ...
Die was. . . . . .
Dees Graeff *Adolff* hebbende geregeert,
Twintich jaeren ſyn Landen gefloreert;
Is doer den doot verwonnen, en leeght begraven
Te *Dillenborch*, by ſyne Voorſaeten verhaven.

Anno 1420.

ENGELBRECHT Graef van NASSAU.

Graeff *Adolff* ſynde deſer werelt overleden,
Sonder achter te laten Mannelyck Oer,
Is Graeff *Engelbrecht* ſyn Broeder doen getreden
In 't regument, weſende een recht Succeſſoer.
Hy trouwde eene Welgeboren Frouw met gedogen,
Een eenige Erfdochter, ryck ende ſeer vermogen;
Van *Johannen* Heer vander *Leck* ende *Pilanen*,
Quamen dees Heerlykheden, met *Breda* dat ſchoon Lant,
Aen 't Huys van NASSAU vermeert aen onderdanen,
Die ſy geregeert hebben met wysheyt en verſtant,
Doer juſtitie, dwelk dees Landen dede floreren,
En deſe geheele Stam hilde in eeren.
Deſe Graeff verweckte by ſyne Geſellinne,
Dry edel Soonen, oyck een Dochter fier en ſchoen,
Jan, *Henrick*, *Otto*; *Maria* wardt Gravinne,
Vertrouwt Graeff *Jan* van NASSAU *Wysbaden* coen.
Dees Graeff geregeert hebbende, ſoe wy leſen,
Ses en twintich jaer met loff en eer gepreſen,
Is verſcheyden uyten leven, door des doots gevaer,
Leegt tot *Breda* begraven in een Tomb eerbaer.

Anno 1446.

JOHAN

JOHAN Graef van NASSAU.

Engelbrecht ſynde in den Heere ontſlapen,
Heeft ſyn outſte Soon Graeff *Jan* ſyn lant aenveert,
En is gehult in alle ſyn Erfflantſchappen,
Gelyck hem dat was van rechts beſcheert.
Hy trouden een Welgeboren Frou. . . . . .

N°. 78.

De Abt en 't Konvent van St. *Bavo* te *Gendt* verklaren, dat het Recht ter begeving der Kapel van *Kleyn Zundert* behoort aan 't Konvent van *Tongerlo*.

Univerſis præſentes Litteras viſuris, in Dei permiſſione Abbas, & Conventus Monaſterii Sancti Bavonis Gandenſis, Ordinis Sancti Benedicti, ſalutem in Domino. Noveritis, quod nos, habitâ deliberatione, & veritate inquiſitâ, jus Patronatûs Capellæ de Parvo Sonderde ad Viros Relligioſos, Abbatem, & Conventum Beatæ Mariæ de Tongerloo, Ordinis Præmonſtratenſis, Cameracenſis diocœſis, recognoſcimus pertinere, & nos nullum jus habere in eodem. In cujus rei teſtimonium, ſigilla noſtra præſentibus literis duximus apponenda. Datum Anno Domini Milleſimo ducenteſimo ſexageſimo quinto, feriâ ſextâ poſt feſtum beati Mathæi, Apoſtoli. (Sigillata erant Originales duobus ſigillis ex viridi cera in duplicibus caudis pergamenaceis dependentibus.)

Allen den genen die deze tegenwoordige Letteren zullen zien, door Gods toelating de Abt en het Konvent van St. Bavo te Gendt, van de Benedictiner Orden, heyl in den Heere. Ulieden zy kennelyk, dat wy, naa rype overweeging, en onderzoek der waerheid, hebben ondervonden, en erkennen, dat het Recht der begeving van de Kapel van Kleyn Zundert behoort aan de Geeſtelyke Mannen, den Abt en het Konvent van O. L. V. te Tongerloo, van de Premonſtratenſer Orden, in het Bisdom van Kameryk, en dat wy daer toe geen Recht hebben. In kenniſſe dezer zake, hebben wy onze zegelen aan den tegenwoordigen brief doen hangen, Gegeven in 't jaar ons Heeren Duyzend tweehondert en vyfenſeſtig, den ſeſden dag aan het Feeſt van den Apoſtel St. Mattheus. (*De Oorſpronkelyke Brief was bezegelt met twee Zegels in groenen waſſche, aan twee dubbelde perkamente Steerten nederhangende.*)

Wy Burgemeeſteren, Schepenen, ende Raet der Stadt Antwerpen, Doen condt ende kennelycken allen den geenen, die deſe letteren ſullen ſien, ofte hooren leeſen, Dat wy op heden date deſer geſien, ende geviſiteert hebben ſeeckeren brieve, geſchreven ende beſeegeldt, als vooren. Ende bevonden de ſelfde noch ter tyt gans gave, geheel, ende ongecancelleert: ſonder Argeliſt. Ende des ten oirconden hebben wy den zegel ter ſaecken deſer voorſchreve Stadt van Antwerpen deſe Letteren doen opdrucken, op den achſten dach der maent van Auguſti, van den jaere onſes Heeren Duyſent ſes hondert ende acht en veertich. Ende verclaeren de boven ſtaende Copye met den ſelven Originelen brieve van woorde tot woorde te accorderen. (*Ende was onderteeckent.*) DELLA FAILLE. (*Hebbende nevens de Marge een Cachet, gedrukt in groenen Waſſche, met een viercante papieren ruyte overdeckt.*)

Digitized by Google

N°. 79.

Verklaring van *Hendrick den II.* van dien naam, Biſſchop van *Luyck*, wegens de Kerken en Thienden van *Niſpen* en *Sundert*.

In nomine Sanctæ & Individuæ Trinitatis. Ego Henricus hujus nominis ſecundus, gratiâ Dei Leodienſis Epiſcopus, omnibus Chriſti fidelibus, tam præſentibus quam ſucceſſuris. In perpetuum officii noſtri ratio exigit, ut omnibus Chriſti fidelibus, in quantum poſſumus, conſulere, & prodeſſe ſtudeamus: Inde eſt, quod petitione Fratris Huberti, venerabilis Abbatis de Tungerlo, chartulam preſentem conſcribi fecimus, inteſtimonium confirmationis ſuper Allodio, quod Tungerlenſis Eccleſia poſſidet in Niſipa: Arnulphus enim, qui Brabantinus cognominabatur, curtile unum libere & legitime Tungerlenſi Eccleſiæ affectavit pro remedio animæ ſuæ, & predeceſſorum ſuorum. Poſtea verò prædicti Arnulphi filius Arnulphus, duas partes decimarum de Niſipa, & conductum ipſius Eccleſiæ, & ſimili modo duas partes decimarum de Sunderda, & conductum ipſius Eccleſiæ, quæ ad ipſum pervenerant Hereditario jure, utpote, quæ de patrimonio ejus erant, per manum liberi hominis, Gothofridi de Breda, ſæpedictæ Tungerlenſi Eccleſiæ tradidit, & legitime affectavit, & poſt in brevi, divinâ inſpiratione permotus, in eadem Eccleſia ſe ipſum reddidit. Hujus rei teſtes ſunt Henricus de Scoten, Reingotus de Suindrecht, Sigerus de Berga, Herimannus, Wilhelmus, Uſmarus, Thibaldus. Quod autem à prædictis fidelibus factum eſt ſalvo Epiſcopali jure, preſenti chartulæ & ſigillo noſtro confirmamus, & auctoritate Dei, & noſtrâ, ratum haberi præcipimus. Actum eſt hoc anno ab Incarnatione Domini Milleſimo centeſimo quinquageſimo ſeptimo, Indictione quartâ. (Sigillatæ erant Originales majori ſigillo ex cera dependenti, duplici caudâ per ſigillum quondam transfixâ, quod propter vetuſtatem corruptum eſt.)

In den name der Heylige en Onverdeelde Drieëenigheid. Ick Hendrick, de tweede van dien naam, door Gods genade, Biſſchop van Luyck, aan alle gelovigen in Kriſtus, zoo tegenwoordigen als toekomenden. De plicht van ons Ampt vereyſcht altyt dat wy ons bevlytigen, om aan alle gelovigen in Kriſtus, zoo veel wy immers kunnen, vorderlyk en van nut te mogen weſen; Daarom is 't, dat wy, ter bede van Broeder Huybrecht, Eerwaerdig Abt van Tongerlo, dit tegenwoordig blad hebben doen beſchryven, in getuygenis der beveſtiging van het vry goedt, 't gene de Kerk van Tongerloo in Niſpen bezit: Want Arnulfus, toegenaamd de Brabander, heeft een hoeve vry en wettig aan de Kerk van Tongerloo bewezen, voor zyne en zyner Voorouderen zielen Zaligheid: Naderhant heeft Arnulfus, zoon van den gemelden Arnulfus, twee gedeeltens der Thienden van Niſpen, en het beſtier der Kerke aldaar, insgelycks ook twee gedeeltens der Thienden van Zundert, en het beſtier dier Kerke, welke by erfrecht aen hem gekomen waren, als zyn vaderlyk goedt zynde, door handen van Godevaert van Breda, aan de meergemelde Kerk van Tongerloo overgegeven, en aan dezelve wettig bewezen. En kort daar nae, door Goddelyke ingeving bewogen zynde, heeft hy zich zelve tot de gemelde Kerk begeven. De getuygen dezer zaak zyn, Hendrik van Schoten, Reynier van Zwyndrecht, Zeger van Bergen, Herman, Willem, Uſman, Thibald. Het gene nu dus door de voornoemde gelovigen gedaan is, behoudens het recht des Biſſchops, hebben wy met dezen tegenwoordigen brief beveſtigt, en van Gods en onzentwegen bevolen, dat het zelve zal vaſt en beſtendig wezen. Gedaen in dit jaar, naa de geboorte des Heeren Duyſend, eenhondert en ſeven en vyftig, de vyfde Indictie (*De oorſpronkelyke brief was bezegelt met een groot zegel in waſſche nederhangende, 't geen eer-*

Digitized by Google

eertyds met een dubbelde ſteert doorſtoken was, maar door ouderdom vergaan is.)

Wy Burgemeeſteren, Schepenen, ende Raet der Stadt van Antwerpen, doen condt ende kennelycken allen den geenen, die deſe letteren ſullen ſien, ofte hooren leeſen, dat wy op heden date deſer geſien, ende geviſiteert hebben ſeeckeren brieve, geſchreven ende beſegelt als vooren, ende bevonden den ſelven noch ter tyt gans gave, geheel, ende ongecancelleert, ſonder argeliſt. Ende des t'oirconden hebben wy den ſegel ter ſaecke deſer voorſz. Stadt van Antwerpen deſe letteren doen opdrucken, op den achſten dach der maent Auguſti, van den jaere onſes Heeren Duyſent ſes hondert ende acht en veertich. Ende verclaeren de bovenſtaende Copie metten ſelven Origineelen brieve van woorde tot woorde te accorderen. (*Ende was geteyckent.*) DELLA FAILLE.

N°. 80.

Willem Graef van *Holland* geeft aan *Willem van Duvenvoorde* het Scout Ambacht van *Geertruidenberg* enz.

Wy Willem Grave van Henegouwe, van Hollant, van Zeelant, en Here van Vrieſlant, maken condt ende kenlic allen luden, Dat wy om menigen trouwen dienſte, die ons Willem van Duvenvoirde, onſe trouwe Kamerlinc, gedaen heeft ende noch doen ſal, hem gegeven hebben ende geven hem mit deſen brieve, te ſinen live, al ſo lange als hy levet, onſe Scoutambochte van onſer poirte van Sente Gheerdenberge, metten boete van twee ſcelling, vertychte ende vordebanne, ende alle boeten van tien ſcellinc, ende voirt van allen anderen boeten, ende vervalle die dair boven ſyn, ende daer bynnen vervallen, dair ſal hy aff hebben den derden pennige in diere manieren alſe andere ambachtsheid hebben bynnen onſen Landen van Zuuthollant. Ende van de andere deele van den boeten ende van den vervalle die ons aencomt, ſal hy off die ghene dien hy dair ſetten ſal, ons off onſen Bailliu van Zuuthollant goede Rekeninge doen als wys begeren. Voirt ſo hebben wy hem gegeven alle onſe quaveele die wy hebben doin maken tot Sente Gheertruydenberge, in manieren als dat hy dair mede ſal doen maken een Steenhuys, ende eene veſte, dair hy aen leggen ſal van ſyns ſelfs gelde, bynnen twee jaren naeſtcomende tote duyſent ponden tornoyſe (den groten over ſeſtien penninge gerekent;) ende was dat ſake dat hy dair meer aen leyde ter goeder Rekeninge, dat ſouden wy hem off onſe erfgenamen betalen. Ende dit voirſz. Huys ende veſte ſal hy en ſyn erfgenamen van ons houden te rechten leene, ende alſet gemaict is bi onſer poirte van Sente Gheertrudenberge voirſeit, ſal hyt houden ende verwaren op ſinen koſt, het en ware offer oirloge in den Lande quame, dat ons off onſen nacomelingen aenghinge, ende wys behoefden te beſetten, dat ſoude ſyn op onſen koſte. Ende wy beloven in goeden trouwen voir ons ende voir onſe erfgenamen Willaem voirſeit ende ſinen erfgenamen hier in te houden, ende te waren in ſulker maniere alſt voirſeit is. Omme dat wy willen dat dit vaſte ende geſtade blive gehouden, ſonder enech gebreck, ſo hebben wy deſen bryff beſegelt met onſen ſegelen, Ende in orkondſcapen ende te meerre veſteniſſe, ſo hebben wy gebeden onſen lieven ende getruwen Heeren Jacop bi der gnaden Gods Biſſcop van Suden, onſen lieven ende getrouwen Heren Colyn Abt van Middelborch, onſen trouwen Manne Heren Symon van Benthem, dat ſy deſen bryff met ons beſegelen willen met hoere ſegelen. Ende wy Jacop bi der gnaden Gods Biſſcop van Zuden, Colyn Abt van Middelborch ende Symoen van Benthem, Ridder, hebben, in kenniſſen dat wy dair over waren, deſen brieff beſegelt mit onſen ſeglen: Gegeven in die Hage, oppe Sente Bartelmeus daghe int jair ons Heren M. CCC. drie ende twintich.

Digitized by Google

N°. 81.

Willem Graef van *Hollandt*, geeft aan *Jan van Polanen* Heer van de *Leck*, den Borcht van *Geertruidenberch*.

Willem Grave van Heynegouwen, van Hollant, van Zeelant ende Heer van Vrieſlant, maken cond ende kenlic allen luden die deſen brieff ſullen ſien ofte hooren leſen, Dat wy voir ons ende voir onſe nacomelinge gegeven hebben ende geven onſen lieven ende getruwen Ridder, Manne en Raet, Heren Janne van Pollanen Heer van der Leck, ende ſinen nacomelinge, omme menigen truwen dinſt die hy, ſin Ouders, ons ende onſen Voirvorders dicwile gedain hebn, ende noch doin ſullen, onſe borch tot Sente Gheertruden Berge, borchſate dair aff te ſine, met dien hondert ponden Hollandſe penninge ſjaars, alle jare tot Bamiſſe te betalen, die wy hem geven voir ſinen wedden, ende die wy hem bewiſen op dat broeck dat Gheerits van Wieldrecht, dair Godt die ziele aff hebn moet, plach te weſen, liggende tuſſchen den wegh dairmen gaet tot Oeſterhoutwairt aen die een ſide, ende onſe borch tot Sente Gheertruden Berge voregenoemt ain dander zyde, die Heer Willem van Duvenvorde, Heer van Oeſterhout, onſe trouwe Kamerlinc, op deſen dagh opheft, Ende metten Gerechte tot Sente Gheertruden Berge voirſz. Scoutete ende Schepenen dair te ſetten, na ſinen wille ende goeduncken, alſo dicwile alſt hem goet ende orberlic dunct ſyn, mit alrehande forfayte, boete ende vervalle, die bynnen der Vryheyt van Sente Gheerden Berge voirſz. verſchynen ſullen, en die men metten Schepen van Sente Gheertruden Berge voirſz. bedinge ſal, off ſculdich is te bedinge, Dats te weten, In den erſten, ſo ſal Heer Jan van Pollane voirgenoemt hebben alle die boeten ende vervalle tot thiene ſcellinge Hollands toe, ende dair beneden, voort ſo ſal Heer Jan van Pollanen voirgeſz. hebben dat derdendeel van al den groten boeten en forfayten, die bynnen der Poirten en Vryheyt van Sente Gheertruden Berge vurſch. verſchynen ſullen, ende die men metten Scepenen van Sente Gheertruden Berge bedingen ſal, off ſculdich is te bedinge, als voirſz. is, gelik andere Ambochtsheren in onſen lande van Zuuthollant, gelikerwys dat die brieve houde, Dat Heer Willem van Duvenvorde Heere van Oeſterhout voirſch. dair off heeft, van onſen lieven Heere ende Vader, dair Godt die Siele aff hebben moet, beſegelt met ſinen ſegele. Welke Borch, Renten, Heerlichede ende Vervalle vurgeſz. met allen horen toebehoren, Heer Jan van Pollanen Heere van der Leck voirſz. houden ſal van ons ende onſen nacomelinge in allen maniere, alſe hy van ons houdende is die Heerſcapie van der Lecke, gelikerwys als die brieve ſpreken, die wy Heren Janne van Pollanen vurgeſz. dair aff gegeven hebben, met onſen ſegele beſegelt. In orconde deſen brieve beſegelt met onſen ſegele. Gegeve int jair ons Heren Duſent driehondert vier ende veertich, des Dinxdaechs voir Bamiſſe. (*Aldus geteykent*) *De Juſſu Domini Comitis, præſentibus Domino Tielmanno Moelen & Hermanno de Zwete.* S. Lais.

Digitized by Google

No. 82.

Bulle van *Nicolaes den V.*, Paus van *Romen*, waar by hy aan *Maria van Loon*, Gravinne van *Naſſau*, verſcheide gunſten verleent.

Nicolaus, ſervus ſervorum Dei, Dilecte in Chriſto Filiæ, nobili mulieri Mariæ de Loz Comitiſſæ de Naſſouwen, Leod. Dioc, Salutem & Apoſtolicam benedictionem. Provenit ex tuæ devotionis affectu, quo Nos & Romanam Eccleſiam reveris, ut petitiones tuas, illas præſertim quæ animæ tuæ ſalutem reſpiciunt, ad exauditionis gratiam admittamus. Hinc eſt, quod nos tuis ſupplicationibus inclinati, ut Confeſſor ydoneus, ſecularis vel regularis, quem duxeris eligendum, omnium peccatorum tuorum, de quibus corde contrita & ore confeſſa fueris, ſemel in vita & ſemel in mortis articulo duntaxat, plenariam remiſſionem tibi, in ſinceritate fidei, unitate Sanctæ Romanæ Eccleſiæ, ac obedientia & devotione noſtra, vel ſucceſſorum noſtrorum, Romanorum Pontificum canonice intrantium, perſiſtenti, Apoſtolicâ auctoritate concedere valeat, devotioni tuæ, tenore præſentium, indulgemus. Sic tamen, quod idem Confeſſor de his, de quibus fuerit alteri ſatisfactio impendenda, eam tibi, per te, ſi ſupervixeris, vel heredes tuos ſi tunc fortè tranſieris, faciendam injungat, quam tu vel illi facere teneamini, ut præfertur. Et ne, quod abſit, propter hujusmodi gratiam reddaris proclivior ad illa impoſterum committenda, volumus, quod ſi, ex conſtantia remiſſionis hujusmodi, aliqua forſan commuteres, quoad illa prædicta remiſſio tibi nullatenus ſuffragetur. Et inſuper quod per unum annum, à tempore quo præſens noſtra conceſſio ad tuam notitiam pervenerit, computandum, ſingulis ſextis feriis, ſine impedimento legitimo jejunes, quod ſi prædictis feriis, ex præcepto Eccleſiæ, regulari obſervantiâ, pœnitentiâ injunctâ, voto vel alias jejunare tenearis, unâ aliâ die ſingulari Septimanarum ejuſdem anni, quo ad jejunandum ut præmittitur, non ſis aſtricta, jejunes. Et ſi in dicto anno, vel aliqua ejus parte, eſſes legitime impedita, anno ſequenti, vel alias qua primum poteris, modo ſimili ſupplere hujusmodi jejunium, in toto vel in parte, quandocunque commode adimplere non potueris, eo caſu Confeſſor ydoneus, quem ad hoc elegeris, jejunium in alia pietatis opera, prout animæ tuæ ſaluti videbitur expedire, commutare valeat, quæ

Nicolaes, knegt der knegten Gods, aan onze zeer geliefde dochter in Kriſtus, de Edele Vrouwe Maria van Loon Gravinne van Naſſau, in 't Biſdom van Luyck, heyl en onzen Apoſtoliſchen zegen. Het is om de opregte genegentheid, waar mede gy ons en de Roomſche Kerk eert, dat wy uwe beden, voornamentlyk die welke uwer zielen zaligheid betreffen, gunſtiglyk wel willen verhooren. Daarom is 't dat wy, ter uwer beden geneygt wezende, aan uwe Godtsvruchtigheit, mits deezen, vergunnen, dat een bekwaam wereltlyck of Geeſtelyck Biechtvader, dien gy daer toe zult willen verkiezen, door onze Apoſtoliſche macht zal vermogen, u, eens gedurende uw leven, en eens in uw ſterfuur, te verleenen een vollen aflaet en vergeving van alle uwe zonden, welke gy met een boetvaerdig hert zult hebben gebiecht en met den monde beleden, by aldien gy namelyk in de oprechtigheid des geloofs, in de gemeenſchap der H. Roomſche Kerk, en in de gehoorzaemheid en aenkleving aan ons of onze navolgers de Pauſen van Romen, door een wettige Kerkelyke verkiezing den H. Stoel beklimmende, zult volharden; zoodanig egter, dat de zelfde Biechtvader, wegens zaken, waer omtrent aan een derde voldoening moet gegeven worden, u zal opleggen, die, of zelven, zoo gy in 't leven blyft, of door uwe Erfgenamen, indien gy aflyvig wierdt, te geven, dewelke gy of zy lieden oock gehouden zullen wezen na te komen, gelyk voorſz. is. En op dat gy door dusdanige gunſt niet des te ligtvaardiger moogt worden om diergelyken in 't toekomende wederom te doen, zoo willen wy, indien gy, u op de kragt en het vermogen van zoodanige kwytſcheldinge verlaatende, miſſchien op nieuw iets diergelyk kwaamt te doen, dat die vergeving u alsdan geenzins zal te ſtade komen. Daarenboven zult gy ook gedurende een jaar, te rekenen van den tyd dat deze onze ver-

quæ tu pari modo adimplere debeas. Alioquin præſens noſtra conceſſio nullius ſit roboris vel momenti. Nulli ergo omnino hominum liceat hanc paginam noſtræ conceſſionis infringere, vel ei auſu temerario contra ire. Si quis autem hoc attemptare præſumpſerit, indignationem Omnipotentis Dei, & Beatorum Petri & Pauli Apoſtolorum ejus, ſe noverit incurſurum. Datum Romæ, apud Sanctum Petrum, Anno incarnationis Domini Milleſimo quadringenteſimo octavo, Quinto Kalend. Julii, Pontificatûs noſtri Anno ſecundo. (Et erat ſubſignatum) A. DE FLORENTIA.

vergunning tot uwe kennis zal gekomen zyn, telkens om den ſesden dag, 't en ware gy daar van wettelyk verhinderd wierde, vaſten; doch zoo gy op de voornoemde dagen, het zy volgens het gebod der Kerk, of uit hoofde der penitentie u in de biecht opgelegt, ofte wel wegens een gedaane gelofte, of anderzints reeds gehouden waart te vaſten, zult gy in dat jaar op eenen anderen byzonderen dag der weke vaſten, op welken gy niet verplicht zyt om eene der voorſz. oorzaaken de vaſten te onderhouden. En indien gy geduurende dat jaar, of een gedeelte van dien, wettig verhindert waart, zult gy in het volgende jaar, zoo ras gy zult vermogen, de gemelde vaſten op de voorſz. wyze gehouden zyn te vervullen. Verders, indien gy miſſchien de voorgemelde Vaſten in het geheel of ten deele niet kondt houden, in dat geval zal een bekwaam Biechtvader, welken gy daer toe zult verkoren hebben, dien Vaſten in andere Godvruchtige werken, zoo als het tot uwer zielen Zaligheid beſt zal ſchynen, mogen verwiſſelen, welke gy alsdan insgelyks zult moeten vervullen, zullende anderzints deze onze vergunning van geene kracht en waarde zyn. Het zal derhalven aan niemant ter weerelt geoorloft zyn dezen onzen vergunbrief te verbreken, of lichtvaerdig iets daar tegen te doen: zoo echter iemandt zich wilde verſtouten zulks te ondernemen, die zy mits deezen gewaarſchouwt, dat hy zich de gramſchap van Godt Almachtig, en van de Heylige Apoſtelen Pieter en Paulus, daar door zal op den hals haalen. Gegeven in Romen te St. Pieter, in 't jaar naa de geboorte des Zaligmakers Duyzend vierhondert agt en veertig, den agt en twintigſten van Zomermaant, in 't tweede jaar van ons Pausſchap. (*Es was ondertekent*) A. DE FLORENTIA.

N°. 83.

Brief van *Jan* Hertog van *Brabant*, waar by hy *Engelbrecht* Graaf van *Naſſau* vryſpreekt van 't gene denzelven te laſte was gelegt.

Jan bi der Gracien Gods, Hertoge van Lotharinge, van Brabant ende van Lymborch, Marcgreve des Heylichs Rycs, Greve van Henegow, van Hollant ende van Zeelant, ende Heer van Vrieſlant, Allen den genen die deſen brieff ſul-

Digitized by Google

ſullen ſien, Saluit, Wy doen te weten, ende kennen openbaerlic mit deſen Brieve, dat wy nie gevuelt en hebben noch gewaer worden en ſyn, dat onſe lieve Neve, getruwe Raet ende Kamerlinck, Engelbrecht Greve tot Naſſow, Heere ter Leck ende tot Breda, hem gepynt mucht hebben enige ſtucken voirt te ſetten, of te helpen voirtſetten, die ons jegen dragen of te weder weſen muchten, of dair mit wy ons ſelfs, onſs lande of onſs vortliker mogentheyt onmechtich weſen muchten in enigerwys, ende off hem dat yemant opgeſeecht hedde, of ſeggen muchte, ſo kennen wy dat hy des onſchuldich is, ende hem dair aff ontſchuldige, verdragen wy hem des, Want wy hem altyt goet ende getruwe, willich ende bereet vonden hebben, onſs te dienen ende alle ſaken te doen, tot deſen dage toe, Ende des torconden hebben wy onſen ſegel aen deſen Brieff doen hangen. Gegeven in onſe Stad van Nyvel, den xxix^ſte dach in Merte, int jair onſs Heeren Duſent CCCC. twee ende twintich, na gewoenten onſs Hoefs. (*Onder ſtont*)

By minen Heere den Hertoge, dair by waren van ſinen Rade, die Joncheer van Zeyn, die Heer van Rotzelair, Johan van Glymes, ende die Proiſſt van Cameryck.

N°. 84.

Verklaring der Baenrodzen, Ridderſchap en Steden van *Brabant*, ten voordeele van *Engelbrecht* Graef van *Naſſau* enz.

Wy Baenroitſen, Ridderſchap, Stede ende Vryheyden des Lants van Brabant, doen cond ende kenlic allen den ghenen die deſen Brieff ſullen ſien oft horen leſe, dat wy nye gevuelt noch gehoirt en hebben, noch in eenigen ſaecken gewaer en zyn worden, dat die Edele onſe lieve Neve, Swager ende Joncheer Engelbrecht Greve tot Naſſow, Heere ter Leck ende tot Breda, alſulcken verbont ende verbynteniſſe als voirmaels de drye State des Lants van Brabant voirſz., ter eeren onſs liefs Heere Gods, en tot orbore, profyt ende tot behoef des Hoge geboren Vorſten ende Heeren Hertoge van Brabant ende van Lymberch, Grave van Henegow, van Hollant ende van Zeelant, onſe genadigen Heer, en des gemeynes Lants, onderlingen ende ſamentlic gemaeckt hebben ende overcomen ſyn, nu of in enegen tyt gebroken heeft, of geſtoort zoude hebben . . . . . het ſy int principael of in enigen van ſinen articulen gedaen, mer heeft die voorſz. Joncheer Engelbrecht tvoorſz. Verbont wael getruwelic ende geſtentelic gehouden, ende alle wege dair toe gedaen ende noch dagelicks doet, gelyc hy na inhebben des ſelven Verbonds ſculdich is te doen. Ende of Heer Reyner van Berge, Ridder, die tvoirſz. Verbont gelyc ons lyflyc ten Heyligen geſwore heeft te houden, ende die op tſelve Verbont alrehande ſcrift ende redene geſchreven ende geſeeght heeft, op enigen dien dat gedoert als wy verſtaen, dat ſelve Verbont wael gehouden heeft alſo dat behoirt, der die voirſz. Heer Reyner ſelve wael weten. Gegeven onder ſegel der Stat van Loven *ad cauſas* hier aen gehangen, Des wy ſamentlic in deſen ſelen gebruyken, Thien dage in Aprille, int jair ons Heeren Duyſent vierhondert dry ende twintich.

Digitized by Google

N°. 85.

Requeſt, by Prins *Willem den I.* aan den Keyzer overgegeven, om de Appellatie van de Hooft- en Schepenbancken te *Breda* in eene Reformatie te veranderen.

AAN DEN KEYSER

Vertoont in aller ootmoet uwen ootmoedigen Vaſſal ende Dienaer Willem Prince van Aurange, Grave van Naſſou, Baender Heere van Breda, dat in de jare Duyſent dryehondert vyftich tuſſchen Hertogh Jan van Brabant ende ſyne Kinderen ter eenre, ende Heer Jan van Polanen ter anderen, ſynde coop geſchiet van de Baanderye, Stadt, Landt en Heerlyckheyt van Breda, onder verſcheyde andere beſonderheden aldaer voorgevallen, uytdruckelyk gehandelt en overcommen is, dat van alle tgene by Schepenen of Mannen van Leenen van den voorſz. Heer Jan van Polanen, alſdan Cooper van de gemelde Baenderye, ſoude geweſen worden, men niet en ſoude connen provoceren noch appelleren aen eennige anderen Rechteren, na welcke overeencomminge alle Vonniſſen geweſen by de Schepenen van de voorſz. Stadt Breda, twelck men heyt in de Schepenenbanck, en oock de geweſene by de Mannen van Leenen van de voorſz. Baenderye, 't welck men heyt in de Hooftbanck, hebben gehadt plaetſe en cracht van Arreſt, ſonder dat deffect oft executie van die oyt ſyn beleth door appellatie oft anderſſins, behalvens dat eennige tyt herrewaerts de Officieren Fiſcalen van Uwe Cancellerye in Brabant gepooght hebben, de Vonniſſen van de voorſz. Schepenen en Hooftbancke van Breda appellabel te maecken en doen reſſorteren onder den Rade van Brabant, Ende terwylen dat den Remonſtrant in Voochdye was, mits ſyne jonge jaaren, hebben ſy ſulcken vervolgh en moeyte aengewent, dat eyndelyck Uw Majeſteyt in 't jaar 1550. op ſyn laetſte vertreck uyt deſe Landen nae Duytſchlant, appointeerden, by proviſie alleen, en tot dat anders ſoude ſyn gediffinieert nae volcomere kenniſſe van ſaecken, dat men ſoude connen appelleren aen Uwe Cancellerye van Brabant van de Vonniſſen van de voorſz. Schepenen, ſonder voorders uyttedrucken oft ſpreken, en ſonder daer onder te begrypen de Vonniſſen van de voorſz. Hooftbancke. Ende des niettegenſtaende hebben eennige onder decxſel van Uw voorſz. proviſioneel Appointement, hen vermeten te appelleren van de Vonniſſen van de voorſz. Hooftbancke, dewelcke in de voorſz. Cancellerye aengenomen ſyn, waer door de executien van de voorſz. Vonniſſen beleth ſyn: Uwen Procureur Fiſcael pretenderende, dat Uw proviſioneel Appointement daer in ſoo wel plaetſe moet grypen als in de Vonniſſen van Schepenen: Den Suppliant ſuſtinerende het tegendeel; door welck verſchil, en andere dergelycke die dagelycx connen overcomen, en oock door ſoo veel beuſelachtige Appellatien, die de quaetwillige daegelycx aenvangen, ſelfs in ſaken van ſeer clyne en byna van geene gewichte, den loop van Rechtspleginge tot Breda ſulcx is beleth, dat alles blyft ſonder effect en executie, en eyndelyck ſoude weſen den heelen ondergang van de voorſz. Plaetſe.

Om waer inne te voorſien, ten eynde de Juſtitie aldaer beter ſoude mogen werden bedient ende geëxecuteert, ende om het voorſz. incidentele verſchil te dooden, en andere diergelycke, ſoo ſoude den voorſz. Remonſtrant toeſtaen, dat terwyle 't verſchil over 't principael ongeſlift is hangende, en ſonder prejudicie van dien, Uw voorſz. proviſionele Ordonnantie plaetſe ſoude hebben, ſoo wel in Vonniſſen van de voorſz. Hooft- als Schepenenbancke, mits in deſen en d'andere den wegh van Appellatie ſy verandert in Reformatie, ſoo wel voor de Vonniſſen alreede geweſen, en daer van geappelleert is, als die noch te wyſen ſyn, en dat door Uw Majeſteyt alſoo werden verclaert tot den uyteynde van de principalen queſtie, die door deſen middel niet minder als door den wech van Appel ſal van Uwen wegen voorſien ſyn tegens de misbruike oft andere ongeregeltheden die ondertuſſchen commen voorvallen in de voorſz. Vonniſſen, om te ſyn verandert en gereformeert door de Uwe, indien het alſoo behoort,

Digitized by Google

hoort, ende ſal den loop ende executie van de Juſtitie tot Breda voorſz. niet beleth worden.

Den voorſz. Remonſtrant bidt ootmoedelyck aan Uwe Majeſteyt de voorſz. bewillinge te willen aennemen, onder de proviſie en modificatie voorſz., ende doen opmaecken Acten in behoorlycke maniere, dobbel voor de eene en d'andere van de Parthyen.

(*Onder was aldus geapoſtilleert*:)

Geſien d'Advys van die van den Raedt van Brabant op deſe Requeſte, en nae gedaen rapport van alles aen den Keyſer, ſyn Majeſteyt bewillicht aen de Suppliant, dat ſyn Hooftbanck van nu aff aen ſal weſen reformabel, en dat de Appellatien aengevangen van Vonniſſen alreede gegeven by ſyn voorſz. Hooftbanck, ſullen veranderen in Reformatie en geëxecuteert, ſoo wel die gegeven ſyn als gegeven ſullen worden, behoudelyck cautie, ſoo verre als 'er executie valt: mitsgaders oock ten inſichte van Vonniſſen, die in toecommende by de Schepenen gegeven ſullen worden, behoudelyck dat de Vonniſſen van Schepenen, daer van alreede geappelleert is, niet en ſullen geëxecuteert worden, noch de Appellatie van deſelve verandert in Reformatie, maer ſullen haer gedragen na de cracht van Appellatie tot uyteynde van de ſaecken. Gedaen tot Bruſſel den 21. dagh van December, int jaer 1554. (*Synde geparapheert*) V. vt. (*en noch leeger*) MARIE.

N°. 86.

Ordonnantie van *Hendrik* Graef van *Naſſau*, aangaende de Veſtkamer te *Breda*, enz.

Den Grave van Naſſou, onſen Droſſaert van Breda, Salut. Alſoo wy by deliberatie van Rade en daer op gehad d'Advys van de Borgemeeſteren, Schepenen en Rade onſer Stadt Breda voorſz., geordonneert en geſtatueert hebben, tot vermeerdering van de gemeene welvaert ende vordering van de neeringe binnen onſen voorſz. Stadt, oock tot onderhoudinge van onſe Rechten en Domeynen, dat men voortaen Losrenten en Lyfrenten ſal mogen verkopen, ende die goeden en veſten, ſonder deſelve by Kerckgeboden oft anderſints te derven publiceren, Dat men oock van Huyſen, ſtaende binnen de voorſz. Stadt van Breda, die by voorgaende Publicatien en openbare Zitdagen verkogt ſullen worden, egeen Naderſchappe van bloetswegen en ſal mogen leggen, maar dat deſelve den Kooper ſonder eenige veranderinge blyven ſullen, het en ware dat deſelve uyterhant oft heymelyck, ſonder openbare Proclamatie ende Zitdagen verkoft worden, In welken gevalle de Naderſchap ſtadt grypen ſal, in manieren ſoo dat tot nu toe geuſeert is geweeſt. Dat om te verhueden vele frauden en bedrogh, ende onder andere verſteeckinge van onſen Veſtgelde ons toebehoorende in onſen Lande van Breda, men alle Contracten van Vercoope van Erven, ende van Belaſtinge van dien met Erf-, Los- oft Lyfrenten, Erffmangelingen ende andere Contracten daer Veſtinge toe behoort, ſoo wel van onſer voorſz. Stadt, als van de Dorpen ons Lants, ter Veſtinge van derſelver onſer Stadt van outs ſtaende ende behoorende, doen ſal binnen derſelver onſer Stadt by de Schepenen, tzy van de Stadt oft van de Dorpen voorſz., ſoo dat behooren ſal, ende metten Secretaris derſelve Stadt, ende egeenen anderen, die gewoonlyck is de voorſz. Veſtinge te doen, ende ons van den Rechten van dien te reſponderen. Ende om dat van noden is, dat een iegelyck kennis hier aff hebbe, en dat de voorſz. Ordonnantien ende Statuyten onderhouden worden, Bevelen wy u ſeer ernſtelyck, dat gy deſelve Ordonnantien ende Statuyten doet publiceren ende openbaerlyck doet uytroepen, ſoo in onſe voorſz. Stadt, als anders in onſe Landen van Breda, daer dat behooren ſal, dat gy oock deſelve doet inſchryven in de boecken ende regiſteren daer het van no-

Digitized by Google

N°. 85.

Requeſt, by Prins *Willem den I.* aan den Keyzer overgegeven, om de Appellatie van de Hooft- en Schepenbancken te *Breda* in eene Reformatie te veranderen.

AAN DEN KEYSER

Vertoont in aller ootmoet uwen ootmoedigen Vaſſal ende Dienaer Willem Prince van Aurange, Grave van Naſſou, Baender Heere van Breda, dat in de jare Duyſent dryehondert vyftich tuſſchen Hertogh Jan van Brabant ende ſyne Kinderen ter eenre, ende Heer Jan van Polanen ter anderen, ſynde coop geſchiet van de Baanderye, Stadt, Landt en Heerlyckheyt van Breda, onder verſcheyde andere beſonderheden aldaer voorgevallen, uytdruckelyk gehandelt en overcommen is, dat van alle tgene by Schepenen of Mannen van Leenen van den voorſz. Heer Jan van Polanen, alſdan Cooper van de gemelde Baenderye, ſoude geweſen worden, men niet en ſoude connen provoceren noch appelleren aen eennige anderen Rechteren, na welcke overeencomminge alle Vonniſſen geweſen by de Schepenen van de voorſz. Stadt Breda, twelck men heyt in de Schepenenbanck, en oock de geweſene by de Mannen van Leenen van de voorſz. Baenderye, 't welck men heyt in de Hooftbanck, hebben gehadt plaetſe en cracht van Arreſt, ſonder dat deffect oft executie van die oyt ſyn beleth door appellatie oft anderſſins, behalvens dat eennige tyt herrewaerts de Officieren Fiſcalen van Uwe Cancellerye in Brabant gepooght hebben, de Vonniſſen van de voorſz. Schepenen en Hooftbancke van Breda appellabel te maecken en doen reſſorteren onder den Rade van Brabant, Ende terwylen dat den Remonſtrant in Voochdye was, mits ſyne jonge jaaren, hebben ſy ſulcken vervolgh en moeyte aengewent, dat eyndelyck Uw Majeſteyt in 't jaar 1550. op ſyn laetſte vertreck uyt deſe Landen nae Duytſchlant, appointeerden, by proviſie alleen, en tot dat anders ſoude ſyn gediffinieert nae volcomere kenniſſe van ſaecken, dat men ſoude connen appelleren aen Uwe Cancellerye van Brabant van de Vonniſſen van de voorſz. Schepenen, ſonder voorders uyttedrucken oft ſpreken, en ſonder daer onder te begrypen de Vonniſſen van de voorſz. Hooftbancke. Ende des niettegenſtaende hebben eennige onder decxſel van Uw voorſz. proviſioneel Appointement, hen vermeten te appelleren van de Vonniſſen van de voorſz. Hooftbancke, dewelcke in de voorſz. Cancellerye aengenomen ſyn, waer door de executien van de voorſz. Vonniſſen beleth ſyn: Uwen Procureur Fiſcael pretenderende, dat Uw proviſioneel Appointement daer in ſoo wel plaetſe moet grypen als in de Vonniſſen van Schepenen: Den Suppliant ſuſtinerende het tegendeel; door welck verſchil, en andere dergelycke die dagelycx connen overcomen, en oock door ſoo veel beuſelachtige Appellatien, die de quaetwillige daegelycx aenvangen, ſelfs in ſaken van ſeer clyne en byna van geene gewichte, den loop van Rechtspleginge tot Breda ſulcx is beleth, dat alles blyft ſonder effect en executie, en eyndelyck ſoude weſen den heelen ondergang van de voorſz. Plaetſe.

Om waer inne te voorſien, ten eynde de Juſtitie aldaer beter ſoude mogen werden bedient ende geëxecuteert, ende om het voorſz. incidentele verſchil te dooden, en andere diergelycke, ſoo ſoude den voorſz. Remonſtrant toeſtaen, dat terwyle 't verſchil over 't principael ongeſliſt is hangende, en ſonder prejudicie van dien, Uw voorſz. proviſionele Ordonnantie plaetſe ſoude hebben, ſoo wel in Vonniſſen van de voorſz. Hooft- als Schepenenbancke, mits in deſen en d'andere den wegh van Appellatie ſy verandert in Reformatie, ſoo wel voor de Vonniſſen alreede geweſen, en daer van geappelleert is, als die noch te wyſen ſyn, en dat door Uw Majeſteyt alſoo werden verclaert tot den uyteynde van de principalen queſtie, die door deſen middel niet minder als door den wech van Appel ſal van Uwen wegen voorſien ſyn tegens de misbruike oft andere ongeregeltheden die ondertuſſchen commen voorvallen in de voorſz. Vonniſſen, om te ſyn verandert en gereformeert door de Uwe, indien het alſoo behoort,

Digitized by Google

hoort, ende ſal den loop ende executie van de Juſtitie tot Breda voorſz. niet beleth worden.

Den voorſz. Remonſtrant bidt ootmoedelyck aan Uwe Majeſteyt de voorſz. bewillinge te willen aennemen, onder de proviſie en modificatie voorſz., ende doen opmaecken Acten in behoorlycke maniere, dobbel voor de eene en d'andere van de Parthyen.

(*Onder was aldus geapoſtilleert*:)

Geſien d'Advys van die van den Raedt van Brabant op deſe Requeſte, en nae gedaen rapport van alles aen den Keyſer, ſyn Majeſteyt bewillicht aen de Suppliant, dat ſyn Hooftbanck van nu aff aen ſal weſen reformabel, en dat de Appellatien aengevangen van Vonniſſen alreede gegeven by ſyn voorſz. Hooftbanck, ſullen veranderen in Reformatie en geëxecuteert, ſoo wel die gegeven ſyn als gegeven ſullen worden, behoudelyck cautie, ſoo verre als 'er executie valt: mitsgaders oock ten inſichte van Vonniſſen, die in toecommende by de Schepenen gegeven ſullen worden, behoudelyck dat de Vonniſſen van Schepenen, daer van alreede geappelleert is, niet en ſullen geëxecuteert worden, noch de Appellatie van deſelve verandert in Reformatie, maer ſullen haer gedragen na de cracht van Appellatie tot uyteynde van de ſaecken. Gedaen tot Bruſſel den 21. dagh van December, int jaer 1554. (*Synde geparapheert*) V. vt. (*en noch leeger*) MARIE.

N°. 86.

Ordonnantie van *Hendrik* Graef van *Naſſau*, aangaende de Veſtkamer te *Breda*, enz.

Den Grave van Naſſou, onſen Droſſaert van Breda, Salut. Alſoo wy by deliberatie van Rade en daer op gehad d'Advys van de Borgemeeſteren, Schepenen en Rade onſer Stadt Breda voorſz., geordonneert en geſtatueert hebben, tot vermeerdering van de gemeene welvaert ende vordering van de neeringe binnen onſen voorſz. Stadt, oock tot onderhoudinge van onſe Rechten en Domeynen, dat men voortaen Losrenten en Lyfrenten ſal mogen verkopen, ende die goeden en veſten, ſonder deſelve by Kerckgeboden oft anderſints te derven publiceren, Dat men oock van Huyſen, ſtaende binnen de voorſz. Stadt van Breda, die by voorgaende Publicatien en openbare Zitdagen verkogt ſullen worden, egeen Naderſchappe van bloetswegen en ſal mogen leggen, maar dat deſelve den Kooper ſonder eenige veranderinge blyven ſullen, het en ware dat deſelve uyterhant oft heymelyck, ſonder openbare Proclamatie ende Zitdagen verkoft worden, In welken gevalle de Naderſchap ſtadt grypen ſal, in manieren ſoo dat tot nu toe geuſeert is geweeſt. Dat om te verhueden vele frauden en bedrogh, ende onder andere verſteeckinge van onſen Veſtgelde ons toebehoorende in onſen Lande van Breda, men alle Contracten van Vercoope van Erven, ende van Belaſtinge van dien met Erf-, Los- oft Lyfrenten, Erffmangelingen ende andere Contracten daer Veſtinge toe behoort, ſoo wel van onſer voorſz. Stadt, als van de Dorpen ons Lants, ter Veſtinge van derſelver onſer Stadt van outs ſtaende ende behoorende, doen ſal binnen derſelver onſer Stadt by de Schepenen, tzy van de Stadt oft van de Dorpen voorſz., ſoo dat behooren ſal, ende metten Secretaris derſelve Stadt, ende egeenen anderen, die gewoonlyck is de voorſz. Veſtinge te doen, ende ons van den Rechten van dien te reſponderen. Ende om dat van noden is, dat een iegelyck kennis hier aff hebbe, en dat de voorſz. Ordonnantien ende Statuyten onderhouden worden, Bevelen wy u ſeer ernſtelyck, dat gy deſelve Ordonnantien ende Statuyten doet publiceren ende openbaerlyck doet uytroepen, ſoo in onſe voorſz. Stadt, als anders in onſe Landen van Breda, daer dat behooren ſal, dat gy oock deſelve doet inſchryven in de boecken ende regiſteren daer het van no-

Digitized by Google

de weſen ſal, en dat gy, op ſekeren groote peenen tot onſen behoeve te verbeuren, doet verbieden allen onſen Schoutethen, Schepenen en Secretariſſen oft Clercquen, endè oock Onderzaten, ſoo van onſer voorſz. Stadt Breda, als van de Dorpen daer onder reſſorterende, dat zy deſelve agtervolgen, ſonder daer tegens te comen in quader manieren, procederende en doende procederen tegens de Overtreders by executie reëel, ende by effect van deſelve peenen, en daer toe ſoo verre deſelve Overtreders onſe Officiers oft Dienaren ſyn, deſelve van heure officien ende dienſten deſtituerende, en dat gy merckelycke ſuſpicie hebben ſoudet, tſy op eenige van onſe Schoutethen, Schepenen, oft Clercquen van onſe voorſz. Dorpen, van dat ſy contrarie gedaan ſouden hebben, deſelve in dien gevalle bedwingende met heuren Eede hen te verclaeren. Des te doene geven wy u volcomen macht, authoriteyt en bevel, gebiedende allen anderen onder ons geſeten, u, dit doende, gehoorſaem te ſyn. Gegeven in onſe Stadt van Breda voorſz., den 22. Septembris, anno xv^{c} xxxj. (*Aldus ondertekent*) H. DE NASSAU. (*Onder ſtont*) J. STREPEN.

N°. 87.

Nadere Ordonnantie van *Maurits* Prins van *Oranjen*, nopens de Veſtkamer ter Secretarye van *Breda*.

Maurits, geboren Prince van Oraengien, Grave van Naſſau, Catſenellenboge, Vyanden, Dietz, Marquis van der Vere en Vliſſingen, Heere van St. Vyt, Daesborch, der Stad Grave ende Lande van Kuyck &c. Gouverneur ende Capiteyn Generael van Gelderlandt, Hollant, Seelant, Weſtvrieſlandt, Sutphen, Utrecht ende Overyſſel, Admirael Generael, Regent ende Adminiſtrateur van de Heerlykheden en Goeden van den Huyſen van Naſſou, toebehoorende den Prince van Oraengien onſen geliefden Broedere, gevangen is in Spaengien. Alſoo tot onſen kenniſſe gecomen is, dat binnen ſekeren jaeren herwaerts eenige Secretariſen van de Dorpen 's Lants van Breda, welke Dorpen gewoonlyck ſyn geweeſt van alle oude tyden tot Breda in de Secretarye oft Veſtkamere ter Veſte te komen, oft hon Subſtituyten oft Clercken, en oock eenige Notariſen, binnen de Stad ende Lande van Breda gezeten, hen vervordert hebben, ende noch dagelycks vervorderen, Erfgoeden, Renten ende Pachten, ſoo wel losbaare als erffelycke, te laten overveſten, tranſporteren, mangelen en verbynden, mitsgaders oock ſcheydinge ende deylinge van ſulcke Erfgoeden te paſſeren, niettegenſtaende deſelve altyts van alle oude tyden gewoonlyck zyn geweeſt, ende behooren gedaen ende gepaſſeert te worden in de voorſz. Secretarye oft Veſtcamere tot Breda op ter Stadhuyſe voor Schepenen van den Dorpe, onder dewelke deſelve gelegen zyn, ende voor den Secretaris der Stadt en 's Lants van Breda aldaer, d'welck eensdeels toegekomen is door deze tegenwoordige troublen, ende anderſins doordyen dat de Raden by den Coninck van Spaengien aldaer geſtelt in abſentie van den Hooghgeboren Prince van Oraengien, onſen lieven Heer ende Vader, hooger Memorie, ende nu van onſen gelieffden Broedere voorſz., eenige Dorpen, als Alphen, Baerl ende Chaem, ſulcx etlycken tyt lange, om redenen, op ſekere reſtrictie toegelaten off geconſenteert hebben gehadt, door d'welck nyet alleenlyck onſe voorſz. Heere Broedere van zyn Veſtgelt en Chynſen, uyt de vercofte goederen gaende, verſteecken wordt, ende ſyne Grontchynſen ende Heeren Chynſen daer aff is verlieſende, Want die alſoo nyet aengenoemt, de Panden daer aff verdunckert, ende de Luyden onkenbaer gemaekt worden, Maar worden daer door oock vele luyden gebracht in groot verdriet, ſchaade, verlieſinge van hon Erfgoeden, Pachten, Renten ende Chynſen, die zy luyden gecoft hebben gehadt, om dat dezelve hen niet behoorlyk overgeveſt, getranſporteert ende verbonden zyn geweeſt, comende oock dickwils tot hen laſtè verholen commer, verbynteniſſen, medepantſchappen, bypantſchappen, en andere laſten ende ſervituyten, die hen by de Vercoperen niet aengenoemt, ende in de brieven, die daer aff gepaſſeert worden, nyet uytgeſteken en zyn ge-

Digitized by Google

geweeſt, daar aff de Cooperen eenige goeden oock nyet en konnen weten off onderricht off gewaerſchouwt worden by den Secretaris der Stat en 's Lants van Breda, die gewoonlick is, als voor, de Brieven daer aff te depecheren, paſſeren ende regiſtreren, als daer aff geen kenniſſe gehadt hebbende, Oock worden hier door de Rentiers, die eenige Pachten oft Renten op ſommige goeden zyn'heffende, daer aff verſteken, met meer andere inconvenienten, die hier uyt geſchapen ſouden zyn op te ſtaen ende te ryſen, ten waare by ons hier inne behoorlyk voorſien worde. Soo iſt dat Wy, hier op gehadt d'Advys van de Luyden van onſen Rade en Rekeninge, wel ſcherpelyck geinterdiceert ende verboden hebben, interdiceren ende verbieden mits deſen, dat nyemant van de Secretaryſen van de Dorpen des Lants van Breda, honne Subſtituyten ende Clercken, oock van de Notariſen binnen der Stat ende Lande van Breda geſeten, uytgenomen alleenlyck den Secretaryſen van Ooſterhout, Roſendael, Etten, Dongen ende Zundert onder den Hertoge, die tot hyer toe altyd gewoonlyck zyn geweeſt honne Veſtingen, Goedingen, ende andere ſulcke gelycke Contracten te doen ende te paſſeren voor de Schepenen ende Secretariſen van deſelve Dorpen, hen en vervoorderen voortaen eenige brieven van Veſtingen, Goedingen, Mangelingen, Tranſporten, Opwinningen, Scheydingen off Deylingen van ennige Erfgoede, Paghten, Renten off Chynſen te depeſcheren, oft paſſeren op ennige Dorpen des Lants van Breda, uytgenomen de voorſz. Dorpen van Ooſterhout, Roſendael, Etten, Dongen, ende Zundert onder den Hertoge, oft anderſins, hoe 't ſelve ſoude mogen weſen in enniger manieren, Maar ſullen zy luyden die alle moeten laeten comen gedaen ende gepaſſeert worden in de Secretarye oft Veſtcamere der Stad van Breda, voor Schepenen van de Dorpen daar onder dezelve gelegen zyn ende reſorteren, en voor den Secretaris der Stat ende des Lants van Breda, off ſynen geſworen Subſtituyt, nae dyen de voorſz. Schepenen, Secretariſen ende heuren Subſtituyten, ſoo van de voorſz. Stat van Breda, als van de voorſz. vier Dorpen, yerſt en alvoren gebleken ſal zyn by handen van de Rentmeeſters van de reſpective Domeynen, dat den achterſtel van de Chynſen uyt de vercofte goederen gaende, betaalt, ende deſelve te Chynsboeck op des Kopers naem ſullen zyn overgezet, en zoo als ſulcks van oudts altyds aldaer gewoonlyck is geweeſt te geſchieden, op dat deſelve Schepenen en Secretaris van alle dezelve kenniſſe nemen en dragen, onſen geliefden Heer Broedere recht daer in bewaeren, ende den goeden luyden van alle bedroch, verſwegen commeren, verbynteniſſen, ſervituyten ende anderſins waerſchouwen ende adverteren mogen, voor zoo veel hen mogelyck ſal zyn, nae de kenniſſe die zy luyden daer aff hebben en dragen ſullen, op dat deſelve goede Luyden niet bedrogen en worden, ende oock om dat onſen geliefden Heere en Broedere van ſyne behoorlycken Chyns en Veſtgelt nyet en worde gefraudeert noch verſteken oft onterft, op pene ende verbeurte, ſoo verre men nae deſe tyt yemanden van de Secretariſen, hon Subſtituyten ende Clercken, ende oock van de Notariſen bevinden mochte, die contrarie van deſen gedaen hadde, van zyn Ampt en officie vervallen te zyn, ende die binnen de Stat ende Lande van Breda van nu voortaen nyet meer te mogen doen off exerceren, ende daer en boven van arbitrale correctie, nae gelegentheyt van zaken, ende oock zulcke Veſtingen, Tranſporten, Mangelingen, Verbynteniſſen, Scheydingen ende Deylingen van Erfgoeden, Pachten, Renten ende Chynſen, weder erflycke oft losbaer, ſullen zyn en blyven nul, machteloos, ende van onweerden, gelyck Wy oock met deſen caſſeren, doot ende te niet doen, nul, machteloos ende van onweerden verclaeren alle alſulcke Veſtingen, Tranſporten, Mangelingen, Verbynteniſſen, Scheydingen, Deylingen, ende andere Contracten, Erffgoeden aengaende, die voor ennige Secretaryſen van de Dorpen des Lants van Breda, honne Subſtituyten off Clercken, voor ennige Notariſen 't ſedert de reductie van de Stadt van Breda, gevallen den 4. Martii Anno Vyftien hondert 't negentich, gedaen ende gepaſſeert mogen zyn, uytgeſteken in de voorſz. geannomineerde Vryheden ende Dorpen, Bevelende daeromme den Droſſaert der Stadt ende 's Lants van Breda, den Schouteth van Breda, ende oock den Schoutethen van de voorſz. Dorpen wel expreſſelyck hyer op goeden toeſigt, ooge ende regard te nemen, ten eynde ſulckx niet meer en geſchiede, ende

Digitized by Google

de weſen ſal, en dat gy, op ſekeren groote peenen tot onſen behoeve te verbeuren, doet verbieden allen onſen Schoutethen, Schepenen en Secretariſſen oft Clercquen, endē oock Onderzaten, ſoo van onſer voorſz. Stadt Breda, als van de Dorpen daer onder reſſorterende, dat zy deſelve agtervolgen, ſonder daer tegens te comen in quader manieren, procederende en doende procederen tegens de Overtreders by executie reëel, ende by effect van deſelve peenen, en daer toe ſoo verre deſelve Overtreders onſe Officiers oft Dienaren ſyn, deſelve van heure officien ende dienſten deſtituerende, en dat gy merckelycke ſuſpicie hebben ſoudet, tſy op eenige van onſe Schoutethen, Schepenen, oft Clercquen van onſe voorſz. Dorpen, van dat ſy contrarie gedaan ſouden hebben, deſelve in dien gevalle bedwingende met heuren Eede hen te verclaeren. Des te doene geven wy u volcomen macht, authoriteyt en bevel, gebiedende allen anderen onder ons geſeten, u, dit doende, gehoorſaem te ſyn. Gegeven in onſe Stadt van Breda voorſz., den 22. Septembris, anno xv^{c} xxxj. (*Aldus ondertekent*) H. DE NASSAU. (*Onder ſtont*) J. STREPEN.

N°. 87.

Nadere Ordonnantie van *Maurits* Prins van *Oranjen*, nopens de Veſtkamer ter Secretarye van *Breda*.

Maurits, geboren Prince van Oraengien, Grave van Naſſau, Catſenellenboge, Vyanden, Dietz, Marquis van der Vere en Vliſſingen, Heere van St. Vyt, Daesborch, der Stad Grave ende Lande van Kuyck &c. Gouverneur ende Capiteyn Generael van Gelderlandt, Hollant, Seelant, Weſtvrieſlandt, Sutphen, Utrecht ende Overyſſel, Admirael Generael, Regent ende Adminiſtrateur van de Heerlykheden en Goeden van den Huyſen van Naſſou, toebehoorende den Prince van Oraengien onſen geliefden Broedere, gevangen is in Spaengien. Alſoo tot onſen kenniſſe gecomen is, dat binnen ſekeren jaeren herwaerts eenige Secretariſen van de Dorpen 's Lants van Breda, welke Dorpen gewoonlyck ſyn geweeſt van alle oude tyden tot Breda in de Secretarye oft Veſtkamere ter Veſte te komen, oft hon Subſtituyten oft Clercken, en oock eenige Notariſen, binnen de Stad ende Lande van Breda gezeten, hen vervordert hebben, ende noch dagelycks vervorderen, Erfgoeden, Renten ende Pachten, ſoo wel losbaare als erffelycke, te laten overveſten, tranſporteren, mangelen en verbynden, mitsgaders oock ſcheydinge ende deylinge van ſulcke Erfgoeden te paſſeren, niettegenſtaende deſelve altyts van alle oude tyden gewoonlyck zyn geweeſt, ende behooren gedaen ende gepaſſeert te worden in de voorſz. Secretarye oft Veſtcamere tot Breda op ter Stadhuyſe voor Schepenen van den Dorpe, onder dewelke deſelve gelegen zyn, ende voor den Secretaris der Stadt en 's Lants van Breda aldaer, d'welck eensdeels toegekomen is door deze tegenwoordige troublen, ende anderſins doordyen dat de Raden by den Coninck van Spaengien aldaer geſtelt in abſentie van den Hooghgeboren Prince van Oraengien, onſen lieven Heer ende Vader, hooger Memorie, ende nu van onſen gelieffden Broedere voorſz., eenige Dorpen, als Alphen, Baerl ende Chaem, ſulcx etlycken tyt lange, om redenen, op ſekere reſtrictie toegelaten off geconſenteert hebben gehadt, door d'welck nyet alleenlyck onſe voorſz. Heere Broedere van zyn Veſtgelt en Chynſen, uyt de vercoſte goederen gaende, verſteecken wordt, ende ſyne Grontchynſen ende Heeren Chynſen daer aff is verlieſende, Want die alſoo nyet aengenoemt, de Panden daer aff verdunckert, ende de Luyden onkenbaer gemaekt worden, Maar worden daer door oock vele luyden gebracht in groot verdriet, ſchaade, verlieſinge van hon Erfgoeden, Pachten, Renten ende Chynſen, die zy luyden gecoft hebben gehadt, om dat dezelve hen niet behoorlyk overgeveſt, getranſporteert ende verbonden zyn geweeſt, comende oock dickwils tot hen laſte verholen commer, verbynteniſſen, medepantſchappen, bypantſchappen, en andere laſten ende ſervituyten, die hen by de Vercoperen niet aengenoemt, ende in de brieven, die daer aff gepaſſeert worden, nyet uytgeſteken en zyn ge-

Digitized by Google

geweeſt, daar aff de Cooperen eenige goeden oock nyet en konnen weten off onderricht off gewaerſchouwt worden by den Secretaris der Stat en 's Lants van Breda, die gewoonlick is, als voor, de Brieven daer aff te depecheren, paſſeren ende regiſtreren, als daer aff geen kenniſſe gehadt hebbende, Oock worden hier door de Rentiers, die eenige Pachten oft Renten op ſommige goeden zyn'heffende, daer aff verſteken, met meer andere inconvenienten, die hier uyt geſchapen ſouden zyn op te ſtaen ende te ryſen, ten waare by ons hier inne behoorlyk voorſien worde. Soo iſt dat Wy, hier op gehadt d'Advys van de Luyden van onſen Rade en Rekeninge, wel ſcherpelyck geinterdiceert ende verboden hebben, interdiceren ende verbieden mits deſen, dat nyemant van de Secretaryſen van de Dorpen des Lants van Breda, honne Subſtituyten ende Clercken, oock van de Notariſen binnen der Stat ende Lande van Breda geſeten, uytgenomen alleenlyck den Secretaryſen van Ooſterhout, Roſendael, Etten, Dongen ende Zundert onder den Hertoge, die tot hyer toe altyd gewoonlyck zyn geweeſt honne Veſtingen, Goedingen, ende andere ſulcke gelycke Contracten te doen ende te paſſeren voor de Schepenen ende Secretariſen van deſelve Dorpen, hen en vervoorderen voortaen eenige brieven van Veſtingen, Goedingen, Mangelingen, Tranſporten, Opwinningen, Scheydingen off Deylingen van ennige Erfgoede, Paghten, Renten off Chynſen te depeſcheren, oft paſſeren op ennige Dorpen des Lants van Breda, uytgenomen de voorſz. Dorpen van Ooſterhout, Roſendael, Etten, Dongen, ende Zundert onder den Hertoge, oft anderſins, hoe 't ſelve ſoude mogen weſen in enniger manieren, Maar ſullen zy luyden die alle moeten laeten comen gedaen ende gepaſſeert worden in de Secretarye oft Veſtcamere der Stad van Breda, voor Schepenen van de Dorpen daar onder dezelve gelegen zyn ende reſorteren, en voor den Secretaris der Stat ende des Lants van Breda, off ſynen geſworen Subſtituyt, nae dyen de voorſz. Schepenen, Secretariſen ende heuren Subſtituyten, ſoo van de voorſz. Stat van Breda, als van de voorſz. vier Dorpen, yerſt en alvoren gebleken ſal zyn by handen van de Rentmeeſters van de reſpective Domeynen, dat den achterſtel van de Chynſen uyt de vercofte goederen gaende, betaalt, ende deſelve te Chynsboeck op des Kopers naem ſullen zyn overgezet, en zoo als ſulcks van oudts altyds aldaer gewoonlyck is geweeſt te geſchieden, op dat deſelve Schepenen en Secretaris van alle dezelve kenniſſe nemen en dragen, onſen geliefden Heer Broedere recht daer in bewaeren, ende den goeden luyden van alle bedroch, verſwegen commeren, verbynteniſſen, ſervituyten ende anderſins waerſchouwen ende adverteren mogen, voor zoo veel hen mogelyck ſal zyn, nae de kenniſſe die zy luyden daer aff hebben en dragen ſullen, op dat deſelve goede Luyden niet bedrogen en worden, ende oock om dat onſen geliefden Heere en Broedere van ſyne behoorlycken Chyns en Veſtgelt nyet en worde gefraudeert noch verſteken oft onterft, op pene ende verbeurte, ſoo verre men nae deſe tyt yemanden van de Secretariſen, hon Subſtituyten ende Clercken, ende oock van de Notariſen bevinden mochte, die contrarie van deſen gedaen hadde, van zyn Ampt en officie vervallen te zyn, ende die binnen de Stat ende Lande van Breda van nu voortaen nyet meer te mogen doen off exerceren, ende daer en boven van arbitrale correctie, nae gelegentheyt van zaken, ende oock zulcke Veſtingen, Tranſporten, Mangelingen, Verbynteniſſen, Scheydingen ende Deylingen van Erfgoeden, Pachten, Renten ende Chynſen, weder erflycke oft losbaer, ſullen zyn en blyven nul, machteloos, ende van onweerden, gelyck Wy oock met deſen caſſeren, doot ende te niet doen, nul, machteloos ende van onweerden verclaeren alle alſulcke Veſtingen, Tranſporten, Mangelingen, Verbynteniſſen, Scheydingen, Deylingen, ende andere Contracten, Erffgoeden aengaende, die voor ennige Secretaryſen van de Dorpen des Lants van Breda, honne Subſtituyten off Clercken, voor ennige Notariſen 't ſedert de reductie van de Stadt van Breda, gevallen den 4. Martii Anno Vyftien hondert 't negentich, gedaen ende gepaſſeert mogen zyn, uytgeſteken in de voorſz. geannomineerde Vryheden ende Dorpen, Bevelende daeromme den Droſſaert der Stadt ende 's Lants van Breda, den Schouteth van Breda, ende oock den Schoutethen van de voorſz. Dorpen wel expreſſelyck hyer op goeden toeſigt, ooge ende regard te nemen, ten eynde ſulckx niet meer en geſchiede, ende

Digitized by Google

dat deze Ordonnantie in alle heure puncten agtervolgt worde, tot welken eynde zy luyden deſelve, ſoo binnen de Stadt van Breda, als op de voorſz. Dorpen des Lants van Breda, van ſtonden aen by Copye autenticq behoorlyck ſullen doen publiceren ende affigeren, ten eynde nyemant daer aff ignorantie en hebben te pretenderen, Want Wy ſulcx in onſen Rade voorſz. nootelyck bevonden hebben alſoo te behooren. Dus ten oorkonden hebben Wy dezen ondertekent met onſen Name, ende met onſen Cachette hyer oppe doen drucken in placcate. Gegeven tot Breda, den vyfden dach van Meert, in den jaare Vyftienhondert vier en 't negentich. (*En was ondertekent*) MAURICE DE NASSAU. (*Ende was met een Cachet van zyne Exelentie in rooden Waſſche, op 't Spatium gedruckt, gecachetteert. Onder ſtont geſchreven*) Ter Ordonnantie van zyne Exelentie. (*Ende was ondertekent*) J. MILANDER.

N°. 88.

Vonnis van den Raad van *Brabant*, belangende de Veſtkamer ter Secretarye der Stadt *Breda*.

In der ſaecken hangende voor den Ed: Raede van Brabant tuſſchen de Wethouderen der Stadt Breda, eerſt Reſcribenten ende Gerequireerdens in cas communicatoir, ende nu Eyſchers in cas petitoir, ende Aenleggers in Reconventie, ter eenre, Ende de reſpective Schoutethen, Schepenen en Secretariſſen van Terheyden, Ginneken, Baerle, Alphen, Chaam, Gilze, de Hage, Sundert en Rysbergen, alle Dorpen in de Baronnie van Breda, eerſt Supplianten ende Requiranten, ende nu Verweerders in Conventie ende Eyſchers in Reconventie, ter andere ſyde. Den Raedt met rype deliberatie van rade doorgeſien ende overwogen hebbende allen 't gene ter materie dienende was, ende in deſen heeft connen oft mogen moveren, Verclaert d'Eyſſchers in Conventie alleen ende privativelyck geregtigt te ſyn, van dat alle Veſten, Scheydingen, Deelingen, reële Verbanden ende Hypothecatien van Erfgoederen onder Terheyden, Ginneken, Baerle, Alphen, Chaam, Gilze, de Hage, Sundert ende Rysbergen, moeten werden gedepecheert, gepaſſeert ende geregiſtreert ter Veſtkamer in de Secretarye van Breda, Interdiceert de voorſz. Verweerders, voortaen ende in toecomende geene diergelycke Acten, realiteyt importerende, anders te depecheren, paſſeren ende regiſtreren, als alleen ter Veſtkamer van de voorſz. Baronnie van Breda, ten overſtaan van de Schepenen van de reſpective Dorpen, ende den Secretaris der voorſz. Stadt ende Landen van Breda. En doende recht in Conventie, ontſeyt de Eyſſchers haaren Eyſch ende Concluſie in 't ſelve cas op en tegen de Verweerders gedaen en genomen. Ende compenſeert de koſten, om redenen den Raedt daer toe moverende. Actum & pronunt: Mercurii 14. July 1660. (*Onder ſtont*) Accordeert met het Regiſter van de Dictums in den Raedt beruſtende. (*Ende was ondertekent*) CORN. GILLIS.

N°. 89.

Brief van *Jan van Beyeren*, Biſſchop van *Luyck*, waar by die van *Hertele*, *Seymaer*, *Heyde* en *Wagenberg*, nu te zamen het Dorp en Heerlykheid van *Terheyden* uytmakende, tot een Parochie worden opgericht.

Johannes de Bavaria, Electus confirmatus Leodienſis, & nos Archidiaconus Campiniæ in Eccleſia Leodienſi, Univerſis & ſingulis, preſentes litteras inſpecturis, in Domino Salutem. Ex parte Venerabilium & dilectorum noſtrorum, Domini Henrici de

Jan van Beyeren, verkore en beveſtigt Biſſchop van Luyck, en wy Aartsdiaken van Kempenlandt in de Kerk van Luyck, allen en een ygelyk die deze tegenwoordige letteren zullen zien, heyl in den Heere. Van wegen

Digitized by Google

de Lecka, Mamburni & Adminiſtratoris Dominii temporalis de Breda, ad quod pertinet jus Patronatûs Canonicatuum & Prebendarum, ac Curæ ſeu Rectoriæ Eccleſiæ collegiatæ & parochialis Beatæ Mariæ in Breda, noſtrorum Dioceſeos & Archidiaconatûs, nec non Decani & Capituli ac Martini Florentii, Rectoris curati ejuſdem Eccleſiæ, nobis eſt demonſtratum, quod villa ruralis de Hertele, cum tribus ſuis appendiciis, de Seymaer, de Heyda, & de Waghenberch, quæ ſunt de integritate dictæ Eccleſiæ parochialis de Breda, & communiter quingentos Parochianos, ſalvo pluri, noſcuntur habere, à dicta eorum Eccleſia diſtans per unam magnam leucam aquatici itineris & paluſtris, adeo quod pluviâ inundante, ſeu creſcente fluvii marino, & præcipuè tempore hyemali, Parochiani dictarum villarum de Hertele, Seymaer, Heyda & Waghenberch, ad dictam eorum Eccleſiam parochialem, pro eccleſiaſticis Sacramentis recipiendis, & pro eccleſiaſtica ſepultura facienda, vix accedere valent, & ſepius non poſſunt; Unde hactenus gravia incommoda, tum in confeſſionibus, tum baptiſmo, tum ſepulturis mortuorum, ac ceteris juribus parochialibus ſunt perpeſſi. Quare nobis, quatenus iiſdem Parochianis, & dictis eorum periculis providere curaremus, extitit ex parte prædictorum Supplicantium. Nos igitur hujusmodi Supplicationi, tamque juri & rationi conformi, annuentes, ac dictorum Parochianorum commodis proſpicere cupientes, per diligentem inquiſitionem ſuper præmiſſis, noſtrâ auctoritate factam, repperimus præmiſſa in omnibus & per omnia veritate fulciri, ac dictis Parochianis, tam preſentibus quàm futuris, juſtum & rationabile fore concedere ſubſcripta. Quocirca Nos ſepe dictis Parochianis de Hertele, Seymaer, Heyda & Wagenberch, cum ſuis appendiciis, tenore preſentium concedimus & ordinamus, ut Capella, quam dicti Parochiani inter villas de Heyda & Seymaer, infra Parochiam de Breda edificari fecerunt & conſtrui in honore Beatæ Mariæ Virginis glorioſæ, quæ eſt Patrona dictæ matricis Eccleſiæ de Breda, pro dictis ruralibus villis de Hertele, de Seymaer, de Heyda & de Wagenberch, cum dependentibus, unà cum cymeterio eidem annexo, dedicetur & conſecretur, & in illa Baptiſterium à Rectore curato dictæ Eccleſiæ de Breda, ſeu per ipſum ad hoc deputando pro tempore, ſingulis annis, in ſignum ſubjectionis dictarum villarum & Coadjutoris ſui ſubſcripti, temporibus perpetuis benedicendum, ſepultura eccleſiaſtica, Sacramen-

gen de Eerwaerde en onze geliefde, den Heere Hendrik vander Leck, Momboir en Beſtierder der tydelyke Heerlykheid van Breda, aan dewelke behoort de begeving der Kanoniksdyen en Proven, als mede der Paſtorye van de Collegiale en Parochie Kerk van O. L. V. te Breda, gelegen in ons Bisdom en Aartsdiakenſchap, mitsgaders den Deken en het Kapittel, en van Meerten Floriſz., Paſtor der gemelde Kerk, is ons vertoont, dat het Dorp van Hartel, met zyne drie Aanhangzels van Seymaer, Heyden en Wagenberg, welke behooren tot de gemelde Parochie Kerk van Breda, en gemeenlyk gerekent worden ten minſten vyfhondert Dorpelingen te hebben, van de gemelde haare Kerk een groot uur afgelegen, en door een moeraſſigen en met water bezetten weg geſcheiden zynde, zoodanig, dat by overſtrooming van regen, of hoogen vloed der rivier, voornamentlyk in 't winter zaiſoen, de Inwoonderen der gemelde Dorpen van Hartel, Seymaer, Heyden en Wagenberg naeuwelyks, en dikmaels in 't geheel niet konnen komen tot haare gemelde Parochie Kerk, om de Kerkelyke Sacramenten te ontfangen, en de Kerkelyke Begraaffeniſſe te doen, Waar door zy tot hier toe zeer zware ongemacken, zoo omtrent het biechten, en doopen, als in het begraven der dooden en verdere Kerkrechten, hebben geleden; waarom ons van wegen de gemelde Suppliante is voorgehouden, ten eynde wy voor de gemelde Dorpelingen en hunne gevaaren wilden zorg dragen. Zoo hebben wy derzelver bede, als met het recht en de reden overeenkomende, billyk agtende, en begeerende aan het gemak der gemelde Dorpelingen te voorzien, naa een neerſtig onderſoek nopens het geen voorſchreven is te hebben laaten doen, bevonden, dat het voorgemelde in alles op de waerheid ſteunt, en dat het billyk en redelyk zoude zyn aan de gemelde Dorpelingen, zoo tegenwoordigen als toekomenden, de navolgende zaken te vergunnen. Weshalven wy dan aan de voornoemde Inwoonderen van Hartel, Seymaer, Heyden en Wagenberg, en hunne Aanhangzels, mits deezen vergunnen en toeſtaan, dat de Kapel, welke de gemelde Dorpelingen, tuſſchen de Dorpen van Heyden en Seymaer, onder de Parochie van Breda,

Digitized by Google

mentum Eucharistiæ, extrema Unctio, ac cetera Jura & Sacramenta Ecclesiastica imponantur & conserventur. Quodque Rector curatus dictæ Ecclesiæ parochialis de Breda annuatim Presbiterum idoneum Coadjutorem pro dictis Parochianis, & qui ipsis dicta Sacramenta ecclesiastica ministrare valeat & administrabit, assumet absque consensu nostro, aut alterius nostrorum, super hoc requirendo aut obtinendo, illumque in fine cujuslibet anni amovere, & alium in suum Coadjutorem hoc modo assumere, si sibi placuerit & expedire videatur, posset & valeat, Qui Coadjutor personalem in loco apto, prope dictam Capellam, seu una dictarum Villarum, faciet residentiam, Et nihilominus dictus Rector curatus sepedictæ Ecclesiæ parochialis de Breda Incolis earundem villarum, si velit, Jura & Sacramenta ecclesiastica personaliter possit & valebit ministrare. Insuper volumus & ordinamus, quod redditus annui & perpetui, viginti quatuor florenorum Renensium, aut veterum, fortis monetæ, quos Parochiani dictarum villarum pro sustentatione dicti Coadjutoris, ac dote dictæ Capellæ, ad & supra bona pro ipsis ypothecata & inferius annotata, assignarunt, cedant Presbitero Coadjutori supradicto, qui cum eisdem pro sua sustentatione sit contentus, nihil ultra, à Rectore Ecclesiæ de Breda, qui est aut pro tempore futuro fuerit, petiturus Et si Rector curatus sepedictæ Ecclesiæ parochialis de Breda negligens fuerit Presbiterum in suum, quoad dictas villas, assumere Coadjutorem, aut talem assumpserit, qui in dicto loco personaliter non resederit, quod extunc Decanus & Capitulum Ecclesiæ de Breda, pro illo anno hujusmodi negligentiam possint & debeant supplere, ac Presbiterum idoneum, pro illo anno, assumere, eligere & deputare, qui, ut prefertur, residentiam in dictis villis faciet personalem, hujusmodi verò Coadjutore deficiente, seu personaliter, ut prefertur, non residente, dicti redditus annui, pro rata hujusmodi non residentiæ seu defectûs, cedent in dictorum reddituum augmentum convertendi. Præterea prædicti Parochiani ad omnem Jurium parochialium præstationem, ad quæ ipsi de jure, vel laudabili consuetudine seu observantia, eorum matrici Ecclesiæ de Breda, ac ejus Rectori & Matriculario prius tenebantur, illa ipsis & eorum Successoribus perpetuis temporibus integrè solvere & satisfacere debeant & teneantur, salvo etiam Domini Decani & Capituli dictæ Ecclesiæ de Breda jure percipiendi & levandi decimas, tam

Breda, hebben doen bouwen en opregten ter eeren van de H. Maagd Maria, als Patroneſſe van de gemelde Moederkerk van Breda, tot gerief van de bovengemelde Dorpen van Hartel, Seymaer, Heyden, Wagenberg, en derzelver Aanhangzelen, te gelyk met het Kerkhof daar aan gelegen, gewydt, en in dezelve een Doopvondt geſtelt worde, by den Paſtor der gemelde Kerk van Breda, of by den genen, die daar toe telkens by hem zal gemagtigt worden, en dat ten eeuwigen dagen, jaarlyks, tot een teken der onderhoorigheid van de gemelde Dorpen, en van hem die den Dienſt aldaar waarneemt, dezelve ter bepaalde tydt op nieuw zullen ingezegent worden, ten eynde aldaar de Kerkelyke Begraeffeniſſen, het Sacrament des Outaers, het laaſte Olyſſel, en de verdere Rechten en Kerkelyke Sacramenten mogen werden gebruikt en toegedient. En dat de Paſtor der gemelde Parochie Kerk van Breda, zonder onze toeſtemming, of die van ymandt onder ons daar toe noodig te hebben, zal vermogen jaarlyks een bekwaam Prieſter of Vicaris voor de gemelde Dorpelingen aantenemen, welcke hen de voorſchreve Kerkelyke Sacramenten zal bedienen, en bevoegt zyn denzelven, telkens na verloop van een jaar, wederom af te zetten, en een anderen in zyne plaats tot Vicaris op de voorſz. wyze aantenemen, zoo als het hem zal behagen, en hem zal duncken dienſtig te wezen; Welcke Vicaris in perſoon, op een bequame plaats, naby de gemelde Kapel, of in een der voornoemde Dorpen, zyn verblyf zal moeten houden; zullende niettemin de gemelde Paſtor der meergenoemde Parochie Kerk van Breda, wanneer hy wil, aan de Inwoonders der voorſz. Dorpen de Kerkelyke Rechten en Sacramenten zelve konnen en mogen bedienen. Daer en boven willen en beveelen wy, dat de jaarlykſe en eeuwigdurende inkomſten van vier en twintig Rhynsgulden, of van oude zwaare munte, welke de Inwoonders der gemelde Dorpen, tot onderhoud van den voornoemden Vicaris en tot een gifte aan de gemelde Kapel, boven en behalven de goederen voor dezelve veronderpandt, en hier naa genoemt, hebben bewezen, zullen betaalt worden aan den voorſchreven Prieſter Vicaris, welke met dezelve

tot

Digitized by Google

tam majores quàm minores, in dictis locis, prout eas hactenus percipere & levare consueverunt, quibus dictis Decano & Capitulo non intendimus, neque volumus per presentes, in aliquo derogari. Insuper volumus, concedimus & ordinamus, quod si in dicta Capella consecranda, aut in aliquo loco dictarum villarum ruralium, homicidium, mutilatio, aut sanguinis effusio, seu alter excessus committatur, unde secundùm Statuta Sinodalia, aut alias, fortè à divinis cessandum, seu locus ecclesiastico interdicto supponendus, quod præterea in eisdem Capella & locis ruralibus duntaxat, & nequaquam in Breda, & aliis locis Parochiæ ejusdem, erit à divinis cessandum, nisi ex culpa Domini temporalis, seu Justiciæ secularis, aut Opidi de Breda, hujusmodi excessus fuerit perpetratus, aut aliàs dictum interdictum Ecclesiasticum de jure fuerit ampliandum. Per premissa verò, quæ approbamus, laudamus & ratificamus, non volumus neque prohibemus, quin indigenæ seu Parochiani sepedictarum Villarum de Hertele, de Seymaer, de Heyda & de Waghenberch, & quilibet ipsorum in dicta Ecclesia Parochiali de Breda, & ab ejus Rectore Ecclesiastica Sacramenta & eorum jura percipere valeant seu valeat, si velint, aut velit, quoties ipsis & eorum cuilibet fuerit utile seu oportunum. Bona ypothecata, de quibus supra fit mentio, sunt hæc. Inprimis quatuor bonaria prati, situata in Parochia de Zonzele, juxta prata Jacobi dicti Coppentier, ab uno latere, & prata Ziberti dicti Tierloet, ab alio latere; Item duo bonaria prati, sita in jam dicta Parochia, juxta pratum Johannis Ghiselberti, ab uno latere, & pratum Danielis de Baerle, ab alio latere; Item duo bonaria prati, sita in eadem Parochia, juxta pratum Nicholai dicti Buys, ab uno latere, & transitum aquæ, dictum vulgariter des Heeren Vaert, *ab alio latere; Item unum bonarium cum dimidio prati, situm in antedicta Parochia, juxta pratum Nicholai dicti Buys prædicti, ab uno latere, & pratum Petri dicti Hazeleer, ab alio latere; Item viginti duo grossi veteres hereditarii census, quos Alstenus Petri Ziberti, Scabinus de Hertele, habet in Villa de Heyda ad certas ypothecas ibidem, prout in litteris Scabinalibus Scabinorum de Hertele, super hoc confectis, plenius continetur. In quorum omnium robur & testimonium, ac ampliorem firmitatem, presentes litteras sigillis nostris fecimus communiri. Datum anno à nativitate Domini Millesimo quadringen-*

tot zyn onderhoudt zal moeten te vrede zyn, en niets boven dezelve van den Paſtor der Kerk van Breda, tans aldaar zynde, of in toekomende tyden zullende wezen, mogen eyſſchen. En indien de Paſtor der meergemelde Parochie Kerk van Breda nalatig bleef een Prieſter, voor zoo veel de gemelde Dorpen aanbelangt, tot zyn Vicaris aanteſtellen, of zoodanig een verkoos, welke in de voornoemde plaats niet in perſoon zyn verblyf hieldt, dat alsdan de Deken en 't Kapittel der Kerk van Breda, voor dat jaar zullen konnen en moeten dat gebreck vervullen, en een bekwamen Prieſter, voor dat jaar, aanſtellen, verkiezen en derwaarts zenden, welke, gelyk hier voor gemeld is, in perſoon zyn verblyf houde in de voornoemde Dorpen. En als 'er geen zoodanig Vicaris is, of dezelve in perſoon zyn verblyf aldaer niet houdt, zullen de voorſchreve jaarlykſe inkomſten, naar evenredigheid van dat niet verblyf houden of gebreck, bekeert worden tot vermeerdering der boven gemelde inkomſten, voorts zullen de voornoemde Dorpelingen ſchuldig en verpligt zyn, alle Parochiale Rechten, tot dewelke zy van te voren, het zy van rechts wegen, of door eene loffelyke gewoonte en gebruyk, aan hunne Moederkerk van Breda, en deſzelfs Paſtor gehouden waren, aan hen en hunne Naavolgers ten eeuwigen dagen in 't geheel te voldoen en te betalen, behoudens mede het Recht van den Heer Deken en 't Kapittel der gemelde Kerk van Breda, om ter gemelde plaatſen te mogen heffen en ontfangen de Thienden, zoo grove als ſmalle, zoo en indiervoegen als zy die gewoon zyn geweeſt te heffen en te ontfangen, als waar omtrent wy niet verſtaan of willen dat den gemelden Deken en Kapittel mits deezen iets worde onttrokken. Bovendien willen, vergunnen en ordineren wy, indien in de gemelde te wydene Kapel, of op eenige plaets der gemelde Dorpen, een doodſlag, verminking, bloedſtorting, of andere buytenſpoorigheid voorviel, waar door men, volgens de Sinodale wetten, verpligt mogt zyn den Goddelyken dienſt aldaer opteſchorten, of die plaats gereekend worden onder het Kerkelyk verbod te leggen, dat alsdan alleen in de gemelde Kapel en Dor-

Digitized by Google

gentesimo primo, mensis Aprilis die vicesimâ secundâ.

pen, maar geenzints in Breda en andere plaatzen dier Parochie, met den Goddelyken dienst zal opgehouden worden, ten ware zoodanig feyt begaan was door toedoen van den Tydelyken Heer, of van het Wereldlyck Gerecht, of van de Stadt van Breda, of dat anders het gemelde Kerkelyk verbod zig van rechtswegen verder zou moeten uytstrekken. Door al het geen voorsz. is, en door ons goedgekeurt, vastgestelt en bekragtigt wordt, is egter onze meening geenzints, te verbieden dat de Inwoonders of Dorpelingen der meergenoemde Dorpen van Hartel, Seymaer, Heyden en Wagenberg, of elk van hen in 't byzonder, niet zouden mogen in de gemelde Parochie Kerk van Breda, en van derzelver Pastor, de Kerkelyke Sacramenten en de Kerk Rechten ontfangen, indien zy willen, maar dat zy zulks zullen mogen doen, zoo dikmaels hen, of ymandt van hen, dat zal gelegen komen, of zy zulks dienstig zullen oordeelen. De veronderpande goederen, waar van hier boven gewaagt wordt, zyn als volgt. Eerstelyk vier buynderen beempden, gelegen in de Parochie van Zonzeel, aan de eene zyde naast de beempden van Jacob, gezegt Coppentier, en aan de andere zyde de beempden van Zibert, gezegt Tierloot; Insgelyks twee buynderen beempden, gelegen in de voornoemde Parochie, aan d'eene kant bezyden den beempdt van Jan Gysbertsz, en den beempdt van Daniel van Baerle aan de andere; Nog twee buynderen beempden, gelegen in dezelfde Parochie, hebbende den beempdt van Niklaas, gezegt Buys, aan de eene zyde, en den Waterloop, gemeenlyk genaemt *des Heeren Vaert*, aan de andere zyde; Voorts anderhalf buynder beempden, gelegen in de voorgemelde Parochie, naast den beempdt van Niklaas, gezegt Buys voorsz., aan de eene zyde, en den beempdt van Pieter, gezegt Hazeleer, aan de andere zyde; Insgelyks twee en twintig oude grooten erffelyken Chyns, welke Alsteen Pietersz Ziberts, Schepen van Hartel, heeft in het Dorp van Heyden, op zekere onderpanden aldaer, zoo als in de Schepene Brieven der Schepenen van Hartel, daar van gemaakt, breeder vervat is. In kennisse en bekrachtiging van alle deze zaaken,

Digitized by Google

ken, en tot meerder beſtendigheid van dien, hebben wy dezen tegenwoordigen Brief met onze zegelen doen verſterken. Gedaan in 't jaar naa de Geboorte ons Heeren Duyzend vierhondert en een, den twee en twintigſten van Grasmaandt.

N°. 90.

Uytſpraak van de Heeren van *Dongen*, van *Zelbach*, van *Aſſche* enz., als verkore Scheydsmannen, tot beſliſſing der Verſchillen, gerezen tuſſchen *Engelbrecht* Graef van *Naſſau*, en *Hendrick* Heer van *Bergen*, over het Landt en Heerlykheid van *Breda*.

Allen den genen die onſe jegenwerdige Lettren ſuelen ſien en hoeren leſen. Jan van Grymbergen Heer van Aſſche, Willem van Dalem Heer van Donga, Gherit van Cockelberghe, Herman van Zelbach, geheyten van der Loe, Henric van de Water, ende Jan Jansſoen van Overheffelic, Saluyt met kenniſſe der Waarheyt. Want de Edele ende Vermogende onſe lieve ende gemynde Joncker, Joncker Engelbrecht Greeve van Naſſou, Heer van der Lecke ende van Breda, an d'een ſide, ende onſe lieve ende gemynde Heer, Heer Henric van Bergen, Heer van Grymbergen ende van Melyn, in d'ander ſide, van alſulcken twiſte ende geſcille, als enen langen tyt van jaren tuſſchen hen geſtaen en gehangen hebben, om der Erftalen wille, die Heer Henric voergeſz. en mit hem Heer Floris van Borſſel, Heer van Sente Martensdyck, als Man ende Momboir Vrouwe Oeden van Bergen, ſyne wettige Geſellinne, Suſter Heeren Henrics voorſz., geeyſcht ende gevolght hebben op en aen de Stadt, d'Lant ende Heerlycheyt van Breda, met hueren toebehoirten, en ooc om alrehande dootſlagen en gevechten wille, die geſciet ſyn te Steenbergen, te Roſendael en daer omtrent, en van allen anderen twiſte ende diſcorde tuſſen hen weſende, hoedanich ſy ſyn oft geweeſt hebben, en waer af en uyt wien dat ſy geruert, geport, of toecomen ſyn, hen geheellic ende al in ons gekeert hebben, ende mit opgerichten vingheren lyfflic ten heyligen geſworen, ewelyck vaſte, geſtede, onverbrekelyc te houden en te doen houden, wes wy daer af en daer uyt ſeggen, ordineren ende uytgeven ſouden, gelyc als heure opene beſegelde Brieven, die wy daer af t'onswairts hebben, clairlyc ende mit meer woirden inhouden ende begrypen; Ende Heer Henric voerghen: in den ſaken van de voirſz. Erftalen vervangen heeft en geloeft te vervangen myn Vrouwe ſyn Suſter, ende Heeren Floris hueren Man voirgen: So doen wy te weten eenen iegelycken, tugen ooc ende dragen openbaerlic mit deſen onſe opene letteren, dat wy van de voorſz. Erftalen ons beſproken ende bevroedt hebben mitten wyſen ende vroeden van de Lande en van de Bancken daer de voorſz. Stadt, Lant en Heerlycheyt van Breda mit heure toebehoirten gelegen ſyn, en hebben ons oock geinformeert ende beſonnen uyt den opene Brieve daer mede ſaliger gedenkeniſſen Hertoge Jan van Brabant d'Lant ende de Heerlycheyt van Breda voirſz. mit hueren toebehoirten hier voormaels verleende wilen Heeren Janne van Polanen Heer van der Lecke, Oudervader Heeren Henrics van Bergen, en zyne Suſter voregen:, ende oock myn Joffrouwen de Greevynen van Naſſou, wittige Geſellinne myns Jonckeren van Naſſou voirſz., ende daer mede deſelve Lant en Heerlycheyt bi den voirſz. Heer Janne van Polanen vercregen waren; en dieſgelycs uyt anderen clairniſſen ons daer af gedaen, en hebben uyt deſen bevonden en bevynden, dat de voorſz. Stadt, Lant en Heerlycheyt van Breda, in hogen, in nederen, in naten, in droegen, mit renten, mit cheinſen, mit maelen, mit moeren, mit moerdyken, en mit allen hueren anderen toebehoirten en aenhangingen, mit wat namen ſy genaemt, en hoe die gelegen ſyn, altoes van ouden tyt hier af geweeſt hebben en noch ſyn een

Digitized by Google

gentesimo primo, mensis Aprilis die vicesimâ secundâ.

pen, maar geenzints in Breda en andere plaatzen dier Parochie, met den Goddelyken dienst zal opgehouden worden, ten ware zoodanig feyt begaan was door toedoen van den Tydelyken Heer, of van het Wereldlyck Gerecht, of van de Stadt van Breda, of dat anders het gemelde Kerkelyk verbod zig van rechtswegen verder zou moeten uytstrekken. Door al het geen voorsz. is, en door ons goedgekeurt, vastgestelt en bekragtigt wordt, is egter onze meening geenzints, te verbieden dat de Inwoonders of Dorpelingen der meergenoemde Dorpen van Hartel, Seymaer, Heyden en Wagenberg, of elk van hen in 't byzonder, niet zouden mogen in de gemelde Parochie Kerk van Breda, en van derzelver Pastor, de Kerkelyke Sacramenten en de Kerk Rechten ontfangen, indien zy willen, maar dat zy zulks zullen mogen doen, zoo dikmaels hen, of ymandt van hen, dat zal gelegen komen, of zy zulks dienstig zullen oordeelen. De veronderpande goederen, waar van hier boven gewaagt wordt, zyn als volgt. Eerstelyk vier buynderen beempden, gelegen in de Parochie van Zonzeel, aan de eene zyde naast de beempden van Jacob, gezegt Coppentier, en aan de andere zyde de beempden van Zibert, gezegt Tierloot; Insgelyks twee buynderen beempden, gelegen in de voornoemde Parochie, aan d'eene kant bezyden den beempdt van Jan Gysbertsz, en den beempdt van Daniel van Baerle aan de andere; Nog twee buynderen beempden, gelegen in dezelfde Parochie, hebbende den beempdt van Niklaas, gezegt Buys, aan de eene zyde, en den Waterloop, gemeenlyk genaemt *des Heeren Vaert*, aan de andere zyde; Voorts anderhalf buynder beempden, gelegen in de voorgemelde Parochie, naast den beempdt van Niklaas, gezegt Buys voorsz., aan de eene zyde, en den beempdt van Pieter, gezegt Hazeleer, aan de andere zyde; Insgelyks twee en twintig oude grooten erffelyken Chyns, welke Alsteen Pietersz Ziberts, Schepen van Hartel, heeft in het Dorp van Heyden, op zekere onderpanden aldaer, zoo als in de Schepene Brieven der Schepenen van Hartel, daar van gemaakt, breeder vervat is. In kennisse en bekrachtiging van alle deze zaaken,

Digitized by Google

ken, en tot meerder beſtendigheid van dien, hebben wy dezen tegenwoordigen Brief met onze zegelen doen verſterken. Gedaan in 't jaar naa de Geboorte ons Heeren Duyzend vierhondert en een, den twee en twintigſten van Grasmaandt.

N°. 90.

Uytſpraak van de Heeren van *Dongen*, van *Zelbach*, van *Aſſche* enz., als verkore Scheydsmannen, tot beſliſſing der Verſchillen, gerezen tuſſchen *Engelbrecht* Graef van *Naſſau*, en *Hendrick* Heer van *Bergen*, over het Landt en Heerlykheid van *Breda*.

Allen den genen die onſe jegenwerdige Lettren ſuelen ſien en hoeren leſen. Jan van Grymbergen Heer van Aſſche, Willem van Dalem Heer van Donga, Gherit van Cockelberghe, Herman van Zelbach, geheyten van der Loe, Henric van de Water, ende Jan Jansſoen van Overheffelic, Saluyt met kenniſſe der Waarheyt. Want de Edele ende Vermogende onſe lieve ende gemynde Joncker, Joncker Engelbrecht Greeve van Naſſou, Heer van der Lecke ende van Breda, an d'een ſide, ende onſe lieve ende gemynde Heer, Heer Henric van Bergen, Heer van Grymbergen ende van Melyn, in d'ander ſide, van alſulcken twiſte ende geſcille, als enen langen tyt van jaren tuſſchen hen geſtaen en gehangen hebben, om der Erftalen wille, die Heer Henric voergeſz. en mit hem Heer Floris van Borſſel, Heer van Sente Martensdyck, als Man ende Momboir Vrouwe Oeden van Bergen, ſyne wettige Geſellinne, Suſter Heeren Henrics voorſz., geeyſcht ende gevolght hebben op en aen de Stadt, d'Lant ende Heerlycheyt van Breda, met hueren toebehoirten, en ooc om alrehande dootſlagen en gevechten wille, die geſciet ſyn te Steenbergen, te Roſendael en daer omtrent, en van allen anderen twiſte ende diſcorde tuſſen hen weſende, hoedanich ſy ſyn oft geweeſt hebben, en waer af en uyt wien dat ſy geruert, geport, of toecomen ſyn, hen geheellic ende al in ons gekeert hebben, ende mit opgerichten vingheren lyfflic ten heyligen geſworen, ewelyck vaſte, geſtede, onverbrekelyc te houden en te doen houden, wes wy daer af en daer uyt ſeggen, ordineren ende uytgeven ſouden, gelyc als heure opene beſegelde Brieven, die wy daer af t'onswairts hebben, clairlyc ende mit meer woirden inhouden ende begrypen; Ende Heer Henric voerghen: in den ſaken van de voirſz. Erftalen vervangen heeft en geloeft te vervangen myn Vrouwe ſyn Suſter, ende Heeren Floris hueren Man voirgen: So doen wy te weten eenen iegelycken, tugen ooc ende dragen openbaerlic mit deſen onſe opene letteren, dat wy van de voorſz. Erftalen ons beſproken ende bevroedt hebben mitten wyſen ende vroeden van de Lande en van de Bancken daer de voorſz. Stadt, Lant en Heerlycheyt van Breda mit heure toebehoirten gelegen ſyn, en hebben ons oock geinformeert ende beſonnen uyt den opene Brieve daer mede ſaliger gedenkeniſſen Hertoge Jan van Brabant d'Lant ende de Heerlycheyt van Breda voirſz. mit hueren toebehoirten hier voormaels verleende wilen Heeren Janne van Polanen Heer van der Lecke, Oudervader Heeren Henrics van Bergen, en zyne Suſter voregen:, ende oock myn Joffrouwen de Greevynen van Naſſou, wittige Geſellinne myns Jonckeren van Naſſou voirſz., ende daer mede deſelve Lant en Heerlycheyt bi den voirſz. Heer Janne van Polanen vercregen waren; en dieſgelycs uyt anderen clairniſſen ons daer af gedaen, en hebben uyt deſen bevonden en bevynden, dat de voorſz. Stadt, Lant en Heerlycheyt van Breda, in hogen, in nederen, in naten, in droegen, mit renten, mit cheinſen, mit maelen, mit moeren, mit moerdyken, en mit allen hueren anderen toebehoirten en aenhangingen, mit wat namen ſy genaemt, en hoe die gelegen ſyn, altoes van ouden tyt hier af geweeſt hebben en noch ſyn een

Digitized by Google

Brabantſch Leen, ruerende ende afcomende of nedercomende, ende te leene gehouden van onſen genedigen Heer myn Heer den Hertoge van Brabant, en van ſinen hogegeborenen Vorderen Hertogen en Hertoginnen van Brabant ſaliger gedenkeniſſen, dat es te weten, uyt huere Camere van Brabant en uyt egheene anderen Hove of anderen Bancken, Ende daerom of mits deſe redene en anderen ons daer toe porrende en beruerende, Soe hebben wy van deſer voorſz. Erftalen, mit eendrachtigen accoirde van ons alle openbaerlyk geſeyt, gepronuntieert en uytgegeven, ſeggen, pronuntieren en uytgeven mit deſen geſcrifte, ende mit deſen onſen jegenwoirdigen ſeggen, dat Heer Henric van Bergen, Vrouwe Oede ſyn Suſter, en Heer Floris huer Man voerghen:, in de Stadt, in d'Lant, in de Heerlycheyten in den goeden van Breda voerſz., en in hueren toebehoirten, en aenhangingen, of in eenige van hen, of tot eenigen van hen, recht, deel noch aenſprake en hebben, noch hebben en ſuelen, noch ſculdich en ſyn te hebben, van eenigen voerleden tyden, noch huer Nacomelinge en Erfgenamen dieſgelycx in eeniger manieren, Ende dat ſy en huer Nacomelingen en Erfgenamen voirſz. minen Joncker van Naſſou voerghen:, en myn Joffrouwe Johanne van Polanen, ſine wettige Geſellinne, en derſelver haire Nacomelingen en Erfgenamen, van allen deſen voortaen laeten ſuelen en ſculdich ſyn te laeten in ruſten, in vreden, ongemoeyt en onvervolcht, en dat myn Joncker en myn Joffrou van Naſſou voirſz., en heur Hoire en Erfgename, die alle gemeynlic los, vry, ruſtelyc en vredelyc houden, hanteren, beſigen ende beſitten, ende dierre nae hueren vryen eygenen wille, en na huerre genueghen voertmeer altyt gebruycken ſuelen, gelyc als ſy mit rechte doen moigen en ſculdich ſyn te doen, ongehindert, onbelet, ongecalengiert en onbeſtuert, van Heeren Henricke en ſynre Suſter en hueren Mannen voerghen:, en van heuren Hoiren en Erfgenamen, ſonder eenigerhande fraude of argeliſt, Behoudelic ende gereſerveert Heeren Henric voerghen: ſine jaerliken en erſlike Rente van Vyffhondert guldene Hellingen, die hy heeft ende ſculdich is te hebben van de Huwelic-goede wylen mynre Vrouwe ſynre Moeder, op de Stadt, Lant en Heerlycheyt van Breda voirſz., en op hueren toebehoirten, en behoudelic alſulcken achterſtelle als myn Joncker voirſz. Heeren Henricke voerghen: daer af ſculdich is, nae begrype van den zeggen, dat onſe genedeghe Hertogh van Brabant van deſelve achterſtellen geſeyt heeft en uytgegeven. Ende om dat onſe begeerte en meyninge es, dat dit onſe jegenwoirdige ſeggen ewelic, vaſt en onverbrekelic gehouden blive, ſoe bidden wy ootmoedelyc en vriendelyc mynen Joncker van Naſſou en Heeren Henrick voerghen:, eyſſchen hen ooc en verſuecken mit alle ernſticheyt, op ten eedt die ſy ons, als voorſz. es, daer toe gedaen hebben, gelyc als heur voirſz. Brieve clairlyc uytwyſen, dat ſy in d'een ſide en in d'ander bi deſen ſelven onſe voirſz. ſeggen, en by allen dien dat daer in begrepen es, vaſt en geſtentich bliven, en dat wael en getrouwelic houden en doen houden van allen den genen dient aengaet en aengaen mach, in allen der maten, formen ende manieren die boven verclairt ſyn en beſcreven, En dat ſy daer tegens niet en comen en doen, noch en laten geſchien mit woirden of mit wercken, by hen ſelven of by iemant anders, of voor hen ſelven, of voor iemants anders, ſonder argeliſt, in eenige toecomende tyden, Ende ſo hebben wy in oirconde, getuygeniſſe, en ewige veſticheyt onſs voirſz. ſeggenen, en alre dingen voirſz., onſer alre ſegele doen hangen aen deſen onſen opene en jegenwoirdigen letteren, die gemaect en gegeven waren in der Stadt van Mechlen, des Donresdaeghs nae Sente Martensdagh des heyligen Biſſcops en Confeſſoers, op den vyfftienden dach der maent November, int jaer onſs Heeren als men ſcreef Duſent vierhondert en veerthien. (*Ende was beſegelt met ſes uythangende ſegelen van groenen waſſche.*)

N°. 91.

Digitized by Google

N°. 91.

Oprechting en Fondatie van het Manhuys op den *Haegdyck* te *Breda*, door de Uytvoerders der uyterſte Wille van Heer *Anſelmus Smit*, gezegt *Fabri*.

In nomine Sanctæ & Individuæ Trinitatis, Patris, & Filii, & Spiritûs Sancti, Amen.

In den Naeme der Heylige en onverdeelde Drievuldigheid, des Vaders, des Zoons en des Heyligen Geeſtes, Amen.

Univerſis & ſingulis Chriſti Fidelibus, preſentibus & futuris, Petrus Cant, Cantor, Johannes Braxatoris, Teſaurarius, & Johannes Figuli, Canonici Eccleſiæ Beatæ Mariæ Antverpienſis, Cameracenſis Dioceſis, Executores Teſtamenti & ultimæ voluntatis quondàm Reverendi in Chriſto Patris & Domini, Dni. Anſelmi de Breda, Sanctæ Sedis Apoſtolicæ Prothonotarii, ac Literarum Apoſtolicarum Correctoris, & Decani dictæ Eccleſiæ Antverpienſis, Salutem in Domino ſempiternam, cum infra ſcriptorum notitia veritatis.

Allen en een ygelyk Gelovigen in Chriſtus, zoo wel tegenwoordigen als toekomenden, Pieter Cant, Zangmeeſter, Jan de Brouwer, Treſorier, en Jan de Potter, Kanonniken van O. L. V. te Antwerpen, onder het Bisdom van Cameryk, Uytvoerders van het Teſtament en den laaſte Wille van wylen den Eerwaerdigen Vader in Chriſtus, Heer Anſelmus van Breda, Prothonotaris van den Heyligen Apoſtoliſchen Stoel, Corrector der Apoſtoliſche Brieven en Deeken der gemelde Kerke in Antwerpen, eeuwigduurend Heyl in den Heere, met kenniſſe der waerheid van het geen hier na geſchreven ſtaat.

Cum nuper, videlicet anno Dni. Milleſimo quadringenteſimo quadrageſimo nono, die primâ menſis Auguſti, Florentiæ, apud Monaſterium Sancti Anthonii, præfatus quondàm Reverendus Pater, Dominus Anſelmus, Prothonotarius, ſuum in ejus ultima voluntate condens Teſtamentum, inter cætera plenam & liberam nobis dederit poteſtatem, facultatem & auctoritatem, ordinandi & diſponendi de omnibus & ſingulis bonis ſuis mobilibus & immobilibus, ubicunque & in quibuſcunque conſiſtentibus, ſalvis ſuis in eodem Teſtamento expreſſis particularibus ordinatis & legatis, prout nobis & conſcienciis noſtris in hac parte videretur expedire; Nos, ſingulis legatis particularibus & aliis in dicto Teſtamento expreſſis ordinationibus, juxta ultimam voluntatem hujusmodi deliberatis, ſolutis & adimpletis, de reſiduis etiam & ſupercreſcentibus ejusdem quondàm Domini Teſtatoris bonis & rebus repertis, collectis & ad manus noſtras deductis, nonnullis miſerabilibus ac piis, ac aliis perſonis & locis, pro ejus animæ ſalute, quemadmodum conſpeximus id juxtà rei qualitatem expedire, factis ſubſidiis & clar-

Nadien onlangs, te weten in 't jaar ons Heeren Duyſend vierhondert en negen en veertig, op den eerſten dag van Oogſtmaandt, wylen de gemelde Eerwaerdige Vader, Heer Anſelmus Prothonotaris, zyn Teſtament of uyterſten Wil makende te Florencen in 't Klooſter van St. Antoni, onder anderen aan ons de volkome en vrye macht, vermogen en gezag heeft gegeven, om van alle ende ygelyke zyne goederen, zoo roerende als onroerende, waar ter plaetze en waar in oock beſtaande, te mogen ordineren en beſtellen, behoudens de byzondere in het gem. Teſtament uytgedrukte Legaten en Makingen, zoo en in diervoegen het by ons in gemoede zoude bevonden worden te behooren, En wy, alle de byzondere Legaten, en andere in het Teſtament uytgedruckte beſchickingen volgens den gemelden uyterſten Wil, vol daan en vervult hebbende, voorts van de overige goederen en verder bevondene zaken des gemelden Heere Teſtateurs, welke by ons verzamelt en in onze handen geſtelt zyn,

Digitized by Google

elargitionibus, Tandem præmeditantes tremendi & districti Judicis sententiam, quâ ipse de dispensatione bonorum, maximè ab his qui plus cæteris in hoc seculo aliquid dispensandum acceperint, rationem petiturus est, considerantesque, inter salutifera dispensationis & pietatis opera nulla præstantiora & validiora ad promerendam salutis gratiam, quàm quæ in hospitalitate miserabilium, egenarum & pauperum personarum impendentur, cum vix suavius & delectabilius thuryficium potest facere quisque Deo, quàm curam gerere infirmorum, pauperibus & indigentibus subvenire; Revolventes etiam præfati quondàm Domini Prothonotarii & suorum progenitorum caritatem, compassionem & favorem singulares, quos in hoc seculo erga valetudinarios, confractos, impotentesque pauperes viros, misericordiâ & pietate moti, exercere, dirigere & administrare visi sunt, volentesque & desiderantes, caritatem, compassionem, & favorem hujusmodi insequi in hac parte, ac tantò amplius, quantò exinde relicta & adhuc superexistentia præfati quondàm Domini Prothonotarii bona salubrius dispensari, paupereque valetudinarii, debiles & egeni ab incommodis relevari, & pietatis ac misericordiæ opera adimplere valeant, dictique Domini quondàm Prothonotarii & primogenitorum suorum salus crescere possit; Ideo, anno millesimo quadringentesimo quinquagesimo quinto, die Veneris, tricesimâ mensis Maji, horâ primâ ejusdem diei, vel quasi, Pontificatús Sanctissimi in Christo Patris & Domini nostri, Domini Calixti, divinâ providentiâ Papæ tertii, anno primo, in Notarii publici & testium infrascriptorum, ad hoc specialiter rogatorum, presentiâ, ad laudem Domini nostri Jhesu Christi, suæque benedictæ Genitricis Virginum Virginis Mariæ, ac duodecim Apostolorum ejus, in remedium quoque & salutem animarum præfati quondàm Domini Anselmi Prothonotarii, & suorum primogenitorum, omnibus melioribus modo, viâ, jure, causâ & formâ, quibus potuimus & deberemus, possumus & debemus, quandam Domum sitam apud oppidum de Breda, Leodiensis Diocesis, in vico dicto den Haechdyck, *spectantem ad dictum quondàm Dominum Anselmum Prothonotarium, pro loco hospitio & habitatione tredecim pauperum Virorum, successivis futuris temporibus ibidem sub vita & forma inferiùs annotata recipiendorum, ordinamus & deputamus; Ita tamen, quod obegalitatem redditum in hoc exordio ordinationis hujusmodi, dumtaxat octo personæ,*

voor deszelfs zielen zaligheid, eenige onderstanden en mildadigheden gedaan hebbende aan ellendige, godvruchtige en andere persoonen en plaetsen, zoo als wy, ten aanzien van 't gevecht der zake hebben bevonden te behooren; Eyndelyk overdenkende het vonnis des ontzaggelyken en gestrengen Rechters, waarby hy zelf Reekening wil eysschen van de besteeding der goederen, voornamentlyk van die genen, welke meer als andere in deze wereld, om mede te deelen, verkregen hebben, En overwegende, dat onder de heylzame werken van mededeelzaamheid en liefdadigheid geene uytmuntender en kragtiger zyn, omde Zaligheid te verdienen, dan die aangelegt worden tot het Herbergen van ellendige, behoeftige en arme persoonen, alzoo men God geen aangenamer nog lieffelyker reukoffer kan toebrengen, als zorge te dragen voor kranken, en de armen en behoeftigen te ondersteunen; Overwegende mede de byzondere liefdadigheid, mededoogentheid en gunste, welke wylen de gemelde Heer Prothonotaris en zyne Voorouders, door medelyden en Godsvruchtigheid bewogen zynde, omtrent ziekelyke, onmachtige en onvermogende arme Mannen, in deze wereld geoeffent, betoont en beweezen hebben; Willende voorts en begeerende zoodanige liefde, medelyden en genegentheid, in dat stuk opvolgen, zoo veel te meer, dewyl de nagelate en nog overschietende goederen van wylen den gemelden Heer Prothonotaris niet heylzamer als tot laaffenis en onderstand van arme, ziecke, zwacke en behoeftige lieden zouden mogen besteedt, nog de wercken van Godsvrucht en barmhertigheid waardiger geoeffent, en dus de zaligheid van wylen den gemelden Heer Prothonotaris en van zyne Voorouders beter bevordert werden. Daerom hebben wy, in 't jaer Duysend vierhondert en vyfenvyftig, op Vrydag den dartigsten van Bloeymaandt, s'middags om een uur, of daer omtrent, in 't eerste jaar des Pausschaps van den Alderheyligsten Vader in Kristus, onzen Heer Kalixtus den derden van dien naam, door de voorzienigheid van God, Paus van Romen, in de tegenwoordigheid van de ondergeschrevene openbaren Notaris en getuygen, daer toe insonderheid verzogt, ter eere van onzen Heere Jesus Kristus, deszelfs gezegen-

Digitized by Google

næ, aut pauciores recipientur, quæ quidem perſonæ erunt viri bonorum nominis, conditionis & famæ, ſub & cum modis & formis viventes, & Deum colentes, prout inferiùs declaratur, Domumque prædictam pro receptaculo dictorum Virorum, nec non redditus, bona & pecuniarum ſummas infraſcriptas aſſignamus, ac eiſdem in & ad opus dictorum Virorum, realiter & cum effectu pro futuris perpetuis temporibus effeſtutando renunciavimus, præfatumque pauperum Virorum congregationem & receptaculum, de & mediantibus Domo, redditibus, bonis & pecuniarum ſummis hujusmodi fundamus ac ordinamus, deputamus, aſſignamus, renunciamus & fundamus per preſentes, ſtipulatione per nos in manibus Notarii publici infraſcripti, vice & nomine omnium quorum intereſt, ſeu intereſſe poterit, quale in recipientium præſtita ſubſecuta. Rogantes in viſceribus caritatis, & requirentes Reverendum in Chriſto Patrem & Dominum, Dominum Epiſcopum Leodienſem, ut fundacionis hujus partes velit auctoritate ſuâ ordinariâ confirmare & approbare, nec non Illuſtrem & præpotentem Dominum Johannem Comitem de Naſſou, de Dietze & de Vianden, ac Dominum patriæ de Breda, honeſtosque, prudentes & circumſpectos Burgimagiſtros, Scabinos, Juratos & Conſules dicti Oppidi de Breda, quatenus ordinacioni, aſſignacioni & fundacioni hujusmodi annuere & conſentire, ipſaſque admittere, defendere & manutenere, ac ut participes eſſe valeant bonorum operum dictorum fundatorum pauperum, eiſdem aliquid gratiæ & privilegii, pro relevamine & ſubſidio eorum majori, caritativè impendere velint, prout & quemadmodum in quadam papiri carta, deſuper in vulgari Theutonico, pro laycorum pleniori intellectu, conſcripta & confecta, plenius continetur & habetur, cujus tenor de verbo ad verbum ſequitur, & eſt talis:

zegende Moeder en Maagd der Maagden Maria, en van zyne twaalf Apoſtelen, en tot zaligheid der zielen van wylen den gemelden Heer Prothonotaris Anſelmus en zyner Voorouders, op de allergevoegelyſte wyze, wege, recht en voorm als wy zouden hebben konnen en mogen, konnen en mogen by deze, zeker Huys gelegen by de Stadt Breda, onder 't Bisdom van Luyck, in het Vlek genaemt den *Haegdyck*, behoorende aan wylen den gemelden Heer Prothonotaris Anſelmus, opgerecht en beſtelt tot een Gaſthuys, Herberg en Woonplaets voor dartien arme Mannen, welke in toekomende tyden, op de hier naagenoemde levens wyze en vorm, daar in opgenomen zullen worden; zoodanig egter dat, om de gelykheid der inkomſten, in 't begin dezer inſtelling, alleen agt of weyniger perſoonen daar in zullen worden aangenomen, welke perſoonen moeten wezen Mannen van goeden naam, ſtaat en faam, God vreeſende, en op de naabeſchrevene wyze hun leven en wandel aenſtellende; En wy bewyzen het voorgemelde Huys tot een verblyfplaets der gemelde Mannen, als mede de inkomſten, goederen en gereede penningen hiernaa genoemt, dezelve, ten behoeve der gemelde Mannen, wezentlyk en metter daet ten eeuwigen dagen vry verklaarende, en van dezelve afſtant doende; welke verblyfplaets en vergadering der gemelde arme Mannen, met de voorſz. huyſinge, inkomſten, goederen en gereede penningen, wy funderen, beſtellen, afzonderen, en bewyzen, ook daar van afſtand doen by deze tegenwoordige, volgens de belofte en toezegging daar van by ons in handen van den ondergenoemden openbaren Notaris gedaen, in den naam van allen die het mogt aangaen, of die in 't vervolg daarin belang mogten hebben, Biddende en verzoekende, om de ingewanden van liefdadigheid, den Eerwaerden Vader in Kriſtus den Heere Biſſchop van Luyck, ten eynde hy deze ſtichting in alle deſzelfs deelen, met zyn gewoone macht en gezag, gelieve goedt te keuren en te beveſtigen, als mede den Doorluchtigen en Mogenden Heer Jan Graef van Naſſou, Dietze en Vianden, en Heer van het Land van Breda, en de Eerzame en Voorzienige Burgemeeſteren, Schepenen, Gezworenen en Raaden der ge-

Digitized by Google

gemelde Stadt Breda, dat zy aan deze beſtelling, bewyzing, en fundatie hunne toeſtemming geven, en dezelve inwilligen, beſchermen en handhaven willen, en ten eynde zy deelagtig mogten wezen aan de goede werken der gemelde arme perſonen, dat zy aan dezelve eenige gunſten en voorrechten, tot derzelver hulp en onderſtand, mildadiglyk gelieven te verleenen. Zoo en in diervoegen als in zeker papier, deſwegen inde gemeene Nederlantſche tael, tot beter verſtant der Lecken, beſchreven en gemaakt, begrepen is, welkers inhoud van woordt tot woordt hier naa volgt en aldus is luydende:

In den name Goyds des Vaders, des Soens, ende des Heilichs Gheeſts, Amen.

Cont ſy allen ende yegelicken gelovigen menſchen, die nu ſyn ende namaels weſen ſellen, Dat wy Petrus Cant, Cantor, Johannes de Brouwere, Treſorier, en Johannes de Brouwer, die men heet de Potter, van Breda, Canoniken in onſer Vrouwen Kerken te Antwerpen, Teſtamentoirs ende Hanttrouwige, geſet ende geſtelt by ſaligen gedachten wilen des Eerwerdichs Vaders in Gode ende Heeren Meeſters Anſelmi Fabri van Breda, Choordeken van Onſer Vrouwe Kerken voorſcreven, Prothonotarys ende Correctoirs des Heilichs Stoels van Romen, in ſynen uyterſten wille ende Teſtamente, gemaeckt tot Florencen in Synte Anthonys Cloeſtere, in den Jare ons Heeren Duſent vierhondert negen en veertich, des Vrydaechs, yerſte dach van Oeghſtmaent, In den welcken Teſtamente ten leſten hy ons gegeven heeft volle ende vrye machte van allen en de yegelicken ſynen goede, ruerlike ende onruerlike, waer ende in wat manieren die ſyn, Behoudelic andere poynten te voren gemaeckt, te ordineren, te bewiſen ende te beſtellen, alſoe ons ende onſer Conſciencien dat goetdunken ſal, ende gelikerwys hy ons volcomelic betroude. Aenſiende des voorſeyts Heeren ende ſynre Ouders ſaliger gedachten groete medoect, liefheyden ende ſonderlinge gonſte, die ſy by haren levenden live gehadt ende gedragen hebben altyt tot ouden, onmachtigen ende crancken armen menſchen, alſoe te volbrengen de wercken van ontfermherticheyt, ende ter ſalicheden ende laeffeniſſen der zielen tsHeeren ende ſynre ouders voorſchreven, Hebben geordineert ter eeren Goyds, ons liefs Heeren Jheſu Chriſti, ſynre gebenedyde Moeder en Maget der maechden Marie, ende ſynre heileger tweeleve Apoſtelen, in den huyſe geſtaen tot Breda op ten Haechdyck, wylen den Heeren voorſz., ontfaen te wordene in toecomenden tyden derthiene mannen, weſende als na beſcreven ſtaet. Ende overmids dat omme ſoe vele perſoenen te voedene noch niet Renten genuech en ſyn, ſoe ſal men metten yerſten beginnen mer met achte perſoenen oft min tontſane, maer als men alſoe vele Renten vercregen heeft, dat elken perſoen, tot xiij perſoenen toe, als voerſz. ſtaet, een pont groot Vlaems erfelyc ſal mogen hebben boven anderen commeren ende laſten, ſoe ſal men volbrengen tgetall tot derthien perſoenen toe, ende nyet meer. Ende deſen voerſz. perſoenen ſellen moeten ſyn van eerliker namen ende famen, vreedſammen ende kerſteliken levene, na de geboden der heiliger Kerken, oyten Ingeſetenen der Stadt ende der Vryheyt van Breda, ten ware alſo dat men in der ſelver Stadt en Vryheit alſulcker armer lude niet genoech en vonde, als die provenden verſchenen waren, ſoe ſoude men van alſulken geliken armen luyden als voorſz. ſtaen opten Dorpe des Lants van Breda mogen nemen, ſonder de yerſte ghyfte die wy Teſtamentoirs ſellen mogen doen tot tween perſonen toe van Breda geboiren, als en woene ſy nu ter tyt daer niet, Dewelke ſellen ſyn onbelaſt van religioſer ordine, huweliken, kynderen, ſchulden, calaengien oft anderen commer, van de welken den Godhuyſe ende bruederen moyſel, ſcade oft laſt comen mochte, Dewelcke oic niet ſellen ſyn onnutten parſoenen oft van anderen onbe-

onbehoerliken levene, mer anders cranck, ende alſo onmachtich ſyn dat ſy haer broet ende noodtdorfte niet gewinnen en connen, oic niet gewoonlyc en hebben gheweeſt voer der goeder luyden doeren broet te biddene, ende anders behoeftich ende arm, ende tſeſtich jaer out, oft anders jongher oft ouder, dien den Ghyfters der provende van noode ende behoerlyc ſal duncken gegeven te wordene, Dewelke armen uyt rechter medoechſaemheden, caritaten ende ontfermhertichcyden, uytgeſteken alle beeden, gonſten, gedranghe ende ghyften, oft andere genieten, ſellen worden gecoren ende in deeſen Gaſthuyſe ontfaen by den parſoenen oft Prochiaens van onſer liever Vrouwen Kerken van Breda ende van der Hagen, als ſy oft eenich van hen reſideren ſellen, oft anders by een oft tween van der Capitulen aldaer, die by den Deken ende Capittelen daer toe ſellen worden geſtelt, ende oic by twee Kercmeeſters van onſer Vrouwe voorſz. ende twee Heilige Geeſtmeeſteren aldaer, Ende in twydrachte van hen luyden ſellen die Heeren, die Deken en Capittele voirſz., Overmans ſyn ende ſluyten. Behoudelyc dat wy Teſtamentoirs voerſz., alſo lange als wy, oft yemant van ons, by der gracien Goyds leven ſellen, ſelve Ghyfters ſyn ſellen op dat wy willen. Ende om dit Gaſthuys ende arme Brueders ter eeren Goyds ende gemeynen profyte der Stadt ende tsLants voirſz. wel te regeeren, ſoe ſalt gelieven den Eerbaren Heeren Droſſet, Schoutet, Burgemeeſteren ende Schepenen der ſelver Stadt, te kieſen, te ordineren ende te ſetten twee eerbair, zedige ende van goeden levene Knapen ende Mannen uyter Stadt ende Vryheit voerſz. dewelke Momboirs ende Proviſoirs ſellen ſyn des Huys ende der Brueders voerſz. Ende deſe Momboire ſellen kieſen eenen uytten Brueders, die dair nutſte toe ſal ſyn, die men Beſorger heeten ſal, om te regeerne ende te beſtuerne alle dingen, oic te gebiedene den Brueders tot dat ſy te doen ſellen hebben, oerlof te gevene opt beſcheyde, dewelke oic vreedſam ſyn ſal, ende nyement verdrucken, ſorge ende laſt dragen van allen dingen gedaen te wordene. Deſe Momboiren ſellen altyt toeſien, oft Gaſthuys wel geregeert wort van den genen diet binnen Huys te regeren hebben, ſonderlinge dat men gheen overtollicheyt en doe, daer men mede tachter ſoude comen ende tſchanden. Oec ſal men alle ſaken, welkerhande dat ſe ſyn, het ſyn van goeden, van perſoenen, van geſchille, van diſcorde, van twiſte, oft van eenige ſaken die den voerſz. Gaſthuyſe, oft eenige werliken perſoenen, die daer toe hooren ſellen, in eeniger manieren aenruerende, by deſer Momboiren beſcheyden, ordineren, verclaren ende beſtellen, oec alle meſdaden metten Brueders corrigeren na alle gelegentheyden der ſaken, het en ware dat de ſaken hen te ſwaer oft te laſtich worden, die ſouden dan uytgerecht, gecorrigeert ende gedoemt worden by den Droſſet, Schoutet, Burgemeeſteren ende Scepenen voirſz., ſonder yemant anders toofzichten, toedoene, onderwindens, oft anders recht daer toe te hebben. Voert ſoe en ſellen die Brueders niet beclappen heymelyc oft openbaer haren Momboren, Proviſoren, Regenten oft Beſorgeren gheenſins, mer onderdanich ſyn ende gehoerſam in doen ende laten, maer bevonden die Brueders openbaer gebreck oft laſt in de voirſz. Momboirs ende Beſorgere, dat ſellen ſy hen ſelve guetelyc ende zedichlyc ſeggen, oft den voirſz. Droſſet, Schouthet, Burgemeeſteren ende Schepenen, dewelke daer om dan andere Momboire ſellen mogen ordineren ende ſtellen. Noch ſal men kieſen by den Momboirs, Toeſienders ende Brueders, twee uyten Brueders die daer toe profytelyc ſullen ſyn, Ontfanghers geheyten, dewelke ontfaen ſellen alle renten, goeden ende profyten, hoetaenich die ſyn ſellen, toebehorende den voirſz. Gaſthuyſe, ende voert uytgeven by rade ende conſente des Toeſienders, verſien ende bewerven ſpyſe, dranck, hout, torff, wullen ende lynen laken, ende alles des men daer redelyc behoeven ſal, ten meeſten profyte ende ter goeder tyt. Ende om deſe dingen trouwelyc ende wittelyc te doene, ſellen ſy ſunderlinge eet doen, ende allen halven jare, oft van jare tot jare, rekeninge doen voer die Momboirs ende gemeyne Brueders, daer yegelyc redelyc ende zedichlyc af ende toe ſal mogen ſpreken, ende calengeren totten meeſten profyte, ſonder argeliſt. Deeſe Ontfangers ſal men tallen drie jaren den outſten affetten ende eenen anderen metten genen die blyft aanſetten, het en waere dat yemant gebreekelyc waer, dien mach men altyt affetten ende corrigeren, verdient hy des. Mede ſal men dair oic hebben ende hueren een ſterck, eer-

Digitized by Google

baer, doechdelyc Joncwyf, die haer verſtaen ſal van des men daer te doen ſal hebben, ende dat te doene, die oic ter mercht viſch, vleyſch ende anders ſal coepen, trouwelyc ende altyt by rade ende byſyne der Ontfangers, oft ten minſte horer eenre. Ende waert dat yemant van den Brueders tſelve Joncwyf, oft andere Dieners voirſz., met achterſpraken, quaden worden oft ſlagen overloede, dien ſal men corrigeren na gelegentheyt der ſaken, maer bevonde men in der waerheit dat yemant van den Brueders met haer oft met andere vrouwen vleyſchelyc te doen hadde, ſoe ſoudſe men uyten huyſe doen, ende oerloven, ende die Brueder ſoude verlieſen die provende, ende al dat hy dair in 't Gaſthuys gebracht hadde. Ende voer eer yemant als Brueder hier in ſal worden ontfaen, ſal hy inbrengen, bewiſen ende overdragen, eewelyc ende erfelyc te hebbene, met veſtingen, Scepenbrieven oft anders, alſo dat behoerlyxte ſal mogen ſyn ende vaſte, alle ſyn erfelicke goede ende have, oec alle goeden die hem by verſterven oft anders toe ſellen mogen comen in eeniger manieren, tot behoef van 't Gaſthuys voerſz., om die onder die Brueders in 't gemeyne te bruykene, ſoe dat na hoer doot van hene niemende niet ſal mogen verſterven. Sellen oec deſe Brueders, na dat verſleten ſellen ſyn haer oudſte cleederen daer ſy yerſt mede in 't Gaſthuys comen ſellen, moeten dragen oec haer oudſte cleden ende crapoenen van graeuwen wullen lakene, Ende des ſellen die Beſorgers ende Ontfangers uyten gemeynen goeden elken Broeder beſorgen, na dat hy des noottelyc ende te goederwys behoeven ſal, welke cleden men ſal doen maken ſlechtelyc, ſonder niewicheyden, even gelyc maecſel op allen reiſen, dlaken te verboerene. Ende elc van dyen ſal oec in ſynre incoemſt inbrengen een bedde, twee paer ſlapenlaken, ſargie oercuſſens, ende andere daer toe behorende, alſoe hy daer op cuyſſchelyc ſlapen ende liggen ſal willen, oec den Gaſthuys te bliven na hare doot. Ende voert ſal het Gaſthuys verſien, behoudelyc dat yegelyc ſyndere cleedingen ende andere gewaden geraedſamlyc, ſpaerlyc ende cuyſſchelyc ſal dragen, verwaren ende hanteren. Oec ſullen ſy alle dage, tot behoerliken tyden, als men daer toe luyden ſal metter belle, van geliken ſpyſen ende drancke, daer nyemant gheen ſunderlinge voerdeel hebben en ſal mogen, te ſamen in eenen Reefter eten ende drincken, ſedichlyc, ſonder clappen oft gerucht te maken, Ende dan in der ſtadt van der Benedictie yegelyc leſen een Pater noſter ende Ave Maria, ende voer die gratie oec een Pater noſter ende Ave Maria, Ende ſunderlinge alle avonde, deeſe gratie geſeit, ſal een van hen, dient toebehoert, een belle luyden, ende dan ſellen ſy noch Goyde loven, ende ſeggen aldus: Ontfermhertige Heere God, Sceppere des hemels ende eertryx, geloeft ende bedanct moeſtu ſyn van allen dine goeden die du ons armen ſondigen menſchen gedaen ende verleent hebſt, wy bidden dy oec by der verdienten ende middelingen dynre gebenedider Moeder ende Maghet der Maechden, ende aller dynre liever Heiligen, dattu onſer ontfermen willes, ende vryen van allen ſunden, Wy bidden dy oec voer onſen edelen Heer ende Vrouwen tsLants van Breda, ende hair Geboirten, Raide, Rechters ende Ingeſetene tsLants, oec voer die lieven zielen sHeeren ende Meeſters Anſelmi, Funderer ende Ghyfter deſer aelmoeſſen, ſynre Teſtamentoirs, als ſy te zielen comen ſellen ſyn, oec voer alle gelovige zielen die van deſer werelt geſceyden ſyn, daer die heilige Kerke voer gebiedt te biddene, ende alle andere levende ende doode, die ons goet gedaen hebben, ende dagelicx doen, dattu lieve ontfermhertige Heere God dier ontfermen willes. Ende ſpreken dan te ſamen Pater noſter en Ave Maria. Als men ter tafelen geſeten ſal ſyn, ſellen dienen twee van de Bruedere, dewelke namaels eten ſellen, ſeggende oec Pater noſter ende Ave Maria als voirſz. is, ſpyſe ende dranck thamelyc opſettende ende afdragende, die ſcotelen, potten ende anders dat gebeſicht is waſſchen ende ſchickelyc opſetten, Ende dit ſellen ſy doen met weken, te wetene twee oudſte in den Huyſe ontfaen deen weke, ende alſoe vervolgende ander twee, met welken ouderdomme ſy hem oec hebben ſellen in gane ende ſtane, ende doen d'een den anderen eere. Ende niemant die geſont is en ſal alleene in ſynre cameren maeltyt houden, het en waere dat yemant proeffelyc ziec waere, Ende die ziecke ſellen die Brueders alle, ende mede ſonderlinge twee daer toe geordineert, dies macht hebben, viſenteren van den troeſten, heffen, leggen, byſtaen, ende anders na der zieckten bruederlyc, mynlyc ende Kerſtelyc hanteren

Digitized by Google

ren tot der doot toe, eeſt dat Gode alſoe gelieft, Ende ſo wie in aldusdanigen ende anderen werken van Ontfermhertigheyden hem weygerde ende wederſpenich maecte, die ſoude men uyten Huyſe doen, ſonder weder te hebben dat hy daer inbracht hadde. Boven al ſal men neerſtelyc in 't begin van der ziecten beſorgen, dat ſy haer Sacramenten van der heiliger Kerken mogen hebben, ſellen oec tſavonts, tot poynteliker uyren, ſedichlyc ſlapen gaen, ende elc voer ſyn bedde leſen op ſyn knyen vyfwerf Pater noſter ende Ave Maria, al mede ende deſgelyc tot haren opſtaen, voer hem ende voer dye voirſeit ſyn, ende neerſtelyc ende ſcerpelyc toeſien vier ende kerſen ſekerlyc bewaert te wordene altyt, houdende puntelyc ende boven al bedden, lywaet ende al dat dair toebehoert, ſinnelyc ende cuyſlyc, lywaet oec te waſſchen te dragene, ende weder te halene, alſt noot ſal ſyn. Oec ummer onderlinge met haeren boeden ende met elken menſchen ſellen ſy verkeeren, ſonder yemant te ſlane, te quetſene, te verdruckene, oft eenich meſweynden te doen in woerden oft in werken, eenige onhoeſche, onbehoerlike, partylike oft onteemelike worden te ſprekene, oft gehengen onderlinge geſproken te wordene, mer leven in caritaten, oetmoedeliker ende bruedeliker mynnen, ſonder achterſprake, ſonder kyven, oft yet te verwytene, ende neerſtelyc altyt niet dan van Gode ende yet anders goets te ſprekene ende te denckene. Item ſal niemant van hem in tavernen, ten danſe, noch tot geender werliker feeſte oft anderen rumoeren gaen, maer ſullen in huys bliven, het en waere dat ſy eenige nootſaken te doen hadden, dewelke ſy haren Ouſten te kennen ſellen moeten geven, eer hy hem eenige oerlof ſal derven geven, ende alſoe oerlof hebbende, ſullen ſy hem ander mogen uytgaen, ende dan terſtont wederom thuys moeten comen, ſonder met yemende onderwegen eenige ydele woorden oft onbehoirlike clappagien te hebbene. Niement van hen ſal ſunderlinge honden houden, oft oec andere meſſen dan redelike broetmeſſen dragen. Want oec ledicheyt wortele ende oerſpronck is van allen ſunden ende quaetheden, ſoe ſal yegelyc, uytgenomen ziecke, moeten arbeyden ende laſt dragen, ſunderlinge om die Huyſe ter goeder tyt in goeden ſtaet te houdene, Hove, Lande, Beemde, Dyke, Heyningen ende anderen den Godshuyſe toebehoerende beeſten ſtouwen, gens ende weder brouwen, backen, water, torff ende hout te halene, vloere ende cameren te keerene ende te reparerene, ende voert alle dinc te doen dat noottelyc, orboirlyc ende profytelyc ſyn ſal, ongeheyten oft by bevele, ſoe dat niement na den anderen wachten, oft op den anderen hem verlaten ſal mogen yet te doene, het en waere hem verboden. Voertane en ſal men in dit Godshuys niet mogen houden Feeſten, maeltyden van Bruloften, oft anders van buyten, Oec en ſal niemant van den Brueders eenige gaſte van Vrienden oft Magen aldaer ſunderlinge mogen herbergen, om daer te vernachten oft in ſynre camere houden, maer wilde yemant ſpyſe ende dranck om Gode hem geven, die ſoudmen ter gemeynder tafelen ontfaen vriendelyc, ende dancken, Gode voor hem te biddene. Item ſullen de voirſz. Brueders, tot eerbaren luden huyſe genoidt ſynde, mogen gaen eten des noenens, niet alleene, mer heuren twee tſamen, ende met orlove des Meeſters. Sellen oec die Brueders met ordinancien ende behoerten ter weeke eens, des vrydachs, twee te gader, die daer toe ſterck genoech ſellen ſyn, binnen der Vryheit van der Stadt, voer der goeder luden doeren broot moeten bidden, ende oec tot allen ſpynde ende deylinge die men over dooden oft anders doen ſal in der Vryheit voirſz. aelmoeſſen moeten halen, ende dat hen gegeven ſal worden, ſonder eenich behendicheyt daer in te hebbene, brengen haren Ontfangers, om dat voert in 't gemeyne te bekeerne, Ende waert dat yemant in 't Godshuys ontfaen, namaels bevonden werde met eenige quaden, feyten oft openbaer alſoe moeylyc, pynlyc, ſcaeylyc, dronken, dicwille onbeſceyden, dieff, ongetrouwe, ongehoerſaem oft anderſins van alſo quade pytſen ende fame, dat hy onder die Brueders niet behoerlyc oft vredelyc en waere te bliven, dien ſal men oyten Gaſthuys ende geſelſchap van den Brueders doen, nochte ſal daer bliven dat hy dair inbracht ſal hebben, oft van ſinen wegen noch toe mach comen, Maer waere yemant in 't Gaſthuys die bevonden worde verwoet, ſinloes, lazers, oft van ander wreeder oft vreeſeliker ziecten, van eenigen evele beſmet, oft anders alſo beſiect daer andere menſchen af beſmet mochten worden, ſoe dat hy onder die Brueders voerſz. niet en behoert te blivene, dien ſal men uyten Gaſthuyſe ende

Digitized by Google

baer, doechdelyc Joncwyf, die haer verſtaen ſal van des men daer te doen ſal hebben, ende dat te doene, die oic ter mercht viſch, vleyſch ende anders ſal coepen, trouwelyc ende altyt by rade ende byſyne der Ontfangers, oft ten minſte horer eenre. Ende waert dat yemant van den Brueders tſelve Joncwyf, oft andere Dieners voirſz., met achterſpraken, quaden worden oft ſlagen overloede, dien ſal men corrigeren na gelegentheyt der ſaken, maer bevonde men in der waerheit dat yemant van den Brueders met haer oft met andere vrouwen vleyſchelyc te doen hadde, ſoe ſoudſe men uyten huyſe doen, ende oerloven, ende die Brueder ſoude verlieſen die provende, ende al dat hy dair in 't Gaſthuys gebracht hadde. Ende voer eer yemant als Brueder hier in ſal worden ontfaen, ſal hy inbrengen, bewiſen ende overdragen, eewelyc ende erfelyc te hebbene, met veſtingen, Scepenbrieven oft anders, alſo dat behoerlyxte ſal mogen ſyn ende vaſte, alle ſyn erfelicke goede ende have, oec alle goeden die hem by verſterven oft anders toe ſellen mogen comen in eeniger manieren, tot behoef van 't Gaſthuys voerſz., om die onder die Brueders in 't gemeyne te bruykene, ſoe dat na hoer doot van hene niemende niet ſal mogen verſterven. Sellen oec deſe Brueders, na dat verſleten ſellen ſyn haer oudſte cleederen daer ſy yerſt mede in 't Gaſthuys comen ſellen, moeten dragen oec haer oudſte cleden ende crapoenen van graeuwen wullen lakene, Ende des ſellen die Beſorgers ende Ontfangers uyten gemeynen goeden elken Broeder beſorgen, na dat hy des noottelyc ende te goederwys behoeven ſal, welke cleden men ſal doen maken ſlechtelyc, ſonder niewicheyden, even gelyc maecſel op allen reiſen, dlaken te verboerene. Ende elc van dyen ſal oec in ſynre incoemſt inbrengen een bedde, twee paer ſlapenlaken, ſargie oercuſſens, ende andere daer toe behorende, alſoe hy daer op cuyſſchelyc ſlapen ende liggen ſal willen, oec den Gaſthuys te bliven na hare doot. Ende voert ſal het Gaſthuys verſien, behoudelyc dat yegelyc ſyndere cleedingen ende andere gewaden geraedſamlyc, ſpaerlyc ende cuyſſchelyc ſal dragen, verwaren ende hanteren. Oec ſullen ſy alle dage, tot behoerliken tyden, als men daer toe luyden ſal metter belle, van geliken ſpyſen ende drancke, daer nyemant gheen ſunderlinge voerdeel hebben en ſal mogen, te ſamen in eenen Reefter eten ende drincken, ſedichlyc, ſonder clappen oft gerucht te maken, Ende dan in der ſtadt van der Benedictie yegelyc leſen een Pater noſter ende Ave Maria, ende voer die gratie oec een Pater noſter ende Ave Maria, Ende ſunderlinge alle avonde, deeſe gratie geſeit, ſal een van hen, dient toebehoert, een belle luyden, ende dan ſellen ſy noch Goyde loven, ende ſeggen aldus: Ontfermhertige Heere God, Sceppere des hemels ende eertryx, geloeft ende bedanct moeſtu ſyn van allen dine goeden die du ons armen ſondigen menſchen gedaen ende verleent hebſt, wy bidden dy oec by der verdienten ende middelingen dynre gebenedider Moeder ende Maghet der Maechden, ende aller dynre liever Heiligen, dattu onſer ontfermen willes, ende vryen van allen ſunden, Wy bidden dy oec voer onſen edelen Heer ende Vrouwen tsLants van Breda, ende hair Geboirten, Raide, Rechters ende Ingeſetene tsLants, oec voer die lieven zielen sHeeren ende Meeſters Anſelmi, Funderer ende Ghyfter deſer aelmoeſſen, ſynre Teſtamentoirs, als ſy te zielen comen ſellen ſyn, oec voer alle gelovige zielen die van deſer werelt geſceyden ſyn, daer die heilige Kerke voer gebiedt te biddene, ende alle andere levende ende doode, die ons goet gedaen hebben, ende dagelicx doen, dattu lieve ontfermhertige Heere God dier ontfermen willes. Ende ſpreken dan te ſamen Pater noſter en Ave Maria. Als men ter tafelen geſeten ſal ſyn, ſellen dienen twee van de Bruedere, dewelke namaels eten ſellen, ſeggende oec Pater noſter ende Ave Maria als voirſz. is, ſpyſe ende dranck thamelyc opſettende ende afdragende, die ſcotelen, potten ende anders dat gebeſicht is waſſchen ende ſchickelyc opſetten, Ende dit ſellen ſy doen met weken, te wetene twee oudſte in den Huyſe ontfaen deen weke, ende alſoe vervolgende ander twee, met welken ouderdomme ſy hem oec hebben ſellen in gane ende ſtane, ende doen d'een den anderen eere. Ende niemant die geſont is en ſal alleene in ſynre cameren maeltyt houden, het en waere dat yemant proeffelyc ziec waere, Ende die ziecke ſellen die Brueders alle, ende mede ſonderlinge twee daer toe geordineert, dies macht hebben, viſenteren van den troeſten, heffen, leggen, byſtaen, ende anders na der zieckten bruederlyc, mynlyc ende Kerſtelyc hanteren

Digitized by Google

ren tot der doot toe, eeſt dat Gode alſoe gelieft, Ende ſo wie in aldusdanigen ende anderen werken van Ontfermhertigheyden hem weygerde ende wederſpenich maecte, die ſoude men uyten Huyſe doen, ſonder weder te hebben dat hy daer inbracht hadde. Boven al ſal men neerſtelyc in 't begin van der ziecten beſorgen, dat ſy haer Sacramenten van der heiliger Kerken mogen hebben, ſellen oec tſavonts, tot poynteliker uyren, ſedichlyc ſlapen gaen, ende elc voer ſyn bedde leſen op ſyn knyen vyfwerf Pater noſter ende Ave Maria, al mede ende deſgelyc tot haren opſtaen, voer hem ende voer dye voirſeit ſyn, ende neerſtelyc ende ſcerpelyc toeſien vier ende kerſen ſekerlyc bewaert te wordene altyt, houdende puntelyc ende boven al bedden, lywaet ende al dat dair toebehoert, ſinnelyc ende cuyſlyc, lywaet oec te waſſchen te dragene, ende weder te halene, alſt noot ſal ſyn. Oec ummer onderlinge met haeren boeden ende met elken menſchen ſellen ſy verkeeren, ſonder yemant te ſlane, te quetſene, te verdruckene, oft eenich meſweynden te doen in woerden oft in werken, eenige onhoeſche, onbehoerlike, partylike oft onteemelike worden te ſprekene, oft gehengen onderlinge geſproken te wordene, mer leven in caritaten, oetmoedeliker ende bruedeliker mynnen, ſonder achterſprake, ſonder kyven, oft yet te verwytene, ende neerſtelyc altyt niet dan van Gode ende yet anders goets te ſprekene ende te denckene. Item ſal niemant van hem in tavernen, ten danſe, noch tot geender werliker feeſte oft anderen rumoeren gaen, maer ſullen in huys bliven, het en waere dat ſy eenige nootſaken te doen hadden, dewelke ſy haren Ouſten te kennen ſellen moeten geven, eer hy hem eenige oerlof ſal derven geven, ende alſoe oerlof hebbende, ſullen ſy hem ander mogen uytgaen, ende dan terſtont wederom thuys moeten comen, ſonder met yemende onderwegen eenige ydele woorden oft onbehoirlike clappagien te hebbene. Niement van hen ſal ſunderlinge honden houden, oft oec andere meſſen dan redelike broetmeſſen dragen. Want oec ledicheyt wortele ende oerſpronck is van allen ſunden ende quaetheden, ſoe ſal yegelyc, uytgenomen ziecke, moeten arbeyden ende laſt dragen, ſunderlinge om die Huyſe ter goeder tyt in goeden ſtaet te houdene, Hove, Lande, Beemde, Dyke, Heyningen ende anderen den Godshuyſe toebehoerende beeſten ſtouwen, gens ende weder brouwen, backen, water, torff ende hout te halene, vloere ende cameren te keerene ende te reparerene, ende voert alle dinc te doen dat noottelyc, orboirlyc ende profytelyc ſyn ſal, ongeheyten oft by bevele, ſoe dat niement na den anderen wachten, oft op den anderen hem verlaten ſal mogen yet te doene, het en waere hem verboden. Voertane en ſal men in dit Godshuys niet mogen houden Feeſten, maeltyden van Bruloften, oft anders van buyten, Oec en ſal niemant van den Brueders eenige gaſte van Vrienden oft Magen aldaer ſunderlinge mogen herbergen, om daer te vernachten oft in ſynre camere houden, maer wilde yemant ſpyſe ende dranck om Gode hem geven, die ſoudmen ter gemeynder tafelen ontfaen vriendelyc, ende dancken, Gode voor hem te biddene. Item ſullen de voirſz. Brueders, tot eerbaren luden huyſe genoidt ſynde, mogen gaen eten des noenens, niet alleene, mer heuren twee tſamen, ende met orlove des Meeſters. Sellen oec die Brueders met ordinancien ende behoerten ter weeke eens, des vrydachs, twee te gader, die daer toe ſterck genoech ſellen ſyn, binnen der Vryheit van der Stadt, voer der goeder luden doeren broot moeten bidden, ende oec tot allen ſpynde ende deylinge die men over dooden oft anders doen ſal in der Vryheit voirſz. aelmoeſſen moeten halen, ende dat hen gegeven ſal worden, ſonder eenich behendicheyt daer in te hebbene, brengen haren Ontfangers, om dat voert in 't gemeyne te bekeerne, Ende waert dat yemant in 't Godshuys ontfaen, namaels bevonden werde met eenige quaden, feyten oft openbaer alſoe moeylyc, pynlyc, ſcaeylyc, dronken, dicwille onbeſceyden, dieff, ongetrouwe, ongehoerſaem oft anderſins van alſo quade pytſen ende fame, dat hy onder die Brueders niet behoerlyc oft vredelyc en waere te bliven, dien ſal men oyten Gaſthuys ende geſelſchap van den Brueders doen, nochte ſal daer bliven dat hy dair inbracht ſal hebben, oft van ſinen wegen noch toe mach comen, Maer waere yemant in 't Gaſthuys die bevonden worde verwoet, ſinloes, lazers, oft van ander wreeder oft vreeſeliker ziecten, van eenigen evele beſmet, oft anders alſo beſiect daer andere menſchen af beſmet mochten worden, ſoe dat hy onder die Brueders voerſz. niet en behoert te blivene, dien ſal men uyten Gaſthuyſe ende

Digitized by Google

Bruederſchappe doen, maer wat ſinen wegen in den Gaſthuyſe comen ſoude ſyn, oft toecomen ſoude moghen; ſonder dat verſleten oft verbeſicht waere, ſoud men hem wedergeven, by raide van de Momboiren ende Brueders, behoudelyc dat deſe beſiecte Man oft Mannen, by ordinancien der voirſz. Momboiren, van den getale der voirſz. derthiene perſoenen ſal oft ſellen bliven, maer hem ſal dan volgen, na gelegentheyt ſynre ſiecten, ſyn leven lanc, buyten den voerſz. Godshuyſe, het ſy een pont groot Vleems, oft een half pont, oft een derdendeel, gelyc den voirſz. Momboiren redelyc duncken ſal. Woude oec yemant van de Brueders, in 't Gaſthuys ontfaen ſynde, uyttrecken om elders beter hēnecomen te hebbene, dat mocht hy doen, maer dan ſoude den Gaſthuyſe bliven; als hy wech waere, wat van ſinen wegen incomen waere, oft noch toe mochte comen. Ghevielt oec dat yemant van de Brueders hyer in ontfaen, namaels alſo vroem ende ſterc worde, dat hy yet mochte winnen binnen den Huyſe oft buyten, dat ſal hy moeten doen, ende ſyn winnynge, ſonder yet af te doen, in 't gemeyn profyt brengen den Ontfangers, die oec dair af rekeninge doen ſellen, behoudelyc dat nyemant buyten en ſal moghen trecken om yet te winnene, ſonder oerloff van den Momboire ende Regeerders van den Bruederen, ende ſoe wie dit niet doen en wilde, dien ſoude men uyten Huyſe ende Bruederſcap doen, ende ſoude oec daer laten tſelve dat dair van ſinen wegen comen was. Ende waer yemant van den Bruederen, overmits correctien oft anders, uyten Gaſthuyſe ende Bruederſcap ghedaen ende beroeft, dien en ſoude men nummermeer, om yemans beden, gebeden, oft gheenrehande ſaken wille weder in mogen nemen. Oec overmids dat elc van den menſchen der Vryheit ende tsLants voirſz. deſer aelmoeſſen deelachtich ſal mogen werden, ſoe ſellen die Brueders in 't gemeyne alle jaere een bede mogen hebben binnen der Vryheit van der Stadt ende Dorpen tſelfs Lants, ſonder yemant hier namaels yet aenteſien, Ende om deſe bede ſellen omgaen twee Momboiren ende twee Brueders binnen der Vaſtenen, oft alſt hem gelieven ſal, ende dien dach ſal men in der Kerken doen condigen tot Breda, ende anders daert behoeren ſal, Voertane om te verdienen deſe aelmoeſſen hier geſticht oec metter goeder luyden toedoene, ſellen die Brueders hem Gode, ſynre gebenedide Moeder, den tweelleve Apoſtelen, ende allen Heiligen pynen optedragene, ende hem te dienen altyt met innyger hertten, hoerende te mynſten alle dage den Heyligen dienſt van der Miſſe daert hem gerieffelyxte ſal mogen ſyn. Ende ſellen voertaen dagelycſche Getyden ſculdich ſyn te leſene, te Mittentyden, Miſſen ende Veſperen, voer elx ſeven Pater Noſter ende alſoe veele Ave Maria, Ende ten anderen cleynen Getyden, te wetene Prime, Tertie, Sexte, Noene ende Completen, telken Getyde drie Pater Noſter ende drie Ave Maria, hem niet tonſchuldigen, maer goeder bedingen ende werken te doen mogen ſy voer levenden ende dooden voirſz. Ummer ſellen ſy oec ten Sermone gaen daert hem ſal mogen geboiren, ende te gader met haren Beſorgers oft Meeſters, ende by een bliven, ende als die Sermone oft Dienſten ſullen ſyn gedaen, wederom thuyswaert comen, Ende waert dat haer Meeſters oft Beſorgers met eenen oft met tween langer bleve, ſoe ſellen dander tſamen thuyswaert gaen zedichlyc ende thamelyc, alſt behoeren ſal. Sellen oec by raide van haeren Prochiaen hem ſtellen ende ſitten dickwyle te biechtene, ende alle jare, principalyc te Paeſſchen, ende ter anderen drie Hoechtyden, te weten Sinxen, Alreheiligermiſſe ende Kersavonde, totten Heiligen Sacramente te gane, ende dat werdelyc te ontfane als Kerſtelike goede luyden, het en waere dat yemant van crancheiden, ſiecten oft om anderen wittige nootſaken ontſchult hadde om deſe naeſte poynten voirſz. niet te mogen doen. In der Kerken ſellen ſy altyt by een ſitten en ſtaen, daer ſy gerieffelyxte ſellen mogen. Alſt oec by der gracien Gods gevallen ſal, dat yemant van den Brueders aflivich worden ſal, dien ſellen ſy alle, oft eenich van hem, ende niemant anders, in haren bruederlike grauwen clederen voirſz., Kerſtelyc ende minlyc voer ſyn ziel bedende ende leſende, ten grave dragen, ende begraven daer dat in der Prochien van der Hagen behoeren ſal, Doende daer voer haerre zielen uytvaerde metter behoerten, tamelyc, na den armen ſtaet der arme Gaſthuys-bruederen, ſonder maeltyden, het en waere dat eenige vrienden van des doots wegen dat anders coſteliker doen wouden, ſonder des Gaſthuys laſt oft coſt. Sellen oec alle te gader ſyn in 't begraven ende uytvaerden voerſz. die gene die geen ontſchult

ſchult en hebben. Ende om deſe Ordinancie des te beter ende vaſter gehouden te ſyne, ſal yegelyc geloven in 't yerſt van ſynre incomſt, in goeder trouwen, elc der voirſz. punten na ſyn beſte ende vyff ſinnen als een goet menſche te houdene, ende te doen houden na ſyn macht, onderdanich te ſyn den Momboirs, Beſorgers, ende allen anderen dienen, ende trouwelyc te helpen behouden die goede den Gaſthuyſe toebehoerende, ende die verloren ſouden mogen worden weder helpen vercrigene, met recht oft metter minnen, heymelike ſaken van den Huyſe oft der Brueders heymelyc te houden ende niet te openbaren, ſyn medebrueders voer niemant anders te rechte te treckene dan voer die Momboirs ende Brueders, te houdene dat ſy luyden ordineren ſellen, dongehoerſame Brueders, alſo dat behoeren ſal, te helpen doemen ende rechten, haet ende nyt uytgeſteken, ſonder om eeniger ſaken voregenoempt dat te laten, ſyne correctie aentenemene oetmoedelyc, het waer van uyten Huyſe ende Brueder ſcap gedaen te wordene oft anders, ſonder met yemant in 't openbaer, oft anders eenigen magen oft vrienden daerom te moeyene, Ende ſoe wie behoerlyc gewaerſchout dair tegen dede, ſoudmen uyten Huyſe ende Brueder ſcap doen, ende Godshuys ſal behouden ſyn goet dat daer van ſinen wegen comen ſoude ſyn. Sellen daerom geheelic hem ſcicken om alles met doechden te volbrengene ter eeren Gods, ſoo dat hy hem, ende alle Kerſtelike levende ende doode Ghyfteren ende Beſorgeren deſer aelmoeſſen in ſyn eewige Ryke ontfaen gewerdige, Amen. Tot welker fondacien ende ſtichtingen, goedingen ende der armen Bruederen behoeff als voer, bewyſen wy ende geven over met deſen brieven, in der beſter formen alſt wy beſt mogen van rechts wegen, alle alſulken erfelike goeden als die Eerwerdige Heer Meeſter Anſelmus hadde ende houdende was binnen der Stadt ende tsLants van Breda, nabeſcreven, met allen haeren rechten, toebehoerten ende brieven daer op gemaect, en oec met alle renten ende penningen die toecomen ende verſchynen ſellen in eewigen toecomenden tyden. In den yerſten die nieuwe ende die oude Huyſen, metten plaetſen, ſchueren, erven ende metter hofſtat die tegen Aert de Bruyne vercregen is, liggende ende ſtaende op deynde van den Haechdycke weſtwaert &c. &c. &c. Ende om deſe fundacie, ſtichtinge, ende makinge te bat gehouden, beſcudt ende beſchermt te mogen werden, Bidden wy oetmoedelike om Gods wille, den Hoegeboirnen ende Eedelen Johan Greve tot Naſſow, tot Dietze ende te Vianden, Heere des Lants van Breda &c. en de Eerbairen, Wyſen ende Beſcheydenen Burgemeeſteren, Scepenen, Gheſwoernen ende Raidsluyden der Stadt van Breda, dat ſy deſe fondacie, ſtichtinge ende makingen metten armen luyden in der manieren voerſz. conſenteren, aennemen ende gehengen, beſcermen ende beſcudden willen, na der beſter formen ende rechte dat dat beſte ſal mogen ſyn, tot eewigen dagen, Verleenende oic uyt hoer gonſte eenige privilegien tot voerdering der ſelver fondacien, ende den armen luyden voirſz. te baten, om alder goeder werken medeelachtig te mogen worden.

In quorum omnium & ſingulorum fidem & teſtimonium præmiſſorum, preſentes litteras, ſive preſens publicum Inſtrumentum etiam fieri, & per Notarium publicum infraſcriptum ſubſcribi & publicari petivimus, noſtrorumque ſigillorum fecimus appenſione communiri. Datum & actum in Oppido Antwerpienſi, Cameracenſis Dioceſeos, in Eccleſia Beatæ Mariæ, propè Altare trium Regum ibidem, ſub anno, indictione, die, menſe, horâ & Pontificatu ſupradictis, ibidem preſentibus circumſpectis & diſcretis Viris, Dominis & Magiſtris Johanne de Platea, alias de Lira, Officiali Cameracenſi in Bruxella, Gysberto van den Werve, Petro Tonys, Canonicis, Johanne Mathie, Thomâ van den Leene & Huberto Cuper, Capellanis dictæ Eccleſiæ Beatæ

In kenniſſe van alle en een ygelyke dezer dingen, wy de tegenwoordige Brieven, of dit tegenwoordig openbaer Geſchrift hebben verzocht gemaakt te worden, en door den onderſz. openbaren Notaris doen ondertekenen en authentiſeeren, als mede met het aanhangen onzer zegelen bekragtigen. Gegeven en gedaan in de Stadt van Antwerpen, onder het Bisdom van Kameryck, in O. L. V. Kerk, by het Outaer der Drie Koningen aldaer, in het jaar, indictie, dag, maandt, ure & Pausſchap voornoemt, aldaar tegenwoordig zynde de Voorzienige en Diſcrete Heeren en Meeſters Jan vander Straten, gezegt van Lier, Officiael van Kameryck te Bruſſel, Gysbert van

Digitized by Google

Beatæ Mariæ Antwerpienſis, Teſtibus ad præmiſſa vocatis ſpecialiter & rogatis.

de Werven, Pieter Tonys, Kanonniken, Jan Mathyſz, Thomas vanden Leene, en Huybert Cuper, Kapellanen der gemelde Lieve Vrouwen Kerk te Antwerpen, als Getuygen tot het voorgemelde zonderling verzocht en geroepen.

Et ego Theobaldus Symonis de Warda, Clericus, Trajectenſis Dioceſis, publicus Apoſtolicâ & Imperiali auctoritatibus Notarius, quia ordinacioni, deputacioni, aſſignacioni, renunciacioni, fundacioni eiſdem, ac aliis & ſingulis præmiſſis, dum ſic ut præmittitur per Venerabiles & circumſpectos Viros, Dominos Petrum Cant, Cantorem, Johannem Braxatoris, Teſaurarium, & Johannem Figuli, Canonicos, Executores & Teſtamentarios ſupradictos, agerentur, & ſicut unà cum prænominatis teſtibus interfui, eaque fieri vidi & audivi, idcircò preſens publicum inſtrumentum, per alium fideliter ſcriptum, exinde confeci, publicavi, & in hanc publicam formam redegi, ſignoque & nomine meis ſolitis & conſuetis, unà cum appenſione ſigillorum Perſonarum Donantium, nec non Teſtium præſcriptorum, ſignavi & ſubſcripſi, in fidem & teſtimonium omnium & ſingulorum præmiſſorum, rogatus & requiſitus.

En ick Theobald Symonſz. van Warden, Klerck, onder 't Bisdom van Utrecht, door het Apoſtoliſch en Keyzerlyck gezag openbaer Notaris, om dat ick by de gemelde inſtelling, afzondering, bewyzing, affstant en fundatie, en andere byzondere voorbeſchrevene zaken, zoo als ze door de Eerwaerde en Voorzienige Heeren Pieter Cant, Zangmeeſter, Jan de Brouwer, Theſaurier, en Jan de Potter, Kanonniken, Uytvoerders van den gemelden uyterſten Wil, gedaen wierden, te gelyk met de bovengenoemde Getuygen, ben tegenwoordig geweeſt, en dezelve heb zien en hooren geſchieden, heb ik daar van dit tegenwoordig openbaer Geſchrift, door een ander getrouwelyk uytgeſchreven zynde, opgeſtelt, geauthentiſeert, en in deze openbare vorm gebracht, en met myn gewoon teken en naam, te gelyk met het aanhangen der zegelen van de ſchenkende Perſoonen, als mede der voorgemelde Getuygen, gemerkt en ondertekent, in oorkonde en kenniſſe aller dezer bovengemelde zaken, daar toe verzocht en geroepen zynde.

Johannes, Dei gracia, Epiſcopus Leodienſis, Univerſis & ſingulis preſentia viſuris ſeu audituris, ſalutem in Domino. Inter cetera pietatis opera, quibus Altiſſimum placari credimus, id maximè arbitramur acceptum, ſi miſerabilibus perſonis, pio compaſſionis affectu, propenſius ſuccurratur, ſanè exhibita pro parte Dilectorum nobis in Chriſto, Petri Cant, Cantoris, Johannis Braxatoris, Theſaurarii, & Johannis Figuli, Canonici magnificæ Eccleſiæ Beatæ Mariæ Antwerpienſis, Cameracenſis Dyoceſis, peticio continebat, Quod ipſi, veluti Executores Teſtamenti ſeu ultimæ voluntatis quondàm Venerandi Patris Anſelmi de Breda, dum vixit & deceſſit Sanctæ Sedis Apoſtolicæ Prothonotarii, ac Literarum Apoſtolicarum Correctoris, ſimiliter in ſpectabili Eccleſia noſtra Leodienſi Archidyaconi, vulgariter Hannoniæ nuncupati, dictæque Eccleſiæ Antwerpienſis Decani, votum ejuſdem exequendo, quandam manſionem

Jan, by der gratien Gods, Biſſchop van Luyck, allen en een ygelyk, die deze tegenwoordige zullen zien ofte hooren, Heyl in den Heere. Onder andere Godvruchtige werken, waar mede wy geloven den Alderhoogſten te konnen verzoenen, achten wy een der alderaangenaamſte te zyn, als men, door een godvruchtig medelyden aangedaan zynde, de ellendigen gaarne te hulpe komt, Het verzoek aan ons overgegeven van wegen onze geliefden in Kriſtus, Pieter Cant, Zangmeeſter, Jan de Brouwer, Theſaurier, en Jan de Potter, Kanonniken van de voortreffelyke Kerk van O. L. V. te Antwerpen, onder 't Bisdom van Kameryck, behelſde, dat zy, als Uytvoerders van het Teſtament of uyterſten Wil van wylen den Eerwaerden Vader Anſelmus van Breda, in zyn leven Prothonotaris van den H. Roomſchen Stoel,

Digitized by Google

nem illius in Opido de Breda, noſtræ Dioceſis, pro habitatione & hoſpitali quodam pauperum virorum deputarunt & ordinarunt, atque bonis ejuſdem competenter dotarunt, quemadmodum in patentibus litteris, quibus preſentes noſtræ litteræ transfiguntur, latius vidimus contineri. Quare pro parte Executorum prædictorum fuit nobis humiliter ſupplicatum, quatenus ad honorem Eccleſiæ militantis, de cujus corpore pauperes exiſtere dinoſcuntur, ea quæ in dictis litteris continentur laudare, confirmare & auctorizare dignaremur, Nos igitur ſalubri conſiderationi Executorum prædictorum in Domino annuentes, ordinacionem hujusmodi, ac omnia & ſingula in eadem contenta, cui etiam patentes litteræ Illuſtris Johannis Comitis de Naſſouwe &c. ac Domini temporalis de Breda, impendent, modo & formâ melioribus quibus poſſumus & debemus, laudamus, confirmamus & auctorizamus, jure matricis Eccleſiæ loci ſemper ſalvo. In quorum fidem & teſtimonium ſigillum noſtrum ad cauſas preſentibus apponi mandavimus, ſub anno à Nativitate Domini Milleſimo quadringenteſimo quinquageſimo quinto, menſis Novembris die ſextâ.

Stoel, en Corrector der Apoſtoliſche Brieven, mitsgaders Aartsdiaken van onze Aenzienelyke Kerk te Luyck, gemeenlyk van Henegouwen genaemt, en Deken van de gemelde Kerk te Antwerpen, in nakoming van deſzelfs gelofte, zekere Huyſinge, hem toebehorende, in de Stadt Breda, onder ons Bisdom, geſchikt en opgerecht hebben tot eene wooning en Gaſthuys voor eenige arme Mannen, en dat met deszelfs goederen behoorlyk begiftigt, indiervoegen als wy bevonden hebben in de opene Brieven aan welke onze tegenwoordige Letteren gehecht worden, breeder vervat te zyn. Weshalven wy van wegen de gemelde Uytvoerders zeer nedrig geſmeekt zyn, dat wy, ter eeren der Strydende Kerk, tot welkers lichaem de Armen als leden behooren, al 't gene in de gemelde Brieven vervat is, wilden goedkeuren, beveſtigen en bekrachtigen. Wy dan aan het heylzame oogmerk der gemelde Uytvoerders in den Heere toeſtemmende, keuren goed, beveſtigen en bekrachtigen, op de allerbeſte wyze en vorm als wy konnen en moeten, de gemelde inſtelling, en alle ende ygelyke zaken daar in vervat, zynde daar aan ook de opene Brieven van den Doorluchtigen Graaf Jan van Naſſau enz. tydelyk Heer van Breda, mede gehangen, behoudens egter altyt het recht der Moederkerk van die plaats. In kenniſſe van welke dingen hebben wy ons publicq zegel op de tegenwoordige bevolen te drucken, in 't jaar naa de Geboorte des Heeren, Duyſend vierhondert en vyfenvyftig, den vyfden van Slachtmaandt.

Johan Greve te Naſſouw, tot Vyanden ende tot Dyetze, Heer tot Breda, Allen Kerſtenen geloiveghen Menſchen, ende ſunderlinge onſen Ingeſetenen ende Onderſeten gemeynlyc onſer Stad ende Lants van Breda, nu ſynde ende namaels weſende, ontbieden wy onſe groete, met kenniſſen der waerheyt, Ende want onſe zeer geminde in Gode, Heer Peter Cant, Canter, Jan de Brouwer, Treſorier, ende Meeſter Jan de Brouwer, die men heyt de Pottere, van Breda, Canonicken in onſer liever Vrouwen Kerke van Antwerpen, als Executeurs ende handttrouwege van den Teſtamente wylen des Eerweerdigen Vaders in Gode, ende Heeren Anſelmi Smit, van Breda, Koordeken der ſelver onſer liever Vrouwen Kerke, Prothonotarys ende Correctoir des Heylichs Stoels van Romen ſelegher gedachten, geordineert ende geſticht hebben ter eeren Goods, ſynre gebenedider Moeder Maeght der Maeghden Sente Maria, ende der tweleve Heyligen Apoſtelen Goods, Een Huys opten Haeghdyck in onſe Stad van Breda vorſz., om dair in ontfangen te worden zekere arme manne perſonen, en oic dair toe zekere erfgoede ende ſomme van penningen, Renten, ende des dan ter noot ſal mogen ſyn mede te coopen ende te vercrigen, overgegeven ende bewyſt. Ende ſy ons oetmoedelic om Goods wille hebben gebeden, dat wy de vorſz. Ordinancie, makinge, ſtichtinge ende fondacie der armer

Digitized by Google

Beatæ Mariæ Antwerpienſis, Teſtibus ad præmiſſa vocatis ſpecialiter & rogatis.

de Werven, Pieter Tonys, Kanonniken, Jan Mathyſz, Thomas vanden Leene, en Huybert Cuper, Kapellanen der gemelde Lieve Vrouwen Kerk te Antwerpen, als Getuygen tot het voorgemelde zonderling verzocht en geroepen.

Et ego Theobaldus Symonis de Warda, Clericus, Trajectenſis Diœceſis, publicus Apoſtolicâ & Imperiali auctoritatibus Notarius, quia ordinacioni, deputacioni, aſſignacioni, renunciacioni, fundacioni eiſdem, ac aliis & ſingulis præmiſſis, dum ſic ut præmittitur per Venerabiles & circumſpectos Viros, Dominos Petrum Cant, Cantorem, Johannem Braxatoris, Teſaurarium, & Johannem Figuli, Canonicos, Executores & Teſtamentarios ſupradictos, agerentur, & ſicut unà cum prænominatis teſtibus interfui, eaque fieri vidi & audivi, idcircò præſens publicum inſtrumentum, per alium fideliter ſcriptum, exinde confeci, publicavi, & in hanc publicam formam redegi, ſignoque & nomine meis ſolitis & conſuetis, unà cum appenſione ſigillorum Perſonarum Donantium, nec non Teſtium præſcriptorum, ſignavi & ſubſcripſi, in fidem & teſtimonium omnium & ſingulorum præmiſſorum, rogatus & requiſitus.

En ick Theobald Symonſz. van Warden, Klerck, onder 't Bisdom van Utrecht, door het Apoſtoliſch en Keyzerlyck gezag openbaer Notaris, om dat ick by de gemelde inſtelling, afzondering, bewyzing, afſtant en fundatie, en andere byzondere voorbeſchrevene zaken, zoo als ze door de Eerwaerde en Voorzienige Heeren Pieter Cant, Zangmeeſter, Jan de Brouwer, Theſaurier, en Jan de Potter, Kanonniken, Uytvoerders van den gemelden uyterſten Wil, gedaen wierden, te gelyk met de bovengenoemde Getuygen, ben tegenwoordig geweeſt, en dezelve heb zien en hooren geſchieden, heb ik daar van dit tegenwoordig openbaer Geſchrift, door een ander getrouwelyk uytgeſchreven zynde, opgeſtelt, geauthentiſeert, en in deze openbare vorm gebracht, en met myn gewoon teken en naam, te gelyk met het aanhangen der zegelen van de ſchenkende Perſoonen, als mede der voorgemelde Getuygen, gemerkt en ondertekent, in oorkonde en kenniſſe aller dezer bovengemelde zaken, daar toe verzocht en geroepen zynde.

Johannes, Dei gracià, Epiſcopus Leodienſis, Univerſis & ſingulis preſentia viſuris ſeu audituris, ſalutem in Domino. Inter cetera pietatis opera, quibus Altiſſimum placari credimus, id maximè arbitramur acceptum, ſi miſerabilibus perſonis, pio compaſſionis affectu, propenſiùs ſuccurratur, ſanè exhibita pro parte Dilectorum nobis in Chriſto, Petri Cant, Cantoris, Johannis Braxatoris, Theſaurarii, & Johannis Figuli, Canonici magnificæ Eccleſiæ Beatæ Mariæ Antwerpienſis, Cameracenſis Dyoceſis, peticio continebat, Quod ipſi, veluti Executores Teſtamenti ſeu ultimæ voluntatis quondàm Venerandi Patris Anſelmi de Breda, dum vixit & deceſſit Sanctæ Sedis Apoſtolicæ Prothonotarii, ac Literarum Apoſtolicarum Correctoris, ſimiliter in ſpectabili Eccleſia noſtra Leodienſi Archidyaconi, vulgariter Hannoniæ nuncupati, dictæque Eccleſiæ Antwerpienſis Decani, votum ejuſdem exequendo, quandam manſionem

Jan, by der gratien Gods, Biſſchop van Luyck, allen en een ygelyk, die deze tegenwoordige zullen zien ofte hooren, Heyl in den Heere. Onder andere Godvruchtige werken, waar mede wy geloven den Alderhoogſten te konnen verzoenen, achten wy een der alderaangenaamſte te zyn, als men, door een godvruchtig medelyden aangedaan zynde, de ellendigen gaarne te hulpe komt, Het verzoek aan ons overgegeven van wegen onze geliefden in Kriſtus, Pieter Cant, Zangmeeſter, Jan de Brouwer, Theſaurier, en Jan de Potter, Kanonniken van de voortreffelyke Kerk van O. L. V. te Antwerpen, onder 't Bisdom van Kameryck, behelſde, dat zy, als Uytvoerders van het Teſtament of uyterſten Wil van wylen den Eerwaerden Vader Anſelmus van Breda, in zyn leven Prothonotaris van den H. Roomſchen Stoel,

Digitized by Google

nem illius in Opido de Breda, noſtræ Dioceſis, pro habitatione & hoſpitali quodam pauperum virorum deputarunt & ordinarunt, atque bonis ejuſdem competenter dotarunt, quemadmodum in patentibus litteris, quibus preſentes noſtræ litteræ transfiguntur, latius vidimus contineri. Quare pro parte Executorum prædictorum fuit nobis humiliter ſupplicatum, quatenus ad honorem Eccleſiæ militantis, de cujus corpore pauperes exiſtere dinoſcuntur, ea quæ in dictis litteris continentur laudare, confirmare & auctorizare dignaremur, Nos igitur ſalubri conſiderationi Executorum prædictorum in Domino annuentes, ordinacionem hujusmodi, ac omnia & ſingula in eadem contenta, cui etiam patentes litteræ Illuſtris Johannis Comitis de Naſſouwe &c. ac Domini temporalis de Breda, impendent, modo & formâ melioribus quibus poſſumus & debemus, laudamus, confirmamus & auctorizamus, jure matricis Eccleſiæ loci ſemper ſalvo. In quorum fidem & teſtimonium ſigillum noſtrum ad cauſas preſentibus apponi mandavimus, ſub anno à Nativitate Domini Milleſimo quadringenteſimo quinquageſimo quinto, menſis Novembris die ſextâ.

Stoel, en Corrector der Apoſtoliſche Brieven, mitsgaders Aartsdiaken van onze Aenzienelyke Kerk te Luyck, gemeenlyk van Henegouwen genaemt, en Deken van de gemelde Kerk te Antwerpen, in nakoming van deſzelfs gelofte, zekere Huyſinge, hem toebehorende, in de Stadt Breda, onder ons Bisdom, geſchikt en opgerecht hebben tot eene wooning en Gaſthuys voor eenige arme Mannen, en dat met deszelfs goederen behoorlyk begiftigt, indiervoegen als wy bevonden hebben in de opene Brieven aan welke onze tegenwoordige Letteren gehecht worden, breeder vervat te zyn. Weshalven wy van wegen de gemelde Uytvoerders zeer nedrig geſmeekt zyn, dat wy, ter eeren der Strydende Kerk, tot welkers lichaem de Armen als leden behooren, al 't gene in de gemelde Brieven vervat is, wilden goedkeuren, beveſtigen en bekrachtigen. Wy dan aan het heylzame oogmerk der gemelde Uytvoerders in den Heere toeſtemmende, keuren goed, beveſtigen en bekrachtigen, op de allerbeſte wyze en vorm als wy konnen en moeten, de gemelde inſtelling, en alle ende ygelyke zaken daar in vervat, zynde daar aan ook de opene Brieven van den Doorluchtigen Graaf Jan van Naſſau enz. tydelyk Heer van Breda, mede gehangen, behoudens egter altyt het recht der Moederkerk van die plaats. In kenniſſe van welke dingen hebben wy ons publicq zegel op de tegenwoordige bevolen te drucken, in 't jaar naa de Geboorte des Heeren, Duyſend vierhondert en vyfenvyftig, den vyfden van Slachtmaandt.

Johan Greve te Naſſouw, tot Vyanden ende tot Dyetze, Heer tot Breda, Allen Kerſtenen geloiveghen Menſchen, ende ſunderlinge onſen Ingeſetenen ende Onderſeten gemeynlyc onſer Stad ende Lants van Breda, nu ſynde ende namaels weſende, ontbieden wy onſe groete, met kenniſſen der waerheyt, Ende want onſe zeer geminde in Gode, Heer Peter Cant, Canter, Jan de Brouwer, Treſorier, ende Meeſter Jan de Brouwer, die men heyt de Pottere, van Breda, Canonicken in onſer liever Vrouwen Kerke van Antwerpen, als Executeurs ende handttrouwege van den Teſtamente wylen des Eerweerdigen Vaders in Gode, ende Heeren Anſelmi Smit, van Breda, Koordeken der ſelver onſer liever Vrouwen Kerke, Prothonotarys ende Correctoir des Heylichs Stoels van Romen ſelegher gedachten, geordineert ende geſticht hebben ter eeren Goods, ſynre gebenedider Moeder Maeght der Maeghden Sente Maria, ende der tweleve Heyligen Apoſtelen Goods, Een Huys opten Haeghdyck in onſe Stad van Breda vorſz., om dair in ontfangen te worden zekere arme manne perſonen, en oic dair toe zekere erfgoede ende ſomme van penningen, Renten, ende des dan ter noot ſal mogen ſyn mede te coopen ende te vercrigen, overgegeven ende bewyſt. Ende ſy ons oetmoedelic om Goods wille hebben gebeden, dat wy de vorſz. Ordinancie, makinge, ſtichtinge ende fondacie der armer

Digitized by Google

armer lude voirſz. ſouden willen conſenteren, believen, aennemen, beſchermen ende beſcudden, ende by ons Stad van Breda vorſz. doen believen, aennemen, beſchermen ende beſchudden, in alle der vormen ende manieren als de vorſz. Executeurs dat begert ende geordineert hebben, ende haere opene Brieven, met hueren ſegelen beſegelt, daer op gemaeckt, gehouden ende begrepen. Soo eeſt dat wy, die altyt na onſen vermogen alle Godlike werken ende aelmoeſſenen der armer menſchen begeeren te voorderen ende te meerderen, die ſelve Ordinancie, makinge, ſtichtinge ende fundacie, na inhout der Brieve vorgen^{t}, voir ons ende onſe nacomelingen conſenteren, believen, ende in onſe ende onſer nacomelingen beſchudt ende beſchermen nemen ende ſetten, van nu voortaen tot eewegen dagen, in alle der beſter vormen ende manieren dat wy connen ende mogen. Verleenende voort van ſunderlinger gracien, ende om Goods wille, voir ons ende alle onſe nacomelinge, den vorgen: armen luden die in de vorgen: Huyſe altoes ontfangen ſullen weſen, eewelic geduerende, dat ſy van de vorgen: Huyſingen, erven ende anderen hueren goeden ende haven, die ſy nu hebben ende namaels ſullen mogen vercrigen, toter weirden toe van hondert Engelſche Nobelen jaerliker ende erfeliker renten, boven t Huys ende t Hof met ſynre toebehoirten voirſz., gheen ſchot, lot, bede noch egheene andere laſten geven noch betalen en ſullen, noch ooc ſelver waken noch waecgelt geven, maer dair af ende van diergelike laſten altoos vry, ongemoeyt ende ongelaſt bliven, Ende dat ſy altoos voir hen ſelven ende huer huysgeſin ſullen mogen backen ende brouwen broot ende bier, ſo hen dat gelieven ſal, ſonder emmermeer eenich ongelt oft eenegen oncoſt dair af te betalen. Alle argeliſt uutgeſcheiden. Ende op dat deſe onſe conſenteringe, believinge ende verleeninge voirſz. te bat ſtentich ende tot eewegen dagen onvermindert moge bliven gehouden, ſo hebben wy des torconden, voir ons ende onſe nacomelinge, deſen tegenwoirdigen Brief, doir den principalen Brief van der Fondacien voirſz. doen ſteken, ende met onſen ſegele beſegelen. Ende om der meerdere zekerheit wille begert ende verſocht aen onſe lieve ende geminde Burgermeeſteren, Scepenen ende Raid onſer vorgen: Stad van Breda, dat ſy oic van der ſelver onſer Stad wegen de vorſz. conſenteringe, believinge ende verleeninge willen doen, in alle der ſelver vormen ende manieren als wy die hier boven in deſen Brieve hebben gedaen, ende in kenniſſen van dyen deſen ſelven Brief met onſer vorgen: Stad ſegel oic doen beſegelen, Dewelke wy Burgermeeſteren, Scepenen ende Raid terſtont vorgen: bekennen, dat wy ter liefden ende begerten ons liefs genedichs Jonkeren, ende ter vruntliker beden van den Executeuren vorſz., gerne alſo van der vorſz. Stad wegen van Breda gedaen hebben. Ende in orconden ende kenniſſe van dyen, hebben wy der vorgen: Stad ſegel by den ſegel ons liefs genedichs Jonkeren voirgen: doen hangen aen deſen Brief, die geſteken is doir die principale Fondacie vorgen:, ende gemaeckt was op ten ſeſſentwintichſten dach der maent van Julio, in 't jair ons Heeren Duſent vierhondert vivenvyftich.

N°. 92.

Engelbrecht Graef van *Naſſau* zegt aan *Jan*, Biſſchop van *Luyck*, zyne Manſchap op.

Den Hogeborenen vermogenden Hertogen Johan van Beyeren, Elect van Ludick, en Greven van Loon, mynen genedigen Heere. Ic Engelbrecht Greve to Naſſow, Heere ter Leck ende to Breda, begere Uwer Genaden to weten, alſo ic derſelver Uwer Genaden Man en Raet ben, gelyc ghi weten meught, dat mi op deſe tyt alſo gelegen is mit de Hogegeborenen vermogenden Here den Hertoghen van Brabant ende van Lymborch, Greve van Henegow, van Hollant ende van Zeelant, dat ic die Manſchap ende Raetſchap, ende alle die verbynteniſſe, hulde ende eede, dair mit ic u verbonden ben ende weſen magh, op deſe tyt all opſegge, mit deſen jegenwerdigen Brieve, ende en wille u te deſer tyt nyet langer verbonden ſyn, dwelc u gelieven wille in 't guede te nemen. Gegeven onder minen ſegel, op 't ſpacium des Briefs gedruct, op ten yerſten dagh van Meerte, in 't jair ons Heeren Duſent vierhondert ende zeventien.

N°. 93.

Digitized by Google

N°. 93.

Brief, waarby *Jan*, Hertog van *Brabant*, den Grave van *Naſſou* ſchadeloos houdt wegens 't opzeggen van zyne Manſchap aan den Biſſchop van *Luyck*.

Jan, bi der gracien Gods, Hertoge van Lothryck, Brabant ende van Lymborch, Mercgreve des Heylichs Rycx, Greve van Henegouwe, van Hollant ende van Zeelant, en Heere van Vrieſlant. Doen cont allen luden, alſo onſe lieve Neve ende getruwe Raet, Engelbrecht Greve te Naſſouw, Heere van der Leck ende van Breda, nu tot onſen ernſtigh verſueke ende begeerten onſe hulper worden is, jegen onſen Oem Hertoge Johan van Beyeren, Elect van Ludick en Greve te Loen, ſo bekennen wy voir ons ende onſe erven, met deſen onſen openen Brieve, dat wy alſulcken Mangele als die voirſz. onſe Neve jaerlicx te leen heeft van onſen Oem voirſz., gelyc ſyne Brieve, die hy dair aff van hem heeft, wael claerlic begripen, dair aff hy hem nu om onſen wille die Manſcap heeft moeten opſeggen, den ſelven onſen Neve jairlicx ſelve geven ende betalen ſullen, alſo lange als deze onſe vrede dueren ſal, Ende weert ſake dat onſen voirſz. Neve eenige Renten, hem ende ſynre Geſellynne toebehorende onder onſen voirſz. Oem gelegen, genomen, onthouden oft ontweldicht worden, ſo ſelen wy die ſelve Renten den voirſz. onſen Neve, die voirſz. onſe vrede durende, jairlicx oic ſelve doen geven ende wael betalen, ſonder enich wederſeggen. Ende ten eynde van onſer voirſz. vreden ſelen wy denſelven onſen Neve helpen dat hem 't voirſz. Mangele van onſen Oem weder gegeven ende verleent ſal werden, ende dat oic hem ende ſinen erve die voirſz. Renten, onder onſen Oem voirſz. gelegen, jairlix ongemyndert weder ſelen worden betaelt, na inhout ſynre Brieven dair af weſende, Off wair wy hem dair toe niet gehelpen en konnen, ſoo ſelen wy hem dan die voirſz. Mangele ende Renten ſelve jairlicx geven ende bewyſen, mit goeden Brieven, op ſekere ſteden, dair hem die ſeker ende vaſt ſyn ſoelen, Ende ſoo wes koſt oft ſchade onſe voirſz. Neve om deſer onſer vreden wille lede oft gewonne, die ſelen wy hem wael doen verrichten, ende dair aff goet Hoeftheere weſen, alſoo dat hy des billix te vreden ſal weſen. Ende wy en ſelen onſe vrede voirſz. niet ſoenen, noch laten zuenen, noch die beſtant maken, wy en ſelen den voirſz. onſen Neve ummers daer in beſorgen gelyc ons ſelven, alſoo dat hy dair mit wael bewaert ſal weſen. Alle deſe voirſz. pointen, ſtucken ende articlen hebben wy geloeft ende geloven in goeden trouwen voir ons ende onſe erven ſtede vaſt ende onverbrekelic te houden ende te voldoen, ſonder enigerhande argeliſt. Ende des torconde hebben wy onſen ſegel aen deſen Brieff doen hangen. Gegeven in onſen huyſe in den Hage in Hollant, xviij dagen in Meerte, in 't jair ons Heeren m. cccc. en ſeventhien, voir Paeſſchen, na gewoenten onſs Hofs van Brabant. (*Aldus getekent*) By minen Heere den Hertoge, dair by waren Heer Henric van der Leck, Willem Blondeel, en Willem van den Berge. (*Ondertekent*) C. DE DINTER.

EYNDE.

Digitized by Google

DRUK- en andere FEYLEN,

Dus te verbeteren.

Fol.	7.	*regel*	5.	*ſtaat*,	Ernelenberg, *lees*, Emelenberg.
- - - - - - - -			12.	*ſtaat*,	Boſſehoven, *lees*, Boſchoven.
Fol:	8.	*regel*	28.	*ſtaat*,	een eenigen zoon, *lees*, eenen zoon.
Fol:	20.	*regel*	3.	*ſtaat*,	Zout en Wildert, *lees*, zouten Wildert.
- - - - - - - -			44.	*ſtaat*,	1203, *lees*, 1303.
- - - - - - - -			46.	*ſtaat*,	1203, *lees*, 1303.
Fol:	31.	*regel*	33.	*ſtaat*,	Stadt Landen, *lees*, Stadt, Landen.
Fol:	33.	*regel*	59.	*ſtaat*,	voor aan, *lees*, voortaan.
Fol:	34.	*regel*	14.	*ſtaat*,	Chalons, *lees*, Chalon, *en insgelyks op alle andere plaetzen, daar dat woordt zoodanig geſpelt wordt.*
Fol:	35.	*regel*	44.	*ſtaat*,	Biſſchop van Utrecht, *lees*, Biſſchop van Atrecht.
Fol:	40.	*regel*	16.	*ſtaat*,	Prins Oranjé, *lees*, Prins van Oranje.
Fol:	48.	*regel*	56.	*ſtaat*,	Van Donk, *lees*, van de Donk.
Fol:	59.	*regel*	43.	*ſtaat*,	Bergen op Zoom mede drie zilvere Kruyſſen op een rood velt, *lees*, Bergen op Zoom mede drie roode Kruyſſen op een zilver velt &c.
Fol:	63.	*regel*	23.	*ſtaat*,	die mergen, *lees*, drie mergen.
Fol:	295.	*regel*	7.	*ſtaat*,	En iegelyck, *lees*, Een iegelyck.
Fol:	370.	*regel*	37.	*ſtaat*,	Boevenjen, *lees*, Boeveryen.
- - - - - - - -			38.	*ſtaat*,	Boevenjen, *lees*, Boeveryen.
Fol:	409.	*regel*	3.	*ſtaat*,	Veenen, *lees*, Vennen.
Fol:	420.	*regel*	21.	*ſtaat*,	waar in zy meenen benadeelt te zyn, naar Antwerpen zullen mogen beroepen, *lees*, waar in zy zwarigheid vonden, raad zouden mogen halen by die van Antwerpen.

Digitized by Google

Digitized by Google

BOEKKAART
GEMAAKT

Digitized by Google

Digitized by Google

Digitized by Google